

E-ISSN:
2147-2971
P-ISSN:
2148-4163

The Journal of Academic Social Science Studies

JASSS

YEAR: 15 - NUMBER: 91
AUTUMN / 2022

EDITOR
Assoc. Prof. Dr. Serdar BULUT

The Journal of Academic Social Science Studies

International Journal of Social Science

Academic Social Science Studies dergisi yılda dört dönem yayın yapan uluslararası hakemli bir dergidir.

Academic Social Science Studies dergisinde yayınlanan tüm yazıların, dil, bilim ve hukûki açıdan bütün sorumluluğu yazarlarına, yayın hakları www.jasstudies.com'a aittir.

Yayınlanan yazılar yayıncının yazılı izni olmaksızın kısmen veya tamamen herhangi bir şekilde basılamaz, çoğaltılamaz. Yayın Kurulu dergiye gönderilen yazıları yayınlayıp yayınlamamakta serbesttir.

Gönderilen yazılar iade edilmez.

The Journal of Academic Social Science Studies, Uluslararası hakemli ve indeksli bir dergidir.

The Journal of Academic Social Science Studies is an international peer-reviewed journal that is published four terms per annum.

Language, science and the law of liability of all the articles published in the Journal of Academic Social Science Studies belong to their authors www.jasstudies.com.

The published articles partially or completely in any way cannot be printed, reproduced without the written permission of the publisher.

Editorial Board is absolutely free whether to publish or not publish all the articles send to journal. Submitted papers will not be returned to the authors.

The Journal of Academic Social Science Studies, is an international peer-reviewed and indexed journal.

e-ISSN: 2147-2971 / p-ISSN: 2148-4163

**Firat University Faculty of Education Turkish Education Department Elazig-
TURKEY**

30 / 09 / 2022

Number: 91 – Autumn 2022

*The Journal of Academic Social Science Studies
International Journal of Social Science*

JASSS

*The Journal of Academic
Social Science Studies*

JASSS

International Journal of Social Science

Editor

Dr. Serdar Bulut

E-mail: info@jasstudies.com

Web: <http://www.jasstudies.com/>

Adress: *Firat University Faculty of Education Turkish Education Department Elazig-TURKEY*

The Journal of Academic Social Science Studies

Year: 15 Number: 91 - Autumn 2022

ACADEMIC SOCIAL SCIENCE STUDIES

Uluslararası Hakemli Dergi / International Journal of Academic Social Science Studie

Editör / Editor

Dr. Serdar Bulut

Alan Editörleri / Field Editors

Dr. Ahmet AĞCA	Accounting and Finance	Dumlupınar University
Dr. Ali M. BAYRAKTAROĞLU	Photography	Trakya University
Dr. Ayça Can KIRGIZ	Product Management/Marketing	Yeditepe University
Dr. Ayşegül TÜRK	Plastic Arts	Ankara Hacı Bayram Veli University
Dr. Barış TOPTAŞ	Music	Adiyaman University
Dr. Bayram TAY	Social Sciences Education	Ahi Evran University
Dr. Bulat SIBGATOV	Language and Literature	Tatarstan Academy of Sciences-Russia
Dr. Douglas KELLNER	Philosophy	University of California Los Angeles-USA
Dr. Elbrus VELIYEV	Philology	Nakhchivan State University-Azerbaijan
Dr. Erfumiye ERTEKİN	History	Mersin University
Dr. Erkan Turan DEMİREL	Business and Economics	Firat University
Dr. Fatih ÖZEK	Turkish Language and Literature	Firat University
Dr. Fatma Ebru İKİZ	Psychological Counseling and Guidance	Dokuz Eylül University
Dr. Fevzi RENÇBER	Theology	Şirnak University
Dr. Gözde EMEKLİ	Geography	Ege University
Dr. Guzalya KHAZIEVA	Language and Literature	Tatarstan Academy of Sciences-Russia
Dr. H. Sibel ÜNALAN	History of Art	Adnan Menderes University
Dr. Hanife Nalan GENÇ	French Language and Education	Ondokuz Mayıs University
Dr. Hilal Oytun ALTUN	Turkish Studies	Jagiellonian University-Poland
Dr. İbrahim Halil ÇANKAYA	Sociology	Uşak University
Dr. İbrahim ÜNAL	Science Education	İnönü University
Dr. Işıl TANRISEVEN	Primary Education	Mersin University
Dr. Julia BARTHA	Folklore and Ethnography	University of Debrecen-Hungary
Dr. Konrad HIRSCHLER	History	Freie Universität Berlin-Germany
Dr. Kürşat Yusuf AYTAÇ	Physical Education	Adiyaman University
Dr. Lütfiye CENGİZHAN	English Language Teaching	Trakya University
Dr. Mahmut ÖZTÜRK	Painting Job Training	B. A. I. Baysal University
Dr. Mehmet KURUDAYIOĞLU	Turkish Language Teaching	Abant I. Baysal University
Dr. Menent SHUKRIEVA	Philologia	Shumen University-Bulgaria
Dr. Mete Yusuf USTABULUT	Turkish Education	Presidency of The Republic of Turkey
Dr. Mümin DAYAN	Marketing	Arab Emirates University-United Arab Emirates
Dr. Murat SUNKAR	Geography	Firat University
Dr. Mustafa AKDAĞ	Educational Sciences	Erciyes University
Dr. Mustafa ŞENEL	Turkish Language	Kafkas University
Dr. Sabri SİDEKLİ	Education Classroom Teacher	M. Sitki Kocman University
Dr. Şebnem SOYGÜDER	Radio Television/Broadcasting	Ege University
Dr. Seda TAŞ	English Language and Literature	Trakya University
Dr. Sedat CERECİ	Radio Television/Broadcasting	Mustafa Kemal University
Dr. Selim YILMAZ	Linguistics	Marmara University
Dr. Şenay Sezgin NARTGÜN	Educational Sciences	A. İzzet Baysal University
Dr. Soyalp TAMÇELİK	International Relations	Gazi University
Dr. Süleyman KARACELİL	Religious Education	Mustafa Kemal University
Dr. Suzana CANHASI	Linguistics	Universiteti i Prishtinës-Kosovo
Dr. Türkan ERDOĞAN	Sociology	Pamukkale University
Dr. Yusuf GENÇ	Social Work	Sakarya University

Danışma Kurulu / Board of Advisory

Dr. Ahmet BURAN	Firat University
Dr. Alexandre KALACHE	Oxford University
Dr. Erdal ZORBA	Gazi University
Dr. Gloria GUTMAN	Simon Fraser University, Vancouver / Kanada
Dr. Güner GÜLSEVİN	Ege University
Dr. Han-Woo CHOİ	Dışişleri Kore Üniversite Araştırmaları / Güney Kore
Dr. Hassan ALİ	Maldivler Ulusal University / Maldivler
Dr. Horst UNBEHAUN	Robert Gordon University, Nürnberg / Almanya
Dr. İlhan GENÇ	Düzce University
Dr. İsmail BAKAN	Kahramanmaraş Sütçü İmam University
Dr. Jürgen NOWAK	Uygulamalı Bilimler Alice Salomon University / Berlin
Dr. Kim Hyo JOUNG	Dışişleri Busan University Çalışmaları / Güney Kore
Dr. Monika DOHNANSKÁ	Teknoloji, Slovakya Dubnica Enstitüt
Dr. Muammer ÇETİNGÖK	Tennessee Knoxville, ABD University of
Dr. Nurşen ADAK	Akdeniz University
Dr. Özden TEZEL	Eskişehir Osmangazi University
Dr. Remzi OTO	Dicle University
Dr. Ronald A. FELDMAN	Columbia University / ABD
Dr. Shannon MELİDEO	Marymount University, Arlington / ABD
Dr. Woo Duck CHAN	Busan University Yabancı Çalışmaları / Güney Kore

Yayın Kurulu / Editorial Board

Dr. Abdullah ŞAHİN	Çanakkale Onsekiz Mart University
Dr. Bülent Cercis TANRITANIR	Yuzuncu Yil University
Dr. Çavuş ŞAHİN	Çanakkale Onsekiz Mart University
Dr. Faruk ÖZTÜRK	Kilis 7 Aralık University
Dr. Mustafa ÇOLAK	Birleşik Arap Emirlikleri University
Dr. Nadir İLHAN	Ahi Evran University
Dr. Nazmi ÖZEROL	Adiyaman University
Dr. Sevil H. MEHDİYEVA	Azerbaycan Milli İlimler Akademisi
Dr. Tarık ÖZCAN	Firat University
Dr. Yücel YÜKSEL	Istanbul University

İndeks Sorumluları / Personsfor Index Process

Dr. Mehmet BAYANSALDUZ	M. Sitki Kocman University

Hukuk Danışmanı / Legal Counselar

Av. Gürhan CANPOLAT	Istanbul Barosu Baro Sicili: 25490

Yabancı Dil Uzmanları / Foreign Language Specialist

Dr. Ozan Deniz YALÇINKAYA Dicle University
Lect. Özlem ALADAĞ BAYRAK Trakya University
Lect. Alize CAN Trakya University

Redaktörler / Redactors

Lect. Cihat BIÇAKCI Giresun University
Lect. Mehmet Akif KARA Giresun University
Lect. Osman ALBAYRAK Giresun University

Dış Temsilciler Koordinatörü / General Coordinator of Foreign Editor

Dr. Zafer DANIŞ Sakarya University

Sosyal Paylaşım Ağları Sorumlusu / Social Sharing Nets Principal

Res. Assist. Hasan KIZILDAĞ Ondokuz Mayıs University

Derginin Tarandığı Dizinler / Indexes

- *Directory of Open Access Journal (DOAJ)*
- *CABI Cab Direct*
- *EBSCO*
- *GIGA German Institute of Global and Area Studies*
- *SOBİAD (Sosyal Bilimler Atıf Dizini)*
- *ROAD (Directory of Open Access Scholarly Resources)*
- *Base Biefeld Academic Search Engine*
- *EZB (EZB Electronic Journals Library)*
- *OpenAIRE*
- *Ulricsweb*
- *Microsoft Academic*
- *Europub*
- *ROOTINDEXING*
- *Scilit*
- *MLA Index*
- *Mendeley*
- *Index Copernicus - ICI World of Journals*
- *OAJI (Open Academic Journals Index)*
- *DRJI*
- *ESJI (Eurasian Journal Index)*
- *SHERPA/ROMEO*
- *Academic Keys*
- *TEİ (Türk Eğitim İndeksi)*
- *İSAM*
- *Sparc Indexing*
- *Scientific Indexing Services*
- *Journal Index*
- *Akademik Dizin (Akademik Türk Dergileri İndeksi)*
- *MIAR (Information Matrix For The Analysis of Journals)*
- *Infobase Index*
- *Systematic Impact Factor*
- *Scholar Article Journal Index*
- *Research Bible*
- *ASOS*
- *ARASTIRMAX*
- *Journal Seek*
- *Advanced Science Index*
- *Acar İndeks*
- *Science Library Index*
- *Genamics*
- *CyberLeninka*
- *OUCI (Open Ukrainian Citation Index)*
- *US Library of Congress*
- *Chronos Hub*
- *Naver Academic*
- *Baidu Scholar*
- *ASI (Advanced Scientific Indexing)*
- *British Library*
- *TIB – Leibniz Information Centre for Science and Technology and University Library*
- *World Wide Science*
- *WorldCat*
- *Stanford Libraries*
- *Glasgow Caledonian University Sir Alex Ferguson Library*
- *University of Huddersfield*
- *London School of Economics and Political Science*
- *Robert Gordon University Aberdeen*
- *University of Birmingham*
- *University of York Yorsearch*
- *Royal Holloway University of London*
- *Newcastle University Library*
- *Northumbria University Library*
- *Edingburg Napier University Library*
- *Sheffield Hallam University Library Gateway*
- *University of Strathclyde Glasgow Library*
- *University of Bath*
- *University of California Riverside*
- *University of College London Library*
- *Imperial College of London*
- *University of Sheffield Star Plus*
- *University of Edinburg DiscoverEd*
- *University of Surrey Surrey Search*
- *MetSearch*
- *ExLibris*
- *The National Library of Wales*
- *London School of Hygiene and Tropical Medicine*
- *University of Westminster Library*
- *Bangor University Library and Archives*
- *Linguistic Bibliography Online*
- *Locate*
- *Semantic Scholar*
- *Mir@bel*

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

ARAŞTIRMA MAKALELERİ / RESEARCH ARTICLES

EĞİTİM BİLİMLERİ, FEN BİLİMLERİ, MATEMATİK VE ÖĞRETMEN YETİŞTİRME / EDUCATIONAL SCIENCES, SCIENCES, MATHEMATICS AND TEACHER TRAINING

Gülden Uyanık, Mary McMullen

Investigation of American and Turkish Mothers of Preschooler's Perspectives about Social-Emotional Development - Okul Öncesi Dönemde Çocuğu Olan Türk ve Amerikalı Annelerinin Sosyal-Duygusal Gelişime Yönelik Bakış Açılarının İncelenmesi 1-16

Samet Sevgi, Yasin Soylu

Trigonometrik Fonksiyonların Grafiklerini Yorumlama Konusunun Geogebra İle Tasarlanmış Etkinliklerle Öğretiminin Öğrencilerin Akademik Başarısına ve Kalıcılığa Etkisi - The Effect of Teaching the Subject of Interpretation of Graphics of Trigonometric Functions With Activities Designed With Geogebra Activities on the Success of Students and Permanence 17-38

Ahu Arıcıoğlu

Psychological Needs in Older Women Living Alone and Healthy Psychological Aging - Yalnız Yaşayan Yaşlı Kadınlarda Psikolojik İhtiyaçlar ve Sağlıklı Psikolojik Yaşlanma 39-55

Fatih Emrah Demir, Erhan Tunç

Psikolojik Danışman Adaylarının Özel Eğitim Öz-Yeterlik ve Psikolojik Danışman Öz-Yeterlik Algılarının İncelenmesi - Investigation of Special Education Self-Efficacy and Psychological Counselor Self-Efficacy Perceptions of Psychological Counselor Candidates 57-76

Mejra Gusinac, Neriman Aral

Madde Kullanan Ergenlerde Sosyal Dışlanma ve Sosyal İhtiyaçlar Arasındaki İlişkinin İncelenmesi - *Examining the Relationship Between Social Exclusion and Social Needs in Adolescents Using Substances* 77-90

Merve Aydın, Aydın Balyer

Ortaöğretim Kurumlarında Görev Yapan Yöneticilerin Duygu Yönetimi Davranışları İle Öğretmenlerin Okul Mutluluğu Arasındaki İlişkinin İncelenmesi - *Investigation of the Relationship Between Emotion Management Behaviors of High School Principals and Teachers' School Happiness* 91-116

Anıl Kösem, Damla Bulut

Nefesli Çalgılar Alanında Yapılan Lisansüstü Tezlerin İncelenmesi - *Examination of Graduate Thesis in the Field of Wind Instruments* 117-134

Erşat Yıldızhan, Mehmet Atasoy, Erdem Üste, Hüseyin Tekin

Tarihimizde İlkokul Öğretmeni Yetiştirme - *Primary School Teacher Training in Our History* 135-146

FİLOLOJİ / PHILOLOGY

İlhan Uçar

Yunus Emre'nin Şiirlerinde Tamamlayıcı Öge Olarak Beden Dili - *As a Complementary Element in Yunus Emre's Poems Body Language* 147-156

İmran Gür

Ahi Evran'a Özgün Bakış Sistemi Olarak Anadolu Açılımı -Mavi Akım Hareketi Olarak Çözüm Odaklı Akademi- - *In the Process of Blue Current As The Equilibrium of Original Valuable Anatolian Ascent As The Original Sight to Ahi Evran* 157-172

Selma Gülsevin

Tarihî Türk Lehçelerinde Çatı Eklerinin Üst Üste Gelişlerinde Sıra Dışı Kullanışlar Üzerine - *On the Extraordinary Uses of Voice Suffixes in Historical Turkish Dialects* 173-188

Mustafa Güleç

Repetition in the Bible and in the Koran: Its Effect on the Original and the so Called Translated Text by Kader Abdolah - *Kuran-ı Kerim ve İncil'de Yineleme: Asıl Metne ve Kader Abdolah'ın Sözde Çevirisine Etkileri* 189-214

Mo Touheed Alam, Mediha Mangır

Urduca ve Türkçedeki Dil Bilgisel Anamlı Birimler - *Terms of Grammatical Meaningful Units in Urdu and Turkish* 215-232

Muhammed Mustafa Kuzucu

Özbek Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde At Kavram Alanındaki Kelimelerin Geçtiği Deyimlerin Tespiti - *Determination of Idioms in the Concept of Horse in Uzbek Turkish and Turkey Turkish* 233-244

GÜZEL SANATLAR / FINE ARTS

Barış Toptaş, Emirhan Güler

Güzel Sanatlar Liseleri Müzik Bölümleri Üzerine Yapılan Lisansüstü Tezler - *Postgraduate Theses on Music Departments of Fine Arts High Schools* 245-258

Gökçen Şahmaran Can, Nurtaç Çakar

Postmodern Çoğulculuğun Dinamikleri Olarak Disiplinlerarası Etkileşim Bağlamında Yeni Kavramsal Resim Ve Seramik Birlikteliği - *As the Dynamics of Postmodern Plurality New Conceptualist Painting and Ceramic Combination in the Context of Interdisciplinary Interaction* 259-280

İLÂHİYAT / THEOLOGY

Mustafa Dönmez

Vahiy ve Bağlayıcılık Açısından Nebevî Sünnet - *Revelation and As Binding of the Prophet Sunna* 281-302

Mehmet Tözluyurt

"Halk-ı Cedîd" İfadesinin Kavramsal Çerçevesi - *The Conceptual Framework of the Expression "Halk-i Cedîd"* 303-314

Kenan Yeniceli

İmam Şâfiî'nin Şiirlerinde Ahlâkî Değerler - Moral Values in Imam Shafii's Poems

315-334

MİMARLIK, PLANLAMA VE TASARIM / ARCHITECTURE, PLANNING AND DESIGN

Ahmet Şadi Ardatürk

Felsefi Bağlamda Tasarımın Zaman Örüntüsünün İncelenmesi - Investigation of the Time Pattern of Design in the Context of Philosophy

335-348

Aysel Tarım, Zeynep Gül Ünal

Bir Belleğin Yok Olması: Brezilya Ulusal Müzesi Yangını - Destruction of A Memory: Brazil National Museum Fire

349-372

SOSYAL, BEŞERİ VE İDARİ BİLİMLER / SOCIAL, HUMAN AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

Mehmet Demiryürek

Religion, Myth and Economy Around Salt Lake of Larnaca: Saint Lazarus and Umm Haram in Ottoman Cyprus (1570-1650) – Larnaka Tuz Gölü Çevresinde Din, Mit ve Ekonomi: Osmanlı Kıbrısı'nda Aziz Lazarus ve Ummü'l Haram (1570-1650)

373-388

Ali Murat Kırık

Dijital Dönüşüm Sürecinde Türkiye'de Dış Yayıncılık - External Broadcasting in Turkey in the Digital Transformation Process

389-402

Hesna Kesen, Harun Ceylan

Perinatal Sosyal Hizmet ve Uygulama Alanı - Perinatal Social Work and Scope of Application

403-416

Mustafa Mortaş, Ayşe Çalışkan

Süt Üretimi Yapan Küçükbaş ve Büyükbaş Hayvancılık İşletme Faaliyetlerinin Muhasebeleştirme Sürecinin VUK – TMS 41 ve BOBİ FRS Bölüm 7 Açısından Karşılaştırılması - Comparison of Accounting Process of Ovine and Cattle Breeding Activities Producing Milk in Terms of VUK – TMS 41 and BOBI FRS Section 7

417-438

Mustafa Tuna, Erol Demir

Sınırşan Sular ve Türkiye - *Transboundary Water and Turkey*

439-456

Sibel Fügen Varol

Yankı Odası: Kavramsal Bir Çerçeve - *Echo Chamber: A Conceptual Framework*

457-474

Şeyda Yıldırım, Cüneyt Buharalıoğlu, Asaf Yıldırım

Öğretmenlerin Toplumsal Cinsiyet Tutumlarını Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi - *Determining the Factors Affecting Teachers' Gender Attitudes*

475-492

Ufuk Özen Baykent

Modern Dönemde Düalist ve Özdekçi Zihin Yaklaşımları - *Dualist and Materialist Approaches to Mind in the Modern Period*

493-500

Kamil Yavuz

Kıbrıs'ın Fethi Sonrası Adanın İmar ve İskânında Türkmenler - *Turkmens in the Reconstruction and Settlement of the Island After the Conquest of Cyprus*

501-508

Mustafa Serdar Acar, Seyit Taha Ketenci

Tüketici Güven Endeksi İle İşsizlik Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Türkiye 2014-2021 Dönemi - *Examination of the Relationship Between Consumer Confidence Index and Unemployment: Turkey 2014-2021 Period*

509-522

Dilek Sacıhan

Fenomenoloji Geleneğinde Edmund Husserl - *Edmund Husserl in the Phenomenology Tradition*

523-532

Rebwar Marif Salih, Ramiz Gökbudak

Sosyal Medyanın Gençler Üzerindeki Siyasal Etkisi ve Rolü: Erbil Örneği - *The Political Effect and Role of Social Media on Young People: The Case of Erbil* 533-544

FİLOLOJİ / PHILOLOGY

Bora Yılmaz

"Kapı" Filmi Üzerine Kültürel Bir Okuma: Metaforlar ve Semboller - *A Cultural Reading on the Movie "The Door": Metaphors and Symbols* 545-560

KİTAP İNCELEMESİ / BOOK REVIEW

FİLOLOJİ / PHILOLOGY

Öznur Yemez

Covington, C. ve Wharton, B. (drl.) (2016). Sabina Spielrein: Psikanalizin Unutulmuş Öncüsü (Çev. İdil Dündar). İstanbul: Pinhan Yayıncılık. (Sabina Spielrein: Psikanalizin Unutulmuş Öncüsü Kitabı Üzerine Eleştirel Bir İnceleme Yazısı) - *Covington, C. and Wharton, B. (compiler) (2016). Sabina Spielrein: Forgotten Pioneer of Psychoanalysis (Translator: Idil Dündar). Istanbul: Pinhan Publishing (A Critical Review on Sabina Spielrein: Forgotten Pioneer of Psychoanalysis)* 561-570

Editörden;

Merhaba;

The Journal of Academic Social Science Studies (JASSS) dergisinin 2022 yılı Güz sayısı (Yıl: 15 / Number: 91) ile karşınızda olmanın mutluluğunu yaşadığımızı bilmenizi isteriz. Dergimizin yayın süreci hem doçentlik şartlarına hem ULAKBİM TR DİZİN kriterlerine uygun şekilde devam ediyor. Güz döneminde de dergimize yoğun makale başvurusu olmasına rağmen, yayın süreçlerini çok uzatmadan yayın hayatımıza devam etmek için uğraşyoruz. Dergimize gelen makalelerin ön incelemelerini yapıp, hakem sürecine alınmaya layık görülmeyen makaleleri yayın sürecine dâhil etmiyoruz. Hakem sürecine dâhil ettiğimiz makalelerde hakem süreçlerini titizlikle takip ediyoruz. Yayına aldığımız makalelerin de son okumalarını yaparak hem akademik anlamda hem de şekilsel anlamda kaliteli yayınlar yapmaya özen gösteriyoruz.

Bu sayımızda da önceki sayılarımızda olduğu gibi 35 çalışmanın yayını gerçekleştirdik. Bu çalışmalardan 34 adedi araştırma makalesi iken 1 çalışma kitap inceleme yazısıdır. Makalelerin yayın alanlarına bakacak olursak, 8 adedi Eğitim Bilimleri, 8 adedi Filoloji, 2 adedi Güzel Sanatlar, 3 adedi İlahiyat, 2 adedi Mimarlık, Planlama ve Tasarım ve 12 adedi de Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler temel alanlarına aittir. Kitap inceleme yazısı ise Filoloji alanına aittir.

Yayınlanan makalelerin öğrenme ve öğretme sürecinde başta akademisyenlere, öğrencilere ve tüm okurlara faydalı olmasını umuyoruz. Derginin hem elektronik hem de basılı ortamda yayınlanması sürecinde katkı sağlayan, yol gösteren, bakış açısı kazandıran herkese teşekkür ediyorum.

Yeni bir sayıda görüşmek dileğiyle...

Doç. Dr. Serdar Bulut
JASS Dergisi Editörü

From the Editor;

Hello;

We would like you to know that we are happy to be here with the 2022 Fall issue (Year: 15 / Number: 91) of The Journal of Academic Social Science Studies (JASSS). The publication process of our journal continues in accordance with both the conditions of associate professorship and the criteria of ULAKBİM TR INDEX. Although there are heavy applications for articles in our journal in the fall term, we are trying to continue our publication life without prolonging the publication process. We do preliminary reviews of the articles submitted to our journal and do not include the articles that are not deemed worthy of being included in the referee process in the publication process. We follow the referee processes meticulously in the articles we include in the referee process. We take care to make quality publications both academically and formally by making final readings of the articles we publish.

In this issue, as in our previous issues, we published 35 studies. While 34 of these studies are research articles, 1 study is a book review. If we look at the publication areas of the articles, 8 of them are Educational Sciences, 7 of them are Philology, 2 of them are Fine Arts, 3 of them are Theology, 2 of them are Architecture, Planning and Design and 13 of them are Social, Humanities and Administrative Sciences. The book review article belongs to the field of Philology.

We hope that the published articles will be useful to academicians, students and all readers in the learning and teaching process. I would like to thank everyone who contributed to the publication of the magazine in both electronic and print media, guiding and providing perspective.

Hope to see you in a new issue...

Assoc. Prof. Dr. Serdar Bulut
Editor of JASSS

YAYIM VE YAZIM KURALLARI

Genel İlkeler

1. *Jasss (The Journal of Academic Social Science Studies)*, uluslararası hakemli bir dergi olup yayın yeri Elazığ-Türkiye'dir. Yılda 4 (dört) sayı olarak yayımlanır. Gerekli durumlarda bu sayıların dışında özel sayılar ve ek sayılar yayımlayabilir.

2. *Jasss (The Journal of Academic Social Science Studies)*, Eğitim Bilimlerinin tüm alanları, İlahiyat, İktisadi ve İdari Bilimler Alanı, Resim, Müzik, Beden Eğitimi, Tarih, Sanat Tarihi, Coğrafya, Dilbilim, Edebiyat gibi sosyal bilimlerin tüm alanlarıyla ilgili bilimsel makaleler, röportajlar, çeviriler, tanıtım yazıları vb. çalışmalarını yayımlayan akademik bir dergidir.

3. Bilimsel makaleler, röportajlar, çeviriler, tanıtım yazılarının dergi sistemine eklenmesi, yazının yayınlanması için başvuru olarak kabul edilir ve yazı hakem sürecine gönderilir.

4. *Jasss (The Journal of Academic Social Science Studies)* gönderilen yazıların bütün telif hakları dergiye ait olup, JASSS dergisinden izin alınmaksızın başka bir yerde yayınlanamaz, çoğaltılamaz, kaynak gösterilmeden kullanılamaz. Ayrıca yazılardan doğabilecek herhangi bir yasal sorumluluk yazarlarına aittir. Editöryel ekip yazı üzerinde istediği değişikliği yapma hakkına sahiptir.

5. *Jasss'ın (The Journal of Academic Social Science Studies)* yayın dili Fransızca, Türkçe, İngilizce, Rusça ve Almancadır. Ancak gerektiği takdirde diğer dillerde de yazı kabul edilebilir.

6. Makalenin başında en az 200 kelimeden oluşan Türkçe (özet) ve İngilizce (Abstract), 5 kelimelik Türkçe (Anahtar Kelimeler) ve İngilizce (Key Words); Türkçe ve İngilizce başlığa yer verilmelidir. Bu şartları yerine getirmeyen yazılar hakem sürecini tamamlasalar bile yayımlanmazlar.

7. *Jasss'a (The Journal of Academic Social Science Studies)* gönderilen yazılar hakem sürecine gireceği için, sisteme eklenen yazıların içine isim veya yazarın kimliğini deşifre edici bilgiler konulmamalıdır. Makalenin hakem süreci tamamlandıktan sonra yazar veya yazarlar ile ilgili bilgiler makaleye editör tarafından eklenecektir.

8. *Jasss'ta (The Journal of Academic Social Science Studies)* makale sisteme yazar tarafından yüklendikten sonra aşağıdaki süreçler gerçekleşmektedir. Yüklenen makale editör/editör yardımcıları tarafından yayım ve yazım kurallarına uygunluk kontrolü yapılmaktadır. Editör onayı tamamlandıktan sonra yazı hakemlere yönlendirilmektedir. Editör onayından geçen her makale için dört hakem atanmaktadır. Bu hakemlerden biri yabancı dil özet hakemi, biri yazım ve kaynakça kontrol hakemi iken diğer iki hakem ise ilgili anabilim dalında uzman akademisyenlerden oluşmaktadır. Yazar kendi ana sayfasından makalesinin hakem sürecini takip etmelidir.

9. *Jasss'ta (The Journal of Academic Social Science Studies)* makaleler, e-posta adresi ve parolayla girilen kişisel sayfadan gönderildikten sonra, aynı sistemden makalelerin hakem süreci takip edilebilir. Bu aşamadan sonra, düzeltmelerin yapılması için, bütün hakemlerden (1 yabancı dil, 1 yazım ve kaynakça kontrol ve 2 alan hakemi) raporların gelmesi beklenmelidir. Çünkü yazarlar, sisteme bir kez düzeltme ekleyebilmektedirler. Bir hakemin istediği

düzeltilmeyi yapıp yazı sisteme eklendiğinde, sonraki aşamada ikinci bir hakemin de düzeltme istemesi durumunda istenen düzeltmeler yapılamayacaktır.

10. Dergi sistemine eklenen yazılar daha önce başka bir yerde yayımlanmış olmamalıdır. Sempozyum bildirileri ise, durumun makale içinde belirtilmesiyle yayınlanabilir.

11. Metnin sonunda **KAYNAKÇA** başlığı altında atıf yapılan eserler, yazar soyadı sırasına göre yazar soyadı büyük adı küçük yazılmış bir şekilde düzenlenmelidir.

12. *Jasss'a (The Journal of Academic Social Science Studies)* yazar veya hakem olarak üye olunurken istenilen bütün bilgiler eksiksiz olarak doldurulmalıdır. Özgeçmiş başlığında yazarın/hakemin çalışma ve ilgi alanları sıralanmalıdır. Anabilim dalı başlığında ise önce anabilim dalı sonra da bilim dalı yazılmalıdır. Örn: İşletme/Yönetim ve Organizasyon; Türk Dili ve Edebiyatı/Yeni Türk Dili.

13. *Jasss (The Journal of Academic Social Science Studies)*, % 15'in üzerinde intihal oranına sahip olan makaleleri yazarlarına iade etmektedir.

Investigation of American and Turkish Mothers of Preschooler's Perspectives about Social-Emotional Development * **

Prof. Dr. Güliden Uyanık

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9947-8159>

Marmara University, Ataturk Faculty of Education, Department of Preschool Education, Istanbul -TÜRKİYE

Prof. Dr. Mary McMullen

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6062-4710>

Indiana University, Curriculum and Instruction, Early Childhood Education, Indiana - USA

Article History

Submitted: 07.07.2021

Accepted: 19.09.2022

Published Online: 30.09.2022

Keywords

Social-Emotional Development
Turkish and American Mother's
Perspectives
Early Childhood Education

Research Article

* This article was checked by Intihal.net. This article is under the Creative Commons license. Ethics committee approval was received from Indiana University for this article.

** This Research is Supported by The Scientific and Technological Research Council of Turkey (TUBITAK). Project Number: 1059b191800586.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.52021>

Abstract

The effect of mothers on the development of the children in the preschool period is quite clear. From birth, babies try to adapt to the new environment by forming a secure attachment relationship with their mother. Social-emotional development forms the basis of a child's life-long ability to interact with others and to have a social life. There is very little research in the literature investigating the perspectives of mothers from different cultures on the social-emotional development of children, especially in the preschool period. From this point of view, the aim of the study, which was conducted using the qualitative research method consisting of semi-structured interview questions, is to compare the perspectives on the social-emotional development of preschool children between American (n = 34) and Turkish (n = 35) mothers. Content analysis of open-ended responses revealed numerous similarities, including how the mothers defined social-emotional development in terms of understanding and expressing feelings; emotional regulation; social communication and self-expression; and adaptation to and interaction within social environments. Mothers in both cultures were also similar in the social-emotional skills desired for their children, including emotional expression, emotional regulation, and social values and skills related to self-identity. In terms of supporting this development, mothers provided emotional coaching, did activities with them, and arranged time with peers and other social experiences. In both cultures, mothers described three categories of worrisome behaviors including temper tantrums, determining if behavior is age-appropriate, and shyness. A noteworthy difference between Turkish and U.S. mothers was that the Americans' believed preschool was important to children's social-emotional development.

Reference Information / Atıf Bilgisi

Uyanık, G. and McMullen, M. (2022). Investigation of American and Turkish Mothers of Preschooler's Perspectives about Social-Emotional Development. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 15(91), 1-16.

Okul Öncesi Dönemde Çocuğu Olan Türk ve Amerikan Annelerinin Sosyal-Duygusal Gelişime Yönelik Bakış Açılarının İncelenmesi ***

Prof. Dr. Gülden Uyanık

Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi, Okul Öncesi Eğitimi Anabilim Dalı, İstanbul – TÜRKİYE

Prof. Dr. Mary McMullen

İndiana Üniversitesi, Eğitim Programları ve Öğretim, Erken Çocukluk Eğitimi, İndiana – ABD

Makale Geçmişi

Geliş:07.07.2021

Kabul: 19.09.2022

On-line Yayın: 30.09.2022

Anahtar Kelimeler

Sosyal-Duygusal Gelişim

Türk ve Amerikalı Annelerin
Bakış Açıları

Okul Öncesi Dönem Çocukları

Araştırma Makalesi

* Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için İndiana Üniversitesi'nden etik kurul onayı alınmıştır.

** Bu araştırma, Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TUBİTAK) tarafından desteklenmektedir. Proje Numarası: 1059b191800586.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.52021>

Öz

Annelerin okul öncesi dönem çocuklarının gelişimi üzerindeki etkisi oldukça açıktır. Bebekler doğdukları andan itibaren anneleriyle güvenli bir bağlanma ilişkisi kurarak yeni ortamlara uyum sağlamaya çalışırlar. Sosyal-duygusal gelişim, çocuğun yaşamı boyunca başkalarıyla etkileşim kurma ve sosyal bir yaşam sürme becerisinin temelini oluşturur. Alan yazında farklı kültürlerden annelerin özellikle okul öncesi dönemdeki çocukların sosyal-duygusal gelişimlerine yönelik bakış açılarını araştıran çok az araştırma bulunmaktadır. Bu noktadan hareketle yarı yapılandırılmış görüşme sorularından oluşan nitel araştırma yöntemi kullanılarak yapılan araştırmanın amacı Amerikan (n = 34) ve Türk (n = 35) anneler arasında okul öncesi dönem çocuklarının sosyal-duygusal gelişimine ilişkin bakış açılarını karşılaştırmaktır. Araştırma kapsamında kullanılan görüşme formundan elde edilen bulgular içerik analizi ile çözümlenmiş olup elde edilen temalar: annelerin duyguları anlama ve ifade etme açısından sosyal-duygusal gelişimi nasıl tanımladıkları; duygusal düzenleme; sosyal iletişim ve kendini ifade etme ve sosyal ortamlara uyum ve etkileşim şeklindedir. Elde edilen bulgular doğrultusunda her iki kültürdeki anneler, duygusal ifade, duygu düzenleme ve öz kimlikle ilgili sosyal değerler ve beceriler de dahil olmak üzere çocukları için arzu edilen sosyal-duygusal becerilerde benzer cevaplar verdikleri görülmüştür. Sosyal-duygusal gelişimin desteklenmesi açısından annelerin çocuklarına duygusal koçluk yaptığı, onlarla etkinlikler yaptığı, akranlarıyla zaman geçirmesi ve diğer sosyal deneyimleri sağlamışlardır. Her iki kültürde de anneler çocukları için öfke nöbetleri, davranışın yaşa uygun olup olmadığını belirleme ve utangaçlık dahil olmak üzere üç endişe verici davranış kategorisi tanımlamıştır. Türk ve Amerikan anneler arasındaki dikkate değer farkın ise Amerikan annelerin okul öncesi eğitimin çocukların sosyal-duygusal gelişimi için önemli olduğuna inandıklarını ifade etmiş olmalarıdır.

INTRODUCTION

The effect of the mother on the development of the child in the preschool period is quite clear. From birth, babies try to adapt to the new environment by forming a secure attachment relationship with their mother. A baby displays their first social skill, smiling and laughing in response to the mother, by approximately their third month. During the infant-toddler and then preschool years, the baby's social-emotional development continues to develop rapidly, as they become increasingly independent from their mother. Positive intrafamily relationships, maternal-paternal attitudes, especially the mother-child relationship in terms of basic secure feelings, and traits of other family members are particularly important for the psychological development of the child.

Parental relationships, those of the mother and father with their children, may cause them to perceive the world as secure and worth living in or as a frightening, unsafe place (Yörükoğlu, 2000). The most determinant experiences in the childhood period are based on relationships created with parents, or those adults in primary caregiving roles. Research has shown that supportive relationships between children and adults have concrete and long-term effects on the children's social, emotional, and cognitive development. Children's ability to comprehend the roles and viewpoints of their parents and their feelings is a strong determinant of the respect given to their parents. The parent-child relationship affects behavioral constructs like emotional development, self-control, academic performance, and language and social development of children in the early childhood period (Tam, Lee, Kumarasuriar, Har, 2012; Zeanah and Doyle Zeanah, 2001). The main purpose of the study reported in this article was to compare the perspectives of American and Turkish mothers of preschool children about social-emotional development.

Bradley (2006) has developed tasks known as the "Seven Ss of Effective Care" to support children. The Seven Ss outline the primary duties of families as: providing their children with sustenance, assuring safety, providing stimulation, generating socioemotional support, providing structure, engaging in surveillance, and facilitating social integration (Bradley, 2019).

Social-emotional development forms the basis of a child's lifelong ability to interact with others and have a social life. Rodker (2013) stated that social and emotional development are intertwined and therefore difficult to separate. According to Kandir and Alpan (2009), emotional development forms the basis of social development and social interaction and is essential for learning. In this context, emotional and social development are two areas of development that interact with each other.

According to Cohen, Onunaku, Clothier, and Poppe (2005), the child's experience, expression, and management of emotions and the ability to establish positive and rewarding relationships with others are components of social-emotional development. Additionally, Yates et al. (2008) explained that social-emotional development creates strong and stable bonds between adults and peers, experiences, controls and communicates emotions in a socially and culturally appropriate manner, and examines environment and learning in family, community, and culture. In general, social and emotional development comprises emotional awareness, self-regulation, and social interaction. Research on social and emotional development briefly describes these interconnected areas as follows. Specifically,

- Emotional awareness as a developmental process is the ability to notice and appreciate not only our own emotions and behaviors but also others' feelings and attitudes, and being aware of the consequences of our emotions and behaviors to us and to other people.
- Social interaction is the building block of any society and refers to any kind of relationship that one has with other members of the society. As a part of the developmental process, children learn how to take turns, assist their peers, work together with others, and of course, play together.

- Self-regulation is the ability to properly control one's emotions, manners and to express ideas in a social context. Learning how to control our anger or excitement and focusing on a task can be considered examples of self-regulation ("Social and Emotional", n.d.).

Several dimensions of parenting have been associated with distinct kinds of child adjustment. Positive socio-emotional adjustment has been associated with early caregiving characterized as sensitive, responsive, involved, proactive, and structured (Shaw, 2014). Parents and other caregivers have important roles in children's management of emotional arousal, coping, and other behaviors by providing positive confirmation, sharing love and respect, and generating a sense of security (Osofsky, Fitzgerald, 2000). Children who lack social-emotional competence in preschool are more likely to experience transition problems into kindergarten, be unprepared academically, manifest several social and behavioral problems in grade school, and exhibit long-term problems academically and socially (Bornstein, Hahn and Haynes, 2010; Fantuzzo et al., 2003).

There are a variety of studies investigating the views of mothers from different cultures (Doğrul, Akay, 2019; Joshi, MacLean, 1997; Goodnow, Cashmore, Cotton and Knight, 1984; Kagitcibasi, 1996; Tulviste, Mizera, De Geer, Tryggvason, 2007; Ramazan, 2015; Suizzo, Cheng, 2007; Rosenthal and Roer-Strier, 2001; Willemsen and Van De Vijver, 1997); however, these studies appear to evaluate the perspectives of mothers about raising children, general developmental targets, and expectations for the achievement of certain developmental skills. Among these studies, there has been little or no research which has investigated the perspectives of mothers from diverse cultures specifically about the social-emotional development of children in the preschool period. Studies have suggested cultural differences in parents' understanding of and goals for the social-emotional development of their young children, so the researchers were interested in examining this in the mothers from their native countries, Turkey and the U.S.

METHODS

This qualitative study is phenomenological in nature. Phenomenology involves the study of the subjective meanings people make of 'phenomena' or things, as in this study in which the aim was to bring the individual's (the mother's) own perceptions and experiences about the role of social-emotional learning in their children to the fore. Phenomenology is a method used to research events, experiences, perceptions, orientations, concepts and situations that we experience but which lack in-depth and detailed understanding from a first-person or subjective point of view (Lester, 1999; Yıldırım and Şimşek, 2013).

Participants

There were 69 participants in the study including 34 mothers from Bloomington, Indiana in the U.S. and 35 mothers from Istanbul, Turkey. Background characteristics, including the ages, educational attainment, and employment status of the mothers and the number of children in the family, are shown on Table 1. Background characteristics of the preschool-aged children of the mothers participating in the study (i.e., 'the focus children'), including gender, age, child's birth order, and duration of preschool education, are shown on Table 2. The data were collected using a questionnaire prepared by the researchers. The questionnaires were made accessible to the mothers by their children's teachers. A total of 12 questions were included in the questionnaire. Eight questions solicited the demographic information reflected in Tables 1 and 2. Four open-ended questions were designed to elicit mothers' perspectives on social-emotional development, as follows:

- (1) What does social-emotional development of a child mean to you?
- (2) What social-emotional skills do you want your child to have?
- (3) What do you do to support the social and emotional development of your child?
- (4) Are there any social emotional behaviors your child exhibits that worry or bother you?

Table 1: Comparison of Descriptive Characteristics of Participating Mothers from Turkey (N = 35) and U.S. (N = 34), (TR=Turkey, US= United States of America)

Ages (In Years)	Highest Education Level Attained		Employment Status		Number of Children						
	Turkey	U.S.	Turkey	U.S.	Turkey	U.S.					
< 25	0	1	Primary School	1	0	Not Employed	1	5	1	15	15
26-30	4	1	High School	5	3	Working Full-time	22	25	2	18	13
31-35	24	14	College Degree	22	7	Working Part-time	12	4	≥ 3	2	6
36-40	4	11	Master's Degree	4	18						
≥ 41	3	7	Doctoral Degree	0	6						

As Tables 1 shows, the U.S. mothers were older than the Turkish participants, and although across the two groups, the mothers were generally well-educated, more U.S. mothers had graduate degrees. In both groups, most of the mothers worked full- or part-time, although five mothers in the U.S. were unemployed.

5

Table 2: Comparison of Descriptive Characteristics of Participating Children from Turkey (N = 35) and U.S. (N = 34), (TR=Turkey, US= United States of America)

Ages	Birth Order		Gender		Preschool	Attendance					
	TR	U.S.	TR	U.S.		TR	U.S.				
24-36	16	14	1st	18	22	Girl	20	13	< 6 months	14	7
37-48	9	10	2nd	16	7	Boy	15	21	6 months to one year	-	3
≥ 48	10	10	≥ 3rd	1	5				1 to 2 years	8	22
									Not in preschool	13	2

According to Table 2, there were more girls in the Turkish sample than in the U.S. group, which included more mothers of sons. The ages of children of Turkish mothers ranged from 26 to 66 months with an arithmetic mean of children's ages of $X = 40.0$ SEM=2.1, SD=12.8 months. The ages of children of American mothers were remarkably similar, ranging from 24 to 67 months in age, with an arithmetic mean of $X = 40.88$ SEM=2.3, SD=13.7 months.

Research Ethics

Ethical guidelines were followed in securing permission to conduct the study, according to the protocols of the researchers' universities in the U.S. and Turkey. The mothers who participated were reached through preschool education centers, and necessary information was given to school administrators and teachers about the study.

Ethics committee permission information

Name of the committee that made the ethical evaluation: Indiana University/IU Health

Date of ethical review decision: 30-Aug-2019

Ethics assessment document issue number: 32978578

Verify at www.citiprogram.org/verify/?w040096ad-33d5-4dba-8244-58f2f91ed8f1-32978578

Analysis

The data analysis for this study involved preparing and organizing the data, then coding it and reducing it to themes by combining the codes and forming categories (Creswell 2018; Merriam, 2013). Thus, responses to open-ended questions given by mothers were read carefully and repeatedly, combined and organized within each question, and then themes across the responses were generated. To generate sub-themes and categories, the participants' original answers were examined for word-repetition, similar expressions were noted, and the frequency of certain words, expressions, and ideas was noted.

Following translation of the questionnaire responses from Turkish to English, data were analyzed independently by two different researchers and the findings were compared for the purpose of identifying the reliability and validity of the analyses. Consensus among researchers was calculated using the formula given by Miles and Huberman (1994) ($\text{reliability} = \frac{\text{consensus}}{\text{disagreement} + \text{disagreement}} \times 100$). It was concluded that there was 92% consensus between researchers (Miles and Huberman, 1994). Also, to ensure further trustworthiness of the analysis, direct quotations were taken from parents' responses (Altınışık et al. 2008). Participants' quotes are reported faithfully and directly. In reporting results, the researchers identify the perspectives of American mothers as A1, A2, etc., and the perspectives of Turkish mothers are coded as T1, T2, etc.

RESULTS

This research compared the perspectives of American and Turkish mothers of preschool children about social-emotional development and analyzed findings related to the four research questions. Results are presented as they relate to these questions which examined, broadly, mothers' definitions of social-emotional development; what social-emotional skills they want for their children; how they support social-emotional development at home; and worrisome social-emotional behaviors they perceive their children as exhibiting. Each question is considered below along with the themes that emerged in their analysis.

Defining Social-Emotional Development

Examination of the definitions of social-emotional development by American and Turkish mothers generated three common themes characterized as "the understanding, expression, and regulation of emotions; social communication and self-expression; and social interactions and adaptation skills." Results related to these themes are presented below.

- *The understanding, expression, and regulation of emotions.*

There were parallels between how American (A) and Turkish (T) mothers defined the importance of emotional aspects of social-emotional development. Consider the following examples:

T19: To express emotions, to experience and manage emotions in a healthy way, to know what they should do in which social environment.

T25: To be able to understand and express their own thoughts and emotions and those around them at age-appropriate levels, to be able to begin and sustain communication.

A2: That a child can display appropriate emotions for a given environment or scenario and effectively regulate emotions (ex., calming down after being upset, children should also have a

healthy/secure attachment to caregivers but be willing to meet new people and explore new environments.

A12: Understanding herself and her feelings in relation to others. Learning to perceive and consider the feelings of others.

- *Social-communication and self-expression skills.*

The second theme that arose concerning the definitions of social-emotional development centered on how their children communicate and express themselves. Again, comparative analysis found similarities between Turkish and American mothers' perspectives. Mothers defined social interaction, communication and the ability to express their own and others' thoughts as a significant dimensions of social-emotional development, as shown in the examples below.

T10: To be able to express themselves, and communicate with their social environment.

T12: To communicate with their family and surroundings and to be able to express their mental state.

A22: How children build relationships, how children interact, understand and respond to peers' development of expression via body language, engagement as well as spoken word.

A28: Expressing his thoughts and personality while also realizing he is part of a community (e.g., family, school, society) in a way appropriate for his current stage and ability level.

- *Social interactions and adaptation skills.*

The final theme capturing how the Turkish and American mothers defined social-emotional development focused on how their children interact with others and adapt to social environments. This is evident in the following examples.

T20: Adjustment to their environment and adaptation are processes.

T24: To gain sensitivity to the society they live in and abide by its rules and values.

A1: Social development: learning to interact with others, empathize, follow society's rules; sharing, taking turns, manners.

A7: How children learn about the world around them and their place in it. Learning how their actions affect others and how others affect them. Learning how their emotions affect them and how to handle them.

Skills Mothers Want for their Children

The second research question addressed mothers' perspectives about the social-emotional skills they wanted their children to have. There were parallels between the perspectives of both American and Turkish mothers, as expressed within two main themes identified as: emotional expression and emotional regulation skills, and social-universal values and self-development.

- *Emotional expression and regulation skills.*

All mothers, Turkish and American, expressed the desire that their children be able to define, understand and express emotions and have emotional regulation skills. This is evidenced in the examples below.

T13: To be able to control their emotions in their environment, to be able to express their emotions accurately, to be able to understand other people's emotions.

T14: I want them to be able to express themselves and explain their emotions and ideas in different ways.

A4: Learning to interact with others, learning to express and identify emotions, beginning to regulate emotions.

A27: These are particularly important. Learning how to handle all emotions and knowing that they are all okay to have. It's important to me that she learns that certain emotions have certain ways of manifesting in our bodies; like anxiety might feel like "a funny feeling" in our tummies or how we might get sweaty. Once she knows how to identify the feelings, I want her to be able to have strategies to know how to cope with them.

- *Social-universal values and self-development.*

Another theme addressing the question of what skills related to social-emotional development

American and Turkish mothers wanted their children to have revealed both groups of mothers wanted their children to be respectful, kind, patient, to share with others, and to possess empathy and compassion. These ideas are captured in the examples below.

T20: The most important things for me are to learn to share, to respect and understand others, to be empathic.

T33: I want them to be an individual who can express themselves, get along well with people, respect others' rights, protect their own rights and be compassionate.

A1: Self-regulation of emotions, resilience, cooperation, (eventually) sharing, taking turns, basic manners, empathy, conversations, courtesy.

A15: Self-awareness, self-compassion, empathy, compassion for others, emotional regulation, problem solving and conflict resolution, to name a few.

Mothers' Support of Their Children's Social Emotional Development

The third research question perspectives looked at what mothers said about how they support their children's social and emotional development. Analysis of the perspectives of both American and Turkish mothers generated three themes that included emotional coaching; interactive activities; and peers and social environments.

•Emotional coaching.

Both American and Turkish mothers stated they would support their children's social-emotional development by modeling, making explanations about expressing, defining and understanding emotions and these behaviors. The researchers labeled this emotional coaching, which was described by the mothers in the following quotations.

T3: Because they are still small, we talk about feelings and facial expressions and emotions they feel. I take care to use positive expressions and I try to help them express and solve appropriately if there is a negative situation. I always respect their decisions and I make efforts to make them aware of boundaries.

T6: We make them feel like an individual at home. They help us with all the housework. When they are angry or happy etc., we talk about feelings and we try to let them know we are on their side. We behave consistently with their father so as not to confuse them.

A2: Using feeling language (e.g., "You seem frustrated"), Engaging in turn-taking and pretend play-letting him take the lead sometimes, providing explanations/context for what is happening, and giving choices to encourage agency.

A7: We try to name the emotions and help our kids understand how they are feeling and what they are (just feelings temporarily) help them know it is okay to have emotions, but help them regulate, especially if their behavior is harmful to others.

•Interactive activities.

Another theme that both American and Turkish mothers stated when asked about supporting their children's social-emotional development involved interactive activities they engage in with their children. When the perspectives of mothers from both countries were analyzed, common activities were found, including playing, chatting, and reading, as shown in the following examples.

T10: Read, chat, and explain emotions and thoughts.

T19: We have a feeling and we play with it, we talk about the moods of people in books, how and why, we mention toy's feelings when playing house together.

A1: Read books, note the character's feelings, acknowledge his feelings.

A16: Read books and sing (especially at bedtime), talk to her, play with her,

•Peers and social environments.

Another theme in the analysis of the perspectives of American and Turkish mothers about supporting the social-emotional development of their children focused on how they help their children socialize with peers and others in social settings. Both American and Turkish mothers were found to have consensus about the importance of peers in supporting social-emotional development. Here, however, there

was a difference between Turkish and American mothers, in that the Americans stated they sent their children to preschool to support this aspect of the social-emotional development of their children.

T14: I take care that they have regular interaction with their peer groups. I ensure they spend time in age-appropriate play groups.

T18: I read books, I create environments where they can play with their friends, I ensure we frequently go to parks or playgrounds.

A4: Send child to childcare, talk with, and interact with child as much as possible, including daily tasks and play.

A 10: Interact with other children regularly. Preschool. Playground. Encourage sharing and interaction with others. Hands off parenting when playing with others so he can develop his own skills.

Worrisome Behaviors

The final research question was about what social-emotional behaviors worried mothers or made them feel uncomfortable. Of the 34 Turkish mothers participating in the research, only eight reported their perspectives in response to this questionnaire item compared to 21 American mothers, although admitting they had some concerns, stated that the behaviors they were uncomfortable with were appropriate for the age of their children. The Turkish mothers, however, did not speak to whether worrisome behaviors might be appropriate.

• *Temper tantrum.*

T10: Stubbornness and being quick to get angry (20 months).

T16: Cannot control their behavior when they are angry or cry (34 months).

A2: Sometimes volatile/reactive or has tantrums over trivial things. Theatrical (attention seeking/manipulative?), Emotion display vs. genuine emotions (27 month).

A27: She still throws tantrums if she does not get her way sometimes. She is also extremely clingy with mom and often is inconsolable if she leaves without saying goodbye (59 months),

• *Age-appropriate behaviors.*

A1: Nothing worries me. He does things that bother me (e.g., telling me not to talk, occasionally biting), but he's only 2, so I know it's normal (27 months).

A13: He doesn't care sometimes if someone is hurt, but I think that is age appropriate (26 months).

A25. I worry, but the behaviors all seem to be age appropriate! (37 months).

• *Shyness.*

T25: I occasionally worry about them being shy (47 months).

A28: He is shy and introverted in a society where being socialized and extraverted is valued. Hopefully, he can celebrate, have confidence in himself and be comfortable interacting with his communities (66 months).

DISCUSSION AND CONCLUSION

In this study, the researchers investigated the perspectives of American and Turkish mothers with preschool children about social-emotional development. A summary of themes generated from the data is included in Table 3.

Table 3: Comparison of Themes Addressing Research Questions about Social-Emotional (S-E) Development

Mothers' definitions of SE development	SE skills mothers want their children to have	How mothers support SE development	Worrisome SE behaviors
The understanding, expression, and regulation of emotions	Emotional expression and regulation skills	Emotional coaching	Temper Tantrum
Social communication and self-expression	Social-universal values and self- development	Interactive activities	Age-appropriate behaviors
Social interaction and adaption skills		Peers and social environments	Shyness

In the research, mothers' definitions of social-emotional development were determined to have three themes: 'understanding and expressing emotions and emotional regulation skills,' 'social communication and self-expression' and 'interaction with social environments and adaptation skills.' Both American and Turkish mothers were found to have parallels in their perspectives related to the first two themes about social-emotional development. Mothers stated social-emotional development should include understanding and expressing emotions, emotional regulation skills; being able to express emotions, thoughts, and themselves; communication with social environments and skills about expressing themselves in social environments. Only in the third theme Turkish mothers emphasized compatibility and adaptation to social environments in the definition of social-emotional development, while American mothers appeared to include being affected by and affecting social environments, in other words interaction.

In the context of emotional regulation skills, mothers included increasing or reducing certain emotions and development of emotional regulation skills, so children should learn to deal with stressful emotional experiences, and express emotions suitable to social expectations and appropriate to their development (Cole, Michel and Teti, 1994; Gross, 2002; Saarni, 1990). Emotional regulation is very important for social-emotional development because research has shown that children with high emotional regulation skills in the preschool period experience less worry, display more academic success, and have better social skills (Blandon, Calkins, Grimm, Keane and O'Brien, 2010; Graziano, Keane and Calkins, 2007; Miller et al., 2006). Communicating and interacting with social environment and adaptation to social environment is a basic condition for development in social and emotional terms.

The second basic question in the research analyzed the perspectives of mothers about what they wanted in relation to the social-emotional skills of their children. The perspectives of mothers participating in the research were evaluated in two themes: 'emotional expression and regulation skills' and 'social-universal values and self-development.' Mothers were found to want their children to recognize and understand feelings, be able to express emotions, be empathic, have emotional control and emotional regulation skills. Mothers were found to include similar skills as in relation to the question about social-emotional development definitions. Some of the common values that both American and Turkish mothers wanted their children to have in social-emotional terms were respect, kindness, sharing, patience, empathy, and compassion. American mothers also included resilience, independence, and self-awareness skills, which were different from Turkish mothers.

Mothers in both countries stated they wanted their children to have emotional development, emotional regulation and social/universal values and positive self and personality development which are very important for social life in social-emotional terms. According to Yavuzer (1990), individuals learn basic values through their family. For children to be raised as happy and healthy individuals, the place of family education in the context of values gained by children is indisputable. Greenough et al. (2001) stated that

satisfying and sensitive adult-child relationships were very important in terms of the development of trust, empathy, compassion and conscience and this relationship also supported the development of skills like self-management, persistence, cooperation and conflict resolution. In addition, Uyanık Balat, Özdemir Beceren and Adak Özdemir (2011) investigated perspectives about universal values that mothers wished their children to have in a study. The results of the study indicate that mothers had a tendency for the following values to be learned primarily in the home.. These were being respectful, being kind and careful, being self-regardful and healthy, being sympathetic and good mannered and self-confident. The top five values which parents are suggested teaching to children were honesty, responsibility, respect, happiness, and justice.

Perspectives of mothers about how they support the social-emotional development of children were collected in three themes: emotional coaching, activities and meeting with peers and access to social environments. The concept of parental emotion socialization is based on parental meta-emotion philosophy, which is described as the organized set of thoughts, feelings and approaches that parents have about their own emotions and their children's emotions (Gottman, Katz and Hooven, 1996). According to this philosophy, parents are divided into two categories based on the degree of having emotion-coaching philosophy or emotion-dismissing meta-emotion philosophy. The ones with high degree of emotion coaching consider their children's undesirable emotions as a chance for understanding or teaching. They can discuss emotions in a differentiated way and support their children to appreciate and modify their experiences of resentment and grief. Emotion coaching is characterized by parents' accepting attitude toward their child's emotions, active acknowledgement of their child's emotions, and verbal coaching to assist to child in recognizing, properly articulating, and dealing with their own emotions (Gottman et al. 1996, 1997).

In our research, mothers stated they did a variety of activities to support the social-emotional development of children and playing games, chatting and reading were common activities in both cultures. Playing games is very important for healthy development and there is much research showing that parents and children playing together has positive effects on child development (Farver, 1993; Kelly, Morisset, Barnard, Hammond, and Booth, 1996; Roopnarine, Mounts, 1985; Valentino, Cicchetti, Toth and Rogosch, 2006). Both American and Turkish mothers were found to have consensus about the importance of being included in social environments and spending time with peers to support the social-emotional development of children. Here, a difference between Turkish and American mothers was that the latter stated they sent their children to preschool education to support their social-emotional development.

In research about socioeconomic status, social-emotional problems and social sufficiency, Hosokawa and Katsura (2018) stated family income and parental education levels were key factors for both social-emotional problems and social sufficiency. Similarly, Uyanık Balat, Uzunoğlu and Özdil (2015), in research investigating the social-emotional development of children in preschool education, found that children with working mothers and high maternal educational level benefiting from preschool education had significantly higher levels of social emotional adjustment.

The final question in our research asked whether there was any social-emotional behavior of children which worried or made mothers uncomfortable. Perspectives on behaviors that worry the mothers were collected in three themes: temper tantrums, "difficult, but age-appropriate behaviors and shyness. In this section, 21 American mothers stated an opinion while only 8 Turkish mothers shared their perspectives. American mothers explained that although there were several behaviors that they found challenging, they were not worried about them because they considered them appropriate for the age of the child; however, Turkish mothers did not appear to use the appropriate for age description. Among behaviors considered worrying or a problem, generally behaviors like stubbornness, not sharing, introversion, anger, shyness, not communicating with strangers, crying, impatience, intolerance, temper tantrums, and excessive attachment to the mother were stated by mothers.

In both cultures, it is necessary to research behaviors assessed as worrying or problematic in social-emotional terms in more detail. For the assessment of a behavior as a problem, it is necessary to deal with many other criteria. Uyanık Balat, Şimsek and Akman (2008) investigated the perspectives of mothers and

teachers about assessing problem behavior in preschool children and stated that it was important to collect information from different sources to assess problem behavior in children due to differences in assessments.

In another study, Campbell (2006) stated that a problem behavior can be interpreted in a unique way by the observer. For instance, toy struggles in preschool can be regarded as a vital developmental process by some psychologists in which a child attains the rules of social exchange and sharing whereas parents consider the same situation about their child's' toy sharing and quarreling with their peers or siblings as evidence that their child is not learning to share. Therefore, the problem of toy struggles can be judged either as a negative or positive behavior depending on observers' point of view.

In conclusion, the study can be summarized to show that though there are some differences in the perspectives of mothers from both cultures about social-emotional development, in general they are similar. Based on the findings of this research, it is recommended that there should be more detailed investigations from multiple aspects including assessing the perspectives of fathers in addition to mothers, informing mothers about the social-emotional development of children by preparing maternal training programs, supporting mothers with observation-based studies at home, determining how preschool educational programs meet the expectations of parents and examining behaviors stated to be problematic.

Limitations of the Research

The study is limited to the mothers living in Istanbul and Bloomington, Indiana, USA in the study group. The research is limited to voluntary participants. The research is also limited to interview questions.

Support and Thanks

This Research is Supported by The Scientific And Technological Research Council Of Turkey (TUBITAK). Project Number: 1059b191800586.

Contribution Rate of Researchers

The authors of the study contributed equally to all processes of the study.

Conflict Statement

As the authors of the study, we state that we do not have any declaration of interest/conflict.

Publication Ethics Statement

All the rules stated in the "Higher Education Institutions Scientific Research and Publication Ethics Directive" were complied with in the whole process from the planning of this research to its implementation, from data collection to data analysis. None of the actions specified under the title of "Actions Contrary to Scientific Research and Publication Ethics", which is the second part of the directive, have been taken.

Scientific, ethical and citation rules were followed in the writing process of this study; No falsification has been made on the collected data and this study has not been sent to any other academic media for evaluation.

Ethics Committee Permission Information

Name of the committee that made the ethical evaluation: Indiana University/IU Health

Date of ethical review decision: 30-Aug-2019

Ethics assessment document issue number: 32978578

Verify at www.citiprogram.org/verify/?w040096ad-33d5-4dba-8244-58f2f91ed8f1-32978578

<i>"COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları:</i>	
Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu araştırma, Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TUBİTAK) tarafından desteklenmektedir. Proje Numarası: 1059b191800586.

Katkı Oranı Beyanı:	1. yazar: %50 – 2. yazar: %50
Destek ve Teşekkür Beyanı:	TÜBİTAK Bilim insanı destek programına katkılarından dolayı teşekkür ederim.
Sorumlu Yazar:	Prof. Dr. Gülden Uyanık
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.	
<i>The following statements are made in the framework of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors":</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	This research is supported by the Scientific and Technological Research Council of Turkey (TUBITAK). Project Number: 1059b191800586.
Author Contributions:	1 st author: %50 – 2 st author: %50
Statement of Support and Acknowledgment:	I would like to thank Scientific and Technological Research Council of Turkey (TUBITAK) scientist support programs for their support.
Corresponding Author:	Prof. Dr. Gülden Uyanık
Double-Blind Peer Review:	External-independent
<i>This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.</i>	

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

Annelerin okul öncesi dönem çocuklarının gelişimi üzerindeki etkisi oldukça açıktır. Bebekler doğdukları andan itibaren anneleriyle güvenli bir bağlanma ilişkisi kurarak yeni ortamlara uyum sağlamaya çalışırlar. Bir bebek, ilk sosyal becerilerini annesine yanıt olarak gülümseyerek ve gülerek, yaklaşık üçüncü ayda göstermektedir. Çocukların bebeklik döneminden itibaren okul öncesi yıllara doğru sosyal-duygusal gelişimi annesinden giderek daha da bağımsız hale gelerek hızla gelişmeye devam etmektedir. Olumlu aile içi ilişkiler, anne-baba tutumları, özellikle güvenli bağlanma döneminde anne çocuk ilişkisinin önemi ve diğer aile bireylerinin özellikleri çocuğun psikolojik gelişimi için önemli faktörlerdendir. Çocukların anne babalarının rollerini, bakış açılarını ve duygularını anlamaları, anne babalarına gösterdikleri saygının güçlü bir belirleyicisi olduğu ifade edilmektedir. Ebeveyn-çocuk ilişkisi, erken çocukluk döneminde çocukların duygusal gelişim, öz kontrol, akademik performans, dil ve sosyal gelişim gibi davranışsal yapılarını etkiler (Tam, Lee, Kumarasuriar ve Har, 2012; Zeanah ve Doyle Zeanah, 2001). Bu noktadan hareketle yapılan bu çalışmanın temel amacı, okul öncesi dönemde çocuğu olan farklı kültürlerdeki Amerikan ve Türk annelerin sosyal-duygusal gelişime yönelik bakış açılarını, görüşlerini karşılaştırmalı incelemektir.

Metot

Nitel araştırma yöntemi ve fenomenolojik modele göre tasarlanan çalışmada, Amerikan (n = 34) ve Türk (n = 35) annelerin okul öncesi dönem çocuklarının sosyal-duygusal gelişimine ilişkin bakış açıları karşılaştıran yarı yapılandırılmış görüşme sorularına yer verilmiştir.

Araştırmada ABD ve Türkiye'deki üniversitelerinin protokollerine ve etik kurallarına uyulmuştur. Araştırmaya katılan annelere okul öncesi eğitim merkezleri aracılığıyla ulaşılmış, okul yöneticilerine ve öğretmenlere çalışma hakkında gerekli bilgiler verilmiştir. Verilerin toplanmasında araştırmacılar tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formları, çocukların öğretmenleri tarafından annelere ulaştırılmıştır. Görüşme formunda annelerin yaşı, çocukların cinsiyeti ve doğum sırası gibi sekiz betimsel soru ile birlikte araştırmaya yönelik dört açık uçlu soru yer almakta olup toplamda 12 soru bulunmaktadır. Annelerin sosyal-

duygusal gelişime bakış açılarını değerlendirmeye yönelik sorular şu şekildedir;

- * Bir çocuğun sosyal-duygusal gelişimi sizin için ne ifade ediyor?
- * Çocuğunuzun hangi sosyal-duygusal becerilere sahip olmasını istersiniz?
- * Çocuğunuzun sosyal ve duygusal gelişimini desteklemek için neler yapıyorsunuz?
- * Çocuğunuzun sergilediği, sizi endişelendiren veya rahatsız eden herhangi bir sosyal duygusal davranış

var mı?

Görüşme formlarından elde edilen bilgiler içerik analizi ile çözümlenmiştir ve temalar oluşturulmuştur.

Bulgular

Verilerin analizi sonucunda annelerin sosyal duygusal gelişime ilişkin tanımlamalarına ilişkin üç tema oluşturulmuştur; duyguları anlama, ifade etme ve duygu düzenleme; sosyal iletişim ve kendini ifade etme; sosyal etkileşimler ve uyum becerileri.

Elde edilen bulgular doğrultusunda her iki kültürdeki annelerin duygusal ifade, duygu düzenleme ve öz kimlikle ilgili sosyal değerler ve beceriler de dahil olmak üzere çocukları için arzu edilen sosyal-duygusal becerilerde benzer cevaplar verdikleri görülmüştür. Sosyal-duygusal gelişimin desteklenmesi açısından anneler çocuklarına duygusal koçluk yaptıklarını, onlarla etkinlikler yaptıklarını, akranlarıyla zaman geçirme ve diğer sosyal deneyimleri düzenlediklerini belirtmişlerdir. Her iki kültürde de anneler çocukları için öfke nöbetleri, davranışın yaşa uygun olup olmadığını belirleme ve utangaçlık dahil olmak üzere üç endişe verici davranış kategorisi tanımlamıştır. Türk ve Amerikan anneler arasında dikkat çeken farkın, Amerikan annelerin okul öncesi eğitiminin çocukların sosyal-duygusal gelişimi için önemli olduğuna ilişkin inançları olduğu belirlenmiştir.

Tartışma ve Sonuç

Araştırma sonucunda annelerin çocukların sosyal-duygusal gelişimini desteklemek için çeşitli etkinlikler yaptıklarını ve oyun oynamanın, sohbet etmenin ve kitap okumanın her iki kültürde de ortak etkinlikler olduğu görülmektedir. Oyun oynamak sağlıklı gelişim için oldukça önemli olup ebeveynlerin ve çocukların oyun oynamasının çocuğun gelişimi üzerindeki olumlu etkilerini gösteren çok sayıda araştırma vardır (Farver, 1993; Kelly, Morisset, Barnard, Hammond ve Booth, 1996; Roopnarine ve Mounts, 1985; Valentino, Cicchetti, Toth ve Rogosch, 2006). Çocukların sosyal-duygusal gelişimini desteklemek için sosyal ortamlara dahil olmanın ve akranlarla zaman geçirmenin önemi konusunda hem Amerikan hem de Türk annelerin fikir birliğine sahip oldukları görülmektedir. Burada Türk ve Amerikan anneler arasındaki farkın, Amerikan annelerin çocuklarını sosyal-duygusal gelişimlerini desteklemek için okul öncesi eğitime gönderdiklerini belirtmeleridir.

Araştırma sonucunda her iki kültürden annelerin sosyal-duygusal gelişime bakış açılarında bazı farklılıklar olsa da genel olarak benzer oldukları söylenebilmektedir. Bu araştırmanın bulgularından hareketle annelerin yanı sıra babaların da çocukların sosyal duygusal gelişimlerine ilişkin görüşlerinin değerlendirilerek çok yönlü ve daha detaylı araştırmaların yapılması, geniş örneklem gruplarında ve başka kültürlerde de annelerin çocuklarının sosyal duygusal gelişime ilişkin görüşlerinin değerlendirilmesi, anne eğitim programları hazırlanarak annelerin çocukların sosyal-duygusal gelişimleri konusunda bilgilendirilmeleri ve zorlandıklarını belirttikleri noktalarda desteklenmeleri önerilebilir.

REFERENCES

- Altınışık, R.; Coşkun, R.; Bayraktaroğlu, S. and Yıldırım, E. (2008). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Blandon, A. Y.; Calkins, S. D.; Grimm, K. J.; Keane, S. P. and O'Brien, M. (2010). Testing a Developmental Cascade Model of Emotional and Social Competence and Early Peer Acceptance. *Development and Psychopathology*, 0(22), 737-748.
- Bornstein, M. H.; Hahn, C. S. and Haynes, O. M. (2010). Social Competence, Externalizing, and Internalizing Behavioral Adjustment from Early Childhood Through Early Adolescence: Developmental Cascades. *Development and Psychopathology*, 22(4), 717-735.
- Bradley, R. H. (2006). Home Environment. (Eds. N. Watt, C. Ayaoub, R. Bradley, J. Puma, W. LaBoeuf). In *The Crisis in Youth Mental Health, Vol.4: Early Intervention Programmes and Policies* (p. 89-120). Westport, CN: Greenwood Publishing.
- Bradley, R.H. (2019). The Importance of Families and Home Environments in the Lives of Young Children.

- (Eds. C. P. Brown, M. B. Mc Mullen, N. File). In *The Wiley Handbook of Early Childhood Care and Education* (p. 119-146). Hoboken, NJ: John Wiley & Sons.
- Campbell, S. B. (2006). *Behavior Problems in Preschool Children: Clinical and Developmental Issues*. Guilford Press.
- Cohen, J.; Onunaku, N.; Clothier, S. and Poppe, J. (2005). Helping Young Children Succeed: Strategies to Promote Early Childhood Social and Emotional Development. In *Research and Policy Report*. Washington, DC: National Conference of State Legislatures.
- Cole, P. M.; Michel, M. K. and Teti, L. O. D. (1994). The Development of Emotion Regulation and Dysregulation: A Clinical Perspective. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 0(59), 73-102.
- Creswell, J. W. (2018). *Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Dogrul, H. and Akay, C. (2019). Comparison Between Syrian and Turkish Parents' Opinions and Expectations About Preschool Education. *Online Submission*, 6(36), 119-139.
- Fantuzzo, J.; Bulotsky, R.; McDermott, P.; Mosca, S. and Lutz, M. N. (2003). A Multivariate Analysis of Emotional and Behavioral Adjustment and Preschool Educational Outcomes. *School Psychology Review*, 32(2), 185-203.
- Goodnow, J. J.; Cashmore, J.; Cotton, S. and Knight, R. (1984). Mothers' Developmental Timetables in Two Cultural Groups. *International Journal of Psychology*, 19(4), 193-205.
- Gottman, J. M.; Katz, L. F. and Hooven, C. (1996). Parental Meta-Emotion Philosophy and the Emotional Life of Families: Theoretical Models and Preliminary Data. *Journal of Family Psychology*, 0(10), 284-291.
- Gottman, J. M.; Katz, L. F. and Hooven, C. (1997). *Meta-Emotion: How Families Communicate Emotionally*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Graziano, P. A.; Keane, S. P. and Calkins, S. D. (2007). The Role of Emotion Regulation in Children's Early Academic Success. *Journal of School Psychology*, 0(45), 3-19.
- Greenough, W.; Emde, R.N.; Gunnar, M.; Massinga, R. and Shonkoff, J.P. (2001). The Impact of the Caregiving Environment on Young Children's Development. *Zero to Three*, 21(5), 16-23.
- Gross, J. J. (2002). Emotion Regulation: Affective, Cognitive, and Social Consequences. *Psychophysiology*, 0(39), 281-291.
- Hosokawa, R. and Katsura, T. (2018). Socioeconomic Status, Emotional/Behavioral Difficulties, and Social Competence Among Preschool Children in Japan. *Journal of Child and Family Studies*, 27(12), 4001-4014.
- Joshi, M. S. and MacLean, M. (1997). Maternal Expectations of Child Development in India, Japan, and England. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 28(2), 219-234.
- Kagitcibasi, C. (1996). *Family and Human Development Across Cultures: A View from the Other Side*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates Inc.
- Kandır, A. and Alpan, Y. (2009). Sosyal Duygusal Değerlendirme Aracının (ITSEA) Farklı Ekonomik Düzeylerde Uygulanması. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6(1), 41-61.
- Kelly, J. F.; Morisset, C. E.; Barnard, K. E.; Hammond, M. A. and Booth, C. L. (1996). The Influence of Early Mother-Child Interaction on Preschool Cognitive/Linguistic Outcomes in A High-Social-Risk Group. *Infant Mental Health Journal: Official Publication of the World Association for Infant Mental Health*, 17(4), 310-321.
- Lester, S. (1999). An Introduction to Phenomenological Research. Retrieved From: https://www.researchgate.net/publication/255647619_An_introduction_to_phenomenological_research (Access: 07.05.2022).
- Merriam, S. B. (2013). *Nitel Araştırma*, (Çev. Ed.: S. Turan vd.). Ankara: Nobel Yayınları.
- Miles, M. B. and Huberman, A. M. (1994). *Qualitative Data Analysis*. SAGE.
- Miller, A. L.; Fine, S. E.; Gouley, K. K.; Seifer, R.; Dickstein, S. and Shields, A. (2006). Showing and Telling About Emotions: Interrelations Between Facets of Emotional Competence and Associations With

- Classroom Adjustment in Head Start Preschoolers. *Cognition and Emotion*, 0(20), 1170–1192.
- Osofsky, J. D. and Fitzgerald, H. E. (2000). *WAIMH Handbook of Infant Mental Health*, (Volume 1). Perspectives on Infant Mental Health. Chichester, Wiley.
- Ramazan, M. O. (2015). A Comparison of Turkish and South Korean Mothers' Views About Preschool Education and Their Expectations from Preschools. *Online Submission*, 5(9), 565-578.
- Rodker, J. D. (2013). Promoting Social-Emotional Development of Children During Kindergarten: A Zippy's Friends Program Evaluation, (Unpublished Doctoral Thesis), New York: Pace University.
- Roopnarine, J. L. and Mounts, N. S. (1985). Mother-Child and Father-Child Play. *Early Child Development and Care*, 20(2-3), 157-169.
- Rosenthal, M. K. and Roer-Strier, D. (2001). Cultural Differences in Mothers' Developmental Goals and Ethnotheories. *International Journal of Psychology*, 36(1), 20-31.
- Saarni, C. (1990). Emotional Competence: How Emotions and Relationships Become Integrated. (Ed.: R. Thompson). In *Nebraska Symposium on Motivation* (p. 115–182). Lincoln, NE: University of Nebraska Press.
- Shaw, D. S. (2014). *Parenting Programs and Their Impact on the Social and Emotional Development of Young Children*. <http://www.child-encyclopedia.com/sites/default/files/textesexperts/en/654/parenting-programs-and-their-impact-on-the-social-and-emotional-development-of-young-children.pdf> (Access: 22.12.2021).
- Social and Emotional Development Research Background. (n.d.). Behavioral Sciences (15) 908-912. <https://talkingisteaching.org/resources/social-emotional-research-background> (Access: 20.02.2020).
- Suizzo, M. A. and Cheng, C. C. (2007). Taiwanese and American Mothers' Goals and Values for Their Children's Futures. *International Journal of Psychology*, 42(5), 307-316.
- Tam, C. L.; Lee, T. H.; Kumarasuriar, V. and Har, W. M. (2012). Parental Authority, Parent-Child Relationship and Gender Differences: A Study of College Students in the Malaysian Context. *Australian Journal of Basic and Applied Sciences*, 6(2), 182-189.
- Tulviste, T.; Mizera, L.; De Geer, B. and Tryggvason, M. T. (2007). Child-Rearing Goals of Estonian, Finnish, and Swedish Mothers. *Scandinavian Journal of Psychology*, 48(6), 487-497.
- Uyanık Balat, G.; Uzunoğlu, E. Z. and Özdil, H. (2015). "5-6 Yaş Grubu Çocuğu Olan Çalışan ve Çalışmayan Annelerin Çocuklarının Sosyal Duygusal Uyum Düzeylerinin İncelenmesi", IV Uluslararası Okul Öncesi Eğitimi Kongresi, Abstract Book, (p.262), Ankara: Hacettepe University.
- Uyanık Balat, G.; Beceren, B. Ö. and Özdemir, A. A. (2011). The Evaluation of Parents' Views Related to Helping Preschool Children Gain Some Universal Values. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 0(15), 908-912.
- Uyanık Balat, G.; Şimşek, Z. and Akman, B. (2008). Okul Öncesi Eğitim Alan Çocukların Davranış Problemlerinin Anne ve Öğretmen Değerlendirilmeleri Açısından Karşılaştırılması. *Hacettepe University Education Faculty Journal*, 34(34), 263-275.
- Valentino, K.; Cicchetti, D.; Toth, S. L. and Rogosch, F. A. (2006). Mother-Child Play and Emerging Social Behaviors Among Infants From Maltreating Families. *Developmental Psychology*, 42(3), 474-485.
- Willemsen, M. E. and Van De Vijver, F. J. (1997). Developmental Expectations of Dutch, Turkish Dutch, and Zambian Mothers: Towards An Explanation of Cross-Cultural Differences. *International Journal of Behavioral Development*, 21(4), 837-854.
- Yates, T.; Ostrosky, M. M.; Chetaham, G. A.; Fetting, A.; LaShorage, S. and Santos, R. M. (2008). *Research Synthesis on Screening and Assessing Social-Emotional Competence*. Nashville, TN: The Center on the Social and Emotional Foundations for Early Learning.
- Yavuzer, H. (1990). *Ana Baba Okulu*. Ankara: Remzi Kitabevi.
- Yörükoğlu, A. (2000). *Çocuk Ruh Sağlığı*, (24. Basım). İstanbul: Özgür Yayınları.
- Zeanah, C. H. and Doyle Zeanah, P. (2001). Towards a Definition of Infant Mental Health. *Zero to Three*, 22(1), 13-20.

Trigonometrik Fonksiyonların Grafiklerini Yorumlama Konusunun Geogebra İle Tasarlanmış Etkinliklerle Öğretiminin Öğrencilerin Akademik Başarısına ve Kalıcılığa Etkisi*

Samet Sevgi

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7788-0638>

Yüksek Lisans Öğrencisi / Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Matematik Eğitimi Anabilim Dalı, Erzurum – TÜRKİYE

Prof. Dr. Yasin Soylu

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2951-0069>

Atatürk Üniversitesi, Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi, Matematik Eğitimi Anabilim Dalı, Erzurum – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 02.07.2022

Kabul: 22.09.2022

On-line Yayın: 30.09.2022

Anahtar Kelimeler

Teknoloji Destekli Öğretim

Dinamik Yazılım

Geogebra

Trigonometrik Fonksiyonların
Grafiklerini Yorumlama

Akademik Başarı

Kalıcılık

Araştırma Makalesi

* Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için Atatürk Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu Başkanlığı'ndan 22.04.2022 tarihli etik onay belgesi alınmıştır.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.63862>

Öz

Bu araştırmanın amacı "Trigonometrik Fonksiyonların Grafiklerini Yorumlama" konusunun dinamik yazılım Geogebra ile tasarlanmış etkinlikler ile öğretiminin 11.sınıf öğrencilerinin akademik başarılarına ve bilgilerinin kalıcılığına etkisini araştırmaktır.

Araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden biri olan ön-test son-test kontrol gruplu "yarı deneysel desen" kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu farklı iki şubede öğrenim gören 42 onbirinci sınıf öğrencisi oluşturmuştur. Araştırmada deney ve kontrol grubu seçkisiz atama yoluyla belirlenmiştir. Uygulama sürecinde öğretim, deney grubunda Geogebra ile tasarlanmış etkinlikler ile yapılırken, kontrol grubunda MEB'in belirlediği programa uygun olarak yapılmıştır. Bu çalışmada veri toplama aracı olarak araştırmacı tarafından geliştirilen, trigonometrik fonksiyonların grafiklerini yorumlama konusunda başarı ve kalıcılığa yönelik "trigonometrik fonksiyonların grafiklerini yorumlama başarı testi (TFGYBT)" kullanılmıştır. Araştırmada TFGYBT, uygulama sürecinin öncesinde ön-test, sonrasında son-test ve uygulama bitiminden 20 gün sonra kalıcılık testi olarak uygulanmıştır. Araştırmada elde edilen veriler SPSS-20 programı ile bağımsız örneklem t-testi kullanılarak analiz edilmiştir.

Bulgular incelendiğinde, deney ve kontrol grubu olarak seçilen araştırma gruplarının uygulama öncesinde akademik açıdan denk oldukları, uygulama sonrasında ise başarı ve kalıcılık açısından deney grubu lehine anlamlı farklılığın olduğu tespit edilmiştir.

Bu çalışmadan elde edilen bulgular ışığında dinamik yazılım Geogebra ile tasarlanmış etkinlikler ile yapılan öğretimin trigonometri konusunda öğrenci başarısını ve bilgilerin kalıcılığını arttırdığı söylenebilir. Bu doğrultuda matematik derslerinde Geogebra yazılımının kullanılmasının öğrenci başarısına ve bilgilerin kalıcılığına olumlu yönde etkisi olacağı sonucuna varılabilir.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Sevgi, S. ve Soylu, Y. Trigonometrik Fonksiyonların Grafiklerini Yorumlama Konusunun Geogebra İle Tasarlanmış Etkinliklerle Öğretiminin Öğrencilerin Akademik Başarısına ve Kalıcılığa Etkisi. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 15(91), 17-38.

*The Effect of Teaching the Subject of Interpretation of Graphics of Trigonometric Functions with Activities Designed with Geogebra Activities on the Success of Students and Permanence**

Samet Sevgi

Master Student / Ataturk University, Institute of Education Sciences, Department of Math Education,
Erzurum – TURKEY

Prof. Dr. Yasin Soylu

Ataturk University, Kazim Karabekir Faculty of Education, Department of Math Education, Erzurum –
TURKEY

Article History

Submitted: 02.07.2022

Accepted: 22.09.2022

Published Online: 30.09.2022

Keywords

Technology Assisted Teaching

Dynamic Software

Geogebra

Interpreting Graphs of
Trigonometric Functions

Academic Achievement

Permanent

Research Article

* This article was checked by Intihal.net.
This article is under the Creative Commons license. Ethics approval certificate dated 22.04.2022 was received from Atatürk University Social and Human Sciences Ethics Committee for this article.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.63862>

Abstract

The purpose of this study is to investigate the effect of teaching the subject of "interpreting graphs of trigonometric functions" with activities designed dynamic software Geogebra on the academic achievements and permanence of knowledge of 11th grade students.

In the study, one of the quantitative research methods, pre-test post-test control group with a semi-experimental design was used. The study group of the study consisted of 42 eleventh grade students studying in two different classes. In the research, the experimental and control groups were determined by random assignment. In the application process, while teaching was done with activities designed with Geogebra in the experimental group, it was done in accordance with the program determined by the ministry of Education in the control group. In this study, the achievement test of interpreting the graphs of trigonometric functions (TFGYBT) was used as a data collection tool for the purpose of interpreting the graphs of trigonometric functions developed by the researcher. In the study, TFGYBT was applied as a pre-test before the application process, then as a post-test and a permanent test 20 days after the end of the application. The data obtained in the research were analyzed by using independent samples t-test with SPSS-20 program.

When the findings were examined, it was found that the research groups selected as the research groups selected as the experimental and control groups were academically equivalent before the application and after the application, a significant difference occurred in favor of the experimental group in terms of success and permanence.

In the light of the findings acquired through this study, it can be said that teaching with the activities designed with the dynamic software Geogebra enhances the success of students and knowledge permanence of them at trigonometry. Accordingly, it can be concluded that application of Geogebra software has positive effects on the success of pupils and knowledge permanence in math classes.

GİRİŞ

Matematik, yapı ve bağlantılardan oluşan, ardışık genellemeler içeren soyut bir kavramdır (Alakoç, 2003). Matematik, diğer bazı derslere kıyasla daha çok soyut kavram ve konu içermektedir (Altın, 2012). Matematik dersinin soyutluğu, öğrencilerin dersten uzaklaşmasına, derse karşı önyargılı olmalarına sebebiyet vermektedir (Çolakoğlu, 2018), Matematik konularının soyut yapıda olması çoğu zaman matematik dersini sıkıcı ve anlamsız hale getirmektedir (Çetin, 2018). Matematik, çoğu insan için anlaşılması ve öğrenilmesi zor bir ders olarak algılanır (Alkan, 2010). Matematiğin, sıkıcı ve anlaması zor bir ders olarak görülmesinin en önemli etkenlerinden biri matematik konularının öğretiminde kullanılan öğretim yöntemleridir. Türk Milli Eğitim sisteminde matematik alanında istenilen başarıya ulaşılamamasının en belirgin nedeni, öğretmenin aktif olup bilgiyi aktarıcı olduğu, öğrencinin ise bu bilgiyi pasif olarak alıcı rol üstlendiği öğretim metotlarının uygulanmasıdır (Uzun, 2018). Bu metotlarla yapılan öğretimle eğitilen öğrenciler istenilen düzeyde anlamlı öğrenmeler gerçekleştirememektedir (Taş, 2016). Öğrencilerin aktif olduğu, anlamlı öğrenmelerin gerçekleştiği bir öğretim sürecine ihtiyaç duyulmaktadır (Taş, 2016). Çünkü öğrencilerin başarılı olabilmeleri ve kalıcı öğrenmelerinin gerçekleşebilmesi için neyi öğrendiklerini anlamış olmaları gerekir (Moyer, 2001). Matematikte neyi neden yaptığını bilerek yapma, kalıcı bir matematiğin oluşmasını sağlamaktadır (Umay ve Kaf, 2005). Bu doğrultuda öğrencilerin kavramların farklı temsil biçimlerinin ve bunlar arasındaki ilişkiyi görmelerini mümkün kılan, matematiksel ilişkileri keşfetmelerini sağlayan bilgi ve iletişim teknolojilerinden faydalanılması gerekmektedir (MEB, 2013).

Teknolojik araçlar arasında ilk sırada yer alan bilgisayar, yaşadığımız çağın en temel kültür öğeleri arasında yer almıştır ve hemen hemen yaşadığımız her ortamda kullanımı hızla yayılan bir araç haline gelmiştir (Baki, 2001). Teknolojinin ve özellikle bilgisayarın gelişimi matematiği de geliştirmiş ve matematiği sadece kağıt kalem etkinliği olmasının ötesine taşımıştır (Tooke, 2001). Öğretmen ve öğrencilere rehberlik eden bilgisayarlar, kalem, kitap ve defter olgularının eksik kalan yanlarını tamamlamakta; problem kurma, modelleme yapma, analiz etme ve çözümlenme açısından öğrencilere daha kaliteli bir öğrenme ortamı sunmaktadır (Balcı Şeker & Erdoğan, 2017). Egelioğlu (2008), öğrencilerin matematiksel araştırmalarda ve hesaplamalarda, öğretmenlerin de öğrencilere zengin öğrenme ortamları oluşturmak için bilgisayarı matematik derslerinde kullanması gerektiğini belirtmiştir.

Bilgisayarın matematik eğitiminde kullanılmaya başlanmasıyla birlikte matematik yazılımları, Bilgisayar Cebiri Sistemleri ve Dinamik Geometri Yazılımları olarak sınıflandırılmıştır (Taş, 2016). Bilgisayar cebir sistemlerine Reduce, Axiom, Derive, Maple ve Mathematica, dinamik geometri yazılımlarına ise Geogebra, Cabri Geometry ve Geometer's Sketchpad gibi yazılımlar örnek olarak verilebilir (Selçik ve Bilgici, 2011). Bu yazılımlardan Geogebra ve Cabri3D son zamanlarda sıklıkla kullanılmaktadır (Karaaslan, Boz ve Yıldırım, 2013). Bu yazılımlardan hangisinin tercih edileceği anlatılan matematik konusuna göre değişiklik gösterebilmektedir. Ama özellikle kullanımının kolay olması ve her kademedeki farklı matematik-geometri konularına kullanım olanağı sağlaması açısından Geogebra bir adım öne çıkmaktadır (Tatar, Akkaya ve Kağızmanlı, 2011).

Literatüre bakıldığında kurulumu kolay, herkesin ücretsiz olarak ulaşabileceği ve faydalanabileceği Dinamik Geometri Yazılımlarından biri olan Geogebra'nın matematik konularının öğretiminde öğrenci başarısını olumlu yönde etkilediği ile ilgili araştırma sonuçları bulunmaktadır (Arbain ve Shukor, 2015; Bhagat ve Chang, 2015; Burke ve Kennedy, 2011; Canevi, 2019; Delaviz ve Leong, 2013; Dikovic, 2009; Hutkemri, Zamri ve Zakaria, 2017; İçel, 2011; Mercan, 2012; Taş, 2016; ; Thambi ve Eu, 2013; Tuzer Ünsal, 2018; Uysal, 2013). Geogebra'nın geometri ve grafik konularında öğrenme süreci için yararlar sağladığı belirtilmiştir (Kabaca, Çontay ve İymen, 2011). Hohenwarter ve Jones (2007), Geogebra'nın sağladığı yararlar arasında en önemlilerinden birinin, okul müfredatında

geometri, cebir ve grafik konularının arasındaki anlam ilişkisini kurmak olduğunu ifade etmişlerdir. Matematik öğretim ortamında kullanılan Geogebra, sunduğu görsellerle matematikte yer alan soyut kavramları somutlaştırarak (Burke ve Kennedy, 2011), öğrencileri öğrenmeye istekli hale getirmekte ve öğrenme sürecine aktif katılım göstermelerini sağlamaktadır (Hohenwarter, Preiner ve Yi, 2007). Dikovic (2009)' e göre Geogebra, matematiğin içerisinde bulunan kavramların öğrenciler tarafından keşfedilerek anlaşılmasını sağlamaktadır. Hem geometrik şekilleri hem de cebirin işlemsel özelliklerini içerisinde ihtiva eden Geogebra (Hohenwarter ve Jones, 2007) öğrencinin matematik konusunda kaygısını azaltarak öğrenmeyi zevkli hale getirmektedir (Furner ve Marinas, 2007).

Literatürde dinamik yazılımlardan biri olan Geogebra'nın matematik öğretim sürecine katkısı ile ilgili yapılan araştırmalar incelendiğinde; Filiz (2009), Geogebra ve Cabri Geometri II dinamik geometri yazılımlarının web destekli ortamlarda kullanılmasının öğrenci başarısına etkisi; Taş (2010), dinamik matematik yazılımı Geogebra ile eğrisel integrallerin görselleştirilmesinin öğrenci başarısına etkisi; Zengin (2011), dinamik matematik yazılımı Geogebra'nın öğrencilerin başarılarına etkisi; Mercan (2012), ilköğretim 7.sınıf matematik dersine ait dönüşüm geometrisi alt öğrenme alanının öğretiminde dinamik geometri yazılımı Geogebra'nın kullanımının öğrenci başarısına etkisi; Delaviz ve Leong (2013), paralelkenar konusunda Geogebra'nın kavramsal anlamaya etkisi; Thambi ve Eu (2013), kesir konusunda Geogebra destekli öğretimin öğrenci başarısına etkisi; Uysal (2013), ilköğretim 6.sınıf matematik derslerinde geometrik cisimler konusunun dinamik matematik yazılımı Geogebra ile öğretiminin öğrenci başarısına etkisi; Hutkemri ve Zakaria (2014), limit fonksiyonu konusunda kavramsal ve işlemsel anlamının Geogebra kullanımının etkisi; Kan (2014), Geogebra destekli öğretimin Lineer Cebir dersinde öğretmen adaylarının akademik başarıları üzerine etkisi; Arbain ve Shukor (2015), istatistik problemlerinde Geogebra destekli öğretimin etkisi; Bhagat ve Chang (2015), çember konusunda Geogebra destekli geometri öğretiminin öğrenci başarısına etkisi; Taş (2016), geometrik cisimler konusunun öğretiminde Geogebra kullanımının akademik başarıya etkisi; Acar (2017), 7.sınıfta bazı konuların dinamik matematik yazılımı Geogebra ile öğretiminin akademik başarıya etkisi; Balcı Şeker ve Erdoğan (2017), Geogebra yazılımı ile geometri öğretiminin ders başarısına etkisi; Hutkemri, Zamri ve Zakaria (2017), fonksiyon konusunda Geogebra'nın kavramsal ve işlemsel anlamaya etkisi; Tuzer Ünsal (2018), matematik dersinde Geogebra programı kullanımının 10.sınıf öğrencilerinin akademik başarılarına etkisi; Canevi (2019), Geogebra destekli öğretimin 10.sınıf matematik dersine ait bazı konularda öğrencilerin başarılarına etkisi çalışmalarında Geogebra ile yapılan öğretimin öğrenci başarısını arttırdığı ve ayrıca Yahşi Sarı (2012), ilköğretim 7.sınıf matematik dersi dönüşüm geometrisi alt öğrenme alanının öğretiminde dinamik geometri yazılımlarından Sketchpad ve Geogebra'nın kullanımlarının öğrencilerin öğrenmelerinin kalıcılığına etkisi; Acar (2017), 7.sınıfta bazı konuların dinamik matematik yazılımı Geogebra ile öğretiminin kalıcılığa etkisi; Uzun (2018), doğrusal denklemler ve eğim konusunun dinamik geometri yazılımı Geogebra ile öğretiminin 8.sınıf öğrencilerinin bilgilerinin kalıcılığına etkisi çalışmalarında Geogebra ile yapılan öğretimin öğrencilerin öğrendikleri bilgilerin kalıcılığını arttırdığı sonucuna ulaşmışlardır. Buradan Geogebra yazılımı kullanılarak anlatılan matematik konularında öğrenci başarısı ve bilgilerin kalıcılığı arttığı söylenebilir. Geogebra yazılımının kullanılabileceği matematik konularından biri de trigonometridir.

Trigonometri matematiğin önemli konularından biridir. Taş (2013) yaptığı çalışmasında trigonometrinin müfredattaki ağırlığı ve analize dair birçok konunun temeli olması sebebiyle lise programında özel bir yeri olan bir konu olduğunu belirtmiştir. Zelal Yazıcı (2014) yaptığı çalışmasında trigonometrinin hem cebir hem de geometri alanlarını içeren özelliğiyle bir köprü görevi gördüğünü, bu özelliği ile de matematikte önemli bir yere sahip olduğunu ifade etmiştir. Yine Akkoç ve Akbaş (2010) yaptıkları çalışmada trigonometrinin öğrencilerin bilişsel birçok becerisini geliştirmesine katkısı olan matematiğin önemli bir konusu olduğu sonucuna varmışlardır. Matematiğin önemli

bileşenlerinden olan trigonometri (Tuna, 2011) öğrencilerin anlamakta en çok zorlandığı konular arasında gelmektedir (Tarhan, 2007). Bu nedenle trigonometri konusunu etkili bir şekilde öğretecek uygun yöntemlerin kullanılması gerekmektedir (Tuna, 2011). Jonassen (2000) sayısal ve sembolik gösterimlerin grafik temsilleriyle ilişkilendirilmesinin öğrenenlerin trigonometrik değişimleri daha iyi öğrenmelerine yardım edeceğini ifade etmiştir. Grafikler, bilgiyi görünür hale getirip somutlaştırma ve özetleme imkanı vererek bilginin anlamlandırılma sürecini hızlandırmaktadır (Altun, 2010). Grafikler, değişkenler arasındaki karmaşık ilişkileri ve eğilimleri anlama ve verilere dayalı sağlıklı tahminlerde bulunma açısından diğer gösterimlere oranla daha fazla kolaylık sağlamaktadır (Ateş, 2001). Bu açıdan trigonometrik fonksiyonları grafiksel olarak yorumlamak öğrenme sürecinin anlaşılabilirlik düzeyini arttıracaktır.

Wescoatt (2013) yaptığı çalışmada trigonometri ile ilgili yeterli ve hak ettiği önemle orantılı sayıda çalışma olmadığını ifade etmiştir. Trigonometri ile ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında; Doğan (2001) trigonometri konularının öğretiminde öğrencilerin yanlışları, yanlışları ve öğrenci tutumları; Weber (2005) trigonometrik fonksiyonların geleneksel öğretimi ve alternatif yollarla öğretimi sonucunda öğrencilerin kazandığı bilgiler; Steckroth (2007) teknoloji kullanılan öğrenme ortamlarının trigonometri öğrenimine etkisi; Güntekin ve Akgün (2011) trigonometri konusunda sahip olunan hatalar; Taş (2013) lise öğrencilerinin trigonometri konusu özelinde bilgi düzeyleri; Şahin (2015) dinamik geometri ortamında öğrencilerin trigonometri öğrenmelerinin bilişsel analizi; Keser (2017) matematik öğretmen adaylarının trigonometri kavramına ilişkin bilişsel yapıları; Yıldır Oğuz (2019) trigonometride radyan kavramı üzerinde çalışmalar yapmışlardır. Fakat literatürde trigonometrik fonksiyonların grafiklerini yorumlama konusunun Geogebra ile öğretiminin öğrencilerin akademik düzeyde başarılarına etkisini ve öğrenmiş oldukları bilgilerin süreç içerisinde kalıcılık durumlarına etkisi ile ilgili çalışmaya rastlanmamıştır. Yapılan bu çalışmanın bu konuda ar olan literatürdeki boşluğu doldurabileceği düşünülmektedir.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı trigonometrik fonksiyonların grafiklerini yorumlama konusunun dinamik geometri yazılımı Geogebra ile tasarlanmış etkinlikler ile öğretiminin 11.sınıf öğrencilerinin akademik başarılarına ve bilgilerinin kalıcılığına etkisini araştırmaktır. Bu kapsamda aşağıdaki araştırma sorularına cevap aranmaktadır.

1. Trigonometrik fonksiyonların grafiklerini yorumlama konusunun Geogebra ile tasarlanmış etkinlikler ile öğretiminin öğrencilerin akademik başarılarına etkisi nedir?
2. Trigonometrik fonksiyonların grafiklerini yorumlama konusunun Geogebra ile tasarlanmış etkinlikler ile öğretiminin öğrencilerin bilgilerinin kalıcılığına etkisi nedir?

YÖNTEM

Araştırma Deseni

Nicel olarak yürütülen bu çalışmada, ön-test son-test kontrol gruplu yarı deneysel desen kullanılmıştır. Deneysel model, herhangi bir olay, olgu, obje, kişi ve etkeni inceleyerek değişkenler arasındaki neden-sonuç ilişkilerini tespit etmek ve sonuçlarını karşılaştırarak ölçmek amacıyla yürütülür (Büyüköztürk, 2007). Yarı deneysel desen, bütün değişkenlerin kontrol altına alınmasının mümkün olmadığı durumlarda kullanılan deneysel desendir. Bu desende gruplar seçkisiz atama yoluyla deney ve kontrol grubu olarak oluşturulur (Balci, 2001; Büyüköztürk, 2007). Araştırma MEB'e bağlı bir okulda yapıldığında çalışma gruplarının birbirine eşdeğer olarak seçilmesinin imkanlar çerçevesinde mümkün olmadığı bilinmektedir (Çepni, 2001). Dolayısıyla bu çalışmanın MEB'e bağlı bir okulda yapılması, bütün değişkenlerin kontrol altına alınmasının mümkün olmamasından ötürü yarı

deneyssel desen kullanılmıştır ve benzer nitelikteki 11.sınıflar arasından seçkisiz atama yolu ile biri deney diğeri kontrol grubu olacak şekilde iki sınıf belirlenmiştir.

Ön-test son-test kontrol gruplu yarı deneyssel yöntemle yürütülen bu araştırmanın deseni Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1: Araştırma Deseni

Grubun Adı	Deney Öncesi (Ön-test)	Uygulanan Yöntem	Deney Sonrası (Son-test)	Uygulama Bitiminin 20 gün Sonrası
Deney Grubu	TFGY Başarı Testi	Geogebra destekli etkinliklerle tasarlanmış öğretim yöntemi	TFGY Başarı Testi	Kalıcılık Testi (TFGYBT)
Kontrol Grubu	TFGY Başarı Testi	MEB’in belirttiği öğretim yöntemi	TFGY Başarı Testi	Kalıcılık Testi (TFGYBT)

Araştırma Grubu

Bu araştırma, Türkiye’nin bir ilinde bulunan bir lisede farklı iki şubede bulunan toplam 42 11. sınıf öğrencisi ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın gerçekleştirildiği okul belirlenirken seçkisiz olmayan örnekleme yöntemlerinden uygun örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Uygun örnekleme; zaman, para ve işgücü kaybını önlemeyi amaçlayan ve en uygun örnekleme oluşturmayı hedefleyen örnekleme türüdür (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün & Karadeniz, 2010). Uygun örneklemedeki amaç, üzerinde çalışılan konuyla alakalı kapsamlı ve kolay ulaşılabilir ortamların dizaynıdır (Şimşek & Yıldırım, 2011). Bu durumlardan dolayı araştırmacı uygun bir örnekleme seçimi yapabilir (Ekiz, 2009). Bu çalışmada da araştırmacının uygulama okuluna kolay şekilde ulaşabilmesi, araştırmacının uygulama okulunda görev yapıyor olması, Milli Eğitim Müdürlüklerinin gerekli kıldığı yasal yükümlülükler, yasal izinler ve resmi işlemler dikkate alınarak uygun örnekleme yöntemi tercih edilmiştir.

Bu araştırma, uygulama okulundaki dört 11.sınıf şubesi içerisinde seçkisiz örnekleme yöntemiyle belirlenen iki şube üzerinde uygulanmıştır. Deney ve kontrol grupları oluşturulurken de seçkisiz atama dikkate alınmıştır. Belirlenen deney ve kontrol gruplarının akademik açıdan denk olup olmadıklarını tespit etmek amacıyla uygulamadan önce trigonometrik fonksiyonların grafiklerini yorumlama başarı testi ön-test olarak uygulanmış ve elde edilen sonuçlardan iki grubun birbirine denk olduğu sonucuna varılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak; trigonometrik fonksiyonların grafiklerini yorumlama başarı testi kullanılmıştır.

Trigonometrik fonksiyonların grafiklerini yorumlama başarı testi (TFGYBT)

Trigonometrik fonksiyonların grafiklerini yorumlama konusunun, Geogebra yazılımı kullanılarak yapılan öğretimin öğrencilerin akademik başarılarına etkisinin olup olmadığını belirlemek amacıyla MEB (2018) ’in hazırladığı ortaöğretim matematik programındaki kazanımlara uygun olarak akademik başarıya ve kalıcılığa bakmak için araştırmacı tarafından trigonometrik fonksiyonların grafiklerini yorumlama başarı testi (TFGYBT) geliştirilmiştir.. TFGYBT geliştirilmeden önce öncelikle ünitenin içeriği ve kazanımlar incelenmiştir. İnceleme aşamasından sonra testi geliştirme aşamasına geçilmiştir. Testin geliştirilmesi aşamasında Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu tarafından kabul edilen 11.sınıf ders kitaplarından, matematik öğretim programlarından ve kazanım testlerinden

faйдalanılmıřtır. Başarı testi, 11.sınıf matematik öğretim programında verilen kazanımlar dikkate alınarak geliştirilmiştir (MEB, 2018). Trigonometrik fonksiyonların grafiklerini yorumlama konusunun kazanımları Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2: Trigonometrik Fonksiyonların Grafiklerini Yorumlama Konusunun Kazanımları

KONU	Kazanımlar
	a) $f(x) = k \sin(ax + b) + c$ türündeki fonksiyonların grafikleri ile a, b, c ve k değerlerinin değişmesiyle oluşacak durumlar bilgi ve iletişim teknolojilerinden yararlanılarak ele alınır.
Trigonometrik fonksiyonların grafiklerini yorumlar	b) Trigonometrik fonksiyonların çift-tek olup olmadıkları grafikleri yardımıyla belirlenir. c) Trigonometrik fonksiyonlardan olan cosekant ve sekant fonksiyonlarının grafiklerine yer verilmez. d) Bu süreçte bilgi ve iletişim araçları aktif olarak kullanılır. (Ters trigonometrik fonksiyonların grafiklerine girilmez)

Araştırmaya katılan öğrencilerin başarılarını ve bilgilerinin kalıcılığını ölçmek amacıyla bu konu kapsamında ilk aşamada 10 çoktan seçmeli ve 6 açık uçlu sorudan oluşan toplam 16 soruluk TFGYBT araştırmacı tarafından geliştirilmiştir. Geliştirilen başarı testi alan eğitiminde uzman bir kişiye, ölçme alanında uzman iki kişiye ve bir ortaöğretim matematik öğretmenine sunulmuştur. Uzmanlardan alınan dönütlerden bazıları şu şekildedir; 6 açık uçlu sorunun içinde yer alan bazı soruların aynı durumu sorguladığı ve bu sorulardan birinin tercih edilmesinin yeterli olacağı, açık uçlu sorularda geçen ‘tek ya da çift olup olmadığını belirleyiniz’ ifadesi yerine ‘tek ya da çift fonksiyon olup olmadığını nedenleriyle birlikte belirtiniz’ ifadesi yazılarak şans başarısının asgariye düşürülebileceği, çoktan seçmeli sorular içerisinde yer alan bir sorunun seçenekleri verilmeden sorulmasının daha iyi olacağı, bazı çoktan seçmeli soruların soru kökünde geçen ifadelerin dil açısından açık ve anlaşılabilir olmadığı, bir sorunun içerisinde araştırma yapılan konu dışında henüz öğrenilmeyen bilgilerin kullanılması gerektiği ve bunun da test için uygun olmayacağı ifade edilmiştir. Alınan dönütler ile madde ayırt edicilik ve güçlük indekslerine bakılarak açık uçlu olarak sorulan 6 soru 4 e, çoktan seçmeli olarak sorulan 10 soru 8 e indirilmiştir. Çoktan seçmeli olarak sorulan bir soru da alınan dönütler doğrultusunda açık uçlu olarak düzenlenmiştir. Sonuç olarak açık uçlu soru sayısı 5 ve çoktan seçmeli soru sayısı 7 olmak üzere toplam 12 soru olarak başarı testi güncellenmiştir.

TFGYBT’nden elde edilen verilerin istatistiksel olarak karşılaştırılabilmesi amacıyla öğrencilerin yanıtları açık uçlu sorular için 1. 2. 3. Ve 4. Sorularda tam doğru cevap “5puan”, kısmen doğru cevap “3puan” ve yanlış veya boş cevap “0puan”, 7.soru için tam doğru cevap “10puan”, kısmen doğru cevap “5puan” ve yanlış veya boş cevap “0puan”; çoktan seçmeli sorular için ise doğru seçenek “10puan” yanlış seçenek veya boş ise “0puan” şeklinde puanlandırılmıştır. Hazırlanan değerlendirme rubriğine göre; açık uçlu sorularda işlem basamakları doğru yapılp nedenleri belirtilmişse tam doğru, işlemler doğru yapılmış ama nedenleri belirtilmemiş ise kısmen doğru, işlemler yanlış ve nedenler belirtilmemiş ise veya hiçbir işlem yapılmamış ise cevap boş ya da yanlış olarak puanlandırılmıştır. Bu puanlandırmaya göre alınabilecek puanlar minimum “0puan” ile maksimum “100puan” şekindedir.

Verilerin Toplanma Süreci

Uygulama 2019-2020 eğitim öğretim yılı birinci döneminde bir devlet okulunda 11.sınıf öğrencileriyle yapılmıştır. Tez önerisinin kabulünün ardından gerekli araştırma izni alınarak uygulamaya başlanmıştır. Seçkisiz örnekleme yöntemiyle belirlenen deney ve kontrol gruplarına TFGYBT ön-test olarak uygulanmıştır. Ön-test uygulandıktan sonra deney ve kontrol gruplarına ders anlatımları başlamıştır. Uygulama, her ders 40 dakika olmak üzere toplamda 12 ders saati devam etmiştir. Kontrol grubu öğrencilerine de dersler, araştırmacı tarafından anlatılmıştır. Araştırmacı dersleri, MEB müfredat programına uygun olarak kontrol grubunun kendi sınıfında işlemiştir. Ders sürecinde araştırmacı; öğrencilerin öğrenme süreçlerini yapılandırmasına yardımcı olan, öğrencilerin düzeyine uygun örneklendirmeler yapan bir rolü yerine getirmiştir. Öğrenciler ise öğretmenin rehberliğinde konuyu öğrenen, anlamadıkları noktaları soran bir rol üstlenmişlerdir. Ders işleniş süresince araştırmacı, konuları genel hatlarıyla anlatmış ve soru-cevap yaparak öğrencilerin öğrenme sürecine aktif katılımını sağlamıştır. Deney grubunda ise Geogebra ile tasarlanmış etkinlikler yardımıyla dinamik geometri yazılımı Geogebra kullanılarak akıllı tahta üzerinden işlenmiştir. Uygulamaya başlamadan önce deney grubundaki öğrencilere 2 ders saati Geogebra programı genel hatlarıyla tanıtılmıştır.

Deney ve kontrol grubunda konuların başlangıç ve bitiş zamanları aynıdır. Trigonometrik fonksiyonların grafiklerini yorumlama konusu 2 haftada toplam 12 ders saati içerisinde gerçekleştirilmiştir.

Deney grubunda yapılacak öğretim için kullanılacak Geogebra ile tasarlanmış etkinlikler araştırmacı tarafından uygulama öncesi hazırlanmıştır. Hazırlanan etkinlikler öğretmen gözetiminde öğrenciler tarafından kullanılmıştır. Uygulama sonrasında TFGYBT hem deney hem kontrol grubundaki öğrencilere son-test olarak uygulanmıştır. Son-testin uygulamasını takip eden 20 günün ardından kalıcılık testi her iki gruba da uygulanarak verilerin toplanması tamamlanmıştır.

Verilerin Analizi

Bu bölümde araştırmadan elde edilen verilerin analizlerinin nasıl yapıldığı ifade edilmiştir.

TFGYBT'nden elde edilen verilerin analizi

Araştırma sonunda elde edilen verilerin analizinde Statistical Package for Social Sciences (SPSS 20) programı kullanılmıştır. Araştırma probleminin bulgularını elde etmek için kontrol ve deney grubuna uygulanan ön-test, son-test ve kalıcılık testi sonuçlarının karşılaştırılmasında bağımsız örneklemler için t testi kullanılmıştır. Bağımsız örneklem t testi, iki bağımsız grup arasında ortalamalara bakarak istatistiksel olarak anlamlı bir fark olup olmadığını test etmek için kullanılan parametrik bir testtir (Büyüköztürk, 2011). Gruplar arası karşılaştırma yapmadan önce bağımsız örneklemler t-testi varsayımlarının incelenmesi gerekmektedir.

1. Bağımlı değişkene ait puanlar, aralık veya oran ölçeğindedir.
2. Bağımlı değişkene ilişkin ölçümlerin dağılımı iki grupta da normaldir.
3. Ortalama puanları karşılaştırılacak örneklemler ilişkisizdir (Büyüköztürk, 2016).

Örneklemin büyüklüğü 50'den az olduğunda ön-test, son-test ve kalıcılık testi ölçümlerinin normallik analizi Shapiro-Wilks testi ile incelenebilir ve hesaplanan p değerinin .05'ten büyük çıkması, örneklemin normal dağılım gösterdiği şeklinde yorumlanabilir (Büyüköztürk, 2011). Dolayısıyla bu araştırma için belirlenen örneklemin büyüklüğü kontrol grubu 19 ve deney grubu 23 olmak üzere 50'den küçük olduğu için uygulanan testlerin ölçümlerinin normalliğine Shapiro-Wilks testi ile bakılmıştır. Deney ve kontrol gruplarına ait ön-test, son-test ve kalıcılık testi toplam puanlarının normal dağılım gösterip göstermediği incelenmiş ve normal dağılım gösterdiği görülmüştür. Bundan dolayı parametrik testlerden bağımsız örneklemler t testi kullanılmıştır.

Çalışmada bağımsız örneklemler t testlerinde, bağımsız değişkenin bağımlı değişkendeki

toplam varyansın ne kadarını açıkladığını göstermek için etki büyüklüğü (η^2) değeri hesaplanmıştır. Eta kare değeri için .01 “küçük”, .06 “orta” ve .14 “geniş” etki büyüklüğü olarak yorumlanır (Büyüköztürk, 2011).

Geçerlik ve Güvenirlilik

Bilimsel araştırmalarda, yapılan araştırmanın geçerlik ve güvenilirliğinin sağlanması, o araştırmanın uygulanabilirliği ve bilimselliği açısından önemli bir faktördür (Şimşek & Yıldırım, 2011). Geçerlik, test ile bireyin ölçülmek istenen özelliğinin diğer özelliklerle karıştırmadan ne derece doğru ölçüldüğü ile ilgilidir. Güvenirlilik ise testin ölçmek istediği özelliği ne derece doğru ölçtüğü ile ilgilidir (Yıldır Oğuz, 2019).

Araştırmacı tarafından hazırlanan TFGYBT öncelikle alan eğitiminde bir kişi, ölçme alanında uzman iki kişi ve bir ortaöğretim matematik öğretmeni tarafından incelenmiş, alınan dönütler doğrultusunda araştırmacı tarafından test maddeleri üzerinde gerekli düzeltmeler yapılmıştır. Testin son hali alan eğitiminde 1 uzman tarafından incelenmiş ve soruların istenilen kazanımları ortaya çıkarmada etkili olacağı ifade edilmiştir. Son olarak da alan eğitiminde bir, ölçme alanında uzman iki ve bir ortaöğretim matematik öğretmenin görüşü alınarak açık uçlu ve çoktan seçmeli toplam 14 soru taslak olarak oluşturulmuş ve TFGYBT'nin kapsam ve görünüş geçerliği sağlanmıştır.

Geliştirilen test, uygulama okulunda deney ve kontrol grubu dışındaki 11.sınıf iki şubeye uygulanarak testteki maddelerin güçlük derecesi ve ayırt edicilik indeksine bakılmıştır. Elde edilen veriler doğrultusunda başarı testindeki çoktan seçmeli maddelerin ayırt edicilik indeksleri ile güçlük dereceleri hesaplanarak Tablo 5’de gösterilmiştir.

Tablo 3: TFGYBT’de Bulunan Maddelerin Güçlük İndeksleri (p) ve Ayırt Edicilik İndeksleri (r)

Madde No	Madde Güçlüğü (p)	Madde Ayırt Ediciliği (r)
S1	.64	.61
S2	.26	.38
S3	.57	.41
S4	.19	.52
S5	.29	.60
S6	.75	.35
S7	.45	.26
S8	.25	.44
S9	.84	.31
S10	.40	.19
S11	.61	.64
S12	.59	.73
S13	.92	.10
S14	.88	.12

S7 maddesinin ayırt ediciliği .20 ile .30 arasında olduğu için kullanılabilir ya da değiştirilebilir. Madde incelendiğinde konu ile ilgili önemli bir özelliği ölçtüğünden S7 nin testte kalmasına karar verilmiştir. Ayırt ediciliği .20 den küçük olan S10,S13,S14 maddeleri incelendiğinde trigonometrik fonksiyonların grafiklerini yorumlama konusunda önemli bir yere sahip olduğu düşünülen S13 düzeltilerek testte kalmasına, diğerlerinin testten çıkarılmasına karar verilmiştir. Sonuç olarak pilot uygulamada testten 2 madde çıkarılmış, madde sayısı 12 olarak kalmıştır. Tüm bu veriler doğrultusunda TFGYBT nin son halindeki maddelerin ayırt ediciliğinin yüksek olduğu, madde güçlüğü değerleri bakımından test içerisinde hem zor hem kolay hem de orta düzeyde sorular olduğu

söylenabilir.

Araştırmada yapılan güvenilirlik testi, ölçümlerde hata olup olmadığını tespit eder. Bu araştırmada ölçme sonuçlarının güvenilirliğini hesaplamada Cronbach α güvenilirlik katsayısı hesaplanmıştır. TFGYBT'nin güvenilirlik çalışması için hazırlanan taslak, uygulama okulunda deney ve kontrol grubu dışındaki 11.sınıf iki şubeye uygulanmıştır. Uygulama sonucunda öğrencilerin aldıkları puanların analizinden elde edilen verilere göre Cronbach α güvenilirlik katsayısı .79 olarak hesaplanmıştır. Bu durumda, kullanılan TFGYBT'nin güvenilir olduğu kabul edilmiştir.

BULGULAR

Bu bölümde, araştırmaya konu olan trigonometrik fonksiyonların grafiklerini yorumlama konusunun Geogebra ile tasarlanmış etkinlikler ile öğretiminin öğrencilerin başarılarına ve bilgilerinin kalıcılığına etkisine cevap bulmak amacıyla, toplanan veriler analiz edilmiş ve elde edilen bulgulara göre yorumlanmıştır.

Öncelikle kontrol ve deney gruplarının akademik açıdan denk olup olmadığını belirlemek amacıyla uygulanan ön-test verileri analiz edilecek ve yorumlanacaktır.

Deney ve Kontrol Grupları Başarı Ön-test Sonuçları

Kontrol ve deney gruplarındaki öğrencilerin ön-testlerden elde ettikleri puanların ortalamaları ve standart sapmaları hesaplanmıştır. Öncelikle elde edilen puanların normal dağılım gösterip göstermediğine Shapiro-Wilk testi ile bakılmıştır. Bu testle alakalı elde edilen istatistiksel bilgiler Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 4: Ön-test TFGYBT Shapiro-Wilk Testi Tablosu

GRUP	N	$\bar{X}$	Statistic	p
Kontrol	19	29,47	,967	,722
Deney	23	30,43	,955	,365

Tablo 6'daki veriler incelendiğinde Shapiro-Wilk testi sonucunda deney ve kontrol grubu ön-test p değerlerinin .05'ten büyük olmasından dolayı verilerin normal dağılım gösterdiği belirlenmiş ve bu testlerden elde edilen puanlar arasındaki farka bağımsız örneklem için t testi ile bakılmıştır. Bu testle alakalı elde edilen istatistiksel bilgiler Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 5: Ön-test TFGYBT Bağımsız t-testi Tablosu

GRUP	N	$\bar{X}$	S	D	t	p	η^2
Kontrol	19	29,47	17,554	40	-,183	,855*	,005
Deney	23	30,43	16,376				

*p<.05

Tablo 7'deki veriler incelendiğinde bağımsız örneklem t-testi sonuçlarına göre kontrol grubu öğrencilerinin ön-test başarı puanı ortalaması ($\bar{X} = 29,47$) ile deney grubu öğrencilerinin ön-test başarı puanı ortalaması ($\bar{X} = 30,43$) arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmemiştir ($t_{(40)} = -.183, p > .05$). Bu bulgu araştırma öncesi seçilen grupların akademik açıdan aralarında anlamlı bir farklılığın olmadığı, birbirine denk gruplar oldukları şeklinde yorumlanabilir. Ön-test puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın çıkmaması, son-test puanlarının ön-test puanlarından etkilenmediğini göstermektedir.

Deney ve kontrol gruplarındaki öğrencilerin başarılarında anlamlı bir farklılık oluşup oluşmadığını belirlemek amacıyla son-test uygulanmış ve elde edilen verilerin analizine aşağıda yer verilmiştir.

Deney ve Kontrol Grupları Başarı Son-test Sonuçları

Araştırmaya katılan deney ve kontrol grubu öğrencilerinin son-testlerden elde ettikleri puanların ortalamaları ve standart sapmaları hesaplanmıştır. Öncelikle elde edilen puanların normal dağılım gösterip göstermediğine Shapiro-Wilk testi ile bakılmıştır. Bu testle elde edilen istatistiki bilgiler Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 6: Son-test TFGYBT Shapiro-Wilk Testi Tablosu

GRUP	N	$\bar{X}$	Statistic	p
Kontrol	19	52,37	,966	,698
Deney	23	71,74	,966	,480

Tablo 8’deki veriler incelendiğinde Shapiro-Wilk testi sonucunda deney ve kontrol grubu son-test p değerlerinin .05’ten büyük olmasından dolayı verilerin normal dağılım gösterdiği belirlenmiş ve bu testlerden elde edilen puanlar arasındaki farka bağımsız örneklem için t testi ile bakılmıştır. Bu testle alakalı elde edilen istatistiki bilgiler Tablo 9’da verilmiştir.

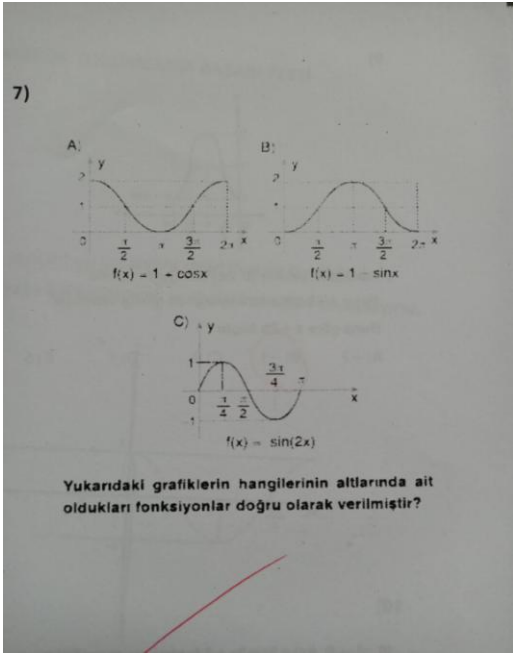
Tablo 7: Son-test TFGYBT Bağımsız t-Testi Tablosu

GRUP	N	$\bar{X}$	S	D	T	p	η^2
Deney	23	71,74	13,100	40	-4,285	.000*	.54
Kontrol	19	52,37	16,193				

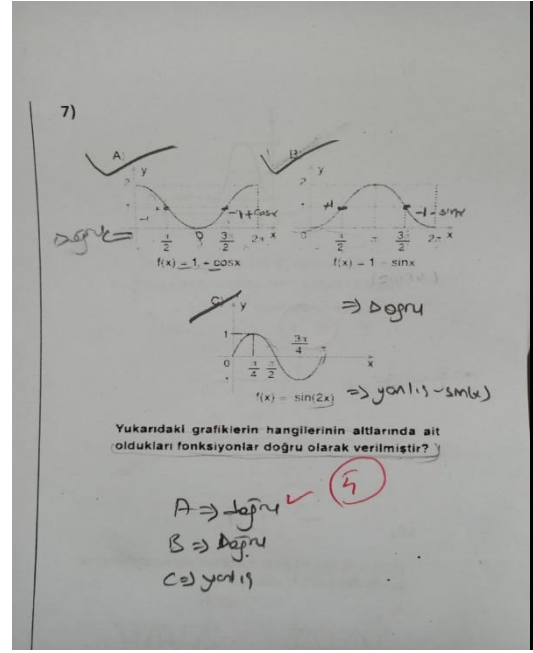
*p<.05

Tablo 9’daki veriler incelendiğinde bağımsız örneklem t-testi sonuçlarına göre kontrol grubu öğrencilerinin son-test başarı puanı ortalaması ($\bar{X} = 52,37$) ile deney grubu öğrencilerinin son-test başarı puanı ortalaması ($\bar{X} = 71,74$) arasında deney grubu lehine anlamlı bir farklılık görülmüştür ($t_{(40)} = -4.285, p < .05$). Bu çalışma için hesaplanan $\eta^2 = .54$ değeri, deney ve kontrol grubunun son-test puanlarına ilişkin hesaplanan varyansın yaklaşık %54’ünün uygulanan yöntemle bağılı olarak büyük bir etki büyüklüğüne sahip olduğu şeklinde yorumlanabilir.

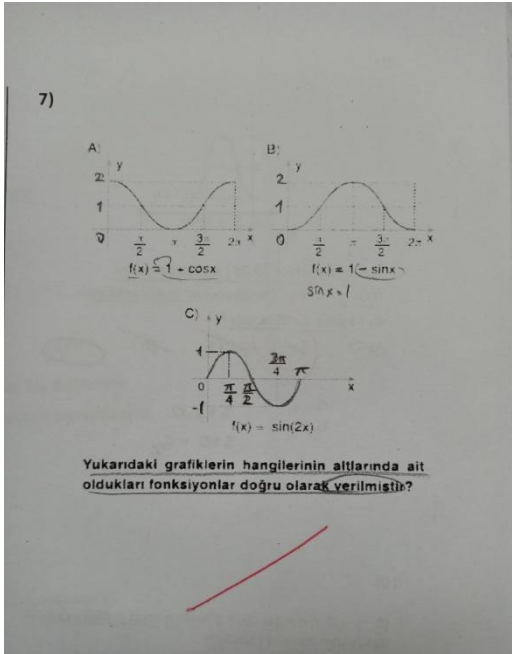
Aşağıda kontrol grubunda (Ö1) ve deney grubunda (Ö2) yer alan birer öğrencinin ön-test ve son-testte yer alan 7.soruya verdikleri cevaplar gösterilmiştir.

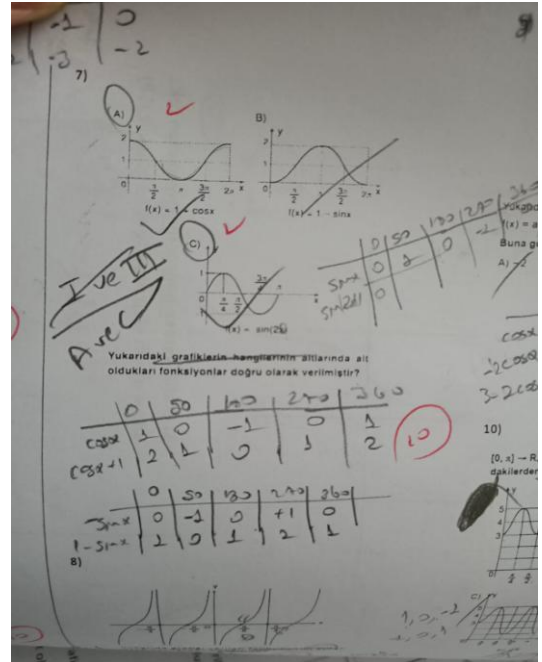
Şekil 3: Ö1 in ön-testte 7.soruya verdiği yanıt

Şekil 4: Ö1 in son-testte 7.soruya verdiği yanıt

Şekil 5: Ö2 nin ön-testte 7.soruya verdiği cevap

Şekil 6: Ö2 nin son-testte 7.soruya verdiği cevap

Son-test verilerine göre deney grubu lehine anlamlı fark olduğu görülmüştür. Buna ek olarak yukarıda kontrol grubu (Ö1) ve deney grubunda (Ö2) yer alan birer öğrencinin ön-test ve son-testte yer alan 7.soruya verdikleri cevaplar bu sonucu destekler niteliktedir.

Deney ve Kontrol Grupları Kalıcılık Testi Sonuçları

Kontrol ve deney gruplarındaki öğrencilere uygulama bitiminde yapılan son-testlerin ardından 20 gün sonra kalıcılık testleri uygulanmıştır. Uygulanan kalıcılık testlerinin puanlarının ortalamaları ve standart sapmaları hesaplanmıştır. Öncelikle elde edilen puanların normal dağılım gösterip göstermediğine Shapiro-Wilk testi ile bakılmıştır. Bu testle elde edilen istatistiksel bilgiler Tablo 10'da verilmiştir.

Tablo 8: Kalıcılık Testi Shapiro-Wilk Testi Tablosu

GRUP	N	$\bar{X}$	Statistic	p
Kontrol	19	50,26	,963	,683
Deney	23	70,43	,962	,430

Tablo 10'daki veriler incelendiğinde Shapiro-Wilk testi sonucunda deney ve kontrol grubu son-test p değerlerinin .05'ten büyük olmasından dolayı verilerin normal dağılım gösterdiği belirlenmiş ve bu testlerden elde edilen puanlar arasındaki farka bağımsız örneklem için t testi ile bakılmıştır. Bu testle alakalı elde edilen istatistiksel bilgiler Tablo 11'de verilmiştir.

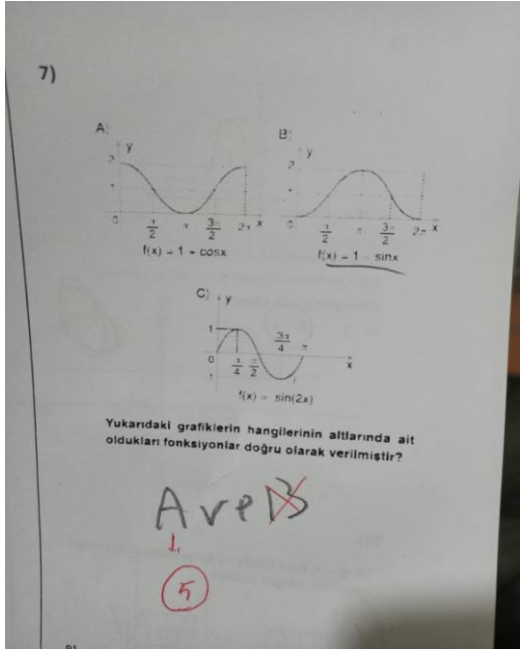
Tablo 9: Kalıcılık Testi Bağımsız t-Testi Tablosu

GRUP	N	$\bar{X}$	S	d	T	P	η^2
Kontrol	19	50,26	14,854	40	-5.058	.000*	.61
Deney	23	70,43	10,967				

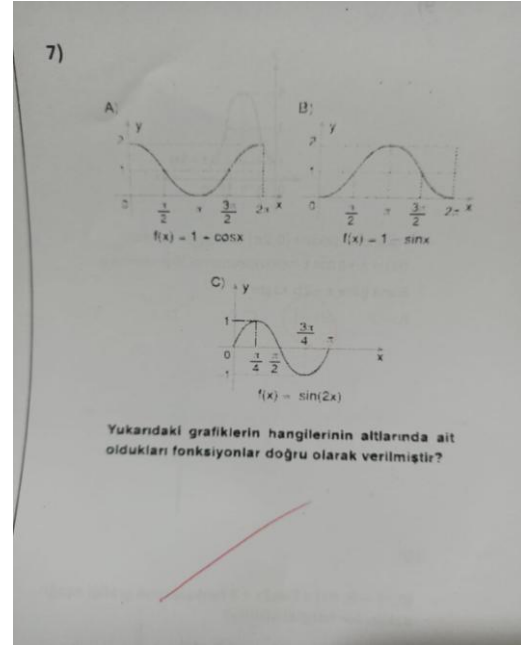
*p<.05

Tablo 11'deki veriler incelendiğinde bağımsız örneklem t-testi sonuçlarına göre kontrol grubu öğrencilerinin kalıcılık testi puanı ortalaması ($\bar{X} = 50,26$) ile deney grubu öğrencilerinin kalıcılık testi puanı ortalaması ($\bar{X} = 70,43$) arasında deney grubu lehine anlamlı bir farklılık görülmüştür ($t_{(40)} = -5.058, p < .05$). Bu test için hesaplanan etki büyüklüğü $\eta^2 = .61$ değeri kalıcılık testine yönelik hesaplanan varyansın yaklaşık %61'inin uygulanan yönteme bağlı olduğu şeklinde ifade edilebilir.

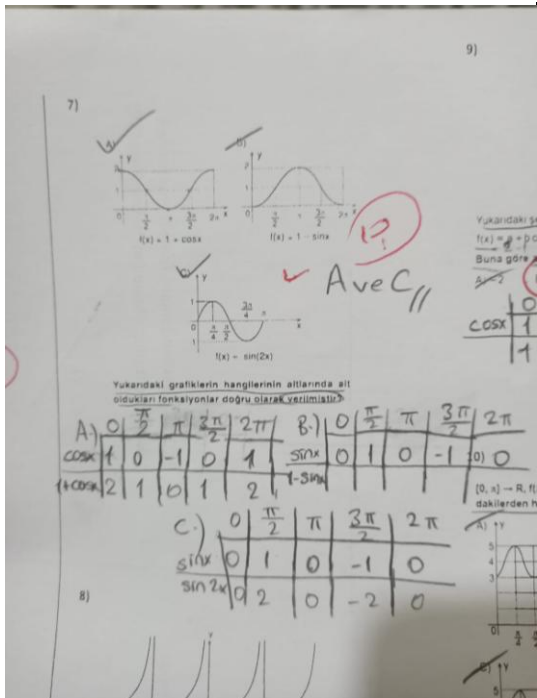
Öğrenci cevapları incelendiğinde kalıcılıkta deney grubu lehine olan sonucu destekleyen öğrenci cevaplarının olduğu görülmüştür. Aşağıda örnek olarak kontrol grubunda (Ö3) ve deney grubunda (Ö4) yer alan birer öğrencinin son-test ve kalıcılık testinde yer alan 7.soruya verdikleri cevaplar gösterilmiştir.

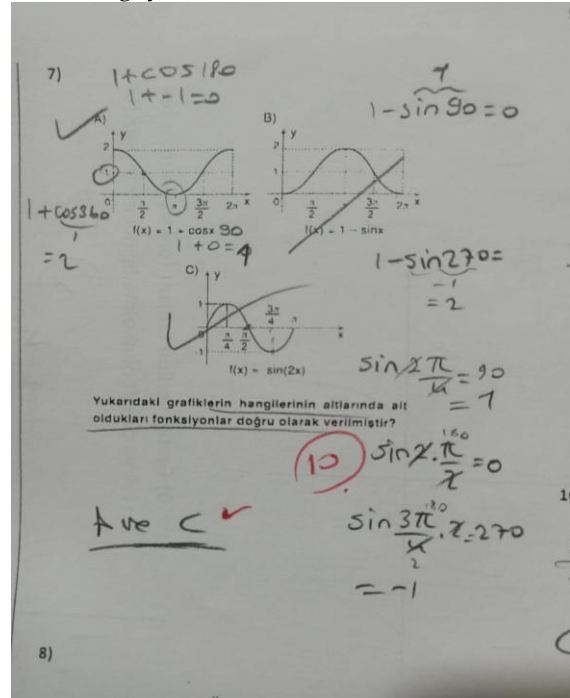
Şekil 7: Ö3 ün son-testte 7.soruya verdiği yanıt

Şekil 8: Ö3 ün kalıcılık testinde 7.soruya verdiği yanıt

Şekil 9: Ö4 ün son-testte 7.soruya verdiği yanıt

Şekil 10: Ö4 ün kalıcılık testinde 7.soruya verdiği yanıt

TARTIŞMA

Bu araştırmanın amacı, ortaöğretim 11.sınıf trigonometrik fonksiyonların grafiklerini yorumlama konusunda dinamik geometri yazılımı Geogebra'nın kullanılmasının öğrenci başarısı ve bilgilerin kalıcılığı üzerine etkilerini ortaya çıkarmaktır. Bu amaç doğrultusunda, çalışmanın grupları

deney ve kontrol grubu şeklinde olmak üzere iki grup olarak belirlenmiş ve “trigonometrik fonksiyonların grafiklerini yorumlama konusunun Geogebra ile tasarlanmış etkinliklerle öğretiminin öğrenci başarısı ve bilgilerin kalıcılığına etkisi” üzerine tartışılmıştır.

Matematik Başarısına İlişkin Tartışma

Deney ve kontrol gruplarına trigonometrik fonksiyonların grafiklerini yorumlama başarı testi son-test olarak uygulanmış ve elde edilen sonuçlar karşılaştırıldığında Geogebra ile tasarlanmış etkinliklerle yapılan öğretimle işlenen derslerin kontrol grubunda işlenen derslere göre öğrenci başarısını daha çok arttırdığı sonucuna varılmıştır ($p = .000 < .05$). Bu sonuç, Geogebra destekli öğretimin öğrenci başarısına etkisi üzerine çalışma yapan Taş (2016), Acar (2017), Balcı Şeker (2017), Tuze Ünsal (2018) ve Canevi (2019)’nin çalışmalarında buldukları sonuçlar ile paralellik göstermektedir. Bu bağlamda, Geogebra yazılımı kullanılmadan yapılan öğretimle karşılaştırıldığında matematik derslerinde Geogebra yazılımının kullanılmasının, aktif öğrenme ortamı sağladığı, Geogebra’nın bir öğretim teknolojisi olarak öğrencilere matematiği anlama ve yapma imkanı sağladığı ve sonuç itibarıyla öğrencilerin akademik başarılarını arttırdığı ifade edilebilir.

Deney grubunda bulunan öğrencilerin kontrol grubundaki öğrencilere göre daha başarılı olmalarının en önemli sebebi olarak, deney grubu öğrencilerinin ders anlatımında kullanılıp kontrol grubu öğrencilerinin ders anlatımında kullanılmayan Geogebra yazılımı olduğu düşünülmektedir. Geogebra yazılımının sahip olduğu Türkçe arayüz, matematiksel ifadeleri görselleştirmede sağladığı kolaylık ve içerisinde barındırdığı birçok dinamik yapı ile oluşturulan öğrenme ortamı öğrencilere daha çok hitap ettiği düşünülmektedir. Geogebra dinamik özelliğinden dolayı, çizilen grafiklerin denklemlerinde bulunan değişkenlerin program içerisinde oluşturulan sürgülerle istenilen düzeyde arttırılıp azaltılarak grafikte oluşan değişimin gözlemlenmesine fırsat verebilir. Böylelikle trigonometrik fonksiyonların denklemlerinde bulunan değişkenlerin artıp azalma durumlarına göre grafiklerinde meydana gelen değişimler dinamik olarak görülebilir ve kolaylıkla yorumlanabilir. Yani bu yazılımı kitaplardan ayıran en önemli özellik, oluşturulan şekillerin sabit değil dinamik bir yapıya sahip olması olduğu ifade edilebilir. Geogebra yazılımı aynı zamanda bir grafiğin bir noktaya veya doğruya göre simetrisini görme olanağı sağlayabilmektedir. Böylelikle trigonometrik fonksiyonun tek fonksiyon mu çift fonksiyon mu olduğu kolaylıkla görülebilmektedir. Geogebra’nın tüm bu avantajları göz önüne alındığında ortaya koyulacak sonuç şudur ki; bilginin Geogebra yazılımı kullanılarak öğrenciye görsel olarak keşfettirilmesi öğrenci başarısını arttırmada etkili olacağı düşünülmektedir.

Deney grubunda elde edilen başarının bir başka nedeninin ise deney grubu öğrencilerine ders anlatımında kullanılıp kontrol grubu öğrencilerinin ders anlatımında kullanılmayan etkinlik yapıları olduğu düşünülmektedir. Etkinlik yapıları içerisinde öğrenciyi yönlendiren sorularla öğrencilerin bilgiyi keşfetmesini, derse daha aktif katılım göstermesini ve derse karşı ilgilerinin artmasını sağladığı düşünülmektedir. Yapılan çalışmalar da, etkinlik yapılarının öğrencilerin derse karşı ilgilerinin arttığını ve öğrencilerin aktif katılım gösterdiğini ortaya koymaktadır (Birgin, Kutluca ve Kutluca, 2008). Bu tartışmalar doğrultusunda, etkinlik yapılarının öğrencilerin başarılarını arttırdığı söylenebilir.

Kalıcılığa İlişkin Tartışma

Deney ve kontrol gruplarına uygulama bitiminden 20 gün sonra trigonometrik fonksiyonların grafiklerini yorumlama başarı testi kalıcılık testi olarak uygulanmış ve elde edilen sonuçlar karşılaştırıldığında deney grubundaki öğrencilerin lehine olacak şekilde anlamlı bir farklılık belirlenmiştir ($p = .000 < .05$). Buradan Geogebra ile tasarlanmış etkinlikler ile yapılan öğretimin kontrol grubunda uygulanan yöntemle göre bilgilerin kalıcılığı açısından daha etkili olduğu sonucuna varılmıştır. Bu sonuç, Geogebra destekli yapılan öğretimin, bilgilerin kalıcılığına etkisi üzerine çalışma yapan Acar (2017), Yahşi Sarı (2012) ve Uzun (2018)’un çalışmalarında buldukları sonuçlarla paralellik

göstermektedir. Bu bağlamda, Geogebra yazılımı kullanılmadan yapılan öğretimle karşılaştırıldığında matematik derslerinde Geogebra yazılımının kullanılmasının anlamlı öğrenmeyi sağladığı (Birgin, Özkaya, ve Duru, 2014) ve sonuç itibarıyla öğrencilerin bilgilerinin kalıcılığını arttırdığı ifade edilebilir.

Deney grubunda yapılan öğretimde kullanılıp kontrol grubunda yapılan öğretimde kullanılmayan Geogebra yazılımının öğrenmede kalıcılığı sağlamada olumlu katkı sağladığı düşünülmektedir. Bu sonucun elde edilmesinde Geogebra yazılımının cebirsel gösterim ile trigonometrik grafikleri aynı anda inceleme imkanı vermesi, grafik üzerinde istenilen şekilde renklendirme yapılabilmesi, çizilen grafiğin oluşturulan sürgü ile istenilen şekilde değiştirilmesi ve değişimin gözlemlenmesi, trigonometrik fonksiyonların hem cebirsel hem de grafiksel olarak incelenmesi gibi birçok fırsat sunmasının etkili olduğu düşünülmektedir. Literatürde bu sonucu destekleyen çalışmalar bulunmaktadır (Genç, 2010; Reis, 2010; Genç, & Öksüz, 2016; Topuz, 2017). Yine Geogebra yazılımı, oluşturulan sürgü sayesinde çok kısa bir sürede $k \cdot \sin(ax+b)+c$, $k \cdot \cos(ax+b)+c$, $k \cdot \tan(ax+b)+c$ ve $k \cdot \cot(ax+b)$ şeklinde sonsuz grafik çizme imkanı sağlayarak grafiğin değişimini gözleme, doğru bilgi sağlama, öğrenme sürecini dinamikleştirme gibi fırsatlar sunmaktadır. Bunların yanında Geogebra cebir, tablo ve grafikler arasında geçişleri kolaylıkla gözleme ile konuyu görselleştirme imkanları sunmaktadır. (Uzun, 2018). Bu sonuçlardan anlaşılacağı gibi Geogebra ile yapılan öğretimin öğrenmede kalıcılığı sağlamada daha etkili olduğu ifade edilebilir.

SONUÇ

Ortaöğretim 11.sınıflarda trigonometrik fonksiyonların grafiklerini yorumlama konusunda Geogebra ile tasarlanmış etkinlikler ile işlenen derslerin öğrenci başarısına ve bilgilerin kalıcılığına etkisi incelenmiştir. Deney grubunda Geogebra destekli dersler işlenirken kontrol grubunda ise MEB e uygun yöntemle dersler işlenmiştir. Trigonometrik fonksiyonların grafiklerini yorumlama konusunun öğretiminde, Geogebra destekli yapılan öğretimin öğrenci başarısını ve bilgilerin kalıcılığını arttırmada daha etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

ÖNERİLER

Bu araştırmada Geogebra ile tasarlanmış etkinlikler ile yapılan öğretimin trigonometrik fonksiyonların grafiklerini yorumlama konusu üzerinde öğrencilerin akademik başarılarına ve bilgilerin kalıcılığına etkisi incelenmiştir. Araştırmanın sonuçları doğrultusunda aşağıdaki öneriler sunulmuştur:

- Yapılan bu araştırmada Geogebra'nın öğrenci başarısını arttırmada olumlu etkisinin olduğu sonucuna varılmıştır. Bu bağlamda ortaöğretim matematik müfredatında yer alan konularda Geogebra ile desteklenmiş öğretim yöntemleri tercih edilebilir.
- Okulların bilgisayar laboratuvarlarında veya sınıf içi akıllı tahtalarda dinamik matematik ve geometri yazılımları kurularak öğrencilerin temel düzeyde de olsa programlardan faydalanması sağlanabilir.
- Araştırmada matematik öğretiminde dinamik bir yazılım olan Geogebra kullanımının öğrencilerin akademik başarılarını arttırdığı görülmüştür. Bu durum göz önüne alındığında farklı yazılımların kullanıldığı öğrenme ortamları geliştirilerek benzer çalışmalar yapılabilir.
- Araştırmada matematik öğretiminde dinamik bir yazılım olan Geogebra kullanımının öğrencilerin bilgilerinin kalıcılığını arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda kalıcılığın sağlanması amacıyla farklı matematik konularında da Geogebra yazılımı kullanılabilir.
- Geogebra ile yapılan öğretimin öğrencilerin öğrenme sürecine katkıda bulunabileceği fakat öğretmenlerin Geogebra kullanımı konusunda yeterli bilgiye sahip olmadıkları bilinmektedir (Aktümen, Yıldız, Horzum & Ceylan, 2011). Bu doğrultuda öğretmenlerin Geogebra yazılımını nasıl

kullanabileceği, sınıf ortamında nelere dikkat etmeleri gerektiği ve nasıl materyal geliştirebilecekleri ile ilgili hizmet içi seminerler verilebilir.

<i>"COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları:</i>	
Etik Kurul Belgesi:	Bu makale için, Atatürk Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu Başkanlığı'ndan 22.04.2022 tarihinde Toplantı Sayısı: 05, Karar No: 10 ile etik onay belgesi alınmıştır.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Katkı Oranı Beyanı:	1. yazar: %50 – 2. yazar: %50
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Sorumlu Yazar:	Prof. Dr. Yasin Soylu
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.	
<i>The following statements are made in the framework of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors":</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics approval certificate was received for this article from Atatürk University Social and Human Sciences Ethics Committee with Meeting Number: 05, Decision No: 10 on 22.04.2022.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Author Contributions:	1 st author: %50 – 2 st author: %50
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Corresponding Author:	Prof. Dr. Yasin Soylu
Double-Blind Peer Review:	External-independent
<i>This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.</i>	

KAYNAKÇA

Acar, M. (2017). 7.Sınıfta Bazı Konuların Dinamik Matematik Yazılımı İle Öğretiminin Akademik Başarıya ve Kalıcılığa Etkisi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Akıncı), Zonguldak: Bülent Ecevit Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

- Akkoç, H. ve Akbaş-Gül, N. (2010). Radyan Kavramına İlişkin Öğrenci Güçlüklerinin Giderilmesine Yönelik Tasarlanan Bir Öğretim Yaklaşımının İncelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 43(1), 97-129.
- Alakoç, Z. (2003). Matematik Öğretiminde Teknolojik Modern Öğretim Yaklaşımları. *TOJET: The Turkish Online Journal of Educational Technology*, 2(1), 43-49.
- Alkan, V. (2010). Matematikten Nefret Ediyorum!, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28(28), 189-199.
- Altın, S. (2012). Bilgisayar Destekli Dönüşüm Geometrisi Öğretiminin 8.Sınıf Öğrencilerinin Başarısına ve Matematik Dersine Yönelik Tutumuna Etkisi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Doç. Dr. Kürşat Yenilmez), Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Altun, M. (2010). *İlköğretim İkinci Kademedede (6, 7 ve 8. Sınıflarda) Matematik Öğretimi*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Arbain, N. ve Shukor, N. A. (2015). The Effects of Geogebra on Students Achievement. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 0(172), 208-214.
- Ateş, S. (2001). The Effect of Computer Applications on Line-Graphings Skills of Tenth Grade Students Having Different Cognitive Developmental Levels. (Unpublished Doctoral Dissertation) Lexington: The Graduate School of Kentucky
- Baki, A. (2001). Bilişim Teknolojisi Işığında Matematik Eğitiminin Değerlendirilmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 0(149), 26-31.
- Balcı, A., (2001). *Sosyal Bilimlerde Araştırma*, Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Balcı Şeker, H. ve Erdoğan, A. (2017). Geogebra Yazılımı İle Geometri Öğretiminin Geometri Ders Başarısına ve Geometri Öz-Yeterliliğine Etkisi. *OPUS – Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 7(12), 82-97.
- Bhagat, K. K. ve Chang, C. Y. (2015). Incorporating Geogebra Into Geometry Learning-A Lesson From India. *Eurasia Journal of Mathematics, Science & Technology Education*, 11(1), 77-86.
- Birgin, O.; Özkaya, Y. ve Duru, A. (2014). II. Dereceden Fonksiyonların Grafiklerinin Öğretiminde Geogebra Kullanımına İlişkin Öğrenci Görüşleri, XI. Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi, Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Birgin, O., Kutluca, T. ve Çatlıoğlu, H. (2008). Öğretmen Adaylarının Bilgisayar Kullanım Durumları İle Bilgisayara Yönelik Tutumlarının Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi. I. Uluslararası Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Sempozyumu Bildiriler Kitabı, 16-18 Mayıs 2007, 1205-1219. Çanakkale Onsekizmart Üniversitesi, Çanakkale
- Burke, M. ve Kennedy, P. (2011). Geogebra: From Simulation to Formalization in Teacher Preparation and Inservice Programs. *In Model-Centered Learning* (p. 57-72). Brill Sense.
- Büyüköztürk, Ş. (2007). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Büyüköztürk, Ş. (2011). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı: İstatistik, Araştırma Deseni, SPSS Uygulamaları ve Yorum*, (14. Baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Büyüköztürk, Ş.; Çakmak, E. K.; Akgün, Ö. E.; Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2010). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Yayınları.
- Canevi, K. (2019). Geogebra Destekli Öğretimin 10. Sınıf Matematik Dersine Ait Bazı Konularda Öğrencilerin Başarı ve Tutumlarına Etkisi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Doç. Dr. Kamil Ari), Karaman: Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Çepni, S. (2001). *Araştırma ve Proje Çalışmalarına Giriş*. Trabzon: Erol Ofset.
- Çetin, O. (2018). Ortaokul 7.Sınıf Öğrencilerinin Dinamik Geometri Yazılımı Geogebra İle Dönüşüm Geometrisi Öğrenim Süreçlerinin İncelenmesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi),

- (Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Meriç Özgeldi), Mersin: Mersin Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Çolakoğlu, S. (2018). Çember Konusunun Geogebra Yazılımıyla Öğretiminin 7.Sınıf Öğrencilerinin Yaratıcı Düşünme Becerilerine Etkisi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Yrd. Doç. Betül Küçük Demir), Bayburt: Bayburt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Delaviz, M. ve Leong, K. E. (2013). Exploring Students' Conceptual Understanding Of Parallelograms Based On Geogebra, 11-14 November 2013, Fifth International Conference on Science and Mathematics Education, Penang, Malaysia.
- Dikovic, L. (2009). Applications Geogebra Into Teaching Some Topics of Mathematics at the College Level. *Computer Science and Information Systems*, 6(2), 191-203.
- Doğan, A. (2001). Genel Liselerde Okutulan Trigonometri Konularının Öğretiminde Öğrencilerin Yanılgıları, Yanlıları ve Trigonometri Konularına Karşı Öğrenci Tutumları Üzerine Araştırma, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Prof. Dr. Hasan Şenay), Konya: Selçuk Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Egelioglu, H. C. (2008). Dönüşüm Geometrisi ve Dörtgenel Bölgelerin Alanlarının Alt Öğrenme Alanının Öğretilmesinde Bilgisayar Destekli Öğretimin Başarıya ve Epistemolojik İnanca Etkisi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Ahmet Şükrü Özdemir, Yrd. Doç. Dr. Mehmet Tektaş), İstanbul: Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Ekiz, D. (2009). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Ani Yayıncılık.
- Filiz, M. (2009). Geogebra ve Cabri Geometri II Dinamik Geometri Yazılımlarının Web Destekli Ortamlarda Kullanılmasının Öğrenci Başarısına Etkisi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Selahattin Arslan), Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Furner, J. M. ve Marinac, C. A. (2007). Geometry Sketching Software for Elementary Children: Easy as 1, 2, 3. *Eurasia Journal of Mathematics, Science and Technology Education*, 3(1), 83-91.
- Genç, G. (2010). Dinamik Geometri Yazılımı İle 5. Sınıf Çokgenler ve Dörtgenler Konularının Kavratılması, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Cumali Öksüz), Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Genç, G. ve Öksüz, C. (2016). Dinamik Matematik Yazılımı İle 5.Sınıf Çokgenler ve Dörtgenler Konularının Öğretilmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 24(3), 1551-1556.
- Güntekin, H. ve Akgün, L. (2011). Trigonometrik Kavramlarla İlgili Öğrencilerin Sahip Oldukları Hatalar ve Öğrenme Güçlükleri. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(40), 98-113.
- Hohenwarter, M. ve Jones, K. (2007). BSRLM Geometry Working Group: Ways of Linking Geometry and Algebra, *the Case of Geogebra. Proceedings of British Society for Research into Learning Mathematics*, 27(3), 126-131.
- Hohenwarter, M., Preiner, J. ve Yi, T. (2007). Incorporating Geogebra Into Teaching Mathematics at the College Level. In *Proceedings of the International Conference for Technology in Collegiate Mathematics 2007*. Boston: ICTCM.
- Hutkemri, E. Z. ve Zakaria, E. (2014). Impact of Using Geogebra On Students' Conceptual And Procedural Knowledge Of Limit Function. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 5(23), 873-881.
- Hutkemri, Z., Zamri, S. N. A. S. ve Zakaria, E. (2017). Conceptual and Procedural Knowledge: An Effectiveness Study On Geogebra Software, *Advanced Science Letters*, 23(3), 2079-2082.
- İçel, R. (2011). Bilgisayar Destekli Öğretimin Matematik Başarısına Etkisi: Geogebra Örneği, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Mustafa Doğan), Konya: Selçuk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Kabaca, T.; Çontay, E. G. ve İymen, E. (2011). Dinamik Matematik Yazılımı ile Geometrik Temsilden

- Cebirsel Temsile: Parabol Kavramı. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30(30), 101-110.
- Kan, O. (2014). Geogebra Destekli Öğretimin Lineer Cebir Dersine Ait Bazı Konularda Akademik Başarı Üzerine Etkisi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Doç. Dr. Süleyman Solak), Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Karaarslan, E.; Boz, B. ve Yıldırım, K. (2013, Aralık). Matematik ve Geometri Eğitiminde Teknoloji Tabanlı Yaklaşımlar. XVIII. Türkiye'de İnternet Konferansı'nda sunulan bildiri, İstanbul. <http://acikerisim.mu.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12809/10187/Boz.pdf?sequence=3&isAllowed=y> adresinden 01.05.2022 tarihinde erişildi.
- Keser, S. (2017). Matematik Öğretmen Adaylarının Trigonometri Kavramına İlişkin Bilişsel Yapılarının İncelenmesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Doç. Dr. Ahmet Erdoğan), Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Mercan, M. (2012). İlköğretim 7. Sınıf Matematik Dersine Ait Dönüşüm Geometrisi Alt Öğrenme Alanının Öğretiminde Dinamik Geometri Yazılımı Geogebra'nın Kullanımının Öğrenci Başarısı ve Kalıcılık Üzerindeki Etkisi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Mine Aktaş), Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2013). *Ortaöğretim Matematik Dersi Öğretim Programı (9, 10, 11 ve 12. Sınıflar)*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2018). *Ortaöğretim Matematik Dersi Öğretim Programı (9, 10, 11 Ve 12. Sınıflar)*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.
- Moyer, P. S. (2001). Are We Having Fun Yet? How Teachers Use Manipulatives to Teach. *Mathematics. Educational Studies in Mathematics*, 47(2), 175-197.
- Reis, Z. A. (2010). Computer Upported With GeoGebra. *Procedia Social and Behavioral Sciences* 9, 1449-1455.
- Selçik, N. ve Bilgici, G. (2011). Geogebra Yazılımının Öğrenci Başarısına Etkisi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 19(3), 913-924.
- Steckroth, J. J. (2007). Technology-Enhanced Mathematics Instruction: Effects of Visualization on Student Understanding of Trigonometry, (Unpublished PhD Thesis), USA: University of Virginia, Virginia.
- Şahin, Z. (2015). Dinamik Geometri Ortamında Öğrencilerin Trigonometri Öğrenmelerinin Bilişsel Analizi: Bir Öğretim Deneyi, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), (Danışman: Doç. Dr. Ayhan Kürşat Erbaş), Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Şimşek, H. ve Yıldırım, A. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Tarhan, V. (2007). Lise II. Sınıfta Oluşturmacı Yaklaşımla Sunulan Trigonometri Öğretiminin Öğrencilerin Tutum Ve Başarılarına Etkisi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Prof. Dr. Şuur Nizamoglu), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Taş, A. (2013). Lise Öğrencilerinin Trigonometri Konusu Özelinde Bilgi Düzeylerinin İncelenmesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Yrd. Doç. Yılmaz Aksoy), Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Taş, M. (2010). Dinamik Matematik Yazılımı Geogebra İle Eğrisel İntegrallerin Görselleştirilmesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Doç. Dr. Sevinç Gülseçen), İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Taş, S. (2016). Geometrik Cisimler Konusunun Öğretiminde Geogebra Kullanımının Akademik Başarıya Etkisi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Doç. Dr. Muharrem Aktümen), Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Tatar, E. Akkaya, A. ve Kağızmanlı, T. B. (2011). İlköğretim Matematik Öğretmeni Adaylarının

- Geogebra İle Oluşturdukları Materyallerin Ve Dinamik Matematik Yazılımı Hakkındaki Görüşlerinin Analizi. *Türk Bilgisayar ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 2(3), 181-197.
- Thambi, N. ve Eu, L. K. (2013). Effect of Students' Achievement In Fractions Using Geogebra. *SAINSAB*, 0(16), 77-106.
- Tooke, D. J. (2001). Using Information Technology in Mathematics Education. (Ed: D. J. Tooke ve N. Enderson). *Mathematics, the Computer, and the Impact on Mathematics Education*, The Haworth Press, Inc.
- Topuz, F. (2017). Çember Ve Daire Konusunun Öğretiminde Dinamik Geometri Yazılımı Geogebra Kullanımının Yedinci Sınıf Öğrencilerinin Başarılarına, Geometriye Yönelik Tutumlarına Ve Öğrenmedeki Kalıcılık Düzeylerine Etkisi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Doç. Dr. Osman Birgin), Uşak: Uşak Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Tuna, A. (2011). Trigonometri Öğretiminde 5E Öğrenme Döngüsü Modelinin Öğrencilerin Matematiksel Düşünme ve Akademik Başarılarına Etkisi (Yayımlanmamış Doktora Tezi), (Danışman: Prof. Dr. Ahmet Kaçar), Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Tuzer Ünsal, G. (2018). Matematik Dersinde Geogebra Programı Kullanımının 10. Sınıf Öğrencilerinin Akademik Başarılarına, Matematik Kaygısına Ve Öğretim Teknolojilerine Yönelik Tutumlarına Etkilerinin İncelenmesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Cenk Akay), Mersin: Mersin Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Umay, A. ve Kaf, Y. (2005). Matematikte Kusurlu Akıl Yürütme Üzerine Bir Çalışma. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28(28), 188-195.
- Uysal, Y. (2013). İlköğretim 6.Sınıf Matematik Derslerinde Geometrik Cisimler Konusunun Sinamik Matematik Yazılımı İle Öğretiminin Öğrenci Başarısına Ve Matematik Dersine Yönelik Tutumlarına Olan Etkisinin Belirlenmesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Doç. Dr. Mehmet Bulut), Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Uzun, K. (2018). Doğrusal Denklemler Ve Eğim Konusunun Dinamik Geometri Yazılımı Geogebra İle Öğretiminin 8.Sınıf Öğrencilerinin Kavramsal Anlamalarına ve Kalıcılığa Etkisi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Prof. Dr. Osman Birgin), Uşak: Uşak Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Weber, K. (2005). Students' Understanding of Trigonometric Functions. *Mathematics Education Research Journal*, 17(3), 91-112.
- Wescoatt, B. (2013). Verifying Trigonometric Identities: Proof and Students' Perceptions of Equality. http://pzacad.pitzer.edu/~dbachman/RUME_XVI_Linked_Schedule/rume16_submission_63.pdf adresinden 20.05.2022 tarihinde erişildi.
- Yahşi Sarı, H. (2012). İlköğretim 7.Sınıf Matematik Dersi Dönüşüm Geometrisi Alt Öğrenme Alanının Öğretiminde Dinamik Geometri Yazılımlarından Sketcpad İle Geogebra'nın Kullanımlarının Öğrencilerin Başarısına ve Öğrenmelerin Kalıcılığına Etkilerinin Karşılaştırılması, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Fevzi Sönmez), Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Yıldır Oğuz, P. (2019). On İkinci Sınıf Öğrencilerinin Radyan Kavramı Hakkında Sahip Oldukları Kavram İmajlarının İncelenmesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Doç. Dr. Hatice Akkoç), İstanbul: Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Zelal Yazıcı, E. (2014). Trigonometrik İfadelerin Sadeleştirilmesi Sürecinin İncelenmesi: Tanıma Ve Hatırlama, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Doç. Dr. Ali Delice), İstanbul: Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Zengin, Y. (2011). Dinamik Matematik Yazılımı Geogebra'nın Öğrencilerin Başarılarına Ve Tutumlarına Etkisi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Hasan Furkan; Yrd.

Doç. Dr. Tamer Kutluca), Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

Psychological Needs in Older Women Living Alone and Healthy Psychological Aging*

Assoc. Prof. Dr. Ahu Arıcıoğlu

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1068-1175>

Pamukkale University, Faculty of Education, Department of Educational Sciences, Denizli – TURKEY

Article History

Submitted: 11.06.2022

Accepted: 21.09.2022

Published Online: 30.09.2022

Keywords

Women Over 60

Psychological Needs

Healthy Psychological Aging

Thematic Content Analysis

Research Article

* This article was checked by Intihal.net. This article is under the Creative Commons license. This study was approved by the Pamukkale University Social and Human Sciences Scientific Research and Publication Ethics Committee.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.62922>

Abstract

In Turkey, it is seen that the rate of married people decreases as age increases, and the rate of women who lose their spouses and become widowed in their old age increases. When the literature on older women living alone is examined, it is seen that risk factors and risk groups are the subject of more research. It can be said that as the level of meeting the psychological needs of individuals increases, positive emotions increase. For this reason, it is thought that it is important to investigate protective factors as well as risk factors. The main purpose of this research was to analyze the psychological needs of women over the age of 60 living alone in a city on the Aegean coast of Turkey. Purposeful sampling method was used in this study. A qualitative method was preferred and open-ended semi-structured interviews were conducted with 12 participants. These 12 participants are women over the age of 60 who are widowed or divorced, living alone, meet their basic financial needs and do not have any significant health problems, attend the trainings and courses of the city council. The data was collected by phone calls due to Covid-19 pandemic. Thematic content analysis was used to analyze the data. As a result of the analysis, the psychological needs of women living alone over the age of 60 were explained in categories such as survival, belonging, power, freedom and fun. It can be said that meeting the psychological needs of older women living alone as much as possible will increase the opportunity for healthy psychological aging. As a result of the research, it has been suggested to provide opportunities to meet the psychological needs of the elderly in order to successfully maintain the aging period, which is a neglected area, and to facilitate healthy psychological aging.

Reference Information / Atıf Bilgisi

Arıcıoğlu, A. (2022). Psychological Needs in Older Women Living Alone and Healthy Psychological Aging. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 15(91), 39-55.

*Yalnız Yaşayan Yaşlı Kadınlarda Psikolojik İhtiyaçlar ve Sağlıklı Psikolojik Yaşlanma**

Doç. Dr. Ahu Arıcıoğlu

Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Denizli – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 11.06.2022

Kabul: 21.09.2022

On-line Yayın: 30.09.2022

Anahtar Kelimeler

60 Yaş Üstü Kadınlar

Psikolojik İhtiyaçlar

Sağlıklı Psikolojik Yaşlanma

Tematik İçerik Analizi

Araştırma Makalesi

* Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için Pamukkale Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'ndan etik onay alınmıştır.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.62922>

Öz

Türkiye'de yaş ilerledikçe evli olanların oranının düştüğü, yaşlılıkta eşini kaybeden ve/veya boşanan kadınların oranının arttığı görülmektedir. Yalnız yaşayan yaşlı kadınlara ilişkin literatür incelendiğinde, risk faktörlerinin ve risk gruplarının daha fazla araştırmaya konu olduğu söylenebilir. Bireylerin psikolojik ihtiyaçlarının karşılanma düzeyi artıkça olumlu duygularında artma olduğu söylenebilir. Bu nedenle, risk faktörlerinin yanında koruyucu faktörlerin de araştırılmasının önemli olduğu düşünülmektedir. Bu araştırmanın temel amacı, Türkiye'nin Ege kıyısındaki bir şehirde yalnız yaşayan 60 yaş üstü kadınların psikolojik ihtiyaçlarını ortaya koymaya yardımcı olmaktır. Bu çalışmada amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Nitel bir yöntem tercih edilmiş ve 12 katılımcı ile açık uçlu yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Bu 12 katılımcı, 60 yaş üstü, eşini kaybetmiş veya boşanmış, yalnız yaşayan, temel maddi ihtiyaçlarını karşılayan ve önemli bir sağlık sorunu olmayan, Kent Konseyinin eğitim ve kurslarına devam eden kadınlardır. Veriler, Covid-19 pandemisi nedeniyle telefon görüşmeleri yapılarak toplanmıştır. Verilerin analizinde tematik içerik analizi kullanılmıştır. Analiz sonucunda tek başına yaşayan 60 yaş üstü kadınların psikolojik ihtiyaçları hayatta kalma, ait olma, güç, özgürlük ve eğlence olmak üzere kategoriler halinde düzenlenmiştir. Yalnız yaşayan yaşlı kadınların, Psikolojik ihtiyaçlarının mümkün olduğunca karşılanmasının, sağlıklı psikolojik yaşlanma fırsatını da artıracığı söylenebilir. Araştırma sonucunda ihmal edilen bir alan olan yaşlılık döneminin, başarılı bir şekilde sürdürülmesi ve sağlıklı psikolojik yaşlanmayı kolaylaştırmak için yaşlıların psikolojik ihtiyaçlarını karşılayacakları olanakların sunulması önerilmiştir.

INTRODUCTION

As in the whole world, Turkey is also one of the countries where older adult population will increase rapidly (Marasinghe, Lapitan & Ross, 2015; Mandıracıoğlu, 2010). 1 million 478 thousand 346 the older adult live alone in Turkey. Older adult people living alone in Turkey, 75.3% are women (Turkish Statistical Institute (TUIK, Turkish Statistical Institute, 2019). In old age, problems such as change in interpersonal relationships and loneliness appear as result of retirement, chronic diseases, death of spouse, relatives and friends. Loss of spouse is one of the most remarkable problems of old people. According to World Health Organization data, the lifespan of women is higher than that of men (World Health Organization (WHO, World Health Organization, 2020). Because women lose their spouses earlier, they are more likely to live alone (Gladding, 2012; Steptoe, Shankar, Demakakos & Wardle, 2013). Similarly, it has been noticed in Turkey that the rate of women experiencing the old ages alone losing their spouses as widows has increased as getting older. The rate of older adult widowed women was four times more than the rate of older adult widowed men (TUIK, Turkish Statistical Institute, 2019). Older adult women population's being more than older adult men is defined as feminization of elderliness (Artan & Irmak, 2018). The most important psychological consequence of being widowed or divorced is loneliness (Arun & Arun, 2011). It is possible to mention that social support has a buffer effect in coping with loneliness and is a protective factor in well-being of individuals (Penninx, Van Tilburg, Kriegsman, Deeg, Boeke & Van Eijk, 1997). When the literature on older adult women is reviewed, it is noticed the risk factors such as disordered eating behaviors (Thompson & Bardone-Cone, 2019), mental health problems (Yıldırım, Büyükkayacı-Duman & Keskin, 2019), loneliness (Singh & Kiran, 2013) and risk groups such as alcoholism (Epstein, Fischer-Elber & Al-Otaiba, 2007), refugee, asylum seeker and immigrant women (Başterzi, 2017) were discussed more in the studies. In fact, it was remarkable to investigate the protective factors such as wisdom (Nam & Cho, 2018), psychological needs satisfaction (Souesme, Martinent & Ferrand, 2016) as well as risk factors. In other words, a refreshing feature of this article is that it focussed on some of the positive experiences of being an older person, rather than just considering the need to adapt to negative changes and loss.

There are many theorists explaining the concept of psychological needs (Maslow, 1970; Ryan & Deci, 2000). In this study, the classification created by Glasser (1998) was regarded as the main basis. According to the choice theory created by Glasser (1998), human beings are guided from five needs listed as *survival*, *belonging*, *power*, *freedom*, and *fun*, and try to meet these needs in the best way throughout their life. The reason underlying all human behaviors is the desire to *survive*. The need to *belonging* includes the need to love, share, and cooperate. Every individual wants to be an important and *powerful* person in their own eyes and in the eyes of others with a characteristic or an achievement they have (Glasser, 1998). A similar situation is also valid for the need of *freedom*. The older adult individuals need to be able to express themselves freely and establish a relationship with *the people they want*. In this sense, the older adult person may need to take time for *hobbies that interest them*. In this context, Glasser's (1998) specific model of psychological needs was considered the most appropriate model to support this study, especially to may be help conceptualize the psychological needs of older women living alone.

While it is seen that people whose basic psychological needs are met sufficiently are happier (Çivitçi, 2012), negative emotions such as anxiety, sadness, grudge, hatred occur in people whose basic psychological needs are not met sufficiently (Türkçapar & Yasul, 2020). As the level of meeting the psychological needs of individuals increases, their positive emotions increase and their psychosomatic distress and negative emotions decrease (Reis, Sheldon, Gable & Ryan, 2000).

When the literature has been reviewed, the concept of psychological aging is outstanding. Psychological aging includes the changes in behavior, adaptation, and mental functions of individuals

in their old age (Aslan & Hocaoglu, 2017). Although old age brings physical, mental, and functional losses (Altay & Aydin-Avci, 2009) and various psychological problems, it is a developmental period that enables having positive aspects such as life experience and wisdom (Yavuzer, 2015). In addition, it is important to successful aging that older adults develop resilience (Cosco, Howse & Brayne, 2017). Therefore, healthy psychological aging should be considered as a it is important that older adults develop resilience about successful aging process that provides access to social support resources while meeting the psychological needs of the older adult. Indeed, the keys for successful aging include being flexible to change, being in a trusting relationship with at least one person, and feeling that life has a purpose beyond survival (Solomon and Peterson, 1994).

As expressed by Aközer, Nuhurat and Say (2011), the individualism-collectivism dimension was a variable created in cultural psychology to define the way cultures regulated the relationship between individuals and society. The main feature that distinguished communitarian cultures from individualist cultures was that in collectivist cultures individuals considered themselves not as independent but as part of a family, tribe, nation, etc. group. For that reason, the family structure in Turkish society exhibiting both individualistic and collectivistic characteristics both enabled the older adult to feel useful and contributed upon the older adult individuals' feeling of belonging as family elders. Therefore, It is important to examine psychological needs and healthy psychological aging of older women living alone in Turkey.

METHODOLOGY

Research Model

Thematic content analysis was used to analyze the data. Since the process of designing the research carried out this research with a qualitative approach. Stake (1995) stated that a qualitative researcher should have a based on expert judgment in choosing the research method, research area, participant, etc. The whole purpose of qualitative research was to develop an understanding of how people made sense of their lives, to outline the process of interpretation, and to describe how people interpreted what they experienced (Merriam, 2013).

Participants

The research was conducted in a large district of a city in Turkey's Aegean region. According to the latest census, 309,790 people were registered in this district (TR Ministry of Culture and Tourism, 2021). In this district, there were courses of City Civic Council that retired people could attend for free. In terms of women's participation, there were also areas of work such as women's labor (Altun & Toker, 2017).

Purposeful sampling method was used in this study carried out with qualitative research design. In qualitative research, choosing the sample group considered to be suitable for the purpose of the research was one of the commonly used improbable sampling techniques (Marshall & Rossman, 2006). The participants of the study were 12 women with died or divorced spouses aged over 60 years living in a city in the Aegean region of Turkey. The principle of volunteering was taken as a basis while choosing the participants. The participants' information about the research is presented in Table 1. (For this presentation of participants' information, see Barnes ve Smagorinsky, 2016).

Table 1: Basic Information About Participants

<i>Nick Name</i>	<i>Age</i>	<i>Job</i>	<i>Marital Status</i>	<i>Income</i>	<i>Number Of Children</i>
P1	70	Retired Bank Employee	Widowed	Spouse'+Own Pension	1 Daughter& 1 Son
P2	66	Retired Bank Employee	Divorced	Own Pension	1 Daughter& 1 Son
P3	66	Retired Bank Employee	Widowed	Spouse'+Own Pension & Home Rental Income	2 Daughter
P4	61	Retired Officer	Divorced	Own Pension	1 Daughter
P5	74	Housewife	Widowed	Spouse'+Father' Pension	2 Daughter
P6	80	Housewife	Widowed	Spouse' Pension	1 Daughter& 1 Son
P7	61	Housewife+Home Office	Divorced	Father' Pension	1 Daughter
P8	62	Retired Teacher	Widowed	Spouse'+Own Pension	1 Daughter& 1 Son
P9	61	Retired Teacher	Divorced	Own Pension	1 Daughter& 1 Son
P10	73	Tailor	Widowed	Spouse' Pension	1 Daughter& 1 Son
P11	79	Retired Lawyer	Widowed	Spouse'+Own Pension&Rental Income	1 Daughter& 1 Son
P12	73	Retired Officer	Widowed	Spouse'+Own Pension	1 Daughter

As could be seen in Table 1, the age interval of the women participating in the study was 61-80 and the average was 68,83. Eight of the women were widowed and 4 of them were divorced. Income of the participants was their retirement pension. Three of the participants lived on their own salaries and their spouses' salaries. Two participants had additional rental income. Whereas three participants only lived on their own retirement pension, one participant lived on the salary from their husband and father, two lived on their spouses' pension, and one participant on her father's pension. Each participant had children.

Data Collection Tools and Procedure

This study was carried out with women over 60 years old, attending the city council's courses, living alone who lost their spouses or were divorced. The main purpose of this study was to analyze the psychological needs of women over the age of 60. In accordance with the purpose of the research, answers to the following questions were sought:

1. What are the areas/issues you feel strong and secure after starting to live alone?
2. What are your social support sources?
3. What is your level of social participation in your opinion?

In the study, the data was collected with semi-structured interviews by phone calls due to Covid-19 pandemic. In semi-structured interview technique as one of the qualitative data collection techniques, majority of the interview included questions and problems to be clarified (Merriam, 2013). This method aimed to obtain the same kind of information from different people addressing similar issues. The interviewer could ask both the pre-prepared questions and additional questions to get more detailed information about these questions adhering to pre-prepared subject or fields (Yıldırım and Şimşek, 2011). While preparing the interview questions, a scope was considered to help reveal the opinions of women over the age of 60 regarding their personal resources, social participation, and social support perceptions which were considered as the components of a successful aging period. For determining the appropriateness of the questions, the opinion of an academic expert in the field of psychological counseling and guidance was consulted. In order to determine whether the questions are

understandable, pilot interview was conducted with a woman who shows the same characteristics as the participants (who lives in the district, whose husbands are dead or divorced, who met her basic financial needs and who do not have a major health problem, who is attending the courses of the city council, over 60 years old). After the pilot interview, the question "-How do you describe your relationship with spirituality?" was removed and the questions were finalized. Before each interview, the participant was informed about the purpose and scope of the research, the audio recording to be taken, and the interviews to be used for research purposes in accordance with the ethical rules. The audio recording taken during the interview was transcribed. In written documents, the participant number was used instead of the real names of the participants. Moreover, questions to obtain demographic information such as the number of children, marital status, and economic status of the participants such as their retirement pension was asked. Telephone interviews for the research lasted approximately 25 minutes. The shortest of the interviews was about 20 minutes and the longest was 30 minutes.

Data Analysis

All the interviews were transcribed. Within the scope of the research, the thematic content analysis, approach explained by Burnard, Gill, Stewart, Treasure, and Chadwick (2008) was used. All interview transcripts were read and notes were taken on the data. Glasser's theory (1998) contributed to the analysis of the collected data. Next, the category list was created. In the following step, the category list was revised. Themes and categories was created in line with the similarities in the list. Finally, the themes and categories were revised and finalized the findings. Map was created using Top-down coding system for psychological needs. The thematic content analysis process was fulfilled using the Excel program on computer. Also direct quotations to reflect the opinions of individuals were included.

Ethical Concerns

One week before the data were collected, the participants were informed about the research by the researcher. Consent of the participants was obtained during the research. This study was approved by the Social and Human Sciences Scientific Research and Publication Ethics Committee of a University located in the western region of Turkey (68282350/2018/G05).

FINDINGS

In this section, the visual representation of the findings were presented. It was obtained as result of the interview with the participants within the scope of the research in Figure 1.

Figure 1

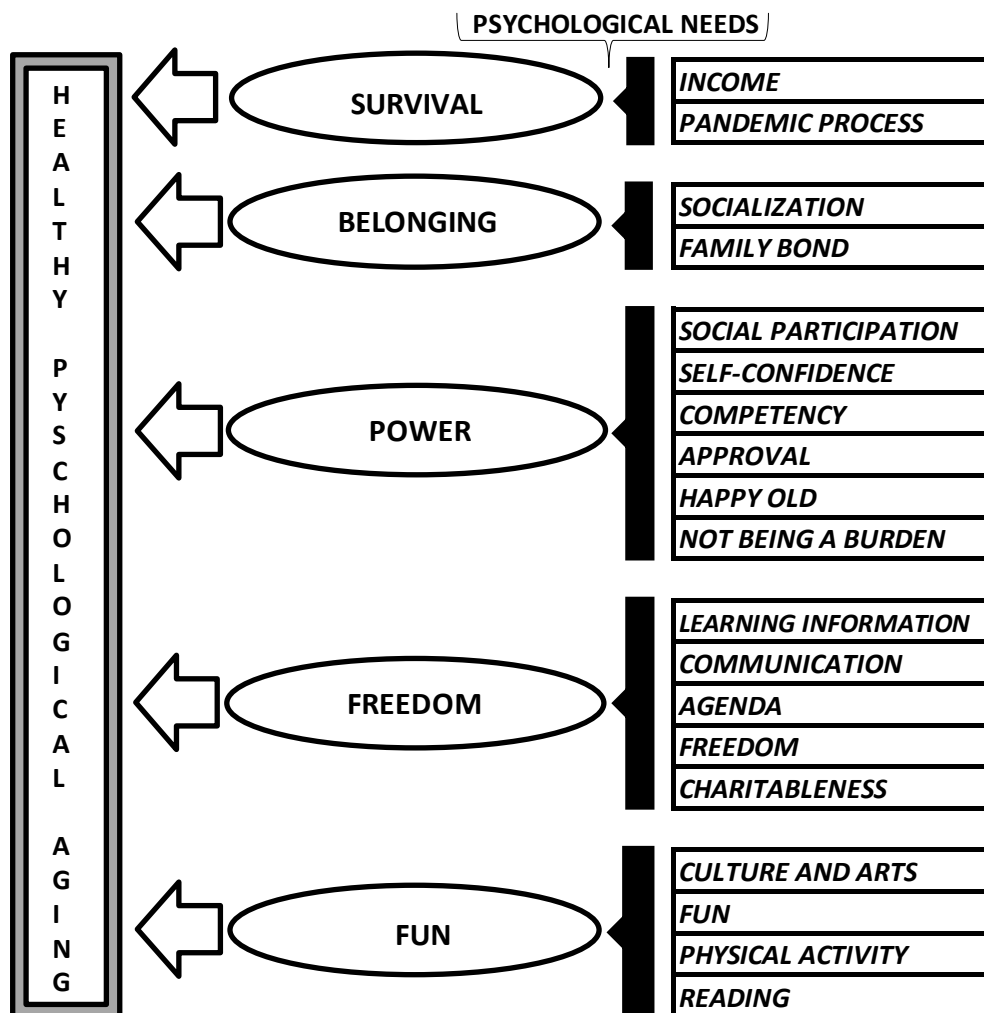

Figure 1: A Visual Representation of the Themes and Categories

It was determined that the participants met their psychological needs with the concepts of survival, belonging, power, freedom and fun. Healthy psychological aging constituted an umbrella term for the concepts of psychological need.

The need for survival

The income of the participants, their health conditions and how they were affected from Covid-19 pandemic process determined the way of meeting the need for survival.

Income: As mentioned before, each participant had a salary income.

Pandemic Process: Participants stated that they used the telephone more for communication, they were more worried about the Covid-19 pandemic, and their mental health was negatively affected.

Because we are no longer possible to meet outside. It makes me sad to lose my personal connection with people, that is, to do this virtually only by phone calls [Participant 2].

But, of course, I feel fear of death, we still have concerns such as not being able to touch something,

washing hands a lot because the pandemic was told to be very scary at first. This affected my mental health. I had a heart rhythm disorder. The biggest disadvantage to me is that it interrupts my dialogue with the community and I therefore feel worried [Participant 3].

The need for belonging

It was determined that the participants met their needs for belonging through socialization and family bond. The participants stated that they socialized when they got together with their peers and friends and felt the power of family ties with their children, grandchildren, and siblings.

Socialization: The point most frequently mentioned by the participants was that they socialized spending time with their friends and participating in activities such as trips.

I love socializing with my friends. I have a certain group of friends there where I worked with my former colleagues. I love meeting and going on some trips with them. It becomes a kind of morale and beauty for me. [Participant 9].

Family Bond: Another source that participants met their needs for belonging was family relationships and family bond. Their children, grandchildren, and siblings were the sources where they felt the family bond most.

I have a daughter. She has two children. The one has a child. I become happy when she comes. She calls me grandmother [Participant 5].

My daughter has been in Switzerland for 6 years... I have two grandsons from her. I spent a long time with them. Even now they are with me. They came for Christmas [Participant 10].

The need for power

It was noticed that the participants met their needs for power through social participation, self-confidence, competence, approval/appreciation, being a happy old and not being a burden for anyone.

Social participation: The participants expressed that they were in social participation attending to various courses, selling the products they produced as handicrafts at the bazaars, providing financial contribution to the people in need, and with the activities such as apartment management.

The times in the city council when we do some activities with friends and share useful things are more important to me. Selling handicrafts and helping poor students is social participation for me [Participant 1].

I also took responsibilities in the city council. I constantly go to events; I try to go [Participant 4].

They are a part of my family, my neighbors... I am the manager of the apartment... [Participant 6].

I go to the charity association. ...In addition to the payment of dues, money is collected from those who are volunteers and helpers. Then, we give scholarships to poor children [Participant 12].

Self-confidence: Participants stated that being able to do their own work increased their self-confidence. Some participants expressed their gratitude to their parents for being brought up to do their works.

My deceased father raised us with the awareness that we should be strong as girls. I was raised as a self-confident girl since my childhood. Thanks to my father, I am very grateful to him [Participant 3].

I have been doing everything myself for as long as I can remember [Participant 10].

Competency: Participants felt competent when they did their own shopping, regarding themselves important with their success, thinking they were productive, and earned money by working.

I went to painting courses, chess courses, courses such as making dolls with your hand skills, and painting stones. We sell them in bazaars [Participant 1].

When I go to the painting course, I consider myself as a productive, productive person, [Participant 2].

When I succeed, I feel strong, stronger... I am trying to succeed further. I do other things myself [Participant 5].

Since I am a widow, I receive a pension from my father, but when I earn by working, I feel safer

[Participant 7].

Approval/Appreciation: The participants were noticed to emphasize the importance of getting the approval of other people.

I have heard a lot, from my friends... I know that I am very glad that you have shared something with me, and they said they were so glad to have me... [Participant 4].

The people around me appreciate what I do ...They say that I am very active, they say that I am very outgoing. They like my communication with other people. Yes, they appreciate me [Participant 7].

Happy old: I noticed that the participants were happy to live as a lonely old woman.

That is, I feel happiness of standing alone [Participant 1].

I am not a complainant at all. Well, I am 80 years old, what I will be. I am a happy old. There is no question in my mind as loneliness. I am happy and trying to enjoy these days. I do not think of the past, I live today [Participant 7].

Not being a burden: The participants paid attention to their health trying to do their own shopping as much as they can, and earn additional income working from home in order not to be a burden for their relatives.

...I also motivated myself to survive so as not to be a burden for my children [Participant 3].

The market is very close to me. I go there, I return home happy when I buy 1 kilo of fruit and vegetables. Because I am a person who is accustomed to living life such. I have never thought to get my children do anything for me [Participant 6].

I like working as a woman in order not to be dependent on anyone [Participant 7].

The need for freedom

The participants met their needs for freedom through learning/getting information, communication, agenda and charitableness.

Learning/getting information: The participants mentioned that they learned through getting information from the Internet.

... I get recipes, learn knitting models from YouTube [Participant 1].

I usually read some information from the internet. I enter the topics I am curious about and read them [Participant 4].

Whatever comes to my mind. For example, I search for food or something else I do not know to learn... For example, searching for a doctor [Participant 10].

Communication: The participants stated that they used the internet and social media to communicate with their friends and connect with the world.

I communicate with my friends on Messenger. We have groups with my friends on WhatsApp. We become aware of a friend who is sick. It is very nice to find my schoolmates and communicate. I met my friends from my youth. Facebook has helped me a lot and it keeps me busy [Participant 1].

I am in WhatsApp groups of old friends. We talk about current issues with old school friends there. We write our old memories to each other. It is good for me to be with them. The internet is like my connection with life, with the world. So, I use the phone constantly. It is a part of my life [Participant 2].

Agenda: The participants stated that they followed the agenda through websites, social media, newspaper and television.

I can follow the agenda on Facebook [Participant 1].

I watch public discussion on TV. I read the newspapers. I am looking at the news [Participant 2].

Even though public discussions are not as they used to be, I still listen to those. ...I am listening to the news a little [Participant 12].

Freedom: Making their own decisions, having economic power, preferring to live in the city where the research was conducted (a city where mostly open-minded people live), as the most basic

areas the participants met their needs for freedom.

I make my own decisions. While experiencing a very important event [Participant 1].

For example, the reason why I chose this city to live in is that it is more civilized, more comfortable, and freer, especially for women... [Participant 4].

There are many advantages of living alone. You are independent. You go wherever you want, whenever you want. [Participant 6].

Charitableness: The participants mentioned that they were charitableness providing financial and educational support to the person or people they thought to be in need. I presented the expressions of the participants below.

Especially in these recent days. The children are in a very difficult situation, they have been imprisoned inside the house. For example, I teach the children of my neighbor friends for 1-2 hours [Participant 4].

I love teaching English. And then I have voluntarily continued this for free for 3 years [Participant 9].

The need for fun

It was determined that the participants met their needs for fun through culture and arts, entertainment, physical activity and reading.

Culture and arts: The participants expressed that they watched cultural programs on TV and learned how to play an instrument.

I watch such cultural programs on television [Participant9].

Nowadays, I am taking violin lessons at home. My father was also playing the violin when I was younger. So, I started to learn one year ago [Participant 10].

Fun: The participants mentioned that they mostly had fun while spending time with their children and grandchildren and watching the entertainment programs.

I do all kinds of activities with my kids. I am like friends of them. We go to the cinema, we play games. [Participant 1].

Of course, the world is cheerful when I am with my children. It becomes stronger, completely different, that is, it becomes [Participant 5].

There are programs I like. I watch them. I love Master Chef. They are cooking, and I watch it [Participant 6].

Physical Activity: The participants had physical activities such as walking, swimming, and gardening.

I walk outside for half an hour and come back [Participant 2].

I am a person who walks in the morning and evening. I did not use to stay at home all the time, I used to walk. Now, if I get the chance, I walk for half hour again [Participant 6].

In summer, I swim in the sea all the time [Participant 11].

I love working in the garden at the summer house. It especially occupies me [Participant 12].

Reading: P2, P9, P11 and P12 participants mentioned themselves to read books.

It was determined to what needs of the participants and whether social support and social resources were helpful. The participants who had formal and informal social support sources and whose psychological needs were met were determined to be in healthy psychological aging.

DISCUSSION

The following implication was possible to be drawn from this study for practitioners and further future research. This study is about meeting the psychological needs of women over 60 and living alone, who attend the courses of the city civic council. It was observed that the participants of the study were women who met their basic financial needs and had no significant health problems. In this study, it is understood that the participants have access to informal social support resources such as

family and friends and formal support resources such as city civic council. In this study, it is seen that the psychological needs of the participants are supported by the activities of the city council, the category of "power" and the need for "freedom" reached by social participation, approval, competence and charitableness categories. It can be said that meeting the psychological needs of women living alone in the city and over the age of 60 has a supportive role in healthy psychological aging. As mentioned by Deci & Ryan (2000), it was noticed that whereas the individuals whose basic psychological needs were adequately met were happier and more self-confident. Similarly, basic psychological needs satisfaction act as positive and significant predictors of older adult people's well-being (Tijeras, González-García, & Postigo, 2020).

First psychological needs was the need for survival. One of the most important problems of people in this age group is financial difficulties. Older adult individuals worry about whether they will have enough money to meet their needs. This problem especially becomes apparent after retirement (Gladding, 2012). This study was carried out with women with a pension income. According to Tufan (2002), women's socio-economic status was the most important factor determining their quality of life. Therefore, it was possible to say that the group the study was carried out with experienced the advantage of meeting their basic financial needs. The weakening of the social relationships of the participants or being affected from maintaining to communicate via internet and phone calls due to staying at home due to Covid-19 pandemic could be regarded as the result of individualistic and collectivistic characteristics (Aközer, Nuhurat and Say, 2011) of the Turkish society.

It was noticed that the participants met the need for belonging through socialization and family bonds. Emotional support met individuals' basic social needs such as love, affection, respect, empathy, and belonging to a group. In this study, it was noticed that friends and the family were sources of social support and contributed upon meeting the need for belonging. This finding of the study was consistent with the findings in the literature. Harvey & Alexander (2012) drew attention to the importance of perceived social support from friends. The participants reported that family bonds were also a remarkable source of support for them. Onur (2014) stated that the relationship between the older adult and their relatives continued although they lived in separate places. In this study, even if they were in separate homes and countries, the participants stated that they had strong bonds with their children and grandchildren. The perceived social support from family and friends also helped meeting the participants' need for belonging.

Third psychological needs was the need for power. Social participation seemed to be associated with taking active role/productivity in society. It was possible to specify that the participants increased their visibility acting as apartment managers or taking part in non-governmental organizations such as the city council or a charity association. This finding had a quality supporting the literature. It was expressed that older adult people living their retirement periods in cities developed different interests such as managing apartments and tried to be functional (Tezcan, 1990). Social participation seemed to be a protective factor especially for older adult women living alone. It was determined that older adult women living alone established friendship relationships in advanced ages and a social network spreading out of the main surrounding thanks to the senior center activities they maintained (Aday, Kehoe & Farney, 2006). Social participation is considered as an important variable in successful aging studies (Depp& Jeste, 2006). Social participation could be defined as individuals' taking an active role in society. In the later ages of individuals, personal and public influence can be made in the presence of the presence of literature (Arun,2008), which is one of the factors that lead to healthy psychological aging. This research was conducted during the Covid-19 pandemic. Turkey was experiencing a lockdown at the time, restricting social activities. Therefore, it can be said that the covid 19 pandemic has restricted the social participation of the older adults.

Similarly, the category created as self-confidence served the need for power. The participants expressed that their self-confidence increased when they could do their own work. Participants express that their self-confidence increases when they can do their own work. According to Müftüler (2018), the older adult individuals attached great importance to not being dependent on anyone and to stand on their own feet. Old age did not mean a problem for the older adult who could do their own work, that is, did not need care and lived independently. Similarly, the category of competence shaped due to participants' being productive and finding themselves important for their success helped to meet the need for power. In this study, the participants felt productive and safe through painting or working and earning money. The participants also noted the importance of getting the approval of others. The fact that the people around them made them feel relaxed due to their talked to them or their communication style's being liked by other people were the points emphasized by the participants of the research. When the older adult person was perceived as a valued person who was respected, loved, and benefited from his life experiences, the need for power was met. The participants mentioned that they were happy old. This finding was also supported by TUIK data. According to the results of the life satisfaction survey, the rate of individuals aged 65 and over who declared that they were happy was 58.6% (TUIK, 2019). Psychological old age was more related to individuals' preparation for aging (Arpacı, 2005). It was possible to say that the older adult who enjoyed their older adult days were happy. Gratitude increased psychological well-being (Ramirez, Ortega, Chamorro & Colmenero, 2014). The last category regarded within the scope of need for power was not to be a burden for anyone. The loss of spouse was one of the most important problems of older adult people. The older adult individuals may experience loneliness resulting from divorce or death of spouse (Arun, 2008). In this study, all participants were women living alone who lost their spouses or were divorced. In this context, it could say that the category of not being a burden for anyone was an expected situation for the participants of this study.

Another psychological need was the need for freedom. What was meant through learning/getting information was to reach information needed on the internet. Internet use among the older adult has been increasing every year. It was stated that internet usage increased 2.7 times among the older adult in the period covering 2013-2018 (TUIK, 2019). Previous studies also supported the finding that the older adult population used the internet for information (Sinav, 2020; Zickuhr & Madden, 2012). In addition to this, the participants also used the internet and social media to communicate with their friends. This finding could be explained with the importance of social interaction for older groups. The participants stated that they were aware of their sick friends or shared old memories with their old school friends. The participants mentioned that they followed the agenda via internet, social media, or TV. This finding was consistent with the literature. The older adults used the internet and technology as a learning tool in order not to be away from their social relationships and follow current events (Penard et al., 2015). In other words, older adult people facilitate their life adapting into technology; and, as reported by Glasser (1998), they met their needs freedom establishing relationships with the people they wanted. The need for freedom expressed how people wanted to live their life, how to express themselves, whom to establish relationships, what to write or read, how they wanted to worship, and their experiences in other areas (Sharf, 2012). In this study, as well, the participants stated that they wanted to live their lives the way they wanted. It was possible to say that the freedom areas of the older adult people who made their own decisions and had economic power were wider. Concerning the need for freedom, the participants stated that they provided financial and educational support to those in need.

The psychological need addressed finally was the need for fun. The participants met their needs for fun watching cultural programs and learning to play an instrument. Moreover, the participants met

their needs for fun through having fun with their children and grandchildren. The participants met their needs for fun with physical activities such as walking and swimming. The literature supported this finding of the research. It was expressed that the needs of autonomy, competence and being connectedness were met more in the exercising older adult when compared to the older adult who did not exercise (Kirkland, Karlin, Stellino & Pulos, 2011). Higher activities of daily living (ADL) functioning and higher perceived social support predicted lower depression (Bozo, Toksobay & Kürüm, 2009). Finally, the participants stated that they met their needs for fun through reading books. This study focused on the psychological needs of the older adult. It has been emphasized that healthy psychological aging will be easier in the older adult whose psychological needs are met. The findings of the study are also supported by the literature. The necessity to support the basic psychological needs of the older adult in order to support wise lives (Nam & Cho, 2018).

It was determined in the study that the participants met psychological needs were in a healthy psychological aging period. In this study, which focuses on the needs of older women, the age of the participants is relatively low. It can be assumed that the problem is much more pronounced in older women. Depending upon the chronological age, psychological aging included the changes in individuals' success in activities that required mental power such as perception, learning, problem solving, the level of adaptation into changing situations, and the potential of surviving (Kalinkara, 2014:8). Providing elderly women with strong educational, emotional, financial, cultural, and social supports can help facilitate their successful aging (Pashaki, Mohammadi, Jafaraghaee, & Mehrdad, 2015). The World Health Organization defined health as "not only illness or malaise, but the full state of physical, mental and social well-being." Although the active aging strategy supported this view, its purpose could be expressed as keeping aging individuals both physically and mentally active, minimizing the problems encountered in old age, promoting a productive old age, and removing the barriers to active aging. Active aging was a concept that had wider outcomes (Northern Ireland Executive, 2019). For that reason, psychological needs met were discussed in this study. Healthy psychological aging constituted an umbrella term for the concepts of psychological need.

Strong cultural and social support should be provided to older women. Psychological counseling and guidance services provide protective and preventive mental health services. The importance of people with close social ties cannot be ignored in reaching to social supports and meeting psychological needs. In the context of older adult counseling, some psycho-training programs such as "developing social relations, ""social support skill program," "communication skills" can be organized to improve older individuals' ability of accessing to formal and informal social support sources. So, contribution upon meeting the psychological needs of the older adult is provided. Furthermore, determining on which subjects the older adult people need psychological support services, in other words, making a needs analysis will provide a road map for counseling older adult services.

Limitation

This study was carried out by phone calls due to pandemic conditions, and this was regarded as a limitation of the research. In further research, it would be beneficial to perform face-to-face or at least video interviews to consider the facial expressions and postures of the participants.

The main limitations of the study is the fact that it is restricted to the people who attend the courses. A limitation is that women who do not have access to the courses or who are older than the participants are not included. The participants in this study is already highly socially engaged due to their willingness to attend events organized by the City Civic council. For these reason, future research should explore those who are less opportunity to participate and more socially isolated.

This study was carried out using a qualitative method through semi-structured interviews with 12 participants to analyze the psychological needs of women over 60 who lived alone in the city. It was

considered that mixed-pattern studies in which qualitative-quantitative approaches were used together could help to obtain more comprehensive information in future studies.

Considering that the participants in this study were the women living in a city with salary income, future studies could include more diverse groups. Similar studies could be carried out with men, the older adult who did not have an income and lived in rural areas.

CONCLUSION

In conclusion, it was possible to mention that meeting psychological needs had a positive effect upon healthy psychological ageing. Therefore, older adult people who gained the ability of benefiting from social support sources met their psychological needs in a healthier and easier way. We could say that the older adult people meeting their psychological needs using social support sources were in healthy psychological aging. It can be said that meeting the psychological needs of older women living alone will contribute to their healthy psychological aging.

For facilitating healthy psychological aging, social support sources and opportunities to meet psychological needs should be provided to older adult people. Communicating with family, relatives, and friends on the internet and phone and perceiving that they could access social support sources could help the older adult who were restricted with curfews and use the public transport due to Covid-19 pandemic.

<i>"COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları:</i>	
Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma, Pamukkale Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu tarafından onaylanmıştır (68282350/2018/G05).
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
Bu makale, Creative Commons Atf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.	
<i>The following statements are made in the framework of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors":</i>	
Ethics Committee Approval:	This study was approved by the Pamukkale University Social and Human Sciences Scientific Research and Publication Ethics Committee (68282350/2018/G05).
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the

	research and writing phase.
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Double-Blind Peer Review:	External-independent
<i>This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.</i>	

REFERENCES

- Aday, R. H.; Kehoe, G. C. and Farney, L. A. (2006). Impact of Senior Center Friendships on Aging Women Who Live Alone. *Journal of Women & Aging*, 18(1), 57-73.
- Aközer, M.; Nuhurat, C. and Say, Ş. (2011). Türkiye'de Yaşlılık Dönemine İlişkin Beklentiler Araştırması. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 27(27), 103-128.
- Altay, B. and Aydın Avcı, İ. (2009). Huzurevinde Yaşayan Yaşlılarda Özbakım Gücü ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişki. *Dicle Tıp Dergisi*, 36(4), 275-282.
- Altun, D. and Toker, H. (2017). Kadınların Bakışıyla Kent Konseyleri Katılımcılık Aracı mıdır? İzmir Kent Konseyi Örneği. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 13(2), 461-474.
- Arpacı, F. (2005). *Farklı Boyutlarıyla Yaşlılık*. Ankara: Türkiye İşçi Emeklileri Derneği Eğitim ve Kültür Yayınları.
- Artan, T. and Irmak, H. S. (2018). Feminist Gerontoloji Bağlamında Yaşlılığın Kadınsallaşması. *Sağlık Bilimleri ve Meslekleri Dergisi*, 5(2), 236-243.
- Arun, Ö. (2008). Yaşlı Bireyin Türkiye Serüveni: Kaliteli Yaşlanma İmkânı Üzerine Senaryolar. *Gaziantep University-Journal of Social Sciences*, 7(2), 313-330.
- Arun, Ö. and Karademir Arun, B. (2011). Türkiye'de Yaşlı Kadının En Büyük Sorunu: Dulluk. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 10(4), 1515-1527.
- Aslan, M. and Hocoğlu, Ç. (2017). Yaşlanma ve Yaşlanma Dönemiyle İlişkili Psikiyatrik Sorunlar. *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 1(1), 53-62.
- Barnes, M. E. and Smagorinsky, P. (2016). What English/Language Arts Teacher Candidates Learn During Coursework And Practica: A Study of Three Teacher Education Programs. *Journal of Teacher Education*, 67(4) 338-355.
- Başterzi, A. D. (2017). Mülteci, Sığınmacı ve Göçmen Kadınların Ruh Sağlığı. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 9(4), 379-387.
- Bozo, Ö.; Toksabay, N. E. and Kürüm, O. (2009). Activities of Daily Living, Depression, and Social Support Among Elderly Turkish People. *The Journal of Psychology*, 143(2), 193-206.
- Burnard, P.; Gill, P.; Stewart, K.; Treasure, E. and Chadwick, B. (2008). Analysing and Presenting Qualitative Data. *British Dental Journal*, 204(8), 429-432.
- Cosco, T. D.; Howse, K. and Brayne, C. (2017). Healthy Ageing, Resilience and Wellbeing. *Epidemiology and Psychiatric Sciences*, 26(6), 579-583.
- Çivitçi, A. (2012). Üniversite Öğrencilerinde Genel Yaşam Doyumu ve Psikolojik İhtiyaçlar Arasındaki İlişkiler. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(2), 321-336.
- Deci, E.L. and Ryan, R.M. (2000). The 'What' and 'Why' of Goal Pursuits: Human Needs and the Self-Determination of Behavior. *Psychological Inquiry*, 1(1), 227-268.
- Depp, C. A. and Jeste, D. V. (2006). Definitions and Predictors of Successful Ageing: A Comprehensive Review of Larger Quantitative Studies. *American Journal of Geriatric Psychiatry*, 0(14), 6-20.
- Epstein, E. E.; Fischer-Elber, K. and Al-Otaiba, Z. (2007). Women, Aging, and Alcohol Use Disorders. *Journal of Women & Aging*, 19(1-2), 31-48.
- Gladding, S. T. (2012). *Aile Terapisi: Tarihi Kuram ve Uygulamaları*, (Trans.: İ. Keklik and İ. Yıldırım).

- Ankara: Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Derneği Yayınları.
- Glasser, W. (1998). *Choice Theory : A New Psychology of Personal Freedom*. New York: Harper Collins.
- Harvey, I. S. and Alexander, K. (2012). Perceived Social Support And Preventive Health Behavioral Outcomes Among Older Women. *Journal of Cross-Cultural Gerontology*, 27(3), 275-290.
- Kalinkara, V. (2014). *Temel Gerontoloji Yaşlılık Bilimi*. Ankara: Nobel Akademik Yayın Dağıtım
- Kirkland , R. A.; Karlin N. J.; Stellino M. B. and Pulos S. (2011) Basic Psychological Needs Satisfaction, Motivation, and Exercise in Older Adults, *Activities, Adaptation & Aging*, 35(3), 181-196,
- Mandıracıoğlu, A.(2010). Dünyada ve Türkiye’de Yaşlıların Demografik Özellikleri. *Ege Tıp Dergisi*, 49(3), 39-45.
- Marasinghe, K. M.; Lapitan, J. M. and Ross, A. (2015). Assistive Technologies for Ageing Populations in Six Low-Income and Middle-Income Countries: A Systematic Review. *BMJ Innovations*, 0(1), 182-195.
- Marshall, C. and Rossman, G. B .(2006). *Designing Qualitative Research*. California: Sage
- Maslow, A. H. (1970). *Motivation and Personality*. New York: Harper ve Row Publishers.
- Merriam, S. B. (2013). *Nitel Araştırma Desen ve Uygulamaları İçin Bir Örnek*, (Trans. Ed.: S. Turan). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Müftüler, H. G. (2018). Yaşlılar Açısından Yaşlılık Gerçeği. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 93-129.
- Nam, M. J. and Cho, Y. M. (2018). The Effect of Basic Psychological Needs and Wisdom on Successful Aging in the Elderly. *Korean Journal of Adult Nursing*, 30(1), 70-78.
- Northern Ireland Executive, (2019). Consultations. *Active Ageing Strategy 2016-2021*. Ireland. <https://www.communities-ni.gov.uk/sites/default/files/publications/ofmdfm/active-ageing-strategy.pdf/> (Access: 02.02.2021).
- Onur, B. (2014). *Gelişim Psikolojisi Yetişkinlik-Yaşlılık Ölüm*. Ankara: İmge Kitabevi Yayıncılık.
- Pashaki, N. J.; Mohammadi, F.; Jafaraghae, F. and Mehrdad, N. (2015). Factors Influencing the Successful Aging of Iranian Old Adult Women. *Iranian Red Crescent Medical Journal*, 17(7), e22451.
- Penard, T.; Poussing, N.; Mukoko, B. and Piaptie, G. B. T. (2015). Internet Adoption and Usage Patterns in Africa: Evidence From Cameroon. *Technology in Society*, 0(42), 71-80.
- Penninx, B. W.; Van Tilburg, T.; Kriegsman, D. M.; Deeg, D. J.; Boeke, A. J. P. and Van Eijk, J. T. M. (1997). Effects of Social Support and Personal Coping Resources on Mortality in Older Age: The Longitudinal Aging Study Amsterdam. *American Journal of Epidemiology*, 146(6), 510-519.
- Ramírez, E.; Ortega, A. R.; Chamorro, A. and Colmenero, J. M. (2014). A Program of Positive Intervention in the Elderly: Memories, Gratitude and Forgiveness. *Aging & Mental Health*, 18(4), 463-470.
- Reis, H. T.; Sheldon, K. M.; Gable, S. L.; Roscoe, J. and Ryan, R. M. (2000). Daily Well-Being: The Role of Autonomy, Competence, and Relatedness. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 0(26), 419–435.
- Ryan, R. M. and Deci, E. L. (2000). Self-Determination Theory and the Facilitation of Intrinsic Motivation, Social Deveopment and Well-Being. *American Psychologist*, 55(1), 68-78.
- Souesme, G.; Martinent, G. and Ferrand, C. (2016). Perceived Autonomy Support, Psychological Needs Satisfaction, Depressive Symptoms and Apathy in French Hospitalized Older People. *Archives of Gerontology and Geriatrics*, 0(65), 70-78.
- Sharf, R. S. (2012). *Theories of Psychotherapy & Counseling: Concepts And Cases*, (5th Edition). Belmont: Brooks Cole Cengage Learning
- Sinav, A. (2020). Genç-yaşlı, Orta-Yaşlı ve İleri-Yaşlı Bireylerin Sosyal Medya Kullanım Davranışlarının

- Karşılaştırmalı Analizi: Eskişehir İli Örneği. *Üsküdar Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi Etkileşim*, 0(5), 116-145.
- Singh, B. and Kiran, U. V. (2013). Loneliness Among Elderly Women. *International Journal of Humanities and Social Science Invention*, 2(2), 10-14.
- Solomon, R. and Peterson, M. (1994). Successful Aging: How to Help Your Patients Cope With Change. *Geriatrics (Basel, Switzerland)*, 49(4), 41-7.
- Stake, R. E. (1995). *The Art of Case Study Research*. Thousand Oaks: Sage.
- Steptoe, A.; Shankar, A.; Demakakos, P. and Wardle, J. (2013). Social Isolation, Loneliness, and All-Cause Mortality in Older Men and Women. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 110(15), 5797-5801.
- Tezcan, M. (1990). *Toplumsal ve Kültürel Değişme*, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi, Yayın No: 164.
- Thompson, K. A. and Bardone-Cone, A. M. (2019). Disordered Eating Behaviors and Attitudes and Their Correlates Among A Community Sample of Older Women. *Eating Behaviors*, 0(34), 101301.
- Tijeras, E.; González-García, L. and Postigo, S. (2020). The Relationship Between Social Support, Basic Psychological Needs Satisfaction and Well-Being in Elderly Adults. *European Journal of Health Research*, 6(2), 133-143.
- TR Ministry of Culture and Tourism (2021). <https://izmir.ktb.gov.tr/> (Access: 30.01.2021).
- Tufan, İ. (2002). Yaşlanan Kadınıımız Bağımsızlığına Nasıl Kavuşur?. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 13(2), 11-37.
- TUIK. (2019). Türkiye İstatistik Kurumu, İstatistiklerle yaşlılar, 2019 – TÜİK [tuikweb.tuik.gov.tr](http://tuikweb.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri) <https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=33712/> (Access: 04.02.2021).
- Türkçapar, Ü. and Yasul, Y.(2020). Investigation of the Basic Psychological Needs of Physical Education And Sports School Students According to Several Variables. *The Journal of Eurasia Sport Sciences and Medicine*, 2(2), 33-40.
- WHO. 2020. Regional Office for South-East Asia [homepage on the Internet]. Geneva: WHO. Elderly population URL: http://www.searo.who.int/entity/health_situation_trends/data/chi/elderly-population/en/ (Access: 01.02.2021).
- Yavuzer, H. (2015). Üçüncü Bahar: Yaşlılık, Bilgelik ve Ölüm. *Sağlık Düşüncesi ve Tıp Kültürü Dergisi*, 0(36), 6-9.
- Yıldırım F.; Büyükkayacı- Duman, N. and Keskin, M. (2019). Yaşlı Kadınlarda Ruh Sağlığı Sorunlarına Güncel Bakış. *Türkiye Klinikleri* 5(1), 58-61.
- Yıldırım, A. and Şimşek, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Zickuhr, K. and Madden, M. (2012). Older Adults and Internet Use. *Pew Internet & American Life Project*, 0(6), 1-23.

Psikolojik Danışman Adaylarının Özel Eğitim Öz-Yeterlik ve Psikolojik Danışman Öz-Yeterlik Algılarının İncelenmesi * **

Dr. Öğr. Üyesi Fatih Emrah Demir

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4964-087X>

Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep Eğitim Fakültesi, Özel Eğitim Bölümü, Gaziantep – TÜRKİYE

Doç. Dr. Erhan Tunç

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6328-8545>

Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Gaziantep – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 25.04.2022

Kabul: 17.09.2022

On-line Yayın: 30.09.2022

Anahtar Kelimeler

Psikolojik Danışman Adaylar

Öz Yeterlik

Özel Eğitim

Psikolojik Danışma ve Rehberlik

Araştırma Makalesi

* Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için Gaziantep Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'ndan etik onay alınmıştır.

** Bu makale, "5. Ulusal Disiplinerarası Erken Çocuklukta Müdahale Kongresi (UDEMKO-2020)"nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.62184>

Öz

Bu araştırmanın amacı rehberlik ve psikolojik danışmanlık lisans programına devam eden psikolojik danışman adaylarının psikolojik danışma ve rehberliğe ilişkin öz yeterlik algıları ile özel eğitim alanındaki öz yeterlik algı düzeylerini çeşitli değişkenler açısından incelemektir. İlişkisel tarama modeli ile gerçekleştirilen araştırmanın katılımcıları Gaziantep ilindeki iki üniversitenin RPD programının 2, 3 ve 4. sınıflarına devam eden ve çalışmaya katılmaya gönüllü olduğunu belirten 328 öğrenciden oluşmaktadır. Veri toplamak için, öğrenciler ile ilgili değişkenlere ilişkin bilgiler bulunan araştırmacılar tarafından geliştirilen kişisel bilgi formu, Aksoy ve Diken (2009) tarafından geliştirilen Psikolojik Danışman Özel Eğitim Öz Yeterlik Ölçeği (RÖ-ÖEÖYÖ) ve Can (2010) tarafından geliştirilen İlköğretim Psikolojik Danışma Öz Yeterlik Ölçeği kullanılmıştır. Psikolojik danışman adaylarının özel eğitim öz yeterliklerini özel gereksinimli bireylerle etkileşimde bulunma, mezuniyetten sonra özel eğitim alanında çalışma isteği, özel eğitimle ilgili bilimsel toplantılara katılma ve sınıf düzeyinin artması değişkenlerinin olumlu yönde etkilediği bulunmuştur. Psikolojik danışman adaylarının psikolojik danışma öz yeterliklerinin sınıf düzeyi arttıkça arttığı ve kurum deneyimi dersini alanlar ile psikolojik danışma ile ilgili bilimsel toplantılara katılanların daha yüksek psikolojik danışman öz yeterliğine sahip olduğu ortaya koyulmuştur. Psikolojik danışman adaylarının özel eğitim öz yeterlikleri ile psikolojik danışma öz yeterlik düzeyleri arasında orta düzeyde pozitif bir ilişki bulunmuştur. Araştırmanın sonunda, araştırma bulguları tartışılmış, ileri araştırmalar ve uygulamalar için önerilerde bulunulmuştur.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Demir, F. E. ve Tunç, E. (2022). Psikolojik Danışman Adaylarının Özel Eğitim Öz-Yeterlik ve Psikolojik Danışman Öz-Yeterlik Algılarının İncelenmesi. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 15(91), 57-76.

***Investigation of Special Education Self-Efficacy and Psychological
Counselor Self-Efficacy Perceptions of Psychological Counselor
Candidates* *****

Asst. Prof. Dr. Fatih Emrah Demir

Gaziantep University, Faculty of Education, Department of Special Education, Gaziantep – TURKEY

Asst. Prof. Dr. Erhan Tunç

Gaziantep University, Faculty of Education, Department of Educational Sciences, Gaziantep – TURKEY

Article History

Submitted: 25.04.2022

Accepted: 17.09.2022

Published Online: 30.09.2022

Keywords

Psychological Counselor Candidates

Self-Efficacy

Special Education

Psychological Counseling and Guidance

Research Article

* This article was checked by Intihal.net. This article is under the Creative Commons license. Ethical approval was received for this article from Gaziantep University Social and Human Sciences Ethics Committee.

** This article it was presented as an oral presentation at the "5th National Interdisciplinary Congress on Early Childhood Intervention (UDEMKO-2020)."

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.62184>

Abstract

The aim of this study is to examine the self-efficacy perceptions of psychological counselor candidates continuing their undergraduate program in counseling and guidance and their self-efficacy perception levels in the field of special education in terms of various variables. The participants of the study, which was carried out with the relational screening model, consisted of 328 students of the RPD program of two universities in Gaziantep and who stated that they were willing to participate in the study. To collect data, a personal information form, Counseling Teacher Special Education Self-Efficacy Scale and Primary School Counseling Self-Efficacy Scale were used. It was found that the variables of interacting with individuals with special needs, willingness to work in the field of special education after graduation, attending scientific meetings about special education, and increasing class level positively affected the counseling teachers' special education self-efficacy. It was revealed that the counseling self-efficacy of counseling teachers increased as the grade level increased, and those who took the institutional experience course and those who attended the scientific meetings about psychological counseling had higher counseling self-efficacy. A moderately positive relationship was found between the special education self-efficacy of the counselor teacher candidates and their psychological counseling self-efficacy levels.

GİRİŞ

Özel gereksinimli bireylere yönelik verilen eğitimde normal gelişim gösteren bireylerden farklı olarak birçok meslek elemanı görev almaktadır. Bu meslek elemanlarından bazıları; özel eğitim öğretmeni, fizyoterapist, beslenme ve diyet uzmanı ile psikolojik danışman ve rehber öğretmenlerdir. Özel gereksinimli bireylere yönelik eğitim çalışmalarında çeşitli meslek elemanlarının yer almasıyla engelli bireylerin sahip oldukları özel gereksinimlerine göre, bütüncül yaklaşımla gelişimleri desteklenmektedir (Sargın ve Hamurcu, 2010: 324). Belirtilen meslek elemanlarından rehber öğretmenler, Türkiye’de okul sistemi içerisinde yer alan özel ve resmi özel eğitim okullarında ve özel eğitim hizmeti veren diğer kurumlarda özel gereksinimli bireylerle doğrudan ve dolaylı çalışmalar yapmaktadırlar. Rehber öğretmenler ayrıca özel gereksinimli öğrencilerin eğitsel tanılama ve yerleştirmelerinin yapıldığı Rehberlik Araştırma Merkezleri’nde (RAM) hem rehberlik hem de özel eğitim bölümlerinde etkin rol oynamaktadırlar. Rehber öğretmenler okul sistemi içerisinde özel gereksinimli öğrencilerle çalışan öğretmenlerin özel gereksinimli öğrencilerin problem davranışları vb. konularda danıştıkları uzmanların başında gelmektedir (Aksoy ve Diken, 2009: 30). Milli Eğitim Bakanlığı’nun (2015: 16) özel gereksinimli öğrencilerin tanınması ve okul içinde gerekli eğitsel tedbirlerin alınması için yapılması gereken işlemlerin açıklandığı Okullarda Rehberlik ve Psikolojik Danışma Hizmetleri Kılavuzu’nda rehber öğretmenin özel eğitim alanındaki görevleri belirtilmiştir. Buna göre, rehber öğretmenler özel gereksinimli/yetenekli ya da özel gereksinimi/yeteneği olabileceği düşünülen öğrencilere ve ailelerine yönelik yönlendirme hizmetlerinde ve kaynaştırma öğrencilerine yönelik uygulamaların koordinasyonu ve bireyselleştirilmiş eğitim programının hazırlanmasında önemli sorumluluklara sahiptir.

Son yıllarda Türkiye’de de giderek yaygınlaşan kaynaştırma eğitiminin başarılı olabilmesi için ekip çalışması daha da önemli hale gelmiştir. Ekibin önemli bir üyesi olan rehber öğretmenlerle ilgili bazı değişkenler, özel eğitim hizmetlerine ilişkin görev ve sorumlulukları üzerinde etkili olabilmektedir. Rehber öğretmenlerin sunacakları hizmetin kalitesini etkilemesi olası olan kişisel özellikleri de bu anlamda önem kazanmaktadır (Yüksel, Diken, Aksoy ve Karaaslan, 2012). Aksoy ve Diken (2009) bu duruma vurgu yaparak rehber öğretmenlerin sahip oldukları bilgi, beceri, tutum ve deneyimlerle birlikte özel gereksinimli öğrencilerin yaşayabilecekleri sorun alanlarına ilişkin öz yeterlik algıları sürece etki eden önemli bir değişken olduğu belirtmişlerdir. Bu noktada, özel eğitim hizmetlerinin sunulması sürecinde etkin rol ve sorumlulukları bulunan rehber öğretmen adaylarının hizmet öncesi eğitimlerinin önemi ortaya çıkmaktadır. Nitelikli öğretmen yetiştirmeyi amaçlayan öğretmen yetiştirme programları yetiştirmek istedikleri bireylerin farklı alanlarda öz yeterlik algılarını geliştirmeye ve ölçmeye çalışmaktadırlar (Deniz, 2016: 155). Rehber öğretmen adaylarının yetiştirilmesine yönelik desenlenen eğitim programlarının rehber öğretmenlerin psikolojik danışma alanında ve özel eğitim alanında öz yeterliklerini artırıcı unsurlar içermesi önemlidir.

Öz yeterlik alanındaki çalışmaların öncüsü Bandura (1977) öz yeterliği (self efficacy) bireyin belirli performans kazanımları üretmek için gerekli davranışları yürütme kapasitesine olan inancı olarak betimlemiştir. Bandura (1994) öz yeterliği bir başka çalışmada bireyin yaşamını etkileyen olayları etkileme yeteneğine ve bu olayların yaşanma şekli üzerindeki kontrolüne olan inanç şeklinde tanımlamıştır. Bu temel tanımlardan yola çıkarak; rehber öğretmen adaylarının mesleki yaşamlarına başladıklarında gerçekleştirecekleri psikolojik danışma ve rehberlik süreçlerinin genelinde ve özel eğitim alanındaki rol ve sorumlulukları özelinde kriz yönetmeleri sürecinde psikolojik danışma ve rehberlik ile özel eğitim alanındaki öz yeterlik algılarının belirleyici faktörler olduğu belirtilebilir. Nitekim yapılan kapsamlı araştırmaların incelendiği bir çalışmada çalışmalarda bireyin bir görevi yapabileceğine dair inancının, motivasyonuna ve yaptığı işe son derece olumlu bir şekilde katkıda bulunduğu gösterilmiştir (Bandura and Locke, 2003).

Okul psikolojik danışman öz yeterliği, psikolojik danışmanın ileride gerçekleştireceği bir psikolojik danışma sürecinde başarılı olmaya yönelik beklentilerine yönelik ya da bir danışanıyla başarılı şekilde psikolojik danışma yapabilmesine ilişkin kendi kapasitesine ilişkin inancı olarak tanımlanmaktadır (Larson, 1998). Yapılan çalışmalarda da Larson'ın (1998) tanımıyla örtüşen bir şekilde rehber öğretmenlerin etkili psikolojik danışma ve rehberlik hizmetleri sunma düzeyleri ile rehber öğretmen öz yeterlik düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur (Larson and Daniels, 1998; Mitcham-Smith, 2005). Mitcham-Smith (2005) okul rehber öğretmenlerinin daha yüksek okul rehber öğretmenliği öz-yeterliğine sahip olması ile algılanan okul danışmanı rollerindeki gerçek uygulamalar arasında pozitif bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur.

Rehber öğretmen öz yeterlik algısı psikolojik danışma ve rehberlik alanındaki genel bir öz yeterlik algısına odaklanmakta olup, günümüzde artan kaynaştırma uygulamaları sonucuna rehber öğretmenlerin özel gereksinimli bireylere yönelik sundukları hizmetler de çeşitlenmekte ve artmaktadır. Bu durum, rehber öğretmen özel eğitim öz yeterlik algularının önemini artırmaktadır. Yapılan çalışmalarda Özel eğitimde öz yeterlik algıları düşük olan rehber öğretmenlerin, özel gereksinimli öğrencilere yönelik tutumlarının da düşük olduğu ortaya koyulmuştur (Kıran ve Dengiz, 2019). Ayrıca, özel eğitime ilişkin öz-yeterlik algısı düşük olan rehber öğretmenlerin mesleki tükenmişlik düzeylerinin daha yüksek olduğu (Kumcağız, Demir ve Karadaş, 2017) bulunmuştur. Yapılan çalışmalardan yola çıkılarak; özel eğitim alanında öz yeterlik, rehber öğretmenler açısından özel gereksinimli bireylere sunulan hizmetin nicelik ve kalitesini etkileyebilecek bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Öz yeterlik düzeyi ile başarılı bir mesleki yaşantı arasındaki ilişkilerden yola çıkıldığında, rehber öğretmenlerin lisans düzeyinden itibaren rehber öğretmen öz yeterlik alguları ile rehber öğretmenlerin özel eğitim alanına yönelik öz yeterliklerinin belirlenmesi ve gerektiğinde uygun müdahalelerde bulunması önemlidir. Nitekim Rehber öğretmenler yapılan pek çok çalışmada, özel eğitim hizmetlerinin sunulmasına yönelik görevlerini yerine getirme konusunda kendilerini yetersiz gördüklerini, bilgi eksikleri olduğunu ifade etmektedir (Akalin, 2014; Altun, 2015; Arşit, 2019; Cimşir and Carney, 2016; Sakız vd., 2015; Sargın ve Hamurcu, 2010).

Rehber öğretmenlerin psikolojik danışma alanındaki öz yeterliği inceleyen araştırmalarda psikolojik danışman öz yeterliği ile geçmiş mesleki yaşantılar (Meyer, 2012), eğitim süresi (Tang, vd., 2004) staj süreleri (Tang, vd., 2004) aldıkları danışmanlığa yönelik memnuniyet (Delini and Hulse-Killachy, 2005) ve mesleki benlik saygısı (Atıcı, Özyürek ve Çam, 2005) arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğunu ortaya koyulmuştur. Rehber öğretmenlerin özel eğitim alanındaki öz yeterlik algularının incelendiği çalışmalarda ise rehber öğretmenlerin ve rehber öğretmen adaylarının özel eğitimde öz-yeterlik algularının farklılaştığını gösteren çalışmalara erişilmiştir. Buna göre özel eğitim öz yeterlik algı düzeylerinin yüksek (Özdemir, 2018); orta (Aksoy ve Diken, 2009; Kıran ve Dengiz, 2019; Sönmez, Koçyiğit ve Selimoğlu, 2020); orta düzeyin altında (Yüksel, Diken, Aksoy ve Karaaslan, 2012) ve yetersiz (Haksız ve Sakallı-Demirok, 2016) bulunduğu araştırmalara erişilmiştir. Yapılan araştırmalar incelendiğinde, gerek psikolojik danışman öz yeterlik algularında, gerekse rehber öğretmenlerin ve rehber öğretmen adaylarının özel eğitim öz yeterlik algularında yaş, cinsiyet, mesleki kıdem, mezun olunan bölüm, engelli yakını olma gibi çeşitli değişkenler açısından farklılaşan bulguları ortaya koyduğu görülmektedir (Sönmez vd., 2019).

Psikolojik danışman öz yeterlik algısı ile rehber öğretmenlerin özel eğitim alanındaki öz yeterlik algularının birbirlerinden beslendiği ve rehber öğretmenlerin özel gereksinimli bireylere daha etkin hizmet verebilmesi için her iki algı düzeylerinin de mümkün olduğunca olumlu düzeyde olması gerektiği söylenebilir. Bu kapsamda, bu araştırmanın temel amacı, rehber öğretmen adaylarının psikolojik danışman öz yeterlik ve özel eğitim alanındaki öz yeterlik düzeylerini ve bu iki algı arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktır. Bu araştırmanın bir diğer amacı da; rehber öğretmen adaylarının

psikolojik danışman öz yeterlik algısının ve özel eğitim alanındaki öz yeterlik algısının bazı değişkenlere göre farklılaşp farklılaşmadığını belirlemektir.

YÖNTEM

Çalışmaya ilişkin Etik Kurul Kararı: Gaziantep Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurul Kararı, 08.11.2021 tarih ve E-39083294-050.99-116141 sayılı kararı ile araştırma için etik onayı alınmıştır.

Araştırmanın Deseni

Rehber öğretmen adaylarının psikolojik danışmanlık ile özel eğitim alanlarına ilişki öz yeterlik düzeylerinin incelendiği bu çalışmada betimsel araştırma yöntemlerinden ilişki tarama modeli kullanılmıştır. Büyüköztürk (2014) tarama modelindeki araştırmaları büyük çalışma grupları üzerinde araştırma yapma imkânı veren, araştırmacının bağımsız değişken üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığı araştırmalar olarak tanımlamaktadır.

Örneklem

Araştırmanın çalışma grubunun belirlenmesinde kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemi süre, maddi imkân ve işgücü açısından var olan sınırlılıklar nedeniyle örneklemin kolay ulaşılabilir ve uygulama yapılabilir birimlerden seçilmesidir (Büyüköztürk, 2012). Bu araştırmanın çalışma grubunu Gaziantep Üniversitesi Gaziantep Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü ve Hasan Kalyoncu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık programlarının 2, 3 ve 4. sınıflarına devam eden ve araştırmaya gönüllü olarak katılan 347 öğrenci oluşturmaktadır. 19 öğrenci veri toplama araçlarını eksik/hatalı kodladığı için analiz sürecine alınmamıştır. Sonuç olarak, 328 öğrencinin verileri veri analizi sürecinde incelenmiştir.

Tablo 1: Katılımcıların Değişkenlere İlişkin Betimsel İstatistikleri

<i>Cinsiyet</i>	<i>f</i>	<i>%</i>
Kadın	245	74,7
Erkek	83	25,3
Toplam	328	100,0
<i>Sınıf Düzeyi</i>		
2.	98	29,9
3.	174	53,0
4.	56	17,1
Toplam	328	100,0
<i>Özel Eğitim Dersi</i>		
Alanlar	272	82,9
Almayanlar	56	17,1
Toplam	328	100,0
<i>Özel Gereksinimli Bireylerle Etkileşim Durumu</i>		
Kuranlar	270	82,3
Kurmayanlar	58	17,7
Toplam	328	100,0
<i>Özel Eğitim Hizmetlerinde Çalışma İsteği</i>		
İsteyenler	161	49,09
İstemeyenler	159	48,47
Kayıp Veri	8	2,44
Toplam	328	100,0

Özel Eğitim ile ilgili Bilimsel Toplantılara Katılma Durumu		
Katılanlar	129	39,3
Katılmayanlar	199	60,7
Kurum Deneyimi Dersini		
Alanlar	56	17
Almayanlar	272	83

Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada, veri toplama araçları olarak Kişisel Bilgi Formu, Rehber Öğretmen Özel Eğitim Öz Yeterlik Ölçeği ve İlköğretim Psikolojik Danışmanı Öz Yeterlik Ölçeğinden yararlanılmıştır.

Kişisel Bilgi Formu:

Kişisel bilgi formu araştırmacılar tarafından geliştirilmiştir. Kişisel bilgi formunda, cinsiyet, ya, program tercih sayısı, ailede özel gereksinimli birey bulunup/bulunmaması, öğrencilik yaşamında özel gereksinimli bireylerle çalışılıp çalışılmaması, özel eğitim ile ilgili ders alıp/almama, özel eğitim ile ilgili bilgilendirme/panel vb. etkinliklere katılıp/katılmama, bölüm tercih nedeni, başka bir mesleği seçmek isteme, psikolojik danışma ve rehber olma fikrinden memnun olup/olmama, mezun olduktan sonra özel gereksinimli bireylerin bulunduğu kurumlarda (kaynaştırma uygulamaları, özel eğitim okulları, Rehberlik Araştırma Merkezleri) çalışmak isteyip istememe gibi değişkenlere yönelik sorular bulunmaktadır.

Rehber Öğretmen Özel Eğitim Öz-yeterlik Ölçeği:

Aksoy ve Diken (2009) tarafından geliştirilen RÖ-ÖEYÖ 5'li likert tipinde 40 sorudan oluşmaktadır. Ölçek tek boyutludur. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 40; en yüksek puan 200'dür. Puan düzeyinin yüksek olması rehber öğretmenlerin özel eğitim hizmetlerinin sunulması alanındaki öz yeterlik düzeylerinin yüksek olduğunu belirtmektedir. Ölçek ilk olarak mesleki yaşamda olan rehber öğretmenlere yönelik geliştirilmiş ve cronbach alfa iç tutarlık katsayısı .98, test-tekrar test güvenilirlik katsayısı .96 olarak belirtilmiştir (Aksoy ve Diken, 2009). Ölçeğin RPD programı öğrencilerinden oluşan başka bir örnekleme de geçerli olup olmadığı test edilmiş ve iç tutarlık katsayısı .97 ve test-tekrar test güvenilirlik katsayısı .98 olarak hesaplanmıştır (Yüksel vd., 2012). Bu çalışmada ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı .95 olarak bulunmuştur. Cronbach Alfa değerinin >0,90 olması ölçeğin yüksek güvenilirlikte olduğunu göstermektedir (Kılıç, 2016).

İlköğretim Psikolojik Danışmanı Öz Yeterlik Ölçeği:

İlköğretim Psikolojik Danışmanı Öz Yeterlik Ölçeği Ölçek Can (2010) tarafından geliştirilmiştir ve "Danışmanlık", "Danışma" ve "Koordinasyon" olarak adlandırılan üç alt ölçeğe sahiptir. Ölçek 21 maddeden oluşmaktadır. Ölçekten alınabilecek en yüksek puan 21 ve en düşük puan 105'tir. Ölçeğin ortalaması faktör yükleri 0,46 ila 0,81 arasındadır. "Danışmanlık" alt ölçeği sekiz maddeden oluşmakta ve toplam varyansın %25'ini açıklamaktadır. "Koordinasyon" alt ölçeği yedi maddeden oluşmakta ve toplam varyansın % 19'unu açıklamaktadır. "Müşavirlik" alt ölçeği altı maddeden oluşmakta ve toplam varyansın %17'sini açıklamaktadır. Tüm alt ölçekler birbirleriyle pozitif korelasyona sahiptir ve bu ilişki düzeyi .48 ile .64 arasındadır. Cronbach alfa değerleri "Danışmanlık" alt ölçeği için .92, "Koordinasyon" için .91 ve "Müşavirlik" için .88 olarak hesaplanmıştır. Test-tekrar test korelasyonu .86 olarak bulunmuştur (Can 2010). Bu çalışmada da tüm alt ölçekler birbirleriyle pozitif korelasyona sahiptir ve bu ilişki düzeyi .41 ile .90 arasındadır. Cronbach alfa değerleri "Danışmanlık" alt ölçeği için .94, "Koordinasyon" için .88 ve "Müşavirlik" için .85 olarak hesaplanmıştır.

Verilerin Analizi

Veri analizleri IBM SPSS Statistics 21.0 programı ile gerçekleştirilmiştir. Bulgulara yönelik

analizleri gerçekleştirilmeden önce gözlemlerin bağımsızlığı, normal dağılım ve varyansların homojenliği gibi varsayımlar test edilmiştir. Normallik testi sonuçları Skewness-Kurtosis değerlerinin -1,1 arasında olduğunu gösterdiğinden dolayı parametrik istatistiksel analizlerden yararlanılmıştır (Tabachnick and Fidell, 2013). Verilerin analizi sürecinde bağımsız değişkenin grup sayısı göz önünde bulundurularak, gruplar arası ortalamalar farkını hesaplayabilmek için bağımsız gruplar için t testi ve tek yönlü ANOVA kullanılmıştır. Öğrencilerin psikolojik danışmada ve özel eğitimde öz-yeterlik algularını ortaya koymak için istatistiksel değerlerden (ortalama, standart sapma vb.) değerlerden de yararlanılmıştır. Öğrencilerin psikolojik danışmadaki öz yeterlikleri ile özel eğitimdeki öz yeterlikleri arasındaki ilişkinin ortaya koyulması için Pearson katsayısından yararlanılmıştır.

Araştırma verileri Gaziantep ilinde bulunan Gaziantep Üniversitesi Gaziantep Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü ve Hasan Kalyoncu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık bölümleri 2, 3 ve 4. sınıf öğrencilerinden toplanmıştır. Veri toplama süreci öncesi ilgili Fakülte Dekanlıklarından gerekli izinler alınmıştır. Araştırmacılar, her iki üniversitedeki Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık bölümü öğretim üyelerine araştırmanın kapsamını ve amacını açıklamışlar ve dersleri başlamadan önce veri toplama araçlarını uygulamak için izin almışlardır. Araştırmacılar veri toplamak amacı ile girdikleri sınıflarda rehber ve psikolojik danışman adaylarına araştırmanın kapsamını ve amacını açıklamışlar ve katılmaya gönüllü olan adaylara veri toplama araçlarını uygulamışlardır.

BULGULAR

1. Öğrencilerin Özel Eğitim Öz Yeterlik Algularına İlişkin Bulgular

Öğrencilerin Özel Eğitime İlişkin Öz-Yeterlik Algularının Düzeyleri

Öğrencilerinin özel eğitim hizmetlerine ilişkin öz-yeterlik algularının düzeylerine ilişkin ortalama ve betimsel değerler hesaplanmış, elde edilen bulgular Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2: Öğrencilerin RÖ-ÖEÖYÖ’den Aldıkları Puan Ortalamaları, Alt, Orta ve Üst Puanları

<i>Grup</i>	<i>N</i>	<i>Min.</i>	<i>Maks.</i>	<i>X</i>	<i>Ss</i>
Toplam	328	66	187	128.27	20.42
Alt	113	66	122		
Orta	108	123	136		
Üst	107	137	187		

Tablo 2 incelendiğinde, katılımcıların RÖ-ÖEÖYÖ’den aldıkları puanların ortalamasının 128,27 olduğu görülmektedir. Ölçekten alınan en düşük puanın 66; en yüksek puanın da 186 olduğu görülmüştür. Erkuş’un (2012) “bağıl değerlendirme” ifadesi temel alınarak, grubun puan ortalamalarına ilişkin hesaplanan Z puanları ile hesaplanan alt, orta ve üst şeklindeki gruplar, 76-112 *alt*, 113- 152 *orta*, 153-186 *üst* grup olarak oluşturulmuştur. Bu nedenle, katılımcıların puan ortalamasının ($\bar{X}=128,27$), araştırma sürecinde hesaplanan orta aralığında söylenebilir.

Öğrencilerin Cinsiyetine Göre RÖ-ÖEÖYÖ Puanlarına İlişkin Bulgular

Araştırmada katılımcıların Cinsiyete göre RÖ-ÖEÖYÖ puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlılığına ilişkin t testi analizi yapılmış ve elde edilen bulgular Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3: Öğrencilerin Cinsiyetine Göre RÖ-ÖEÖYÖ Puan Ortalamalarına İlişkin Bağımsız Gruplar t Testi Sonuçları

Cinsiyet	N	X	t	Ss	Sd	p
Kadın	245	127.55	-1,098	20.48	326	.273
Erkek	83	130.40		20.22		

p>.05

Tablo 3 incelendiğinde cinsiyete göre RÖ-ÖEÖYÖ puan ortalamalarının erkekler yönünde yüksek olduğu şekilde farklılaştığı, ancak bu farkın istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmektedir ($t_{(326)} = -1,098$, $p > .05$).

Öğrencilerin Sınıf Düzeyine Göre RÖ-ÖEÖYÖ Puanlarına İlişkin Bulgular

Araştırmada katılımcıların sınıf düzeyine göre RÖ-ÖEÖYÖ puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlılığına ilişkin ANOVA analizi yapılmış ve elde edilen bulgular Tablo 4’te sunulmuştur.

Tablo 4: Öğrencilerin Sınıf Düzeyine Göre RÖ-ÖEÖYÖ Puan Ortalamalarına İlişkin ANOVA Testi Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Gruplar arası	3047,46	2	1523,729	3,714	.025*	3<4
Gruplar içi	133336,92	325	410,267			
Toplam	96780,46	327	1947,73			

*p<.05

Tablo 4 incelendiğinde sınıf düzeyine göre RPD programı öğrencilerinin RÖ-ÖEÖYÖ puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır [$F(2, 325) = 3.714$, $p = .025$]. Farkın kaynağını bulmak için post hoc testi yapılmıştır. Uygun post hoc testinin kullanılacağını belirlemek için varyansların homojenliği test edilmiştir. Analiz sonucunda varyansların homojen olduğu [$p > .05$] belirlenmiştir. Ruxton and Beauchamp (2008) gruplarda farklı sayıda örneklem sayısı bulunması durumunda Scheffe testi yapılabileceğini belirttiğinden dolayı Scheffe testinden faydalanılmıştır. Sonuçlar, gruplar arasındaki farkın üçüncü ve dördüncü sınıf düzeylerindeki öğrenciler arasında, dördüncü sınıf öğrencileri yönünde olduğu görülmüştür.

Öğrencilerin Özel Eğitim Dersi Alıp Almamalarına Göre RÖ-ÖEÖYÖ Puanlarına İlişkin Bulgular

Araştırmada katılımcıların özel eğitim dersi alıp almamalarına göre RÖ-ÖEÖYÖ puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlılığına ilişkin t testi analizi yapılmış ve elde edilen bulgular Tablo 5’te sunulmuştur.

Tablo 5: Öğrencilerin Özel Eğitim Dersi Alıp Almamalarına Göre RÖ-ÖEÖYÖ Puan Ortalamalarına İlişkin Bağımsız Gruplar t Testi Sonuçları

Özel Eğitim Dersi Alma Durumu	N	X	t	Sss	d	p
Alanlar	272	128.09	-0.841	20.50	23	401
Almayanlar	56	130.65		19.14		

Tablo 5 incelendiğinde RÖ-ÖEÖYÖ puan ortalamalarının özel eğitim dersini alanların, özel eğitim dersini almayan öğrencilerden açısından anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı görülmektedir. ($t_{(323)} = -0,841$, $p > .05$).

Öğrencilerin Özel Gereksinimli Bireyler ile Etkileşimi Olma Durumuna Göre RÖ-ÖEÖYÖ Puanlarına İlişkin Bulgular

Araştırmada öğrencilerin özel eğitim gereksinimli bireyler ile etkileşimi olma durumuna göre RÖ-ÖEÖYÖ puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlılığına ilişkin t testi analizi yapılmış ve elde edilen bulgular Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6: Öğrencilerin Özel Eğitim Gereksinimli Bireyler İle Etkileşimi Olma Durumuna Göre RÖ-ÖEÖYÖ Puan Ortalamalarına İlişkin Bağımsız Gruplar t Testi Sonuçları

Özel Gereksinimli Bireyle Etkileşimi Olma Durumu	N	X	t	Ss	Sd	p
Olanlar	270	133.26	2.191	18.19	391.6	.044*
Olmayanlar	58	127.34		20.65		

* $p < .05$

Tablo 6 incelendiğinde RÖ-ÖEÖYÖ puan ortalamalarının özel gereksinimli bireylerle etkileşim kuran öğrenciler yönünde anlamlı bir şekilde farklılaştığı görülmektedir ($t_{(323)} = -0,841$, $p < .05$). Buna göre etkileşim kuran öğrencilerin ($X=133,26$) kuranmayanlara göre ($X=127,34$) daha yüksek düzeyde özel eğitim öz yeterlik algısına sahip oldukları söylenebilir.

Öğrencilerin Özel Eğitim Hizmeti Veren Kurumlarda (Kaynaştırma sınıf, özel eğitim okulları, RAM) Çalışma İsteğine Göre Özel Eğitim Öz-Yeterlik Düzeylerine İlişkin Bulgular

Öğrencilerin özel eğitim hizmeti veren kurumlarda çalışma isteğine göre özel eğitimde öz-yeterlik düzeylerine ilişkin bulgular bağımsız gruplar t testi ile analiz edilmiş, elde edilen bulgular Tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo 7: Öğrencilerin Özel Eğitim Hizmeti Veren Kurumlarda Çalışma İsteğine Göre RÖ-ÖEÖYÖ Puan Ortalamalarına İlişkin Bağımsız Gruplar t Testi Sonuçları

Özel Eğitim Hizmetlerinde Çalışma İsteği	N	X	T	Ss	Sd	p
İsteyenler	161	133.35	2.191	18.70	318	.000**
İstemeyenler	159	123.97		20.58		

* $p < .001$

Tablo 7 incelendiğinde RÖ-ÖEÖYÖ puan ortalamalarının özel eğitim hizmetlerinde çalışmak isteyen öğrenciler yönünde anlamlı bir şekilde farklılaştığı görülmektedir ($t_{(318)} = 2.191$, $p < .001$). Buna göre özel eğitim hizmetlerinde çalışmak isteyen öğrencilerin ($X=133,35$) istemeyenlerden ($X=127,34$) daha yüksek düzeyde özel eğitim öz yeterliğine sahip olduğu söylenebilir.

Öğrencilerin Özel Eğitim ile İlgili Bilimsel Toplantılara (seminer, panel, çalıştay) Katılım Durumlarına Göre Özel Eğitim Öz-Yeterlik Düzeylerine İlişkin Bulgular

Öğrencilerin özel eğitim hizmeti veren kurumlarda çalışma isteğine göre özel eğitimde öz-yeterlik düzeylerine ilişkin veriler, bağımsız gruplar t testi ile analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular Tablo 8'de sunulmuştur.

Tablo 8: Öğrencilerin Özel Eğitim ile İlgili Bilimsel Toplantılara (seminer, panel, çalıştay) Katılım Durumlarına göre RÖ-ÖEÖYÖ Puan Ortalamalarına İlişkin Bağımsız Gruplar t Testi Sonuçları

Özel Eğitim ile İlgili Bilimsel Toplantılara Katılım Durumu	N	X	t	Ss	Sd	p
Katılanlar	129	131.69	2.121	18.69	319	.035*
Katılmayanlar	199	126.83		20.59		

*p<0.05

Tablo 8 incelendiğinde özel eğitim ilgili bilimsel toplantılara katılan RPD öğrencileri ile katılmayan RPD öğrencilerinin RÖ-ÖEÖYÖ puan ortalamalarının özel eğitimle ilgili bilimsel toplantılara katılanlar yönünde anlamlı bir şekilde farklılaşmakta olduğu görülmektedir ($t_{(319)}= 2.121$, $p<.05$). Bu sonuçlara göre özel eğitimle ilgili bilimsel toplantılara katılan öğrencilerin, katılmayan öğrencilere göre daha yüksek düzeyde özel eğitim öz yeterliğine sahip olduğu söylenebilir.

2. Öğrencilerin Psikolojik Danışmanlığa İlişkin Öz Yeterlik Algılarına İlişkin Bulgular

Öğrencilerin Psikolojik Danışmanlığa İlişkin Öz Yeterlik Algılarının Düzeyleri

Öğrencilerinin rehberlik ve psikolojik danışma hizmetlerine ilişkin öz-yeterlik algılarının düzeylerine ilişkin ortalama ve betimsel değerler hesaplanmış, elde edilen bulgular Tablo 9'da sunulmuştur.

Tablo 9: Öğrencilerin İlköğretim Psikolojik Danışman Öz-Yeterlik Ölçeği ve Alt Ölçeklerinden Aldıkları Puan Ortalamaları ve Alt, Orta, Üst Puanları

Grup	n	Min.	Maks.	X	Ss	
Toplam Puan	Toplam	328	35	187	81.96	14
	Alt	107	35	75		
	Orta	112	76	88		
	Üst	109	89	105		
Psikolojik Danışma	Toplam	328	8	26	29.58	6.87
	Alt	103	8	26		
	Orta	114	27	32		
	Üst	111	33	40		
Koordinasyon	Toplam	328	7	35	27.63	4.88
	Alt	107	7	21		
	Orta	107	26	29		
	Üst	114	30	35		
Müşavirlik	Toplam	328	8	28	20.77	3.60
	Alt	108	8	19		
	Orta	112	20	23		
	Üst	108	24	28		

Tablo 9 incelendiğinde, katılımcıların İPDÖYÖ'den aldıkları toplam puan ortalaması 81.96 olarak bulunmuştur. Ölçekten alınan en düşük puanın 35; alınan en yüksek puanın da 105 olduğu görülmektedir. Erkuş'un (2012) "bağıl değerlendirme" ifadesi temel alınarak, grubun puan ortalamalarına ilişkin hesaplanan z puanları ile hesaplanan alt, orta ve üst şeklindeki gruplar, 35-75 *alt*, 76-88 *orta*, 89-105 *üst* grup olarak oluşturulmuştur. Katılımcıların puan ortalamasının 81.96'dır. 81.96 puan değeri, araştırma sürecinde hesaplanan orta aralığında olduğu için puanların orta düzeyde olduğu yorumu

yapılabilir. İPDÖYÖ'nin *psikolojik danışmanlık* alt boyutunda alınan en düşük alınan puan 8; en yüksek alınan puan 26'dır. z puanları ile hesaplanan alt, orta ve üst şeklindeki gruplar, 8-26 alt, 27- 32 orta, 33-40 üst grup olarak oluşturulmuştur. Katılımcıların puan ortalamasının 81.96'dır. 81.96 puan değeri araştırma sürecinde hesaplanan orta aralığında olduğu için puanların orta düzeyde olduğu yorumu yapılabilir. İPDÖYÖ'nin *koordinasyon* alt boyutunda en düşük alınan puan 7; en yüksek alınan puan 35'tir. Erkuş'un (2012) "bağıl değerlendirme" ifadesi temel alınarak, grubun puan ortalamalarına ilişkin hesaplanan z puanları ile hesaplanan alt, orta ve üst şeklindeki gruplar, 8-19 alt, 20-23 orta, 24-28 üst grup olarak oluşturulmuştur. Katılımcıların puan ortalamasının 20.77'dir. 20.77 puan değeri araştırma sürecinde hesaplanan orta aralığında olduğu için puanların orta düzeyde olduğu yorumu yapılabilir.

Öğrencilerin Cinsiyetine Göre İPDÖYÖ ve Alt Ölçeklerinden Aldıkları Puanlara İlişkin Bulgular

Öğrencilerin cinsiyetine göre psikolojik danışmanlığa ilişkin öz yeterlik algı düzeylerine ilişkin veriler bağımsız gruplar t testi ile analiz edilmiş, elde edilen bulgular Tablo 10'da sunulmuştur.

Tablo 10: Öğrencilerin Cinsiyetine Göre İPDÖYÖ ve Alt Ölçeklerinden Aldıkları Puanlara İlişkin Bağımsız Gruplar t Testi Sonuçları

	Cinsiyet	N	X	t	Ss	Sd	p
İPDÖYÖ	Kadın	245	81.59	-,816	14.27	323	.753
	Erkek	83	83.05		13.49		
Psikolojik Danışma	Kadın	245	29.31	-1,229	6.89	325	,825
	Erkek	83	30.39		6.84		
Koordinasyon	Kadın	245	27.59	-,228	4,95	324	,820
	Erkek	83	27.73		4,77		
Müşavirlik	Kadın	245	20.56	-,978	3,73	318	,329
	Erkek	83	21.02		3,39		

Tablo 10 incelendiğinde kadın öğrencilerin İPDÖYÖ toplamından ve alt ölçeklerinden aldıkları puan ortalamalarının, erkek öğrencilere göre daha düşük olduğu, ancak bu farkın istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmektedir ($p>.05$).

Öğrencilerin Sınıf Düzeyine Göre İPDÖYÖ ve Alt Ölçeklerinden Aldıkları Puanlara İlişkin Bulgular

Öğrencilerin sınıf düzeyine göre İPDÖYÖ ve alt ölçeklerinden aldıkları puanlara ilişkin veriler, ANOVA testi ile analiz edilmiş ve elde edilen bulgular tablo 11'de sunulmuştur.

Tablo 11: Öğrencilerin Sınıf Düzeyine Göre İPDÖYÖ ve Alt Ölçeklerinden Aldıkları Puanlara İlişkin ANOVA Testi Sonuçları

	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
İPDÖYÖ	Gruplararası	7811,30	2	3905,652	22,535	.000*	2-3,4
	Gruplariçi	56327,177	325	173,314			3-4
	Toplam	64138,480	327				
Psikolojik Danışma	Gruplararası	2024,893	2	1012,446	24,514	.000*	2-3,4
	Gruplariçi	13422,544	325	41,300			2-4
	Toplam	15447,437	327				
Koordinasyon	Gruplararası	496,695	2	248,348	11,057	.000*	2-3,4
	Gruplariçi	7299,394	325	22,460			
	Toplam	7796,089	327				
Müşavirlik	Gruplararası	3,359	2	1,679	,129	.879	-
	Gruplariçi	4233,188	325	13,025			
	Toplam	4236,547	327				

*p<.001

Tablo 11 incelendiğinde öğrencilerin sınıf düzeyine göre İPDÖYÖ'nin toplamından, psikolojik danışma ve koordinasyon alt ölçeklerinden aldıkları puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür ($F_{(327)} = 22,535$, $p < .001$; $F_{(327)} = 24,514$, $p < .001$; $F_{(327)} = 11,057$, $p < .001$). Farkın kaynağına ilişkin uygun post-hoc testinin belirlenmesi için varyansların homojenliği test edilmiş ve dağılımın homojen olduğu [$p > .05$] belirlenmiştir. Ruxton ve Beauchamp (2008) gruplarda farklı sayıda örneklem sayısı bulunması durumunda Scheffe testi yapılabileceğini belirttiğinden dolayı Scheffe testinden faydalanılmıştır. İPDYÖ'nin toplamından alınan puanların 3. ve 4.sınıflar ile 2. sınıf öğrencileri arasında, 3. ve 4. sınıf öğrencileri yönünde, 3. ve 4. sınıf öğrencileri arasında da yine 4. Sınıf öğrencileri yönünde anlamlı derecede farklılaştığı görülmüştür. Psikolojik danışma alt boyutunda alınan puanlar açısından bakıldığında 3. ve 4.sınıflar ile 2. sınıf öğrencileri arasında, 3. ve 4. sınıf öğrencileri yönünde anlamlı derecede farklılaştığı, 2. ve 4. sınıf öğrencileri arasında da yine 4. sınıf öğrencileri yönünde anlamlı derecede farklılaştığı görülmüştür. Koordinasyon alt ölçeğinden alınan puanlar açısından bakıldığında, 3. ve 4.sınıflar ile 2. sınıf öğrencileri arasında, 3. ve 4. sınıf öğrencileri yönünde anlamlı derecede farklılaştığı görülmüştür. Ölçeğin müşavirlik alt ölçeğinden elde edilen puanların öğrencilerin sınıf düzeyine göre anlamlı düzeyde farklılaşmadığı görülmüştür ($p > .05$).

Öğrencilerin Kurum Deneyimi Değişkenine Göre İPDÖYÖ ve Alt Ölçeklerinden Aldıkları Puanlara İlişkin Bulgular

Öğrencilerin kurum deneyimi dersi alıp almamalarına göre psikolojik danışma öz yeterlik algı düzeylerine ilişkin veriler bağımsız gruplar t testi ile analiz edilmiş, elde edilen bulgular Tablo 12'de sunulmuştur.

Tablo 12: Öğrencilerin Kurum Deneyimi Dersini Almalarına Göre İPDÖYÖ ve Alt Ölçeklerinden Elde Edilen Puanlara İlişkin Bağımsız Gruplar t Testi Sonuçları

	Kurum deneyimi	N	X	t	Ss	Sd	p
İPDÖYÖ	Almayan	272	80,5106	-5,171	14,21729	101,837	.000**
	Alan	56	89,0000		10,4568		
Psikolojik Danışma	Almayan	272	28,8220	-5,669	6,96929	105,017	,000**
	Alan	56	33,2857		4,97161		
Koordinasyon	Almayan	272	27,3061	-3,180	5,01926	98,507	,002*
	Alan	56	29,1964		3,82061		
Müşavirlik	Almayan	272	20,6264	-,504	3,58033	326	,615
	Alan	56	20,8929		3,71571		

*p<.05 **p<.001

Tablo 12 incelendiğinde öğrencilerin İPDÖYÖ'nin toplamından, psikolojik danışma ve koordinasyon alt ölçeklerinden aldıkları puanların kurum deneyimi dersini alan öğrenciler yönünde yüksek olduğu ve farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir ($t_{(327)} = -5,171$, $p < .01$; $t_{(327)} = -5,669$, $p < .01$; $t_{(327)} = -3,180$, $p < .05$). Ancak müşavirlik alt ölçeğinden alınan puanlar açısından anlamlı bir farklılaşma olmadığı görülmüştür.

3. RÖ-ÖEÖYÖ, İPDÖYÖ ve İPDÖYÖ'nün Alt Ölçekleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesine İlişkin Bulgular

Öğrencilerin RÖ-ÖEÖYÖ, İPDÖYÖ ve İPDÖYÖ'nün psikolojik danışma, koordinasyon ve müşavirlik alt ölçeklerinden aldıkları puanlar arasındaki ilişkinin belirlenmesi için veriler pearson katsayısı ile analiz edilmiş, elde edilen bulgular tablo 13'te verilmiştir.

Tablo 13: RÖ-ÖEÖYÖ, İPDÖYÖ ve İPDÖYÖ'nün Psikolojik Danışma, Koordinasyon ve Müşavirlik Alt Ölçekleri Arasındaki İlişki

	1	2	3	4	5
RÖ-ÖEÖYÖ	1				
İPDÖÖ	,43**				
Psikolojik Danışma	,41**	,89**			
Koordinasyon	,40**	,90**	,64**		
Müşavirlik	,49**	,40**	,36**	,35**	1

Tablo 13 incelendiğinde öğrencilerin RÖ-ÖEÖYÖ'nden aldıkları puanlar ile İPDÖYÖ'nin toplamından ve alt ölçeklerinden aldıkları puanlar arasında pozitif yönde anlamlı düzeyde ilişki olduğu görülmektedir ($r > .40$ ve $p < .00$). RÖ-ÖEÖYÖ ile en yüksek korelasyon değerine sahip İPDÖÖ alt ölçeği müşavirlik alt ölçeğidir ($r > .49$ ve $p < .00$).

TARTIŞMA

Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık (RPD) lisans programına devam eden 2., 3. ve 4. Sınıf düzeyindeki öğrencilerin özel eğitim alanındaki öz yeterlik algıları ile psikolojik danışmadaki öz

yeterlik algı düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelendiği bu çalışmada elde edilen bulgular, ilgili literatür ışığında aşağıda tartışılmıştır.

Türkiye’de RPD öğrencilerinin özel eğitimde öz yeterlik algılarının incelendiği çalışmalarda RPD öğrencilerinin özel eğitimde öz yeterlik algısı düzeylerinin orta düzeyde (Deniz, 2016; Sönmez, vd. (2020); Yılmaz Bingöl, 2018) ve orta düzeye yakın (Yüksel vd., 2012) bulunmuştur. Bu çalışmada da RPD öğrencilerinin özel eğitimde öz yeterlik algı düzeyleri, alan yazındaki çalışmalarla tutarlı olarak orta düzeyde bulunmuştur. Psikolojik danışmanların özel eğitim hizmetlerinin yürütülmesindeki rol ve sorumluluklarının önemine vurgu yapıldığında (Kahveci, 2016); psikolojik danışman adaylarının özel eğitimde öz yeterlik algı düzeylerinin daha yüksek olması etkili ve başarılı bir özel eğitim hizmet planlaması için önemli bir değişken olduğu söylenebilir. Nitekim Kahveci (2016), okul rehber öğretmenlerinin önceden planlama faaliyetlerine vurgu yaparak bir okul rehberlik komitesi geliştirmek, öğrenci ihtiyaçlarını önceliklendirmek için değerlendirme anketleri yapmak, yıllık planlama rehberlik faaliyetleri için takvim ve grup rehberlik oturumları için hazırlıkların yapılması gibi görevlerin özel eğitim hizmetlerinin sürdürülmesinde önemli olduğunu belirtmektedir. Araştırmacı, özel gereksinimli bireylere uygun rehberlik hizmetlerinin gerçekleştirilmesi sürecinde pro-aktif modelin rehber öğretmenlerin kavramsal, operasyonel, değerlendirici özelliklerine halkla ilişkiler becerilerine ve kişisel gelişimini vurgu yaptığını belirtmektedir. Ayrıca, rehber öğretmenlerin özel eğitim öz yeterlik algılarının özel gereksinimli bireylerin eğitilmelerine ilişkin tutumları ile pozitif (Yüksel vd., 2012) ve mesleki tükenmişlik düzeyi ile negatif ilişkisi (Kumcağız, Demir ve Karadaş, 2017), rehber öğretmenlerin, meslek öncesi dönemden meslek içi döneme kadar özel eğitim öz yeterlik algılarının önemini ortaya koymaktadır.

Bu çalışmada, cinsiyet değişkeninin, RPD öğrencilerinin özel eğitimde öz yeterlik düzeyini anlamlı derecede farklılaştıran bir değişken olmadığı bulunmuştur. Alan yazın incelendiğinde, bu bulguya paralel olarak, cinsiyetin RPD öğrencilerinin özel eğitim öz yeterlik düzeyi açısından anlamlı bir değişken olmadığı yönündeki araştırma (Deniz, 2016; Özdemir, 2018; Sönmez vd., 2020; Yılmaz-Bingöl, 2018). Bir çalışmada Yüksel vd. (2012) sonuçlarına rastlandığı gibi, Yüksel, vd., (2012) tarafından yapılan bir çalışmada cinsiyet açısından erkek öğrencilerin kadın öğrencilerden daha yüksek özel eğitim öz yeterlik düzeyine sahip olduğu (lakin bu farkın etki büyüklüğünün küçük olduğu) bulgusuyla da karşılaşılmaktadır. Ayrıca hizmet içinde rehber öğretmenlerin özel eğitim öz yeterlik algılarının incelendiği çalışmalarda (Aksoy ve Diken, 2009; Arşit, 2019; Gürbüz ve Bozgeyikli, 2014; Kola, 2012) cinsiyet değişkeninin anlamlı bir fark oluşturmadığı belirtilmiştir. Sonuç olarak bu çalışmadan elde edilen sonuçlara göre cinsiyetin, özel eğitim ve rehberlik alanlarında öz yeterlik düzeylerine ilişkin bir farklılaşma kaynağı olmadığı söylenebilir.

RPD öğrencilerinin özel eğitimde öz yeterlik düzeylerinin, öğrenime devam ettikleri sınıf düzeylerine göre farklılaşma gösterip göstermediğine ilişkin bulgulara bakıldığında, dördüncü sınıf düzeyindeki RPD öğrencileri yönünde anlamlı farklılaşma olduğu görülmüştür. Literatürde bu bulguya paralel araştırma sonuçlarına (Deniz,2016; Yılmaz Bingöl, 2018; Yüksel vd.,2012) rastlanmaktadır. Bu sonuçlar, sınıf düzeyi ilerledikçe alınan derslerin özellikleri, kurum deneyimi uygulaması vb. deneyimlere bağlı olarak öz yeterliğin artmış olabileceği şeklinde açıklanabilir. Bir başka çalışmada (Sönmez vd., 2020) 2. sınıf RPD öğrencilerinin özel eğitim öz yeterlik düzeylerinin 3. sınıf öğrencilerinden daha yüksek olduğu da bulunmuştur. Sınıf düzeyinin özel eğitimde öz yeterlik düzeyini ne düzeyde etkilediğine ilişkin detaylı bir şekilde araştırılmasına, örneklem sayısı yüksek boyutlu çalışmaları açıklanmasını gerektiği söylenebilir.

Araştırma sonuçlarından bir de özel eğitim dersi alıp almama değişkeninin RPD öğrencilerinin özel eğitim öz yeterlik düzeyini anlamlı derecede farklılaştırmadığı görülmüştür. Benzer sonuçlar ifade eden bir çalışma da Sönmez vd. (2020) tarafından yapılmış ve özel eğitim ile ilgili bir ders olan

Öğrenme Güçlüğü dersini alıp almama durumunun RPD öğrencilerinin özel eğitim öz yeterlik düzeylerini anlamlı ölçüde etkilemediği belirtilmiştir. Özel eğitim alanında ders deneyimine bağlı olarak elde edilen kazanımların, uygulama düzeyinde (öğretmenlik uygulaması) desteklenmesiyle özel eğitime ilişkin öz yeterliği farklılaştırabileceği söylenebilir. Bu bağlamda, öğrencilerin bireysel özellikleri, teorik dersin kapsam ve içeriği, öğretim sürecinin nasıl desenlendiği gibi faktörler farklı değişkenler de önemlidir. İleri araştırmalarda, alınan özel eğitim derslerin, programların veya uygulamalarının RPD öğrencilerinin özel eğitim öz yeterlik düzeylerini etkileyip etkilemediğine ilişkin deneysel araştırmalar da desenlenebilir.

Bu araştırmada, RPD öğrencilerinin özel gereksinimli bireylerle etkileşimi olup olmadığı değişkeninin, özel eğitim öz yeterlik düzeylerini özel gereksinimli bireyle etkileşimi olanlar yönünde anlamlı düzeyde farklılaştırdığı görülmüştür. Alan yazında bu değişkene ilişkin farklı sonuçlara ulaşılmıştır. RPD öğrencileri ile yapılan iki çalışmada (Özdemir, 2018; Sönmez vd., 2020) engelli bireylerle etkileşimde bulunmanın özel eğitim öz yeterlik düzeyini etkileyen bir etmen olmadığı bulunmuşken; hizmet içinde görev yapan rehber öğretmenler ile yapılan bir başka çalışmada (Gürbüz ve Bozgeyikli, 2014) özel gereksinimli bireylerle etkileşim kuran rehber öğretmenlerin daha yüksek özel eğitim öz yeterlik düzeyine sahip olduğu bulunmuştur. Bu sonuçlara bakıldığında, özel gereksinimli bireyle etkileşim kavramının muğlak bir kavram olduğu; süre, nitelik, amaç vb. alanlarda tasnif edilerek RPD öğrencilerinin ya da hizmet içi görev yapan RPD'lerin özel eğitim öz yeterlik düzeylerine ilişkin etkisinin araştırılmasıyla alan yazına katkı sağlanabileceği söylenebilir.

Bu araştırmada RPD öğrencilerinin “mezuniyetten sonra özel eğitim hizmetlerinin yürütüldüğü kurumlarda (kaynaştırma, özel eğitim okulu, RAM) çalışma isteği” değişkeninin özel eğitim öz yeterlik düzeyinde anlamlı derecede farklılaşmaya neden olduğu görülmüştür ($p<.000$). Bu durum, benlik tasarımıda kendini özel eğitim alanında yeterli algılamayla açıklanabilir. Nitekim, Sönmez vd. (2020) yaptıkları araştırmada özel eğitim alanında çalışmak isteyen RPD öğrencilerinin özel eğitim öz yeterlik düzeylerinin daha yüksek olduğunu belirtmişlerdir. Mezuniyet sonrası kariyer planlaması kapsamında yapılabilecek nitel araştırmalarda özel eğitim hizmetlerinde çalışmaya yönelik istekli olup olmamanın altında yatan faktörler incelenebilir. Elde edilen bulgular doğrultusunda RPD öğrencilerinin mezuniyet sonrası özel eğitim hizmetleri sürecinde yer alabilmesi ve gerekli ise program müfredatlarının gözden geçirilmesi açısından değerlidir.

RPD öğrencilerinin özel eğitim öz yeterlik düzeyleri “özel eğitim ile ilgili bilimsel toplantılara (seminer, çalıştay vb.) katılım durumuna göre incelenmiştir. Buna göre, özel gereksinimli bireyler ve özel eğitim ile ilgili bilimsel toplantılara katılmış RPD öğrencilerinin özel eğitim öz yeterlik düzeyleri daha yüksek bulunmuştur. Alan yazında özel eğitim ile ilgili bilimsel etkinliklere katılım ile RPD öğrencilerinin özel eğitim öz yeterlik düzeyleri arasındaki ilişkiyle alakalı bir araştırmaya rastlanmamış olmakla birlikte, rehber öğretmenlerin öz yeterlik düzeylerinin bilgilendirme ve aldıkları eğitimlerle geliştirilebileceğini belirten araştırmalara (Urbani vd., 2002; Al-Darmaki, 2004; Soresi, Nota, and Lent, 2004) rastlanmaktadır. Bu bağlamda, RPD öğrencilerinin özellikle de 2. sınıftan itibaren özel eğitim, özel gereksinimli bireyler, özel gereksinimli bireylerle psikolojik danışma gibi konularda seminer, panel, çalıştay vb. etkinliklere yönlendirilmesi; bu etkinlikler sonucu ilgili ders kapsamında yansıtma raporları istenmesi (reflection paper); etkinliklerin alan yazın ve uygulamaya ne yönde katkı yapabileceğine ilişkin sınıf tartışmalarının desenlenmesinin RPD öğrencilerinin özel eğitim öz yeterlik düzeylerini olumlu yönde etkileyebileceği söylenebilir.

Bu araştırmada rehber öğretmenlerin özel eğitime ilişkin öz yeterlikleriyle birlikte incelenen bir diğer değişken de psikolojik danışmanlıkla ilgili öz yeterlik algısıdır. RPD öğrencilerinin psikolojik danışmada öz yeterlik düzeyleri ve alt boyutlardan psikolojik danışma, koordinasyon ve müşavirlik alt boyutlarında öz yeterliklerinin orta düzeyde olduğu bulunmuştur. Larson and Daniels (1998),

psikolojik danışma ve rehberlik alanında öz yeterliği, “psikolojik danışman ve rehberin geçmiş mesleki/akademik yaşamında gerçekleştirmiş olduğu psikolojik danışma deneyimleri temelinde mesleki yaşamı boyunca gerçekleştireceği psikolojik danışma süreçlerine ilişkin kendisi hakkındaki yargıları” olarak tanımlamıştır. Bu tanım temelinde, etkili ve başarılı psikolojik danışma süreçlerinin desenlenmesinde rehber öğretmen adayının mümkün olduğunca psikolojik danışma öz yeterlik düzeyinin yüksek olması önemli bir rol oynamaktadır. Psikolojik danışman adayının, psikolojik danışmanlık hizmetlerinde öz yeterliğine ilişkin algıları psikolojik danışmanlık mesleğini yürütmeye başladığında da çeşitli deneyimlerden hareketle artış ya da azalma gösterebilir. Araştırma sürecinde elde edilen veriler ve gözlemler sonucunda, adayların öz yeterlik algılarını arttırmaya yönelik olarak programlarda meslek sürecinde karşılaşabileceği durumlarla başetme konusunda proaktif beceriler kazanmaları yönünde eğitimlere daha fazla yer verilmesi gerektiği söylenebilir.

Araştırmada, RPD öğrencilerinin psikolojik danışman özyeterlik toplam puan ve kullanılan ölçme aracının alt boyutları olan psikolojik danışma, koordinasyon ve müşavirlik alanlarına ilişkin öz yeterliğin cinsiyet değişkenine göre anlamlı derecede farklılaşmadığı görülmüştür. Alan yazında, psikolojik danışma öz yeterlik düzeyleri konusunda cinsiyet değişkeninin incelendiği araştırmalarda farklı sonuçlar ifade eden araştırma sonuçlarına rastlanmaktadır. Hizmet içi görev yapan rehber öğretmenlerle yapılan bir araştırmada (Aliyev ve Tunç, 2014) kadın psikolojik danışmanların erkek psikolojik danışmanlardan daha yüksek psikolojik danışman öz yeterliğine sahip oldukları belirtilmişken, bir başka çalışmada (Yüksel vd., 2012) erkek rehber öğretmenlerin daha yüksek puan aldıkları belirtilmiştir. Yapılan bazı çalışmalarda (Aksoy ve Diken, 2009; Yam, 2014; Yayla, 2016) ise bu araştırma sonuçlarına paralel bir şekilde cinsiyetin psikolojik danışma öz yeterliğini farklılaşmadığı ifade edilmiştir.

Bu araştırmada RPD öğrencilerinin psikolojik danışman öz yeterlik toplam puanı ve kullanılan ölçme aracının alt boyutlarından psikolojik danışma ve koordinasyon alanlarına ilişkin öz yeterliğin sınıf düzeyi değişkenine göre anlamlı derecede farklılaştığı; müşavirlik alt boyutunda farklılaşmadığı bulunmuştur. Özellikle, ilköğretimde psikolojik danışma toplam puanı ve psikolojik danışma alt boyutunda sınıf düzeyiyle birlikte psikolojik danışma öz yeterlik puanlarının anlamlı düzeyde arttığı ortaya koyulmuştur. Bu araştırma sonucuna paralel sonuçları olan bazı araştırmalarda da (Öztürk, 2014; Yüksel vd., 2012), 4. sınıf öğrencilerinin psikolojik danışma öz yeterlik düzeylerinin 1. sınıf öğrencilerinden anlamlı ölçüde daha yüksek olduğu bulunmuştur. Bu araştırmada psikolojik danışma öz yeterlik düzeyinin sınıf düzeyi artarak farklılaştığı belirtilmektedir. RPD lisans eğitimi sürecinde sınıf düzeyiyle beraber alınan eğitimin nicelik ve niteliğinin rehber öğretmen adaylarının psikolojik danışma öz yeterliğini de geliştirdiği söylenebilir. Bununla beraber, Şahin-Kıralp (2015) yaptıkları araştırmada 1. ve 4. sınıf düzeyindeki öğrencilerin psikolojik danışma öz yeterlik düzeylerinin farklılaşmadığını ortaya koymuşlardır. Bu araştırmada sınıf düzeyiyle birlikte psikolojik danışma öz yeterliği puanlarının anlamlı derecede artarak farklılaşması, lisans programlarında yürütülen ders deneyimlerinin öz yeterliği etkilediği şeklinde açıklanabilir. Müşavirlik alanına ilişkin öz yeterlik puanlarının sınıf düzeyine göre farklılaşmamış olması, RPD Lisans programının dersleri arasında müşavirlik hizmetlerine ilişkin öz yeterliği etkileyecek derecede derslerin, öğrencilerin müşavirlik hizmetlerine ilişkin deneyimlerinin olmayışıyla açıklanabilir.

Bu araştırmada RPD kurum deneyimi dersini almanın, öğrencilerinin psikolojik danışma öz yeterlikleri toplam puanı, psikolojik danışma ve koordinasyon alt boyutlarında farklılaşmaya neden olduğu görülmüştür. Müşavirlik alt boyutunda bir farklılaşma olmamıştır. Fırıncı-Kodaz ve Vural-Baltık (2018) yaptıkları deneysel çalışmada, RPD kurum deneyimi uygulamasının RPD öğrencilerinin psikolojik danışman öz yeterliklerini anlamlı düzeyde arttırdığını bulmuşlardır. Kurum deneyimi dersinin, rehber öğretmen adaylarına en önemli katkısının, rehber öğretmen adaylarının mesleki

deneyim edinmelerinin yanında bu deneyimlerini RPD programlarında eğitimini aldığı derslerle ilgisini kurarak diğer meslektaşları ile tartışabilme imkanlarına sahip olmalarıdır (Vural-Batık ve Fırıncı-Kodaz, 2018). Teorik derslerden sonra sahada bir uygulama dersi olarak Kurum deneyimi uygulaması sürecinde gerçekleşen gözlem ve yürütülen faaliyetlere katılım, psikolojik danışma öz yeterlik düzeyini beklenen yönde arttırmaktadır. Bu açıdan, kurum deneyimi dersinin psikolojik danışma özyeterliği açısından çok önemli olduğu söylenebilir. Kurum deneyimi uygulamalarında müşavirlik hizmetlerine ayrılan süre ve içeriğin daha fazla olması, müşavirlik konusunda da öz yeterlik arttırmasında rol oynayacağı söylenebilir.

Bu araştırmanın amaçlarından biri de, rehber öğretmen adaylarının özel eğitimde psikolojik danışma öz yeterlik düzeyleri ile psikolojik danışmadaki öz yeterlik düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Bu kapsamda, RÖ-ÖEÖYÖ'nden elde edilen puanlar ile İPDÖY ve alt boyutlarından (psikolojik danışma, koordinasyon, müşavirlik) elde edilen puanlar arasında orta düzeyde pozitif bir ilişki bulunmuştur. Arslan (2017), farklı öz-yeterlik alanlarının birbiri ile ilişkili olabileceğini ifade etmiştir. Yılmaz-Bingöl (2018) yaptığı çalışmada rehber öğretmen adaylarının genel öz yeterlik düzeyleri ile özel eğitim öz yeterlik düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemiş ve aralarında anlamlı düzeyde bir ilişki olmadığını belirtmiştir. Bu çalışmada, RPD öğrencilerinin özel eğitim öz yeterlik düzeyleri ile psikolojik danışma öz yeterlikleri arasında bulunan orta düzeyde pozitif yöndeki ilişki, bir neden sonuç ilişkisi olmamakla beraber alanlardan birinde söz konusu gelişmenin diğer alanda da görülebileceğini ifade edilmesinden önemlidir.

SONUÇ

Araştırma bulguları RÖ-ÖEÖYÖ puan ortalamaları açısından incelendiğinde;

1. cinsiyete göre erkekler yönünde yüksek olduğu şekilde farklılaştığı, ancak bu farkın istatistiksel olarak anlamlı olmadığı,
2. sınıf düzeyine göre üçüncü ve dördüncü sınıf düzeylerindeki öğrenciler arasında, dördüncü sınıf öğrencileri yönünde anlamlı düzeyde farklılaştığı,
3. özel eğitim dersini alanların, özel eğitim dersini almayan öğrencilerden açısından anlamlı şekilde farklılaşmadığı,
4. özel gereksinimli bireylerle etkileşim kuran öğrenciler yönünde anlamlı şekilde farklılaştığı,
5. özel eğitim hizmetlerinde çalışmak isteyen öğrenciler yönünde anlamlı şekilde farklılaştığı,
6. özel eğitimle ilgili bilimsel toplantılara katılanlar yönünde anlamlı şekilde farklılaştığı görülmüştür.

Araştırma bulguları İPDÖYÖ toplamından alınan puan ortalamaları açısından incelendiğinde;

1. Cinsiyete göre, erkek öğrencilere göre daha düşük olduğu, ancak bu farkın istatistiksel olarak anlamlı olmadığı,
2. sınıf düzeyine göre toplam puanların 3. ve 4.sınıflar ile 2. sınıf öğrencileri arasında, 3. ve 4. sınıf öğrencileri yönünde, 3. ve 4. sınıf öğrencileri arasında da yine 4. Sınıf öğrencileri yönünde anlamlı derecede farklılaştığı,
3. kurum deneyimi dersini alan öğrenciler yönünde yüksek olduğu ve farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmüştür.

Ayrıca RÖ-ÖEÖYÖ'nden aldıkları puanlar ile İPDÖYÖ'nin toplamından ve alt ölçeklerinden aldıkları puanlar arasında pozitif yönde anlamlı düzeyde ilişki olduğu görülmüştür.

Etik Kurul Onay Bilgileri

Gaziantep Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurul Kararı, 08.11.2021 tarih ve E-39083294-050.99-116141 sayılı kararı ile araştırma için etik onayı alınmıştır.

“COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” beyanları:	
Etik Kurul Belgesi:	Gaziantep Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurul Kararı, 08.11.2021 tarih ve E-39083294-050.99-116141 sayılı kararı ile araştırma için etik onayı alınmıştır.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayımlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Katkı Oranı Beyanı:	1. yazar: %50 – 2. yazar: %50
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Sorumlu Yazar:	Dr. Öğr. Üyesi Fatih Emrah Demir
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
Bu makale, Creative Commons Atf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.	
<i>The following statements are made in the framework of “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:</i>	
Ethics Committee Approval:	Gaziantep University Social and Human Sciences Ethics Committee Decision. Date: 08.11.2021 and E-39083294-050.99-116141
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Author Contributions:	1 st author: %50 – 2 st author: %50
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Corresponding Author:	Assist. Prof. Dr. Fatih Emrah Demir
Double-Blind Peer Review:	External-independent
<i>This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.</i>	

KAYNAKÇA

- Akalın, S. (2014). Okul Öncesi Eğitim Kurumlarında Çalışan Rehber Öğretmenlerin Kaynaştırma Uygulamalarına İlişkin Gereksinimleri. *International Journal of Early Childhood Special Education*, 6(1), 115-142.
- Aksoy, V. ve Diken, İ. H. (2009). Rehber Öğretmen Özel Eğitim Öz Yeterlik Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 10(1), 29-42.
- Al-Darmaki, F.R. (2004). Counselor Training, Anxiety, and Counseling Self-Efficacy: Implications for Training Psychology Students from the United Arab Emirates University. *Social Behavior and Personality*, 32(5), 429-439.
- Aliyev, R. ve Tunc, E. (2015). Self-Efficacy in Counseling: The Role of Organizational Psychological Capital, Job Satisfaction, and Burnout. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 0(190), 97-105.

- Altun, F. (2015). Üstün Yetenekli Öğrencilerin Psikolojik Danışma ve Rehberlik İhtiyaçları, Psikolojik Danışma Yaşantıları ve Rehber Öğretmenlerin Üstün Yeteneklilerle İlgili Yeterlik Düzeyleri, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), (Danışman: Prof. Dr. Hikmet Yazıcı), Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Arşit, M. H. (2019). Özel Eğitim Okulları ile Rehberlik ve Araştırma Merkezlerinde Görev Yapan Rehberlik Öğretmenlerinin Özel Eğitimde Rehberlik ve Psikolojik Danışma Hizmetlerine İlişkin Özyeterliliklerinin İncelenmesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Zeki İlgar), İstanbul: Biruni Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Arslan, E. (2017). Self-Efficacy as Predictor of Collective Self-Efficacy Among Preschool Teachers in Turkey. *Educational Research and Reviews*, 12(8), 513-517.
- Atıcı, M. ve Çam, S. (2013). Okullarda PDR Uygulamaları Dersine İlişkin Öğrenci Görüşlerinin İncelenmesi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(39), 106-119.
- Bandura, A. (1977). Self-Efficacy: Toward a Unifying Theory of Behavioral Change. *Psychological Review*, 84(2), 191-215.
- Bandura, A. ve Locke, E. (2003). Negative Self - Efficacy and Goal Effects Revisited. *Journal of Applied Psychology*, 88(1), 87-99.
- Can, G. (2010). Development of the Elementary School Counselor Self-Efficacy Scale. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 0(9), 1158-1161.
- Cimşir, E. ve Carney, J. L.V. (2017) School Counsellor Training, Attitudes, and Perceptions of Preparedness to Provide Services to Students with Disabilities In Inclusive Schools in Turkey. *European Journal of Special Needs Education*, 32(3), 346-361.
- Delini, M. F. ve Hulse-Killacky, D. (2005). The Relationship of Supervisory Styles to Satisfaction With Supervision and the Perceived Selfefficacy of Master's Level Counseling Students. *Counselor Education and Supervision*, 44(4), 293-304.
- Deniz, S. (2016). Rehber Öğretmen Adaylarının Özel Eğitime Yönelik Özyeterlik Algılarının İncelenmesi. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 17(38), 154-175.
- Gürbüz, S. F. ve Bozgeyikli H. (2014). Rehberlik ve Araştırma Merkezlerinde Çalışan Rehber Öğretmenlerin Özel Eğitimde Rehberlik ve Psikolojik Danışmaya Yönelik Öz-Yeterlik Algıları. *OPUS-Türkiye Sosyal Politika ve Çalışma Hayatı Araştırmaları Dergisi*, 4(6), 79-99.
- Haksız, M. ve Sakallı-Demirok, M. (2016). Evaluating School Counselors' Self-Efficacy Perceptions Regarding Special Education. *International Journal of Educational Sciences*, 15(1-2), 290-303.
- Kahveci, G. (2016). School Counseling and Students with Disabilities. *International Online Journal of Primary Education*, 5(2), 15-21.
- Kılıç, S. (2016). Cronbach's Alpha Reliability Coefficient. *Psychiatry and Behavioral Sciences*, 6(1), 47.
- Kıran, B. ve Dengiz, G. (2019). Okul psikolojik Danışmanlarının Cinsiyet, Deneyim ve Öz Yeterliklerine Göre Engelli Bireylerin Eğitilmesine Yönelik Tutumlarının İncelenmesi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 9(52), 43-67.
- Kodaz, A. F. ve Batık, M. V. (2018). Kurum Deneyiminin Psikolojik Danışman Adaylarının Okul Psikolojik Danışmanı Öz Yeterlik Algılarına Etkisi. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 8(15), 902-929.
- Kola, E. (2012). Rehber Öğretmenlerin Özel Eğitimde Psikolojik Danışma ve Rehberliğe İlişkin Özyeterlik Algılarının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Dr. Yahya Çıkkılı), Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Kumcağız, H.; Demir, Y. ve Karadağ, C. (2017). Okul Psikolojik Danışmanlarında Mesleki Tükenmişliğin Yordayıcısı Olarak Özel Eğitime İlişkin Öz-Yeterlik Algısı. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(3), 312-324.
- Larson, L. M. ve Daniels, J. A. (1998). Review of the Counseling Self-Efficacy Literature. *The Counseling Psychologist*, 26(2), 179-218.

- Meyer, R. L. (2012). Predictors of Counselor Self-Efficacy Among Master's Level Counselor Trainees: Impact of Cohort Versus Non-Cohort Educational Programs, (Doctoral Dissertation), Available.
- Milli Eğitim Bakanlığı (2015). *Okullarda Rehberlik ve Psikolojik Danışma Hizmetleri Kılavuzu*. Ankara: Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü. Erişim: https://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2015_08/20051746_rehberlik_klavuzu2.pdf adresinden 25.03.2022 tarihinde erişildi.
- Mitcham-Smith, M. (2005). Relationships among School Counselor Self-Efficacy, Perceived School Counselor Role, and Actual Practice, (Doctoral Dissertation), Available from ProQuest Dissertations and Theses database, (UMI No. 3178955).
- Özdemir, D. (2018). Rehber Öğretmen Adaylarının Özel Eğitime İlişkin Öz Yetkinlik Algıları ve Kaynaştırmaya İlişkin Görüşlerinin İncelenmesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Begümhan Yüksel), İstanbul: İstanbul Arel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Öztürk, A. (2014). Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Programı 1. Sınıf Öğrencileriyle 4. Sınıf Öğrencilerinin Psikolojik Danışma Öz-Yeterlik İnançları. *Electronic Journal of Social Sciences*, 13(51), 255-272.
- Şahin-Kıralp, F. S. (2015). Do Courses Taken from Psychological Counseling Departments Affect the Trainee Counselor's Self-efficacy?. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 0(205), 637-641.
- Sakız, H.; Woods, C.; Sart, H.; Erşahin, Z.; Aftab, R.; Koç, N. et al. (2015). The Route to 'Inclusive Counselling': Counsellors' Perceptions of Disability Inclusion in Turkey. *International Journal of Inclusive Education*, 19(3), 250– 269.
- Sargin, N. ve Hamurcu, H. (2010). Özel Özel Eğitim Kurumlarında Çalışan Rehber Öğretmenlerin Sorunlarına ve Beklentilerine Yönelik Bir Çalışma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 0(24), 323-329.
- Sönmez, N. Koçyiğit, M. ve Gürel Selimoğlu, Ö. (2020). Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Programı Öğrencilerinin Özel Eğitimde Öz-Yeterlik Algıları. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 0(49), 484-505.
- Soresi, S.; Nota, L. ve Lent, R. W. (2004). Relation of Type and Amount of Training to Carrier Counseling Self-Efficacy in Italy. *The Career Development Quarterly*, 0(52), 194–201.
- Tabachnick, B. G. ve Fidell, L. S. (2013). *Using Multivariate Statistics*. Boston: Pearson
- Tang, M.; Addison, K.D.; LaSure-Bryant, D.; Norman, R., O'Connell ve Stewart-Sicking, J. A. (2004). Factors that Influence Self-Efficacy of Counseling Students: An Exploratory Study. *Counselor Education and Supervision*, 44(1), 70-80.
- Urbani, S.; Smith, M. R.; Maddux, C. D.; Smaby, M. H.; Torres-Rivera, E. ve Crews, J. (2002). Skill-Based Training and Counseling Self-Efficacy. *Counselor Education and Supervision*, 0(42), 92–106.
- Vural-Batık, M. ve Fırıncı-Kodaz, A. (2018). Kurum Deneyiminin Psikolojik Danışman Adaylarının Özel Eğitim Öz Yeterlik Algılarına Etkisi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 37(1), 209-222.
- Yam, F. C. (2014). Psikolojik Danışma Öz Yeterliği: Kişilik Özellikleri, Durumluk Sürekli Kaygı Düzeyleri ve Geçmiş Eğitim Yaşantıları, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Doç. Dr. Tahsin İlhan), Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Yayla, E. (2016). Psikolojik Danışmanların Etkili Psikolojik Danışman Niteliklerinin Psikolojik Danışma Öz-Yeterlik Algılarına Göre İncelenmesi: İzmir İli Örneği, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Doç. Dr. Fatma Ebru İkiz), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Yılmaz-Bingöl, T. (2018). Okul Psikolojik Danışman Adaylarının Genel Öz-Yeterlik ve Özel Eğitimde Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlığa İlişkin Öz-Yeterlik İnançları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 8(15), 1474-1493.
- Yüksel, K.; Diken, İ. H.; Aksoy, V. ve Karaaslan, Ö. (2012). Rehber Öğretmen Adaylarının Özel Eğitimde Psikolojik Danışma ve Rehberliğe İlişkin Öz-Yeterlik Algıları. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31(1), 137-148.

Madde Kullanan Ergenlerde Sosyal Dışlanma ve Sosyal İhtiyaçlar Arasındaki İlişkinin İncelenmesi* **

Mejra Gusinac

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8721-0227>

Yüksek Lisans Öğrencisi / Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Çocuk Gelişimi Anabilim Dalı, Ankara – TÜRKİYE

Prof. Dr. Neriman Aral

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9266-938X>

Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölümü, Ankara – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 20.04.2022

Kabul: 20.09.2022

On-line Yayın: 30.09.2022

Anahtar Kelimeler

Ergen

Madde Kullanımı

Sosyal Dışlanma

Sosyal İhtiyaçlar

İlişki

Araştırma Makalesi

* Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı alınmıştır.

** Bu makale, 1. yazar Mejra Gusinac'ın Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Çocuk Gelişimi Anabilim Dal'ında tamamlanan "Madde Bağımlısı Ergenlerde Sosyal Dışlanma ve Sosyal İhtiyaçların İncelenmesi" isimli Yüksek Lisans Tezi'nden üretilmiştir.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.62097>

Öz

Başka insanlar tarafından ait olma ihtiyacının karşılanmaması ve kabul görmemek sosyal yaşamda karşımıza çıkan bir durumdur. Reddedilme, yok sayılma, görmezden gelinme kavramlarını içinde olan "sosyal dışlanma" madde kullanan ergenlerin üzerinde bir dizi duygusal, davranışsal, fizyolojik ve bilişsel etkiye yol açmaktadır. İnsanlar sosyal varlıklardır ve her birey özellikle ergenler bir grubun üyesi olduğunu bilmek isterler. Sağlıklı bir uyum yapabilmek için insanlar birbirlerine duygularını, isteklerini, düşüncelerini iletebilmeleri önemlidir. Madde kullanan ergenler için sağlıklı sosyal ilişkiler kurmak ve devam ettirmede zorluklar olabilmektedir. Bu çalışmada madde kullanan ergenlerde sosyal dışlanma yaşantılarının ve sosyal ihtiyaçlarının incelenmesi amaçlanmıştır. İlişkisel modelde planlanan araştırmaya Adana İl merkezi Seyhan ilçesinde yaşayan, 16-21 yaş arasında olan 102 ergen dahil edilmiştir. Araştırmada ergen ve ailesi hakkında bilgileri içeren Genel Bilgi Formu; ergenlerin sosyal dışlanma yaşantılarının değerlendirmek için Ergenler İçin Sosyal Dışlanma Ölçeği, sosyal ihtiyaçlarının belirlemek için Sosyal Provizyon Ölçeği kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, madde kullanan ergenlerin cinsiyet, yaş, sigara ve alkol kullanma durumu, sigara ve alkole başlama yaşı ile aile tiplerine göre Sosyal Dışlanma Ölçeği ve Sosyal Provizyon Ölçeği arasında anlamlı farklılık bulunmuştur. Aynı zamanda Sosyal Dışlanma Ölçeği ile Sosyal Provizyon Ölçeği arasında anlamlı ilişki saptanmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgulara dayanarak, ailelere, eğitimcilere, araştırmacılara ve topluma yönelik önerilerde bulunulmuştur.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Gusinac M. ve Aral, N. (2022). Madde Kullanan Ergenlerde Sosyal Dışlanma ve Sosyal İhtiyaçlar Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 15(91), 77-90.

Examining the Relationship Between Social Exclusion and Social Needs in Adolescents Using Substances ***

Mejra Gusinac

Master Student / Ankara University, Institute of Social Sciences, Department of Child Development, Ankara – TURKEY

Prof. Dr. Neriman Aral

Ankara University, Faculty of Health Sciences, Department of Child Development, Ankara – TURKEY

Article History

Submitted: 20.04.2022

Accepted: 20.09.2022

Published Online: 30.09.2022

Keywords

Adolescent
Substance Use
Social Exclusion
Social Needs
Relationship

Research Article

* This article was checked by Intihal.net. This article is under the Creative Commons license. Ethics committee approval is required for this article.

** This article was produced from the Master's Thesis of 1st author Mejra Gusinac, titled "Examination of Social Exclusion and Social Needs in Substance-Addicted Adolescents" completed at Ankara University Health Sciences Institute Child Development Department.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.62097>

Abstract

Not meeting the need to belong and not being accepted by other people is a situation that we encounter in social life. Social exclusion, which includes the concepts of rejection, neglect and being ignored, causes a series of emotional, behavioral, physiological and cognitive effects on adolescents who use substances. Humans are social beings and every individual, especially adolescents, wants to know that they are a member of a group. In order to achieve a healthy harmony, it is important for people to be able to communicate their feelings, wishes and thoughts to each other. There may be difficulties in establishing and maintaining healthy social relationships for adolescents who use substances. The aim of this study is to investigate the social exclusion experiences and social needs of adolescents who use substance. In this study, which was planned in the relational model, 102 adolescents between the ages of 16-21 living in the Seyhan district of Adana city center were included. The research includes a General Information Form, which includes information about the adolescent and his family; The Social Exclusion Scale for Adolescents, used to evaluate the social exclusion experiences of adolescents, and the Social Provisioning Scale used to determine their social needs. According to the results, a significant difference was found between the Social Exclusion Scale and Social Provision Scale according to gender, age, smoking and alcohol use status, age of starting smoking and alcohol uses and family types of adolescents who use substances. At the same time, there was a significant relationship between the Social Exclusion Scale and the Social Provision Scale. Based on the findings obtained from the research, suggestions were made to families, educators, researchers and society.

GİRİŞ

Yirminci yüzyılın ikinci yarısında ister doğal ister sentetik olsun, farklı ilaçlara bağımlı insanların sayısında önemli bir artışın yanı sıra, uyuşturucu kullanımı da yaygınlaşmıştır. Psikoaktif ilaçlar kullanan çoğu kişinin ilaç kullanımına çok erken yaşlarda başladığı bilinmektedir. Madde kullanımı açısından özellikle ergenlik döneminin riskli bir dönem olduğu, bu dönemde riskli davranışlara daha fazla rastlandığı vurgulanmaktadır (Santrock, 2014).

Risk; bireyin iyi pozisyona ve sağlığına herhangi bir şekilde zarar veren durum olarak tanımlanmaktadır. Riskli davranış ise sigara, alkol ve diğer maddelerin kullanımınıdır. Yapılan çalışmalarda da ergenlik dönemindeki çocukların sigara (% 10,8'inin bir kez denediği, % 27,4'ünün devamlı kullandığı) alkol (% 35,2'sinin alkolü bir kez denediği, % 24,4'ünün alkolü devamlı kullandığı) kullanımında artış olduğu (Erdamar ve Kurupınar, 2014); arkadaşlarıyla ilişki kurma ile sigara ve alkol içme arasında pozitif ilişkiler bulunduğu (Morton, Haynie, Crump, Keith ve Saylor, 2001), olumsuz yaşantılar ile riskli davranışlar arasında ise pozitif yönde anlamlı ilişki olduğu (Telef, 2014) belirlenmiştir.

Ergenlik döneminde sık rastlanan bu riskli davranışlar, onların genetik, biyolojik ve kişilik özellikleri ile çevresel faktörlerin etkileşimi sonucunda ortaya çıkmakta ve ergenler kişilik ve cinsellikleri konusunda kavram karmaşası yaşayabilmekte, riskli davranışlar ergenin olumsuz sonuçlarla karşılaşmasına ve farklı alışkanlıklar edinmesine yol açabilmektedir. Bu alışkanlıklar arsında yer alan madde kullanımı ergeni olumsuz yönde etkilemekte ve onun sosyal dışlanmasına neden olabilmektedir (Tekgül, 2014).

Yapılan çalışmalarda madde kullanan üniversite öğrencilerinin sosyalleşme konusunda dışlanmışlığı ve aidiyeti aynı anda yaşadıkları (Aydın, 2016), sosyal dışlanma, yalnızlık ve empatik eğilimin öznel iyi oluşu etkilediğini (Büyükcebeci ve Deniz, 2017); ergenlerin sosyal dışlanma ile benlik saygıları arasında negatif ilişki olduğu, sosyal dışlanma ve benlik saygısı arasındaki ilişkinin yaşa göre farklılık gösterdiği (Gürler ve Demirli, 2017) belirlenmiştir. Araştırmalarda da görüldüğü gibi riskli davranışlar arasında yer alan madde kullanımı ergenlerin sağlığında, gelişim özelliklerinde ve bireylerin veya grupların içinde yaşadıkları topluma tam veya kısmen katılmalarının dışlandığı süreç olarak tanımlanan (Rawal, 2008) sosyal dışlanmalarında etkili olduğu vurgulanmaktadır.

Sosyal dışlanma, iyi bir sosyal uyum sağlamak için de oldukça önemli olup sosyalleşme sürecinde önemli rol oynamaktadır (Kurubić, Milenković ve Zotova, 2015). Sosyal olarak dışlanmış gruplar analiz edildiğinde, bu grupların farklı bir tolerans derecesine sahip oldukları, riskli davranışlar arasında yer alan madde kullanımının sosyal dışlanma ile birlikte birçok soruna neden olduğu vurgulanmaktadır (Galieva Ravilevna ve Eflova Yureivna, 2017). March, Oviedo Joakes ve Romero (2006) madde kullananların %60,2'sinin enjekte edilen ilaç kullandığı, %45,9'unda hepatit C virüsü bulunduğu; %54,9'unun hapis cezası aldığı; %14,2'sinin evsiz olduğu; %11,3'ünün düzenli bir işinin olduğu, %35,2'sinin yasadışı faaliyetlerde bulunduğu belirlenmiştir. Gazquez, Perez Fuentes, Molero, Baraggan Martin, Martos Martinez ve Sanchez Marchan (2016) madde kullanımının ergenlerin akran grubu tarafından algılanan sosyal destek ve saldırgan davranışlarla ilişkili olduğunu saptamıştır. Erbay, Oğuz, Yıldırım ve Fırat (2016) yaptıkları çalışmada madde ve alkol bağımlılığı gösteren bireylerin en çok soruna odaklanma, yeniden yorumlama ve gelişme, duygularını açığa vurma gibi olumlu başa çıkma tutumlarını kullandığını, başa çıkma tutumu ise boş verme tutumları olarak bilinen; mizah ve inkarı daha az kullandığını belirlemişlerdir. Araştırma sonuçlarında da görüldüğü gibi farklı nedenlerle madde bağımlısı olmuş ergenler birçok problemin yanında toplumsal ve bireysel olarak çeşitli düzeylerde problemler yaşamakta, sosyal ihtiyaçlarını karşılayamamaları nedeniyle de eşitsizliğe uğrayarak istismar edilebilmektedir. Hayre, Goulter ve Moretti (2019) yaptıkları çalışmada, duygusal istismar ile sigara, alkol ve esrar kullanımı, fiziksel istismar ile sigara ve esrar kullanımı arasında ilişki

bulunmuştur. Madde bağımlılığı nedeniyle sosyal dışlanmışlıkla birlikte birçok sorun yaşayan ergenlerin korunmaya, sosyal ihtiyaçlarının belirlenmesine ve bu kapsamda desteklenmeye gereksinimleri bulunmaktadır. Ergenlerin sosyal dışlanmalarının ve sosyal ihtiyaçlarının belirlenmesinin ileride oluşturulacak politikalara, hazırlanacak eğitim programlarına ve verilecek desteklere temel oluşturacağı, önleyici sağlık hizmetlerinin geliştirilmesinde ve özellikle madde kullanımı ile mücadelede belirleyici olacağı düşünülmektedir. Bu düşünceden hareketle, bu çalışmada madde kullanan ergenlerde sosyal dışlanma ve sosyal ihtiyaçların incelenmesi, sosyal dışlanma ve sosyal ihtiyaçları ortaya koyan etmenlerin ortaya konulması ve sosyal dışlanma ile sosyal ihtiyaçlar arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır.

YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeline, çalışma grubuna, veri toplama araçlarına, veri toplama yöntemi ile verilerin değerlendirilmesine ve analizine yer verilmiştir.

Araştırmanın Modeli

Ergenlerin görüşlerinin ya da ilgi, beceri, yetenek, tutum vb. özellikleri belirlenmeye çalışılan araştırmada tarama ve iki ya da daha çok sayıdaki değişken arasında birlikte değişimin olduğunu ortaya çıkarmayı amaçlayan ilişkiyel araştırma yöntemi kullanılmıştır (Karasar, 2011).

Çalışma Grubu

Türkiye Uyusturucu Raporu'na göre (TUBİM, 2018) madde kullanım yaşı ve tedavi için başvuranlar ile yatarak tedavi gören hastaların başvuru sayısı dikkate alınarak Adana il sınırları içinde madde kullanan ergenlere ulaşılabilceği düşünölmüş, ve Adana ili araştırmaya dahil edilmiştir. Araştırma Adana İli Seyhan İlçesine bağlı merkez mahallelerde gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya dahil edilen madde kullanan ergenler kartopu örnekleme ile belirlenmiştir. Kartopu örnekleme (Snowball Sampling), araştırmaya dahil edilecek ilk katılımcı belirledikten sonra, bu bireyler aracılığıyla başka katılımcılara ulaşma yöntemidir (Baltacı, 2018).

Araştırma ya haftada en az bir kez madde kullanan, madde kullanmadığında sorun yaşayan, çalışmaya katılmayı kabul eden ergenlerle yürütölmüştür. Araştırmaya Kartopu örnekleme yoluyla dahil edilen ilk madde kullanan ergen belirledikten sonra, bu ergen aracılığıyla madde kullanan başka bir ergene, bu ergenden alınan bilgilerle başka ergenlere ulaşılmıştır. Araştırma sürecinde ergenlerden, araştırmaya katılmayı konusunda onam alınmış, 18 yaş altında olan ergenlerin ise ailesinden onam alınmış, araştırmaya katılma konusunda gönüllü olan 102 ergen ile uygulama gerçekleştirilmiştir. Çalışmaya dahil edilen ergenlerin %53,9'unun erkek, %46,1'inin kız, %54,9'unun 19 yaş ve üstü, %45,1'inin 18 yaş ve altı olduğu görölmektedir. Madde kullanan ergenlerin %64,7'sinin günde bir ve üstü paket sigara kullandıkları, sigaraya %62,7'sinin 14-17 yaşında başladıkları, %36,3'ü ara sıra alkol kullandıkları, %52'sinin alkole 17 yaş ve altında başladıkları belirlenmiştir. Ergenlerin %64,7'si çekirdek aile yapısına sahipken, %18,6'sı parçalanmış aile ve %16,7'si geniş aile yapısına sahiptir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak Genel bilgi Formu, Ergenler için Sosyal Dışlanma Ölçeği ve Sosyal Provizyon Ölçeği kullanılmıştır.

Genel Bilgi Formu: Ergenlere ve ailelerine ilişkin sosyo demografik bilgileri ulaşmaya yönelik sorular yer almaktadır

Ergenler için Sosyal Dışlanma Ölçeği: Gilman, Dewall, Carter Sowell ve Adams (2013) tarafından geliştirilen, Sertelin Mercan (2016) tarafından Türkçeye uyarlanan Sosyal Dışlanma Ölçeği (SDO), 11 maddeden oluşmaktadır. Ölçek, beşli likert tipine sahip olup Görmezden Gelinme ve Dışlanma olmak üzere iki alt boyutu bulunmaktadır. Görmezden Gelinme alt boyutu beş maddeden Dışlanma alt boyutu ise altı maddeden oluşmaktadır. Yüksek puanlar her iki ölçek için daha yüksek

algılanan dışsallık düzeylerini göstermektedir. Bu iki boyutlu maddelerin faktör yükleri ,83 ile ,59 arasında olup madde toplam korelasyon katsayıları ,83 ile ,75 arasında değişmektedir. Ölçeğin Cronbach alfa katsayıları, Görmezden Gelinme alt boyutu ,82, Dışlanma alt boyutu için ,83'tür. Ölçeğin test tekrar test güvenilirlik katsayıları Görmezden Gelinme alt boyutu için ,65, Dışlanma alt boyutu için ,63'tür.

Sosyal Provizyon Ölçeği: Sosyal Provizyon Ölçeği, Weiss tarafından tanımlanan, Russell ve arkadaşları tarafından 1987 yılında geliştirilen bir ölçektir. Altı alt boyuttan oluşan, 24 madde içeren bu ölçek bağlanma, güvenilir, sosyal bütünleşme, ittifak, rehberlik, bakım fırsatı ve değer onayını içermektedir. İki olumlu ve iki olumsuz ifadeden oluşan bu ölçekte, kişilerden kendilerini değerlendirmeleri istenmektedir. Liker tipte olan Sosyal Provizyon Ölçeği, sosyal destek kavramına ilişkin yönleri ölçen, yaşanan karmaşanın üstesinden gelebilmek için yön çizebilen bir ölçme aracıdır. Duru ve Balkıs (2007) tarafından Türkçeye uyarlama çalışmasında Cronbach Alfa katsayısı ,96 olarak bulunmuştur.

Etik Boyut

Sertelin Mercan (2016) tarafından Türkçeye uyarlanan Sosyal Dışlanma Ölçeği (SDO) ile Duru ve Balkıs (2007) tarafından Türkçeye uyarlanana Sosyal Provizyon Ölçeği (SPO) kullanım izinleri araştırmacılardan e-posta yoluyla alınmıştır. Çalışma için 22.10.2019 tarih ve 289 sayılı kararı ile etik kurul izni alınmış alınmıştır. Son olarak, araştırmaya katılan ergenlerden ve ailelerinden bilgilendirilmiş onam alınmıştır.

Veri Toplama Yöntemi

Verilerin toplanmasında, araştırmacılar tarafından hazırlanan Genel Bilgi Formu, Sosyal Dışlanma Ölçeği (SDO) ile Sosyal Provizyon Ölçeği kullanılmış ve ölçme araçları yüzyüze görüşmeler yapılarak uygulanmıştır. Çalışmaya katılım gönüllülük esasına dayandığı için ergenlere kartopu yöntemi ile ulaşılmaya çalışılmıştır. Çalışma kapsamında ergenlere çalışma ile ilgili bilgiler verilmiş ve ergenlerden, araştırmaya katılmayı isteyip istemedikleri konusunda onam alınmış, 18 yaş altında olan ergenlerin ise ailesinden onam alınmış, araştırmaya katılma konusunda gönüllü olan ergenlerle uygulama gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın verileri 3 Kasım- 5 Aralık 2019 tarihleri arasında yüz yüze görüşülerek toplanmıştır. Ergenler ile görüşme yaklaşık 25-30 dakika sürmüştür.

Verilerin Değerlendirilmesi ve Analizi

Verilerin analizinde SPSS paket programdan yararlanılmıştır. Araştırmada toplanan verilerin normal dağılıma uygun olup olmadığı örneklem büyüklüğünün 50'den fazla olması nedeniyle Kolmogorov Smirnov Test sonuçları ile Kurtosis ve Skewness değerlerine bakılmıştır. Sosyal Dışlanma Ölçeği (Basıklık= -,08; Çarpıklık= -,37; $p < 0,05$) ve Sosyal Dışlanma Ölçeği alt boyutlarından Görmezden Gelinme alt boyutu (Basıklık= -,02; Çarpıklık= ,74; $p < 0,05$) normal olmayan dağılım gösterirken; Sosyal Dışlanma Ölçeği Dışlanma alt boyutu (Basıklık= -,30; Çarpıklık= -,51; $p > 0,05$) ve Sosyal Provizyon Ölçeğinin (Basıklık= -,51; Çarpıklık= -,51; $p > 0,05$) normal dağılım gösterdikleri belirlenmiştir. Bu doğrultuda, verilerin frekans ve yüzde değerleri belirlenmiş, verilerin analizinde bağımsız değişkenlere bağlı farklılığın belirlenebilmesi için bağımsız grup sayısı iki ise Mann Whitney U Testi ya da t-testi, ikiden fazla grup karşılaştırmasında Kruskal Wallis Testi ya da tek yönlü varyans analizi ve ölçeklerden alınan puanlar arasındaki ilişkinin yönü ile gücünü belirlemek için ise Pearson korelasyon analizi kullanılmıştır.

BULGULAR

Madde kullanan ergenlerin sosyal dışlanma ve sosyal ihtiyaçlarının belirlenmesi ve sosyal dışlanma ile sosyal ihtiyaçlar arasındaki ilişkinin incelenmesi amacıyla yapılan çalışmadan elde edilen veriler analiz edilerek sonuçlar aşağıda açıklanmıştır.

Tablo 1: Madde Kullanan Ergenlerin Cinsiyetlerine Göre Sosyal Dışlanma ve Sosyal Provizyon Ölçeğine Ait Ortalamalar İle Mann Whitney U Testi ve Bağımsız t Testi Sonuçları (n=102)

Ölçekler	Cinsiyet	n	Ortalama	U/t	P
Sosyal Dışlanma	Kız	47	40,15	U= 759	.000
	Erkek	55	61,20		
Sosyal Provizyon	Kız	47	60	t= 3,98	.000
	Erkek	55	53,87		

Tablo 3.1'de madde kullanan ergenlerin cinsiyetlerine göre Sosyal Dışlanma Ölçeğine (U=759; p<.05) ve Sosyal Provizyon ölçeğine (t=3,98; p<.05) ait ortalama puanlar arasında anlamlı farklılık olduğu görülmektedir. Buna göre Sosyal Dışlanma ölçeğinde erkek ergenlerin puanları (x=61,20), kız ergenlerin puanlarına (x=40,15) göre yüksek bulunmuştur. Yani erkek ergenler, kız ergenlere göre hem daha fazla sosyal dışlanma ile karşı karşıya kalmaktadır. Sosyal Provizyon ölçeğinde kız ergenlerin sıra ortalaması (x=60), erkek ergenlerin sıra ortalamasına (x=53,87) göre yüksek bulunmuştur. Yani erkek ergenler daha fazla sosyal dışlanma yaşarken, kız ergenler daha fazla sosyal desteğe ihtiyaç duymaktadır.

Tablo 2: Madde Kullanan Ergenlerin Yaşlarına Göre Sosyal Dışlanma Ölçeği ve Sosyal Provizyon Ölçeğine Ait Ortalamalar İle Mann Whitney U testi ve Bağımsız t Testi Sonuçları (n=102)

Ölçekler	Yaş	n	Ortalama	U/t	P
Sosyal Dışlanma	18 yaş ve altı	46	61,34	U= 835,50	.002
	19 yaş ve üstü	56	43,42		
Sosyal Provizyon	18 yaş ve altı	46	54,20	t= 2,85	.005
	19 yaş ve üstü	56	58,75		

Tablo incelendiğinde madde kullanan ergenlerin yaşlarına göre Sosyal Dışlanma ölçeğine (U=835,50; p<.05) ve Sosyal Provizyon ölçeğine a (t= 2,75; p<.05) ait puan ortalamaları arasında anlamlı farklılık bulunmuştur. Sosyal Dışlanma Ölçeğinde 18 yaş ve altındaki ergenlerin puanları (x=61,34), 19 yaş ve üstündeki ergenlerin puanlarına (x=43,42) göre yüksek bulunmuştur. Yani 18 yaş ve altındaki ergenler 19 yaş ve üstündeki ergenlere göre sosyal dışlanma ile daha fazla karşı karşıya kalabilmektedir. Sosyal Provizyon ölçeğinde ise 19 yaş ve üstündeki ergenlerin puanları (x=58,75), 18 yaş ve altındaki ergenlerin puanlarına (x=54,20) göre yüksek bulunmuştur. Yani Sosyal dışlanmayı 18 yaş ve altındaki ergenler daha fazla yaşarken, 19 yaş ve üstündeki ergenler daha fazla sosyal desteğe ihtiyaç duymaktadır.

Tablo 3. Madde Kullanan Ergenlerin Sigara İçme Durumlarına Göre Sosyal Dışlanma Ölçeği ve Sosyal Provizyon Ölçeğine Ait Ortalamalar İle Kruskal Wallis Testi ve Varyans Analizi Sonuçları (n=102)

Ölçekler	Sigara Kullanma	n	Ortalama	X ² /F	P
Sosyal Dışlanma	Bıraktı ya da sigara kullanmıyor ¹	11	74,05	X ² =7,56	.06
	Ara sıra kullanıyor ²	7	42,21		
	Haftada bir paket ³	18	49,75		
	Günde bir ve üstü paket ⁴	66	49,20		
Sosyal Provizyon	Bıraktı ya da kullanmıyor ¹	11	51,45	F= 2,02	.12
	Ara sıra kullanıyor ²	7	57,57		
	Haftada bir paket ³	18	55,61		
	Günde bir ve üstü paket ⁴	66	57,77		

Tablo 3'te de görüldüğü gibi madde kullanan ergenlerin sigara kullanma durumlarına göre sosyal dışlanma ölçeğine (x²=7,56; p>.05) ve sosyal provizyon ölçeğine (F=2,02; p>.05) ait ortalamalar arasında anlamlı farklılık bulunmamıştır.

Tablo 4: Madde Kullanan Ergenlerin Sigaraya Başlama Yaşına Göre Sosyal Dışlanma Ölçeği ve Sosyal Provizyon Ölçeğine Ait Ortalamalar İle Mann Whitney U testi ve Bağımsız t Testi Sonuçları (n=94)

Ölçek	Sigaraya Başlama Yaşı	n	Ortalama	U/t	P
Sosyal Dışlanma	14-17 yaş	64	52,78	U=622	.01
	18-20 yaş	30	36,23		
Sosyal Provizyon	14-17 yaş	64	55,53	t= 3,21	.002
	18-20 yaş	30	60,97		

Tabloda görüldüğü gibi madde bağımlısı ergenlerin sigaraya başlama yaşına göre sosyal dışlanma ölçeğine (U=622; p<.05) ve sosyal provizyon ölçeğine [t=3,21; p<.05] ait puan ortalamaları arasında anlamlı farklılık bulunmuştur. Sosyal dışlanma ölçeğinde sigaraya 14-17 yaş grubunda başlayan ergenlerin puanları (x=52,78), sigaraya 18-20 yaşında başlayan ergenlerin puanlarına (x=36,23) göre yüksek bulunmuştur. Sosyal provizyon ölçeğinde ise sigaraya 18-20 yaş grubunda başlayanların puanları (x=60,97), sigaraya 14-17 yaş grubunda başlayan ergenlerin puanlarına (x=55,53) göre yüksek bulunmuştur.

Tablo 5: Madde Kullanan Ergenlerin Alkol Kullanma Durumlarına Göre Sosyal Dışlanma Ölçeği ve Sosyal Provizyon Ölçeğine Ait Ortalamalar İle Kruskal Wallis Testi ve Varyans Analizi Sonuçları (n=102)

Ölçekler	Alkol Kullanma Durumu	n	Ortalama	X ² /F	P	Anlamlı farklılık
Sosyal Dışlanma	Bıraktı ya da alkol kullanmıyor ¹	24	36,02	X ² =17,05	.001	1-3
	Ara sıra kullanıyor ²	37	46,14			1-4
	Haftada bir kadeh ³	20	63,55			2-3
	Günde bir ve üstü kadeh ⁴	21	67,17			2-4
Sosyal Provizyon	Bıraktı ya da alkol kullanmıyor ¹	24	60,37	F=6,42	.001	1-3
	Ara sıra kullanıyor ²	37	58,70			1-4
	Haftada bir kadeh ³	20	53,55			2-4
	Günde bir kadeh ve üstü ⁴	21	51,95			

Tablo incelendiğinde madde kullanan ergenlerin alkol kullanma durumlarına göre sosyal dışlanma ölçeğine (x²=17,05; p<.05) ve sosyal provizyon ölçeğine (F=6,42; p<.05) ait puan ortalamaları arasında anlamlı farklılık bulunmuştur. Sosyal dışlanma ölçeğinde alkolü bırakan ya da kullanmayan ergenlerin puanları (x=36,02), haftada bir kadeh alkol kullanan ergenlerin puanlarına (x=63,55) ve günde bir kadeh ve üstü alkol kullanan ergenlerin puanlarına (x=67,17) göre düşük bulunurken; ara sıra alkol kullanan ergenlerin puanları (x=46,14) da haftada bir kadeh alkol kullanan ergenlerin puanlarına (x=63,55) ve günde bir kadeh ve üstü alkol kullanan ergenlerin puanlarına (x=67,17) göre düşük bulunmuştur. Sosyal provizyon ölçeğinde ise alkolü bırakan ya da kullanmayan ergenlerin puanları (x=60,37), haftada bir kadeh alkol kullanan ergenlerin puanlarına (x=53,55) ve günde bir kadeh ve üstü alkol kullanan ergenlerin puanlarına (x=51,95) göre yüksek bulunurken; ara sıra alkol kullanan ergenlerin puanları (x=58,70) da günde bir kadeh ve üstü alkol kullanan ergenlerin puanlarına (x=51,95) göre yüksek bulunmuştur.

Tablo 6: Madde Kullanan Ergenlerin Alkole Başlama Yaşına Göre Sosyal Dışlanma Ölçeği ve Sosyal Provizyon Ölçeğine Ait Ortalamalar İle Mann Whitney U testi ve Bağımsız t Testi Sonuçları (n=81)

Ölçekler	Alkole Başlama Yaşı	n	Ortalama	U/t	P
Sosyal Dışlanma	17 yaş ve altı	53	44,73	U=544,50	.052
	18 yaş ve üstü	28	33,95		
Sosyal Provizyon	17 yaş ve altı	53	54,17	t=1,99	.053
	18 yaş ve üstü	28	58,11		

Tabloda görüldüğü gibi ergenlerin alkole başlama yaşına göre sosyal dışlanma ölçeğine (U=544,50; p>.05) ve sosyal provizyon ölçeğine (t= 1,99; p>.05) arasında anlamlı farklılık bulunmamıştır.

Tablo 7: Madde Kullanan Ergenlerin Aile Tiplerine Göre Sosyal Dışlanma Ölçeği ve Sosyal Provizyon Ölçeğine Ait Ortalamalar İle Kruskal Wallis Testi ve Varyans Analizi Sonuçları (n=102)

Ölçekler	Aile Tipi	n	Ortalama	X ² /F	P	Anlamlı Farklılık
Sosyal Dışlanma	Çekirdek ¹	66	44	X ² =15,63	.000	1-2
	Geniş ²	17	75,09			1-3
	Parçalanmış ³	19	56,45			
Sosyal Provizyon	Çekirdek ¹	66	58,45	F =6,28	.003	1-2
	Geniş ²	17	50,94			
	Parçalanmış ³	19	55,74			

Tablo 7'de görüldüğü gibi ergenlerin aile tiplerine göre sosyal dışlanma ölçeğine (x²=15,63; p<.05) ve sosyal provizyon ölçeğine (F=6,28; p<.05) ait puan ortalamaları arasında anlamlı farklılık bulunmuştur. Sosyal dışlanma ölçeğinde geniş aile yapısına sahip ergenlerin puanları (x=75,09), çekirdek aile yapısına sahip ergenlerin puanlarına (x=44) ve parçalanmış aile yapısına sahip ergenlerin puanlarına (x=56,45) göre yüksek bulunmuştur. Sosyal provizyon ölçeğinde ise çekirdek aile yapısına sahip olan ergenlerin puanları (x=58,45), geniş aile yapısına sahip olan ergenlerin puanlarına (x=50,94) göre yüksek bulunmuştur.

Sosyal Provizyon ölçeği ile Sosyal Dışlanma ölçeği (r=-,77; p<0,05), SDO Görmezden Geline alt boyutu (r=-,62; p<0,05), SDO Dışlanan (r=-,67; p<0,05) alt boyutları arasında yüksek düzeyde negatif yönde bir ilişki bulunmuştur. Bir başka ifadeyle madde kullanan ergenlerin sosyal provizyon puanları arttıkça, sosyal dışlanma, görmezden gelinme ve dışlanma puanları azalmaktadır.

TARTIŞMA

Madde kullanan ergenlerin sosyal dışlanma ve sosyal ihtiyaçlarının belirlenmesi ve sosyal dışlanma ile sosyal ihtiyaçlar arasındaki ilişkinin incelenmesi amacıyla yapılan çalışma sonucunda, madde kullanan ergenlerin cinsiyetlerine göre Sosyal Dışlanma Ölçeğinde erkek ergenler, Sosyal Provizyon Ölçeğinde kız ergenler lehine anlamlı farklılıklara rastlanmıştır. Erkek ergenlerin kız ergenlere göre daha fazla dışlanma, kız ergenlerin ise daha fazla sosyal desteğe sahip olmaları, toplumda erkek ve kız çocuklara atfedilen özelliklerle açıklanabilir. Özellikle Türk toplumunda erkeklerin güçlü olduğu, kendi başlarına hayatta kalabileceklerine yönelik güçlü bir düşünce bulunmakta ve çocuklar da bu yönde yetiştirilmektedir. Buna koşut olarak kızların zayıf ve yardıma ihtiyaçları olduğu düşüncesi de kız çocuklarının yetişmesinde belirleyici olmaktadır (Alabay, 2017; Şanlı ve Öztürk, 2015). Erkeklerin çok erken yaşlardan itibaren bu yönde yetiştirilmeleri, madde kullanımıyla birleştiğinde, toplumun kendinden beklenenleri yerine getirememesine, bu durum ise

erkek ergenleri toplumun dışlamasına neden olabilir (Derin ve Tapan, 2017). Bu durum da sonuç olarak erkeklerin daha fazla dışlanma yaşamalarıyla sonuçlanabilir. Yapılan araştırmalarda da benzer şekilde madde kullanan erkeklerin daha fazla dışlanmaya maruz kalırken, kızların birtakım özellikleriyle bağlantılı olarak olumsuz durumlarda bile daha fazla destek algıladıkları sonuçlarına ulaşılmıştır (Benenson, Markovits, Thompson ve Wrangham, 2011; Hum ve Falci, 2016; Salovey, Stroud, Woolery ve Epel, 2002; Saito, Kondo, Ojima ve Hirai, 2012).

Araştırmada elde edilen bir diğer sonuç madde kullanan ergenlerin yaşlarına göre Sosyal Dışlanma ve Sosyal Provizyon puanlarında anlamlı farklılıkların olmasıdır. Sosyal dışlanmada 18 yaş ve altındaki ergenlerin ortalaması yüksek iken, Sosyal Provizyon ölçeğinde 19 yaş ve üstündeki ergenlerin puanlarının yüksek olduğu bulunmuştur. Bu durumu ergenlik ve yetişkinlik döneminin özellikleri ve madde kullanımına dayandırarak açıklamak mümkündür. Ergenlik dönemi, ergenin kimliğini bulmaya çalıştığı ve bu süreçte etrafındaki kişilerin görüş ve düşüncelerinin oldukça önemli olduğu bir dönem olarak açıklanmaktadır. Bu dönemde ergenden beklenen, davranış ve tutumlarını istedik yönde gerçekleştirmesidir (Fazlıoğlu, 2017). Ancak buna karşılık madde kullanımı ise toplumun istekleri ile zıt olan davranışlardır. Toplumda madde kullanan kişilere yönelik yapılan davranış ve tutumlar, onların suç işlemeye hazır olarak görülmeleri, madde kullanan kişilerle ilişkileri sınırlandırmakta ve onları yok saymayla sonuçlanmaktadır (Derin ve Tapan, 2017). Bu durumda kimliğini bulma arayışında olan ergenin daha fazla sosyal anlamda dışlanma yaşamasıyla sonuçlanabilmektedir. Ergenliğin sona erdiği ve yetişkinliğe geçişin gerçekleştiği 19 yaş ve üstündeki dönemde bir önceki dönemde kendisi hakkında yapılan değerlendirmeler bilişsel gelişim alanında yaşadığı ilerlemelerle birlikte, daha az önemli hale gelmekte, benmerkezcilikten kurtularak daha olumlu ilişkiler kurabilmekte (Bütün Ayhan, 2017; Rutland, Killen ve Jumpol, 2007) ve sonuç olarak daha fazla sosyal destek algılamaktadır. Yapılan araştırmalarda da yaşın artmasıyla sosyal dışlanma puanları arasında negatif yönde ilişkinin olduğu bulunmuştur (Benenson vd., 2011; Löckenhoff, Cook, Anderson ve Zayas, 2013).

Araştırma sonucunda, madde kullanan ergenlerin sigara içme durumlarına göre Sosyal Dışlanma ölçeği ve Sosyal Provizyon ölçeği puanları arasında anlamlı farklılık bulunmamıştır. Ancak araştırma sonucunda madde kullanan ergenlerin sigaraya başlama yaşları düştükçe, dışlanmayı daha fazla yaşadıkları, buna karşılık 18 yaşından sonra sigaraya başlaması durumunda sosyal provizyon puanlarının yükseldiği bulunmuştur. Sigaraya başlama yaşı her geçen gün düşmekte, erken yaşlarda sigaraya başlayan çocukların mevcut durumlarını düzeltebilmek amacıyla önleme ve müdahale programları uygulanmaktadır (Gümüş Doğan ve Ulukol, 2010) Elbette bu durumun gerçekleşmesinde toplum ve aile birlikte rol almakta (Bilgiç ve Günay, 2014), problemde burada başlamaktadır. Çünkü her ne kadar bu tip programlar zorunlu olarak uygulanmak istense de çocuğun aile yapısı ve bağımlılığı göz ardı edilebilmektedir (Milton, Woods, Dugdill, Porcelatto ve Springett, 2008). Bu göz ardı edilmiş de çocuğun dışlandığını düşünmesine neden olabilmektedir. On sekiz yaşından sonra, bireyin yetişkinliğe girdiği, kendi sorumlulukları ve kararlarını alabildiği düşüncesinin de dışlanmayı azaltacağı düşünülmektedir. Bunun yanında özellikle ergenler içinde buldukları problemleri durumlardan dolayı yalnız kaldıklarında sigara ya da alkol gibi maddelere sığınabilmekte, bu durum ise onların olaylarla mücadelede sosyal anlamda yalnız olmadıklarını ve desteklendikleri duygusunu yaşamalarına neden olmaktadır (Baran vd., 2014).

Ergenlerin alkol kullanma durumlarına göre sosyal dışlanma ölçeği ve sosyal provizyon ölçeği puanları arasında anlamlı farklılık bulunmuştur. Ancak ergenlerin alkole başlama yaşına göre sosyal dışlanma ölçeği ve sosyal provizyon ölçeği puanları arasında anlamlı farklılık belirlenmemiştir. Ergenlerin alkol alma durumları arttıkça daha fazla dışlanma yaşadıkları saptanmıştır. Bu durumda alkol kullanan ergenlerin alkol kullanma sıklıkları arttıkça dışlanmayı daha fazla yaşadıkları, aynı

zamanda alkol kullanmayan ergenlerin sosyal desteği daha fazla algıladıkları görülmektedir. Alkol kullanan bireylerin daha fazla toplumsal dışlanma yaşadıkları araştırma sonuçlarıyla kanıtlanmıştır (Beşirli, 2007; Blackhart, Nelson, Winter ve Rockney, 2011; Nutt, King ve Phillips, 2010; Pescosolido, Martin, Long, Medina, Phelan ve Link, 2010; Schomerus, Lucht, Holzinger, Matschinger, Carta MG ve Angermeyer, 2011; Twenge, Catanese ve Baumeister, 2002; Uçan ve Esen, 2015).

Araştırma sonucunda, madde kullanan ergenlerin aile tiplerine göre geniş aile yapısına sahip olan ergenlerin sosyal dışlanma puanları yüksek olarak bulunmuşken, çekirdek aile yapısına sahip olan ergenlerin sosyal provizyon puanları yüksek bulunmuştur. Bu durumu ailenin özellikleri ile açıklamak mümkündür. Geniş aile yapısı aynı zamanda içinde pek çok bireyin olduğu bir aile yapısıdır (Tepeli, 2018). Burada ailede herhangi birinin madde kullanımının söz konusu olması ya da ailenin madde kullanımına yönelik ilgisiz tavrı sonucunda, çocukta madde kullanımı söz konusu olabilmektedir (Barker and Hunt, 2004). Ögel ve Tamar (1996) tarafından yapılan bir araştırma sonucunda, madde kullanan çocukların çoğunlukla evde ailelerinin yanında kullandıkları ve ailenin de bu durumdan haberdar olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bunun tersine çekirdek aile yapısı ise çocukların potansiyellerini tam olarak gerçekleştirebilmeleri ve üyelerinin isteklerini göz önüne alarak hareket eden aile olarak tanımlanabilir (Tepeli, 2018). Dolayısıyla çekirdek aile yapısına sahip olan ailelerde ergenlerin sosyal ihtiyaçlarına daha fazla önem verilmesi de bu bağlamda beklenen bir sonuçtur.

Araştırma sonucunda ulaşılan son bulgu, sosyal dışlanma ölçeği ve sosyal dışlanma ölçeği ile sosyal provizyon ölçeği arasında negatif yönde anlamlı ilişkinin bulunmasıdır. Bu durumu ölçeklerin ölçtüğü davranışlara bağlayarak açıklamak mümkündür. Bilindiği üzere sosyal dışlanma, kişinin içinde yaşadığı toplum tarafından görmezden gelinerek, dışlanmasına vurgu yaparken (Brandova ve Kajanova, 2015), sosyal provizyon ise bireyin sosyal ihtiyaçlarının desteklenmesini içermektedir (Duru and Balkıs, 2007). Dolayısıyla bu iki ölçek arasındaki negatif ilişki beklenen bir durum olarak değerlendirilebilir. Yapılan araştırmalarda da sosyal dışlanma ile sosyal provizyon arasında negatif yönde anlamlı ilişkiler bulunmuştur (Gerber ve Wheeler, 2009; Williams ve Zadro, 2001).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Madde kullanan ergenlerin sosyal dışlanma ve sosyal ihtiyaçlarını belirlemek amacıyla yapılan araştırma sonucunda, ergenlerin cinsiyetlerine, yaşlarına, sigara ve alkol kullanma durumlarına, sigara ve alkole başlama yaşına ve aile tiplerine göre sosyal dışlanma ölçeği ile sosyal provizyon ölçeği arasında anlamlı farklılık; Sosyal dışlanma ile sosyal provizyon ölçeği arasında negatif yönde anlamlı ilişki bulunmuştur. Araştırma sonucunda, sosyal dışlanma alkol ve sigara kullanım konusunda daha detaylı ve derinlemesine çalışmalar planlanmak veya madde bağımlılığı, sosyal dışlanma ve bu gruplara giren ergenlerin sosyal ihtiyaçlarının daha fazla araştırılması önerilebilir.

“COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” beyanları:	
Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı alınmıştır.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Katkı Oranı Beyanı:	1. yazar: %50 – 2. yazar: %50
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Sorumlu Yazar:	Mejra Gusinac
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.	
<i>The following statements are made in the framework of “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Author Contributions:	1 st author: %50 -2 st author: %50
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Corresponding Author:	Mejra Gusinac
Double-Blind Peer Review:	External-independent
<i>This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.</i>	

KAYNAKÇA

- Alabay, E. (2017). Okul Öncesi Dönem Çocuğu Olan Ebeveynlerin Ebeveynlik Tutumlarının İncelenmesi. *Erken Çocukluk Çalışmaları Dergisi*, 1(2), 156-174.
- Aydın, B. (2016). Toplumsal Dışlanma ve Aidiyet Kıskaçında Bağımlı Gençlik (Konya Örneği), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Mehmet Ali Aydemir), Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Baltacı, A. (2018). Nitel Araştırmalarda Örneklem Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 231-274.
- Baran, M.; Küçükakça, G. ve Ayran, G. (2014). Sağlık Yüksekokulu Öğrencilerinde Algılanan Sosyal

- Destek Düzeyinin Sigara Kullanımı Üzerine Etkisi. *ADÜ Tıp Fakültesi Dergisi*, 15(1), 9-15.
- Barker, J. C. ve Hunt, G. (2004). Representations of Family: A Review of the Alcohol and Drug Literature. *International Journal of Drug Policy*, 15(5), 347-356.
- Benenson, J. F.; Markovits, H.; Thompson, M. E. ve Wrangham, R. W. (2011). Under Threat of Social Exclusion, Females Exclude More Than Males. *Psychological Science*, 22(4), 538-544.
- Beşirli, H. (2007). Gençlerin Alkol Tüketim Davranışları ve Bu Davranışları Etkileyen Faktörlerin Sosyolojik Analizi. *Istanbul Journal of Sociological Studies*, 0(35), 85-118.
- Bilgiç, N. ve Günay, T. (2014). Ergenlerin Sigara Bırakma Konusunda Desteklenmesinde Bir Yöntem: Akran Eğitimi. *Türk Toraks Dergisi*, 0(15), 102-5.
- Blackhart, G. C.; Nelson, B. C.; Winter, A. ve Rockney, A. (2011). Self-Control in Relation to Feelings of Belonging and Acceptance. *Self and Identity*, 0(10), 152-165.
- Brandova, N. ve Kajanova, A. (2015). Social Exclusion Among Problem Drug Users. *Journal of Nursing, Social Studies, Public Health and Rehabilitation*, 3(4), 123-129.
- Bütün Ayhan, A. (2017). Bilişsel Gelişim. (Ed.: N. Aral ve T. Duman). *Eğitim Psikolojisi İçinde* (s. 104-128). Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Büyükcebeci, A. ve Deniz, M. E. (2017). Ergenlerde Sosyal Dışlanma, Yalnızlık ve Okul Öznel İyi Oluş: Empatik Eğilimin Aracılık Rolü. *International Online Journal of Educational Sciences*, 9(3), 723-736.
- Hum, E. S. ve Falci, C. (2016). *Gender Differences in Social Support, Self-Salience and Mental Health*, UCARE Research Products University of Nebraska-Lincoln.
- Derin, M. ve Tapan, M. G. (2017). Madde Bağımlılığı ve Dışlanma. *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi*, 0(10), 26-36.
- Duru, E. ve Balkıs, M. (2007). Psychometric Characteristics of Social Provision Scale: Validity and Reliability Study. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(27), 79-90.
- Erbay, E., Oğuz, N., Yıldırım, B. ve Fırat, E. (2016). Alkol ve Madde Bağımlılığı Olan Bireylerin Başa Çıkma Tutumları. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 20(3), 597-609.
- Erdamar, G. ve Kurupınar, A. (2014). Ortaöğretim Öğrencilerinde Görülen Madde Bağımlılığı Alışkanlığı ve Yaygınlığı: Bartın İli Örneği. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(1), 65-84.
- Fazlıoğlu, Y. (2017). Sosyal Gelişim. (Ed.: N. Aral ve T. Duman). *Eğitim Psikolojisi İçinde* (s. 154-176). Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Galieva Ravilevna, E. ve Eflova Yureivna, M. (2017). Social Exclusion of Disadvantaged Groups in the Modern Russian Society. *Journal of History Culture and Art Research*, 6(4), 588-596.
- Gazquez, J.; Perez Fuentes, M. C.; Molero, M. M.; Baraggan Martin, A. B.; Martos Martinez, Á. ve Sanchez Marchan, C. (2016). Drug Use in Adolescents in Relation to Social Support and Reactive and Proactive Aggressive Behavior. *Psicothema*, 28(3), 318-322.
- Gerber, J. ve Wheeler, L. (2009). On Being Rejected: A Meta-Analysis of Experimental Research on Rejection. *Perspectives on Psychological Science*, 4(5), 468-488.
- Gilman, R.; Dewart, C. N.; Carter Sowell, A. ve Adams, R. E. (2013). Validation of the Ostracism Experience Scale for Adolescents. *Psychological Assessment*, 25(2), 319-330.
- Gürler, A. ve Demirli, C. (2017). Ergenlerde Sosyal Dışlanma ve Benlik Saygısı Arasındaki İlişki. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(11), 941-951.
- Gümüş Doğan, D. ve Ulukol, B. (2010). Ergenlerin Sigara İçmesini Etkileyen Faktörler ve Sigara Karşıtı İki Eğitim Modelinin Etkinliği. *İnönü Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 17(3), 179-185.
- Hayre, S. R.; Goulter, N. ve Moretti, M. M. (2019). Maltreatment, Attachment, and Substance Use in Adolescence: Direct and Indirect Pathways. *Addictive Behaviors*, 0(90), 196-203.
- Karasar, N. (2011). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Akademi Yayıncılık.
- Kurubić, Z.; Milenković, P. ve Zotova, A. (2015). *Socijalni Problemi Krivice*. Beograd: Čigoja štampa.

- Löckenhoff, C. E.; Cook, M. A.; Anderson, J. F. ve Zayas, V. (2013). Age Differences in Responses to Progressive Social Exclusion: the Role of Cognition and Socioemotional Functioning. *The Journals of Gerontology, Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, 68(1), 13–22.
- March, J. C., Oviedo Joakes, E. ve Romero, M. (2006). Drugs and Social Exclusion in ten European Cities. *European Addiction Research*, 0(12), 33-41.
- Milton, B.; Woods, S. E.; Dugdill, L.; Porcelatto, L. ve Springett, R. (2008). Starting Young? Children's Experiences of Trying Smoking During Pre-Adolescence. *Health Education Research*, 23(2), 298–309.
- Morton, S. B.; Haynie, D. L.; Crump, A. D.; Keith, P. E. ve Saylor, E. (2001). Peer and Parent Influences on Smoking and Drinking Among Early Adolescents. *Health Education & Behavior Reviews*, 28(1), 95-107.
- Nutt, D. J.; King, L. A. ve Phillips, L. D. (2010). Independent Scientific Committee on Drugs Drug Harms in the UK: A Multicriteria Decision Analysis. *Lancet*, 0(376), 1558–1565.
- Ögel, K. ve Tamar, D. (1996) *Uyuşturucu Maddeler ve Bağımlılık Okul Eğitim Paketi, Öğrenci Anketi Bulgular*. İstanbul: AMATEM-Özel Okullar Derneği Yayını, Prive Ltd.
- Pescosolido, B. A.; Martin, J. K.; Long, J. S., Medina, T. R.; Phelan, J. C. ve Link, B. G. (2010). 'A Disease Like Any Other'? A Decade of Change in Public Reactions to Schizophrenia, Depression, and Alcohol Dependence. *Am J Psychiatry*, 0(167), 1321–1330.
- Rawal, N. (2008). Social Inclusion and Exclusion: A Review, Dhauagiri. *Journal of Sociology and Anthropology*, 0(2), 161-180.
- Rutland, A.; Killen, M. ve Jumpol, N. (2007). *Social Exclusion in Childhood and Adolescence*. Guilford, MD, United States.
- Saito, M.; Kondo, N.; Ojima, T. ve Hirai, H. (2012). Gender Differences on the Impacts of Social Exclusion on Mortality Among Older Japanese: AGES Cohort Study. *Social Science & Medicine*, 75(5), 940-945.
- Salovey, P.; Stroud, L.; Woolery, A. ve Epel, E. S. (2002). Perceived Emotional Intelligence, Stress Reactivity, and Symptom Reports: Further Explorations Using the Trait Meta-Mood Scale. *Psychology and Health*, 0(1), 611-627.
- Schomerus, G.; Lucht, M.; Holzinger, A.; Matschinger, H.; Carta, M. G. ve Angermeyer, M. C. (2011). The stigma of Alcohol Dependence Compared with Other Mental Disorders: A Review of Population Studies. *Alcohol Alcohol*, 0(46), 105–112.
- Santrock, J. W. (2014). *Yaşam Boyu Gelişim- Life-Span Development*, (13. Basım), (Çev. Ed.: G. Yüksel). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.
- Sertelin Mercan, Ç. (2016). Ergenler İçin Sosyal Dışlanma Ölçeği: Türkçe Geçerlik ve Güvenirliği. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13-2(25), 175-186.
- Şanlı, D. ve Öztürk, C. (2015). Anne Babaların Çocuk Yetiştirme Tutumları ve Tutumlar Üzerine Kültürün Etkisi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, 8(4), 240-246.
- Tekgül, N. (2014). Ergen ve Riskler. (Ed.: O. Derman ve N. Tekgül). *Ergen ve Riskler Kongre Kitabı* İçinde. İzmir.
- Telef, B. (2014). Ergenlerde Olumlu ve Olumsuz Duygular ile Riskli Davranışlar Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 22(2), 591-604.
- Tepeli, K. (2018). Ailenin Tanımı, Türleri ve İşlevleri. (Ed.: K. Tepeli ve E. Durualp). *Aile Yaşam Döngüsü* İçinde (s. 14-38). Ankara: Hedef Yayınları.
- TUBİM. (2018). Türkiye Uyuşturucu Raporu. <http://www.narkotik.pol.tr/TUBIM/Documents/2018%20Uyu%C5%9Fturucu%20Raporu.pdf>. adresinden 26.7.2019 tarihinde erişildi.

- Twenge, J. M.; Catanese, K. R. ve Baumeister, R. F. (2002). Social Exclusion Causes Selfdefeating Behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, 0(83), 606–615.
- Uçan, A. ve Esen, B. K. (2015). Ergenlerin Öznel İyi Oluşlarının Toplumsal Konum ile İlgili Risk Alma Değişkenine Göre İncelenmesi. *Mersin University Journal of the Faculty of Education*, 11(2), 288-299.
- Williams, K. D. ve Zadro, L. (2001). *Ostracism: On Being Ignored, Excluded, and Rejected*. New York: Oxford University Press Online.

Ortaöğretim Kurumlarında Görev Yapan Yöneticilerin Duygu Yönetimi Davranışları İle Öğretmenlerin Okul Mutluluğu Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*

Merve Aydın

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9216-3410>

Yüksek Lisans Öğrencisi / Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, İstanbul – TÜRKİYE

Prof. Dr. Aydın Balyer

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4157-1155>

Yıldız Teknik Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, İstanbul – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 08.04.2022

Kabul: 15.09.2022

On-line Yayın: 30.09.2022

Anahtar Kelimeler

Ortaöğretim Kurumu

Okul Yöneticisi

Okul Mutluluğu

Duygu Yönetimi

Yönetim Süreçleri

Öğretmen

Araştırma Makalesi

* Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için Yıldız Teknik Üniversitesi'nden etik kurul onayı alınmıştır.

* Bu çalışma, 1. yazar Merve Aydın'ın 2. yazar Prof. Dr. Aydın Balyer danışmanlığında hazırladığı "Ortaöğretim Kurumlarında Görev Yapan Yöneticilerin Duygu Yönetimi Davranışları İle Öğretmenlerin Okul Mutluluğu Arasındaki İlişkinin İncelenmesi" başlıklı Yüksek Lisans Tezi'nden üretilmiştir.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.61819>

Öz

Bu çalışmada öğretmenlerin algılarına göre yöneticilerin yönetim süreçlerindeki duygu yönetimi davranışları ile öğretmenlerin okul mutlulukları arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma nicel bir çalışmadır. Araştırmada ilişkisel desen kullanılmıştır. Araştırmaya İstanbul ili Başakşehir, Bakırköy, Küçükçekmece ve Şişli ilçelerinde resmi ortaöğretim kurumlarında çalışan 383 öğretmen katılmıştır. Araştırma verileri toplanırken Kişisel Bilgi Formu, Okul Mutluluk Ölçeği ve Yönetim Süreçleri Açısından Yöneticilerin Duygu Yönetimi Davranışları Ölçeği kullanılmıştır. Veriler sosyal bilimlerde kullanılan bir istatistik programı ile analiz edilmiştir. Verilerin analizi frekans analizi, Mann Whitney U Testi, Kruskal Wallis H Testi ve korelasyon analizi ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya göre yöneticilerin duygu yönetimi davranışları öğretmenlerin cinsiyetleri, branşları ve görev yaptıkları okul türlerine göre farklılaşırken; yaş ve mesleki kıdem yıllarına göre farklılaşmamaktadır. Öğretmenlerin okul mutluluk düzeyleri cinsiyet değişkenine göre fiziksel donanım, öğrenme ortamı, işbirliği, etkinlikler alt boyutları ve okul mutluluğu ölçek toplam puanda farklılaşmamaktadır. Öğretmenlerin okul mutluluk düzeyleri okul mutluluğu ölçeğinin okul yönetimi alt boyutunda erkek öğretmenlerde kadın öğretmenlere göre daha yüksektir. Öğretmenlerin okul mutluluk düzeyleri yaş ve mesleki kıdem değişkenlerine göre farklılaşmamakta; branş ve okul türü değişkenlerine göre farklılaşmaktadır. Yönetim süreçleri açısından yöneticilerin duygu yönetimi davranışları ve öğretmenlerin okul mutlulukları pozitif yönde ve anlamlı düzeyde ilişkili bulunmuştur. Bulgular alan yazındaki sonuçlar doğrultusunda tartışılmış ve ardından araştırmacılara ve uygulayıcılara yönelik öneriler verilmiştir.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Aydın, M. ve Balyer, A. (2022). Ortaöğretim Kurumlarında Görev Yapan Yöneticilerin Duygu Yönetimi Davranışları İle Öğretmenlerin Okul Mutluluğu Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 15(91), 91-116.

Investigation of the Relationship Between Emotion Management Behaviors of High School Managers and Teachers' School Happiness*

Merve Aydın

Master Student / Yildiz Technical University, Institute of Social Sciences, Department of Educational Sciences, Istanbul – TURKEY

Prof. Dr. Aydın Balyer

Yildiz Technical University, Faculty of Education, Department of Educational Sciences, Istanbul – TURKEY

Article History

Submitted: 08.04.2022

Accepted: 15.09.2022

Published Online: 30.09.2022

Keywords

Secondary Education Institution
School Principal
School Happiness
Emotion Management
Management Processes
Teacher

Research Article

* This article was checked by Intihal.net. This article is under the Creative Commons license. Ethics committee approval was received for this article from Yildiz Technical University.

* This study was carried out by the 1st author Merve Aydın, the 2nd author Prof. Dr. Aydın Balyer it was produced from the Master's Thesis titled "Investigation of the Relationship Between Emotion Management Behaviors of High School Principals and Teachers' School Happiness" prepared under the consultancy.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.61819>

Abstract

The purpose of this research is to investigate the relationship between emotion management behaviors of managers in terms of management processes and teachers' school happiness. The research was carried out with correlational design. The research sample consists from 383 teachers working in public high schools in the districts of Istanbul, Başakşehir, Bakırköy, Küçükçekmece and Şişli. The data were collected through Personal Information Form, School Happiness Scale and Scale of Managers' Emotion Management Behaviours in terms of Management Processes. The data were analyzed with a statistical program used in social sciences. In the data analysis frequency analysis, Mann Whitney U-test, Kruskal Wallis H-Test and correlation analysis were used. According to the study, while the emotion management behaviors of the managers differ according to the gender, branch and school type; does not differ according to the age and professional seniority variable. Teachers' school happiness levels does not differ according to gender variable with respect to physical equipment, learning environment, cooperation, activities sub-dimensions and total scale score. In the school management sub-dimension, teachers' school happiness levels are higher among male teachers than female teachers. According to the research, while the teachers' school happiness levels differ according to the branch and school type; does not differ according to the age and professional seniority variable. Positivity and meaningful relationship were determined between emotion management behaviors of managers in terms of management processes and teachers' school happiness. The results were discussed based on previous findings and recommendations for researchers and practitioners were presented.

GİRİŞ

Duygu insan yaşamında önemli bir yere sahip olan, insanların eylemlerini ve düşüncelerini etkileyen, yaşamın her alanında var olan bir unsurdur. Bununla birlikte uzun zaman boyunca duyguların iş hayatında olmaması gerektiği savunulmuş, iş ve duyguların birbirinden yalıtılması gerektiği belirtilmiştir. Ancak farklı alanlarda yapılan yüzlerce çalışmada duyguların insan yaşamının her yerinde olduğu belirtilmektedir (Trampe, Quoidbach and Taquet, 2015). Dolayısıyla iş yaşamı duygulardan arınık bir şekilde düşünülemez.

İş yaşamında hem yapılan işin kendi özüne hem de iş ortamında bulunan kişiler ile gerçekleşen iletişimlerin sonucunda pek çok olumlu ve olumsuz duygu yaşanabilmektedir. İş yaşamında olumlu duygular verimlilik, üretkenlik, örgüte bağlılık, adanmışlık, iş doyumunu gibi olumlu sonuçlar oluşturabilmektedir. Çalışanların olumlu duyguları işgörenlerin performanslarını ve yaşam kalitelerini artırabilmektedir (Eker, 2021). Aynı zamanda motivasyonlarını artırarak işlerine odaklanabilmelerini kolaylaştırmaktadır (Demir, 2021). Olumsuz duygular ise verimsizlik, işten ayrılma, tükenmişlik gibi pek çok soruna sebep olabilmektedir (Töremen ve Çankaya, 2008). Çalışanların performanslarında düşüşe, iş gerginliğine ve motivasyon düşüklüğüne neden olabilmektedir (Demir, 2021). Çalışanların duygusal yapısında çözüme kavuşturulmamış olan sorunlar örgütün büyümesi ve gelişmesi yönündeki en önemli engellerden biridir (Doğan ve Şahin, 2007). Sonuç olarak olumlu duygular iş yaşamında olumlu sonuçlar oluştururken; olumsuz duygular ise olumsuz sonuçlara yol açmaktadır.

Örgüt yaşamında insan davranışlarının üzerinde duyguların etkili olduğunu fark eden bilim insanları duygu yönetiminin üzerinde durmuştur (İşeri, 2019). Örgütlerin verimli ve etkili olması için duygulardan arındırılması gerekmez. Hatta çalışanların duyguları yönetilip düzenlenirse örgütler daha iyi bir performans sergileyebilirler (Kahraman, 2015). Bu noktada yöneticilere önemli görev ve sorumluluklar düşmektedir. Organizasyon için gerekli olan pozitif enerjiyi oluşturmak yöneticinin sorumluluğu dahilindedir (Karayaman, 2019). Yöneticiler içinde bulunduğu örgütün iklimini anlamalı ve örgütü iyi yönetmenin yanı sıra çalışanların duygularının farkında olmalı ve onları yönetebilmelidir (Akoğlan Kozak ve Genç, 2014).

Duyguların yönetimi eğitim kurumlarında oldukça önemlidir. Çünkü eğitim kurumlarında insan sayısı fazla olup sevinç, üzüntü, öfke, heyecan, kaygı gibi duygular sıklıkla yaşanmaktadır. Çalışanların duygularının ele alınıp daha sonra bu duyguların örgütün amaçları için yönetilmesi örgüt açısından önem taşımaktadır (Yıldırım, 2016). Duyguların tanınması ve yönetilmesi örgütlerin amaçları doğrultusunda varlığını devam ettirebilmesi, örgüt ikliminin olumlu olması, çalışanların yüksek performans sergilemesi gibi bir dizi olumlu sonuç oluşturması bakımından önemlidir (Berber Abaka, 2018).

Duyguların etkili yönetildiği bir örgütte çalışanların iş ortamlarında iyi oluşlarının ve mutluluklarının da yüksek olması beklenmektedir. Çünkü duygular mutluluğun duygusal boyutunu kapsamaktadır (Doğan ve Eryılmaz, 2012). Olumlu duyguların deneyimlenme sıklığı arttıkça mutluluk da artmaktadır (Derin, 2013). Bu bilgilerden hareketle yöneticilerin yönetim süreçleri boyunca duygu yönetimi sağlayabilmelerinin çalışanların mutluluğunu artıracakı düşünülmektedir.

Yöneticilerin duygu yönetimi davranışları konusu yakın zamanda çalışılmaya başlanmıştır. Ulusal alanyazın incelendiğinde yöneticilerin duygu yönetiminin motivasyon (Güngör, 2019), iş doyumunu (Söğüt, 2018), kişilik özellikleri (Avcı, 2014), okul yöneticisi ve öğretmenlerin görüşleri (Titrek, Bayrakçı ve Zafer, 2009) açısından incelendiği görülmektedir. Bu çalışmada ise öğretmenlerin algılarına göre yöneticilerin yönetim süreçlerindeki duygu yönetimi davranışları ve öğretmenlerin okul mutlulukları arasındaki ilişki araştırılmıştır. Çalışmadan ulaşılabilecek sonuçlar uygulayıcılar ve araştırmacılar için yararlı olabilir. Uygulama alanı açısından, eğitim kurumlarının en stratejik unsurlarından biri olan öğretmenlerin okul mutluluğunun belirleyicilerinin tespit edilmesi, öğretmenlerin mutluluklarını artırmayı hedefleyen programlara bilgi sağlaması açısından önem taşımaktadır. Ayrıca araştırma sonuçları, öğretmenlerin mutluluklarını artırmayı amaçlayan yöneticiler için yönetim süreçlerini yürütürken yapmaları gerekenler bakımından yol gösterici olabilir. Nicel araştırma yaklaşımında tasarlanan bu araştırmadan elde edilecek bulgular öğretmen

mutluluğunu konu edinen nitel araştırmalara da fikir sağlayabilir.

Araştırmanın temel amacı öğretmenlerin algılarına göre ortaöğretim kurumlarında çalışan yöneticilerin duygu yönetimi davranışları ve öğretmenlerin okul mutluluk düzeyleri arasındaki ilişkinin saptanmasıdır. Araştırma soruları aşağıdaki gibidir:

1. Öğretmenlerin algılarına göre ortaöğretim kurumlarında çalışan yöneticilerin duygu yönetimi davranışları yönetim süreçleri alt boyutlarında ne düzeydedir?
2. Öğretmenlerin algılarına göre ortaöğretim kurumlarında çalışan yöneticilerin duygu yönetimi davranışlarının düzeyi öğretmenlerin cinsiyetleri, yaşları, mesleki kıdem yılları, branşları ve görev yaptıkları okul türü bakımından anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
3. Öğretmenlerin okul mutluluklarının düzeyi nedir?
4. Öğretmenlerin okul mutluluk düzeyleri cinsiyetleri, yaşları, mesleki kıdem yılları, branşları ve görev yaptıkları okul türü açısından anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
5. Ortaöğretim kurumlarında çalışan yöneticilerin yönetim süreçlerindeki duygu yönetimi davranışları ve öğretmenlerin okul mutluluk düzeyleri anlamlı düzeyde ilişkili midir?

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Öğretmenlerin algılarına göre yöneticilerin duygu yönetimi davranışları ile öğretmenlerin okul mutlulukları ilişkisinin incelendiği bu araştırma nicel bir çalışmadır. Ve araştırma ilişkisel desen ile yürütülmüştür. Bu desende değişkenlere müdahale edilmeksizin değişkenler arasındaki ilişki araştırılmaktadır (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2016). Çalışmada da öğretmenlerin algılarına göre yöneticilerin duygu yönetimi davranışları ve öğretmenlerin okul mutluluklarının ilişkili olup olmadığı ortaya konulmaya çalışıldığından ilişkisel desen kullanılması gerekmiştir.

Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evreni resmi ortaöğretim kurumlarında çalışan öğretmenlerdir. Araştırmanın çalışma evreni ise 2021-2022 eğitim öğretim yılında İstanbul ili Bakırköy, Başakşehir, Küçükçekmece ve Şişli ilçelerinde faaliyet gösteren resmi ortaöğretim kurumlarında çalışan öğretmenler oluşturmaktadır. Örneklem basit tesadüfi örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Bu örnekleme yönteminde evren içindeki tüm birimlerin örnekleme içine seçilme ihtimali eşittir (Büyüköztürk vd., 2016). Bu yöntemin temsil gücü yüksek olduğu için araştırmanın dış geçerliği ile ilgilidir. Bu yöntemde önceden belirlenen örneklem büyüklüğü elde edilinceye kadar çalışma evreninden birim seçilmektedir ((Büyüköztürk vd., 2016). Örneklem büyüklüğü belirlenirken %95 güven düzeyi dikkate alınmıştır. Bu doğrultuda araştırmaya 383 öğretmen katılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Bu çalışmanın verileri toplanırken kişisel bilgi formu, Okul Mutluluğu Ölçeği ve Yönetim Süreçleri Açısından Yöneticilerin Duygu Yönetimi Davranışları Ölçeği kullanılmıştır.

Okul Mutluluğu Ölçeği Sezer ve Can (2019) tarafından geliştirilmiştir. Ölçekte fiziksel donanım, öğrenme ortamı, işbirliği, etkinlikler ve okul yönetimi boyutları bulunmaktadır. Fiziksel donanım boyutunda 4, öğrenme ortamı boyutunda 7, işbirliği boyutunda 8, etkinlikler boyutunda 3, okul yönetimi boyutunda 4 olmak üzere ölçekte 26 madde bulunmaktadır. Ölçek beşli likert tipindedir. Ölçeğin madde toplam puan korelasyonları .54 ile .86 arasındadır. Ölçeğin iç tutarlılık katsayısı .93 olarak tespit edilmiştir. Mevcut araştırmada ise ölçeğin iç tutarlılık katsayısı .95 olarak saptanmıştır.

Yönetim Süreçleri Açısından Yöneticilerin Duygu Yönetimi Davranışları Ölçeği ise 2012 yılında Çoruk ve Akçay tarafından geliştirmiştir. Ölçeğin alt boyutları karar verme, planlama, iletişim, örgütlenme, eşgüdümleme ve değerlendirmedir. Karar verme boyutunda 5, planlama boyutunda 6, iletişim boyutunda 14, örgütlenme boyutunda 6, eşgüdümleme boyutunda 5 ve değerlendirme boyutunda 4 olmak üzere ölçekte toplam 40 madde vardır. Ölçeğin madde toplam puan korelasyonları .50 ile .83 arasındadır. İç tutarlılık katsayısı .98'dir. Mevcut araştırmada da ölçeğin iç tutarlılık katsayısı .99 olarak tespit edilmiştir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırma verileri toplanırken ölçek uygulanmış, uygulama yüz yüze gerçekleştirilmiş ve ölçek formunun cevaplanması yaklaşık 10 dakika sürmüştür. Uygulama öncesinde gerekli makamlardan yazılı izin alınmıştır. Bu doğrultuda Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nden etik kurul onayı ve İstanbul İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nden uygulama izni alınmıştır. Araştırmadaki tüm veriler gönüllülük ilkesi gözetilerek toplanmış; katılımcılara araştırmanın amacı, önemi, konusu, ölçekte yer alan soruları samimiyetle yanıtlamalarının gerekliliği ve verilerin sadece araştırma kapsamında kullanılacağı hakkında bilgi verilmiştir. Ardından gönüllü olduğunu belirten katılımcılar araştırmaya dahil edilmiştir. Bu durum araştırmanın iç geçerliğini artıran unsurlardan biridir.

Veriler analiz edilirken öncelikle verilerin normal dağılıp dağılmadığı incelenmiş, tüm verilerin normal dağılım sergilemediği ($p<.05$) görülmüştür. Verilerin analizinde yöneticilerin duygu yönetimi davranışları ile öğretmenlerin okul mutluluk düzeylerinin öğretmenlerin cinsiyetlerine göre anlamlı düzeyde farklılaşma durumu belirlenirken Mann Whitney U-Testi; öğretmenlerin yaşları, mesleki kıdem yılları, branşları ve görev yaptıkları okul türüne göre anlamlı düzeyde farklılaşma durumu belirlenirken Kruskal Wallis H-Testi kullanılmıştır. Öğretmenlerin algılarına göre yöneticilerin duygu yönetimi davranışları ve öğretmenlerin okul mutlulukları ilişkisinin incelenmesinde korelasyon analizi yapılmıştır.

BULGULAR

Öğretmenlerin Algılarına Göre Yöneticilerin Duygu Yönetimi Davranışlarının ve Öğretmenlerin Okul Mutluluklarının Düzeyine İlişkin Bulgular

Öğretmenlerin algılarına göre yöneticilerin duygu yönetimi davranışlarının yönetim süreçleri alt boyutlarındaki düzeyi ile öğretmenlerin okul mutluluk düzeyi incelenmiş, bulgular Tablo 1' de sunulmuştur.

Tablo 1: Yönetim Süreçleri Açısından Yöneticilerin Duygu Yönetimi Davranışlarının ve Öğretmenlerin Okul Mutluluklarının Düzeyi

Yönetim Süreçleri Alt Boyutları	$\bar{X}$	Ss
Karar verme	3.91	.93
Planlama	3.78	.99
İletişim	3.85	1.02
Örgütlenme	3.68	1.04
Koordinasyon	3.69	1.01
Değerlendirme	3.86	1.08
Ortalama	3.80	1.01
Okul Mutluluğu Boyutları		
Fiziksel Donanım	3.57	0.86
Öğrenme Ortamı	3.95	0.73
İşbirliği	4.06	0.68
Etkinlikler	3.81	0.87
Okul Yönetimi	4.08	1.05
Okul Mutluluğu Toplam	3.93	0.68

Tablo 1'de öğretmenlerin algılarına göre yöneticilerin duygu yönetimi davranışlarının karar verme boyutundaki ortalaması ($\bar{X} = 3.91$); planlama boyutundaki ortalaması ($\bar{X} = 3.78$); iletişim boyutundaki ortalaması ($\bar{X} = 3.85$); örgütlenme boyutundaki ortalaması ($\bar{X} = 3.68$); koordinasyon boyutundaki ortalaması ($\bar{X} = 3.69$) ve değerlendirme boyutundaki ortalaması ($\bar{X} = 3.86$) yüksek düzeyde bulunmuştur. Örgütlenme ve koordinasyon boyutlarında alınan puanlar ile iletişim ve

değerlendirme boyutlarında alınan puanların ortalaması birbirine yakındır. Yönetim süreçleri açısından duygu yönetimi davranışlarının genel ortalaması ($\bar{X}$ =3.80) yüksek düzeydedir. Öğretmenlerin okul mutluluğu düzeylerinin ise fiziksel donanım alt boyutundaki ortalamasının ($\bar{X}$ =3.57); öğrenme ortamı alt boyutundaki ortalamasının ($\bar{X}$ =3.95); işbirliği alt boyutundaki ortalamasının ($\bar{X}$ =4.06); etkinlikler alt boyutundaki ortalamasının ($\bar{X}$ =3.81); okul yönetimi alt boyutundaki ortalamasının ($\bar{X}$ =4.08) ve ölçeğin genelinde puan ortalamasının ($\bar{X}$ =3.93) yüksek düzeyde olduğu görülmektedir.

Yöneticilerin Duygu Yönetimi Davranışlarının Cinsiyet Değişkenine Göre İncelenmesine İlişkin Bulgular

Öğretmenlerin algılarına göre yöneticilerin duygu yönetimi davranışlarının cinsiyete göre farklılaşma durumunu incelemek için Mann Whitney U-Testi uygulanmış, bulgular Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2: Cinsiyete Göre Yöneticilerin Duygu Yönetimi Davranışları

Yönetim Süreçleri Alt Boyutları	Cinsiyet	N	U	p
Karar Verme	Kadın	217	15275	.01*
	Erkek	166		
Planlama	Kadın	217	15677	.03*
	Erkek	166		
İletişim	Kadın	217	15691.5	.03*
	Erkek	166		
Örgütlenme	Kadın	217	15200	.01*
	Erkek	166		
Koordinasyon	Kadın	217	15438.5	.02*
	Erkek	166		
Değerlendirme	Kadın	217	16568	.17
	Erkek	166		

*p<.05

Tablo 2'de öğretmenlerin algılarına göre yöneticilerin duygu yönetimi davranışlarının düzeyinin cinsiyet değişkenine göre karar verme (U=15275, p< .05); planlama (U=15677, p< .05) iletişim (U=15691.5, p< .05); örgütlenme (U=15200, p< .05) ve koordinasyon alt boyutlarında (U=15438.5 p< .05) anlamlı biçimde farklılaştığı görülmektedir. Bununla birlikte öğretmenlerin algılarına göre yöneticilerin duygu yönetimi davranışlarının düzeyi değerlendirme alt boyutunda cinsiyet değişkenine göre anlamlı biçimde farklılaşmamaktadır (U=16568, p> .05). Yöneticilerin duygu yönetimi davranışlarının düzeyi değerlendirme alt boyutu hariç tüm boyutlarda erkek öğretmenlerde kadın öğretmenlere göre daha yüksektir.

Yöneticilerin Duygu Yönetimi Davranışlarının Yaş Değişkenine Göre İncelenmesine İlişkin Bulgular

Yöneticilerin duygu yönetimi davranışlarının yaş değişkenine göre farklılaşma durumu Kruskal Wallis H-Testi ile araştırılmış, bulgular Tablo 3' te sunulmuştur.

Tablo 3: Yaşa Göre Yöneticilerin Duygu Yönetimi Davranışları

Yönetim Süreçleri Alt Boyutları	Yaş Aralığı	N	Sd	χ^2	p
Karar Verme	22-26	47	6	9.53	.15
	27-31	60			
	32-36	64			
	37-41	72			
	42-46	57			
	47-51	53			
Planlama	52-56	30	6	11.68	.07
	22-26	47			
	27-31	60			
	32-36	64			
	37-41	72			
	42-46	57			
İletişim	47-51	53	6	9.08	.17
	52-56	30			
	22-26	47			
	27-31	60			
	32-36	64			
	37-41	72			
Örgütlenme	42-46	57	6	11.08	.09
	47-51	53			
	52-56	30			
	22-26	47			
	27-31	60			
	32-36	64			
Koordinasyon	37-41	72	6	8.43	.21
	42-46	57			
	47-51	53			
	52-56	30			
	22-26	47			
	27-31	60			
Değerlendirme	32-36	64	6	9.41	.15
	37-41	72			
	42-46	57			
	47-51	53			
	52-56	30			
	22-26	47			

*p<.05

Tablo 3'te öğretmenlerin algılarına göre yöneticilerin duygu yönetimi davranışlarının düzeyinin tüm

alt boyutlarda yaş değişkenine göre anlamlı biçimde farklılaşmadığı ($p > .05$) görülmektedir.

Yöneticilerin Duygu Yönetimi Davranışlarının Mesleki Kıdem Değişkenine Göre İncelenmesine İlişkin Bulgular

Yöneticilerin duygu yönetimi davranışlarının öğretmenlerin mesleki kıdem yılları açısından farklılık gösterme durumu Kruskal Wallis H-Testi ile araştırılmış, bulgular Tablo 4' te sunulmuştur.

Tablo 4: Mesleki Kıdem Yıllarına Göre Yöneticilerin Duygu Yönetimi Davranışları

Yönetim Süreçleri Alt Boyutları	Mesleki Kıdem Yılları	N	Sd	χ^2	p
Karar Verme	1-5	90	4	5.30	.26
	6-10	81			
	11-15	77			
	16-20	70			
	21-25	65			
Planlama	1-5	90	4	6.48	.17
	6-10	81			
	11-15	77			
	16-20	70			
	21-25	65			
İletişim	1-5	90	4	7.56	.11
	6-10	81			
	11-15	77			
	16-20	70			
	21-25	65			
Örgütlenme	1-5	90	4	6.72	.15
	6-10	81			
	11-15	77			
	16-20	70			
	21-25	65			
Koordinasyon	1-5	90	4	5.97	.20
	6-10	81			
	11-15	77			
	16-20	70			
	21-25	65			
Değerlendirme	1-5	90	4	7.19	.13
	6-10	81			
	11-15	77			
	16-20	70			
	21-25	65			

* $p < .05$

Tablo 4' te öğretmenlerin algılarına göre yöneticilerin duygu yönetimi davranışlarının düzeyinin mesleki kıdeme göre anlamlı biçimde farklılaşmadığı ($p > .05$) görülmektedir.

Yöneticilerin Duygu Yönetimi Davranışlarının Branş Değişkenine Göre İncelenmesine İlişkin Bulgular

Yöneticilerin duygu yönetimi davranışlarının öğretmenlerin branşları açısından farklılık gösterip göstermemeye durumu Kruskal Wallis H-Testi ile araştırılmış, bulgular Tablo 5' te sunulmuştur.

Tablo 5: Öğretmenlerin Branşlarına Göre Yöneticilerin Duygu Yönetimi Davranışları

Yönetim Süreçleri	Branş	N	Sd	χ^2	P	Fark
Karar Verme	1.Türk Dili ve Edebiyatı	47	7	27.86	.00*	3>6
	2.Beden-Müzik-Görsel Sanatlar	41				5>6
	3.PDR	48				7>6
	4.Yabancı Dil	63				
	5.Fen Bilimleri	38				
	6.Meslek Dersleri	50				
	7.Sosyal Bilimler	49				
	8.Matematik	47				
Planlama	1.Türk Dili ve Edebiyatı	47	7	33.77	.00*	3>6
	2.Beden-Müzik-Görsel Sanatlar	41				5>6
	3.PDR	48				7>6
	4.Yabancı Dil	63				
	5.Fen Bilimleri	38				
	6.Meslek Dersleri	50				
	7.Sosyal Bilimler	49				
	8.Matematik	47				
İletişim	1.Türk Dili ve Edebiyatı	47	7	35.87	.00*	3>6
	2.Beden-Müzik-Görsel Sanatlar	41				4>6
	3.PDR	48				5>6
	4.Yabancı Dil	63				7>6
	5.Fen Bilimleri	38				
	6.Meslek Dersleri	50				
	7.Sosyal Bilimler	49				
	8.Matematik	47				
Örgütlenme	1.Türk Dili ve Edebiyatı	47	7	26.75	.00*	3>6
	2.Beden-Müzik-Görsel Sanatlar	41				5>6
	3.PDR	48				7>6
	4.Yabancı Dil	63				
	5.Fen Bilimleri	38				
	6.Meslek Dersleri	50				
	7.Sosyal Bilimler	49				
	8.Matematik	47				

Koordinasyon	1.Türk Dili ve Edebiyatı	47	7	30.77	.00*	3>6
	2.Beden-Müzik-Görsel Sanatlar	41				7>6
	3.PDR	48				
	4.Yabancı Dil	63				
	5.Fen Bilimleri	38				
	6.Meslek Dersleri	50				
	7.Sosyal Bilimler	49				
	8.Matematik	47				
Değerlendirme	1.Türk Dili ve Edebiyatı	47	7	37.25	.00*	3>1
	2.Beden-Müzik-Görsel Sanatlar	41				3>6
	3.PDR	48				5>6
	4.Yabancı Dil	63				7>6
	5.Fen Bilimleri	38				8>6
	6.Meslek Dersleri	50				
	7.Sosyal Bilimler	49				
	8.Matematik	47				

*p<.05

Tablo 5'te öğretmenlerin algılarına göre yöneticilerin duygu yönetimi davranışlarının düzeyinin branş değişkenine göre tüm alt boyutlarında anlamlı biçimde farklılaştığı ($p < .05$) görülmektedir. Karar verme, planlama ve örgütlenme alt boyutlarında PDR, fen bilimleri ve sosyal bilimler alanlarındaki öğretmenler meslek dersleri öğretmenlerine göre daha yüksek ortalamaya sahiptir. İletişim alt boyutunda PDR, yabancı dil, fen bilimleri ve sosyal bilimler alanlarındaki öğretmenler meslek dersleri öğretmenlerine göre daha yüksek ortalamaya sahiptir. Koordinasyon alt boyutunda PDR ve sosyal bilimler alanlarındaki öğretmenler meslek dersleri öğretmenlerine göre daha yüksek ortalamaya sahiptir. Değerlendirme alt boyutunda PDR öğretmenleri Türk dili ve edebiyatı ile meslek dersleri öğretmenlerine; fen bilimleri, sosyal bilimler ve matematik alanlarındaki öğretmenler meslek dersleri öğretmenlerine göre daha yüksek ortalamaya sahiptir. Meslek dersleri öğretmenlerinin tüm alt boyutlarda diğer branş öğretmenlerine göre en düşük ortalamaya sahip olduğu görülmektedir.

Yöneticilerin Duygu Yönetimi Davranışlarının Okul Türü Değişkenine Göre İncelenmesine İlişkin Bulgular

Yöneticilerin duygu yönetimi davranışlarının öğretmenlerin görev yaptığı okul türü açısından farklılık gösterip göstermemesi durumu Kruskal Wallis H-Testi ile araştırılmış, bulgular Tablo 6' da sunulmuştur.

Tablo 6: Öğretmenlerin Görev Yaptıkları Okul Türüne Göre Yöneticilerin Duygu Yönetimi Davranışları

Yönetim Süreçleri	Okul Türü	N	Sd	χ^2	P	Fark
Karar Verme	1.Anadolu Lisesi	155	3	37.74	.00*	2>3
	2.Fen Lisesi	30				4>1
	3.Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	117				4>3
	4.Anadolu İmam Hatip Lisesi	81				
Planlama	1.Anadolu Lisesi	155	3	47.08	.00*	1>3
	2.Fen Lisesi	30				2>3
	3.Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	117				4>1
	4.Anadolu İmam Hatip Lisesi	81				4>3
İletişim	1.Anadolu Lisesi	155	3	58.36	.00*	2>1
	2.Fen Lisesi	30				2>3
	3.Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	117				4>1
	4.Anadolu İmam Hatip Lisesi	81				4>3
Örgütlenme	1.Anadolu Lisesi	155	3	66.79	.00*	1>3
	2.Fen Lisesi	30				2>1
	3.Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	117				2>3
	4.Anadolu İmam Hatip Lisesi	81				4>1
Koordinasyon	1.Anadolu Lisesi	155	3	49.11	.00*	2>3
	2.Fen Lisesi	30				4>1
	3.Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	117				4>3
	4.Anadolu İmam Hatip Lisesi	81				
Değerlendirme	1.Anadolu Lisesi	155	3	41.07	.00*	2>1
	2.Fen Lisesi	30				2>3
	3.Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	117				4>1
	4.Anadolu İmam Hatip Lisesi	81				4>3

*p<.05

Tablo 6’da öğretmenlerin algılarına göre yöneticilerin duygu yönetimi davranışlarının düzeyinin okul türü değişkenine göre tüm alt boyutlarında anlamlı biçimde farklılaştığı (p< .05) görülmektedir. Okul türü değişkenine göre yöneticilerin duygu yönetimi davranışlarının düzeyi tüm alt boyutlarda Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesinde çalışmakta olan öğretmenlerde en düşük düzeydedir.

Öğretmenlerin Okul Mutluluk Düzeylerinin Cinsiyet Değişkenine Göre İncelenmesine İlişkin Bulgular

Öğretmenlerin okul mutluluk düzeylerinin cinsiyet değişkeni açısından farklılık gösterip göstermeme durumu Mann Whitney U-Testi ile araştırılmış, bulgular Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 7: Cinsiyete Göre Öğretmenlerin Okul Mutlulukları

Okul Mutluluğu Boyutları	Cinsiyet	N	U	p
Fiziksel Donanım	Kadın	217	16804	.26
	Erkek	166		
Öğrenme Ortamı	Kadın	217	17431.5	.59
	Erkek	166		
İşbirliği	Kadın	217	17060.5	.37
	Erkek	166		
Etkinlikler	Kadın	217	16755	.24
	Erkek	166		
Okul Yönetimi	Kadın	217	15927	.05*
	Erkek	166		
Ölçek Toplam	Kadın	217	16761	.24
	Erkek	166		

*p<.05

Tablo 7' de öğretmenlerin okul mutluluk düzeyinin fiziksel donanım, öğrenme ortamı, işbirliği ve etkinlikler alt boyutları ile ölçek toplam puanda cinsiyete göre anlamlı bir farklılaşma olmadığı ($p > .05$); okul yönetimi alt boyutunda ise anlamlı biçimde farklılaştığı ($p < .05$) görülmektedir. Okul yönetimi boyutunda öğretmenlerin okul mutluluk düzeyi erkek öğretmenlerde daha yüksektir.

Öğretmenlerin Okul Mutluluk Düzeylerinin Yaş Değişkenine Göre İncelenmesine İlişkin Bulgular

Öğretmenlerin okul mutluluklarının yaş aralığı açısından farklılaşp farklılaşmama durumu Kruskal Wallis H-Testi ile araştırılmış, bulgular Tablo 8' de verilmiştir.

Tablo 8: Öğretmenlerin Yaş Aralıklarına Göre Okul Mutluluk Düzeyleri

Okul Mutluluğu Boyutları	Yaş Aralığı	N	Sd	χ^2	p
Fiziksel Donanım	22-26	47	6	9.53	.15
	27-31	60			
	32-36	64			
	37-41	72			
	42-46	57			
	47-51	53			
Öğrenme Ortamı	52-56	30	6	7.99	.24
	22-26	47			
	27-31	60			
	32-36	64			
	37-41	72			
	42-46	57			
İşbirliği	47-51	53	6	2.29	.89
	52-56	30			
	22-26	47			
	27-31	60			
	32-36	64			

	37-41	72			
	42-46	57			
	47-51	53			
	52-56	30			
Etkinlikler	22-26	47	6	7.71	.26
	27-31	60			
	32-36	64			
	37-41	72			
	42-46	57			
	47-51	53			
	52-56	30			
Okul Yönetimi	22-26	47	6	11.03	.09
	27-31	60			
	32-36	64			
	37-41	72			
	42-46	57			
	47-51	53			
	52-56	30			
Ölçek Toplam	22-26	47	6	4.57	.60
	27-31	60			
	32-36	64			
	37-41	72			
	42-46	57			
	47-51	53			
	52-56	30			

*p<.05

Tablo 8’de öğretmenlerin okul mutluluk düzeylerinin yaş değişkenine göre ölçek toplam puanda ve ölçeğin tüm alt boyutlarında anlamlı biçimde farklılaşmadığı (p> .05) görülmektedir.

Öğretmenlerin Okul Mutluluk Düzeylerinin Mesleki Kıdem Yıllarına Göre İncelenmesine İlişkin Bulgular

Öğretmenlerin okul mutluluk düzeylerinin mesleki kıdem yıllarına göre farklılık gösterip göstermemesi Kruskal Wallis H-Testi ile araştırılmış, bulgular Tablo 9’da sunulmuştur.

Tablo 9: Öğretmenlerin Mesleki Kıdem Yıllarına Göre Okul Mutluluk Düzeyleri

Okul Mutluluk Boyutları	Mesleki Kıdem Yılları	N	Sd	χ^2	p
Fiziksel Donanım	1-5 yıl	90	4	2.14	.71
	6-10 yıl	81			
	11-15 yıl	77			
	16-20 yıl	70			
	21-25 yıl	65			
Öğrenme Ortamı	1-5 yıl	90	4	5.73	.22
	6-10 yıl	81			
	11-15 yıl	77			
	16-20 yıl	70			
	21-25 yıl	65			
İşbirliği	1-5 yıl	90	4	1.22	.87
	6-10 yıl	81			
	11-15 yıl	77			
	16-20 yıl	70			
	21-25 yıl	65			
Etkinlikler	1-5 yıl	90	4	8.58	.07
	6-10 yıl	81			
	11-15 yıl	77			
	16-20 yıl	70			
	21-25 yıl	65			
Okul Yönetimi	1-5 yıl	90	4	3.22	.52
	6-10 yıl	81			
	11-15 yıl	77			
	16-20 yıl	70			
	21-25 yıl	65			
Ölçek Toplam	1-5 yıl	90	4	2.37	.67
	6-10 yıl	81			
	11-15 yıl	77			
	16-20 yıl	70			
	21-25 yıl	65			

*p<.05

Tablo 9' da öğretmenlerin okul mutluluk düzeylerinin mesleki kıdem yıllarına göre ölçek toplam puanda ve ölçeğin tüm alt boyutlarında anlamlı biçimde farklılaşmadığı ($p > .05$) görülmektedir.

Öğretmenlerin Okul Mutluluk Düzeylerinin Öğretmenlerin Branşlarına Göre İncelenmesine İlişkin Bulgular

Öğretmenlerin okul mutluluk düzeylerinin öğretmenlerin branşları açısından farklılık gösterip göstermemeye durumu Kruskal Wallis H-Testi ile araştırılmış, bulgular Tablo 10' da sunulmuştur.

Tablo 10: Öğretmenlerin Branşlarına Göre Okul Mutluluk Düzeyleri

Okul Mutluluk Boyutları	Branş	N	Sd	χ^2	P	Fark
Fiziksel Donanım	1.Türk Dili ve Edebiyatı	47	7	26.76	.00*	3>1
	2.Beden-Müzik-Görsel Sanatlar	41				3>6
	3.PDR	48				
	4.Yabancı Dil	63				
	5.Fen Bilimleri	38				
	6.Meslek Dersleri	50				
	7.Sosyal Bilimler	49				
	8.Matematik	47				
Öğrenme Ortamı	1.Türk Dili ve Edebiyatı	47	7	37.76	.00*	3>1
	2.Beden-Müzik-Görsel Sanatlar	41				3>4
	3.PDR	48				3>6
	4.Yabancı Dil	63				3>7
	5.Fen Bilimleri	38				3>8
	6.Meslek Dersleri	50				
	7.Sosyal Bilimler	49				
	8.Matematik	47				
İşbirliği	1.Türk Dili ve Edebiyatı	47	7	32.51	.00*	3>4
	2.Beden-Müzik-Görsel Sanatlar	41				3>6
	3.PDR	48				7>6
	4.Yabancı Dil	63				8>6
	5.Fen Bilimleri	38				
	6.Meslek Dersleri	50				
	7.Sosyal Bilimler	49				
	8.Matematik	47				
Etkinlikler	1.Türk Dili ve Edebiyatı	47	7	29.68	.00*	2>6
	2.Beden-Müzik-Görsel Sanatlar	41				3>4
	3.PDR	48				3>6
	4.Yabancı Dil	63				7>6
	5.Fen Bilimleri	38				
	6.Meslek Dersleri	50				
	7.Sosyal Bilimler	49				
	8.Matematik	47				
Okul Yönetimi	1.Türk Dili ve Edebiyatı	47	7	30.56	.00*	3>6
	2.Beden-Müzik-Görsel Sanatlar	41				4>6
	3.PDR	48				7>6
	4.Yabancı Dil	63				8>6

	5.Fen Bilimleri	38				
	6.Meslek Dersleri	50				
	7.Sosyal Bilimler	49				
	8.Matematik	47				
Ölçek Toplam	1.Türk Dili ve Edebiyatı	47	7	36.57	.00*	2>6
	2.Beden-Müzik-Görsel Sanatlar	41				3>1
	3.PDR	48				3>4
	4.Yabancı Dil	63				3>6
	5.Fen Bilimleri	38				7>6
	6.Meslek Dersleri	50				8>6
	7.Sosyal Bilimler	49				
	8.Matematik	47				

*p<.05

Tablo 10'da öğretmenlerin okul mutluluk düzeylerinin öğretmenlerin branşlarına göre anlamlı biçimde farklılaştığı (p<.05) görülmüştür. Fiziksel donanım alt boyutunda PDR öğretmenleri Türk dili ve edebiyatı ile meslek dersleri öğretmenlerine göre daha yüksek ortalamaya sahiptir. Öğrenme ortamı alt boyutunda PDR öğretmenleri Türk dili ve edebiyatı, yabancı dil, meslek dersleri, sosyal bilimler ve matematik öğretmenlerine göre daha yüksek ortalamaya sahiptir. İşbirliği alt boyutunda PDR öğretmenleri yabancı dil ve meslek dersleri öğretmenlerine göre; sosyal bilimler ve matematik öğretmenleri meslek dersleri öğretmenlerine göre daha yüksek ortalamaya sahiptir. Etkinlikler alt boyutunda beden-müzik-görsel sanatlar öğretmenleri ve sosyal bilimler öğretmenleri meslek dersleri öğretmenlerine göre; PDR öğretmenleri yabancı dil ve meslek dersleri öğretmenlerine göre daha yüksek ortalamaya sahiptir. Okul yönetimi alt boyutunda PDR, yabancı dil, sosyal bilimler ve matematik öğretmenleri meslek dersleri öğretmenlerine göre daha yüksek ortalamaya sahiptir. Okul mutluluğu ölçeği toplam puanda beden-müzik-görsel sanatlar, sosyal bilimler ve matematik öğretmenleri meslek dersleri öğretmenlerine göre; PDR öğretmenleri Türk dili ve edebiyatı, yabancı dil ve meslek dersleri öğretmenlerine göre daha yüksek ortalamaya sahiptir. Tüm alt boyut ve ölçek toplam puanda meslek dersleri öğretmenlerinin en düşük ortalamaya sahip olduğu görülmektedir.

Öğretmenlerin Okul Mutluluk Düzeylerinin Görev Yaptıkları Okul Türüne Göre İncelenmesine İlişkin Bulgular

Öğretmenlerin okul mutluluk düzeylerinin görev yaptıkları okul türü açısından farklılık gösterip göstermeme durumu Kruskal Wallis H-Testi ile araştırılmış, bulgular Tablo 11'de sunulmuştur.

Tablo 11: Öğretmenlerin Görev Yaptıkları Okul Türüne Göre Okul Mutluluk Düzeyleri

Okul Mutluluk Boyutları	Okul Türü	N	Sd	χ^2	p	Fark
Fiziksel Donanım	1.Anadolu Lisesi	155	3	48.25	.00*	1>3
	2.Fen Lisesi	30				2>3
	3.Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	117				4>1
	4.Anadolu İmam Hatip Lisesi	81				4>3
Öğrenme Ortamı	1.Anadolu Lisesi	155	3	24.52	.00*	1>3
	2.Fen Lisesi	30				2>3
	3.Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	117				4>3
	4.Anadolu İmam Hatip Lisesi	81				
İşbirliği	1.Anadolu Lisesi	155	3	25.05	.00*	2>3
	2.Fen Lisesi	30				4>1
	3.Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	117				4>3
	4.Anadolu İmam Hatip Lisesi	81				
Etkinlikler	1.Anadolu Lisesi	155	3	44.71	.00*	2>3
	2.Fen Lisesi	30				4>1
	3.Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	117				4>3
	4.Anadolu İmam Hatip Lisesi	81				
Okul Yönetimi	1.Anadolu Lisesi	155	3	30.91	.00*	4>1
	2.Fen Lisesi	30				4>3
	3.Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	117				
	4.Anadolu İmam Hatip Lisesi	81				
Ölçek Toplam	1.Anadolu Lisesi	155	3	38.80	.00*	2>3
	2.Fen Lisesi	30				4>1
	3.Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	117				4>3
	4.Anadolu İmam Hatip Lisesi	81				

*p<.05

Tablo 11' de öğretmenlerin okul mutluluk düzeylerinin okul türü değişkenine göre farklılaştığı (p< .05) görülmektedir. Okul türü değişkenine göre öğretmenlerin okul mutluluk düzeyi tüm alt boyutlarda Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesinde çalışmakta olan öğretmenlerde en düşük düzeydedir.

Yöneticilerin Duygu Yönetimi Davranışları ve Öğretmenlerin Okul Mutluluk Düzeyleri Arasındaki İlişkilere İlişkin Bulgular

Öğretmenlerin algılarına göre yöneticilerin duygu yönetimi davranışları ve öğretmenlerin okul mutlulukları ilişkisini incelemek için korelasyon analizi yapılmış, ulaşılan bulgular Tablo 12'de verilmiştir.

Tablo 12: Yöneticilerin Duygu Yönetimi Davranışları ve Öğretmenlerin Okul Mutlulukları Arasındaki İlişki

Yönetim Süreçleri	Fiziksel Donanım	Öğrenme Ortamı	İşbirliği	Etkinlikler	Okul Yönetimi	Okul Mutluluğu Toplam Puan
Karar Verme	.51*	.67*	.71*	.55*	.81*	.78*
Planlama	.57*	.63*	.69*	.60*	.79*	.78*
İletişim	.58*	.67*	.73*	.63*	.83*	.82*
Örgütleme	.57*	.60*	.67*	.58*	.73*	.74*
Eşgüdümleme	.56*	.63*	.69*	.59*	.79*	.77*
Değerlendirme	.53*	.66*	.73*	.58*	.74*	.77*

*p<.001

Tablo 12’de öğretmenlerin algılarına göre yöneticilerin duygu yönetimi davranışlarının tüm alt boyutları ile öğretmenlerin okul mutluluklarının tüm alt boyutları ve ölçek toplam puan arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişkinin olduğu ($p < .001$) görülmektedir.

TARTIŞMA

Bu çalışmada öğretmenlerin algılarına göre yöneticilerin duygu yönetimi davranışları ve öğretmenlerin okul mutlulukları arasındaki ilişki araştırılmış ayrıca yöneticilerin duygu yönetimi davranışları ile öğretmenlerin okul mutluluklarının öğretmenlerin cinsiyetleri, yaş aralıkları, mesleki kıdem yılları, branşları ve görev yaptıkları okul türüne göre anlamlı düzeyde farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiştir.

Araştırmada yöneticilerin duygu yönetimi davranışlarının tüm alt boyutlarda birbirine yakın ve yüksek düzeyde olduğu saptanmıştır. Söğüt (2018) tarafından yapılan çalışmada da yöneticilerin duygu yönetimi davranışlarının eşgüdümleme hariç tüm alt boyutlarda yüksek; eşgüdümleme alt boyutunda ise orta düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Çoruk (2012) ise araştırmasında yöneticilerin duygu yönetimi davranışlarının yönetim süreçleri genelinde istenilen düzeyde olmadığını saptamıştır. Bulgular arasında görülen farklılık araştırmaların farklı yıllarda yapılmış olmasından kaynaklanabilir. Eğitim yönetimi alanında yapılan çalışmalar ile yönetimde insana bakış açısının değişmesine bağlı olarak yönetici tutumlarının da değişmesi ve örgütlerin informal yanının dikkate alınmaya başlaması zamanla yöneticilerin yönetim süreçlerindeki duygu yönetimi yeterliliklerini artırmış olabilir.

Yöneticilerin duygu yönetimi davranışlarının düzeyinin karar verme, planlama, iletişim, örgütleme ve koordinasyon boyutlarında öğretmenlerin cinsiyetlerine göre farklılaştığı; erkek öğretmenlerde daha yüksek olduğu saptanmıştır. Alanyazında da bu bulgu ile tutarlılık gösteren çalışmalar (Titrek, Bayrakçı ve Zafer 2009; Söğüt, 2018) bulunmaktadır. Yöneticilerin duygu yönetimi davranışlarının düzeyinin genel olarak erkek öğretmenlerde kadın öğretmenlere göre daha yüksek olması iş yaşamındaki cinsiyete dayalı ayrımcı uygulama ve tutumlardan kaynaklanabilir. Toplumsal cinsiyete dayalı farklılıklar iş yaşamında ücret eşitsizlikleri, istihdam, görünmez kültürel engeller gibi pek çok hususta görülmektedir (Öztañ, 2019). İş yaşamındaki toplumsal cinsiyete bağlı görünen ayrımlar yöneticilerin duygu yönetimi tutumlarında da cinsiyete dayalı farklılıklara yol açmış olabilir.

Araştırmada öğretmenlerin algılarına göre yöneticilerin duygu yönetimi davranışlarının düzeyinin yaş ve mesleki kıdem değişkenlerine göre anlamlı biçimde farklılaşmadığı saptanmıştır.

Batmaz (2012) tarafından yapılan çalışmada yaş değişkenine göre yöneticilerin davranışlarından sağlanan doyumun farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Bakırcı (2021) tarafından yapılan çalışmada da yönetici davranışlarına ilişkin algıların çalışanların yaş değişkenine göre farklılık göstermediği saptanmıştır. Güngör (2019) tarafından yapılan çalışmada okul yöneticilerinin duygu yönetimi yeterliliklerine ilişkin öğretmen görüşlerinin öğretmenlerin kıdem yıllarına göre farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Söğüt (2018) tarafından yapılan çalışmada da okul müdürlerinin duygu yönetimi davranışlarının öğretmenlerin mesleki kıdem yılına göre farklılaşmadığı saptanmıştır. Benzer şekilde Berber-Abaka (2018) tarafından yapılan çalışmada da öğretmenlerin mesleki kıdemlerine göre yöneticilerin duygu yönetimi düzeylerine ilişkin algıların farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Yöneticilerin duygu yönetimi davranışlarının öğretmenlerin yaş ve mesleki kıdem yıllarına göre farklılaşmaması farklı yaştaki ve mesleki kıdemdeki öğretmenlerin yöneticilerin davranışlarına ilişkin benzer beklentilere sahip olmalarından ve sergilenen davranışlardan benzer düzeyde etkilenmelerinden kaynaklanabilir. Tekyıl (2003) tarafından yapılan çalışmada öğretmenlerin yöneticilerin yönetim davranışlarına dair görüşlerinin mesleki kıdemleri açısından farklılaşmadığının saptanması da bu görüşü desteklemektedir.

Araştırmada yöneticilerin duygu yönetimi davranışlarının branş değişkenine göre farklılaştığı; meslek dersleri öğretmenlerinin diğer branş öğretmenlerine göre en düşük ortalamaya sahip olduğu görünmektedir. Koz (2013) tarafından yapılan çalışmada işbirliğinin olmaması, öğretmenlerin önemsenmemesi, yöneticinin güven verici olmaması, yönetimin tarafsız ve objektif olmaması soruları karşısında yönetici davranışları açısından meslek öğretmenlerinin kültür öğretmenlerine göre daha fazla deformasyona uğradığı sonucunun araştırmanın bulgusunu desteklediği söylenebilir. Bununla birlikte Berber-Abaka (2018) tarafından yapılan çalışmada ise yöneticilerin duygu yönetimi davranışlarının düzeyinin öğretmenlerin branş değişkenine göre farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Bulgular arasında görülen farklılık araştırmalarda öğretmenlerin branşlarının farklı şekilde kategorileştirilmesinden kaynaklanmış olabilir.

Yöneticilerin duygu yönetimi davranışlarının öğretmenlerin görev yaptıkları okul türüne göre farklılaştığı; mesleki teknik anadolu liselerinde çalışanların diğerlerine göre tüm alt boyutlarda en düşük ortalamaya sahip olduğu tespit edilmiştir. Titrek, Bayrakçı ve Zafer (2009) de çalışmasında yöneticilerin duyguları yönetme yeterliklerinin okul türü değişkenine göre farklılaştığını; genel liselerde çalışmakta olanların meslek liselerinde çalışmakta olanlara göre daha olumlu görüş bildirdiklerini tespit etmiştir. Kışmir (2021) tarafından yapılan çalışmada okul ikliminin liderlik ve etkileşim boyutunda öğretmenlerin algılarına göre en yüksek ortalamaya Anadolu-Fen-Sosyal Bilimler Liselerinde çalışan öğretmenler sahipken; en düşük ortalamaya Mesleki ve Teknik Anadolu Liselerinde çalışan öğretmenlerin sahip olduğu saptanmıştır. Söz edilen araştırmaların mevcut araştırmanın bulgusunu desteklediği söylenebilir. Meslek liselerinde diğer lise türlerine göre daha çok disiplin sorunu yaşanmaktadır (Tunç, Yıldız ve Doğan, 2015). Mevcut araştırmanın bulgusuna göre yöneticilerin duygu yönetimi davranışları açısından tüm alt boyutlarda Mesleki ve Teknik Anadolu Liselerinde çalışmakta olan öğretmenlerin en düşük ortalamaya sahip olması, Mesleki ve Teknik Anadolu Liselerinde istenmeyen öğrenci davranışlarının sık yaşanması sebebiyle yöneticiler ve öğretmenler arasında daha az olumlu etkileşimin yaşanması, günün büyük bölümünün istenmeyen davranışlar karşısında yaşanan sorunların çözümü ile geçmesinden kaynaklanabilir.

Araştırmada öğretmenlerin okul mutluluk düzeylerinin yüksek düzeyde olduğu saptanmıştır. Benzer şekilde alanyazında da öğretmenlerin okul mutluluklarının yüksek düzeyde olduğunu gösteren araştırmalar bulunmaktadır (Şahin, 2020; Aytaç, 2021; Eker, 2021). Öğretmenlerin algıladıkları okul mutluluklarının yüksek oluşu okul yönetimi ve merkezi yönetim tarafından okullara gerekli imkanların sağlanmasından, öğretmenlik mesleğinin toplumsal saygınlığının yüksek olmasından ve değer

görmesinden kaynaklanabilir.

Öğretmenlerin okul mutluluk düzeyinin fiziksel donanım, öğrenme ortamı, işbirliği ve etkinlikler alt boyutları ile ölçek toplam puanda cinsiyete göre anlamlı bir farklılaşma olmadığı; okul yönetimi alt boyutunda ise erkek öğretmenlerde daha yüksek olduğu saptanmıştır. Öğretmenlerin okul mutluluklarının cinsiyet değişkenine göre genel olarak anlamlı düzeyde farklılaşmadığını gösteren araştırmalar (Bulut, 2015; Sezer ve Can, 2019; Eker, 2021; Elmas, 2021) bu bulguyu desteklemektedir. Öğretmenlerin okul mutluluğunun cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermemesi, mutluluk üzerinde etkili olan başka belirleyicilerin olması, cinsiyet değişkeninin mutluluk üzerindeki etkisinin çok düşük düzeyde olması ile açıklanabilir. Araştırmalar cinsiyet, yaş gibi demografik faktörlerin mutluluğun sadece %10'ununu açıkladığını göstermektedir (Eryılmaz, 2016). Bununla birlikte mevcut araştırmaya göre öğretmenlerin okul mutluluklarının okul yönetimi alt boyutunda cinsiyete göre erkek öğretmenlerde daha yüksek olması ise iş yaşamında görünen cinsiyete dayalı ayrımcı tutumlardan kaynaklanabilir.

Araştırmada öğretmenlerin okul mutluluk düzeylerinin yaş değişkenine göre anlamlı biçimde farklılaşmadığı saptanmıştır. Alanyazında öğretmenlerin örgütsel mutluluklarının yaş değişkeni açısından farklılaşmadığını gösteren araştırmalar (Bayram, 2020; Ergüven, 2020; Özer, 2020; Aytaç, 2021) bu bulguyu desteklemektedir. Araştırmada öğretmenlerin okul mutluluklarının mesleki kıdem yıllarına göre farklılaşmadığı bulunmuştur. Alanyazın incelendiğinde bu bulgu ile tutarlık gösteren ve çelişen araştırmaların olduğu görülmektedir. Korkut (2019) çalışmasında öğretmenlerin örgütsel mutluluklarının mesleki kıdemleri açısından farklılık gösterdiğini; mesleki kıdemi 21 yıl ve üzeri olanların en yüksek ortalamaya sahip olduğunu saptamıştır. Bununla birlikte öğretmenlerin okul mutluluklarının mesleki kıdem değişkenine göre farklılaşmadığını gösteren araştırmalar da (Özgenel ve Bozkurt, 2020; Eker, 2021) bulunmaktadır. Benzer şekilde Özer (2020) de çalışmasında öğretmenlerin örgütsel mutluluk düzeylerinin mesleki kıdemlerine göre farklılaşmadığını tespit etmiştir. Araştırmaların genel olarak mesleki kıdem değişkenine göre öğretmenlerin okul mutluluğunun farklılaşmadığı bulgusunu desteklediği görülmektedir. Yaş ve mesleki kıdem değişkenlerine göre öğretmenlerin okul mutluluk düzeylerinin farklılaşmaması demografik faktörlerin mutluluk üzerindeki etkisinin çok düşük olması ile açıklanabilir.

Araştırmada öğretmenlerin okul mutluluklarının branş değişkeni açısından meslek dersleri öğretmenlerinde en düşük ortalamaya sahip olduğu saptanmıştır. Sezer ve Can (2019) tarafından yapılan çalışmada etkinlikler alt boyutunda meslek dersleri öğretmenlerinin okul mutluluk düzeylerinin daha düşük olduğu saptanmıştır. Bununla birlikte Özer (2020) tarafından yapılan çalışmada ise branş değişkenine göre öğretmenlerin örgütsel mutluluk düzeylerinin farklılaşmadığı görülmüştür. Bayram (2020) da araştırmasında branş değişkenine göre öğretmenlerin örgütsel mutluluk düzeylerinin farklılaşmadığını saptamıştır. Bulgular arasında görülen farklılık branş değişkeninin araştırmalarda farklı şekilde gruplandırılmasından kaynaklanabilir. Bununla birlikte mevcut araştırmanın bulgusuna göre öğretmenlerin okul mutluluk düzeyinin branş değişkenine göre en düşük ortalamada meslek dersleri öğretmenlerinin olması meslek dersleri öğretmenlerinin kendi alanlarına yönelik yaşadıkları çeşitli sorunlar karşısında olumsuz duygulanmalarından ve olumsuz değerlendirmede bulunmalarından kaynaklanabilir. Arslan (2019) tarafından yapılan çalışmada da İmam Hatip Lisesi meslek öğretmenlerinin aldıkları eğitimin teorik ile sınırlı olduğu, uygulamaya dönük eğitim almamaları, diğer meslek liselerinde çalışan meslek öğretmenleri ile statülerinin eşit kabul edilmemesi, meslektaşları ile birlikte ortak hareket edememe, kültür dersleri öğretmenleri ile yaşanan fikir uyuşmazlığı, öğrencilerin derse yönelik olumsuz tutumları, birden çok derse girmekle birlikte tüm konulara hakim olamama gibi çeşitli sorunlar yaşadıklarını bildirdikleri görülmektedir. Söz edilen sorunların meslek dersleri öğretmenlerinin okul mutluluklarını düşürebileceği söylenebilir.

Araştırmada öğretmenlerin okul mutluluk düzeyinin okul türü değişkenine göre farklılaştığı; tüm alt boyutlarda en düşük ortalama Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesinde çalışan öğretmenlerin olduğu saptanmıştır. Eker (2021) de araştırmasında okul mutluluk düzeylerinin okul türü değişkenine göre farklılaştığını; ilkokul, ortaokul, imam hatip ortaokulu, imam hatip lisesi ve anadolu liselerinde çalışan öğretmenlerin okul mutluluk düzeylerinin Mesleki ve Teknik Liselerde çalışan öğretmenlerden yüksek olduğunu tespit etmiştir. Sezer ve Can (2019) tarafından yapılan çalışmada öğretmenlerin okul mutluluk düzeylerinin etkinlikler alt boyutunda meslek lisesinde çalışan öğretmenlerin ortalamasının daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Bayram (2020) da araştırmasında öğretmenlerin örgütsel mutluluk düzeylerinin Mesleki ve Teknik Liselerde çalışan öğretmenlerde Fen ve Anadolu Liseleri ve Anadolu İmam Hatip Liselerinde çalışanlardan daha düşük olduğunu saptamıştır. Mesleki ve Teknik Liselerde diğer liselere göre daha sık disiplin sorununun yaşanması (Tunç vd., 2015), öğretmenlerin öğrencilerin başarı düzeyinin, yükseköğretim hedeflerinin ve sorumluluk duygularının çok az olmasından şikayetçi olması (Durmuşçelebi ve Deliktaş, 2016), öğretmenlerin öğrencilerin akademik başarılarının yanı sıra istenmeyen davranışlarının çözümü ile uğraşmak durumunda kalması okul mutluluk düzeylerini düşürmüş olabilir.

Araştırmada öğretmenlerin algılarına göre yöneticilerin duygu yönetimi davranışlarının tüm alt boyutları ile öğretmenlerin okul mutluluklarının tüm alt boyutları ve ölçek toplam puanın pozitif yönde ve anlamlı düzeyde ilişkili olduğu saptanmıştır. Alanyazında yöneticilerin duygu yönetimi davranışlarının öğretmenlerin iş doyumunu ile pozitif yönde ilişkili olduğu (Söğüt, 2018), öğretmenlerin iş doyumunun da mutluluk düzeylerinin yordayıcısı olduğu tespit edilmiştir (Terzi, 2017). Bulgulardan hareketle yöneticilerin yönetim süreçlerindeki duygu yönetimi davranışlarının öğretmenlerin iş doyum düzeylerini artırarak okul mutluluklarını da artırdığı söylenebilir. Yönetim süreçlerinde duyguları dikkate alınan ve etkin yönetilen öğretmenlerin çalıştıkları ortamda olumlu duyguları deneyimleme sıklığının artarken olumsuz duyguları deneyimleme sıklığının azalması beklenmektedir. Olumlu duyguların deneyimlenme sıklığı arttıkça mutluluk düzeyinin de artması (Derin, 2013) yöneticilerinin yönetim süreçlerindeki duygu yönetimi davranışlarının öğretmenlerin okul mutluluklarını artırmasını açıklayabilir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada yöneticilerin duygu yönetimi davranışlarının öğretmenlerin cinsiyetlerine, branşlarına ve görev yaptıkları okul türüne göre farklılaştığı; yaş aralıklarına ve mesleki kıdem yıllarına göre farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Öğretmenlerin okul mutlulukları genel olarak cinsiyetlerine, yaş aralıklarına ve mesleki kıdem yıllarına göre farklılaşmamakta; görev yaptıkları okul türüne ve branşlarına göre farklılaşmaktadır. Öğretmenlerin algılarına göre yöneticilerin duygu yönetimi davranışları ve öğretmenlerin okul mutlulukları pozitif yönde ve anlamlı düzeyde ilişkilidir. Bulgular genel olarak alan yazındaki çalışmalar tarafından desteklenmektedir. Bulgular doğrultusunda aşağıda önerilere yer verilmiştir:

1. Bu çalışmada yöneticilerin duygu yönetimi davranışları ve öğretmenlerin okul mutlulukları arasındaki ilişki ortaöğretim kurumlarında görev yapmakta olan öğretmenlerin katılımı ile araştırılmıştır. Benzer değişkenleri içeren başka bir araştırma farklı kademelerde çalışan öğretmenlerin katılımı ile yürütülebilir.

2. Araştırmaya katılan öğretmenler resmi ortaöğretim kurumlarında görev yapmaktadır. Bununla birlikte özel kurumlarda çalışan öğretmenler ve yöneticiler ile resmi kurumlarda çalışanlar arasında çalışma koşulları ve görev tanımları arasında farklılık bulunmaktadır. Bu durum hem öğretmenlerin okul mutluluk algılarını hem de yöneticilerin yönetim süreçlerindeki duygu yönetimi davranışlarını etkileyebileceğinden araştırma özel kurumlarda çalışan öğretmenlerle de yürütülebilir.

3. Bu araştırma öğretmenlerin okul mutluluk düzeyleri ile yöneticilerin yönetim süreçlerindeki duygu yönetimi davranışları arasındaki ilişkiyi inceleyen nicel bir çalışmadır. Araştırmada ulaşılan yöneticilerin duygu yönetimi davranışlarının öğretmenlerin okul mutluluklarını artırdığı sonucu deneysel çalışmalarla da incelenebilir.

4. Yöneticilerin duygu yönetimi davranışlarının düzeyinin erkek öğretmenlerde daha yüksek olduğu bulgusundan hareketle okul yöneticilerine yönelik toplumsal cinsiyet eşitliğine dayalı yönetimin nasıl gerçekleştirilebileceğine yönelik hizmet içi eğitimler düzenlenebilir.

5. Öğretmenlerin branş değişkenine göre okul mutlulukları düzeyinin en düşük meslek dersleri öğretmenlerinde olması bulgusundan hareketle meslek dersleri öğretmenlerine yönelik mutluluğu artırma stratejilerini içeren ve mutluluk düzeylerini artırmayı hedefleyen çalışmalar yürütülebilir.

6. Öğretmenlerin görev yaptıkları okul türü değişkenine göre yöneticilerin duygu yönetimi davranışlarının ve öğretmenlerin okul mutluluklarının en düşük olduğu okulun mesleki ve teknik liseler olması bulgusundan hareketle mesleki ve teknik liselerde olumsuz etkileşimi artıran istenmeyen davranışların önlenmesini amaçlayan grup rehberliği ve psiko-eğitsel grup çalışmaları yapılabilir.

7. Yöneticilerin duygu yönetimi davranışları ile öğretmenlerin okul mutluluklarının pozitif yönde ilişkili olduğu bulgusundan hareketle okul yöneticisi seçiminde yönetici adaylarının duygu yönetimi becerileri dikkate alınabilir veya okul yöneticilerine yönelik yönetim süreçlerindeki duygu yönetimi becerilerini geliştirmeyi hedefleyen hizmet içi eğitim programları düzenlenebilir.

Etik Kurul Onay Bilgileri

Çalışmanın etik kısmında yapılan çalışmanın gönüllülük esasına dayandığı ve verilerin muhafaza edileceği, üçüncü şahıslarla paylaşılmayacağı ifade edilmiştir.

Kurul Adı: Yıldız Teknik Üniversitesi

Etik Kurul Karar Tarihi: 28.07.2021

Toplantı No: 2021/05

“COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” beyanları:	
Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırmaları Etik Kurulu tarafından onaylanmıştır (2021/05).
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Katkı Oranı Beyanı:	1. yazar: %50 – 2. yazar: %50
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Sorumlu Yazar:	Merve Aydın
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.	
<i>The following statements are made in the framework of “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:</i>	
Ethics Committee Approval:	This study was approved by the Yıldız Technical University Social and Human Sciences Scientific Research Ethics Committee (2021/05).
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Author Contributions:	1 st author: %50 – 2 st author: %50
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Corresponding Author:	Merve Aydın
Double-Blind Peer Review:	External-independent
<i>This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.</i>	

KAYNAKÇA

- Akoğlan Kozak, M. ve Genç, M. (2014). Değişim Sürecinde Ortaya Çıkan Direnci Önlemede Duyguların Yönetiminin Önemi: Hizmet İşletmeleri Açısından Bakış. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 1(2), 81-92.
- Arslan, O. (2019). İmam Hatip Liselerinde Görev Yapan Meslek Dersleri Öğretmenlerinin Karşılaştıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Dr. Cengiz Çuhadar), Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- AVCI, N. (2014). Okul Müdürlerinin Duygu Yönetimi Yeterliklerinin Çeşitli Değişkenlerle İncelenmesi ve Kişilik Özellikleri İle İlişkisi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Prof. Dr. Cevat Celep), Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Aytaç, M. S. (2021). Öğretmen Algılarına Göre Okul Yöneticilerinin Liderlik Stilleri ile Öğretmenlerin Örgütsel Mutluluk Algıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Şanlıurfa Örneği, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Doç. Dr. Mehmet Emin Usta), Şanlıurfa: Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bakırcı, A. (2021). Yönetici Davranışlarının Çalışan İş Doyumuna Ve Örgütsel Bağlılığına Etkisi: Sağlık Sektörü Örneği, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Prof. Dr. Musa Özata), Kırşehir: Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Batmaz, M. (2012). Yöneticilerin Yönetim Tarzlarının Çalışanların İş Doyumlarına Etkileri, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Prof. Dr. İlhan Tomanbay), Ankara: Ufuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bayram, S. (2020). Öğretmenlerin Örgütsel Affedicilik Algıları ile Örgütsel Mutluluk Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Dr. Gökhan Kahveci), Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Berber-Abaka, S. (2018). Ortaöğretim Kurumlarında Görev Yapan Yöneticilerin Duygu Yönetimi Davranışlarının İncelenmesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Prof. Dr. İbrahim Kocabaş), İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bulut, A. (2015). Ortaöğretim Öğretmenlerinin Örgütsel Mutluluk Algılarının İncelenmesi: Bir Norm Çalışması, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), (Danışman: Doç. Dr. Habib Özgan). Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Büyüköztürk, Ş.; Çakmak, E. K.; Akgün, Ö. E.; Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2016). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, (20. Baskı), Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Çoruk, A. (2012). Yönetim Süreçleri Açısından Yöneticilerin Duygu Yönetimi Davranışları, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), (Danışman: Prof. Dr. R. Cengiz Akçay), Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Çoruk, A. ve Akçay, R. C. (2012). Yönetim Süreçleri Açısından Yöneticilerin Duygu Yönetimi Davranışları Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, (33), 81-94.
- Demir, E. (2021). Duygular ve Duygu Durumlarının Örgütsel Davranış Alanında Kullanımı. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(11), 180-195.
- Derin, S. (2013). Lise Öğrencilerinde İnternet Bağımlılığı ve Öznel İyi Oluş, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Doç. Dr. Filiz Bilge), Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Doğan, S. ve Şahin, F. (2007). Duygusal Zeka: Tarihsel Gelişimi ve Örgütler İçin Önemine Kavramsal Bir Bakış. *Journal of the Cukurova University Institute of Social Sciences*, 16(1), 231-252.
- Doğan, T. ve Eryılmaz, A. (2012). Akademisyenlerde İşle İlgili Temel İhtiyaç Doyumu ve Öznel İyi Oluş. *Ege Akademik Bakış*, 12(3), 383-389.
- Durmuşçelebi, M. ve Deliktaş, M. (2016). Meslek Liselerinde Yaşanan Sorunlar ve Öğretmenlerin Tükenmişlik Düzeyleriyle İlişkisi Kayseri İli Örneği. (Editörler: Ö. Demirel ve S. Dinçer). *Eğitim Bilimlerinde Yenilikler ve Nitelik Arayışı* İçinde (s. 225-240). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Eker, R. (2021). Okul Müdürlerinin Öğretimsel Liderlik Davranışlarının Okul Mutluluğuna Etkisinin Öğretmen Görüşlerine Göre İncelenmesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Doç. Dr. Mustafa Özgenel), İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Elmas, E. (2021). Öğretmenlerin İş Yaşam Kalitesi ve Örgütsel Mutluluk Algıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Prof. Dr. Kaya Yıldız), İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Ergüven, H. (2020). Okul Müdürlerinin Kullandıkları Güdüleyici Dil ile Öğretmenlerin Örgütsel

- Mutluluk Düzeyleri Arasındaki İlişki, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Doç. Dr. Sultan Bilge Keskinlik Kara), İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Eryılmaz, A. (2016). *Herkes İçin Mutluluğun Başucu Kitabı: Kuramdan Uygulamaya Pozitif Psikoloji*, (2. Baskı), Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Güngör, A. (2019). Okul Yöneticilerinin Duygu Yönetimi Yeterlilikleri ile Öğretmenlerin Motivasyon Düzeyleri Arasındaki İlişki, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Doç. Dr. Mehmet Akif Helvacı), Uşak: Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İşeri, B. (2019). Üniversite Öğretim Elemanlarının Duygu Yönetimi Yeterlilikleri, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Prof. Dr. Refik Balay), Kırşehir: Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kahraman, N. (2015). Çalışma Hayatında Duyguların Yönetimi ve Öğretmenlerdeki Duygusal Zekanın Kendilik Kontrolü Üzerindeki Etkisinin Araştırılması, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Doç. Dr. Süleyman Ahmet Menteş), Tekirdağ: Namık Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karayaman, S. (2019). Yönetimde Duygusal Zekâ, İşyeri Mutluluğu ve Etik Karar İlişkisi: Okul Yöneticileri Üzerinde Bir Araştırma, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), (Danışman: Prof. Dr. Aydın Başbuğ), İstanbul: İstanbul Gelişim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kişmir, F. S. (2021). Ortaöğretim Öğretmenlerinin Okul İklimi Algıları ile Örgütsel Sapma Algıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Dr. Gökhan Kahveci), Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Korkut, A. (2019). Öğretmenlerin Örgütsel Mutluluk, Örgütsel Sinizm ve Örgütsel Adalet Algılarının Analizi, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), (Danışman: Dr. Mahire Aslan), Malatya: İnönü Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Koz, E. (2013). Meslek Liselerinde Görev Yapan Öğretmenlerin Mesleki Deformasyonu ve Okul Yönetimince Alınacak Önlemler, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Prof. Dr. Semra Ünal), İstanbul: Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özer, A. (2020). Öğretmenlerin Örgütsel Değişime Hazır Olma Durumları ile Örgütsel Mutluluk Algıları Arasındaki İlişki, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Dr. Ergün Akgün), İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Özgenel, M. ve Bozkurt, B. N. (2020). Okul Mutluluğunu Yordayan Bir Faktör: Öğretmenlerin Politik Becerileri. *Turkish Journal Of Educational Studies*, 7(2), 130-149.
- Öztan, E. (2019). Ad koymak önemlidir: Toplumsal cinsiyet ve Türkiye’de toplumsal cinsiyet düzeni. https://aramizda.org.tr/wp-content/uploads/2020/02/Aram%C4%B1zda_Kalmas%C4%B1n.pdf adresinden 21.03.2022 tarihinde erişildi.
- Sezer, Ş. ve Can, E. (2019). School Happiness: A Scale Development and Implementation Study. *Eurasian Journal of Educational Research*, 19(79), 167-190.
- Söğüt, Ö. (2018). Öğretmenlerin Görüşlerine Göre Yönetim Süreçleri Açısından Okul Müdürlerinin Duygu Yönetimi Davranışları ile Öğretmenlerin İş Doyumu Arasındaki İlişki, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Doç. Dr. Nail Yıldırım), Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Şahin, B. (2020). Okul Müdürlerinin Liderlik Stillerinin Okul Mutluluğunu Yordama Düzeyi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Dr. Mustafa Özgenel), İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tekyıl, D. (2003). İlkokullarda Yönetici Davranışlarının Öğretmenlerin Verimliliğine Etkisi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Doç. Dr. Halil Aytekin), Lefkoşa: Yakın

- Doğu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Terzi, S. (2017). Öğretmenlerin İş Doyumları ile Mutluluk Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, 6(17), 475-487.
- Titrek, O., Bayrakçı, M. ve Zafer, D. (2009). Okul Yöneticilerinin Duygularını Yönetme Yeterliklerine İlişkin Okul Yöneticisi ve Öğretmenlerin Görüşleri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(18), 55-73.
- Töremen, F. ve Çankaya, İ. (2008). Yönetimde Etkili Bir Yaklaşım: Duygu Yönetimi. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 1(1), 33-47.
- Trampe, D.; Qouoidbach, J. and Taquet, M. (2015). Emotions in Everyday Life. *PLoS One*, 10(12), 1-15.
- Tunç, B.; Yıldız, S. ve Doğan, A. (2015). Meslek Liselerinde Disiplin Sorunları, Nedenleri ve Çözümü: Bir Durum Analizi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(2), 384-403.
- Yıldırım, E. (2016). Öğütlerde Dışlanma, Sinizm ve Pozitif Negatif Duygusallık Arasındaki İlişkiler: Pozitif ve Negatif Duygusallığın Aracılık Rolü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Doç. Dr. Mahmut Akın), Yozgat: Bozok Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Nefesli Çalgılar Alanında Yapılan Lisansüstü Tezlerin İncelenmesi*

Anıl Kösem

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4003-1138>

Yüksek Lisans Öğrencisi / Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Müzik Eğitimi Bilim Dalı,
Samsun – TÜRKİYE

Prof. Dr. Damla Bulut

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8346-8159>

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Müzik Eğitimi Anabilim Dalı, Samsun – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 09.07.2022

Kabul: 17.09.2022

On-line Yayın: 30.09.2022

Anahtar Kelimeler

Nefesli Çalgılar

Tuba

Trompet

Trombon

Lisansüstü Tez

Araştırma Makalesi

* Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.63998>

Öz

Çalgı eğitimi kapsamında eğitimi verilen çalgılar; nefesli, vurmali, tuşlu, telli ve yaylı olmak üzere beş başlıkta gruplanmaktadır. Söz konusu gruplamada nefesli çalgıların insan hayatının vazgeçilmezi nefesle çalınması, havanın müzik aleti içerisinde sirküle edilmesi ve sirkülasyonun titreşimler ile sese dönüşmesi bakımından diğer çalgı türlerinden farklılaştığı söylenebilir. Bu nedenler ile araştırmada nefesli çalgılar alanında lisansüstü eğitim yapacak bireylerin hem söz konusu çalgılara ilişkin teknik ve müzikal donanımlarının gelişmesine ve yetkinleşmesine katkı sağlamak hem de söz konusu çalgıların literatürdeki yeri, önemi, gelişimi, değişimi ve ilerlemesine ışık tutup, katkı sağlanmak amacıyla ülkemizde nefesli çalgılar alanında yapılan lisansüstü tezler incelenmiştir. Böylelikle araştırmanın amacı nefesli çalgılar alanında yapılan lisansüstü tezlerin incelenmesi olarak belirlenmiştir. Bu amaç doğrultusunda söz konusu tezlerin; sayısal dağılımı, düzeyleri, yapılış yılı, yapıldığı üniversite, yapıldığı enstitü, yürütücü danışman unvanı, konu alanı ve kullandıkları yöntemleri değerlendirilmiştir. Araştırmanın evrenini Türkiye’de yapılmış olan nefesli çalgılar alanındaki lisansüstü tezler, örneklemini ise tuba, trompet ve trombon çalgıları alanında yapılmış olan toplam 43 lisansüstü tez (yüksek lisans, doktora ve sanatta yeterlik) oluşturmaktadır. Araştırma betimsel nitelikte nitel bir araştırmadır. İlgili veriler doküman analizi yapılarak toplanmıştır. Araştırma bulguları doğrultusunda nefesli çalgılar alanındaki lisansüstü tezlerin; çoğunlukla trompet çalgısı alanında olduğu, araştırmaların daha çok yüksek lisans düzeyinde yapıldığı, en fazla lisansüstü araştırmanın 2019 yılında olduğu, en çok araştırmanın Trakya Üniversitesinde yapıldığı, araştırmaların çoğunlukla Sosyal Bilimler Enstitüsünde yapıldığı, araştırmaların danışmanlığını yürüten öğretim elemanlarının unvanın çoğunlukla Doçent Doktor olduğu, araştırma konu alanının daha çok eser icra teknikleri üzerine olduğu ve araştırmalarda çoğunlukla betimsel araştırma yönteminin kullanıldığı sonuçlarına ulaşılmıştır.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Kösem, A. ve Bulut, D. (2022). Nefesli Çalgılar Alanında Yapılan Lisansüstü Tezlerin İncelenmesi. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 15(91), 117-134.

*Examination of Graduate Thesis in the Field of Wind Instruments**

Anıl Kösem

Master Student / Ondokuz Mayıs University, Institute of Graduate Education, Department of Music Education, Samsun – TURKEY

Prof. Dr. Damla Bulut

Ondokuz Mayıs University, Faculty of Education, Department of Music Education, Samsun – TURKEY

Article History

Submitted: 09.07.2022

Accepted: 17.09.2022

Published Online: 30.09.2022

Keywords

Wind Instruments

Tuba

Trumpet

Trombone

Graduate Thesis

Research Article

* This article was checked by Intihal.net. This article is under the Creative Commons license. Ethics committee approval is not required for this article.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.63998>

Abstract

Instruments trained within the scope of instrument training; It is grouped under five titles as woodwind, percussion, keyed, stringed and stringed. In the said grouping, it can be said that wind instruments differ from other types of instruments in that they are played with the breath, which is indispensable for human life, that the air is circulated in the musical instrument and that the circulation turns into sound with vibrations. For these reasons in the research, postgraduate theses in the field of wind instruments in our country in order to contribute to the development and competence of the individuals who will graduate in the field of wind instruments, both to contribute to the development and competence of the technical and musical equipment related to the instruments in question, and to shed light on the place, importance, development, change and progress of the said instruments in the literature examined. Thus the aim of the research is to examine the postgraduate theses in the field of woodwind instruments. For this purpose, these theses; its numerical distribution, the level it was made, the year it was made, the university it was made, the institute it was made, the title of the executive consultant, the subject area and the methods and types they used were evaluated. The universe of the research consists of postgraduate theses in the field of wind instruments made in Turkey, and the sample consists of 43 postgraduate theses (master's, doctorate and proficiency in art) made in the field of tuba, trumpet and trombone instruments. The research is a descriptive qualitative research. Relevant data were collected through document analysis. In line with the research findings, postgraduate theses in the field of wind instruments; It is mostly in the field of trumpet instrument, the researches are mostly done at the master's level, the most postgraduate studies were conducted in 2019, the most research was done at Trakya University, the research was mostly done at the Social Sciences Institute, the title of the supervisor of the researches is mostly Assoc. It has been concluded that the subject area is mostly on performance techniques and the descriptive research method is mostly used.

GİRİŞ

Ritim ve melodileri barındıran bir iletişim aracı olarak tanımlanabilecek olan müzik, bireylerin yaşamının her aşamasında yeri olan ve tarihsel süreçte, yaşayış biçimlerini yönlendirmiş bir sanat dalı olarak karşımıza çıkmaktadır (Aras, 2010: 1). Bunun yanında müzik, eğitimin bir boyutu, aracı, yöntemi ve alanı olarak düşünülmekte ve bilişsel, duyuşsal ve devinişsel yönleriyle insan yaşamında önemli bir yer tutmaktadır (Özal Göncü, 2016: 8). Böylelikle bireyin davranışlarında karşılaşılan değişimler ve gelişmeler, eğitim sürecinin bir boyutunu meydana getiren müzik sayesinde, farklı bir ifade biçimi halini alıp çeşitlenebilmektedir. Bu pencereden baktığımız zaman müzik eğitimi bireyin hayatı ve çevresini daha iyi algılanmasına yardımcı olacak bir eğitim türü olarak tanımlanabilir.

Müzik eğitimi, kapsamında teori, ses, işitme, çalgı, beğeni, kültür gibi eğitimler verilmektedir. Bu eğitimler ile bireylerin hem müziği bütün yönleri ile algılamaları hem de müziğin farklı yönlerinden beslenerek hayata bakmaları beklenmektedir. Söz konusu müzik eğitimi türleri içerisinde çalgı eğitimi, bir çalgının çalınabilmesinde uygulanan, yöntemler bütünü olarak öğrencilere; çalgısını doğru bir teknikle çalma, çalışma süresini verimi arttıracak şekilde ayarlama, müzik kültürlerini çalgısı yoluyla en iyi şekilde kavratma ve müzikal becerilerini arttırmaya yönelik çalışmalar yaptırma amaçları ile öne çıktığı gibi diğer müzik eğitimi içeriklerinin tamamlayıcısı olarak da belirli roller üstlenmektedir. Dolayısıyla çalgı eğitimi, çalgı yoluyla insanın kendisiyle özdeşleşip bütünleşmesine kaynaklık eden, duyguları ifade etmede ve toplumsallaşmasında etkin rol oynayan müzik sanatının önemli bir boyutudur denilebilir.

Çalgı eğitimi kapsamında eğitimi verilen çalgılar; nefesli, vurmali, tuşlu, telli ve yaylı olmak üzere beş başlıkta gruplanmaktadır. Söz konusu gruplamada her bir çalgı tarihsel özellik, yapı ve çalım teknikleri gibi benzer başlıklarda incelenebilse de her bir grubun bu eğitim içerisinde ayrı bir yeri ve önemi bulunmaktadır. Bu bağlamda nefesli çalgıların bu gruplama içerisinde insan hayatının vazgeçilmezi nefesle çalınması, havanın müzik aleti içerisinde sirküle edilmesi ve sirkülasyonun titreşimler ile sese dönüşmesi bakımından diğer çalgı türlerinden farklılaştığı söylenebilir.

Nefesli çalgıları iki gruba ayırmak mümkündür. Bunlar tahta üflemeli ve bakır üflemeli çalgılardır. Tahta üflemeli çalgıların ses çıkartma ünitelerinde (bek, kamış) tahta alaşımli yapılar bulunur. Bakır üflemeli çalgılarda ise hem ses çıkartma üniteleri (ağızlık) hem de çalgının tamamı bakır alaşımli (Baines, 1959: 201). Evrensel müzik sistemi içerisinde daha çok kullanılan nefesli çalgıların, üretim ve ekolleşme alanı daha yaygın olmasından dolayı seri üretim ve organoloji bakımından önemli metodolojik gelişmelere sahiptir (Üstün, 2020: 3).

Nefesli çalgılar içerisinde tuba, trombon ve trompetin huni üflemeli çalgılardan en çok tercih edilen çalgılar olması, senfoni, fanfar ve askeri bandolarda yaygın olarak icra edilmeleri, üzerlerinde en fazla akademik çalışmanın yapılması, trompet grubunun parlak karakteristik yapıya sahip olmasından, melodilerde öne çıkmasından, trombon tuba grubunun ise kontrpuan, eşlik ve görkemli yapı özelliklerinden kaynaklanmaktadır.

Tarihi Roma İmparatorluğu'na kadar uzanan ve ismini Latince "tüp", "boru" anlamına gelen "tubus" kelimesinden alan tubanın; bugünkü şeklini ve çalışma prensibini bulması 1800'lü yıllarda pistonun icat edilmesi ile olup, 1835 yılında Alman besteci, bando şefi Wilhelm Wieprecht ve saray bandosunun çalgı yapım ustası Carl Wilhelm Moritz, Berlin'de bugün kullanılan 5 pistonlu bas tubayı icat ederek patentine sahip olmuşlardır. Tuba genellikle pirinç ve bakırdan imal edilen, geniş, konik borulu ve pistonlu üflemeli bir çalgı olup, üflemeli çalgılar arasında en kalın sesli olanıdır. Tubalar, bas tuba ve kontrbas tuba olarak iki gruba ayrılmaktadır. Bu tubalardan *do* ve *si bemol* tonda olanlara kontrbas tuba, *mi bemol* ve *fa* tonunda olanlara ise bas tuba adı verilmektedir (<https://tr.wikipedia.org/wiki/Tuba>).

Trombon, XIV. yüzyılda çalgı yapım ustalarının, iki tüpü sürgülü bir biçimde iç içe geçirip ileri

geri hareket ettirebilmeleri sonucunda ortaya çıkmıştır. Gelişen müzik ile birlikte bu çalgının ses aralığının yetersiz olduğu düşünülmüş, XV. yüzyıla gelindiğinde ebat olarak daha geniş ve uzun, orta ve kalın ses aralığına sahip olduğu düşünülen trombon geliştirilmiştir. Avrupa'nın birçok ülkesinde sakbut adıyla tören bandolarında kullanılmıştır. Dini müziklerde ve saray orkestralarında kullanılan bu çalgılar "gemeine-posaune" olarak bilinen si bemol sakbut, "alt" ve "discant posaune" olarak bilinen mi bemol alto trombon, "quart" ya da "quint-posaune" ve "grosse-posaune" olarak bilinen bas trombondur. XVII.yüzyılda trombon ailesine "octave-posaune" olarak bilinen kontrbas trombon da katılmıştır (Özer, 2008: 11). Günümüz trombonu fiziksel görünüm itibariyle atalarını andırmaktadır, ancak zaman içinde, tasarımın yanı sıra ince işçiliği açısından da gelişmiştir. En yaygın olarak kullanılan tenor ve bas trombondur ancak; soprano, alto, pistonlu ve kontrbas trombonların da kullanılan farklı müzik türlerine göre değişiklik gösterebilmektedir (Guion, 1988: 2-4).

Trompet ise bir ağızlık ve kendi üzerine kıvrılmış silindir biçimindeki borudan oluşan, M.Ö. 1480 yıllarında yapıldığı düşünülen, Mısır-Deir el-Bahri'de bulunan Kraliçe Hatşepsut tapınağındaki ikonografilerle belgelenmiş bir çalgıdır. Ağızlık ve kalak bölümlerinden oluşan basit trompetler temel bir sesin armonik doğuşkanlarını çıkarmak üzere tasarlanmıştır. Ağız kısmı kâse benzeri konik biçimdedir. Ses rengi parlak ve çınlayan niteliktedir. Trompetin diğer üfleli çalgılardan önemli bir farkı, üfleme sırasında iki ya da üç kez düzenlemesi yapılabilmesidir. Genelde iki tip trompet vardır. Bunlardan ilki bir temel notanın armonik seslerini çıkartan basit trompet, ikincisi ise kromatik veya pistonlu trompettir (<https://tr.wikipedia.org/wiki/Trompet>).

Gerek tuba, gerek trombon ve gerekse trompet çalgıları çalım teknikleri ve icra özellikleri bakımından çoğunlukla mesleki müzik eğitimi kapsamında eğitimi verilen çalgılar olduğu söylenebilir. Her üç çalgı alanında da nitelikli bir yorumlama becerisinin gelişiminin lisans eğitimi ile profesyonelliğe ulaşacağı, bu eğitimin üzerine inşa edilecek lisansüstü eğitim ile de söz konusu profesyonelliğin nitelikli bir virtüöziteye ve eğitimciliğe ulaşması beklenmektedir. Bu bağlamda lisansüstü eğitim, tüm lisans eğitimlerinde olduğu gibi tamamlayıcı bir eğitim, öğretim, bilimsel araştırma ve uygulama etkinlikleridir (Sevinç, 2001). Bu etkinlikler, lisans derecesi ya da diploması almış olanlara ilgi duydukları bilim dalında yüksek lisans ya da doktora öğrenimi yaparak uzmanlaşma olanağı sağlamaktadır (Oğuzkan, 1993). Bunun yanında lisansüstü eğitimin araştırma, mesleki gelişim, öğretmeyi öğrenme ve bunlara bağlı mesleki kültür, akademik kültür ve etik konularını en üst sosyal, bilişsel ve işitsel düzeylerde edinme süreci olduğu söylenebilir (İnce ve Korkusuz, 2006).

Belirtilen görüşler doğrultusunda araştırmada nefesli çalgılar alanında lisansüstü eğitim yapacak bireylerin hem söz konusu çalgılara ilişkin teknik ve müzikal donanımlarının gelişmesine ve yetkinleşmesine katkı sağlamak hem de söz konusu çalgıların literatürdeki yeri, önemi, gelişimi, değişimi ve ilerlemesine ışık tutup, katkı sağlanmak amacıyla ülkemizde nefesli çalgılar alanında yapılan lisansüstü tezler incelenmiştir. Bu bağlamda araştırmanın problem cümlesi "nefesli çalgılar alanında yapılan lisansüstü tezler nelerdir?" şeklinde belirlenmiştir.

Araştırmanın problem cümlesinin çözümüne yardımcı olması düşünülen alt problemler ise;

1. Tuba, Trompet, Trombon çalgıları alanında yapılan lisansüstü tezlerin sayısal dağılımı nasıldır?
2. Tuba çalgısı alanında yapılan lisansüstü tezlerin düzey bakımından dağılımı nasıldır?
3. Tuba çalgısı alanında yapılan lisansüstü tezlerin yapılış yılı bakımından dağılımı nasıldır?
4. Tuba çalgısı alanında yapılan lisansüstü tezlerin yapıldığı üniversiteye göre dağılımı nasıldır?
5. Tuba çalgısı alanında yapılan lisansüstü tezlerin yapıldığı enstitüye göre dağılımı nasıldır?
6. Tuba çalgısı alanında yapılan lisansüstü tezlerin yürüten danışmanların unvanı nasıldır?
7. Tuba çalgısı alanında yapılan lisansüstü tezlerin konu alanları nasıldır?
8. Tuba çalgısı alanında yapılan lisansüstü tezlerin yöntemlerine göre dağılımı nasıldır?
9. Trompet çalgısı alanında yapılan lisansüstü tezlerin düzey bakımından dağılımı nasıldır?

10. Trompet çalgısı alanında yapılan lisansüstü tezlerin yapılış yılı bakımlarından dağılımı nasıldır?
11. Trompet çalgısı alanında yapılan lisansüstü tezlerin yapıldığı üniversiteye göre dağılımı nasıldır?
12. Trompet çalgısı alanında yapılan lisansüstü tezlerin yapıldığı enstitüye göre dağılımı nasıldır?
13. Trompet çalgısı alanında yapılan lisansüstü tezlerin yürüten danışmanların unvanı nasıldır?
14. Trompet çalgısı alanında yapılan lisansüstü tezlerin konu alanları nasıldır?
15. Trompet çalgısı alanında yapılan lisansüstü tezlerin yöntemlerine göre dağılımı nasıldır?
16. Trombon çalgısı alanında yapılan lisansüstü tezlerin düzey bakımından dağılımı nasıldır?
17. Trombon çalgısı alanında yapılan lisansüstü tezlerin yapılış yılı bakımlarından dağılımı nasıldır?
18. Trombon çalgısı alanında yapılan lisansüstü tezlerin yapıldığı üniversiteye göre dağılımı nasıldır?
19. Trombon çalgısı alanında yapılan lisansüstü tezlerin yapıldığı enstitüye göre dağılımı nasıldır?
20. Trombon çalgısı alanında yapılan lisansüstü tezlerin yürüten danışmanların unvanı nasıldır?
21. Trombon çalgısı alanında yapılan lisansüstü tezlerin konu alanları nasıldır?
22. Trombon çalgısı alanında yapılan lisansüstü tezlerin yöntemlerine göre dağılımı nasıldır? olarak oluşturulmuştur.

YÖNTEM

Araştırma, betimsel nitelikte nitel bir araştırmadır. Araştırmanın evrenini Türkiye’de yapılmış olan nefesli çalgılar alanındaki lisansüstü tezler, örneklemini ise tuba, trompet ve trombon çalgıları alanında yapılmış olan toplam 43 lisansüstü tez (yüksek lisans, doktora ve sanatta yeterlik) oluşturmaktadır. Araştırmada elde edilen veriler doküman analizi yapılarak toplanmıştır. Bu doğrultuda ilgili verilere 2021-2022 eğitim-öğretim yılında Yükseköğretim Kurulu’nun (YÖK) web sayfasında (www.yok.gov.tr) yer alan tez arşivi linkinden yararlanılarak ulaşılmıştır. Bunun için YÖK’ün resmi internet sitesinde bulunan ulusal tez merkezi sayfasındaki “Basit Tarama” seçeneği seçilmiş ve anahtar kelime olarak “Tuba, Trompet, Trombon” başlıkları ayrı ayrı yazılmıştır. Bu doğrultuda ulaşılan tuba ile ilgili 1 adet, trombon ile ilgili 20 adet ve trompet ile ilgili 22 adet tez olmak üzere toplam 43 adet lisansüstü tez incelenmek üzere bilgisayar ortamına kaydedilmiştir. Ulaşılan lisansüstü tezler doküman analizi yapılarak incelenmiştir. Doküman analizi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin incelenmesini kapsar (Yıldırım ve Şimşek, 2005: 187). Bu yöntem ile elde edilen veriler ilgili tezlerin sayısal dağılımı, yapıldığı düzey, yapılış yılı, yapıldığı üniversite, yapıldığı enstitü, yürütücü danışman unvanı, konu alanı ve kullandıkları yöntem bakımlarından değerlendirilmiştir.

BULGULAR VE YORUM

Bu bölümünde araştırma verileri ışığında ulaşılan bulgular tablolar şeklinde verilmiş ve yorumlanmıştır.

Tablo 3.1: Tuba, Trompet, Trombon Çalgıları Alanında Yapılan Tezlerin Dağılımları

Çalgılar	Yüksek Lisans		Doktora		Sanatta Yeterlik	
	f	%	f	%	f	%
Tuba	1	2,77	-	-	-	-
Trompet	20	55,55	-	-	2	28,57
Trombon	15	41,66	-	-	5	71,43
Toplam	36	100	-	-	7	100

Tablo 3.1’de nefesli çalgılara yönelik yapılan lisansüstü tezlerin çoğunlukla Trompet çalgısı alanında yapıldığı (%55,55), bu çalgıyı Trombon çalgısının izlediği (%41,66), en az tezin ise Tuba çalgısı üzerine (%2,77) yapıldığı görülmektedir. Bu durumun ilgili çalgıların icra özellikleri bakımından kullanılma sıklıkları, tercih edilme ve ihtiyaç duyulma durumları ile alanında uzmanlaşmış icracı ve eğitimcilerin sayısı ile orantılı olduğu söylenebilir.

Tablo 3.2: Tuba Çalgısı Alanında Yapılan Tezlerin Düzeye Göre Dağılımları

Düzye	f	%
Yüksek Lisans	1	100
Doktora	-	-
Sanatta Yeterlik	-	-
Toplam	1	100

Tablo 3.2’de Tuba çalgısı alanında yapılan tezlerin düzeyine göre çoğunlukla yüksek lisans düzeyinde (%100) olduğu, doktora ve sanatta yeterlik düzeyinde herhangi bir tezin bulunmadığı görülmektedir. Bu bulgular tuba çalgısı alanında farklı lisansüstü düzeylerde eğitime devam eden icracı veya eğitim veren akademisyen olmadığını düşündürmektedir.

Tablo 3.3: Tuba Çalgısı Alanında Yapılan Tezlerin Yıllara Göre Dağılımları

Yıl	Yüksek Lisans		Doktora		Sanatta Yeterlik	
	f	%	f	%	f	%
2016	1	100	-	-	-	-
Toplam	1	100	-	-	-	-

Tablo 3.3’de Tuba çalgısı alanında yapılan lisansüstü düzeydeki tek yüksek lisans tezinin 2016 (%100) yılında olduğu, doktora ve sanatta yeterlik düzeyinde herhangi bir yılda yapılan tezin bulunmadığı görülmektedir. Bu bulgular doğrultusunda söz konusu çalgının geçmişi çok eski olsa da ülkemizde bu çalgı ile alakalı çalışma yapılma süresinin kısıtlı ve yakın zamanda olduğu yorumu yapılabilir.

Tablo 3.4: Tuba Çalgısı Alanında Yapılan Tezlerin Üniversitelere Göre Dağılımları

Üniversite	Yüksek Lisans		Doktora		Sanatta Yeterlik	
	f	%	f	%	f	%
İstanbul Üniversitesi	1	100	-	-	-	-
Toplam	1	100	-	-	-	-

Tablo 3.4'de Tuba çalgısı alanında yapılan tek yüksek lisans tezinin İstanbul Üniversitesi'nde (%100) yapıldığı, doktora ve sanatta yeterlik düzeyinde herhangi bir üniversitede yapılan tezin bulunmadığı görülmektedir. Bu bulgular tuba çalgısına yönelik olarak araştırma yapılabilecek üniversitelerin sayı bakımında yetersiz olduğunu ve mevcut üniversitelerde tuba alanında lisansüstü tez yönetebilecek nitelikte öğretim elemanı bulunmadığı düşündürmektedir.

Tablo 3.5: Tuba Çalgısı Alanında Yapılan Tezlerin Enstitülere Göre Dağılımları

Enstitü	Yüksek Lisans		Doktora		Sanatta Yeterlik	
	f	%	f	%	f	%
Sosyal Bilimler Enstitüsü	1	100	-	-	-	-
Toplam	1	100	-	-	-	-

Tablo 3.5'de Tuba çalgısı alanında yapılan tezlerin enstitülere göre dağılımındaki tek yüksek lisans tezinin Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde (%100) yapıldığı, doktora ve sanatta yeterlik düzeyinde herhangi bir enstitüde yapılan tezin bulunmadığı görülmektedir. Bu bulgular doğrultusunda tuba çalgısına yönelik olarak araştırma yapılabilecek enstitülerin kısıtlı sayı ve çeşitlilikte olduğu ve mevcut enstitülerde tuba alanında lisansüstü tez yönetebilecek nitelikte öğretim elemanı bulunmadığı söylenebilir.

Tablo 3.6: Tuba Çalgısı Alanında Yapılan Tezlerin Konu Alanına Göre Dağılımları

Konu Alanı	Yüksek Lisans		Doktora		Sanatta Yeterlik	
	f	%	f	%	f	%
Tarihçe	1	100	-	-	-	-
Toplam	1	100	-	-	-	-

Tablo 3.6'de Tuba çalgısı alanında yapılan tezlerin konu alanına göre dağılımındaki tek yüksek lisans tezinin tarihçe (%100) alanında yapıldığı, doktora ve sanatta yeterlik düzeyinde herhangi bir konu alanında yapılan tezin bulunmadığı görülmektedir. Bu bulgular tuba çalgısına yönelik sadece belirli bir konu alanı üzerinde çalışıldığını, farklı konu alanları bakımında ilgili çalgıya yönelik yetersiz denebilecek çeşitlilikte araştırma bulunduğunu düşündürmektedir.

Tablo 3.7: Tuba Çalgısı Alanında Yapılan Tezlerin Danışman Unvanına Göre Dağılımları

Danışman Unvanı	Yüksek Lisans		Doktora		Sanatta Yeterlik	
	f	%	f	%	f	%
Doç. Dr.	1	100	-	-	-	-
Toplam	1	100	-	-	-	-

Tablo 3.7’de Tuba çalgısı alanında yapılan tezlerin danışman unvanına göre dağılımındaki tek yüksek lisans tezinin Doç. Dr. (%100) olduğu, doktora ve sanatta yeterlik düzeyinde herhangi bir yürütücü ile yapılan tezin bulunmadığı görülmektedir. Bu bulgular üniversitelerde tuba çalgısı alanında lisansüstü tez yönetebilecek ve farklı akademik unvanlara sahip öğretim elemanı sayısının olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 3.8: Tuba Çalgısı Alanında Yapılan Tezlerin Yöntemine Göre Dağılımları

Yöntem	Yüksek Lisans		Doktora		Sanatta Yeterlik	
	f	%	f	%	f	%
Betimsel	1	100	-	-	-	-
Toplam	1	100	-	-	-	-

Tablo 3.8’de Tuba çalgısı alanında yapılan tezlerin yöntemine göre dağılımındaki tek yüksek lisans tezinin betimsel yöntem (%100) ile yapıldığı, doktora ve sanatta yeterlik düzeyinde herhangi bir yöntemle yapılan tezin bulunmadığı görülmektedir. Bu bulgulara göre tuba çalgısı ile ilgili yapılan lisansüstü tezlerde mevcut durumu tespit etmeye yönelik araştırma yönteminin tercih edildiği, tuba çalgısı ile ilgili farklı araştırma yöntemlerini içeren lisansüstü tezlerin henüz yapılmadığı söylenebilir.

Tablo 3.9: Trompet Çalgısı Alanında Yapılan Tezlerin Düzeye Göre Dağılımları

Düzye	f	%
Yüksek Lisans	20	90,00
Doktora	-	-
Sanatta Yeterlik	2	10,00
Toplam	20	100

Tablo 3.9’da Trompet çalgısı alanında yapılan tezlerin düzeyine göre dağılımında tezlerin çoğunlukla yüksek lisans (%90,00) ile sanatta yeterlik (%10,00) türünde olduğu ortaya çıkmıştır. Doktora tezlerinin ise henüz yapılmadığını ortaya koymaktadır. Bu bulgular trompet çalgısı alanında farklı lisansüstü düzeylerde eğitime devam eden icracı veya eğitim veren akademisyen olmadığını düşündürmektedir.

Tablo 3.10: Trompet Çalgısı Alanında Yapılan Tezlerin Yıllara Göre Dağılımları

Yıllar	Yüksek Lisans		Doktora		Sanatta Yeterlik	
	f	%	f	%	f	%
1992	1	4,54	-	-	-	-
1996	1	4,54	-	-	-	-
1998	1	4,54	-	-	-	-
2002	1	4,54	-	-	-	-
2006	1	4,54	-	-	-	-
2007	1	4,54	-	-	-	-
2008	1	4,54	-	-	-	-
2010	2	9,09	-	-	-	-
2012	1	4,54	-	-	1	50
2013	1	4,54	-	-	-	-
2014	1	4,54	-	-	-	-
2015	1	4,54	-	-	-	-
2016	1	4,54	-	-	-	-
2018	1	4,54	-	-	-	-
2019	3	13,63	-	-	1	50
2021	1	4,54	-	-	-	-
2022	1	4,54	-	-	-	-
Toplam	20	100	-	-	2	100

Tablo 3.10’da Trompet çalgısı alanında yapılan tezlerin yıllara göre dağılımındaki yüksek lisans tezlerinin çoğunlukla 2019 (%13,63) yılında yapıldığı, sanatta yeterlik tezlerinin ise 2012 (%50,00) ve 2019 (%50,00) da yapıldığı görülmektedir. Bu durum yüksek lisans tezlerinin 2000’li yıllar ile artış gösterdiği, sanatta yeterlik tezlerinin de sadece 2010’lu yıllarda yapıldığını, ilgili çalgıda doktora tezlerinin ise henüz yapılmadığını göstermektedir. Bu bulgular doğrultusunda söz konusu çalgının geçmişi çok eski olsa da ülkemizde bu çalgı ile alakalı çalışma yapılma süresinin kısıtlı ve yakın zamanda olduğu yorumu yapılabilir.

Tablo 3.11: Trompet Çalgısı Alanında Yapılan Tezlerin Üniversitelere Göre Dağılımları

Üniversiteler	Yüksek Lisans		Doktora		Sanatta Yeterlik	
	f	%	f	%	f	%
Gazi Üniversitesi	4	20,00	-	-	-	-
Marmara Üniversitesi	1	5,00	-	-	-	-
Anadolu Üniversitesi	1	5,00	-	-	-	-
Haliç Üniversitesi	1	5,00	-	-	-	-
Trakya Üniversitesi	6	30,00	-	-	2	100
Mimar Sinan Üniversitesi	1	5,00	-	-	-	-

Hacettepe Üniversitesi	2	10,00	-	-	-	-
İstanbul Üniversitesi	4	20,00	-	-	-	-
Toplam	20	100	-	-	2	100

Tablo 3.11’de Trompet çalgısı alanında yapılan tezlerin üniversitelere göre dağılımında yüksek lisans tezlerinin çoğunlukla Trakya Üniversitesi (%30,00), İstanbul Üniversitesi (%20,00) ve Gazi Üniversitesi (%20,00), sanatta yeterlik tezlerinin ise Trakya Üniversitesi’nde (%100) dağılım gösterdiği, doktora tezlerinin ise henüz yapıldığı bir üniversitenin bulunmadığını görülmektedir. Bu bulgular Trompet çalgısına yönelik olarak araştırma yapılabilecek üniversitelerin sayı bakımında yetersiz olduğunu ve mevcut üniversitelerde Trompet alanında lisansüstü tez yönetebilecek nitelikte öğretim elemanı bulunmadığı düşündürmektedir.

Tablo 3.12: Trompet Çalgısı Alanında Yapılan Tezlerin Enstitülere Göre Dağılımları

Enstitü	Yüksek Lisans		Doktora		Sanatta Yeterlik	
	f	%	f	%	f	%
Güzel Sanatlar Enstitüsü	2	10,00	-	-	-	-
Fen Bilimleri Enstitüsü	2	10,00	-	-	-	-
Sosyal Bilimler Enstitüsü	12	60,00	-	-	2	100
Eğitim Bilimleri Enstitüsü	4	20,00	-	-	-	-
Toplam	20	100	-	-	2	100

Tablo 3.12’de Trompet çalgısı alanında yapılan tezlerin enstitülere göre dağılımında yüksek lisans tezlerinin en çok Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde (%60,00), sanatta yeterlik tezlerinin ise tamamının Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde (%100) yapıldığı, doktora tezlerinin ise henüz yapıldığı bir enstitünün bulunmadığını göstermektedir. Bu bulgular doğrultusunda Trompet çalgısına yönelik olarak araştırma yapılabilecek enstitülerin kısıtlı sayı ve çeşitlilikte olduğu, mevcut enstitülerde Trompet alanında lisansüstü tez yönetebilecek nitelikte öğretim elemanı bulunmadığı söylenebilir.

Tablo 3.13: Trompet Çalgısı Alanında Yapılan Tezlerin Konu Alanına Göre Dağılımları

Konu Alanı	Yüksek Lisans		Doktora		Sanatta Yeterlik	
	f	%	f	%	f	%
Tarihçe	3	15,00	-	-	-	-
Çalım Teknikleri	2	10,00	-	-	-	-
Eser İcra Özellikleri	9	45,00	-	-	1	50
Eğitim	6	30,00	-	-	1	50
Toplam	20	100	-	-	2	100

Tablo 3.13’de Trompet çalgısı alanında yapılan tezlerin konu alanına göre dağılımında yüksek lisans tezlerinin çoğunlukla Eser İcra Özellikleri (%45,00), sanatta yeterlik tezlerinde yine Eser İcra

Özellikleri (%50,00) ve Eğitim (%50,00) konu alanlarında olduğu, doktora tezlerinin ise henüz yapıldığı bir konu alanının bulunmadığını görülmektedir. Bu bulgular Trompet çalgısına yönelik sadece kısıtlı konu alanlarında çalışıldığını, farklı konu alanları bakımında ilgili çalgıya yönelik yetersiz denebilecek çeşitlilikte araştırma bulunduğunu düşündürmektedir.

Tablo 3.14: Trompet Çalgısı Alanında Yapılan Tezlerin Danışman Unvanına Göre Dağılımları

Unvan	Yüksek Lisans		Doktora		Sanatta Yeterlik	
	f	%	f	%	f	%
Öğr. Gör.	4	20,00	-	-	1	50
Yrd. Doç. Dr.	2	10,00	-	-	-	-
Doç. Dr.	7	35,00	-	-	1	50
Prof. Dr.	7	35,00	-	-	-	-
Toplam	20	100	-	-	2	100

Tablo 3.14'de Trompet çalgısı alanında yapılan tezlerin danışman unvanına göre dağılımında yüksek lisans tezlerinin çoğunlukla Prof. Dr. (%35,00) ve Doç. Dr. (%35,00), sanatta yeterlik tezlerinde ise Öğr. Gör. (%50,00) ve Doç. Dr. (%50,00) danışmanlığında yürütüldüğü, doktora tezlerinin ise henüz yürüten bir danışmanın bulunmadığı görülmektedir. Bu bulgular üniversitelerde Trompet çalgısı alanında lisansüstü tez yönetebilecek ve farklı akademik unvanlara sahip öğretim elemanı sayısının olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 3.15: Trompet Çalgısı Alanında Yapılan Tezlerin Yöntemine Göre Dağılımları

Yöntem	Yüksek Lisans		Doktora		Sanatta Yeterlik	
	f	%	f	%	f	%
Betimsel	18	90,00	-	-	2	100
Deneyssel	2	10,00	-	-	-	-
Toplam	20	100	-	-	2	100

Tablo 3.15'da Trompet çalgısı alanında yapılan tezlerin yöntemine göre dağılımında yüksek lisans tezlerinin çoğunlukla betimsel yöntem (%90,00), sanatta yeterlik tezlerinin ise tamamının betimsel yöntem (%100) ile yapıldığı, doktora tezlerinin ise henüz yapıldığı bir yöntemin bulunmadığı görülmektedir. Bu bulgulara göre Trompet çalgısı ile ilgili yapılan lisansüstü tezlerde mevcut durumu tespit etmeye yönelik araştırma yönteminin tercih edildiği, Trompet çalgısı ile ilgili farklı araştırma yöntemlerini içeren lisansüstü tezlerin henüz yapılmadığı söylenebilir.

Tablo 3.16: Trombon Çalgısı Alanında Yapılan Tezlerin Düzeyine Göre Dağılımları

Düzyey	f	%
Yüksek Lisans	15	75,00
Doktora	-	-
Sanatta Yeterlik	5	25,00
Toplam	20	100

Tablo 3.16'da Trombon çalgısı alanında yapılan tezlerin düzeyine göre dağılımında çoğunlukla yüksek lisans (%75,00) ile sanatta yeterlik (%25,00) düzeyinde olduğu, doktora düzeyinde ise henüz ilgili çalgıya yönelik bir araştırmanın bulunmadığı görülmektedir. Bu bulgular Trombon çalgısı alanında farklı lisansüstü düzeylerde eğitime devam eden icracı veya eğitim veren akademisyenin kısıtlı sayıda olduğunu düşündürmektedir.

Tablo 3.17: Trombon Çalgısı Alanında Yapılan Tezlerin Yıllara Göre Dağılımları

Yıllar	Yüksek Lisans		Doktora		Sanatta Yeterlik	
	f	%	f	%	f	%
1993	1	6,66	-	-	-	-
1996	1	6,66	-	-	-	-
1998	2	13,33	-	-	-	-
2001	1	6,66	-	-	-	-
2004	1	6,66	-	-	1	20,00
2006	1	6,66	-	-	-	-
2008	2	13,33	-	-	-	-
2011	-	-	-	-	2	40,00
2017	2	13,33	-	-	-	-
2018	1	6,66	-	-	-	-
2019	1	6,66	-	-	-	-
2020	1	6,66	-	-	-	-
2021	-	-	-	-	2	40,00
2022	1	6,66	-	-	-	-
Toplam	15	100	-	-	5	100

Tablo 3.17’de Trombon çalgısı alanında yapılan tezlerin yıllara göre dağılımında yüksek lisans tezlerinin çoğunlukla 1998 (%13,33), 2008 (%13,33), 2017 (%13,33) yıllarında, sanatta yeterlik tezlerinin ise çoğunlukla 2011 (%40,00) ve 2021 (%40,00) yıllarında yapıldığı, doktora tezlerinin ise henüz yapıldığı bir yılın bulunmadığı görülmektedir. Bu bulgular doğrultusunda söz konusu çalgının geçmişi çok eski olsa da ülkemizde bu çalgı ile alakalı çalışma yapılma süresinin kısıtlı ve yakın zamanlarda olduğu söylenebilir.

Tablo 3.18: Trombon Çalgısı Alanında Yapılan Tezlerin Üniversitelere Göre Dağılımları

Üniversiteler	Yüksek Lisans		Doktora		Sanatta Yeterlik	
	f	%	f	%	f	%
Gazi Üniversitesi	1	6,66	-	-	-	-
Dokuz Eylül Üniversitesi	1	6,66	-	-	1	20,00
Ondokuz Mayıs Üniversitesi	1	6,66	-	-	-	-
Trakya Üniversitesi	3	20,00	-	-	-	-
Mimar Sinan Üniversitesi	2	13,33	-	-	-	-
Hacettepe Üniversitesi	3	20,00	-	-	1	20,00
İstanbul Üniversitesi	3	20,00	-	-	2	40,00
Anadolu Üniversitesi	1	6,66	-	-	1	20,00
Toplam	15	100	-	-	5	100

Tablo 3.18’de Trombon çalgısı alanında yapılan tezlerin üniversitelere göre dağılımında yüksek lisans tezlerinin çoğunlukla İstanbul Üniversitesi (%20,00), Trakya Üniversitesi (%20,00) ve Hacettepe Üniversitesi (%20,00), sanatta yeterlik tezlerinin ise çoğunlukla İstanbul Üniversitesi’nde (%40,00) yapıldığı, doktora tezlerinin ise henüz yapıldığı bir üniversitenin bulunmadığı görülmektedir. Bu bulgular Trombon çalgısına yönelik olarak araştırma yapılabilecek üniversitelerin sayı bakımında yetersiz olduğunu ve mevcut üniversitelerde Trombon alanında lisansüstü tez yönetebilecek nitelikte öğretim elemanı bulunmadığı düşündürmektedir.

Tablo 3.19: Trombon Çalgısı Alanında Yapılan Tezlerin Enstitülere Göre Dağılımları

Enstitü	Yüksek Lisans		Doktora		Sanatta Yeterlik	
	f	%	f	%	f	%
Güzel Sanatlar Enstitüsü	3	20,00	-	-	3	60,00
Fen Bilimleri Enstitüsü	2	13,33	-	-	-	-
Sosyal Bilimler Enstitüsü	4	26,66	-	-	2	40,00
Eğitim Bilimleri Enstitüsü	5	33,33	-	-	-	-
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü	1	6,66	-	-	-	-
Toplam	15	100	-	-	5	100

Tablo 3.19’de Trombon çalgısı alanında yapılan tezlerin enstitülere göre dağılımında yüksek lisans tezlerinin en çok Eğitim Bilimleri Enstitüsü’nde (%33,33), sanatta yeterlik tezlerinin ise çoğunlukla Güzel Sanatlar Enstitüsü’nde (%60,00) yapıldığı, doktora tezlerinin ise henüz yapıldığı bir enstitünün bulunmadığı görülmektedir. Bu bulgular doğrultusunda Trombon çalgısına yönelik olarak araştırma yapılabilecek enstitülerin kısıtlı sayı ve çeşitlilikte olduğu, mevcut enstitülerde Trombon alanında lisansüstü tez yönetebilecek nitelikte öğretim elemanı bulunmadığı söylenebilir.

Tablo 3.20: Trombon Çalgısı Alanında Yapılan Tezlerin Konu Alanına Göre Dağılımları

Konu Alanı	Yüksek Lisans		Doktora		Sanatta Yeterlik	
	f	%	f	%	f	%
Tarihçe	3	20,00	-	-	1	20,00
Çalım Teknikleri	6	40,00	-	-	4	80,00
Eser İcra Özellikleri	2	13,33	-	-	-	-
Eğitim	1	6,66	-	-	-	-
Toplam	15	100	-	-	5	100

Tablo 3.20’de Trombon çalgısı alanında yapılan tezlerin konu alanına göre dağılımında yüksek lisans tezlerinin çoğunlukla Çalım Teknikleri (%40,00), sanatta yeterlik tezlerinin de yine Çalım Teknikleri (%80,00) konu alanlarında yapıldığı, doktora tezlerinin ise henüz yapıldığı bir konu alanının bulunmadığı görülmektedir. Bu bulgular Trombon çalgısına yönelik sadece belirli bir konu alanı üzerinde çalışıldığını, farklı konu alanları bakımında ilgili çalgıya yönelik yetersiz denebilecek çeşitlilikte araştırma bulunduğunu düşündürmektedir.

Tablo 3.21: Trombon Çalgısı Alanında Yapılan Tezlerin Danışman Unvanına Göre Dağılımları

Unvan	Yüksek Lisans		Doktora		Sanatta Yeterlik	
	f	%	f	%	f	%
Öğr.Gör.	3	20,00	-	-	2	40,00
Yrd.Doç.Dr.	3	20,00	-	-	-	-
Doç.Dr.	5	33,33	-	-	-	-
Prof.Dr.	4	26,66	-	-	3	60,00
Toplam	15	100	-	-	5	100

Tablo 3.21’de Trombon çalgısı alanında yapılan tezlerin danışman unvanına göre dağılımında yüksek lisans tezlerinin çoğunlukla Doç. Dr. (%33,33), sanatta yeterlik tezlerinin ise çoğunlukla Prof. Dr. (%60,00) danışmanlığında yürütüldüğü, doktora tezlerinin ise henüz yapıldığı bir yürütücü danışmanın bulunmadığı görülmektedir. Bu bulgular üniversitelerde trombon çalgısı alanında lisansüstü tez yönetebilecek ve farklı akademik unvanlara sahip öğretim elemanı sayısının kısıtlı olduğunu düşündürmektedir.

Tablo 3.22: Trombon Çalgısı Alanında Yapılan Tezlerin Yöntemine Göre Dağılımları

Yöntem	Yüksek Lisans		Doktora		Sanatta Yeterlik	
	f	%	f	%	f	%
Betimsel	15	100	-	-	5	100
Deneyisel	-	-	-	-	-	-
Toplam	15	100	-	-	5	100

Tablo 3.22’de Trombon çalgısı alanında yapılan tezlerin yöntemine göre dağılımında yüksek lisans tezlerinin tamamının betimsel yöntem (%100), sanatta yeterlik tezlerinin de tamamının betimsel yöntem (%100) ile yapıldığı, doktora tezlerinin ise henüz yapıldığı bir yöntem türünün bulunmadığı görülmektedir. Bu bulgulara göre Trombon çalgısı ile ilgili yapılan lisansüstü tezlerde mevcut durumu tespit etmeye yönelik araştırma yönteminin tercih edildiği, Trombon çalgısı ile ilgili farklı araştırma yöntemlerini içeren lisansüstü tezlerin henüz yapılmadığı söylenebilir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölümde araştırma bulguları doğrultusunda ulaşılan sonuçlar ve bu sonuçlar ışığında geliştirilen öneriler yer almaktadır.

Araştırmada;

- Tuba, Trompet, Trombon çalgılarının arasında en çok lisansüstü tezin trompet alanında yapıldığı,
- Tuba çalgısı alanında yapılan tezlerin düzeylerine göre dağılımında sadece Yüksek Lisans (%100) tezi olduğu, bu çalgıya yönelik doktora ve sanatta yeterlik tezlerinin bulunmadığı,

- Trompet çalgısı alanında yapılan tezlerin düzeylerine göre dağılımlarında çok büyük bir çoğunlukla yüksek lisans (%90,00) tezinin olduğu, bunu sanatta yeterlik (%10,00) tezinin izlediği, doktora tezinin ise olmadığı,
- Trombon çalgısı alanında yapılan tezlerin düzeylerine göre dağılımlarında büyük çoğunlukla yüksek lisans (%75,00) tezinin olduğu, bunu sanatta yeterlik (%25,00) tezinin izlediği, doktora tezinin ise olmadığı,
- Tuba çalgısı alanında yapılan tezlerin yıllara göre dağılımında yapılan tezin 2016 (%100) yılında olduğu, farklı bir yıla ait tez bulunmadığı,
- Trompet çalgısı alanında yapılan tezlerin yıllara göre dağılımlarında yüksek lisans tezlerinin 2019 (%13,63) yılında, sanatta yeterlik tezlerinin ise 2012 (%50,00) ve 2019 (%50,00) yıllarında dağılım gösterdiği,
- Trombon çalgısı alanında yapılan tezlerin yıllara göre dağılımlarında yüksek lisans tezlerinin 1998 (%13,33), 2008 (%13,33) ve 2017(%13,33) yıllarında yoğunlaştığı, sanatta yeterlik tezlerinin ise çoğunluğunun 2011 (%40,00) ve 2021(%40,00) yıllarında yapıldığı,
- Tuba çalgısı alanında yapılan tezlerin üniversitelere göre dağılımında bulunan tek tezin İstanbul Üniversitesi'nde (%100) yapıldığı,
- Trompet çalgısı alanında yapılan tezlerin üniversitelere göre dağılımlarında yüksek lisans tezlerinin çoğunluğunun ile (%30,00), sanatta yeterlik tezlerinin tamamının Trakya Üniversitesi'nde (%100) yapıldığı,
- Trombon çalgısı alanında yapılan tezlerin üniversitelere göre dağılımlarında yüksek lisans tezlerinin İstanbul Üniversitesi (%20,00), Trakya Üniversitesi (%20,00) ve Hacettepe Üniversitesinde (%20,00), sanatta yeterlik tezlerinin ise İstanbul Üniversitesi'nde (%40,00) yapıldığı,
- Tuba çalgısı alanında yapılan tezlerin enstitülere göre dağılımında tek tezin Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde (%100) yapıldığı,
- Trompet çalgısı alanında yapılan tezlerin enstitülere göre dağılımlarında yüksek lisans tezlerinin çoğunluğu ile (%60,00), sanatta yeterlik tezlerinin tamamının Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde (%100) yapıldığı,
- Trombon çalgısı alanında yapılan tezlerin enstitülere göre dağılımlarında yüksek lisans tezlerinin çoğunluğunun Eğitim Bilimleri Enstitüsü'nde(%33,33), sanatta yeterlik tezlerinin çoğunluğunun ise Güzel Sanatlar Enstitüsü'nde (%60,00) yapıldığı,
- Tuba çalgısı alanında yapılan tezlerin konu alanına göre dağılımında tarihçe alanının (%100) olduğu,
- Trompet çalgısı alanında yapılan tezlerin konu alanına göre dağılımlarında yüksek lisans tezlerinin çoğunluğunun eser icra özellikleri (%45,00), sanatta yeterlik tezlerinin ise eser icra özellikleri (%50,00) ve eğitim (%50,00) konu alanlarında olduğu,
- Trombon çalgısı alanında yapılan tezlerin konu alanına göre dağılımlarında yüksek lisans tezlerinin çoğunluğu ile (%60,00), sanatta yeterlik tezlerinin çoğunluğunun çalım teknikleri alanında (%80,00) dağılım gösterdiği,
- Tuba çalgısı alanında yapılan tezlerin danışman unvanına göre dağılımında çoğunlukla Doç. Dr. (%100) tarafından yürütüldüğü,
- Trompet çalgısı alanında yapılan tezlerin danışman unvanına göre dağılımlarında çoğunlukla Prof. Dr. (%35,00) ve Doç. Dr. (35,00), sanatta yeterlik tezlerinde ise Öğr. Gör. (%50) ve Doç. Dr. (%50,00) tarafından yürütüldüğü,
- Trombon çalgısı alanında yapılan tezlerin danışman unvanına göre dağılımlarında yüksek lisans tezlerinin çoğunluğunun Doç. Dr. (%33,33), sanatta yeterlik tezlerinin çoğunluğu ise Prof. Dr. (%60,00) tarafından yürütüldüğü,

- Tuba çalgısı alanında yapılan tezlerin yöntemine göre dağılımında Betimsel Yöntemin (%100) kullanıldığı,
  - Trompet çalgısı alanında yapılan tezlerin yöntemine göre dağılımlarında yüksek lisans tezlerinin çok büyük bir çoğunluğunda (%90,00) ve sanatta yeterlik tezlerinin tamamında Betimsel Yöntem (%100) kullanıldığı,
  - Trombon çalgısı alanında yapılan yöntemine göre dağılımlarında yüksek lisans tezlerinin ve sanatta yeterlik tezlerinin tamamında Betimsel Yöntem (%100) kullanıldığı, sonuçlarına ulaşılmıştır.
- Araştırma sonuçları doğrultusunda;
1. Tuba, trompet ve trombon çalgılarının teknik ve müzikal donanımlarının gelişmesine ve yetkinleşmesine ve söz konusu çalgıların literatürdeki yeri, önemi, gelişimi, değişimi ile ilerlemesine ışık tutup katkı sağlanmak amacıyla ülkemizde söz konusu nefesli çalgılar alanında lisansüstü tezler üretebilecek akademisyenlerin yetiştirilmesine yönelik iyileştirici çalışmalar yapılması,
  2. Tuba, trompet ve trombon çalgılarında mesleki müzik eğitimlerinin tercihine arttırmaya yönelik teşvik edici uygulamaların planlanması,
  3. Tuba, trompet ve trombon çalgılarında mesleki müzik eğitimi alan öğrencilerin lisansüstü eğitimlere yönlendirilmelerini kapsayan tanıtıcı ve geliştirici etkinliklerin yapılması,
  4. Söz konusu çalgılara yönelik mesleki müzik eğitimi alan öğrencilerin gerek yurt içi gerekse yurt dışı eğitim programlarındaki başarılı çalışmalarının burslar ile desteklenmesi,
  5. Bu çalgılara yönelik araştırmaların sadece köklü üniversitelerde değil alanın uygulanabileceği bütün üniversitelerde yapılabilmesi için ihtiyaç duyulan alt yapı çalışmalarının yapılması,
  6. Bu çalgılara yönelik özellikle doktora tezinin bulunmamasından dolayı bu kapsamda da araştırmaların yapılmasına öncelik verilmesi,
  7. İlgili çalgıların araştırma konularının kapsamını geliştirici içeriklerin araştırılması,
  8. Tuba, Trompet ve Trombon çalgısı alanında farklı yöntemlerin uygulandığı bilimsel araştırmalar üretilerek ilgili çalgıların ve bu çalgıları icra eden öğrencilerin gelişimlerinin sağlanması önerilmektedir.

Etik Kurul Onay Bilgileri

Bu çalışma düküman analizi şeklinde oluşturulduğu için, çalışmaya etik kurul onayı gerekmemektedir.

<i>"COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları:</i>	
Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Katkı Oranı Beyanı:	1. yazar: %60 - 2. yazar: %40
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Sorumlu Yazar:	Anıl Kösem
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız

Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.	
<i>The following statements are made in the framework of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors":</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Author Contributions:	1 st author: %60 - 2 st author: %40
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Corresponding Author:	Anıl Kösem
Double-Blind Peer Review:	External-independent
<i>This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.</i>	

KAYNAKÇA

- Aras, T. (2010). 2006 İlköğretim Müzik Dersi 6. Sınıf Öğretim Programı İçerisinde Yer Alan Müziksel Algı ve Bilgilenme ile Müziksel Yaratıcılık Öğrenme Alanları Arasındaki İlişkisel Durumun Değerlendirilmesi, (Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Gökalg Parasız) Erzurum: Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Baines, A. (1959). Woodwind Instruments and Their History. *Journal of the American Musicological Society*, 12(2-3), 254-259.
- Guion, D. (1988). *The Trombone: "Its History and Music, 1697-1811."* New York: Gordon and Breach.
- İnce, M. L. ve Korkusuz, F. (2006). *Lisansüstü Eğitim Hedeflerini Geliştirmede Öğrenci Öğretim Üyesi Etkileşimi: Bir Disiplinin Farklı Üniversitelerde ve Farklı Disiplinlerin Bir Üniversitedeki Durumu.* TÜBİTAK Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Grubu, Proje No: 104K093.
- Oğuzkan, F. (1993). *Eğitim Terimleri Sözlüğü.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özal Göncü, İ. (2016). 4-6 Yaş Anaokulu Çocuklarına Uygulanan Müzik Eğitiminin Ses ve İşitsel Algı Gelişimlerine Etkileri. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(İpekyolu), 2382-2392.
- Özer, F. A. (2008). *Trombon Çalışma Teknikleri, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Altuğ Öztunç), İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.*
- Sevinç, B. (2001). Türkiye'de Lisansüstü Eğitim Uygulamaları, Sorunlar ve Uygulamalar. *DEÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, 34(1), 125-137.
- Üstün, H. (2020). Türkiye'de Üflemeli Çalgılar Alanında Yazılmış Lisansüstü Tezlerin İncelenmesi. *Balkan Müzik ve Sanat Dergisi*, 2(1), 26-41.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2005). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri.* Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- <https://tr.wikipedia.org/wiki/Trompet> adresinden 20.06.2022 tarihinde erişildi.
- <https://tr.wikipedia.org/wiki/Tuba> adresinden 20.06.2022 tarihinde erişildi.

Tarihimizde İlkokul Öğretmeni Yetiştirme*

Öğrt. Erşat Yıldızhan

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5416-5295>

Adana Ceyhan Zahit Çetin İlkokulu, Milli Eğitim Bakanlığı, Adana – TÜRKİYE

Öğrt. Mehmet Atasoy

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6660-9885>

Müdür / Ceyhan Mehmetçik İlkokulu, Milli Eğitim Bakanlığı, Adana – TÜRKİYE

Öğrt. Erdem Üste

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3813-8737>

Ceyhan Mehmetçik İlkokulu, Milli Eğitim Bakanlığı, Adana – TÜRKİYE

Öğrt. Hüseyin Tekin

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1195-0645>

Ceyhan Mehmetçik İlkokulu, Milli Eğitim Bakanlığı, Adana – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 20.07.2022

Kabul: 20.09.2022

On-line Yayın: 30.09.2022

Anahtar Kelimeler

Eğitim

Öğretmen Yetiştirme

Sınıf Öğretmeni

Araştırma Makalesi

* Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.63645>

Öz

Türkiye'nin değişen ve gelişen toplumsal yapısı içerisinde, öğretmenlere önem verildiği ve onların, toplumu çağdaş uygarlık düzeyine çıkaracak uzmanlar olarak görüldüğü ve bunun da uygulamalara yansdığı anlaşılmaktadır. Öğrencilerin okulla ilk tanıştıkları dönem olan ilkököl dönemi öğrencilerin tüm eğitim öğretim hayatının temelini oluşturmakla birlikte aynı zamanda da kalıcı beceri ve öğrenmelerin yaşandığı aktif bir süreci tanımlamaktadır. Dolayısıyla bu dönemde ilkököl öğretmenlerine büyük sorumluluk düşmektedir. Öğretmen, en genel tanımıyla, öğrenmeye rehberlik eden kişidir. Ülkemizde 4+4+4 eğitim sistemine geçilmesi ile ilkökullar tekrar bağımsız okul yapısına kavuşmuş, 5 yıl olan ilkököl süresi 4 yıla indirilmiştir. İlkokulların eğitim süresinin 4 yıla indirilmesi sınıf öğretmeni ihtiyacının azalmasına neden olmuştur. Türkiye'de öğretmen yetiştirme sorununun daha iyi anlaşılması için geçmişten günümüze tarihi bir süreç içerisinde öğretmen eğitiminin incelenmesi ve bu konunun önemi hakkında bilgi verilmesi önemli görülmektedir.

Bu çalışmada, Osmanlı'dan günümüze kadar ilkököl öğretmeni yetiştirme süreci kronolojik olarak incelenmiş ve yaşanan değişimler ortaya konulmuştur. Araştırmada veri kaynağını, birincil veri kaynaklarından olan belgeler oluşturmaktadır. Bu belgeler nitel araştırma yöntemlerinden olan doküman analizi yöntemi ile incelenmiştir. Araştırma sonucunda; Türk eğitim tarihinde öğretmen yetiştirme çok önemli ve eski bir tarihi geçmişinin olduğu, öğretmen yetiştirmek için zaman zaman köklü çözümler düşünüldüğü, öğretmen yetiştiren yeni kuruluşların oluşturulduğu, bazen de geçici önlemlere başvurulduğu görülmüştür.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Yıldızhan, E.; Atasoy, M.; Üste, E. ve Tekin, H. (2022). Tarihimizde İlkokul Öğretmeni Yetiştirme. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 15(91), 135-146.

*Primary School Teacher Training in Our History**

Teach. Erşat Yıldızhan

Adana Ceyhan Zahit Çetin Primary School, Ministry of National Education, Adana – TURKEY

Teach. Mehmet Atasoy

Manager / Ceyhan Mehmetçik Primary School, Ministry of National Education, Adana– TURKEY

Teach. Erdem Üste

Ceyhan Mehmetçik Primary School, Ministry of National Education, Adana– TURKEY

Teach. Hüseyin Tekin

Ceyhan Mehmetçik Primary School, Ministry of National Education, Adana– TURKEY

Article History

Submitted: 20.07.2022

Accepted: 20.09.2022

Published Online: 30.09.2022

Keywords

Education

Training Teachers and Teaching

Class Teacher

Research Article

* This article was checked by Intihal.net. This article is under the Creative Commons license. Ethics committee approval is not required for this article.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.63645>

Abstract

Turkey's changing and evolving in the social structure, and their attention has been paid to the teachers, the community will take to the level of contemporary civilization is seen as experts and it also seems to be reflected in practice. Which is the period where they met with school students during primary school students form the basis of the entire academic life but also experiencing persistent skills and learning is an active process that defines. In this era of so great a burden rests on the elementary school teacher. The teacher, in the most general definition, is the person who guides learning. In our country, with the 4+4+4 education system, the Primary education has gained its independence again. However, the education period in primary education has been decreased to 4 years from 5 years. This has led to a decrease in the need for primary school teachers. A better understanding of the problem of teacher training in Turkey investigation of teacher education within a historical process fort he past to the present and to provide information about the importance of this issue is required.

In this study, the process of the training of primary school teachers from the Ottoman Empire has been presented in chronological order and livable examined changes have been introduced. In the study, data source, create documents is one of the primary data source. These documents, which document analysis method of qualitative research methods have been studied by. train teachers, has been seen that sometimes resorting to temporary measures. In conclusion, the Turkish education on teacher education is very important and ancient historical background, which is to train teachers time to time for radical solutions were considered, teacher training of new institutions are created, sometimes temporary measures referenced was observed.

GİRİŞ

Bir ülkenin geleceğinin mimarı, öğretmenlerdir. Mühendisini, doktorunu, avukatını, öğretmeni, askerini, polisini, şoförünü, kısacası toplumun her kesiminde hizmet veren insan gücünü yetiştirenler hep öğretmenlerdir. Ülkelerin kaderlerinde öğretmenler çok önemli roller oynamaktadır. Öğretmenler, eğitim sisteminin en temel ögesidir. Bir ülkenin kalkınmasında, nitelikli insan gücünün yetiştirilmesinde, toplumdaki huzur ve sosyal barışın sağlanmasında, bireylerin sosyalleşmesi ve toplumsal hayata hazırlanmasında, toplumun kültür ve değerlerinin genç kuşaklara aktarılmasında öğretmenlerin başrolü oynamaları beklenmektedir (Küçükahmet, 1999: 23).

Öğretmen kelime anlamı olarak: 1. Mesleği bilgi öğretmek olan kimse, muallim, muallime, 2. Resmî ya da özel bir eğitim kurumunda çocukların, gençlerin ya da yetişkinlerin istenilen öğrenme yaşantıları kazanmalarına kılavuzluk etmek ve yön vermekle görevlendirilmiş kimse.3. Bilgi, görgü ve yaşantısı ile belli dal ve alanlarda başkalarının yetişme ve gelişmesine yardım eden kimse, 4. Öğretmenlik mesleğinin gerektirdiği öğrenimi bitirerek ya da yeterlikleri kazanarak öğretmenlik yapma yetkisini elde etmiş olan kimse olarak tanımlanmaktadır. 1739 Sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu'nun 43. Maddesine göre, "Öğretmenlik, Devletin eğitim, öğretim ve bununla ilgili yönetim görevlerini üzerine alan özel bir ihtisas mesleğidir. Öğretmenler bu görevlerini Türk Milli Eğitiminin amaçlarına ve temel ilkelerine uygun olarak ifa etmekle yükümlüdürler " ifadesi ile tanımlanmıştır.

Öğretmen, en genel tanımıyla, öğrenmeye rehberlik eden kişidir. Bu süreçte öğretmenin önemli sorumlulukları, büyük fedakârlıkları vardır. Öğretme evrensel bir uğraştır. Yaşadığımız çevrede her an ana-baba çocuklarına, usta çırağına, öğretmenler öğrencilerine sürekli bir şeyler öğretmeye çalışırlar. Yani sürekli bir öğretim ve öğrenme süreci söz konusudur. Ancak öğretim ve öğrenmenin iki değişik işlevi olduğu her zaman göz önünde bulundurulmalıdır. Çünkü öğretim bir kişi tarafından gerçekleştirilirken öğrenme başka bir kişide oluşur. Çok açık ve basit gibi görülse de aslında üzerinde ciddi bir şekilde durulması gereken bir durumdur. Öğretim öğrenme sürecinin etkili olabilmesi için bu iki kişi arasında çok özel bir ilişkinin kurulması gerekir. Başka bir deyişle öğretmen ve öğrenci arasında özel bir bağ kurulmalıdır. Bilim ve teknolojiye yaşanan gelişmeler eğitim programlarının ve bu programların uygulanmasında en önemli aktör olan öğretmenlerin sürekli bir değişim ve gelişim içinde olmasını gerekli kılmaktadır. Geçmişte bilgi öğreten kişi olarak tanımlanan öğretmenlik günümüzde çağın gereklerine uygun bilgi ve tecrübeye sahip olan, ancak bilgi vermekten çok öğrencilere uygun öğrenme süreçleri oluşturarak onlara rehberlik eden eğitim lideri olarak (Can, 2009: 27) görülmektedir.

İlkokul dönemi öğrencilerin gerçek bir model alma dönemidir. Çocukların öğretmenlerine ailelerinden daha fazla önem verdiği dönemdir. Dolayısıyla bu durum, ilkokullarda öğretmenlik yapacak sınıf öğretmenlerinin bilişsel özelliklerinin yanında duyuşsal yapılarının da gelişmiş ve güçlü olmasını gerekli kılmaktadır.

Türk eğitim tarihine bakıldığında toplumunda meydana gelen yenileşmelere ve dönemin şartlarına göre öğretmen yetiştiren ve ilkokul öğretmeni yetiştiren okulların ve programların değiştiği görülmektedir.

Problem Cümlesi

Bu araştırmanın problem cümlesi; ülkemizde sınıf öğretmeni yetiştirmenin tarihi gelişimi ve günümüzde sınıf öğretmeni yetiştirme sisteminin incelenmesidir. Bu amaçla Türk eğitim sisteminde sınıf öğretmeni yetiştirme uygulamaları incelenmiştir. Özellikle Osmanlı Devletinde ve sonrasında yaşanan yenilikler ayrıntılı olarak ele alınarak sınıf öğretmenliğinin meslekleşmesi ve sınıf öğretmeni yetiştirme politikaları dönemin şartlarına göre değerlendirilmiştir.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada ilkökul öğretmenleri yetiştirmede yaşanan değişimlerin dönemin şartlarına göre ortaya konulması amaçlanmaktadır.

Bu doğrultuda aşağıdaki soruların cevapları aranmıştır:

1. Ülkemizde öğretmen yetiştirmenin tarihi gelişimi nasıldır?
2. Sınıf öğretmenleri yetiştirmede hangi değişiklik ve yenilikler olmuştur?
3. Sınıf öğretmenliğini olumsuz etkileyen gelişmeler nelerdir?

Araştırmanın Önemi

Öğretmen yetiştirme sorunu, günümüzde olduğu gibi; Türk eğitim tarihinin her döneminde ele alınan ve üzerinde çalışılan bir konu olmuştur. Çünkü toplumları ayakta tutan kültürel değerlerin aktarılmasını, gelişen bilim ve teknolojiye ülkelerin adapte olmasını sağlayan meslek grubu öğretmenlerdir. Öğretmenler günümüzde bilgi aktarmaktan çok bilgiye ulaşma yollarını gösteren, öğrencilere rehberlik eden eğitim lideri olarak tanımlanmaktadır (Can, 2009: 34). Öğretmenlik mesleğinin gelişiminin ve geçmiş dönemlerde öğretmenlere yüklenen görevlerin bilinmesinin, günümüzde saygınlığı çeşitli nedenlerle azaldığı söylenen öğretmenlik mesleğinin ve eğitimin ilk basamağı olan ilkökul öğretmenleri yetiştirmenin tarihi gelişiminin anlaşılması açısından faydalı olacağı düşünülmektedir.

“Bir veteriner için veteriner hekimliği tarihini, bir mimar için Türk ve dünya mimarlık tarihini okumadan mezun olmuş olmak nasıl büyük bir eksiklikse, bir öğretmenimiz ve eğitimcimiz için de Türk Eğitim Tarihini okumadan yetişmek o ölçüde büyük bir eksiklik. Mimarlık tarihini bilmeyen, geçmişin mimarî birikimini ve tecrübelerini incelemeyen yetişen bir mimar ve mühendisin yaptığı binalar nasıl pek çok kusurlar taşır ve hatta depremde yerle bir olursa, korkulur ki, Türk Eğitim Tarihini okuyup incelemeyen yetişen öğretmen ve eğitimcilerin yetiştirdiği nesillerde de büyük bir eksiklik görülür ve bunun olumsuz sonuçları 10 yıl, 20 yıl sonra ciddi bir şekilde hissedilir” (Akyüz, 1999: 257-266).

YÖNTEM

Araştırmamız var olan bir durumu ortaya koymayı amaçladığı için betimsel bir araştırmadır. Betimsel araştırma, var olan bir olayı nicel (sayılar kullanarak) ya da nitel (bir birey ya da grubun özelliklerini ortaya koyarak) yönden betimleyen bir araştırma türüdür.

Araştırmada veri kaynağını, birincil veri kaynaklarından olan belgeler oluşturmaktadır. Bu belgeler nitel araştırma yöntemlerinden olan doküman analizi yöntemi ile incelenmiştir. Doküman analizi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar.

Karasar'a göre tarama modelleri, geçmişte ya da halen var olan bir durumu olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan yaklaşımdır. Araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne, kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır. Verilerin toplanması hususunda belgesel tarama yapılmıştır. Belgesel tarama yöntemi ile elde edilen veriler dönemin şartlarına göre betimsel analiz yöntemi ile değerlendirilmiştir.

Ülkemizde Öğretmen Yetiştirme

Ülkemizde öğretmen yetiştirme ile ilgili çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Bu bölümde, araştırmanın konusuyla doğrudan ya da dolaylı olarak ilgili yurt içi çalışmalara yer verilmektedir.

Akar (1990), Türkiye'de Öğretmen İstihdam Politikası ve Uygulaması konulu doktora tezinde, öğretmen istihdamı politikasının neler olduğu, bu konuda ne gibi uygulamalar yapıldığı ve hangi

sorunların bulunduğunu açıklayarak çözüm önerileri getirmiştir. Araştırmada; Türkiye’de öğretmen istihdam politikasını oluşturan kaynakların hükümet programları, Milli Eğitim Şuraları, kalkınma planları, bilimsel raporlar, ilgili ve yetkili devlet adamlarının görüşleri olduğu saptanmıştır.

Hacıoğlu (1990), Öğretmenlik Uygulaması Modeli adlı doktora tezinde, öğretmen yetiştirme programlarını incelenmiş; bu inceleme sonucuna dayalı olarak öğretmen yetiştirme programlarının öğretmen adaylarının bireysel gereksinimleri ile eğitim mesleğinin ve Türk toplumunun gereksinimlerinin birlikte dikkate alınmasını öngören bir uygulama modeli önermiştir.

Duman (1991), Türkiye’de Ortaöğretime Öğretmen Yetiştirme (Tarihi Gelişimi), adlı doktora tezinde, Türkiye’de ortaöğretime öğretmen yetiştirme sistemini, tarihi gelişim süreci içerisinde inceleyerek o günkü ortaöğretime öğretmen yetiştirme sisteminin genel bir değerlendirmesini yapmayı amaçlamıştır. Araştırmada öğretmen yetiştirme problemine ilişkin görüşlerin en iyi şekilde eğitim şuralarında ortaya konduğu; Milli Eğitim Bakanlığı’nun öğretmenini yetiştirmek amacıyla kendi okulunu kendisinin kurduğu, 20 Temmuz 1982 tarihli 41 sayılı KHK ile öğretmen yetiştiren yükseköğretim kurumlarının üniversitelere bağlanmasıyla yeni yapı, statü ve işleyişe kavuştukları, 1982 öncesinde Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı olarak kurulan öğretmen okullarının amaç, kuruluş, işleyiş, öğretim süresi ve eğitim programlarının çeşitli öğelerine ilişkin özellikleri yönünden büyük farklılıklar gösterdikleri; öğretmen yetiştiren kurumların üniversite çatısında toplanarak bütünlüğe, özerk bir statüye, daha işlevsel bir yapıya, ortak standartlara ve en önemlisi yasal bir dayanağa kavuşmuş olsa da günümüz öğretmen yetiştiren yükseköğretim kurumlarının bazı sorunlarının bulunduğu da tespit edilmiştir.

Çoban (1996), Eğitim Fakülteleri ile Eğitim Yüksekokullarının Programlar Açısından Bütünleştirilmesi, konulu doktora tezinde, ilköğretime öğretmen yetiştiren eğitim yüksekokulları ve genel ortaöğretime öğretmen yetiştiren eğitim fakülteleri programlarını amaç, içerik, eğitim durumları, uygulama etkinlikleri, ölçme ve değerlendirme rehberlik ve boş zaman etkinlikleri, öğrenci kaynağı, seçimi ve sayısı gibi çeşitli boyutlarıyla ortaya koymak ve eğitim yüksekokullarıyla eğitim fakültelerinin programlarından yola çıkarak öğretmen eğitiminde standartlar yönünden bütünlüğü hedefleyen öğretmen eğitimi programlarının belirtilen boyutlarına ilişkin öneriler geliştirmeyi amaçlamıştır. Araştırmada YÖK’ün eğitim yüksekokulları için kararlaştırdığı programla, eğitim yüksekokullarının uyguladıkları programlar arasında içerik kategorileri yönünden farklılıklar olduğu; programlardaki içerik kategorileri yönünden eğitim yüksekokulları arasında birlik bulunmadığı; sınıf öğretmenliği bölümüne dönüştürüldükten sonra eğitim yüksekokulları programlarında, fazla bir değişikliğin olmadığı bulgusuna ulaşılmıştır.

Arslanoğlu (1997), Türkiye’de Öğretmen Seçimi, adlı doktora tezinde; öğretmeni iş gücü piyasasında mevcut çok sayıda öğretmen adayı arasından seçerken, seçme sürecinde adaylarda aranacak nitelikler ve bu süreçte izlenecek basamakların neler olacağını irdelemiştir. Çalışmada, etkili bir öğretmen seçimi süreci; temel hedefinin doğru öğretici personeli seçerek etkin bir öğretim aktivitesini gerçekleştirmek olarak saptanmıştır.

Tuzcu (2000), Türkiye’de Üniversitelerde İlköğretime Öğretmen Yetiştirme Politikası. Adlı yüksek lisans tezinde, ilköğretime öğretmen yetiştirme sistemini tarihi süreç içerisinde incelenerek öğretmen yetiştirme politikasının genel bir değerlendirmesini yapmıştır. Araştırmada geleneğin etkisi ve üniversiteler; ilköğretim kurumlarına öğretmen yetiştirme konusunda bilgi birikimi ve deneyiminin olmaması gibi faktörlerin etkisiyle eğitim fakülteleri, fen-edebiyat fakültelerine özenerek, esas ilgi alanlarını ve çabalarını ilköğretime öğretmen yetiştirmeden çok ortaöğretime öğretmen yetiştirmeye yönelttiği bulgusuna ulaşılmıştır.

Ertan (2002), Öğretmen Yetiştirilmesi ve Atamalarının İncelenmesi (MEB, YÖK ve DPT Uygulamaları 1980-2000), adlı yüksek lisans tezinde, eğitim sistemi içinde öğretmen yetiştirilmesi ve

öğretmen atama politikasını incelemeyi amaçlamıştır. Araştırmada; Türk Milli Eğitim Sisteminin en önemli sorunlarından birinin nitelikli ve yeterli öğretmen yetiştirilmesi olarak görülmesine rağmen öğretmen yetiştirmede etkili olan Milli Eğitim Bakanlığı, Yükseköğretim Kurulu ve Devlet Planlama Teşkilatı'nın birbirleri ile yeterli uyumu sağlayamadıkları, öğretmen yetiştirmede gerekli planlamanın yapılmasını sağlayacak koordinasyonu oluşturamadıkları bulgularına ulaşılmıştır.

Gökalp (2003), Türk Eğitim Sisteminin Kalkınma Planları Doğrultusunda İhtiyaç Duyduğu İnsan Gücü Niteliklerinin Belirlenmesi ve Buna Uygun Öğretmen Yetiştirilmesi, adlı doktora tezinde, kalkınma planlarında teorik çalışmaların çok iyi yapıldığını ancak uygulamada hükümetlerin duyarsızlığı, uzun dönemde alınması ve uyulması gereken yaptırımların icraatına yeterli önemin verilmediğini; kalkınma planlarının eğitim ve öğretimin düzeni içinde yürütülmesi ve istatistikî özelliklere göre hedeflere ulaşmada bir başlangıç noktası olduğunu saptamıştır.

Tutkun (2003), Geçmişten Günümüze Türkiye'de İlköğretime Öğretmen yetiştirme, adlı makalesinde; ülkemizde ilköğretime öğretmen yetiştirme sistemini 16 Mart 1848' den günümüze kadar incelemiştir. Araştırmasında, öğretmen yetiştirme ile ilgili birçok değişik sistem uygulanmaya konulmuş olmasına rağmen bir türlü öğretmen ihtiyacı yeterli sayıda ve nitelikte karşılanamadığı, ayrıca, sıkça model değişiklikleri ve yeni gelenin kendisinden öncekini tamamen yok sayması ve değişikliklerin daha çok uygulamaya dökülememesi gibi nedenlerle hala Türkiye'ye özgü bir öğretmen yetiştirme modelinin oluşmadığı sonucuna varmıştır.

Eğitim Nedir?

Eğitim oldukça geniş kapsamlı bir kavram olması nedeniyle, birçok kişi tarafından farklı tanımları yapılmıştır. Eğitime yaklaşım ve bakış açısına bağlı olarak, değişik tanımlar ortaya atılmıştır. Bazıları bu kavramı, kişinin sosyal yönlerini ön planda tutarak açıklamış, bazıları ise bireyin kişiliğindeki gelişmeleri göz önünde bulundurarak tanımlar yapmıştır.

Eğitim, bireyin davranışında kendi yaşantısı yoluyla ve kasıtlı olarak istendik değişime meydana getirme sürecidir (Ertürk, 1972: 12).

Geniş anlamda eğitim, kişinin belli bir yaşam tarzını öğrendiği toplumsallaşma ve kültürleşme süreciyle özdeş tutulabilir. Bütün toplumlarda eğitimin amacı, yeni kuşaklara bir kültür birikimi aktarmak, gençlerin davranışlarını yetişkinlerin hayat tarzı yönünde biçimlendirerek, onları gelecekteki toplumsal rollerine doğru yönlendirmektir. En ilkel kültürlerde örgün eğitim, okul ve öğretmenlik gibi uzmanlaşmış kurum ve işlevler hemen hiç yoktur, genellikle bütün toplumsal çevre ve etkinlikler okul işlevi görür yetişkinlerin tümü öğretmen konumundadır. Türk eğitim tarihi içinde eski Türk devletlerindeki eğitim yapısı olan "töre" yoluyla eğitimi buna örnek olarak verebiliriz.

Okullar ülkemizde, eğitim ve öğretim etkinliklerinin gerçekleştirildiği yerdir. Okullarda çeşitli düzeylerde, toplu olarak öğrenim yapılır. Okul eğitimindeki temel amaç, öğrencilerin zihinsel, bedensel ve ahlaksal açıdan gelişmesini sağlamaktır. Okul binaları okulun amacına göre yapılır. Okullar, öğrenci sayısının fazla olduğu bölgelerde çok katlı ve çok derslikli olarak yapılır. Her okulun bir adı vardır. Okul içerisinde derslikler; müdür, müdür yardımcısı, psikolojik danışman, veli görüşme ve öğretmenler odaları, laboratuvarlar, spor salonu ve iş atölyesi gibi bölümler bulunmaktadır. Bireyler yaşamlarını sürdürebilmeleri için gerekli olan bilgileri en doğru şekilde okulda öğrenirler. Örneğin; okuma-yazma, hastalıklardan korunma, doğa olaylarına karşı önlemler alma gibi. Bir toplumun bilgi ve teknoloji üretebilmesi için yetişmiş insan gücüne gereksinimi vardır. Okul, hem bir bilgi yuvası hem de sosyal etkinliklerin yerine getirildiği bir kurumdur. Dostluk, sevinç ve üzüntülerin paylaşılması gibi duygular okul arkadaşlarımızla olan ilişkilerimiz sonucunda gelişir.

Öğretmenlik Mesleği

Eğitimin en önemli üç aktörü; öğretmen, öğrenci ve bilgidir. Geçmişten bugüne eğitimin hedeflerini gerçekleştirmede öğretmenin rolü en çok vurgulanan ve en etkili olan konudur. Öğretmen, öğrenme ortamının tasarlanması, öğretim faaliyetlerinin yürütülmesi, öğrencinin sosyolojik, psikolojik, fizyolojik ve zihinsel gelişiminin sağlanması gibi birçok sorumluluğun da sahibidir. Eğitimde bu denli önemli bir yere sahip olan öğretmenlerin ülkelerin kaderlerinde de çok önemli rolleri vardır. Bir ülkenin geleceğinin mimarı, öğretmenlerdir. Bu bağlamda üstlenilen sorumluluk, toplumsal beklentiler ve kazanılması gereken özellikler dikkate alındığında, öğretmenliğin herkes tarafından yapılamayacak bir meslek olduğu kolayca anlaşılmaktadır.

Öğretmenlik mesleği, yetişmekte olan nesli, ailesi, çevresi, milleti, devleti ve vatani için daima yararlı, yapıcı, yaratıcı iyi bir insan ve iyi bir vatandaş olarak yetiştirme sanatıdır. Öğretmenlerin yetiştirdiği bu insanlar, ailesini ve milletini mutlu kılar, yurdunu kalkındırır, devletini güçlendirirler. Bu bakımdan, milletimizin, yurdumuzun ve devletimizin geleceği, ekonomik yönden kalkınması her şeyden önce öğretmenlerin mesleklerin de göstereceği başarıya bağlıdır.

Genel anlamda öğretmenlik öğretmenin görevi, meslek ise bir kimsenin geçimini sağlamak için yaptığı sürekli iş, sürekli uğraş demektir. Buna göre öğretmenlik mesleği denilince öğretmenin geçimini sağlamak için yaptığı sürekli öğretme işi veya sürekli öğretme görevi anlaşılır.

Tarihimize Öğretmen Yetiştirme Yöntemleri

Eski Türk devletleri atlı göçebe toplulukları olarak yaşayan devletlerdi. Alp insan tipinin olduğu bu devletlerde yaşama biçimleri eğitim üzerinde etkili olmuştur. Örgün eğitim kurumları öğretmenleri, öğretmen yetiştirme programları olup olmadığı bilinmemektedir, ancak dönemin şartlarına göre güçlü olan bu devletlerin eğitim yapısının yazı dilinin olduğu aşikârdır. Töre adı verilen toplumsal eğitim vardır.

Türkler Müslüman olduktan sonra eğitim sistemleri de diğer toplumsal özellikleri gibi etkilenmiştir. Eski Türk toplumlarında olan Alp insan tipine gazi ve veli insan tipi de eklenmiş alp-eren insan tipi ortaya çıkmıştır. Özellikle Selçuklularda ve Osmanlılarda etkili olan medrese eğitimi toplum hayatına girmiş 1924 yılına kadar devam etmiştir. Arap ve İranlı Düşünürlerin eğitim alanındaki fikirlerin Türk aydınları da etkilenmiştir. Türk toplumlarının ahlak yapısı, dünyaya bakış açısı gelenekleri yeni din doğrultusunda yeniden şekillenmeye başlamıştır.

Selçuklu devlet adamlarının eğitime büyük önem vermesi sonucunda eğitimde büyük gelişmeler yaşanmıştır. Bu devlet zamanında medreseler iyice yaygınlaşmış ülkenin her yerine dağılmıştır. Özellikle devrin Veziri Nizamülmülk tarafından birincisi Bağdat'ta açılan Nizamiye medreseleri buldukları dönemin yüksek öğretim kurumu olma özelliği taşımaktadır ve bilimin gelişmesine bu medreselerin büyük katkısı olmuştur. Yine bu devlet zamanında ortaya çıkan ve Osmanlı Devletinin ilk yüzyıllarında da etkili olan ahilik teşkilatının da Türk eğitim tarihinde büyük önemi vardır.

Osmanlılarda da Selçuklular gibi medreseler eğitim sisteminin temelini oluşturuyordu. Ülkenin her yerinde medreseler eğitim veriyordu. Osmanlılarda İlkokul eğitimi Sıbyan mektebi denilen mahalle mekteplerinde veriliyordu. Bu mekteplerde verilen eğitim kısa süreli yüzeysel bir eğitimidir daha çok dini eğitime önem verilirdi. Sıbyan mektepleri genellikle camilerle aynı bahçede ya da camilerin yanında açılmış öğretmenleri de bu camilerin imamlarıydı.

Osmanlılarda öğretmenliğin ayrı ve kendine özgü bir meslek olarak düşünülmesi ve bu meslekten olanların ayrı bir programla yetiştirilmesinin gerekli görülmesine ilişkin ilk somut gösterge 15. yüzyılın ikinci yarısında Fatih Sultan Mehmet'in kurduğu Eyüp ve Ayasofya medreselerinde o dönemin ilkokulları olan sıbyan mekteplerine öğretmen yetiştirilmek için ayrı bir program

öngörülmesi ve uygulanmasıdır. Programda Adâb-ı Mubahase ve Usûl-i Tedris (Tartışma kuralları ve öğretim yöntemi) adlı bir derse yer verilmesi Türk ve Dünya eğitim tarihinde çok önemli bir buluş ve yeniliktir. Bunun yanı sıra programda Matematik, Tarih-Coğrafya, Edebiyat, Mantık vb. derslerin yer alması öğretmenlik mesleğinin yeni niteliğini gösterir.

İlk kez ilkokul öğretmenliğine ilişkin ayrı ve özgün bir model öngören ve öğretmenlik mesleğinin gereklerine uygun ilk programı yapan ve uygulatan kişi olarak Fatih, bu girişimiyle öğretmenliği çağdaş anlamda meslekleştirme bakımından gerçekten öncü ve seçkin bir yere sahiptir. Fatih'in bu öncü ve yenilikçi girişiminin kendisinden sonra süreklilik kazanmamış olması Türk ve Dünya eğitimi için çok önemli bir kayıp ve çok büyük bir talihsizlik olmuştur.

Türkiye'de öğretmenliğin ayrı ve kendine özgü bir meslek olarak düşünülmesi ve bu meslekten olanların ayrı bir okulda yetiştirilmesinin gerekli görülmesine ilişkin ilk somut gösterge ise Sultan Abdülmecit döneminde 16 Mart 1848'de Daru'l-muallimin açılmasıdır. Bu okulun açılmasında yeni ortaöğretim kurumları olarak Rüştîye adıyla yeni tip okulların açılması ve bu okullarda yeni tip öğretmene gereksinim duyulması etkin ve belirleyici olmuştur.

Daru'l-muallimin programının ilk dersi Usûl-i Tedris'tir. (Öğretim Yöntemi'dir.) Yalnızca öğretmen yetiştiren bir okulun açılması ve bu okulun bir öğretmenlik meslek okulu olarak görülmesi öğretmenlik mesleğine ilişkin yeni bir anlayışın oluşmasına yol açmıştır. Bu okul açılıp ilk mezunlarını vermeye başladıktan sonra da çeşitli kaynaklardan mesleğe yapılan atamalarla öğretmenlik neredeyse okur-yazar herkese açık bir meslek olma özelliğini önemli ölçüde koruyorsa da, öğretmen atamalarında öğretmen okulunu bitirenlere öncelik hakkı doğmuştur. Bu öncelik hakkı Türkiye'de öğretmenliğin meslekleşmesinde Fatih'ten yaklaşık 320 yıl sonra çok önemli bir adım oluşturmuş ve ilk hukuksal düzenleme niteliği taşımıştır.

Türkiye'de öğretmenlik mesleğinin saygınlığı ve bu mesleği öğrenip yürütenlerin atanma görevlendirilme ve yükselme biçimleri 01 Eylül 1869'da yürürlüğe giren Mâarif-i Umumiye Nizamnamesin de başlıca konulardan biri olarak yer almıştır. Öğretmen alımında ve atamalarında öğretmen okulu çıkışlılara "hakk-ı rüçhan" (öncelik hakkı) tanınmıştır. Bu bakımdan Tüzük ülkemizde öğretmenlik mesleğinin evriminde yeni bir dönüm noktası oluşturur.

Daru'l-muallimin-i Rüşdi'den (1848) sonra Daru'l-muallimin-i Sıbyan (1870) Daru'l-muallimin-i İdadi (1877) ve Daru'l-muallimin-i Ali'nin (1891) açılmasıyla Türkiye'de öğretmenlik orta öğretimin ilk basamağından sonra ilköğretim basamağı ile ortaöğretimin ikinci basamağında da çağdaş anlamda meslekleşme sürecine girmiştir.

Bu süreçte genellikle Daru'l-muallimin-i Rüşdi ilkin, Daru'l-muallimin-i Sıbyan'ın ve ardından diğerlerinin öncüsü olarak kabul edilir. Oysa tarihsel gerçek bundan biraz farklı olsa gerektir. Daru'l-muallimin-i Sıbyan'ın açılışından yaklaşık 320 yıl önce Fatih'in oluşturup kurduğu medresede uygulattığı "Sıbyan Okulu Öğretmenliği Programı"nı bu okulun gerçek anlamda ilk öncüsü olarak kabul etmek gerçeğe daha uygun düşer.

Mutlakîyet döneminde eğitim-öğretim adına ilk istatistikler tutulmaya başlanmış, öğretmen olacaklarda Daru'l-muallimin-i İptidaiden yeterlilik almaları ve iyi ahlaklı olmaları şartı getirilmiştir. Bu şartın getirilmiş olması öğretmenliğin meslekleşmesi sürecinde çok önemli bir gelişmedir.

Türkiye'de eğitim ve öğretime ilişkin olarak Tanzimattan önceki bazı dönemlerde bazı kitaplar yazılmış-yayınlanmış ve Tanzimattan sonra giderek çoğalmış olmakla birlikte öğretmenlik mesleğine ilişkin ilk önemli ve kapsamlı yayınlar tartışmalar ve öneriler on yıl süren II.Meşrutîyet Döneminde (1908-1918) yapılmıştır.

Türkiye'de eğitimin-öğretimin bir bilim olarak ortaya çıkması ve gelişmesiyle birlikte öğretmenlik meslek bilgisinin önem kazanmaya başlaması, öğretmenlik için bireylerin özel bilgi ve

becerilere sahip olması gerekliliğinin ortaya konulması ve bu gereğin giderek daha iyi anlaşılması öğretmenliğin meslekleşmesinde etkili ve belirleyici olmuştur.

Cumhuriyet devrimiyle birlikte Türkiye'de öğretmenlik mesleği yeniden yapılanmış ve çağdaş, ulusal ve evrensel boyutlu bir gelişim sürecine girmiştir. Cumhuriyet döneminde (1923'ten günümüze) öğretmenliğin meslekleşme sürecinin hız ve yoğunluk yaygınlık ve etkinlik kazanmasında 1924'te çıkarılan 430 sayılı Tevhid-i Tedrisat Kanunu (Öğretimi Birleştirme Yasası) ile 439 sayılı Orta Tedrisat Muallimleri Kanunu belirleyici olmuştur. Bu iki yasadan ilki öğretmenlik mesleğine yeni ve çağdaş bir temel, ikincisi ise yasal bir tanım ve dayanak getirmiştir.

Cumhuriyet dönemin köyde öğretmen yetiştirme fikri ortaya çıkmış ve buna yönelik çalışmalar yapılarak iki öğretmen okulu açılmıştır.1940'da açılan köy enstitüleri bu fikrin tamamlayıcısı olmuştur. 13 yıllık süreçte uygulamaya dayalı eğitim yapan köy enstitülerinde, eğitim derslerinden çok tarım uygulama gibi derslere ağırlık verilmesi gibi olumsuz yönleri nedeniyle 1947 yılında programında değişiklik yapılmış istenilen sonuçlar alınamayınca 1954 yılında kapatılmıştır.

Köy enstitüleri 1954 de kapatılarak İlköğretmen okulları açılmıştır. İlköğretmen okullarında ilköğretim öğretmeni yetiştirme süresi ilk yıllarda ilkokul üzerine 6 yıl iken 1970 yılında yapılan değişiklikle bu süre 7 yıla çıkarılmıştır. 14/06/1973 tarih ve 1739 sayılı "Milli Eğitim Temel Kanunu" öğretmenlerin yüksek öğrenim görmesi zorunluluğunu getirmiştir ve 1974-1975 eğitim öğretim yılında iki yıllık eğitim enstitüleri kurulmuş ve ilköğretmen okulları öğretmen liselerine dönüştürülmüştür. 1982 yılında eğitim enstitüleri iki yıllık eğitim yüksek okullarına, öğretmen okulları 1989-1990 öğretim yılından itibaren dört yıllık eğitim süresine kavuşturulmuştur.

Türk eğitim tarihimizde kısa süreli kurslarla öğretmen yetiştirme ve öğretmenlik mesleği dışından öğretmen atama sorunu her dönemde ortaya çıkmıştır. 1936 yılında Askerliklerini er, onbaşı ve çavuş olarak yapmış olan ve okuma yazma bilen gençler kısa süreli kurslara tabi tutularak köylerde "geçici öğretmen" olarak görevlendirilmişlerdir. 1960 yılında uygulamaya konulan "Yedek Subay Öğretmenler" yöntemi diğer bir uygulamadır, bu yöntem lise veya dengi okullardan mezun olanları öğretmenlik kursuna tabi tutmuş ve bunların askerliklerini köylerde öğretmen olarak yapmalarına olanak sağlamıştır. 26 Temmuz 1963 yılında kabul edilen bir yasa ile bu mesleği sürdürmek isteyenlerin, daimi öğretmenlik kadrolarına alınmıştır. 1974-1975 öğretim yılında üniversiteye girişte yaşanan yığılmaları engellemek için "Mektupla Yüksek Öğretim Merkezi" kurulması ve ilk yılında bu kuruma ayrılan 60.500 kontenjandan 45.000 civarında öğrenci öğretmenlik programına alınması ile bu programda daha çok yaz aylarında kısa süreli (5 haftalık) derslerle 3 yılda öğretmen yetiştirilmiştir.

Hızlandırılmış Programla Öğretmen Yetiştirme: 1975-1976 yıllarında yükseköğretim kurumlarındaki ideolojik ayrışmalardan kaynaklanan şiddetli çatışmalar nedeniyle öğrenimlerine devam edemeyen öğrenciler, 1977-1979 yıllarında "hızlandırılmış programlarla" eğitim görmüşlerdir. O dönemin mevcut koşullarında 3-4 yılda yetiştirilen öğretmenler 3 ay gibi kısa sürede herhangi bir uygulama yaptırılmaksızın yetiştirilmiştir.

Öğretmen yetiştirmenin 4 yıllık eğitim fakültelerine bırakılması olumlu bir gelişme olmakla birlikte plansız olarak birçok üniversitenin açılması, ihtiyaca göre değil de üniversitelerin akademik yapısına göre öğretmen yetiştirme programlarına öğrenci alınması, 4 yıllık sisteme geçilmesi ile aradaki 2 yılda mezun verilememesi bu geçiş döneminin olumsuzlukları olarak karşımıza çıkmıştır. Bu nedenlerle ilköğretim ikinci kademe öğretmenlerinde ve sınıf öğretmenliğinde ciddi sayıda öğretmen açığı oluşmuştur. Bakanlık yakın tarihimizde 1996 yılında sınıf öğretmeni ihtiyacını karşılamak için pedagojik formasyonu olmayan iktisat, işletme, açık öğretim, suni tohumlama, veterinerlik gibi farklı branşlardan mezun olan 150 bin kişiyi sınıf öğretmeni olarak atamıştır. Tanzimat döneminden başlayarak hızlı bir yenileşme ve meslekleşme süreci yaşanmasına rağmen hiçbir pedagojik formasyonu olmayan 150 bin kişinin sınıf öğretmeni yapılması eğitim tarihimizin en büyük çelişkilerinden biridir.

“Öğretmen olarak yetiştirilmeyen kimselerin mesleğe girmelerinin bedeli eğitimde kalite düşmesi olarak ortaya çıkmaktadır. Öğretmenlik meslek bilgisinin en önemli olduğu ilkököl düzeyinde bu tür uygulamaların yapılması ise sistemin kendi kendisini çökertmesi sonucunu doğurabilecek sakıncalı bir uygulamadır” (Boran, 2011: 60).

Bu gelişmelerden sonra 4 Kasım 1997 yılında YÖK, Eğitim Fakültelerinde yeniden yapılandırmaya gitmiştir. Bu çalışmayla Öğretmenlik programları yeniden düzenlenmiş, üniversitelerde sınıf öğretmenliği ve ilköğretim ikinci kademe öğretmenliğine yönelik bölümler açılmış, bu bölümlerin öğrenci kontenjanları artırılmış, eğitim derslerine önem verilmiş, Fen Edebiyat Fakültesi mezunu olup öğretmen olacaklara 1,5 yıllık tezsiz yüksek lisans eğitimi getirilmiş, başka branşlardan mezun olanları ihtiyaç olan bölümlere almak için sertifika programları açılmış, YÖK tarafından “Öğretmen Yetiştirme Milli Komitesi” oluşturulmuştur. 1998-1999 Eğitim öğretim yılından itibaren uygulanan eğitim fakültelerindeki yeni yapılanma hem olumlu hem de olumsuz eleştiriler almıştır. Öğretmenliğin, istihdam alanı bulmakta güçlük çeken üniversite mezunlarına açılması, eğitim fakültelerini işlevsizleştirerek, sadece pedagojik formasyon sunan programlar durumuna indirgemek gibi bir yola sürüklemiştir. Bu anlayış “hiçbir şey olamazsan öğretmen ol” anlayışını geri getirmekten, öğretmenlik mesleğinin saygınlığını düşürmekten başka bir sonuç getirmeyecektir.

Bu yeni düzenleme, öğretmen yetiştirme sistemimizi, özerk ve akademik bir yapı içerisinde alarak bir bütünlük sağlarken, bu kurumları siyasi etki alanı dışına çıkarmak; akademik kariyer sahibi öğretim kadrosuna kavuşmak, ihtisaslaşma, araştırma ve yayın imkanlarına sahip olmak bakımından da olumlu gelişmeler sağlamıştır.

İlköğretmen okulunun açılışından günümüze kadar yapılan yeniliklere rağmen hem sınıf öğretmeni yetiştirilmesinde hem de diğer branşlarda öğretmen yetiştirilmesinde ülkemize özgü öğretmen yetiştirme modeli oluşturulamamıştır. Bunda siyasi gelişmelerin öğretmen yetiştirme sistemini etkilemesinin önemli rolü vardır. Öğretmen yetiştirmede sıklıkla geçici ve acele tedbirlere başvurulduğu görülmektedir. Bunların bir kısmı sayısal bakımdan öğretmen açığını kapatmak yapılan iyi niyetli girişimler gibi görünse de önemli bir kısmı eğitim dışı müdahalelerdir. Çağın ve ülkenin koşullarına göre nasıl bir öğretmene ihtiyaç olduğu hususu üzerinde pek düşünülmemiş, öğretmen yetiştirme konusunda planlamalar gerektiği gibi yapılamamış, niteliğe bakmadan sırf sayısal bakımdan sorununun çözülmesi öncelenmiş, bu da sorunu içinden çıkılmaz hale sürüklemiştir.

4+4+4 eğitim sistemine geçilmesi ve ilkököl süresinin 5 yıldan 4 yıla indirilmesi ile yaklaşık 50 bin sınıf öğretmeni norm fazlası duruma düşmüştür, ayrıca sınıf öğretmeni ihtiyacının azalması üniversitelerde sınıf öğretmenliği programında okuyan binlerce öğretmen adayını mağdur etmiştir. İlköğretmen okulu olarak anılan Daru'l-muallimin'den 2013 yılına kadar 165 yıllık bir süre geçmesine ve eğitim tarihimize yaşanan değişikliklere rağmen yüksek öğretim programlarına ihtiyaçtan fazla sayıda öğretmen adayının alınması eğitim tarihimizin en büyük sorunlarından biri olan “atanamayan öğretmenler” sorununu da beraberinde getirmiştir. Dünyamızın giderek küçülmesine karşılık eğitim alanındaki sorunların giderek çoğaldığı bilinen bir gerçektir. Türkiye’de de birçok toplumsal sorunun temelinde eğitimin yer aldığı ve ne yazık ki bu sorunların gün geçtikçe daha karmaşık hale geldiği bilinmektedir. Bu durum eğitimle ilgili kişi ve kurumların konuya daha büyük bir hassasiyetle eğilmelerini zorunlu hale getirmiştir. Sorunların çözümü için, öğretmenlerin yurt içinde istihdamları konusunda sağlıklı bir insan gücü planlaması yapılmalı, gelecekte hangi niteliklerde ve sayıda öğretmene ihtiyaç duyulacağı ve bunların nasıl karşılanacağı önceden belirlenmelidir.

Eğitim insanlığın yaşamında varoluşu ile birlikte vazgeçilmez bir öge olarak süregelen bir olgudur. Bu olgunun en can alıcı öğelerinden biri ise öğretmendir. Öğretmenlik mesleği ve öğretmen yetiştirme süreci bilgi birikiminin artması ve dolayısıyla yaşam tarzı, teknoloji ve bakış açılarının değişmelerine paralel olarak farklı bir içerik kazanmıştır. Son yüz elli yıllık süreçte kurumsallaştığından beri öğretmen yetiştirme Türk eğitim sisteminin temel sorunlarından birini oluşturmuştur. Öğretmen yetiştirme ile ilgili birçok değişik sistem uygulamaya konulmuş olmasına rağmen bir türlü öğretmen ihtiyacı yeterli sayıda ve nitelikte karşılanamamıştır.

SONUÇ

1. Modern anlamda öğretmen okullarının açılışı 16 Mart 1848'den günümüze değişik öğretmen yetiştirme programları uygulanmış ve ülkemizde öğretmen yetiştirme sorununa çözümler aranmıştır. Bu çözümlerin daha çok ihtiyacı karşılamaya yönelik dönemsel çözümler olması, öğretmenlik mesleğine dışarıdan pedagojik eğitimi olmayan kişilerin öğretmen olarak atanmasına neden olmuştur. Bu durum öğretmenliğin herkesin yapabileceği bir iş gibi görülmesine ve öğretmenlik mesleğinin saygınlığının azalmasına neden olmuştur.

2. Öğretmen yetiştirme sorunları ülkenin diğer sorunlarıyla iç içedir. Ülkenin sorunlarıyla eğitimin sorunları birbirine bağlıdır. Yaşanılan değişimlere rağmen ülkemize özgü bir öğretmen yetiştirme modeli bulunmamaktadır. Genelde diğer kurumlarla, eğitim ve öğretim kurumları birbirlerinden soyutlanamaz. Nitelikli bir eğitim, nitelikli bir öğretmen tipi yetiştirir. Nitelikli eğitim, çocuğun düşünce imgeleme gücünü artıran, programların ve ders kitaplarının üzerine çıkaran bir eğitimidir. Bu şekilde çocuk, sınırlı olan algılama ve akıl dünyasının üzerine çıkar ve zihinsel özgürlüğe kavuşur, çocuğu araştırmaya sokar, derslerle ilgili hayal gücünü geliştirir. Eğitim öğretimin en önemli dönemi olan ilkökul dönemini öğretmenlerinin yani sınıf öğretmenlerinin bu doğrultuda yetiştirilmeleri gerekir. Çünkü gelişmiş ülkelerde, öğretmen yetiştirme sistemleri genelde kalıcı bir yapıya kavuşturulmuş olup, sadece niteliğin geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapılmaktadır.

ÖNERİLER

1. Öğretmenlik mesleğinin sosyo-ekonomik statüsünün gittikçe gerilediği, öğretmenliğin kendini ve ailesini geçindirmeye mahkûm ve mecbur, emeği, zamanı ve düşüncesi buna bağımlı bir iş haline geldiği ve meslektaşının sağlanamadığı gözlenmektedir. Bir an önce öğretmenlerin özlük hakları ve ücretleri iyileştirilmeli, başarılı öğrenciler tarafından tercih edilen bir meslek haline getirilmelidir.

2. Ülkemizde de Öğretmen adaylarının seçimi, öğrenme-öğretme süreçleri, öğrenci hizmetleri vb. iş ve işlemlerin sistemli bir biçimde akredite edilmeli ve bu süreçlerle ilişkili olarak tüm Eğitim Fakültelerini kapsayan bir "kalite güvence sisteminin" oluşturulmalıdır.

3. Sınıf öğretmenliği eğitimini özellikle üniversitelerde teoriden uygulamaya dönüştürmek gerekir. Bunun yollarından birisi de üniversitelerin uygulama okulu açmasıdır. Üniversite uygulama okulu doğrudan üniversiteye bağlı olmalı ve öğretim üyeleri sınıfta anlattıklarını burada uygulamalı olarak öğrencilerle birlikte paylaşmalıdır.

KAYNAKÇA

- Akar, İ. (1990). Türkiye'de Öğretmen İstihdam Politikası ve Uygulaması, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), (Danışman: Prof. Dr. Osman Kazancı) Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akyüz, Y. (1997). *Türk Eğitim Sistemi*. Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Akyüz, Y. (2001). *Türk Eğitim Tarihi*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Akyüz, Y. (2006). Türkiye'de Öğretmen Yetiştirmenin 160. Yılında Darülmualimîn'in İlk Yıllarına Toplu ve Yeni Bir Bakış. *OTAM-Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 0(20), 17-58.
- Can, N. (2009). *Öğretmen Liderliği*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Çoban, A. (1996), Eğitim Fakülteleri ile Eğitim Yüksekokullarının Programları Açısından Bütünleştirilmesi, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), (Danışman: Prof. Dr. Tanju Gürkan), Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Duman, T. (Temmuz-Ağustos-Eylül 1998). *Cumhuriyetimizin 75. Yılında Öğretmen Yetiştirme Sistemimiz ve Sorunları*. Ankara: Milli Eğitim.
- Ertan, M. (2002). Öğretmen Yetiştirilmesi ve Atamalarının İncelenmesi (MEB, YÖK ve DPT Uygulamaları 1980-2000), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Prof. Dr. Yahya Akyüz), Ankara: Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Ertürk, S. (1972). *Eğitimde Program Geliştirme*. Ankara: Yelken Tepe Yayınları.

- Gökalp, M. (2003). Türk Eğitim Sisteminin Kalkınma Planları Doğrultusunda İhtiyaç Duyduğu İnsan Gücü Niteliklerinin Belirlenmesi ve Buna Uygun Öğretmen Yetiştirilmesi, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Selami Sönmez), Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hacıoğlu, F. (1990). Öğretmenlik Uygulaması Modeli, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), (Danışman: Prof. Dr. Cevat Alkan), Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Küçükahmet, L. (1999). *Önsöz, Öğretmenlik Mesleğine Giriş*. İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Tutkun, Ö. F. (2003). Geçmişten Günümüze Türkiye’de İlköğretime Öğretmen Yetiştirme. *N.Ü.E.F. Eğitim ve Bilim Dergisi*, 2(2), 53-62.
- Tuzcu, G. (2002). Avrupa Birliğine Geçiş Sürecinde Türk Eğitiminin Planlanması. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Ülgen, G. (2001). *Kavram Geliştirme*. Ankara: PegemA Yayıncılık.

“COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” beyanları:	
Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayımlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Katkı Oranı Beyanı:	1. yazar: %40 – 2. yazar: %20 – 3. yazar: %20 – 4. yazar: %20
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Sorumlu Yazar:	Öğrt. Erşat Yıldızhan
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
Bu makale, Creative Commons Atf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.	
<i>The following statements are made in the framework of “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Author Contributions:	1 st author: %40 – 2 st author: %20 – 3 st author: %20 – 4 st author: %20
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Corresponding Author:	Teach. Erşat Yıldızhan
Double-Blind Peer Review:	External-independent
<i>This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.</i>	

Yunus Emre'nin Şiirlerinde Tamamlayıcı Öge Olarak Beden Dili*

Doç. Dr. İlhan Uçar

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8930-5756>

Sakarya Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
Sakarya – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 20.08.2022

Kabul: 25.09.2022

On-line Yayın: 30.09.2022

Anahtar Kelimeler

Yunus Emre

Şiir

Beden Dili

Sözsüz İletişim

Araştırma Makalesi

* Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.64292>

Öz

Dönemlerin özelliklerini tespit etmek, ancak o dönemden kalan eserlerin varlığıyla mümkün olmaktadır. Türk dili tarihi içerisinde de Orhun Kitabeleri, Kutadgu Bilig, Divanü Lugati't-Türk, Dede Korkut Hikâyeleri, Divan-ı Hikmet gibi kök eserler bulunmaktadır. Bu kök eserlerden bir tanesi de söylemiş olduğu şiirlerle Türkçenin gücünü gösteren Yunus Emre ve Divanı'dır. Sözün en doyurucu imkânlarını kullanarak, şiirini güzel söylemek kaygısı güden Yunus Emre, sözün kifaysiz kaldığı durumlarda da şiirlerini başka araçlarla destekleme yoluna gitmiştir.

Etkili bir iletişimde sözlü ifadeyle birlikte sözsüz iletişim olarak adlandırılan beden dili de kullanılmalıdır. Beden dili hiç konuşulmadan kullanılan bir anlaşma şekli değildir. Sözlü iletişimi destekleyen bir tamamlayıcı ögedir. Yunus Emre'nin şiirlerinde yer alan kişiler/nesnelere/kavramlar çoğu kez beden dilinin tamamlayıcı özelliğinden yararlanılarak ifade edilmektedir.

"El bağlamıştır çoğusu hep Allah'tandır umusu", "Gördüm Pir'im in yüzünü ol kaygıyı sildi bugün", "Âşık oldum ol ay yüze nisar oldum bal ağza/ Nazar kıldım kara göze, siyah olup kaşa geldim", "Kudret ününü işittim, kaynarak coşa geldim", "Ey aşk eri aç gözünü yer yüzüne eyle nazar", "Onun körklü nazarı gönlümüz aynasıdır" vb. mısralarda örneklerini gördüğümüz sözlü anlatımın beden diliyle desteklenerek ortaya konulması şiirlerin genelinde çok sayıda karşımıza çıkmaktadır.

Yunus Divanı'nda beden dili açısından belirgin ifadeler olan "baş, yüz, el, kol hareketleri, göz ve bakış, giyim, kuşam, dış görünüş, davranış ve adap vb. unsurlar destekleyici öge olarak yer almaktadır.

Atf Bilgisi / Reference Information

Uçar, İ. (2022). Yunus Emre'nin Şiirlerinde Tamamlayıcı Öge Olarak Beden Dili. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 15(91), 147-156.

*As a Complementary Element in Yunus Emre's Poems Body Language**

Assoc. Prof. Dr. İlhan Uçar

Sakarya University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of Turkish Language and Literature, Sakarya – TURKEY

Article History

Submitted: 20.08.2022

Accepted: 25.09.2022

Published Online: 30.09.2022

Keywords

Yunus Emre

Poetry

Body Language

Nonverbal Communication

Research Article

* This article was checked by Intihal.net. This article is under the Creative Commons license. Ethics committee approval is not required for this article.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.64292>

Abstract

Identifying the characteristics of the periods is only possible with the existence of artifacts from that period. In the history of Turkish language, there are root works such as Orkhon Inscriptions, Kutadgu Bilig, Divanü Lugati't Türk, Dede Korkut Stories, Divan-ı Hikmet. One of these root works is Yunus Emre and his Divan, which shows the power of Turkish with the poems he has said. Yunus Emre, who is concerned about saying his poetry well by using the most satisfying possibilities of the word, has chosen to support his poems with other means even when words are insufficient.

In an effective communication, body language, called nonverbal communication, should be used together with verbal expression. Body language is not a form of agreement that is used without speaking. It is a supplementary element that supports verbal communication. People/objects/concepts in Yunus Emre's poems are often expressed by making use of the complementary feature of body language.

"Hands are tied, most of them are always from Allah", "I saw the face of my Pir, he erased the anxiety today", "I fell in love with the moonface, I fell in love with the mouth/ I admired the black eye, I became black and came to the eyebrow.", "I heard the fame of his power, I came to boiling over", "O man of love, open your eyes to the earth and let it strength", "His/Her flamboyant look is the mirror of our heart." etc. the verbal expression, whose examples we see in the verses, is supported by body language and we encounter many in the poems.

In Yunus's Divan, there are clear expressions in terms of body language, "head, face, hand, arm movements, eye and look, clothing, outfit, appearance, behavior and manners, etc. elements are included as supporting elements.

GİRİŞ

Türkçe, çağlar ötesine giden soylu ve kutlu yürüyüşünde geride bıraktığı önemli eserleriyle tarihe iz bırakmıştır. Bu izler, araştırmacılara kılavuzluk yaparak Türkçenin tarihi sürecini takip etme imkânı sağlamaktadır.

Türkçenin ilk yazılı belgeleri olan Köktürk Bengü Taşlarından önce destanlar çağına uzanan bir sözlü dil geleneği vardır. Kök eserlerin bir kısmı önce sözlü gelenekle oluşturulmuş daha sonra yazıya geçirilmiştir. Türkçenin sözlü ifadedeki başarısına etki eden öğelerden biri de beden dilidir. Milletten millete değişiklik gösteren kültürel öğelerle birlikte dikkate alınması gereken beden dili, Türk'ün ifade gücünü ortaya koyması açısından da önem taşımaktadır. Yazılı metinlerde beden dili, yani sözsüz iletişim aramak belki işleyişe aykırı bir durum olarak düşünülebilir. Ama bu tür metinlere bakarken yazıdan mı söze, yoksa sözden mi yazıya gidildiğinin tespitinin yapılması gerekir. Yani Yunus Emre şiiirleri önce sözlü ifade edilip sonra mı yazıya geçirildi, yoksa şiiirler doğrudan yazılı olarak mı ifade edildi. Bu durum, yazılı metinde beden dili unsurlarının tespitinde önem taşıyan bir konudur. Tespitin farklı şahsiyetlerin şiiirleri üzerinde de yapılması, eserlerin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

Fuat Köprülü, Yunus Emre ile Ahmet Yesevî'nin divanlarıyla ilgili sonradan yazıya geçirilmeleri hakkında tespitlerde bulunur ve divanların daha eski nüshalarının ortaya çıkmamasının bu durumu kuvvetlendirdiğini ifade etmektedir. Ayrıca hem Hoca Ahmet Yesevî'nin hem de Yunus Emre'nin sanat, şöhret peşinde olmadıklarından bir divan yazma endişesi gütmediklerini söylemektedir. Şiiirlerinin esintisiyle Hoca Ahmet Yesevî'nin Divan-ı Hikmet'inin "ölümünden çok sonra harâretli bir mürid tarafından toplanıp tertip edildiğini", Yunus Emre'nin ise kendi çağında bir divanı bulunmamasını "eski zamanlara âit mecmuaların, cönklerin Yûnus İlähîleriyle dolmasına sebep olduğunu" ifade etmektedir. (1979: 165, 287).

Cahit Öztelli, Köprülü'nün "Yunus, hayattayken şiiirleri henüz divan olmamıştı" görüşüne katılmamakta ve şiiirlerinden örnekler vererek divanı olduğunu Yunus'a söylettirmektedir:

Yunus oldu ise adım ne acep / Okuyalar bu benim divanımlı.

Yine başka bir şiiirinde:

Yunus miskin anı görmüş eline bir divan almış / Âlimler okuyamamış bu mâniden duyan gelsin.

Öztelli, Yunus'un bir divanı olmasını olağan görmekte ve daha yaşarken şiiirleri her yana yayılmış, elden ele dolaşmış bir şeyhin şiiirlerinin bir araya getirmesini gerekli görmektedir (1997: 46-47).

Hoca Ahmet Yesevî ile Yunus Emre arasında hitap ettiği kesim tarafından bir fark olduğunu belirten Köprülü, Yesevî'nin şiiirlerinin "onun kutsiyetine inanan dervişler tarafından okunabildiğini" Yunus'un şiiirlerinin ise bugün dahi zevkle okunduğunu ifade etmektedir (1979: 356).

Ahmet Bican Ercilasun özellikle Yunus Emre'nin duru, saf, fakat derin manalı şiiirlerinin kendinden sonra gelen özellikle tasavvuf çevrelerini çok etkilediğini bu nedenle de adı Yunus olan birçok şairin ortaya çıktığını ifade etmektedir (Ercilasun, 2015: 440). Bu durum Yunus'u çağlar ötesine taşımıştır.

Yunus'un dili sevmenin, sevilmenin dilidir. Şiiirlerinde Eski Oğuz Türkçesini kelime kelime adeta bir kilimin motifleri gibi işlemiştir. Yunus Emre'nin şiiirleri ve düşünceleri o kadar yayılmıştır ki zamanla onun adı sevgi sözcüğü ile birlikte anılır olmuştur (Çetin, 2015: 295). Yunus diliyle Tanrı'yı arzulamakta ve nihayetinde ona kavuşmayı istemektedir. Yunus dinî öğretiyi sağlayan bir din adamı değildir. O, şiiirleri ve ilahileriyle din hassasiyeti güden, tasavvufu halkın anlayabileceği bir seviyeye getiren Allah dostudur. Bütün semavi inançların temel felsefesinde Tanrı'ya ulaşabilmenin yolu kişinin kendi gönlünü alçaltmasından geçmektedir. Kişi gönlünü alçalttıkça kendini yüceltir. Bu durum, olumlu genel iletişimin de ilk basamağıdır. Gönlü yükseltmek ardından kibri getirir. Bu tür kişilerle de iletişim zorluğu yaşanır. Gönlünü alçaltarak kendini yükseltmiş kişilerle iletişim daha kolaydır. Gönlü

yüksek tutmanın insanı zamanla yoldan çıkartacağı Yunus'un dizelerinde de ifadesini bulmuştur:

"Gönül yüksekte gezer dem-be-dem yoldan azar

Taş yüzine ol sızar içinde ne varısa" (Tatçı, 1990: 305).

Türkçenin kök eserlerinde tamamlayıcı öge olarak beden dili, birçok yazılı üründe incelenebilir. Daha önce bu şekilde yapılmış bazı çalışmalar mevcuttur. İlhan Uçar tarafından Kutadgu Bilig hakkında yapılan bir çalışmada akıl, dil, söz, yüz ve göz çerçevesinde bu konuya açık bir beyitle dikkat çekilmektedir:

Ukuş körki til ol bu til körki söz

Kişi körki yüz ol bu yüz körki köz (Yusuf Has Hacib, 1979: 42). Akıl süsü dil, dil süsü sözdür; insanın süsü yüz, yüzün süsü gözdür (Yusuf Has Hacib, 1985: 31, Uçar, 2012: 3047).

Benzer içerikte bir işleyiş de Yunus'ta karşımız çıkmaktadır. Yunus, sözü doğru, düzgün kullanmanın insanın yüzünü ağartacağını, mahcup etmeyeceğini ifade etmektedir:

Keleci bilen kişinin yüzünü ağ ede bir söz

Sözü biçirip diyenin işini sağ ede bir söz (Tatçı, 1990: 113).

Beden Dili / Sözsüz İletişim

Beden dili bir sözsüz iletişim olarak tanımlansa da aslında sözlü iletişimin tamamlayıcı ögesidir. Sözlü iletişimle desteklenmemiş beden dilinin anlam çerçevesi oldukça dardır. Beden dili gözle görülebilen beden bildirileridir. Buna karşın sözlü dil veya kelimelerle yapılan konuşma ise seslerin ilgili ana dilin kuralları çerçevesinde göndermelerin taşıyıcısı olan alandır. Bu iki alanı birbirinden ayırt ederken tamamlayıcı unsur oldukları da kaçınılmaz bir durumdur. Bedensel ifadelerin gözlemlenmesinde birbirine sıkı sıkıya bağlı olan ruhsal durum ve davranışların da sesli biçimlere dahil edilmesi gerekir (Schober, 1994: 25).

Gözle görülebilen bütün organların beden dilinde bir karşılığı vardır. Parmak, el, kol, baş, göz, dudak, bacak, ayak vb. organlar beden dilinde sık olarak karşılaştığımız sinyalleri verirler. Bir kişinin iletişiminde söylediği kelimelerden daha çok belirleyici olan unsurları beden ifadeleri taşırlar. Bazen bir bakış dahi beden dilinin çözümlemesinde yeterli olabilmektedir.

Konuşan bir kişinin sözlerinin doğruluğu, samimiyeti, inandırıcılığı hep beden dili olarak ifade edilen jest ve mimiklerin okunmasıyla anlaşılmaktadır.

Edebi eserlerde de yazarlar / şairler beden dilinin evrensel ve millî unsurlarını tamamlayıcı öge olarak kullanmaktadırlar. Millî unsurların oluşmasında bağlı bulunulan kültür dairesi doğrudan etki etmektedir. Yunus'un yetiştiği kültür dairesi doğrudan Türk kültürüdür. Türkçe düşünmüş, Türkçe söylemiştir. Onun şiirlerinde yüz, yüz okuma, yüze yansıma, yüz karalığı, el bağlamak, korku ve heyecan, kem / yavuz göz, basar, nazar gibi başlıklar ilk göze çarpanlardır.

Yüz, Yüz Okuma, Yüze Yansıma

Doğru ve olumlu iletişimde en önemli özelliklerden bir tanesi de yüz ifadeleridir. Asık suratlı, tebessüm etmeyen, gülümsemeyen bir kişi ile iletişim kurmanın zorlukları vardır. Güler yüzlü bir kimseyle kurulan iletişimde karşıdaki kişi rahatlık bulur. Araştırmaları sonucunda kişiye ve sosyal yapıya ait bilinç ve bu bilincin oluşturduğu düşüncenin, insanın yüz ifadesini etkilediği ortaya konmuştur. İnsanın düşüncesi; duygu ve yüz ifadeleri arasındaki doğrudan bağlantıyı engeller, etkiler ve yönlendirir (Baltaş ve Baltaş, 1992: 45). Gülen yüzün iletişimdeki doğru tercihi bazen doğrudan ele alınırken bazen de bir benzetmeden hareketle durum tespiti yapılır. Yunus da güler yüzü, çok beğenilen, güzel bulunan ve bilinen bir kavramla doğrudan güle benzetmektedir:

Akar yaşum sele benzer 'ömür geçer yile benzer

Güler yüzün güle benzer ne bilsün geçe bu çağlar (Tatçı, 1990: 73).

Mutluluğu, sevinci veya beğeniye daha ileri bir aşamaya taşımak hatta bazı durumlarda saygı çerçevesinin üzerine çıkarmak, gülmek veya kahkaha atar derecede gülmektir. Yunus şiirlerinde tamamlayıcı öge olarak bunu da kullanmıştır. Çok gülen, sesli gülerken kahkaha atan anlamında “gülüşgen ve gülegen” kelimelerini kullanır. Ayrıca çok sesli gülmenin, kahkaha atarak gülmenin toplum içerisinde ayıp karşılanacağı, yere göğe sığdırılmayan gönlü şeytanlarla doldurulduğu ifade edilerek beden dilinin kültürel boyutu da dizelere yansıtılmıştır:

Bir niçenün gönline şeytânlar tolup durur

Erenler semâ'na bunlar gülüşgen olur (Tatçı, 1990: 76).

Dervîş olan kişiler deli olağan olur

'İşk neydügin bilmeyen ana gülegen olur (Tatçı, 1990: 109).

Sözsüz iletişimin evrensel boyutuyla birlikte millî bir tarafı da vardır. Atasözleri, deyimler, veciz ifadeler sözsüz iletişimle birlikte durum tespitinde kullanılabilir. Birinin başına gelen kötü bir durum senin de başına gelebilir anlamındaki “Gülme komşuna gelir başına” atasözü şu dizelerde kendini göstermektedir:

Gülme sakın sen ana eyü degildir sana

Kişi neyi gülerse başa gelegen olur (Tatçı, 1990: 109).

Yüz Karalığı

Yaşanılan çeşitli olaylar karşısında kişilerin verdiği bazı olumlu veya olumsuz tepkiler vardır. Bu tepkiler bazen sözlü olarak bazen de sözsüz olarak kendini gösterir. Heyecanın, kızgınlığın, korkunun, aşırı sevincin yüze yansması, çeşitli renklerle ifade edilir. Korkan bir kimse kararmaz veya kızarmaz, korkan bir kişi sararır. Korkudan kıpkırmızı olunmaz, korkudan sapsarı olunur. Aynı şekilde herhangi bir olay karşısında mahcubiyet yaşayan, utanan bir kimsenin yüzü ise kızarır veya daha belirgin bir ifadeyle kıpkırmızı olur. Bir kişinin karalanması / aklanmasının veya yüzünün kara olması / alnı açık yüzü ak olmasının elbette ki beden ileti boyutu vardır. Renklerin her kültürde olduğu gibi Türk kültüründe de taşıdığı anlamlar vardır. Kara renk Türk kültüründe fazla itibar görmez. Onun için kara veya karanlık; yokluk, ölüm, suç, yas, acı, sıkıntı, yasa / töre dışılık gibi olumsuz kavramların çerçevesini oluşturur. Hatta eski Türk kültüründe yüze kara sürmek çeşitli suçlar karşısında yapılan bir cezalandırma şeklidir (Dinçer, 2019: 355-356). Buradan hareketle herhangi bir kötü iş içerisinde bulunmamış ancak iftiraya uğramış olan kişileri ifade etmek için “karalamak, kara çalmak” gibi deyimler ortaya çıkartılmıştır. Yunus’un şiirlerinde de kültürün bu ögesi bir suç, mahcubiyet belirtisi olarak sözsüz iletişim bağlamında tamamlayıcı öge olarak kullanılmıştır:

Suç anıcağ göyner özüm kan yaşıla tolar gözümü

Yarın Hak katında yüzüm kar' olursa n'ideyin ben (Tatçı, 1990: 282).

Helâline ola hisâb harâmına ola 'azâb

'İsyâmla yüzüm kara ben n'ideyin n'eyleyeyin (Tatçı, 1990: 282).

Îmân aldağuçları bilün çokdur bu yolda

Nefsine uyanların gitmez yüzi karası (Tatçı, 1990: 378).

'Aşıklar maksûda ire 'ârifler dost yüzün göre

Şöyle mücrim yüzi kara ben n'ideyin n'eyleyeyin (Tatçı, 1990: 283).

Behey miskîn aç gözünü bu fânîden yum gözünü

Günâhdan kara yüzünü hiç ağartmayasın bigi (Tatçı, 1990: 412).

Yüz ifadeleri, beden dilinin en kolay okunan unsurlarından biridir. Birbirine yakın olan duyguların yüze yansımada bazı farklar bulunmaktadır. Öfke ve hiddetin göstergesi kaşların

çatılmasına ve aşağı doğru çekilmesine neden olur. Tiksintide ise kaşlar aşağıya doğrudur fakat çatılmamıştır. Üzüntü veya daha çok keder yansıtan bir yüzde kaşların ortası kalkık, alnın ortasında yatay ve dikey çizgiler vardır (Schober, 1994: 41).

İnsanın yüzü mutluluğu da üzüntüyü de yansıtır. Mutlu bir insanın yüz ifadeleriyle hüznü bir insanın yüz ifadeleri elbette aynı olmayacaktır. Bu durum yüzdeki organların bütünlüğüyle birlikte ağırlıklı olarak kaşların ön alan hareketleriyle pekişmektedir. Yunus Emre de şiirlerinde sözsüz iletişimin bu yönünü destekleyici unsur olarak kullanmaktadır. Aşağıdaki beyitte beden dilinden öte Yusuf'un fizikî güzelliğiyle Yakup'taki hüznün yüze yansımaları yine doğrudan sözsüz iletişim çerçevesinde ele alınmalıdır:

*Yûsuf'daki hüsn ü cemâl Ya'kûb'daki hüzn ü melâl
Gâh bedr olam gâhî hilâl gökde mâh-ı tâbân benem* (Tatçı, 1990: 212).

Her duygunun bir belirtisi olduğu gibi korkunun da yüze yansıyan bazı belirtileri vardır. Korkan bir kimsenin yüzünden ve gözlerinden kan çekilmesi olduğundan cansızlık ve solukluk ortaya çıkmaktadır. Buradan hareketle "beti benzi atmak, kül kesilmek, rengi uçmak/kaçmak, kanı çekilmek, sararmak, solmak, bembeyaz olmak" gibi deyimlerde oluşmuştur (Dinçer, 2017: 785). Yunus'un şiirlerinde bazen de Allah korkusundan kişinin benzi sararacaktır:

*Geç benlik da'vâsından söyle söziün hâsından
Ol Allah korkusından benzi anun sarı gerek* (Tatçı, 1990: 152).

Yunus, âşığı tanımlarken beden diliyle anlatır gibi ifadeler kullanarak, âşık olan kişinin gözlerinin yaşlı benzinin ise sarı olacağını ve bu belirtilerden hareketle âşık olan kişinin tanınacağını ifade eder:

*Nişâmı bu benzi saru gözleri yaşdur âşıkun
Işk odına yanar cânı cigeri başdur âşıkun* (Tatçı, 1990: 156).

*Âşıklarun yüzünden bellüdür benizinden
Her kim 'âşık olmadı benzer kurı ağaca* (Tatçı, 1990: 344).

*Gerçek âşık olanların yüzünde nişânı olur
Dün ü günü turmaz akar gözleri yaşmun kanı* (Tatçı, 1990: 380).

Duygu ve düşüncelerin yüze yansımalarıyla âşığı tanıyan Yunus, kişinin yüz ifadelerinden, mimiklerinden dostluğun veya düşmanlığın da anlaşılabilirliğini ifade eder. Dost olan birinin yüzünü görmek kişiye mutluluk verir. Dostun kişide gördüğü olumlu yüz ifadesinin yansımaları mutlaka olur. Bu da iletişimdeki kişiye huzur, mutluluk, enerji verir. Yunus da Tapduk'un yüzünü gördüğünden beri coşmaktadır:

*Yine esridi Yûnus Tapduk yüzün görelden
Meger anun gönünden bir cur'a şerbet içdi* (Tatçı, 1990: 392).

*Kindür ki dost yüzün göre dost dost diyü cânın vire
Şolok dem ol dostu ire unda cümle teşvîşi* (Tatçı, 1990: 363).

*Dost yüzini göricegez artar gözlerümün nûrî
Uçmak gelmez nazaruma hezârân bin olsa Hûrî* (Tatçı, 1990: 407).

*Kanı ol şîrîn sözlüler kanı ol güneş yüzlüler
Şöyle gâib olmuş bular hiç belürmez nişânları* (Tatçı, 1990: 371).

Yüz sürmek deyimi büyük sevgi, saygı gösterilen birinin katına çıkarken eşiğine, ayağına doğru yüzünü yere sürercesine eğilmek anlamındadır (Aksoy, 2004: 958). Gerçek anlamda huzuruna çıkılan kişinin ayaklarına yüz sürmek değildir. Bu durum doğrudan saygının ifadesidir. İletişim kurulan kişiye doğru hafif öne eğik olma durumu, karşıdaki kişiyi önemseme ve ona saygı gösterme ifadesidir. Bu

durumun beden dilinde de ilgi duyma, önemseme ve saygı duyma karşılıkları vardır. “Yüz sürme” deyimini bu durumun abartılmış şeklidir. Yunus’un dizelerinde de yine tamamlayıcı öge olarak karşılaşılan bir durumdur:

*Cânını şükrâne vire yüzün ayaklara süre
Erenler gönline gire Hak’dan haber soran kişi (Tatçı, 1990: 376).*

El Bağlamak

Beden dilinde el veya kol bağlamanın farklı ifadeleri vardır. El bağlamak, kol bağlamak, ayak bağlamak her ne kadar kapalılık ifade etse de bunların diğer beden dili ifadeleriyle bir bütün olarak değerlendirilmesi gerekir. Beden dilinin bölgesel takibi zaman zaman yanlış okumalara neden olabilir. Beden dili olarak adlandırılan sözsüz iletişim, nasıl ki sözlü iletişimin tamamlayıcı bir ögesiye el, kol bağlamak da sözsüz iletişimin tamamlayıcı bir ögesidir. El, kol bağlamak bulunulan ortama göre de değişik anlamlar ifade etmektedir. El bağlamanın veya kol bağlamanın kapalılığın yanında rahatlığın ve saygı göstermenin ifadesi olduğu da tespit edilebilir. El bağlamak, Yunus’un dizelerinde saygı ve teslimiyetin ifadesidir. Ancak bu teslimiyet kula değil, Tanrı’yadır:

*El bağlamışdur kamusu Hak Çalap’dandur umusu
Nökerlü kızdur kimisi alınmaduk çoklar yatur (Tatçı, 1990: 97).*

Korku ve Heyecan

Yaşanan birtakım olaylar neticesinde bedeninin olumlu veya olumsuz olarak verdiği bazı tepkiler vardır. Bu tepkiler herhangi bir organda kendini gösterir. Yüz ifadeleri, gözler, el, kol, ayak veya bedeninin bütününde kendini gösterebilir. İnsanlar genellikle iletişim esnasında sakin görünmek isterler. İçlerindeki huzursuzluğu, endişeyi veya korkuyu göstermek istemezler. Genellikle yüz ve jestlere hâkim olunabilir. Ancak istem dışı bazı yansımalar ortaya çıkabilir.

Sürpriz, korku, öfke / hiddet tiksinti, üzüntü ve mutluluk sevinç şeklindeki altı duygu Ekman’ın araştırmalarına göre yüzde kaşta alın bölgesinde, göz kapaklarında ve ağız kısmında değişikliklere yol açmaktadır (Schober, 1994: 39).

Heyecanlanan veya korkan bir kimsenin sesi titremeye başlar. Ancak ses titremesinin devamlılığı yoktur. Bir süre sonra ses normal yapısına geri dönecektir. Heyecan veya korku elde, kolda veya bedeninin tamamında titremeye de yol açabilir. İşte beden dilinin bu belirgin ifadesini Yunus, dizelerinde tamamlayıcı bir öge olarak kullanmıştır:

*Mâlik çağıra Tamu’ya çek anı meydana getir
Hak korkısından Tamu’da ditreyüben figân ola (Tatçı, 1990: 27).*

*Anıcağuz şol bir günü ditrer mi Yûnus’un cânı
Îmân-Kur’ân yoldaş ile son menzile yitmiş iken (Tatçı, 1990: 282).*

Kem / Yavuz Göz, Basar, Nazar

İletişimde kontrol altında tutulması en zor organ gözlerdir. Diğer organlar farklı yönlendirilerek iletişim kurulan kişi yanıtlanabilir. Ancak gözlerde böyle bir durum söz konusu değildir. Göz o kadar etkilidir ki Yunus da dizelerinde göz / nazar / basar / işmar gibi kelimelerle tamamlayıcı unsur olarak bu işlevi kullanmaktadır. Bakışı da kendi içerisinde temiz olan, huzur ve mutluluk veren bakış veya zıddı olarak kötü, fena anlamında “yavuz göz” olarak ifade etmektedir:

*Dil niçe vasf itsün hüsnünile hulkunı kim
Hüsnüni Hak eylesün yavuz gözlerden ırak (Tatçı, 1990: 141).*

Yokdur toganla birliği ya Hakk’a lâyük dirliği

Bir kişiden um erliği anun safâ-nazarı var (Tatçı, 1990: 44).

Bir kez doğru bakmanın, güzel bakmanın hatta gönülden bakmanın ifadesi Yunus'un şiirlerine yansır. Dağda geyiklerle dost olan, onlarla sohbet eden bir eren olan Geyikli Baba'nın bir bakışı Yunus'un en büyük kazancı ve mutluluğudur:

Geyikli Baba bize bir kez nazar kıldan

Hâsil oldı Yûnus'a her ne ki vâyesidür (Tatçı, 1990: 47).

Yunus Emre'nin beden dili / sözsüz iletişimi tamamlayıcı unsur olmanın da ötesinde ana unsur hâline getirdiği beyitleri de vardır. Özellikle ayrık basar veya bî-lisan basar olarak ifade ettiği kavramları doğrudan sözsüz iletişim bağlamında değerlendirmek gerekmektedir:

Boncuk degül sır sözi gel gidelüm ko sözi

Dostı görmez baş gözi ayruksı basar gerek

Bu göz gördüğü degül bu 'akl irdüğü degül

Dil vasf virdüğü degül bî-lisân basar gerek (Tatçı, 1990: 145).

SONUÇ

Yunus Emre ve şiirleri çağlar ötesinden gelen Türkçenin kilometre taşlarından biridir. Yaşadığı çağı Türkçe yaşamış, şiirlerini Türkçe söylemiştir. Türkçe yazan şairlerin, yazarların sonraki yıllarda anlaşılama kaygısı yoktur. Türkçe söyleyenler, yazarlar hem kendi çağlarında hem de sonraki yıllarda okunmuş ve anlaşılmalıdır. Yunus Emre'de de anlaşılama kaygısı yoktur. Genellikle dinî-tasavvufî eserler, anlaşılması zor olan kelimelerle oluşturularak bir gizem yaratılır. Yunus Emre, anlaşılama kılıfına sığınmamış dini, tasavvufu, hoşgörüyü, insanlığı milletin anlayabileceği bir dille ifade etmiştir. O, sevgisini açık ve anlaşılır Türkçe kelimelerle yansıtmıştır. "Türkçe ses bayrağı" nı çağlar ötesine uzanacak şekilde dalgalandırmıştır. Yunus, vatan-toprak sevgisini, sancağın kutsallığını, dinin evrensel değerini, sevginin ulaşılabilirliğini Türkçe üzerinden sergilemiştir. Yunus dolaştığı coğrafyalarda söylediği mısralarla adeta o toprakları Türkçe mühürlemiştir.

Sözsüz iletişim olarak adlandırılan beden dili, sözlü iletişimde bir tamamlayıcı ve belirtici öge olarak kullanılmaktadır. Anlaşılabilirlik açısından yazılı bir ifadeden ziyade sözlü bir ifade daha belirgindir. Bazen kelimeler susar, beden dili konuşmaya başlar. Çünkü sözlü ifadede, sözü destekleyen, tamamlayan yardımcı unsurlar vardır. Bunların başında da beden dili gelmektedir. Beden dilinin uluslararası boyutu olduğu gibi millî ve kültürel boyutu da vardır. Millî özelliği göz ardı edilen beden dili okumaları aldatıcı olabilmektedir. Ayrıca sözsüz iletişimin bir bütün olarak değerlendirilmesi gerekir. Sadece bir uzvun hareketinin yorumlanması yanlış anlaşılmalara da neden olabilmektedir.

Yunus Emre de Eski Oğuz Türkçesiyle söylediği şiirlerde tamamlayıcı öge olarak beden dilinin millî ve kültürel boyutunu kullanmıştır. Şiirleri bu gözle değerlendirildiği zaman, beden dilinin birçok unsuru karşımıza çıkmaktadır. Dizeleri arasında yüz, yüz okuma, yüze yansıma, yüz karalığı, korku ve heyecana dair unsurlar, kem göz, yavuz göz gibi sözsüz iletişimin çerçevesi içerisinde değerlendirebilecek unsurlara tanıklık edilmektedir. Bu unsurlar sözlü iletişimin tamamlayıcı unsuru olarak yeniden değerlendirilmelidir.

Mahcubiyet yaşayan bir kişinin durumu olsa olsa yüz karalığıdır. Nefsine uyanların bu yüz karalığı silinmemektedir. Hele Tanrı'nın huzurunda bu yüz karalığı dayanılacak bir durum değildir. Helali, haramı bilmeyen kişiler bu yüz karalığıyla Tanrı'nın huzuruna çıkacaklardır. Yusuf'un yüz güzelliğiyle Yakup'un hüznü, sözsüz iletişimin yansımasından başka bir şey değildir. Çünkü insanın yüzü hüznü de mutluluğu da yansıtır. Çehrenin renginin değişmesi bazı beyitlerde Tanrı korkusundan olmaktadır. Tanrı korkusu yüze sararma olarak yansımaktadır. Âşık olan kişi hep kederlidir,

hüzünlüdür. Hele bu aşk Tanrı aşkına dönüşürse kişinin bedensel olarak bundan etkilenmemesi mümkün değildir. Şiirlerde korkuyu yaşayanlar kimi zaman titremiştir, kimi zaman rengi sararmıştır. Kişinin gözünün nurlanması, parlaması yine dostun yüzünü görmekle bağlantılıdır. Yunus'un şiirlerinde sevgi, saygı gösterilen birinin katına çıkarken eşiğine, ayağına doğru yüzünü yere sürercesine eğilmek tamamlayıcı unsur olarak sözsüz iletişimin kendisidir. El bağlamanın veya kol bağlamanın kapalılığın yanında rahatlığın ve saygı göstermenin ifadesi olduğu onun şiirlerinde yine sözsüz iletişimin bir parçası olarak tamamlayıcı unsurdur. Beden dilinde yönlendirme yapılamayacak tek organ gözlerdir. Diğer organlara hükmedilerek yanıltıcı beden dili ifadeleri kullanılabilir. Ama gözde bu mümkün değildir. Yunus da dizelerinde göz / nazar / basar / işmar gibi kelimelerle tamamlayıcı unsur olarak bu işlevi kullanmaktadır. Bütün bunlar Yunus'un şiirlerinde sözlü iletişimin tamamlayıcı unsuru olarak sözsüz iletişimin bilinçli bir şekilde kullanıldığını göstermektedir.

<i>"COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları:</i>	
Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.	
<i>The following statements are made in the framework of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors":</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Double-Blind Peer Review:	External-independent
<i>This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.</i>	

KAYNAKÇA

- Aksoy, Ö. A. (2007). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü: 2, Deyimler*. Ankara: İnkılâp Kitabevi.
- Baltaş, Z. ve Baltaş, A. (1992). *Bedenin Dili*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Başgöz, İ. (2021). *Yunus Emre*. İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Bulut, S. ve Yavuz, S. (2020). *Anadolu Türkçesinin Kurucusu Yunus Emre'nin Türk Diline Hizmetleri*.

- (Ed.: N. İlhan vd.) *Uluslararası Yunus Emre ve Anadolu Türk Yazı Dilinin Gelişimi Sempozyumu Bildiriler Kitabı, 04-06 Ekim 2018, Kırşehir, İçinde* (s. 575-583). Kırşehir: Zekaevi Medya ve Yayıncılık.
- Çetin, N. (2015). İslâm Tarihinde Birlikte Yaşama Ahlâkına Tasavvuf Düşüncesinin Katkısı (Hacı Bektâş-ı Velî, Mevlânâ ve Yûnus Emre'den Örnekler). *JASS Studies - International Journal of Social Science*, 0(36), 281-298.
- Dinçer, A. (2017). Korku: Dili, Kavramlaşması, Kültürel Boyutu. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 6(2), 769-798.
- Dinçer, A. (2019). Kara Sürmek Deyimi Üzerine. (Ed.: Ş. Çağın ve S. Dumantepe). *Edebiyat Üzerine İncelemeler Rıza Filizok'a Armağan İçinde* (s. 353-360). İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.
- Ercilasun, A. B. (2016). *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Korkmaz, Z. (1973). Yunus Emre ve Anadolu Türkçesinin Kuruluşundaki Yeri. *Türkoloji Dergisi*, 5(1), 13-19.
- Köprülü, F. (1976). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, (Yay. Haz.: O. F. Köprülü). Ankara: Diyanet İşleri Başk. Yayınları.
- Özdemir, E. (1976). *Güzel ve Etkili Konuşma Sanatı*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Özdemir, M. (2020). Yunus Emre'de Kozmolojinin Estetik Sunumu. *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, 6(3), 493-518.
- Özer, O. (2021). *Tercüman-ı Bektaşîye*. Ankara: Sonçağ Yayınları.
- Öztelli, C. (1997). *Yunus Emre Yaşamı ve Bütün Şiirleri*. İstanbul: Özgür Yayınları.
- Schober, O. (1994). *Beden Dili (Davranış Anahtarı)*, (Çev.: Sueda Özbent). İstanbul: Arion Yayınevi.
- Selçuk, B. (2008). Yunus Emre'de Bakma ve Görme Biçimleri. (Ed.: N. Sağlam, Ö. Oğuz ve N. Uzun). *Aksaray Üniversitesi I. Uluslararası Yunus Emre Sempozyum Kitabı İçinde* (s. 116-124). Aksaray: Aksaray Üniversitesi Yayınları.
- Sevgi, A. (2012). Yunus Emre'de İnsan Sevgisinin Evrensel Niteliği Üzerine. *Turkish Studies*, 7(1), 99-103.
- Tatçı, M. (1990). *Yunus Emre Divânı Tenkitli Metin*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Tatçı, M. (2013). Yunus Emre. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (C. 43). İstanbul: TDV Yayınları.
- Tatçı, M. (2014). *Yûnus Emre Divân-ı İlâhiyât*. Ankara: Semih Ofset.
- Uçar, İ. (2012). Kutadgu Bilig'de Beden Dili. *Turkish Studies*, 7(4), 3045-3058.
- Yılmaz, Ö. (2013). Zaman ve Mekânı Aşan Söylemleriyle Yunus Emre'de İnsan Anlayışı. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(Özel Sayı), 153-168.
- Yusuf Has Hacib (1979). *Kutadgu Bilig I Metin*. (Haz.: Reşid Rahmeti Arat). Ankara: TDK Yayınları.
- Yusuf Has Hacib (1985). *Kutadgu Bilig*. (Çev.: Reşid Rahmeti Arat). Ankara: TDK Yayınları.

Ahi Evran'a Özgün Bakış Sistemi Olarak Anadolu Açılımı -Mavi Akım Hareketi Olarak Çözüm Odaklı Akademi-*

Doç. Dr. İmran Gür

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4364-6007>

Muş Alparslan Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Muş – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 14.05.2022

Kabul: 20.09.2022

On-line Yayın: 30.09.2022

Anahtar Kelimeler

Değişim -Dönüşüm

Ceylan Derisi

Anadolu Açılımı

Yeni Hedef

Çözüm Odaklı Sistem

Ahi Evran Bakışı

Mavi Akım

Araştırma Makalesi

* Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.62425>

Öz

Dünya Ekonomik değer formlarının açılım değerli indekslenmesi ve değişimini eviren süreç yenileşmeleri özgüsel eğitim etkisel değişim düzlemleri, Dünya ekonomisinin yaratma faktörlü değişim gerekçeli varlıksal açılım hedef değişim gelişimine özgü ve Yaratıcı etkin faktörlü değişim biçimleri takvim değişiksel gelişim süreçlerinin insana özgü değerlendirim düzlemlerini açıklamaktadır. Dünya çözüm ekonomisi değişim sistemlerinin ekonomik temelli gelişimleri boyunca değerlendirilen ana akım temelli yapımlar, imgesel gerçekleştirim düzlemleri boyunca ecult değer etkisi olarak bilinen değerlendirim ölçütlerini genişleten üç büyük faktörlü yapım değişim etkisel yaratmalı, Enderun özgün açılımlı, Ceylan Derisi özgüsel dönüşümlü ve Ahi Evran özgün değer açılımlı değer toplamı ölçüsüyle biçimlenen ekonomi yapılarını indekslemektedir. Anadolu açılımı, Millennium endeksli dünya ekonomik bileşkesel değerler oluşumun insan faktörlü açılım etkisiyle biçimlenen yeni ekonomik ölçü biçimleri olarak milimer, meanemer tarım ve ekim faktörlü beş ekim değerli yargı endeksini kapsayan sistem üretimsel, verimli ekonomik değer yapılanmaları üzerine kurulan bilginin evrilmesi sürecinin genişletim değeri olarak yaratım faktörlü değişim ekonomilerini kapsamaktadır. Yaratma faktörlü ekim mimarisi Yaratıcı faktörlü dünya minimalist mimarisinin evrimsel dönüşümünün gelişimsel açılımları olarak milenyum endeksli çözümlenen yeni akım yapım değerli, etkisel açılım endeksli yayımların banka sistemlerinin insan aşımsal değerlerini sıfırlayan artı eksi değer dengeli yeni açılım değerleri üreten insana özgü ekonomik oluşum değersel ve denge donanımsal oluşumsal kritiğinin okunumsal değişimini gerçekleyen bilim değerli açılım yönetimsel, dinamik açılım sistemleri etki toplamıdır.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Gür, İ. (2022). Ahi Evran'a Özgün Bakış Sistemi Olarak Anadolu Açılımı -Mavi Akım Hareketi Olarak Çözüm Odaklı Akademi-. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 15(91), 157-172.

*In the Process of Blue Current As The Equilibrium of Original Valuable
Anatolian Ascent As The Original Sight to Ahi Evran**

Assoc. Prof. Dr. İmran Gür

Muş Alparslan University, Faculty of Science and Literature, Department of Turkish Language and Literature, Muş – TURKEY

Article History

Submitted: 14.05.2022

Accepted: 20.09.2022

Published Online: 30.09.2022

Keywords

the Change - the Transformation

Gazelle Skin

Anatolian Expansion

New Target

Solution Oriented System

Ahi Evran Perspective

Blue Stream

Research Article

* This article was checked by Intihal.net. This article is under the Creative Commons license. Ethics committee approval is not required for this article.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.62425>

Abstract

The indexing of the world economic value forms with expansion value and process innovations that evolve their change, the specific educational and affective change planes, the existential expansion of the world economy with the creation factor change justification, the change forms specific to the target change development and the change forms with the creative active factor, the calendar explains the human-specific evaluation planes of the variable development processes. Mainstream-based productions evaluated throughout the economic-based development of the world solution economy change systems, three big factor productions that expand the evaluation criteria known as ecult value effect along the planes of imaginary realization should create change impactful, Enderun original expansion, Ceylan Skin specific transformation and Ahi Evran original value expansion value. Indexes the economic structures shaped by the sum measure. Anatolian expansion, Millennium indexed world economic resultant values formation as new forms of economic measurement shaped by the human factor expansion effect, with the creation factor as the expansion value of the information evolution process, which is based on the system productive, efficient economic value structures, which include millimer, meanemer agriculture and five sowing value judgment indexes. Includes exchange economies. Sowing architecture with creation factor As the developmental expansions of the evolutionary transformation of the world minimalist architecture with creative factor, new trend production value, which is analyzed with millennium index, and effectual expansion index publications, which resets the human excess values of bank systems, generates positive and negative value balanced new expansion values, human-specific economic formation, value and equilibrium hardware formational critique. It is the sum of the effects of the science-valued expansion administrative, dynamic expansion systems that realize the reading change.

Enlarged International Texture¹

In the process of Kâtip Çelebi index constructions gathering ten five entitled reading process Nobel logic of effect Ahi Evran Ethic dynamics system. The occurrence of reality of five dimensional origin the creation main thought founded on to be information of central is the Earth of information nomenclature negative and positive existence system (Gür, 2019a: 1381). The equilibrium term of scientific structure by creating occurrence inclusive term include Imge's cultural equipment pertain to Creator's different from shaping terminological system of effectiveness is creation belief systematic interrogee contextual equipment publication system based on referential meaning for creation regulative the Earth of change value equilibrium (Gür, 2017a: 60). The different aesthetics of creator effect of unit value as One's different is created beauty form of excellent live within eight positive three reading system during occurs intermissionless the index of publication process (Gür, 2014b: 2444). In vertical existence stratum to be current five wavelength of different is human pulse in soul rhythm is created the blood by Creation existence of amalgamic structures of information stratum as occurrence of different sweat blood the target of human being for meeting with the Creator (Gür, 2017b: 361). The imaginative logic form spread general minimal art of global amalgamic evolver the nihility for during Creator's effect for the form origin human value of scientific in scale structuring of correspondence. Creator's Imge of beauty philosophy of shaping process is école occurrence within origin garden form transforming interdiscipliner prohibition thought of intertextuality form.

Humanity of universal vital form of quart well-timely on positive factorial creation system of quintette occurrence evaluate during scientific being system of two different ascents one in the same and different plane the solution of the reality as publication system changer power human life form of positive. In a novelization acts of creation factorial simulative subjectivities of solution form as the tree formative thought during occurrence dialectic of systemic readings in the planets peculiar to art Quer modernist cronique of latest reading term consist of strategic reading of history of the World including the occurrence of two different index of structuring the new indigenous in the process of the change of basic term (Gür, 2020: 179). In the process of the periodical changes from beginning to day systematized information of transformation change with centenary of logic of peculiar to human consciousness within the Creator central universe of occurrence as the change of centenary of logic of Imge's methodical form. The change of modern myth of process occurred by peculiar to Imran Gür method interchanged Turk modernization from first story of the changer of Nobel of logic Equipier of ascensions during the modern terminology of methodical reading of structuring of scientific considering of eight title of occurrence of the structuring in the processes of thought of change non fetishism of information value as the new terminological amalgamic structures.

Peculiar to Creator's Imge have got the interchanger trinitism philosophy in alternative modern of the effect of interchange process during particular physics of readings. Creation central current of comparative reading process has been gathered scientification of information under three title improving new method search, in solution of the domain of interdiscipliner information peculiar to alternative modern as katedralism constructs peculiar to architecture of information. First the human equipped publication process is read peculiar to individuality fourth time chronic as different aesthetic of the creation factorial human original value including reading system in the process of solution according to modern cult of amalgamic structuring technic criticized information cultivation of modernism terminological. Substantially, the original information of system analysing is processional method centenary of structural term of original Ottoman individual in the minimal philosophy of

¹ Yayın, uluslararası açılımlı değer indexli yayınlanacağından bu yayına özgü olmak üzere geliştirilmiş bir İngilizce özet de içermektedir.

architectural terms. The effect of milimist systems consist of structures of different factors each other the centenary of the system of interrogation and criticism created by Kâtip Çelebi. The *heaven and heel* of nomenclature has been creating in fist tree representatives signified form. The nomenclature form is first science system scientification architecture peculiar to human civilization in the during process of being within the general minimal epique in all of tex (Gür, 2022: 725). The structure of architecture of minimal information created process of occurence by being the countries of respect value method in the modernization of Ottoman consisting of the fractional effect systems contain in structuring terms decided the new Turks Though Form of the new system as process readings is named the *Modern Turk Milimism* of functional method within the union term of economic texts read by Imge factorial. The alternatives of modernisation create the modern occurence of mono tree form of ascents within the system of milimer created process of modern nomenclature as septette being form anatomise peculiar to Imge's new creation effectual unit form. The transformation of the world economic module and model systems in the process of Modern of change of agenda publishing epicism of Western novel of texts of occurence situate the new manner of readings of civilization term within the super milimist sliced World current of occurence as the new milimist system of reading technique during the occurence of White Butterfly Index. The civilizations form of civilization term has been creating the new over-milimist slice of reading technique (Gür, 2019: 1656).

GİRİŞ

Ekonomik bilim odaklı düşünme sistemleri içinde ekonomik faktörlü, bilgi değişim dönüşüm sistemli ve okuma endeksli orijinal düşünme ve çözüm odaklı ekonomik modeller içinde biçimlenen yerli değerlerle geleneksel yapı bileşkesel biçimlendirme etkili açılımsal, değişim odaklı çözümlerin küresel ölçekli okunum değeri olarak evrensel açılan insan odaklı çözüm merkezli insan yaşamı bilim faktör etkili odak değerli gelişimsel içinde değerlendirilen gelişim ekonomisi olarak insanın değişebilirliği ölçütlü ölüm yaşam dengesi üzerine kurulan sistem çözümlü özgün değer endeksleyen yapıları kapsamaktadır. Dünyanın sürdürülebilir ekonomik edimler toplamı faktörlü kalıp dengeseli ve değişken endekslenmesi sürecinde gerçekleşen ekonomik etki değer bazlı oluşumu, *Çözüm Merkezli Akademi* süreç etken değerli ve Anadolu'da Ahi Evran'ın yapılanması odaklı bilim bilgi sistemi olarak yapılanması, içinde üç farklı etki değeri barındıran; *zanaat*, iş gücü yaptırım değerli çok bölgeli kalkınma modeline koşut yapılan genel-yerel kalkınma modeli, yönetsel-evrimsel etki-katkılı iş gücüne dayanan devlet ekonomileriyle sistemleşme sürecine giren yeni ekonomik yapılar toplamını sistemleştiren etki değerler bileşkesini insana koşut düzenleyen yaratma faktörlü etkiler bütünü içinde gerçekleşen pozitif ve negatif değer kazanımı içeren sistemli değerlendirmeler İmgesel toplam değer farkıdır (Gür, 2017a: 61).

Beş etki-edim sistemli İmgesel etki değer faktörlü akım sistemi ilgesel ve sistem ölçütsel, düşünme ayırdımsal, çok faktörlü insana özgü değer yapılanmalarının bir akım değeri olarak Mavi Akım odak noktalı özgün Anadolu açılımı bünyesinde toplam etki değer faktörlü bileşkesel okunmasıyla ayırdelebilen sistem değişimsel kapital ekonomisinin odak noktasına yerleşen özgün anonim ve bilim faktörel etki değer ekonomilerinin kapital ekonomisi bazlı endüstriyel sürüm ve tüketim değerli beslenme faktörü, üretim değerli insan faktörlü ve eğitim sistem açılımlı Ahi Evran'ı özgün bilgi değer etkisiyle yapılandıran bilimde özgünleşme bilgide yerli ve ekonomik ilerleme süreci değeri insanın oluşması için gerekli şartlar bilgisini içeren Eğitimde çözüm odaklı Kâtip Çelebi model ve insanda yaratma faktörlü Ceylan Derisi okuma sistemli Yaratıcı faktörlü devlet yapılanmaları insan bütünlüsel açılım sistemleri, eğitimde Enderun açılımlı ilk yaptırımsaldan oluşmaktadır. Fizik kapasiteli ilk ilke sistemli İlke-mekaniksel-edim yaptırım modeli sistemler ve ekonomik bütünlüklü değer, devletin insan biçimlenmesi üzerindeki ekonomik etkisiyle yerel ekonomi endüstriyel edimli

değer etkinlik sistemli bütünleşik değer arasındaki ikili değerlendirim üst bilgi değerli ekim sistemlerinin insan ürün karşılığını çözümleyen bilimsel yeni ekonomik devlet sistemleri açılımsal iş gücü kombinasyonel tarım sistemleri devletin iş gücü üzerindeki etki değeri, halkın ve iş gücü alışımsal ekimin yeniden tanımlanması süreçleri özgüsel yaptırım özel ve genel tüketim değeri devlet yapılanması dikey alan tarım faktörü, gelişim ekonomisinin alışımsal özgünlüğü süreç ekonomisi yerel değerde bilgi tüketim özsel mevcudiyet formüle edilmiş ekim açılımları yeni İmgesel takvim değeri olarak bir birim değer sistemi içinde süreç biçimlendirme etkili İmran Gür'e özgü devlet modeli ekonomi temelli insan edim etkisidir (Gür, 2017b: 361).

Yaratıcı'nın Akım Değer Etkisi Olarak Yaratma Faktörlü Etki Sistemleri: Ceylan Derisi ve Dünya Medeniyet Açılımları, Dünya Milimist Açılımları

Ahi Evran'ın ilk özgün okunması indeksli, ekonomik temelli bilgi faktörlü okuma sistemi Anadolu'nun modernleşmesinde Ahi Evran açılımı gerçekleştiren değişim ekonomisine özgü yenileşme sistemidir (Moghaddam, 2017). İş yapım modeli içeren besin tabanlı genel ekonomi açılımlı ve iş faktörlü yeni ekonomik değer üretimi modeli, değer değişim dengesi iç çözüm odaklı *Modern dışa açılımlı ilk Türkiye Modeli* olarak İmgesel yeni yapım değerleri içeren özgün yapım değeri biçimlendirmesine endekslenmiş ekonomik değer özgüselidir (Gür, 2019a: 1381). Tekil etkiye özgü dinamizmin değerlendirme süreci, özgün bir yayım sistemi olarak yaratıcı faktörlü oluşumun Ahi Evran'da biçimlenen insan varlığı olarak edimsel ilgisiyle bilimsel açılımlı bir birim değer faktörüyle okunması süreci arasında gerçekleşen gerçek etkilerin toplam değerinin bilimin teknik dokusu olarak belirlenmesidir (Gür, 2013a: 87). Tek insanın bilişim sisteminin yenilmesine özgü insan faktörlü bilim içinde biçimlenen mühendislik yapım sistemleri ile oluşum yönteminin birden fazla etkili bağlı original ağırlıklı pratik çoklu alışımsal faktörlü zekâ oluşum süreci bir beyin etkinliği sonucu olarak insanın bilgisel olgusal açılanması ilgiselliğinin kuramlaşmayan değişimi, bilginin değişimi süreçlerinde dijital dönüşümün beyin indeksleyen bir süreç olarak okunmasıdır (Kızıler, 2015: 408). İnsanın bilgiyle değişimi süreçlerinde bilişim kod okuma sistemi olarak bilişim-fictive düşünce karşılığının hastalık üreten varlık sisteminin yerine Yaratıcı'nın bilimin yenilmezliği bilimle bütünleşik değer yaratan bilgisel etkinin gelişim sistemleri üzerindeki değişim özgüsel gerçekleşim değerlerini kapsayan İmge factorial yazılımsal bilişimin alt yapısının değişimi yazınsal yazılım bilim faktörlü yapım ürünü, bildirimsel teknik ekol yapımın bilginin izdüşümsel dönüşümüdür (Gür, 2017b: 361).

Dünya modern Banka değer sistemleri bütünleşik değer yaptırımsal etki sistemlerinin ekol değişim sistemleri üzerinden gerçekleşen değer özgüsel banka sistemlerinin yedi faktörlü üç yapılanma alanında değişen verimli, bilimsel akademik üst yapılanmada milimist biçimlenen bilginin eğitimsel etki değerinin genişlemesi; büyük kapital yapılanmasının bileşkesel endeksine özgü geriletimle yaygın dağıtım ve başkent borçlanma sistemi için gerçekleştirilen medeniyet açılım ve oluşum süreçlerinin biçimlendirilen ölçüt değerleri giderleri olarak süreçlendirilmiş yapısal oluşumlardır (Gür, 2019b: 1656). Ekonomik tüketim endex oranlarının geriletilerek yerli üretim değerli geri ödemelerin temele yaygın oluşum etki endeksiyle bileşke oluşturan temel dinamizm hareketlenmeleri, insanın varlık alanının değersel ekonomik kültleşmesi kent minimalde ve köy ölçüm değerli üretim değer biçimlendirilmesinin geleneğin okültleşmesi sürecinde Ahi Evran etkisinde genişleyen özgün açılım değerleridir (Kala, 2012). İnsan ölçüt değer edimselinin yeni varlık alanı gerekçesiyle okült bir edim etki faktörü olarak gerçekleştiren okuma sistemi sürecinde değişen ekonomik minimal etki süreçleri, İmgesel oluşum süreçlerinde yayımlanan ekonomik ölçü değeri yapılanmalarının ceylan derisi faktörlü on dörtlü dikey yapılanma çözüm odaklı yeni sistem bütünleşik değerleri açısından kültleştirilen devlet sistemleri açılımsal dengelerin değişimine özgü yapılandırma sistemidir (Gür, 2019c: 1665). Medeniyet değişiminin insan faktörlü açılımsal gelişimi üzerine kurulan 11 faktörlü yeni yapım-bilim sistem

aşılımsal okült değer etkisi süreçlerinde bileşkeleşen ekonomik yapım sistemi, çözüm merkezli etki açılımsal yapılanmaların bütününe kapsayan yapay okuma sistem farkından kaynaklanan toplumsal asıl yapılanmaların fark üzerine temellenen alışımsal yapım değersel açılmanması süreci sistem oluşumlarını değiştiren etki değeri olarak terimlenmiştir.

Devlet yapı sistemlerinin banka alışımsal ve açılımsız girdi değerlerinin faiz bileşkesi üzerine endekslenen genişletim etki faktörünün gerilemesiyle gerçekleştirilen süblime sistem değişimleri boyunca yapılan toplum öndeğerlendirmesiz devlet yapılanmaları toplum özgüsel değer açılımları, mekanizmleri yedekleyen sistem endeksiz çalışma ve üretim değerleri eksiltimi, iş yükseltimli değer artırımlı bilgi sistemleri içinde yapılan toplumun çatı yapılanmasıyla ilgilidir (Turan ve Gümüş, 2015: 8). Dünya bürokrat etiketizmini belirleyen yüksek değer vergi sistemleriyle ilgili çalışma eklentisiz devlet ekonomisi sistemleri, devlet oluşumuna özgü tüketim değer endekli ekonomiden varlık oluşum değerli insan endüstrisi yönelimli eğitimde insan temelli yapılanmaların gelişimine dayanan, insanın tüketim değerine özgü dayanışma etiği ve temel tüketim değerli eklentisiz ürün etiketi üreten temel mekanizm olarak indekslenmiş yapım değerleri bütünlük etkiler toplamıdır (Arslanderen, 2016). Yaratıcının tarımına dayalı ürünün ekimiyle hasadı arasındaki farka endekslenen sistem olarak insanın işlenip biçimlenmesi Ahi Evran'a özgü işletim sisteminin tarımda etkisinin insan yaşam faktörel okunması insan faktörlü alternatif modernitenin ikiye böldüğü modern biçimlenmede köyün gelenek-bilim-bilgi üçlemesi içinde sosyal yayılımsal etiket süreçlerinin gelişimli etki değerine göre yedeklenmediği yetki değer formülünde belirlenen tümel etkiler bilimleşen sistemler bütününe açılan Anadolu etkili tarımı oluşturan özgün bilimsel açılımlar içinde değerlendirilmişlerdir (Gür, 2014d: 117). Modern kültürel ekin sistemine özgü Yaratıcının etki değer faktörü olarak tabana dikey yayılan oluşum sistemi modern bilgisel açılma evrilme süreçlerinde yaratma faktörlü birim değer süreç açılımının insanda biçim kazanan etki değer ekonomik yapılanmalarını boyutlandıran etkisinin genişlemesi yayılma ve değişimin ürüne dönüşmesiyle insanın eğitilmesi sürecinde biçim ve varlık kazanan ekonomi *insan* odaklı devlet yapılanmalarına koşut bilinç etkinleri olarak işlev kazanan kamu yapılanmasını bir değer dengesi etkisi olarak bilgi yapılanması olarak gerçekleştiren 14-40 alışımsal ecult yapımlı özgün faktörlü temel açılım değeri içeren ekonomik kült birim değerdir (Küçükdağ, Erdemir ve Şahin, 2020).

İngesel etki sisteminin bilimde rüzgâr alışımsal ve yayılımsal etki değer faktörlü dalga boyu yaratan kült değer etkisi açılımsal oluşumunun bütünsel yapılanması. Anadolu'nun dışa açılımında temel bilim değer dış açılımlı ürün işleme süreçleri boyunca modern evrilme ve bilgisel tüketimine kentleşme değeri kazandıran özgün alışımsal çözüm faktörlü Ahi Evran'da birim değer kazanan ilk yapım formüllü Enderun'a özgü varlık tabanlı genişleme ekonomisi tarihsel dikeyleşme sürecinde etki faktörlü ekonomik değer edinimlerini gerçek değer kazanımlarına dönüştüren sistemler bütünlüğü açılımıdır (Gür, 2014b: 2444). Ekonominin işlevsel değer kazanma süreçleri artı faktörlü bilim etkisinin varlık gerekçeli ekim ekonomisi olarak okunması, bilginin temel bir kült değeri olarak yayılan kent ekonomisi içinde varlıksal yapılanması, çözüm odaklı alternatif modernde insan yapılanmasının ekonomik edim olarak altyapı sistemleri içindeki bütünlük etki değer toplamlarının açılım değer etkisinde biçimlenen ve insanın varlık gerekçesini belirleyen faktörler olarak ekonomik yapıtımsal değer dengesi gelişimseli sürecinde belirlenen etki faktörleridir (Arslan, 2015: 249). Gerçek bir bilgi değer yapılanması çözüm süreçlerinde dünya değer dengesi açılım faktörü olarak sistem yapılanmasının ekonomik ve yeni ekonomik oluşum değerlerine insan edimi etkisi olarak yaratmanın biçimlendirdiği insan edimlerinin özdeş olmayan okuma kuramlarının bilimselleşmesinde belirlenen etki üzerine olgusallaşan bilim bilgi karşılığı Ahi Evran özgün açılımını gerçekleştiren açılım sistemini üst bilim etkisel yapı yenilenmesi sürecine endeksleyen tüm açılımlar boyunca okült bilgi değerler olarak biçimlendirilmesidir. Medeniyet açılım değerli ilke özgüsel Dünya değer yapılanmaları

sistemleri Türkiye'nin eksi minimal ekonomi yapılanmasından İmgesel temel minimalizm farkının biçimlenmesi sürecinde yapılanan tarım sistemi içinde kültleşen temel minimal okumalarıdır. Fransız Epiğ'inin ekonomik yaptırımsal tarım yapılanması özgüsel yeni yapılanma içinde Türkiye'nin Ahi Evran oluşum sürecinin ekonomik disiplinler systémier ve moner etkisi olarak sosyal disiplin entegrasyonunu biçimlendiren tümel ekonomik etki değerleri gerçekleştirmeleri boyunca yapılanmasında özgün çözüm odaklı milimist sisteme özgü akademinin etkisel açılımıdır (Gür, 2020: 179).

Çözüm Odaklı Akademi'nin Yapılanması Süreci Olarak Bilgi Değişim Sistemleri: Enderun'dan Ahi Evran'a Bilginin Yenilenmesi ve Evrilmesi Süreçlerinde Sistemleşen İlk Okült Faktörlü Okuma Denge Sistemi Olarak Dünya Ekonomi Bankası

Yeni hedef noktasında Anadolu'nun yapılanması sürecinin açılımsal etkisinin yaratma faktörlü okunmasının yer aldığı gündemsel varlık değişkesel oluşumlar zinciri, Ahi Evran'ın değer edimi olarak oluşumu ve eğitim değeri değişimi olarak insan eğitiminde Yaratıcı faktörlü Ahi Evran'ın alan probleminin en etken olduğu işlevsel etiği gerçekleştiren yeryüzüne müdahalede insanın rolünü yaratan açılım sistemidir (Ünsür, 2020: 297). İnsanın Yaratıcısıyla değişmesinin mümkün olduğu dikey varoluş bilgi değişimi ilişkisi kalemi yaratanın bilgisi olarak bilgi Ahi Evran'ın özgün bir kalem ve akademi açılımı olan akademisyenin iş etiğidir. Akademik oluşumun iş meslek ekol açılım değerleriyle ilgili öğretisel etkide bulunan çözüm sistemleri üreten bilgi oluşum ilişkisi ana dinamiğini şekillendiren Anadolu'da bilim sistemini dikeyleştiren Ahi Evran'ın bilim sistemi üzerine bilgileşmesi, bilgi yapılanmasıdır. İnsan faktörlü yayın emek, iş gideri ve yükseltme dinamiği ve bir işin inceliklerini öğrenme sanatı olarak meslek edinme değerleri içinde yükseltme ve meslekler arası ilişkilerin ekonomik altyapısında biçimlenmesidir. Varlık alanının yeniden şekillenmesi sürecinde işlev açılımı olarak deri eğitimi, edinilen değer yapısının insan eğitiminde işle beslenen değer faktörünün bilgiyle eğitilen değer gideri olarak iş eğitiminin bilgi edinmede eğitimin getirisel üstünlüğünün bilgi faktörü yapılanmasıdır (Temel, 2007). İnsan faktörlü bilim zanaat iş eğitimi olarak bilim, bilgilenme sürecine göre değişimdir. Bilimin zanaatle ilişkisinin açılımları bilgi ilişkisine göre dikey bilgi eğitimi, iş eğitimi ekonomik değer ilişkisinin insan eğitimi bilgi ve bilinçte bilimsel geleneğin aşılması, pratiğin yapım değeri olarak bilginin [bilim] her bir birimden dikey, akademik eğitsel, bilim değerinin eğitselle teknik ilgisinin, meslek grubunun bilimle eğitselleşmesi alanında geliştirilmesi, savunmasız iş faktörü grubu olan sanat etken akademisyenin bilimle ilgili iş usta öğretici aşamaları bilinç etkinliği süreçlerini kapsamaktadır (Elkaltmış ve Demirtaş, 2013: 719).

Aşamalandırılmış yapılanmalar boyunca öğretmen okutman etkisi eğitimde insana dayalı iş kaynağının zanaatin çok yönlü oluşumunda ekonomik değer etkisi tüketen grup olarak üretme değer dengesi içinde zanaatin Anadolu yapılanması süreci, ekonomik eğitselin teknik yapılanması gider olmak üzere insanın bilgiyi olunabilen imkâna dönüştüren varlığını ekonomik açılıma göre indeksleyen yayın sistemi etkisindedir. Etki felsefesinin eğitimde ekonomik imkân olarak nüfusun izdüşümsel bilgi sistemi içinde nüfusun oranı, besin değerinin değişim değer dengeleriyle karşılanan ekonomist tutumunun değerlendirilmesi, ekonomik değer değişiminin ürün faktörel edimdir (Arslanderen, 2016). Kent sürecinde yaratma faktörlü okuma teknik epistemesei değıllemesi sistemlerinin düşünsel altyapıları boyunca İmgesel yaratmada değışen bilim ve sistemli düşünme tekniğinin sistemleşen epistemolojik kent yapılanması içindeki dönüşümün ana çerçevesinin bilginin yapılandırılması karşıtı bilgi sistemlerinden farkı, mesleki yapılanma bilim karşıtlığının değışmeyen kent düzenlemelerinde insanın bilgi faktörlü dönüşümüyle gerçekleşen bilimsel açılıma değer kazandıran okuma sürecidir. Yaratıcı faktörlü Anadolu'nun değer ediminin kent faktörü olarak terimleşmesi Türk Ekonomi ayrıksalı sistemler bütünlüğü içinde Ahi Evran'ın bilimselleşmesi, ilk köy kırsal kesim edimli kent değışimi özgünleşmesi süreci olarak ekonomik edimsel yaptırımlarının ana çerçevesini tarımdan endüstriye

geçişin oluşturduğu insan bilimli yapım sisteminin etki değerini geliştiren süreç okumalarıdır (Gür, 2019b: 1665). İnsan üzerine kurulmuş ekonomik edim-bilim felsefesi olarak ilk değer edimi sürecinde sistemin bilim insan dönüşümünün ekonomik açılımları, kentsel dönüşümün insanın özgün formu üzerine kurulan temel dinamizm etkisel açılım düzlemleri boyunca gelişen kentsel ana eğilim ana dikey eğilim dönüşümü olarak teknik alanın minimalist oluşumunu karşılayan insanın zihinsel özgünlük yapılandırılmalarının oluşum değerlendirmedir. İnsanın bir model olarak odağında bulunan Yaratıcının imgesel okunmasında yaratsal bilim faktörlü değişim süreçlerinde gerçekleşen etki açılımları, Ahi Evran içinde açılım değeri kazanan ceylan derisi, odağa alınmanın başkent edimlerinin okült fact olarak değerlendirildiği tüm düzlemler boyunca açılım kazanan imgesel evrilme değeri Batılı bürokratik yapılanmaların karşıt konumlanma değerlendirmeleri boyunca genişletilen ana akım modernleşmesinin alternatifleşmesi sürecinde ölçüt değeri etkilidir.

Ticaret odaklı yapım teknikli gelişimsel ve yatırımsal oluşum değeri olarak yaratma faktörlü bilgi sistemleri bütünlüğü, ceylan derisinde anlam ve bütünlük kazanan dört evreli bilgisel açılımın estetizesini işletim değeri ölçütlü mevcut her bir temel faktörün yapısal etiğinin odağına yerleştiren yapım sistemleri ana malın işletim sistemine alınmasının indexlenmesi süreçlerinden oluşmaktadır. Alt maddeleri commun giderli alayımın yeryüzünde banka sistemleri etkisiyle yapılan hammaddesel bilgi birikim sonuçlandırılması doğal gider ve üretim gider değeri dengesini yapaylaştıran süreçler, bir insanın yaşam formu olanağı olarak yapılan faktörlerin yapay etkilerinin sıfırlanması, doğal olan gider ve enerji kaynaklarının tüketim değerlerinden oluşan karşı mevcut giderlerin değeri yapılanmalarının çözümlemesi süreci içinde açılan ve yaşam ölüm faktörlü oluşum seçeneğinde tüketim değeri girdileri olarak açılan ölçümlenen birim faktöre göre olanaklı eksiltim değerleridir (Gür, 2019a: 1381). Başlıcasını savunma stratejileri donanım değerlerinin oluşturduğu gidere tüketimlerin gerek ve neden koşul" şartlarının ihlalinin neden olduğu gıda ihlalleri boyunca tüketilen yaşam değeri dengesiz eksiltimli donanımsal yaşamsal oluşum değeri insanın doğal giderlerine olan etkisinin sonlandırılmasıdır. Üretim hedefli ekonomi değerinin dünya erk ekonomisinin enerji kaynaklarının oluşum ve dönüşüm noktalarının insanın varoluş etkisel okunması sürecinde bileşkesel temel tüketim değerlerinin endüstri değerlerinin çalışma ekonomisi olarak okunmasıdır (Gür, 2019c: 1665).

Dünya gündeminin Yaratıcının imgesel akım faktörlü değişimi boyunca değişen ekonomik hedefleri ve yenilenmelerinin dünya endüstri temel değişim grupları odak dağılımsal yaklaşımları boyunca insanın varlık alanı tanımına oranla değişim gösteren dünya hak ihlalleri ekonomisinin dünya güç yapılanmasına sektörel baz endeksli okunma süreçlerinin bilgisel değeri olarak odaklanmasıdır. Dünya enerji kaynakları edinim süreçleri gelir değeri dağılımsal etkisinin, insanın bilgisel evrimin varlık gerekçesinin getiri değeri dengesi, dünya gelir dağılım dengesinin Anadolu odaklı ekonomik çözüm değeri dengesi silah dışı güç vergisi değilleme sistemlerinin yurtiçi ve yurt dışı yapılanmalarının dünya gider dengesi etki yapılandırılması, Anadolu Türk modernizminin alternatifleşen yapıtımsal olarak genişletilmesidir (Gür, 2013a: 87). Dünya tarım giderleri endüstrisinin temel yapım değerine etki oranlarının değişim gideri olarak yapılanmasının iç borçlanma artı faktörelle ilgisel etki değeri olarak biçimlendirilmesi sürecinin değişim giderleri toplamı, Anadolu açılımının kent faktör borçlanma sistemleri belirtkisi olarak iç açılım sistemlerine etkide bulunma yüzdesi, insana özgü fark bütçesi olarak açılan devlet bürokrat yapılanması iç borç sistem gider faktörü olarak değillenmesi faiz giderinin tam bir gider değeri eşitlemesi olarak insan faktörlü ekonomide yok edilmesi süreçlerini kapsamaktadır.

İmbilim Felsefi Değer Ekim Sistemi Olarak Evrilen Anlam Değişim Değer Sistemi Olarak Hukuk Sistemleri İnsan Bilim Sistemi Olarak Ahi Evran'ın Edinimi Süreçlerinde Bir Bilgi Sistemi Olarak Ahi Evran'ın Sistemler Bütünü İçindeki Yeri

Yaratıcı düşünce felsefesinin gelişim değer ekim ve tarım felsefesinin oluşum değerinin bilimleşmesi bir gelişim değeri olarak takvim değişimi, süreç okuma sisteminin işletim değeri, English norton model system pozitif ve negatif değer etkili üç ana faktörlü iş yapım süreç sistemli, yaratma faktörlü, özgün bir ekonomik değer dengesi yapılanması süreci olarak Ahi Evran'ın Anadolu'yu yapılandıran bilimsel ve felsefi açılımlarının bir ekonomik değer oluşumu olarak açıklanması, Enderun'da gerçekleşen açılım değerinin bilimsel değer ölçütlü birim değer olarak oluşumuyla kesişen ve İmgesel senkronik okumalarının ilk senkronik birim değer aşımı sistemi tarafından ilgesel gelişimi arasındaki farkta şekillenen çok ve tek faktörlü dalgasal açılımları, beş faktörlü ilke ve zaman açılımsal üst yapı oluşum değerli başkent değişim etkisi, dünyayı değiştiren etki faktörü olarak banka sistemlerinin Yaratıcının yarattığı dünyaya göre etki dinamizmi süreç yayılımsal okunması ilkelerinden oluşan yeni bir dünya modeli varlık değer ölçütü içermektedir (Gür, 2019a: 1381). Yaratıcı faktörlü İmgesel değer açılım yöntem değer etkisini gerçekleştiren ilk özgünün fark açılımı endex dağılım etki sisteminin kuruluşu sürecinde varlık değer ölçülü bilginin değişiminde ceylan derisi felsefesini taşıyan ekonomik sistem insan merkezli etki değer bilgi etkensel açılımı Dünya gelişim ekonomisi içinde yapılandıran yayın sistemi olarak varlık ve değer kazanan süreç ekonomisi yöntemi olarak adlandırılan ekonomik indeks sistemini de içinde barındıran hukuk altyapısı üzerine kurulan metafizik ve fizik yönsemeleri alışımsal okuma faktörlü bilgi değer ekonomisidir (Gür, 2019b: 1656). Beş faktörlü gelişim ekonomisinin bilgiyi eviren üç ana faktörlü oluşum değeri Yaratıcı felsefesinin alışımsal değer endeksli okunmasıyla geliştirilen etki sistemleri içinde kendinde şey faktörlü üst bilinç etki dinamiklerine bağlı açıklanan yetki sınır ve ötelik zincirsel bağıntılı ekol yapılanmasını gerektiren iş sistemlerinin çözünürlük etkisini bağlaşımsal etkileten yetkisel donanım metafiziğine karşı teklik alışımsal akıl sistemlerini önceleyen iş ve çalışma takvimleri ölçütleyim değer endeksiyle bağlantılı gelişimseldir (Gür, 2019c: 1665).

Varolan etki sistemleri içinde ekonomik etki değer faktörlü değer faktörlü yapılanmaları üç temel farktörlü üçlü yapım farkı gelişimi içinde çözümleyen varlık oluşumsal bilgi faktörü, bilgi değer açılımlı tüm oluşumlarda etki kazanan insan odaklı açılım değerinin gerçek zamanlı karşı yapıtımsal okuma süreç etkili evrilmesinin beş faktörlü gelişimsel içinde değerlendirilmesi, insanı tanımlayan değer ölçüt sistemlerini beş farklı değer ölçüt sınıflandırılmasının ilerlemesiyle geliştiren sosyal etki değer faktörlü bilgisel gelişimlerin odak açılmaları işlevi görmektedir. İnsana özgü değer sistemleri içinde insanı mécaniser oluşumsal altyapı faktörlü okumalardan özgün alışımsal iş bürokrasisi olarak ayıran artı ve eksi değer ölçütlü bilinç ve alışımsal ilgisinin sosyal bürokrasiyi belirleyen temel ölçütleyim ilgisi nedeniyle genişleyen süreçte kendi yapı formunu üretebilen tek alışımsal etki değer fark yapılanması olarak ilgeleşen bilim gerçekli ekol değerlendirim ayrımlı yapılanmalar gelişim karşıtı sistem çözümlük değerli farkı gerektirmektedir (Ayiş ve Mikhail 2019: 91; Mikhail, 2005). Globalist 21. yüzyıl ekonomik yapılanmalarının banka tutum özgüsel tutumlarına özgü yetki ekonomisiyle şekillendirilen Yaratıcı faktörlü insan modeli için özgüsel tutum gereksinimli yapı ilgeseline bağlı sosyal değerli bürokrasi formu önceleyen açılım değeridir. İşlevsel ve anti ekonomik sorumluluk etkili alışımsal gelişimi farklı faktörde boyutlandıran ekonomik oluşum değerli ve iş bütçeli sorumluluk akıl ve irade merkezli insanın varlık gerekçeli yaratma ekolüne göre belirlenen birim değer faktörlü sistemin yaratıcı merkezli akılla değiştirildiği alan faktörlü gelişim ekonomisi, bilgiyi eviren yerel ve genel endekslerin alışımsal bütçelendirilmesini ölçüt yapan eksi değer farkı etkisidir. Bir metot çözümlük etki birim yerdeş özgünlük bağı olan ilk okuma fonksiyonlu gelişimsel form, temel bir genel minimal etkisinde son çözüm faktörlü sonuçlandırım arasındaki ilgide biçimlenen yaratma faktörlü sosyal

artılayım bilim faktörlü etkileri sıfırlayan artı minimal özgünlükçü temel yaptırımsaldır. Şartların genel yerleşkesi ile sabit tutum varlık değer alışımını yerdeş boyutlandıran ilk ilkeselin devamı konumundaki algı bilinç sistemlerine göre düzenlenmiş devlet yapılanmalarının yerini artı değer etkili fizik yaratımsal etkilere bıraktığı dönüşüm mimari değer ölçütleyim yapı alışımına göre biçimlenen sosyal edimselin aldığı yeryüzü modellerinin karşılayım değer form ölçütüdür. Milist ve anti minimalist ekol değer üçlemesi form alışımsal **meanemer** sistem açılımı, minimali ekolleştiren bir süreç olarak ekonomik varlık ilgeseli barındıran yapım süreçleri içermektedir.

İngesel özgüretim değeri tam bir açılım sistemi olarak Ahi Evran'ın özgün çözüm odaklı genişlemesi ve yapılanması iki farklı sistem arasındaki etki değer bütünlüğünün genişleyen yapım etki değer sistemli okült değerlendirmelerle sistem arasındaki fark yapılanmasının bilim bilgi sisteminin sosyal entegreye bağlı bürokrasi sisteminin ilerlemesiyle bir edimbilim olarak temel bürokrasiyi yapılandıran bilgi odaklı entegrasyon sistemlerine ve odak yapı sistemlerin belirli bir plan boyunca ilerlemesine özgü çözümseli sistemleştirmesidir. Bir sistemin değillenmesi ile varlık kazanması arasındaki fark olarak sistem bilgi bilim değerinin ekonomide zanaat ve sosyal etik değer dengesi olarak bileşke kazanması etkin faktörü boyunca zanaat edim karşıtlığının temel bilgi edinim sistemleri olarak değişime özgü değerlendirildiği temel yargının değiştirilmesi, insan varlığının temel değer değişimi olarak yapılanması sürecinde işlevselleşen yetki değerinin artırılması sosyal konum yapılandırmalarının oluşum değerleridir (Tatlıoğlu, 2014: 555). Kâtip Çelebi felsefesi içinde çözümlenen sosyal zekâ problemlerinin eğitim değer dengesele insana özgü zekâyı bilim sistemi içinde çözümleyen artı faktörlü alan problemine özgü isim değeri olarak İmran Gür'e özgü ekonomik açılım değeri sistemi sosyale özgüleştirilmiş eğitim bilgisinin değişimi bir algı değeri farkı olarak bilincin inancın kendi faktörüne dönüşmesi sürecinde gelişim gösteren etik kritiği değerlendirme sisteminin çözümlenmesi sürecidir. Dikey sosyalin aşılım değeri olarak İngiliz göstergesel Boutique'in aşılımsal değerlendirilmesinin üç yapım faktörlü Anadolu gelişimine katkısı, bir kalkındırma faktörü olarak sosyal şartların değişimi sürecinde yaratma katkısız açılımın yaratılmasının üretim tüketim değer etkisine etkisidir. Eğitimin bilimsel oluşum katkısının ekonomik ve sosyal bir bilinç etkinliği olarak bilim faktörlü yapılanması, bir İngesel akım değeri olarak bilgi bilim alışımsal çökeltim etkisinin fiziksel bir eko-bürokrasi (Kara Uğurlu ve Aydoğan, 2017: 217) ve ilgisel altyapı donanımını bilimleştiren süreç etkisel, gelişimsel artı faktörlü okuma değeri olarak alışım geçirmeyen bir antikuramsal etki faktörlerinin araştırma, geliştirme ve çökertilmesine yönelik antikuramsal yöntemseme bireyde özgünleşen yarımın dikey faktörde bilgileşen edim değerini değiştirmesidir. (Gür, 2020:179)

İngesel Çözünüm Değeri Olarak Değişen Dünya Banka Sistemlerinin Bilgi Açılım Değerinin Evrilmesi Sürecinde Dünya Hukuk Sistemlerinin Ekonomik Açılım Değeri İnsana Özgü Bilim Sistemlerinin Değer Dengesi Olarak Ekonomi

Dünya endüstri geleneğinin alışımsal okunması sürecinde geliştirilen yapay zekâ üretim etkisi bilimsel mekanizm koşut ölçülü endüstriyel özgün tasarımı etki değer açılımlarının *originle* ilgisinin değişimi sürecinde özgün modeller üretemeyen devamı olmayan etki dışı bırakılan sistem donanımlarının yerini sosyal bilimsel aktın etkili verimli bir bilimsel aktın eylemsel edime dayalı devlet sistemine bıraktığı banka ekonomisi olarak çözümlemesidir. Dünya bilgi tekelleri bürokrasisinin yaratma faktörlü ve insan merkezli sosyal *act* karşıtlıkları olarak değişiminin dünya bürokrasi sistemleri içinde ekonomi odaklı çözümlerin devlet yapılanmalarına etkisi, kurulma aşamasındaki banka sistemlerinin değişimine göre, insanın gelenekten bilime geçişi sürecinde Enderun özgün değer yapılanması içinde bilgi faktörlü Dünya borçlar hukukunu eviren değer olarak yapılanması, Avrupa hukuk değer dengesi değişim sürecinde Yaratıcı merkezli değişim dönüşüm bilgi medeniyeti oluşum

değerinin bir kapital başkent uluslararası hukuk bileşkesi açılımı içinde çözümlenmesidir (Gür, 2017a: 61-62). Yaratma hukuku esas çözümlenmeler, değişimde ceylan derisi oluşum faktörü ve Ahi Evran'ın özgün bir açılım değeri olarak medeniyet hukuku, sosyal hukuk ve bir bileşkesel ekonomik tabanlı yenilişme sürecinin ekonomik bileşkesel yapılanma kapsamı olan gelişimi insan odaklı sıfır tabanlı hukuka dayanmasıdır (Şen, 2012: 615). Ahi Evran'ın özgün bir açılım değeri olarak ekonomik eder karşılıym ölçütü gelir gider etki değer faktörlü dikey odaklı bir çalışma ve içtihat sistemi olarak Anadolu'da üç evrede gerçekleştirilen, Yaratıcının ekim takvimi içinde giderleşen ecult bir etki değeri bileşkesinin zaman faktörlü etki çözümlenmesi bilimsel açılımın gelenek özdeş değerlendirimi 14-19. Yüzyıllar arası genişleyen sosyal yapıym değerli oluşum felsefesidir (Uçma, 2003). Bir edimbilim kuvvetler ayrılığı ölçüt değeri ana bilişkesel yapıym faktörlü değişken okuma sisteminin dikey oluşum etkisi, bilginin evrilmesi sürecinde çeşitlenen değişim değer dengeleri etkin değer edimi, dikey değişim yaptırımsal edimbilim, ekonominin yapılanmasının temel edimseli olarak yaptırımsal bürokratik değişim, sistemleşen ve edimleşen ekonomik donanım değeri olarak bilim-bilgi sistemleri ve bilginin merkezleşen yöntemsel okunması etkisine bağlı değişimdir (Özdemir, 2015).

Ana yönelimsel eğilim değillmesi olarak bir bilim ekonomisinin dağılım değerini sosyal güçler temel dağılım dengesi üzerine sistemleşen insanın edimsel etkisiyle ilgisinin bütünleşik değeri olarak sistemleşen ekonomik yaptırımlar bütünüünün sosyal güçler dengesi değer dağılım farkı, dünyadaki sistem fark sistemleri açılımları genel değerlendirim ölçütüdür (Köken ve Büken, 2018: 54). İngesel çözüm odaklı özgün açılımı bir meslek edindirme sistemi olarak alan dinamizminin meslek zanaat sanat üçgeni üstüne yapılanan bilim bilgi ilişkisi açısından sosyal dinamizm problemi olarak çözümlenmesi, yatay ve dikey üç metre kuralı alan ihlaline karşı insan savunusu açılımları içeren ilk hukuk sisteminin index açılımsal özgün değer faktörünün insan özgül ekolleşen bilimsel açılım dengeleri açılım dengeleri içermektedir (Gür, 2017b: 361). Endüstri toplumunun insan üretimini işlevselleştiren bilgi toplumunu önceleyen bilgisel açılım olarak, ekonominin üretim ve tüketim değer dengesiyle bilginin işlevsel açılım bütünlükleri sürecinde ürüne dönüşen yapı sistemleri etkisi madde ve dinamizm karşıtlığı felsefeleri bütünlüğü olarak ölü deriden elde edilen bilim faktör açılımı etkisidir (Yakupoglu, 2019: 66). Yeryüzünü değiştiren bilgi sistemleri içinde bir medeniyet açılımı olarak, insan teknik bilgi ekonomik aşılımsal bilim faktörü olarak eksi ve artı değer bütçelerinin yaratıcı faktörlü işlem değeri kazanması, gelecek istihdamcılığının kurumsallaşma sürecinde belirgin bir işlevselin gelişim ekonomisi oluşumu olarak etki faktörlü çözümler boyunca ilerleyen akım değerinin bilgisel işlev kazanım değeri, eğitim bilim değeri farkının açılımının yaratıcı tarım oluşumunda yeni hedef üretmesidir (Köksal, 2014: 9).

Bilimsel bilginin evrilmesi süreci, bilginin evrilmesi sürecinde gelişen ekonomik etki değerlerinin ekonomik fizibiliteye etkisi sağlık açılımsal bedensel oluşumun filyasyonik okuma sürecini insanın ırk ve kan genetiklerini bilimleştiren okuma süreçlerinin gelişimini, biyolojik endeksli süreç okuma sistemleri içindeki dönüşümü özkütlesel fizik değer çekim bütçelerinin insan faktörü olarak yaratılmasıyla ilgili değerlendirim ölçütsel açılımsal bilgi donanım tekniklerinin eğitim, tarım milimist sistem içindeki donanım değerlerinin devlet etkisel açılımlarını kapsamaktadır. İnsanın varlık alanının yaratma faktörlü gelişimine özel insan merkezli yaratma merkezli eğitim değerinin değişimi sürecinde insan faktörlü gelişim ve değişimin Yaratıcı faktörlü etkisel oluşum lehine gerçekleşmesine yönelik index düzenlemeleri boyunca evrilen gerçekleştirm düzlemleri, üç büyük evrenin imbilim felsefesinin üst yapı sistemleri açısından sonuçlandırılmasıdır (Gür, 2019c: 1665). Yaratıcıya özgü yaratma hukukunun insanı kendi bilinç özgünlüğü ve kendi kanının özgünlüğünden beyin etkinliği olarak kendi *originine* bağlaması en büyük bilimsel değişiklik olarak bilim değeri değişiminin ürünleşen tüketim değeri açısından gelişimini endekslemektedir. İnsana ekilen gerçek değerle genişleyen yaratma faktörlü tarım bileşkesinin yaratıcının yarattığı varlık değeri olarak okunması sürecinde imgeleşen Dünya ekonomik

bütçeleri gelir dağılım dengelerini değiştiren sosyal ürün değişimselini belirlemektedir. Sürecin hukuk bileşkesi olarak belirginleşen etki faktörleri değişimi içindeki değersel açılım faktörlü okunma oluşumu makineden bağımsız asıl unsur estetiğinin bilgisel oluşum faktörlü bilimsel donanım etkisi esas değerli faktörleşme sürecidir. Devlet yapılanmalarındaki eşit donanım kavramının bilişimselliğinin sonu insan gerekliliğinin bilgisel donanımsal ölçütü eğitimin asıl amacını biçimlendiren teknik ölçüleyim değer yapılanmasını içeren tarım sistemi sürecinin özgünlüğünü korumaktadır. Okul ve ekol diyalektik yapılanması farkının devlet bürokratik yapılanmaları sürecinde yüksek bir etki değeri olarak eco-hukuk değişimini değiştiren okuma sistemleri hukuk eğitim değerinin gelişimine özgü evrimsel devlet sistemli donanım, tam tarım felsefesinin etkisiyle gelişen eğitim sistemlerini etkileyen bürokratik yapılanma insan devlet yapılanmasının devlet ticari sosyal yaşam etkili bilim değeri olarak açılım gerçek değerli edinim sistemleriyle oluşan gereklik üzerine kurulan değişimdir (Gür, 2019a: 1381).

SONUÇ

Hukuk sistemleri evrimleşmesi sürecinde değişen bireysel edim çoğulluk özgün değer, devlet suç mekanizması engelleme sisteminin kurulum değeri Ahi Evran'ın borçsuz hukuk yapılanması bir artırımlı ekonomi değerinin tarımsal etki faktörüdür (Yıldız, 2012: 187). Dünya blokoj sistemi araçsallaşması evrimi indekssel okuma sistemi ve yeni yapım sistemi içinde evrilen sistem oluşumu hedef değişimi süreçlerinde Ahi Evran metotlaştıran özgün etik, insan felsefesini özgünleştiren yapım değeri olarak Enderun sistemi, beş faktörlü bilim sistemi içinde gerçekleşen etki toplamları etkisidir (Gür, 2013b: 12). Üç temel etki bileşkesel sistem olarak faktörleşen ekonomik etkili yapım değerlerinden birincisi Enderun'dan Medrese'de Kâtip Çelebi Çözümü endeksine ilgili *eti senin kemiği benim felsefesini benimseyen ilk akıl okulu* olarak yapılanan etki değer sistemi yaratma felsefesi içinde şekillendirilen sürecin içinde faktörleşen ilk bilim sistemidir. İkincisi, yerel değer değişimsel ekol olarak interdisipliner etki değerlerinin ekonomik oluşum giderleri değişiminin ceylan Derisi endeksli beş faktörlü yaşam formunda biçimlenen bilgisel oluşum değeri ilke özgün çözümlü yetki gider dağılım dengesini kapsayan özgün bürokrat tutumuna dayalı çözümsel ekonominin fark yapılanması sürecidir. Üçüncüsü ve en önemlisi ise, sosyal açılım değeri olarak temel kütleleşen fark işlevleşen değer gelişimi, değişim ve dönüşümün ilk ilkesel evrimi boyunca ilerleyen etki değerleri toplamı süreç boyunca alışımsal bilim değeri etkisi olarak açılanmıştır (Gür, 2019b: 1656).

Sosyal yaptırımlar bilgi bütünlüğü değişiminin bilginin evrilmesi sürecinde ölçüleşen terimlerinin ekonomik etki sistemleri içinde çözümlenmesi beş faktörlü ekonomik yapılanma gider değerler etkisine eşitleyen açılım değer ölçekli ve yaşam değer dengeli gelişim ekonomisini genişleten özgün açılım faktörler bütünlüğü olarak değiştirilmesi nedeniyle genişleyen alan bilim bilimleri sistemleşen özgüretim değerleri boyunca değiştirilmiştir. Anadolu açılım değer dengesinin toplam açılım değerinin geniş bir alana özgü din faktörünün dikeyleşmesiyle etki minimalizmi arasındaki dikey medeniyeti biçimlendiren süreç olarak dikey etki değer faktörleri toplamı boyunca belirgin değer kazanan eğitim etkisi, Anadolu'da zanaat işletimsel sanat çözümlüğü temel Türk hukukunun modernizasyonu süreci İmgesel hukukun ilerletilmesi sürecinde kütleleşen İmgesel yapım sistemleri bütünlüğünü oluşturmaktadır (Kartal, 2009: 223). Verimsel etki değer sistemlerinin bilgi çözümsel esnaf yapılanması olarak biçimlenen eğitim biliminin insanın varlık değeri üzerine donanım kazanan Türk hukukunun işlevsel etiği temel minimal açılım evrenlerine göre düzenlenen son etki terimleme sistemi ekonominin yeni alt yapısı olarak ceylan derisi ekol sisteminin genişletilmesidir. Modern Türk hukukunun alternatif ekonomi sistemleri içinde gelişimi ve boyut kazanan ekol değeri yapılanmasına özgü açılım etkisi ekonomik milimist sistem ilerleten altyapı çözümlülük değer dengesinin alışımsal bileşkesi ekonomik faktörün işlevsel bileşkesi ile Ahi Evran'ın bilim faktörlü yararlı açılımsal oluşuma yaratma faktörlü açılım etkisi, sosyalin genişletim değeri olarak dinamik alışımsal varlık gerekçesi

faktörü bilinç etkinlikleri sürecinin sonuçlandırılmıştır (Köksal: 2015). Modern Türk Felsefesi'nin değişim değer felsefesi içinde modernleştirilmesine özgü Modern Türk Hukuk birimsel okunum sisteminin ilerleme aşamalarının, insana özgü yetki değerlendirme ve sistemleşmesi süreci, özgün çözüm sistemi içinde sonuç odaklı okumalar dâhil olmak üzere bilginin evrilmesi üzerine kurulan beş temel açılım dengesi yaratmaktadır. Dünya kültür bazlı ekol sistemleri yapılanması iki farklı değer değişim sistemi olarak Ahi Evran'ı yapılandıran ilk kültten beri modern alışımsal Anadolu'da yapılaşan değer bazlı edim olarak Yaratıcının İmgesi okült açılımsal okuma değerine sahiptir (Tatlıoğlu, 2012: 69). Ahi Evran'a özgü, iç ve dış değer dengesi [dünya açılımı] ekonomik değerlendirmeli geri dönümlü ekonomi modelinin iç değer dengelerinin alışma özgü etkisi Anadolu açılımı olarak ilk okuma değer üstü sistemler bütünü kapsayan açılım etkili değişke sistemleri üzerine kurulmuş değerlendirmeler yerelden evrensel etkisi Mavi akımın ekonomik temel değer açılımı olarak gelişimidir. Buna göre bütün okumalar beş bağıl değer açılım indeksini kapsamaktadır.

1. İmge'ye özgü hukuk çözümlü üretim ekonomisi maddesel değer açılımlı ve yerel aşım ölçütlerinin üretim endexli tüketim değeri olmayan ekonomik değer bazlı tüketim kabul eden ilk ilkesel açılımlı ekonomik yaratmalı düzen-sistem alışımsalıdır.

2. İmgesel çözüm odaklı Dünya ekonomik değer dengesinin çözüm odaklı okunması sonuçlarına göre yayımlanan ana odak yaptırımlı sistem donanımlı yapılanmanın devlet bütçesi özgün değerli dünya açılım faktör etkili, dış yapı kaynak tüketim değer ilgesiz kalkınma odaklı devlet bürokrasisi model özgüsel insan getirili sistem değer etkili yapı sistemleri, kalkınma odaklı ölçü sistemlerinin bir aradalığının hedeflendiği bir dönüşüm ekonomisi modeli olarak devletleşme sürecidir.

3. İmgesel açılım değer faktörlü sonuç odaklı ekonomi değeri olarak yapılan on faktörlü devlet yapılanması okuma sonuçları bilimsel akım ve sistem değerleri etkisini taşıyan ekonomik özgünlüklü okuma model evrimini genişleten Türk Devlet yapılanmasında ekonomik edinim değeri olan yapılanma modellerinin sonuç üretim değerlendirim sistem getirimsel ve edimsel yapılandırmaları, devingen odaklı devlet modelinin açılım değer özgüsel dönüşümlü ekonomik model, kazanım sonuçlu okunmuştur.

4. Bilginin evrilmesi süreçlerinde gerçekleşen matematik fizik etkisel interdisipliner üst okuma yapım değerli Yaratma etkin faktörlü çözüm ekonomisi odaklı üretim değerlendirimsel okuma terimli imbilim felsefesinin sonuç indeksi olarak yayımlanan ekonomi indeksinin İmgesel sürümlü değer ekonomisi, *İmge Bilgi Merkezi* tarafından üretilen çözümsel *Beyaz Kelebek* özgüsel düşündürüm sistemleri içinde gerçekleşen etki değerlerinden oluşmaktadır.

5. Beşinci faktörünün ilksel sonuç çıkarım değerine göre düzenlendiği ilk değerlendirim süreçlerini kapsayan genişletimsel etkiler toplamının yayım bildirgesi özniteliksel açılım değerli ve bilim faktörlü alışımsal okültleşen imgesel ekonomik oluşum değerleri olarak açılanmıştır.

*Mavi akım hareketinin sonucu olarak genişletilen Anadolu'ya özgü açılım değerli Ahi Evran ekolleşen minimal ölçekli sistemler, macro ve mikro indexlerde yayınlanan süreçlere etkisi hedeflenmiş (Osmanoğlu, 2021) macro düzeyde sosyo-idealist ve micro ekonomik düzenlemeler sistemi boyunca genişleyen sosyolojik okumaların Ahi Evran'ın yayınlanmasına etkilerine göre macro ekonomi düzeylerinde sosyalist micro düzeylerde idealist milimer düzenlenmesi milimist felsefe sonucunda indexlenen yayın düzlemlerine göre okunmuştur. Temel metin bir okült milimal etkisel yapı terimleri bilim sistemi olarak metinbilimsel ve sistem bütünsel ekonomizm alışımsal içinde değerlendirilen *ombstmanlık* Osmanlı üst kült milimer etkisel ve toplam bilimsel terminolojiye özgün çıkarımsalın dağılım kütleli açılanması (Doğan, 2015: 28) etkisindeki temel milimer toplamlar bütünlüğüne göre özkütle-çekim biçim yayılımsal ulusal olanaklar ve dönüşümlerinin ekonomik akın-kesintisiz akım-oluşumsal dağılımının alan ilgesel açılımlı çözümlerin bütünlüğünü kapsamaktadır.*

"COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları:	
Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.	
<i>The following statements are made in the framework of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors":</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Double-Blind Peer Review:	External-independent
<i>This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.</i>	

KAYNAKÇA

- Arslan, H. (2015). Ahilik Teşkilatının Sosyo-iktisadi Yapısı ve Örneklik Değeri. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, 0(49), 249-271.
- Aslander, M. (2016). Esnaf ve Sanatkarların Ahilik Değerlerine Sahiplik Düzeylerinin Değerlendirilmesi, (Kırşehir Örneği), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Doç. Dr. Rüştü Yeşil), Kırşehir: Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ayış, M. Ş. (2019). Anadolu'nun İslamlaşmasında Ahi Evren ve Ahiliğin Rol Modelliği. *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 0(1), 91-106.
- Bilgili, I. (2018). Ahi Evran'ın Letaif'ül-Ğıyasiye Eseri ve Değerlendirmesi. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 0(45), 75-94.
- Doğan, K. C. (2015) Ahilik Teşkilatı, Ombstmanlık ve Etik İlişkisi. *Global Journal of Economic and Social Studies*, 4(7), 28-36.
- Elkatmış, M. ve Demirtaş, M. (2013). Ahi Evran'ın Düşüncelerinin Demokrasi Kültürüne Yansımaları. *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8(3), 719-728.
- Genç, H. M. (2013). *Müslüman Türk'ün Ahlak ve Meslek Okulu Ahilik*. Samsun: Canik Belediyesi Kültür Yayınları.

- Gür, İ. (2013a). Deli Dumrul ve İbrahim Peygamber Hikâyelerinde Alternatif Varlık Alanı Tanımı ve Çağın Alan Problemine Türklere Özgü Bir Teklif. *Yeni Fikir, International Journal of Academic Research and Studies*, 5(10), 87-112.
- Gür, İ. (2013b). Bilinç Zihniyet İlişkisi Duvarları Yıkılmış Bir Bilinç Olarak Son İnsan Postmodern Özne ve Bir Sorgu Bilinci Örneği: Kâtip Çelebi. *Yeni Fikir, International Journal of Academic Research and Studies*, 2(11), 12-32.
- Gür, İ. (2014a). Alternative Existence of Alternative Human Teorem A Hole In Time From Purgatory to Apocalypse. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 5(3), 141-516.
- Gür, İ. (2014b). The Time of Ascension: The Great Claim Universe Patterne, Quality in Non-Existence, Freedom in Existence: The New Free Human Realm of Existence, Miraculous Time of Freedom. *Mediterranean Journal of Social Sciences MCSER Publishing*, 5(23), 2444-2458.
- Gür, İ. (2014c). The time of SIRAT The Time of ONENess, The Time Different ONE, Seven-time of Creation The Time of Seven. *International Journal on Studies in English Language and Literature (IJSELL)*, 2(9), 17-25.
- Gür, İ. (2014d). The Fall/Descending Time, M Problem The Wrong 1 Center of the Centerless Subject as a Mistake of Architecture, Engineering and Construction Founded by Humanity the Dream of Humanity Changing into Nightmare Tree Time. *International Journal of Arts and Commerce*, 3(7), 117-127.
- Gür, İ. (12-14 Temmuz 2017a). "Parşömenden Ceylan Derisine, Kâğıttan E-Kitaba Bilginin Evrilmesi Evolving From The Information From Parchment to Gazelle Leather, From The Paper To E-book", İmeset 2017 Bak, Baku Sempozyumu, Azerbaycan Teknik Üniversitesi, Bakü.
- Gür, İ. (Aralık 2017b). "The Alternatives of Modernization, the Change the Transformation, the Efficiency", I. International Congress of Social Science, Humanitas and Education Kongresi, İstanbul Bilim ve Akademisyenler Derneği, İstanbul.
- Gür, İ. (2019a). Eğitimde Kâtip Çelebi, Başlangıcından Bugüne Türk Eğitim Sisteminin Eleştirisi, The Kâtip Çelebi System in Education, The Criticism of Turks Educational System, From Beginnig to Today. *Turkish Studies Educational Sciences*, 14(4), 1381-1402.
- Gür, İ. (2019b). "Modern Türk Epique'sinin Bilginin İkiz Mimarisi ve Değişimi Süreci Olarak Okunması, İlk Modern Bilgi Terimleşmesi Mimarisi Olarak İmge Merkezli Akademi, The Twin Architecture of Information and Change Reading of Modern Turks Epique Imge Central Academy as Prime Modern Nomanclature Architectural Imge Central Academy", VI. Yıldız Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Gür, İ. (Aralık 2019c). "Evaluation of Changing Imge as the Ascending Existence Value, Evolving of Earth Agenda to Apocalypse, Evolution of Time of Three to a True One Center", VI. Yıldız Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi, Yıldız Teknik Üniveritesi, İstanbul.
- Gür, İ. (2020). Aydın Epizmi Kriğiği, Türk Edebiyatının İlk Devir Kroniği Okuması Olarak Halit Ziya Romanı: Üst Okuma Sistemleri Yenilenmesi Olarak Fransız Epique: The Reading Critique of Intelligence Epique: Halit Ziya's Novel as The Reading of First Period Cronique [Midterm] of Modern Turkish Literature, French Epique as the Nomenclature system of top Reading. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 0(81), 179-192.
- Kala, A. (2012). *Debağlıktan Dericiliğe, İstanbul Merkezli Deri Sektörünün Doğuşu ve Gelişimi*, İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları.
- Kara Uğurlu, A. ve Aydoğan E. (2017). Ahilikte Psikolojik Sermaye Davranışı. *Bilig*, 0(80), 217-238.
- Kartal, A. (2009) Keramat-ı Ahi Evran Mesnevisi Üzerine Notlar. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 0(2), 223-242.

- Kızıler, H. (2015). Osmanlı Toplumunun Sosyal Dinamiklerinden Ahilik Kurumu, Social Dynamics of Ottoman Society: Akhism Organization. *Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi (İtobiad)*, 4(2), 408-423.
- Köken, A. H. ve Büken Örnek, N. (2018). Ahi Evran (1171-1261) ve Ahilik ile Hekimlik Ahlakı Üzerine Bir Değerlendirme, *Lokman Hekim Dergisi*, 8(1), 54- 70.
- Köksal, M. F. (2015). *Ana kaynaklarıyla Türk Ahiliği Ahilik*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yayınları.
- Köksal, M. K. (2014). Anka-yı Maşrık'a Göre Ahi Evran Veli ve Ahi Evran'ın Osmanlı'nın Kuruluşundaki Roller. *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9(9), 59-79.
- Küçükdağ, Y.; Erdemir, Y. ve Şahin, B. (Ed.) (2020). *Ahi Evran Ansiklopedisi*, (3. Baskı). Ankara: Ticaret Bakanlığı Yayınları.
- Mikail, B. (2005). *Sosyal ve Siyasi Boyutlarıyla Ahi Evran Mevlana Mücadelesi*. Konya: Nüve Kültür Merkezi Yayınları.
- Moghaddam, A. (2017). 13. ve 15. Yüzyıllarda Anadolu'da Ahilik, Kurumsallaşma Toplumsal Yapı İdeoloji, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), (Danışman: Prof. Dr. Mehmet Öz), Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Osmanoğlu, C. (Ed.) (2021). Ahi Evran Özel Sayısı. *Bilimname*, 3(46), 1-304.
- Özdemir, R. (2015). Ahilikte Peygamber Tasavvuru, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Prof. Dr. Seyfettin Erşahin), Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şen, A., (2012). Anadolu'da Bir Kardeşlik Tecrübesi: Ahiliğin Kültür ve Medeniyetimizdeki Yeri. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16(1), 615-629.
- Tatlıoğlu, K. (2012) Ahilik Teşkilatında Anadolu Türk Kadınının Girişimciliğine Sosyal Psikolojik Bir Yaklaşım. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(4), 69-92.
- Tatlıoğlu, K. (2014). "Ahi Evran'ın Öğretileri Bağlamında Günümüzün Sosyo Ekonomik Sorunlarına Genel Bir Bakış", Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması Kongresi, Eskişehir.
- Temel, H. (2007). Ahilik Teşkilatının Halkın Eğitim ve Öğretimindeki Rolü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Zeki Atçeken), Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Turan, A. ve Gümüş, K. S. (2015). Türk Dünyasında Kültür, Sosyal Dayanışma ve Birlik Köprüsü Olarak Ahilik Teşkilatı ve Bu Bağlamda Türk Kültürü. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (8)41, 597-612.
- Uçma, İ. (2003). Bir Sosyal Siyaset Kurumu Olarak Ahilik, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), (Danışman: Prof. Dr. Berrak Kurtuluş), İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ünsür, A. (2020). Ahilik Sistemi Değerleri Yönetim ve Eğitimi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 18(39), 297-337.
- Yakupoğlu, C. (2019) Güney Azerbaycan'ın Hoy Yöresinden Çıkmış Bilginler (XII. – XV. Yüzyıllar). *TAD*, 38(66), 170-191.
- Yıldız, H. (2012). Hacı Bektaş Veli ile Ahi Evran İlişkisi. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 19(61), 187-206.

Tarihî Türk Lehçelerinde Çatı Eklerinin Üst Üste Gelişlerinde Sıra Dışı Kullanışlar Üzerine*

Doç. Dr. Selma Gülsevin

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4466-8670>

Dokuz Eylül Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İzmir – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 07.07.2022

Kabul: 22.09.2022

On-line Yayın: 30.09.2022

Anahtar Kelimeler

Çatı Ekleri

Üst Üste Çatı,

Şekil Bilgisi

Türkiye Türkçesi

Tarihî Türk Lehçeleri

Araştırma Makalesi

* Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.64476>

Öz

Çatı, Türkiye Türkçesi gramerlerinde genellikle ek ile oluşturulan bir kategori olarak incelenmektedir. Çatı konusunun sadece morfolojiyle değil semantik ve sentaksla da ilgili olduğu aşikârdır. Bütün çalışmalarda bir fiilin hangi özelliklerinin çatı içerisinde değerlendirileceği aynı olmasa da birtakım ortak görüşler bulunmaktadır. Morfolojik açıdan değerlendirildiğinde, çatıyı oluşturan biçim birimler belirlidir. İfade etmek istediğimiz bilgi, duygu veya düşüncelere göre Türkçenin ifade olanakları ve kuralları çerçevesinde çatı ekleri üst üste getirilerek kullanılabilir. Türkiye Türkçesinin yazı dilinde, başka kelime yapma yollarında olduğu gibi hangi çatı eklerinin hangi sıralama ile üst üste getirilerek kullanılabileceğinin kuralları belirlidir. Ölçünlü Türkiye Türkçesinde çatı eklerinin üst üste kullanılmaları durumunda sıralanma kuralları bellidir. -(I)n- dönüşlülük ve -Iş- işteşlik ekleri dizilişte sadece ilk sırada olabilirler. -Il- edigenlik eki ise dizilişte sadece son sırada bulunabilir: *sev-in-, sev-in-dir-, sev-in-dir-il-; gör-üş-, gör-üş-tür-, gör-üş-tür-ül-*. Şu tür bir diziliş ölçünlü Türkiye Türkçesinde olmaz: *sev-dir-in-, sev-in-iş-, gör-ül-üş-* vb. Türkiye Türkçesinin yazı dilinde kullanılmayan veya çok sınırlı kullanımı bulunan üst üste çatı eki dizilişlerinin Türkiye Türkçesi ağızlarında, Türkçenin tarihî dönemlerinde veya çağdaş Türk lehçelerinde örnekleri bulunabilmektedir.

Bu makalede, Türkiye Türkçesi yazı dilinde kullanılmayan veya çok az örneği bulunan üst üste çatı eki dizilişlerinin, Türkçenin tarihî dönemlerinde bulunan örnekleri dikkatlere sunulmaktadır. Örnek olarak: *kat-ıl-ış-* 'birbiriyle karışmak', *kuy-ul-uş-* '(sıvılar) dökülmek', *sev-(i)n-iş-* 'sevinmek, hep birlikte sevinmek', *in-dür-ün-il-* 'indirilmek', *çık-ar-ın-il-* 'çıkarılmak'.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Gülsevin, S. (2022). Tarihî Türk Lehçelerinde Çatı Eklerinin Üst Üste Gelişlerinde Sıra Dışı Kullanışlar Üzerine. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 15(91), 173-188.

*On the Extraordinary Uses of Voice Suffixes in Historical Turkish Dialects**

Assoc. Prof. Dr. Selma Gülsevin

Dokuz Eylül University, Faculty of Literature, Department of Turkish Language and Literature, Izmir –
TURKEY

Article History

Submitted: 07.07.2022

Accepted: 22.09.2022

Published Online: 30.09.2022

Keywords

Affixes
Superposition
Morphology
Turkey Turkish
Historical Turkish Dialects

Research Article

* This article was checked by Intihal.net. This article is under the Creative Commons license. Ethics committee approval is not required for this article.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.64476>

Abstract

Voice is examined as a category created with suffixes in Turkey Turkish grammars. It is obvious that the topic of voice is not only about morphology but also about semantics and syntax. Although it is not the same in all studies which features of a verb will be evaluated within the framework, there are some common views. When evaluated morphologically, the morphemes that make up the voice are specific. The suffixes can be used successively in accordance with the expression possibilities and rules of Turkish depending on the information, feelings or thoughts we want to express. In the standard Turkish, the rules for using suffixes successively, the order of suffixes, are determined. In the standard Turkey Turkish, the ordering rules are clear when the suffixes are used successively. -(I)n- reflexive suffix and -İş- collaborative suffix can only be in the first place in the sequence. The -Il- suffix can only be found in the last row in the order: *sev-in-, sev-in-dir-, sev-in-dir-il-; gör-üş-, gör-üş-tür-, gör-üş-tür-ül-*. Formations such as *sev-dir-in-, sev-in-iş-, gör-ül-üş-* etc. do not exist in the standard Turkey Turkish: Examples of suffix sequences that cannot be used in the standard Turkey Turkish or those which have very limited use can be found in Turkey Turkish dialects, historical periods of Turkish or contemporary Turkic dialects. In this article, examples of superposition suffixes, which are not used in the written language of Turkey Turkish or have very few examples, are presented in the historical periods of Turkish. For example: *kat-il-iş-* 'mixing with each other', *kuy-ul-uş-* '(liquids) spilling out', *sev-(i)n-iş-* 'to rejoice, to rejoice together', *in-dür-ün- il-* 'to be put down', *çık-ar-ın-il-* 'to be removed'.

1. ÇATI KAVRAMI

Çatı, en yaygın kabullere göre “fiil kök veya gövdesinin, sözlük anlamında herhangi bir değişikliğe uğramadan fiilden fiil yapan belirli bazı eklerle genişletilerek cümledeki özne ve nesne ile olan bağlantısında uğradığı durum değişikliği” olarak tanımlanır (Korkmaz, 2014: 495).

Çatı kavramının işlendiği çalışmalarda çatı kavramı, tek bir açıdan ve aynı bakış açısıyla değerlendirilmemiştir. Kaynaklarda konunun farklı biçimde ve farklı ilişkiler açısından ele alındığı görülmektedir (Yılmaz, 2003).

Çatı konusunda söz konusu olan “geçişli ve geçişsiz” kavramlarının da çatı tasnifinin içinde ele alınıp alınmayacağı konusunda yaklaşımlar farklıdır. Bazı dil bilgisi çalışmalarında geçişlilik ve geçişsizlik çatı içinde değerlendirilirken (Bilgegil, 2009; Gencan, 1979; Ediskun, 2010; Korkmaz 2014), bazı çalışmalarda geçişlilik ve geçişsizlik çatı olarak değerlendirilmez (Zülfikar, 1969; Ergin, 2009; Banguoğlu, 2004; Yücel, 2011)

Çatı olarak ele alınan temel kavramlar ve tanımları hakkında tam bir birlik olmamakla birlikte çatıyı ifade eden terimler ve oluşturuldukları biçimbirimleri genel hatlarıyla şu şekilde özetleyebiliriz:

1.1. Etken Çatı

Çatı eki almamış, kök veya gövde hâlindeki geçişli ya da geçişsiz bütün fiillerin etken çatıda olduğu kabul edilir. Etken çatıdaki bütün fiiller bir özneye gereksinim duyar. Başka bir deyişle, çatı eki almamış fiillerin bir öznesi olduğundan bu tür fiillere “etken” çatılı fiil denmektedir: *gel-, bırak-, gül-* vb.

1.2. Edilgen Çatı [-II-, -In-]

Geçişli fiillere -II- veya -(I)n- eki getirilerek oluşturulan çatıdır. Bu çatıyla cümledeki nesne sözde özne hâline getirilir: *döv-ül-, boz-ul-, koru-n- vb.*

Edilgenlik, özne-nesne-yüklem ilişkisine dayanmaktadır. Edilgen çatı, bir konuşmada işi yapan/eden değil de yüklem yaptığı eylemden etkilenen varlık daha önemliyse, onu ön plana çıkarmak için kullanılır (Karabulut, 2011, s. 15). Nesnenin ön plana çıkarıldığı çatı edilgen çatıdır. Etken fiilin nesnesi, fiil edilgen çatıya dönüştürüldüğünde “(sözde) özne” olarak karşımıza çıkar. Fiildeki şahıs eki özneyi değil nesneyi gösterir (Bilgegil, 2009).

Edilgen çatının asıl eki -(I)l- olmasına rağmen bu ek ünlü ile ve ‘l’ ünsüzü ile biten fiillere gelmediği için, böyle durumlarda doğacak ses uyumsuzluğunu önlemek üzere, edilgenlik eki olarak -(I)n- şekli kullanılır: *al-m-, başla-n- vb.* (Korkmaz, 2014: 500).

Ergin’e (2009: 204) göre, Türkçenin asli pasiflik ve meçhul eki -II’dir. -(I)n- şekli -(I)l- ekinin kullanılmadığı yerlerde kullanılmak için pasiflik biçiminde kullanılır. Dolayısı ile ‘n’li şekil ayrı bir ek değil, -(I)l- ekinin bir varyantı sayılmalıdır.

1.3. Meçhul Çatı [-II-, -In-]

Her ne kadar genellikle dilbilgisi kitaplarında ‘Meçhul Çatı’ şeklinde ayrı bir başlık açılmamış, bu çatıdaki fiiller edilgenlik kavramı içinde açıklanmışsa da (Gencan, 1979: 337; Ergin, 2009), Z. Korkmaz ‘meçhul çatı (öznesiz çatı)’ başlığı altında ‘Öznesi belli olmayan bir çatı türü de meçhul çatıdır. Edilgen çatı’da özne aktif değil pasiftir. Meçhul çatı’da ise, özne gerçekten bilinmemektedir.’ (2014) şeklinde anlatmıştır.

Geçişsiz fiillere -II- veya -(I)n- ekleri getirilerek oluşturulan çatı meçhul çatıdır. Ekin kelimeye ekleniş şartı edilgenlikte olduğu gibidir. Edilgen çatı ile meçhul çatı arasındaki fark temelde ekin getirildiği fiil kök veya tabanının geçişli ya da geçişsiz olmasına dayanmaktadır. Edilgen çatılı fiillerin nesneden dönüşmüş (sözde) özneleri vardır; Meçhul çatılı fiillerin yüklem olduğu cümlelerde ise ne gerçek özne ne sözde özne ne de nesne bulunur: *var-ıl-, ağla-n- vb.*

1.4. Dönüşlü Çatı [-In-, -II-]

Yapılan işin yapana döndüğünü, işin failin kendisine tesir ettiğini, öznenin işi kendi kendine, yalnız başına, bizzat ve adeta içten gelerek yaptığını gösteren çatıdır (Ercilasun, 1984, s. 21-26; Korkmaz,

2014: 503).

Dönüşlülük çatısı, genellikle -(I)n- eki ile kurulur: *giy-in-, süsle-n-, ara-n-, bak-m-, boşa-n-, tanı-n-* vb. Belirli bir kurala bağlanmamakla birlikte, bazı hâllerde dönüşlülük çatısı için -(I)- eki de kullanılır: *aç-il-, at-il-, dik-il-, dur-ul-* vb. (Korkmaz, 2014: 503).

1.5. Ettirgen Çatı [-Dİr-, -Xr-, -(I)t-,]

Ettirgen çatı, genel olarak biri(leri)ne bir şeyi gönüllü olarak yaptırmayı, biri(leri)nin bir şey yapmasına yardım etmeyi, biri(leri)ne bir şeyi zorla yaptırmayı gösteren çatıdır (Kara: 2016).

-der-, -zir gibi eklerle yapılmış (emzir-, dönder-) nadir örnekleri bulunsa da geçişli fiillere -Dİr-, -Xr-, -(I)t- ekleri getirilerek oluşturulur: *doy-ur-, al-dır-, iç-ir-, yıka-t-* vb.

Bir fiil ettirgen çatıya döndüğünde, işin yapılmasına katılan kişi sayısı artar.

1.6. Oldurgan Çatı [-Dİr-, -Xr-, -(I)t-,]

Nesne alamayan fiillerin ek katkısıyla nesne alabilir hâle getirilmesiyle oluşturulmuş çatıdır (Yücel, 1999: 229).

Geçişsiz fiillere -Dİr-, -Xr-, -(I)t- ekleri getirilerek oluşturulan çatıdır: *öl-dür-, çık-ar-, başla-t-, ağla-t-, kork-ut-*

Bazı gramerlerde bu yapılar “oldurgan çatı” adı verilirken, bazılarında ise yapı, ettirgenlik çatısı altında anlatılmıştır

1.7. İşteş Çatı [-(I)ş-]

Fiilin birden çok fail tarafından hep birlikte (ortaklaşa) veya karşılıklı yapıldığını gösteren çatıdır. Fiillere -(I)ş- eki getirilerek oluşturulur: *bak-ış-, döv-üş-, uç-uş-, böl-üş-* vb.

2. ÇATI EKLERİNİN ÜST ÜSTE KULLANILIŞ KURALLARI

Türkçenin zengin ifade gücü çatı eklerinin üst üste kullanılmasına imkân vermektedir. Bu üst üste kullanımlar dilin kurallarına bağlı olarak oluşturulmaktadır.

Türkiye Türkçesinin yazı dilinde bulunmayan veya yaygın olmayan bazı kullanımlar, Türkçenin tarihî dönemlerinde veya çağdaş Türk lehçeleri ve ağızlarında görülebilmektedir.

Örneğin, Türk dilinde -t- geçişli ettirgen eki ya ünlü ya da “rk” gibi iki ünsüzle biten fiilerden sonra kullanılır: *başla-t-, kana-t-; ürk-üt-* gibi. Karakalpak Türkçesinde de bu kullanımlar vardır: *ürkit- ‘korkutmak, ürkütmek’, antala-t- ‘mecbur etmek, zorlamak’, bayka-t- ‘uyarmak’, sana-t- ‘saydırmak’*. Fakat Karakalpak Türkçesinde -Il- edigenlik ve -(I)n- dönüşlülük çatıları üzerine de -t- şekli gelmektedir: *diz-il-t- ‘bir sıraya koymak’, jet-il-t- ‘varmak, yetişmek’; alda-n-t- ‘aldatmak’, alk-m-t- ‘tüketmek, nefessiz bırakmak, heyecanlandırmak’* gibi örneklerde ise ekin Türkiye Türkçesinde kullanılmayan dönüşlü gövdeler üzerinde de kullanıldığı görülebilmektedir (Sırtı, 2018: 102).

Çatı eklerinin üst üste kullanımı genel olarak özne ve nesne değişmelerini sağlamakta, bazen de anlamı pekiştirmektedir. Bu üst üste gelişler bazı kurallar çerçevesinde olmaktadır. Birden fazla çatı eki alan fiilin çatısını sondaki ek belirlemektedir. Dilbilgisi kitaplarının birçoğunda çatı eklerinin üst üste kullanışları hakkında detaylı açıklamalar bulunmasa da bu konuda bazı çalışmalarda açıklayıcı bilgiler verilmiştir.

Z. Korkmaz ayrıca çatı eklerinin üst üste gelebilmeleri konusunda şu değerlendirmeleri de yapmıştır (2014: 514-515):

- Dönüşlülük eki -(I)n-/-(U)n- ve -(I)ş-/-(U)ş- fiil kök ve gövdelerine yalnızca ilk çatı eki olarak gelebilir: gez-in-, giy-in-, taşı-n-, bak-ış-, kaç-ış-, vur-uş- gibi. Çatı ekleri ile genişletilmiş fiillere -(I)n-/-(U)n- ve -(I)ş-/-(U)ş- ekleri getirilemez.*
- Çatı eklerinin üst üste gelme durumlarında, esas fiilin çatısı, sondaki çatı ekinin işlevi ile adlandırılır: gez-in-dir-il-, bak-ış-tır-il-, yüz-dür-t-ül- (edilgen çatı); al-ış-tır-t-, kalk-m-dır-t-, geç-iş-tir-t- (ettirgen çatı) gibi.*

- c. Edilgenlik eki -(I)l-/(U)l- fiil kök ve gövdelerine yalnızca son çatı eki olarak gelebilir. Kendinden sonra başka bir çatı eki alamaz.
- ç. Ettirgenlik eki olan -DIr-/-DUr-, -(I)l-/(U)l- edilgenlik eki dışında bütün çatı eklerinden sonra gelebilir. Ancak, kendinden sonra yalnız -(I)l-/(U)l- eki kullanılabilir.
- d. Bir fiilde -(I)n-/(U)n- dönüşlülük eki ile -(I)ş-/(U)ş- işteşlik eki yan yana bulunamaz.
- e. Yerinde belirtildiği üzere, ettirgen çatı ekleri birbiri üstüne gelebilir: *al-dır-t-, al-dır-t-tır-, geç-ir-t-tır-, gör-dür-t- gibi.*

Korkmaz (2014: 513), fiil kök ve gövdelerine sadece ilk ek olarak gelebileceğini söylediği -(I)n-/(U)n dönüşlülük ekinin -(I)l-/(U)l- edilgenlik ekinin gelebileceğini, -(I)l-/(U)l- ekinin geçişli ve geçişsiz fiillerden kurulan dönüşlü çatıyı edilgen veya meçhul çatıya çevirdiğini, ancak bu kullanımın yaygın olmadığını söyler, *gör-ün-ül-, sev-in-il-, döv-ün-ül-, giy-in-il-* gibi örnekler verir.

Gülsevin (1998: 315-326) çatı eklerinin üst üste kullanılabilmesi üzerine hazırladığı bildirisinde bir fiilin üst üste en fazla beş çatı eki alabileceğini, bu eklerin hangi sırayla olabileceğini ayrıntılı olarak anlatmıştır. Bildiride üst üste gelebileceği gösterilen üst üste iki çatı eki içinde F- (I)n-Il- (*sev-in-il-, başla-n-il-*) yapısı da vardır. Her ne kadar -(I)n-Il- yapısı fiil kök ve gövdesi üzerine gelebilse de, her fiile eklenebildiğini söyleyemeyiz.

Bu durumda ölçünlü Türkiye Türkçesinde çatı eklerinin üst üste kullanılabilen yapıları şunlardır:

İki çatı eki üst üste:

- (I)n-Il-
- (I)n-dIr-
- (I)ş-Il-
- (I)ş-tIr-
- DIr-Il-
- DIr-t-

Üç çatı eki üst üste:

- (I)n-dIr-Il-
- (I)n-dIr-t-
- (I)ş-tIr-Il-
- (I)ş-tIr-t-

Dört çatı eki üst üste:

- (I)n-dIr-t-Il-
- (I)ş-tIr-t-Il-

Bu çalışmalardan ve tespitlerden şu ek dizilişlerinin ölçünlü Türkiye Türkçesinde **bulunmadığı** sonucuna varılabilir:

Eklerin Dizilişi	Kurala Aykırılık Sebebi
-(I)n -Iş-	Bu iki ek sıralaması nasıl olursa olsun üst üste gelmez, her ikisi de sadece ilk ek olabilir.
-(I)ş-In-	Bu iki ek sıralaması nasıl olursa olsun üst üste gelmez, her ikisi de sadece ilk ek olabilir.
-Il-Iş-	-Il- eki sadece sonda bulunabilir. -(I)ş- eki sadece ilk sırada olabilir.
-Ar-Iş-	-(I)ş- eki sadece ilk sırada olabilir.

-Dİr-Iş-	-(I)ş- eki sadece ilk sırada olabilir.
-T-Iş-	-(I)ş- eki sadece ilk sırada olabilir.
-(I)l-In-	-(I)n- eki sadece ilk sırada olabilir.
-Dİr-In-	-(I)n- eki sadece ilk sırada olabilir.
-Dİr- In-İl-	-(I)n- eki sadece ilk sırada olabilir.
-Ar-In-İl-	-(I)n- eki sadece ilk sırada olabilir.
-T-In-İl-	-(I)n- eki sadece ilk sırada olabilir.

3. TÜRKİYE TÜRKÇESİ YAZI DİLİNDE KULLANILMAYIP TÜRKÇENİN TARİHİ DÖNEMLERİNDE GÖRÜLEBİLEN ÜST ÜSTE KULLANIMLAR

Korkmaz ve Gülsevin'in çatıların üst üste kullanılışlarıyla ilgili olarak ortaya koydukları kurallar ve prensipler ölçünlü Türkiye Türkçesi ile ilgilidir.

Türkiye Türkçesinin yazı dilinde bulunmayan veya yaygın olmayan yukarıdaki dizilişlerden bazıları, Türkçenin tarihî dönemlerinde veya çağdaş Türk lehçeleri ve ağızlarında görülebilmektedir. Tespit edebildiğimiz sıra dışı örnekler aşağıda şu sıra ile örneklendirilerek incelenecektir:

İki Çatı Üst Üste

- F- çatı -Iş-
- (I)n-Iş-
- İl-Iş-
- dUr-Iş-
- Ar-Iş-
- T-Iş-
- F- çatı -In-
- İl-In-
- dİr-In-
- F- çatı-İl-
- In-(I)l-

Üç Çatı Üst Üste

- F-geçişli/ettirgen-In-İl-
- dUr-In-İl-
- Ar-In-İl- :
- T-In-İl-

3.1. İki Çatı Üst Üste¹

3.1.1. F- birinci çatı -İş-

	İLK ÇATI	İKİNCİ ÇATI	İŞLEVİ
FİİL	-(I)n-	-İş-	İŞTEŞ: karşılıklı ~ ortaklaşa
	-İl-	-İş-	İŞTEŞ: karşılıklı ~ ortaklaşa
	-dIr-, -Ar-, -T-	-İş-	İŞTEŞ: karşılıklı ~ ortaklaşa

3.1.1.1. -(I)n-İş-

Korkmaz (2014: 514) -(I)ş- ekinin fiil kök ve gövdelerine yalnızca ilk çatı eki olarak gelebileceğini söyler. M. Ergin (1985), -(I)ş- ekinin çok nadir olarak -n- ekinden sonra getirildiğini söyleyip *dayan-ış-*, *soy-un-uş-* örneklerini verir. Bunlardan *soyunuş-* şekli ölçünlü Türkçede kullanılmamaktadır. Türkiye Türkçesi ağızlarında bu dizilişte “sev-in-ış-” kullanımı da tespit edilmiştir: *çocukla da sevinişiyölâ gâli* (Gülsevin, 2002).

Yazı dilinde -(I)n- ve -(I)ş- çatı ekleri, sıralaması ne olursa olsun, aynı fiilin üzerinde birlikte kullanılamamaktadır. Özne tarafından kendi kendisine yapılan bir fiilin tekrar karşılıklı veya toplu hâlde yapılması dil mantığında uygun bulunmamaktadır.

Yazı dilimizde bugün kullanılmayan bu ek dizilişine, Türkçenin tarihî dönem metinlerinde ve ağızlarda rastlanmaktadır.

sev-(i)n-ış- : sevinmek, hep birlikte sevinmek

Bu fiil Türkiye Türkçesi ağızlarında da kullanılmaktadır.

Eski Anadolu Türkçesinde

- *gelün imdi görışelüm kuçuşup / oturalum söyleşelüm sevnişüp* (Şey.Ham.YZ.1322)
  - *musra girdiler kamusu sevnişü / şükr kıldı hasretine kavışu* (Şey.Ham.YZ.1409)
  - *sevnişeler hür u gılmân* (Beh.Had.39b.12)
  - *uçmak ehli kamu sevnişeler* (Beh.Had.69b.61)
  - *ve bir yirde keldüğine sevnişürler* (Beh.Had.113b.4)
  - *ben dahı sizden hoşnud olam ve firışteler dahı sevnişeler hak teâlânun fazlına ve keremine* (Mif.Cen.86a.13)
  - *yerjice tonlar geyüp sevnişürler* (Mif.Cen.87b.6)
  - *kaçan kim dünya bunlara el virseydi sekrişü sevnişü dünya üzere düşerdiler* (Neh.Fer.EAT.325b.1)
  - *pes görürsin yağmuru çıkar anıñ içinden pes kaçan degürse anı kullarından diledügi kimseye anlar ol vaktde sevnişürler* (Kur.Ter.EAT.440a/2)
  - *dahı kaçan ki añılsa Tanrıdan özgerlerinden ol vakt anlar sevnişürler* (Kur.Ter.EAT.501a/2)
- Harezmi Türkçesinde
- *eger takı sarjā musibet teger bolsa anıñ birle sevnişürler* (Neh.Fer.Harezmi 412.14)
  - *kaçan dünya munlarga arkursa erdi sekrişü sevnişü dünya özinge tüşer erdiler* (Neh.Fer.Harezmi 393.1)
  - *yırakdın bularnı körüp sewünüştiler* (Rab.197r.16)
  - *beni isrā'il sewünüşüp idige şükr kıldılar* (Rab.132r.6)

¹ Makaledeki örnek cümleler yazılırken alıntılanan eserlerdeki okumalara uyulmuştur. Fakat bu çalışmanın amacı oradaki cümlelerin transkripsiyon işaretleri ile tam ses değerlerini göstermek olmadığı ve yayıncıların da kendilerine göre farklı işaretleri tercih etmelerinden dolayı sadece uzun ünlüleri ve damak n'sini (n) göstermekle yetindik. Tarama Sözlüğü'nden (TDK) alınan örnekler ise orada kaydedilmiş yazılışlara bağlı kalmamışlardır.

inci-n-iş- : ‘birbirinden incinmek’

Eski Anadolu Türkçesinde

- *benimle babam arasında incinişmek ve ben ol hususda yemen eylemek vâki’ olmadı* (Rahat.377) (XVI.T.S.)

3.1.1.2. -Il-Iş-

Dilcilerin tespit ve yorumlarına göre -Il- edilgen-meçhul çatı eki dizilişte sadece en sonda bulunabilir. Bununla birlikte dizilişte kendinden sonra başka bir çatı eki daha getirilmiş olabilecek -Il- edilgenlik eki, o fiilde çatı işlevinden ziyade yeni bir kelime türetme görevi üstlenmiş olabilir.

-Il- edilgenlik ekiyle genişlemiş **ay(ı)r-ıl-**, **sar-ıl-** gibi fiiller ise birbirine yönelik iki (veya daha çok) kişi tarafından yapılmayı ifade eder. Yani “Gençler mahalleye gelince evlerine gitmek üzere (birbirlerinden) **ayrıl-dı.**” veya “Yıllar sonra karşılaşan iki arkadaş hasretle birbirlerine **sarıl-dı.**” şeklinde cümleler kurulabilir. Her iki cümlenin yüklemine de “karşılıklı olarak iki kişi birbirine ‘sarılmak’ veya iki kişi birbirinden ‘ayrılmak’” anlamı vardır. -(I)ş eki kullanılmadığı şekliyle ‘karşılıklı veya birlikte yapmayı’ ifade eden bu fiillere, ihtiyaç olmadığı hâlde ayrıca bir -(I)ş eki getirilerek bir bakıma “işteşlik”in pekiştirilmesi, vurgulanması yapılmış olur.

ay(ı)r-ıl-ış- : Birbirinden ayrılmak

Eski Anadolu Türkçesinde

- *pes kaçan ‘iddetleri tamām olsa anları eyelüğe dutuñuz yā yahşılık bile **ayrılışñuz*** (Kur.Ter.EAT.602a/3)

Kıpçak Türkçesinde

- *ayrılıştı- ‘ayrılaştı, ayrı hâle geldi’ (Ettuhfe.Zek.TZ.10a.9)*

kat-(ı)l-ış- : karışmak (birbiriyle)

Eski Anadolu Türkçesinde

- *ve ana ata bir kız karındaş ata bir kız karındaş yā kız yā ogul kızı birle **katlısu** bolsalar ‘asaba bolur* (Feraiz.491)

kes-(i)l-ış- : ‘ayrılmak’

Harezmi Türkçesinde

- *söğüşti anıñ birle / **kesiliştı** anıñ birle /üleştı anıñ birle* (Muk.Edb.119.2)
- *kesiştıler, biri birinden **kesliştıler*** (Muk.Edb.196.8). Bu metinde ilgili kök ile ilgili şu fiiller de vardır: *kes-, kesil-, kesiş-, keslin-*

kuy-ul-uş- : ‘(sıvılar) dökülmek’

Karahanlı Türkçesinde

- *tāğdın sūwlar kamug **kuyuluşdı** ‘dağdan sular döküldi’* (DLT.265b). DLT’de aynı kök ile ilgili şu fiiller de vardır: *kuy-, kuyun-, kuyuş-*

tik-(i)l-ış- ‘(tahta vb.) dikilmek’ (DLT) s.292

Karahanlı Türkçesinde

- *yıgaç **tikilişdi** ‘(odun vb.) dik hâle geldi’* (DLT.185b). DLT’de aynı kök ile ilgili şu fiiller de vardır: *tik-, tikil-, tik(i)lin-*

tir-(i)l-ış- : birlikte yaşamak (Muk.Edb. 112.6)

Harezmi Türkçesinde

- *körklü tiriglik kılıştı anıñ birle / hōş **tirlişmek**, tirig(lik) / ol hōş **tirlişgen**, ol tiriglik kılışgan* (Muk.Edb.112.6-7).
- *hōş tiriglik kılıştılar, hōş **tirliştıler*** (Muk.Edb.196.6). Bu metinde ilgili kök ile ilgili şu fiiller de vardır: *tiril-*

tüg-(ü)l-üş- : ‘(ipler vb.) düğümlenmek’

Karahanlı Türkçesinde

- *yıplar tüglüşdi* 'ipler düğümlendi' (DLT.185b). DLT'de aynı kök ile ilgili şu fiiller de vardır: *tüg-*, *tügül-*, *tügün-*, *tügüş-*

yad-(u)l-iş- : '(asker vb.) her taraftan dağılmak; (kâğıtta mürekkep) dağılıp yayılmak'

Karahanlı Türkçesinde

- *sû yadlışdı* 'asker her taraftan dağıldı. İnce mürekkebin kötü kâğıtta yayılması gibi, bir şey bir şeyde yayılırsa aynıdır.' (DLT.244a)

yaz-(u)l-iş- : (düğümler) çözülmek

Karahanlı Türkçesinde

- *tügünler yazlışdı* düğüm vb. çözüldü. (DLT.244a). DLT'de aynı kök ile ilgili şu fiiller de vardır: *yaz-*, *yazıl-*

yıg-(u)l-iş- : toplanmak

Eski Anadolu Türkçesinde

- *bu haber 'alîye geldi kim 'osmân kapusunda halayık yıgılışup durular* (Neh.Fer.EAT.119s.5)

Harezmi Türkçesinde

- *êşleri birle ümenâ mekke içre yıgılışip / özi tolun ay menjizlig yulduz erdi tegresi* (Rab.181v.4)

- *azın azın yutdı övkeni / yıgılışdılar /alçaklık kıldı* (Muk.Edb.173a.8). Bu metinde ilgili kök ile ilgili şu fiiller de vardır: *yıg-*

Çağatay Türkçesinde

- *köykenek birle yapalak kara kuzgun yıgılışip / ay şibân zülfi tüninde yolçı bîdâr özgeçe* (Şiban Han.151a.5)

Karahanlı Türkçesinde (**yıgılış-** ~ **yıgılış-** : (asker vb.) birbirine yetişmek)

- *sû kamug yıgılışdı* 'asker birbirine yetişti.' (DLT.244a). DLT'de aynı kök ile ilgili şu fiiller de vardır: *yıg-*, *yıgıl-*

yod-(u)l-uş- : '(yazılar, şekiller vb.) silinmek'

Karahanlı Türkçesinde

- *bitigler yodluşdı* 'yazılar vb. şekiller silindi.' (DLT.244a). DLT'de aynı kök ile ilgili şu fiiller de vardır: *yod-*, *yodul-*

yum-(u)l-uş- : '(gözler vb.) yumuluşmak'

Karahanlı Türkçesinde

- *közler yumluşdı* gözler yumuluştı. (DLT.244b)

yuw-(u)l-uş- : '(bir şeyler) yuvarlanmak'

Karahanlı Türkçesinde

- *korumlar kamug yuwluşdı* kayalar vb. şeyler yuvarlandı. (DLT.244a). DLT'de aynı kök ile ilgili şu fiiller de vardır: *yuw-* / *yuv-*

3.1.1.3. -dUr-Iş-

kın-dur-uş- : teşvik edişmek

Harezmi Türkçesinde

- *sögüştiler / ahtarıştilar, kınduruştılar / hüccetleştiler* (Muk.Edb.201.3)

- *ünüştiler, kınduruştılar iş üze* (Muk.Edb.201.7) Bu metinde ilgili kök ile ilgili şu fiiller de vardır: *kındur-*

3.1.1.4. -Ar-Iş-

çık-ar-ış- : 'birbiriyle birlikte çıkarmak', 'çıkarmada veya ortaya çıkarmada yarışmak veya yardımlaşmak'

Harezmi Türkçesinde

- *şi'r okıştilar / tenglik üze harç çıkariştılar / tengleştiler, töng etiştiler* (Muk.Edb.196.2)

Karahanlı Türkçesinde

- *bir birinin ogrılıkm çık-ar-ış-dı* ‘onlardan biri diğerinin hırsızlığını ortaya çıkardı.’ Herhangi bir şeyi çıkarmada yarış ve yardımlaşma varsa aynıdır. (DLT.186a). DLT’de aynı kök ile ilgili şu fiiller de vardır: *çık-ar-, çıkıl-, çıkış-, çıktur-*

3.1.1.5. -(I)T-Iş-

segir-d-iş- : koşmak, koşuda yarışmak

Eski Anadolu Türkçesinde

- *pes ive ive segirdişiü geldiler* (Enb. XIV.804) (T.S.)
- *hep segirdişiüp giderler* (Hamza.XIV-XV.35,4) (T.S.)
- *kullar örlerince ve ardlarunca segirdüşiürler* (Mif.Cen.89a.8)
- *kirişdeler gilmân vildân ardlarınca segirdüşiürler* (Mif.Cen.89a.11)

3.1.2. F-çatı-In-

Ölçünlü Türkiye Türkçesinde üst üste çatı ekleri gelmişse -(I)n- eki sadece ilk sırada olabilir. Tarihî dönem metinlerinde ise bu ekin -Il- edilgenlik ile -dIr- ve -Ar- geçişli-ettirgenlik ekleri üzerine de getirilmiş örnekleri vardır.

	İLK ÇATI	İKİNCİ ÇATI	İŞLEVİ
FİİL	-Il-	-In-	dönüşlü
	-dIr- , -Ar-	-In-	edilgen

3.1.2.1. -Il-In-

yıg-(i)l-in- : çekinmek, kaçınmak, nefsinı menetmek, içtinap etmek, imtina etmek

Eski Anadolu Türkçesinde

- *her kim gündüzün orucın dutsa yimekten içmekden yıglına* (Mif.Cen.73b.2)
- *anda sultân kim kerek kim buları zecr kılsa, ellerini, zulmden yıgsa, yıglın[mayanları] siyâset kılsa* (Beh.Had.18a.13)
- *kankı kişi kim hak te’âlâ korkup nefsi dileğinden yıglınsa hakikatde uçmak anuñ makamı durur didi* (Neh.Fer.EAT.171b.5)

Harezmi Türkçesinde

- *yıglındı andın, dıyıldı andın* (Muk.Edb.15.2)
- *yıglındı biligsizlikden, yıglındı sefihlikdin* (Muk. Edb.163.6) Bu metinde ilgili kök ile ilgili şu fiiller de vardır: *yıg-, yıglış-*.
- *(Ar. îzâ’m, Far. bâz dâde şoden) ol kün kim térlür tañrınuñ düşmanları otka olar yıglınurlar* (Kar.Kur.Ter.35/8361=41:19)
- *hak te’âlânıñ ‘azamatını öğlerinde tüşürüp ol ma’siyatdın yıglınsalar, tép aydı* (Neh.Fer.Harezmi 431.16)

kes-(i)l-in : ‘uzak durmak’

Harezmi Türkçesinde

- *evlendi / keslindi* (Muk.Edb.177.8)
- *fulan keslingen turur fulan tapa önginlerdin* (Muk.Edb.157.6). Bu metinde ilgili kök ile ilgili şu fiiller de vardır: *kes-, kesil-, kesiş-, kesiliş-*

şeş-(i)l-in- : çözülmek

Karahanlı Türkçesinde

- *şeşlin- ‘çözülmek’ at şeşlindi* ‘at vb. bağından çözümlüp serbest kaldı.’ (DLT.195a). DLT’de aynı kök ile ilgili şu fiiller de vardır: *şeş-*

tik-(i)l-in- ‘(tahta vb.) dikilmek’ (DLT.194b)

Karahanlı Türkçesinde

- *yıgaç tiklindi* 'tahta ve benzeri dikildi' (DLT.194b). DLT'de aynı kök ile ilgili şu fiiller de vardır: *tik-, tiki-, tik(i)liş-*

tut-(u)l-un- : 'tutukluk etmek'

Harezmi Türkçesinde

- *baglandı iş içinde, tutlundi işge, ilindi* (Muk.Edb.139.1). Bu metinde ilgili kök ile ilgili şu fiiller de vardır: *tutul-* 'tutulmak', *tutun-* 'tutulmak'

tüg-(ü)l-ün- : 'dügümlenmek'

Karahanlı Türkçesinde

- *yıp tüglündi* 'ip vb. düğümlendi' (DLT.194b). DLT'de aynı kök ile ilgili şu fiiller de vardır: *tüg-, tügül-, tügün-, tügüş-, tüg(ü)lüş-*

tür-(ü)l-ün- : 'dürülüp bükülmek'

Karahanlı Türkçesinde

- *türlündi neñ* 'nesne dürülüp büküldü'
idimni öger men Allah'ın nimetlerine hamdederim
biligni yüger men Onun cömertliğiyle erdem toplarım
könülni tüger men Bunlar üzerine kalbimi düğümlerim
erdem üze türlünür Çünkü kalbim güzel iş ve edepleri kaplar (DLT.194a)

yarat-ıl-in- : 'yaradılmak'

Eski Anadolu Türkçesinde

- *bu mekânda kimse yaratılınmadı* (Leys.Ar.432) (T.S.XV.)

yaz-(ı)l-in- : 'kendi kendine çözülmek'

Karahanlı Türkçesinde

- *tügün yazlındı* 'dügüm vb. çözüldü' (DLT.245b) (s.392). DLT'de aynı kök ile ilgili şu fiiller de vardır: *yaz-*

yuw-(u)l-un- 'kendi kendine yuvarlanmak'

Karahanlı Türkçesinde

- *yuwulundi neñ* nesne yuvarlandı (DLT.245b) (s.392). DLT'de aynı kök ile ilgili şu fiiller de vardır: *yuw- / yuv-* 'yuvarlamak', *yuwul-, yuwuş-, yuwtur-, yuwulun-, yuwluş-, yuwug yuwul-*

3.1.2.2. -dİr-In-

dön-dür-in- : 'döndürülmek'

Eski Anadolu Türkçesinde

- *ol kişiler ki fâsiklardur anlarıñ yérleri cehennemdür nice ki andan çıkmak isteseler anıñ içine döndürineler dahı eydile anlara ki dadunuz ol od 'azâbını* (Kur.Ter.EAT.448a/6)

3.1.3. F-çatı-İl-

	İLK ÇATI	İKİNCİ ÇATI	İŞLEVİ
FİİL	-(I)n-	-İl-	edilgen

3.1.3.1. -In-(İ)l-

-(I)n-İl- yapısı ölçünlü Türkiye Türkçesinde belirli şartlarda kullanılan bir diziliştir. Örnek olarak, *sev-in-il-, giy-in-il-; de-n-il-, ye-n-il-, söyle-n-il-, başla-n-il-*. Bunlar, üzerine eklendikleri kök veya tabanın geçişli veya geçişsiz oluşlarına göre 'edilgenlik', 'meçhullük' veya "pekiştirme" gibi işlevler yüklenmiştir.

Fakat ölçünlü Türkiye Türkçesinde -(I)n- eki ile dönüşlü veya edilgen yapılamayan fiiller vardır ve doğal olarak onların "-(I)n-İl-" şeklinde bir üst üste kullanımının olması da beklenemez. Örnek olarak *çık-, gir-, iç-, duy-, yor-, sor-, ver-, yarat-* vb. birçok fiilin *çık-in-, gir-in-, iç-in-, duy-un-, yor-un-, sor-*

un-, *ver-in-*, *yarat-m-* vb. şekillerde dönüşlü veya edilgen yapılmış kullanımları bulunmaz. Dolayısı ile *çık-m-ıl-*, *gir-in-il-*, *iç-in-il-*, *duy-un-ul-*, *yor-un-ul-*, *sor-un-ul-*, *ver-in-il-* yapısında -Il- eki ile genişletilmiş şekiller de beklenmez.

Ölçünlü Türkiye Türkçesinde “-(I)n-Il-” şeklinde üst üste iki çatı ekini almayan o tür fiillerin, Türkçenin bazı tarihî dönem metinlerinde *gir-in-il-*, *ver-in-il-* gibi örnekleriyle karşılaşmaktayız.

düz-ün-il- : Dizilmek, sıralanmak [düz-: düzenlemek, hazırlamak, uydurmak; düzülme, istif edilmek, uydurulmak]

Eski Anadolu Türkçesinde

- *anlar kim vérdük anlara kitâbı ya'nî Kur'ânı sevinürler anı kim **indürinildi** sanı dahu bölüklerden ya'nî kâfirlerden kim **düzünildiler** oldur kim inkâr eyler bir nicesi* (Kur.Ter.EAT.267b/6-7)

gir-in-il- : Girilmek

Eski Anadolu Türkçesinde

- *peygamberden eydürler ki bizüm eolerimüz halellüdür ve ol halellü degüldür anlar kaçmak isterler eger **girinilseyidi** anlar üstine uçlarından andan sorulsalarıdı* (Kur.Ter.EAT.451b/4)

giv(ü)r-in-il- : 'sokulmak'

Eski Anadolu Türkçesinde

- *cehennemden çıkarınılup cennete **givirinilür** (Rahat.83) (XVI.T.S.)*
- *yürekler incidici 'azâb dahu **givürinildi** anlar kim imân getürdiler dahu işlediler eyü işler* (Kur.Ter.EAT.276b/3)

sor-un-il- : Sorulmak, sorguya çekilmek

Eski Anadolu Türkçesinde

- *ve kaçan ki denizler kurısa ve kaçan ki nefsler 'amellerine çiftlense dahu kaçan ki diri gömülmüş kızlar **sorumlsa** ki ne günâhula depelendi* (Kur.Ter.EAT.633a/2)

suvar-ın-il- : İçirilmek, sulanmak

Eski Anadolu Türkçesinde

- *dahu ekinden dahu hurma ağacından bir dipden dahu bir dipden degül **suvarınılur** bir suyıla dahu artuk eylerüz bir nicesin* (Kur.Ter.EAT.262b/2)

vér-in-il- : Verilmek

Eski Anadolu Türkçesinde

- *çekişgen neslelerde dahu çekişmediler anda illâ ol kişiler kim **vérinildiler** kitâbı kendilere delil gelgenden (sonra)* (Kur.Ter.EAT.32b/1);
- *dahu ol kişiler 'ilm **vérinildiler** menzillerini dahu Allâh siz işlegeni bilicidür* (Kur.Ter.EAT.587a/4)

vur-un-ul-: Vurulmak

Eski Anadolu Türkçesinde

- *müstahak oldılar Tanrı Ta'âlâ gazabına dahu **vurunıldı** anlaruñ üzerine miskinlik* (Kur.Ter.EAT.63a/2)

3.2. Üst üste üç çatılı

3.2.1. F-geçişli/ettirgen-In-Il-

	İLK ÇATI	İKİNCİ ÇATI	ÜÇÜNCÜ ÇATI	İŞLEVİ
FİİL	-dUr-	-In-	-Il-	edilgen
	-Ar-	-In-	-Il-	edilgen
	-T-	-In-	-Il-	edilgen

3.2.1.1. -dUr-In-Il-

in-dür-ün-il- : İndirilmek

Eski Anadolu Türkçesinde

- ✓ *kur'an ramazan ayı içinde indürünil-* (Mif.Cen.67b.8)
- ✓ *anlar kim vërdük anlara kitâbı ya'nî Kur'ânı sevinürler anı kim indürinildi sanı dahi bölüklerden ya'nî kâfirlerden kim düzünildiler oldur kim inkâr eyler bir nicesi* (Kur.Ter.EAT.267b/6-7)

iv-dür-in-il- : 'tacil edilmek'

Eski Anadolu Türkçesinde

- *anlara tayyibâtları indürinilmişdür* (Rahat.150) (XVI.T.S)

yan-dur-ın-il- : 'yakılmak'

Eski Anadolu Türkçesinde

- *biñ yıl dahi yandurınıldı tã kim apbak oldı* (Rahat.497) (XVI.T.S.)

götür-ün-il- (< **kö-tür-ün-il-**) : 'götürülmek'

Eski Anadolu Türkçesinde

- *ellerine boyunlarına bir gull ile bağı götürünürler* (Tibr.XVI.24) (T.S.)
- *lâkin merkeze götürünilmeleri henüz dahi ne bedahetle ma'lûmdur* (Cihan.35) (XVII.T.S.)

öl-dür-in-il-: Öldürülmek

Eski Anadolu Türkçesinde

- *her kanda bilinseler dutılalar dahi öldürin(il)eler öldürmek bu tanrı ta'âlâ sünnetidür* (Kur.Ter.EAT.459b/4)

söyün-dür-in-il- : 'söndürülmek'

Eski Anadolu Türkçesinde

- *od söyündürinilmez illâ kim su söyündürinilür* (Rahat.135) (XVI.T.S.)

ulaş-dur-ın-il- : Devam ettirilmek, bitştirilmek

Eski Anadolu Türkçesinde

- *buyurdı tanrı anı kim ulaşdurınıla korkarlar Çalaplardan* (Kur.Ter.EAT.265b/1)
- *selâm olsun size andan ötürü ki sabr eyledünüz pes ne eyüdür soñ sarây dahi anlar kim sıyarlar tanrı 'ahdini 'ahdden soñra dahi keserler anı kim buyurdı anı kim ulaşdurınıla dahi fesât eylerler yérde anlaruñdur la'net dahi anlaruñdur* (Kur.Ter.EAT.266a/2)

yan-dur-ın-il- : 'yakılmak'

Eski Anadolu Türkçesinde

- *biñ yıl dahi yandurınıldı tã kim apbak oldı* (Rahat.497) (XVI.T.S.)

3.2.1.2. -ar-ın-il-

çık-ar-ın-il- : 'çıkarılmak'

Eski Anadolu Türkçesinde

- *cehennemden çıkarınılup cennete givirinilür* (Rahat.89) (XVI.T.S.)
- *tanrı ta'âlâ anlara nusret vërmege kâdirdür ol kişiler ki çıkarınıldılar gücile iklimlerinden nâ-hak yére günâhsuz* (Kur.Ter.EAT.361a.3)

3.2.1.3. -T-In-Il-

inci-d-in-il- : 'incidilmek'

Eski Anadolu Türkçesinde

- *incidinildim Allah dîninde bir incidinilmekle kim bir kimesne ol incidinilmek ile incidinilmemişdür* (Rahat.151) (XVI.T.S.)

KISALTMALAR

(Beh.Had.)	: [Behcetü'l-Hada'ik] Mustafa Canpolat
(DLT)	: [Divānu Lugāti't-Türk] Ahmet Bican Ercilasun
(Kur.Ter.EAT.)	: [(Eski Anadolu Türkçesi ile) Kur'an Tercümesi] Murat Küçük
(Feraiz.)	: [Kitāb-ı Ferāiz] Şinasi Tekin
(Mif.Cen.)	: [Miftahu'l-Cenne] Gürer Gülsevin
(Muk.Edb.)	: [Mukaddimetü'l-Edeb] Nuri Yüce
(Neh.Fer.Harezmi)	: [(Harezmi Türkçesi ile) Nehcü'l-Ferādis] Janos Eckmann
(Neh.Fer.EAT.)	: [(Eski Anadolu Türkçesi ile) Nehcü'l-Ferādis] Ergün Acar
(Rab.Kıs.Enb.)	: [Rabguzi, Kıyasü'l-Enbiyâ] Aysu Ata
(Şey.Ham.YZ.)	: [Şeyyad Hamza, Yusuf u Zeliha] Dehri Dilçin
(Şiban Han.)	: [Şiban Han Divanı] Yakup Karasoy
(Ettuhfe.Zek.TZ..)	: [E't-Tuhfetü'z-Zekiyye] Besim Atalay

Türk Dil Kurumu, Tarama Sözlüğü: I-VIII, 1963-1977'den alınanlar

(T.S.) (Cihan.) (XVII.)	: [Cihannüma]
(T.S.) (Enb.XIV.)	: [Kıyas-ı Enbiya]
(T.S.) (Hamza.XIV-XV.)	: [Hamzaname]
(T.S.) (Leys.Ar.) (XV.)	: [Tefsir-i Ebilleys Tercümesi]
(T.S.) (Rahat.) (XVI.)	: [Rahatu'l-Ervah]
(T.S.) (Tibr.XVI.)	: [Tibr-i Mesbûk Tercümesi]

<i>"COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları:</i>	
Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.	
<i>The following statements are made in the framework of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors":</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any

	person/institution or organization during the research and writing phase.
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Double-Blind Peer Review:	External-independent
<i>This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.</i>	

KAYNAKÇA

- Acar, E. (2021). *Eski Anadolu Türkçesi Dönemine Ait Bir Nehcü'l-Ferâdis (Giriş-Metin-Tıpkıbasım) I-II*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Ata A. (1997). *Nâşirü'd-din bin Burhânü'd-din Rabgûzi: Kışaşü'l-Enbiyâ (Dizin)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Atalay, B. (1945). *Ettuhfett-üz-Zekiyye Fil-Lûgat-it-Türkiyye*. İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Banguoğlu, T. (2004). *Türkçenin Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Bilgegil, M. K. (2009). *Türkçe Dilbilgisi*. Erzurum: Salkımsöğüt Yayınevi.
- Canpolat, M. (2018). *Behcetü'l-Hadâik fi Mev'izati'l-Halâik*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Dilçin, D. (1946). *Şeyyad Hamza, Yusuf u Zeliha*. İstanbul: Klişecilik ve Matbaacılık.
- Eckmann, J. (1995). *Nehcü'l-Feradis I. Metin-II. Tıpkıbasım*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ediskun, H. (2010). *Türk Dilbilgisi (Sesbilgisi-Biçimbilgisi-Cümlebilgisi)*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Ercilasun, A. B. (1984). *Kutadgu Bilig Grameri-Fiil*. Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları.
- Ercilasun, A. B. ve Akkoyunlu, Z. (2018). *Kâşgarlı Mahmud: Divânu Lugâti't-Türk, (3. Baskı)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ergin, M. (2009). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım.
- Gencan, T. N. (1979). *Dilbilgisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Gülsevin, G. (1989). *Ahmed-i Dâ'î, Miiftâhu'l-Cenne, (Dil Özellikleri-Metin-Söz Dizini), (Yayımlanmamış Doktora Tezi), (Danışman: Doç. Dr. Osman Nedim Tuna)*. Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gülsevin, G. (1995). *Çatı Ekleri Üzerinde Kullanılabilen Ekler. Türk Gramerinin Sorunları I-II Bildiriler İçinde (s. 315-335)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gülsevin, G. (2002). *Uşak İli Ağızları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kara, F. (2016). Oldurganlık ve Ettirgenlik Çatı Eklerinin İşlevleri. *TEKE*, 5(3), 1204-1215.
- Karabulut, F. (2011). *Türk Dilinde ve Dünya Dillerinde Edilgen Yapı Tipolojisi, Dilbilimsel Bir İnceleme*. Ankara: Grafiker Yayınevi.
- Karasoy, Yakup (1998). *Şiban Han Divânu (İnceleme-Metin-Dizim-Tıpkıbasım)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2014). *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
- Küçük, M. (2014). *Eski Anadolu Türkçesi Dönemine Ait Satır Arası İlk Kur'an Tercümesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Sırtı, E. (2018). Karakalpakçada Ettirgen Çatı Eki -t Üzerine. *TÜRKLAD*, 2(2), 102-108.
- Tekin, Ş. (1974). 1343 Tarihli Bir Eski Anadolu Türkçesi Metni ve Türk Dili Tarihinde 'Olga-bolga' Sorunu. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten [1974] 1973-1974*, 59-157. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yılmaz, E. (2003). Türkiye Türkçesinde İkili Çatı Sorunu ve Bunun Öğretimi ile İlgili Meseleler. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, C 2001/I-II(44), 251-289. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yüce, N. (2014). *Mukaddimetü'l-Edeb, Hoarizm Türkçesi ile Tercümeli Şüşter Nüshası, (3. Baskı)*. Ankara:

Türk Dil Kurumu Yayınları.

Yücel, B. (1995), Türkiye Türkçesinde Fiil Çatıları. *Türk Gramerinin Sorunları I-II Bildiriler*. 2011, 268-313.

Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Zülfikar, H. (1969). *Yabancılar İçin Türkçe Dersleri-Dilbilgisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Repetition in the Bible and in the Koran: Its Effect on the Original and the so Called Translated Text by Kader Abdolah*

Assoc. Prof. Dr. Mustafa Güleç

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8238-0304>

Ankara University, Faculty of Language and History Geography, Department of Dutch Language and Literature,
Ankara – TURKEY

Article History

Submitted: 02.06.2022

Accepted: 17.09.2022

Published Online: 30.09.2022

Keywords

Repetition

Islam

Christianity

Koran

Bible

Kader Abdolah

Translation Studies

Research Article

* This article was checked by Intihal.net. This article is under the Creative Commons license. Ethics committee approval is not required for this article.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.62757>

Abstract

Dutch author Kader Abdolah got entangled in a complicated business, which consists of the simplification of the Holy Text, the Koran. Before he incepts, he describes his work as a text in which one can read in the Koran how the Prophet Mohammed develops from a gentle, poetic person to a strict, violent person. Therefore, he decided to cut out the countless repetitions in the Koran, with the belief that he would make a simple version of the Holy Text so that Dutch readers would understand it easily.

This paper investigates the concept repetition in the Holy Texts of Islam and Christianity; and impact on the original and translated version (for instance, *Rahman*, 55; *Mürselat*, 77; *John*, 8-21) from a comparative linguistic, translational and hermeneutic perspective. This procedure will be followed in order to be able to demonstrate and to discuss the shortcomings in the analysis of Abdolah in terms of the effect and the function of repetition.

It has been shown that repetition in different kind of texts fulfills an additional, reinforcing or facilitating function with regard to the relation between the new and old information. In the Koran and in the Bible, information is repeated not because readers are illiterate or have a low IQ level (as suggested by Abdolah), but because the sacred message, which has a unique character and unpredictable content, is in this manner better internalized and integrated by human memory.

The Surahs *Rahman* and *Mürselat* in the Koran, the Book of *John* in the Bible have been shown to contain sufficient repetition and fulfill a clear recalling, clarifying, strengthening, connecting and warning function. Fiske's theoretical approach (i.e. *entropy & redundancy*) is perfectly reflected here in the holy texts. In this regard, it seems as a rather 'strange enterprise' of Abdolah, because it is still unclear whether Abdolah produced a translation or a retranslation or apart from these two options, an original work. Also he does not seem to make an effort to explain his readers precisely why some repetitions have been removed by himself, whilst the rest have remained in the text. Legal and religious texts are very sensitive to any change in word usage (cf. Van Der Horst). Based on the data in this study, one may suggest that Abdolah's description or his *modus operandi* is a form of interference in a communication channel, which may cause a distraction effect on reader's mind. This may not have been his intention at the initial phase of his 'enterprise', however, it yields as a result more confusion and complication than already targeted simplification.

Reference Information / Atıf Bilgisi

Güleç, M. (2022). Repetition in the Bible and in the Koran: Its Effect on the Original and the so Called Translated Text by Kader Abdolah. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 15(91), 189-214.

Kuran-ı Kerim ve İncil'de Yineleme: Asıl Metne ve Kader Abdolah'ın Sözde Çevirisine Etkileri*

Doç. Dr. Mustafa Güleç

Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Hollanda Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Ankara
- TÜRKİYE**Makale Geçmişi**

Geliş:02.06.2022

Kabul: 17.09.2022

On-line Yayın: 30.09.2022

Anahtar Kelimeler Yineleme
İslam
Hıristiyanlık
Kuran-ı Kerim
İncil
Kader Abdolah
Çeviribilim***Araştırma Makalesi***

* Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.62757>**Öz**

Hollandalı yazar Kader Abdolah, kutsal kitap Kuran-ı Kerim'i, Hollandalı okurların daha iyi anlayabilmesi amacıyla basitleştirerek Hollandacaya çeviri yapma gibi karmaşık bir işin içine girmiştir. Bu işe başlamadan önce, yaptığı eylemi, okuyacak olan kişinin, kutsal metinde Peygamber Hz. Muhammed'in nasıl 'nazik ve şiirsel' bir kişilikten, 'sert ve şiddet yanlısı' bir kişiye doğru geliştiğini algılayabileceği türden bir çeviri metni olarak betimliyor. Buna bağlı olarak, Hollandalı okurların kolayca anlayabilmesi için kutsal metnin basitleştirilmiş bir türünü yapma inancıyla, Kuran-ı Kerim'deki 'sayısız yinelemeleri' çeviri metninden çıkarma kararı aldığını dile getiriyor.

Bu çalışma, İslam'ın ve Hıristiyanlığın Kutsal Metinlerindeki yineleme kavramı ve karşılaştırmalı dilbilimsel, çeviribilimsel ve yorumbilimsel bakış açısından yinelemenin asıl metne ve sözde çeviri metnine olan etkisini (örneğin, *Rahman*, 55; *Mürselat*, 77; *Yuhanna*, 8-21). Yinelemenin etkisi ve işlevi bakımından Abdolah'ın çözümlemesindeki eksiklik ve yetersizlikleri gösterebilmek ve tartışabilmek amacıyla bu yöntem uygulanacaktır.

Dilbilimsel yönden bakıldığında, yinelemenin, eski ve yeni bilgi arasındaki bağlantı açısından, farklı metin türlerinde eklenmiş, güçlendirici ya da algıyı kolaylaştırıcı bir işlevi olduğu gösterilmiştir. Kuran-ı Kerim ve İncil'de bilgi, Abdolah tarafından öne sürüldüğü gibi, okuyanın okuma yazma bilmemesinden ya da düşük IQ düzeyine sahip olmasından dolayı yinelenmez, fakat yegâne özelliği ve tahmin edilemeyen içeriği olan kutsal mesajın, böylece daha iyi biçimde içselleştirildiği ve insan belleği tarafından bütünleştirildiği içindir.

Kuran-ı Kerim'de *Rahman* ve *Mürselat Suresi* ve İncil'deki *Yuhanna Bölümü*'nün yeterli düzeyde yineleme içerdiği ve anımsatıcı, açıklayıcı, öndeki bilgiyi güçlendirici, bağlantı sağlayıcı ve uyarıcı işlevi yerine getirdiği gösterilmiştir. Fiske'in kuramsal yaklaşımı (tekil oluşum: *entropy* ve sıklık: *redundancy*), kutsal metinlerde çok uygun biçimde gözlemlenmektedir. Bu saptamayı dikkate aldığımızda, bu durumun, Abdolah'ın 'oldukça tuhaf girişimi' olarak gözüktüğünü söyleyebiliriz, çünkü Abdolah'ın bir çeviri mi, yeniden çeviri mi yoksa bu iki seçenektan bağımsız olarak özgün telif bir eser çalışması mı yaptığı belli değildir. Aynı zamanda, neden bazı yinelemelerin kendisi tarafından çıkarıldığını ve bazılarının çalışma metninde tutulduğunu açıklama konusunda, Abdolah herhangi bir zahmete de girişmemektedir.

Hukuksal ve dinsel metinler, sözcük kullanımı bakımından herhangi bir değişikliğe çok duyarlıdır (bkz. Van Der Horst). Bu çalışmadaki verileri temel alarak, Abdolah'ın betimlemesinin ya da çalışma yordamının, okuyucunun zihninde dikkati dağıtma etkisi yaratabilecek türden ve iletişim kanalına ait bir karışım biçimi, bir bozulma olduğu öne sürülebilir. Onun niyeti, 'girişiminin' başlangıç evresinde bu olmayabilir, ancak sonuç olarak, bu durum, önceden hedeflenen basitleştirmeden çok daha fazla kafa karışıklığı, bozulma ve güçleşmeye neden olmaktadır.

Inleiding Tot Het Probleem

In de bespreking van zijn tweedelige boek over de Koran en de Profeet Moehammed zegt de commentariër oftewel verteller op de positie van een vertaler Kader Abdolah het volgende (door Sandra Kooke, 26 April 2008, <https://www.trouw.nl/home>):

“...Nu lees je in de Koran hoe Mohammed zich ontwikkelt van zachtaardig, poëtisch mens tot streng, gewelddadig mens. Toen besloot ik ook nog de talloze herhalingen eruit te halen...”

Uit deze korte aanmerking kunnen we opmaken dat Abdolah¹ ten minste twee problemen in de heilige tekst ziet: de verandering van de profeet Moehammed van een zachtaardige mens tot een gewelddadige man, waarvan Abdolah eigenlijk concrete bewijzen moet inleveren en ten tweede, talloze herhalingen, die hem waarschijnlijk overbodig lijken, maar de verwijdering van de betreffende herhalingen past hij op de originele tekst helaas inconsistent toe. Op dit punt komt de vraag “wat is de functie van herhalingen in heilige teksten?” naar voren. Is herhaling er echt overbodig of vervult zij een taalkundige en retorische functie? Het lijkt alsof Abdolah te werk is gegaan zonder na te denken wat voor een redevoering heilige teksten eigenlijk zijn. Men moet hier ook vanzelfsprekend bij gaan vragen of hij dezelfde maatstaf op andere heilige teksten bijvoorbeeld op de Bijbel gezet heeft. Als hij een opdracht gekregen zou hebben teneinde de Bijbel te vereenvoudigen, zou hij dan betreffende herhalingen eruit gehaald hebben? Dit soort vragen hebben natuurlijk een speculatieve inhoud. Maar het wordt onvermijdelijk op een gegeven moment om erover na te denken.

Aan de hand van deze constatering zal ik mijn betoog voornamelijk concentreren op het begrip ‘herhaling’ in vooral schriftelijke heilige teksten, in dit geval in de Koran en de Bijbel en in dit kader op de werkwijze van Abdolah in de zogenaamde vertaling van de Koran. Aan de ene kant komt de herhaling in teksten naar voren vanuit het perspectief van taalwetenschappelijke theorieën en zijn weergave in de praktijk, dat wil zeggen in heilige teksten. Aan de andere kant breng ik op tafel de merkwaardige onderneming van Abdolah, die als atheïst zijnde een voor zichzelf onbegonnen en zwaar werk aangegaan is door de ‘vertalingsopdracht’ van de Koran in het hedendaagse Nederlands op zijn schouder te nemen. Dit lijkt op iets als het Nieuwe Testament laten vertalen door een gedwongen naar Israel geëmigreerde Nederlandse Jood in het hedendaagse Hebreeuws. Deze metafoor is om te laten denken over de geschiktheid en deskundigheid in het volbrengen van een taak op een succesvolle manier.

Met deze optie is er geenszins een probleem, tenzij de opdrachtnemer met het basis principe ‘consistent blijven’ in de opzet en uitvoering van het project rekening houdt. Als er sprake is van zowel denotaties als connotaties rondom een historisch of religieus werk, kan men überhaupt uiteraard een persoonlijke interpretatie inleveren. Dat zou zelfs een bijdrage zijn geweest tot de verduidelijking van dat werk op het betreffende domein. Maar als men een vertaling maakt van een bestaand gepolemiseerd werk, dan is er alle reden te verwachten dat men zich duidelijk onthoudt van persoonlijke ingreep en interpretatie. In dit opzicht is het belangrijk om alles te laten zijn voor wat ze zijn in het originele werk, ook al zijn ze herhaalde stukken in de originele versie.

Deze studie heeft dus betrekking op herhaling in de heilige teksten van de Islam en het Christendom en haar impact op de originele en de vertaalde tekst (bijvoorbeeld *Rahman*, 55; *Mürselat*, 77; *Johannes*, 8-21) vanuit een vergelijkende taalkundige en vertaalwetenschappelijke optiek teneinde de tekortkomingen in de analyse van Abdolah in termen van het effect en de functie van herhaling te kunnen laten zien en bediscussiëren.

In dit verband neem ik relevante stukken uit de Koran en de Bijbel, waarvan men kan zeggen

¹ De schuilnaam (i.e. *Kader Abdolah*) van deze schrijver van Perzische komaf heeft een interessante inhoud. *Abdolah* betekent de knecht van Allah en *Kader* betekent lot. Dit wijst erop dat zijn lot uiteindelijk weer alleen maar een knecht van Allah te worden is.)

dat er sprake is van een herhaling in de tekststructuur. Daarna zal ik uitleggen waarom ze herhaald zijn en een verband leggen tussen de ingreep van Kader Abdolah en de structuur in de originele teksten.

Herhaling in Teksten

Een docent in een universiteitszaal gaf een interessante opdracht aan zijn studenten aan het begin van zijn college. De studenten moesten hun docent uitdagen met een zin, die in de geschiedenis der mensheid nog nooit door een sterveling geproduceerd was. Die zin had dus uiterst origineel moeten zijn. Uiteindelijk kon geen enkele student opkomen met die verwachte originele zin. De docent probeerde te laten zien dat alle talige uitingen van mensen reeds door iemand in het verleden uitgesproken zijn. Met andere woorden, onze woorden en zinnen zijn al bepaald en gestuurd door mensen, die met en vóór ons geleefd hebben. We leven, gebruiken, spreken, sturen continu de woorden van anderen. In moderne democratische rechtsstaten kiezen individu's uit een reeks uitingen, die hun door de democratische staat aangeboden zijn, om zeker te worden van hun vrijheid van meningsuiting. Dat wil zeggen, de scala van uitingen (dus de grenzen van die scala) is reeds bepaald. In andere staten die in extern en intern opzicht onder controle zijn, spreken individu's de reeds door de staat klaargemaakte en voor hen uitgekozen uitingen uit. In dit opzicht bevat de formele vrijheid slechts een nuance in de verschillende delen van de wereld, maar de werkelijke vrijheid is het discussiepunt van een andere dag, die nog niet in zicht is.

Op zichzelf is dit een interessante bewering, die tot op zekere hoogte waarheidsgehalte heeft, als wij rekening houden met het *behaviourisme*. De generatieve theorie had dus echter een ander inzicht in deze zaak meegebracht. Door middel van deze productieve oftewel creatieve eigenschap van het taalsysteem kan men uiting geven tot originele gedachten, waarvan mensen in de kunst, literatuur, techniek en wetenschap gebruik maken. Deze constatering laten allemaal zien dat de ene kant van ons neiging heeft tot gewone bekende gedragspatronen, terwijl de andere kant van ons degelijk behoefte heeft aan iets nieuws, iets unieks, dat ons kan verbazen.

Dit onderwerp was uitvoerig bestudeerd door John Fiske (Fiske, 2014: 77). In zijn beschrijving van de communicatietheorie citeert hij het model van Shannon en Weaver uit 1949. Dit model brengt een rekenkundige invalshoek tot de menselijke communicatie. Het beschouwt communicatie als een eenvoudig lineair proces (Shannon & Weaver, 1949). Shannon en Weaver bespreken drie moeilijkheidsniveaus in een communicatieproces. Op niveau A zijn er technische problemen, waarbij de graad van transfer van communicatiesymbolen de hoogte van de moeilijkheid bepaalt. Op niveau B is er sprake van betekenisproblemen, waarbij de centrale vraag is hoe precies de overgebrachte symbolen eigenlijk de bedoelde betekenis kunnen weergeven en op niveau C bekijkt men hoe goed de ontvangen betekenis het gedrag in de beoogde richting kan beïnvloeden. Deze benadering geeft ons uiteraard de indruk dat de communicatie eigenlijk een controle- en sturingsproces is. Dit betoont het rekenkundige en zeer formele aspect van het model. We kunnen deze aanmerking misschien beter relativiseren, als we denken dat communiceren eigenlijk een vorm van onderhandelen, een resultaatgericht dynamische beweging is. Op niveau A en B is er sprake van een mechanisch obstakel (A) en een semantisch obstakel (B). Een semantisch lawaai of obstakel is een door de zender onbedoeld betekenisverlies aan de kant van de ontvanger en een mechanisch lawaai of obstakel is een technisch probleem met betrekking tot het sturingsproces van de boodschap (in het communicatiekanaal dus). Enige afbraak in de sturing kan direct effect hebben op de formatie van een betekenis. Die formatie moet dus wel verwezenlijkt worden door middel van een reeds bepaalde informatie. Het signaal is de concrete vorm van een boodschap. Bijvoorbeeld een licht dat een keer of twee keer (i.e. de frequentie) knippert wordt dus direct verbonden aan een betekenis. Als het een keer is duidt dit de Bijbel aan bijvoorbeeld, als het twee keer knippert wijst het op de Koran. We moeten hierbij wel voorzichtig zijn dat enkel en alleen de frequentie ons in

het kader van menselijke communicatie niet zoveel soelaas kan bieden. De inhoud van betekenis is absoluut het grootste deel van het succes in de communicatie, maar de frequentie, voorspelbaarheid en keuze zijn zeker essentiële elementen bij het volledig begrijpen van de abstracte structuur van de communicatie.

In dit verband brengt Fiske terecht een belangrijke dichotomie ter sprake uit de natuurkunde: *redundancy* (frequentie of herhaling) en *entropy* (uniekheid of onduidelijkheid). Herhaling is rechtstreeks gerelateerd aan informatie. Herhaling is iets wat voorspelbaar, normaal, gebruikelijk en gewend is in een boodschap. Zijn tegenpool is onduidelijkheid of uniekheid (Fiske, 2014: 83). Herhaling is het resultaat van een hoge voorspelbaarheid, terwijl onduidelijkheid of uniekheid het resultaat is van een lage voorspelbaarheid. Fiske constateert in dit kader een belangrijk gegeven: als een boodschap lage voorspelbaarheid heeft, dan is die boodschap uniek of onduidelijk en heeft die boodschap een hoog informatiegehalte. Aan de andere kant, bevat een boodschap met hoge voorspelbaarheid een onnodige herhaling en daardoor weinig informatie. Talige rituelen die we iedere dag herhalen zijn een voorbeeld van herhaling (met kennissen en vrienden elkaar begroeten op straat bijvoorbeeld). Fiske waarschuwt ons op dit punt helemaal terecht: onnodig betekent absoluut niet onnuttig. Met andere woorden betekent onnodige herhaling helemaal niet een onnuttige (of een lege) actie. Volgens Fiske is herhaling in de menselijke communicatie niet alleen een nuttig en functioneel, maar ook een absoluut vitaal element (Fiske, 2014: 83). Theoretisch gesproken kan de communicatie zonder herhaling ook verlopen, maar in de praktijk is een communicatie zonder herhaling bijna een uitzondering. Voor de communicatiepraktijk is herhaling in bepaalde proportie noodzakelijk.

Volgens Shannon en Weaver heeft herhaling twee basis functies: technische en maatschappelijke. Herhaling zorgt ervoor dat codering en controle in taal makkelijk geschieden. Het feit dat spelling van woorden in schriftelijke taal met behulp van herhaling standaard blijft. Dit vergemakkelijkt de benodigde spellingscontrole van schriftelijke teksten. Als ik zeg "Een boek...", dan is het hoog waarschijnlijk dat er een aanvulling zoals "Een boek is om te lezen" komt ten opzichte van "Een boek is de herinnering van het verdriet in het verleden". Een dichter, kunstenaar of een reclamemaker kan de tweede zin bedenken, maar dit is het uiterst onvoorspelbaar gebruik van een taal vol met *entropy*. Betrouwbaarheid van een boodschap wordt altijd getoetst door middel van reeds aanwezige boodschappen in termen van structuur en inhoud. Conventie en gebruik vormen onze ervaring, die ons het gevoel geeft of iets klopt of niet. Een auteur die in zijn werk buiten bekende conventies gaat, had allang rekening moeten houden met de afwezigheid van een direct contact met zijn lezers. Als hij/zij onvoorspelbaarheid en uniek gebruik van talige combinaties belangrijk vindt, dan moet hij/zij er absoluut van uitgaan dat hij/zij door lezers niet begrepen zal kunnen worden. In dit opzicht zijn conventies direct gerelateerd met herhaling, die ervoor zorgt dat conventies geïntegreerd worden. Schrijvers, die beogen om direct en ongestoord contact te willen hebben met hun lezers, maken regelmatig gebruik van conventies en herhaling. Maar auteurs, die graag iets origineels willen zeggen en die hun lezers willen verbazen met hun onverwachte combinaties, brengen onbekende informatie naar voren, die met de aanwezige inhoud oftewel boodschap de gemoederen van lezers bezig kan houden.

Soms krijgt men een aanmerking van beoordelaars voor een ingezonden artikelmanuscript zoals "de auteur somt in de introductie reeds bekende begrippen op, die ons onnodig lijken". Het lijkt echter noodzakelijk te zijn dat men eerst iets ouds, iets bekends moet uitleggen teneinde iets nieuws te presenteren. Lezers construeren eigenlijk de betekenis van een boodschap binnen een coherente context, die lezers vertrouwd en bekend lijken. Het kan verwarrend effect hebben en uiteindelijk een onbegrijpelijke tekst worden, als men direct het onderwerp aansnijdt met een reeks onbekende en onvoorspelbare informatie. Het kan ons helpen om transferproblemen van een onvoorspelbare (*entropy*

inhoudende) boodschap op te lossen als we herhaling in de tekst verhogen. Een introductie met bekende feiten kan vergezeld gaan met een zin als “Nu ga ik iets bijzonders uit de doeken doen, wat u als lezers of toehoorders nog nooit gelezen of gehoord hebben”.

Fiske benadrukt dat herhaling helpt om problemen met betrekking tot lezer of ontvanger op te lossen. Teneinde grote massa's en grote gevarieerde groepen van mensen te kunnen bereiken, moeten we een boodschapstructuur construeren, die gebaseerd is op groot aantal herhalingen (Fiske, 2014: 85). Als we te maken hebben met een betrekkelijk kleine, homogene en speciale groep, dan kunnen we misschien een boodschap met meer *entropy* sturen. We zullen hierna verder behandelen of Kader Abdolah deze functie van herhalingen goed begrepen heeft of niet. Gesproken taal bevat meer herhaling dan schriftelijke taal, want de lezer kan de geschreven tekst opnieuw lezen, maar in gesproken taal is er soms misschien geen gelegenheid om de informatie te laten herhalen. Als er toch nog herhaling is in een geschreven tekst, dan moet die herhaling een speciale functie vervullen zoals verbazen, waarschuwen, wakker schudden, evenwicht scheppen ten opzichte van de onbekende informatie, die er samen meegaat. Herhaling heeft dus een probleemoplossende functie, die waarschijnlijk verbonden is met het specifieke karakter van de boodschap en ontvanger. Als we een bepaalde boodschap naar conventies en criteria opzetten, dan verminderen we *entropy* en verhogen we herhaling. Het komt erop neer als we een esthetische maatstaf en criterium toepassen op iets, wat nog nooit gezegd of geproduceerd is. Dat criterium kan dan een evenwicht vormen tussen bekende en onvoorspelbare aspecten van een tekst. Als we een tekst met een originele boodschap hebben, dan is het toch nog noodzakelijk om het onderwerp met reeds bekende feiten te versterken of te relateren. In een gedicht worden het versmaat en rijm om ervoor te zorgen dat niveau A en B qua vorm en inhoud de te geven boodschap versterken.

Herhaling, conventie en coherentie omhelzen de gegevens, die voor de eerste keer met lezers gedeeld zullen worden. Herhaling is in die zin geenszins een onnodig element in een tekst of gedicht. Herhaling is zelfs een versterkend middel in de muziek, als de componist een bepaalde nadruk wil leggen op een stuk van de gehele musicale compositie. Herhaling is dus een nadruk, die de aandacht van de lezer naar een onmiskenbaar aspect van de boodschap wil trekken. De bereikbaarheid van een tekst of een kunststuk wordt verhoogd door middel van herhaling in de structuur van die tekst of dat kunststuk. Religieuze teksten zijn ook uitingen, die bedoeld zijn om grote massa's of beter gezegd alle mensen op aarde te bereiken. Een uitspraak als “herhaling is onnodig, daarom weggehaald uit de vertaling van de tekst”, kan derhalve wijzen op het volledige onbegrip met betrekking tot de natuur van het betreffende verschijnsel. Moet dan een hoog kunststuk in termen van vorm en inhoud meer onvoorspelbaar zijn dan populaire kunstvormen? Communicatietheorie zegt dat we een boodschap naar zo veel mogelijk mensen moeten kunnen overbrengen, maar in de kunst kan dit weer andersom uitpakken en waar zijn. Als je dus een populaire kunstvorm hebt, dan moet je ook veel herhaling gebruikt hebben. Religieuze teksten bevatten unieke en onvoorspelbare boodschappen, maar tegelijkertijd zijn ze bedoeld grote massa's of beter gezegd gehele mensheid aan te raken. Dit is inderdaad een zeer interessant punt, waarop *entropy* (onvoorspelbaarheid) en *redundancy* (herhaling) tot elkaar toe komen. Kunstvormen die aanvankelijk niet begrepen en geprezen werden, maar later overal, bijvoorbeeld in commerciële producten gebruikt werden, kunnen in dit verband gedacht worden.

In dezelfde zin richt een religieuze leider, een politicus, een docent of een kunstenaar zich voornamelijk tot ontvangers van hun boodschap. De toehoorders staan hierbij in het centrum van de doelstelling die te maken heeft met het volledig overbrengen van een boodschap. Allemaal nemen ze een succesvolle communicatie zeer serieus. Als een schrijver niet uit is op een grootschalige en wijd verspreide communicatie, dan is die alleen maar bezig met persoonlijke ervaring en gevoelens. Daarom is daar herhaling niet erg nodig. We hebben pas behoefte aan herhaling, als we communicatie efficiënt

en massaal willen maken en als we communicatieproblemen willen wegwerken. Herhaling is ook noodzakelijk wanneer we maatschappelijke coherentie en cohesie willen verzekeren; een gemeenschap of een gehele maatschappij harmonieus bij elkaar willen houden (Fiske, 2014: 87-89). Fiske onderstreept ook een ander belangrijk aspect van herhaling, namelijk in volksliederen zijn er stukken, die herhaling en uniekheid simultaan bevatten. Persoonlijke variaties per lied zijn alleen binnen de grenzen van een conventie of in combinatie met een informatieherhaling toegestaan. Als dichter *entropy* kunstzinnig kan verenigen met herhaling, dan kan het begrip van de uniekheid van de boodschap vergemakkelijkt worden. Indien een boodschap een unieke en onvoorspelbare inhoud heeft, kan herhaling dan hierbij een versoepelende functie vervullen. De abstracte of *avant-garde* kunst heeft een impliciete onvoorspelbare neiging, die suggereert dat Kunst voor kunst is en dat kunstenaar niet een direct verband hoeft te behouden met zijn/haar publiek. *Entropy* wordt eigenlijk dan ook een voorlopige onvoorspelbaarheid tot het moment waarop de kunstenaar zichzelf is gaan herhalen, want onvoorspelbaarheid of uniekheid die zich herhaalt is niet meer een geval van *entropy*. Het is immers intussen reeds iets voorspelbaars geworden vanwege de frequentie, die zij in zijn ontologie behoudt.

In dit opzicht is herhaling een cruciaal element in een communicatieproces, omdat zij verschillende en apartstaande structuren van dat proces bij elkaar brengt. Daarom kan zij meestal ook als intersectie-structuur optreden, die wijdverspreide componenten achter elkaar kan zetten. Normaal gesproken zou men de betreffende componenten nooit bij elkaar verwachten, maar door middel van de verzachtende en verenigende functie van herhaling kunnen die verschillende componenten coherent in een tekst staan. Fiske geeft hierbij een interessant voorbeeld uit de mediawereld. De Engelse krant *Daily Mirror* zet een kop met de titel "confrontatie", waarbij een foto een evenwicht maakt met de subtitel "Demonstratie van zwarte mensen botst met Londen-politie" (zie Fiske, 2014: 91). Het feit dat zwarte mensen geweld toepast op de Londen-politie levert hier iets onvoorspelbaars, dus *entropy*. Een doorsnee Engelse lezer zou dit nieuws normaal gesproken als verbazingwekkend beschouwen. Maar de woorden zoals "confrontatie" en "botsing" zorgen ervoor dat er een evenwicht komt bij die onvoorspelbaarheid en dat wil zeggen dat de politie ook niet passief bleef staan tegen die aanval, maar wel een reactie gaf. Dit aspect schept een herhaling-functie in die verwarrende tekst, hetgeen erop neer komt dat gebruik van geweld van beide kanten kwam. In dit geval zien we duidelijk dat er iets unieks en onvoorspelbaars zich voordoet samen met de informatie die we allang kennen vanwege de frequentie. Deze herhaalbaarheid zorgt ervoor dat we een onbekende boodschap tragsgewijs verteren en volledig begrijpen. Dit gegeven wordt ondersteund door de invalshoek van Renkema:

"Wanneer u de overbodige woorden schrappt, bewijst u de lezer een dienst. Maar ook hier geldt een waarschuwing. Soms hebben lezers juist een extra voorbeeld of een herhaling nodig om de informatie gemakkelijk te begrijpen. Strikt genomen is het gekleurde glas bij verkeerslichten overbodig. De aanwijzing dat het bovenste licht 'stoppen' betekent, is al voldoende. Toch zijn de drie kleuren bijzonder gemakkelijk. De economie heeft niet het laatste woord...Het pleonasme en de tautologie zijn twee stijlfiguren die, als ze goed gebruikt worden, de zeggingskracht van een mededeling verhogen. In een pleonasme wordt een deel van de betekenis herhaald. Een voorbeeld. In de betekenis van 'baby' zit het element 'pas geboren'. Maar het bericht 'pas geboren baby ontvoerd' geeft aan dat de baby nog héél jong is..." (Renkema, 1994: 91). De economie is misschien hier niet het juiste woord, want als je iets herhaalt of iets nog een keer gebruikt, dan kan dat betekenen dat je daar wel zuinig op bent. Fiske lijkt hierbij wel een punt te hebben. Het gaat eigenlijk om een evenwicht te creëren tussen bekende en onbekende aspecten van een boodschap, zodat die bij ontvangers goed doorkomt.

In een andere publicatie maakt Renkema dit punt duidelijker. De meest herkenbare eigenschap van een tekst is inderdaad het feit dat zinnen of uitingen met elkaar verbonden zijn. Deze relatie wordt verschaft door middel van twee cruciale begrippen in de tekstwetenschap: cohesie en coherentie

(Renkema, 2004: 103-106). In het voorbeeld “Jan is ziek. Daarom is hij vandaag niet op school”, verwijst het voornaamwoord “hij” naar Jan. Dit woord wordt gebruikt hier om de herhaling van Jan te vermijden. Deze verwijzing is een voorbeeld van cohesie, terwijl de causaliteit in de afwezigheid van Jan een voorbeeld van coherentie is. Lexicale cohesie is een verbondenheid tussen inhoudswoorden (naamwoord, werkwoord, bijvoeglijk naamwoord, bijwoord), die in de achtereenvolgende delen van een tekst worden gebruikt. Repetitie en collocatie zijn twee onderdelen van een lexicale cohesie. Repetitie heeft ook verschillende vormen zoals herhaling van hetzelfde element, synoniem, hyponiem/hyperoniem, meroniem (deel/geheel-relatie) en antoniem. Herhaling houdt een verwijzing in naar hetzelfde begrip.

Een pure vorm van herhaling, een refrein, dat wil zeggen, zonder een verwijzing, is meestal te zien in gedichten of liederen, waarvan een gedeelte na elk couplet wordt herhaald. De primaire functie van het refrein is het nadruk leggen op de bestaande en de te construeren boodschap. Syntagmatische relatie kan ook een nieuwe paradigmatische relatie vormen door middel van connotaties. Lineair verband kan plaats maken voor een nieuwe paradigmatische samenstelling. In een dagelijks taalgebruik kan de vorm van een teken (concept) makkelijk verdwijnen, maar in een literair taalgebruik dragen de vorm en inhoud van een begrip evenveel verantwoordelijkheid en belang om een nieuw paradigmatisch verband op te zetten (Bayat, 2010: 166-167). Renkema beschouwt de poëtische functie van een herhalende zin in een tekst als een concreet voorbeeld van intertextualiteit (Renkema, 2004: 68-69). In dit geval kan de structuur van een herhalende zin in termen van zowel vorm als inhoud een herinnerende structuur van een zin uit een ander soort tekst. Herhaling kan dus hierbij een herinnerende, verbindende en waarschuwendende functie vervullen. Daarom moet er een onderscheid gemaakt worden tussen taalgebruik, dat zich concentreert alleen op de gecodeerde boodschap en dat een verband legt tussen de in de bestaande tekst gecodeerde boodschap en de boodschap in andere teksten. De poëtische functie maakt wel gebruik van intertextualiteit, maar ook van onverwachte combinatie uit paradigmatische relaties.

Herhaling in de Bijbel en de Koran

We hebben gezien dat herhaling in schriftelijk of gesproken taal minstens een verduidelijkende en versterkende functie heeft. Met voorzichtigheid kunnen we suggereren dat die functie in allerlei soorten teksten zijn werking toont. Nu ga ik de herhaling uit een kleine representatieve subset in de heilige teksten van de Islam en het Christendom behandelen. Daartoe zijn twee hoofdstukken uit de Koran en één hoofdstuk uit de Bijbel (*Rahman*, 55; *Mürselat*, 77; *Johannes*, 8-21)² gekozen. De hoofdstukken *Rahman* (De Meest Barmhartige) en *Mürselat* (de Uitgezondenen) en Johannes bevatten herhalingen die betrekking hebben op een andere vorm van intertextualiteit. Alle drie teksten sluiten zich in termen van het construeren en overbrengen van een primaire boodschap aan bij de conceptuele uitleg in de voorafgaande sectie.

De 55ste *soera* (oftewel het 55ste hoofdstuk) in de Koran is *Rahman*, die de meest barmhartige betekent³. Dit is één van de vooraanstaande eigenschappen van Allah (God) in het heilige boek. De titel van dit hoofdstuk is als “Hij is verheven” vertaald door Abdolah. Het is een zodanige belangrijke kwaliteit van Allah dat ieder hoofdstuk met een gebedje, dat deze eigenschap herhaalt, begint, namelijk “In naam van Allah, de meest barmhartige, de meest genadevolle”. Dit aspect wordt helaas niet gezien

² In de analyse heb ik gebruik gemaakt van de onderstaande versie van de Koran en de Bijbel:

-*Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali*. 2003. Onder redactie van Prof. Dr. Hayrettin Karaman *et al.* Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları / 86-A.

-*Mijde: İncil'in Çağdaş Türkçe Çevirisi*. 1990. İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları.

³ De finale beslissing over de vertaling van de Soera en Ayat is grotendeels door mij genomen op basis van de webpagina's [http://www.risala.nl/koran-vertaling/#De_Meest_Barmhartige_\(Ar-Rahmaan\)](http://www.risala.nl/koran-vertaling/#De_Meest_Barmhartige_(Ar-Rahmaan)) en <https://www.statenvertaling.net/bijbel/joha/9.html>

in het concept “verheven”.

Aan het begin van deze soera wordt er in de eerste twaalf secties (een soera bestaat uit meerdere secties, waarvan elk een *ayat* heet) verteld over de eigenschappen van de zegeningen, die in het gehele universum door Allah aan de mens geschonken zijn. Tussen alle secties door is er specifieke informatie waar te nemen, waarbij we merken dat er onbekende informatie-elementen gepresenteerd worden. Bijvoorbeeld in ayat 5 van de soera Rahman wordt er meegedeeld dat de zon en de maan volgens een reeds bepaald plan hun banen doorlopen. Daarvóór (in de eerste vier ayat) wordt er gezegd dat Allah de mens geschapen heeft en het heilige woord en de uitleg aan de mens onderwezen heeft. Deze vier secties zijn dus betrekkelijk bekende informatie in een heilige tekst en daarom zetten ze een *redundancy* (relatief hoge frequentie of voorspelbaarheid) op.

De hierop volgende sectie (dus ayat 5) levert een totale contrast ten opzichte van de eerste vier en dat heeft te maken met *entropy* (uniekheid of onvoorspelbaarheid). Men zou niet gauw verwachten om een natuurkundige uitleg of een voor zijn tijdperk aanzienlijk onbekende informatie te lezen in een religieus boek. Derhalve vervult ayat 5 hier een verbazingwekkende functie, die een evenwicht creëert tussen bekende en onbekende informatie. Dit evenwicht verbindt de soorten van informatie met een hogere boodschap aan de mens, namelijk dat alles wat op de hemel en aarde waargenomen wordt, tot Allah behoort. De mens is geenszins in het bezit van allerlei genoemde, waargenomen en genuttigde (concrete of abstracte) voorwerpen (of zegeningen). De mens maakt voorlopig gebruik van al deze voorwerpen gedurende zijn/haar leven. Daarna keert alles terug tot voor immer blijvende Allah. In deze optiek is een persoonlijk bezit, eigendom of kapitaal een futiele werkzaamheid. Niets komt met de mens het graf in, als de mens doodgaat, behalve zijn/haar goede daden en dankbaarheid voor alles waarover hij/zij gedurende zijn/haar leven beschikte.

In feite is de opzet van deze soera ongetwijfeld uitstekend. De soera *Rahman* bestaat uit 78 ayat in totaal, waarvan bijna de helft een opvallend herhalende vraagzin is: “Welke van de gunsten (zegeningen) van uw Heer (leermeester) wilt gij dan ontkennen?”. Deze opmerkelijke zin begint vanaf ayat 13 en herhaalt zich regelmatig om de twee ayat. Vanaf ayat 6 worden de zegeningen en de daaraan verbonden vermaningen opgesomd tot ayat 13. Planten (het woord *Necm* kan ook ster betekenen) en bomen aanbidden Allah, die de Hemel er bovenop getrokken en er een evenwicht tussen (tussen de Hemel en de Aarde) berekend heeft. Opdat gij dit evenwicht niet zou verstoren. Houdt de weegschaal naar recht en doet aan de maat niet tekort. Allah heeft de aarde, waarop er vruchten, palmbomen met schede, gebolsterd graan en geurige bloemen zijn, voor levende wezens geschapen. Na deze ayat (sectie 12) komt de herhalende zin in ayat 13 voor de eerste keer naar voren: “Welke van de gunsten (zegeningen) van uw Heer (leermeester) wilt gij dan ontkennen?”. *Entropy* en *redundancy* komen hier bij elkaar teneinde de verbazing en vermaning inhoudende functie te verwezenlijken. De mathematische berekening, schepping en de verdeling zijn allemaal onder de controle van Allah en de mens heeft alles wat voor zichzelf nuttig is tot zijn/haar beschikking. De enige taak van de mens is het tonen van dankbaarheid. Gaat de mens dan toch de weg van ontkenning kiezen? Dit is inderdaad de meest kunstzinnige, literaire, subtiele en beleefde vorm van waarschuwen.

Na deze vermaning gaat ayat 14 nog door met de actie van Allah, die de mens uit een droge (gebakken) klei als aardewerk en de Djinns (onzichtbare wezens) uit een pure vlam van vuur schiept. In ayat 16 komt de herhalende retorische vraagzin weer naar voren: “Welke van de gunsten (zegeningen) van uw Heer (leermeester) wilt gij dan ontkennen?”. Het lijkt zo dat we de wisselwerking hier alleen maar goed kunnen begrijpen in termen van de dichotomie *entropy* en *redundancy*. In ayat 17 wordt er weer de verhevenheid van Allah benadrukt door een nieuwe natuurkundige informatie te presenteren: “Allah is de Heer der twee Oosten en de Heer der twee Westen”. Hiermee wordt bedoeld dat de zonsopgang en de zonsondergang des zomers en des winters, dus twee keer in totaal veranderen. Dit is

een helemaal nieuwe mededeling voor mensen in de zevende eeuw, datgene wat een *entropy* levert. Daarna komt de herhalende retorische vraagzin in ayat 18: “Welke van de gunsten (zegeningen) van uw Heer (leermeester) wilt gij dan ontkennen?”, om een evenwicht aan het helemaal onbekende verschijnsel te brengen. Hetzelfde patroon gaat door in ayat 19 en 20, die eigenlijk naar een betrekkelijk recente ontdekking in de wetenschap verwijzen: “Allah heeft de twee zeeën gescheiden, die elkander eens zullen ontmoeten. Daartussen is een versperring geplaatst welke zij niet passeren”. Daar is een verticale scheidslijn tussen de Atlantische Oceaan en de Middellandse Zee op basis van het zoutgehalte. Daardoor worden de wateren van de twee zeeën niet met elkaar gemengd. Dit is iets wat pas in de 20ste eeuw ontdekt is. In dit opzicht creëren ayat 19 en 20 zeker een volledige vorm van *entropy* en ayat 21 bevat weer die herhalende zin om redundancy en frequentie te verhogen en om een retorisch evenwicht in de tekst te brengen. Ayat 22 houdt een speciale eigentijdse waarschuwing in voor rijke mensen in de Arabische samenleving, die hun rijkdom dankzij de handel in parel en koraal verworven hadden: “Er komen parels en koraal uit beide zeeën vandaan”. En ayat 23 stelt weer de retorische vraag aan die rijke mensen, die een stukje van hun rijkdom helemaal niet willen delen met armen: “Welke van de gunsten (zegeningen) van uw Heer (leermeester) wilt gij dan ontkennen?”. Ayat 24 sluit zich aan bij de herhalende retorische zin in ayat 23: “Van Allah zijn die bergenhoge schepen op zee”. Dit is een directe waarschuwende boodschap aan die rijke mensen: alles behoort tot en komt uiteindelijk terug tot Allah. Persoonlijke rijkdom en eigendom is iets wat temporeel en futiel is. Delen is belangrijk; alles opstapelen met hebzucht is niet gewenst en toegestaan. Ayat 26 en 27 leggen duidelijk uit dat rijkdom vergroten met een blinde gulzigheid een totale dwaze en onverstandige actie is: “Alles en alle levende wezens, die op aarde zijn, zullen ooit vergaan. Maar er blijft alleen het Aangezicht van uw Leermeester, de Bezitter van Heerlijkheid en Eer (verhevenheid, vergeving en barmhartigheid)”. Ayat 28 is de herhalende zin. In ayat 29 wordt er meegedeeld dat allen, die op aarde en in de hemelen zijn, van Allah zegeningen afsmeken. Elk moment toot Allah een andere heerlijkheid. Ayat 30 is de herhalende vraagzin. Ayat 31 is de aankondiging dat er ooit met mensen en djinns zullen worden afgerekend. Ayat 32 is de herhalende vraagzin. Ayat 33 is een uitdaging aan mensen en djinns: “O, groep van djinns en mensen, als jullie de kracht hebben om de grenzen der hemelen en der aarde te overschrijden, probeert dit dan. Doch gij zult dit alleen met een grote kracht kunnen doen”. Ayat 34 is weer de herhalende vraagzin. In de volgende secties wordt het einde van het heelal uitgelegd. Op die dag zal de zonde der djinns en mensen niet gevraagd, omdat hun daden al herkenbaar uit hun gezichten zullen worden. In de volgende secties wordt het paradijs beschreven. Mensen met goede daden zullen naar het paradijs gaan. In ayat 54 zullen deze goede wezens zich nedervlijen op divans met tapijten, waarvan de voeringen van dikke zijde zullen zijn en het fruit der paradijsuinen zal altijd dicht bij de hand liggen. Ayat 55 is weer de herhalende vraagzin. Ayat 56 is een problematische sectie, waarvan de vertaling met extra voorzichtigheid uitgevoerd moet worden. In de meeste vertalingen wordt “daarin zijn kuise meisjes met zedige blik, nog nooit door een mens of djinn aangeraakt” zo gauw gezegd, hoewel de woorden zoals meisje of vrouw in de originele tekst nooit gebruikt worden. De verwarring komt hoogstwaarschijnlijk door het geslacht van de vertaler en de daaraan verbonden lust, want in de originele tekst wordt het woord *Hurr* en *Hurr el Ayn*, dat wit en wezens met witte ogen (waarschijnlijk wezens met schone, onbevleete ogen, die de vreugde mee zullen brengen) betekent, gebruikt. Het woord *Hurr* (wit) wordt ook voor de discipelen van de Profeet Jezus Christus in de meervoudige vorm gezegd. *Havariyun* betekent mensen met witte kleding. Het zinnetje *Kasiratu-ttarfi* (echtgenoten die hun blik fixeren op hun partners) slaat niet op een meisje of vrouw, maar op een schone, kuise partner. In ayat 58 en 68 wordt een antwoord gegeven op de rijke mensen van Mekka (mensen in ayat 22), die ook kostbare vruchten in magazijnen houden, in hoog prijs verkopen en niet delen met arme mensen. Er zullen vruchten, dadels en granaatappels in het paradijs zijn, die arme mensen ontnomen zijn. In ayat

70 en 72 komt het begrip *hurri* of schone/mooie partners weer naar voren. In de meeste vertalingen wordt het woord meisje of vrouw gebruikt. Doch in de originele tekst worden woorden zoals mooie wezens en *Hurri* dus wezens met witte, schone ogen (*Fihinne hayratun hisanun* en *Hurun maksuratun fil hiyam*) tot uitdrukking gebracht. Deze soera wordt afgesloten met de versterking van de hoedanigheid van Allah: “Gezegend is de naam van uw leermeester, de bezitter van heerlijkheid en eer (verhevenheid, vergeving en barmhartigheid)”.

De 77ste Soera in de Koran is *Mürselat* (de uitgezondenen, zij die gezonden waren). Deze soera behandelt engelen en profeten, die als vertegenwoordiger van Allah uitgezonden zijn om de ware boodschap aan mensen voor te leggen. Er wordt medelijden getoond met degenen die deze boodschap niet hebben kunnen ontvangen. De waarschuwing en deernis worden in een herhalende retorische zin uit de doeken gedaan. Eerst wordt een zwerfwoord uitgedrukt door Allah in de eerste zes ayat. Deze zes secties zweren bij degenen die met goede bedoeling uitgezonden zijn (engelen en profeten), bij hen die verbrijzelen, bij hen die heinde en ver verspreiden, bij hen die goed onderscheiden, bij hen die de vermaning toedienen om tot verontschuldiging te brengen en te waarschuwen. Ayat 7 deelt mee dat hetgeen aan de mens is beloofd voorwaar gebeuren zal. De eerste zes secties vervullen een verduidelijkende uitleg. Ayat 7 openbaart dat er een antwoord op de waarschuwing zal geschieden. Vanaf deze ayat wordt verteld hoe het allemaal tot stand zal komen: “als de sterren verduisterd zullen zijn, als de hemelen geopend zullen worden, als de bergen verstrooid zullen zijn en als de gezanten verzameld zullen worden. Tot welke dag is dit einde uitgesteld? Tot de Dag der Beslissing. En wat weet jij ervan wat de Dag der Beslissing is?” (ayat 8-14). Ayat 15 bevat de herhalende zin in het gehele hoofdstuk: “Wee op die Dag, degenen die loochenen”. Vanaf ayat 15 worden de voorbeelden van degenen die gestraft zijn gegeven en in ayat 19 wordt die herhalende waarschuwing weer uitgedrukt. Daarna worden de zegeningen van Allah voor mensen genoemd en voor degenen die de vermaning niet toedienen, dus degenen die niet delen en geven, wordt er een herhalende waarschuwing en deernis uitgesproken. Vanaf ayat 41 en 42 wordt er verteld dat de godvruchtigen te midden van een schaduw en bronnen wonen, eten en fruit ontvangen zoals zij zich mogen wensen. Men zal zeggen: “eet en drink met smaak als beloning voor hetgeen jij placht te doen. Voowaar, zo beloont Allah degenen die goed doen”. En in ayat 46 komt er meteen waarschuwing voor degenen die loochenen: “eet en vermaakt u een poosje in dit leven. Voorzeker, jij zijt de schuldigen”. Ayat 47 is de herhalende waarschuwing: “Wee op die Dag, degenen die loochenen”. Ayat 48 is een beschrijving: “En als er tot deze zondaars gezegd wordt: ‘buigt u neder!’. Dan buigen zij zich niet.”. Ayat 49 is de herhalende zin. De laatste ayat (50) sluit de Soera met een retorische vraag: “In welk woord buiten dit zullen zij dan geloven”.

Johannes is een belangrijk onderdeel van de Bijbel, waarin herhalingen regelmatig in de tekst kunnen worden waargenomen. Hoofdstuk 8 begint met het verhaal van een vrouw, die overspel begaan heeft en op heterdaad betrapt is. De profeet Jezus Christus is naar de Olijfberg gegaan om in de tempel op die dag aan het volk les te geven. In sectie 3 en 4 wordt er gezegd dat de Schriftgeleerden en de Farizeën tot Jezus een in overspel gegrepen vrouw brachten. Hoogstwaarschijnlijk was de bedoeling van deze actie was om de vaardigheid van de bij het volk reeds heel geliefd geworden Jezus Christus uit te testen. Ze zeiden: “Meester, deze vrouw is de daad zelve gegrepen, overspel begaande”. In sectie 5: “En Mozes heeft ons in de wet geboden, dat de zulken gestenigd zullen worden; Gij dan, wat zegt jij?”. Deze zectie is een onderdeel van herhaling oftewel *redundancy*, omdat men het steeds over de begane zonde en de procedure heeft (dus overspel en stenigen). In sectie 7 komt de ongewone reactie van Jezus Christus, die op zichzelf een *entropy* in deze context creëert: “En als zij Jezus blijven vragen, richtte Jezus zich op en zeide tot hen: ‘die van ulieden zonder zonde is, werpe eerst den steen op haar’..”. De onvoorspelbaarheid zorgde in dit geval voor een zelfkritiek, waardoor alle provocateurs ter plekke stilletjes naar buiten toe gegaan zijn. In sectie 11 komt het juiste oordeel van Jezus tot de vrouw,

als beiden alleen waren: “En zij zeide: ‘Niemand, Heere! En Jezus zeide tot haar: ‘Zo veroordeel ik u ook niet; ga heen en zondig niet meer’”. Deze herhaling bracht een extra les voort voor mensen. De profeet Jezus Christus veroordeelde de vooraanstaande lieden niet, maar ook de vrouw niet. Uiteindelijk is iedereen er echter zijn eigen les uit getrokken.

In sectie 12 komt een algemene herhaling van Jezus in het geheel van het heilige boek naar voren: “Ik ben het licht der wereld; die mij volgt, zal in de duisternis niet wandelen, maar zal het licht des levens hebben.”. In sectie 13 dagen de Farizeën Jezus uit: gij getuigt van uzelf; uw getuigenis is niet waarachtig. Het antwoord van Jezus: “Hoewel ik van mijzelf getuig, zo is nochtans mijn getuigenis waarachtig; want ik weet, van waar ik gekomen ben en waar ik heen ga... Gij oordeelt naar het vlees; ik oordeel niemand en indien ik oordeel, mijn oordeel is waarachtig; want ik ben niet alleen, maar ik en de Vader, die mij gezonden heeft..”. In deze sectie zien we ook dat Jezus als een speciaal gezonden gezant van God als licht der wereld is. Dit is een herhalende zin in afwisselende vorm met “Ik ben het woord des Gods” (*et verbum caro factum est et habitavit in nobis*). Voor wat betreft het oordeel wordt er duidelijk gemaakt dat Jezus niet meedoet aan zijdige en subjectieve oordelen van stervelingen.

In sectie 21 en 24 zegt Jezus dat hij gaat sterven. Mensen zullen hem zoeken en in hun zonden sterven. Ze kunnen niet komen waar Jezus heen gaat. Daarop vroegen de Joden of Jezus zichzelf gaat doden. Het antwoord van Jezus is een reactie op de herhaling van het leven en de dood. Mensen om hem heen zijn van beneden en hij is van boven. Mensen zijn uit deze wereld maar Jezus is niet uit deze wereld. Dit gedeelte levert een *entropy* tegenover de bovengenoemde herhaling. In secties 24 komt er een waarschuwing in de vorm van een herhaling in sectie 21. In sectie 33 en 34 komt de vrijwaring van de zonde ter sprake. De Joden vinden Jezus' bewoordingen vreemd met andere woorden *entropy*. Daarom vragen ze hem hoe hij kan zeggen dat zij vrij zullen worden want ze zijn nakomelingen van Abraham en ze hebben nooit iemand gediend. Dit is een hoge frequentie. En nu komt weer een *entropy* van de kant van Jezus in sectie 34: “Voorwaar, voorwaar zeg ik u. Iedereen die de zonde doet is een diens knecht der zonde. En de dienstknecht blijft niet eeuwig in het huis, de zoon blijft er eeuwig”. Vanaf sectie 34 tot 59 blijft de discussie doorgaan tussen Jezus en de Joden over zijn taak als gezant des Gods, zonde, zijn erkenning door de Joden, leven en sterven in de vorm van *entropy* en *redundancy*. De Joden kiezen hier de kant van hoge frequentie door te verwijzen naar de gewonte van hun vader Abraham, terwijl Jezus steeds waarschuwt dat zij de kant van de duivel kiezen in plaats van zijn kant, eeuwigheid, die eigenlijk een onvoorspelbaarheid of *entropy* vormt voor de Joden.

Hoofdstuk 9 bevat een wonder van de profeet Jezus Christus. Tegelijkertijd komt de overkoepelende herhaling van Jezus ter sprake in sectie 5: “Zolang ik in de wereld ben, zo ben ik het licht der wereld”. In de eerste 12 secties heeft Jezus een blinde man genezen. Maar de Farizeën konden dat niet geloven. Deze situatie gaf een tweedracht onder de Farizeën. De ene kant zei dat Jezus ongelovig was omdat hij zich niet hield aan den Sabbat, terwijl de andere kant zei dat een zondaar nooit zulke wonderen kon doen. Ze ondervraagden de blinde man, waardoor een verwarring onstond, want op dit punt komen *entropy* en *redundancy* tegen elkaar bijna in gelijke kwantiteit. In hoofdstuk 10 en 11 gaan herhaling en *entropy* samen door. Ondanks een pure uitleg in combinatie wonder groeiden het ongelooft en wantrouw voor Jezus bij de Joden snel, want *redundancy* zorgt voor rust en *entropy* geeft onrust. In hoofdstuk toonde Jezus nog een wonder. Lazarus die reeds een paar dagen dood was, werd weer tot leven gewekt door Jezus, hetgeen een uitermate storende *entropy* bij de Farizeën en anderen bezorgde. Jezus baarde veel opzien met deze actie bij alle lagen van het volk, waardoor de overpriesters en de Farizeën een grondige maatregel over hem wilden gaan nemen.

In hoofdstuk 12 zien we het verraad van één van de discipelen, Judas Iscariot, door te zeggen dat de zalf voor Jezus door Maria gebruikt was. Dit was de verspilling van de kostbare zalf volgens Judas, want men zou de zalf kunnen gaan verkopen en het geld aan armen kunnen gaan besteden.

Naarmate *entropy* hoog werd, begon Jezus zich des te meer dicht bij te voelen, dat mensen hem schade gaan geven. Hij begon te zeggen dat hij dood zou gaan. Dit geeft een voorspelbaarheid, maar dat hij als licht der wereld door God naar de hemel getrokken zou gaan worden, zorgt voor een volledige *entropy*. In dit hoofdstuk wordt weer herhaald dat Jezus het licht der wereld is. Als hij weggaat, wordt de wereld piekdonker. Jezus geeft geen oordeel. Dat herhaalt hij hier ook. Hij kwam naar deze wereld om niet te veroordelen, maar om de wereld te redden van de trieste en de zeer donkere tijden (sectie 42 – 49).

In hoofdstuk 13 weet Jezus nog dat de tijd dichterbij gekomen is voor hem om de wereld te verlaten en terug te keren tot God. Wie van de discipelen gaat hem verraden wordt verklaard door Jezus aan zijn discipelen. Hij zegt dat Judas Iscariot hem gaat overgeven aan de Romeinse gouverneur Pontus Pilatus en dat Petrus hem drie keer bij de Joodse vooraanstaande lieden ontkennen. Jezus leeft met hen vandaag maar leest de toekomst, hetgeen een totale *entropy* is.

In hoofdstuk 14 zegt Jezus openlijk tegen zijn discipelen dat hij binnenkort de wereld gaat verlaten. Hij zegt dat hij terugkeert tot God. Hij geeft advies aan zijn discipelen om zijn goede daden, liefde en delen voort te zetten. In zijn afwezigheid verwacht hij dat zijn volgelingen zijn geboden bewaren (sectie 15-19): “Indien gij mij lief hebt, zo bewaart mijn geboden. En ik zal den Vader bidden en hij zal u een anderen Trooster geven, opdat hij bij u blijve in der eeuwigheid. Namelijk den Geest der waarheid, welken de wereld niet kan ontvangen; want zij ziet hem niet en kent hem niet; maar gij kent hem; want hij blijft bij u lieden en zal in u zijn. Ik zal u geen wezen laten. Ik kom weder tot u. Nog een kleinen tijd en de wereld zal mij niet meer zien. Maar gij zult mij zien, want ik leef en gij zult leven.”.

Jezus maakt een onderscheid tussen hen, die hem volgen, in hem geloven en hen, die nooit van hem houden. De eerste groep zal hem blijven zien en voelen. De tweede groep (hij gebruikt hier het woord de wereld) zal hem niet meer kunnen waarnemen. Dit is een geschikte dichotomie waarin de eerste op *entropy* slaat en de tweede *redundancy* betreft. Judas stelt Jezus in sectie 22 een retorische vraag met betrekking tot deze dichotomie, die helderheid in detail vereist (sectie 23-26): “Judas, niet de Iskariot, zeide tot Hem: ‘Heere, wat is het, dat gij uzelf aan ons zult openbaren en niet aan de wereld?’. Jezus antwoordde en zeide tot hem: ‘Zo iemand mij liefheeft, die zal mijn woord bewaren en mijn vader zal hem liefhebben en wij zullen tot hem komen en zullen woning bij hem maken. Die mij niet liefheeft, die bewaart mijn woorden niet en het woord dat gijlieden hoort, is het mijne niet, maar des vaders, die mij gezond heeft. Deze dingen heb ik tot u gesproken, bij u blijvende. Maar de Trooster, de Heilige Geest, welken de vader zenden zal in mijn naam, die zal u alles leren en zal u indachtig maken alles, wat ik u gezegd heb’”. Na het evenwicht van de bovengenoemde dichotomie herhaalt Jezus *entropy*, die hij voor de eerste keer in sectie 16-17 uit de doeken gedaan heeft. Dit is eigenlijk voor de integratie van de onvoorspelbaarheid in de algemene tekst. Hij openbaart dat hij een opvolger heeft, die zijn werk zal vervolmaken, die alles aan de mens zal leren, die alles wat Jezus gezegd heeft, in het hoofd van de mens zal bijspijkeren. Als we goed denken aan de vorm en inhoud van de dichotomie *entropy / redundancy* in de Soera *Rahman*, dan kunnen we beter begrijpen wat er in sectie 25-26 precies bedoeld wordt. In hoofdstuk 15 wordt het onderwerp liefhebben met nadruk herhaald. In de eerste acht secties wordt de metafoor de wijnstok en de landman gepresenteerd, die de gezantfunctie van Jezus verstevigt ter verspreiding van het onderwerp liefhebben. In sectie 9-13 zet Jezus de boodschap in hoge frequentie: “Gelijkerwijs de vader mij liefgehad heeft, heb ik ook u liefgehad. Blijft in deze mijn liefde. Indien gij mijn geboden bewaart, zo zult gij in mijn liefde blijven; gelijkerwijs ik de geboden mijns vaders bewaard heb en blijf in zijn liefde. Deze dingen heb ik tot u gesproken opdat mijn blijdschap in u blijve en uw blijdschap vervuld worden. Dit is mijn gebod, dat gij elkander liefhebt, gelijkerwijs ik u liefgehad heb. Niemand heeft meerder liefde dan deze, dat iemand zijn leven zette voor zijn vrienden”. In sectie 14-17 maakt Jezus duidelijk dat zijn discipelen geen

dienstknachten van hem zijn, omdat zij doen en laten wat hij hun geboden heeft. In dit onderdeel gaat *redundancy* of hoge frequentie samen met *entropy* in semantisch opzicht, omdat begrippen (dienstknecht en vriend) een contrast leveren. Dit lijkt op een situatie waarin een baas zich aanzienlijk vriendelijk gedraagt jegens zijn werknemers. De functionele hiërarchie wordt hier in de vorm van *redundancy* doorgegeven. Dit aspect wordt uitstekend weerkaatst in sectie 20-27: “Gedenk des woords, dat ik u gezegd heb. Een dienstknecht is niet meerder dan zijn heer. Indien zij mij vervolgd hebben, zij zullen ook u vervolgen; indien zij mijn woord bewaard hebben, zij zullen ook het uwe bewaren...Indien ik niet gekomen ware en tot hen gesproken had, zij hadden geen zonde, maar nu hebben zij geen voorwendsel voor hun zonde...Maar wanneer de Trooster zal gekomen zijn, dien ik u zenden zal van den vader, namelijk de Geest der waarheid, die van den vader uitgaat, die zal van mij getuigen en gij zult ook getuigen, want gij zijt van den beginne met mij geweest”.

Hoofdstuk 16 gaat door met *entropy*, die uit de doeken doet wat er zal gebeuren na de dood van Jezus Christus in het Romeinse Rijk (bijvoorbeeld vervolging der Christenen) en legt een verband met de dood van Jezus en de komst van de Trooster in sectie 7-16: “Doch ik zeg u de waarheid. Het is u nut, dat ik wegga, want indien ik niet wegga, zo zal de Trooster tot u niet komen, maar indien ik heenga, zo zal ik hem tot u zenden. En die gekomen zijnde, zal de wereld overtuigen van zonde en gerechtigheid en van oordeel. Van zonde omdat zij in mij niet geloven. Van gerechtigheid omdat ik tot mijn vader heenga en gij zult mij niet meer zien. Van oordeel omdat de overste dezer wereld geoordeeld is. Nog vele dingen heb ik u te zeggen, doch gij kunt die nu niet dragen. Maar wanneer die zal gekomen zijn, namelijk de Geest der waarheid, hij zal u in al de waarheid leiden, want hij zal van zichzelf niet spreken en de toekomstige dingen zal hij u verkondigen. Die zal mij verheerlijken, want hij zal het uit het mijne nemen en zal het u verkondigen. Al wat de vader heeft is mijn. Daarom heb ik gezegd dat hij het uit het mijne zal nemen en u verkondigen. En kleinen tijd en gij zult mij niet zien en wederom een kleinen tijd en gij zult mij zien want ik ga heen tot den vader”. In sectie 17-33 herhaalt Jezus dat hij door God gezonden is, dat hij tot God terug zal keren. Hij zal een poosje terugkomen maar weer terug gaan. Een tijdje zullen de discipelen hem niet zien maar daarna zullen ze hem zien. Hij zegt herhaaldelijk dat hij van God uitgegaan en in de wereld gekomen is. Weer verlaat hij de wereld en gaat heen tot den God.

In hoofdstuk 17 gaat de dood en de terugkeer van Jezus door. Er wordt ook verteld dat de discipelen in hem zijn gaan geloven. In hoofdstuk 18 wordt Jezus vervolgd en door Petrus bedrogen. Jezus herhaalt hier zijn belofte dat hij uit degenen, die door God aan hem gegeven zijn, niemand verloren heeft. In hoofdstuk 19 wordt de origine van Jezus weer een discussiepunt. De joden zeggen dat Pilatus hem moet kruisigen omdat hij zegt dat hij door God gezonden werd. Dit is weer een dichotomie van *entropy* en *redundancy*. In hoofdstuk 20-21 wordt er een onderscheid gemaakt tussen degenen die zien en geloven en die geloven zonder gezien te hebben. Discipelen hebben hem gezien en in hem geloofd maar volgende generaties zullen geloven zonder te zien. Dit geeft weer dat de kracht van *entropy* in de toekomst nog door zal gaan. Aan het einde van het hoofdstuk laat Jezus gelovigen over aan zijn discipelen totdat hij terug zal komen. Tot nu hebben we herhalingen in de Koran en de Bijbel gezien, die eerst juiste perceptie van *entropy* (nieuwe informatie) verzekeren en daarna de versterking van de algemene boodschap verwezenlijken.

Herhaling in Abdolchs Herschrijving van de Koran

Onder deze sectie en de volgende zullen we herhalingen in de interpretatie van Abdolah behandelen. In de beschrijving van Abdolchs boek constateert de uitgever dat Abdolah met deze vertaling van de Koran het boek inzichtelijk voor de Nederlandse lezer maakt. Volgens de uitgever De Geus kent de Koran geen strikt logische opbouw; de 114 soera's vertakken zich als olijfbomen dat doen. Soms voegde Abdolah voorafgaand aan een soera een inleidende tekst toe. Als brontekst nam Abdolah

de oude Arabische Koran van zijn vader. Hij raadpleegde vervolgens Perzische en Nederlandse vertalingen en vroeg zijn bejaarde oom Aga Djan in Iran regelmatig om advies.

In de inleiding van zijn boek zegt Abdolah dat volgens Moehammed Allah alwetend is en Abdolah vindt zichzelf onwetend (Abdolah, 2008: 7). Dit is opzichzelf een zeer ongelukkige uitspraak, want een onwetend of onbekwaam iemand toont een hoge durf voor zo een hoge en moeilijke onderneming. Onwetende mensen zijn meestal te dapper vanwege hun diepe onwetendheid. Hierboven gebruik ik het woord 'zijn boek' want zijn onderneming lijkt niet een vertaling van een heilige tekst te zijn, maar juist een herschrijving van een originele tekst door middel van vele imitaties. Abdolah doet dit wel vaak door te kopieëren en imiteren uit de vorm en inhoud van groot Nederlandse auteurs teksten (zie bijvoorbeeld zijn boek *De Kraai*). Door zijn houding is deze poging van hem ook één van zijn 'boeken' geworden in plaats van zijn 'vertaling'. Het is ook op te merken dat Abdolah meestal op cynische wijze dingen zegt, waarvan hij in feite precies andersom bedoelt. Bijvoorbeeld, als hij zegt dat hij onwetend is, dan betekent dit dat hij zichzelf ook alles wetend vindt. Als hij zegt dat hij de Koran met liefde behandelt, dan is dit al een waarschuwing voor de lezer dat hij/zij van Abdolah niet zo veel genade, zorgvuldigheid, verantwoordelijkheid, affectie hoeft te verwachten. Dezelfde waarschuwing zet zich voort met een voorwaarde: "Als iets in mijn uitleg en verwerking niet klopt, dan is dat te wijten aan mijn onwetendheid en aan mijn liefde voor het proza van Mohammad. Ik gebruik de naam van Mohammad zoals hij in de Koran geschreven wordt en uit respect voor de profeet" (Abdolah, 2008: 7). Abdolah raadt ons tegelijkertijd aan om 'deze vertaling' als een wandeling door de Koran te zien. Hij zegt geprobeerd te hebben om ons als lezer mee te nemen naar alle hoeken van het boek. Volgens hem zijn er al vijf vertalingen in het Nederlands en die kunnen we uiteraard altijd raadplegen. Hij haalt zijn petje af voor de enorme inspanningen van de vertalers. Alhoewel hij hun werk altijd gekoesterd heeft, met respect behandeld en het een mooie plek in zijn bibliotheek gegeven, heeft hij toch willen doen en laten wat hij zelf wilde met de Koran (zie Abdolah, 2008: 7).

In het onderdeel '*confessiones*' moet hij eigenlijk bekennen dat het onmogelijk is om de Koran te vertalen. De schoonheid van Mohammads taal gaat in dat proces kennelijk verloren. Hiermee suggereert hij dat de Koran eigenlijk geen heilig boek is en dat die door de 'dichter' Mohammad als een literaire fictie geschreven is. De geschiedenis van de Islam betoont voldoende bewijzen voor het feit dat de heilige boodschap was opgenomen door de klerken onder supervisie van de profeet Moehammed (zie Khalifa, 1983: 38)⁴. Zelfs onder moeilijke omstandigheden (in tijden van oorlog bijvoorbeeld) waren deze klerken altijd aanwezig om de profeet heen teneinde de aankomende heilige boodschap op papier te noteren. Tegelijkertijd leerden sommige vrienden van de profeet de soera's uit hun hart en de profeet zelf had zeventig soera's -in zijn ziekbed vlak voor hij stierf- uit zijn hoofd herhaald om de correcte opname te garanderen (Khalifa, 1983: 39).

Zijn bekentenis zet zich voort door toe te voegen dat alle zinnen van de Koran suggestief zijn. Volgens Abdolah kan men ze op verschillende manieren vertalen en men maakt fouten. De biechtessie van Abdolah begint met de uitspraak dat hij veel fouten gemaakt heeft. Zijn troost vindt hij onder het voorwendsel dat het fout maken gewoon erbij hoort. Zonder die fouten kon hij niet door. Hier lijkt het alsof hij ons een levensles leest. Hij denkt dat er veel onduidelijkheden in de Koran zijn, maar toch zegt hij dat hij er alles aan gedaan heeft om de teksten een beetje duidelijker te maken. Wat hij slechts heel jammer vindt is dat hij de oorspronkelijke smaak, de geur en het gevoel van de woorden van Mohammads vertelling niet aan ons de lezer kan meegeven. Het doet Kader Abdolah goed dat hij zoiets van het goddelijke proza van Mohammad aan zijn lezers kan laten zien. We moeten ervan genieten.

⁴ Met veel dank aan hoogleraar theologie Prof. Dr. Ali İsra Güngör & Prof. Dr. Mehmet Akif Koç voor het waardevolle advies en het uitlenen van relevante bronnen op dit gebied.

Uit zijn uitleg met betrekking tot de werkwijze maken we op dat Abdolah erg zorgvuldig te werk ging, hetgeen uit het resultaat helemaal niet zo blijkt. Slechts één zin had hij vertaald met behulp van vier Perzische vertalingen en vervolgens de vijf Nederlandse vertalingen. Daarnaast had hij de vijfde eeuwige middeleeuwse uitleg van de grote korankenner Tabari geraadpleegd en als basis gebruikt. Indien hij er dan toch niet uit kwam, pakte hij de telefoon en vroeg hij zijn bejaarde oom Aga Djan en ook de oeroude gelovige mannen en vrouwen van de familie om advies. Hij voegt er helaas niet aan toe of hij zijn beslissing over de herhalingen in de Koran op deze bronnen en mensen gebaseerd had of niet. Hij vindt immers dat er vele herhalingen in de Koran voorkomen en dat dat bij het karakter van het boek hoort: “De Koran is een vertelling, en hij was bedoeld voor de analfabete mensen. De herhaling was noodzakelijk in die tijd. Hoewel ik veel herhalingen heb weggehaald, bleef een deel van de herhalingen onvermijdelijk” (zie Abdolah, 2008: 8-9). De Koran is –net zoals de Bijbel– een universele boodschap voor alle mensen in de wereld. Als er iemand zegt dat de Koran slechts voor de analfabete mensen bedoeld is, dan betekent dit dat die persoon helemaal niets begrepen heeft van het doel van het boek. Onder sectie 3 hebben we gezien dat de ayat in beide soera’s zich in de vorm van een vermaning direct richten aan de rijke en vooraanstaande mensen in de Arabische samenleving. Dus de gesprekspartners zijn prominente mensen en niet de analfabeten. Hetzelfde principe geldt ook voor de Bijbel, die een algemene boodschap, een *euwangelis* is voor alle mensen. In die zin valt de vreemde causaliteit van Abdolah ook meteen weg, namelijk dat de Koran bedoeld was voor de analfabeten en dat de herhaling daarom noodzakelijk in die tijd was. Herhaling is een universeel verschijnsel, dat in aller tijden noodzakelijk is. Abdolah zegt dat hij veel herhalingen uit de tekst weggehaald heeft, maar toch moest hij een deel daarvan onvermijdelijk houden. Helaas legt hij niet duidelijk uit welke herhalingen hij uitgewist heeft en waarom; en welke herhalingen hij onvermijdelijk moest houden en waarom? Waarom zijn die herhalingen precies zo onvermijdelijk? Dit zijn eigen argumenten van Abdolah, die hem helaas weer tegenspreken. Nederland is niet een analfabete samenleving. Waarom heb je dan een deel van de herhalingen gehouden en er een ander deel uit gegooid?

Hij heeft bovendien enkele ingreep in het boek gepleegd om de Koran voor het lezerspubliek in Nederland nog duidelijker te maken: de soera’s in hun oude historische volgorde teruggezet om te laten zien hoe de profeet Moehammed zich ontwikkelde van zachtvaardig, poëtisch mens tot streng, gewelddadig mens. Dit is ook een onterechte aanval op de profeet. Abdolah schrijft dat hij respect heeft voor de profeet. Dat blijkt helaas niet uit zijn beschrijving in de voorafgaande zin. Abdolah probeert hier een negatief en agressief beeld te schetsen en dat klopt niet. Een gewelddadig en streng mens zou nooit een afscheidsrede uitgesproken hebben, zoals de profeet Moehammed aan alle mensen in de wereld gericht had (zie de afscheidsrede van de profeet Moehammed). Bovendien vertelt Watt op een totaal andere manier over de profeet Moehammed: “...De profeet Moehammed had in 628 A.D. met zijn 1600 mannen een poging tot bedevaarttocht naar Mekka gedaan. Ondanks het feit dat hij door mensen van Mekka gestopt werd en gedwongen werd om de tocht tot een jaar daarna uit te stellen, had hij toch nog een verdrag met de ongelovigen in Hoedjbieje gesloten, dat alle vijandigheden beëindigde.” (Watt, 1998: 27). In januari 630 A. D. vond de profeet een probleem in de naleving van de afspraak en moest hij weer met 10.000 mensen naar Mekka toe gegaan en zonder enige slag of stoot (schiet- of vechtpartij) kwam hij Mekka binnen als een overwinnaar. De profeet Moehammed had een grote mildheid en vriendelijkheid getoond aan zijn oude vijanden, dus de mensen van Mekka. In de laatste van zijn leven waren de grote meerderheid van de mensen van Mekka bevriend met hem en accepteerde die hem als de gezant van Allah (Watt, 1998: 27). Uit deze gegevens kunnen we geen enkel spoor merken van enige quasi “ontwikkeling van de profeet Moehammed van zachtvaardig, poëtisch mens tot streng, gewelddadig mens”. Dit is dus een pure valse bewering en aantijging van Abdolah richting de profeet.

Khalifa geeft een belangrijk antwoord op de terugzetting van de soera’s in hun oude historische

volgorde door Abdolah. Als de Koran een geschiedenisboek was geweest, zouden de gebeurtenissen zeker een chronologische orde hebben. Als het zou gaan om wat er gebeurde gedurende het leven of de missie van de profeet, dan zou het een totaal ander boek geworden zijn (Khalifa, 1983: 41). Volgens Khalifa is het zeker niet als de evangeliën van Jezus Christus (vrede zij met hem), die de daden en uitingen van Jezus in een chronologische orde opnemen zoals herinnerd door zijn discipelen. Noch is er een verband met een boek, dat een bepaald onderwerp vanaf inleiding, de kern van de zaak tot een conclusie toe behandelt. De Koran lijkt niet op dit soort aankondigingen. Khalifa legt het duidelijk uit: "Het was geopenbaard door Allah om harten en gemoderen te troosten, grote tevredenheid voor het intellect en duidelijke begeleiding voor de zielen van degenen die het lezen, het reciteren of ernaar luisteren. Voor wat betrefte iemand die niet in Allah gelooft, zal hij of zij de hele boodschap vervat in goddelijke woorden missen. Een van de unieke eigenschappen van de Koran is dat een ayat of een paar ayat of een soera alleen kunnen staan als een complete en inspirerende entiteit" (Khalifa, 1983: 41).

Abdolah heeft voor de meeste soera's een inleiding geschreven om de weg naar de kern van de tekst makkelijker te maken of misschien om de hele boel nog moeilijker te maken. Verder heeft hij hier en daar de Koran versierd –alsof hij het boek voor kinderen toegankelijk zou gaan maken– met een mooie roodbruine Hollandse tulp, koe, windmolen, regen en klomp. Op het zenit van zijn vreemde onderneming, die hij zelf een 'vertaling' noemt, heeft hij ook nog een soera aan de Koran toegevoegd "ter vereeuwiging van zijn proza", soera 115, om de reeds ingewikkelde boel nog ingewikkelder te maken. Hij zegt te willen bekennen meteen dat zijn werk in de lijn van de oude Perzische literatuurtraditie ligt. Deze ongelukkige uiting geeft mij de indruk alsof hij een graag een handlanger zoekt bij zijn vreemde onderneming, die hem enthousiast maakt om een soera uit zichzelf te verzinnen en er gewoon aan de standaardtekst toe te voegen. Zijn bizarre actie kan mijns inziens nooit vergeleken worden met subtiele en bescheiden originele literaire stappen van de Grote Perzische meesters als Hafez, Saadi, Khayam en Rumi. Als je vanaf een verkeerd vertrekpunt begint, dan kom je nooit in het correcte einde aan. Abdolah zegt dat de Koran de afgelopen vierhonderd jaar de inspiratiebron van de grote oosterse dichters, schrijvers en architecten is geweest (zie Abdolah, 2008: 10).

Volgens hem liggen de wortels van de gehele Arabische en oosterse literatuur diep in dit boek. Hetzelfde zou je ook kunnen zeggen van de Bijbel. Maar hetgeen Abdolah voorstelt is dat zijn 'vertaling' van de Koran op haar beurt aan de Nederlandse literatuur een bijdrage kan leveren. Hij wil dus een alternatief bieden aan de Nederlandse schrijvers, dichters en kunstenaars, die tot nu toe hun inspiratie in de Bijbel gezocht hebben en nu mogen ze de Koran erbij pakken. Abdolah vindt de Koran een oud en geheimzinnig oord voor hen. Hij zegt dat hij een vertaling van de Koran gemaakt heeft, maar tegelijkertijd merkt hij op dat het proza van deze vertaling eigenlijk het proza van Mohammad ebne Abdollah en Kader Abdolah samen is. Volgens Abdolah is het anders dan wat men gewend is in de Lage Landen. Mijns inziens is men echter nergens gewend aan dit soort mengelmoes, waarbij het helemaal niet duidelijk is of een tekst een origineel literair werk of eigenlijk een vertaling is.

Boland constateert in zijn vertaalkritiek dat "een goed boek goed geschreven is". Anders is het geen goed boek. Een goed boek wordt in een slechte vertaling een slecht boek (Boland, 2017: 75). Vertaling kan dus een tekst soms een held, maar soms ook een verliezer maken. Met de veronderstelling dat een doorsnee Nederlander niet de talige noch theologische kennis in huis heeft om de Koran met zijn origineel vergelijkend te lezen, kunnen we vaststellen dat de vertaalopdracht van Abdolah nu twee keer moeilijk geworden is. Stukken weg gooien uit de originele tekst is zeker een zeer dappere actie, maar dat maakt de positie van Abdolah als vertaler minstens vier keer kwetsbaar en ingewikkeld. Er is een prachtige zegswijze in het Nederlands, die suggereert dat als we iets normaal doen, het gekheidsgehalte in deze actie dan reeds ruim voldoende is. Het lijkt niet nuttig om zaken nog moeilijker te maken dan dat ze al zijn. Bovendien is het beslist niet de taak van een vertaler om de te

vertalen tekst door middel van persoonlijke toevoegingen en weglatingen te herschrijven, want hertaling is niet vertaling.

Boland benadert de zaak vanuit het reeds bekende pad door te stellen dat de retorische figuur van de repetitio of herhaling sinds Cicero favoriet is bij politici en dat die ook bij dominees altijd goed gedaan heeft (Boland, 2017: 92). Het argument is dat mensen allang weten wat politici en dominees naar voren brengen. We weten allemaal dat de economie er niet goed voorstaat en dat de armen het moeilijk hebben; dat Jezus ons vraagt geduldig, nederig en deemoedig te zijn. Maar toch herhalen ze de reeds bekende informatie keer op keer. Volgens Boland menen politici en dominees dat men op die manier zijn ideeën er bij het volk in kan rammen en zolang dat volk niet immuun is voor politieke of religieuze verkooppraatjes, hebben ze nog gelijk ook. De denigrerende toon in de zogenaamde “verkooppraatjes” mis de plank tot op zekere hoogte, want geduldig, nederig en deemoedig zijn is niet iets wat we alleen maar van dominees horen. Dat kan net zo goed een onderdeel zijn van een gesprek tussen onze moeder of vader, die de beste wil met ons heeft. Boland wijst erop dat ook Tolstoi zichzelf graag herhaalt. Dit is wat Tolstoi’s ambitie verraadt voor zijn predikerschap, meer dan voor het schrijversambt. Herhaling is volgens Boland een doorzichtige en primitieve redenaarstruc, waarvan het nog niet bekend is of die de literatuurlijkheidshebber van de eenentwintigste eeuw nog even zal charmeren. Het is dus de vraag of de vertaler van zo’n stilistisch pijnpunt in de brontekst mag neutraliseren. Daar komt ook nog een andere vraag bij: Helpt weghalen van herhaling ons bij het zogenaamde verbeteren van de kwaliteit in de brontekst? Iedereen gelooft erin om iets op zijn of haar eigen manier beter te doen dan een ander. Daarom kan men zeggen dat Tolstoi een geniaal boek maar wel slecht geschreven heeft vanwege de herhaalde zinsconstructies. Om die weg te halen maakt de vertaling van dit boek aanzienlijk vrij. In deze context is het belangrijk om te beseffen dat vertaling een transfer van de auteur met zijn/haar tekst en de tijdgeest is en zeker niet een tekst opnieuw schrijven.

Boland vat samen wanneer herhaling toegestaan is: “Naar moderne Nederlandse en West-Europese literaire normen gemeten is het gebruik van een en hetzelfde woord of zelfs de herhaling van een woordstam kort na elkaar alleen geoorloofd, indien het semantisch functioneel kan worden geacht, bijvoorbeeld om een extra nadruk te geven of om een nuance van verhevenheid aan te brengen; voor ritmische doeleinden, waarvoor de stijfheid eveneens van oudsher wordt toegepast, heeft het in onze tijd zo goed als afgedaan, als zijnde te banaal. Het Russisch bekommert zich daar veel minder om, en Tolstoi al helemaal niet.” (Boland, 2017: 94). Waarschijnlijk werd Abdolah ook onder de indruk geraakt van deze mode in Nederland. Deze Nederlandse trend veroorzaakt echter –misschien wel onbedoeld– de verwaarlozing van de evenwicht scheppende functie van herhaling als een pool aan de ene kant en voor de onvoorspelbaarheid (of *entropy*) aan de andere kant. We hebben onder sectie 3 gezien dat herhaling in de Koran een waarschuwing- of een bewustmaking-functie vervult. In dit opzicht is dus repetitio zeker functioneel, maar de vertaler of de herschrijver, in dit geval Abdolah, heeft dat helaas niet in de gaten. Boland verdedigt de Nederlandse trend als advocaat van alle Nederlandse lezers: “onze concentratie verslapt wanneer we steeds weer dingen dubbel moeten lezen... en een overbodige, lelijke herhaling in het origineel [dit wordt gezegd over *Anna Karenina* van Tolstoi] kan worden gecorrigeerd met fatsoenlijk, literair taalgebruik...” (Boland, 2017: 95-96). Het lijkt verstandig om twee keer na te denken voordat we ons op de borst kloppen en deze uitspraken doen, aangezien de positie van de Nederlandse en de Russische literatuur al te duidelijk is in de gehele wereld. De Russische literatuur heeft al vele malen literaire teksten van hoge kwaliteit door middel van groot Russische auteurs geleverd. Van de Nederlandse literatuur verwachten we nog steeds teksten van dat kaliber. Misschien komt het probleem door de Nederlandse mentaliteit met betrekking tot versimpelen van een tekst door ‘overbodige’ herhaling weg te halen en Abdolah werd daardoor beïnvloed. Men zou eerder een terughoudende houding waarnemen in het gedrag van iemand oorspronkelijk uit de Perzische

schrijftraditie.

Herschrijving van Abdolahs Teksten

In deze sectie gaan we kijken naar de herschrijving van Abdolah in de soera's *Rahman* en *Mürselat*. Daarna ga ik de bevindingen verbinden met enkele voorbeelden uit de vertaalsector om te laten zien dat de onderneming van Abdolah een verkeerd uitgangspunt heeft.

De Soera *Rahman* is door Abdolah als "Hij is verheven" vertaald. Dit geeft de oorspronkelijke betekenis (de meest barmhartige) helaas niet weer. Ergens anders gaat Abdolah in op de zaak vanuit een totaal ander semantisch perspectief: "...*Bismillah, ar-Rahman ar-Rahim*. Meestal wordt het vertaald met: In de naam van Allah, de Barmhartige of de Genadevolle. Maar dat zijn verouderde, nietszeggende woorden. Ze zijn, hoe noem je dat, over de datum. Ze drukken niet de kern van de persoonlijkheid uit. De kern van Allah is: Hij is lief. Hij geeft. Hij vergeeft.." (door Sandra Kooke, 26 april 2008, <https://www.trouw.nl/home>). We raken nu helemaal de draad kwijt. Volgens hem moet *Rahman* als 'Hij is lief' vertaald worden. Maar in de titel van de betreffende soera vertaalt hij zelf als 'Hij is verheven'. Hij had een duidelijke keuze moeten maken, maar hij kan dat niet doen, want hij is in de war.

De uitlegfase van bijna iedere Soera wordt ook nog aangevuld met de aantijging van Abdolah richting de profeet Moehammed. In de zogenaamde uitlegfase suggereert Abdolah op basis van de uitspraken van zijn ongelovige vrienden dat de profeet Moehammed zulke dingen van de Perzische dichters geleerd heeft. Daarna zegt hij meteen dat God "Wij leren het hem! Wij die geven en vergeven" zei en dat Allah met 'hem' zowel Moehammed als de mens bedoelt, aangezien Allah de mens maakte en hem leerde praten. Volgens Abdolah krijgen mensen de meisjes die leunend op groene kussens, zittend op sierlijke tapijten in luisterrijke tenten in het paradijs op hen wachten, als mensen naar de boodschap van Allah luisteren (Abdolah, 2008: 321). In sectie 3 hebben we gezien dat dit alleen maar een insinuatie gericht aan de Koran is. Deze benadering wil zeggen dat de Koran eigenlijk een vrouwonvriendelijk of een mandominant boek is. De terminologie die er gebruikt wordt gaat helaas niet parallel aan de passie en lust van de Koranvertalers. Daarom kunnen deze vertalers zich helaas niet onthouden om hun fantasie erop los te laten gaan. De gelovige krijgen geen meisjes als beloning, maar een levenspartner met witte lichtstralende ogen voor de eeuwigheid (cf. de etymologie van het Arabische woord *Hurr / Hurrie*). Dezelfde vertaalfout wordt voortgezet ook door Abdolah: "En er zijn meisjes die hun blik neerslaan, met wie nog geen mens of djinn geslapen heeft" (Abdolah, 2008: 324). Dat verbaast mij niet, want Abdolah benadert de Koran met een duidelijk vooroordeel. Daarom kan hij zijn vertaalopdracht niet aannemen met een professionele en coherente aanpak. In de originele tekst wordt er gezegd (*fihinne kasiratu ttarfi lem jatmiesjhoenne insun kablehum vela kannun*) dat er in het paradijs voor gelovigen partners (dus niet vrouwen of meisjes) zullen zijn, die hun blik alleen maar aan hun partner richten. En nog nooit zijn er mensen en djinns, die ooit in aanraking met hen gekomen waren (zie <http://www.kuranmeali.com/Elfaz.php?sure=55&ayet=56>). Dus Abdolah ook zet helaas de oude vooroordelige traditie voort: 'de Koran is een vrouwonvriendelijk boek'.

De slordigheid van Abdolahs tekst kan niet alleen in de inhoud, maar ook in de vorm gezien worden. Hij begint aan de soera *Rahman* zoals volgt: "In de naam van Allah. Hij is lief. Hij is geeft. Hij vergeeft." (Abdolah, 2008: 322). Abdolah voegt aan de eerste ayat toe dat Hij (Allah) Mohammad de Koran onderwees. In het begin van deze soera staat zo een uiting niet. Dit is dus een puur toevoegsel van Abdolah. Van de eerste zes ayat heeft hij er één gemaakt; van ayat 7 tot en met ayat 13 heeft hij er twee gemaakt, waarvan de reden helaas niet bekend is. De herhalende zin (*welke van de gunsten van uw Heer wilt gij dan ontkennen?*) heeft Abdolah gedurende de gehele tekst inhoudelijk gelaten zoals die is. Dit was mijns inziens noodzakelijk, omdat de vermaning in de herhaling alleen op deze manier

versterkt wordt door middel van de participatie van de daarvóór en daarna *entropy*-inhoudende zinnen. Daarom is het voor Abdolah onmogelijk om deze herhaling weg te halen.

Abdolah zegt jammer genoeg niet welke herhalingen en waarom hij weggehaald heeft. Hij heeft ook wel aan de stijl van deze zin geknutseld: "Jullie! Mens en djinn! Welke geschenken van jullie Schepper ontkennen jullie nog?" (Abdolah, 2008: 322). Deze vertaling geeft een informeel en dagelijks taalgebruik weer, waarover een interessante discussie hieronder wordt gevoerd door Van Der Horst. Dit taalgebruik van Abdolah vermindert de ernst, het prestige en belang van het heilige boek, zoals Van Der Horst ook hieronder erop wijst.

De soera *Mürselat* is door Abdolah als "De uitgezondenen" vertaald. De uitlegfase begint met een tulp en de uitspraak van Abdolah: "Mohammad suggereert dat er altijd twee engelen met je meelopen. De ene loopt voor je, de andere loopt achter je. Ze noteren alles wat je doet. En als je doodgaat en begraven wordt, kome er twee engelen bij je langs. Ze stellen allerlei vragen. Onder andere vragen ze: 'Hoe ben je aan je geld gekomen? Is het rein geld of heb je het onwettig bijeengebracht? Of hoorde je misschien tot de ontkenners'. Wee de ontkenners, de leugenaars op de dag des oordeels." (Abdolah, 2008: 52-53). Zij die gezonden zijn, kunnen zowel profeten als engelen betekenen. Ze zijn gezanten om de goddelijke boodschap naar de aarde, naar de mens te brengen.

Abdolah concentreert zich op de economische vragen, die door de engelen aan dode mensen gesteld worden. Maar de compositie van die vragen is informeel en in het dagelijkse taalgebruik, dat eigenlijk helemaal niet past bij een heilig boek. Dat geeft een tekort aan eerbied tot de Koran. Abdolah gebruikt de herhalingzin zelfs in zijn eigen uitlegfase (Wee de ontkenners, de leugenaars op de dag des oordeels). De eerste 7 ayat werd samengevoegd door Abdolah tot sectie 1, waarvan de reden van deze verdeling niet bekend is. Bovendien is de taak van een vertaler niet om zo een herverdeling in een heilige tekst te maken. Het is niet duidelijk waarom Abdolah twee gerelateerde zinnen in sectie 1 en 2 zoals (sectie 1: Bij de uitgezondenen die achter elkaar komen) en (sectie 2: wanneer de boodschappers bij elkaar komen) wel uit elkaar gecategoriseerd heeft. Ook al zijn deze twee zinnen een herhaling, ze zijn toch nog gehouden in de tekst door Abdolah. In deze soera ook heeft Abdolah herhaling blijven behouden. In deze tekst ook heeft de herhalingzin "Wee de ontkenners, de leugenaars op de dag des oordeels" een versterkende functie met betrekking tot de vermaning voor de mens.

Het zwerwoord werd in sectie 1 door Abdolah weggelaten. Dus een algemene toevoeging is nodig: "Er wordt gezworen bij de uitgezondenen die achter elkaar komen". Vernummering van Abdolah is echt onhandig, want 7 ayat worden bijvoorbeeld samengevoegd tot één sectie, waardoor ten minste een makkelijke verwijzing stroef loopt. Aan het einde van deze soera overversimpelt Abdolah de beloning die de gelovigen van Allah zullen krijgen: "Eet en drink. Gezondheid! Maar wee de ontkenners op die dag". Dit is een zeer vreemde stijl, die eigenlijk tussen een kindertaal en een nonchalant of misschien een oneerbiedig taalgebruik. In termen van teksttype en stijl raakt het kant noch wal. Het is daarom noch een vertaling noch een originele tekst.

Van Der Horst houdt een discussie over de ophof, die met betrekking tot taalproblemen in de Bijbelvertaling gemaakt is (Van Der Horst, 2017: 18). Lang geleden lag het kindje Jezus in een kribbe in een kerstverhaal, niet alleen in het verhaal van Lucas 2, maar ook in alle kerstliederen, die Van Der Horst zong. Zo is het lange tijd gebleven, totdat in de *Nieuwe Bijbelvertaling* van 2004 het kindje Jezus ineens in een voederbak lag. Eigenlijk lag Jezus al in de *Groot Nieuws Bijbel* uit de jaren tachtig in een voederbak, maar pas de voederbak van 2004 zorgde voor veel ophof. Volgens Van Der Horst werd zowel binnen als buiten de kerk geprotesteerd tegen dit taalvandalisme en tegen deze breuk met de traditie.

Een vergelijkbaar probleem onstond in de vertaling van Genesis 12:8. Abraham en zijn mensen gingen in een gebied tenten opslaan. Van Der Horst beweert dat de jongere generatie van vandaag

(althans in Nederland) aan de winterberging, de vliering of de kelderkast zou denken, als men het over het opslaan van een tent heeft (Van Der Horst, 2017: 19). Volgens hem is een andere vertaalverandering te zien in de tien geboden. Bijvoorbeeld de formulering 'Gij zult niet stelen' staat al decennia niet meer in deze vorm in de Bijbelvertaling. In Exodus, 20:15 staat het als 'Steel niet'. Van Der Horst vindt terecht dat discussies en meningsverschillen rondom die voederbak en dat 'steel niet' laten zien dat aansluiten bij het hedendaagse Nederlands allerminst vanzelfsprekend is (Van Der Horst, 2017: 20). Voor wat betreft het religieuze taalgebruik hoort men het argument dat herhaling van oude vormen kracht schept: "God heeft het eerste woord. Je kunt de taal aanpassen, moderniseren, maar je kunt de inhoud van het gestelde in de geloofsbelijdenis niet wijzigen, want de kracht ligt in de herhaling!" (zie Frits van der Made op <https://www.overdenkingen.nl/paasoverdenkingen/4485>).

Er is dus sprake van een spanning in het veld. Aan de ene kant is er een neiging om niet te veranderen en aan de andere kant is er een drang om in vertalingen naar het actuele taalgebruik over te gaan. Beide partijen hebben goede argumenten. Juridisch taalgebruik komt in dit kader overeen met religieus taalgebruik. Dus, taal dient om inhoud (of betekenis) door te geven, maar de manier waarop de inhoudtransfer wordt verwezenlijkt (vorm) is ook erg belangrijk.

Volgens Van Der Horst zijn de gebruikte woorden in de wet niet alleen daar om de betreffende juridische conventie mee te delen, maar tegelijkertijd zijn die woorden juist de belichaming van de conventie (concrete vorm van die regeling). Als de wet een woord zoals een *rijwiel met hulpmotor* bevat, dan moet er ook in het vonnis een *rijwiel met hulpmotor* geschreven worden. We kunnen dan het vonnis aan onze vrienden uitleggen door te zeggen dat er een man met zijn brommer een misdaad begaan heeft. Maar als we over die wet officieel spreken, dan moeten we altijd het woord een *rijwiel met hulpmotor* gebruiken. Anders slaat het gebruikte woord nooit op de betreffende wet. Taaltekens moeten dus één op één overlappen in juridisch taalgebruik. Anders kan men makkelijk beweren dat het gesprek helemaal niet aansluit bij de betreffende wet. Met andere woorden laat juridisch taalgebruik ons nooit toe om de bewoording in de wet te moderniseren.

Ook religieus taalgebruik geeft ons dezelfde mogelijkheid niet. Zowel in juridisch als in religieus taalgebruik zijn modernisering van taalgebruik en herhaling geenszins geliefde acties, omdat beide registers niet puur gericht zijn op het verstrekken van informatie (inhoud). De vorm van die informatie is ook van uiterst belang, want de verandering in de vorm breekt de ernst en prestige van de betreffende institutie af. Van Der Horst geeft ons een prachtig voorbeeld over de woordkeuze in vertalingen, door toe te geven dat het altijd een afweging tussen twee uiterste polen (van de dichotomie archaisch en hedendaags taalgebruik) is. Volgens Van Der Horst mag het voorbeeld 'Geef ons heden ons dagelijks brood' archaisch genoemd worden vanwege het ouderwetse woord *heden* en veel mensen vinden archaische woorden meteen mooi en dichtertlijk, maar ze worden nooit opgenomen in moderne Bijbelvertalingen. Het andere uiterste lijkt Van Der Horst even ongewenst: 'Please, krijgen we nog iets te eten vandaag?' (Van Der Horst, 2017: 21) en dit is precies het pad waartoe Abdolah zich richt met zijn Koranvertaling: hier en daar weggappen van herhaalde stukken op smaak en de taal van de Koran zogenaamd vereenvoudigen en moderniseren op gemak. Met de woorden van Van Der Horst mogen die kribbe en het opslaan van tenten nu onbelangrijke kwesties zijn (ook al maken vele kleine kwesties samen wel een grote kwestie), maar in totaal heeft de verkozen taal voor belangrijkere problemen gezorgd.

In feite geeft Van Der Horst hier ook een goede samenvatting van het probleem rondom Abdolahs Koranvertaling. Een uitermate vrije vertaling van een religieuze tekst zorgt niet alleen voor een stilistisch probleem, maar levert ook een eerbiedcrisis ten opzichte van een historisch, cultureel en religieus erfgoed. Men zou normaal gesproken gelijksoortige gevoelige reacties op de zogenaamde Koranvertaling van Abdolah kunnen verwachten net zoals als de protesten met betrekking tot de

modernisering van de Bijbelvertaling.

Daarom vinden auteurs en vertalers “trouw blijven” een veelzijdig en belangrijk concept in de productie van een vertaling. Dit begrip, dat eigenlijk haaks staat op vrije vertaling, kent minstens drie aspecten, waarmee men rekening moet houden in een vertaalproces: trouw blijven aan de integriteit van een tekst, trouw blijven aan de vorm en inhoud, (stilistisch) trouw blijven aan de algemene sfeer/context van een tekst (Gürçağlar, 2018: 153). In het eerste aspect moet de te vertalen tekst gezien worden als een onafbreikbaar geheel. Daarom is de taak van een vertaler om een tekst op basis van gedachten en gevoelenswereld van de auteur in een andere taal volledig te weerkaatsen. Vertaler is dus geen beoordelaar hier, maar slechts een bemiddelaar. Dientengevolge telt de smaak van de vertaler hier in een vertaalproces überhaupt niet. De vorm en inhoud van een tekst moeten ook naar gelijksoortige maatstaven in de doeltaal vertaald worden. Een mot-à-mot-vertaling in de doeltaal zou dan een te trouwe tekst creëren, waardoor de begrijpelijkheid van de vertaalde tekst ter discussie gesteld zou worden. Als de auteur of de dichter een tekst qua vorm en inhoud met een bepaald doel schrijft, dan moet de vertaler dezelfde zorg (wat er gezegd wordt en hoe dat gezegd wordt) in de doeltaal dragen. In het derde aspect moet men stilistisch opzicht trouw blijven aan de algemene sfeer of context van een tekst. Het doel van de vertaler is precies dezelfde emoties, reacties, gevoelens en effecten, die de te vertalen tekst bij brontaallezers op kan oproepen, te reconstruëren in de doelttekst (zie ook Zengin, 2016: 88).

Geen van drie aspecten kan helaas waargenomen worden in de houding van Abdolah. “Ik kan willen doen en laten wat ik wil met deze tekst” is de algemene benadering in deze vreemde onderneming. Dat kunnen we merken aan zijn hoofdstuk-toevoeging, weglating van op smaak onnodige stukken. Dit allemaal geschiedt ter verduidelijking van de brontekst de Koran voor de Nederlandse lezerspubliek. Vanuit dezelfde optiek zouden we ook misschien kunnen zeggen dat bijvoorbeeld zijn boek *De Kraai* vanwege te veel herhalingen en imitaties niet begrijpelijk is. Daarom kan het in het vertaalproces vereenvoudigd worden. Zou hij dan daarvoor als auteur een toestemming geven? Kunnen we makkelijk *Das Kapital* van Karl Marx (een boek dat door Abdolah bemind is) in het vertaalproces met behulp van toevoeging en weglating versimpelen?

Op dit punt komt zeker het onderwerp stijl ter sprake, omdat Abdolah zich hier niet als een gewone vertaler, maar als een verborgen schrijver gedraagt. De stijl is inderdaad meer dan patronen van taalgebruik afhankelijk van de situatie. Op basis van een analyse van een Oostenrijkse en een Amerikaanse corpus van toerist-webpagina's is het aangetoond dat stilistische patronen en culturele identiteit tot op zekere hoogte bij elkaar horen (Renkema, 2009: 5; Kaltenbacher, 2009: 143-145). Oostenrijkse webpagina's hebben de neiging om een neutrale houding te hebben, om een verband met verplichting rondom administratieve taken te laten zien, terwijl Amerikaanse webpagina's de voorkeur geven aan het tonen van de autoriteit van de tekstschrijver. Kaltenbachers corpusanalyse demonstreert dat sprekers van het Duits op de inhoud gericht zijn en dat sprekers van het Engels zich meer concentreren op hun gesprekspartner (Kaltenbacher, 2009: 150). Amerikaanse teksten blijken een negatieve verplichtingtoon gericht aan de geadresseerde te hebben en dit is dus iets wat onderzoekers een relatie leggen met culturele identiteit. Met andere woorden kan de cultuur afgetrokken worden uit de stijl, die in een tekst gebruikt wordt. In dit opzicht kan de stijl van Abdolah in deze onderneming cultureel bepaald worden.

Uitleiding van Het Probleem

In sectie 2 hebben we duidelijk gezien dat herhaling in verschillende sorten teksten een aanvullende, versterkende oftewel vergemakkelijkende functie vervult ten opzichte van de relatie tussen de nieuwe en oude informatie. In de Koran en in de Bijbel wordt de informatie herhaald niet

omdat het lezerspubliek analfabeet is of een laag IQ heeft (zoals gesuggereerd wordt door Abdolah), maar omdat de heilige boodschap, die een uniek karakter en een onvoorspelbare inhoud heeft, beter geïnternaliseerd en geïntegreerd wordt door het menselijke geheugen. Abdolah noemt immers de meeste herhalingszinnen onvermijdelijk, zoals we gezien hebben in onze twee voorbeelden *Rahman* en *Mürselat*. Hij geeft toe dat die herhalingen noodzakelijk zijn, maar hij legt niet uit welke nodig en welke overbodig zijn en waarom. In dit opzicht lijkt herhaling een probleem van Abdolah te zijn, maar niet het probleem van de Koran of de Bijbel.

Abdolah heeft dus bijna alles uitgeprobeerd in een heilige tekst: herordening, weglating en toevoeging. Als een redactionele bezigheid zou je misschien zoiets kunnen adviseren, maar alleen als je direct contact hebt met de auteur van die tekst. In heilige teksten is dat niet het geval. Abdolah heeft alles nog ingewikkelder gemaakt dan ze eigenlijk zijn door aan de oorspronkelijke structuur van iedere soera te sleutelen. Herhalingen zegt hij weggehaald te hebben, maar de echte herhalingen heeft hij gehouden omdat ze onvermijdelijk zijn en de persoonlijke interpretatie, die tot het algemeen bekende vooroordeel zou leiden, heeft hij overal verstrooid (bijvoorbeeld de insinuatie dat de Koran eigenlijk een 'vrouwonvriendelijk' boek is). Er is wel aangetoond dat dat niet juist is. Abdolah heeft gespeeld met de codering van de Koran op A, B en C niveau, waardoor het karakter van het heilige boek totaal veranderd is. Qua vorm, betekenis en stijl zijn er veranderingen te zien in onze twee voorbeelden *Rahman* en *Mürselat*. Men kan zeggen dat de werkwijze van Abdolah erg deconstructief is, maar op een heel wilde manier.

In sectie 3 is er aangetoond dat de soera's *Rahman* en *Mürselat* uit de Koran en het hoofdstuk *Johannes* uit de Bijbel herhalingen in voldoende mate bevatten en ze vervullen een heldere herinnerende, verduidelijkende, versterkende, verbindende en waarschuwendende functie. De theoretische benadering (*entropy* en *redundancy*) van Fiske in sectie 2 vindt perfect zijn weergave hier in de heilige teksten.

Sectie 2 en 3 vormen een theoretische en praktische basis voor ons om de vreemde onderneming van Abdolah in voldoende mate te bekritisieren. Ik noem het nogmaals een 'vreemde onderneming', omdat het nog steeds onduidelijk is of hij daarmee een vertaling of een hertaling of een origineel werk geleverd heeft of niet. Uiteindelijk kunnen we niet zeggen dat dat een 'vertaling' is, omdat Abdolah helemaal trouw blijft aan de oorspronkelijke tekst door middel van weglating, toevoeging en herschrijving. Het is niet een hertaling, omdat hij zegt dat hij veel inzet en arbeid neergezet heeft om de oorspronkelijke tekst zo precies mogelijk weer te geven door zoveel menselijke en gedrukte bronnen te raadplegen. Het is zeker niet een origineel werk van Abdolah, omdat hij een vertaling maakt en hij zich keurig houdt aan de geschiedenis en inhoud van de Koran. Kortom, een ingewikkeld en onduidelijk verhaal dus.

Sectie 4 toont aan dat Abdolah vele herhalingen in de gekozen heilige soera's niet weggehaald heeft. Hij zegt echter precies het tegenovergestelde gedaan te hebben. Hij kan sommige herhalingen niet weghalen, want ze zijn onvermijdelijk, maar hij neemt helaas niet de moeite om zijn lezers in het voorwoord uit te leggen, waarom sommige herhalingen zijn weggehaald en de rest in zijn tekst is blijven staan. Voorafgaande secties presenteren data in toereikende mate dat herhalingen belangrijke functies in de tekst vervullen vanuit het perspectief van de communicatietheorie. Daarom kan Abdolah niet een brede scala weglating van herhalingen uitvoeren, ook al zegt hij dat hij de tekst gaat moderniseren door te herschrijven. Deze theoretische beperkingen binden hem vast om zich te vrij te gaan gedragen. Deze sectie liet ons ook zien dat de Koran –net zoals de Bijbel– helemaal niet bedoeld was voor de analfabete mensen. Ze zijn heilige teksten met een universele boodschap. Een persoonlijke toevoeging aan een soera maakt de gehele actie van Abdolah een 'vreemde onderneming'. Hij suggereert hiermee waarschijnlijk dat hij het beter weet. De Koran heeft daar in feite überhaupt geen

moeite mee. Dit is juist één van de uitdagingen van de Koran aan de mens: “als je denkt dat je het beter weet, probeer maar alles opnieuw te schrijven”. Abdolah wil graag in zijn ‘onderneming’ de Grote Perzische meesters als een soort advocaat meenemen. We moeten wel opletten dat deze grote Perzische dichters (bijvoorbeeld Hafez, Saadi, Khayam en Rumi) de Koran altijd als inspiratiebron geraadpleegd hebben en zeker helemaal niet als een uitdagingsbord gebruikt hebben.

In sectie 5 heb ik opgemerkt dat Abdolah –als hij ooit iets vertaalt- concepten inconsistent in het Nederlands vertaalt. Dit doet hij allemaal ter verduidelijking van de heilige tekst voor het Nederlandse lezerspubliek. De correcte vertaling van *Rahman* (de meest barmhartige) vindt hij over de tijd. Deze zijn volgens hem verouderde, nietszeggende woorden, omdat ze de kern van Allahs persoonlijkheid niet uitdrukken. De personificatie van Allah met “Hij is lief, hij geeft” rukt alles uit zijn context en verandert volledig het karakter van het heilige boek voornamelijk op C niveau. De stijl verandert waardoor de ernst van het heilige boek en het belang van de heilige boodschap verloren gaan. Van Der Horst merkt hier terecht op dat juridische en religieuze teksten erg gevoelig zijn om enige verandering in woordgebruik te brengen. Stilistisch probleem geeft in dit geval een extra crisis met betrekking tot respect tonen aan heilige teksten.

Aan de hand van deze gegevens kunnen we zeggen dat Abdolahs beschrijving een vorm van storing in het communicatiekanaal is. We kunnen dit zien in het afleidingseffect van wat hij extra te zeggen heeft op de gedachten van de lezer. Dat was aanvankelijk wellicht niet zijn bedoeling. Maar nu hebben we meer verwarring in de hand dan voorheen.

Voor wat betreft herhaling, die Abdolah overbodig lijkt, kunnen we beter imitaties, die hij in zijn romans gebruikt (bijvoorbeeld in *De Kraai*) weghalen, omdat ze reeds toegepaste passages zijn, ooit uitgesproken door een groot Nederlands auteur. Alle groot auteurs herhalen hun glorie in de imitaties van Abdolahs *De Kraai*, waardoor het boek zelf een overbodige poging lijkt te worden. Herhaling op basis van een imitatie kan als onnodig beschouwd worden. Zoals Fiske opmerkt, zijn alle andere herhalingen erg belangrijk voor het verschaffen en versterken van communicatie.

Ten slotte is deze onderneming van Abdolah niet een vertaling, maar ook niet een hertaling of een origineel werk. Het is een buitenbeentje, dat een vreemde tekstsoort naar voren brengt. Het vormt een tussencategorie, die in termen van Lévi-Strauss altijd excessieve emoties oproept (bijvoorbeeld walging, euforie, wanhoop, wantrouw, haat etc.). Het is misschien al bepaald in zijn lot, hetgeen aan het einde van de lange weg een knecht van Allah worden is. Naarmate Abdolah weg van het heilige boek blijft, des te meer komt hij dichterbij. Deze poging is waarschijnlijk de eerste stap daartoe.

“COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” beyanları:	
Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.	
<i>The following statements are made in the framework of “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Double-Blind Peer Review:	External-independent
<i>This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.</i>	

REFERENCES

- Abdolah, K. (2008). *De Koran - Een Vertaling*. Breda: De Geus.
- Bayat, N. (2010). Şiirde Anlatım ve İçeriğin Dilbilimsel Boyutları. *Folklor/Edebiyat*, 16(61), 157-168.
- Boland, H. (2017). *Hij Kan Me De Bout Hachelen Met Zijn Vorstendometje-Over Anna Karenina en de Kunst van het Vertalen*. Amsterdam: Uitgeverij Pegasus.
- Fiske, J. (2014). *İletişim Çalışmalarına Giriş*, (Vertaald uit het Engels door: S. İrvan). Ankara: Pharmakon Yayınevi.
- Gürçağlar, Ş. T. (2018). *Türkiye’de Çevirinin Politikası ve Poetikası 1923-1960*, (Vertaald door: T. Demirel). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kaltenbacher, M. (2009). *Style and Culture in Quantitative Discourse Analysis*. (Ed.: J. Renkema). In *Discourse, of Course: An Overview of Research in Discourse Studies*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing.
- Khalifa, M. (1983). *The Sublime Qur’ân and Orientalism*. London & New York: Longman Publishing.
- Renkema, J. (1994). *Schrijfwijzer*. 's-Gravenhage: sdu Uitgeverij Koninginnegracht.
- Renkema, J. (2004). *Introduction to Discourse Studies*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing.

- Renkema, J. (2009). A Multiple Invitation to Discourse Studies. (Ed.: J. Renkema). In *Discourse, of Course: An Overview of Research in Discourse Studies*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing.
- Shannon, C. and W. Weaver. (1949). *The Mathematical Theory of Communication*. Illinois: University of Illinois Press.
- Van Der Horst, J. (2017). Bijbeltaal. (Onder redactie van: W. Martin and M. Thelen). In *Vak-taal, Van Achterhand tot Zwavelgeel Elfenbankje*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Watt, W. M. (1998). *Kur'an'a Giriş*, (Vertaald door: S. Kalkan). Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Zengin, D. (2016). *Edebi Çevirinin Özellikleri*. Kayseri: TİYDEM Yayıncılık.

Urduca ve Türkçedeki Dil Bilgisel Anlamlı Birimler* **

Mo Touheed Alam

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5212-3526>

Yüksek Lisans Mezunu / Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Samsun – TÜRKİYE

Dr. Öğr. Üyesi Mediha Mangır

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9455-7042>

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Samsun – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 19.12.2021

Kabul: 20.09.2022

On-line Yayın: 30.09.2022

Anahtar Kelimeler

Urduca

Türkçe

Edat

Bağlaç

Ünlem

Araştırma Makalesi

* Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

** Bu çalışma, 1. yazarın 2. yazar danışmanlığında hazırladığı "Urduca ve Türkçedeki Dilbilgisel Anlamlı Birimlerin Karşılaştırılması" adlı Yüksek Lisans Tezi'nden üretilmiştir.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.55029>

Öz

Dil bilgisel anlamlı birimler ya da görevli kelimeler, isimler ve fiiller gibi yalnız başlarına anlam taşımazlar. Bunlar, ancak eklendikleri kelime grupları ve işlev bakımından bağlı buldukları öteki kelimelerin yardımı ile anlam kazanan ve cümle içinde de geçici gramer görevleri yüklenmiş olan sözlerdir. Birçok dilde evrensel dil birimleri dışında dil bilgisel anlamlı birimler farklı biçimlerde de olsa varlık gösterir. Bu çalışmada Türkçe ve Urduca, dil bilgisel anlamlı birimler olan edat, bağlaç ve ünlemler açısından değerlendirilmiştir. Hindistan ile Pakistan'da konuşulan Urdu dili Türkçe ile çok yakındır. Hintçe ve Türkçenin karışmasıyla meydana gelen Urduçada, Türkçe, Arapça, ve Farsça kökenli sayısız kelime vardır. Urduca teriminin Türkçedeki "ordu" kelimesinden türediği düşünülür. Urduca ile Türkçede çok fazla gramatik benzerlik bulunmaktadır. İki dildeki söz dizimi yapısı da hemen hemen aynıdır. Türkçede dil bilgisel anlamlı birimler kategorisinde "edatlar, bağlaçlar ve ünlemler" yer alır. Urduçada bulunan bu kategorilerin kullanımı da Türk dilindeki kullanıma benzer şekiller sunmaktadır. Bu çalışmada Urduca ve Türkçedeki dil bilgisel anlamlı birimler metinler aracılığıyla karşılaştırılmış, anlam ve görev bakımından birbiriyle örtüşen birçok dil bilgisel anlamlı birim tespit edilmiştir. Burada tespit edilen dil bilgisel birimlerden bazılarının benzer sesletimlerle karşılandığı (Arapça-Farsça etkisi), bazılarının da farklı fonemlerle karşılandığı görülür. Dil bilgisel anlamlı birimler açısından iki dil arasındaki işlevsel benzerliğin tespiti önemlidir.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Alam, M. T. ve Mangır, M. (2022). Urduca ve Türkçedeki Dil Bilgisel Anlamlı Birimler. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 15(91), 215-232.

Terms of Grammatical Meaningful Units in Urdu and Turkish* **

Mo Touheed Alam

Graduate Master Student / Ondokuz Mayıs University, Graduate School of Education, Department of
Turkish Language and Literature, Samsun – TURKEY

Asst. Prof. Dr. Mediha Mangır

Ondokuz Mayıs University, Faculty of Education, Department of Turkish Educaiton, Samsun –
TURKEY**Article History**

Submitted: 19.12.2021

Accepted: 20.09.2022

Published Online: 30.09.2022

Keywords

Urdu

Turkish

Postposition

Conjunction

Interjection

Research Article

* This article was checked by Intihal.net. This article is under the Creative Commons license. Ethics committee approval is not required for this article.

** This study was made from the Master Thesis named "Comparison of Grammatical Units in Urdu and Turkish" prepared by the 1st author under the supervision of the 2st author.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.55029>**Abstract**

Grammatical meaningful units or function words, like nouns and verbs, do not carry meaning on their own. These are the words that gain meaning only with the help of the word groups to which they are added and the other words to which they are connected in terms of function and which have temporary grammatical duties in the sentence. In many languages, apart from universal linguistic units, grammatical meaningful units exist, even if in different forms. In this study, Turkish and Urdu were evaluated in terms of grammatical meaningful units such as prepositions, conjunctions and exclamations. The Urdu language spoken in India and Pakistan is very close to Turkish. There are countless words of Turkish, Arabic, and Persian origin in Urdu, which is a mixture of Hindi and Turkish. It is said that the Urdu term is derived from the Turkish word "ordu". There are many grammatical similarities between Urdu and Turkish. The syntax structure in the two languages is also almost the same. In Turkish, there are "postposition, conjunctions and exclamations" in the category of grammatical meaningful units. The use of these categories in Urdu offers similar forms to the usage in the Turkish language. In this study, story texts selected from Urdu will be scanned in terms of postpositions, conjunctions and exclamations and the data will be categorized. In this study, grammatical meaningful units in Urdu and Turkish were compared through texts, and many grammatical meaningful units that overlapped with each other in terms of meaning and function were determined. It is seen that some of the linguistic units identified here are met with similar pronunciations (Arabic-Persian influence), and some are met with different phonemes. It is important to determine the functional similarity between the two languages in terms of grammatical meaningful units.

GİRİŞ

Dile geleneksel bakış, sesi anlamsız en küçük birim olarak değerlendirirken betimleyici dil bilgisinden doğan dil bilimsel bakış ise anlama katkı sağlayan en küçük birim olarak fonemi (sesbirim) önceler. Anlam taşıyıcı en küçük birimi karşılayan monem (anlambirim) terimi de zamanla yerini morfeme (biçimbirim) bırakır. Biçimbirimlerin sınıflandırılmasında farklı görüşler vardır. Ancak, yaygın sınıflandırmada *sözlüksel* ve *dil bilgisel* biçimbirimler dikkati çeker. Sözlüksel terimi yerine *anlamlı*, dil bilgisel terimi yerine de *görevli* betimlemeleri de yapılır. Bunlar da herhangi bir başka birime bağlı olma durumlarına göre bağımlı ve bağımsız olmak üzere değerlendirilir. Sözlüksel biçimbirimlerden fiil bağımlı; isim, sıfat, zamir, zarf bağımsız kabul edilir. Dil bilgisel biçimbirimler de edat, bağlaç, ünlem ve ekler olarak betimlenir.

Kelimelerin sınıflandırılma çalışmaları MÖ 5. veya 6. yüzyılda yaşadığı düşünülen Hindistanlı dilci Yaska'nın *Nirukta* adlı eserine dayandırılır. "Türeme, etimoloji" anlamlarına gelen *Nirukta*'da kelimeler ve kökenleri üzerinde durulur. Buna göre Yaska kelimeleri dört gruba ayırır: *nāma* 'isimler', *ākhyāta* 'fiiller', *upsarga* 'ön ekler', *nipāta* 'edatlar.

Kelime tasnifi konusunda Hint geleneğinden sonra Antik Yunan'da Eflatun ve Aristo'nun görüşleri dikkati çeker. Eflatun'un kelimeleri *isimler* 'onoma' ve *fiiller* 'rhéma' diye ikiye ayırdığı, sonra Aristo'nun bunlara üçüncü bir sınıf olan *indeclinables* 'çekimlenemeyenler' türünü eklediği bilinir. Bu iki isimden sonra Dionysius Thrax kelimeleri sekiz türde inceler ve bu tasnifin günümüzdeki tasnife çok yakın olduğu görülür (Aydın, 2014: 23-24).

Türkçede kelime türleri tasnif edilirken yabancı gramerlerin etkisinde kalınmıştır. Yine de tasnif sırasında kelime türlerini ayırt etme ölçütleri açık açık belirtilmemiştir. Türkiye Türkçesi için yapılan tasniflerden biri, Bergamalı Kadri'nin yapmış olduğu tasniftir. Bergamalı Kadri, anlam ölçütüne dayanarak 3 kelime türü tespit etmiştir: isim, fiil ve harf (Karabacak, 2002: 3-70).

Grönbech *Türkçenin Yapısı* adlı kitabında kelimeleri isimler ve fiiller olmak üzere iki ana gruba ayırır. İsimler, alt bölümlerde sıfatlar, sayılar ve zamirler gibi işlevlerine göre adlandırır. İsimler ve sıfatlar arasında pek bir fark görülmediğini belirten Grönbech, Türkçede bir adın hem isim hem de sıfat olabileceğini vurgular Grönbech zamirlerle birlikte zarflar, edatlar ve bağlar başlığı altında değerlendirmelerde bulunur (Grönbech, 2000: 18-45).

Tahsin Banguoğlu, kelimeleri sınıflandırırken 'tabî sınıflama' ve 'mantıkî sınıflama' olmak üzere iki ölçüt belirlemiştir. Tabî sınıflamaya göre iki kelime türü vardır: isimler ve fiiller. Ancak bu sınıflandırmanın yetersiz olduğu düşünülür. Mantıkî sınıflandırmaya göre isim kategorisi parçalanarak söz içindeki görevine göre yeniden tasnif edilir. Buna göre sözcüğün cümle içindeki işlevi 8 türdür: ad, sıfat, zamir, zarf, takı, bağlam, ünlem ve fiil. Banguoğlu ayrıca kelime türleri için şunları söyler: "Bu sekiz türlü kelimededen ilk yedisi yapıcı isim sınıfından sayılır. Demek ki ad isimden bir bölüktür. Bu bölümlenmeye göre yalnız fiiller fiil sınıfındandır. Ancak işlevişte ayrılan bu söz bölüklerinin hepsi aynı genişlikte ve eşdeğerde değildirler. Bir takımı esas kavramlara karşılık olurlar ve özerkli kelime (mot autonome) adını alırlar (ad, sıfat, zamir, zarf, fiil). Bir takımı da yardımcı kavramlara karşılık olurlar ve ancak sözün unsurları arasında ilişkiler kurmaya yararlar (takı, bağlam, ünlem). Bunlara katma kelimeler (mot accessoire) deriz. Bunlara kelimecik adı da verilir." (Banguoğlu, 2011: 151-153).

Zeynep Korkmaz ise kelimeleri anlamlı, görevli ve anlamlı-görevli olmak üzere üç gruba ayırır. Anlamlı kelimeleri isimler ve fiiller başlığı altında değerlendiren Korkmaz, anlamlı kelimelerden isim kategorisini isimler, sıfatlar, zamirler ve zarflar olmak üzere dört gruba ayırmıştır. Görevli kelimeler ise edatlar ve bağlaçlardır. Ünlemler de görevli- anlamlı kelime grubuna girer (Korkmaz, 2003).

Diller arası ilişkiler neticesinde etkileşim ve alış-veriş kaçınılmazdır. Söz varlığı düzeyinde etkileşimin yanı sıra görevli biçimbirimlerin diller arası geçişi de söz konusudur. Hindistan ile Türkiye'nin ilişkileri tarihte çok eskiye dayanır. Hint gelenekleri, yemekleri, giyimleri hatta dili iki

kültürün etkileşimini yansıtır. Hindistan ile Pakistan’da konuşulan Urdu dili ile Türkçe arasındaki yakınlıktan dolayı iki dil arasında çok fazla gramatik benzerlik bulunmaktadır. İki dildeki cümle yapısı da hemen hemen aynıdır. Ayrıca, Türkçe ile Urduçada yaklaşık dokuz bin ortak kelime olduğunu gösteren çalışmalar vardır (Hamid, 2006). Türkçede bulunan dil bilgisel anlamalı birimler Urduçada da bulunur ve bunların kullanımları benzerdir.

Bu çalışmanın amacı, Türkçe ile Urduçada bulunan edatlar, bağlaçlar ve ünlemleri kullanım yerleri açısından tespit etmek ve karşılaştırmaktır. Türkçe ve Urduçadaki gerek kelime ortaklığı gerekse söz dizimi benzerliği bu çalışmaya temel teşkil eder. Buradan hareketle iki dildeki dil bilgisel anlamalı birimlerin benzerlikleri ve farklılıklarının ortaya konulması amaçlanmıştır. Türkçe ile Urduca arasında zaman, yapı, ortak kelimeler, atasözleri ve deyimler bakımından karşılaştırmalı bazı çalışmalar¹ bulunur. Ancak Türkçe ile Urduca üzerinde dil bilgisel birimler açısından bir çalışma olmadığı tespit edilmiştir.

Urducanın Ortaya Çıkışı

Hindistan ile Pakistan’da konuşulan Urduca, Pakistan’ın resmî dili olup Hindistan’ın Delhi, Lucknow ve Hyderabad gibi şehirlerinde işlek bir dildir. “Urduca adı, Türkçede kullandığımız ve hatta tarih sahnesine çıkışından itibaren Türk ulusu ile özdeşleşmiş bir kelime durumundaki “ordu”nun Hindistan-Pakistan alt-kıtasında yaygın söylenişiyile “Urdu” şekline, dil adı yapımında kullandığımız “-ca, -ce, -ça, -çe” yapım ekinin ilâvesiyle türetilmiştir.” (Toker, 2011: 72).

Dillerin ortaya çıkış zamanı, yeri ve bağlamını saptamak zordur, ancak araştırmacıların farklı görüşleri bu muğlaklığı ortadan kaldırmaya yöneliktir. Urducanın ortaya çıkışı hakkında çok farklı çalışmalar vardır. “Urdu dili Pakistan’dan başka Hindistan’ın da resmî dillerinden biridir. Ayrıca Urduca, İngiltere ve Körfez ülkelerinin aralarında bulunduğu birçok ülkede çok sayıda Pakistanlı ve Hindistanlı göçmen tarafından konuşulur.” (Toker, 2012: 170). Bugün aynı etnik kökenden gelmeseler de Urduca konuşan insanların sayısı 60-70 milyon civarındadır. Bunun 10 milyondan fazlası Pakistan’da, 50 milyonu da Hindistan’da yaşamaktadır. Bu farklı bölgelerde konuşulan Urdu diline/Urduçaya bu adın verilmesiyle ilgili farklı görüşler bulunur. Bu isim, Urdu dilinin ortaya çıkmasından çok sonra verilmiştir. Urdu kelimesi Türkçede ve Moğolcada hanın sarayını, karargâhını, silâhlı kuvvetleri (ordu) ya da askerlerin konakladığı, barındığı yeri (ordugâh, karargâh) ifade etmektedir. Kelimenin Urduçada eş anlamlısı “leşker”dir. Cengiz Han’ın haleflerinin ordugâhlarına Urdû-yi Mutallâ (Altın Ordu/Altın Orda) denilir. Bâbü’ün fetihlerinden sonra ordugâhlar ve hükümdarın karargâhı için de ordu kelimesi kullanılmıştır. Bu yönden bakıldığında Urdu/Urduca, “ordunun, askerinin dili” anlamına gelmektedir. Bazı araştırmacılara göre ordunun içinde farklı bölgelerden farklı dilleri konuşan askerler bulunduğundan bu dillerin karışımıyla oluşan dile “ordu dili” denilmiştir. Urducanın da farklı dillerin karışımıyla, birleşmesiyle şekillenmesinden dolayı ordu diline atıf yapılarak bu karışık dile “Urduca (Orduca)” adı verilmiştir. Bazı araştırmacılar ise Urducanın kaynağını, Türk ve İranlı askerlerin ülkeye gelişi ve yerel halkla olan alışveriş ve etkileşimlerinden dolayı Türkçe ve Farsça kelimelerin Urduçaya dâhil olmasına bağlarlar. Hindu dil bilimcilerine göre ise Urdu kelimesi, eski İran Hükümdarı Erdebil’in adından gelmektedir. Ayrıca

¹ Bilik, N. (1991). *Türkçe ile Urduca arasındaki bazı gramatik benzerlikler*. Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü., Hakim, M. (2019). *Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde Türkçe-Urduca karşılaştırmalı zaman yapıları*. Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü., Haider, G. (2019). *Modern Urduçadan Urduçaya sözlük ile Çağatay Türkçesi sözlüklerinden kelimelerin karşılaştırılması*. Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Urducunun doğuşu ile ilgili kabul gören bir başka görüş daha vardır. Ekber döneminde sultanın yani hükümdarın karargâhına “Urdû-yi Mu’alla” adı verilir. Bu “Urdû-yi Mu’alla”da konuşulan dile de “Zaban-ı Urdû” yani ordunun dili denilmiş ve zamanla bu “Zaban” kelimesi kalkarak insanlar tarafından sadece “Urdu” kelimesi kullanılmıştır. Bu bakımdan literatürde dilin asıl adının Urdu olduğu kabul edilmiş, aynı zamanda Urduca biçimindeki kullanımı da ilmî çevrelerde kabul görmüştür (Toker, 2012: 170; Bulgur, 1999).

Urduca ortaya çıktığından bu yana dil için sadece “Urduca” terimi kullanılmamış, bu dil farklı dönemlerde farklı isimlerle anılmıştır. “Hindî” ve “Hindvî” terimleri ilk ve yaygın olarak kullanılan isimlerdendir. Urduca’nın meşhur şairi Amir Hüsrev-i Dehlevî’nin eserlerinde, XVIII. yüzyılda Mir Eser’in meşhur *Hâb u Hayâl* mesnevisinde ve XIX. yüzyılda Şah Abdülkâdir’in Urduca Kurân-ı Kerîm tercümesinde bu dil için “Hindî” terimi kullanılmıştır. Bunların dışında bu dil, Rehta, Pencabî, Gucrî, Dekenî, Hindistanî gibi isimlerle de karşılanmıştır (Toker, 2012: 170).

Hindistan’da “Urdu” terimini ilk önce Babürşah kendi otobiyografisinde kullanmıştır. Hindistan padişahlarından Akbar zamanında da bu terim yaygınlaşmıştır. “Urdu-yi Aleyha”, “Urdu-yi Mu’allâ”, “Urdu-yi Leşker”, “Urdu-yi Hazret”, “Urdu-yi Zaferin”, “Urdu-yi Âlî” ve “Urdu-yi Büzürg” gibi terkipler içinde kullanılmıştır. Urdu kelimesinin kullanılmasında ilk basamak “Urdu-yi Mu’allâ” terkidir. Önceleri Şah Cihan döneminin saray ve çevresinin dilini, halk dilinden ayırmak için kullanılan bu terkip, zamanla imparatorluğun başkenti Delhi ile çevresinde konuşulan dil için kullanılmıştır (Ahter, 2003: 14-38). Sonraki dönemlerde bu birleşimden “mu’allâ” kısmı düşmüş ve sadece “Urdu” kısmı dile ad olmuştur.

Urduca ve Türkçe Arasındaki İlişkiler

Urduca ile Türkçe arasındaki ilişkiler çok eskiye dayanır. İngilizlerin Hindistan’ı istilasıyla yavaş yavaş kaybolmaya başlayan Türk kültürünün bugüne dek var olan kanıtlarına Hindistan’ın büyük şehirlerinde rastlanmaktadır. Türklerin yaptığı mimari eserlerden Türk hamamları, kaleleri, Kutub Minare ve Tac Mahal gibi yapıtlar Türklerin varlığını sürdüren izlerdir. Bunun dışında, gelenekler, giysiler ve yemekler de Hint-Türk etkileşiminin izlerini taşır. Dil de temas halindeki toplumların birbirlerine etkilerini zaman içinde gösteren önemli öğelerden biridir (Türkmen, 1985: 25-37).

Türkçenin etkisi, Urducadaki atasözleri, deyimler, masallar, şakalar ve gelenekler üzerinde de görülür. XI. yüzyılda Kaşgarlı Mahmut tarafından yazılan “Divanü Lügati’t Türk” eserinde geçen bir atasözü ile bu örneklendirilebilir. “Karga kazga ötküsüne butı sınır” atasözü; “Eğer karga güç ve uçuşta kuğunun taklidini yaparsa ayağını kırar.” (Atalay, 1998: 254) anlamına gelir. Urduçada da tam bunun gibi bir atasözü vardır.

کوا چلا ہنس کی چال، اپنی چال بھی بھول گیا۔

(Kauva chala hans ki chaal apni chaal bhi bhool gaya.)

Karga kuğu gibi yürüdü, kendi yürüyüşünü unuttu (Ali Han, 2004: 15).

Bu iki atasözünde aynı şeyden söz edilir. Bunun dışında, iki dil arasında günümüzde de ortak atasözleri kullanılmaktadır. Örneğin;

ایک میان میں دو تلواریں نہیں رہتیں۔

(Ek meyan meñ do talwareñ nahiñ rahtiñ.)

İki kılıç bir kına sığmaz.

صرف باتوں سے پیٹ نہیں بھرتا۔

(Sırf batoñ se pet nahiñ bharta.)

Lafla karın doymaz.

Bunların dışında bu iki dil arasında bazı ortak deyimler de bulunur. Örneğin; gözden düşmek

(اٲڪھ سڀڙ گرا - *aankh se girna*), kulak vermek (ڪاٺ لگانا - *kaan lagana*), göklere çıkarmak (عرش ٲر چڙھانا - *arsh par charhana*) vs. Urduca, Hint-Avrupa dil ailesinde yer alırken Türkçe, Altay dil grubunda bulunur. Ama iki dil arasında gramer açısından bazı ortaklıklar vardır ve bunlar şu şekilde gösterilebilir:

Urduca ve Türkçede Masterlar

Urdu dilinde master için fiilin kökünde “نا” - *na* kullanılırken Türkçedeki master eki ünlü uyumuna göre “-mak” veya “-mek”tir. Bu iki dilde de masterlar çıkarılıncı fiiller tekil şahıs için emir kipinde kullanılır. Örneğin;

oku ← okumak ؛ (Parho) ٲڙھو ← (Parhna) ٲڙھنا
yürü ← yürümek ؛ (Chal) چل ← (Chalna) چلنا
al ← almak ؛ (Le) له ← (Lena) لهنا

Ayrıca emir kipinin çoğul şahısı göre çekimleniş i iki dil için de benzer yapıdadır. Örneğin;

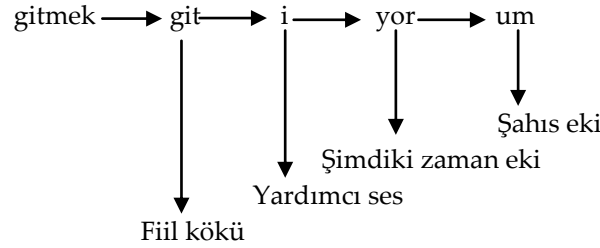
yazınız ← yazın ← yazmak ؛ (Likhiye) لکھی ← (Likho) لکھو ← (Likhna) لکھنا
içiniz ← için ← içmek ؛ (Pijiyi) ٲیجی ← (Piyo) ٲیو ← (Peena) ٲینا
veriniz ← verin ← vermek ؛ (Dijiyi) دیجی ← (Do) دو ← (Dena) دینا

Urduca ve Türkçede Fiil Çekimleri

Türkçe ve Urduçada fiilden master eki çıkarılıp zaman eki ve şahıs eki art arda eklenerek cümle oluşturulur (Bilik ve Özdemir, 2012: 98).

جا رہا ہوں۔

(Jaa raha huñ.)

Urduçada kullanılan gelecek zaman eki (گا، گے، گی) *ga, ge, gi* Eski Türkçedeki gelecek zaman ekine çok benzer. Bu ek Türkçede zamanla değişen eklerdendir. Bugün bu ek -ecek, -acak şeklinde kullanılmaktadır. Örneğin;

Bakacağım.	(Maiñ Dekhuñ ga.) - میں دیکھوں گا۔
Yiyecek.	(Woh khaayegi.) - وہ کھاے گی۔
Biz söyleyeceğiz.	(Hum boleñge.) - ہم بولیں گے۔

Türkçe ve Urduçanın dilbilgisinde ettirgen fiil ve ettirgen fiillerin de derecesinin artırılması kuralları hemen hemen aynıdır. Yani aynı fiilin kökünden bu iki fiil türetilir (Haidari, 1932: 110; Korkmaz, 1992: 51).

(urwana) اڑوان ← (urana) اڑانا ← (urñ) اڑنا
↓   ↓   ↓
uçurtmak   uçurmak   uçmak

Urduca ve Türkçede Cümle Yapısı

Türkçe ve Urduçada cümlenin kurucu ögesi olan yüklem sonda, özne genellikle cümlenin

başında yer alır. Ancak her iki dil için de esnek (oynak) dizim söz konusudur. Bu durum vurgulu ögenin değişmesini sağlar (Bilik, 2018: 185).

Ben bugün kızımın alışverişe gideceğim.

میں آج اپنی بیٹی کے ساتھ خریداری پر جاؤں گا۔

(Maiñ aaj apni beti ke sath kharidari par jauñ ga.)

Ben alışverişe kızımın bugün gideceğim.

میں خریداری پر اپنی بیٹی کے ساتھ آج جاؤں گا۔

(Maiñ kharidari par apni beti ke sath aaj jauñ ga.)

Kızımın alışverişe bugün ben gideceğim.

اپنی بیٹی کے ساتھ خریداری پر آج میں جاؤں گا۔

(Apni beti ke sath kharidari par aaj maiñ jauñ ga.)

Alışverişe bugün ben kızımın gideceğim.

خریداری پر آج میں اپنی بیٹی کے ساتھ جاؤں گا۔

(Kharidari par aaj main apni beti ke sath jauñ ga.)

Urduca ve Türkçedeki Dil Bilgisel Anlamalı Birimler

Türkçede söz dizimi düzeyinde anlam kazanan ve bağlama göre anlam değeri değişen edatlar, bağlaçlar ve ünlemler dil bilgisel anlamalı birimler olarak değerlendirilir. Edatlar, tek başlarına anlamları olmayan ve isim cinsinden kelimelerle bir araya gelerek farklı anlam ilişkileriyle cümledeki diğer öğelere bağlanan görevli birimlerdir. Bağlaçlar da anlamalı en küçük dil birimlerinden en büyük anlatım birimlerine kadar sözler arasında farklı anlam ilişkileri kurarak birimleri birbirine bağlayan dil bilgisel öğelerdir. Ünlemler ise konuşurken çeşitli duygularını ve alıcıyla olan iletişimlerinde bazı söz edimlerini karşılayan ayrıca doğadaki sesleri taklit etmek suretiyle yeni kelimeler türetebilen anlamalı ve görevli birimlerdir (Ergin 2019, Banguoğlu 2011, Korkmaz 2003).

Urducada da Türkçedekine benzer biçimde dil bilgisel anlamalı birimlerden söz edilir. M. İbrahim (1981), Urducadaki dil bilgisel anlamalı birimleri *جدید اردو قواعد* (Jadeed Urdu Kawaid) "Modern Urduca Grameri" adlı eserinde "حروف: huruf" olarak ele almış ve başka kelimelerle birleşmeden anlam kazanmayan kelimeler diye açıklamıştır. Örneğin; -DA (میں: meñ, پر: par), -A (کو: ko), -DAn, ile, itibaren, beri (سے: se), birlikte, beraber (ساتھ: sath), -A kadar (تک: tak) vs.

M. Muzaffar Ali (1941), *قواعد اردو جدید* (Qawaid Urdu Jadeed) "Modern Urduca Grameri" adlı eserinde *حرف معنوی* (Harf manavi) "Anlamalı birimler" olarak edat, bağlaç ve ünlemlerden söz eder. Bunların isim ve fiillerle birleşerek anlam kazanan birimler olduğunu belirtir.

Bu bölümde Urduca metinlerde tespit edilen edatlar, bağlaçlar ve ünlemler Zeynep Korkmaz (2003)'ün görevsel ve işlevsel sınıflandırmasına göre düzenlenmiştir. Örnek cümleler önce Arap harfli, daha sonra latin harfli yazılmış son olarak da çeviri biçime yer verilmiştir.

Edatlar (Harf-i jar: حرف جار)

Edatlar, tek başlarına anlamları olmayan, isim cinsinden kelimelerle bir araya gelerek farklı anlam ilişkileriyle cümledeki diğer öğelere bağlanan görevli birimlerdir.

"Aitlik ve ilgili olma" ilişkisi kuranlar:

Bunlar 'ait, dair, ilişkin, üzerine'dir (Korkmaz, 2003: 1066). Bu edatlardan Urducada sadece 'dair ve ilişkin' edatlarının doğrudan karşılığı bulunur ve bunlar daha çok kullanılır.

"ارے نہیں' داور بھائی کی شادی کے متعلق نہیں ہے۔" دوسری جانب زارا نے کچھ کہا تو اسنے فورن تردید کی (Ahmad,

2017: 5) -

("Are nahiñ, Davar bhai ki shadi ke mutallik nahiñ hai." Doosri janib Zara ne kuch kaha to usne fauran tardid ki.)

“Yok ya, Davar abinin düğününe **ilişkin** değil.” Öte yandan Zara bir şey söylediğinde o hemen inkar etti.

“Benzerlik, tıpkılık, denklik” ilişkisi kuranlar:

‘gibi, denli, misali, üzere, üzere’ edatları benzerlik ilişkisi kuranlar (Korkmaz, 2003: 1066). Bu edatlardan sadece “gibi” edatı Urduçada daha çok kullanılmaktadır.

سیاہ بڑی بڑی مغلی آنکھیں ، جن میں چاندنی کی سی چمک تھی اور چہرہ تو ملائی کا بنا لگتا تھا۔ سفید ، ملائم اور چمکدار۔
(Ahmad, 2017: 5)

(Safed bari bari mughlai aankheñ, jin me chandani **ki si** chamak thi aur cheraħ to malai ka bana **lagta** tha. Safed, mualim aur chamakdar.)

Siyah büyük moğol gözleri! İçinde ay ışığı **gibi** pırıltı vardı ve yüzü süt kaymağı **gibi**ydi. Beyaz, yumuşak ve parlak.

Belirtme yoluyla “başkalık” ilişkisi kuranlar:

‘Başka, gayri, maada (eski şekil)’ edatları eklendikleri adın gösterdiği kişi veya nesnelerin öteki kişi veya nesnelere ayrılışını ifade ederler (Korkmaz, 2003: 1070). Urduçada bu edatlardan daha çok “başka” edatı kullanılmaktadır.

میں نے بار کر کہا کہ زندہ رہنے کی اب اس کے سوا کوئی صورت نہیں ہے۔ (Hussain, 1977: 251)
(Maiñ ne haar kar kaha ki zinda rahne ki ab iske **siva** koi surat nahiñ hai.)
Ben vazgeçerek dedim ki şimdi hayatta kalmak için bundan **başka** bir çare yok.

“Beraberlik veya vasita” ilişkisi kuranlar:

Bunlar ‘ile, birlikte, beraber, yanı sıra’ edatlarıdır. Eski Türkçe ve Eski Anadolu Türkçesindeki -
ın vasita durumu ekinin yerini almış olan “ile” edatı “beraberlik işlevi” ile çok yaygın bir kullanıştıdır (Korkmaz, 2003: 1070). Urduçada bu edatların kullanımına sık sık rastlanmaktadır.

جیسے جیسے وہ پڑھتی گی اسکی سیاہ آنکھیں حیرت سے پھیلتی گئیں۔ (Ahmad, 2017: 5)
(Jaise jaise woh padhti gai uski siyah aankheñ hairat **se** phailti gain.)
Okudukça siyah gözleri hayret **ile** açıldı.
اس نے کچھ خاص شاپنگ نہیں کی تھی۔ شاید وہ صرف ان کے ساتھ اؤٹنگ پر آئی تھی۔ (Ahmad, 2017: 9)
(Us ne kuch khas shopping nahiñ ki thi. Shayad woh sirf un ke **sath** outing par aai thi.)
O pek bir şey almadı. Belki o sadece onlarla **birlikte** hava almak için dışarıya çıktı.
وہ موٹر سائیکل کے ساتھ ساتھ کار اور بس چلانا بھی جانتا ہے۔
(Woh motorcycle ke **sath sath** car aur bus chalana bhi jaanta hai.)
O motorun **yanı sıra** araba ve otobüs sürmeyi de biliyor.

“Miktar ve derece” ilişkisi kuranlar:

Bu edatların canlı ve yaygın kullanımında olanları ‘kadar, derece, denli ve aşkın’dır. Bunlardan ‘kadar’, somut ve soyut isimler ile birleştiğinde, karşılaştırma yolu ile “miktar” gösteren bir edat durumundadır (Korkmaz, 2003: 1072). Aşağıdaki cümlede bu anlamıyla kullanılış biçimi görülür.

اسکا وزن ایک چھوٹے بچے کے جتنا ہے۔
(Uska vazan ek chote bachche ke **jitna** hai.)
Onun ağırlığı küçük bir çocuk **kadardır**.

“Uygunluk, denklik ve nispet” ilişkisi kuranlar:

‘Göre, nazaran, oranla, üzere’ edatları, eklendikleri kelimelere nispet ve izafe edilen bir uygunluk gösterirler. İçlerinde eskiden beri en yaygın olanı ‘göre’dir (Korkmaz, 2003: 1074). Urduçada

da daha çok 'göre' edatı kullanılmaktadır.

کہانیوں کے حساب سے یہی پتا چلتا ہے کہ اکبر بہت بہادر بادشاہ تھا۔

(Kahaniyoñ ke **hisab se** yahi pata chalta hai ki Akbar bahut bahadur badshah tha.)

Hikâyelere **göre** Akbar'ın çok cesur bir padişah olduğunu biliyoruz.

“Sebep, maksat, gaye, hedef” ilişkisi kuranlar:

Bu gruba giren edatlar 'için, diye, dolayı, ötürü, üzere (üzre), binaen, cihetle, dolayısıyla, hasebiyle' gibi edatlardır (Korkmaz, 2003: 1076). Urduçada bunlardan sadece 'için, dolayı, dolayısıyla' edatların karşılığı mevcuttur.

"ہیلو زارا؟" شاید رابطہ مل گیا تھا "تب ہی وہ دبے دبے جوش سے چہکی۔" کیسی ہو؟ سو تو نہیں گئی تھیں؟ حیا بول رہی ہوں۔"

(Ahmad, 2017: 5)

("Hello Zara?" shayad rabta mil gaya tha, **tab hi** woh dabe dabe josh se chehki." Kaisi ho? So to nahiñ gayi thi? Haya bol rahi huñ.")

"Alo Zara?" (belki iletişim kurulmuştu!) onun **için** o heyecanla konuştu. "Nasılsın? Uyuyor muydun? Ben Haya."

وہ لمحے بھر کو سننے کے لیے رکی 'پھر دھیرے سے ہنس دی۔' (Ahmad, 2017: 5)

(Woh lamhe bhar ko sunne ke **liye** ruki, phir dheere se hans di.)

O bir an dinlemek **için** durdu, sonra yavaşça güldü.

وہ صرف اپنے قریبی دوست کو دیکھنے کی وجہ سے آج بہت زیادہ خوش تھا۔

(Woh sirf apne kareebi dost ko dekhne ki **wajah se** aaj bahut zyada khush tha.)

O sadece yakın arkadaşını görmekten **dolayı** bugün çok mutluydu.

“Karşılık, karşılaştırmak, zıtlık” ilişkisi kuranlar:

Bunlar 'karşı, karşılık, mukabil, rağmen, karşın' edatlarıdır (Korkmaz, 2003: 1078). Urduçada bunlardan en çok 'rağmen' kullanılır.

دوسری جانب زارا اتنی زور سے چیخی کی موبائل کا اسپیکر آف ہونے کے باوجود اس کی چیخ سارے کمرے میں سنائی

دی۔ (Ahmad, 2017: 6)

(Doosri Janib Zara itni zor se cheekhi ki speaker off hone ke **bawajood** us ki cheekh saare kamre meñ sunai di.)

Diğer taraftan Zara o kadar yüksek bağırdı ki telefonun hoparlörü kapalı olmasına **rağmen** sesi bütün odada duyuldu.

کوشش کے باوجود شہزادہ اپنے تئیں اس کا یقین نہ دلا سکا۔ (Hussain, 1993: 87)

(Koshish ke **bawajood** shehzada apne tayeñ is ka yakeen na dila saka.)

Prens tüm çabalarına **rağmen** kendini ikna edemedi.

“Yön gösterme” ilişkisi kuranlar:

Bunlar 'aşağı, kadar, değın, doğru, karşı, taraf, sıra, yana' edatlarıdır (Kokrmaz, 2003: 1079). Bu edatların birçoğu Urdu dilinde de bulunur.

آخر میں بہت سوچنے کے بعد اسنے یہ فیصلہ کیا کہ اب وہ وہاں سے نیچے جائے گا۔

(Aakhir meñ bahut sochne ke baad usne yeh faisla kiya ki ab woh wahañ se **neeche** jayega.)

Çok düşündükten sonra sonunda oradan **aşağı** gideceğine karar verdi.

دوسری طرف اس کی دوست کچھ کہ رہی تھی۔ (Ahmad, 2017: 5)

(Doosri **taraf** uski dost kuch kah rahi thi.)

Diğer taraftan arkadaşları bir şey söylüyordu.

رات کو جب میں نے اکرم کو جنگل کی طرف جاتے دیکھا تو میں چونک گیا۔

(Raat ko jab maiñ ne Akram ko jangal ki **taraf** jate dekha to maiñ chaunk gaya.)

Gece Akram'ı ormana **doğru** giderken gördüğümde çok şaşırdım.

انہوں نے بلکل میرے گھر کے سامنے گھر لے لیا۔

(Unhoñ ne bilkul mere ghar ke **samne** ghar le liya.)

Onlar tam benim evimin **karşısında** ev aldılar.

“**Öncelik, sonralık ve zaman**” ilişkisi kuranlar:

‘Önce, evvel, sonra, beri, itibaren, başlayarak’ edatları zaman ilişkisi kurar (Korkmaz, 2003: 1080).

(Ahmad, 2017: 5) ایک کلک کے بعد کوئی صفحہ کھلا تو ایک دم اس کی متحرک انگلی ٹھر گئی۔

(Ek click **ke bad** koi safha khula to ek dum uski mutahrik ungli tahar gai.)

Bir **tiktan sonra** bir sayfa açıldığında hareket eden parmağı birden durdu.

"بلکل سچ کہ ربی ہوں زارا! ابھی پندرہ منٹ پہلے مجھے یونیورسٹی کی طرف سے میل ملی ہے۔" (Ahmad, 2017: 6)

(Bilkul sach kah rahi huñ Zara! Abhi pandrah minute **pahle** mujhe university ki taraf se mail mili hai.)

Dosdoğru söylüyorum Zara! On beş dakika **önce** üniversite tarafından bana mail gönderildi.

اپنے بچپن سے اسنے بہت ساری پریشانیوں کا سامنا کیا تھا۔

(Apne bachpan **se usne** bahut saari pareshaniyoñ ka samna kiya tha.)

Çocukluğundan **beri** birçok zorlukları görmüş.

وہ سن ۱۹۴۷ سے اس شہر میں رہ رہا ہے۔

(Woh san 1947 **se us** shahar meñ rah raha hai.)

1947 yılından **itibaren** o şehirde oturuyor.

“**Sınırlandırma**” ilişkisi kuranlar:

“ancak, sadece, yalnız, başka” edatları bazı bağlamlarda sınırlandırma ilişkisi kurarlar.

"سیریسلی زارا! تمہاری سوچ بس یہیں تک ہے۔" (Ahmad, 2017: 5)

("Seriously Zara! Tumahri soch **bas** yahiñ tak hai.")

Gerçekten Zara! Senin düşüncen **sadece** bu kadar.

Bağlaçlar (Huruf-i Ataf: حروف عطف)

Bağlaçlar anlamlı en küçük dil birimlerinden en büyük anlatım birimlerine kadar sözler arasında farklı anlam ilişkileri kurarak birimleri birbirine bağlayan dil bilgisel öğelerdir.

Sıralama Bağlaçları:

Bunlar art arda gelen eş değer veya eş görevde kelimeleri, kelime gruplarını ve cümleleri birbirine bağlayan bağlaçlardır. Başlıcaları; ile, ilâ, dahi, ve, dA...dA, gerek...gerek(se), hem...hem, ister...ister, ne...ne'dir (Korkmaz, 2003: 1104).

لیپ ٹاپ تکیے پہ رکھا تھا اور وہ اسکے سامنے کوبنیوں کے بل اوندھی لیٹی تھی۔ (Ahmad, 2017: 5)

(Laptop takiye pe rakha tha **aur** woh uske saamne kohniyoñ ke bal aundhi leti thi.)

Bilgisayar yastık üzerinde duruyordu **ve** o, önünde dirseklerin yardımıyla yüzüstü oturuyordu.

جب اسنے نیلی شرٹ کے ساتھ سفید پنٹ پہنی تو کافی ہنڈسم لگ رہا تھا۔

(Jab usne neeli shirt ke **sath** safed pant pehni to kafi khoobsurat lag rahi thi.)

Mavi gömlek **ile** beyaz pantolon giydiğinde çok yakışıklı görünüyordu.

وہ گھر کا بھی اور آفس کا بھی کام کر دیا کریگا۔

(Woh ghar ka **bhi** aur office ka **bhi** kaam kar diya karega.)

O evin işlerini **de** ofisin işlerini **de** yapacak.

چاہے اسکا بھائی ہو چاہے اسکی ماں، دونوں میں سے کوئی ہی اسکے لندن جانے پر خوش نہ تھا۔
(Chahe uski bhai ho chahe uska mañ, donoñ meñ se koi hi uske Landan jane par khush na tha.)
Gerek abisi gerek annesi olsun, hiç kimse onun Londra'ya gitmesinden memnun değildi.

چاہے میری بہن ہو یا بھائی، دونوں ہی مجھے بہت پیار کرتے ہیں۔
(Chahe meri bahan ho ya bhai, donoñ hi mujhe bahut pyar karte hain.)
İster ablam ister abim olsun, ikisi de beni çok seviyor.

جب میں ترکی جاؤنگا تو استنبول بھی جاؤنگا اور انقرہ بھی جاؤنگا۔
(Jab maiñ Turki jaunga to Istanbul bhi jauñga aur Ankara bhi jauñga.)
Ben Türkiye'ye gidince hem İstanbul'a hem de Ankara'ya gideceğim.

سفید کاغذ بلکل صاف تھا۔ نہ لکیر نہ کوئی ڈیزائن۔ بس اسکے وسط میں انگریزی میں تین لفظ لکھے تھے۔
(Safed kagaz bilkul saaf tha. Na lakeer, na koi design. Bas uske vast meñ angrezi meñ teen lafz likhe the.)

Beyaz kağıt tamamen beyazdı. Ne çizgi, ne bir tasarım. Sadece onun ortasında İngilizce üç kelime vardı.

Denkleştirme, Karşılaştırma ve Seçme Bağlaçları:

Bu bağlaçlar, cümlelerin iki ögesini karşılaştırma, denkleştirme, oranlama, seçme ve yeğleme gibi işlevlerle birbirine bağlarlar. Bunlara örnek olarak 'ya, ya....ya, ya da yahut, veya, veyahut da' verilebilir (Korkmaz, 2003: 1112).

"ابا نے مجھے کبھی اسکارف لینے یا سر ڈھکنے پہ مجبور نہیں کیا" تھینک گاڈ۔ (Ahmad, 2017: 6).
(“Abba ne mujhe kabhi scarf lene ya sir dhakne pe majbur nahiñ kiya, thank god.)

Baba beni başörtü almak veya başımı örtmek için hiç zorlamadı, Allah'a şükür.

"میرے ابا نے معلوم نہیں آپکو بتایا یا نہیں مگر میں بتانا ضروری سمجھتی ہوں۔" (Ahmad, 2017: 19).
“Mere abba ne malum nahiñ aapko bataya ya nahiñ magar maiñ batana zaruri samajhti huñ.”

Babam size söyledi ya da söylemedi ama benim söylemem lazım.

Pekiştirme Bağlacı:

Bu bağlaçlar, cümlede birbiriyle ilişkili iki öğeden birini ötekine anlamca güçlendirerek bağlarlar. 'da, dahi, bile, ml/mU, ya, ise' pekiştirme bağlaçlarına örnektir (Korkmaz, 2003: 1115).

"ہاں، پندرہ منٹ پہلے، ٹھیک ساڑھے دس بجے سلیکشن کی میل آئی ہے۔ تم بھی فورن چیک کرو" تم نے بھی اپلائی کیا تھا، تمہیں بھی میل آئی ہوگی۔" (Ahmad, 2017: 6).

(“Hañ, pandrah minute pahle, theek sarhe das baje selection ki mail aai hai. Tum bhi fauran check karo, tum ne bhi apply kiya tha, tumheñ bhi mail aai hogi.”)

Evet, on beş dakika önce, tam on buçukta seçme maili geldi. Sen de hemen kontrol et, sen de başvurdu, sana da mail gelmiş olmalı.

"اوکے تم اب جاکر میل چیک کرو، میں بھی سوتی ہوں، رات بہت ہو گئی ہے۔" (Ahmad, 2017: 6).
(“Ok tum ab jaakar mail check karo, maiñ bhi soti huñ, raat bahut ho gayi hai.”)

Tamam sen şimdi gidip mailini kontrol et, ben de uyuyorum, geç oldu.

میں پنکھا فل بھی کر دوں تب بھی گرمی میں کوئی خاص فرق نہیں پڑنے والا۔
(Maiñ pankha full bhi kar duñ tab bhi garmi meñ koi khas fark nahiñ parne wala.)

Ben vantilatörü ful açsam bile sıcaklıkta hiç bir fark olmaz.

Nöbetleşme Bağlaçları:

Bu gruba girenler, cümledeki iki öge arasında, çeşitli yönlerden seçenekli bir bağlama işlevi yüklenirler. Başlıcaları 'bazen...bazen, bazı...bazı, bir...bir, kimi...kimi' gibi tekrarlı bağlaçlardır (Korkmaz, 2003: 1118).

جب میں ہندوستان میں تھا تو کبھی دہلی میں تو کبھی آگرہ میں رہتا تھا۔

(Jab maiñ Hindustan meñ tha to **kabhi** Dehli meñ to **kabhi** Agra meñ rahta tha.)

Hindistan'dayken **bazen** Delhi'de **bazen** Agra'da oturuyordum.

دونوں بھائیوں میں بہت فرق ہے، ایک خوش مزاج ہے تو ایک بہت ہی غصے والا۔

(Dnoñ bhaiyoñ meñ bahut fark hai, **ek** khush mizaj hai to **ek** bahut hi gusse wala.)

İki kardeş arasında çok fark var, **biri** mutlu **biri** sinirlidir.

اتنی زیادہ افراحتقری مچی تھی کہ کوئی دوڑ رہا تھا کوئی وہیں اپنی جگہ پر رکا تھا۔

(İtmi zyadah afra-tafrii machi thi ki **koi** daur raha tha **koi** wahiñ apni jagah par ruka tha.)

O kadar çok kargaşa vardı ki **kimi** koşuyordu **kimi** kendi yerinde duruyordu.

“Zıtlık” bildiren cümle bağlayıcıları:

Bu bağlayıcılar, cümlelerden birinin gösterdiği yargıyı ötekine karşı çıkma, karşıtlama işlevi ile bağlarlar. Başlıcaları ‘aksine, ama, ancak, lakin, fakat, halbuki, yine de, yoksa..’ gibi bağlaçlardır (Korkmaz, 2003: 1133).

"بس ایک چھوٹا سا مسئلہ ہے' لیکن ہم اس کے بارے میں اپنی فیملیز کو آگاہ نہیں کریں گے۔" (Ahmad, 2017: 6)

(Bas ek chota sa masla hai, **lekin** hum iske bare meñ apni families ko agah nahiñ kareñge.)

Sadece küçük bir mesele var, **ama** biz bunun hakkında ailemizle konuşmayacağız.

تم یہ کام بہت اچھے سے جانتے ہو اسلئے میں چاہتا ہوں کہ تم چلے جاؤ، نہیں تو میں ہی چلا جاتا۔

(Tum yeh kaam bahut ache se jante ho isliye maiñ chahta huñ ki tum chale jao, **nahiñ to** maiñ hi chala jaata.)

Sen bu işi çok iyi biliyorsun bunun için senin gitmeni istiyorum **yoksa** ben giderdim.

“Açıklama” bildiren cümle bağlayıcıları:

Açıklama bağlayıcıları, başlarında veya içinde buldukları cümleleri, kendilerinden önce veya sonra gelen cümlelere açıklama işlevi ile bağlarlar. Başlıca örnekleri, “ancak, ama, Allah bilir ya, başka bir deyişle, bildiğim kadarıyla, demek ki, meğerse...” gibi bağlaçlardır (Korkmaz, 2003: 1124).

اور یہ خط سبانبجی یونیورسٹی کی طرف سے بھی نہیں آ سکتا تھا کیونکہ اس پہ ایک قومی سطح کی کورنیر کمپنی کی مہر لگی

تھی، پھر کس نے بھیجا اسے یہ؟ (Ahmad, 2017: 7)

(yeh khat Sabanji University ki taraf se bhi nahiñ aa sakta tha **kyuñki** us pe ek kaumi satah ki courier company ki muhar lağı thi, phir kisne bheja use yeh?)

Bu mektup Sabancı Üniversitesi tarafından da gelemezdi **çünkü** üzerinde milli kargo firmasının mührü vardı, o zaman kim göndermişti bunu?

وہ پڑھ بھی رہا تھا اور ساتھ ساتھ ٹیلی ویژن بھی دیکھ رہا تھا۔

(Woh parh bhi raha tha aur **sath sath** television bhi dekh raha tha.)

O ders çalışıyordu ve **aynı zamanda** televizyon da izliyordu.

پولیس نے چوروں کو چاروں طرف سے گھیر لیا تھا اور اب اس صورت حال میں ایک ہی چارہ تھا کی وہ سرینڈر کر دیں۔

(Polis ne choroñ ko charoñ taraf se gher liya tha aur ab **is surat-i hal meñ** bas ek hi chara tha ki woh surrender kar deñ.)

Hırsızların dört tarafını polis sarmıştı ve şimdi **bu durumda** teslim olmaktan başka çareleri yoktu.

ارم ان دونوں سے جونیئر تھی اور اس کا ڈیپارٹمنٹ بھی دوسرا تھا، سو زارا کی اس سے زیادہ ملاقات نہ تھی۔ (Ahmad,

2017: 8)

(Iram un donoñ se junior thi aur us ka department bhi doosra tha, **so** Zara ki us se zyada mulaqat na thi.

İram o ikisinden bir alt sınıftaydı ve bölümü de başkaydı, **dolayısıyla** Zara onunla pek karşılaşıyordu.

“Üsteleme” bildiren cümle bağlayıcıları:

Bu bağlayıcılar cümleleri üsteleme işleviyle birbirine bağlar. ‘ancak, asıl, bilhassa, yine de, hani, hatta, özellikle..’ gibi bağlayıcılar sık kullanılanlardır.

میرے پاس وقت تو نہیں ہے لیکن پھر بھی آنے کی کوشش کرونگا۔

(Mere pas wakt to nahiñ hai lekin **phir bhi** aane ki koshish karuñga.)

Zamanım yok ama **yine de** gelmeye çalışacağım.

Diğer bağlayıcılar:

Bazı cümle bağlayıcıları yüklendikleri temel işlevlerin dışında bağlama göre farklı anlamlar kazanırlar. İstek, benzerlik, beraberlik, teklif, kabullenme, tercih, özetleme vb. bu işlevler arasındadır (Korkmaz, 2003: 1134).

اگر زارا کو اسنے خود نہ بتایا ہوتا تو وہ سمجھتی کہ یہ اس کی حرکت ہے۔ (Ahmad, 2017: 7)

(Agar Zara ko usne khud na bataya hota to woh samajhti ki yeh uski harkat hai.)

اگر زارا کی وہ سمجھتی ہے کہ یہ اس کی حرکت ہے۔ (Ahmad, 2017: 7)

Eğer Zara’ya kendisi söylemeseydi o zaman anlardı ki bu onun hareketi.

کاش کے اسکا بھی کوئی بڑا بھی ہوتا۔

(Kaash ke uska bhi koi bara bhai hota.)

Keşke onun de abisi olsaydı.

وہ جیسے چونک اٹھی! بوتل وہیں سلیب پہ رکھ کر اس طرف آئی۔ (Ahmad, 2017: 6)

(Woh jaise chaunk uthi, botal wahiñ slaib pe rakh kar us taraf aai.)

O sanki şaşırđı, şıseyi masaya bırakıp o tarafa geldi.

"بلکہ تم یوں کرو، تم گیس کرو کہ میں تمہیں کیا بتانے والی ہوں۔ (Ahmad, 2017: 5)

(Balki tum yuñ karo, tum guess karo ki maiñ tumheñ kya batane vali huñ.)

Hatta sen şöyle yap, tahmin et ki ben sana ne söyleyeceğim.

اس نے کچھ خاص شاپنگ نہیں کی تھی۔ شاید وہ صرف ان کے ساتھ آؤٹنگ پر آئی تھی۔ (Ahmad, 2017: 9)

(Us ne kuch khas shopping nahiñ ki thi. **Shayad** woh sirf un ke sath outing par aai thi.)

O pek bir şey almadı. **Belki** o sadece onlarla hava almak için dışarıya çıktı.

Ünlemler (Huruf-i Fajaiyah: حروف فجایہ)

Ünlemler; göndericinin çeşitli duygularını ve alıcıyla olan iletişimlerinde bazı söz edimlerini karşılayan ayrıca doğadaki sesleri taklit etmek suretiyle yeni kelimeler türetebilen anlamlı ve görevli birimlerdir.

Urducada da ünlemler kullanılır ama Türkçeye göre bunların sayısı azdır ve konuşma dilinde de bunların kullanımına pek rastlanmaz. Türkçe bu açıdan zengin bir dildir ve aşağıdaki örnekler Türkçe ile Urducada ortak olan ünlemlerin bazılarını gösterir:

اوہ! یہ خیر سنکر بہت افسوس ہوا۔

(Oh! ye khabar sunkar bahut afsos hua.)

Ya! Bu haberi duyduğuma çok üzuldüm.

آہ! سر درد سے پھٹا جا رہا ہے۔

(Aah! sar dard se phata jaa raha hai.)

Ah! Başım ağrıdan patlayacak.

Yukarıdaki örneklerde bulunan ünlemler Türkçede olduğu gibi Urdu dilinde de daha çok acıma, acı duyma işlevinde kullanılmaktadır.

شباباش احمد! تم نے اسکی مدد کر کے بہت اچھا کیا۔

(Shabash Ahmed! tumne uski madad karke bahut acha kiya.)

Aferin Ahmed! Ona yardım ederek çok iyi yaptın.

Bu örneklerdeki ünlem iki dilde de takdir etme işlevinde kullanılmaktadır.

انشاء! ایک دن میں بھی ترکی جاؤنگا۔

(Inshallah! ek din maiñ bhi Turki jauñga.)

İnşallah! Bir gün ben de Türkiye'ye gideceğim.

Yukarıdaki örneklerde bulunan ünlem Türkçe ile Urduçada istek, arzu bildirme işlevindedir.

"ہاں۔ چلو پھر جلدی نکلتے ہیں۔" زارا فورن تیار ہو گئی اور فرنٹ سیٹ کی طرف بڑھی۔ (Ahmad, 2017: 7).

("Hañ. **Chalo phir** jaldi nikalte haiñ." Zara fauran tayyar ho gai aur front seat ki taraf barhi.)

"Evet. **Haydi** hemen çıkalım." Zara hemen hazır oldu ve ön koltuğa doğru ilerledi.

"کل احمد نے خدخوشی کر لی۔"
"واقع میں!"

("Kal Ahmed ne khudkhushi kar li.")

"**Waqai meñ!**")

"Dün Ahmet intihar etti."

"**Gerçekten mi!**"

"ہم نے مقابلے میں دس لاکھ ڈالر جیتے۔"
"کیا!"

("Humne mukable meñ das lakh dollar jeete.")

"**Kya!**")

-Biz yarışmada bir milyon doları kazandık.

-Ne!

Şaşkınlık durumunda ağzdan birden çıkan bu ünlemler Urduca ile Türkçede aynı işlevde bulunur.

"کین یو بلیو اٹ زارا! کہ مجھے یورپی یونین نے اسکالرشپ کے لیے سلیکٹ کر لیا ہے؟" (Ahmad, 2017: 5).

("Can you believe it **Zara!** ki mujhe Europi Union ne scholarship ke liye select kar liya hai?")

İnanır mısın **Zara!** Ki Avrupa Birliği beni burs için seçti?

اے لڑکے! ذرا یہاں تو آؤ۔

(**Ey larke!** zara yahañ to aao.)

Ey çocuk! Biraz buraya gel.

Yukarıdaki ünlemler her iki dilde de seslenme (hitap) ifade ederler.

"ارے نہیں! داور بھائی کی شادی کے متعلق نہیں ہے۔" دوسری جانب زارا نے کچھ کہا تو اسنے فورن تردید کی (Ahmad, 2017: 5)۔

("Are nahiñ, Davar bhai ki shadi ke mutallik nahiñ hai." Doosri janib Zara ne kuch kaha to usne fauran tardid ki.)

"**Yok ya,** Davar abinin düğününe ilişkin değil." Öte yandan Zara bir şey söylediğinde o hemen inkar etti.

"ہاں! پندرہ منٹ پہلے 'ٹھیک ساڑھے دس بجے سلیکشن کی میل آئی ہے۔ تم بھی فورن چیک کرو' تم نے بھی اپلائی کیا تھا"

تمہیں بھی میل آئی ہوگی۔" (Ahmad, 2017: 6).

("Hañ, pandrah minute pahle, theek sarhe das baje selection ki mail aai hai. Tum bhi fauran check karo, tum ne bhi apply kiya tha, tumheñ bhi mail aai hogi.")

Evet, on beş dakika önce , tam on buçukta seçme maili geldi. Sen de hemen kontrol et, sen de başvurduñ, sana da mail gelmiş olmalı.

"نہیں، اسپین کی Deusto نے نہیں بلکہ ترکی کی سباجی یونیورسٹی نے ہمیں سلیکٹ کیا ہے اور اب ہم ایک سمسٹر پڑھنے

کے لیے استنبول جا رہے ہیں۔" (Ahmad, 2017: 6).

(**Nahiñ,** Spain ki Deusto ne nahiñ balki Turkey ki Sabanji university ne hameñ select kiya hai aur ab hum ek semester parhne ke liye Istanbul ja rahe haiñ.)

Hayır, İspanya'nın Deusto değil de Türkiye'nin Sabancı Üniversitesi bizi kabul etti ve şimdi biz

bir dönem eğitim görmek için İstanbul'a gidiyoruz.

خير، تم کہیں جا رہی تھیں؟" زارا چہرے پر دوبارہ بشاشت لاتے ہوئے پوچھنے لگی۔ (Ahmad, 2017: 7)
 ("Khaiir, tum kahiñ ja rahi thiñ?" Zara chehre par dobarah bashashat late hue poochne lagi.)
 "Peki, sen bir yere mi gidiyordun?" Zara yüzüne tekrar neşeli ifade getirerek sormaya başladı.

"یہ تم نے کیا ہے؟"
 "نہیں نہیں! میں نے نہیں کیا ہے۔"

("Yeh tumne kiya hai?"
 "Nahiñ nahiñ! maine nahiñ kiya hai.")

-Bunu sen mi yaptın?

-Hayır hayır! Ben yapmadım.

Bu ünlemler Türkçe ile Urduçada cevap verme, onaylama, kabullenme, red, inkâr gibi işlevleri karşılamaktadır.

SONUÇ

Geçmişte yakın temasları olduğu bilinen Urduca ile Türkçe arasında, çok fazla gramatik benzerlik bulunur. İki dildeki söz dizimi yapısı da hemen hemen aynıdır. Türkçede dil bilgisel anlamlı birimler kategorisinde "edatlar, bağlaçlar ve ünlemler" yer alır. Urduçada bulunan bu kategorilerin kullanımı da Türk dilindeki kullanıma benzer şekiller sunmaktadır.

Birçok dilde evrensel dil birimleri dışında dil bilgisel anlamlı birimler farklı biçimlerde de olsa varlık gösterir. Bu çalışmada Urduca ve Türkçedeki dil bilgisel anlamlı birimler metinler aracılığıyla karşılaştırılmış, anlam ve görev bakımından birbiriyle örtüşen birçok dil bilgisel anlamlı birim tespit edilmiştir. Burada tespit edilen dil bilgisel birimlerden bazılarının benzer sesletimlerle karşılandığı (Arapça-Farsça etkisi), bazılarının da farklı fonemlerle karşılandığı görülür. Buradaki amaç, dil bilgisel anlamlı birimler açısından iki dil arasındaki işlevsel benzerliği ortaya koymaktır.

Türkçe ile Urduçada edatların anlam ve görev bakımından önemli ölçüde benzer oldukları görülürken sesletim açısından farklı oldukları tespit edilmiştir. "Aitlik ve ilgili olma", "benzerlik, tıpkılık, denklik", "başkalık", "beraberlik veya vasıta", "miktar ve derece", "uygunluk, denklik ve nispet", "sebeup, maksat, gaye, hedef", "karşılık, karşılaştırmak, zıtlık", "yön gösterme", "öncelik, sonralık ve zaman", "sınırlandırma" gibi işlevlerde kullanılan edatlar Türkçe ve Urduçada gerek söz dizimindeki yerleri gerek anlam ve görevleri bakımından önemli ölçüde benzerlik gösterir. Bu edatlardan bazıları şöyledir: جیسا (jaisa): gibi, پہلے (pahle): önce, بعد (baad): sonra, سوا (siva): başka, علاوہ (alawah): dışında, سے (se): ile, لیے (liye): için, باوجود (bawajood): rağmen vs.

Urduca ile Türkçede, Farsça ve Arapçanın etkisiyle bağlaçlar açısından da benzerlikler bulunur. Bazı bağlaçlar görev ve anlam bakımından hemen hemen aynıdır. Ayrıca bazı bağlaçlar sesletim olarak da birbirine benzerdir. Bağlaçların her iki dilde de sıralama, denkleştirme, karşılaştırma, seçme, pekiştirme, nöbetleşme, zıtlık, açıklama, üsteleme, istek, benzerlik, beraberlik, teklif, kabullenme, tercih, özetleme gibi işlevleri tespit edilmiştir. اور (aur): ve, ساتھ (sath): ile, یا (ya): ya da, یا (bhi): dA, کبھی...کبھی (kabhi...kabhi): bazen...bazen, کوئی...کوئی (koi...koi): kimi...kimi, ایک...ایک (ek...ek): bir...biri, لیکن (lekin): ama, لہٰذا (lâkin, bawajood): rağmen vs.

Urduçada ünlem ifade eden kelimeler çok fazla değildir. Türkçede çeşitli duyguların ifadesinde, iletişim bağlamında bazı söz edimlerinde ve doğadaki seslerin taklit edilmesi yoluyla bir çok ünlemin varlığı söz konusudur. Ancak iki dil arasında şaşkınlık, üzüntü, acıma, acı duyma, takdir etme, istek, arzu bildirme, seslenme veya hitap etme, cevap verme, onaylama, kabullenme, red, inkâr, gizleme gibi ortak işlevli bazı ünlemler tespit edilmiştir. Bu ünlemler arasında : اے لڑکے (ay larke): Ey çocuk!, اوہ (oh): ya, انشاء اللہ (inshallah): inşallah vs.

Dil tipolojisi dillerin ses, söz dizimi ve biçimsel açıdan neden farklılaştığı ve benzeştiği üzerinde

durur. Söz dizimsel tipoloji daha çok Ö, N ve Y'in birbirine göre olan konumu üzerine yoğunlaşır. Ayrıca edatların kullanımı, sıfatın isme göre konumu da söz dizimsel tipolojinin araştırma konusudur. Bir dilin sahip olduğu en yaygın diziliş o dilin temel sözcük dizilimidir (Yılmaz, 2016: 7). Türkçede cümleler Özne / Nesne / Yüklem dizilimindedir. Urduca'nın da söz dizimi özelliğinin çoğunlukla Türkçeye aynı olduğu görülür. Buradan hareketle iki dildeki dil bilgisel anlamli birimlerin söz dizimindeki yerleri çoğunlukla aynıdır. Ayrıca, Türkçede söz diziminin sunduğu esnek / oynak dizim, Urduca'da da gözlenmiştir.

Urduca'da Farsçanın ve Arapçanın etkisinden dolayı bazı Farsça, Arapça edat ve bağlaçlar görülür. Bu iki dilin belli bir dönem etkisi altında kalan Türkçede de Farsça ve Arapça kökenli dil bilgisel anlamli birimler bulunur. Urduca ve Türkçenin tarihteki etkileşimleri söz varlığı ve söz dizimi açısından ortaklıklara işaret eder. Bu çalışma, iki dil arasındaki dil bilgisel anlamli birimlerin ortaklıklarını sunar. İki dil arasındaki biçimsel ve söz dizimsel birimlerin karşılaştırmasına dayalı çalışmaların yetersiz olduğu ve yapılacak bu tür çalışmaların alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

"COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları:	
Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Katkı Oranı Beyanı:	1. yazar: %60 – 2. yazar: %40
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Sorumlu Yazar:	Mo Touheed Alam
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.	
<i>The following statements are made in the framework of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors":</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Author Contributions:	1 st author: %60 – 2 st author: %40
Statement of Support and Acknowledgment:	-

Corresponding Author:	Mo Touheed Alam
Double-Blind Peer Review:	External-independent
<i>This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.</i>	

KAYNAKÇA

- Ahmad, N. (2017). *Jannat Ke Pattay*. Lahaur: Ilm-o Irfan Publishers.
- Ahter, S. (2003). *Urdu Adab Kee Mukhtasar Tareen Tarekh*. New-Delhi: Aakif Book Depot Yayınları.
- Aksan, D. (2015). *Her Yönüyle Dil*. Ankara: TDK Yayınları.
- Ali, M. (1941). *Qawaid Urdu Jadeed*. Agra: Agra Akhbar Press.
- Atalay, B. (1998). *Divanü Lûgat-İt-Türk I*. Ankara: TDK Yayınları.
- Aydın, M. (2014). *Dilbilim El Kitabı*. İstanbul: Akademik Kitaplar.
- Banguoğlu, T. (2011). *Türkçenin Grameri*. Ankara: TDK Yayınları.
- Bilik, N. (1991). Türkçe ile Urduca Arasındaki Bazı Gramatik Benzerlikler, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Doç. Dr. Erkan Türkmen), Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bilik, N. (2018). نر کی اور اردو کے درمیان تہذیبی-لسانی روایت . *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 0(39), 181-188.
- Bilik, N. ve Özdemir, N. (2012). *Urdu Cannevalon ke liye Turki Gareymar*. Konya: Aybil Yayınları.
- Bulgur, D. (1999). Urdu Dili'nin Menşei Meselesi ve Tarihi Gelişim Süreci. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 0(13), 381-389.
- Demirci, K. (2017). *Kelime Bilgisi El Kitabı*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Ergin, M. (2019). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Grönbech, K. (2000). *Türkçenin Yapısı*, (Çev. M. Akalın). Ankara: TDK Yayınları.
- Haidari, M. A. K. (1932). *The Munshi*. Delhi: Haidaris Oriental Book Depot, Akbar Manzil
- Haider, G. (2019). Modern Urduçadan Urduçaya Sözlük ile Çağatay Türkçesi Sözlüklerimden Kelimelerin Karşılaştırılması, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Perihan Ölker), Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hakim, M. (2019). Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Türkçe-Urduca Karşılaştırmalı Zaman Yapıları, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Prof. Dr. Kuthan Kahramantürk), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Hamid, A. (2006). *Türkçe ve Urduca'daki Ortak Kelimeler*. New-Delhi: Shahid Yayınları
- Hussain, I. (1977). *Shehr-e Afsos*. Lahaur: Karvañ Press.
- Hussain, I. (1993). *Akhri Aadmi*. Delhi: Educational Publishing House.
- İbrahim, M. (1981). *Cadeed Urdu Qawaid*. Allahabad: Ram Narayan Lal Beni Madhav.
- Karabacak, E. (2002). *Bergamalı Kadri Müyessiretü'l Ulûm*. Ankara: TDK Yayınları.
- Korkmaz, Z. (1992). *Gramer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2003). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*. Ankara: TDK Yayınları.
- Toker, H. (2011). Urdu Dili ve Edebiyatında "Turk" ve "Turki" Kelimelerinin Kullnımına Dair. *Şarkiyat Mecuması*, 0(9), 71-97.
- Toker, H. (2012). Urduca Pakistan'ın Resmî ve Millî Dili. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (C. 42) İçinde (s. 170-172). İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Türkmen, E. (1985). Türkçe ile Urduca Arasındaki İlişkiler. *TDK Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 0(397), 25-37.

Yılmaz, E. (2016). Türkçenin Tipolojisi. (Ed. F.Yıldırım ve B.Tüfekçioğlu). *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Kuramlar, Yöntemler, Beceriler ve Uygulamalar İçinde* (s. 1-15). Ankara: Pegem Akademi.

Özbek Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde At Kavram Alanındaki Kelimelerin Geçtiği Deyimlerin Tespiti*

Öğr. Gör. Muhammed Mustafa Kuzucu

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6221-191X>

Ali Şir Nevai Üniversitesi, Taşkent – ÖZBEKİSTAN

Makale Geçmişi

Geliş: 28.05.2022

Kabul: 22.09.2022

On-line Yayın: 30.09.2022

Anahtar Kelimeler

Deyim

Kavram Alanı

Özbek Türkçesi

Söz Varlığı

Türkiye Türkçesi

Araştırma Makalesi

* Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.62684>

Öz

Deyim; genellikle gerçek anlamından az çok ayrı, kendine özgü bir anlam taşıyan kalıplaşmış söz öbeği, tabir olarak tanımlanabilir. Anlam biliminde aralarında anlamsal bir yakınlık, ilişki ve bütünlük bulunan göstergelerin oluşturduğu alana ise kavram alanı denir. Bu çalışmanın amacı Türk dilinin en çok konuşana sahip iki lehçesi olan Özbek Türkçesi ve Türkiye Türkçesi söz varlığındaki “at” kavram alanına giren dilsel göstergelerin yer aldığı deyimleri tespit etmek ve bu deyimlerdeki ilgili sözcüklerin deyimlere kattıkları anlamların tespiti yapmaktır. Bu iki lehçe özellikle yazılı edebiyat olarak kesintiye uğramadan yüzyıllardır devam eden bir canlılığa sahiptir. Çalışmada her iki kültürde önemli bir yer tutan atın deyimlerde hangi anlamlarda kullanıldığını tespit edilmiş, anlam olarak aynı ve yakın anlamlı olanlar listelenmiştir. “At” kavram alanına giren kelimeler tespit edilerek sözlük oluşturulmuştur. Oluşturulan bu sözlük ile Türkçenin iki lehçesindeki at kavram alanındaki deyimlerde geçen kelime varlığı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu çalışma, nitel araştırma yaklaşımında döküman analizi yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanan “Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü” ile Ömer Asım Aksoy’un “Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü”, Özbek Tilinin İzahli Lugati ve Şevket Rahmatullayev’in Frazelogik Lugat’i deyimleri tespit etmek için taranan kaynaklardır. Çalışma sonucunda Türkiye Türkçesinde “at” kavram alanına giren 66, Özbek Türkçesinde ise 17 deyim tespit edilmiştir. Elbette sözlü dilde, bundan fazla olduğu düşünülmektedir. Türkiye Türkçesindeki deyimler sadece anlamları ile Özbek Türkçesindeki deyimler ise hem Özbek Türkçesindeki anlamları hem de Türkiye Türkçesindeki tercüme anlamları ile birlikte verilmiştir. Oluşturulan dizin kısmında ise 24 kelime tespit edilmiştir. Bu kelimelerin iki lehçedeki karşılığı ve Türkiye Türkçesindeki anlamları yazılmıştır.

Atf Bilgisi / Reference Information

Kuzucu, M. M. (2022). Özbek Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde At Kavram Alanındaki Kelimelerin Geçtiği Deyimlerin Tespiti. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 15(91), 233-244.

*Determination of Idioms in the Concept of Horse in Uzbek Turkish and Turkey Turkish**

Lect. Muhammed Mustafa Kuzucu

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6221-191X>

Ali Sir Nevai University, Tashkent – UZBEKISTAN

Article History

Submitted: 28.05.2022

Accepted: 22.09.2022

Published Online: 30.09.2022

Keywords

Idiom
Conceptual Field
Uzbek Turkish
Vocabulary
Turkey Turkish

Research Article

* This article was checked by Intihal.net. This article is under the Creative Commons license. Ethics committee approval is not required for this article.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.62684>

Abstract

Idiom can be defined as a stereotyped phrase, phrase that usually has a specific meaning, more or less separate from its true meaning. In the semantics, the area formed by the signs that have a semantic closeness, relationship and integrity between them is called the conceptual field. The aim of this study is to determine the idioms that include linguistic indicators that fall under the concept of "horse" in the vocabulary of Uzbek Turkish and Turkey Turkish, which are the two most spoken dialects of the Turkish language, and to determine the meanings of the related words in these idioms. These two dialects have a vitality that has continued for centuries without interruption, especially as written literature. In the study, it has been determined in which meanings the horse, which has an important place in both cultures, is used in idioms, and the ones with the same and close meanings are listed. The words that fall into the concept of "horse" were determined and a dictionary was created. With this dictionary created, the existence of words in idioms in the conceptual field of horse in two dialects of Turkish has been tried to be revealed. This study was carried out with the document analysis method in the qualitative research approach. "Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü" published by the Turkish Language Association, and "Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü" by Ömer Asım Aksoy, "Özbek Tilinin İzahli Lugati and Frazelogik Lugat of Şevket Rahmatullayev are the sources scanned to identify idioms. As a result of the study, 66 idioms that fall under the concept of "horse" in Turkey Turkish and 17 idioms in Uzbek Turkish were determined. Of course in the spoken language, it is thought to be more than that. Idioms in Turkey Turkish are given only with their meanings and idioms in Uzbek Turkish with their meanings in both Uzbek Turkish and translation meanings in Turkey Turkish. In the created index part, 24 words were determined. The equivalents of these words in two dialects and their meanings in Turkey Turkish are written.

GİRİŞ

At, bütün hayvanlar arasında insana en yakın ve en güzel gelen hayvanlardan birisidir. Bazı duyguları attı görmek mümkündür. Duygusal, vefalı, fedakâr, itaatkâr, tehlikeyi önceden sezen ve sahibini kötü durumlardan koruyan eşsiz bir yaratıktır. At insanda bazı duygular uyandırır. Vefalı olmak, özgür olmak, geleceğe bakmak, lider olmak, kuvvetli ve yürekli olmak gibi hisler meydana getirir. Temizliği, soyluluğu ve yüksek değerleri temsil eder. At Türk toplumlarında talihi ve şansı temsil eder. Günümüzde, dünyada 80 milyona yakın at olduğu tahmin edilmektedir. Ortalama 30 yıl yaşayan atlar iyi bakılmama, kötü şartlara maruz bırakılma, ağır işlerde çalıştırılma gibi nedenlerle daha kısa süre yaşamaktadırlar. En ideal durumda olmaları ise 8-13 yaşlarına tekabül eder (Tutel, 1998).

Atın Türkler tarafından evcilleştirilmesi ve demirin işlenmesi Türk medeniyetinin temellerini oluşturur. Ata binen ilk milletin Türkler olduğu görüşü hâkimdir. Hunlar zamanında çocuklar önce koyun üzerinde daha sonraları ise at üzerinde eğitim alarak çok caydırıcı bir askeri güç haline geliyorlardı. Hun Türklerinin at üzerinde savaşması ile Çinlilerin atı araba çekmek için kullanması arasında bile zaman farkı vardır. Göktürk metinlerinde geçen özellikle savaş esnasında at, atçılık, atların renkleri gibi birçok kelime ilk yazılı metinlerimizde de yerini almıştır. Ayrıca Göktürk savaşçılarının öldüklerinde atları ile birlikte mezara konulmaları eski Türkler ile atın dostluğunu ayrılamaz bir bütün olduklarını daha iyi anlamamızı sağlıyor (Sertkaya, 1995).

Divanı Lugatı't-Türk'te kuşun kanadı ne ise erin atı da odur denilmektedir. Kaşgarlı Mahmut'un sözleriyle at, Türkün kanadıdır. Alp Er Tunga, atın neden önemli olduğunu, gökyüzünde ay ne kadar önemli ise at da insan için o öneme sahiptir demektedir. At Türk kültüründe kutsal sayılan hayvanlardandır. Bu durum İslamiyet'le birlikte de devam etmiştir. İslamiyet öncesinde alpler için gerekli olan atlar İslamiyetle birlikte gaza eden, din için savaşan savaşçıların ayrılmaz bir parçasıdır. "Otingni sot-molingni sot." (Her şeyini satmak) deyimini Türkler için atın ne kadar kıymetli olduğunu göstermesi yönüyle önemlidir. At çalındıktan sonra ahırın kapısını kapamak, Atı ekşin kılıcı keskin, Atın yürükse bin de kaç, At var meydan yok, deyimleri ise yine atın önemini ifade etmektedir.

Atın evcilleştirilip binek hayvanı olarak kullanılması ile birlikte insanın hareket kabiliyeti artmıştır. Daha fazla seyahat etme imkânı bulan insanlar diğer kavimler, milletler ile ilişki kurmaya başlamıştır. Dünyayı yeni baştan şekillendiren kavimler göçü at olmadan yapılamaz ve düşünülemezdi. At ile hayatımıza giren birçok kavram ve kelime vardır. Aradan geçen zamana rağmen bu kelimeler hala kullanılmaktadır. Bu kelimeleri hem Türkiye Türkçesi hem de Özbek Türkçesi deyimlerinde görmek mümkündür. Dizginleri ele almak - Jilovini qo'lga olmoq, Semeri devirmek, Gem vurmak, At nalı gibi, Eyeri boş kalmak, Oting qashqasiday, Katır gibi...

Milattan önce 8000 – 4000 yılları arasında Türkistan'ın İran'a yakın yerlerinde evcilleştirildiği düşünülen at, o günlerden bu zamana kadar kültürümüzün en önemli değerlerinden olmaya devam etmiştir (Çınar, 1995).

Atın milattan önce 4000 ile 2000 yılları arasında Ukrayna ile Moğolistan arasındaki bölgede evcilleştirildiğini ancak bu bölgede küçük kabileler halinde yaşayan Türk boylarının daha önce atı evcilleştirmeye başlayıp kullandıkları, barış zamanında bir yerden başka bir yere gitmek, tarımda kullanmak, kağı ve araba çekmek için kullandıkları düşünülmektedir. Atlar savaş zamanında ise hem askeri ekipmanların taşınmasında hem de savaş esnasında üzerlerinde birçok farklı askeri teknik için kullanmışlardır. At bir spor ve eğlence aracı olarak ise cirit, ko'pkari ve çevgan oyunlarında değerlendirilmiştir (Turan, 2017).

Özcan, Özbek Türkçesinde Hayvan Atasözleri makalesinde; atasözlerinde hayvanlar ve onlarla ilgili kelimelerin kullanım durumu toplumsal hayattaki değerine işaret eder. İnsan hayatının ne kadarında yer aldığı ile ilgilidir. Eski zamanlardan beri konargöçer yaşayan Türkler için at olmazsa olmaz bir durumdadır. Türkler için at; ulaşım aracı, binek hayvanı, savaşlarda oynadığı rol ve özellikle

hala yaygın olarak Orta Asya Türklerinde bir besin maddesi olarak çok önemlidir. Birbirlerine sıkça karıştırılan iki tür olan atasözleri ve deyimler bu anlamda da benzerdir. Atasözleri için söylenen bu durum deyimler için de geçerlidir (Özcan, 2000). Türkiye Türkçesinde tespit edebildiğimiz at kavram alanına giren 66, Özbek Türkçesinde ise 17 deyim vardır. Elbette bundan fazla olduğu muhakkaktır. Türk Dil Kurumu ve Ömer Asım Aksoy'un Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, Özbek Tilinin İzahlı Lugatı ve Şevket Rahmatullayev'in Frazeologik Lugat'ı çalışmamızda deyimleri tespit ettiğimiz kaynaklardır. Başka kaynaklarda da daha fazla deyim tespit etmek mümkün olabilir. Ancak bu durum Özbek Türkçesi için pek geçerli değildir. Deyimler üzerine yapılan derleme ve sözlük çalışmaları bu iki kaynaktan ibarettir.

"Genellikle gerçek anlamından az çok ayrı, kendine özgü bir anlam taşıyan kalıplaşmış söz öbeği, tabir." (<https://sozluk.gov.tr/>, 2022) "Deyim: ibora, ta'bir." (Yusupova, 2018). "Deyimler; düşünce, kavram, nesne ve kişilerin durumlarını, özelliklerini yansıtmak için kullanılan ve gerçek anlamın dışına çıkmış özel anlam/anlatım boyutuyla kalıplaşmış söz öbekleridir." (Akyalçın, 2012) "Belirli bir şekli veya çekici bir anlatım kılığı taşıyan ve - genel kural niteliğinde olmamak üzere - çoğunun öz anlamından ayrı bir anlamı bulunan kalıplaşmış sözler." (Aksoy, 1988).

Bir kavramı ya da fikri ifade eden değişmeyen kelime grupları (kelime grubu yada cümleye denk ifade) tabir. Düzenli bir ifade, doğrudan konuşma sürecinde oluşmayan, ancak dilde bir bütün olarak var olan ve bu nedenle konuşmaya dâhil olan bir kelime grubu veya cümleye denk ifadedir (Begmatov, Madvaliyev, Mahkamov, Mirzayev, To'hliyev, Umarov, Xudoyberganova, Hojiyev, 2022). Deyim, birden fazla sözlüğün anlamsal-sözdizimsel birleşiminden oluşan, dil yapısının sözcüksel aşamasına ait ikinci dil birimidir, dolayısıyla bileşik parça birimi; sözdizimsel olarak bir bileşiğe, bir cümle biçimine benzer ve genellikle yalın ve anlamlandırılabilir bir işlevi vardır, ancak bir kelimedenden yalnızca anlatım açısından değil, içerik açısından da farklılık gösterir (Rahmatullayev, 1978).

Anlamları aynı olan ve yakın olan deyimler iki gurupta sınıflandırılmıştır.

Anlamları aynı olan deyimlere örnek olarak;

Dizginleri ele almak - Jilovini qo'lga olmoq

Dizgini çekmek - Jilov(i)ni tortib qo'y

Dizginleri salıvermek - Jilovini bo'sh qo'ymoq

Yakın anlamlı deyimlere örnek olarak;

Egarlangan otday- Gem vurmak, Ağzına gem vurmak

Savlatidan ot (yoki it,eshak) hurkadi.- Aygır gibi, At anası, At gibi

Otni qamchilamoq – Kamçı çalmak.

Deyimlerde geçen at kavramı alanındaki kelimelerin anlamsal sınıflandırması aşağıda listelenmiştir.

At kavram alanındaki kelimelerin deyimlerde kullanıldığı anlamsal sınıflamalar:

Heybetli, dik durmak, büyüklük: Toy-toy turmoq, Ot bilan tuyacha, Ot bilan tuya bo'larmidi, Aygır gibi, At gibi,

Güçlü olmak, Sağlamlık: Ot tepkisini ot ko'taradi, At var meydan yok, Atta duran var, duramayan var, At oynatmak, Atlıyı atından indirmek, At koşturmak, Atın yüğrükse bin de kaç, Atı ekşin, kılıcı keskin, Otday bo'lib ketmoq.

Çabuk hareket etmek: Otni qamchilamoq, Tırıs gitmek, Tırısa kalkmak, Doludizgin gitmek, Atı alan Üsküdar'ı geçti, Arkasından atlı kovalamak.

Kıymet, değer: Otingni sot-molingni sot, Üç nalla bir ata kalmak, Bizim tavuk bir yumurta doğurur; yedi mahalle duyar. Elin kırsığı küheylan doğurur; ses çıkmaz, At yerine eşek bağlamak, At yedi günde it yediği günde, Attan inip eşeğe binmek, At pazarında eşek osurtmuyoruz, At elin, it elin, bize ne?, At çalındıktan sonra ahırın kapısını kapamak.

Yönetmek, yönetilmek: Jilovini qo'lga olmoq, Jilov(i)ni tortib qo'y, Jilovini bo'sh qo'ymoq, Egarlangan otday, Gem vurmak, Dizginini çekmek, Dizginini kesmek, Dizgin vurmak, Dizgine gelmek, Dizginleri ele almak, Dizginleri ele vermek, Dizginleri gevşetmek, Dizginleri koparmak, Dizginleri salıvermek, Ağzına gem vurmak.

Ölmek: Nalları dikmek, Eyeri boş kalmak.

İyi, güzel, doğru: İt izi at izine karışmak, Eyere de gelir semere de, At izi it izine karışmak, Atına eşek mi dedik.

Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanan "Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü" ile Ömer Asım Aksoy'un "Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü", Özbek Tilinin İzahli Lugati ve Şevket Rahmatullayev'in Frazelogik Lugat'i deyimleri tespit etmek için taranan kaynaklardır. Anlamları çok olan deyimlerin sadece at kavram alanındaki manası devam eden anlamları alınmıştır. Eğer birden fazla anlamı varsa bu anlamlar numaralandırılmıştır. Tablo 1'de "1" ile gösterilen deyimler Türk Dil Kurumu'nun Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü'nden, "2" ile gösterilen deyimler Ömer Asım Aksoy'un Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü'nden alınmıştır. Tablo 2'de "1" ile gösterilen deyimler Özbek Tilinin İzahli Lugati'nden "2" ile gösterilen deyimler Şevket Rahmatullayev'in Özbek Tilinin İzahli Frazelogik Lugati'nden alınmıştır.

Türkiye Türkçesi Deyimleri	Anlamları
1. Ağzına gem vurmak.1	Susturmak, söyletmemek.
2. Arkasından atlı kovalamak.1	Bir işi gereksiz bir telaşla yapmak.
3. Ata et, ite ot vermek. 1	Bir işi ters yapmak.
4. Ata nal çakıldığını görmüş, kurbağa ayaklarını uzatmış. 2	Değerli kimselerin hakkı olan şeyleri buna layık olmayan da istiyor.
5. At anası. 2	İriyari, erkeksi kadın.
6. Atbaşı beraber. 1	Eşit durumda olmak.
7. At çalındıktan sonra ahırın kapısını kapamak.1	İş işten geçtikten sonra önlem almaya kalkışmak.
8. At elin, it elin, bize ne? 2	Herkes kendi malını İstedığı gibi kullanır, yönetir. Bizim bunlarla ilgilenmemiz, bunlar üzerinde düşünce yürütmemiz yersizdir.
9. At gibi.1	Vücudu iri yarı olan (kadın).
10. At görür aksar, su görür susar.1	Meraklı kimse öğrenmek istediği bilgiye ulaşabilmek için her yola başvurur, her kılığa girer.
11. Atı alan Üsküdar'ı geçti.1	Fırsatın kaçırılıp artık yapılacak bir şeyin kalmadığını anlatan bir söz.
12. Atı ekşin, kılıcı keskin. 2	Her bakımdan güçlü; istediğini yapabilir.
13. Atına eşek mi dedik. 2	Onu (seni) küçümseyen bir davranışımız olmadı.
14. Atını sağlam kazığa bağlamak. 1	İşin sonuçlanmasına engel olacak şeyleri ortadan kaldırmak, işin aksamadan yürümesini sağlayacak önlemleri almak.
15. Atın yüğrükse bin de kaç. 2	Olanığın varsa kendini kurtar.
16. At izi it izine karışmak. 1	İyiye kötüden ayıramayacak kadar bir karışıklık ortaya çıkmak.

17. At koşturacak kadar. 1	Pek geniş, çok geniş.
18. At koşturmak. 1	Bir alanda çok geniş olduğu için alabildiğine rahat hareket edebilmek.
19. Atla arpayı dövüştür. 2	Fesat karıştırmak, arabozanlık etmek.
20. Atlıyı atından indirmek.1	Bir kimsenin, yolunda olan işini zorbalıkla bozmak.
21. At nalı kadar. 1	Alay pek büyük (nişan, madalya, elmas, plaka vb. şeyler).
22. At oynatmak. 2	Üstünlüğünü hüneleriyle göstermek.
23. At pazarında eşek osurtmuyoruz. 2	(Söyleneni dinlemeyene) Dinle beni, önem verilmeyecek boş, gereksiz şeyler söylemiyorum.
24. Atta duran var, duramayan var. 2	Herkesin göçü, hüneri bu işi başarmaya elverişli değil: Yapabilecekler de var, yapamayacaklar da. Eriştiği yüksek aşamada tutunabilmek kolay değil.
25. Attan inip eşeğe binmek. 2	Bulunduğu aşamadan aşağı bir aşamaya düşmek.
26. At var meydan yok. 2	İş yapacak güç ve araç var, ama bunları kullanma alanı ve konusu yok.
27. At yedi günde it yediği günde. 1	Değerli kişilikler zamanla gelişir, kısa sürede beliren kişilikler gerçek değer taşımayanlardır.
28. At yerine eşek bağlamak. 2	Ayrılan değerli bir kişinin yerine değersiz birini getirmek.
29. At avlandı, tav tavlandı. 2	İstenilene uygun olsun olmasın, her şey oldu, bitti. Artık "şöyle olmalıydı, böyle olmamalıydı" demenin yeri yok.
30. Aygır gibi. 1	İri yarı, cüsseli, güçlü (kimse).
31. Bir nalına bir mihuna. 2	Bir bu yanı, bir buna karşıt olan yanı destekleme durumu.
32. Bizim tavuk bir yumurta doğurur; yedi mahalle duyar. Elin kısrağı küheylan doğurur; ses çıkmaz. 2	Bizim küçük bir kazancımız elâlemin dilinde dolaşır. Başkalarının kazandığı milyonları kimse görmez.
33. Dizginini çekmek. 1	Birinin aşırı davranışlarına engel olmak.
34. Dizginini kesmek. 1	Üzerindeki baskıyı arttırmak.
35. Dizgin vurmak. 1	Dizgin takmak.
36. Dizgine gelmek. 1	Düzelme, belirli bir düzene sisteme girmek.
37. Dizginleri ele almak. 1	Yönetimi ele geçirmek.
38. Dizginleri ele vermek. 1	Başkasının yönetimini kabul etmek.
39. Dizginleri gevşetmek. 1	Birinin üzerindeki baskıyı azaltmak.
40. Dizginleri koparmak. 1	Her türlü bağ ve baskıdan kurtulmak.
41. Dizginleri salıvermek. 1	Başboş bırakmak.
42. Doludizgin gitmek. 1	1) Son hıza ulaşmak. 2) Kendini kaptırıp gitmek.
43. Dolap beygiri gibi dönüp durmak. 2	Hiç değişmeyen yorucu bir işte durmadan

44. Eyer boşaltmak. 2	çalışmak. 1) Cirit oyununda, arkadan cirit atanın hedefi olmaktan kurtulmak için sağa sola eğilmek. 2) Saldırıları boşa çıkaracak tedbirler almak. İnce işler için de kaba işler için de kullanılabilir.
45. Eyere de gelir semere de. 2	Atın binicisi ölmek. Eyeri atın sırtına koyup bağlamak.
46. Eyeri boş kalmak. 1	1) Hayvanın sırtına eyer koyup bağlamak.
47. Eyer kapatmak. 1	2) Eyer, hayvanın sırtını yara etmek.
48. Eyer vurmak (Hayvana, Hayvanı). 2	Kızdırılmaması gereken kişilere dokunacak iş yapmak.
49. Fincancı katırlarını ürkütmek. 2	Birinin taşkınlığını önlemek. Bir bu yanı, bir buna karşıt olan yanı destekleme durumu. Bir işi ters yapmak. İyiye kötüden ayıramayacak kadar bir karışıklık ortaya çıkmak.
50. Gem vurmak. 2	Kamçulamak .
51. Hem nalına hem mihına vurmak. 2	İnatçı (kimse). Bir türlü yumuşamayan inat. Bir işte ilerlemeden kalmak.
52. İte ot, ata et vermek. 1	Çok hırpalanmak, perişan duruma düşmek, felaketin nereden geldiğini anlayamamak.
53. İt izi at izine karışmak. 1	Birinin kızı, çoluk çocuğu. Kısrak veya eşek yavru düşürmek.
54. Kamçı çalmak. 1	(Hayvan ya da hayvana benzetilen kişi) ölmek.
55. Katır gibi. 1	Eşek gibi kabaca yatmak.
56. Katır İnadı. 2	Tırıs gitmeye başlamak.
57. Katır kurugu gibi kalmak. 1	Önemsememek, aldırış etmemek.
58. Katır tepmiş dönme. 1	Koşmaya yakın hızlı yürümek. Eline değersiz bir şey geçen kimse, bunu elde etmek istediği çok büyük değerlerin bir parçası saymak (Alay).
59. Kızı kısrağı. 2	
60. Kulun atmak. 1	
61. Nalları dikmek. 2	
62. Semeri devirmek. 2	
63. Tırıs kalkmak (At). 1	
64. Vız gelip tırıs gitmek. 1	
65. Tırıs gitmek. 1	
66. Üç nalla bir ata kalmak. 2	

(Aksoy, 1988) (<https://sozluk.gov.tr/>, 2022)

Özbek Türkçesi Deyimleri	Anlamları
1. Egarlangan otday. 1 erli at gibi.	Itaatkor bo'lmoq. Itaatkar olmak.
2. Jilovini bo'sh qo'ymoq. 2 zginleri salivermek.	O'z holiga ixtiyoriga qo'yib yubormoq. Kendi haline, başıboş bırakmak.
3. Jilov(i)ni tortib qo'y. 2 zginini çekmek.	Tartibga chaqirib qo'ymoq; tanbeh bermoq. Düzene getirmek, birini aşırı davranışlarına engel olmak.

4. Jilovini qo'lga olmoq. 2 dizginleri ele almak.	Boshqarishni, idora qilishni o'z qo'lga olmoq İşi kendisi yönetmeye başlamak.
5. Ot bilan tuya bo'larmidi. 1 ile deve olur mu.	U qadar katta, ko'p emaslikni bildiruvchi ibora. (summa, narsa haqida) Çok büyük olmayan birşeyi ifade eden deyim. (toplam, bir şey hakkında)
6. Ot bilan tuyacha. 2 ile deve gibi.	Juda katta. Çok büyük.
7. Otdan tushsa ham, egardan tushmaslik. 2 tan inse bile eyerden düşmemek .	Qaysar. Ilgarigi mavqeyi yoki martabasidan tushgandan keyin ham takaburligini tashlamagan kishi haqida. İnatçı.
8. Otday bo'lib ketmoq. 1 gibi olup gitmek.	Sog'aymoq, kasallikni unutib yubormoq. İyileşmek, hastalığı unutmak.
9. Otingni sot-molingni sot. 2 nı sat, mülkünü sat.	Bor-u yog'ini bermoq. Her şeyini vermek.
10. Otning qashqasiday. 2 n saharı gibi(alnı beyazı).	Hamma biladigan, taniydigan. Herkes bilir, tanır.
11. Otni qamchilamoq. 2 kamçılamaq.	Zudlik bilan, fursatni qo'ldan bermay harakat qilmoq; harakatni tezlamoq, tezlatmoq . Fırsatı kaçırmadan hemen harekete geçmek; hızlandırmak.
12. Ot qo'ymoq. 2 koymak.	Otning jilovini bo'sh qo'yib yeldirmoq. Mingan otini biror kimsa tomon yo'naltirib hujum qilmoq. Bir atın dizginlerini boş koymak.
13. Ot surmoq. 2 sürmek.	Bir atı birine doğrultarak saldırmak. Mingan otini biror kimsa tomon yo'naltirib hujum qilmoq.
14. Ot solmoq. 1 salmak.	Bindiği atı birine doğrultarak hücum etmek. Otning jilovini bo'sh qo'yib yeldirmoq. Mingan otini biror kimsa tomon yo'naltirib hujum qilmoq.
15. Ot tepkisini ot ko'taradi. 2 tekmesine at dayanır.	Bir atın dizginlerini boş koymak. Bir atı birine doğrultarak saldırmak. Teng kuchlilar bir-biriga bas kela oladi, chidash bera oladi . Eşit derecede güçlü, birbirine karşı durabilir, dayanabilir.
16. Toy-toy turmoq. 2 oy-toy durmak.	Gavdani tik ko'targan holda: tik turib; tikka. Vücutu dik tutmak: dik durmak.
17. Savlatidan ot (yoki it,eshak) hurkadi. 2 ybetinden at ürker.	Juda savlatli; salobati odamni bosadi. Korku ve saygı uyandıran görünüş,heybetli olunan durumlar.

(Begmatov, vd., 2022) (Rahmatullayev, 1978)

Sözlük

Türkiye Türkçesi	Özbek Türkçesi	Anlamı
1. Ahır	Oxir	Evcil büyükbaş hayvanların barındığı kapalı yer, hayvan damı.
2. Arpa	Arpa	Buğdaygillerden bir bitki.
3. At	Ot	Atgillerden, binme, yük çekme, taşıma vb. hizmetlerde kullanılan, tek tırnaklı hayvan, beygir, düldül.
4. Atlı	li	1) Atı olan. 2) Ata binmiş kimse, süvari. 3) Binek atı kullanan asker veya asker sınıfı.
1) Aygır	Ayg'ir	Damızlık erkek at.
2) Beygir	Ot	1) Sadece yük taşımakta veya araba çekmekte kullanılan at. 2) At.
3) Çifte	Tepki, Shatta	At, eşek ve katırın arka ayaklarıyla vuruşu, tekme.
4) Dizgin	Jilov-Tizgin	Gemin uçlarına bağlanarak hayvanı yöneltmeye yarayan kayış.
5) Eyer	Eger	Binek hayvanlarının sırtına konulan, oturmaya yarayan nesne.
6) Gem	Suvluq	Atı yönlendirmek için ağzına takılan demir araç.
7) Kamçı	Qamchi	Bir ucuna ip, deri vb. bağlı olan vurma, dövme aracı.
8) Katır	Xachir	Atgillerden, kısarak ile erkek eşeğin çiftleşmesinden doğan melez hayvan.
9) Kısarak	Biya	Dişi at.
10) Kulun atmak	Qulun	Kısarak veya eşek yavru düşürmek.
11) Kuyruk	Quyruq, Dum	Hayvanların çoğunda, gövdenin sonunda bulunan, omurganın uzantısı olan uzun ve esnek organ.
12) Küheylan	Kuxaylon	Soylu Arap atı.
13) Nal	Taqa	At, eşek, öküz vb. yük hayvanlarının tırnaklarına

14)Ot	O't	çakılan, ayağın şekline uygun demir parçası. Toprak üstündeki bölümleri odunlaşmayıp yumuşak kalan, ilkbaharda bitip bir iki mevsim sonra kuruyan küçük bitkiler.
15)Semer	Eger, Yugan	At, eşek, katır vb. hayvanların sırtına yerleştirilen, üzerine yük bağlanan veya binilen, iskeleti ağaçtan araç.
16)Sahar(Akıtma)	Qashqa	Hayvanların, özellikle atların alınlarında bulunan ve burunlarına doğru uzanan beyaz leke.
17)Tay	Toy	Üç yaşına kadar olan at yavrusu.
18)Tepmek	Tepmoq	Hayvan, ayağıyla vurmak
19)Tırs	Yo'rg'alash	Atın kısa adımlarla hızlı yürüyüşü.
20)Ürkemek	Hurkmoq	Bir şeyden korkup sıçramak, tevahhuş etmek.
21)Yügrük	Yugurik, Chopqir, Chopog'on	1) İyi yürüyen, iyi koşan. 2) Çalışkan . 3) Çevik, güçlü. (www.tdk.gov.tr, 2022)

SONUÇ

Çalışma sonucunda Türkiye Türkçesinde "at" kavram alanına giren 66, Özbek Türkçesinde ise 17 deyim tespit edilmiştir.

Aynı anlamda kullanılan deyimlere üç örnek bulunmuş "Dizginleri ele almak - Jilovini qo'lga olmoq, Dizgini çekmek - Jilov(i)ni tortib qo'y, Dizginleri salivermek - Jilovini bo'sh qo'ymoq" ayrıca yakın anlamlı deyimlere ise yine üç örnek "Egarlangan otday- Gem vurmak, Ağzına gem vurmak, Savlatidan ot (yoki it,eshak) hurkadi.- Aygır gibi, At anası, At gibi, Otni qamchilamoq – Kamçı çalmak" bulunmuştur.

Deyimler anlam gruplarına ayrıldığında at; iyi, güzel, doğru, heybetli, güçlü (Ot tepkisini ot ko'taradi-At tekmesine at dayanır), hızlı, sağlam, kıymetli, değerli gibi olumlu anlamlarda kullanılmış olup bu anlamların zıttını ifade etmek için eşek, it ve tavuk (Atına eşek mi dedik, At yedi günde it yediği günde, Attan inip eşeğe binmek, Bizim tavuk bir yumurta doğurur; yedi mahalle duyar. Elin kısrağı küheylan doğurur; ses çıkmaz.) kavramları kullanılmıştır. Gem, eyer, jilov ve dizgin kelimeleri yönetmek ve yönetilmek anlamları ile ilişkilendirildiği görülmektedir. (Egarlangan otday-Eyerli at gibi, Jilovini bo'sh qo'ymoq-Dizginleri salivermek, Jilov(i)ni tortib qo'y-Dizginini çekmek, Jilovini qo'lga olmoq-Dizginleri ele almak, Dizginini çekmek, Dizginini kesmek, Dizgin vurmak, Dizgine gelmek, Dizginleri ele almak, Dizginleri ele vermek, Dizginleri gevşetmek, Dizginleri koparmak, Gem vurmak)

Nal ve eyer kelimeleri ölüm ile ilişkilendirilmiştir. (Eyeri boş kalmak, Nalları dikmek)

Sözlük kısmında deyimlerde tespit edilen at kavram alanına giren 24 kelimenin her iki

lehedeki karşılığı tespit edilmiş ve Türkiye Türkçesindeki anlamları yazılmıştır.

Yapılan araştırmada kaynak olarak kullanılan deyim sözlükleri dikkate alındığında özellikle Özbek Türkçesinde daha fazla deyim tespit edilebileceği düşünümüştür. Ancak Özbek Türkçesinde Rahmatullayev'in Frazelogik Lugati ile O'zbek Tilinin İzohli Lug'ati dışında deyim tespitinde kullanılacak kaynak bulunamamıştır. Özbek Türkçesinin şivelerinde kullanılan deyimlerin derlenmeye devam edilerek mevcut deyim varlığının tespit çalışmalarına devam edilmesi önem arz etmektedir. Bu konuda çalışma yapılması ihtiyacı görülmüştür.

<i>"COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları:</i>	
Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.	
<i>The following statements are made in the framework of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors":</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Double-Blind Peer Review:	External-independent
<i>This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.</i>	

KAYNAKÇA

- Aksan, D. (2000). *Her Yönüyle Dil: Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aksan, D. (2015). *Türkçenin Sözcük Varlığı*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Aksoy, Ö. A. (1971). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aksoy, Ö. A. (1988). *Atasözleri ve Deyimler*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Akyalçın, N. (2012). *Türkçemizin Anlamsal Zenginlikleri Deyimlerimiz*. Ankara: Eğilen Kitap Yayınları.
- Begmatov, E.; Madvaliyev, A.; Mahkamov, N.; Mirzayev, T.; To'hliyev, N.; Umarov, E.; Xudoyberganova, D. ve Hojiyev, A. (2006-2008). *O'zbek Tilinin İzohli Lug'ati*. Özbekistan: Özbekiston Milliy Ensiklopediyası Davlat İlmiy Nashriyoti.
- Bozkurt, F. (1995). *Türkiye Türkçesi*. İstanbul: Cem Yayınları.
- Çınar, A. A. (1995). *Divan-ı Lüğati't Türk'te At Kültürü*. İstanbul: Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık Türkiye Jokey Kulübü.
- Gürsoy-Naskali, E. (1995). *Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık*. İstanbul: Türkiye Jokey Kulübü.

- Kafesoğlu, İ. (1995). *Türk Millî Kültürü*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Korkmaz, Z. (1992). *Gramer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özcan, A. Ö. (2000). Hayvanlarla İlgili Özbek Atasözleri. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 0(9), 114-159.
- Rahmatullayev, S. (1978). *O'zbek Tilinin İzohli Frazologik Lugati*. Taşkent: O'qituvchi Nashriyati.
- Sertkaya, O. F. (1995). *Eski Türk Kültüründe At*. İstanbul: Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık Türkiye Jokey Kulübü.
- Turan, F. (2017). *Hindistan'da Yazılmış Çağatayca Sözlüklerde At ve Atçılığa Dair Kelimeler*. Ankara: Günce Yayınları.
- Tutel, E. (1998). *At ve Atçılık*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Türk Dil Kurumu İnternet Sitesi. (2022, 28 Mart). Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük. <https://sozluk.gov.tr/> adresinden 28.03.2022 tarihinde erişildi.
- Yusupova, N. (2018). *Türkçe - Özbekçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Güzel Sanatlar Liseleri Müzik Bölümleri Üzerine Yapılan Lisansüstü Tezler*

Doç. Dr. Barış Toptaş

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7452-3942>

Adıyaman Üniversitesi, Devlet Konservatuarı, Müzikoloji Bölümü, Adıyaman – TÜRKİYE

Arş. Gör. Dr. Emirhan Güler

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2772-5709>

Adıyaman Üniversitesi, Devlet Konservatuarı, Müzikoloji Bölümü, Adıyaman – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 16.07.2022

Kabul: 24.09.2022

On-line Yayın: 30.09.2022

Anahtar Kelimeler

Güzel Sanatlar Lisesi

Müzik Bölümü

Lisansüstü Tezler

Müzik

Eğitim

Araştırma Makalesi

* Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.64105>

Öz

Güzel sanatlar liseleri ülkemizin sanat eğitiminin gelişimi noktasında önemli bir yere sahip olan örgün eğitim kurumlarından biridir. Sanat eğitiminin bir dalı olan müzik eğitimi, güzel sanatlar liselerinin içerisinde belirlenmiş yönetmeliklerle yürütülen müzik bölümlerinde sistemli bir şekilde yürütülmektedir. Bu bölümlerde çalışan müzik alan uzamanı öğretmenler gözetiminde gelişimlerini devam ettiren öğrenciler geleceğin müzik eğitimcileri ve müzik alanın önemli birer bireyleri olacaklardır. Güzel sanatlar liseleri müzik bölümlerindeki fiziki durum, ekipman yeterlilikleri, eğitim öğretim faaliyetlerinin niteliği, öğrencilerin ve öğretmenlerin çeşitli konularda görüşleri gibi pek çok başlık araştırmacıların ilgi odağı olmuştur. Bu amaçla araştırmacılar tarafından güzel sanatlar liseleri müzik bölümleri üzerine birçok bilimsel çalışma yapılmıştır. Bu çalışmanın amacı güzel sanatlar liseleri müzik bölümü üzerine yapılan lisansüstü çalışmaların çeşitli açılardan değerlendirmesini yapmak ve bu doğrultuda alana yönelik öneriler sunmaktır. Bu çalışmada elde edilen çeşitli tespitlerin güzel sanatlar liseleri müzik bölümleri üzerine yapılacak yeni araştırmalara yön vermesi, ilgili araştırmacıların bu alanda hangi konulara ağırlık verildiğini veya hangi alanlarda eksikler olduğunu tespit etmesi adına önemli olduğu düşünülmektedir. Araştırma tarama modeli ile verilerine ulaşılan ve elde edilen veriler ile doküman incelemesi yapılan betimsel bir çalışmadır. Çalışma sonucunda; YÖK tez arşivinden elde edilen güzel sanatlar liseleri müzik bölümü üzerine tamamlanmış lisansüstü çalışmaların en çok (%93,4) yüksek lisans düzeyinde tamamlandığı, en fazla lisansüstü çalışmanın 2019 yılında (%17,7) tamamlandığı, en çok (%21,5) Gazi Üniversitesinde lisansüstü çalışmanın yapıldığı, en fazla (%68,0) Güzel Sanatlar Eğitimi Anabilim dalında çalışmaların bitirildiği, lisansüstü çalışmaların büyük çoğunluğunun (%45,3) durum tespiti ve değerlendirme başlığı altında çalışıldığı sonuçlarına ulaşılmıştır.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Toptaş, B. ve Güler, E. (2022). Güzel Sanatlar Liseleri Müzik Bölümleri Üzerine Yapılan Lisansüstü Tezler. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 15(91), 245-258.

Postgraduate Theses on Music Departments of Fine Arts High Schools*

Assoc. Prof. Dr. Barış Toptaş

Adiyaman University, State Conservatory, Department of Musicology, Adiyaman – TURKEY

Res. Asst. Dr. Emirhan Güler

Adiyaman University, State Conservatory, Department of Musicology, Adiyaman – TURKEY

Article History

Submitted: 16.07.2022

Accepted: 24.09.2022

Published Online: 30.09.2022

Keywords

Fine Arts High School

Department of Music

Graduate Thesis

Music

Education

Research Article

* This article was checked by Intihal.net. This article is under the Creative Commons license. Ethics committee approval is not required for this article.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.64105>**Abstract**

Fine arts high schools are one of the formal educational institutions that have an important place in the development of art education in our country. Music education, which is a branch of art education, is carried out systematically in the music departments carried out with the regulations determined in the fine arts high schools. Students who continue their development under the supervision of music specialist teachers working in these departments will become future music educators and important individuals in the field of music. Many topics such as the physical condition in the music departments of fine arts high schools, equipment competencies, the nature of educational activities, the opinions of students and teachers on various issues have been the focus of attention of researchers. For this purpose, many scientific studies have been conducted by researchers on the music departments of fine arts high schools. The aim of this study is to evaluate the postgraduate studies conducted on the music department of fine arts high schools from various perspectives and to offer suggestions for the field in this direction. It is believed that the various findings obtained in this study are important for directing new research on the music departments of fine arts high schools, for the relevant researchers to determine which topics are given weight in this field or which areas are missing. It is a descriptive study in which the data are accessed with the research screening model and the obtained data and document analysis are performed. As a result of the study; NO thesis archive obtained from Fine Arts High School music department on most of postgraduate studies completed (%93,4) a maximum of completed graduate study at the graduate level in 2019 (%17,7) completes most (%21,5) Gazi University graduate study is carried out at the maximum (%68,0) Fine Arts Education Department of the work has been completed, the majority of graduate studies (%45,3) were studied under the heading of due diligence and evaluation of the results that have been achieved.

GİRİŞ

İnsan çok yönlü eğitim gereksinimi olan bir varlıktır. İnsan eğitiminin başlıca yön ve bileşenlerinden biri de sanat eğitimidir. Sanat eğitimi bilim, teknik, felsefe ve kinestetik alan eğitimleriyle birlikte bireysel ve toplumsal eğitimin en vazgeçilmezlerinden biridir (Mercin ve Alakuş, 2007).

Mesleki sanat eğitimi alanında önemli bir gelişme olarak 1989'da, Anadolu Güzel Sanatlar Lisesi ilk olarak İstanbul'da açılmıştır. Daha sonraki yıllarda yurt genelinde birçok güzel sanatlar lisesi açılmıştır ve Türkiye'de 2022 yılı itibari ile 94 güzel sanatlar lisesi bulunmaktadır (int:1).

Türkiye'de, güzel sanatlar liseleri, mesleki sanat eğitimi veren örgün ortaöğretim kurumlarıdır (Güler ve Bulut, 2015). Lise düzeyinde başlayan sanat eğitimiyle geleceğin sanatçılarının yetiştiği bu kurumlar aynı zamanda yüksek öğretim kurumlarının ilgili sanat alanı lisans programlarında alt yapısını oluşturmaktadır.

Say (2009) 'a göre, müzik eğitimi açısından bir ülkenin gelişmişlik düzeyi incelenirken, genel, amatör ve profesyonel müzik eğitimi düzeyleri bir bütün olarak değerlendirilir. Müzik eğitimi davranış geliştirme açısından temelde şunları kapsar: Müziksel işitme, okuma, yazma, şarkı söyleme, çalgı çalma, müziksel bilgilenme ve yaratma, müziksel duyarlılığı artırma ve kişilik kazandırma, iletişim ve etkileşimde bulunma ve müzikten yararlanmadır (Akt: Çakır İlhan ve Karabulut, 2018).

Ülkemizde örgün ve yaygın eğitim olarak yürütülen müzik eğitimi çalışmaları, bireyin gelişimi sürecinde almış olduğu eğitimin önemli bir basamağını oluşturduğu bilinmektedir (Öneykan ve Tebiş, 2018: 128). Çelik Nayır (2018)'a göre, Güzel Sanatlar Lisesinin en önemli amaçlarından birisi; öğrencilerin yeteneklerini yaratıcı kişiler olarak geliştirmektir.

Uçan (2005)'a göre Güzel Sanat Lisesi, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından belirlenen amaçlar doğrultusunda, alanında uzman eğitimciler tarafından, bir program dâhilinde gerçekleştirilerek, bireylere müzik eğitiminin genel kapsamında yer alan davranışsal ve içeriksel açıdan, müziksel işitme-okuma-yazma eğitimi, çalma-söyleme-dinleme eğitimi, müziksel beğeni oluşturma ve geliştirme eğitimi, müziksel bilgilenme-kültürlenme eğitimi, müziksel yaratıcılık ve duyarlılık eğitimi, müziksel kişilik oluşturma eğitimi ve bunların yanında program kapsamında yer alan özel alan yeterliliklerini kazandırmayı amaçlar (Akt: Güler ve Bulut, 2015: 238).

Türkiyede devlet ve özel kuruluşlarca eğitim öğretim faaliyetlerini yürüten ilk, orta, lisans, lisansüstü düzeyinde eğitim kurumları bulunmaktadır. Bu kurumlar içerisinde çeşitli seviyelerde mesleki müzik eğitimi kurumlar mevcuttur. Güzel sanatlar lisesi (GSL) müzik bölümü Türkiye'deki mesleki müzik eğitimi kurumlarından biridir (Şahin ve Yadigaroglu, 2018).

Güzel sanatlar liseleri müzik bölümünde uygulanan eğitim öğretim etkinlikleri Milli Eğitim Bakanlığının ilgili yönetmelikleri uyarınca belirlenir. Bu kapsamda ilgili alan uzmanlarının yoğun ve özverili çalışmalarıyla bu bölümlerde okuyan öğrenciler akademik olarak gelişimlerini sürdürüp eğitimlerini tamamlamaktadırlar. Bu eğitim öğretim süreçleri içerisinde oluşacak problemler gerek okul idaresi gerekse ilgili uzman öğretmenler tarafından çözüme kavuşturulmaktadır. Ayrıca bu akademik eğitim sürecinin çeşitli açılardan değerlendirmesini yapan bir çok araştırmacı bulunmaktadır. Bu araştırmacılar güzel sanatlar liseleri özelinde çeşitli çalışmalar ile hem kurumların genel değerlendirmesi hemde buradaki öğretmenlerin ve öğrencilerin derslerdeki uygulamaların farklı sorunsalları, eğitim öğretim uygulamalarındaki yeterlilikler ve işlevsellik noktasında çeşitli sorunları araştırıp çözüm önerileri getirmektedirler.

Araştırmacıların en önemli misyonlarından biri, kendi çalışma alanları ile ilgili geçmişte ortaya konmuş bilimsel bulgu ve sonuçları, yapacağı yeni çalışmaların sonuçları ile geleceğe taşımaktır. Bilimsel alanlarda farklı yöntemlerin işe koşulduğu çalışmaların çeşitliliği ve niteliği gelecek nesiller için önemli ölçüde kaynak sağlayacağı gibi yeni yöntemlerin/yaklaşımların uygulanabilirliği hususunda da önemli bir kıyaslama sahası oluşturabilir (Onur vd. 2021: 811).

Ulusal Tez Merkezi'nde sunulan tezler öğrenciler tarafından akademik yetkinlik kazanma ve bir lisansüstü programı tamamlama amacıyla gerçekleştirdikleri geniş kapsamlı araştırmalardan oluşmakta ve belli bir sistemde sınıflandırılarak kontrollü ve denetimli bir şekilde araştırmacıların erişimine

sunulmaktadır. Ulusal Tez Merkezi'nde erişime sunulan çalışmaların ilgili alanlarda lisansüstü çalışmalar yapacak araştırmacılara yol gösterici olması açısından önem arz edeceği bilinmektedir (Özer ve Eğilmez, 2021).

Yükseköğretim Kurulu (YÖK) lisansüstü eğitim ve öğretim yönetmeliğine göre (2016), tezli yüksek lisans programı öğrencinin bilimsel araştırma yöntemlerini kullanarak bilgilere erişme, bilgiyi derleme, yorumlama ve değerlendirme yeteneğini kazanmasını, tezsiz yüksek lisans programı, öğrenciye mesleki konularda bilgi kazandırarak mevcut bilginin uygulamada nasıl kullanılacağını, doktora programı ise öğrenciye bağımsız araştırma yapma, bilimsel problemleri, verileri geniş ve derin bir bakış açısı ile irdeleyerek yorum yapma, analiz etme ve yeni sentezlere ulaşmak için gerekli becerileri kazandırmayı amaçlar (İnt:2).

Lisansüstü tez çalışmalarının sayısı, her geçen gün artan üniversiteler ve lisansüstü programlar ile doğru orantılı olarak artmaktadır. Bu nedenle, lisansüstü eğitim araştırmalarının eğilimlerini belirlemek için çalışma alanlarının incelenerek analiz edilmesi, alana katkı sağlayabilecek nitelikte çalışmaların yapılabilmesi açısından önemlidir (Geboloğlu, 2020: 20).

Müzik alanının farklı disiplinlerinde lisansüstü tez çalışmalarını çeşitli yönleriyle inceleyen antoloji çalışmaları alan yazında bulunmaktadır. Bunlar bir kaç örnek verilecek olunursa; müzik bilimleri üzerine (Karkın, 2011), müzik beğenisi üzerine (Akçay ve Erden, 2020), yaylı çalgılar (keman viyola, konturbas) üzerine (Arıca, 2017; Orhan, 2012; Özay, 2020; Qader ve Birel, 2017; Sonsel, 2018; Tebiş ve Okay, 2013), piyano üzerine (Gürler, 2020; Kaptanoğlu ve Çanakçı, 2015; Özer ve Eğilmez, 2021; Toptaş, 2013) şeklinde sıralanabilir.

YÖNTEM

Bu bölümde çalışmanın modeli, evren ve örnekleme, veri toplama araçları, verilerin toplanması ve analizi, problem ve alt problemlere ilişkin bilgilere ele alınmıştır.

Araştırma Modeli

Güzel sanatlar lisesi müzik bölümleri üzerine yapılan lisansüstü tezleri incelemek amacı güden bu araştırma, tarama modeli kullanılarak verilerine ulaşılmış doküman incelemesi ile oluşturulmuş betimsel bir çalışmadır. "Tarama modelleri, geçmişte ya da halen var olan bir durumu varolduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır." (Karasar, 2009: 77). Doküman incelemesi veya analizi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar (Yıldırım ve Şimşek, 2008:187).

Evren ve Örnekleme

Bu çalışmanın evrenini Türkiye'de, Güzel Sanatlar Liseleri üzerine yapılan lisansüstü tezler, örneklemini ise Güzel Sanatlar Lisesi "Müzik Bölümleri" üzerine yapılan lisansüstü tezler oluşturmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Güzel sanatlar lisesi müzik bölümleri üzerine yönelik hazırlanan lisansüstü tezlerin incelenmesi amacıyla veri toplama süreci aralık mart 2022 tarihinde başlatılmıştır. YÖK tez arama sayfasındaki arama motoruna "güzel sanatlar", "güzel sanatlar lisesi", "müzik bölümü", "güzel sanatlar liseleri" anahtar kelimeleri yazılarak çalışma kapsamında 1990 ile 2021 arasında yapılan 181 adet lisansüstü teze erişilmiştir. İlk araştırma sürecinde 179 adet lisansüstü çalışmaya erişilmiştir. Daha sonra nisan 2022 tarihinde araştırma tekrar yapıp bu aşamada 186 adet lisansüstü teze erişilmiştir. Erişilen tezler bilgisayar ortamında saklanmıştır. En son olarak da geçerlilik ve güvenilirlik için mayıs 2022 tarihinde elde edilen tüm tezlerin başlık ve konu içerikleri incelenip uygunluğu değerlendirilerek güzel sanatlar liseleri müzik bölümleri üzerine yapılan çalışmalar ayrılmış ve sonuç olarak 181 adet lisansüstü tez çalışma kapsamına dahil edilmiştir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Bu çalışma elde edilen veriler 1996-2021 yılları arasında yapılan lisansüstü tezler ile sınırlandırılmış, bu tarih aralığında elde edilen çalışmalar ile yürütülmüştür. Araştırma kapsamına elde edilen lisansüstü tezler doküman inceleme tekniğinden faydalanılarak değerlendirilmiş ve analiz edilmiştir. Araştırma verileri IBM SPSS Statistics 26 paket programı (yüzde, frekans, crosstab) ile analiz edilerek yorumlanmıştır. Çalışmada güzel sanatlar liseleri müzik bölümleri üzerine tamamlanmış olan lisansüstü tezlerin; türlerine göre dağılımı, cinsiyete göre dağılımı, yıllara göre dağılımı, üniversitelere göre dağılımı, enstitülere göre dağılımı, anabilim/anasanat dallarına göre dağılımı, danışmanlara göre dağılımı, yöntemlere göre dağılımı, konu içeriklerine göre dağılımı ve tarihsel olarak sıralaması başlıkları altında incelemesi yapılmıştır.

Problem

Güzel sanatlar lisesi müzik bölümleri üzerine yönelik yapılmış lisansüstü tezlerin içerik dağılımları nasıldır.

Alt Problemler

- 1- Tezlerin türlerine göre dağılımı nasıldır?
- 2- Tezlerin cinsiyete göre dağılımı nasıldır?
- 3- Tezlerin yıllara göre dağılımı nasıldır?
- 4- Tezlerin üniversitelere göre dağılımı nasıldır?
- 5- Tezlerin enstitülere göre dağılımı nasıldır?
- 6- Tezlerin anabilim/anasanat dallarına göre dağılımı nasıldır?
- 7- Tezlerin danışmanlara göre dağılımı nasıldır?
- 8- Tezlerin yöntemlere göre dağılımı nasıldır?
- 9- Tezlerin konularına göre dağılımı nasıldır?

BULGULAR

Çalışmanın bu aşamasında 1996-2021 yılları arasında yayımlanan lisansüstü çalışmaların bulguları tablolar halinde sunularak yorumlanmıştır.

1- Tezlerin Türlerine Göre Dağılımına İlişkin Bulgular

Tablo 1. Tezlerin Türlerine Göre Dağılımları

Tür	f	%
Yüksek Lisans	169	93,4
Doktora	12	6,6
Toplam	181	100,0

Tablo 1’de lisansüstü tezlerin türlerine göre dağılımı görülmektedir. Güzel sanatlar lisesi müzik bölümleri üzerine toplam 181 tez tamamlanmıştır. Tezlerin 169’unun (93,4) yüksek lisans, 12’sinin (%6,6) doktora düzeyinde tamamlandığı görülmektedir. Çalışma kapsamında elde edilen veriler incelendiğinde güzel sanatlar liseleri müzik bölümleri alanı kapsamında sanatta yeterlik çalışmalarının olmadığı görülmektedir.

2- Tezlerin Cinsiyete Göre Dağılımına İlişkin Bulgular

Tablo 2. Tezlerin Cinsiyete Göre Dağılımları

Cinsiyet	Yüksek Lisans		Doktora		Toplam	
	f	%	f	%	f	%
Erkek	78	46,2	5	41,7	83	45,9
Kadın	91	53,8	7	58,3	98	54,1
Toplam	169	100,0	12	100,0	181	100,0

Tablo 2’de güzel sanatlar lisesi müzik bölümleri üzerine yapılan 181 tezi hazırlayan araştırmacılarının cinsiyet dağılımları verilmiştir. Tablo 2 incelendiğinde lisansüstü çalışmaları hazırlayanların %54,1’inin (98) kadın araştırmacı olduğu, %45,9’unun (83) ise erkek araştırmacı olduğu görülmektedir. Yüksek lisans tezlerinden 91’ini (%53,8) kadın araştırmacılar 78’ini (%46,2) erkekler araştırmacılar hazırlarken, doktora tezlerinin 7’ini (%58,3) kadın 5’ini (%41,7) ise erkekler araştırmacılar hazırlamıştır. Kadın araştırmacılarının hem yüksek lisans ve doktora hem de genel görünümde erkek araştırmacılardan önde olduğu görülmektedir.

3- Tezlerin Yıllara Göre Dağılımına İlişkin Bulgular

Tablo 3. Tezlerin Yayımlanma Yılına Göre Dağılımları

Yayımlanma Yılı	Yüksek Lisans		Doktora		Toplam	
	f	%	f	%	f	%
1996	2	1,2	-	-	2	1,1
1997	1	0,6	-	-	1	0,6
1998	3	1,8	-	-	3	1,7
2000	2	1,2	-	-	2	1,1
2001	3	1,8	-	-	3	1,7
2002	3	1,8	-	-	3	1,7
2003	1	0,6	-	-	1	0,6
2004	2	1,2	-	-	2	1,1
2005	1	0,6	-	-	1	0,6
2006	10	5,9	-	-	10	5,5
2007	9	5,3	1	8,3	10	5,5
2008	7	4,1	-	-	7	3,9
2009	9	5,3	1	8,3	10	5,5
2010	10	5,9	-	-	10	5,5
2011	8	4,7	-	-	8	4,4
2012	6	3,6	1	8,3	7	3,9
2013	4	2,4	-	-	4	2,2
2014	8	4,7	2	16,7	10	5,5
2015	3	1,8	1	8,3	4	2,2
2016	9	5,3	-	-	9	5,0
2017	7	4,1	2	16,7	9	5,0
2018	9	5,3	2	16,7	11	6,1
2019	32	18,9	-	-	32	17,7
2020	10	5,9	-	-	10	5,5
2021	10	5,9	2	16,7	12	6,6
Toplam	169	100,0	12	100,0	181	100,0

Tablo 3'te güzel sanatlar lisesi müzik bölümleri üzerine yapılan 181 tezin yapıldığı yıllara göre dağılımı görülmektedir. Tablo 3 incelendiğinde bu alanda en fazla lisansüstü çalışmanın %17,7'lik (32) oran ile 2019 yılında tamamlandığı görülmektedir. 2019 yılından sonra en fazla lisansüstü çalışmanın yapıldığı ve sayısal olarak birbirlerine çok yakın farklı yıllar bulunmaktadır. 2021 yılında 12 (%6,6), 2018 yılında 11(%6,1), 2014 yılında 10 (%5,5), 2010 yılında 10 (%5,5), 2009 yılında 10 (%5,5), 2007 yılında 10 (%5,5), 2006 yılında 10 (%5,5) adet lisansüstü çalışma tamamlanmıştır. 1996 ve 2021 yılları arasındaki kronolojik sıra incelendiğinde sadece 1999 yılında bu alanla ilgili tamamlanmış lisansüstü çalışmanın bulunmadığı görülebilmektedir.

4- Tezlerin Üniversitelere Göre Dağılımına İlişkin Bulgular

Tablo 4. Tezlerin Üniversitelere Göre Dağılımları

Üniversite	Yüksek Lisans		Doktora		Toplam	
	f	%	f	%	f	%
Abant İzzet Baysal	11	6,5	-	-	11	6,1
İnönü	9	5,3	-	-	9	5,0
Gazi	30	17,8	9	75,0	39	21,5
Pamukkale	3	1,8	-	-	3	1,7
Uludağ	6	3,6	-	-	6	3,3
Atatürk	11	6,5	-	-	11	6,1
Selçuk	4	2,4	-	-	4	2,2
Dokuz Eylül	5	3,0	-	-	5	2,8
Marmara	10	5,9	-	-	10	5,5
Gazi Osman Paşa	5	3,0	-	-	5	2,8
Yüzüncü Yıl	6	3,6	-	-	6	3,3
Trakya	5	3,0	-	-	5	2,8
Cumhuriyet	5	3,0	-	-	5	2,8
Süleyman Demirel	1	0,6	-	-	1	0,6
Ondokuz Mayıs	7	4,1	-	-	7	3,9
Niğde	13	7,7	-	-	13	7,2
Haliç	6	3,6	-	-	6	3,3
Erciyes	4	2,4	-	-	4	2,2
Balıkesir	1	0,6	-	-	1	0,6
Necmettin Erbakan	3	1,8	3	25,0	6	3,3
Adıyaman	2	1,2	-	-	2	1,1
Ordu	2	1,2	-	-	2	1,1
Mehmet Akif Ersoy	2	1,2	-	-	2	1,1
Afyon Kocatepe	2	1,2	-	-	2	1,1
Kocaeli	2	1,2	-	-	2	1,1
Karadeniz Teknik	2	1,2	-	-	2	1,1
Trabzon	6	3,6	-	-	6	3,3
İstanbul Okan	4	2,4	-	-	4	2,2
Muğla Sıtkı Koçman	1	0,6	-	-	1	0,6
Çankırı Karatekin	1	0,6	-	-	1	0,6
Toplam	169	100,0	12	100,0	181	100,0

Tablo 4'te güzel sanatlar lisesi müzik bölümleri üzerine yapılan 181 tezin yapıldığı üniversitelerin dağılımları görülmektedir. Yukarıda araştırma kapsamında ele alınan bu tezlerin 30 farklı üniversitede tamamlandığını görmekteyiz. Lisansüstü tezlerin üniversitelere göre dağılımı incelendiğinde bu alanda 39 (%21,5) lisansüstü çalışma ile Gazi Üniversitesinin öncü olduğu görülmektedir. Tablo 4'teki verilere göre ilk beş üniversitenin sayısal ve oransal sıralaması yapıldığında; Niğde 13 (%7,2), Abant İzzet Baysal 11 (%6,1), Atatürk 11 (%6,1), Marmara 10 (%5,5) şeklinde bir dizilim oluşmaktadır. Bu alanda tamamlanan 12 doktora tezinin dağılımı ise iki farklı üniversite özelinde şekillenmiştir. Bu üniversiteler Gazi ve Necmettin Erbakan üniversiteleridir. 12 doktora çalışmasının 9'u (%75) Gazi Üniversitesinde ve 3'ü (%25) Necmettin Erbakan Üniversitesinde tamamlanmıştır. Tablo 4'te yer alan diğer üniversitelerde araştırma alanı ile ilgili doktora tezi çalışmalarına rastlanmamıştır.

5- Tezlerin Enstitülere Göre Dağılımına İlişkin Bulgular

Tablo 5. Tezlerin Enstitülere Göre Dağılımları

Enstitü	Yüksek Lisans		Doktora		Toplam	
	f	%	f	%	f	%
Sosyal Bilimler	63	37,3	-	-	63	34,8
Fen Bilimleri	6	3,6	-	-	6	3,3
Eğitim Bilimleri	82	48,5	12	100,0	94	51,9
Güzel Sanatlar	6	3,6	-	-	6	3,3
Lisansüstü Eğitim	12	7,1	-	-	12	6,6
Toplam	169	100,0	12	100,0	181	100,0

Tablo 5'te güzel sanatlar lisesi müzik bölümleri üzerine yapılan 181 tezin tamamlandığı enstitülere göre dağılımları görülmektedir. Lisansüstü tezler beş farklı enstitüde tamamlanmıştır. Yukarıdaki tablo incelendiğinde oransal sıra ile, 94 tezin (%51,9) eğitim bilimleri enstitüsünde, 63 tezin (%34,8) sosyal bilimler enstitüsü'nde 12 tezin (%6,6) lisansüstü eğitim enstitüsünde, 6 tezin (%3,3) fen bilimleri enstitüsünde ve yine 6 tezin (%3,3) güzel sanatlar enstitüsünde tamamladığı görülmektedir. Yüksek lisans çalışmalarının 82 tez (%48,5) ile eğitim bilimleri enstitüsünde olduğu ve doktora çalışmalarının 12 tez ile (%100) yine eğitim bilimleri enstitüsünde tamamlandığı görülmektedir. Ayrıca güzel sanatlar lisesi müzik bölümleri üzerine yapılan doktora çalışmalarının tamamının eğitim bilimleri enstitüsünde tamamlanmış olması oldukça dikkat çekici bir veridir.

6- Tezlerin Anabilim/Anasanat Dallarına Göre Dağılımına İlişkin Bulgular

Tablo 6. Tezlerin Anabilim/Anasanat Dallarına Göre Dağılımları

Anabilim/Anasanat	Yüksek Lisans		Doktora		Toplam	
	f	%	f	%	f	%
Müzik Eğitimi ABD	11	6,5	-	-	11	6,1
Güzel Sanatlar Eğitimi ABD	112	66,3	11	91,7	123	68,0
Müzik Öğretmenliği ASD	4	2,4	1	8,3	5	2,8
Müzik ASD	17	10,1	-	-	17	9,4
Türk Müziği / Musikisi ASD	9	5,3	-	-	9	5,0
Eğitimi Yönetimi ve Denetimi ABD	2	1,2	-	-	2	1,1
Müzik ABD	5	3,3	-	-	5	2,8
Eğitim Bilimleri ABD	1	0,6	-	-	1	0,6
Müzik Bilimleri ASD	2	1,2	-	-	2	1,1
Sahne Sanatları ABD	2	1,2	-	-	2	1,1
Piyano ASD	1	0,6	-	-	1	0,6
Temel Eğitim ABD	2	1,2	-	-	2	1,1
Sanat ve Tasarım ABD	1	0,6	-	-	1	0,6
Toplam	169	100,0	12	100,0	181	100,0

Tablo 6'da güzel sanatlar lisesi müzik bölümleri üzerine yapılan 181 tezin tamamlandığı Anabilim/Anasanat dallarının dağılımları görülmektedir. Çalışma kapsamında incelenen lisansüstü tezlerin 13 farklı anabilim/anasanat dalına dağıldığı tespit edilmiştir. Tablo 6 incelendiğinde en çok tezin tamamlandığı anabilim dalının 123 (%68,0) çalışma ile güzel sanatlar eğitimi anabilim dalı olduğu görülmektedir. Sayısal ve oransal olarak ilk beş içerisinde yer alan anabilim dallarını sıraladığımızda, 17 (%9,4) tezin müzik anasanat dalında, 11 (%6,1) tezin müzik eğitimi anabilim dalında, 9 (%5,0) tezin Türk müziği / musikisi anasanat dalında, son olarak aynı sayısal değere sahip 5 (%2,8) tezin müzik öğretmenliği anasanat dalında ve 5 (%2,8) tezin müzik anabilim dalında tamamlandığı görülmektedir. Yüksek lisans ve doktora özelinde bir değerlendirme yapıldığında ise, iki alanda da en çok tezin güzel sanatlar eğitimi anabilim dalında tamamlandığı açıkça görülmektedir.

7- Tezlerin Danışmanlara Göre Dağılımına İlişkin Bulgular

Tablo 7. Tezlerin Danışmanlara Göre Dağılımları

Danışman Unvan	Yüksek Lisans		Doktora		Toplam	
	f	%	f	%	f	%
Prof. Dr.	39	23,1	5	41,7	44	24,3
Prof.	24	14,2	3	25,0	27	14,9
Doç. Dr.	37	21,9	2	16,7	39	21,5
Doç.	11	6,5	1	8,3	12	6,6
Yrd. Doç. Dr.	36	21,3	1	8,3	37	20,4
Yrd. Doç.	8	4,7	-	-	8	4,4
Dr. Öğr. Üyesi	12	7,1	-	-	12	6,6
Dr.	2	1,2	-	-	2	1,1
Toplam	169	100,0	12	100,0	181	100,0

Tablo 7’de güzel sanatlar lisesi müzik bölümleri üzerine yapılan 181 tezin danışmanlara göre dağılımları görülmektedir. Danışmanların dağılımı elde edilen veriler üzerinden yapıldığı için akademik unvanların tüm çeşitleri tabloya işlenmiştir. Bu veriler genel olarak değerlendirildiğinde 71 (%39,2) çalışmanın Prof. Dr. (44) ve Prof. (27), 51 (%28,1) çalışmanın Doç. Dr. (39) ve Doç. (12), 57 (%31,4) çalışmanın Yrd. Doç. Dr. (37), Yrd. Doç. (8) ve Dr. Öğretim Üyesi (12) ve 2 (%1,1) çalışmanın ise Dr. unvanına sahip öğretim üyeleri tarafından yürütüldüğü görülmektedir. Bu alandaki tezlere en çok danışmanlık yapan ünvanın Profesör en az danışmanlık yapan ünvanın ise doktor olduğu yukarıdaki verilerden anlaşılabilir.

8- Tezlerin Yöntemlerine Göre Dağılımına İlişkin Bulgular

Tablo 8. Tezlerin Yöntemlerine Göre Dağılımları

Yöntem	Yüksek Lisans		Doktora		Toplam	
	f	%	f	%	f	%
Nitel	85	50,3	6	50,0	91	50,3
Nicel	50	29,6	-	-	50	27,6
Karma	34	20,1	6	50,0	40	22,1
Toplam	169	100,0	12	100,0	181	100,0

Tablo 8’de güzel sanatlar lisesi müzik bölümleri üzerine yapılan 181 tezin çalışma yöntemlerine göre dağılımları görülmektedir. Elde edilen göre tezlerin 91’inde (%50,3) nitel araştırma yöntemi, 50’sinde (%27,6) nicel araştırma yöntemi 40’ında (%22,1) karma (nitel ve nicel) araştırma yönteminin kullanıldığı tespit edilmiştir. Yüksek lisans tezlerinin %50,3 (85) oranla en fazla nitel yöntem ile çalışıldığı, doktora tezlerinde ise çalışma yöntemlerinin %50,0 oranla nitel ve karma olarak dağılım gösterdiği görülmektedir.

9- Tezlerin Konularına Göre Dağılımına İlişkin Bulgular

Tablo 7. Göre Tezlerin Konu İçeriklerine Göre Dağılımları

Konular	Yüksek Lisans		Doktora		Toplam	
	f	%	f	%	f	%
Durum Tespiti ve Değerlendirme	79	46,7	3	25,0	82	45,3
Öğretmen/Öğrenci/Uzman Görüşleri	22	13,0	2	16,7	24	13,3
Akademik Başarı	20	11,8	4	33,3	24	13,3
Model Önerisi	2	1,2	2	16,7	4	2,2
Çözüm Önerileri	9	5,3	-	-	9	5,0
Metot-Kitap İnceleme	26	15,4	1	8,3	27	14,9
Tutum	9	5,3	-	-	9	5,0
Tıbbi Yaklaşımlar	2	1,2	-	-	2	1,1
Toplam	169	100,0	12	100,0	181	100,0

Tablo 9’da güzel sanatlar lisesi müzik bölümleri üzerine yapılan 181 tezin çalışma çalışıldıkları konulara göre dağılımları görülmektedir. Elde edilen veriler ışığında çalışılan konuların oranlarına göre dağılımı incelendiğinde, 82 (%45,3) çalışma ile en fazla durum tespiti ve değerlendirme başlığında çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Daha sonra oransal sıraya göre ilk dörtte yer alan konu başlıkları,

27 (%14,9) çalışma ile metot-kitap inceleme, 24 (%13,3) çalışma ile Öğretmen/Öğrenci/Uzman Görüşleri ve yine 24 (%13,3) çalışma ile akademik başarı şeklinde sıralanmıştır. Son olarak yüksek lisans tez çalışmalarının en fazla Durum Tespiti ve Değerlendirme (%46,7), doktora tez çalışmalarının ise en fazla akademik başarı (%33,3) konularında çalışıldığı tespit edilmiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırma kapsamında sunulan bulgulara yönelik olarak elde edilen sonuçlara göre;

Araştırma kapsamında ulaşılan 181 lisansüstü tezin 169'unun (93,4) yüksek lisans, 12'sinin (%6,6) doktora düzeyinde tamamlandığı ve bu alanda tamamlanan yüksek lisans tezlerinin daha çok olduğu, müzik alanında yapılan farklı antoloji çalışmalarında da (Belge, 2021; Burcu ve Rıza, 2020; Özer ve Eğilmez, 2021; Soycan, 2021) yüksek lisans çalışmalarının oransal olarak önde olduğu,

Tamamlanan lisansüstü çalışmaları hazırlayanların %54,1'inin (98) kadın araştırmacı olduğu, %45,9'unun (83) ise erkek araştırmacı olduğu, müzik alanında yapılan farklı antoloji çalışmalarında da (Ertekin, 2013; Geboloğlu, 2020; Öztutgan, 2016) erkek araştırmacıların yoğun olduğu.

İncelenen araştırma kapsamında en fazla lisansüstü çalışmanın %17,7'lik (32) oran ile 2019 yılında tamamlandığı farklı bir alanda (flüt) (Soycan, 2021) yine 2019 yılında en çok lisansüstü çalışmanın tamamlandığı,

Lisansüstü tezlerin üniversitelere göre dağılımı incelendiğinde bu alanda 39 (%21,5) lisansüstü çalışma ile Gazi Üniversitesinin öncü olduğu ve müzik alanında yapılan farklı antoloji çalışmalarında da özellikle Gazi Üniversitesinin (Apaydınlı, 2014; Arıca, 2017; Demirbatır, 2001; Soycan, 2021) öncü olduğu,

Araştırma kapsamındaki 181 lisansüstü çalışmanın 94'ünün (%51,9) eğitim bilimleri enstitüsünde tamamlandığı ve müzik alanında yapılan farklı antoloji çalışmalarında da (Önal, 2018; Soycan, 2021) eğitim bilimleri enstitüsü bünyesinde yapılan çalışmaların oransal olarak önde olduğu,

181 lisansüstü çalışmanın tamamlandığı anabilim dallarına göre dağılımında en çok tezin 123 (%68,0) çalışma ile güzel sanatlar eğitimi anabilim dalında olduğu ve farklı bir çalışmada da (Önal, 2018) bu sonuca erişildiği,

Eğitimi Yönetimi ve Denetimi ABD ve Temel Eğitim ABD gibi farklı disiplinlerdeki birimlerde de müzik alanında lisansüstü çalışmaların yapıldığı,

181 lisansüstü çalışmanın en çok 71 (%39,2) adet ile Profesör (Prof.) unvanlı akademisyenler tarafından yönetildiği,

Çalışma kapsamında incelenen lisansüstü çalışmaların 91'inde (%50,3) nitel araştırma yönteminin kullanıldığı ve farklı çalışmalarda da (Kösreli, 2020; Önal, 2018; Sonsel, 2018) benzer sonuçlara ulaşıldığı,

Çalışma başlığı altında incelenen lisansüstü tezlerin konularına göre dağılımı incelendiğinde, 82 (%45,3) çalışma ile en fazla durum tespiti ve değerlendirme başlığında çalışmaların yapıldığı, müzik alanında yapılan farklı antoloji çalışmalarında da (Arıca, 2017; Kösreli, 2020; Sonsel, 2018) durum tespiti yönelik çalışmaların yoğunlukta olduğu tespit edilmiştir.

Çalışma kapsamında edinilen veriler ışığında güzel sanatlar liseleri müzik bölümleri kapsamında farklı disiplinlerde birçok araştırma yapılmıştır. Bu konular çalgı eğitimi, teorik dersler, akademik başarı, çeşitli durum tespitleri, öğretmen – öğrenci – veli görüşleri vb. şeklinde şekillenmiştir. Araştırmaların yapıldığı eğitim kurumları, öğrenci düzeyleri, fiziki şartlar, veli profili, çeşitli olanaklar ve olanaksızlıklar gibi güncel durumlarda edinilen veriler araştırmaların çalışmaya biçimine yön vermiş ve elde edilen sonuçlar ışığında geleceğe dair önemli önerilerle şekillenmiştir. Yapılan çalışmaların geleceğe ışık tutması ve benzer çalışmaların güncel koşullar özelinde tekrarlanarak çalışılması gelinen noktanın tespiti açısından önemlidir. Ülkemiz eğitim kurumları arasında önemli bir yere sahip olan

güzel sanatlar liseleri üzerine yapılacak yeni akademik araştırmaların bu alandaki eksiklerin daha hızlı giderilmesi adına sonuç odaklı olması önemlidir.

KAYNAKÇA

- Akçay, Ş. Ö. ve Erden, E. (2020). Türkiye’de Müzik Beğenisi Üzerine Yapılmış Olan Akademik Çalışmaların Bibliyografik Yöntemle İncelenmesi. *Sanat Dergisi*, 0(36), 117–134.
- Apaydınlı, K. (2014). Türkiye’de Koro Alanında Yazılmış Lisansüstü Tezlere Bir Bakış. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 4(8), 61–66.
- Arıca, E. (2017). Türkiye’de Keman Pedagojisi Alanında Hazırlanan Lisansüstü Tezler Üzerine Bir İnceleme. *Hacettepe University Journal of Education*, 32(2), 327–342.
- Belge, O. (2021). Türkiye’de Armoni Üzerine Yazılmış Lisansüstü Tezlerin Analizi. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 14(87), 209–219.
- Burcu, A. ve Rıza, A. (2020). Examination of Postgraduate Theses On String Instruments in Turkey. *Educational Research and Reviews*, 15(9), 581–586.
- Çakır İlhan, A. ve Karabulut, Y. (2018). Anadolu Güzel Sanatlar ve Spor Liseleri Müzik Bölümlerindeki Program Değişiklikleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 51(3), 101–125.
- Çelik Nayır, Y. (2018). Güzel Sanatlar Liselerinde Piyano Eğitiminin Teknik ve Pedagojik Açından İncelenmesi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Doç. Ezgi Bayram), İstanbul: Haliç Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Demirbatır, R. E. (2001). Yaylı Çalgılar Yüksek Lisans, Doktora ve Sanatta Yeterlik Tez Bibliyografyası. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, XIV(1), 143–150.
- Ertekin, M. N. (2013). Türkiye’de Klasik Gitar Alanı İle İlgili Yayımlanan Makalelerin İçerik Analizi ve Sınıflandırılması. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 352–360.
- Geboloğlu, B. (2020). Türkiye’de Klasik Türk Müziği Bestecileri İle İlgili Yapılmış Lisansüstü Tezlerin İncelenmesi. *İdil Sanat ve Dil Dergisi*, 9(65), 19–30.
- Güler, T. ve Bulut, F. (2015). Güzel Sanatlar Lisesi Piyano Ders Kitaplarında Türk Piyano Eserlerine Yer Verilme Durumu. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 4(3), 237–245.
- Gürler, D. A. (2020). Grup Piyano Eğitimi Alanındaki Lisansüstü Tezlere Yönelik Bir İnceleme. *Ekev Akademi Dergisi*, 83(24), 165–184.
- Kaptanoğlu, E. ve Çanakçı, P. (2015). Türkiye’de Vokal Müzikte Piyano Eşlik Alanında Yapılmış Yüksek Lisans, Doktora ve Sanatta Yeterlilik Tezleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(55), 198–206.
- Karasar, N. (2009). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, (19. Baskı). Ankara: Nobel Basımevi.
- Karkın, A. M. (2011). Müzik Bilimleri Alanında Yapılan Lisansüstü Tezlerin İncelenmesi. *İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi*, 1(2), 143–149.
- Kösreli, S. (2020). Türkiye’de Ses Eğitimi Alanında Yazılmış Lisansüstü Tezlere Yönelik Bir İnceleme. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 9(5), 3651–3668.
- Mercin, L. ve Alakuş, A. O. (2007). Birey ve Toplum İçin Sanat Eğitiminin Gerekliliği. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20(9), 14–20.
- Önal, H. (2018). Bağlama Konulu Tezlerin Bibliyometrik Analizi (1995-2017). *Social Sciences Studies Journal*, 4(19), 2111–2120.
- Öneykan, B. ve Tebiş, C. (2018). Güzel Sanatlar Liseleri ve Müzik Öğretmeni Yetiştiren Kurumlarda Yaylı Çalgı Eğitimi Alan Öğrencilerin Günlük Egzersiz Alışkanlıkları (Balıkesir Örneği). *Online Journal of Music Sciences*, 3(1), 125–148.
- Onur, G.; Önder, M. ve Kaleli, S. Y. (2021). Müzik Eğitiminde Bireysel Çalgılara Yönelik Yapılmış Olan Lisansüstü Çalışmaların Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi: Bir İçerik Analizi Çalışması. *International Journal of Eurasia Social Sciences (IJOESS)*, 12(45), 809–826.
- Orhan, Ş. Y. (2012). Türkiye’de Viyolonsel Alanında Yapılmış Yüksek Lisans, Doktora ve Sanatta Yeterlilik Tezleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 20(2), 701–716.

- Özay, S. (2020). Türkiye’de Viyola Alanında Yazılmış Lisansüstü Tezler. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(Eğitim ve Toplum Özel Sayısı), 6344–6361.
- Özer, Z. ve Eğilmez, H. O. (2021). Türkiye ’de Piyano Eğitimi Alanında Yapılan Lisansüstü Tezlerin Eğilimlerinin Belirlenmesi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 40(1), 291–316.
- Öztutgan, Z. (2016). Türkiye’de Gitar Alanında Yapılan Lisansüstü Tezlerin Analizi ve Değerlendirilmesi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(1), 684–708.
- Qader, H. M. ve Birel, S. (2017). Türkiye de Kontrbas Konusunda Yazılmış Lisansüstü Tezler Üzerine Durum Tespiti. *Yuzuncu Yil Universitesi Egitim Fakültesi Dergisi*, 14(1), 1416–1438.
- Şahin, P. ve Yadigaroğlu, Z. (2018). Güzel Sanatlar Liselerinde Piyano Öğretimi Sürecinin Öğretmen ve Öğrenci Görüşleri Çerçevesinde Değerlendirilmesi. *Ihlara Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 187–195.
- Sonsel, Ö. B. (2018). Türkiye’de Viyola Alanında Yazılmış Lisansüstü Tezlerin İncelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 0(47), 340–359.
- Soycan, M. (2021). Türkiye’de 2010 - 2020 Yılları Arasında Yapılan Flüt Konulu Lisansüstü Tezlerin İncelenmesi: İçerik Analizi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 41(3), 2153–2187.
- Tebiş, C. ve Okay, H. H. (2013). Türkiye’de Müzik Sanatı ve Eğitiminde Keman ve Viyola Konulu Lisansüstü Tezlerin Konu ve Yöntem Olarak İncelenmesi. *International Journal of New Trends in Arts, Sports & Science Education*, 2(2), 11–20.
- Toptaş, B. (2013). Türkiye’de Piyano Üzerine Yapılmış Lisansüstü Çalışmalar. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6(3), 715–728.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Teknikleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- İnternet 1:** Millî Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim 2020/2021, Yayınlanma Tarihi: 10 Eylül 2021, Sayfa Sayısı: 284. https://sgb.meb.gov.tr/www/icerik_goruntule.php?KNO=424 adresinden 07.07.2022 tarihinde erişildi.
- İnternet 2:** Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği, Resmî Gazete Tarihi: 20.04.2016 Resmî Gazete Sayısı: 29690. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=21510&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5> adresinden 08.07.2022 tarihinde erişildi.

“COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” beyanları:	
Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Katkı Oranı Beyanı:	1. yazar: %50 – 2. yazar: %50
Destek ve Teşekkür Beyanı:	
Sorumlu Yazar:	Doç. Dr. Barış Toptaş
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.	
<i>The following statements are made in the framework of “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.

Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Author Contributions:	1 st author: %50 – 2 st author: %50
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Corresponding Author:	Doç. Dr. Barış Toptaş
Double-Blind Peer Review:	External-independent
<i>This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.</i>	

Postmodern Çoğulculuğun Dinamikleri Olarak Disiplinlerarası Etkileşim Bağlamında Yeni Kavramsalcı Resim Ve Seramik Birlikteliği*

Doç. Dr. Gökçen Şahmaran Can

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9435-6697>

Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Resim Bölümü, Van – TÜRKİYE

Doç. Dr. Nurtaç Çakar

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5859-9314>

Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Resim Bölümü, Van – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 23.07.2022

Kabul: 25.09.2022

On-line Yayın: 30.09.2022

Anahtar Kelimeler

Postmodern Sanat
Çoğulculuk
Disiplinlerarasılık

Araştırma Makalesi

* Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.64223>

Öz

İnsanın bireysel ve toplumsal yaşamını yeni bir anlayışla oluşturmaya çalışan “Aydınlanma” hareketi, düşünsel ve kültürel temellerini oluşturarak modernleşme hareketine dönüşmüş, ancak modernizmin beklentilerini karşılayamayarak, gerek toplumsal gerek sanatsal bağlamda tüm dünyada hayal kırıklığına yol açmış, II. Dünya Savaşı’nın başlamasıyla sona ermiştir. Savaş sonrası ortaya çıkan postmodern dönemle birlikte, düşünsel ve kültürel eleştirinin boyutları değişmiş, ABD’nin egemenliğinde şekillenen yeni dünya düzeninin etkileri sanata yansımış, bu durum sanatı tek bir sanatsal harekette, tek bir üslupta aramayı olanaksızlaştırmıştır. Sanatçılar çoğulcu, disiplinlerarası çalışmalarıyla geçmişe atıfta bulunarak, geçmişin tüm düşünsel ve sanatsal yapılarına eleştirel bir gözle bakmışlar, sanat, özgün ve estetik olanı savunan anlayıştan, yapıtın form ve üslup bütünlüğüne karşı çıkan bir betimleme niteliğine dönüşmüştür. Bu çerçevede, belli bir sanat dalının üstünlüğü sona erdirilirken, herhangi bir türe bağlı kalmaksızın resim, heykel, seramik vb. gibi farklı ifade biçimlerinin harmanlanmasıyla, türlerin kaynaştığı bir anlayış gelişmiştir. Multidisipliner sanat anlayışıyla, modernistlerce üstün sanat olarak kabul edilen yağlı boya resimler, diğer disiplinlerle birleştirilerek, özellikle postmodern sanat stratejilerinde öncelikli disiplinler olarak öne çıkan resim ve seramik birlikteliği ile “yüksek ve düşük” sanat ayırımına son verilmek istenmiştir. Bu bağlamda, gelenekselle çağdaş birleşmiş, farklı teknikler bir arada kullanılmış, bunlar yapılırken toplumsal ve kültürel endişeler yeniden gündeme getirilerek, sanat dünyasına meydan okunmuştur. Ayrıca bu anlayış, tüm dünyada pek çok sanatçı tarafından benimsenmiş, sınırları aşan çeşitlilikte sanat yapıtı ortaya konmasına yol açmıştır. Araştırmanın içeriğini oluşturan yeni kavramsalcı resim ve seramik birlikteliğinin oluşum ve gelişimi, sanatın tarihsel süreci içerisinde analiz edilmiş, ortaya konan bulgular geniş bir kaynakça üzerinden ele alınmıştır. Elde edilen bulgular, örnek resimlerle desteklenmiştir. Konunun genel bir değerlendirmesi sonuç bölümünde ortaya konmuştur.

Atf Bilgisi / Reference Information

Can, G. Ş. ve Çakar, N. (2022). Postmodern Çoğulculuğun Dinamikleri Olarak Disiplinlerarası Etkileşim Bağlamında Yeni Kavramsalcı Resim ve Seramik Birlikteliği. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 15(91), 259-280.

*As the Dynamics of Postmodern Plurality
New Conceptualist Painting and Ceramic Combination in the Context of
Interdisciplinary Interaction**

Asst. Prof. Dr. Gökçen Şahmaran Can

Van Yuzuncu Yil University, Faculty of Fine Arts, Department of Painting, Van – TURKEY

Assoc. Prof. Dr. Nurtaç Çakar

Van Yuzuncu Yil University, Faculty of Fine Arts, Department of Painting, Van – TURKEY

Article History

Submitted: 23.07.2022

Accepted: 25.09.2022

Published Online: 30.09.2022

Keywords

Postmodern Art

Pluralism

Interdisciplinarity

Research Article

* This article was checked by Intihal.net. This article is under the Creative Commons license. Ethics committee approval is not required for this article.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.64223>

Abstract

The "Enlightenment" movement, which tried to create the individual and social life of people with a new understanding, turned into a modernization movement by forming its intellectual and cultural foundations, however, it could not meet the expectations of modernism and caused disappointment both in the social and artistic context throughout the world. It ended with the start of World War II. With the postmodern period that emerged after the war, the dimensions of intellectual and cultural criticism changed, the effects of the new world order shaped under the domination of the USA were reflected on art, which made it impossible to search for art in a single artistic movement, in a single style. By referring to the past with their pluralistic, interdisciplinary works, the artists have critically looked at all the intellectual and artistic structures of the past, and art has transformed from an understanding that defends the original and aesthetic to a description that opposes the integrity of the work's form and style. In this framework, while the superiority of a certain branch of art is ended, painting, sculpture, ceramics, etc., regardless of any genre. With the blending of different forms of expression, an understanding of fusion of genres has developed. With a multidisciplinary understanding of art, oil paintings, which are accepted as superior art by modernists, are combined with other disciplines, and it is aimed to put an end to the separation of "high and low" art with the unity of painting and ceramics, which stand out as priority disciplines especially in postmodern art strategies. In this context, traditional and contemporary combined, different techniques were used together, while social and cultural concerns were brought to the agenda again, and the art world was challenged. In addition, this understanding has been adopted by many artists all over the world and has led to the creation of a variety of artworks that go beyond borders. The formation and development of the new conceptualist painting and ceramic union, which constitutes the content of the research, has been analyzed in the historical process of art, and the findings are discussed through a wide bibliography. The findings were supported with sample pictures. A general evaluation of the subject is presented in the conclusion section.

GİRİŞ

Avrupa'da 1688 İngiliz Devrimi ile başlayan, 1789 Fransız Devrimi'yle en üst noktasına ulaşan, insanın bireysel ve toplumsal yaşamını yeni bir anlayışla oluşturmaya çalışan düşünce hareketi "Aydınlanma", düşünsel ve kültürel temellerini oluşturarak modernleşme hareketine dönüşmüş fakat modernizmin beklentilerini karşılayamamıştır. Modern dönemde, bireyselleşme, endüstrileşme ve teknolojik gelişmenin neden olduğu çöküntüler, gerek toplumsal gerekse sanatsal bağlamda tüm dünyada hayal kırıklığına yol açmış, II. Dünya Savaşı'nın (1939-1945) başlamasıyla sona ermiştir. 1950'lere gelindiğinde adından bahsedilmeye başlanan fakat 1970'lerde yaygınlık kazanan postmodernizmle, düşünsel, politik ve kültürel eleştirinin boyutları değişmiş, iletişim teknolojilerindeki yeni gelişmelerle, "Soğuk Savaş" sonrası, ABD'nin egemenliğinde şekillenen yeni dünya düzeninin neden olduğu kültürel ve ekonomik küreselleşmenin etkileri sanata nüfuz etmiş, bu durum sanatı tek bir sanatsal harekette, tek bir üslupta aramayı olanaksızlaştırmıştır. Avangard bir görüşle, daima yeni ve özgün olanı amaçlayan modernizmin evrensel kültür söylemi, geleneksel ve yerel kültür özelliklerini reddeden biçimsel bir sanat görüşüne dönüşmüştür. Özgün ve estetik olanı savunan anlayıştan, günlük yaşamı eleştiren, yapıtın form ve üslup bakımından bütünlüğüne karşı gelen bir betimleme niteliğine dönüşerek, estetik kaygıların ötesinde, dönemin karşı-kültürel söylemlerinden beslenen politik, psikolojik, ekolojik ve sosyolojik sorunlarla ilgilenen bir sanat anlayışı gelişmiştir. Bu çerçevede, belli bir sanat dalının üstünlüğü sona erdirilirken, çoğulcu ve disiplinlerarası bir anlayış gelişmiş, postmodern süreçte görülen sanatsal yaklaşımlar bütünü, sanat nesnesinden daha çok toplumsala odaklanan, ırk ve cinsiyet ayrımcılığından sanat kurumlarının eleştirisine uzanan, özde otoritenin biçimlendirdiği toplumsal kural ve prensipleri sorgulayan sanatçıların uygulamalarıyla şekillenmiştir. Toplumsal katmanda yaygın olan klişelerin, katı değer yargılarının altta yatan anlamlarını okumaya yönelen postmodern sanatçılar, toplumsal düzen sistemleriyle oynamayı, onları dönüştürmeyi, bilinen imgelerden yeni anlamlar çıkararak sorgulamayı amaçlamışlardır. 1980'ler bu bağlamda bir dönüm noktası olmuştur. Yaşanılan dünyanın bilincine varan sanatçılar, kültürel yaşamı politik bilinçle kaynaştırarak sanatsal ifadelerine yansıtmışlardır. Bu bağlamda, postmodern sanatçılar büyük bir ifade özgürlüğü ve çeşitliliğini savunarak çoğulcu bir üslup anlayışı geliştirmişlerdir. Kendilerinden önce gelen pop-art gibi aşağı görülen popüler kültür sanatına ve küçük uygulamalara kucak açmışlar, Dada'nın ironik ve protest tavrını benimsemişler, gelenekselle çağdaşı harmanlamışlar, farklı teknikleri bir arada kullanmışlar, bunları yaparken sosyo-politik, toplumsal ve kültürel endişeleri yeniden gündeme getirerek, sanat dünyasına meydan okumuşlardır.

20. yüzyılın ikinci yarısında, çağın sanatçısına farklı materyal ve tekniklerle yeni açılımlar sunan teknolojik gelişmeler, sanatçıların görsel ifadelerini ortaya koymalarında disiplinlerarası bir yaklaşım sergilemelerine neden olmuştur. Özellikle, "modernizmin sanatçıya, yeteneğe, dehaya, eserin özgünlüğüne/biricikliğine verdiği öneme karşılık postmodernizmin, "özgünlük" ve "orijinallik" gibi modernist ilkelere karşı çıkan postmodern sanatsal yaklaşımlar, belli bir türe bağlı kalmaksızın resim, heykel, seramik, fotoğraf, enstalasyon, performans, video gibi farklı disiplinlerle yeni bir kavramsal sanat anlayışı oluşturmuş, tek bir sanat dalının diğer sanat dallarına olan üstünlüğüne son vererek, türlerin kaynaştığı, disiplinlerarası ve çoğulcu bir anlayış geliştirmiştir" (Antmen, 2014: 277).

POSTMODERNİZM EKSENİNDE PLASTİK BİR ÖĞE OLARAK ÇOĞULCULUK

Çoğulculuğun İç Dinamikleri: Eklektisizm ve Melezleşme

Geç-kapitalizmle toplumsal formasyonda değişen iktisadi dengeler ve kültürel alandaki gelişimler günümüz postmodern sanatsal oluşumuna uygun ortam yaratmış, sanatın konusunu ve malzemesini zaman içerisinde değiştirmiştir. Geç-kapitalizmin toplumsal ve kültürel oluşumu, modernliğin baskıcı tavrına karşı, yüksek değerlere inanmayan postmodern bir toplum yaratmış

çoğulculuk, çoğulculuğun iç dinamikleri olarak eklektisizm ve melezleşme bu toplumun dili olmuştur.

Sanatsal bir gösterge olarak eklektisizm, postmodernizmden çok önceleri tanımlanmasına rağmen, postmodernizmi meydana getiren unsurları belirleyen bir öneme sahiptir. Sanat tarihindeki oluşumların birlikte kullanılmasıyla meydana getirilmiş karışık malzeme ve karışık üslupları işaret eden eklektisizm, sanat tarihinde bir türün karakteristik özelliğini veren dönemsel bir üslubu betimlemekten çok, çeşitli dönemler ya da akımlarda görülebilen bir anlayış olarak karşımıza çıkmaktadır. Kısaca, farklı sanatsal sistemlerden elde edilmiş öğelerin yeni bir sistem içinde yeniden kullanılmasıdır. Postmodernizmin eklektik uygulamaları tercih etmesinin nedeni, eklektisizmin özünün postmodern eleştirinin temel öğelerinden biri olan 'farklı unsurlara sahip olma' vurgusu ile olan yakınlığıdır.

Teorisyen Yalçın Sadak eklektik yapılanmayı şu şekilde açıklamıştır: "... insanlar arasındaki ırk, kültür, din gibi farklılıkların değil benzerliklerin peşinde olan Aydınlanma projesi, tüm dünyanın rasyonel temeller üzerine yeniden düzenlenmesini önerir. Modern estetik, genel anlamda bu düşüncenin ürünüdür. Postmodernizmin ifade biçimlerinden biri olan eklektisizmde ise durum farklıdır. Eklektik bir bütün elemanların toplamından oluşur. Belirleyici olan, elemanlar arasındaki yanyanalık ilişkisidir. Her eleman bir başınlığını korur. Yanına katıldığı elemanlara bir anlam yüklemeyiz. Farklılıklar silinir, seçkin-sıradan, eski-yeni her şey aynı düzlemde ve eşittir. Bundan dolayı bütün farklılıklar yok sayılır (Sadak, 1991: 17).

Farklı sanatsal ifadelerin, disiplinlerin bilinçli bir şekilde karşı-modernizm anlayışıyla bir araya gelişi diye kabul edilen eklektisizm (Kahraman, 2002: 199) ve melezleşme, çoğulcu sanatın ifade alanı içine soktuğu kavramlar olarak karşımıza çıkmıştır. Çoğullaşma sürecinin bir parçası olarak görülen melezleşme, doğal olarak meydana gelen bir oluşumdur. Küreselleşmenin etkileriyle kültürlerarası geçişin bir sonucudur. Sanatçıların yaşadıkları toplumda, toplumsal ve kültürel değişimler aracılığıyla ilişkilendirdikleri postmodern argümanları analiz ederek genel anlamda sanata ve sanat yapıtlarına eleştirel bir yaklaşımda bulunmaları, sanatta çoğulcu, eklektik ve melez yapılanmalara neden olmuştur. Özellikle 1980 sonrası üretilen yapıt ve söylemlerde bu etki göze çarpmaktadır. Birçok postmodern sanatçı, yapıtlarında farklı sanat dallarının bileşenlerini birlikte kullanarak çoğulcu, dolayısıyla eklektik ve melez ifadeler ortaya koymaktadır.

Sanatsal bağlamda, farklı kültürleri ve teknikleri tek bir yapıtta karıştırmak olan "melezlik" postmodern terminolojide; ayrı bir varlık yaratmak için, birkaç öğenin yan yana getirilmesi amacıyla süreçlerin ve ürünlerin kültürel olarak harmanlanması anlamına gelmektedir. Bu anlam, 1980'ler boyunca sanatçılar tarafından rahatsızlık uyandırmak ve siyah-beyaz, Batılı-Doğulu, homoseksüel-heteroseksüel, erkeksi-kadınısı gibi karmaşık kültürel genellemelerin yetersizce basitleştirilmiş ikili ayrımlarını yapmak isteyen sanatçılar ile kuramcılar tarafından paylaşılmıştır (Barret, 2015: 303). Melezleşme bu bağlamda, farklı olanların birleşerek yeni bir ürün meydana getirmesinden daha çok biraradalık olarak ortaya çıkmaktadır.

Ayrıca, disiplinlerarasılığın ve çeşitli üslupların olduğu çoğulluk ilkesiyle geçmişe atıfta bulunulurken, geçmişin tüm düşünsel ve sanatsal yapılanmalarına da eleştirel bir bakış açısı sunulmaktadır. Bu noktada, alışılmış, bildik sanat ilke ve üretimlerine karşı çıkılarak, sanat yetenekten, beceriden ve özgünlükten arındırılmış, en uç plastik formlara bürünerek boyut değiştirmiştir.

Postmodern kuramcı Terry Barret, konuya şu şekilde açıklık getirmiştir; "...Pek çok postmodern sanat eseri geçerli güzellik anlayışlarını rahatsız etme kastıyla üretilmiştir. Gerek postmodern sanat eserleri gerekse kuramlar Batı'da bir zamanlar değişmez ve sezgisel olarak kabul edilmiş özgün, bireysel, özgür, yaratıcı "ben" anlayışını rahatsız ederek korkutur. Postmodern kuram çalışmalarında ve sanat eserlerinde "ben" isteyerek ya da istemeden "Öteki"nin, farklının ve iyinin farkına varır... Postmodern düşünce ben, öteki, dünya ve gerçek olana dair süregelen bakışı istikrarsızlaştırabilir" (Barret, 2015: 312). Postmodern çoğulculuğa,

modernistlerce farklılığın altının çizilmesinin ve sanatsal özgünlük arayışının neden olduğu bu görüşü destekleyen açıklamalarıyla Craig Owens, Douglas Crimp ve Hal Foster gibi postmodern kuramcılarının modernist sanatı ve avangardı eleştiren görüşleri şu şekildedir: “*Postmodern sanat, iktidarın, kurumlarda ve katı kuralcı geleneklerde cisimleşmesi sorununu ele alır. Sanat yapıtının biçim ve üslup bakımından bütünlüğü talebine ve birey/sanatçı kültürüne karşı çıkar. Modernist sanatı ve avangardı eleştirerek, muhalif sanat pratiğinin biçim ve modellerini yeniden düşünmeye çalışır* (Antmen, 2014: 275-277).

Çoğulcu sanatsal postmodernizm teorilerinin merkezindeki kişi olarak görülen Postmodern kuramcı Charles Jencks’e göre; “... *Postmodernizm iki alanı öne çıkarır: üslup normlarının çoğalışı ve simgeciliğin geri dönüşü. Modernizm yapının kendinden türeyen bütünlüğünün yanı sıra sanatçının üslup ve yöntem çokluğunu teşvik ederek bu normu parçalar* (Connor, 2001: 133). Bu çerçevede, postmodern sanatın “çoğulcu sanatsal tutumları ve sanat üretimindeki stratejileri” şu başlıklar altında toplanmıştır:

Sanata yönelik postmodern tutumlar;

- *Sanat dünyasına meydan okumayı*
- *Müzelerin ve diğer geleneksel mekanların kısılcısından kurtulmayı*
- *“Yüksek” ve “avam” sanat arasındaki duvarları yıkmayı*
- *Özgünlüğü reddetmeyi*
- *İğrenç olanı kabul etmeyi kapsar* (Barret, 2022: 317-325).

Sanat üretimine ilişkin tüm postmodern stratejiler;

- *Teknikleri harmanlamak*
- *Kodları harmanlamak*
- *Kültürel etkilerin melezlenmesi*
- *İmgeleri katmanlamak*
- *İşaretleri metinlerarası hale getirmek*
- *Uyumsuzluktan yararlanmak*
- *İşbirliği yapmak*
- *Kendine mal etmek*
- *Gerçek olanı simüle etmek*
- *Tanıdık olanı yeniden bağlandırmak*
- *Bakışla yüzleşmek*
- *Yeni kimlikler inşa etmek*
- *Edebi araçları görsel sanatlara uyarlamak*
- *Metafor yaratmak*
- *İroni ve parodiden yararlanmak* (Barret, 2022: 327-350).

Bu stratejilerle üretilen bir yapıtta her ne kadar biri diğerinin önüne geçse de hiçbiri tek başına kullanılmamaktadır. Postmodern dönem sanatı bu bağlamda, birçok farklı strateji ve disiplinin bir arada kullanıldığı, çok yönlü, multidisipliner bir sanat anlayışı geliştirmiştir.

Postmodern Sanat Üretiminde İdeolojik ve Kültürel Bir Form Olarak “Teknikleri Harmanlamak”

Farklı sanatsal disiplinler, teknik, estetik ve görsellik gibi özelliklerinden dolayı birçok açıdan etkileşim içerisinde olmuşlardır. Özellikle, çağımız sanat anlayışının oluşturduğu “teknikleri harmanlamak” stratejisi, sanatta disiplinlerarası ilişki içinde olan resim ve seramik sanatını çok farklı

boyutlarda birbirlerine bağlamaktadır. Bu bağlamda, resim ve seramik birlikteliği, postmodern sanat stratejilerinde öncelikli disiplinler olarak öne çıkmıştır. Örneğin, resim ve seramik gibi farklı sanat disiplinlerinin birleşimi ile resim sanatında seramik tekniklerle üç boyutlu kullanım olanakları (3D kullanım), seramikte ise resimsel teknikler, tek bir sanatsal uygulamada karşımıza çıkmaktadır. Günümüz sanatındaki çoğulcu ve eklektik arayışlar, resim sanatının seramik sanatı ile etkileşimi gibi yeni ve farklı resimsel ifade biçimlerinin oluşmasına neden olmuş, tuval farklı yüzeylerle biçimlendirilmeye başlanmıştır. Seramik tekniklerinin tuval yüzeyinde kullanımı bu biçimlendirmelerden birisidir. Resim sanatındaki boyaların yerini, çamur, kum ve kil gibi seramik malzemeler almıştır. Ancak, antik çağlardan modern döneme, modern dönemden postmodern döneme kadar ulaşan seramik üzerine gerçekleştirilen resimsel ifadeler, tam tersi bir yönelimle, tuval üzerine üç boyutlu seramik kullanım, postmodern dönemle ortaya çıkan bir olgu olmuştur. Modern dönem sanatçıları ise, bu durum farklı gelişmiştir. Modernistler, seramiği estetik bir kaygıyla resim yüzeyi olarak kullanmışlardır.

Görsel 1. Henri Matisse, "Demet", Seramik Duvar Panosu, 1953
Kaynak: <https://unframed.lacma.org/2013/04/22/henri-matisse-la-gerbe>
Erişim Tarihi: 24.07.2022

Disiplinlerarası ilişki içerisinde seramik malzemeyi resimsel ifade aracı olarak kullanan modern ressamlar; Picasso, Matisse, Miro, Tatlin, Chagall, Asger Jorn, Leger, Karel Appel, Lucio Fontana, Malevich, Gauguin, Kandinsky ve Raoul Dufy gibi önemli isimlerdir. Modern döneme damgasını vuran bu sanatçılar, seramiği genelde estetik bir görsel anlatım malzemesi olarak kullanmışlardır.

Görsel 2. Lucio Fontana, "İsimsiz", Seramik Duvar Panosu, 1954

Kaynak: <https://tr.pinterest.com/pin/304344887324848019/> Erişim Tarihi: 28.07.2022

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sanatta oluşan yeni gelişmeler, seramik sanatına da yansımış, seramik ilk kez görsel bir ifade aracı olarak değil bir hareket, bir kavram olarak gelişmiştir. 1960'larda soyut-ekspresyonizmin nesnesizliğine karşı bir tepkiyle, seramik sanatçıları Jerry Rothman, Rudy Autio, Kenneth Price, John Mason ve Ruth Duckworth'un birlikte gerçekleştirdikleri, içinde bulunulan düzene karşı duruşun, sanatsal anlamda ifade edilmesi gerektiğini savunan Amerikan sanat hareketi Funk-Art; birçok farklı disiplini etkilediği gibi seramik sanatını da etkisi altına almıştır. Sanatta estetik biçimden çok, politik bir tavır sergileyen bu sanat hareketinin etkileriyle seramik sanatı ilk kez farklı bir boyut kazanmış, sanatçılar kavramsal nitelikte yapıtlar üretmeye başlamışlardır.

265

Görsel 3. John Mason, "Mason", Seramik Yüzey Üzerine Karışık Teknik, 1955-1960

Kaynak: <https://www.themarksproject.org/marks/mason-0> Erişim Tarihi: 28.07.2022

Amerikalı seramik sanatçısı John Mason, sanatçı arkadaşlarıyla gerçekleştirdikleri sanat hareketi Funk-Art'la birlikte, Resim 3'te görülen seramik yüzey üzerine ilk defa karışık malzemelerle assemblaj tekniğinde kavramsal sanat pratikleri üretmiştir. Seramik yüzeyine, kesilmiş çuval parçaları, yara bantları ve kavramsal sanat nesnesi olan yazıyı kullanan sanatçı, modernistlerin (Greenberg) "sanat için sanat" stratejisine karşı bir duruşla yapıtlarını gerçekleştirmiştir.

Modern sanat stratejilerinde, sanatsal tekniğin yalnız başına kullanılması gerektiği, yani, sanatçıların herhangi bir malzemenin doğasını keşfedip bundan sonuna kadar faydalanmaları gerektiği ideali savunulmuştur. Ahşap malzemeyle üretilmiş bir yapıt ahşap gibi görünmeli, alçı ya da beton malzemeyle yapılmış bir şey başka bir şeye benzeyecek şekilde gizlenmemelidir. Çünkü, her teknik kendi başına güzeldir. Sim veya floresan renkler gibi küçük malzemeler modernist sanat stratejilerinde yer almaz. Modern sanatın bu yaklaşımları sonucu, her sanat formu belli bir şeyi en iyi şekilde yapmalıdır tezi ortaya çıkar. Örneğin, fotoğraflar resme benzememeli, resimler fotoğraf gibi olmamalı. Resimler düz bir yüzey olduklarını açıkça ortaya koymalı gibi estetik sanat kuralları bulunmaktadır. Ayrıca modernler, farklı teknikleri, her birinin "saf" bireysel kimliklerini göz ardı eden yığınlar içinde karıştırmaktan kaçınmalıdır eğiliminde olmuşlardır. Her teknik ve malzeme kendine özgü özelliklerle uygulamaya geçirilmelidir. Postmodern sanatçılar bu kısıtlayıcı ilkeleri ve tavırları reddederek tekniği özgürce harmanlamış, tek bir sanat yapıtını "karışık teknik"le meydana getirmişlerdir. (Barret, 2022: 333-334). Postmodern sanatta bu anlayışa karşılık gelen "Disiplinlerarasılık, Çokdisiplinlilik" kavramları, modernizmin saf sanat anlayışına karşı çıkışı ifade eden kavramlardır. Yani, postmodern sanatın göstergelerinden olan "Disiplinlerarasılık, Çokdisiplinlilik", tıpkı kesyap, kurgu ve yerleştirme gibi, modernizmin saf sanat anlayışına karşı çıkışı ifade eder. Modernizm, görsel sanatların farklı disiplinlerle kurduğu ilişkilerden vaz geçmesini; her sanat türünün yalnızca kendinden ibaret olması gerektiğini önermekteydi. Örneğin resim, yalnızca sözel disiplinlerle olan ilişkilerini değil, heykelle olan ilişkilerini de keserek özerkleşmeli, olabilecek en saf hale gelmeliydi... Postmodern dönemle birlikte, devrim niteliğinde olan bir değişiklik, sanatsal türler artık diğer disiplinlerle de ilişki içinde olmaya başlamıştır (Yılmaz, 2013: 217).

Gesamtkunstwerk Kavramı

Kökeni Romantik döneme kadar giden bu kavram, Alman besteci Richard Wagner (1813-83) tarafından geliştirilmiştir. Wagner, her nesnenin bilgi taşıdığı düşüncesinden yola çıkarak, özellikle müzik üzerinden (Opera), Alman kültür ve sanat tarihine mal olmuş "Gesamtkunstwerk" kavramını geliştirmiştir. Gesamtkunstwerk, aynı sanatsal tavırla oluşturulmuş resim, heykel, seramik ve diğer uygulamalı sanat üretimlerinin bir mimari yapıda toplanması olarak tanımlanmış ve bu tutumla meydana getirilmiş tüm sanat yapıtlarına verilmiş addır... Gesamtkunstwerk, 1900'lü yılların sanatsal yapılanmasını ele alırken, tüm yaratıcı sanatlar arasındaki "eş zamanlı" uyumu gündeme getirmiştir. Farklı sanat dallarının karşılıklı etkileşimiyle oluşturulan Gesamtkunstwerk kavramı, 1960'lardan sonra farklı biçimlerde ele alınmış ve sanat tarihi tarafından yeniden yorumlanarak açıklanmıştır. Özellikle, çağdaş sanatçıların yapıtlarıyla ortaya çıkan bir tavır olarak, 2000'lerden sonra farklı yaratıcı alanlarda sınırların ortadan kalktığı, birlikteliğin ön plana çıktığı bir kimliğe bürünmüş, plastik sanatlarda kabul gören önemli bir kavram olmuştur (Karaçalı, Annepçioğlu, 2019). Wagner, tüm sanat dallarını estetik bir uyum içerisinde olmaları nedeniyle birleşik sanat ürünü olarak görmüş, Gesamtkunstwerk kavramını "Sanatların Birliği" olarak adlandırmıştır.

Bauhaus Okulu ve Akımı

Wagner'den sonra, Gesamtkunstwerk, 1919 yılında Weimar/Almanya'da kurulan Bauhaus'un manifestosunda sıkça dile getirilen kavramlardan biri olmuştur. Bauhaus Okulu, estetik amaçlardan çok toplumsal amaçlar için oluşturulmuş bir kurumdur. Sanat ve zanaatı buluşturmayı ve dönüştürmeyi amaçlayan Bauhaus düşüncesinin temelinde, geleneksel akademik sanat eğitiminin toplumun gereksinimlerine çözüm üretebilecek sanatçıları yetiştirebilmesinin çok uzağında olduğu inancı vardır. Okulun kurucusu Walter Gropius (1883-1969), bu okulda zanaatçıların ve sanatçıların eğitimde ve üretimde birlikte çalışmasını öngörmüş, güzel sanatlar ile uygulamalı sanatlar arasındaki ayrımı yok etmeyi amaçlamıştır. Kandinsky ve Klee gibi ressamların bu okuldaki eğitime çok büyük katkıları olmuştur (Antmen, 2014: 107). Plastik sanatlar ve zanaatı birleştirerek, işlevsel ve sanatsal

ürünler meydana getirmek isteği ile kurulan Bauhaus Okulu, sanatların birliğine inanan bir kurum olarak, sanatın birleştirilmesine yönelik politikaların yapılandırılmasında çok etkili olmuştur. Bu bağlamda, modernizmin “sanat ve zanaat” gibi ayırımlarla sanatı sınıflandırması, sanatı herşeyden üstün ve yüce görmesi, birçok sanatçının Wagner’in Gesamtkunstwerk kavramından ve Bauhaus sanat akımının düşünsel alt yapısından etkilenecek çalışmalarını gerçekleştirmelerine neden olmuştur.

Plastik sanatlarda modern estetik kurallarını yadsıyan, sanatların birliği kavramını kullanan, farklı disiplinlerden beslenerek eserler üreten ilk sanatçılardan Robert Rauschenberg, modernist kısıtlamalara resim, heykel, seramik ve ready-made’leri kasten buluşturduğu sanat nesnelere aracılığıyla başkaldırmıştır.

Rauschenberg’in bu yenilikçiliği, onun “Kombinler” denilen yapıtlarında biraz daha ilerlemiştir. Söz konusu yapıtlarda Duchamp’ın tüm “hazır yapıt” repertuarı günlük nesnelere, resim, heykel ve seramiğin birbiri içine geçtiği yapılar halinde güzel sanat uygulamalarıyla yeniden düzenlenmiştir (Hopkins, 2018: 53).

Görsel 4. Robert Rauschenberg, “Rezervuar”, Tuval Üzerine Karışık Teknik, 1961
Kaynak: <https://americanart.si.edu/artwork/reservoir-20593> Erişim Tarihi: 31.07.2022

Robert Rauschenberg, Resim 4’te görülen “Rezervuar” adlı tuval üzerine yağlıboya çalışmasına; alçı, kil, eski bozuk paslanmış saatler, tahta kalas, tekerlek ve çuval bezleri gibi sıradan kullanılmış malzemeleri karışık bir teknikte ekleyerek, bu gibi atık nesnelere harmanladığı resmi duvarda değil de, bir seramik veya bir heykel gibi zeminde sergilemiştir. Sanatçı, modernistlerce üstün sanat olarak kabul edilen yağlı boya resmi bu şekilde uygulayarak, “yüksek ve düşük” veya “yüksek ve avam” sanat ayırımına son vermek istemiştir.

Kavramın seramik sanatına girmesiyle birlikte disiplinlerarası ilişki seramik sanatında da kendini etkili bir şekilde göstermiş, sanatsal ifadelerinde resim gibi farklı alanlardan tekniklerin kullanımı artmaya başlamıştır. Aynı şekilde, birçok sanatçı ifade aracı olarak seramikten etkilenmiş, yapıtlarında seramik malzemeler kullanmışlardır. Kavrama dayalı bu oluşumlar çerçevesinde yeni anlatım ifadelerinden yararlanan ve bu doğrultuda üretim yapan sanatçılardan Robert Arneson, David Gilholy, Victor Cicansky, Sharon Hare, Dough Humble ve Joe Soldate verilebilecek önemli isimlerdendir (Anılanmert ve Rona,1997: 1641). Günümüz resimsel ifade biçimlerine bakıldığında, sanatçıların seramiğin plastik değerlerini resimlerinde kullandıkları, seramik ifade biçimlerine bakıldığında ise seramik yüzeyleri tuval gibi resmettikleri görülür. Disiplinlerarası sanat anlayışı, bu çerçevede, bütün dünyada pek çok sanatçı tarafından benimsenmiş, sınırları aşan çeşitlilikte sanat yapıtları ortaya konmuştur.

Görsel 5. Robert Arneson, "George ve Mona Coloma Hamamlarında", Seramik&Heykel&Resim, 1976
Kaynak: <https://www.flickrriver.com/photos/339698> Erişim Tarihi: 31.07.2022

Amerikalı seramik sanatçısı Robert Arneson, 1970'lerden başlayarak, seramik heykelde portreye yönelmiştir. Çalışmaları ayrıca Pop Art'ın Kaliforniyalı bir ifadesi olan Funk hareketiyle de ilişkilendirilmektedir. Arneson'ın 1976 yılında, Amerika Birleşik Devletler'inin ikinci yüzyılı vesilesiyle hayata geçirdiği "George ve Mona, Coloma Hamamları'nda" adlı seramik heykel ve resim çalışması, ilk ABD başkanı George Washington ve Mona Lisa'nın bir su havuzunda birlikte otururken büstlerini tasvir ettiği çalışmadır. Yapıtta bahsedilen Coloma, Amerika'da altının ilk kez çıkarıldığı yerdir. George Washington'un büstü, bir dolarlık banknottaki imajına dayanmaktadır. Arneson, bu sahnede iki ikonu bir araya getirerek siyasi, sosyal ve ekonomik sorunlar hakkında kavramsal içerikli bir yorum yapmıştır. Sanatçı, çalışmadaki düşük su seviyesinin doların düşen değerine işaret ettiğini ifade etmektedir. Aynı zamanda, para ve sanatın birlikteliğine gönderme bulunarak, sanatın metaya dönüştüğüne dikkat çekip sanat kurumlarını eleştirmiştir. Başka bir açıdan bakıldığında, Arneson, resim sanatından Mona Lisa gibi bir ikonu seramikle temsil ederek, teknikleri harmanlamakta, Leonardo Da Vinci'nin eserini kendine mal ederek modernizmin üstün sanat anlayışına ironik bir gönderme bulunmaktadır. Bunu yaparak, yüksek ve özgün değerlerin varlığına inanan postmodern bir duruş sergilemektedir.

RESİM VE SERAMİK ETKİLEŞİMİNDE ÜRETİLEN GÜNCEL YAPIT ÖRNEKLERİ

21. yüzyıl seramik ve resim sanatçılarının, multidisipliner ve provokatif çalışmaları, işlevsellikleri kadar kavram potansiyelleriyle de öne çıkmaktadır. Sanatçılar disiplinlerarası, çoğulcu çalışmalarıyla geçmişe atıfta bulunarak, geçmişin tüm düşünsel ve sanatsal yapılarına eleştirel bir gözle bakmaktadırlar. Bu noktada sanatçılar, alışılmış sanat ilkelerine ve üretimlerine karşı çıkarak, sanatı yetenekten ve özgünlükten arındırılmış, yapıtlarını en uç plastik formlarda üretmişlerdir. Multidisipliner sanat anlayışıyla, modernistlerce üstün sanat olarak kabul edilen yağlı boya resimleri diğer disiplinlerle harmanlayarak, “yüksek ve düşük” sanat ayırımına son vermek istemişlerdir. Bu bağlamda, aşağıda verilen örnek yapıtlar, yüksek ve özgün değerlerin varlığına inanmayarak postmodern bir duruş sergileyen sanatçıların, resim ve seramik sanatının sunduğu tüm olanakları kullanarak ürettikleri çalışmalardır.

Bu bölümde, dünyada resim ve seramik etkileşiminde ürettikleri çalışmalarıyla bazı önemli sanatçıların yeni kavramsal yapıt örnekleri verilmiştir. Sanatçı ve yapıt örnekleri kuşkusuz çoğaltılabilir fakat disiplinlerarası etkileşim bağlamında yeni kavramsal resim ve seramik birlikteliğine verilen örnekler güçlü referanslar içermesi bakımından önemlidir.

- Christopher David White, “İsimsiz”, Tuval Üzerine Yağlıboya ve 3D Seramik, 2020 “Human: Nature” Adlı Kişisel Sergisinden

Görsel 6. Chiristopher David White, “İsimsiz”, 2020

Tuval Üzerine Yağlıboya ve 3D seramik Çalışması

Kaynak: <https://christopherdavidwhite.com/index.php/en/>

Erişim Tarihi: 7.08.2022

Görsel 6. Detay

Görsel 7. Michelangelo, "Ademin Yaradılışı-(Tanrının Eli)",
Sistine Şapeli Duvar Resmi (Fresk), 1508-12

Kaynak: <https://www.google.com/search?q=michelangelo+tanr%C4%B1n%C4%B1n+eli&rlz=>
Erişim Tarihi: 7.08.2022

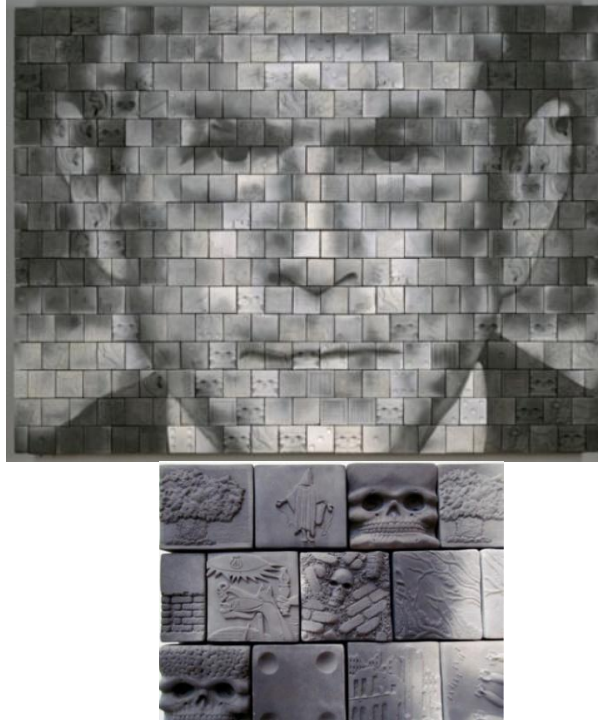
Görsel 7. Detay

1976 doğumlu Amerikalı hiperrealist resim, seramik heykel sanatçısı Christopher David White'ın gerçeküstü seramik heykelleri, resim ve seramik sanatının sunduğu tüm olanakların harmanlanması olarak özetlenebilir. Çalışma, ahşaptan yapılmış gibi görünse de aslında kilden yapılmış bir seramiktir. Yağlı boya tablo üzerine eklenmiş ahşap görünümlü hiperrealist seramik kol, sanatçı tarafından elle yapılmıştır. "Doğa, insan ve süreksizlik fenomeni arasındaki ilişkiyi hiper-gerçekçi seramik heykeller yaratarak keşfediyorum. Çoğu zaman çürümeden kaynaklanan güzelliği ortaya çıkarmaya ve aynı zamanda izleyicime çevrelerindeki dünyaya dair kendi algılarını sorgulamalarına yol açmaya çalışıyorum." diyen sanatçı, 3D görsel efektlerle inanılmaz bir sanatsal beceri sergiliyor. White, seramik heykellerini bu kadar gerçekçi yapan dokuları üretmek için modelleme, kalıplama ve döküm gibi birçok el yapımı yöntemi kullanmaktadır. Seramik heykel fırında pişirildikten sonra **sanatçı**, oyma ahşap damarın etkisini arttırmak için seramik yüzeyleri akrilik boya ile boyamaktadır. (Vaiciulaityte, 2022). **White**, Dünya'nın kendisini kişileştirmeyi ve daha geniş felsefi soruların yanı sıra, belirli çevresel kaygıları ele alarak, insanlığın doğal dünyayla olan ilişkisini göstermeyi amaçlamaktadır.

Günümüz sanatının düşünsel alt yapısıyla incelenecek olursa, White'ın bu resmi;

1508-12 yılları arasında ressam Michelangelo tarafından Sistine Şapeli'nin tavanına yapılan, insanlık kültürünün en bilinen ikonik imgelerinden ve betimlemelerinden biri olan "Adem'in Yaradılışı" (Tanrının Eli) freskinin görsel 7.'deki bölümü; İncil'de ve diğer dinlerdeki yaratılış hikayesine göre, Tanrı'nın ilk insan Adem'e dokunuşuyla hayat vermesini anlatır. Günümüzün çok yönlü sanatçılarından Christopher David White, postmodern sanat stratejilerinden olan Temellük sanatını kullanarak, Michelangelo'nun "Adem'in Yaradılışı" adlı resmini, bir bölümünü dahi olsa, farklı bir versiyonu ile yeniden üreterek kendine mal etmiştir. White, resim sanatından Michelangelo gibi usta bir sanatçının ikonik resmini seramikle temsil ederek, teknikleri harmanlamakta, Michelangelo'nun eserini kendine mal ederek klasizmin ve modernizmin üstün sanat anlayışına ironik bir göndermede bulunmaktadır. Bunu yaparak, yüksek ve özgün değerlerin varlığına inanmayan postmodern bir duruş sergilemektedir.

- Richard Notkin, "Tüm Ulusların Aptallık Anları Vardır!", Talaş Dolgulu Pişmiş Seramik Karolar Üzerine Suluboya Resim, 2006

Görsel 8. Richard Notkin, "Tüm Ulusların Aptallık Anları Vardır!", Görsel 8. Detay
Talaş Dolgulu Pişmiş Seramik Karolar Üzerine Suluboya Resim, 2006

Kaynak: <https://www.crockerart.org/collections/american-art-after-1945/artworks/all-nations-have-their-moments-of-foolishness-2006> Erişim Tarihi: 28.07.2022

Kaynak: <https://www.google.com/search?q=Richard+Notkin+conceptual+ceramics&tbm=> Erişim Tarihi: 30.07.2022

1948 doğumlu Amerikalı resim, heykel ve seramik sanatçısı Richard Notkin, Picasso'nun ve Goya'nın yapıtlarında ele aldıkları savaş sonrası olumsuz etkileri kendi çalışmalarına yansıttığı bir üslupla, günümüz savaşlarını, kozmopolit kent yaşantısının monotonluğunu, teknolojinin insan hayatına getirdiği olumsuz etkileri betimlemektedir. Politik göndermeler içeren önemli çalışmalarından biri olan, "Tüm Ulusların Aptallık Anları Vardır!" adlı yapıtı, 344 parçadan oluşan seramik yüzey üzerine suluboya resim tekniği kullanılarak yapılmış bir duvar panosudur. Her bir karonun üzerinde, farklı anlamlar yüklenmiş rölyef çalışmalar vardır. 168.4x158.75x11.43 cm ölçülerindeki devasa boyutta panoya belli bir uzaklıktan bakınca Amerika Birleşik Devletleri'nin 43. Başkanı George W. Bush'un portresi görünür. Yapıtın bütünü oluşturarak küçük parçaların her biri savaşa dair betimlemelerle doludur. Ölümü simgeleyen kuru kafalar, insan bedenlerine ait uzuvlar, iskelet parçaları, dikenli teller, bombalar, bombalama sonucu oluşan enkazlar, nükleer patlama sonucu ortaya çıkan gaz bulutu ve Picasso'nun İspanya İç Savaşı'nı betimlediği "Guernica" resminden bir detay... Bütün bu betimlemeler; Amerika'nın onlarca yıl süren ve yıkımla sonuçlanan, ABD Başkanı G. W. Bush'un neden olduğu Körfez Savaşı'na bir göndermedir. Çünkü, ABD ordusu, Vietnam ve Körfez savaşları esnasında, sivillere uyguladıkları tecavüzler, işkenceler, toplu infazlar ve kimyasal silah kullanımı gibi pek çok savaş suçu işlemiştir. Sanatçı, büyük bir duyarlılıkla ve cesaretle, resim ve seramik gibi teknikleri birleştirerek sanat tarihine, geçmişe ve savaşlara neden olan otoriteye yapıtlarıyla meydan okumaktadır.

- Marianne Requena, "Sürgün", Seramik Plakalar Üzerine Serigrafi Resim Tekniği, 1990

Görsel 9. Marianne Requena, "Sürgün", Seramik Plaka Üzerine Serigrafi Resim Tekniği, 1990 Kaynak: <https://www.marianne-requena.com> Erişim Tarihi: 30. 07.2022

1943 Fransa doğumlu, seramik, resim, heykel sanatçısı Marianne Requena'nın çalışmaları resim ve seramik sanatının sunduğu tüm olanakların harmanlanması olarak özetlenebilir. Plaka tekniği ile gerçekleştirdiği seramik çalışmalarının yüzeyi, resim sanatında kullanılan ışık-gölge, desen, çizgi, renk ve doku vb. gibi teknik özelliklerin tümünü kapsamaktadır. Requena, seramik malzemenin kimyasal ve biçimsel bütün özellikleri ve resim sanatının tüm teknik özelliklerinin birleşmesiyle çalışmalarına hayat vermektedir. Sanatçı, Resim 9'da görülen "Sürgün" adlı çalışmasında, savaş zamanı yerinden yurdundan edilmiş insanların özellikle, çocukların portrelerini, geride bırakılan bütün anıları temsil eden objeleri ve sararmış fotoğrafları betimlemiştir. Çalışmaya, tarihi, eski bir görünüm vermek ve aynı zamanda kavramsal bir etki yaratmak için, seramik çatlaklardan, yazılardan, karalamalardan ve lekelerden faydalanmıştır. Serigrafi resim tekniği ile çeşitli görselleri seramik plakalar üzerine aktaran sanatçı, resimlerin üzerine bakır oksit püskürterek bu görselleri ön plana çıkarmaktadır. Akrilik boyalarla da bu etkiyi desteklemektedir.

- Güngör Güner, "Fotokopi Çağı", Seramik Plakalar Üzerine Transfer Resim Tekniği, 2005

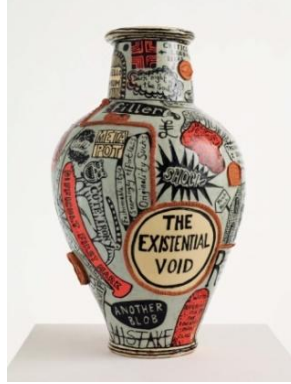

Görsel 10. Güngör Güner, Fotokopi Çağı, "Fotokopi Çağı", Seramik Plaka Üzerine Transfer Resim, 2005 <https://www.google.com/search?q=G%C3%BCng%C3%B6r+G%C3%BCner+Fotokopiçağı...> Erişim Tarihi: 30.07.2022

1941 İstanbul doğumlu seramik sanatçısı Güngör Güner, seramikle resmi harmanladığı çalışmalarında, seramik plakalar üzerine transfer resim tekniği ile betimlemeler yapmaktadır. Sanatçı,

bilgisayarların insan hayatına bu kadar dahil olmadan önce yaptığı “Fotokopi Çağı” adlı seramik resmiyle, teknolojiye ve çağımıza eleştirel göndermelerde bulunmuştur. Özellikle, transfer resim tekniği ile insanların vesikalık resimlerini seri bir şekilde yan yana dizerek, seri üretime vurgu yapan bir dizi seramik pano yapmıştır. İnsanların son zamanlarda, estetik furçasıyla, giderek birbirlerine benzemelerini de resimleri aracılığıyla izleyiciye iletmektedir. Sanatçı, mesajlarını, kalıcılığı açısından, pişmiş kil tabletler üzerine yaparak, gelecek nesillere belge niteliğinde işler bırakma gayesi içerisinde olduğunu ifade etmektedir.

- **Grayson Perry, “Varoluşsal Boşluk”, Seramik Vazo Üzerine Pop-Art Resim, 2012**

Görsel 11. Grayson Perry, “Varoluşsal Boşluk”, Seramik Vazo Üzerine Pop-Art Resim, 2012
<https://www.peramuseum.org/blog/contemporary-ceramics-from-around-the-world-10-artists-10-works/1577>
 Erişim Tarihi: 30.09.2022

273

1960 doğumlu, Turner Ödüllü İngiliz seramik sanatçısı Grayson Perry, genellikle sanatı ve sanat kurumlarını sorguladığı çalışmalarında seramik ve resim sanatındaki teknikleri birleştirerek yaptığı çalışmalarıyla dikkat çekmektedir. Çağdaş yaşam tarihçisi olarak anılan sanatçı, aynı zamanda, cinsiyet, kimlik, cinsellik ve sosyal statü gibi konuları cesurca ele almaktadır. Klasik ve çağdaşı birleştirdiği, florsan, parlak renklerle süslenmiş pop-art tarzı resimleriyle, çelişen konuları betimleyen seramik vazolarıyla tanınmıştır. Güçlü otobiyografik unsurlar taşıyan işlerinde Grayson Perry’nin transseksüel ikinci kişiliği Claire karşımıza sıklıkla çıkar. Seramik çalışmaları, Yunan çanak, çömlek ve halk sanatından uyarlanmıştır. Teknik anlamda sanatsal pratiklerinde, geleneksel sarma yönteminin yanı sıra cam, kesi, kabartma, fotoğraf transferi ve kendi çizdiği resimleri uygulamaktadır. Grayson Perry’nin de yapıtları, kullandığı resim teknikleri ve seramik sanatının sunduğu tüm olanakların birleşiminden oluşmuştur.

- **Betty Woodman, “Country Yemek Odası”, Tuval Üzerine Akrilik Resim ve Seramik, 2015**

Görsel 12. Betty Woodman, “Country Yemek Odası”, Tuval Üzerine Akrilik Resim & Seramik, 2015
 Kaynak: <https://www.anothermag.com/art-photography/10308/reframing-the-domestic-with-irrepressible-betty-woodman>
 Erişim Tarihi: 29.07.2022

1930 doğumlu Amerikalı seramik sanatçısı Betty Woodman, 1950'lerden 1980'li yıllara kadar işlevsel seramikler ve heykeller çalışırken, 1980'lerden sonra postmodern dönem etkileriyle, resim ve seramiği harmanladığı sosyal içerikli, yeni kavramsal işler yapmaya başlamıştır. Seramiğin erkeklerin dünyasına ait bir teknik olduğunu ancak, yeni teknikleri çalışmalarına uyarlayarak, farklı medyalarla, özellikle resimle birleştirerek çalışmalarını kadınlara özgü bir duyarlılıkla "kadınsılaştırdığını" ifade etmektedir. Resimsel ifadelerle zenginleştirdiği son çalışmalarındaki iç mekan sahneleri Pierre Bonnard'ı, canlı renkleri Matisse'i anımsatmaktadır. Seramik, boya ve tuvalin asi bir karışımı olan zengin desenli iç mekanlar, genellikle bir masanın etrafında, yüzeyden fıskıran 3D seramik elemanlar - bir amfora, bir vazod, boyalı bir çömlek şeridi vb.- ile sosyal içerikli konulara tezat resimler, galeri duvarlarında adeta neşe saçmaktalar (peramuseum/anothermag, 2022).

- **Ai Weiwei, "Han Hanedanı'nın Coca-Cola Vazosu", Kil Çanak Üzerine El boyaması Coca-Cola logosu, 1993**

Görsel 13. Ai Weiwei, "Han Hanedanı'nın Coca-Cola Vazosu", Kil Çanak Üzerine El boyaması Coca-Cola logosu, 1993

Kaynak: <https://exhibitionsmitth.files.wordpress.com/2015/10/coca-cola-vase.jpg>

Erişim Tarihi: 30.07.2022

1957 doğumlu, Çinli resim, heykel, seramik, fotoğraf, video-art ve mimar sanatçı Ai Weiwei, çok yönlü sanat anlayışıyla Çin'in en ünlü aktivist sanatçılarından biridir. Ai'nin sanatı uluslararası platformlarda övülürken, Çinli yetkililerce sanatı genellikle yıkıcı, kışkırtıcı ayrıca, politik açık sözlülüğü yüzünden aykırı bulunmuş, yetkililerin çeşitli baskılarına maruz kalmıştır. Ai, başlangıçta resme odaklıyken, sonrasında Fransız sanatçı Marcel Duchamp ve Alman performans sanatçısı Joseph Beuys'un hazır nesnelere ilham alarak enstalasyon, heykel ve seramiğe yönelmiştir. Zamanla modernleşen Çin'in kültürel mirasıyla olan dolu dolu ilişkisini keşfeden Ai, asırlık Çin eserlerini geri dönülmez bir şekilde dönüştüren eserler yaratmaya başlar. 1993 yılında "Han Hanedanının Coca-Cola Vazosu" adlı sansasyonel çalışmasına başlar. Parlak çalışması, sanat ve politika, geleneksel ve çağdaş kavramsal sanat, sanat eseri ve markalaşma, geçmiş, bugün ve gelecek arasında bir köprü kurarak tüketim kültürü ve değerleri üzerine eleştirel mesajlarla yüklüdür. Coca-Cola logosunun aşinalığı, küreselleşmenin sessiz ama amansız işleyişinin kanıtıdır. Ayırt edici kırmızı yazı, neredeyse görünmez olacak kadar genel bilince nüfuz etmiştir; tüketim kültürünün kaçınılmaz, dolaysız bir iddiası. Sadece tüketim kültürünün değil, daha geniş popüler kültürün bir sembolü olarak etkisi, onu sanatçılar tarafından sahiplenilmeye hazır hale getirmiştir. Amerika'nın ve çokuluslu pazar hakimiyetinin bir işareti olan Coca-Cola logosu, Ai Weiwei için, anavatanı Çin'i saran değişim ve kültürel çatışmanın gelgitlerini temsil etmektedir. Devam eden "Coca-Cola Vazo" serisiyle mesajı çok net. İyice yıpranmış logo, eski bir Çin zanaatıyla yan yana duran Amerikan kapitalizminin amblemi olan Coca-Cola, Han Hanedanı vazolarına dikkatlice boyanmıştır. Disiplinlerarası etkileşim bağlamında gerçekleştirdiği yıkıcı olduğu kadar basit çalışmaları, tarihin sarsılmaz görünen eserlerine bir darbe indirerek, modern dünyadaki amaçlarını ve yerlerini yeniden düşündürmektedir (Cunningham, 2022). Sanatçının bin yıllık seramik yüzeylere çağdaş resim teknikleriyle uyguladığı pop-art imgeler, izleyicisine

vermek istediği mesajı iletmektedir.

- Teresa Girones, "Mona Lisa", Seramik ve Resim Tekniği, 2022

Görsel 14. Terasa Girones, "Mona Lisa", Seramik ve Resim Tekniği, 2022
Kaynak: <https://www.veniceclayartists.com/contemporary-spanish-ceramic-arts/>
Erişim Tarihi: 29.07.2022

İspanyol, resim, heykel ve seramik sanatçısı Teresa Girones, postmodern stratejilerden olan (Temellük) yeniden üretimle kendine mal ettiği yapıtında, deforme ettiği kendi portresiyle birlikte gözlüklerinde Mona Lisa'yı betimlemiştir. Girones, resim, seramik ve heykelle harmanladığı yeni kavramsal yapıtında Mona Lisa'yı izleyici-sanat eseri-sergilenme alanı içerisinde yeniden üretmiştir. Leonardo da Vinci'nin Mona Lisa'nın gözlerine izleyiciyi takip ediyormuş izlenimi verdiren ustalığına kendi olanaklarında, Mona Lisa'yı gözlüklerinde betimleyerek tiye almış, sanatın yüceliğine, modernizmin yüksek ve düşük sanat anlayışına "Mona Lisa" adlı yapıtıyla sanat tarihine iğneleyici, ironik, eleştirel bir göndermede bulunmuştur. Girones'in siyah gözlüklerinden gizemli gülüşüyle bize bakan Mona Lisa, adeta sanatçıyla aynı görüşte olduğunu ifade edercesine gülümsemektedir. Girones de, tüm postmodern yeni kavramsalcılar gibi, hem teknikleri harmanlayarak hem de ilettiği mesajla, yüksek ve özgün değerlerin varlığına inanmayan postmodern bir duruş sergilemiştir.

- Livia Marin, "Göçebe Desenler", Seramik ve Transfer Resim Tekniği, 2012

Görsel 15. Livia Marin, "Göçebe Desenler" (Nomad Patterns), Seramik ve Resim Tekniği, 2012
Kaynak: <https://www.thisiscollossal.com/2013/07/melting-ceramics-by-livia-marin/>
Erişim Tarihi: 7.08.2022

1973 Şili doğumlu, resim, seramik ve enstalasyon sanatçısı Livia Marin'in yerleştirmeleri ve fotoğraf kolajları, seri üretimin, küresel tekdüzeliğin ve yaygın tüketimin egemen olduğu bir çağda gündelik nesnelere olan ilişkimizi keşfetmektedir. Marin'in büyük ölçekli enstalasyonlarından bazıları, müzelerin uyguladığı restorasyon yöntemlerinin parodisini yaparken, diğerleri, kırık nesnelere restorasyonları yoluyla yeni bir anlam kazanabileceğini gösteriyor. Marin, kırık fincanların, tabakların ve çaydanlıkların yüzeylerini incelikle Japon *kintsugi* sanatını yansıtan bir teknikle mavi beyaz desenlere boyuyor, deseni, erimiş porselen yığınının yüzeyinde devam ettirerek eseri tamamlıyor. Marin, kırılmış bir nesneyi eskisinden daha zarif bir şeye dönüştürebilen bu eski tekniğe atıfta bulunurken tüketime karşı tutumumuzu sorguluyor (Artsy, 2022)

Livia Marin, çalışmalarına "Göçebe Desenler" gibi isimler vererek postmodern sanat göstergelerinden olan "küreselleşme", "göç", "yersiz-yurtsuzlaşma", "ötekilik" ve "melezleşme" gibi sorunları gündeme getiriyor. Özellikle, geleneksel Japon sanatı ile çağdaşı harmanlayarak ürettiği çoğulcu, melez yapıtlarıyla sanat tarihine post-küresel sorular soruyor.

HCCC Küratöryel Üyesi Sarah Darro'nun, Livia Marin'e "melez" çalışmalarının ardındaki süreçlerle ilgili sorduğu sorular ve alınan cevaplar:

Sarah Darro: Seramik çanak çömlekler, işinizde su birikintilerine dönüşüyor... Desenleri eriyen seramik formuna nasıl karar verdiniz? Ayrıca, çalışmalarınızın sürrealist resim ve kavramsal sanatla bir bağlantısı var mı?

Livia Marin: ..."Kırık şeyler" fikri, yani, kırılan şeylerle nasıl ilişki kurduğumuz fikri, bu seramik nesnelere serisini ortaya çıkaran şeydir. Bir deneme ve araştırma döneminden sonra, çanak çömleklere ulaştım, günlük hayatımızda her zaman mevcut olan nesnelere, ne kadar sınırdaki olurlarsa olsunlar. Hem çağdaş hem de geleneksel olabilirler... Sürrealizmin sunduğu etkileri bu nesnelere oluştururken kasıtlı veya bilinçli olarak düşünmedim, fakat bir sanat öğrencisi olarak ressam René Magritte'in çalışmalarıyla çok ilgilendim, çalışmalarından çok etkilendim. Estetik gelenek içindeki bu sürrealist merak, kendinden geçme, tefekkür duygusu, gerçekten de bana ilham veren ve uygulamalarıma yön veren bir güç oldu.

Sarah Darro: Çalışmalarınızın çoğu, seri üretimin, standardizasyonun ve küresel dolaşımın egemen olduğu geç kapitalizm çağında nesnelere olan ilişkilerimizi araştırıyor. Özellikle Asya, İslam dünyası, Avrupa ve Amerika'da gelenekleri olan, dünyanın en çok tanınan seramik üretim türlerinden biri olan mavi ve beyaz seramikleri "Göçebe Desenlerde" (*Nomad Patterns*) kullanmanız dokunaklı. İşiniz bu küreselleşme tarihine nasıl uyuyor? Seramik ve transfer resim tekniğini sanatsal üretimlerinize nasıl dahil ediyorsunuz?

Livia Marin: Bu, hem bu çalışma dizisinde hem de daha genel olarak benim bütün çalışmalarımda kesinlikle merkezi bir konudur. Küresel ticaretin ve piyasa güçlerinin bizi çevreleyen nesnelere varlığını ve yokluğunu nasıl belirlediği ve bunun maddi çevremize nasıl şekil verdiği gibi konularla ilgili bilgilerin çalışmalarımın çok katkısı oldu. Nesnelere kitlesel olarak üretildiği ve küresel olarak dağıtıldığı dünyada, el yapımı ve mekanik yeniden üretim arasındaki geçiş benim en çok ilgimi çeken şey oldu... Mavi ve beyaz seramik geleneği, ticaretin ürettiği mübadelelerin, karışımların, örtüşmelerin -ötekinin bilinmeyeninin nasıl tasarlanıp sunulduğunun- harika bir örneğidir. Bu yüzden, özellikle birçok ilginç anlam ve sahiplenme katmanını çağrıştıran "Söğüt Deseni" ile çalışıyorum. Bir İngiliz tarafından Çinliymiş gibi tasarlanan model, ikinci Chinoiserie döneminin (yaklaşık 1780) başında yer alır. Ayrıca el boyamasından transfer baskı kullanımına geçişi işaret eden ve daha genel olarak Sanayi Devrimi'nin başlangıcına denk gelen bu motifi, gravür tekniği ile defalarca yeniden üretilmiş için tercih ediyorum (Darro, 2018).

SONUÇ

Köküni Aydınlanma hareketine dayanan modernizm, bireyselleşme, endüstrileşme ve teknolojik gelişmelerin neden olduğu çöküntülerle, gerek toplumsal gerekse sanatsal bağlamda tüm dünyada hayal kırıklığına yol açmış, II. Dünya Savaşı'nın (1939-1945) başlamasıyla sona ermiştir. 1950'lere geldiğinde, postmodern dönemle birlikte, düşünsel, politik ve kültürel eleştirinin boyutları değişmiş, iletişim teknolojilerindeki yeni gelişmelerle, "Soğuk Savaş" sonrası, ABD'nin egemenliğinde şekillenen yeni dünya düzeninin neden olduğu kültürel ve ekonomik küreselleşmenin etkileri sanata nüfuz etmiş, bu durum sanatı tek bir sanatsal harekette, tek bir üslupta aramayı olanaksızlaştırmıştır. Sanat, Avangard bir görüşle, özgün ve estetik olanı savunan anlayıştan, günlük yaşamı eleştiren, yapıtın form ve üslup bakımından bütünlüğüne karşı gelen bir betimleme niteliğine dönüşerek, dönemin karşı-kültürel söylemlerinden beslenen politik, psikolojik, ekolojik ve sosyolojik sorunlarla ilgilenen bir anlayış geliştirmiştir. Bu çerçevede, belli bir sanat dalının üstünlüğü sona erdirilirken, çoğulcu ve disiplinlerarası bir anlayış gelişmiş, postmodern süreçte görülen sanatsal yaklaşımlar bütünü, sanat nesnesinden daha çok toplumsala odaklanan, özde otoritenin biçimlendirdiği toplumsal kural ve prensipleri sorgulayan sanatçıların uygulamalarıyla şekillenmiştir. Bu bağlamda, postmodern sanatçılar büyük bir ifade özgürlüğü ve çeşitliliğini savunarak çoğulcu bir üslup anlayışı geliştirmişlerdir. Özellikle, farklı ifade biçimleriyle yeni bir kavramsal sanat anlayışı yaratmış, tek bir sanat dalının diğer sanat dallarına olan üstünlüğüne son vererek, türlerin kaynaştığı çoğulcu bir anlayış geliştirmişlerdir. Çoğulculuğun iç dinamikleri olarak eklektisizm ve melezleşme bu toplumun dili olmuştur. Farklı sanatsal disiplinlerin bilinçli bir şekilde karşı-modernizm anlayışıyla bir araya gelip diye görülen eklektisizm ve melezleşme, çoğulcu sanatın ifade alanı içine soktuğu kavramlar olarak karşımıza çıkmıştır. 1980 sonrası üretilen yapıt ve söylemlerde birçok postmodern sanatçı, farklı sanat dallarının bileşenlerini birlikte kullanarak eklektik ve melez ifadeler ortaya koymuştur. Ayrıca, bu yeni ifade biçimleriyle geçmişe atıfta bulunulurken, geçmişin tüm düşünsel ve sanatsal yapılanmalarına da eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşılmıştır. Bu noktada, alışılmış, bildik sanat ilke ve üretimlerine karşı çıkılarak, sanat yetenekten, beceriden ve özgünlükten arındırılmış, en uç plastik formlara bürünerek boyut değiştirmiştir. Modern sanat stratejilerinde, sanatsal tekniğin yalnız başına kullanılması gerektiği, yani, sanatçıların herhangi bir malzemenin doğasını keşfedip bundan sonuna kadar faydalanmaları gerektiği ideali savunulmuştur. Postmodern sanatçılar bu kısıtlayıcı ilkeleri ve tavırları reddederek tekniği özgürce harmanlamış, tek bir sanat yapıtını "karışık teknik"le meydana getirmişlerdir. Multidisipliner bir sanat anlayışıyla, modernistlerce üstün sanat olarak kabul edilen yağlı boya resimler, diğer disiplinlerle kaynaştırılarak, özellikle postmodern sanat stratejilerinde öncelikli disiplinler olarak öne çıkan resim ve seramik birlikteliği ile "yüksek ve düşük" sanat ayırımına son verilmek istenmiştir. Dolayısıyla, gelenekselle çağdaş birleştirilmiş, farklı teknikler bir arada kullanılmış, bunlar yapılırken toplumsal ve kültürel endişeler yeniden gündeme getirilerek, sanat dünyasına meydan okunmuştur. Ayrıca bu anlayış, bütün dünyada pek çok sanatçı tarafından benimsenmiş, sınırları aşan çeşitlilikte sanat yapıtı ortaya konmasına yol açmıştır.

<i>"COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları:</i>	
Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayımlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında

	herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Katkı Oranı Beyanı:	1. yazar: %50 – 2. yazar: %50
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Sorumlu Yazar:	Doç. Dr. Gökçen Şahmaran Can
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.	
<i>The following statements are made in the framework of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors":</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Author Contributions:	1 st author: %50 – 2 st author: %50
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Corresponding Author:	Assoc. Prof. Dr. Gökçen Şahmaran Can
Double-Blind Peer Review:	External-independent
<i>This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.</i>	

KAYNAKÇA

- Anılanmert, B. ve Rona Z. (1997). *Seramik. Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi* İçinde (s. 1641). İstanbul: Yem Yayınları.
- Antmen, A. (2014). *20. Yüzyıl Batı Sanatında Akımlar*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Barret, T. (2015). *Neden Bu Sanat? Çağdaş Sanatta Estetik ve Eleştiri*, (Çev.: E. Ermert). İstanbul: Hayalperest Yayınevi.
- Barret, T. (2022). *Sanat Üretimi: Form ve Anlam*, (Çev.: E. B. Alpa). İstanbul: Hayalperest Yayınevi.
- Benson, L. (2019). Coca-Cola Meets Chine Ai Weiweis Subversive Symbolism. <https://elephant.art/coca-cola-meets-china-ai-weiweis-subversive-symbolism/> adresinden 30.07.2022 tarihinde erişildi.
- Ceramics and Pottery Arts and Resources-Ceramics, Sculptures and Visual art-From Antiquity to Contemporary. <https://www.veniceclayartists.com/> adresinden 31.07.2022 tarihinde erişildi.
- Christopher David White, Erişim Tarihi: 8.08.2022, <https://www.habatatgalleries.com/artist/christopher-david-white/> adresinden 08.08.2022 tarihinde erişildi.
- Connor, S. (2001). *Postmodernist Kültür: Çağdaş Olanın Kuramlarına Bir Giriş*, (Çev.: D. Şahiner). İstanbul: YKY
- Cunningham, J. M. (2022) Ai Weiwei Biograrhy- Britannica. <https://www.britannica.com/editor/John-M-Cunningham/3520691> adresinden 30.07.2022 tarihinde erişildi.
- Hopkins, D. (2018). *Modern Sanattan Sonra 1945-2017*, (Çev.: F. Candil Erdoğan). İstanbul: Hayalperest Yayınları.
- Kahraman, H. B. (2002). *Sanatsal Gerçeklikler, Olgular ve Öteleri*. İstanbul: Everest Yayınları.

- Karaçalı, Annepçioğlu, H. (2019). Gesamtkunstwerk Kavramı ve Sarkis Üzerine Bir İnceleme. *Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Resim Bölümü, Sanat Yazıları*, 0(41), 365-373.
- Livia Marin on Surrealist Aesthetics, the Global History Of Blue & White Ceramics, and the Multiplication of Objects in Late-Stage Capitalism. <https://crafthouston.org/2018/05/livia-marin-on-surrealist-aesthetics-the-global-history-of-blue-white-ceramics-and-the-multiplication-of-objects-in-late-stage-capitalism/> adresinden 08.08.2022 tarihinde erişildi.
- Livia Marin. <https://www.artsy.net/artist/livia-marin> adresinden 08.08.2022 tarihinde erişildi.
- Sadak, Y. (1991). *Modernist ve Postmodernist Sanatta Alıntılar Sorunu*. İstanbul: Çağdaş Düşünce ve Sanat, Plastik Sanatlar Derneği Yayın Dizisi.
- Vaiciulaityte, Giedre. This Sculptor Will Deceive Your Eyes Into Believing His Ceramic Sculptures Are Wood. <https://www.boredpanda.com/ceramic-sculptures-wood-christopher-david> adresinden 08.08.2022 tarihinde erişildi.
- Yılmaz, M. (2013). *Modernden Postmoderne Sanat*. Ankara: Ütopya Yayınları.
<https://www.peramuseum.org/blog/contemporary-ceramics-from-around-the-world-10-artists-10-works/1577> adresinden 29.07.2022 tarihinde erişildi.
www.anothermag.com/art-photography/10308/reframing-the-domestic-with-irrepressible-betty-woodman adresinden 29.07.2022 tarihinde erişildi.

GÖRSEL KAYNAKÇA

- Görsel 1. Henri Matisse, "Demet", Seramik Duvar Panosu, 1953. Kaynak: <https://unframed.lacma.org/2013/04/22/henri-matisse-la-gerbe> adresinden 24.07.2022 tarihinde erişildi.
- Görsel 2. Lucio Fontana, "İsimsiz", Seramik Duvar Panosu, 1954. Kaynak: <https://tr.pinterest.com/pin/304344887324848019/> adresinden 28.07.2022 tarihinde erişildi.
- Görsel 3. John Mason, "Mason", Seramik Yüzey Üzerine Karışık Teknik, 1955-1960. Kaynak: <https://www.themarksproject.org/marks/mason-0> adresinden 28.07.2022 tarihinde erişildi.
- Görsel 4. Robert Rauschenberg, "Rezervuar", Tuval Üzerine Karışık Teknik, 1961. Kaynak: <https://americanart.si.edu/artwork/reservoir-20593> adresinden 31.07.2022 tarihinde erişildi.
- Görsel 5. Robert Arneson, "George ve Mona Coloma Hamamlarında", Seramik&Heykel&Resim, 1976. Kaynak: <https://www.flickriver.com/photos/339698> adresinden 31.07.2022 tarihinde erişildi.
- Görsel 6. Christopher David White, "İsimsiz", 2020, Tuval Üzerine Yağlıboya ve 3D seramik Çalışması, Görsel 6. Detay. Kaynak: <https://christopherdavidwhite.com/index.php/en/> adresinden 07.08.2022 tarihinde erişildi.
- Görsel 7. Michelangelo, "Ademin Yaradılışı-(Tanrının Eli)", Sistine Şapeli Duvar Resmi (Fresk), 1508-12, Görsel 7. Detay Kaynak: <https://www.google.com/search?q=michelangelo+tanr%C4%B1n%C4%B1n+eli&rlz> adresinden 07.08.2022 tarihinde erişildi.
- Görsel 8. Richard Notkin, "Tüm Ulusların Aptallık Anları Vardır!", Talaş Dolgulu Pişmiş Seramik Karolar Üzerine Suluboya Resim, 2006. Kaynak: <https://www.crockerart.org/collections/american-art-after-1945/artworks/all-nations-have-their-moments-of-foolishness-2006> adresinden 28.07.2022 tarihinde erişildi.
- Görsel 8 Detay, Kaynak: <https://www.google.com/search?q=Richard+Notkin+conceptual+ceramics&tbm=> adresinden 30.07.2022 tarihinde erişildi.
- Görsel 9. Marianne Requena, "Sürgün", Seramik Plaka Üzerine Serigrafi Resim Tekniği, Görsel 9. Detay 1990 Kaynak: <https://www.marianne-requena.com> adresinden 30.07.2022 tarihinde erişildi.

- Görsel 10. Güngör Güner, Fotokopi Çağı, "Fotokopi Çağı", Seramik Plaka Üzerine Transfer Resim, 2005. Kaynak: <https://www.google.com/search?q=G%C3%BCng%C3%B6r+G%C3%BCner+Fotokopiça> adresinden 30.07.2022 tarihinde erişildi.
- Görsel 11. Grayson Perry, "Varoluşsal Boşluk", Seramik Vazo Üzerine Pop-Art Resim, 2012. Kaynak: <https://www.peramuseum.org/blog/contemporary-ceramics-from-around-the-world-10-artists10-works/1577> adresinden 30.09.2022 tarihinde erişildi.
- Görsel 12. Betty Woodman, "Country Yemek Odası", Tuval Üzerine Akrilik Resim & Seramik, 2015. Kaynak: <https://www.anothermag.com/art-photography/10308/reframing-the-domestic-with-irrepressible-betty-woodman> adresinden 29.07.2022 tarihinde erişildi.
- Görsel 13. Ai Weiwei, "Han Hanedanı'nın Coca-Cola Vazosu", Kil Çanak Üzerine El boyaması Coca-Cola logosu, 1993. Kaynak: <https://exhibitionsmith.files.wordpress.com/2015/10/coca-cola-vase.jpg> adresinden 30.07.2022 tarihinde erişildi.
- Görsel 14. Terasa Girones, "Mona Lisa", Seramik ve Resim Tekniği, 2022. Kaynak: <https://www.veniceclayartists.com/contemporary-spanish-ceramic-arts/> adresinden 29.07.2022 tarihinde erişildi.
- Görsel 15. Livia Marin, "Göçebe Desenler" (Nomad Patterns), Seramik ve Resim Tekniği, 2012. Kaynak: <https://www.thisiscolossal.com/2013/07/melting-ceramics-by-livia-marin/> adresinden 07.08.2022 tarihinde erişildi.

Vahiy ve Bağlayıcılık Açısından Nebevî Sünnet*

Prof. Dr. Mustafa Dönmez

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7065-489X>

Avrupa Benelüks Üniversitesi, İlahiyat ve Dini İlimler Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı, Brüksel – BELÇİKA

Makale Geçmişi

Geliş: 14.08.2022

Kabul: 21.09.2022

On-line Yayın: 30.09.2022

Anahtar Kelimeler

Vahiy
Kur'an
Sünnet
Hadis
Peygamber

Araştırma Makalesi

* Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.64595>

Öz

Sünnet'in vahiyliği ve bağlayıcılığı, kısacası dindeki otoritesi, Sahabe döneminden başlayarak her dönemde tartışılarda neden olmuştur. Söz konusu tartışmaların temelinde sünnetin menşinin vahiyle irtibatlandırılması, dolayısıyla onun bağlayıcılığını ve dinin asli kaynağından kabul edilmesi neticesinde sünnete uymanın zorunluluğunu gerekli kılmıştır. Günümüzde en çok tartışılan konulardan birisi de hiç şüphesiz sünnetin yetkisi alanıdır. Günümüz Müslümanların sünnet konusundaki algısı, ifrat ve tefrit arasında gidip geldiği görülmektedir. Yani bir kısmı, sünnetin şekli yönüne önem verirken diğeri bir kısmı da onun hukuki yönüne önem vermiştir. Bazıları da tasfiye yoluna giderek, hadisleri akla veya modern bilime onaylatma lüzumunu görmüştür. Konunun daha iyi anlaşılması açısından araştırmada öncelikle, vahiy, sünnet ve hadis gibi kavramlar ele alınmış, bunların sözlük ve istilahlı anlamları açıklanmıştır. Akabinde sünnetin vahiyle ilişkisi ele alınarak bu birlikteliğe temas eden ayet-i kerimeler zikredilmiş, ayrıca sünnetin kaynak değerini ortaya koyan hadislerin önemli olanları arz edilmiştir. Sünnetin muhtevası ve işlevsel değeri bağlamında, sünnetin beyan fonksiyonu ile tek başına hüküm vazetme yetkisi delileriyle üzerinde durulmuş ve bazı örnekler sunulmuştur. Hz. Peygamberin hem beşer hem de peygamber olması sıfatıyla sahip olduğu bilgiye paralel olarak, sünnetin, bağlayıcılığı açısından geçmiş ilim adamlarımızın günümüze kadar sünnetin bağlayıcılığı konusunda yaptıkları sınıflandırma denemeleri ele alınmıştır. Talat Sakallı ve Mustafa Genç gibi hadisçilerin sünnetin bağlayıcılığına ilişkin, çalışmalarında sundukları sınıflandırma veya taksimatın değerlendirmesi yapılmış, çalışmada yeni bir sınıflandırma önerilmiştir. Araştırmamızın amacı, sünnetin vahiyle olan ilişkisinin alanlarını belirlemek, bilgi kaynağı olması hasebiyle güncel değerini ve uygulanırlığını ortaya koymaktır. Yönteme gelince, sünnetin hem vahiyliği hem de bağlayıcılığı konusu üzerinde ileri sürülen yaklaşımlar, eski ve güncel çalışmalar çerçevesinde arz edilerek analizi yapılmış ve bazı tespitlerde bulunulmuştur.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Dönmez, M. (2022). Vahiy ve Bağlayıcılık Açısından Nebevî Sünnet. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 15(91), 281-302.

*Revelation and As Binding of the Prophet Sunna**

Prof. Dr. Mustafa Dönmez

European University of Benelux, Faculty of Theology and Religious Sciences, Department of Hadith,
Brussels – BELGIUM

Article History

Submitted: 14.08.2022

Accepted: 21.09.2022

Published Online: 30.09.2022

Keywords

Revelation

Quran

Sunnah

Hadith

Prophet

Research Article

* This article was checked by Intihal.net. This article is under the Creative Commons license. Ethics committee approval is not required for this article.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.64595>

Abstract

The revelation and binding nature of the Sunnah, in short, its authority in religion, the subject has often caused controversy in every period. That the linking of the origin of circumcision to revelation at the basis of the discussions, hence its binding nature and acceptance of religion from its essential source. As a result, it necessitates the obligation to obey the Sunnah. Today one of the most discussed issues is undoubtedly the determination of the belonging of circumcision and the authority area. Today's Muslim perception of Sunnah is based on *ifrat* and it is seen that it goes back and forth between *tefrit* is. So, part of it, the form of circumcision. While giving importance to his direction, another part of him gave importance to his legal aspect. Others have gone out of liquidation, referring to the hadiths to reason or modern science. It has seen the need for approval. For a better understanding of the topic in the research, first of all, on concepts such as revelation, sunnah and hadith, their dictionary and correctional meanings are explained. Subsequently the relationship of circumcision with revelation is discussed and the verses that touch on this unity the important ones of the hadiths that have been analyzed and narrated on the subject has been mentioned. In the context of the content and functional value of the Sunnah, the declaration function of the Sunnah and the evidence of its authority to rule alone are emphasized and some examples are presented. Hz. In parallel with the knowledge that the Prophet had as both a human being and a prophet, the classification attempts of our past scholars on the bindingness of the Sunnah in terms of the bindingness of the Sunnah are discussed. An evaluation of the classification or division of some contemporary hadith scholars regarding the bindingness of sunnah in their work has been made, and a new classification has been proposed in his work. The aim of our research is to determine the fields of the relationship between the sunnah and revelation, and to reveal its current value and applicability as it is a source of information. As for the method, the approaches put forward on both the revelation and the bindingness of the sunnah were presented within the framework of old and current studies, analyzed and some determinations were made.

GİRİŞ

İslam'ın çeşitli konularının tartışıldığı günümüzde bazı araştırmacı yazarlar; Hz. Peygamber'in Kur'an vahyi dışında kendisinde herhangi bir bilgilendirme yapılmadığını iddia ederek bilgi ve medeniyet kaynağı olan sünnet' in vahyiliğini ya tamamen ya da büyük bir kısmını reddedeme yoluna gitmişlerdir (Kırbaçoğlu, 1993: 299; Köktaş, 132; Dorman, 2017: 91-104). Tabiatıyla bu menfi tutum, ister istemez, Hz. Peygamber'den varit olup da ulemanın sahih kabul ettikleri hadisleri bile yok saymaya, ya da şüpheler üretmeye sevk etmiştir.

Bu olumsuz tavır, bu tür Müslümanların sünnet karşısındaki tefrit boyutunu temsil ederken, birçok Müslümanın zihnine, sünnet denildiğinde akıllarına, ya kılınan revatib sünnet ve teravih namazları ya da sarık sarmak, sakal bırakmak, cübbe giymek ve misvak kullanmak veya çocukları sünnet ettirme ve cemaatle namaz kılma gibi uygulamalar şeklinde yerleşmiş olması bunun ifrat boyutunu temsil etmektedir (Erdoğan, 1995: 248-249). Başka bir ifadeyle bu iki grup gelenekçiler ile yenilikçiler olarak bilinmektedir. Bu iki aşırı dengesiz boyutun varlıkları dün olduğu gibi bugün de sünnet' in doğru bir biçimde anlaşılmasına engel olmaktadır.

Söz konusu uygulamaların büyük bir kısmı sünnet kavramı içerisinde değerlendirilmiş olsa bile, İslâm hukukunda sünnet'in içerdiği hükümlerin bundan daha etraflı ve daha kapsamlı boyutta olduğu düşünülmelidir. Bu bakımdan Müslümanların hayatlarına yön veren sünnet algısının aydınlatılması kaçınılmazdır.

Umarız ki sünnet'in doğru bir şekilde anlaşılacak günümüze taşınması, İslâm'ın doğru bir şekilde yaşanmasına vesile olacaktır.

1. Araştırmanın Konusu, Amacı ve Önemi

Günümüz Müslümanın nebevî sünnet konusunda sahip olduğu yanlış bilgilerin düzeltilmesi, onların sünnetle ilgili bilinçlerinin artırılması ve bu kavramın içerdiği unsurları doğru bir şekilde algılamalarının sağlanmasına yönelik çalışmalar önem arz etmektedir. *'Vahiy ve Bağlayıcılık açısından Nebevi Sünnet'* başlığı altında hazırlanan söz konusu araştırma makalesinin amacı, nebevî sünnetin vahiyle olan bağlantısı ve ilişkisini ortaya koyarken, aynı zamanda sünnetin bağlayıcılık açısından kaynak oluşuyla günümüzdeki değerini ortaya koymaktır. Ayrıca Kur'an'ın hükümlerini açıklamadaki fonksiyonunu ve hüküm vazetme yetkisine sahip olduğunu, gerek Kur'an-ı Kerim ve hadisler, gerekse konuyla ilgili yapılan çalışmalar çerçevesinde araştırma yapılarak, görüşleri değerlendirmektir.

2. Kapsamı ve Yöntemi

Araştırmamızın kapsamına gelince, öncelikle vahiy, sünnet ve hadis gibi kavramlar üzerine durulmuş, akabinde sünnet'in vahyiliği ile ilgili ayet-i kerimeler zikredilmiş ve sünnetin, vahyin kapsamına giren ve girmeyen alanlar araştırılmış, daha önce konuyla ilgili yapılan açıklamalar değerlendirilmiştir. Akabinde sünnetin bağlayıcılık yönü üzerinde durulmuş, güncel değeri konusunda bazı tespitlerde bulunulmuştur.

Yöntem olarak, öncelikle sünnetin, Kur'an'ı beyan etme fonksiyonları araştırılmak suretiyle kategorize edilmiş, sünnetin tek başına hüküm vazetme (teşri) yetkisi üzerinde yapılan tartışmalar arz edilerek sahip olduğu yetkinin günümüzde nasıl anlaşılması gerektiği üzerinde durulmuştur. Ayrıca hukukî anlamda sünnetin vazettiği hükümlerden bazı örnekler sunulmaya çalışılmıştır. Ayrıca sünnetin bağlayıcılığı açısından önceden yapılmış taksimat ve sınıflandırmalar değerlendirilmiş, yeni bir tasnif önerisi sunulmuştur. Araştırmamızda konuyla ilgili çeşitli bilimsel çalışmalar arz edilmiş ve yeri geldikçe yararlanılmıştır.

3. Konuyla İlgili Bilimsel Çalışmalar

Makaleyi hazırlarken gerek sünnetin vahyiliği gerekse bağlayıcılığı konusunda bizden önce gerek sempozyumlarda sunulan bildiri ve hazırlanmış makaleler, gerekse yazılmış tez ve eser şeklinde çeşitli çalışmalar gözden geçirilmiştir. Söz konusu çalışmaları sırasıyla arz etmek yerinde olacaktır.

3.1. Sempozyumlar

1) *“Hadisin Dünü- Bugünü ve Geleceği Sempozyumu”*: 14-15 Ekim 1993 tarihleri arası 19 Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde gerçekleşen sempozyum, Samsun İlim Yayma ve Eğitim Vakfı tarafından karşılanmıştır. Bildiriler 1993 yılında Samsun’daki vakıf tarafından neşredilmiştir.

2) *“Sünnetin Dindeki Yeri”*: 18-20 Kasım 1995 tarihleri arası İslami İlimler Araştırma Vakfı tarafından düzenlenen sempozyum, İstanbul Dedeman otelinde gerçekleşmiştir. Sempozyumdaki bildiriler Ensar Neşriyat tarafından 1997 yılında neşredilmiştir.

3) *“Kur’an ve Sünnet Sempozyumu”*: 1-2 Kasım 1997 tarihlerinde İrfan İlmî Araştırmalar ve İhtisas Vakfı’nın düzenlediği söz konusu sempozyum, Ankara’da Türkiye Diyanet Vakfı’nın Kocatepe Camii’nin konferans salonunda gerçekleşmiştir. Bildiriler 1999 yılında İstanbul’da Enes Matbaacılık tarafından neşredilmiştir.

4) *“İslam’ın Anlaşılmasında Sünnetin Yeri ve Değeri”*: Kutlu Doğum münasebetiyle Türkiye Diyanet Vakfı tarafından 1-3 Haziran 2001 tarihlerinde düzenlenen sempozyumun bildirileri, TDV yayınları tarafında 2003 yılında Ankara’da basılmıştır.

5) *“Günümüzde Sünnetin Anlaşılması”*: 29-30 Mayıs 2004 tarihlerinde Bursa’da Kur’an Araştırmalar Vakfı tarafından düzenlenmiş ve sempozyum bildirileri, Kurav yayınları tarafından Bursa’da 2005 yılında neşredilmiştir.

6) I. Hadis İhtisas Toplantısı: *“Hadislerin Güncel Değeri”*: 26-29 Nisan 2012 tarihleri arası Kıbrıs/Lefkoşa’da Yakınoğlu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi tarafından düzenlenmiş ve sempozyum bildirileri, Üniversitenin yayınları tarafından 2014 yılında basılmıştır.

7) II. Hadis İhtisas Toplantısı: *“Uluslararası Bedruddin el-Aynî Sempozyumu”*: 10-11 Mayıs 2013 tarihlerinde Gaziantep Üniversitesi İlahiyat Fakültesi bünyesinde düzenlenmiştir. Bildirileri ise, Diyanet Vakfı Yayınları tarafından 2016 yılında basılmıştır.

8) III. Hadis Anabilim Dalları İhtisas Toplantısı: *“Lisans Programlarında Hadis Eğitim ve Öğretiminin Problemleri Sempozyumu”*: 24-26 Ekim 2014 tarihleri arası Adana’da Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ve devletin çeşitli kurumlarının katkılarıyla Ramazanoğlu caminin konferans salonunda gerçekleşmiştir.

9) IV. Hadis İhtisas Toplantısı: *“Ekmelüddin Bâbertî’nin Hadisçiliği Sempozyumu”*: 28-30 Mayıs 2010 tarihlerinde Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi tarafından düzenlenmiş ve bildirileri Bakütam Yayınevi tarafından 2014 yılında Erzurum’da basılmıştır.

10) V. Hadis İhtisas Toplantısı: *“Türkiye’de Hadis Algısı Çalıştayı”*: 11-12 Kasım 2016 tarihlerinde Yozgat, Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ev sahipliğinde düzenlenmiştir.

11) IV. Uluslararası Nebevî Sünnet Sempozyumu: *“Nebevî Sünnet Araştırmalarında Çağdaş Ekollerin Yaklaşımları (Teorik ve Pratik)”*: Söz konusu Sempozyum, 10-11 Ekim 2017 tarihinde Malezya’nın Malaya Üniversitesi ev sahipliğinde düzenlenmiştir.

12) *“Uluslararası Sünnetin Otoritesi Sempozyumu”*: 16-17 Mart 2019 tarihlerinde Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ortaklığıyla Uluslararası İslam Düşüncesi Enstitüsü tarafından düzenlenmiş, oturumlar İlahiyatın salonunda gerçekleşmiştir.

13) *“Uluslararası Mahiyet ve Hakikat Bağlamında Vahiy Olgusu Sempozyumu”*: 18 Mart 2022 tarihinde Konya Selçuk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi ev sahipliğinde düzenlenmiştir.

Bu arada Bolu’nun Gerede ilçesinde 20-21 Temmuz 2002 yılında başlayan ve her yıl geleneksel haline gelen Hadis Meclislerini unutmamak gerekir. Dokuz yıl süresince her sene gerçekleşen söz konusu meclislerin son toplantısı TDB ve TDV’nin katkılarıyla İstanbul’da İSAM’ın konferans salonunda 10-11 Aralık 2011 tarihleri arası, *Onuncu Gerede Hadis Meclisi Uluslararası İhtisas Toplantısı* adıyla gerçekleşmiş ve konu olarak da *“Hadislerde Metin ve Muhteva Tahlili”* olarak belirlenmiştir.

3.2. Bildiri ve Makaleler

1) İbrahim Ahmed el-Kurd- Muhammed Ziyad es-Sehhâr, *Mekânetü's-sünneti 'inde'l-imâmi's-Şâfiî ve cuhûduhû fî hifzihâ*¹; 2) Abdullah Aydın, *Sünnetin Kaynağı Hakkında*²; 3) Sâlih Karacabey, *Hadis-Vahiy Münasebeti ve Tıpla İlgili Hadisler Hakkında Hattâbî'nin Görüşleri*³; 4) Güngör, Mevlüt, *Kur'an'a Göre Kur'an'dan Başka Vahiy Var mıdır?*⁴; 5) Selahattin Polat, *Hz. Peygamber'in Sünnetini Anlama ve Sünnete Uyuma*⁵; 6) Talat Sakallı, *Sünnetin Bağlayıcılık Açısından Taksimi*⁶; 7) Raşit Küçük, *Kur'an-Sünnet İlişkisi ve Birlikteliği*⁷; 8) Saffet Sancaklı, *Sünnet Vahiy İlişkisi*⁸; 9) Nihat Hatipoğlu, *Hz. Peygamber (s.a.v.)'e Kur'an Dışında Vahiy Geldiğini Red Düşüncesine Yönelik bir Alan Taraması- Tahlil ve Eleştiri*⁹; 10) Bünyamin Erul, *Hz. Peygamber'e Kur'an Dışında Vahiy Geldiğini İfade Eden Rivayetlerin Tahlil ve Tenkidi*¹⁰; 11) Ahmet Keleş, *Sünnet Vahiy İlişkisi*¹¹; 12) Ahmet Önkâl, *Vahiy-Sünnet İlişkisi ve Vahiy-i Gayr-i Metlûv*¹²; 13) Hüseyin Aydın, *Vahiy Kültürünün İnsani Kültüre Dönüştürülmesi Zorunluluğu ve Sünnetin Önemi*¹³; 14) Cafer Karadaş, *Vahiy Alma ve Uygulamada Hz. Peygamber'in Rolü*¹⁴; 15) Abdullah Kahraman, *Fikhî Hadislerin Doğru Anlaşıp Yorumlanması Hususunda Bazı Esaslar*¹⁵; 16) Sözen, Kemal, *Hz. Peygamber'in Bilgi Kaynakları*¹⁶; 17) Mustafa Karataş, *Hadisleri Yeniden Anlamak*¹⁷; 18) Ahmet Yıldırım, *Hz. Peygamber'in Bilgisi ve Bilgi Alanları*¹⁸; 19) Ali Çelik, *Sünnet'in Evrensel ve Tarihsel Boyutu*¹⁹; 20) Yavuz Köktaş, *Mevdûdî'nin Hadisle İlgili Görüşleri ve Hadis Tahlilleri Üzerine*²⁰; 21) Aynur Uraler, *Sünnetin Kaynağı Üzerine Bazı Tesbitler*²¹; 22) Ahmet Ürkmez, *Sosyal Kesimler ve Sünnet Algıları Araştırması: Malatya (Hadis Alan Yorumu)*²²; 23) Mustafa Dönmez, *Kur'an'a Göre Hz. Peygamber'in Konumu ve Anlaşılmasındaki Rolü*²³; 24) Fatma Akdokur Aktaş, *et-Taberî'de Sünnet-Vahiy İlişkisi ve Sünnetin Bağlayıcılığı*²⁴; 25) Halil İbrahim Doğan, *Muhtelif Alimlerin Sünnet Taksimatı ve Sünnetin Bağlayıcılığı- İbn 'Aşûr Örneği*²⁵; 26) Mansur Koçinkağ, *Günümüze Ulaşan İlk Metinlerde Hadis ve Sünnet Kavramı*²⁶; 27) Sayyid Abdülmajid el-Gawrî, *Ehemmiyetu ve Fevâidu Maddeti : "Mebâdi't-Teâmül Mea's-Sünneti'n-Nebeviyye", Dirâseten ve Tadrîsen*

¹ Şafii Sempozyumu Bildirileri, İslam Üniversitesi, Gazze, ts., ss. 416-453.

² Din Öğretimi Dergisi, sayı. 37, yıl. 1992, ss. 48-54.

³ UUİFD Dergisi, cilt. 4, sayı. 4, yıl. 1992, ss. 217-225.

⁴ Tefsirin Dünü, Bugünü ve Geleceği Sempozyumu, (22-23 Ekim 1992), Kardeşler Matbaası, Samsun 1993.

⁵ Kutlu Doğum Haftası, İslam'da İnsan Modeli ve Hz. Peygamber Örneği Bildirileri, Ankara, 1995.

⁶ Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı. 2, yıl. 1995, ss. 39-102.

⁷ Sünnetin Dindeki Yeri Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi: 25, Ensar Neşriyat, İstanbul 1997.

⁸ Diyanet İlmî Dergi, cilt. 34, sayı. 3, yıl. 1998, ss. 53-70.

⁹ İslamî Araştırmalar Dergisi, cilt.11, sayı. 3-4, yıl. 1998, ss. 273-295.

¹⁰ İslamiyat Dergisi, cilt.1, sayı. 1, yıl. 1998, ss. 55-72.

¹¹ DÜİFD Dergisi, sayı. 1, yıl. 1999, ss. 151-193.

¹² (Kur'an ve Sünnet Sempozyumu içinde), İrfan İlmi Araştırmalar ve İhtisas Vakfı, İstanbul 1999, ss. 55-69.

¹³ Diyanet İlmî Dergi, Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v.) -Özel Sayı-, Ankara, 2000, ss. 225-238.

¹⁴ Diyanet İlmî Dergi, Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v.) -Özel Sayı-, Ankara, 2000, ss. 239-244.

¹⁵ Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, cilt. 5, sayı. 2, yıl. 2001, ss. 153-173.

¹⁶ II. Kutlu Doğum Sempozyumu Tebliğleri, 20 Nisan 2000, Süleyman Demirel Üniv. İlahiyat Fakültesi Yayınları, Isparta 2001.

¹⁷ İstanbul Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı. 6, yıl. 2002, ss. 101-138.

¹⁸ CÜİFD Dergisi, cilt.7, sayı. 2, yıl. 2003, ss. 179-200.

¹⁹ İslam'ın Anlaşılmasında Sünnetin Yeri ve Değeri, Kutlu Doğum Sempozyumu, Ankara, 2003, ss.373-386.

²⁰ Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı.9, yıl. 2004, ss. 145-168.

²¹ Hadis Tetkikleri Dergisi, cilt. 9, sayı. 2, yıl. 2006, ss. 81-106.

²² Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı. 28, yıl. 2012, ss. 97-128.

²³ Islamic University of Europe/ Rotterdam, Journal of Islamic Research Dergisi, cilt. 5, sayı. 1, yıl. 2012, ss. 61-77.

²⁴ Düzce Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, cilt. 1, sayı. 1, yıl. 2017, ss. 41-55.

²⁵ Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, cilt.19, sayı. 2, yıl. 2019, ss. 673-702.

²⁶ İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, sayı. 30, yıl. 2017, ss. 93-116.

Dimne Mukarrerât Külliyyâtî'd-Dirâsâtî'l-İslâmiyeti fi'l-Cami'ât²⁷; 28) Yavuz Köktaş, *Hadis ve Sünnetin İslam Dinindeki Yeri ve Önemi*²⁸ 29) Arif Alkan, *İslâm Âlimlerine Göre Âhâd Haberlerin Hücet Değeri*²⁹; 30) Faik Akçaoğlu, *İlk Üç Asırda Sünnetin Vahiyle İlişkinine Yönelik Tartışmalar*³⁰; 31) Hasan Eryılmaz, *Sahih Hadis Anlayışının Vahyin Anlaşılmasındaki Rolü*³¹; 32) Recep Tuzcu, *Sünnet – Vahiy Bağlamında Namazın Kılınışı Hakkındaki Görüşlerin Değerlendirilmesi*³²; 33) Selahattin Yıldırım, *Ebû'l-Muzaffer es-Sem'anî'ye Göre Bağlayıcılık Açısından Hz. Peygamber'in Fiilleri*³³; 34) Şemsettin Kırış, *Sünnetin Kur'an ile Eşitlendiği İddiası Üzerine Bazı Mülahazalar*³⁴ gibi bildiri ve makaleler başlıca örneklerdir.

3.3. Tezler

1) Saffet Sancaklı, *Sünnet- Kur'an İlişkisi*³⁵; 2) Hülya Alper, *Kur'an-ı Kerîm'e Göre Peygamberin Dindeki Konumu*³⁶; 3) Mehmet Özşenel, *Sünnet ve Hadisi Değerlendirmede ve Anlamada Ehl-i Rey- Ehli Hadis Yaklaşımları ve İmam İmam Şeybanî*³⁷; 4) Hüseyin Güleç, *Şafiî Fıkıh Usulünde Hadis Metodolojisi*³⁸; 5) Mustafa Genç, *Sünnet-Vahiy İlişkisi*³⁹; 6) İshak Emin Aktepe, *Şafiî Öncesinde ve İmam Şafiî'de Sünnet*⁴⁰; 7) Ebu Bekir Sifil, *Hz. Ömer'in Sünnet Anlayışı*⁴¹; 8) Nurcan Demir, *İslam Modernistlerinin Sünnet ve Hadis Anlayışları*⁴²; 9) Murat Şimşek, *İslam Hukukunda Bağlayıcılık Bakımından Hz. Peygamber'in Tasarrufları*⁴³; 10) Faik Akçaoğlu, *Hz. Peygamber'in Kur'an Vahiyi Dışında Bilgilendirilmesi*⁴⁴; 11) Sameh Abdülfelah Muhammed Abdülhadî, *el-İnhirâfu fi fehmi'l-hadîs, dirâsah ta'siliyye tatbikiyye*⁴⁵; 12) Rahmet Koluman, *Hadis/Sünnette Araç-Amaç İlişkisi ve Araçların Değişebilirliği (Misvak Hadisleri Örneği)*⁴⁶; 13) Mahmut Bingül, *Hadisler Bağlamında Hz. Peygamber ile Cebrâil Arasındaki Birliktelik*⁴⁷ başlıklarıyla tez konuları çalışılmıştır.

3.4. Eserler

1) Mustafa İbrahim es-Sibâ'î, *es-Sünnetü ve mekânetuhâ fi't-teşrî'i'l-islami*⁴⁸; 2) Ali Osman Koçkuzu, *Rivayet İlimlerinde Haber-i Vâhidlerin İtikat ve Teşrî Yönlerinden Değeri*⁴⁹; 3) Abdullah b. Zeyd Ali Mahmud, *Kur'anî Çizgide Sünnet*⁵⁰; 4) Muhammed Nasiruddin Elbânî, *Hadis Üzerine*⁵¹; 5) Ali Toksarı, *Delil Olma Yönünden Sünnet*⁵²; 6) Hüsametdin Yıldırım, *Resulü Ekrem (s.a.v) Zamanında Sünnet*⁵³; 7) Mehmet Erdoğan,

²⁷ 3. Uluslararası İslami Çalışmalar Kongresi Bildirileri, Salangor, yıl. 2017, ss. 393-409.

²⁸ İslam Düşüncesi Kılavuzu, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2019, ss. 131-160.

²⁹ Kocatepe İslami İlimler Dergisi, cilt. 5, sayı. 1, yıl. 2022, ss.182-203.

³⁰ Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, cilt.9, sayı. 2, yıl. 2022, ss. 762-786.

³¹ Selçuk Üniversitesi İslami İlimler fakültesi Dergisi, cilt. 3, sayı. 1, Yıl. 2022, ss. 13-32.

³² Selçuk Üniversitesi İslami İlimler fakültesi Dergisi, cilt. 3, sayı. 1, Yıl. 2022, ss. 33-71.

³³ Hadis Tetkikleri Dergisi, cilt. XX. sayı.1. yıl. 2022, ss. 65-83.

³⁴ Hadis Tetkikleri Dergisi, cilt. XX. sayı.1. yıl. 2022, ss. 27-45.

³⁵ Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 1989.

³⁶ Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1993.

³⁷ Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1999.

³⁸ Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2002.

³⁹ Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya, 2005.

⁴⁰ Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2005.

⁴¹ Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Konya, 2006.

⁴² Avrupa İslam Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Basılmamış Yüksek lisans Tezi, Schiedam, 2006.

⁴³ Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya, 2008.

⁴⁴ Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2010.

⁴⁵ *Câmi'atü'n-Necâhî'l-Vataniyye*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Filistin, 2010.

⁴⁶ Şırnak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Şırnak, 2017.

⁴⁷ İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Malatya, 2019.

⁴⁸ *el-Mektebü'l-İslamî*, Beyrut, 1985.

⁴⁹ DİB Yayınları, Ankara, 1988.

⁵⁰ Çev. Mehmet Kubat, Esra Yayınları, Konya, 1990.

⁵¹ Çev. Mehmet Kubat, Esra Yayınları, Konya, 1992.

⁵² Rey Yayıncılık, Kayseri, 1994.

Akıl-Vahiy Dengesi Açısından Sünnet⁵⁴; 8) Necati Kara, *Kur'an- Sünnet Bütünlüğü*⁵⁵; 9) Abdülganî Abdülhâlık, *Hücciyetü's-sünne (Sünnetin Delil Oluşu)*⁵⁶; 10) M. Mustafa El-A'zamî, *İslam Fıkhı ve Sünnet, Oryantalist J. Schacht'a Eleştirisi*⁵⁷; 11) Mehmet Emin Özafşar, *Hadisi Yeniden Düşünmek*⁵⁸; 12) Mehmet Görmez, *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodolojisi Sorunu*⁵⁹; 13) Kâmil Çakın, *İslâm'da Hadis ve Sünnetin Yeri*⁶⁰; 14) Mehmet Çağlayan, *İslam Hukukunda Sünnetin Yeri*⁶¹; 15) Nihat Hatipoğlu, *Kur'an-ı Kerim'in Doğru Anlaşılmasında Hadislerin Önemi*⁶²; 16) Celaleddin es-Suyûtî, *Sünnetin İslam'daki Yeri*⁶³; 17) Salih Çört, *Yaşam Modeli Olarak Peygamberimiz' in Sünnetini Tanıma ve Tanıtma*⁶⁴; 18) Aynur Uraler, *Sahabe Uygulaması Olarak Sünnete Bağlılık*⁶⁵; 19) Yusuf el-Kardâvî, *Bilgi ve Medeniyet Kaynağı Sünnet*⁶⁶; 20) İbrahim Bayraktar, *Hadis Kaynakları Üzerine Araştırmalar*⁶⁷; 21) Daniel Brown, *İslam Düşüncesinde Sünneti Yeniden Düşünmek*⁶⁸; 22) Salih Karacabey, *Hiz. Peygamber'de Nebevî ve Beşerî Bilgi*⁶⁹; 23) Ayhan Tekineş, *Hadisleri Anlama Problemi*⁷⁰; 24) Ahmet Keleş, *Sünnet Yaşayan Hz. Muhammed*⁷¹; 25) Hayati Yılmaz, *Toplumsal Dönüşümde Sünnet*⁷²; 26) Murtezâ Bedir, *Fıkıh, Mezhep ve Sünnet (Hanefi Fıkıh Teorisinde Peygamber'in Otoritesi)*⁷³; 27) Muhammed Salih Ekinçi, *Hüccet Değeri ve Tedvin Açısından Sünnet*⁷⁴; 28) İbrahim Hatiboğlu, *Çağdaşlaşma ve Hadis Tartışmaları*⁷⁵; 29) Muhammed Taqî Usmânî, *Sünnet'in Bağlayıcılığı*⁷⁶; 30) Muhammed İdris eş-Şafîi, *Sünnet Müdafası*⁷⁷; 31) Halîl İbrahim Mollâ Hâtîr, *Muhtasarı es-sünneti'n-nebeviyyeti vahyun*⁷⁸; 32) Ayhan Tekineş, *Bilgi Kaynağı Olarak Hadis*⁷⁹; 33) Muhammed Ebu Zehv, *Hadis ve Hadisçiler*⁸⁰; 34) Muhammed İsmail Silefi, *Hücciyetu'l-hadîsi'n-nebevî: mecmûu makâlâtin nefise fi'd-difâ' ani's-sünneti's-şerîfe*⁸¹; 35) Muhammed Abdürrezzak Esved, *el-İtticahatü'l-mu'âsıra fi dirâseti's-sünneti'n-nebeviyye fi Mısra ve biladi's-Şam*⁸²; 36) Mehmet Said Hatiboğlu, *Hiz. Peygamber ve Kur'an Dışı Vahiy*⁸³; 37) Mehmet Ali Yargı, *Meşhur Sünnetin Dindeki Yeri*⁸⁴; 38) İsmail

⁵³ Fark Yayınları, Malatya, 1994.

⁵⁴ İfav Yayınları, İstanbul, 1995.

⁵⁵ İhtar Yayıncılık, Erzurum, 1995.

⁵⁶ Çev. Dilaver Selvi, Şûle Yayınları, İstanbul, 1996.

⁵⁷ Çev. Mustafa Ertürk, İz Yayıncılık, İstanbul, 1996.

⁵⁸ Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 1998.

⁵⁹ TDV Yayınları, Ankara, 1997.

⁶⁰ Seba Yayınları, Ankara, 1997.

⁶¹ İhtar Yayıncılık, İstanbul, 1999.

⁶² Ta-ha Yayıncılık, Ankara, 1999.

⁶³ Çev. Enbiya Yıldırım, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2000.

⁶⁴ Sarmaşık Yayınevi, İstanbul, 2000.

⁶⁵ Işık Yayınevi, İzmir, 2000.

⁶⁶ Çev. Özcan Hıdır, Ravza Yayınları, İstanbul, 2001.

⁶⁷ Ekev Yayınları, Erzurum, 2001.

⁶⁸ Çev. Sabri Kızılkaya-Salih Özer, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2002.

⁶⁹ Sır Yayıncılık, İstanbul, 2002.

⁷⁰ Işık Yayınları, İstanbul, 2002.

⁷¹ İnsan Yayınları, İstanbul, 2003.

⁷² Rağbet Yayınları, İstanbul, 2004.

⁷³ Ensar Neşriyat, İstanbul, 2004.

⁷⁴ Rağbet Yayınları, İstanbul, 2004.

⁷⁵ Hadisevi Yayınları, İstanbul, 2004.

⁷⁶ Çev. İbrahim Kutluay, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2005.

⁷⁷ Çev. İshak Emin Aktepe, Polen Yayınları, İstanbul, 2005.

⁷⁸ *Dâru'l-Kible*, Cidde 2005.

⁷⁹ Yeni Akademi Yayınları, İzmir 2006.

⁸⁰ Çev. Selman Başaran- M. Ali Sönmez, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2007.

⁸¹ Çev. Muktedâ Hasan Yasin el-Ezherî), *Garâs li'n-Neşr*, Kuveyt 2007.

⁸² *Dâru'l-Kelimi't-Tayyib*, Dimaşk, 2008.

⁸³ Otto Yayınları, Ankara, 2009.

Karagöz, *İslam'ın Ana Kaynakları Kur'an ve Sünnet*⁸⁵; 39) Ataullah Şahyar, *Ehl-i Hadis ve Ehl-i Rey İhtilafları*⁸⁶; 40) Murat Şimşek, *İslam Hukukunda Bağlayıcılık Bakımından Hz. Peygamber'in İçtihat ve Tasarrufları*⁸⁷; 41) Talat Sakallı, *Hadisler ve Yorumlar*⁸⁸; 42) Mustafa Genç, *Sünnet-Vahiy İlişkisi*⁸⁹; 43) Sayyid Abdülmajid el- Gawrî, *el-Medhal ilâ dirâseti's-sünnet'n-nebeviyye*; 44) Nevzat Tartı, *Tarihsellik Düşüncesi ve Hadislerin Anlaşılması*⁹⁰; 45) Abdullah Kahraman, *Hadislerin Anlaşılmasında Aklın ve Fıkım Rolü*⁹¹; 46) Muhammed Takî, *Osmanî, Sünnetin Değeri ve Bağlayıcılığı*⁹²; 47) Bünyamin Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*⁹³; 48) Mahmut Esad Coşan, *Sünnet Olmadan Ümmet Olmaz*⁹⁴; 49) Ahmed Cemâl Ebû Seyf, *Dirâsetun hadîsiyyetun tahlîliyyetun nakdiyyetun li kitâb (İşkaliyyetu'teamuli mea's-sünneti'n-nebeviyye li'd-Doktor Taha Jabir el-'Ulvanî)*⁹⁵; 50) Yavuz Köktaş, *Kur'an'a Aykırı Görülen Hadisler: Tespit ve Değerlendirme*⁹⁶; 51) Ömer b. Muslih el-Hüseynî, *Mekânetü's-sünneti'n-nebeviyye*⁹⁷ gibi eserler örnek çalışmalardır

Ebetteki zikredilen çalışmalar, bunlarla sınırlı değildir. Söz konusu çalışmaları incelediğimizde, araştırmacının her biri, meselenin bazı yönlerini ele almış, sahip olduğu gelenekçi ya da yenilikçi zihniyete göre meseleyi değerlendirerek kendi zaviyesinden yaklaşmıştır. Şöyle ki, genelde Hadisçilerin bir kısmı, sünnetin tamamını vahiy ve bağlayıcı kabul ederken, günümüz Yenilikçiler ise, hadisleri akla ve modern bilime onaylatma gereğini duymuş, değilse red yoluna gitmişlerdir. Orta yolu tutanlar da sünnetin büyük bir kısmını vahiy ve bağlayıcı kabul etmiş, diğer kısmını ise, Hz. Peygamber'in şahsi görüş/ içtihat ve tasarrufları olarak kabul etmişlerdir (Akçaoğlu, 2010: 109-131; Genç, 2015: 99-249).

4. Kavram Olarak Vahiy, Sünnet ve Hadis

Bu bahiste vahiy, sünnet ve hadis kavramları hem dil hem de terim açısından ele alınacak, ayrıca sünnet ile hadisin arasında herhangi bir farkın bulunup bulunmadığı incelenecektir.

4.1. Vahiy Tanımı

Arapça dilinde v-h-y harflerinden meydana gelen vahiy lafzı, aslında “*süratli bir tarzda işaret etmek*” anlamına gelir (Râgib, 1970: 809; Zebîdî, 1886: X. 385). Vahiy kelimesinin süratlilik-acele anlamıyla birlikte ikinci temel özelliği gizliliklidir. Bundan dolayı vahiy, “*Başkasının anlamayacağı tarzda muhataba has olan, gizli, süratli haber verme*” şeklinde anlaşılmaktadır (Ezherî, V. 297; İbn Manzûr, 1990: XV. 381; Zebîdî, 1886: X. 385).

İstilahı olarak vahiy, “*Allah Teala'nın, peygamberlerine yazı (kitap) ile melek vasıtasıyla, rüyada veya ilham ile bir şeyi bildirmesidir*” (Kastallânî, I. 48) diye tarif edilmiştir. Vahyin hem kelime anlamını hem de dindeki kullanımını dikkate alınarak başka tarifler yapılmıştır (Aslan, 2000: 48). Söz konusu tariflerde vahyin peygamberlere has bir olgu olduğuna işaret edilmiş ve “*peygamberlerine*” ifadesi ile ilham kavramı, vahiy kavramının dışına çıkarılmıştır. Nitekim İslam alimlerinin ekserisi, vahyin sadece peygamberlere has bir özellik olduğu görüşündedirler. Bilhassa Hadis şârihlerinden Kirmânî (ö.

⁸⁴ Ensar Neşriyat, İstanbul, 2009.

⁸⁵ DİB Yayınları, Ankara, 2010.

⁸⁶ Akdem Yayınları, İstanbul, 2011.

⁸⁷ TDV Yayınları, Ankara, 2011.

⁸⁸ Rağbet Yayınları, İstanbul, 2014.

⁸⁹ Beka Yayıncılık, İstanbul, 2015.

⁹⁰ Otto Yayınları, Ankara, 2016.

⁹¹ Rağbet Yayınları İstanbul, 2017.

⁹² Çev. Mehmet Özşenel, İfav Yayınları, İstanbul, 2017.

⁹³ TDV Yayınları, Ankara, 2016.

⁹⁴ Server Yayınları, İstanbul, 2017.

⁹⁵ Merkezü'l-İmami'l-Elbanî, Amman, 2018.

⁹⁶ İnsan Yayınları, İstanbul, 2019.

⁹⁷ İslam Üniversitesi Yayınları, Medine, 2020.

786/1384), İbn Hacer (ö. 852/1449), Aynî (ö. 855/1451) ve Kastallânî (ö. 923/1517) gibi âlimler, vahyin bu yönüne dikkat çekmişlerdir (Kirmânî, 1981: I. 14; İbn Hacer, 2003: II. 11; Aynî, 1972: I. 15; Kastallânî, I. 48). Vahiy kelimesinin Kur'an'daki yaygın kullanımı da zaten bu yöndedir.

Sonuç olarak vahiy, hızlı ve gizli bir tarzda bir şeyin bildirimi olup İslâmî terminolojide, Allah Teâlâ'nın, tebliğini istediği hükümleri ve diğer haberleri gizli bir yolla peygamberlerine bildirmesi anlamında kullanılmaktadır (Ebû Zehv, 2007: 32). Allah'tan gelmesi bakımından vahiy gibi kabul eden bazı âlimler, bu nedenle vahiy kavramı içine ilhamı da dâhil etmişlerdir. Ancak bu, çoğunluk tarafından benimsenmemiş, genel olarak vahyin peygamberlere has bir durum olduğu kabul edilmiştir (Akçaoğlu, 2010: 18).

4.2. Sünnet'in Tanımı

1. Sözlük Anlamı:

Sünnen kelimesinden alınıp, yol, vecih, kast anlamında kullanılmıştır (İbn Manzûr, 1990: XII. 226). Bundan başka kullanılan manalar şunlardır:

a. Sîret, çığır (İbn Manzûr, 1990: XII. 225): İster iyi isterse kötü anlamda kullanılmıştır. Ayrıca bu manada kullanıldığını gösteren şiirler bulunmaktadır. Bu anlamda delil olarak kullanılan hadis de şudur:

“Kim İslâm'da güzel bir çığır açarsa, ona, o açtığı çığırın sevabı ve kendisinden sonra onunla amel edenlerin sevabı da verilir. Kim de İslâm'da kötü bir çığır açarsa, ona, o açtığı çığırın günahı ve kendisinden sonra onunla amel edenlerin günahı da verilir” (Müslim, *Zekât*, 20).

b. Karakter, yaratılış ve şekil (İbn Manzûr, 1990: XII. 225).

c. Uyulan imam.

d. Ümmet veya evvelkilerin sünneti.

e. Uyulan adet (Kur'an ifadesi), ister iyi isterse kötü olsun fark etmez.

f. Merkebin sırtındaki siyah çizgi (Ezherî, XII. 304).

g. Medine'de bilinen bir hurma türü (Ezherî, XII. 306).

i. Sünnetullah: İlahî kanun, nizam, hikmet gibi anlamlarda kullanılmıştır.

(Fetih: 23; Fâtır: 43).

Hadis âlimlerinin örfünde itikatta gidilen yola bu isim verilmiş, bu ümmetin ilk gelenleri olan sahabe, *tabi' in* ve onların yolundan gidenlerin adı olmuştur (Useymîn, 2008: 16). Ayrıca H. II. ve III. asırda Ehl-i Sünnet itikadıyla ilgili ortaya çıkan eserler genelde *es-Sünne* ismiyle telif edilmiştir (Mısıri, 1992: 44).

2. İstılahı Anlamı:

a. Genel anlamda: Kur'an'da olmayıp Nebî (s.a.v)'den sadır olan söz ve fiil anlamındaki emir ve yasaklar veya mendup olan şeylere denilir (İbnü'l-Esîr, II. 409).

b. Şayet bu lafız Nebî (s.a.v)'den başkasının sünneti kastedilirse, kayıtlandırılır ve mutlak olarak ifadelendirilmez (Emîn, 1998: I. 25).

c. Bazen sahabînin ameli de- ister bu amelin sünnet 'te delili bulunsun, isterse bulunmasın- sünnet kapsamına girmektedir. Çünkü söz konusu amel, sahabî indinde sabit olup bize nakledilmemiş bir sünnet olabilir. Buna örnek olarak; içki içenin cezası, Mushaf'ın toplanması ve divanların *tedvin* edilmesi gibi (Emîn, 1998: I. 27). Bunun delili ise İrbâz b. Sâriye'den (r.a) rivayetle:

'Size benim ve Râşid Halifeler' inin sünnetini tavsiye ederim' hadisidir (Tirmizî, *İlim*, 16; İbn Mâce, *Mukaddime*, 6; Dârimî, *Mukaddime*, 6).

d. Bid 'at karşılığında kullanılan sünnet (Fevzî, 1981:16): Örneğin, sünnet 'e uygun amel eden kimseye, falan sünnet üzerinedir. Din 'de sabit olmayan bir amel ihdas eden kimseye de falan bid 'at üzerinedir denilmesi gibi (Şâtibî, IV. 2).

e. Farz olmayıp nafil cinsinden olan ibadetlere, ister müekked olsun isterse olmasın sünnet

denilmiştir (Fevzî, 1981:16).

4.3. Hadis'in Tanımı

1. Sözlükte Hadis:

Eskinin (kadîm) karşılığı yeni, söylenen söz veya haber anlamında kullanılmıştır. Hadisi Şerifte:

“Sözlerin en doğrusu Allah'ın kitabıdır” (Müslim, Cuma, 13) ifadesinde hadis lafzı söz anlamında

kullanılmıştır.

Kur'an-ı Kerim'de:

‘Sana Musa'nın haberi gelmedi mi?’ (Tâhâ: 29) ayeti kerimesinde hadis lafzı haber anlamında

kullanılmıştır.

2. İstilah Anlamı:

Allah Rasûlü (s.a.v)'in söz, fiil ve takrirlerine ait haberlerdir (Başaran- Sönmez, 2013: 2). Sünnet ile hadis arasındaki farka gelince; hadis âlimlerinin çoğuna göre her ikisi de müteradif anlamda kullanılmıştır. Bazıları ise ikisini ayırmıştır. Şöyle ki: Hadis; nakledilen kavli, fiili ve takriri şeylerdir. Sünnet ise; Nebî (s.a.v) döneminde sahabînin son dönemine kadar Dini uygulamadaki tarz, model anlamında algılanmıştır (Sabbâğ, 2003: 10).

Sünnet ile hadisin farkını ortaya koyan açıklamalar arasında kayda değer olanı şudur: “Sünnet, Allah'ın Kitabı'nın, Allah'ın Rasûlü (s.a.v) tarafından evrensel planda yapılmış beyandır. Hadis ise; bu beyanın yazılı belgeleridir” (Çakan, 2016: 23, 43).

5. Sünnet'in Vahiyle İlişkisi

Bu başlık altında sünnet'in kaynağı ya da vahiy ile ilişkisi ele alınacaktır. Genel anlamda, konuyla ilgili görüşlere baktığımızda, şu görüşlerin yaygın olduğu görülmektedir.

a. Sünnet tamamen vahiy ürünüdür.

b. Sünnetin bir kısmı vahiy ürünü, diğer kısmı da Hz. Peygamber'in tasarruf ve içtihadlarıdır.

c. Sünnet vahyin ürünü değildir (Erdoğan, 1995: 70-79; Sancaklı, 1998: 56,66; Dereli, 2010: 147-158; Ebû Zehv, 2007: 31; Akçaoğlu, 2010: 109-131; Köktaş, 148).

Netice itibarıyla sünnet ve hadisler, alimlerin çoğulu tarafından vahiyyle yakından bağlantı ve onun bir türü olarak kabul edilmişler, Kur'an'ın vahiy metlûv, sünnetin ise vahiy gayr-ı metlûv olarak isimlendirmişlerdir (Erdoğan, 1995: 70; Görmez, 1997: 64; Karacabey, 2002: 180-183; Ebû Zehv, 2007: 34). Ancak sünnet'in yani hangi kısımlarının vahiy kapsamına girdiği ve hangilerinin de bu kapsamın dışında kaldığı tartışma konusu olmuştur (Karacabey, 2002: 184-185, 194-197).

Öncelikle iyice belirtilmesi gerekir ki, şer'i hükümleri beyan etme noktasında sünnet, hiç şüphesiz vahyin mahsulü kabul edilmiştir (Erdoğan, 1995: 198-199; Karacabey, 2002: 150-151, 177). Hiç mümkün müdür ki, Kur'an-ı Kerîm vahiy olsun da hükümlerinin beyanı ve ona göre uygulama şekli beşerî bir keyfiyete bırakılmış olsun. Böyle bir eyleme müsaade edilseydi, vazeden hükümlerin vahiy olmaktan çıkması için yeterli bir sebep olurdu ki bu da uygulama şekliyle beraber Allah'ın (c.c.) dini olmazdı. Kaldı ki Hz. Peygamber'e Kur'an dışı vahiy geldiğini ifade eden ayet-i kerimeler bulunmaktadır. Öncelikle konuyla ilgili ayeti kerimeleri ele alıp, bunların analizini yapmaya çalışalım.

5.1. Hz. Peygamber'e Kur'an Dışı Vahiy Geldiğini Bildiren Ayetler

Hz. Peygamber'e Kur'an dışı vahiy geldiğini ifade eden birden fazla ayet-i kerime bulunmaktadır. Fikir vermesi açısından konuyla ilgili bazı ayetleri zikredip, analizini yapmaya çalışacağız.

1. Cenâb-ı Hak Kur'an'ı Kerîm'de şöyle buyurmuştur:

“(Ey Peygamber Hanımları!) Evlerinizde okunan Allah'ın ayetlerini ve hikmetini hatırlayın...” (Ahzâb: 33-34).

Ayetten anlaşıldığına göre hikmet; ayetlerden ayrı bir şeydir ve okunmaktadır. Buradaki hikmet' in sünnet' ten başka bir şey olması düşünülemez. Çünkü Peygamber (s.a.v)'in hanesinde

Kur'ân ve hadislerden başka bir şey okunmuyordu:

2. Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

“Allah sana kitabı ve hikmeti indirmiş ve sana bilmediğini öğretmiştir” (Nisâ: 113).

İkinci ayette ise hikmet; Kur'ân gibi indirilmektedir. Öyleyse sünnet'in karşılığı olan bu hikmet, anlaşıldığı üzere vahiy edilmektedir.

Kur'an-ı Kerim'in pek çok ayetinde, Hz. Peygamber (sav)'den bahsedilirken onun, “Kitab'ı ve Hikmet'i öğretme görevinden bahsedilmektedir (Bakara: 129; Âl-i İmrân: 129, 164; Cum'a: 2) (Şâfiî, 1979: 76). Ayrıca İmam Şafiî ve pek çok ulema “Kitab'ın” Kur'an, “Hikmet”in de sünnet olduğu görüşündedir (Şâfiî, 1979: 32, 78; Taberî, 2005: III. 2047; Suyûfî, 23; Sancaklı, 1998: 57; Köktaş, 143).

3. Yüce Allah şöyle buyurur:

“(Ey Rasûlüm!) Onu (vahyi) çabucak almak için dilini kımlatma. Muhakkak ki onu (Kur'an'ı) toplamak (senin kalbine yerleştirmek) ve onu okutmak bize aittir. O halde, biz onu okuduğumuz zaman, sen onun okunuşunu takip et. Sonra hiç şüphe yok ki onu açıklamak da bize aittir” (Kıyâme: 16-19).

Burada çok açık bir ifade ile Cenâb-ı Hak, vahiy yoluyla Kur'an'ı, Nebî (s.a.v)'e ilkâ ettirdikten sonra yine o Kur'an'ın açıklanmasını Nebî (s.a.v) vasıtasıyla ona ait olduğunu vurgulamıştır. Böylelikle Kur'an'ın beyanı olan sünnetin de vahiy yoluyla geldiği anlaşılmaktadır.

4. Yüce Allah şöyle buyurur:

“Allah'ın sana gösterdiği şekilde insanlar arasında hükmedesin diye sana Kitabı hak ile indirdik...” (Nisâ: 105).

Yine bu ayette Allah (c.c) indirmiş olduğu Kitabı, Nebî (s.a.v)'e gösterdiği şekilde hükmedebilsin diye gönderildiğini bildirirken Kur'an'ı Kerim'e izafeten hüküm verme şekli Allah tarafından gösterilmesi, yine sünnet'in vahiy mahsulü olduğunu gösterir.

5. Yüce Allah şöyle buyurur:

“O (Rasûl) hevasına göre konuşmaz. O'nun konuşması, kendisine vahyedilenden başka bir şey değildir” (Necm: 3-4).

Bu ayetin şumulüne Kur'ân ayetleri girdiği gibi sünnet de girmektedir. Buna delil olarak söz konusu ayetin tefsiri sadedinde İbn Kesîr'in Ebû Dâvûd'un Süneni'nden naklettiği şu hadistir:

Abdullah b. 'Amr (r.a) şöyle der:

“Ezberlemek maksadıyla Allah Rasûlü (s.a.v)'den duyduğum her şeyi yazıyordum, Kureyşliler bunu yapmaktan beni yasaklayarak, 'Sen Rasûlullah (s.a.v)'den duyduğum her şeyi yazıyorsun. Halbuki o da bir insandır ve kızgınlık anında konuştuğu şeyler olur' dediler. Bu yüzden yazmayı bıraktım ve durumu Rasûlullah'a (s.a.v) anlatınca bana şöyle dedi:

“Yaz! Nefsimi elinde tutan Allah'a yemin olsun ki, benim ağızımdan haktan başka bir şey çıkmaz” (İbn Kesîr, 1987: IV, 260).

Yine İbn Kesîr İmâm Ahmed'in Müsnedi'nden yaptığı nakilde Ebû Hureyre (r.a) söyle demiştir:

'Allah Rasûlü (s.a.v) ben haktan başka bir şey söylemem dediğinde, sahabîler: 'Bizimle bazen şakalaşıyorsun ey Allah'ın Rasûlü!' dediler', bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.v): “Muhakkak ki ben haktan başka bir şey söylemem” diyerek sözünü tekrarlamıştır' (İbn Kesîr, 1987: IV, 260).

6. Yüce Allah şöyle buyurur

“...Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz. -Allah'a ve ahirete gerçekten inanıyorsanız- onu Allah'a ve Rasûl'e havale edin (yani onların talimatına göre uygulayın.)” (Nisâ: 59).

Buna göre, ihtilaf ve çekişmenin bu iki vahiy dışında kaldığını ve bunun ancak vahiy mahsulü olan kaynaklarla çözüleceğini bildiriyor. Eğer sünnet vahiy olmayıp Kur'an'ın beşerî bir yorumu olsaydı, beşerin ihtilafını çözmek için ona havale etmezdi. Bilakis Kur'an'ın vahiyle yetinirdi.

5.2. Sünnet'in Kaynak Değerini Ortaya Koyan Bazı Hadisler

1. Rasûlullah (s.a.v) şöyle buyurur:

"Size, Allah'ın (c.c) Kitabı ve onun elçisinin Sünnet'i olmak üzere iki şey bıraktım. Onlara sarıldığınız müddetçe sapıklığa düşmezsiniz" (Hâkim, 1990: I. 171-172).

Hız. Peygamberi bu tavsiyesinde, Kur'an ve sünnetin Din'in iki temel kaynak oluşunu vurgulaması önemlidir. Çünkü sünnetin Kur'an'dan sonra kendisine sarıldığında sapıtmama garantisi olarak gösterilmesi, ancak vahiy ve hidayet kaynağı olmasıyla izah edilebilir.

2. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurur:

"Haberiniz olsun, bana Kur'an ve onunla birlikte misli verildi" (Ebû Dâvud: 4604; Dârimî: 606).

Bu hadis, Kur'an dışı Hız. Peygamber'e vahiy geldiğini Hız. Peygamber'in kendisinin bildirmesi önemli bir delildir.

3. İmrân b. Husayn şöyle demiştir: "Kur'an nazil oldu, Rasûlullah'a (s.a.v) sünnetler vaz etti" (İbn Hanbel, 1985: IV, 445).

4. Evzâ'î (öl .187), Hasan b. 'Atiyye'nin şöyle dediğini nakleder:

"Kur'an, Rasûlullah'a (s.a.v) inirdi. Sünnet'i de ona Cebrail (a.s) indirirdi" (Dârimî, Mukaddime, 49; İbn Abdilber, 1994: II, 234).

Diğer bir rivayette ise şöyle gelmiştir:

"Cebrail (a.s), Rasûlullah' (s.a.v) aynen Kur'an'ı indirdiği gibi Sünnet'i de indirdi ve ona Kur'an'ı öğrettiği gibi onu da öğretirdi" (Suyûtî, 53).

Gerek Sahabe' den gerekse Selef alimlerinden nakledilen rivayetler, sünnetin ne şekilde vahyedildiği konusunda bize fikir vermektedir.

6. Sünnet'in Muhteviyatı ve İşlevsel Değeri

Bu başlığımızda sünnetin ihtiva ettiği alanlarıyla Kur'an-i Kerim'i açıklarken sahip olduğu işlevsel değeri üzerinde durulacaktır.

6.1. Sünnet'in Beyân Fonksiyonu

Sünnet'in beyan yönünü en belirgin bir ifadeyle ilk olarak ortaya koyan İmâm Şafii'dir. O, sünnet'in Kur'an karşısındaki hukukî konumunu tespit ederken sünnetin Kur'an'ı açıklama görevi hususunda kayda değer bilgiler verir. Biz onun verdiği bilgiler ışığında konuyu işlemeğe çalışacağız.

İmâm Şâfiî şöyle söyler:

"İlim ehlinde Nebî (s.a.v)'in Sünneti 'nin Kitap karşısındaki üç görevi olduğu konusunda muhalif görüşte olanı bilmiyorum. Bunlardan ilk ikisi hakkında âlimler ittifak halindedirler:

- Allah'ın, Kur'an'da hükmünü açıkladığı konuda, Rasûlullah (s.a.v), Kitabı'nı nassını teyit eden bir sünnet ortaya koyar.

-Allah'ın, Kur'an'da mücmel (özü belirtilmiş, açıklaması yapılmamış) olarak bildirdiği konularda, Rasûlullah (s.a.v), onunla Allah'ın neyi murat ettiğini açıklayan bir sünnet ortaya koyar.

-Kitap'ta hakkında hüküm bulunmayan konuda, Rasûlullah (s.a.v) müstakilen bir sünnet ortaya koyar" (Şâfiî, 1979: 91-92; Suyûtî, 27-28).

Şafii'nin ortaya koyduğu bilgiler ışığında sünnetin Kur'an'ı açıklama şekillerini şu şekilde ortaya koyabiliriz:

1)- İcmâl ve tafsil yönüyle sünnet, Kur'an'ı Kerim'e muvafık ve onu destekleyici olarak gelir. Örneğin; namaz, zekât, oruç ve haccın vücûbiyyetini, şart ve rükünlerine değinmeyerek bu manayı ifade eden hadislerdir ki, konuyla ilgili ayeti kerimelere muvafık olarak varit olmuştur.

2)- Mutlakını mukayyet, mücmelini tafsil, müşkilini izah, genel olanını hususileştirme, müphemini açıklama gibi, fonksiyonları yerine getirmek suretiyle, Kur'an'ın hükümlerini tefsir eder. Örneğin; ayette geçen siyah iplikten beyaz ipliğin ayrılmasından (Bakara: 187) maksadın; günün beyazlığı ve gecenin karanlığı olduğu, hırsızın elini kesme amelîyesinin; sağ el ve bilekle sınırlandırılması, ya da ayetteki:

"İnanıp da imanlarına herhangi bir zulüm bulaştırmayanlar (var ya)" (En'âm: 82) lafzından muradın

'şirke bulaşmayanlar' anlamında olduğu sünnetin açıklamasıyla anlaşılmıştır. Sünnet'in çoğu bu türden olduğu için Kur'an'ı beyan etme vasfını kazanmıştır. Bu iki türden gelen sünnetin fonksiyonu konusunda ilim adamları arasında ihtilaf yoktur.

3)- Kur'an'ın hüküm vazetmediği bir konuda sünnet hüküm getirir. Örneğin; yırtıcı hayvanlardan pençeli olanların ve evcil eşeğinin yenilmesinin haramlığı gibi hükümlerdir (Abdülhâlik, 1995: 495-497; Acâc, 1987: 35-37). Bunların örnekleri detaylı olarak yeri geldiğinde verilecektir.

Üçüncü türden gelen sünnet'in hüküm koymadaki istiklaliyeti konusunda usûlcüler arasında ihtilaf söz konusu olmuşsa da Sünnet, her üç kategoride işlevini yerine getirirken Kur'an'a muhalif olmayacağı düşünülmektedir. Ancak sünnet birtakım hükümleri vazederken müstakil olarak mı, yoksa Kur'ân naslarında- zımnen de olsa- bir aslın bulunması yoluyla mı vazeder? Yani Kur'an'ın genel naslarına dahil olur mu? Birinci görüş, cumhûr alimlerin görüşüdür (Erdoğan, 1995: 235). İkinci görüş ise Şâtibî ve Ebû Zehrâ'nın görüşüdür (Şâtibî, IV. 6-8; Ebû Zehrâ, 113).

İkinci görüş tercih edilip de sünnetin, Kur'an'a muvafakat ettiği alınır, Kur'an'a fazladan getirdiği hükümler alınmaz, dolayısıyla sünnetin tek başına hüküm koyma yetkisi yoktur denilecek olursa, bu durumda Peygamber'e (s.a.v) hususî itaati emreden ayetlerin anlamı kalmayacaktır. Ayrıca Abdülğani Abdülhâlik bu meseleyi çok detaylı bir şekilde ele almakta ve Şâtibî'nin bu konudaki görüşünü eleştirmektedir (Abdülhâlik, 1995: 504-515).

Kaldı ki Cenâb-ı Hak şöyle buyuruyor:

"Kim Rasûlullah'a itaat ederse Allah'a itaat etmiş gibidir..." (Nisâ: 80).

Aşağıdaki başlıkta zikredilecek olan delillerden hareketle cumhur âlimlerin savunduğu görüşün delilleri ele alınacaktır.

6.2- Sünnet'in Tek Başına Hüküm Vaz Etme Yetkisi

Sünnet'in tek başına hüküm koyma yetkisi konusunda gerek *Kur'an'ı Kerîm'*de ve gerekse hadislerde azımsanmayacak derecede deliller gelmiştir. Önce *Kur'an'ı Kerîm'*deki delilleri gözden geçirelim.

6.2.1- Kur'an'ı Kerîm'deki Deliller

a. Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

"Hayır; Rabbine andolsun ki, aralarında çıkan anlaşmazlık hususunda seni hakem kılıp, sonra da verdiğin hükümden dolayı içlerinde hiçbir sıkıntı duymaksızın (onu) tam manasıyla kabullenmedikçe iman etmiş olmazlar" (Nisâ. 65).

b. Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

"...Peygamber size neyi verdiyse onu alın, size ne yasakladıysa ondan sakının..." (Haşr: 7).

c. Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

"...Onun (Peygamber'in) emrine aykırı davrananlar, başlarına bir bela gelmesinden veya kendilerine çok acıklı bir azap isabet etmesinden sakınsınlar" (Nûr: 63).

d. Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

"İşte bunlar, yanlarındaki Tevrat ve İncil'de yazılı olarak buldukları o elçiye, o ümmi Peygamber'e tabi olanlar (var ya); işte O Peygamber, onlara iyiliği emreder, onları kötülükten nehyeder; onlara, temiz (ve güzel) şeyleri helal, pis (ve zararlı) şeyleri de haram kılar..." (Arâf:157).

e. Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

"Kendilerine Kitap verilenlerden Allah'a ve Ahiret Günü'ne iman etmeyen, Allah ve Rasûlü'nün haram kıldığını haram saymayan ve Hak Din'i (kendine) Din edinmeyen kimselerle küçülerek elleriyle cizye verinceye kadar savaşın" (Tövbe: 29).

f. Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

"Allah ve Rasûlü, bir işe hüküm verdiği zaman mümin erkek ve mümin kadına, o işi kendi isteklerine"

göre seçme hakkı yoktur..." (Ahzâb: 36).

g. Peygamber'in (s.a.v) emrettiği ve yasakladığı konularda, ona itaatın vücûbiyyetine delalet eden Kur'an-ı Kerim'deki naslar, Kur'an'ı teyit eden ve açıklayan sünnet ile tek başına hüküm vazeden sünnet arasında Hz. Peygamber'e itaat konusunda bir ayırım yapmamıştır. Bilakis bazı ayetler bu istiklaliyeti sünnet'e teslim etmektedir. Örneğin: *"Ey iman edenler, Allah'a itaat edin. Peygamber'e de itaat edin ve sizden olan emir sahiplerine de..."* (Nisâ: 59).

Bu ayetin tefsirinde et-Tîbî şöyle der:

"Peygamber'e (s.a.v) itaatın istiklaliyetine işaret etmek için ayeti kerimede:

"...Peygamber'e de itaat edin..." (Nisâ: 59) diyerek fiil, işaretten tekrarlanmış fakat:

"...ve sizden olan emir sahiplerine de..." derken (Nisâ: 59) *"itaat edin"* fiili tekrarlanmamıştır" (Tîbî, 1993: I. 118).

Dolayısıyla ayette geçen idarecilere itaat emrinin kayda bağlandığı ve mutlak olmadığı anlaşılmaktadır. Konuyla ilgili ayetlerden başka ayeti kerimeler de bu hususta delil sayılabilecek mahiyettedir.

6.2.2. Hadislerdeki Deliller

Bu konudaki gelen hadislerde zikredilen delillere gelince, genel manadaki delillerin yanında, hususî anlamda bazı deliller de bulunmaktadır. Şöyle ki:

a. Genel Deliller:

Sünnet, ister ayetleri teyit, isterse onları beyan etme maksadıyla ya da tek başına hüküm vazetme şeklinde varit olsun, sünnetin bağlayıcılığını ortaya koyan hadislerin geneli buna delil mesabesinde. Örneğin: *"Size Sünnetimi tavsiye ediyorum"* (Ebû Dâvud: 4607; İbn Mâce: 42) hadisidir. Söz konusu hadislerin çokluğu bu geneli kesinleştirmektedir.

b. Husûsî Delil:

Örneğin: *"Bana Kur'ân ve onunla birlikte misli verildi, karnı tok ve yastığına dayanmış bir adamın: 'Size gerekli olan Kur'an'dır, onda neyi helal bulduysanız, onu helal ediniz, neyi de haram bulduysanız, onu haram ediniz' demesi yakındır. Biliniz ki Allah Rasûlü'nün haram kıldığı şeyler, Allah'ın haram kılması gibidir"* (Ebû Dâvud: 4604) şeklindeki hadis ve değişik lafızlarla gelen hadisin versiyonlarını ele aldığımızda, Peygamber'in (s.a.v) bizzat kendisinin tek başına hüküm koyma yetkisine sahip olduğunu vurgulayan ifadelerini görmekteyiz.

Ayrıca İbn Kuteybe (ö. 276/889)⁹⁸, İbn Teymiye (ö. 728/1328)⁹⁹ ve İbn Kesîr (ö. 774/1373) hadiste geçen *misil* lafzının sünnet anlamında olduğunu ifade etmişlerdir (İbn Kuteybe, 1988: 166; İbn Teymiye, 1985: 120; İbn Kesîr, 1987: I. 3).

c. Sahabe' nin Konuyla İlgili Görüşü:

Abdullah b. Abbas şöyle demiştir: *"Resûlullah (s.a.v) helal ve haram kılıcı olarak gönderilmiştir"* (Taberî, 1983: I. 155).

6.2.3. Aklî delil

Hz. Peygamber (s.a.v) vahyi tebliğ etmede hatadan masum olduğuna, göre, sünnet'in tek başına hüküm getirmesi, aklen mâni olmaması gerekir. Ayrıca Cenâb-ı Hakk'ın hükümlerini, Peygamber'in (s.a.v) tebliğ etme hususunda hangi yolu kullanmış olursa olsun gerçekleşmesi mümkündür ki, bu aklen caiz görünmektedir.

Kaldı ki âlimlerin ittifakıyla hükümleri tebliğ etme olayı hem Kur'an'la hem de sünnet ile fiilen vukû bulmuştur.

Müfessirlerden Taberî ve Yemen ulemasından Şevkanî, çağdaş hadisçilerden Abdülğaniy Abdülhalik, Muhammed Ebû Zehv, Osman Koçkuzu ve ismini zikretmediğimiz birçok zevât Cumhur'un görüşünü paylaşmaktadır (Taberî, 1983: I.190-191; Şevkânî, 29; Abdülhâlik, 1995: 504; Ebû Zehv, 2007: 62-66; Koçkuzu, 1988: 107).

Sünnet'in müstakilen hüküm vazetme fonksiyonu üzerindeki görüşleri delilleriyle birlikte tetkik eden Mustafa es-Sibâî, aslında âlimler arasında meselenin özüne ait bir görüş ayrılığı bulunmadığını, aradaki farkın, meseleyi takdim ederken kullanılan ifadelerde olduğunu -isabetle-belirtmektedir (Sibâî, 1985: 379-385).

6.3- Sünnet'in Tek Başına Vazettiği Bazı Hükümlere Örnekler

Sünnet'in hukukî değerini iyi bilen sahabîler, önlerine çıkan meseleleri önce Kur'an ayetleriyle halletmeye çalışıyorlardı. Eğer Kur'an'da açık bir çözüm yolu bulamazlarsa, sünnet teki uygulamalarla çözümlene yoluna baş vuruyorlardı. Eğer kendileri o konuda bir bilgiye sahip değillerse, ashabı toplayıp Resulullah'tan (s.a.v) öğrendikleri bir hadis/sünnet olup olmadığını soruyorlar ve ona göre meseleyi çözümlüyorlardı.

Sünnetin hukukî değeri, ilk Müslüman nesillerinin uygulamalarında da Kur'an'dan sonraki ikinci temel kaynak olarak kendisini daima göstermiştir. Hemen belirtelim ki prensip olarak hadisin, İslâm hukukunun Kur'an'dan sonraki ikinci kaynağı olduğu konusunda İslâm hukukçuları görüş birliği içerisinde. Sünnetin müstakil olarak getirdiği bazı hükümlere örnek verilmesi yerinde olacaktır. Sözgelimi; ninenin mirası ve altıda bir olduğu, (bu konuda âlimlerin icması söz konusudur, delil ise sünnetin getirdiği müstakil hükümdür), zina eden evli erkek veya kadının recmedilmesi, zina eden bekarın bir yıllığına nefyedilmesi, bir erkeğin evlilikte bir kadını, halâ veya teyzesiyle aynı anda nikâh altında tutmasının yasaklığı, şufa (mal ve arazide ortaklık) ile ilgili hükümler, evcil eşek etinin haramlığı, Mut'a nikahın haramlığı yanında, musâkatla (araziye sulama, kullanma ve kiralama) ile ilgili hükümler, şahit ve yeminle ilgili hüküm, Ramazan'da orucunu kasten bozana kefareti (Buhârî, IV. 141, 149, 154; Müslim, III.139) ve ticaretle ilgili hükümler, namazların rekatları yanı sıra, zekâtın nisap ve ölçüleri, yırtıcı hayvanlardan pençeli olanların yenilmesinin yasaklığı, nikahta velâyet hakkıyla ilgili tafsilatlı hükme benzer örnekler gösterilebilir (Abdülhâlik, 1995: 516).

7. Hz. Peygamber'in Bilgisi ve Sünnetin Bağlayıcılığı Açısından Sınıflandırmalar

Hz. Peygamber'in bilgi sahip olduğu bilginin kaynağı ortaya koyulduktan sonra, sünnetin bağlayıcılığı açısından İslam âlimlerinin günümüze kadar sundukları sınıflandırma çabaları ele alınacaktır.

7.1. Hz. Peygamber'in Nebvî ve Beşerî Bilgisi

Kur'an'dan dışında vahyedilen sünneti bize öğreten Hz. Peygamber'in aynı zamanda bir beşer olarak dünya görüşüne sahip olması yaşamış olduğu hayatın bir gereğidir. Dolayısıyla kendisinde bazı beşerî hallerin bulunması insan olduğunun bir göstergesidir. Bunların vahiy dışında kalması gayet tabidir (Erdoğan, 1995: 222-225). Binaenaleyh nebevî sünnetin nelerin vahiyden olduğu ve nelerin de vahyin dışında kaldığını (Abdülhâlik, 1995: 334-341) bilmek için sünnetin sahibi olan Hz. Peygamber'le ilgili aşağıdaki ayırımı gitmemiz kaçınılmazdır.

1- Peygamber (Nebî) olarak Muhammed (s.a.v)

2- Beşer olarak Muhammed (s.a.v)

Bu şekilde yaptığımız ayırımın delili, şu ayette yer almaktadır: "(Ey Rasûlum!) deki: 'Ben, yalnızca sizin gibi bir beşerim, (şu var ki) bana İlahınız 'ın, sadece bir İlah olduğu vahyolunuyor'" (Kehf: 110).

Görüldüğü üzere ayetin birinci kısmı onun insan olma yönünü, ikinci kısmı da kendisine vahyedilmesi hasebiyle Peygamber (Nebî) olma yönünü ele almaktadır.

Dolayısıyla Peygamber (s.a.v)'in sahip olduğu bilgi Nebvî ve Beşerî bilgi olmak üzere ikiye ayrılmasına gidilmiştir. Bunlar da vahye dayanan bilgi ve yaşadığı toplumdan aldığı bilgiyle kendi akıl

ve tecrübesine dayanan bilgidir (Karacabey, 2002: 177-178; Sancaklı, 1998: 64). Bu bağlamda sünnetin vahiyle ilişkisi ve alanlarına paralel olarak bağlayıcılığı açısından birçok taksimler veya sınıflandırmalar yapılmıştır (Sakallı, 2014: 511).

7.2. Sünnet'in Bağlayıcılığı Açısından Sınıflandırma Çabaları

Geçmişten günümüze pek çok âlim sünneti bağlayıcılık açısından çeşitli tasnif ve taksime tabi tutmuştur. Bunlar arasında şu isimleri zikretmek mümkündür; İmam Mekhûl (ö.112/730), İbn Kuteybe (ö.276/889), et-Taberi (ö.310/1008), (ö. 354/964) İbn Hibban el-Busti, Ebu'l-Huseyn el-Basrî (ö. 463/1071), Ebû'l-Muzaffer es-Sem'anî, (489/1096), Kadî İyâz (ö.544/1149), İzzuddîn b. Abdisselam (ö.660/1262), Ebu Şâme el-Makdisî (ö.665/1267), Şihabüddin el-Karâfi (ö.684/1285), İbn Kayyim el-Cevziyye (ö.751/1350), Cemalüddin El-İsnevî (ö.772/1370), Ebu İshâk eş-Şatîbî (ö.790/1388), İbn Haldun (ö.808/1406), İbnü'ş-Şât (ö.1343/1924), Şâh Velîyyullâh ed-Dehlevî (ö.1176/1762), çağdaş alimlerden Muhammed Reşîd Rızâ, (ö.1935), Musa Cârullah Bigiyef (1949), Mahmud Şeltût (ö.1963), Tâhir b. Aşûr (ö.1973), Mevdudî (ö.1979), Abdülganîy Abdülhâlik, Muhammed Ebû Zehrâ, Muhammed Ebû Şehbe, Suleymân el-Aşkar, Mennâu'l-Kattân, Yusuf el-Kardavî ve Hayreddin Karaman gibi zevat bulunmaktadır (Aktaş, 2017: 51-52; Erdoğan, 1995: 260-264; Sancaklı, 1998: 65; Çelik, 2003: 382; Şimşek, 2008: 60-94, 110-122; Akçaoğlu, 2010: 131-145; Sakallı, 2014: 512-561; Genç, 2015: 275-287; Doğan, 2019: 676-679).

1995 yıllarında önceki sınıflandırmaları ele alan Talat Sakallı, sünnetin bağlayıcılığı açısından yapılan bu sınıflandırmaları değerlendirip eleştirdikten sonra: 1) *Bağlayıcı olan Sünnet* 2) *Bağlayıcı olmayan Sünnet* şeklinde ikili bir taksim yapmıştır. Söz konusu sınıflandırması hem öncekilerin yaptığı sınıflandırmalara paralellik arz etmesi hem de sorunun çözülmesi bağlamında katkı sağlamaktadır. Bu ikili sınıflandırmanın açılımına gelince, Talat Sakallı' ya göre, bağlayıcı olan sünnetin kapsamına: *Beyan, hüküm, Kadâ ve fetvâ*, girerken, bağlayıcı olmayan Sünnetin kapsamına: *Adet ve gelenekler, Tabii (cibilliyete dair) fiiller, içinde bulunduğu toplum ve şartların gerektirdiği sünnetler, zamanıyla mukayyet olan fiiller ve dünyevi işler girmektedir* (Sakallı, 1995: 83-84; Sakallı, 2014: 568). Akabinde dünyevi işleri de Ziraat, sanat ve zanaat, ticaret, kazanç ve geçim yolları, askerlik ve harp ile ilgili olanlar, siyaset ve yönetim ile ilgili olanlar şeklinde sıralar (Sakallı, 2014: 569).

Mustafa Genç, 2005 yıllarında *Sünnet-Vahiy İlişkisi* başlığıyla sunduğu doktora tezinde önceki taksimatı eleştirerek sünneti;

1. Doğrudan veya Zorunlu Olarak Vahye Delalet Eden Sünnet: *a. Doğrudan vahy-i metluva delalet eden sünnet, b. Doğrudan vahy-i gayr-i metluva delalet eden sünnet, c. Vahye delaletinin zorunlu olması bakımından sünnet,*

2. Neticesi İtibariyle Vahye Dayanan Sünnet: *a. Vahyin tashihine dayanan sünnet, b. Vahyin açık ve zımnî teyidine (takrir) dayanan sünnet* şeklinde tasnif ederek delillendirme açısından uzun açıklamalarda bulunmuştur (Genç, 2015: 287-428). Sünnetin bağlayıcılığı konusunda da İbn Aşur'un taksiminin en kapsamlı olan örneklerden biri olarak eleştirmeden sunması (Genç, 2015: 438-439) onu teyit ettiğini göstermektedir.

7.3. Sünnet'in Bağlayıcılığı Açısından Bir Tasnif Önerisi

Her ne kadar geçmişteki alimlerimiz ve günümüzde bazı hadisçiler, sünnetin bağlayıcılığı konusunda çeşitli taksimat veya sınıflandırma çabasında bulunmuş olsalar bile, söz konusu sınıflandırmaların nihai olduğu anlamına geldiği düşünülmemelidir. H. II. asırdan günümüze kadar sünnetin hukuki değeri açısından yapılan taksimlerin çokluğu ve farklılığı, bunun içtihadî olduğunu göstermekte ve geliştirmeye müsait olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak yapılan herhangi bir sınıflandırmanın sağlıklı olabilmesi için, bilimsel kriterlerin ve metotların doğru olarak belirlenmesine bağlıdır. Nitekim Talat Sakallı söz konusu metot ve kriterleri tespit etmeğe çalışmıştır (Sakallı, 2014: 584). Biz de bu çalışmamızda üçlü bir taksim hazırlayarak sünnetin bağlayıcılığı konusunda bir tasnif geliştirmeyi amaçladık. Bu tasnif önerimizin diğerlerine nazaran kapsayıcı olacağını düşünüyoruz.

1. Bağlayıcı Sünnet'in Kapsamına Giren Alanlar

1. Risâlet (Beyân), 2. İmamet (İdareci sıfatıyla), 3. Kadâ (Hâkim sıfatıyla hüküm verme), 4. Fetvâ (Müftü sıfatıyla fetvâ verme) çerçevesinde:

a. Akâid, metafizik alemleri ve gaybiyata ait haber verdiği haberler. Çünkü beşerin bu konuları akıyla bilmesi ve bulması mümkün değildir.)

b. Helâl ve Haram yiyeceklerle ilgili hükümler.

c. Emir ve nehiylere dahil olan uygulamalar.

d. Hz. Peygamber'in kavli ve sükûti takrirleri (onayları).

e. İbadetler (tevkifidir).

f. Ukubât. (Ceza hadleri).

g. Hasaisü'n-Nebi (Hz. Peygamber'in (s.a.v) hususî halleri), visal orucu tutması, gece namazının kendisine vacip olması, ganimet ve fey gelirleri almasının caiz oluşu, dörtten fazla kadınla evlenmesi, kendisine ve ailesine zekâtın almasının haramlığı, hanımlarıyla evliliğin haramlığı, ona ait şeylerle teberük edilmesi, ezcümle konuyla ilgili olarak hadislerde geçen hususiyetler vs...

2. Bağlayıcı Sünnet'in Kapsamına Girmeyen Alanlar

a. Hz. Peygamber'in (s.a.v) fitri ve cibillî fiilleri; oturup kalkma, yeme içme, nefsi ve bedenî ihtiyaçları karşılaması vb. durumlarıdır.

b. İdari ve müşavereye açık alanlar. Hakkında herhangi bir nas gelmemiş ve Müslümanların karar ve istişaresine bırakılmış idarî yaptırımlar ve uygulamalar.

c. Kazâ-î hükümlerde içtihad dayalı tasarruflar, maslahata dayalı hukuki yaptırımlar.

d. Tababet ve koruyucu hekimlik ile ilgili uygulamalar, tıbbi kural ve tedavi buyrukları tavsiye niteliğindedir. Bunlar genelde tecrübeye dayanır.

e. Ahlaki değer ve ölçüler, adabı muâşeret.

f. Adet ve gelenekler, giyim kuşam ve beden bakımı, herhangi bir bölgenin şartlarına bağlı uygulamalar, Belirli bir zamana bağlı fiiller.

g. Dünya işleri: Siyaset ve yönetim, ordu ve askeri tanzimi ve kullanılan silah ve araçlar, sanat ve meslekle ilgili alanlar, Ticaret ve çeşitli geçim yolları, ziraatla ilgili uygulamalar, eğitim ve öğretim metod ve araçları, tıbbî müdahaleler ve tedavi yöntemleri, çağdaş teknolojiye yararlanılan alanlar.

Dünya işleriyle ilgili olarak, hurma ağaçlarını aşılama kıssasında: "Siz dünya işlerini benden daha iyi bilirsiniz" (Müslim: 2363) veya: "Ben ancak bir beşerim, Dininiz 'den bir şey emrettiğim zaman onu alınız, kendi görüşümden bir şey emrettiğim zaman ise ben de bir insanım" (Müslim: 2362) demiştir.

Yine başka bir delilde; Bedir Savaşı'na giderken Peygamber (s.a.v)'in orduyu indirdiği mevkiinin vahye dayanmadığını öğrenen ve akabinde Hz. Peygamber'in bunun kendi görüşü olduğunu bildirdikten sonra; Hubâb b. el-Münzirî'nin itirazı dolayısıyla Hz. Peygamber'in ordunun mevkiini değiştirmesi (Hâkim, 1990: III. 482) gibi benzeri hadisler delil getirilmiştir. Zira dünya işiyle ilgili olayların ve alanların vahyin dışında kalması gayet tabiidir. Çünkü dünyevi işler, her toplumun yaşadığı bölgeye göre hayat şartlarının farklılık arz etmesiyle farklı uygulamaları zorunlu hale getirmiştir. Ayrıca yaşadığımız modern dünyada bilgi ve tecrübenin gelişmesiyle teknolojinin getirdiği yeniliklerin ortaya çıkması ve seçeneklerin çoğalmasıyla, daha önceleri kullanılan araç, imkân ve klasik yöntemlerin değişmesini gerekli kılmıştır.

3. Bir kısmı bağlayıcı, diğer bir kısmı da bağlayıcı olmayan Alanlar

a. Sosyal ihtiyaçların karşılanması konusunda yollarının belirlenmesine yönelik uygulamalar (Bunun bir kısmı vahye, bir kısmı içtihad dayalıdır).

b. Faziletli ve güzel ameller ve menkibelerle ilgili sünnetler. Bunların bir kısmı vahye bir kısmının da içtihad dayandır (Dehlevî, 2001: I, 471-473).

c. Hukuki Düzenlemeler: Medeni, muamelât hukuku ve akitler ile ilgili hükümlerde bağlayıcı olanların yanında içtihadî olan durumlar da bulunmaktadır.

d. Hz. Peygamber'in içtihat ve tasarrufları içerisinde vahiy tarafından tashih edilenler bağlayıcı kısmına girer. Tashih edilmeyen kısım ise bu alanın dışındadır.

e. Tıbbî tedavi ile ilgili uygulamalar her ne kadar tecrübeye dayansa da manevi hastalıkları Rukiye yoluyla, Kur'an ve şifalı dualar ile tedavi etme ameliyesinin vahye dayandığı söylenebilir.

Ancak mubah hükmüne dayalı cibillî, geleneksel ve dünyevi işlere ait fiillerde iki şart oluşursa, işlenen fiilin ve uygulamanın hükmü değişebilir. 1) Bu fiil ve uygulamayı emreden kavli bir emir, 2) Ya da yasaklayan kavli bir nehiy, 3) Veya dini bir hükümle ilişkili olduğuna dair bir karine bulunursa şayet (Sakallı, 2014: 551) bu durumda şer'i müdahale söz konusudur. İşlenen fiil veya uygulama sünnetin bağlayıcı kapsamına girmesiyle dini bir hükmün sınıfına dahil olacaktır. Örneğin, yemek yerken ya da bir şey içerken, sağ elle yenilmesi ve içilmesini emreden kavli bir emir neticesinde mubah olan yeme ve içme fiilinin keyfiyeti şer'i bir hükümle belirlenmektedir.

Dolayısıyla vahyin bağlayıcılık değerinin doğru tespit edilmesi gerekir. Çünkü Şâri'in, mükelleften bir fiilin yapılıp yapılmaması konusundaki talebi, *teklifi hüküm* çerçevesinde tanımlanarak, *vacip, mendup (müstehap), haram, mekruh ve mubah* olmak üzere beş farklı kategoriden birisine dahil olmasıyla gerçekleşir (Şa'bân, 1971: 225). Ayrıca hadislerin bir kısmı, sadece haber nitelikli olup bilgi ifade ederken, diğer bir kısmı da doğrudan amelle ilgilidir (Sem'ânî, 1996: 52). İbn Teymiye'nin ifadesiyle, haber niteliğinde olanlar *tasdik* edilir; farz yahut haram veya mubah gibi teşri yönü olanlara ise *ittibâ* edilir (İbn Teymiye, 1997: XVIII, 8).

SONUÇ

Çalışmamızda sunulan bilgiler ışığında, Kur'an-ı Kerimde konuyla ilgili ayetlerin netliği ve varit olan hadislerin beyanı, ayrıca geçmiş İslam âlimlerinin değerlendirmeleri göz önünde bulundurulduğunda, sünnetin önemli bir kısmının vahiy olduğu görüşünün en isabetli olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca ilk üç asırda yaşayan neslin ve sonraki devirlerde yaşayan Müslümanların sünneti hayatlarına model alarak atfettikleri değer bunun en güzel göstergesidir.

Sünnetin tamamının vahiy olduğu düşüncesi, Hz. Peygamberi, sadece vahiy nakleden salt bir peygamber görerek, onu insanî boyuttan soyutlamak anlamına geleceğinden dolayı bu düşünce ve görüşün kabul edilmesi mümkün görünmemektedir. Hz. Peygamberin 23 yıllık yaşantısında kendi döneminde bazen vahyin gelişi, bazen de beşer olarak bilgi ve tecrübesine dayanarak karşılaştığı olayları çözmesindeki beceriyle bağdaşmayacağı açıktır. Ayrıca söz konusu düşüncenin varlığı ve kabulü, günümüzde sünnetin anlaşılması ve yaşanması bağlamında birçok tıkanmalara neden olduğu açıktır. Nitekim Sahabe sünnetin tamamını vahiy kabul etseydi, Hz. Peygamber'in önerdiği bazı görüşleri sorgulama ihtiyacını duymayacaktı. Söz konusu düşünce ne kadar doğru bir görüşten olmaktan uzak ise, sünnetin/hadislerin tamamını vahiy dışında değerlendirmek de o kadar delillere ve gerçeğe aykırıdır. Bu görüş, Hz. Peygamber'in beyanlarını vahiyden soyutlamak, başka bir ifade ile reddetmek anlamına gelmektedir. Kanaatimizce, sünnet vahye dayanmakla birlikte, beşerî ve İctihadi unsurların bulunduğu görüş delillere uyum arz etmektedir.

Sünnetin bağlayıcılığı, Kur'an-ı Kerim-i beyan etmedeki fonksiyonu yanında tek başına hüküm vazetme yetkisinin olup olmadığı meselesi tartışmalara dayalı bir konudur. Söz konusu tartışmaların nedeni, sünneti bağlayıcılık açısından sınıflandırmadaki güçlüklerden kaynaklandığı söylenebilir. Geçmiş âlimlerimiz, bağlayıcılık açısından sünnetin taksimi konusunda çeşitli sınıflandırmalarda bulunmuşlardır. Bu sınıflandırmalar genel olarak incelendiğinde, birbiriyle biraz farklı görülsede aslında üzerinde düşünüldüğünde bunların birbirinden çok farklı olmadığı görülecektir.

Vahyin kapsamına giren ve girmeyen sünnetle ilgili görüşe paralel olarak ikili bir sınıflandırma yapan çağdaş hadisçilerimizden Talat Sakallı'nın önerisi gerçekçi görünmektedir. Sözelimi, 1-

Bağlayıcı olan Sünnet, 2- Bağlayıcı olmayan Sünnet şeklindeki sınıflandırması hem öncekilerin yaptığı sınıflandırmalara paralellik arz etmek de hem de sorunun çözülmesi bağlamında katkı sağlamaktadır. 2005 yılında *Sünnet-Vahiy İlişki* konulu doktora tezi hazırlayan Mustafa Genç de vahyin bağlayıcılık ve evrensellik boyutları üzerinde durmuş, sünnetin bağlayıcılığı konusunda İbn Aşûr'un tasnifini esas almıştır.

Bu bağlamda çalışmamızda da sünnetin bağlayıcılığı konusunda fayda sağlayacağı düşüncesiyle bir sınıflandırma önerisi yapılmıştır. Ancak arz edilen sınıflandırma önerimiz olsun ya da önceki sınıflandırmalar olsun bunlar işin teorik yönüdür. İşin zor olan tarafı, sunulan tasnife göre hadislerin tertip edilmesi ve yorumlanarak Müslüman toplumlara sunulmasıdır. Bu takdirde Hz. Peygamber'in sünneti bir yaşam modeli olarak hüsnü kabul görecektir ve güncel değerini koruyacaktır.

Yalnız günümüzde sünnet bilincine sahip olmayan birçok Müslüman, şer-i hükümlerin Kur'an'da olduğunu zannetmekte ve sünnete ihtiyacı olmadığını düşünmektedir. Günümüzde bu düşüncede olan kimselere bu iddialarının yeni olmadığı, İslâm'ın ilk devirlerinde bile sünneti inkâr fitnesinin baş gösterdiğini ancak bu iddiaların boş olduğunu Hasan el-Basri'nin naklettiği şu olay bize konuyla ilgili fikir vermektedir:

İmrân b. Husayn (r.a) bir gün dostlarıyla birlikte otururken içlerinden biri İmrân'a (r.a):

- *Ya Ebû Nuceyd! Bize Kur'an'dan başka bir şeyden bahsetmeyin' dedi. Bunun üzerine İmrân b. Husayn: Yer açm, yakın gelsin' dedi. Adam yaklaştı, sonra İmrân:*

- *Söyle bakayım, şimdi sen ve senin gibi düşünen arkadaşların, Kur'an'la baş başa bırakırsanız, öğle namazının (farzını) dört, ikindiye dört ve akşamı ilk ikisinde kıraat etmek şartıyla üç rekât olarak Kur'an'da bulabilir misiniz? Yine sen; altının zekâtı, ineğin zekâtı, devenin zekâtı ve çeşitli malların nerelerden alınıp, nerelere verileceği hakkında (malumatları) Kur'an'da bulabilir misiniz? Lakin ben Rasûlullah (s.a.v)'in bunları haber verirken, zekâtın bundan bu kadar, şundan bu kadar diye farz kıldığında yanındaydım. Siz ise o zaman yoktunuz. (Diğer bir rivayette):*

- *Kâbe'yi yedi defa tavaf etmek gerektiğini, Safa ile Merve arasında say etmeyi Kur'an'da bulabilir misiniz?' dedi ve ilave etti:*

- *Ey millet, bizden naklettiklerimizi (yani; hadisleri) alınız. Çünkü siz, Allah'a yemin ederim ki, eğer naklettiklerimiz (hadisler)le amel etmeyecek olursanız, mutlaka sapırsınız'. Bunun üzerine adam, İmrân b. Husayn'e (r.a) şöyle dedi:*

- *Sen beni bu bilgilerle aydınlattın, Allah'ta seni aydınlatsın (Bağdâdî, 1986: 15).*

Sahabî İmrân b. Husayn'ın (r.a) bu cevabı, son zamanlarda oryantalizm ve modernizm hareketinin körüklemesiyle yeniden gündeme getirilen 'Kur'an'la yetinme' ve hadislerin sıhhatini tayin etmek için tek ve yegâne ölçünün Kur'an'a onaylatmak olduğu iddialarını reddetmektedir. Bu tür iddiaları savunan kimselerin, kendi iddialarına bir dayanak olsun diye hadisleri, uydurma olduğu halde 'Kur'an'a arz' hadisini delil getirirken, buna karşılık sahih sünneti/sahih hadisleri reddetmeleriyle nasıl bir çelişkiye düştüklerinin farkında bile değillerdir. Sonra bu tür iddiaları ileri sürmek, 'beyan' yetkisinin ve görevinin gereği olarak Allah Rasûlü (s.a.v) tarafından açıklanmış birçok hükmü dışlamak, Kur'an ile Sahih sünneti karşı karşıya getirmek anlamına gelmektedir. Halbuki Peygamber (s.a.v)'in asla Kur'an'a ters düşmeyeceği bilinen bir gerçektir. Çünkü o vahiy ile desteklenmiş, vahyin kontrolü altında ve dinî tebliğde hatadan korunmuş bir Peygamber'dir.

“COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” beyanları:	
Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
Bu makale, Creative Commons Atf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.	
<i>The following statements are made in the framework of “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Double-Blind Peer Review:	External-independent
<i>This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.</i>	

KAYNAKÇA

- Abdülğanî, A. (1995). *Hücciyetü's-Sünne*. Riyâd: ed-Dâru'l-Âlemiyye Li'l-Kitâbi'l-İslâmî.
- Acâc, H. M. (1987). *el-Muhtasâru'l-Vecîz fi Ulûmi'l-Hadîs*. Beyrut: yy.
- Akcaoğlu, F. (2019). *Hız. Peygamber'in Kur'an Vahiyi Dışında Bilgilendirilmesi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), (Danışman: Prof. Dr. İsmail Çakan), İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akdokur Aktaş, F. (2017). et-Taberî'de Sünnet-Vahiy İlişkisi ve Sünnetin Bağlayıcılığı. *Düzce Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(1), 41-55.
- Aslan, A. (2010). *Kur'ân'da Vahiy*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Aynî, Muhammed. B. Hanefî. (1972). *Umdetu'l-kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*. I-XV. Kâhire: Mektebetü ve Matbaatu Mustafa el-Bâbî el-Halebî.
- Başaran, S. ve Sönmez, M. A. (2013). *Hadis Usûlü ve Tarihi*. Bursa: Emin Yayınları.
- Beyhâkî, Ahmed H. (1994). *es-Sünenü'l-kübrâ*. I-X. Mekke: Mektebetü Dâri'l-Bâz.
- Buhârî, Muhammed İ. (1979). *el-Câmiu's-sahîh*. I-VIII. İstanbul: yy.
- Çakan, İsmail. L. (2016). *Hadis Usûlü*. İstanbul: MÜİF. Yayınları.
- Çelik, A. (2003). *Sünnet'in Evrensel ve Tarihsel Boyutu*. Ankara: İslam'ın Anlaşılmasında Sünnetin Yeri ve Değeri Kutlu Doğum Sempozyumu.

- Dârimî, Abdullah B. (1996). *Sünenu'd-Dârimî*, (nşr. Mustafa Dîb el-Bugâ). Dîmeşk: Dâru'l-Kalem.
- Dehlevî, Şâh V. (1990). *Huccetullâhi'l-bâliga*. I-II. Beyrut: Dâru İhyâi'l-Ulûm.
- Dereli, Muhammed V. (2010). *Problematik Açıdan Kur'ân –Sünnet İlişkisi*. Ankara: Fecir Yayınları.
- Doğan, H. İ. (2019). Muhtelif Alimlerin Sünnet Taksimatı ve Sünnetin Bağlayıcılığı İbn'Aşûr Örneği. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2(19), 673-702.
- Dorman, E. (2017). *Allah'a Öğretilen Din*. İstanbul: İstanbul Yayınevi.
- Ebû Dâvud, Süleyman, S. (1969). *Sünenü ebî Dâvûd*. I-V. Humus: yy.
- Ebû Zehrâ, Muhammed. (ts). *Usûlu'l-fıkh*, Kahire: Daru'l-Fikri'l-Arabî.
- Ebû Zehv, Muhammed. (2007). *Hadis ve Hadisçiler*. Çev. Selman B. - M. Ali S. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Emîn, Sadık. E. (1998). *Mevâkıfu'l-Medreseti'l-Akliyye Mine's-Sünneti'n-Nebeviyye*. I-II. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd.
- Erdoğan, M. (1995). *Vahiy – Akıl Dengesi Açısından Sünnet*. İstanbul: İFAV Yayınları.
- Ezherî, M. Herevî. (ts). *Tehzîbu'l-Luga* (nşr. Abdullah Dervîş). y.y.
- Genç, M. (2015). *Sünnet-Vahiy İlişkisi*. İstanbul: Beka Yayınları.
- Görmez, M. (1997). *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*. Ankara: TDV Yayınları.
- Hâkim, M. Nisâbüri. (1990). *el-Müstedrek 'ale's Sahîhayn*. I-IV. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Hatîb, A. Bağdâdî. (1986). *el-Kifâye fi İlmi'r-Rivâye*. Beyrut: yy.
- Hatiboğlu, M. S. (2009). *Hz. Peygamber ve Kur'an Dışı Vahiy*. Ankara: Otto Yayınları.
- İbn Abdilberr, Y. Nemerî. (1994). *Camiu Beyani'l-İlm ve Fadlihî*. I-II. Riyad: Dâru İbni'l-Cevzî.
- İbn Hacer, A. Askalânî. (2003). *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, (nşr. Abdulazîz b. Abdillâh b. Bâz). Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l İlmiyye.
- İbn Hanbel A. (ts). *el-Müsned*. I-VI. Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî.
- İbn Kesîr, İsmail. Ö. (1987). *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*. I-IV. Beyrut: yy.
- İbn Kuteybe, A. Dineveri. (1988). *Te'vilu Muhtelifi'l-hadis*, (thk. Abdülkadir Ahmed Ata). Beyrut: Müessesetü'l-Kütübi's-Sekâfiyye.
- İbn Mâce, M. Y. Kazvînî. (1972). *Sünen*. I-II. (thk. Muhammed Fuâd Abdu'l-Bakî). Kahire: Matbaatü İsâ Babu'l-Halebî.
- İbn Manzur, M. Mısırî. (1990). *Lisânu'l-arab*. I-IV. Beyrut: Dâr Sâdır.
- İbn Teymiyye, A. Harranî. (1997). *Mecmûu Fetâvâ*, (thk. A. El-Cezzar-Enver el-Baz). I-XXXVII. Beyrut: Dar İbn Hazm.
- İbnu'l-Esîr, M. Cezerî. (ts). *en-Nihâye fi Garîbi'l-Hadîs ve'l Eser*. I-V. Beyrut: yy.
- İsfahanî, Râbig., H. M. (1970). *el-Müfredât fi Garîbi'l-Kur'ân*. Kâhire: Mektebetü'l- Mısriyye.
- Karacabey, S. (2002). *Hz. Peygamber'de Nebevi ve Beşerî Bilgi*. İstanbul: Sır yayıncılık.
- Kastallânî, Ahmed. M. (t.s). *İrşâdu's-sârî li şerhi sahîhi'l-Buhârî*. Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî.
- Kırbaçoğlu, M. H. (1993). *İslam Düşüncesinde Sünnet*. Ankara: yy.
- Kirmânî, M. Y. A. (1981). *el-Kevâkibu'd-derârî fi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî.
- Koçkuzu, A. O. (2008). *Rivayet İlimlerinde Haber-i Vâhitlerin İtikat ve Teşri Yönlerinden Değeri*. Ankara: DİB Yayınları.
- Köktaş, Y. (2019). *Hadis ve Sünnetin İslam Dinindeki Yeri ve Önemi*. İslam Düşüncesi Kılavuzu. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Mısırî, M. A. (1992). *Ehlu's-Sünne ve'l-Cema'a meâlimu'l-intilaki'l-kübrâ*. Kahire: Daru'l-İlâmi'd-Duvelî.
- Müslim, H. Kuşeyrî. (1955). *el-Câmiu's-Sahîh*. I-V. thk. Muhammed Fuâd Abdalbâkî. Beyrut: Dâr İhyâi't-Turâs'il-Arabî.
- Rifat F. A. (1981). *Tevsîku's-sünne fi'l-karni's-Sani'l-Hicrî*. Mısır: Mektebetü'l-Hanecî.
- Sabbâğ, M. L. (2003). *el-Hadîsu'n-Nebevî-Mustalahuhû, Belâgatuhû, Kütübühû*. Beyrût: Mektebu'l-İslâmî.

- Şafi'î, Muhammed. İ. (1979). *Risâle*, (nşr. Ahmed Muhammed Şâkir). Kâhire: Dâru't-Turâs.
- Sakallı, T. (1995). Sünnetin Bağlayıcılık Açısından Taksimi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 0(2), 39-102.
- Sakallı, T. (2014). *Hadisler ve Yorumları*. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Sancaklı, S. (1998). *Sünnet Vahiy İlişkisi*. *Diyanet İlmî Dergisi*, (Cilt: 34), 0(3), 53-70.
- Şatıbî, E. İ. (ts). *el-Muvâfakât fi Usûlü'l-Ahkâm*. I-IV. Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- Sem'ânî, M. Temimî. (1996). *Kavaidu'l-edille fi'l-Usûl*. (thk. Muhammed Hasan Heytu). Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.
- Şevkânî, M. Ali. (ts). *İrşâdu'l-Fuhûl ilâ Tahkiki'l-hak Min İlmi'l-Usûl*. Beyrût: Dâru'l-Ma'rife.
- Siba'î, M. (1985). *es-Sünne ve Mekânetuhâ fi't-teşri'î'l-İslâmî*. Beyrut: *el-Mektebu'l-İslâmî*.
- Şimşek, M. (2011). *İslam Hukukunda Bağlayıcılık Bakımından Hz. Peygamber'in İçtihad ve Tasarrufları*. Ankara: TDV Yayınları.
- Suyûtî, C. A. (2006). *Miftâhu'l-Cenne fi'l-İhticâc bi's-Sünne*, (nşr. *es-Seyyid el-Cemîlî*). Kâhire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye.
- Taberî, M. C. Y. (1983). *Tehzîbu'l-Âsâr, Musnedu Ömer*, (thk. Mahmud Muhammed Şâkir). Kahire: Matbaatu'l-Medenî.
- Taberî, M. C. Y. (2005). *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli âyi'l-Kur'ân*, (thk. Ahmed Abdurrezzâk el-Bekrî- Muhammed Âdil Muhammed, Muhammed Abdullâtîf Halef- Mahmud Mursî Abdulhamid). Kahire: Dâru's-Selâm.
- Tibî, Hüseyin. M. A. (1993). *Şerhu't-Tîbî alâ Mişkâti'l-Mesâbîh-el-Kâşif an Hakâiki's-Sünen*, (nşr. Abdulgaffâr Muhibbullâh). Karâçi: İdâretü'l- Kur'ân ve'l-Ulûmu'l-İslâmiyye.
- Tirmizî, Muhammed. İ. (ts). *Sünen*. I-V, (thk. Ahmed Muhammed Şâkir). Beyrût: el-Mektebetü'l-İslamiye.
- Useymîn, M. S. (2008). *Şerhu'l-Akîdeti'l-Vâsitiyye*. I-II. Riyad: Dar İbnu'l-Cevzî.
- Zebîdî, M. M. (1886). *Tâcü'l-'arûs Min Cevâhiri'l-Kâmûs*. I- X. Kahire: yy.
- Zekiyyuddîn, Ş. (1971). *Usulu'l-Fikhi'l-İslâmî*. Beyrut: yy.

“Halk-ı Cedîd” İfadesinin Kavramsal Çerçevesi*

Doç. Dr. Mehmet Tözluyurt

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4422-9010>

Yozgat Bozok Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Yozgat – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 09.03.2022

Kabul: 20.09.2022

On-line Yayın: 30.09.2022

Anahtar Kelimeler

Kelam

Halk-ı Cedîd

İnsan

Dünya

Ahiret

Araştırma Makalesi

* Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.63836>

Öz

Dünya hayatında bilinçli olma evresine ulaşan insandan beklenen ilk ödev, Kur'an'a göre kendi olma cesaretini göstererek fitratına aykırı olan düşünce ve davranışları temizlemesi; ikinci ödev ise kendisini var eden Yaratıcı'sını tanımak ve O'na gereği gibi kulluk etmektir. Zira Allah, yalnızca başka varlıklara boyun eğmeyi reddetme tavrını sergileyenlerin bağılıklarını kabul etmektedir. Ne var ki tarihi süreçte insanların çoğu çevresini kendine ait bir mülk gibi algılamakta, yeryüzünde dengeyi bozmakta, doğaya yönelik kötü tasarrufları nedeniyle insanlığı kaosa sürüklemekte ve doğada bulunan her şeyin sonlu ve sınırlı olduğunu unutmaktadır. Sonuçta ahlakî bir seçim yapmayarak Allah'tan uzaklaşmaktadır. İş, ahirette yeniden yaratılışı inkâr etme durumuna kadar gitmektedir. İnsanların bir kısmı ise zamanla elçilerin getirmiş oldukları ilahî buyrukla kendi aralarına mesafe koymaktadırlar. Bu durum onların tarihin aktör öznesi konumundan seyirci/nesnesi pozisyonuna gerilemelerine neden olmaktadır. İslam dininin insanlığın dünü ve bugünüyle tarihteki serüveni tam bir hayal kırıklığına dönüşmüştür. Allah da İslam dininin emrettiği hususları gereği gibi yerine getirmeyenlerin yerlerine başkalarını getirmek ya da itaatte kusur işlemeyen başka varlıkları yaratmak konusunda uyarılmaktadır. Kur'an'ı Kerîm ahirette yeniden yaratma hadisesini inkarcılara karşı kullanırken, dünyada yeniden yaratma olayını inananlara karşı dile getirmektedir. Bu noktadan hareketle makalede Allah Teala'nın hem inkarcılara hem de inananlara karşı kullandığı halk-ı cedîd yani yeniden yaratma kavramını incelemeye çalışacağız.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Tözluyurt, M. (2022). “Halk-ı Cedîd” İfadesinin Kavramsal Çerçevesi. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 15(91), 303-314.

*The Conceptual Framework of the Expression "Halk-ı Cedîd"**

Assoc. Prof. Dr. Mehmet Tözluyurt

Yozgat Bozok University, Faculty of Theology, Department of Basic Islamic Sciences, Yozgat – TURKEY

Article History

Submitted: 09.03.2022

Accepted: 20.09.2022

Published Online: 30.09.2022

Keywords

Kalam
Recreation
Human
World
Afterlife

Research Article

* This article was checked by Intihal.net. This article is under the Creative Commons license. Ethics committee approval is not required for this article.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.63836>

Abstract

The first duty expected of a person who has reached the stage of being conscious in the life of this world is to purify thoughts and behaviors that are contrary to his nature by showing the courage to be his own according to the Qur'an; the second duty is to recognize his Creator, who created him, and to serve Him as necessary. This is because Allah accepts only the allegiances of those who show an attitude of refusing to submit to other beings. However, in the historical process, most people perceive their environment as their own property, disrupt the balance on earth, lead humanity into chaos due to their poor savings on nature, and forget that everything found in nature is finite and limited. After all, he is moving away from Allah by not making a moral choice. It goes as far as denying the creation in the Hereafter. And some of the people are distancing themselves from the divine command that the messengers have brought with them over time. Dec. This situation causes them to regress from the position of the actor subject of history to the position of the audience / object. The adventure of the Islamic religion in the history of humanity with its past and present has turned into a complete disappointment. Allah also warns that those who do not fulfill the matters ordered by the religion of Islam as required will be replaced by others or create other beings who do not commit defects in obedience. While Karim uses the incident of re-creation in the Hereafter against the unbelievers, he expresses the incident of re-creation in the world against the believers. Proceeding from this point, in the article we will try to analyze the concept of halk-ı cedid, that is, re-creation, which Allah uses against both unbelievers and believers.

GİRİŞ

İnsanlık yerkürede durmak, yayılıp kalmak ve yeniden ondan oluşturulmak üzere var edilmiştir. Bir bakıma dünyanın ikamet edenleri ve onu bayındır hale getirenleri insanlardır. İnsanların varlık sahasına çıkarılmalarının bir diğer gerekçesi ise Allah'ın hükümlerini ve dinini yaşatmaktır (Bk. Sâ'd, 38/26). İnsan bu amacın hayat bulmasına katkı sağladığı oranda anlam kazanacaktır (Düzgün, 2021: 28).

Rabb'ini övgüyle tesbih edip takdis eden Hz. Âdem'in yeryüzünde fesat çıkarması ve kan dökecek biri olması uzak bir ihtimaldir. Ancak Hz. Âdem ile birlikte bir kısmını diğerine halife kılma ya da bozguncuların yerine yenilerini var etme kıyamete kadar devam edecektir. Kıyamet sonrasında ise yeryüzünde yapılanların karşılığının görülmesi için insanlar yeni bir yaratılışla var edileceklerdir. Ancak Kur'an'da bu yeni var edişin yokluktan mı yoksa ma'dumdan mı olacağı noktasında herhangi bir açıklama yer almamaktadır (Biçer ve Silkin, 2006: 103-129).

İnsanoğlu henüz yokken hangi varlık türünün olduğu, Yaratıcı'nın insan neslinden sonra ne tür bir varlık meydana getireceği merak konusudur. Bu bağlamda en dikkat çekici iddia, insanlığın atası olan Hz. Adem'in yeryüzünde meleklerle ve kendisinden önce gelip geçen "cân" türüne halef olduğudur. Cân, tekil bir kelime olup çoğulu "cin"dir. Cinlerin atası anlamındadır. Ebû Asvece, "cân" kelimesi ile cin'in kastedildiği yorumunu yapmıştır (Bk. Mâtürîdî, 2005: 9/468). Ne var ki bu iddia Ebû Mansûr el-Mâtürîdî (ö. 333/944) tarafından gerçeklikten uzak olarak değerlendirilmiştir (Mâtürîdî, 2005: 1/416).

1- "Halk-ı Cedîd" İfadesi

Kur'an'ın yeni(den) yaratma için kullandığı ibare "halk-ı cedîd"dir. İfadede yer alan "h-l-k" kelimesi temelde 'doğru bir biçimde oranlamak, ölçümlemek' anlamına gelmektedir. Ayrıca 'bir varlığı hiçbir asıl, köken, kaynak olmadan ve herhangi bir şeyi numune almadan var etmek, inşa etmek, vücut bahşetmek' anlamlarında kullanılmaktadır (Cevherî, 1984: 1471; İsfehânî, ty: 129-130; İbn Manzûr, ty.: 1244; Tehânevî, 1996: 762). Kelimenin konumuzla ilgili bir diğer anlamı 'elbisenin ya da bez parçasının bütünüyle eskimesi, ardından yıpranmış hale dönüşmesidir' (İsfehânî, ty: 129-130; İbn Manzûr, ty: 1246. Ayrıca bk. İbn Fâris, 1979: 1/409). İfadedeki ikinci kelime olan "cedîd" ise eskimiş' anlamına gelen 'h-l-k' kavramının karşılığı olarak kullanılmakta ve 'kumaşın kesilmesi ile yeni dikilmiş elbise' manasını ifade etmektedir. Râgıp el-İsfehânî bu anlamlardan yola çıkarak "halk-ı cedîd" ifadesinin "ikinci yaratılış" anlamına geldiğini belirtmiştir. İsfehânî'ye göre zikri geçen ibare yaşanan dünya hayatının sona ermesinin ardından gelecek olan yeni bir yaşamın yaratılmasını ifade etmektedir (İsfehânî, ty: 88-89). "Halk" kelimesini maddî, vücut sahibi ve zamansal alem olarak tarif eden Tehânevî, alemleri üç kısımda değerlendirir. Bunlar sırasıyla şehâdet alemi, mülk alemi ve halk yani mahlûkat alemidir. "Halk-ı cedîd" ifadesinin ise sûfî ıstılahta Hakk'ın nefesinden / zatından mümkün varlıklardaki varlık yapısına uzanan bağlantıdan ibaret olduğunu dile getirir (Tehânevî, 1996: 763).

Zemahşerî (öl. 538/1144) "cedîd" kelimesinin kullanıldığı kalıba göre farklı anlamlar kazandığını şu şekilde açıklamaktadır: "Kelime Basralılara göre fâ'il anlamındadır. Bu durumda kelime 'fe-huve hadîd / keskin oldu; artık keskindir' ve 'kalle fe-huve kalîl / azaldı, artık azdır' denildiği gibi 'cedde fe-huve cedîd / yeni oldu, artık yenidir' anlamına gelmektedir. Bir bakıma "iyilik edenlere Allah'ın rahmeti çok yakındır" (A'râf, 7/56) ayetindeki 'karîbun /yakin' vb. kelimeler gibidir. Kûfelilere göre ise "onu kesti" anlamındaki 'ceddehû /kesik, kopuk' fiilinden mef'ûldür. "Cedîd, dokumacının şu an elbise olarak kestiği şeydir. Ancak kelimenin kullanımı zamanla yaygınlaşmış, 'milhafetün cedîdün /yeni kesilmiş çarşaf' ifadesi bu anlam sonucu söylenmiştir" (Zemahşerî, 2003: 3-4/964).

"Halk-ı cedîd" tabiri İbn Hazm (ö. 456/1064) ve Muhyiddîn İbnü'l-Arabî (ö. 638/1240) tarafından 'sürekli yeniden yaratma' anlamında kullanılmıştır (İbn Hazm, 2017: 3/770; İbn Arabî, 1980:

126; Karadaş, 2018: 161). Ne var ki gerek ilk gerekse sonraki dönem tefsir eserlerinde zikri geçen ifadeye ‘diriltirme (ba’s)’, ‘yeniden yaratılma (el-halk ba’de’l-mevt)’ ve ‘yeniden diriltirme (el-ba’s ba’de’l-mevt)’ tarzında dünya sonrası hayatta diriltilmeye dikkat çeken anlamlar yüklenmiştir (Kaf, 50/15. Mukâtil b. Süleyman, 2003: 3/269; Huvvârî, 1990: 4/201; Taberî, 2001: 21/420-421; Zemahşerî, 2003: 3-4/1178; İbnü’l-Cevzî, 1987: 8/8).

Kur’an’da “var etmeyi ilk olarak başlatma ve onu kesintisiz bir biçimde tekrarlama” anlamındaki ‘bed’ü’l-halk ve’l-iâde’ ibaresi Yûnus 34; Neml 64; Ankebût 19 ve Rûm 27. ayetlerde yer almaktadır. Bunun yanında Kur’an’daki kimi ifadeler “ahiret yaşamı için yeniden yaratış” manasında da kullanılmaktadır. Halk (yaratma) ve iâde (yaratmayı tekrarlama) ile ilgili olmak üzere Allah’ın güzel isimleri (esmâ-i hüsnâ) içerisinde “mübdî’ (ilk yaratan) ve “mu’îd” (tekrar yaratan) isimleri bulunmaktadır. İmam Mâtürîdî’nin belirttiğine göre bu tür ayetlerin muhatap kitleleri olan puta tapanlar ahiret inancına sahip olmadıklarından söz konusu ayetlerin “ahiretteki yaratma” manasında kabul edilmesi makul değildir. Mâtürîdî zikri geçen ayetlerde yer alan bed’ ve iâde kavramlarını iki şekilde değerlendirmektedir: Birincisi tabiatı idare etmesi sırasında Allah’ın yaratmayı sürekli tekrar etmesidir. İkincisi kıyametin kopma anında insanları tekrar canlandırmasıdır (Mâtürîdî, 2005: 6/40-41). Kur’an’da bed’ ile iâdenin birlikte yer aldığı ayetlerin birçoğunda söz bağlamının ahiret yaşamıyla alakalı olmadığı dikkatleri çekmektedir (Yûnus, 10/34; Neml, 27/64; Ankebût, 29/19; Rûm, 30/27; Burûc, 85/13). Doğada her nesne kesintisiz bir değişim ve dönüşüm içerisinde olup Yüce Allah’ın sıfatların tecellileri neticesi dâimî bir yaratma ve yok etme döngüsüne tâbidir.

Kur’an’daki kimi ayetlerde “halk-ı cedîd” ifadesi ölümden sonraki yani ahiretteki yaratılışı ifade etmekte iken bazı ayetler bu dünyadaki insan da dahil farklı varlıkların yaratılabileceğini anlatmaktadır. Makalede önce halk-ı cedîd ifadesinin ‘ahiretteki yaratılış’ anlamına geldiği ayetlere değineceğiz.

2. Ahiretteki Yaratılış Anlamında Halk-ı Cedîd

Ahiretteki yeniden yaratılışı dile getiren ayetler “*Biz toprak olduğumuz zaman gerçekten yeniden mi yaratılacakmışız?*” (Ra’d, 13/5), “*Biz bir kemik yığına haline gelmiş, ufalanmışken yepyeni bir yaratmayla dirilecek miyiz, öyle mi?*” (İsrâ, 17/49, 98), “*Toprakta kaybolup gittiğimizde biz yeniden mi yaratılacakmışız?*” (Secde, 32/10)’dir. Bu ayetlerde dikkat çeken hususları şu şekilde belirtebiliriz.

Birincisi inkârcıların yeni yaratılışı / halk-ı cedîd’i inkâr etmeleri şaşılacak bir durum olarak değerlendirilmektedir. Mâtürîdî, Hasan-ı Basrî’nin inkârcıların Hz. Peygamber’in elçiliğini yalanlamalarına şaşırılmaması gerektiği (Suyûtî, 2003: 8/371), zira asıl onların toprak olduktan sonra yeniden yaratılmayı kabul etmemelerine hayret edilmesi gerektiği kanaatinde olduğunu zikreder. Mâtürîdî, bazılarının ise Hz. Peygamber’in ilahi vahiy konusunda hayranlık duyduğunu, inkârcıların ise vahiy ile alay ettiklerini (Saffât, 37/12) Hz. Peygamber’in asıl onların “*Biz toprak olduğumuz zaman gerçekten yeniden mi yaratılacakmışız?*” sözlerinden dolayı şaşkına dönmesi gerektiği görüşünde olduklarını nakleder. Mâtürîdî ayetin aslının:

“Eğer onların, senin peygamberliğini yalanlamalarına ve seni peygamber olarak kabul etmemelerine şaşırıyorsan, daha önce Allah’ın insanları ölümden sonra diriltme gücüne sahip olduğunu inkâr etmelerine şaşırılmalısın! Çünkü asıl şaşılacak şey, onların görüp şahitlik ettikleri Allah’ın kudretini ve ölümden sonraki hayatla ilgili ayetlerini yalanlamalarıdır; öyle ki eğer onlar düşünüp tefekkür etseler ve inatlarında ısrar etmeselerdi Hak Teala’nın bütün bunlara gücünün yeteceğini anlardı. Senin elçiliğini kabul etmeyi ve seni tasdik etmeyi gerektiren bir delil senin tarafından henüz onlara gösterilmedi, fakat Allah’ın ölüleri diriltmeye muktedir olduğunu ve hatta ondan da fazlasını yapmaya kadir olduğunu anlamalarına yetecek pek çok delil Allah tarafından onlara gösterildi” (Mâtürîdî, 2005: 6/308) şeklinde olduğunu zikreder. Burada inkârcıların ahireti inkâr etmiş olmaları, Allah’ı inkâr gibi kabul edilmektedir. Çünkü onlar, ‘Allah ölüleri diriltemez’ diyerek Yüce

Allah'ı aciz görmüşlerdir. Hâlbuki Rabb'ini aciz gören gerçek Rabb'i ve gerçek İlah'ı tanımamış demektir" (Râ'd, 13/5. Ayrıca bk. İsrâ, 17/49; Mâtürîdî, 2005: 7/57-58).

Zemahşerî'ye göre öldükten sonra dirilmeyi inkâr edenlerin ifadeleri hakikaten hayret edilmeye değer, garip karşılanacak bir sözdür. Zira Hz. Peygamber'e bildirilen büyük sanat eserlerini varlık sahnesine çıkarmaya kadir olan, onları yaratmakla bıkip yorulmayan Zât için bunları yeniden yaratmak çok daha basit ve kolaydır. Dolayısıyla, onların inkârları görülmemiş ve duyulmamış derecede tuhaf bir şeydir (Zemahşerî, 2003: 1-2/562).

İkincisi insanlar/inkârcılar kemik yığını haline gelip un ufak olmuş olsalar da yepyeni bir yaratılışla var edileceklerdir. Mâtürîdî inkârcıların kendilerinin kemik yığını haline geldiklerinde, eskimiş ve parçalanmış, ufalanmış ve toz toprak olduklarında yeniden yaratılmayacaklarına inandıklarını "Çürümüş kemikler haline dönmüşken mi?" diyor ve ekliyorlar: "O takdirde bu, bizim için zararlı bir dönüş olur!" (Nâziât, 79/11-12) ayetini delil getirerek ortaya koymaktadır. Mâtürîdî, onların bütün bu sözleri, dirilişi uzak ihtimal olarak görmek ve kabul etmemek, kendilerinin diriltip yaptıkları eylemler sebebiyle cezalandırılacaklarına dair bildirimle alay etmek için söyledikleri kanaatindedir. Allah'ı bilmemeleri, kendilerini sözü edilen şekilde şaşkınlık ve alay etmeye sevk etmiş, bunun sonucunda da Allah'ın, ölümden sonra diriltmeye kadir olduğunu inkâr etmişlerdir. Mâtürîdî ahiretteki yaratılışı inkâr edenler ile Mû'tezile'nin aynı görüşte birleştiklerini zira onların da Allah'ın, kullarının işlerini yaratmaya kâdir olduğu gerçeğini inkâr ettiklerini belirtmiştir. Ona göre Mû'tezile'nin o inkârcıların aleyhine ilk yaratılışa dair ileri sürebilecekleri herhangi bir delilleri bulunmamaktadır. Zira kâfirlerin Mû'tezile'ye: Sizler Allah'ın ilk yaratmaya güc yetirici olduğunu kabul ediyorsunuz da kulların yapmış olduğu fiilleri yarattığını inkâr mı ediyorsunuz, sizlerin bu konuda öne sürecek herhangi bir deliliniz yoktur" şeklinde söz söyleyebileceklerini dile getirir (İsrâ, 17/49, 98; Mâtürîdî, 2005: 7/57-58, 117. Ayrıca bk. Âşûr, 1984: 15/124, 219).

Üçüncüsü insanların/inkârcıların kevnî ayetlerden hareketle gökleri ve yeri yaratanın kendilerinin benzerlerini de yeniden yaratmaya kadir olduğunun farkına varabilecek bir donanıma sahip olduklarıdır. Bununla birlikte bireyin kanaatlerinden ziyade önyargıları, varlığının tarihsel gerçekliğini oluşturmaktadır. Mâtürîdî, akletme ve ibret almanın iki yönden olmasını muhtemel görür. İlki insanlar Allah'ın gökleri ve yeri var ettiği gibi kendilerini de yarattığını kabul ederler. Göklerin ve yerin bir örneği olmaksızın yaratılması, bunların dışındaki varlıkları yaratmaktan daha büyük bir iştir. Bu ikisini yaratmaya gücü yetenin, insanların benzerini yaratmaya ya da onları ölümden sonra tekrar var etmeye fazlasıyla gücü yeter. Zira insanlara göre de bir işi tekrar yapmak ilk kez yapmaktan daha basit ve kolaydır. İkincisi Allah gökleri, yeri ve bu ikisinin içindeki insanları yok olmaları için yaratmamıştır. Allah onlar için bir süre takdir etmiş ve bu süre mutlaka sona erecektir. Buna rağmen zalimler/kâfirler inkârcılıktan başkasını kabullenmemiş, öldükten sonraki dirilişi inkâr etmişlerdir (İsrâ, 17/98-99; Mâtürîdî, 2005: 7/117-118).

Dördüncüsü inkârcılar halk-ı cedîd'i kabul etmemekle gerçekte Rablerinin huzuruna çıkmayı inkâr etmektedirler. Şu bir gerçektir ki kulaklarını tıkayanlara ikazlar ulaşamaz. Zira o kulaklar, hakikat arayışı noktasında yapılan ikazların kulaklarına ulaşmaması için kapatılmışlardır (Bauman ve Obirek, 2018: 78). Mâtürîdî'ye göre Secde suresinin 10. ayetindeki inkârcıların: 'toprakta kaybolup gittiğimizde biz yeniden mi yaratılacakmışız?' söylemleri zahiren soru anlamına gelebileceği gibi onların bu sözü 'Biz kesinlikle yeniden diriltileceğiz' anlamında dirilişin gerekliliği ve gerçekleşeceği manasına da gelebilir. Şayet bu söz zahiri anlamına göre söylenmiş ise onlara kınama ve ayıplama yapılmaz. Mâtürîdî'ye göre onlar bu ifadeyi alaya almak ve ölümden sonra dirilişi inkâr etmek için dile getirmişlerdir. Bu durumun delili, Allah'ın "Gerçekte onlar Rab'lerinin huzuruna geleceklerini inkâr etmektedirler" buyurmasıdır. Mâtürîdî bu ifadenin, Yüce Allah'ın münâfıklar hakkında haber verdiği şu ayet gibi olduğunu zikreder: "Münâfıklar sana geldiklerinde, 'Tanıklık ederiz ki sen gerçekten Allah'ın elçisisin derler.'" (Münâfıkûn, 63/1).

Bu söz hakikattir ve doğrudur. Bununla birlikte dile getirdiklerinin zıddı bir inancı sinelerinde gizledikleri için bu sözleri onlara bir yarar sağlamaz. Nitekim Hak Teala: *"Ama Allah şahitlik eder ki münafiklar inandık derken kesinlikle yalan söylemektedirler"* (Bk. Secde, 32/10; Mâtürîdî, 2005: 8/334; Âşûr, 1984: 21/218) buyurmuştur

Beşincisi Hz. Peygamber tarafından inkârcıların paramparça olduktan sonra halk-ı cedîd'e konu olacakları söyleminin bir iddiadan ibaret olduğu kanaatinde olmalarıdır. Mâtürîdî Sebe suresi 7. ayetten hareketle inkârcıların, organları birbirinden ayrılıp parçalandığında yeni bir yaratılışa konu olacakları görüşüne sahip olabileceklerini dile getirir. O, ayete bu şekilde mana verilmesi durumunda inkârcıların iddialarının âlemin ezililiğini savunan materyalistlerin / ehl-i dehr (Bk. Mâtürîdî, 2003: 216-218; Armstrong, 1993: 5-14, 37) görüşüne benzediğini ifade eder. Çünkü onlar âlemin kadîm / öncesiz olduğu ve nihayete ermeyeceği tezini benimsemişlerdir. Zikri geçen ayet nazil olduğunda Mekke halkı içerisinde iki farklı eğilime mensup insanlar bulunmaktaydı. Bir kısmı materyalistlerin fikrini benimserken diğer kısım âlemin hâdis yani sonunun olduğunu savunmakta idi. Ancak bu ikinci grup hayat son bulduktan sonra yeniden dirilişi inkâr etmekteydiler. Onlar, çürüyüp paramparça olduktan, yani bedenleri ortadan kalktıktan, etleri ve kemikleri yok olup kül haline geldikten sonra yeni bir yaratılışa konu olacaklarını aklen uzak görmektedirler. Bir bakıma onlar böyle bir şeyin asla gerçekleşmeyeceği fikrindedirler. İkinci olarak da böyle bir şeyin nasıl olacağına şaşırırmaktadırlar (Mâtürîdî, 2005: 8/428. Âşûr, 1984: 22/147. Krş. Zemaşerî, 2003: 3-4/963-964).

Zikri geçen ayetlere bakıldığında halk-ı cedîd ifadesinin inkârcıların söylemleri üzerine kullanıldığı görülecektir. Şimdi ayetlerde dünya hayatı devam ederken kullanılan halk-ı cedîd ifadesini inceleyeceğiz.

3. Dünyada Yaratılış Anlamında Halk-ı Cedîd

Yüce Allah, dünya hayatı devam ederken insanlığı yok edip onların yerine farklı tür varlıklar yaratır mı? Allah Teala'yı dilemesi durumunda yeni bir varlık yaratmaya sevk edecek olan etken nedir? gibi sorular insanın zihnini meşgul etmektedir. Kur'an'da, "dilemesi" durumunda Allah'ın insanları yok edip yerlerine başkalarını var edeceğini bildirdiği dört ayet yer almaktadır. Bunlar sırasıyla Nisâ 133, İbrâhim 19-20, Fatır 16 ve Muhammed 38. ayetleridir. Şimdi yok edileceği ve onlardan sonra var edileceği zikredilenlerin kimler olduğu ile ilgili ayetlerden ne anlaşıldığını açıklamaya çalışalım.

3.1. Halk-ı Cedîd'ten Kastedilenin Melek veya Cin Olması

Gökler ve yer Allah'ın dilediği gibi tasarrufla bulunabileceği varlıklardır. Allah, gökleri ve yeri batıl olarak değil, "ol" emri gereğince imtihan için yaratmıştır. Bu alemde rüzgârın şiddetli olduğu günde tozu toprağı savurduğu gibi Allah'ın birliğini inkâr edenlerin iman dışındaki kötü işleri / amelleri yok olur ve ondan hiçbir şey görünmez. Ameller, imanlı olunan bir dönemde yapılmadığı sürece onlardan fayda beklemek beyhudedir. Bu durumda olan insanları Kur'an, insanlık suçu işleyenler olarak ilan etmektedir (Âl-i İmrân, 21-22; Düzgün, 2021: 35; Çalışkan, 2021: 62). Yüce Allah bu ümmetin din konusunda gevşeklik gösterenlerine *"Şayet isyan ederseniz helak ile yok olacaksınız"* (Tevbe, 9/38-39) demektedir. İlk dönem müfessirlerinden Mukâtil b. Süleymân (ö. 150/767), İbrâhim suresi 18 ve 19. ayetlerin yorumunda Allah'ın inananlar içinden onların benzeri olup Allah'a itaat eden kimseleri yaratacağını belirtir. Bununla birlikte o, 'bi-halk'ın cedîd'ten maksadın meleklerle benzer varlıklar (nazîruha fi'l-Melâikeh) olduğunu iddia eder. Ona göre melekler Allah'a karşı asla kusur işlemezler. Melekler gibi itaat eden ve hiçbir durumda isyan etmeyen varlıklar yaratmak Allah'a çok kolaydır (Mukâtil b. Süleymân, 2003: 2/187. Ayrıca bk. Muhammed, 47/38; Zemaşerî, 2003: 3-4/1154).

Tüm yaratılmışları var eden, hükümdarı olan, bütün nimet çeşitleriyle onlara ihsanda bulunan Allah'tır. Bu bağlamda Allah, yarattıklarının boyun eğip karşı gelmemelerini hak etmektedir. İnsanlar Allah'ın bahşedeceği nimetleri ümit etmenin yanında azabından sakınmalıdırlar. Zira Yüce Allah tarafından kadim zamandan beri verile gelen emir, *"Biz" geçmiş ümmetlerden "kendilerine kitap verilenlere" ve size "hep Allah'tan sakının!" diye emretmişizdir"* (Nisâ, 4/131) şeklindedir. Bu, son ümmete has bir emir değildir. Zira kullar, Allah'ın katındaki mutluluğa sorumluluk bilinci ile ererler. İnsanların Allah'a karşı nankörlük etmesi durumunda onların yerine göklerde veya yerde Allah'ı 'bir' olarak bilen, yalnızca O'na kulluk edip isyan etmekten korunan meleklerin, cinlerin ve başka insanların bulunduğu ifade edilmektedir. Ayrıca bu

sayılanlar sorumluluk bilincini kaybedenler gibi olmayıp Allah'a daha itaatkâr davranır ve O'na daha çok boyun eğler. Bunun yanında, Allah'ın kullara da onların ibadetlerine de ihtiyacı yoktur. İnsanlardan hiç kimse Allah'ı yüceltmese de O, nimetlerinin çokluğundan dolayı "zâtı" gereği övgüye layıktır (Nisâ, 4/133. Zemahşerî, 2003: 1-2/263).

3.2. Halk-ı Cedîd'ten Kastedilenin İnsan ya da Diğer Varlıklar Olması

Yüce Allah, yeniden yaratılacakları hususunda şüphe içerisinde olanlara "Allah'ın gökleri ve yeri hikmetli olarak yarattığını görmüyor musun?" (İbrahîm, 14/19) demektedir. Mâtürîdî'ye göre ayetteki 'görmüyor musun' ifadesi ikaz ve şaşma manasına gelmektedir, yani 'gerçeğin farkına vardı, ne var ki gafil davrandı' demektir. Bir başka anlamı ise bu, şaşkınlıktan ortaya çıkan bir ikaz ifadesidir ve 'ondan sonra bile anlamadı ve bilemedi' demektir. Mâtürîdî ayetin "Gökleri ve yeri hikmetli olarak yarattı" kısmındaki 'hak ile' "bi'l-hak" kelimesini tefsircilerin 'hak için' şeklinde yorumladıklarını ifade eder. Tefsir alimlerinin "bi'l-hak" ibaresini "li'l-hak" şeklinde anlamlandırmaları, 'şüpheye yer bırakmaz bir biçimde var olması için' manasına gelir ki o ise ahirettir. Zira Allah, ilk âlem olan dünyayı ikinci âlem olan ahiret için var etmiştir. İlk âlemi yaratmasındaki amaç, ikinci âlemdir.

Mâtürîdî'ye göre göklerin ve yerin ilk âlem için değil ikinci âlem için yaratıldığı söylenebilir. Zira Allah'ın gökleri ve yeri ikinci âlem için değil de ilk âlem için yaratması durumunda, bu, eninde sonunda onları yok olmaları için var ettiği anlamına gelirdi. Bu ise, "Sizi sırf boş yere yarattığımızı ve sizin artık huzurumuza geri getirilmeyeceğinizi mi sandınız?" (Mü'minûn, 23/115) ayetinde de belirtildiği üzere hikmet ile izah edilebilecek bir durum değildir. Mâtürîdî ismini zikretmediği bazılarının şöyle dediklerini nakleder: Allah insanları denemek ve imtihan etmek gayesiyle ancak kendisinin bildiği bir hak için yaratmış, gökler ile yeri ise imtihan edilenler hakkında tanıklıkta bulunmaları için var etmiştir. Bir başka yorumu göre ise Allah gökleri ve yeri 'hak ile' yani 'hikmetle' yaratmıştır. Ayetteki hitap şayet Hz. Peygamber'e yapılmış ise, sanki şu söylenmektedir: 'Hak Teâlâ'nın, gökler ile yeri hak üzere yaratan olduğunu gördün ve bildin'. Şayet hitap Hz. Peygamber'in dışındakilere ise, o takdirde ayetin şu manaya gelmesi muhtemeldir: "İdrak ediniz ki Yüce Allah gökleri ve yeri gerçek olarak yaratandır, o ikisini amaçsız ve boş yere yaratmamıştır" (İbrahîm, 14/19. Mâtürîdî, 2005: 6/380-381; 9/288-289; Neseî, 2019: 9/118).

Göklerde ve yerdeki her şeyin sahibi, insanları özelde Müslümanları toptan yok etmeye / helak etmeye, yerlerine onlardan başkalarını ve daha hayırlılarını, Allah'tan daha çok sakınanı ve O'na daha çok kulluk yapanı getirmeye güç yetirendir (Zemahşerî, 2003: 3-4/ 983; İbn Kesîr, 2000: 11/316). Ancak Mâtürîdî Allah'ın bunu yapmayacağını çünkü O'nun Müslümanların kulluğuna ve itaatine ihtiyacı bulunmadığını zikreder. Zira Allah insanları kendi yararı için değil, insanların kendi ihtiyacı ve menfaatleri için yaratmıştır (Mâtürîdî, 2005: 9/288-289; Razî, 1981: 26/14). Bu bağlamda insanların kendilerini gerçekleştirmek için yaptıkları her türlü düşünce, söz ve davranışı ahlaki olmasının yanı sıra aynı zamanda onların hidayete ulaşma sürecinde bir gayret olarak da değerlendirmek mümkündür (Çağlayan, 2015: 179, 180).

Mukâtil b. Süleymân Allah'ın inanan insanları yok etmesinin öldürmek suretiyle olacağını bildirir. Ona göre Yüce Allah inananlar isyan ettiği takdirde onların dışında ve onlardan daha iyi itaat eden kimseleri yaratmaya kadirdir (Nisâ, 4/133. Mukâtil b. Süleymân, 2003: 1/262). Çağdaş yazarlardan Muhammed Abduh (ö. 1905) ve M. Reşid Rıza'ya (ö. 1935) göre ise "yok etme" güçlü bir ordu tarafından insanların bağımsızlığının elinden alınması ve onları köle yapmasıdır. Bu andan itibaren insanlar birliklerinin temeli olan menfaat ve maslahatlarını gerçekleştiremezler. Allah varlık, hüküm ve tasarrufta onların yerlerini alacak olan başkalarını getirir (Abduh ve Rıza, 1947: 5/453-454). Şimdi insanlardan yok edilecek olanlar ile onlardan sonra var edilecek olanların kimler olduğu hakkında yapılan yorumlara temas edeceğiz.

3.2.1. Halk-ı Cedîd'ten Kastedilenin Mekkeliler / Medineliler Olması

Mâtürîdî'nin naklettiğine göre kimileri, hak çağrısına sırtlarını dönmeleri sebebiyle yerlerine başka bir topluluğun getirileceği kesimin Mekkeliler olduğunu ifade etmektedirler (İbn Abbâs, 1992: 270; Razî, 1981: 19/108. Ayrıca bk. Ateş, 1989: 5/20-21). Kimilerine göre sırtlarını dönenlerin yerine getirilen topluluk ise Medinelilerdir. Mâtürîdî bu görüşün, gerçeklikten uzak bir yorum olduğunu dile getirir. Çünkü Muhammed suresi Medine'de nâzil olmuştur, Medine'de nâzil olan bir surenin "Şayet arkanızı dönerseniz" şeklinde

Mekkeli müşriklere hitap etmiş olması ihtimal dışıdır. Bazılarına göre ise Yüce Allah, Medinelilere, eğer arkalarını dönerlerse onların yerine Kendisine itaat etmede kusur işlemeyen bir topluluğu getireceğini, onların ise arkalarını dönmeyeceğini ve bundan dolayı da onların yerine başka bir topluluğu getirmesinin söz konusu olmadığını haber vermekte ve onlara bunun sözünü vermektedir. Bir diğer gruba göre bu ayet iki farklı tarzda yorumlanabilir. Birincisi, “Eğer gerçek çağrıya arkanızı dönerseniz Allah sizin yerinize başka bir topluluk getirir” cümlesi, onlar arkalarını dönmeler ve Allah da başka bir toplumu getirmedi anlamına gelir. İkincisi, onlar arkalarını döndüler ve Allah da onların yerine Neha,¹ Hums² ve Kinde kabilesinden bazı insanları getirdi. Arkalarını dönenler ise Hanzala, Esed, Gatafân ve diğer kabilelerdir.

Mâtürîdî “O, dilerse sizi yok edip yerinize yeni varlıklar getirir” ayeti hakkında bazı müfessirlerin şöyle dediklerini nakleder: Allah Teâlâ bu ayetle Mekkelilere hitap etmektedir. Zira Uhud günü Müşrikler karşısında hezimet yaşandığında Müslümanlardan kimileri şüpheye düşmüşlerdir. Hz. Peygamber’in vefatı sonrasında ise Benî Temim, Benî Huneyfe, Benî Esed gibi bazı kavimler dinden dönmüşlerdir. Allah ise dinden dönenlerin yerine daha hayırlılarını getirmiştir (Bk. Mâide 5/54. Mukâtil b. Süleyman, 2003: 1/306. Krş. Zemahşerî, 2003: 1-2/295). Yüce Allah’ın burada inananlardan sorumluluklarını yerine getirmeyenleri helak edip yok etmeye onların yerine başkalarını getirmeye kadirdir olduğu gibi insanlar öldükten sonra onları yeniden var etme kudret ve imkânına sahip olduğu anlaşılabilir (İbrahim, 14/20; Mâtürîdî, 2005: 6/380-381).

Zemahşerî’nin naklettiğine göre Mâide suresi 54. “Allah öyle bir kavim getirir ki...!” ayetinden hareketle halk-ı cedîd’in Hz. Peygamber’e dayandırılan bir rivayetle Ebû Mûsâ el-Eş’arî’nin (ö. 42/662-63) kavmi olduğu iddia edilmiştir. Ayrıca bunların, Kâdisiyye’de canını Allah yoluna vakfeden Naha’lı iki bin, Kindeli ve Becîleli beş bin ve civar kabilelerden üç bin inananın yanı sıra Ensar olduğu da söylenmiştir (Zemahşerî, 2003: 1-2/295).

3.2.2. Halk-ı Cedîd’ten Kastedilenin Fârisîler Olması

“Şayet hakikat çağrısına arkanızı dönerseniz Allah başka bir topluluğu sizin yerinize getirir” ayetindeki ‘başka bir topluluktan maksadın Fârisîler olduğu da ifade edilmiştir. Zikri geçen ayet sahabe tarafından Hz. Peygamber’e sorulmuş, Hz. Peygamber de elini Selmân-ı Fârisî’nin dizine vurarak şöyle demiştir: “Nefesim elinde olan Allah adına yemin ederim ki, eğer din Süreyya yıldızına asılmış olsaydı bile, Fars ülkesinden kimi insanlar gidip onu alırlardı” (Tirmizî, 1998: “Tefsir”, 47/2-3. Ayrıca bk. Mâtürîdî, 2005: 9/288; Taberî, 2001: 21/234; İbn Kesîr, 2000: 13/83). Konu hakkında Hz. Peygamber’in şöyle buyurduğu da nakledilmiştir: “Rüyamda rengi siyah olan bir koyun sürüsü gördüm, onların arkasına da beyaz renkli koyunlar takılmış ve aralarına karışmışlardı. Ben de ayırt etmeksizin hepsine birden seslenmişim”. Orada bulunanlar: Ey Allah’ın elçisi! Bu rüyayı ne şekilde yorumladın? diye sordular. Şöyle buyurdu: “Acem / İran halkına yorumladım, onlar dininizde size ve neslinize yardımcı olacaklardır”. “Acemler mi dediniz, ey Allah’ın elçisi diye sorularını yinelediler. “Evet, iman şayet Süreyya yıldızına bağlı olsa bile acemlerden bazı kişiler gidip onu alırdı. Onlara en çok yardım edenler de Farşlılardır / Perslerdir buyurdu” (farklı rivayetler için bk. Tirmizî, 1998: “Tefsir”, 47/2-3; Hâkim en-Nîsâbûrî, 1997: 5/551). Mâtürîdî zikri geçen rivayetin doğru kabul edilmesi durumunda acemlerin Araplara denk olduğu sonucuna ulaşılacağını ifade eder. Zira Hz. Peygamber “Onlar nesep açısından size ortaklırlar” buyurmuştur. Nesep bakımından Araplar gibi iseler, onların elde etmiş oldukları bütün haklara sahiptirler. “Onlar nesep açısından size ortaklırlar” ifadesi, onlarla evlenip yuva kurarlar, onlardan çocukları olur manasına da gelebilir (Mâtürîdî, 2005: 9/288).

Zemahşerî, “Dilerse sizi götürür / yok eder” ifadesinden hareketle Allah’ın insanları ilk defa yokluk aleminden varlık alemine çıkardığı şekilde tekraren yok edip ortadan kaldırayabileceğini ve yerlerine başkalarını getirebileceğini zikreder. Ona göre inananların yerine getirilecek olanlar başka insanlar

¹ İbrahim en-Nehaî’nin de kendilerinden olduğu iddia edilen Neha’, Ezd kabilesinin bir koludur. Bunun yanında Yemen’de bir kabile olduğu da söylenmiştir (İbn Manzûr, ty: 4378; Mâtürîdî, 2005: 9/288).

² Hums, Kureyş kabilesi ile bu kabileden doğanlar, Kinâne ve Cedîletu Kays kabileleridir. Bunlar da Anr b. Kays Aylan ve Amir b. Sa’saa oğulları olan Fehm ve Advân kabileleridir. Bunların hepsine Hums denir. Onlara Hums adı verilmesinin nedeni inançlarına kopmaz bir bağ ile bağlı olmalarıdır (İbn Manzûr, ty: 995. Mâtürîdî, 2005: 9/288).

olabileceği gibi insan dışında canlılar da olabilir. Allah yok etmeye de var etmeye de gücü yetendir. Yaratmayı dilediği hiçbir canlı, varlık sahasına gelmeme hakkına sahip değildir. Burada, Allah'ın gazabı ve egemenliği vurgulanarak muhatap kitleler uyarılmaktadır (Zemahşerî, 2003: 1-2/263; 3-4/983). Zemahşerî hitabın, Hz. Peygamber'e düşmanlık eden Araplara yönelik olduğunu da söylendiğini nakleder. Bu yoruma göre Allah dilerse Arapları yok edip Hz. Peygamber'e dostluk edecek, onun davasını sahiplenecek başka insanlar getirebilir. Nakledildiğine göre, ayet nazil olduğunda Hz. Peygamber Selmân-ı Farisî'nin sırtına eliyle dokunmuş ve İran topraklarında yaşayan insanları ima ederek- "Onlar bunun kavmidir" demiştir (Zemahşerî, 2003: 1-2/578; 3-4/1154. Ayrıca bk. Âşûr, 1984: 26/139). Bir başka görüşe göre ise Arapların yerine kaim kılınacak ırk Türkler'dir. Şöyle ki Hendek savaşı sırasında (5/627) balyozuyla sert kayaları parçalarken Hz. Peygamber, Bizans ve Sasanî topraklarının büyük bir kısmının çok kısa bir sürede Müslümanların eline geçeceğini bildirmiş ve "Türkler ve Habeşliler size saldırmadıkça siz de onlara saldırmayın" ikazında bulunmuştur (Nesâî, ty: "Gazvetü't-Türk", 42/3176; Mizzî, 1983: 11/ 220).

İsmail Hakkı Bursevî'ye (ö. 1137/1725) göre Allah, itaate müdâvim olan insan cinsinden yeni bir halk ya da insanlar tarafından görülmemiş ve iştirilmemiş olan başka bir alem getirir. Bu durumda yeni gelenler başka bir cins olurlar. İster aynı ister farklı cins olsun her iki takdire göre de burada Allah'ı unutan insanlara bir öfke ızharı, onların haddi aşmalarına ve masiyetlerine karşı onlar için bir tehdit söz konusudur. Yine burada işaret yoluyla Allah'a muhabbet ve talep davasında bulunanlara da bir tehdit vardır. Yani inananlar Allah'ı hakıyla talep etmez ise Allah onları yok eder, muhabbet ve talep konusunda yeni bir halk getirir. Bundan sonra işin Allah'ın iradesini ilgilendirdiğini, inkârda ısrar edenlerin ise helak edildiğini zikreder. Kimilerinin Bedir'de bazılarının ise diğer savaşlarda helak olup gittiğini ifade eder. Allah'ın emir ve yasaklar konusunda kendisine itaat eden başka halk yarattığını ve bu sürecin günümüze kadar böyle devam ettiğini belirtir. Bu durum Allah'ın sabırlı olduğunun göstergesidir (Bursevî, 2019: 16/187. Ayrıca bk. Âşûr, 1984: 22/286).

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye adlı eserde: 'Siz ey ilahî lütuf ve kahır feyzini kabule gücü olan insanlar O dilerse sizi ortadan kaldırır ve yine hem lütuf hem de kahır feyzini kabule gücü yeten insan dışında yepyeni bir halk yaratır' yorumu yapılmıştır. Ayette önce göklerin ve yerin yaratıcısının kendisi olduğunu vurgulaması, insanların yerine başka birtakım varlıkları getirmeye elbette daha muktedir olduğuna işaret etmek için olsa gerektir (Ahmed b. Ömer b. Muhammed, 1971: 3/422).

Elmalılı Hamdi Yazır (ö. 1942) ise "O, öyle zengin, övgüye layıktır ki, dilerse sizi giderir de yepyeni bir halk getirir" ayetini şu şekilde yorumlar: Allah, gereği gibi yüceltmek istemeyen nankörleri def eder de onların yerine hiç bilinmeyen başka bir kavim, hamd edecek bir millet getirir. Yahut dünya alemindeki bütün insanların varlığına son verir, siler süpürür de daha önce benzerleri görülmedik yepyeni bir mahlûk, tanınmayan bir âlem var eder (Yazır, 1979: 6/3984. Ayrıca bk. Ateş, 1989: 2/380).

Sonuç olarak Allah'tan yüz çeviren ve kötü vasıflara sahip olanların yerine, iman ve takvâya rağbet eden, bunlardan yüz çevirmeyen bir başka topluluk getirileceği ifade edilmektedir. Gelecek toplumun melekler ya da Ensar olduğu ifade edilmiştir. Bunun yanında İbn Abbas, Kinde ve Naha' kabileleri, Hasan-ı Basrî yabancı milletler, İkrime Farslar, Rumlar ve başkaları ise Türkler olduğunu söylemiştir (Nesâî, ty: "Gazvetü't-Türk", 42/3176; Zemahşerî, 2003: 3-4/1154; Neseî, 2019: 13/434; Mizzî, 1983: 11/ 220). Mâtürîdî yok edileceği ifade edilenlerin geçmiş milletlerde olduğu gibi inat ve kibirlerini sürdürenler; bunun yanında ifadenin herkesi kapsamasının da ihtimal dahilinde olduğunu ifade eder. Zira Allah'ın gücü onları helak etmeye ve yerlerine başkalarını getirmeye kesinlikle yeterlidir (Mâtürîdî, 2005: 4/264; Razî, 1981: 28/76).

4. Halk-ı Cedîd'in Allah İçin Kolay Olması

Allah'ın insanları helak edip yok etmesi onların yerine başkalarını getirmesi ya da öldükten sonra onları tekrar yaratması müfessirlere göre Allah için kolay ve basit bir şeydir (İbn Kesîr, 2000: 8/190). Mâtürîdî ise, 'bu değildir' manasına gelen "ve mâ zâlike" ibaresini, 'yok etmek Allah hakkında zor ve sıkıntı veren bir durum değildir' şeklinde yorumlamaktadır. Yani Allah, egemenliği altında olan bir nesne yok olduğunda onu yeniden kazanmanın kendilerine çok meşakkatli geldiği dünya memleketlerinin hakimlerinin bir benzeri değildir. Yaratılanlar, noksanlığın her çeşidinden münezzehe olan Allah'ın egemenliğinde ve mülkünde

herhangi bir artırımda bulunamadıkları gibi, onların yeryüzünden silinmeleri de hiçbir eksiklik oluşturmaz. Bir başka açıdan "Allah'a göre bu zor bir şey değildir" ayeti, 'sizin ruhlarınız alınarak öldürülmeniz ve ardından bedenlerinize ruhlarınız iade edilerek diriltilmeniz Allah'a çetin ve zor değildir' manasına gelir (İbrahîm, 14/19. Mâtürîdî, 2005: 6/380-381; Neseî, 2019: 9/119). Ayrıca "Yaratmayı önce başlatan, sonra onu tekrar eden yalnızca O'dur. Bu O'nun için çok kolaydır" ayetinde (Rûm, 30/27) "çok kolay" ifadesinin "daha kolay" anlamına da gelme ihtimaline dikkatleri çeken Mâtürîdî, buradaki basitlik-zorluk nispetinin Allah'ın zâtına değil insanın anlamasına yönelik olduğunu belirtir (Mâtürîdî, 2005: 8/265-266. Ayrıca bk. Taberî, 2001: 18/485-487). Yeniden yaratma aslında muazzam bir olaydır; fakat ilk defa yaratmaya kıyasla basitleştirilmiştir (Rûm, 30/27. Zemahşerî, 2003: 3-4/915).

Mâtürîdî'ye göre başka bir açıdan "Bu, Allah için güç de değildir" ifadesini farklı şekillerde yorumlamak imkân dahilindedir. Bu yorumlardan ilki, itaatte kusurlu davrananların varlıklarına son verilerek yok edilmesi, Allah'a hiçbir şekilde ağır ve zor gelmez, zira Allah, onları kendi ihtiyacı için yaratmamıştır. Dolayısıyla onların varlıkları veya yoklukları Allah için fark etmez. İkincisi, bu insanları yok etmek ve ardından yeniden var etmek Allah Teâlâ için zor ve meşakkatli değildir. Zira hiçbir şey Allah'ı acziyet içerisinde bırakamaz. Bu yoruma göre Allah insanları kudretinin büyüklüğünden haberdar etmektedir (Fatır, 35/16-17. Mâtürîdî, 2005: 8/480).

Zemahşerî'ye göre "Dilerse, sizi götürüp yeni bir halk getirir" ifadesi Yüce Allah'ın varı yok, yoku da var etmeye; bir şeyi var kılmaya güç yetirdiği gibi onu zıddına çevirmeye de kadir olduğunu bildirmektedir. "Bu, Allah için hiç de zor değildir." Aksine, O'nun için gayet kolay ve basittir, çünkü O 'bizatihi kâdir'dir; kudreti açısından şu ya da bu şey fark etmez. Tıpkı insanı harekete geçiren bir etken oluşup herhangi bir engel de bulunmadığı zaman parmağını oynatması gibi bir şeyi var etmesi için yeterli gerekçe, O'nun için mevcut ise ve onu yapmamaya sebep olacağı engeller yoksa onu derhal yapar (Zemahşerî, 2003: 1-2/578).

Alemi ve içindekileri götürüp / yok edip yerine yepyeni bir halk getirmesi Allah'a güç / zor / imkânsız değildir. Zira O zatı gereği mümkün olan her şeye kadirdir (Bk. Yasin, 36/82; Razî, 1981: 19/109; Yazır, 1979: 6/3984). Bu ayet, Allah'ın kudretinin yanında sabrının da kemaline işaret eder. Çünkü O, asileri hemen cezalandırmaz. "Duyduğu elem verici sözlere karşı Yüce Allah'tan daha fazla sabreden ikinci bir varlık yoktur. Zira varlıklarını kendisine borçlu olan kulları O'na çocuk yakıştırmasında bulunuyorlar. Ancak Allah hâlâ onlara hem sağlık hem de rızık vermeye devam ediyor." (Buhârî, 1998: "Tevhîd", 3; Müslim, 1998: "Sıfatü'l-Münâfıkîn", 49).

SONUÇ

Toplumun hem kurucu gücü hem de değişim dinamiği insan zihnidir. Zihinsel açlığı tatmin etmek bir insanın bedensel açlığını tatmin etmek kadar önemli olduğundan Yüce Allah Hz. Âdem ile başlayan peygamberlerini ve ilahî mesajlarını insanlara sürekli göndermiştir. İlahî mesajlara karşı olumsuz tavır takımlara bu alemde yaptıklarının hesabını vereceklerini ahiret hayatında yeniden yaratılacaklarını "halk-ı cedîd" Kur'an'ın çeşitli ayetlerinde hatırlatmıştır.

Kur'an, ahiretteki yaratılıştan farklı olarak bazı insanların dünya hayatında başkalarının yerine yaratılabileceği ihtimalinden söz etmekte ve bunu da "halk-ı cedîd" kavramıyla ifade etmektedir. Zira dünyada kimi insanlar çağırıcılara kulaklarını tıkamakta zamanla ilahî sesi duyamaz hale gelmekte, yaşanan birçok acıya ve haksızlığa tepkisiz kalmaktadırlar. Yüce Allah, bu tür insanları yok edip yerlerine başkalarını getirmeye güç sahibi olduğunu Kur'an'da birkaç kez tekrarlamaktadır.

Dünya hayatında davranışları nedeniyle yok edilecek olanların Mekkeli, Medineli müşrikler ya da din konusunda sorumluluklarını yerine getirmeyenler olduğu ifade edilmiştir. Varlığına son verilen insanlardan sonra yaratılacak olanların melek, cin, Ensar, Fârisîler, Rumlar ya da birtakım Arap kabileleri ile Türkler olduğu dile getirilmiştir. Ancak meleklerin ve cinlerin insanların yerine yaratılacağı pek isabetli gözükmemektedir. Zira bu ikisi insanlardan farklı olup insanlardan önce var edilen varlıklardır. Melek ve cin dışında ismi geçenlere gelince her birinin farklı ölçüde İslam'a katkıları olmuştur. Bu anlamda onların İslam'a hizmet noktasında Arapların yerine var edildikleri söylenebilir. Ne var ki "halk-ı cedîd" ile ilgili

ayetlerin kıyamete kadar baki olduğu düşünülürse İslam savunusu için bu sayılanlardan çok daha farklı ırkların Allah tarafından yaratılabileceği ihtimal dahilindedir. Sonuç olarak Yüce Allah, inananları toptan yok etmeye gücü yetmekle birlikte bunu gerçekleştirmemiştir. Bu durum O'nun acziyetinden değil, hikmetinin ve merhametinin gazabına üstün geldiğinden kaynaklanmaktadır.

"COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları:	
Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.	
<i>The following statements are made in the framework of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors":</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Double-Blind Peer Review:	External-independent
<i>This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.</i>	

KAYNAKÇA

- Abduh, M. ve Rıza, M. R. (1947). *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm*. Kahire: Yayın Yeri Yok.
- Abdülbâkî, M. F. (1990). *el-Mu'cemü'l-Müfehres li Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Ahmed b. Ömer b. Muhammed. (1971). *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye fi Tefsîri'l-İş'âri's-Sûfi*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Ahmed b. Şu'ayb en-Nesâî. (Tarihi Yok). *Sünen*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife.
- Ali b. Ebî Talha. (1992). *Tenvîru'l-Mikbâs min Tefsîri İbn Abbâs*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Armstrong, D. M. (1993). *A Materialist Theory of the Mind*. London: Yayın Yeri Yok.
- Âşûr, M. T. (1984). *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*. Tunus: Dâru Tûnisiiyye.
- Ateş, S. (1989). *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat.
- Bauman, Z. ve Obirek, S. (2018). *Tanrı'ya ve İnsana Dair*, (Çev. A. E. Pilgir). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Biçer, R. ve Silkin, F. (2006). Din-Bilim İlişkisi Bağlamında Hüseyin El-Cisr'e Göre Yaratılış. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8(13), 103-129.
- Celâleddîn es-Suyûtî. (2003). *ed-Dürru'l-Mensûr fi't-Tefsîr bi'l-Mensûr* (Thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki). Kahire: Merkezü Hicr.
- Çağlayan, H. (2015). *Etik Açından Mâtürîdî'nin Hidayet Anlayışı*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Çalışkan, M. (2021). *Kur'an'da Hedef (Ana) Konular*. Ankara: İlahiyat Yayınları.
- Düzgün, Ş. A. (2021). *Tanrı'nın Gözbebeği İnsan*. Ankara: Otto Yayınları.
- Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Buhârî. (1998). *Sahîhu'l-Buhârî*. Riyad: Beytü'l-Efkâr.
- Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd et-Taberî. (2001). *Câmi'ul-Beyân an Te'vîli ây'il-Kur'an*, (thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki). Kahire: Merkezü'l-Buhûs ve'd-Dirâsâtî'l-Arabî.
- Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ b. Sevre et-Tirmizî. (1998). *el-Câmi'u'l-Kebîr*. Beyrut: Dâru Garbî'l-İslâmî.
- Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed el-Mâtürîdî. (2005). *Te'vîlâtü Ehli's-Sünne*, (thk. Mücdî Bâsellûm). Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed el-Mâtürîdî. (2003). *Kitâbü't-Tevhîd*, (thk. B. Topaloğlu). Ankara: İsam Yayınları.
- Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm. (2017). *el-Fasl fi'l-Milel ve'l-Ehvâ' ve'n-Nihal*, (Çev. H. İ. Bulut). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn İbn Manzûr. (Tarihi Yok). *Lisânü'l-Arab*. Beyrut: Yayın Yeri Yok.
- Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî. (1987). *Zâdü'l-Masîr*. Beyrut: Yayın Yeri Yok.
- Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr. (2000). *Tefsîru'l-Kur'an'il-Azîm* (Thk. Mustafa Seyyid Muhammed). Kahire: Mektebetü Kurtuba.
- Ebû Hafs Ömer en-Nesefî. (2019). *et-Tefsîr fi't-Tefsîr*. Beyrut: Dâru'l-Lubâb.
- Ebû'l-Huseyn Ahmed b. Zekeriyâ b. Fâris. (1979). *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luga* (Thk. Abdusselâm Muhammed Hârun). Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- Ebû'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc Müslim. (1998). *Sahîhu Müslim*. Riyad: Beytü'l-Efkâr.
- Ebû'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer Zemaşerî. (2003). *el-Keşşâf 'an Hakâiki't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîl fi Vücûhi't-Te'vîl*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî.
- Fahrüddîn er-Râzî. (1981). *Mefâtihu'l-Ğayb*. Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- Hâkim en-Nîsâbü'rî. (1997). *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*. Kahire: Dâru'l-Harameyn.
- Hud b. Muhakkem el-Huvvarî. (1990). *Tefsîru'l-Kitâbi'llâhi'l-Azîz* (Nşr. Belhâc b. Saîd Şerîfi). Beyrut: Yayın Yeri Yok.
- İsmail b. Hammâd Cevherî. (1984). *Tâcü'l-Lüga ve Sihâhu'l-Arabî*, (thk. Ahmed Abdülgafur Attâr). Beyrut: Dâru İlmi'l-Melâyîn.
- İsmail Hakkı Bursevî. (2019). *Rûhu'l-Beyân*, (Çev. A. Alim). İstanbul: Erkam Yayınları.
- Karadaş, C. (2018). *Muhyiddîn İbn Arabî ve Düşünce Dünyası*. Ankara: Otto Yayınları.
- Muhammed A'lâ b. Alî b. Muhammed Hâmid et-Tehânevî. (1996). *Keşşâfü Istulâhâtî'l-Fünûn ve'l-Ulûm*, (thk. Ali Dahrûc). Beyrut: Mektebetü Lübnan.
- Muhyiddîn İbnü'l-Arabî. (1980). *Füsûsü'l-Hikem*, (nşr. Ebû'l-Alâ el-Afîfi). Beyrut: Yayın Yeri Yok.
- Mukâtil b. Süleyman. (2003). *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, (thk. Ahmed Ferid). Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Râgıb el-İsfehânî. (Tarihi Yok). *el-Müfredât fi Garîbü'l-Kur'an*, (thk. Muhammed Seyyid Keylânî). Beyrut: Dâru'l-Ma'rife.
- Yazır, E. H. (1979). *Hak Dini Kur'an Dili*. İstanbul: Eser Neşriyat.
- Yûsuf b. ez-Zekî el-Mizzî. (1983). *Tuĥfetü'l-Eşrâf bi-Ma'rifeti'l-Etrâf*, (thk. Abdüssamed Şerefüddin). Beyrut: Mektebetü'l-İslâmî.

İmam Şâfiî'nin Şiirlerinde Ahlâkî Değerler* **

Dr. Kenan Yeniceci

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2468-2072>

Niğde Recep Tayyip Erdoğan Anadolu İmam Hatip Lisesi, Milli Eğitim Bakanlığı, Niğde - TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 19.06.2022

Kabul: 19.09.2022

On-line Yayın: 30.09.2022

Anahtar Kelimeler

Arap Dili ve Belâgatı

Şiir

Ahlak

İmam Şâfiî

Divân

Araştırma Makalesi

* Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

** Bu makale, 2013 yılında Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde tamamlanan "eş-Şâfiî'nin Edebî Yönü ve Divân'ının İncelenmesi" adlı Yüksek Lisans Tezi esas alınarak hazırlanmıştır.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.63068>

Öz

İmam Şâfiî, hicrî 2. asırda Abbâsiler'in ilk döneminde yaşamıştır. O, İslâm dünyasında daha çok fıkıh ilmi sahasında ortaya koyduğu ilke ve çözümler nedeniyle kendi ismiyle anılan Şâfiî mezhebinin imamı olarak tanınmıştır. Bununla birlikte o, fıkıhta imam olduğu gibi Arap dili alanında da otorite kabul edilen büyük bir âlimdir. İbn Hişâm, Ahmed b. Hanbel, el-Câhiz gibi birçok âlimin ortak kanaati, onun Arap dili ve şiirinde otorite olduğu yönündedir. Arap diline ve şiire olan düşkünlüğü yaptığı derslere de yansımıştır. Nitekim Kur'ân ve hadis merkezli ders halkalarının yanında nahiv, şiir ve arûz dersleri de vermiştir. Güçlü ve belîğ bir üslupla birlikte derin bir dil yeteneğinin ürünü olarak ortaya koyduğu şiirleri, fakîh kimliğinin gölgesinde kalmıştır. Arap diline ve şiirine vâkıf olan İmam Şâfiî, çeşitli vesilelerle farklı konularda şiirler söylemiştir. Bu şiirlerin temasını çoğunlukla Allah'a yönelme, takva, tevekkül, dünya hayatının faniliği, af dileme, ölüm, ahirete hazırlanma, dua, kanaat, ilim ve güzel ahlak gibi zühd konuları oluşturmuştur. Genellikle irşâd, hikmet ve nasihat içerikli şiirlerinde didaktik bir üslup yolunu takip eden İmam Şâfiî, şiirleri vasıtasıyla insanları aydınlatıp İslâm ahlâkına uygun davranışlar kazanmalarını hedeflemiştir. O, sade bir dille söylediği birçok şiirinde, insanın ve toplumun ıslahını incelemiştir. Bu çalışmada, İmam Şâfiî'nin edebî yönü ile şiirlerinde öne çıkan ahlâkî değerler üzerinde durulmuştur.

Atf Bilgisi / Reference Information

Yeniceci, K. (2022). İmam Şâfiî'nin Şiirlerinde Ahlâkî Değerler. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 15(91), 315-334.

Moral Values in Imam Shafii's Poems* **

Dr. Kenan Yeniceli

Nigde Recep Tayyip Erdogan Anatolian Imam Hatip High School Nigde - TURKEY

Article History

Submitted: 19.06.2022

Accepted: 19.09.2022

Published Online: 30.09.2022

Keywords

Arabic Language and Rhetoric

Poetry

Morality

Imam Shafii

Diwan

Research Article

* This article was checked by Intihal.net. This article is under the Creative Commons license. Ethics committee approval is not required for this article.

** This article, was prepared on the basis of the Master's Thesis "*al-Shafii's Literary Direction and Analysis of His Diwan*", which we completed at Erciyes University Social Sciences Institute in 2013.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.63068>**Abstract**

Imam Shafii lived in the first period of the Abbasids in the 2nd century after Hijrah. He is known in the Islamic world as the imam of the Shafi'i sect, which is known by his name, mostly because of the principles and solutions he put forward in the field of fiqh. However, he is a great scholar who is accepted as an authority in the field of Arabic language as well as an imam in fiqh. The common opinion of many scholars such as Ibn Hisham, Ahmed b. Hanbal, al-Cahiz is that he is an authority in Arabic language and poetry. His fondness for Arabic language and poetry was also reflected in his lectures. As a matter of fact, he gave lessons in nahiv, poetry and prosody as well as courses based on the Qur'an and hadith. His poems, which he put forward as the product of a deep language talent with a strong and eloquent style, remained in the shadow of his jurist identity. Imam Shafii, who is well-versed in the Arabic language and poetry, sang poems on different subjects on various occasions. The themes of these poems are mostly ascetic subjects such as turning to God, taqwa, tawakkul, the mortality of worldly life, asking for forgiveness, death, preparing for the hereafter, prayer, contentment, science and good morals. Imam Shafii, who generally follows a didactic style in his poems containing guidance, wisdom and advice, has always considered the purpose of enlightening people through his poems and warning them to show behaviors in accordance with Islamic moral values. He prioritized the improvement of people and society in many of his poems that he sang in a simple language. In this study, the literary aspect of Imam Shafii and the moral values that come to the fore in his poems are emphasized.

GİRİŞ

İnsanlık tarihi boyunca birtakım kişiler tarih sahnesinde kalıcı izler bırakmıştır. Bu kişiler, genellikle meşhur oldukları çalışma alanlarındaki başarılarıyla adlarından söz ettirmeyi başarmıştır. Bu tarihi şahsiyetlerin hayatları dikkatli bir şekilde incelendiği takdirde, bu kimselerin çok iyi bilinmeyen ve araştırmacılar tarafından keşfedilmeyi bekleyen başka yönleri de ortaya çıkacaktır. Nitekim büyük mezhep imamı ve müctehid Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî de bu şahsiyetlerden biridir. İnsanlar arasında daha çok fıkıh ilmi alanındaki görüşleri nedeniyle mezhep imamı olarak tanınan eş-Şâfiî, Arap dili ve şiirindeki bilgi ve görüşleriyle bu sahada da imam kabul edilmektedir.

İmam Şâfiî, Arap dili ve edebiyatında yetkin bir şahsiyet olması itibariyle ardında sadece dinî literatür alanında eşsiz eserler bırakmakla kalmamış, şiir alanında da nadide bir miras bırakmıştır. Söylemiş olduğu şiirler, sadece yaşadığı hicri 2. asırla sınırla kalmayarak şiir râvîleri ve şiirini sevenler tarafından ezberlenerek dilden dile aktarılmış ve tarihi süreç içinde lugat, tarih, tabakât ve terâcim başta olmak üzere çeşitli kaynaklarda yerini almıştır. Farklı kaynaklardaki bu şiirler, daha sonra araştırmacılar tarafından derlenerek *Dîvânü's-Şâfiî* isimli başlıklar halinde neşredilmiştir.

İmam Şâfiî'nin dîvânında medih, fahr, mersiye, i'tizâr ve isti'tâf, hiciv ve vasf temalı şiirler olmak üzere, genel olarak şiirin bütün temalarıyla ilgili şiirler yer almaktadır. Bunlarla birlikte dîvânında, zühd temalı şiirlerin diğer şiir türlerine nazaran daha fazla olduğunu müşahede etmekteyiz. Kurân ve hadis kaynaklı lafız ve manaları kullanarak söylemiş olduğu zühd temalı şiirleri; irşâd, hikmet, vaaz ve nasihat içerikli bir yapıya sahiptir. Bu çalışmamızda, İmam Şâfiî'nin Arap dili ve edebiyatına dair bilgisi ile dîvânında yer alan ahlâkî değerlere yönelik şiirleri incelenecek ve bu şiirler aracılığıyla muhataplarına vermek istediği mesajlar değerlendirilecektir.

HAYATI VE TEMEL EĞİTİMİ

Adı, Ebû 'Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. el-'Abbâs eş-Şâfiî künyesi, Ebû 'Abdillâh (Beyhakî, 1970: 1/76) olan İmam Şâfiî (ö. 204/820) 150/767 yılında Gazze'de doğmuştur (Bağdâdî, 2001: 2/393; Râzî, 1986: 34; İbn Hallikân, 1978: 4/165; İbn Kesîr, 1992: 69; Ziriklî, 1997: 6/26). Babasının vefatından sonra annesi tarafından iki yaşında Mekke'ye götürülmüştür (İbn Kesîr, 1992: 65). Mina yakınlarında Şi'bülhayf (Râzî, 1986: 37) mevkiinde ekonomik olarak zor şartlar altında yetişmiştir (İsfahânî, 1967: 9/73-75; Aybakan, 2010: 38/223). Eğitim masraflarını karşılayacak durumda olmadığı için temel eğitimini kuvvetli hafızası sayesinde, hocasının derste bulunmadığı zamanlarda talebeleri okutmak suretiyle ücret ödemedi sürdürmüştür (Beyhakî, 1970: 1/94-95; Râzî, 1986: 37).

Yedi veya dokuz yaşlarında Kur'ân'ı ezberleyen eş-Şâfiî, on üç yaşında iken Mescid-i Harâm'da Kur'ân dersi vermeye başlamıştır. Bir yandan kıraat dersleri alırken diğer yandan ilim meclislerine devam eden eş-Şâfiî, Mekke'deki eğitiminden sonra Arap dilini daha iyi öğrenmek amacıyla, bizzat kendisinin Arapların en fasîh kabilesi diye nitelediği Hüzeyl¹ kabilesine katılıp uzun süre² onlarla beraber yaşamıştır (İbn Kesîr, 1992: 72; Aybakan, 2010: 38/223). Bu kabile ile birlikte yaşaması sonucu, onların diline, şiirine ve kültürüne vâkıf olmuştur (Şâfiî, 1984: 21; Hamevî, 1993: 5/2395; İbn Kesîr, 1992: 73). Çölden ayrılıp Mekke'ye döndükten sonra ilmî faaliyetlerini devam ettirerek şiir söylemeye, edebiyat ve eyyâm-ı 'Arab'ı anlatmaya başlamıştır (Hamevî, 1993: 5/2395; Nevevî, ts.: 1/46).

eş-Şâfiî ilk gençlik yıllarında şiirle meşgul olmuştur. Hatta fıkıh ilmine yönelmeden önce onun sadece şiirle ilgilendiği de söylenebilir (İbn Kesîr, 1992: 74; Alguned ve Dersevî, 2021: 479). Arap diline

¹ Hüzeyl (Benî Hüzeyl): Mekke ve Taif civarındaki dağlık bölgede yaşayan Adnânîler'e mensup, şairleriyle ünlü milâdî VI. yüzyılın büyük Arap kabilelerinden biridir. Hassân b. Sâbit, en iyi şairlerin Hüzeyl'den çıktığını söylemiştir. Arap dil âlimleri bu kabilenin dilini nâdir birkaç kabilenin dili yanında fasîh ve güvenilir bulmuşlar ve şiirlerini örnek olarak zikretmişlerdir (Karaarslan, 1999: 19/70-72).

² Bu sürenin 17 ila 20 yıl olduğu hususunda farklı rivâyetler vardır (Hamevî, 1993: 5/2395; İbn Kesîr, 1992: 73).

hakimiyeti ile sahip olduğu fesâhatı ve zekâsını bilen çevresindeki birtakım kimselerin telkin ve tavsiyeleriyle birlikte kendi arzusuyla fıkıh ilmine yönelmiştir. Dönemin en önemli eserlerinden biri olarak görülen Mâlik b. Enes'in (ö. 179/795) el-Muvattâ isimli eserini kısa sürede ezberlemiştir (İsfahânî, 1967: 9/70-71; Hamevî, 1993: 5/2395). Ardından Mekke müftüsü Müslim b. Hâlid ez-Zencî (ö. 181/797) ve hadis âlimi Süfyân b. 'Uyeyne'den (ö. 198/814) dersler alan eş-Şâfiî'nin fıkha yönelmesinde hocası Müslim b. Hâlid ez-Zencî'nin tavsiyelerinin etkili olduğu nakledilmektedir ('Arabî, 1978: 19; Güleç, 2020: 1271). eş-Şâfiî yirmili yaşlarının başında Medine'ye giderek Mâlik b. Enes'den ders almaya başlamıştır (Beyhakî, 1970: 1/102-103; Zehebî, 1982: 10/6).

ARAP DİLİ VE EDEBİYATI'NA DAİR BİLGİSİ

eş-Şâfiî, Arap dili ve edebiyatını öğrenmede kendinden önceki dil âlimlerinin ve edebiyat râvilerinin takip ettiği yolu izlemiştir. O, Arap yarımadasının çöllerinde dillerine lahn ve hatanın karışmadığı Hüzeyl kabilesinin arasında uzun yıllar kalarak fasîh Arapça'yı, Arap edebiyatını ve şiirini en güzel şekilde öğrenmiştir.

eş-Şâfiî'nin fasîh bir dille konuşması, sesinin güzelliği ile şiir tadındaki üslûbu yaptığı ders halkalarına teveccühü artırmıştır. Hatta derslerine katılanların bir kısmının sadece onu dinlemek için geldiği rivâyet edilmektedir.³ eş-Şâfiî, ders halkasında Kur'ân ve hadisin yanı sıra Arapça, nahiv, şiir ve arûz dersleri de okutmuştur. Talebesi er-Rebî' b. Süleymân'ın (ö. 240/884) aktardığına göre eş-Şâfiî sabah namazından sonra, önce Kur'ân ardından da hadis dersi yapardı. Kuşluk vaktine kadar devam eden bu müzakereler ve tedris faaliyetinden sonra o, derslerine Arapça, arûz, nahiv ve şiirle devam ederdi (Hamevî, 1993: 5/2405).

Dilciler, şiir sevenler ve edebiyat âşıkları eş-Şâfiî'nin ilim meclisine gelerek lisanından tatlılıkla dökülen sözleri dinlemeye adeta tutkun olmuşlardır. Ondand dili belâgatıyla, kelimeleri fesâhatıyla, şiiri asaletiyile, edebiyatı sihri ve beyanıya almışlardır. Fakîh ve kelam âlimi Ebû Alî el-Hüseyn b. Alî b. Yezîd el-Kerâbîsî (ö. 248/862), eş-Şâfiî'nin ilim meclisine; hadis, fıkıh, dil ve şiirle ilgilenenlerin geldiğini ve herkesin onunla konuşmak istediğini nakletmektedir (Sâlih, 1984: 106).

Mısır'da, eş-Şâfiî ile Arap şiiri üzerine sohbetlerde bulunan tarihçi, dil ve ensâb âlimi İbn Hişâm (ö. 218/833), önceleri eş-Şâfiî ile pek görüşmek istememiş ancak onunla görüştüğünden sonra eş-Şâfiî'nin dil, şiir ve ensâb ilmi konusunda derin bir bilgi sahibi olduğunu anlayarak ondan övgüyle söz etmiştir (Fayda, 1999: 20/71). İbn Hişâm, eş-Şâfiî ile birtakım konuları müzakere ettikten sonra onun sözünün dilde delil olduğunu ifade etmiştir. (Şâfiî, 1979: 14; Beyhakî, 1970: 2/42). eş-Şâfiî de İbn Hişâm'ın dilde hüccet ve Arap dili alanında iyi yetişmiş bir âlim olduğunu söylemiştir (Fayda, 1999: 20/71).

eş-Şâfiî'nin çocukluk ve gençlik yıllarında Arap şiirine, örf ve âdetleri ile tarihine yakın ilgi duyması, ona dil bilgisi yanında zengin bir bağlam birikimi de sağlamıştır. Nitekim o, Arap kabileleri arasında uzun süre dolaştığını, nerede ise anlamını bilmediği kelime kalmayacak derecede onların lehçe ve ağızlarını tespit ettiğini söylemiştir (Aybakan, 2010: 38/226). Kendisi bu durumu şöyle anlatmıştır: "Yedi yaşındayken Kur'ân'ı ezberledim. el-Muvattâ'yı on yaşındayken okudum. Arap kabileleri içinde onların şiirlerini ve lehçelerini öğrenmek üzere yirmi yıl kaldım. Ben, iki harf dışında Kur'ân'da anlamını ve maksadını bilmediğim bir harfle karşılaştığımı bilmiyorum. Onlardan biri eş-Şems sûresinin onuncu âyetindeki *سَمَاءًا* dır (Safedî, 2000: 2/121)."⁴

³ Nitekim bu hususta eş-Şâfiî'nin talebesi Hasen b. Muhammed ez-Za'ferânî'nin (ö. 260/874) şu rivâyeti kayda değerdir: "Arapça ile ilgilenenlerden bir topluluk bizimle beraber eş-Şâfiî'nin meclisine gidip geliyor ve bir köşeye oturuyorlardı. Onların ileri gelenlerinden birine dedim ki: Sizler ilimle meşgul olmuyorsunuz, niçin bizimle birlikte gidip geliyorsunuz? Dedi ki: eş-Şâfiî'nin dilini dinliyoruz" (Şâfiî, 1984: 22; Hamevî, 1993: 5/2402).

⁴ İbn Kesîr, *Menâkıbü'l-İmâmi's-Şâfiî* adlı eserinde eş-Şâfiî'nin anlamını bilmediği diğer kelimeyi râvînin unuttuğunu nakletmiştir (İbn Kesîr, 1992: 73).

eş-Şâfiî'nin görüşleri, fıkhıta delil kabul edildiği gibi Arap dili alanındaki görüşleri de delil olarak kabul edilmiştir. Birçok âlim onun Arap dilindeki engin bilgisini kabul etmiştir. Bu hususla ilgili bazı âlimlerin görüşleri şöyledir:

Ahmed b. Hanbel'e (ö. 241/855) göre eş-Şâfiî dört şeyde otoritedir. Dilde, insanların ihtilaf ettiği konularda, meânide ve fıkhıta. Ahmed b. Hanbel, eş-Şâfiî'nin sözünün dilde delil olduğunu ifade etmiştir (Râzî, 1986: 244; Attâr, 2002: 1/149; Efgânî, 1987: 26; Nehrâvî, 1988: 36). İbn Hişâm, dilde bir konuda tereddüte düştüğü zaman eş-Şâfiî'nin görüşüne başvurmuştur (Beyhakî, 1970: 2/43). İbn Hişâm, eş-Şâfiî'nin Arap diline hakimiyeti ile ilgili olarak şöyle söylemiştir: "Muhammed b. İdris eş-Şâfiî ile dostluğumuz uzun sürdü. Ondas asla dilbilgisi hatası ve onun kullandığı kelimeden daha güzel olanı işitmedim" (Şâfi'î, 1995: 10).

el-Kâfiye ve *eş-Şâfiye* isimli eserleriyle bilinen Arap dil âlimi İbnü'l-Hâcib'e (ö. 646/1249) göre eş-Şâfiî, dilde başlı başına bir ekoldür. Dil bilginleri, nasıl ki "luğatu Temim, luğatu Rebîa" diyorlarsa eş-Şâfiî için de "luğatu's-Şâfi'î" demektelerir. eş-Şâfiî, dilde öyle bir yerde bulunmaktadır ki onun lehçe ve şivesinden yola çıkan büyük edebiyatçı Ali el-Cârim (1881-1949), *Mu'cemu'l-Kâmus* hariç diğer kâmuslarda bulunmayan "en-nizare" kelimesinin *er-Risâle*'de geçtiğini kaydettikten sonra "imza, imza sahibini gösterdiği gibi bu da *er-Risâle* kitabının eş-Şâfiî'ye ait olduğunu gösterir çünkü bu kelime eş-Şâfiî'nin lügatıdır" demektedir (Arslan, 2004: 53-54).

eş-Şâfiî'nin tek başına bir dil olduğu ve Arapların bir kabilesiyle delil getirilebildiği gibi onunla da delil getirileceği belirtilmektedir (Beyhakî, 1970: 2/49). Hadis âlimi ve fakîh İmam Nevevî (ö. 676/1277), *el-Mecmû' Şerhu'l-Mühezzeb* adlı eserinde eş-Şâfiî'nin Arap dili ve edebiyatındaki bilgisi hakkında şöyle demiştir: "eş-Şâfiî, Arap dili ve nahvinde delildir. Belîğ ve fasîh olmasıyla birlikte dilinin, yurdunun ve döneminin Arap olmasına rağmen yirmi yıl Arapça ile meşgul olmuştur" (Nehrâvî, 1988: 36).

Arap dil âlimi Ebü'l-'Abbâs Sa'leb (ö. 291/904) ise eş-Şâfiî'nin Arap dilinde delil olmasıyla ilgili şöyle demiştir: "Ne kadar garip! Bazı insanlar eş-Şâfiî'den dil alıyorlar. O, dilin evinden olduğu halde. Dilin eş-Şâfiî üzerinden değil bizzat ondan alınması gerekir." Yani, onun bizzat kelimeleri delil getirilen bir dildir. O, sadece Arap dilini nakleden biri değildir (Cündî, 1994: 53).

eş-Şâfiî Arap dilindeki derin bilgisine güvenmekte olup bu alanın en önde gelen otoritelerinden biri olan el-Halîl b. Ahmed'i (ö. 175/791) görmek istemiştir. Nitekim bu durumu kendisi şu şekilde ifade etmiştir: "Bu işi benden daha iyi anlayan birinin olduğuna dair bir bilgi bana ulaşmadı. Kuşkusuz, el-Halîl b. Ahmed'i görmek isterdim" (Beyhakî, 1970: 2/52). Bu durum, onun şiir ve Arap dilinde emsalsiz olduğu ve bu sahaya ne denli bir ilgi duyduğunu göstermektedir (Yalar, 2012: 472). Yine bu konuda, kendisinin şöyle dediği rivâyet olunmuştur: "Kitabımda hata bulduğunuz zaman onu düzeltin. Muhakkak ki ben Arapçada hata yapmam" (Beyhakî, 1970: 2/52).

eş-Şâfiî'nin Arapça bilgisi, beyanın güçlülüğü ve dilinin fesâhatı yazdığı kitaplarda da kendisini göstermiştir. Kaleme aldığı eserlerdeki ifadeler yan yana dizilmiş inci taneleri gibi değerlendirilmiştir. Nitekim bu hususta Arap edebiyatının en büyük nesir yazarlarından el-Câhiz (ö. 255/869) şöyle demiştir: "eş-Şâfiî'nin kitaplarını inceledim. Bir de ne göreyim; inciye dizilmiş inci, falanın kitaplarını inceledim bir de ne göreyim; tabiplerin sözüdür" (Beyhakî, 1970: 2/51).

Fıkıh, hadis ve kıraat âlimi Yûnus b. Abdil'alâ (ö. 264/868) ise eş-Şâfiî'nin sahip olduğu belâgat ve fesâhatle ilgili şöyle demiştir: "eş-Şâfiî, etrafına oturduğumuzda ne dediğini fark edemediğimiz büyüleyici bir şahıstan başkası değildi. Sanki lafızları şekerdi. eş-Şâfiî'ye etkili bir konuşma, güzel bir belâgat, çok ileri düzeyde bir zeka ile tam bir fesâhat ve hazırcevaplık bahşedilmişti" (Zehebî, 1982: 10/6).

eş-Şâfiî'nin Arap dilinde olduğu gibi edebiyatın en önemli unsurlarından biri olan şiirde de büyük bir yeri vardır. Nitekim o, Arap edebiyatı tarihi içinde Hammâd er-Râviye (ö. 160/776-77 [?]), el-

Mufaddal ed-Dabbî (ö. 178/794 [?]), el-Asma'î (ö. 216/831) gibi çok az sayıda insanın başarılı olduğu bir saha olan şiir rivâyeti alanında söz sahibi olmuştur (Yalar, 2012: 472). Uzun yıllar çölde Hüzeyl kabilesi içinde kalması, onlarla beraber konup göçmesi itibariyle eş-Şâfiî öncelikle bu kabilenin şiirlerinin rivâyetinde birincil kaynak durumunda olmuştur. Bu hususta şiir ve ahbâr râvisi el-Asma'î, Hüzeyl kabilesinin şiirini eş-Şâfiî'den aldığını ve bu kabilenin şiirlerini ondan tashih ettiğini ifade etmiştir. (Beyhakî, 1970: 2/44; Râzî, 1986: 239; İbn Hallikân, 1978: 4/163; Nehrâvî, 1988: 36-37; Güleç, 1983: 124). Bazı araştırmacılar, eş-Şâfiî'nin bu kabileye ait on bin beyti i'râbî ve manalarıyla ezberlediğini belirterek şiir rivâyeti alanındaki maharetinden övgüyle bahsetmişlerdir (Cündî, 1994: 37; Ulvân, 2011: 927).

eş-Şâfiî, yalnız Hüzeyl kabilesinin şiirlerini rivâyet etmekle kalmamış bu konudaki derin bilgisi ve üstün yeteneğini, Câhiliye döneminin ünlü şairlerinden biri olan eş-Şenferâ'nın (ö. 525-550 arası) şiirlerini rivâyet ederek de göstermiştir. Bu hususta el-Asma'î şöyle demiştir: "eş-Şenferâ'nın şiirini Mekke'de Muhammed b. İdris eş-Şâfiî adlı bir âlimden okudum. Bana isimleri 'Amr olan otuz şairin şiirlerini okudu" (Râzî, 1986: 239; Nehrâvî, 1988: 37).

eş-Şâfiî, birçok şairin şiirlerini ve bu şiirlerin çeşitlerini bilmektedir. Muhammed b. 'Abdillâh b. 'Abdilhakem el-Mısırî'nin eş-Şâfiî'den yaptığı şu rivâyet bu hususta dikkat çekicidir: "300 mecnun şairden şiir rivâyet ederim" (Beyhakî, 1970: 2/47). Yine bu konuda ez-Za'ferânî'nin şu rivâyeti de kayda değerdir: "eş-Şâfiî'den daha fasîh ve daha bilgili olanını asla görmedim. O, insanların en bilgili ve fasîh olanıydı. Ona, bütün şiirler okunur o da bunları bilirdi" (Beyhakî, 1970: 2/49). Buradaki şiirleri bilmekten maksat eş-Şâfiî'nin bu şiirleri; aidiyeti, güçlü ve zayıf yönleri itibariyle tanınması olarak değerlendirilmiştir (Yalar, 2012: 472).

eş-Şâfiî, Yemen'de bir kamu görevinde⁵ çalışırken kendisini siyasî bir entrikanın içinde buluvermiş ve birtakım ithamlarla suçlanarak Halife Hârûn Reşîd'in (ö. 193/809) huzuruna çıkarılmıştır (Aybakan, 2010: 38/223). Burada, halife ile aralarında birçok konuda sohbet geçmiştir. Biz burada konumuzla ilgili olan, eş-Şâfiî'nin Arap şiirindeki derin bilgisini gösteren kısmı aktaracağız. Halife Hârûn Reşîd, eş-Şâfiî'ye: "Şiir hakkındaki bilgin nasıldır?" diye sorduğunda, eş-Şâfiî şöyle demiştir: "Şüphesiz ben onun; tavîl, kâmil, serî', müctes, münserih, hafîf, hezec ve rezec bahirlerini bilirim. Şiirde hikmeti ve gazeli, haberleri açıklayıcı olarak gelen atasözleri konusunda söylenenleri de bilirim. Âşıkların kavuşma ümidiyle demek istediklerini ve sonrakilerin edebiyat bilgisi sahibi olması için öncekilerin yazdığı mersiye de bilirim. Şairlerin emirlerine yönelik olarak yazdığı çoğu yalan yanlış olan övgü dolu şiirleri de bilirim. Herhangi bir hedefi olmaksızın söyleyenden coşku halinde çıkan şeyleri de bilirim. Şairin söylediği ve işitenin hikmet kabul ettiği şeyi de bilirim. Bunun üzerine, Hârûn Reşîd: Tamam, yeter. Sen şiirde aşırıya kaçtın. Kimsenin bunları bileceğini ve Halîl'e⁶ bir harf ekleyeceğini zannetmezdim. Sen ilavede bulundun." demiştir (İsfahânî, 1967: 9/88).

eş-Şâfiî'nin şiirdeki mahareti bazı fetvalarında da kendini göstermektedir. Bu hususta şu iki örneği aktarmak yerinde olacaktır:

Bir defasında eş-Şâfiî'ye: "Bir kimsenin bir beyit karşılığında evlenmesi caiz midir?" diye sorulduğunda, eş-Şâfiî'nin bu soruyu şöyle cevapladığı ifade edilmektedir: "Beyit şöyle ise evet":

يُرِيدُ الْمَرْءُ أَنْ يُعْطَى مِنْهُ
إِلَّا مَا أَرَادَ

"İnsan arzularının verilmesini ister. Allah da onun murâdını kabul eder" (Beyhakî, 1970: 2/100).

⁵ İmam Mâlik'in vefatından çok kısa bir müddet sonra, bir vesile ile Hicaz'a gelen Yemen valisi Mus'ab b. 'Abdillâh, maddi sıkıntı içinde bulunan eş-Şâfiî'ye idarî/respî bir görev alması teklifinde bulunmuştur. Bunun üzerine eş-Şâfiî, valiyle beraber Yemen'e giderek Necran'da idarî bir görev almıştır (Dağcı, 2004: 21; Kasır, 1984: 26).

⁶ Hârûn Reşîd'in Halîl diye isimlendirdiği kişi, nahiv ilmini ve arûzu sisteme kavuşturan meşhur dil ve edebiyat âlimi Halîl b. Ahmed'tir. Hayatı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Topuzoğlu, 1997: 15/309-312).

eş-Şâfiî boşama ile ilgili olarak sorulan bir soruya verdiği cevapta ise اشربي kelimesinin talak anlamına gelebileceğini eski bir Arap şiirindeki kullanıma dayandırmıştır. Bu konuda Muhammed b. ‘Abdillâh b. ‘Abdilhakem, eş-Şâfiî’yi şöyle derken duyduğunu nakletmektedir: Adam karısına; اشربي، كُلي، اشربي (iç, ye, tat) dediği zaman boşanmak istediğini ifade etmiştir. Boşanmak istedim/kastettim dediğinde o talaktır. Araplar، اشرب الشيء (bir şeyi iç) dediğinde kötü bir şeyi dilerdi. Şairin şu sözünü duymadın mı? Diyerek aşağıdaki beyti söylemiştir:

اشرب بكأس كنت تسقى بها أمر بي فيك من العلقم

“Sakilik yaptığım kadehle iç. O, ağzında Ebû Cehil karpuzundan daha acıdır” (Beyhakî, 1970: 2/101).

eş-Şâfiî Arap şiirindekiengin bilgisi neticesinde bazı kabilelerin ve şairlerin şiirleri hakkında çeşitli değerlendirmelerde bulunmuştur. O, mensûbu bulunduğu Kureyş kabilesini, şiir söylemede yetersiz kalmakla eleştirerek Kureyş’in tamamında yeni ve kaliteli şiirin bulunmadığını iddia etmiştir. En kaliteli şairlerinin ise İbn Herme ve Mervan b. Ebî Hafsa (ö. 182/798) olduğunu söylemiştir. Kureyş kabilesinde, kaliteli şiirin ortaya çıkmadığına dair görüşüne gerekçe olarak aşağıdaki âyeti delil göstermiştir: (Beyhakî, 1970: 2/113; Yalar, 2012: 476).

وَمَا عَلَّمَاهُ الشِّعْرَ وَمَا يَنْبَغِي لَهُ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ وَقُرْآنٌ مُبِينٌ

“Biz, o Peygamber’e şiir öğretmedik. Bu, ona yaraşmaz da, O(na verdiğimiz) ancak bir öğüt ve apaçık bir Kur’ân’dır” (Yâsîn, 36/69).

Kureyş’in şiirini bu şekilde eleştiren eş-Şâfiî, Emevîler döneminin meşhur şairlerinden biri olan ve Zürrumme olarak ünlenen Gaylân b. ‘Ukbe’nin (ö. 117/735) şiirine yönelik beğenisini ise en övücü ifadelerle dile getirmiş ve buna delil olarak göçebe Araplar’ın, onun şiirini bütün şiirlerin önünde tutmalarını göstermiştir (Yalar, 2012: 476). Bu konuda eş-Şâfiî, şöyle demiştir: “Zürrumme’nin şiiri ceylan tersi ve gelinin beneği gibidir. Çöl halkı, onun şiirinin önüne kimseyi geçirmezdi” (Beyhakî, 1970: 2/54).

eş-Şâfiî, fıkha yönelmeden önce uzun yıllar Arap dili ve edebiyatı sahasında meşgul olmuştur. Görüldüğü üzere başta Arap dili ve edebiyatı olmak üzere farklı alanlardan meşhur birçok âlim, eş-Şâfiî’nin dilde otorite ve delil olduğunu kabul ederek onun bu sahadaki üstün maharetinden övgüyle söz etmiştir. eş-Şâfiî, Arap şiirine vukûfiyeti nedeniyle bazı kabile ve şairlerin şiirlerinin günümüze kadar nakledilip ulaşmasında birincil kaynak olmuştur. Yukarıda birçok âlimden aktarılan rivâyetlerden de anlaşılacağı üzere eş-Şâfiî, Arap dili ve edebiyatında önemli bir rol oynamıştır. Bu durum, eş-Şâfiî’nin görüşlerinin Arap dili ve edebiyatı açısından önemini ortaya koymaktadır. Ayrıca bu durum, bize eş-Şâfiî’nin bu yönüyle de incelenmesi gerekliliğini göstermektedir.

İMAM ŞÂFİİ’NİN ŞİİRLERİNDE AHLÂKÎ DEĞERLER

Ahlâkî değerler, genellikle insanlara öğüt verme ve yol gösterme amacını taşıyan hikmet içerikli şiirlerin temel unsurlarından biridir. Hikmet türü şiir, hayatta kazanılmış tecrübe ve deneyimlerin bir yansıması olarak Arap şiirinde kendisine münbit bir alan bulmuştur. Câhiliye döneminden itibaren bilge şahsiyetlerin ve usta şairlerin dillerinden dökülen hikmetli ifadeler, bilgece ve belîğ bir şekilde dile getirilerek insanları aydınlatmak amacıyla Arap edebiyatında önemli bir edebî türü oluşturmuştur.

Arap şiiri, Züheyr b. Ebî Sülmâ (ö. 609 [?]) ve Lebîd b. Rebîa’dan (ö. 40/660 [?]) bu yana benzersiz hikmetlerle doludur. Zühhd şiirinin kurucusu olarak kabul edilen Abbâsî devri şairlerinden Ebü’l-‘Atâhiye (ö. 210/825 [?]) de bu çerçevede eşsiz örnekler vermiş bir şair olup hikmetlerle dolu yüzlerce beyit şiir nazmetmiştir. Aynı şekilde el-Mütenebbî (ö. 354/965) ve Ebü’l-‘Alâ el-Marrî (ö. 449/1057) nadide ve güçlü hikmetleri ihtiva eden şiirlere sahip Arap şairlerin önde gelenlerindedir. Araplar her zaman hikmet temalı şiirlere ilgi gösterip ondan etkilenmişlerdir (İpek, 2015: 174).

Kur'ân ve sünnet kaynaklı İslâm ahlâkının yüce değerleri, eş-Şâfiî'nin akıl ve gönül imbiğinden süzülerek şiirlerinde vücut bulmuştur. Çoğunlukla öğüt ve hikmet içerikli bir niteliğe sahip olan şiirleri, insanları ahlâkî ve ruhî yönden kemâl derecelerinin en üstüne ulaştırmaya yönelik bir yapıya sahiptir. Sosyal hayatta günümüz insanın ihtiyaç duyduğu hoşgörü, insanlara saygı gösterme, özür beyan etme ve özü kabul etme, cömertlik ve kanaatkârlık gibi birçok ahlâkî değer eş-Şâfiî'nin şiirlerinde ele aldığı konulardandır. Bu başlık altında, eş-Şâfiî'nin şiirlerinde öne çıkan birtakım ahlâkî değerlere dair örnekler incelenip değerlendirilecektir.

Hoşgörü ve Güzel Ahlak

İnsanı onurlu ve saygın kılan değerlerden yoksun kimselere karşı nasıl davranılması gerektiği hususunda muhataplarına tavsiyelerde bulunduğu aşağıdaki şiirde eş-Şâfiî, düşük karakterli kişilerin gayri ahlâkî davranışlarına cevap vermekten ve onların seviyesine inmekten şöyle sakındırmaktadır:

إذا سئيتي نذلت ترائدت رفعة وما العيب إلا أن أكون مُسايبه
ولو لم تكن نفسي علي عزية لمكنتها من كل نذل تحاربه
يُخاطبني السفيه بكل فصح فأكره أن أكون له مجيبا
يزيد سفاهة فأزيد جلمًا كعود زادة الإحراق طيبا
إذا نطق السفيه فلا تجبه فخير من إجابته الشكوت
فإن كلتته فرجت عنه وإن خلئته كمدًا عوت

“Adinin biri bana küfrederse benim yüksekliğim artar. Ayıp, ancak onunla küfürleşmemdir.

Nefsim benim için değerli olmasaydı; ona, adıyla savaşıma imkânı verirdim.

Arsız bütün çirkinliğiyle bana hitap eder. Ama ben ona cevap vermekten hoşlanmam.

Onun arsızlığı artar, benimse hilmim, sabrım. Yakmanın güzel kokusunu artırdığı öd ağacı gibi.

Arsız konuştuğunda ona cevap verme. Susmak, ona cevap vermekten daha hayırlıdır.

Onunla konuşursan onun kederini hafifletirsin. Onu yalnız bırakırsan kederden ölür” (Şâfiî, 1974: 22-

23).

İnsanlara hoşnutluk ve rıza içinde bakan kimselerin onların hata ve kusurlarını görmediğini, buna mukabil çevresindekilere hoşnutsuzlukla bakanların insanların her ayıbını gördüğünü dile getirdiği aşağıdaki şiirde eş-Şâfiî, insanlardan saygı görmek isteyenlerin, öncelikle başkalarına saygı göstermeleri gerektiğine dikkat çekmiştir. Kişinin kendisine nasıl muamele edilmesini istiyorsa başkalarına da öyle davranması gerektiğini ise şöyle ifade etmiştir:

وعين الرضا عن كل عيب كليله ولكن عين السخط تبدي المساوتنا
ولست بحجاب لمن لا يهائي ولست أرى للمرء ما لا يرى لي
فإن نذت مني، نذت منك مودتي وإن نأ عني، تلقني عنك نائيا

“Hoşnutluk ile bakan göz, hiçbir ayıbı görmez, ama hoşnutsuzluk ile bakan göz her ayıbı görür.

Bana saygı göstermeyene saygı gösteremem, kişinin benim için görmediğini göremem.

Bana yaklaşırsan sevgim sana yaklaşır. Benden uzaklaşırsan benimle karşılaşırın senden uzaklaştığım hâlde” (Şâfi‘î, 1974: 91).

Başka bir şiirinde ise eş-Şâfi‘î, cahil ve aptalların söylediklerinin dikkate alınmaması gerektiğini; zira onların söyledikleri kötü sözlerin kendilerine ait olduğunu ifade etmiş ve muhataplarına onlarla ilişkiyi kesme tavsiyesinde bulunmuştur. Aptal ve cahillerin söz ve davranışlarının insana hiçbir zarar veremeyeceğini ise şöyle dile getirmiştir:

أَعْرَضُ عَنْ الْجَاهِلِ السَّفِيهِ فَكَلُّ مَا قَالَ فَهَوَّ فِيهِ
مَا صَرَ بَحْرَ الْفُرَاتِ يَوْمَا إِنَّ خَاصَّ بَعْضُ الْكِلَابِ فِيهِ

“Aptal cahilden yüz çevir. Her söylediği, kendisi hakkımdadır.

Bazı köpekler Fırat denizine/nehrine dalarsa ona hiçbir gün zarar veremez” (Şâfi‘î, 1974: 90).

eş-Şâfi‘î, bu şiirde vermek istediği mesajı güçlendirmek amacıyla الجاهل عن الأعرضُ ibaresini, aşağıdaki âyetten alarak iktibâs sanatına başvurmuştur:

لَخِذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ

“Sen af yolunu tut, iyiliği emret, cahillerden yüz çevir” (el-A‘râf, 7/199).

eş-Şâfi‘î, akıllı kimsenin başkalarının ayıp ve kusurlarını görmek yerine kendi ayıplarını görmesini takvanın gereği olarak değerlendirmekte ve takvalı kişilerin kendi ayıplarıyla meşgul olduğunu şöyle dile getirmektedir:

الْمَرْءُ إِذْ كَانَ عَاقِلًا وَرِعَا أَشْعَلُهُ عَنْ غُيُوبِ غَيْرِهِ وَرَعُهُ
كَمَا الْعَلِيلُ الْعَلِيمُ أَشْعَلُهُ عَنْ وَجَعِ النَّاسِ كَلِيمِهِ وَجَعُهُ

“Kişi akıllı ve takvalı ise, takvası onu başkalarının ayıplarını görmekten alıkoyar.

Nitekim ciddi hastayı da ağrısı, diğer bütün insanların ağrısını hissetmekten alıkoyar” (Şâfi‘î, 1974: 56).

Şerefli bir hayat yaşama arzusunda olanların dillerini muhafaza ederek kendilerinden ayıplanacak bir söz çıkmaması gerektiğine dikkat çektiği aşağıdaki beyitlerde eş-Şâfi‘î, muhataplarını başkalarının hata ve kusurlarını araştırıp bunları dillendirmekten sakındırmaktadır. Zira böyle yapanların ayıplarının da başkaları tarafından görülüp dillendirileceği gerçeğini hatırlatmaktadır. Ayrıca o, bu şiirde insanlara iyilikle muamele edilmesi, düşmanlık edene belli oranda müsamaha göstermekle birlikte insanın kendisini de en iyi şekilde savunması gerektiğini ise şöyle tavsiye etmektedir:

إِذَا بُرِّئْتَ أَنْ تُحْيَا سَلِيمًا مِنَ الرَّذَىٰ وَوَدَيْتَكَ مَوْفُورًا وَعِزُّضَكَ صَبْرًا
فَلَا يُنْطَقَنَّ مِنْكَ اللَّسَانُ بِسَوْءَةٍ فَكَلِّكَ سَوَاءَاتِ وَلِلنَّاسِ أَلْسُنُ
وَعَيْنَاكَ إِنَّ أَبَدْتَ إِلَيْكَ مَعَاتِنَا فَدَعَّهَا، وَقُلْ يَا عَيْنُ لِلنَّاسِ أَعْيُنُ
وَعَايِرُ بِمَعْرُوفٍ، وَسَامِخُ مَنْ اعْتَدَىٰ وَدَافِعُ وَلَكِنْ بِالتِّي هِيَ أَحْسَنُ

“Helak olmadan yaşamak istersen dinin tam, şerefini korunmuş olarak.

Dil, asla senden ayıplanacak bir iş söylemesin. Çünkü senin de ayıpların vardır. İnsanların da dilleri vardır.

Gözlerin ayıpları gösterirse sana, onu bırak ve de ki: Ey göz! İnsanların da gözleri vardır. İnsanlara iyilikle muamele et, düşmanlık edene müsamaha göster. Kendini savun; fakat en güzel şekilde” (Şâfiî, 1974: 84).

eş-Şâfiî'nin bu şiirin son beytini, aşağıdaki âyetten anlam itibarıyla esinlenerek söylediği anlaşılmaktadır:

وَلَا تَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ

“İyilikle kötülük bir olmaz. Sen (kötülüğü) en güzel davranışla sav- o zaman bir de göreceksin ki seninle aranızda düşmanlık bulunan kimse kesinlikle sıcak bir dost oluvermiş!” (Fussilet, 41/34).

eş-Şâfiî, aşağıdaki dizelerde muhataplarını dünya hayatında güven ve huzur içinde yaşamak için nefsi yoldan çıkaracak davranışlardan uzak tutmaya ve onu süsleyecek faziletli davranışlara teşvik ederek nefsi korumaya davet etmiştir. Nefislerini şerlerden koruyup faziletli davranışlarla tezyin eden kimselerin, insanlar arasında saygınlığının artıp insanların böyle kimseler hakkında güzel sözlerle konuşacaklarına dikkat çekmiştir. Her ne durumda olursa olsun insanlara karşı daima sabrı tavsiye ettiği dizelerde şöyle demektedir:

صُنِ النَّفْسَ وَاجْمَلِهَا عَلَى مَا يَزِينُهَا تَعِشْ سَالِمًا وَالْقَوْلُ فَيْكُ جَمِيلٌ
وَلَا تُؤَلِّئْ النَّاسَ إِلَّا بِجَمَالٍ نَبَأُكَ دَهْرٌ أَوْ خِفَاكُ خَلِيلٌ
وَإِنْ ضَاقَ رِزْقُ الْيَوْمِ فَاصْبِرْ إِلَى غَدٍ عَسَى نَكْبَاتُ الدَّهْرِ عَنْكَ تَرْوُلُ

“Nefsi koru, onu süsleyecek şeye teşvik et. Güven içinde ve hakkındaki söz güzel olarak yaşarsın. Sen insanlara karşı ancak sabır göster. İster zaman senden yüz çevirsin ister bir dost sana kaba davransın.

Bugünün rızkı azsa sabret yarına kadar. Umulur ki zamanın sıkıntıları seni terk eder” (Şâfiî, 1974: 70).

Nidâ üslûbunu taaccub nitelikli bir yapıda kullanarak başladığı aşağıdaki şiirde eş-Şâfiî, kendi hata ve kusurları ile meşgul olup onları düzeltmek yerine başkalarına vaaz verip öğütte bulunanları, adeta şaşkınlıkla karşılamakta ve böyle davranış içinde olanları uyarmaktadır. O, bu dünyada insanın ömrünün aldığı nefeslerle sınırlı olduğu ve her davranışının da kaydedildiği gerçeğini hatırlatarak öncelikle insanın kendi hatalarını düzeltmekle işe başlaması tavsiyesinde bulunmaktadır:

يَا وَاعِظْ النَّاسَ عَمَّا أَنْتَ فَاعِلُهُ يَا مَنْ يُعَدُّ عَلَيْهِ الْعَمْرُ بِالنَّفْسِ
الْحَفِظْ لِشَيْبِكَ مِنْ عَيْبٍ يُدْرَسُهُ إِنَّ الْبَيَاضَ قَلِيلٌ الْحَمَلُ لِلدَّنَسِ
كَحَامِلٍ لِيَابِ النَّاسِ يَغْسِلُهَا وَثَوْبُهُ غَارِقٌ فِي الرَّجَسِ وَالنَّجَسِ

“Ey yapmakta olduğun şeylerle ilgili insanlara tembihte bulunan. Ey ömrü nefes nefes sayılan, her hareketi izlenen.

Beyaz saçını onu kirletecek ayıptan koru. Çünkü beyaz, kir götürmez.

Kendi elbisesi kir ve pislik içinde kalmışken insanların elbiselerini yıkamak üzere taşıyan gibi” (Şâfiî, 1974: 51).

Özrü Kabul Etme

eş-Şâfiî, aşağıdaki dizelerde erdemli bir davranış olan özür dilemenin önemine dikkat çekerek özür dileyen kimsenin, niyetinin doğruluğu ve yanlışlığını sorgulamadan özrünün kabul edilmesini

tavsiye etmektedir. O, muhataplarını özrün kabul edilmesi noktasında şöyle teşvik etmektedir:

أَقْبَلْ مَعَاذِيرَ مَنْ يَأْتِيكَ مُعْتَذِرًا   إِنَّ بَرَّ عِنْدَكَ فِيمَا قَالَ أَوْ فَجْرًا
لَقَدْ أَطَاعَكَ مَنْ يُزْضِيكَ ظَاهِرُهُ   وَقَدْ أَجَلَّكَ مَنْ يَغْضِيكَ مُسْتَبْرًا

“Özür dileyerek sana gelenin özürlerini kabul et. Söylediklerinde ister doğru olsun ister yalan.

Dış görünüşü seni memnun eden kimse sana itaat etmiştir. Senin yanında değilken sana isyan eden kimse de seni yüceltmıştır” (Şâfi‘î, 1974: 44-45).

eş-Şâfi‘î, özür dilemeyi yapılan hatalı davranışın diyeti olarak değerlendirmekte ve bu yolla hatanın telafi edileceğine işaret ederek muhataplarını, insanlara karşı yaptıkları hatalardan dolayı özür dilemeye davet etmektedir. Ayrıca o, özrü dinî bir kavram olan günahla ilişkilendirerek insanların işlemiş oldukları hatalardan dolayı Allah’tan özür dileyip bağışlanma talep etmelerine de göndermede bulunmaktadır:

قِيلَ لِي قَدْ أَسَى عَلَيْكَ فُلَانٌ   وَمُقَامُ الْعَنَى عَلَى الدُّلِّ عَازٌ
قَلْتُ قَدْ جَاءَنِي وَأُخِذْتُ عُدًّا   دِيَةٌ الذَّنْبِ عِنْدَنَا الْإِغْتِيَاؤُ

“Bana denildi ki, falan sana kötülük etti. Gencin zillet içinde kalması ayıptır.

Demdim ki, bana geldi ve özür diledi. Bizde günahın diyeti, özür dilemektir” (Şâfi‘î, 1974: 46).

Yukarıdaki şiirde eş-Şâfi‘î, özür dilemeyi faziletli bir davranış olarak değerlendirerek özür dilemek için gelen kimsenin zor durumda bırakılmaması ve özrünün kabul edilmesini tavsiye etmektedir. Bununla birlikte o, türlü meşakatlere katlanmayı yalanla karışık bir özür beyan etmekten daha kolay görmektedir. Nitekim dîvânında nakledilen bir rivâyete göre bir kişi, eş-Şâfi‘î’ye gelerek arkadaşının hasta olduğunu bildirir. Bunun üzerine eş-Şâfi‘î: “Vallahi bana iyilik ettin. Beni asil bir davranış için uyandırdın, uyardın. Yalanla karışık bir özrü benden uzaklaştırdın. Sıcak bir toprak üzerinde yalın ayak ve aç olarak yürümek, arkadaşına yalanla karışık bir özür sunmaktan daha kolaydır” (Şâfi‘î, 1974: 40) diyerek aşağıdaki şiiri söylemiştir:

أَرَى رَاحَةً لِلْحَقِّ عِنْدَ قَضَائِهِ   وَيَنْقُلُ يَوْمًا إِنَّ تَزَكَّتْ عَلَى عِنْدِ
وَحْسِيَّتِكَ حَظًّا أَنْ تُرَى غَيْرَ كَاذِبٍ   وَقَوْلِكَ لَمْ أَعْلَمْ وَذَاكَ مِنْ الْجَهْدِ
وَمَنْ يَقْضِ حَقَّ الْجَارِ بَعْدَ الْإِثْنِ عَمِيهِ   وَصَاحِبِهِ الْأَذْنِ عَلَى الْقُرْبِ وَالْبُعْدِ
يَعِشُ سَيِّدًا يَسْتَعْذِبُ النَّاسُ ذِكْرُهُ   وَإِنْ نَابَهُ حَقُّ أَتَوْهُ عَلَى قَصْدِ

“Hak yerine getirildiğinde onun rahatlığını hissediyorum. Onu kasten terk edersen bir gün o, sana ağır gelir.

Sana nasip olarak yalan söylemeyen biri olarak görülmen yeter. “Bilmedim” demektense ki o da sıkıntılıdır.

Kim amcasının oğlundan ve en yakın arkadaşından sonra yerine getirdiyse komşu hakkını, yakın ve uzak olarak.

Efendi olarak yaşar, insanlar onu anmayı güzel bulur. Ona bir hak isabet ederse onu doğrulukla yerine getirirler” (Şâfi‘î, 1974: 40-41).

İnsanlara Saygı Gösterme

İnsanlardan saygınlık görmek isteyen kimsenin öncelikle insanlara saygı göstermesi gerektiğini vurguladığı aşağıdaki dizelerde eş-Şâfiî, kibirlenerek insanları hakir görenlerin saygı göremeyeceğine dikkat çekmiştir. Kişinin sosyal hayatta insanlarla olan ilişkilerinde dikkat etmesi gereken davranışları şöyle ifade etmiştir:

وَمَنْ هَابَ الرَّجَالَ تَهَيَّبُوهُ
وَمَنْ حَقَّرَ الرَّجَالَ فَنُهَاهَا
وَمَنْ قَضَّتْ الرِّجَالَ لَهُ حَقُوقًا
وَمَنْ يَعْصُ الرَّجَالَ فَمَا أَصَابَا

“Kim insanları sayarsa ona saygı gösterirler. Kim de insanları hakir görürse ona saygı gösterilmez.

İnsanlar kimin lehine hüküm verirse onun hakları vardır. Kim de insanlara isyan ederse isabetli davranmamıştır” (Şâfiî, 1974: 27).

eş-Şâfiî, kişinin bütün niteliklerinden arındırılmış bir halde yalnızca insan olması itibariyle saygınlığa layık bir varlık olması hakikatinden hareketle, insanların saygınlığını bir kenara bırakarak bu saygınlığa leke süren kimsenin onursuz bir hayat yaşadığını şöyle dile getirmiştir:

يَا هَاتِيكَ لِحَرَمِ الرِّجَالِ وَقَاطِعَا
سُبُلِ الْمُؤَدَّةِ عَشْتِ غَيْرِ مَكْرَمِ
لَوْ كُنْتَ حُرًّا مِنْ سُلَالَةٍ مَاجِدِ
مَا كُنْتَ هَتَّاكَ لِحُرْمَةِ مُسْلِمِ

“Ey insanların saygınlıklarına leke süren ve sevgi yollarını kesen; haysiyetsizce yaşadın.

Sen şerefli bir soydan gelen bir hür olsaydın; bir müslümanın saygınlığına hiç leke sürmezdin” (Şâfiî, 1974: 77).

Sükûtun Fazileti

eş-Şâfiî, münakaşada susmayı tercih ederek muhatabına cevap vermeyi bela kapısının açılması olarak görmektedir. O, cahil ve ahmak kimseye karşı susmayı şeref olarak değerlendirdiği aşağıdaki şiirde, onur ve itibarı korumanın çaresinin böyle karakterli kimselere karşı cevap vermeyip, susmak olduğunu şöyle ifade etmektedir:

قَالُوا سَكَتَ وَقَدْ خَوَّصْتَنِي قَلْبَ لَهْمِ
إِنَّ الْجَوَابَ لِيَابِ النَّسْرِ مَفْتَاخِ
وَالصَّنْتُ عَنْ جَاهِلٍ أَوْ أَحْمَقٍ شَرَفٌ
وَفِيهِ أَيْضًا لِصَوْنِ الْعَرَضِ إِصْلَاحِ
أَمَّا تَرَى الْأُسْدَ تُخْشَى وَهِيَ صَامِتَةٌ؟
وَالكَلْبُ يُخْشَى لِعَفْرِ وَهُوَ نَبَّاحِ

“Dediler ki seninle münakaşa edildiği halde sustun. Ben de onlara dedim: Karşılık vermek bela kapısının anahtarıdır.

Bir cahile veya ahmağa karşı susmak şereftir. Aynı zamanda onda onur ve itibarı korumanın çaresi vardır.

Görmez misin? Aslanlardan sessiz olduğu halde korkulur. Ama hayatım üzerine yemin ederim köpek havladığı halde taşlanır” (Şâfiî, 1974: 33).

Susmayı bir tür ticaret olarak gördüğü aşağıdaki beyitlerde eş-Şâfiî, susmaya olan bağlılığını dile getirmekte ve susmanın kişiyi kâr ettirmese dahi zarara da uğratmayacağına dikkat çekmektedir. Gereksiz konuşma yerine sessiz kalmayı tercih edenlerin ticaretinin, kâr edip üstün geleceğini şöyle dile getirmektedir:

وجدتْ شكوتيْ مُتَجَرًّا فلَرْثُتُهُ إذا لمْ أجدْ رِيحًا فلسْتُ بِخَابِرِ
وما الصَّمْتُ إلا في الرجالِ مُتَاجِرٌ وتَاجِرُهُ يَغْلُو على كلِّ تاجرِ

“Sessizliğimi ticarethane olarak gördüm ve ondan ayrılmadım. Kâr etmediğim zaman zarar da etmem. Susmak, erkeklerin içinde işi ticaret yapar. Susma tüccarı her tüccara üstün gelir” (Şâfi‘î, 1974: 46).

Sadra şifa olmayan gereksiz, boş laflarla konuşup sözü uzatmanın kişiye hiçbir hayır getirmeyeceğini vurguladığı beyitlerde eş-Şâfi‘î, zamansız boş konuşmaktansa susmanın daha uygun olacağını şöyle ifade etmektedir:

لا خير في حشو الكلام إذا اهتديت إلى غيوبه
والصَّمْتُ أَجْمَلُ بالفقَى من مَنطِقٍ في غير حينه

“Kaynaklarına ulaştığım zaman sözü gereksiz yere uzatmada hiç hayır yoktur.

Susmak, gence zamansız olarak konuşmaktan daha uygundur” (Şâfi‘î, 1974: 86).

eş-Şâfi‘î dili, zehirli bir yılanı benzettiği aşağıdaki şiirinde muhataplarını, dillerini koruma hususunda uyarmakta ve dillerini koruyamayan birçok kimsenin dilinin kurbanı olduğu gerçeğini hatırlatmaktadır:

أحفظُ لسانك أيها الإنسانُ لا يلدغُكَ إنَّه تُعبأُ
كم في المقابرِ من قَتيلِ لسانِهِ كانت كُتَابُ لِقَاءِهِ الأقرانُ

“Ey insanoğlu dilini koru, seni asla ve katâ sokmasın; o bir yilandır.

Kabirlerde dilinin kurbanı nice kimse vardır. Dostlar onunla karşılaşmaktan çekinirdi” (Şâfi‘î, 1974: 82).

Nasihât ve Tartışma Âdâbı

eş-Şâfi‘î, insanlara nasihat edip öğüt vermede dikkat edilmesi gereken önemli bir kıstasa işaret ettiği aşağıdaki şiirde, bir kişiye toplum içinde nasihat etmekten uzak durulması gerektiğine dikkat çekerek bu konuda muhataplarını uyarmıştır. Zira insanlar arasında bir kişiye yapılan nasihat, öğüt verilen kişi tarafından paylanıp azarlanma, küçük düşürülme olarak algılanmakta ve hoş karşılanmamaktadır. Buna rağmen, böyle bir durumda yapılan nasihatın de muhatap tarafından dikkate alınmayacağını ise şöyle dile getirmektedir:

تَعَمَّدَنِي بِنُصْحِكَ في انفرادي وَجِئَنِي بالنصيحةَ في الجماعه
فإنَّ النَّصْحَ بين الناسِ نوعٌ من التَّوْبِيخِ لا أرضى استِماعَهُ
وإنَّ خالفَتَنِي وَعَصَيْتُ قولي فلا تَجْرَعُ إذا لم تُعْطَ طاعه

“Bana yalnızlığında nasihatınle yaklaş ve beni topluluk içinde nasihatten uzak tut.

Çünkü insanlar içinde nasihat, bir çeşit tekdirdir. Onu dinlemekten hoşlanmam.

Bana muhalefet edip sözüme karşı gelersen sana itaat edilmediği zaman endişelenme” (Şâfi‘î, 1974: 56).

Nasihât, öğüt verilen kimsedeki olumsuz bir davranışın ortadan kaldırılması ya da daha güzel bir davranışın ortaya çıkarılması maksadıyla yapılmakta iken, eş-Şâfi‘î’nin nasihat etmenin usulüne dair önemli bir hususa işarete bulunduğu bu şiirdeki ilkeye riayet edilmediği takdirde, nasihatle arzulan

hedefe ulaşamayacağı aşikardır.

Tartışma usulüyle ilgili önemli noktalara değindiği aşağıdaki dizelerde eş-Şâfiî, tartışmada sükûnetin muhafaza edilmesine ve sabırlı bir şekilde tartışmanın yapılmasına dikkat çekmiştir. O, tartışmada muhatapı hakir görmekten, kibirden, kendi görüş ve düşüncesini karşısındakine dayatıp ısrar etmekten uzak durulmasına dikkat çekmiştir. Kendi fikir ve davranışlarında inatçılık edenlerden, nefsanî arzularına uyararak gösteriş peşinde koşanlardan ve gururlananlardan kaçınılmasını ise şöyle tavsiye etmiştir:

إِذَا	مَا	كَتَّ	ذَا	فَضْلٍ	وَعَلِمٍ	بِمَا	اِخْتَلَفَ	الْأَوَائِلَ	وَالْأَوَاخِرَ
فَنَاطِئِرُ	مَنْ	تُنَاطِئِرُ	فِي	سُكُونٍ	خَلِيمًا	لَا	تُخْلِعُ	وَلَا	تُكَايِرُ
يُعِيدُكَ	مَا	اسْتَفَادَ	بِلا	اِثْتِنَانٍ	مَنْ	الْشُّكْبِ	اللَّطِيفَةِ	وَالنَّوَادِرِ	
وَأِيَاكَ	الْمَجُوجِ	وَمَنْ	بُرَائِي	بِأَيِّ	قَد	عَلَّيْتُ	وَمَنْ	يُفَاجِرُ	
فَإِنَّ	الشَّرَّ	فِي	جَنَابَاتِ	هَذَا	بُعْيِي	بِالْتَّقَاعِ		وَالتَّدَابِرِ	

“Faziletli ve bilgili olduğun zaman, öncekilerin ve sonrakilerin ihtilaf ettiği şeylerde.

Tartıştığım kimseyle sükûnet içinde ve sabırlı bir şekilde tartış. Kendi görüşünde ısrar etmeden ve kibirlenmeden.

Onun ortaya koyduğu hoş, ince nükteler sana fayda verir minnetsiz.

Dik kafalıdan, ben galip geldim diye gösteriş yapandan ve gururlanandan sakın.

Şer, bunun içindedir; birbirinden ayrılmayı ve ters yönlere bakmayı, zıtlaşmayı vaat eder” (Şâfiî, 1974:

45).

Tevekkül

Conb-1 Hakk'a tam bir teslimiyet ve tevekkülün yansıması olan aşağıdaki dizelerde eş-Şâfiî, muhataplarını başa gelen musibetlere karşı tasalanmamaya davet ederek bunların kader ve kazanın birer tecellisi olduğunu belirtmektedir. Bu dizelerde o, birer imtihan vesilesi olan musibetlerin kalıcı olmadığına dikkat çekmektedir. Ayrıca o, muhataplarına korku ve felakete karşı sabrı tavsiye ederek cömertlik, hoşgörü ve vefakârlık gibi güzel ahlâkî değerlere teşvik etmektedir. Rızık konusunda endişeye kapılıp kaygı taşıyarak hareket etmenin rızık ne eksilteceğine ne de artıracığına işaret ederek dünya hayatında, kişinin hüznü ve sevinci ile fakirlik ve zenginliğinin de baki olmadığını şöyle hatırlatmaktadır:

دَعِ	الْأَيَّامَ	تَفْعَلُ	مَا	تَشَاءُ	وَطِبَ	نَفْسًا	إِذَا	حَكَمَ	القَضَاءَ
وَلَا	يَجْزَعُ	لِحَادِثَةِ	الليالي	فَمَا	لِحَوَادِثِ	الدنيا	بِقَاءِ		
وَكُنْ	رَجُلًا	عَلَى	الأحوال	جَلْدًا	وَشِيمْتِكَ	السَّمَاةُ	وَالوَفَاءِ		
وَلَا	تُرْ	لِلْأَعَادِي	قَطُّ	دُلًّا	فَإِنَّ	شِمَاتَةَ	الاعدا	بَلَاءِ	

ولا	تَرْتَجُ	السَّمَاحَةَ	مِنْ	بِخَيْلٍ	فَمَا	فِي	النَّارِ	لِلظَّمَانِ	مَاءٍ
ورزقك	ليس	يُنْقِصُهُ	التَّائِي	وليس	يزيدُ	فِي	الرِّزْقِ	العَنَاءِ	
ولا	حَرْزٌ	يدومُ	ولا	سُرُورٌ	ولا	بُؤْسٌ	عَلَيْكَ	ولا	زَحَاءٌ

“Bırak günleri dilediğini yapısın. Kaza hükmettiğin de için rahat olsun.

Gecelerin musibetinden tasalanma. Zira dünyadaki felaketler baki değildir.

Korkulara ve musibetlere karşı metin bir adam ol. Ahlakın cömertlik, hoşgörü ve vefakârlık olduğu halde.

Düşmanlara karşı asla zillet gösterme. Düşmanların kötü durumla alay etmesi beladır.

Cimriden cömertlik umma. Susamışa ateşte su yoktur.

Temkinli hareket rızıkını azaltamaz. Yorgunluk da rızıkını artıramaz.

Ne hüziün daimidir ne sevinç ne fakirlik sendedir ne de zenginlik” (Şâfi‘î, 1974: 15-16).

eş-Şâfi‘î, rızık konusunda Cenâb-ı Allah’a olan güvenini ve bu hususta ki gönül rahatlığını ifade ettiği aşağıdaki beyitlerde, insanın nasibindeki rızık konusunda endişelenip üzülmesini adeta yadırgamakta ve Allah tarafından her insana taksim edilen rızık, kişi nerede olursa olsun kendisine ulaşacağını şöyle dile getirmektedir:

تَوَكَّلْتُ	فِي	رِزْقِي	عَلَى	اللَّهِ	خَالِقِي	وَأَيْقَنْتُ	أَنَّ	اللَّهَ	لَا	شَيْءَ	رَازِقِي
وما	يكُ	مِنْ	رِزْقِي	فَلَيْسَ	يَفُوتُنِي	ولو	كَانَ	فِي	قَاعِ	الْبِحَارِ	الْعَوَامِقِ
سَيَأْتِي	بِهِ	اللَّهُ	الْعَظِيمُ	بِفَضْلِهِ	ولو	لَمْ	يَكُنْ	مِنِي	اللِّسَانُ	بِنَاطِقِ	
فَفِي	أَيِّ	شَيْءٍ	تَذْهَبُ	النَّفْسُ	حَسْرَةً	وقد	قَسَمَ	الرَّحْمَنُ	رِزْقَ	الْخَلَائِقِ	

“Rızıkımda yaratıcım Allah’a tevekkül ettim. Allah’ın hiç şüphesiz rızıkımı veren olduğunu kesin bir şekilde bildim.

Ne rızıkım varsa mutlaka ulaşıırım, derin denizlerin dibinde olsa da.

Yüce Allah fazlıyla onu bana getirecektir; konuşan bir dilim olmasa da.

O hâlde Rahman, mahlukatın rızıkını paylaşmışken insan hangi şeye kendini mahvedecek kadar üzülür?” (Şâfi‘î, 1974: 66).

eş-Şâfi‘î, hayatı boyunca malî açıdan rahat bir hayat sürmemesine rağmen maddî bir imkana kavuştuğu zaman da cömertliğinden dolayı bu imkanı ihtiyaç sahiplerine bağışlamaktan asla geri durmamıştır. Bir defasında yanında para olduğunu bilen arkadaşı, çocuğu için bir arazi alması yolunda tavsiyede bulunmuştur. Daha sonra eş-Şâfi‘î ile karşılaşan arkadaşı ne yaptığını sorduğunda eş-Şâfi‘î, Mina’da dostlarının hac zamanı konaklamaları için büyük bir çadır yaptırdığını haber vererek (İbn Hacer el-Askalânî, 1986: 120) aşağıdaki şiiri söylemiştir:

إذا	أَصْبَحْتُ	عِنْدِي	قَوْتُ	يَوْمِي	فَخَلَّ	الْهَمَّ	عَنِي	يَا	سَعِيدُ
ولا	تُحْطِرُ	مُحْمَمٌ	غَدٍ	يَبَالِي	فَأَنَّ	غَدًا	لَهُ	رِزْقٌ	جَدِيدُ

أَسْأَلُكُمْ إِنِّي أُرَادُ اللَّهَ أَمْرًا فَأَتَزَكُّ مَا أُرِيدُ لِمَا يَرِيدُ

“Bugünkü azığım yanımda olduğu zaman; benimle ilgili kaygıyı bırak Saîd.
Yarının kaygılarını aklıma gelmesin. Kuşkusuz yarının da yeni bir rızkı vardır.
Allah bir işi dilerse işimi Allah’a havale ederim. O’nun istediği şey için istediğim şeyi terk ederim”
(Şâfi’î, 1974: 39-40).

İnsanın bu dünyada olup bitecek işler hususunda kaygı taşıyıp gam ve keder içinde gecelerini uykusuz geçirmesinin yersiz olduğu gerçeğine dikkat çektiği aşağıdaki şiirde eş-Şâfiî, bu dünyadaki işlerin Allah’ın tasarrufunda olduğunu belirterek Allah’ın nasıl ki geçmişte kulunun yanında olduysa gelecekte de yanında olacağını muhataplarına hatırlatmaktadır. Allah’ın irâde ve takdirine teslimiyetini ifade ettiği beyitlerde şöyle söylemektedir:

سَهْرَتْ أَعْيُنٌ، وَنَامَتْ عُيُودٌ فِي أُمُورٍ تَكُونُ أَوْ لَا تَكُونُ
فَأَذْرًا لَهُمْ مَا اسْتَنْطَعَتْ عَنِ النَّفْسِ فَحَمَلَاتُكَ الْهَمُومِ جُنُودٌ
إِنِّي رَأَيْتَا كَفَاكَ بِالْأَمْسِ مَا كَانَ سِيكَفِيكَ فِي عَدِيٍّ مَا يَكُونُ

“Olacak veya olmayacak işlerde. Birtakım gözler gece uyuyamadı, birtakım gözler uyudu.
Nefisten elden geldiğince kaygıyı defet çünkü kaygıları taşıman deliliktir.
Dünkü işlerinde Rabbin sana yetmiştir, yarınki işlerinde de yetecektir” (Şâfi’î, 1974: 85).

Kanaatkâr Olmak

eş-Şâfiî, kanaati zenginliğin başı olarak görmekte ve ona tutunmaktadır. Zenginliğin kapısından uzak durup onun peşinde koşmamaktadır. Böylece o, hiçbir kimseye minnet etmemekte ve bu hususta adeta sultanlar gibi yaşamaktadır:

رَأَيْتُ الْقِنَاعَةَ رَأْسَ الْعَيْيِ فَصِرْتُ بِأَذْيَالِهَا مُتَمَسِّكًا
فَلَا ذَا يَرَانِي عَلَى بَابِهِ وَلَا ذَا يَرَانِي بِهِ مُنْهَمِكًا
فَصِرْتُ غَنِيًّا بِلَا دِرْهَمٍ أَمْرٌ عَلَى النَّاسِ شِبْهُ الْمَلِكِ

“Kanaati zenginliğin başı olarak gördüm. Onun eteğine yapışır oldum.
Kimse beni onun kapısında görmez. Kimse beni ona müptela olarak görmez.
Dirhemsiz zengin oldum. İnsanların yanına kral gibi uğruyorum” (Şâfi’î, 1974: 68).

Cinâs sanatının güzel bir örneğini sergilediği aşağıdaki beyitler, eş-Şâfiî'nin kanaatkârlığını göstermesi açısından dikkat çekicidir. O, ölene kadar karnını doyuracak kadar bir rızkı kendisi için kâfi görmektedir:

رَأَيْتُكَ تَكُونِي بِمَيْسَمٍ مِّنْهُ كَانَكَ كَسْتُ الْأَصْلَ فِي يَوْمِ تَكُونِي
فَدَعَيْتُ مِنَ الْمَرْءِ الْوَحِيمِ فَلَقَمَةً مِنْ الْعَيْشِ تَكْفِينِي إِلَى يَوْمِ تَكْفِينِي

“Senin beni başa kakma, dağlama aletiyle dağladığını gördüm. Sanki yaratıldığım gün sen asıl idin de.
Bırak artık bu kötü sonucu başa kakmayı. Karnımı doyuracak, belimi dik tutacak kadar yiyecek, kefenleneceğim güne kadar benim için kâfidir” (Şâfi’î, 1974: 87).

Tamahkarlığın nefsi alçalttığı gerçeğinden hareketle kanaate işaretle bulunduğu aşağıdaki dizelerde eş-Şâfiî, gönül rahatlığının hırs ve tamahın öldürülmesiyle mümkün olacağına dikkat çekmektedir. İzzetli bir hayat yaşamının yolunun kanaati canlandırmaktan geçtiğine ise şöyle işaret etmektedir:

أَمْتُ مَطَامِعِي فَأَرْخْتُ نَفْسِي فَإِنَّ النِّفْسَ مَا طَمِعَتْ تَهْوُنُ
وَأَحْيَيْتُ الْفُنُوعَ وَكَانَ مَيْثًا فِي إِحْيَائِهِ عِرْضٌ مَصُونُ
إِذَا طَمَعُ يَحُلُّ بِقَلْبِ عَيْدٍ عَلَّتْهُ مَهَانَةٌ وَعَلَاةٌ هُوْنُ

“Hırslarımı öldürdüm ve nefsimi rahatlattım. Çünkü nefis tamahkarlık ettikçe alçalır.

Ölüyken kanaati dirilttim. Çünkü onun diriltilmesinde korunan bir şeref vardır.

Bir kulun kalbine hırs ve tamah girdiği zaman onu alçaklık ve adilik kaplar” (Şâfi’î, 1974: 86).

eş-Şâfiî, aşağıdaki beyitte mübalağa sanatına başvurarak kanaatkâr bir kalbe sahip olan kimsenin dünyanın zenginliklerine sahip olana eşdeğer olduğuna dikkat çekmekte ve muhataplarını kanaatkâr bir gönle sahip olmaya teşvik etmektedir:

إِذَا مَا كُنْتَ ذَا قَلْبٍ قُنُوعِ فَأَنْتَ وَمَالِكُ الدُّنْيَا سِوَاءُ

Kanaatkâr bir kalbe sahipsen sen de dünyaya sahip olan da birsiniz. (Şâfi’î, 1974: 17).

Cömertlik

Aşağıdaki şiir, eş-Şâfiî’nin cömertlik anlayışını göstermesi açısından önem arz etmektedir. Nitekim o, bu şiirde cömertliğini gözler önüne sermekte ve muhataplarını cömertliğe teşvik etmektedir. eş-Şâfiî, açlık içinde çeşitli sıkıntılara katlansa da her daim elinde olanları ihtiyaç sahiplerine çokça verme peşindedir. Arzu ve isteklerini sadece Yüce Allah’a arz ettiğini şöyle dile getirmektedir:

أَجُودُ بِمَوْجُودٍ وَلَوْ بَتِ طَاوِيًا عَلَى الْجُوعِ كَشْحًا وَالْحَشَا يَتَأَمُّ
وَأُظْهِرُ أَشْبَابَ الْغَنَى بَيْنَ رِفْقَتِي لِيَخْفَاهُمْ حَالِي وَإِنِّي لَمُعْدَمُ
وَبَيْنِي وَبَيْنَ اللَّهِ أَشْكُو فَاقْتِي حَقِيقًا فَإِنَّ اللَّهَ بِالْحَالِ أَكْثَمُ

“Aç olarak gecelesem de var olanı bol bol veririm. Halbuki açlık dolayısıyla böğrümde ve bağırsaklarımda bir acı var.

İçinde bulunduğum topluluğa zenginlik vasıtalarını gösteririm. Fakir olduğum halde muhakkak onlara hâlim gizli kalır.

Benimle Allah arasındadır, ihtiyacımı ancak ona iletirim lâyük olduğu şekilde. Kuşkusuz Allah durumu en iyi bilendir” (Şâfi’î, 1974: 55).

İnsanlar nezdinde sevilip takdir edilen faziletli bir davranış olan cömertliğin farklı bir yönüne dikkat çektiği aşağıdaki beyitlerde eş-Şâfiî, cömertliğin ayıp ve kusurları örtmedeki rolünü vurgulayarak muhataplarını cömertliğe şöyle teşvik etmektedir:

وَإِنَّ كَثْرَتَ عُيُوبِكَ فِي الْبَرَايَا وَسَرِّكَ أَنْ يَكُونَ لَهَا غِطَاءُ
تَسْتُرُّ بِالسَّخَاءِ فَكُلُّ عَيْبٍ يُغَطِّيهِ كَمَا قِيلَ بِالسَّخَاءِ

“Mahlûkat içinde kusurların çoğaldıysa ve onlar için bir örtünün bulunması seni sevindirirse.
Cömertlik örtüsüne bürün. Zira dendiği gibi her ayıbı cömertlik örter” (Şâfiî, 1974: 16).

Cömertliğin en son noktası olarak tanımlanabilecek olan aşağıdaki beyitlerde eş-Şâfiî, herhangi bir ihtiyaç için yanında bulunmayan bir şeyi kendisinden talep eden kimseye özür beyan ederek onu geri çevirmeyi başına gelen bir musibet olarak görmektedir:

يَا هَفَفَ نَفْسِي عَلَى مَا لِي أَفْرَقُهُ عَلَى الْمُقْلِينَ مِنْ أَهْلِ الْمُرَوَاتِ
إِنَّ اعْتِزَارِي إِلَى مَنْ جَاءَ يَسْأَلُنِي مَا لَيْسَ عِنْدِي لَمَنْ إِحْدَى الْمُصِيبَاتِ

“Mürüvvet ehlinde fakirlere dağıttığım mal dolayısıyla vay başıma gelenlere!

Yanımda olmayanı benden istemek üzere gelene özür beyan etmem, musibetlerden biridir” (Şâfiî, 1974: 28).

eş-Şâfiî, kişinin hali vakti yerinde olup gücü yettiğinde elinde olanlardan ihtiyaç sahiplerine vermesini vurguladığı aşağıdaki şiirde, muhataplarını cömertliğin zamanında yapılmasına teşvik etmektedir. Cimrilik etmenin ise elde bulunan nimetlerin zevaline sebep olacağına şöyle dikkat çekmektedir:

إِذَا لَمْ تَجُودُوا وَالْأُمُورُ بِكُمْ تَمُضِي وَقَدْ مَلَكَتْ أَيْدِيكُمْ الْبَسْطُ وَالْقَبْضُ
فَمَاذَا يُرْجَى مِنْكُمْ إِنْ عَزَلْتُمْ وَعَضَّتْكُمْ الدُّنْيَا بِأَنْبِإِهَا عَضًا
وَتَسْتَرْجِعُ الْأَيَّامُ مَا وَهَبْتُمْ وَمِنْ عَادَةِ الْأَيَّامِ تَسْتَرْجِعُ الْقَرْضَا

“İşler, sizi alıp götürürken ve elleriniz açmaya ve tutmaya sahipken cömertlik etmediğinizde.

Keserseniz, kısarsanız ve dünya sizi dişleriyle ısırıkça ısırırsa o zaman sizden ne umulur ki?

Günler, size verdiğinin iadesini ister. Günlerin âdetindedir, borcun iadesini istemek” (Şâfiî, 1974: 55).

SONUÇ

Fasîh Arapçayı öğrenme amacıyla çölde dillerine lahn ve hatanın karışmadığı Arap kabileleri arasında uzun yıllar kalması neticesinde eş-Şâfiî, Arap dili ve şiiri sahasında sözüne başvuru ve bu alandaki görüşleriyle delil getirilen bir şahsiyet olmuştur. Şiire olan merak ve istidadıyla birlikte güçlü hafızası sayesinde eş-Şâfiî, Hüzeyl kabilesi ve Câhiliye şiirinin önemli şairlerinden biri olan eş-Şenferâ'nın şiirlerini rivâyet ederek bunların günümüze ulaşmasında büyük katkı sağlamıştır. eş-Şâfiî, ilmî hayatının başlangıcında Arap dili ve şiiri ile meşgul olduktan sonra hem kendi arzusu hem de çevresinden gelen telkin ve tavsiyelerle fıkha yönelmiştir. Dinî ilimlerdeki engin bilgi ve tecrübesiyle birlikte Arap şiirine vukûfiyetin vermiş olduğu birikimin bir ürünü olan şiirlerinin içerdiği anlamlar hem yaşadığı asırda hem de sonraki dönemlerde insanlar için yol gösterici olmuştur. Zorlama ifadelerden uzak ve anlaşılır bir dille söylediği şiirleri, irşâd ve hikmet içerikli bir yapıya sahip olup insanları ahlâkî erdemlere teşvik edici bir niteliğe sahiptir. Kendine özgü bir üslup ve sade bir dille söylediği şiirlerde, dinî ve ahlâkî bir şuurun yansımaları açıkça görülmekte olup; şiirleri, insanlığın bugün sorun olarak gördüğü birçok konuya ışık tutmakta ve bunlara çözümler sunmaktadır.

“COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” beyanları:	
Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.	
<i>The following statements are made in the framework of “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Double-Blind Peer Review:	External-independent
<i>This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.</i>	

KAYNAKÇA

- Alguneid, M. ve Dersevî, S. (2021). İmâm Şâfiî Divânında Yaygın Şiir Konuları. *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8(16), 476-493.
- Arslan, G. (2004). *İmam Şâfiî'nin Kur'ân Okumaları*. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- 'Arabî, Ahmed. (1978). *el-İmâmü's- Şâfi'î el-fakîh el-edîb*. Riyad: Dâru'r-Rifâî.
- Attâr, Ferîdüddîn. (2002). *Tezkiretü'l-Evliyâ*, (Çev. S. Uludağ). İstanbul: Mavi Yayıncılık.
- Aybakan, B. (2010). Şâfiî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Cilt: 38) İçinde (s. 223-233). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit el Hafîb. (2001). *Târîhu Medineti's-Selâm*, (thk. Beşâr 'Avvâd Ma'rûf). (17 Cilt). Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. (1970). *Menâkıbü's-Şâfi'î*, (thk. es-Seyyid Ahmed Sakr), (Cilt: 2). Kahire: Dâru't-Türâs.
- Cündî, 'Abdulhalîm. (1994). *el-İmâmü's-Şâfi'î Nâsıru's-Sünne ve Vâdiu'l-Usûl*. Kahire: Dâru'l-Me'ârif.
- Dağcı, Ş. (2004). *İmam Şâfiî, Hayatı ve Fıkıh Usûlü İlmindeki Yeri*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Diyanet İşleri Başkanlığı (2011). *Kur'ân-ı Kerîm Mealî*, (Çev. H. Altuntaş ve M. Şahin). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Efgânî, Sa'îd. (1987). *fî Usûli'n-Nahv*. Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî.

- Fayda, M. (1999). İbn Hişâm. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Cilt: 20) İçinde (s. 71-73). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Güleç, Hasan. (1983). İmam Şâfiî ve Edebî Şahsiyeti. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 0(1), 119-135.
- Güleç, Hüseyin. (2020). Mutezili Alim Müslim b. Hâlid ez-Zencî -İmam Şâfiî'nin İlk Hocası-. *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, 13(3), 1268-1284.
- Hamevî, Ebû 'Abdillâh Şihâbüddîn Yakût. (1993). *Mu'cemü'l-üdebâ'*, (thk. İhsân 'Abbâs), (Cilt: 7). Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed. (1986). *Tevâli't-te'sis li-meâlî Muhammed b. İdris fî Menâkibi'l-İmami's-Şâfi'î*, (thk. Ebû'l-Fidâ Abdullâh el-Kâdî). Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- İbn Hallikân, Ebû'l-'Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed. (1978). *Vefeyâtü'l-a'yân ve Enbâu Ebnâi'z-Zamân*, (thk. İhsân 'Abbâs), (Cilt: 8). Beyrut: Dâru Sâdr.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâil b. Ömer. (1992). *Menâkibü'l-İmâmi's-Şâfi'î*, (thk. Halîl İbrâhîm Molla Hâtır). Riyad: Mektebetü'l-İmâmi's-Şâfi'î.
- İpek, M.S. (2015). Arap Şiirinde Hikmet Esintileri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(41), 173-180.
- İsfahânî, Ebû Nu'aym Ahmed b. 'Abdillâh. (1967). *Hilyetü'l-Evliyâ ve Tabakâtü'l-Asfiyâ*, (Cilt: 10). Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî.
- Karaarslan, N. Ü. (1999). Hüzeyl. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Cilt: 19) İçinde (s. 70-72). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kasır, H. A. (1984). *İmam Şâfiî*. İstanbul: Zafer Matbaası.
- Nehrâvî, Ahmed Abdüsselâm. (1988). *el-İmamü's-Şâfi'î fî Mezhebehi'l-Kadîm ve'l-Cedîd*. Kahire: Mektebetü's-Şebâb.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn b. Şeref. (ts.). *Tehzîbü'l-Esmâ' ve'l-Lugât*, (Cilt: 4). Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Râzî, Fahrüddîn Muhammed b. Ömer el-Hüseyn. (1986), *Menâkibü'l-İmâmi's-Şâfi'î*, (thk. Ahmed Hicâzî es-Sekkâ). Kahire: Mektebetü'l-Külliyâtî'l-Ezheriyye.
- Safedî, Salâhüddîn Halîl b. Aybeg. (2000). *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, (Cilt: 29), (thk. Ahmed el-Arnâût ve Türkî Mustafâ). Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî.
- Sâlih, Hikmet. (1984). *Dirâse Fenniyye fî şî'ri's-Şâfi'î*. Beyrut: 'Âlemü'l-Kütüb.
- Şâfi'î, Ebû 'Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. el-'Abbâs. (1974). *Dîvânu'l-İmâmi's-Şâfi'î*, (thk. Muhammed 'Afîf ez-Zu'bü). Beyrut: Dâru'l-Cil.
- Şâfi'î, Ebû 'Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. el-'Abbâs. (1979). *er-Risâle*, (thk. Ahmed Muhammed Şâkir). Kahire: Mektebetü Dârî't-Türâs.
- Şâfi'î, Ebû 'Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. el-'Abbâs. (1984). *Dîvânu'l-İmâmi's-Şâfi'î*, (thk. Na'im Zerzûr). Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Şâfi'î, Ebû 'Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. el-'Abbâs. (1995). *Dîvânu'l-İmâmi's-Şâfi'î*, (thk. Ömer Fârûk et-Tabbâ'). Beyrut: Dâru'l-Erkâm b. Ebî'l-Erkâm.
- Topuzoğlu, R.T. (1997). Halîl b. Ahmed. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Cilt: 15) İçinde (s. 309-312). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- 'Ulvân, Nu'mân Şa'bân. (2011). Kirâe Belağiyye fî Dîvâni'l-İmâm's-Şâfi'î. *Mecelletu'l-Câmiati'l-İslâmiyye*, 19(2), 923-972.
- Yalar, M. (2012). İmam Şâfiî'nin Edebi Kişiliği. (Ed.: M. Bilen). *Uluslararası İmam Şâfiî Sempozyumu Bildirileri İçinde* (s. 464-478). İstanbul: Kent Işıkları.
- Zehebî, Ebû 'Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymâz. (1982), *Siyeru a'lâmi'n-Nübelâ*, (Cilt: 29), (thk. Şu'ayb el-Arnaût vd.). Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.
- Zirikî, Hayruddîn. (1997). *el-A'lâm: Kâmûsü Terâcim*, (Cilt: 8). Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn.

Felsefi Bağlamda Tasarımın Zaman Örüntüsünün İncelenmesi*

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Şadi Ardatürk

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1861-5540>

İstanbul Sağlık ve Teknoloji Üniversitesi, Mühendislik ve Doğa Bilimleri Fakültesi, Endüstriyel Tasarım Mühendisliği Bölümü, İstanbul – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 16.07.2022

Kabul: 17.09.2022

On-line Yayın: 30.09.2022

Anahtar Kelimeler

Sanat

Tasarım

Zaman

Felsefe

Üslup

Araştırma Makalesi

* Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.63599>

Öz

Sanat ve tasarım birçok yönden benzer özellikler ihtiva ettiği gibi bazı yönlerden de farklılıklar göstermektedir. Kültürden tekniğe, anlamdan üretime bu ortaklaşalık ve farklılar öz de var olan anlamlara kadar dayanmaktadır. Zaman ile kurulan ilgi de bu noktalardan birisi olarak karşımıza çıkar. Tasarım ürünlerinin zamansallıkları farklı kategorilerde okunabilmekte ve farklı pozisyonlarda var olabilmektedir. Sanat ve tasarım zaman ile kurdukları ilişki noktasında hem ortaklıklar hem farklılıklar içermektedir.

Bu çalışma özellikle tasarımın zaman ile ilişkisini keşfetmeyi amaçlamakta ve bu amaç doğrultusunda felsefi bakışı ve tartışmayı kullanmaktadır. Tasarımın zaman ile ilgisinin kurulması noktasında hem karşılaştırmalı olarak hem de bir anlamsal destekleyici olarak sanatın zaman ilişkisi üzerinden çıkarımlar ve okumalar yapılmıştır. Başka bir deyişle sanatın açtığı yolda tasarım - zaman ilişkisi, tasarımın zamansallığı tartışılmıştır. Bu tartışma çok yönlü ve çok alanlı olarak ele alınmıştır.

Tartışma sonucunda tasarımın kendine özel bir zamansallık barındırdığı, bu zamansallığın özellikle anlam ve kültür ile var olduğu noktasına erişilmiştir. Gerek empirik zaman içerisinde gerek öte zaman içerisinde sanatın ve tasarımın varlığının sorgulanması ile oluşturulan çalışma strüktürü sonuçta tasarımın kendine özel zaman ilgisinin ifadesine varmaktadır. Bu ifade hem bir fonksiyon objesi hem bir kültür objesi olarak tasarımın farklı anlarda farklı zamansallıklara tabi olabileceğini ve aynı zamanda iki farklı zamansallığı da içerebileceğini söylemektedir.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Ardatürk, A. Ş. (2022). Felsefi Bağlamda Tasarımın Zaman Örüntüsünün İncelenmesi. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 15(91), 335-348.

*Investigation of the Time Pattern of Design in the Context of Philosophy**

Asst. Prof. Dr. Ahmet Şadi Ardatürk

Istanbul Health and Technology University, Faculty of Engineering and Natural Sciences, Department of Industrial Design Engineering, Istanbul – TURKEY

Article History

Submitted: 16.07.2022

Accepted: 17.09.2022

Published Online: 30.09.2022

Keywords

Art

Design

Time

Philosophy

Wording

Research Article

* This article was checked by Intihal.net. This article is under the Creative Commons license. Ethics committee approval is not required for this article.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.63599>

Abstract

While art and design have similar features in many ways, they also show differences in some aspects. From culture to technique, production to meaning, this commonality and differences are based on the meanings that exist in essence. The interest established with time is one of these points. Design (products) relations with time can be in different categories and exist in different positions. Art and design contain both commonalities and differences at the point of their relationship with time.

This study especially aims to explore the relationship of design with time and uses the philosophical view and discussion for this purpose.

At the point of establishing the relationship of design with time, inferences and interpretations have been made over the time relationship of art, both comparatively and as a semantic supporter. In other words, the relationship between design and time (or the existence of design over time) are discussed in the path that art opens. This discussion has been handled as multidimensional (multilayered) and multi-disciplinary.

As a result of the discussion, it has been reached the point that the design has a special time relationship, and this relationship exists with some especially meaning and culture. The work structure, which is created by questioning the existence of art and design both in empirical time and beyond time, ultimately reaches the expression of the design's special time interest. Design is both a culture object and a function object that it can be subject to different time realition at different moments and can also contain two different time realitions at the same time.

GİRİŞ

Philip Starck'ın narenciye sıkacağına altın edisyonunun etiketinde lütfen narenciye sıkmayınız, altın kaplama zarar görebilir yazmaktadır. En temelde bir fonksiyon ürünü olan sıkacak için üründen fazlasını ifade eden bir anlamın tasviridir. A. Schwanzer mimarlığı dört cephesinde duvarı ve bir çatısı olan bir şeyden daha fazlası olarak tanımlar. Mini Cooper'ın tasarımcısı her şeyiyle kötü sayılabilecek bir araç yaptık ama onu yine de çok seveceksiniz der. Bütün bu tasarımlar kendi özlükleri içerisinde kendilerinden fazlasını barındırır. Bu fazla olan (şey) hem birçok ve farklı paradigmayı, hem sorunu, hem de dış girdiyi içinde barındırır. Tasarım bir yandan fonksiyon ile alakalı oluşları barındırırken diğer yandan fonksiyona estetik eşlik eder. Bu noktada içerisinde sanat, psikoloji, sosyoloji, ekonomi, kültür vb. birçok nüve barındırır. Ergonomiden malzeme bilimine bu alan genişler.

Bu bağlamlar tasarımda olduğu kadar bazı yönlerden sanat içerisinde de keşfedilebilir. Bu noktada tasarım ve sanatın hem birçok noktada benzerlikler ihtiva ettiği hem de kimi yönlerde farklılıklar gösterdiği söylenebilir. Kültür, teknik, anlam, üretim vb. birçok noktada var olan bu ortaklaşalıklar öze, özde var olan anlama kadar uzanır. Tasarımın zaman ile kurduğu ilişki ve ilgi biçimleri de bu ortaklaşalıklardan birisi olarak ifade edilebilir. Tasarım kavramının zamansallık ilişkileri birçok farklı pozisyonda ve kategori de var olabilmektedir. Bu pozisyonlar aynı sanatta olduğu gibi tasarımda da gerçeklikler oluşturma kabiliyetindedir.

Özü gereği bu çalışma felsefenin ışığında tasarım ve zaman ilişkisini keşfetmeyi, bu keşfi yapmak için felsefi bakışı, fenomenolojiyi ve anlamsal tartışmayı kullanmaktadır. Tasarım ve zaman ilgisinin kurulması noktasında sanat ile karşılaştırmalı içeriklere ek olarak sanatsal varlığın anlamsal özellikleri ile tasarımın desteklediği nüveler tartışılmıştır. Sanatın zaman ilgisi üzerinden tasarımsal çıkarımlar ve okumalar ile anlamsal bağlamlar kurulmuştur. Başka bir deyişle sanatın açtığı yolda; tasarım - zaman ilişkisi, tasarımın zamansallığı tartışılmış ve bu tartışma çok katmanlı ve çok alanlı olarak ele alınmıştır.

Meta – Ürün - Tüketim

Salt bir fonksiyon metası olmaktan öte bir yerde bulunan tasarım objesi, özellikle günümüzde toplumsal ölçekte ayrı bir işleve daha sahiptir. Meta her şeyden önce barındırdığı birtakım özellikler ile ihtiyaçları gideren dışsal bir nesnedir (Marks, 2011: 49). Tasarım, var olan ya da oldurulan bir sorun için planlanan bir idedir (Tunalı, 2021: 21). Bu plan metada biçim alır. Pratik bir nesne, sanat ürünü, tüketim ürünü fark etmeksizin her nesnenin bir biçimi vardır. (Arendt, 1996: 247). Meta en başta sahip olduğu nitelikler ve özellikler ile bir şekilde insanın ihtiyaçlarını karşılayan dışsal bir nesnedir (Marx, 2011: 49). Bu biçim ve dışsallık fonksiyon varlığından öte anlam varlığına erişir.

Metalar ile kurulan ilişki biçimi önce üretim sonra tüketim üzerinden şekillenir. Tüketim, yalnızca nesnelere değil kolektiviteyle, kültürle, dünyayla girişilen etkin bir ilişki biçimidir ve tüm kültür sistemimizin üzerine kurulduğu sistemli bir etkinliktir (Baudrillard, 2015: 11) Ancak tüketim de üretimi ortaya çıkarır. Postmodernizm içerisinde değerlendirilebilecek bu döngüyü Bauman ihtiyaç ve pazarın cevabı üzerinden tartışır ve bu durumu yumurta-tavuk ilişkisine benzetip birisinin varlığı olmadan diğeri var olamaz şeklinde ifade eder (Bauman, 2014: 102-103). Küresel çapta insanlık sürekli olarak tüketmekte, yeni olanla sürekli yeni bir tüketim ilişkisi kurmaktadır. Hazlar ve mutluluklar bu tüketimlere dayandırılmış haldedir. Bu bağlamda var olan merkezi ilgi hedonik ve faydacıdır (Murthy vd., 2020: 4). Varlık olarak insanın nelere ihtiyaç duyduğu/duyacağı tüketimsel altyapıyı ve toplumu oluşturan sistemlerce kontrol edilir, kararlaştırılır (Mutluel, 2014: 683). Bu kontrol sisteminde üreticinin görevi cezbetme ve ayartma yaratmak (Bauman, 1999: 91), tüketicinin görevi ise üretilen ürün ve hizmetleri istemek, arzulamaktır (İnce, 2014: 28). Arzular bu tüketim diyagramının arkasındaki güdüleyicidir (İslanoğlu ve Altunışık, 2013: 3). Gerek sembolik düzeyde gerek pratik anlamda satın

alma olgusu insan için bir güdü olmuştur (Bocock, 2005: 57-58). Ölçülebilirliği olduğu kabul edilen mutluluğun tüketim ve satın alma eylemi elde edilebildiği ifade edilir (Zorlu, 2016: 221-222). Buna karşın Bauman, mutluluğun bir ölçütü olarak tüketimi ele almanın arzuların perdesini kaldıracağını ifade eder (Bauman, 2000: 60). Kısacası ödüller ve cezalar bu metalar üzerinden şekillenmektedir. Bu bağlamda, metayı biçimlendiren ve ortaya koyan tasarımın, toplumsal gerçeklik ve kültür içerisinde değişmez bir yerinin olduğu, merkezi bir noktada var olduğu ve bu değerın yaşayışın/deneyimin ve tercihlerin şekillenmesini sağladığı ifade edilebilmektedir. Tüketim içerisindeki toplum için Baudrillard, "insan varlığı için nesnelere ihtiyaç duyar" demektedir (Baudrillard, 2008: 47). Nesnelere kurulan ilişkiyi arzular üzerinden bağıllıkla birleştirir ve eleştirel bir bakışla "...bu bağıllığın bir sonraki nesneye kadar gidebildiğini..." (taahhüdünde bulunulduğunu) (Bauman, 1999: 93-94) ifade eder.

Bütün bu sağlam ve sıkı sıkıya bağlı ilişki örüntülerine rağmen tasarım, gerçek anlamının yakınında bile var olamamaktadır. Kolayca görülebilir olan bu gerçeklik, dünya ölçeğinde olmasa da içinde yaşadığımız coğrafyada tam olarak algılanmış, anlaşılabilmiş değildir. Mesleki olarak bile tasarım eyleminin ne ifade ettiği ile ilgili herkesin bir fikri olmasına karşın bu fikirler tanımlardan ve tanımlamalardan uzak bireysel söylemler olarak var olmaktadır.

Tasarım İlgisi

Günümüz yaşayışının tasarım ile olan ilgi ve yakınlığı global ölçekte incelendiğinde birbiri içerisinde derin bağlar içerdiği söylenebilir. Bu bağlar, tasarım felsefesine uzaklık içerirken, pragmatik ve gündelik ilişkilerin bir getirisi olarak yakınlık içerir. "Profesyonel bir icra olan tasarımın" anlaşılabilmesi durumu çok da anormal bir durum değildir. Buna karşın benzer bir durum (ne yazık ki) sanat tarihi içerisinde de mevcuttur. Sanat tarihi incelendiğinde; tasarımın bu tarihsel anlatı içerisinde olması gerektiği yerde olmadığı da söylenebilmektedir. Sanat tarihi, sanatları ve sanatların aralarındaki ilişki örüntülerini incelemek suretiyle var olur, hiyerarşiyi arar (Mülayim, 1989: 12). Bu hiyerarşi öncelerde, gerek aristokrasinin desturunda var olsun gerek belirli izinlere tabi üretilsin gerek kilisenin çanlarıyla icra edilsin hep belirli çevrelerce kontrol altında tutulmaya çalışılmıştır. Buna karşın tasarım bu tartışmaların merkezinde yer almamıştır. Daha pratik bir eylem içeren tasarımın icrası bu çemberin dışında da kendine yer edinebilmiştir. Bu durum çift yönlü bir denklem olarak ifade edilebilir. Pozitif olarak icrasının kısıtlanmaması ele alınabilirken negatif olarak sanat tarihi içerisinde majör bir yer edinmemiştir. 1800'lerden günümüze özellikle resim ve müzik ayrıca bunlarla beraber edebiyat ve şiir bu tarihin ana öğelerini oluşturmaktadır. Ana değerler ve hatta felsefi okumalar bu alanlar üzerinden şekillenir. Sanat tarihi üzerine yapılan araştırmalar bu alanların basamakları üzerinden şekillenir. Hatta bu anlatıda da resmin her türlü şiirin her türlü değil baskın ideolojilerin ve ideaların gözleminde var olan türlerin söz sahibi oluşu söz konusudur. Bu durumun -sebebi ne olursa olsun- günümüze kadar süregelen bir durum olduğu ifade edilebilir. Öyle ki günümüzde tasarım alanlarının birçoğunda tasarım tarihi değil sanat tarihi isimli dersler okutulur.

Bu noktada tasarımın kendi özülüğü gereğince sahip olduğu fonksiyonel değerın bu tarihi değerlendirmede ilk sıralarda var olmamasının sebebi olduğu ifade edilebilir. Tasarım ilk olarak fonksiyonel bir varlık olarak karşımıza çıkar. İster bir kıyafetin soğuktan koruyuşu, ister bir mobilyanın taşıyıcılığı isterse de; binanın sağlamlığı ilk olarak tasarımın temel paradigması olarak karşımıza çıkar. Bir otomobilin varlığı hareket edebilmesi ile anlam bulur - gerçekleşir. Kabuk tasarımı, konforu, farklı teknolojileri onun majör öğeleri olsa da en temelde hareket edebilme fonksiyonu onun sağlayıcısıdır, varlığının temel işlevidir.

Günümüz modern yaklaşımları ile beraber varlık düzeyinde gelişen algılanışlar düşünüldüğünde; tasarımın da içinde barındırdığı sanatsal, matematiksel, fonksiyonel, ergonomik ve sosyal değerler onu, felsefenin objelerinden biri haline getirmelidir/getirmektedir. Keza çok katmanlı ve girift bu örüntü tam da felsefenin varlığı ile çözümlenebilir düzeyde karmaşık ve oluş doludur. Tasarımcı en temelde tasarım eyleminde bilinçli ya da bilinçsizce diyalektik kullanır. Anlam en temelde, hem tezin arayışını hem de anti tezin arayışını içerir. Ürün sentez olarak var olur. Sadece üst düzey bir çözümleme olarak değil tasarımın en

temel ve ilkel basamaklarında bile felsefenin varlığından söz etmek mümkündür.

Sanat tarihi içerisinde tasarımın yeterli düzeyde yer almayışının sebeplerinden birisi de tasarımın, zaman kavramı ile olan ilişkisinde anlam kazanmasıdır. Bu anlam, kendi özgüllüğü içerisinde diyalektik olarak ilk başta söylenen; “en temelde bir fonksiyon ürünü olan sıkacak için bir üründen fazlasını ifade eden bir anlamın tasviridir” cümlesinin de içeriğini kendi kendine oluşturacaktır. Zaman ile kurulan ilişki, bir ürünü herhangi bir üründen fazlası yapan varlık kavramıyla anlanacaktır. Bu anlamın ne olduğu sorusu tartışmanın ilk adımını oluşturmaktadır.

Felsefi Bakışta Tasarım İlgisi

Sanat felsefesi tasarımı, çoğunlukla mimarlık üzerinden tanımlar, tartışır ve okur. Keza mimarlığın tarihi düşünüldüğünde bu çok da anormal değildir. Aynı bakış mimariyi de en temel fonksiyon olarak mekân üzerinden tartışır. En başlarda sadece bir hacmin ifadesi olarak var olan bu mekânsal okumanın günümüze yaklaşırken deneyim ile birleştiğini görmekteyiz. Yine bu durum da çok yanlış bir tutum değildir. Keza mimarlık elbette öncelikle mekân ve deneyim üzerinden şekillenir. Sanat felsefesi içerisinde mimari olmaksızın tasarımın ele alındığı özerk bir bölgenin arayışı beyhude olsa da, bu konuda karşılaştığımız kısıtlı örneklerde de aynı mimarlıkta da olduğu gibi bir tutum söz konusudur. Mekânı oluşturan deneyim ile fonksiyonu gerçek kılan deneyim aynı noktada ortaklaşır. Bu bağlamda tasarım da tıpkı mimarlık gibi ilkin fonksiyon üzerinden, akabinde ona eşlik eden bir biçim üzerinden okunmakta, tartışılmaktadır. Buna karşın tasarım yalnızca fonksiyon ve biçim üzerine bir hesaplaşma olarak ele alınabilir mi? Tasarım sadece süjenin fonksiyon dahilinde obje oluşturmak için ortaya koyduğu bir biçimlendirme midir? Bu noktada cevap öncelikle tasarımın kendi öz varlığının tanımlanmasında yatmaktadır.

Tasarım etrafımızı şekillendiren deneyimi oluşturan objelerde, yerlerde, eylemlerdedir. Tasarım; objeler evreninde var olan gerçekliğin ifadesidir. Masanın kendisi bir tasarımdır. Su içilen bardak bir tasarımdır. Oturulan sandalye bir tasarımdır. Ancak bu masa, bardak ve sandalye tasarım olarak sanat felsefesinin neresindedir? Kesinlikle bu tasarımlar yoklukta formlaşmış, fonksiyonla biçim kazanmış birer meta olarak var olurlar. Varlıklarında fonksiyonun biçim ile olan ilişkisi mevcuttur. Ama kolaylıkla söylenebilir ki bu ilişki sabit ve lineer bir yapıdan uzak bir örüntü olarak çok katmanlı ve çok kapsamlıdır.

Bu ilişkiler örüntüsüne çok farklı türler girer. Basit bir bardaktan saç kurutma makinasına, ergonomik oturma sağlayan bir koltuktan bir kapı koluna hepsi tasarımın birer unsuru olarak birçok farklı alanda var olurlar. Buna karşın herhangi bir tasarım ürünü kendi özlüğünden öte özel bir fonksiyon-biçim anlamı atfedebileceği gibi bambaşka kültürel, sosyal anlamlar da oluşturabilir. Tasarlama eylemi daima ait olduğu toplumla ve zamanla her zaman iç içedir (Tepecik ve Toktas, 2014: 18). Duyularla algılamanın kendini örgütlenme biçimi -bu algılamayı gerçek kılanlar- tarihsel koşullara bağlıdır (Benjamin, 2019: 56). Metalarda var olan anlam ve değer o metanın olduğu kültürden gelir (Uygur, 1989: 37-48). Kültür nesnelere ile alakalıdır ve dünyanın bir görüngüsüdür (Arendt, 2012: 246). Nesnelere tasarimsal, yapısal ve estetik özellikleri kültürel anlamlarla somut bir ilişki içerisinde (Robertson, 1999: 83). Tam olarak bu noktada tasarım fonksiyondan gelen varlığından öteye gider ve kendi özlüğüne ait bir biçimde soyut anlamları somutlaştırır. Bu noktada tasarım sadece bir ürün olmaktan çıkar nevi şahsına münhasır bir nesneye, skolastik felsefenin (sui generise) kendine özgü varlığına, materyalist olmayan bir metaya dönüşür. Bu dönüşüm kültürel bir anlamın içerikte oluşmasını sağlar. Anlam da fiziksel varlık gibi tüketimin içerisine dahil olur. Metanın tüketimi bütün kültür sistemimizin üzerine inşa edildiği sistemli bir etkinliktir (Baudrillard, 2015: 11). İster kültürle ister deneyimle, gerek bireysel hafızada gerekse de toplumsal hafızada soyut olandan somuta geçilen bu noktanın sahip olduğu anlam onu kendi özlüğü olan bir alana yerleştirir. Hegel bu alanı; “...soyut olanın ya da ideanın, somut gerçeklik içerisinde biçimlenmesi gerekir ki kavramlar birbirlerine denk veya tam uygun alanda olsun” (Hegel, 1975: 73-74) diye ifade eder. Bu alan aslında sanat eseri olmanın en temel özelliklerini ihtiva eder. Bu noktada tasarım objesi anlamsal varlığı ile sanatın nesnesi, yapıtı haline gelir. Ve tasarım objesinin sanat yapıtı olması onun öz kategorilerini, yapılandırıldığı pozisyonu da değiştirir. Keza yeni alanda varlık artık salt fonksiyon varlığından öteye geçmiş ve bir sanatsal pozisyona

evirilmiştir. Sanatsal pozisyon içerisinde varlıksal oluş, kendine kültürel ve toplumsal anlamda bir estetik varlık olma anlamını yükler. Sanat ontolojisi kitabında İsmail Tunalı, tam olarak bu durum için “varlığın gerçek ve gerçek olmayan arasındaki alanda olduğunu, integral olduğunu” ifade eder (Tunalı, 1957: 166-167).

Varlık anlamı olarak fonksiyon ve biçim ile estetik ve haz arasında pozisyon alan tasarım objesi, pozisyonu gereğince tasarımın sanatsal çıktısı haline gelir. Bu sanatsal öz, içerisinde barındırdığı anlamlar ve nüveler dolayısıyla edebiyattan, resimden ya da müzikten ayrı bir düzlemde değil onlarla aynı anlamsal düzlemde var olur. Üretilmişliğin çıkış noktası temelde farklı anlamlar ve niyetler barındırır da gelen pozisyon aynı yeri tasvir eder. Tasarım ürününün sanatsal varlığı ile Rus edebiyatının köklü eserleri arasında felsefi anlamdaki bir fark olma hali ortadan kalkmış olur. Fonksiyon objesinin geldiği yer ile orta çağ resim sanatı aynı noktada buluşur. Tasarımın çıktısı, bir sanat yapıtı olarak varlıkta sanatsal oluş sergiler.

Buna karşın tasarım varlığının özü gereği sahip olduğu empirik yapı sanat varlığı içerisinde (çoğunlukla) gözlemlenmez. İstemli ya da istemsiz şekilde üretilmiş empirik sanat yapıtlarının örnekleri mevcut olsa da sanatın en temel varlığı tarihsel ve kültürel dir. Tasarım varlığı ise kültürel ve tarihsel olmanın ötesinde (ve kültürel-tarihsel olmaktan hareketle) tematik; biçimden ve fonksiyondan hareketle metaforiktir. Elbet tasarım varlığı da barındırdığı tematik olgu ile tarihin bir objesi ya da kültürün bir varlığı olabilir. Ama sanat objesinin varlığı tam olarak bu tarihsellikten gelen, kültürel bir varlık olarak süregelir. Onun tematikliği, varlığının ilk anlamlandırıldığı anda şekillenmeye başlar. Başka bir deyişle tasarım varlığı zamanla kurulan ilişki bağlamında, sanat varlığının doğduğu yere varabilir.

Tasarım ve Zaman İlgisi

Bu yapı gerek sonradan incelenişinde gerek an içerisinde anlamlandırılışında hem bir kronolojiyi hem de bir hiyerarşiyi okunabilir kılar. Buna karşın tasarımın sanatsal varlığı kazanılmışlıktan türediği için bu kronoloji içerisinde var olmayabilir. Hiyerarşisi metazorik değildir. Kronolojik ya da hiyerarşik olabilir ama olmak mecburiyetinde değildir. Ve hatta tasarım süreci kendi içinde (kronolojik olma halinden o kadar uzaklaşır ki) kaotik ve çok katmanlı (zamansallık bakımından kaotik ama insanın algılayışı bakımından şizofrenik denilebilir) bir halde olabilir. Bu kaotik denklemde belki de sadece yapıtın özündeki biriciklik onu hiyerarşi denkleminin içine sokar. Tasarım ürünü bir milyon adet de üretilecek olsa her biri kendi özlüğünde aynı biricikliği barındırır. Buna karşın yine de numaralandırılmaya, ilk üretime, yeniden üretime, anlamsal üretime, özel üretime, farklı edisyonlara tabi olabilir. Bu noktada biricik öz kapitalist hiyerarşiye maruz bırakılır. Oysa sanat tarihi bu durumun yüzbinlerce örneğini barındırır. Sanat tarihi incelendiğinde, (aslen birçok başka tarihsel okumalarda olduğu gibi) sanatın tarihsel ve kültürel olma halinin bir süregeliş olduğunu, bir süreç olduğunu, kendi içinde ve kendi üstüne biriktiğini-yığıldığını, nesilden nesile hem fenomenolojik hem hermenötik olarak aktarıldığını; aktarılanın yeni olan ile birleşerek geliştiğini, yer yer bu birikime tepki olarak yeniden biçim aldığını ve hatta kendi özlüğü içinde devindiğini görürüz. Sanat varlığı bu birikimsel yapı içerisinde yerini bulmak için de var olur. Başka bir deyişle sanatın yolu var oluş içerir. Pozisyon gereği bazen kendi varlığından dışarılaşabilse de yine yerini edinir, keşfeder. Ya da oluş kendi yerini oluşturur. Bu noktada bahsedilen sadece entropik bir oluşum değil varlığın yavaş yavaş kendine kültür içinde yer açmasıdır. Kimi sanat yorumlarınca zorlama diye nitelendirilen bu yer açma hali aslen sanat yapıtının toplumsal olan ile kurduğu ilişkinin doğal bir ürünüdür. Sanat diye isimlendirdiğimiz bu görüngü kendi özlüğünde var olan algılayışların, tür ve biçimlerin, ifade ve anlatıların sürekli değişimiyle süreleşir. Bu değişimler hali hazırda kendi zamanı içerisinde (toplum tarafından) yabancı olarak algılanabilir. Bu yabancılık hali anlaşılammak ya da anlamlandırılmamak kavramlarından gelse de bu kalıcı bir durum ihtiva etmez. Bu anlaşılammazlıklar sebebiyle ve daha önemlisi sanatsal varlığın kendi özü gereğince değişimsel olma hali dinamik ve kaotiktir. Bu dinamik ve kaotik yapı toplumun algılayışının ötesinde konumlanabilir. Aynı zamanda bu dinamik var oluş kendi içerisinde yer yer katatonik anlar da barındırabilir. Katatonik anlar, sanatçının ya da usulün değil daha çok başka kuvvetlerin bir etkisi olarak okunsa da sanat; bu bağlamda yolunu her zaman çizer, oluşturur ya da kendine alan yaratır. Bu oluşum kültürle güç bulur onunla var olur. Bazen kültürün ötesinde bazen ona eşlik eden, bazen de geçmiş kültürlerin periyodları

dahilinde nükseder (Artut, 2004: 17), kendine özgü bir alan yaratır. Bu değişimin varlığı onu hem dinamik kılan hem de tarihsel bir oluş olmasını sağlayandır. Biçim değiştirmenin bu süregelişini ve sürekliliğini günümüzde aslen üslup olarak isimlendirmekteyiz. Alt kümelerinde tarz akım gibi birçok anahtar kelime içeren bu üslup kelimesi (Özkaraman, 2014: 18-19) tarih boyunca farklı alan ve pozisyonlarda bulunmuş bir gerçekliğin tasviridir. Bu bağlamda sanat tarihini incelemek bir bakıma üslup tarihini incelemek aynı şeydir (Schapiro, 1953: 288). Barok, gotik, klasik, modern (vb.) bu üslubu oluşturan dillerin bütünleşmiş bir ifadesidir. Bu diller sanatı icra edicilerin ve biçimlerin ortaklaştıkları noktalarda oluşan kümeler olarak çoğullaşır. Ortak dil ortak üslubu, ortak üslup da sanat tarihini var eder. Bu yüzdendir ki, üsluptaki değişimler sanatın zamansallığını ve tarihselliğini değiştirir, yeni varlıklar kazandırır, yeniden üretime imkân sağlar. Aynı şekilde bu olgu tasarım üzerinden de okunabilir. Tasarım da aynı sanat gibi üslupların varlığı ile şekillenir. Üsluplar ve etkileri tasarım içerisinde hayat bulur. Farklı süjelerin farklı üsluplarla aynı objeyi algılayışları çeşitliliği doğuran ana etkenlerden birisidir. Bu çeşitlilikler de kümelendiğinde yine (yeni) üsluplar ortaya çıkar. Belki de bu yüzdendir ki sanatın ve tasarımın hem kendi tezini hem de tezinin anti-tezini ürettiği ifade edilebilir. Üretilmiş olana gelen söylem onu yeniden üretmeye imkân verir. Ve yine tasarım da (sanat da) kendi sentezini de kendisi üretir. Bütün bunlar düşünüldüğünde üslupların ve kültürlerin beraber incelenmesi, aralarındaki paralellik ve ilişkilerin irdelenmesi sanat tarihi ve tarihçisi için çok önemli ve mantıklıdır (Wölfflin, 2015: 12). Kültür ve üslup tarihsel yapı içinde var olur. Tasarım çıktısı bu kültür ve üslup ile varlık boyutuna yerleşir. Fikir olmaktan varlık olmaya geçişi imkanı kılan yine kültürün kendisidir. Üretilmiş olma hali bir fikri nesne yapabilse de varlık oluşu kültürel gerçekliğe bağlıdır.

Kültür içindeki ürün ise zamana tabidir. Kimi ürünlerde bu zamansallık tarihin mikro ölçeğinde var olurken kimi ürünlerde makro ölçekler söz konusudur. Ama ne kadar kısa ya da ne kadar uzun olursa olsun tasarımın özellikle tematik kısmı tarihselleşen bir gerçeklikte var olur. İster mimari ister ürün ölçeğinde ister grafik anlamda (vb.) tasarım; zamansallık ve tarihsellik içerisinde anlamlanır, anlam kazanır. Bu anlamlanma süreci zanaat içerisinde de benzer şekilde okunabilse de bu başka bir tartışmanın konusunu oluşturabilecek ölçekte farklı girdilerle şekillenir. Bu noktada (kalıcılık tartışmaları ya da kalıcı olanın ne olduğu konunun dışında bırakılmak suretiyle incelendiğinde) hem zanaatı hem sanatı hem de tasarımı aynı tarihsellik içerisinde okumak bile mümkün olur. Basitçe söylenebilir ki aynı tarihsellik ve zamansal oluşu tasarıma kattığı anlam gibi zanaata da benzer anlamlar ve görüngüler katar. Tasarım çıktısı ya da zanaat çıktısı tarihsellik içerisinde soyut olanın somutlaştığı, fonksiyona biçilen formun anlamlandırıldığı; anlamın tasarımcının idesinden kullanıcının idesindeki ve pratikteki gerçekliğe, düşüncenin ise deneyime dönüştüğü bir süreçten geçer. Bu organizasyon ve etkinlik sürekli bir tekrür içerisinde farklı objeleri metalaştırırken somutlaşmaları da devinmek suretiyle sürekli hale getirir. Süreklilik fonksiyondan, kullanımdan, ergonomiden, malzeme ve biçimden (vb.) ayrı bir yerde "anlamda" kendine yer bulur.

Aynı sanatın üsluplarında olduğu gibi tasarım da bu üsluplarla (ve/veya başka etkilerle) yeni biçimlere bürünür. Her yeni biçimle doğan kümeleşme tasarımda da bir dil birliği oluşturup üsluplar oluşturur ya da var olan bir üsluba dahil olur. Diğer bir deyişle ya alan yaratır ya alana dahil olur. Modern bir oturma elemanı, kendi zamanı içerisinde kendi çağının ilerisinde sayılabilecek biçimsel örüntülere sahipken günümüz gerçekliğinde aynı modern biçimi geçmişten bir esinti olarak, hatta retro olarak isimlendirmemiz bile mümkündür. Bu durumu belki de en güzel anlatan örnek müzik alanında mevcuttur.

Günümüzde klasik müzik diye isimlendirdiğimiz varlık, klasikliğini armoniye ya da notaya bağlılıktan mı alır yoksa başka bir anlam mı ihtiva eder? Bu sorunun cevabını şöyle verebiliriz. Günümüzde de klasik müzik üretilmekte ancak biz ona klasik müzik dememekteyiz. En doğru isimlendirmeye belki de çağdaş müzik (contemporary) diyebilmekteyiz. Ve şu an üretilen bu eser; klasik müzik armonisinde, ölçüsünde, notasında kısaca üslubunda ve tekniğinde olsa da (belki çok sonralarda klasik müzik olarak adlandırılacak olsa da) şu anın varlığında biz ona çağdaş demekteyiz. Bu noktadaki ironik ikilem sanatın her noktasında bulunabilir. Aynı zamanda sanatın üretiminde de aynı kaideleri bulmak mümkündür. Klasik müzik örneğinden gidecek olursak klasik müziği icra eden orkestranın, orkestra şefi ile kurduğu ilişkide de benzer bir durum mevcuttur. Bu ilişki günümüzde daha demokratik bir biçime evrilerek güncelleşmiş,

çağdaşlaşmıştır. Günümüzde de orkestra şeflerine saygı duyulmaktadır. Buna karşın bu saygı, Mozart döneminde olduğu gibi dominant bir mecburiyetten demokratik bir alışverişe dönüşmüştür. Aynı şekilde notaya bağlılık da demokratikleşerek doğaçlamaya imkân sağlayan bir hal almıştır (klasik müzikte de bu doğaçlama halinin 19 yüzyılın ortalarına kadar görüldüğü söylenebilir de üslup gereğince notaya bağlılık armoniye bağlılık esastır). Bu durum sanatın her alanında ya da tasarımda kolayca bulunan birçok örnekle çoğaltılabilir. Aslen zamanın ruhuna ait olmakla ilişkilendirilebilir. Zamanın ruhuna adapte olma hali bu noktada sanat ve tasarımın da içerisinde görülebilmektedir. Bu durum onun geçiciliğinin bir ifadesi değil tam tersine zaman içerisinde kalıcılığının ve tarihselliğinin bir sağlayıcısı olarak anlanılır. Adaptasyon varlık olarak kötü ya da yetersiz olmaktan değil, kültürel ve gerekli olandan var olur. Diğer bir taraftan bir şekilde revize olmasa bile kendi zamanından öteye taşınan tasarım objeleri, sanat yapıtları mevcuttur. Bu yapıtlar, meta ile kurulan anlamlar ve kullanıcı ile kurulan ilişkiler doğrultusunda zamansızlaşabilir, zamandan öte bir pozisyona geçebilirler.

Bu zamansallık dahilinde üslubu oluşturacak olan ya da baskın üsluptan etkilenip gelişecek olan bir toplumsal estetik ve kültürel beğeniden bahsetmek her dönem için mümkün olsa da bazı tasarım metaları (ya da sanat yapıtları) gerek biçimleri gerek fonksiyonları gerekse de anlamları dahilinde bu örüntünün dışına çıkabilir niteliktedir. 1950’de biçimlenen bir mobilyanın ya da bir otomobilin günümüze kadar hiç değişmeden gelmesi sadece marka değerinin değil aynı zamanda tasarımda; tasarımındaki zamansız estetiğin bir sonucu ve zaman ötesi bir anlamın göstergesidir. Zamandan öteye taşınabilen bu biçimler ve anlamlar, zamansız tasarımlar (timeless design), tasarımın tarihselliğinin karşıtı değil tam tersine onun bir destekçisidir. Zamansallık sadece zamana uymakla ya da onunla beraber ilerlemekle var olmaz. Tarihsel değişimden bağımsız var olabilme kabiliyeti de tarihsel olabilmenin bir bağlamıdır. Bu noktada tasarım objesi zamanın varlığının dışında kendine açtığı bir tanjantta yeni bir zaman kolunda ilerler. Bu tanjantın varlığı; zamanla, kültürle, tarihle, toplumla şekillenen her türlü gerçeklikte var olabilmeyi kanıtlar nitelikte olup, tarihsellik içerisinde gelinebilecek son nokta olarak tasarımcının öngörüsül kudretinin bir temsilidir. Bazen üsluplarla, zamanla ve kültürlerle beraber tasarım da tasarlanan da değişir; bazen ise tasarlanmış olan yüksek öngörüsül özelliklerden gelen bir yapı ile değişmeden kendi tanjantında, kendi zamanında yol alır.

Bu noktada bir diğer araştırılması gereken ise tasarımda üslupların neden değiştiğidir? Bu sorunun cevabı tabii ki sanatta var olan üslupların değişiminin altında yatan sebep ile aynıdır. Modernizmin baroktan (vb.) neden farklı olduğunun anlaşılması bu noktada değişimin de sebebini ortaya koyabilir ya da koyabilecek bir diyalektik oluşturacaktır.

Üsluplar arasında değişimin özünde yatan farklılıklar salt olarak geometrinin başka şekillerde algılanması veya sadece basit bir ifadeyle biçimin farklı oluşması değildir. Biçim gerek kültürden, gerek fonksiyondan, gerek deneyimden beslenen gerekse de duygudan gelen bir örüntü olarak vuku bulur. Bu bağlamda biçimsel değişikliği ortaya koyan da bu öğelerden oluşmuş organizasyondaki farklılık ve yapısal değişikliklerdir. Yapısal değişimlerin özünü bulmak yine sanat felsefesi üzerinden cevaplanacak bir soru olarak ele alınabilir. Temel bağlamın anlaşılması, sanat üsluplarındaki zamansal oluşa bakmakla gerçekleştirilebilir. Başka bir deyişle üslupta var olan değişimi okumak için bir adım önceye gitmek, sanattaki değişimi okumak ve zaman içinde sanatın değişmesinin altındaki sebeplere bakmak gereklidir. Her değişim bir üslup yaratacak güce sahip olmasa da her üslubun altında bir değişim olduğu ifade edilebilir.

Sanatın süregelişi içerisinde değişimi güdüleyen olgunun başında tabii ki icra edici olarak süjenin farklılaşması yatmaktadır. Belki de günümüz gerçekliğinin var olmasındaki en etkin sebeplerden biri de bu süje farklılığıdır. Aynı malzeme, aynı teknik ve aynı objeye bakan farklı süjelerin kendi özü-tini ve deneyimleri ile ulaştığı kendi görüngüsü ve yorumlaması, bu değişikliklerin ve farklılaşmaların temelindeki sebep olarak karşımıza çıkar. Varlık olarak insanın sahip olduğu bilinç ile ilişkisi, bireysel varlığın onun tercihleriyle (ya da ondan bağımsız) sahip olduğu deneyimlerin sonuç ilişkisi, süjenin içinde bulunduğu ya da hayal ettiği habitatta var olan şeyler ile arasındaki ilişkisi, süjeden bağımsız olarak objelerin objelerle ve nesnelere nesnelere ilişkisi (ya da objelerin nesnelere ilişkisi) bu farklılıkları ortaya koyan basamaklar olarak ifade edilebilir. Bu ilişkileri ortaya koyan ise (en geniş anlamıyla) kültür ve ideoloji değişimleridir.

Tersinir bir denklem olarak obje-süje ilişkisi kültür ve ideolojiyi, kültür ve ideoloji obje-süje ilişkisini etkiler. Bu noktada kültürel olan hem algılayışı hem hazı değiştiren bir nüve olarak biçime ve anlama değer biçer. Kamusal alanda ya da toplumsal hafızada bu durumun gerçekliği kolayca okunabilir olsa da bireysel hafızada da durum aslen aynı ancak biraz daha örtüldür. Keza toplumsal hafızanın alt basamağı da bireysel olandan var olur. Gerek ortak alanda gerek özel alanda, gerek bireysel hafızada gerek toplumsal hafızada varlık bütünselden bir parçadır. Michel Foucault Özne ve İktidar kitabında bu durumsallığı siyasi bir söylem üzerinden tartışır ve çalışmanın tamamında özel alana ait olan şeylerin bile ideolojinin nesnesi olduğunu ifade eder (Foucault, 2020).

Varlık olarak insanın içinde bulunduğu en temel en basit obje-süje ilişkisinin bilme ilişkisi olduğu ifade edilebilir. Bu tarih öncesi ilişki biçimi hiç değişmemiş bir ilgi olarak sürekli bilmeyi, keşfetmeyi içerir. Bilme hali ve merakı bireyin her türlü gerçeklik ile kurduğu ilişkiyi doğuran bir ilgidir. Sadece sanatçı ya da tasarımcının değil yeni doğmuş bir bebeğin bile en temel bağlamı bu ilgi üzerinden kurulur. Tabi ki sanat dediğimiz fenomen içerisinde var olan değişim ve farklılaşmalar da bu en temel ilgiye odaklanmaktadır. Bilme istemi hangi alanda olursa olsun gerek tanımlı sınırların anlaşılması gerek sınır ötesinin keşfi için kullanılan bir düşünme biçimidir. Bu ilgi her alan içerisinde ilerlemenin bir yordamıdır. Türü önemsenmeksizin sanat içerisindeki değişimlerin kaynağında bireyin habitatta olanı kavraması ya da zihninde olanı kavratması çabası üzerinden bir bilgi edinme yordamı olduğu ifade edilebilir. Süjenin objeyi tanımlaması ve kavraması üzerindeki değişimler bu ilginin kaynağıdır. Bu durum iki temel içerikle basitçe örneklendirilebilir. Ludvig van Beethoven'ın MoonLight senfonisi ve Pablo Picasso'nun Guernica'sı iki farklı sanat alanı içerisinde iki farklı konsept üzerinden iki farklı bilgi ilgisini ortaya koymaktadır. MoonLight senfoni habitatta var olanın bilgisini onu algılayamayanın algılaması için oluşturulmuş bir sanat yapıtı iken Guernica; bilinen algılanmış olanın toplumsal kavranışı üzerinden hayat bulur. Ya da çok daha basit bir söylem olarak aynı kavram üzerine (mesela aşk) yazılan binlerce şarkının her biri farklı şekilde aynı kavramı ele alır. Kimisi aşkı anlamlandırmak için sanatı kullanır, kimisi anlamlanan şeyi başkasına anlatmak için. Kimisi henüz var olmayan bir aşk teması için anlam arayışında aynı duyguyu arar. Kimisi aynı konsepti kendi algılayışı ve başkalarının algılayışları arasındaki farka odaklanır. Ama sebepler ve sonuç ürün ne olursa olsun, insanın varlık ya da oluş ile kurduğu ilişki noktasında kavrayış ve algılayış aslen; "varlığı" bilinç düzeyinde bir nesne haline getirmesi olarak ifade edilebilir. Bu nesne üzerinden kavrayış onun yorumlanmasıdır. Yorumda tabii ki bireysellikler var olabilir. En temel mekanik özelliklerin ifadesinden en derin anlamların tartışılmasına kadar her şey bu yorumlamanın bir ürünüdür. Farklılaşmalar yine farklılıklar doğurur. Benzer ifade ve yorumlamalar bile kendi içlerinde büyük farklılıklar içerir. Bir ürün olarak kullanılan bardağın rengi üzerinden "beyaz bir bardak" ifadesi onu mekanik bir biçimde tanımlamanın ve yorumlamanın en basit hali iken; hiçbir fonksiyonu ya da işlevi olmayan bir taşı yerden alıp sevgiliye vermek suretiyle ona katılan anlamın ifadesi de bu yorumlamaya tabi olarak onun mekanik varlığının dışında bir bilme içerir. Taş özü gereği çiftin oluşlarından bağımsız bir varlıktır. Çift orada olsa da olmasa da, taşı alsa da almasa da, alıp anlamlandırır da anlamlandırmasa taş kendi varlığını kendi özlük değerini sürdürür. Fakat özünde, çift için fonksiyona ya da eyleme tabi değildir. Varlık olarak sadece durmaktadır. Habitat içerisinde bağımsızdır. Bu noktada çiftin varlığı ve taşın varlığı (birbirlerinden) bağımsızlık içerir. Ne zaman ki çiftlerden biri o taşı alıp "bu bizim ilk el ele yürüyüşümüzden bir hatıra" cümleleriyle o taşı anlamlandırır, o zaman taşın kavranışı da değişmiş, yorumlanması da değişmiş olur. Ve hatta taş varlık düzeyinde yeniden üretilen bir anlam ile metalaşır, anı değeri ile bütünleşir, kavranabilir hal alır. Anlamlandırılmış, anlama ihtiva eder haline gelmiştir. Artık ona biçilen değer atomlarından ya da yosun tutmuş taraflarından, kayganlığından ya da sertliğinden değil ona atfedilen anlamdan gelmektedir. Anlam fonksiyondan öte varlık oluşturur.

Bu kavrama ve bilme eylemi sadece kişiden kişiye değişmemekte aynı zamanda kişilerin algılama biçimlerini ortaya koyan ideolojilerden, kültürden, toplumdan ve dolayısıyla içinde yaşanan dönemden yani tarihsellikten de etkilenir. Yani obje ve süje arasındaki ilişkiyi oluşturan girdilerden biri de (ve belki de en önemlisi) zamansallıktır. Aynı taşın işlenişi ya da aynı eylemin oluşumu için barok algılayışla ile

expresyonist algılayış birbirlerinden tamamen farklıdır. Oysa temelde eylem aynı eylem olsa da kübizmin o eylemi algılayışı ile antik romanın algılayışı birbirlerinden kati suretle ayrılırlar. Bu farklılaşma ve farklı algılama durumu metaların üzerlerinde olan kültürel anlamları, oluşumlanmış nüveleri ve birikmiş görümleri haliyle de ister sanat yapıtı olsun ister tasarım varlığı olsun ister doğal bir obje, metanın anlaşılışını ve metanın üretimsel fonksiyonunun anlamlandırılışını da etkiler. Bu etkiler metanın tasarımsal varlığı üzerinden de farklı biçimlerde okunur. Tunalı bu durumu en geniş anlamıyla; her zaman periyodunun felsefi görüşü ve sanat görüşü birbirlerine çok büyük yakınlık gösterir, uygunluk içerir şeklinde ifade eder (Tunalı, 2020: 17) şeklinde anlatmaktadır.

Bu durumun sanat tarihi ve tasarım üzerindeki yansımalarını düşünerek bir örnek vermek gerekirse aynı temel objeyi farklı biçimlerde anlamlandırmak için, tersinir bir düşünce içinde, temel süje olan insanı obje olarak ele alalım. Keza insan temel süje oluşunun dışında aynı zamanda tarih boyunca birçok alanda obje olarak da ele alınmış bir varlıktır. Biçim ve anlam bakımından heykelden resime, müzikten şiire sanatın her alanında obje pozisyonunda da irdelenebilen insan zaten tasarım alanında en temel kaynaklardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Antik Yunanda varlığın algılanışı noktasında hakim düşüncelerden birisi olarak “ex nihilo nihil fit” basit bir çeviri olarak varlığın hiçlikten doğmadığı görüşü varlığın ebedi olduğunu ifade eder. Yok oluşu bile başka bir biçime evrilmek üzerinden bir yol alış olarak değerlendirebileceğimiz bu mantık ve ideoloji dahilinde döngüsel olan her şeyi kapsar. Bu ifade içinde varlık olarak insan, doğanın örüntüsünü tamamlayan bir girdidir. Doğadan ayrık ele alınamaz. Günümüzde bile yansımaları görülebilen birçok düşünce yapısı da bu idea üzerinden şekillenir. Dönemin inanışları ve dinsel ilişkileri incelendiğinde; doğayla bir olma, onun parçası olma halinin yansımaları ve getirdikleri, içerikleri ve içeriklerin sebebiyetleri görülebilmektedir. Örneğin ilgili dönemde tanrılar insanlarla beraber resmedilen, doğada var olan yapıdadırlar. Hatta insansıdır. Hegel bu durum için “Tanrı insanları kendi suretinde yaptı, fakat insan bu iltifata Tanrı’yı insan suretinde yapmakla karşılık verdi” (Hegel, 2015: 175) ifadesini kullanmaktadır. Buna karşın Hegel’in eleştiren bir bakışla yaklaştığı bu durum gerçeklik içerisinde normal ve doğaldır. Bu resmedişte vurgulanan ayrıklıklar veya özel olma halleri insansılığın çok ötesine geçmemekte, görece bazı özel anlatımlarla (sembolik ifadelerle) var olmaktadır. Aynı kültürel olan tinsel olan ideolojik olan gibi dinsel olan da dönemin sanat anlayışı içerisinde yerini alır. Aynı sanat gibi tasarım için de benzer öğelerden bahsetmek mümkündür. Aynı sanatsal biçimin ve algılayışın getirdiği yorumlamanın etkisini örneğin mimari tasarımda var olan insan ölçüleri ile kurulmuş ilişkilerde bulunabilir. Dönemin mimarisinin insan ölçüleriyle şekillenmesi bu noktada doğal bir örüntü olarak gelişmiştir diyebilmekteyiz. Tanrısal olanın bile insansılaştırıldığı bir gerçeklikte mimari tasarımda bu insansılıktan var olması kaçınılmaz bir durumdur.

Buna karşın M.S. 500’den 1500’e kadar var olan kısımda bu sistem ve yapının hem etkileyen hem etkilenen anlamında tamamen değiştiği kolaylıkla izlenebilir. İlgili dönemde insanın algılanışı dini anlamda taban tabana zıt bir ifade içinde var olmaktadır. Tanrının bahçelerinden (tanrı katından) kovulmuş, yasak olana el uzatmış ve düşmüşlük içerir bir biçimde var olur. Bu varlık hem suçluluk hem yanlış yapmışlık anlamları ihtiva eder. İnanış içerisinde var olan bu ayrışma hali, varlığın özünün tanrısal olanda olduğunu, (tanrının olduğu yerde) gökyüzünde olduğunu, insanın yer yüzünde olduğunu ifade eder. Cezalı varlık olarak insan yine o kata çıkmak için arınmak durumundadır. Bir hesaplaşma içerir. Hesaplaşma en temelde insanın yanlış olduğunu/yaptığının kabulü ile başlar. Bu noktada insan tanrısal olana erişmek için dünyevi aldaticılıklardan uzaklaşp yukarıda olana odaklanmalıdır. Bu noktada odaklanılan anahtar kelime yukarılıktır. Dinsel ritüeller ile bezenmiş gündelik hayat bu odaklanmayı pratiğe dökmektedir. Tam olarak bu görümlü ve algılayış biçimi sanatın ve kültürün yeni bir biçimini ortaya koyar. Bu biçim yukarıdaki ile bir iletişimin kaidelerini içerir. Varlık olarak insanı resmeden figür insanın ve doğanın tasvirinden uzaklaşır, kendi varlığına hapsedilir, örtünür ve gizlendirilir. Hatta kimi örneklerde insan özellikle kapatılır, öyle ki denklemden çıkartıldığı bile mevcuttur. Heykeller ve biblolar insanın ve doğanın tasvirinden tanrısal olanın tasvirine evrilir. Biçim ve form bu yeni tasviri takip eder. Bu gizlendirilme-kapatılma giyim gibi gündelik bir gerçekliklerde kalın kıyafetler ile insanın örtünmesi şeklinde nüks eder. Tanrı ve insan kavramlarının

anlamsal içeriklerinin arası açılır. Tanrısal olanın gösterimi ve betimlemesi insandan uzaklaşır. Ve belki de en majör gösterge tasarımda keşfedilir. Mimarlık gökyüzüne ulaşmaya çalışır. İnsansı ölçülerden tanrısal ölçülere geçilir. Katedraller ve kuleler yükseğe evrilir. Tanrı katına uzanma eyleminde tasarım gerçekliği üretir. Tanrısalılık ve insan varlığı arasında yeni bir uzam oluşturur. Bu uzam ayrışmadan gelir, yeni bir biçime varır ve hem dönem sanatını hem yaşayışını hem ritüelini hem de tasarımın varlığını şekillendirir. Günümüzde bile ilgili katedrallerde, kiliselerde bu ayrışma hissedilir niteliktedir. Modern insan bile bu yapılar içerisinde kendini ufak ve alçak hisseder. Tasarım yoluyla yapılan bu atfediş tanrısal büyüklük ve insansal küçüklüğün göstergesi olarak var olur. Bu gösterge hem anlamda hem biçimde hem de hissedilende-duyguda var olur.

Daha yakın yüzyıllar incelendiğinde örneğin modern sanat ise duruma biraz daha başka bir pencereden bakar, gerçeklik diye naif biçimde isimlendirdiğimiz şeyler alan değiştirir. Kübizm bütün algılayışı yeni bir boyutta irdeler, baştan yaratır, görünenin ardını sorgular. Ekspresyonizm daha başka bir yerden ilgiler oluşturur, duygu ile bağlam kurar. Minimalizm anlamsal varlığı yokluk üzerinden okur. Kısacası her zaman diliminde, her algılayış, her bilme biçimi, her kültürel birikiş yeni bir obje-süje ilişkisi, yeni bir bilme ilgisi kurar. Ve bu yeni girdiler gündelik metalden mimari tasarıma, giyilenlerden mobilyalara her türlü tasarımı etkiler, şekillendirir. Biçim de fonksiyon da bu ilişkiden beslenir, onunla var olur. Objeye ve süje arasındaki bağlamın değişimi bireyin ve haliyle toplumun varlık üzerindeki yorumsamasını değiştirir. Bu kültürel varlık okuması tasarımın zamansallığını ortaya çıkartır, gösterir. Bu bağlamda tasarım da aynı birçok sanat gibi zaman içerisinde var olur, tarihsel olarak vuku bulur. Tarihin değişen algılarıyla tasarım da değişir. Değişen gerçekliklerle beraber tasarım da yeniden var olur. Yeniden üretim her alanda olduğu gibi tasarımda da zamana tabidir. Tasarım da usuller gibi zamanla beraber evrilir, değişir. Tasarımsal değişim, salt olarak fonksiyon üretilmesinden ya da sadece yeni ihtiyaçların doğmasından var olmaz. Sanatın bir yansıması olarak dilden, estetikten, kültürel olandan kısacası tarihsellikten de doğar, beslenir ve değişir. Ve bu oluş onu zamansallaştırır, tarihselleştirir.

Tabii ki sanat ve tasarım yapıtı her noktada aynı olmadıkları gibi bu nokta da tamamen aynı değillerdir. Açıkça görülebilir ki sanat yapıtlarının zamanla kurdukları ilişki ile tasarım ürünlerinin zamansallıkları arasında majör bir farklılık söz konusudur. Bu farklılık en basit haliyle zamansallığın algılanışı noktasındaki empirik ya da sonsuz varlık olma halinden gelir. Sanat yapıtlarında örneğin bir şiir ya da bir resim için tarihsel oluş üslup ile ilgili değişimler içerir. Buna karşın tasarımın zamansallığı özü gereği fonksiyondan gelen bir nitelik ile var olur. Yüzyıllar önce yazılmış bir şiir o dönemin üslubu gereğince belirli bir algılayış, belirli bir obje süje ilişkisi içinde var olur. Bu anlam o şiiri bir kültür varlığı yapar ve bir kültür varlığı olarak tarihsellik içerisinde yerini belirler, yer aldırır. Bu varlık algılayışı artık bitmiş bir gerçekliğin tasviri olarak vuku bulur. Değişime kapalı bir varlık olur. Yazılmış ve bitmiştir. Zaman içerisinde anlam ile tarihselleşir. Ya da bir tabloyu düşünürsek örneğin Mona Lisa (Leonardo da Vinci) o yapılmış ve bitmiştir, değişim dışıdır. Yıldızlı Gece'nin (The Starry Night- Vincent van Gogh) üretildiği andan şu ana dek varlığında zamansallığı ve anlamı barındırır. Yıldızlı Gece teknoloji ve fırça kullanımı ile (teknik yönü) ayrışsa da tarihselliği kültürel anlamından var olur. Mona Lisa'nın ya da Yıldızlı Gece zamansallığı, onların kültürel anlamından ve bir kültür varlığı olmalarından gelir. Bu kültürel varlığın oluşumu birçok sebep içerebilir. Yani bir algı yeni bir teknik yeni bir bakış belki bir eleştiri (vb.) bu varlığı oluşturabilir. Ancak sonuç olarak varlık bir kere kültürel olana eriştiğinde artık değişmezlik barındırır. Bir tamir, yeni bir çerçeve ya da bir restorasyon geçiren bu varlık fiziki olarak değişime maruz kalsa bile kültürel anlamında hiçbir değişim gerçekleşmez. Ve hatta yorumlamalar ve değişen toplumsal özellikler ile eserin anlamlandırılması değişse, yeniden okunsa yeni anlamlar üretilse ve anlam içindeki yeri değişse bile kültürel olma hali devam eder, varlık olarak tarihselliğini korur. Bu yüzdendir ki Mona Lisa yüzyıllardır Mona Lisa olarak kalır. Bu anlamda kültürel olma hali ve anlam ona (ve tabi yaratıcısına) ölümsüz bir oluş sağlar. Bu noktada anlam tarihsel olarak oluşur ve zamanın ötesine taşınır.

Aynı perspektiften tasarım ürünlerine odaklanılırsa farklı bir durumdan bahsetmek mümkün olacaktır. Tasarım çıktıları sanat yapıtlarından tarihsellik içerisinde bir noktada bu farklılıktan dolayı

değişiklik gösterir. Bu nokta; kültürel bir varlık olan tasarım ürünün sadece kültür varlığı olmamasıdır. Tasarım ürünü özü gereğince aynı zamanda bir fonksiyon varlığını da ortaya koyar. Fonksiyon varlığı tasarım ürünü için pratik bir değeri ifade eder. Pratik değer pek tabii ki pratik bir zamana tabidir. Tasarım ürünü izlenmek noktasında estetik varlığıyla izlenebilir nitelikte olsa da o sadece bir seyir varlığı değil, aynı zamanda fonksiyona hizmet eden bir kullanım varlığıdır. Bu pratik kimlikler ile tasarım çıktıları hayatın içerisinde gerçekçil rollere bürünür, yaşayışı ve deneyimi oluştururlar. Kullanılır ve tüketilirler. Hayatın içerisinde eylem ve süje ile beraber var olur, yaşarlar. Deneyimin oluşmasına katılırlar. Tam olarak bu noktada zamansallık ile kurulan ilişki kullanım gereğince şekillenir. İnsanla beraber yaşayan tasarım insanın zamansallığa, köpekle beraber yaşayan tasarım köpeğin zamansallığına da tabidir. Kısaca Mona Lisa insanın zamanının ötesinde var olurken, köpek için tasarlanan mama kabı köpeğin varlığı ile gerçekleşir ve köpeğin zamanında var olur. Kullanımı köpeğin varlığıyla gerçekleştiğinden köpeğin gerçekliğiyle anlaşılan bir pratik değeri mevcuttur.

Bir başka bakış açısı olarak içinde yaşanan an dahilinde zamansallıktan gelen varlık ilgisinin tasarım ürününde yarattığı niteliğe bakmak gerekmektedir. Bu nitelik özü gereği tasarım çıktısının sahip olduğu bir kültürel oluş olarak hayatını sürdürür. Bu durum aslında sanat yapıtlarında var olmayan ancak tasarımın varlığını etkileyen başka bir tarihselliğe referans eder. Empirik olarak ifade edilebilecek olan bu zamansallık aslen tasarımın bir gerçek zaman ilgisi içerisinde var olduğunun ifadesidir. Bu gerçek zaman ilgisi ürünleri; neden sonuç ilişkisi içerisinde, nedensellik içerisinde, etki ve tepki içerisinde dünya ve kullanımla bağlar onunla birleştirir. Tasarım ürünleri gündelik hayatın ve pratik zamanın içine girer ve nedensel bir dünya oluşturur. Objeler evreni bu nedenselliğin oluşturduğu zamansallığa tabidir. Bu nedensel yapı sürekli olarak bir oluş-yeniden oluş içerir. Bu oluş ilişkisi var olmayı, yok olmayı, üretilmeyi, tüketilmeyi, yeniden üretilmeyi ve yeniden anlamlandırılmayı içerir. Bu kaotik yapı objelerin süjelerle ilişkilerinin sürekli değişimine ve yeniden şekillenmesine sebebiyet verir. Objeler evreni yaşayış içerisinde yerini bu yolla bulur.

Buna karşın objeler farklı farklı sebepler ve girdiler sebebiyle sürekli yok oluşlar içerisinde kalabilir. Bu yok oluş sanat yapıtından farklı bir anlam barındırır. Sanat yapıtı zamansallığı içerisinde var olurken fiziksel olarak ortadan kalktığında anlamı sürdüren bir diyalogu başlatır. Diyalog sanat yapıtının kendisi olmadan bile nükseder. Buna karşın tasarım varlığı yok olduğunda en temelde fonksiyondan gelen bağlam ortadan kalkar ve tasarımın fiziksel varlığı ile beraber anlamsal bütünlüğü de (yavaş yavaş) yok olmaya başlayabilir. Bu yok oluş her zaman unutulmak tamamen yok olmak demek değildir. Fonksiyon değerini yitiren ya da zamanın gerisinde kalan bir obje başka anlamsal değerler ile bütünleşebilir. Ve artık anlamı yeniden oluşur. Örneğin binlerce yıl sonra yapılan bir kazıda ortaya çıkartılan bir tasarım ürünü o an itibarıyla tamamen yeni bir anlama bürünür. Fonksiyon olarak kullanıma uygun olması ya da olmamasından bağımsız olarak tasarımın varlığı artık sanat varlığına evrilmiştir. Bir müzede sergilenen bir hal almak ve kültürel olanın geleceğe taşınması için bir misyon edinir. Bu noktada anlam aynı objede yeniden üretilir ve gerçek zamansallıktan sonsuz zamansallığa evrilir. Pratik ve fonksiyonel anlamdan kültürel sanat varlığına geçiş gerçekleşir.

Bu noktada bir başka bakış açısı da tasarım varlığının yeniden işlevlendirilmesi olarak karşımıza çıkar. Bu noktada anlatılmak istenen yeniden tasarlanmak (redesign) ya da yeniden işlevlendirmek (renovasyon) değildir. Keza bu iki söylemde de fonksiyon eylem dahilinde aynı, değişmiş, gelişmiş vb. şekillerde var olmaya devam eder. Bahsi geçen bir dönüşümdür. Pratik varlık olan bir tasarım objesinin kullanım odaklı gerçek-empirik zamandan dışlaşmasından sonra yeniden farklı bir anlamda (temel fonksiyonu dışında) kullanıma açılması durumu bu dönüşümü ortaya çıkartır. Bu noktada varlık kendi özelliği olan fonksiyonel olma halinden sıyrılıp bir anı objesine, bir estetik objeye, bir öznel metaya dönüşebilir. Kültürün ya da deneyimin taşıyıcılığını içerir ve aynı sanat yapıtı gibi zamansallığını değiştirir. Örneğin artık kullanılmasa bile dededen kalma bir daktilonun ya da köstekli saatin modern evin salonunda sergilenmesi tam olarak bu duruma bir örnektir. Daktilo fonksiyon olarak sahip olduğu varlığın zamanından (empirik zamansallık), kültürün taşıyıcısı olarak öte-zamansallığa geçmiş, sonluluğunu ötelemiştir.

Bu noktada fonksiyon ögesi olarak tartışılması gereken bir diğer nokta ise fonksiyonun devamlılığının anlamdaki yeridir. Bu durumsallığın örneğini en net şekilde mimari tasarım içerisinde bulabilmekteyiz. Bir renovasyon projesi dahilinde var olan eski bir tren garının restore edilip bir müze ya da bir kafe olarak kullanımını ele alalım. Bu noktada mimari yapının en temelde var olan fonksiyonu mekân olma hali devam etmekte ancak fonksiyonun türü değişmiş olmaktadır. Bu noktada mimari tasarım öte zamansallıkta var olur diyememekteyiz. Hala tarihsel olduğu ve hatta zamanın içerisinde (yeniden işlevlendirilmek suretiyle) yol aldığı ifade edilebilse de hala empirik zamanda var olmaktadır. Salt olarak anlamı değil anlamı oluşturan fonksiyonun içeriği değişmiştir.

Ancak bir anı objesi olarak salonda sergilenen köstekli saat çalışsa da çalışmasa da temel gayesi zamanı göstermek üzere taşınmaktan çıkmış, atadan kalan bir değeri göstermek için varlığına devam etmektedir. Ve bu anlamsal değişim onu çalışıp çalışmamasından, tamir edilip edilmemesinden bağımsız olarak öte zamansallık içerisinde konumlandırır. Tabii olduğu zamansallık fonksiyondan değil anlamdan var olur.

SONUÇ

Sonuç olarak felsefi anlamda tasarımın zaman ile ilişkisi aynı sanat gibi tarihsellik içermesine rağmen temel bazı yönlerden sanatın zamansallığından ayrışır. Bu noktada tasarım bu benzerliklere rağmen kendine özel bir zamansallık barındırır. Tasarımın zaman ile kurduğu ilişki en temelde bir kültür varlığına dönüşmesiyle başlar ve onunla zamanın ötesine taşınır. Aynı zamanda fonksiyonel varlık olarak tasarım varlığı kendi zamanında empirik bir zamansallık taşır. Ancak aslen bu dönüşüm illaki empirik zamansallıktan öte zamansallığa doğru evrilmek zorunda değildir. Tasarım ürünü var oluşu ile beraber kültürün taşıyıcısı da olabilir ya da sonradan bu mertebeye de evrilebilir. Başka bir deyişle tasarım hem empirik zamansallığa hem öte zamansallığa hem de aynı anda ikisine tabi olabilir. Keza kültürel anlam içeren varlık aynı anda fonksiyonunu yerine getirebildiği gibi fonksiyon varlığı da aynı anda kültürün bir parçasıdır. Kültürün bir uzantısı olarak tasarım zamansallığını kendi üretir, onunla ve onda var olur.

<i>"COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları:</i>	
Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.	
<i>The following statements are made in the framework of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors":</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.

Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Double-Blind Peer Review:	External-independent
<i>This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.</i>	

KAYNAKÇA

- Arendt, H. (1996). *Geçmişle Gelecek Arasında*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Arendt, H. (2012). *Geçmişle Gelecek Arasında*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Baudrillard, J. (2008). *Tüketim Toplumu: Söylenceleri/Yapıları*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Baudrillard, J. (2015). *Tüketim Toplumu*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (1999). *Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2000). *Postmodernlik ve Hoşnutsuzlukları*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2014). *Modernite, Kapitalizm, Sosyalizm: Küresel Çağda Sosyal Eşitsizlik*. İstanbul: Say Yayınları.
- Benjamin, W. (2019). *Pasajlar*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bocock, R. (2005). *Tüketim*, (Çev.: İ. Kutluk). Ankara: Dost Kitapevi Yayınları.
- Foucault, M. (2020). *Özne ve İktidar*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Hegel, G. W. F. (1975). *Aesthetics Lectures on Fine Art*, (Volume 1). Oxford: Oxford Clarendon Press.
- Hegel, G. W. F. (2015). *Estetik Güzel Sanatlar Üzerine Dersler 2*. İstanbul: Payel Yayınları.
- İnce, S. (2014). Toplumsal ve Kültürel Dönüşümlerin Gündelik Hayata Yansımaları: 2000'lerde Türkiye'nin Mutfağı, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), (Danışman: Prof. Dr. Asker Kartarı), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İslamoğlu, A. H. ve Altunışık R. (2013). *Tüketici Davranışları*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Marx, K. (2011). *Kapital*, (Cilt: 1). İstanbul: Yordam Kitap.
- Mutluel, O. (2014). İslam Düşüncesinde Meta Kavramı ve Tüketim Ahlakı. *Journal of Turkish Studies*, 9(8), 683-696.
- Murthy, D.; Sudarshan, S.; Lee, J. A.; Ghosh, C.; Shah, P.; Xiao, W. J.; Arora, I.; Unger, C. ve Acker, A. (2020). Understanding the Meaning of Emoji in Mobile Social Payments: Exploring the Use of Mobile Payments as Hedonic Versus Utilitarian Through Skin Tone Modified Emoji Usage. *Big Data & Society*, 7(2), 1-18.
- Mülayim, S. (1989). Sanata Giriş. *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi Yayınları*, 0(2), 12-92.
- Özkaraman Şen, M. (2014). *Endüstriyel Ürünleri Biçimlendiren Tasarım Akımları*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Robertson, R. (1999). *Küreselleşme Toplum Kuramı ve Küresel Kültür*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Schapiro, M. (1953). *Style. Anthropology Today*. Chicago: University of Chicago Press.
- Tepecik, A., Toktas, P. (2014). *Güzel Sanatlar Fakültelerinde Temel Sanat Eğitimi*. Ankara: Gece Kitaplığı.
- Tunalı, İ. (2020). *Modern Resim*. Ankara: Fol Yayınları.
- Tunalı, İ. (2021). *Tasarım Felsefesi*. Ankara: Fol Kitap.
- Tunalı, İ. (1957). İntegral Bir Estetik Olarak Ontolojik Estetik. *Archives of Philosophy*, 3(3), 155-167.
- Uygur, N. (1989). *Çağdaş Ortamda Teknik*. İstanbul: Ara Yayınları.
- Wölfflin, H. (2015). *Sanat Tarihinin Temel Kavramları*. İstanbul: Hayalperest Yayınevi.
- Zorlu, A. (2016). *Üretim ve Tüketim Teorileri*. Ankara: Altınordu Yayınları.

Bir Belleğin Yok Olması: Brezilya Ulusal Müzesi Yangını* **

Aysel Tarım

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9635-8821>

Doktora Öğrencisi / Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, İstanbul – TÜRKİYE

Prof. Dr. Zeynep Gül Ünal

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1883-5332>

Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, İstanbul – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 21.06.2022

Kabul: 21.09.2022

On-line Yayın: 30.09.2022

Anahtar Kelimeler

Tarihi Yapılar

Tarihi Çevre

Bellek

Kültürel Miras

Yangın Risk Yönetimi

Araştırma Makalesi

* Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

** Bu çalışma, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı, Rölove ve Restorasyon Programı'nda Prof. Dr. Zeynep Gül Ünal danışmanlığında devam eden Aysel Tarım'ın doktora tez çalışması kapsamında üretilmiştir.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.63102>

Öz

Dünyanın farklı coğrafyalarında meydana gelen afetler somut ve somut olmayan kültür değerlerinin varlığını risk altına sokan olayların başında gelmektedir. Türleri ne olursa olsun, uygun yönetim modelleri ile önlenmesi ya da zararının azaltılması mümkün olan afetlerden biri "YANGIN"dır. Sosyal afet statüsünde olan yangınlar tarihi yapılar için önemli hasarlara neden olan büyük bir tehlike olarak karşımıza çıkmakta olup, insanları, kültürel yapıları ve bu yapıların içerisinde barındırdıkları değerli koleksiyonları tehdit etmeye devam edip, birçok yapıda çoğu geri döndürülemeyecek değerlerin ortadan kaybolmasına sebep olmaktadır. Yangın güvenliği, kültürel mirasın önemli bir bileşenidir. Kullanılan yapı malzemelerine bakılmaksızın tüm yapı gruplarını tehdit eden yangınlara karşı önlem çalışmaları 1900'lü yılların öncesinden günümüze değin gelişme kaydetmesine karşın ne yazıkki halen her coğrafyada büyük kayıplarla karşımıza çıkmaktadır. Meydana gelen vakaların modus operandisinin incelenmesi sonucunda, çıkış nedeni, yayılma nedeni, ilk müdahale ve rehabilitasyon çalışmalarına ilişkin elde edilen bilgiler yangın risklerinin yönetiminde yol gösterici olmaktadır.

Bu çalışmanın amacı; yakın geçmişte dünyadaki önemli anıtsal bir yapıda meydana gelen ve kültür mirası üzerinde önemli kayıplara yol açan bir yangında; oluş nedeni, alınan hasar, kayıplar ve rehabilitasyon çalışmaları üzerinden sebep sonuç odaklarını tartışmaya açmaktır. Önemli ikonik anıtsal bir yapının vaka olarak seçilme nedeni ise özellikle bu nitelikteki yapılarda var olan yangın yönetim sistemlerinin olay üzerindeki etkisini de tanımlamaktır.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Tarım, A. ve Ünal Z. G. (2022). Bir Belleğin Yok Olması: Brezilya Ulusal Müzesi Yangını. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 15(91), 349-372.

Destruction of A Memory: Brazil National Museum Fire* **

Aysel Tarım

PhD Student / Yıldız Technical University, Graduate School of Science, Department of Architecture, Istanbul –
TURKEY

Prof. Dr. Zeynep Gül Ünal

Yıldız Technical University, Faculty of Architecture, Department of Architecture, Istanbul – TURKEY

Article History

Submitted: 21.06.2022

Accepted: 21.09.2022

Published Online: 30.09.2022

Keywords

Historical Buildings

Historical Environment

Memory

Cultural Heritage

Fire Risk Management

Research Article

* This article was checked by Intihal.net. This article is under the Creative Commons license. Ethics committee approval is not required for this article.

** The present study was derived from the doctoral thesis study by Aysel Tarım at the Building Survey and Restoration Program, Department of Architecture, Graduate School of Science, Yıldız Technical University, which continues under the supervision of Prof. Dr. Zeynep Gül Ünal.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.63102>**Abstract**

The natural disasters, which affect different geographies across the world, are among the incidents that jeopardize the tangible and intangible cultural assets. Fire is one of the disasters that can be prevented, or the effects thereof mitigated by means of appropriate management models in place regardless of their type. Fires, which are in the status of a social disaster, are a great danger that causes significant damage to historical structures, continue to threaten people, cultural structures and the valuable collections they contain, and cause the disappearance of many irreversible values in many buildings. Fire safety is an important component of cultural heritage. Regardless of the building materials used, prevention efforts against fires, which threaten all building groups, have made progress since the pre-1900s, but unfortunately, we still encounter great losses in every geography.

The information obtained upon examination of the modus operandi of the cases about the cause of the incident and spread of fire, and about the first intervention and rehabilitation efforts provide guidance with respect to the management of fire risk.

The aim of this study; in a fire that occurred in an important monumental building in the world in the recent past and caused significant losses on the cultural heritage; The reason for its occurrence is to open the focus of cause and effect for discussion through the damage, losses, and rehabilitation studies. The reason for choosing an important iconic monumental building as a case is to define the effect of fire management systems on the event, especially in buildings of this nature.

GİRİŞ

Kültürel miraslar için risk türleri hızlı gelişen tehlikelere bağlı oluşan afetlerden (büyük depremler, seller, yangınlar ve silahlı çatışmalar gibi) kademeli ve kümülatif süreçlere yani yavaş gelişen risklere kadar değişiklik gösterir. Birleşmiş Milletler Afet Riskini Azaltma Ofisi (UNDRR), tarafından hazırlanan Afet Riskinin Azaltılması Hakkındaki Küresel Değerlendirme Raporu 2015, 2019 (GAR 2015, 2019)'a göre yangınlar dünya üzerinde tarihi yapılara hasar veren en büyük tehlike olarak tanımlanmaktadır (GAR, 2015) (GAR, 2019) (Rush, D. et al. 2019).

Geçmişte dünyanın birçok yerinde özellikle taşınmaz anıtsal yapılarda sebepleri değişiklik gösteren yangın tehlikesi kaynaklı afetler sıklıkla yaşanmıştır ve yaşanmaya devam etmektedir. Kültür varlığı yapı ve alanların hasar görmesi ya da tamamen yok olması ile sonuçlanan bu olaylarda kayıp sadece kültür varlığı üzerindeki maddi zarar değildir, miras varlığının barındırdığı somut ve somut olmayan taşıdığı tüm değerleri içine almaktadır. Yangın tehlikesine bağlı olarak kültür varlığının niteliğine, barındırdığı ve koruduğu değerlere yönelik olası kayba ilişkin risklerin hesaplanması bu nedenle önem kazanmaktadır.

Dünyada kültürel miraslar açısından karşılaşılan en büyük felaketlerden biri olan yangın, sadece 2014-2019 yılları arası 5 yıllık süreçte farklı coğrafyalarda dünyanın ortak kültür varlığını temsil edecek kültürel miras alanlarında afetlere sebep olup, geri döndürülemeyecek kayıplara yol açmıştır (Tablo 1).

Tablo 1: Kültürel Miras Alanlarındaki (2014-2019) Son Büyük Yangınlar (FM Global, 2019)

Kültürel Miras Alanı	Yıl	Yer
Glasgow Sanat Okulu	2014	Glasgow, Birleşik Krallık
Dukenzong Kenti, Shangri-La	2014	Yunnan Eyaleti, Çin
Sosyal Bilimler Bilimsel Bilgi Enstitüsü	2015	Moskova, Rusya
Clandon Park Evi	2015	Surrey, Birleşik Krallık
Ulusal Doğa Tarihi Müzesi	2016	Yeni Delhi, Hindistan
Aziz Sava Katedrali	2016	New York, USA
Lingguan Konağı	2017	Sichuan Eyaleti, Çin
Jakarta Denizcilik Müzesi	2018	Jakarta, Endonezya
Glasgow Sanat Okulu	2018	Glasgow, Birleşik Krallık
Jokhang Tapınağı	2018	Tibet, Çin
Ulusal Müze	2018	Rio de Janerio, Brezilya
Notre Dame Katedrali	2019	Paris, Fransa

Bu çalışmada yakın dönemde meydana gelen ve kültür varlıkları üzerinde yerine konulamaz kayıplarla sonuçlanan yangın vakalarında 2018 yılında Brezilya Ulusal Müzesi'nde meydana gelen yangın vakası incelenmiştir.

2018- BREZİLYA ULUSAL MÜZESİ YANGINI

Eski uygarlıklardan günümüze ulaşan yerleşmeler ile kalıntılar tarihi çevrenin kapsamıdır. Tarihi çevre denildiğinde sitler ile anıt bölgeleri değerlendirilmelidir. Kentsel, kırsal ya da arkeolojik alanlar tarihi çevreyi oluşturmaktadır (Ahunbay, 2011). İnsanlığın en temel iç güdülerinden biri de bu tarihi çevreyi gelecek nesillere aktarma isteğidir. Bunu sağlamak içinde anıtlar ile yerleşmelerin beraber bir bütünü oluşturduğunu düşünmek ve birlikte sahip çıkılması gerekir. Bu birliktelikte tarihi çevrenin kendisini oluşturmaktadır (Erder, 2018) (Aktürk, 2020).

“Tarihi anıt kavramı sadece bir mimari eseri içine almaz, bunun yanında belli bir uygarlığın, önemli bir gelişmenin, tarihi bir olayın tanıklığını yapan kentsel ya da kırsal bir yerleşmeyi de kaplar. Bu kavram yalnız büyük sanat eserlerini değil, ayrıca zamanın geçmesiyle kültürel anlam kazanmış daha basit eserleri de içine alır” (Erder, 1975).

Aşağıda son yıllarda yangın nedeniyle büyük kayıplara neden olan kültür varlıklarına ilişkin örnek vaka olarak seçilen, günümüzde Brezilya Ulusal Müzesi olarak kullanılmakta olan tarihi yapının; kısa tarihçesi, mimari özellikleri, yapının önemi ve barındırdığı değerler, yapıda meydana gelen yangının yapı üzerindeki etkisi, içinde sergilenen ve korunan müze nesnelere hasarı ve kaybı detaylı olarak incelenmiştir. İnceleme “Yapının Tarihsel Gelişimi ve Barındırdığı Değerler”, “Yangın Vakasının İncelenmesi” ve “Yangın Sonrası Gerçekleştirilen Koruma Odaklı Çalışmalar ve Yeni Yangın Yönetim Sistemi” sıralamasıyla ele alınmıştır.

Yapının Tarihsel Gelişimi ve Barındırdığı Değerler

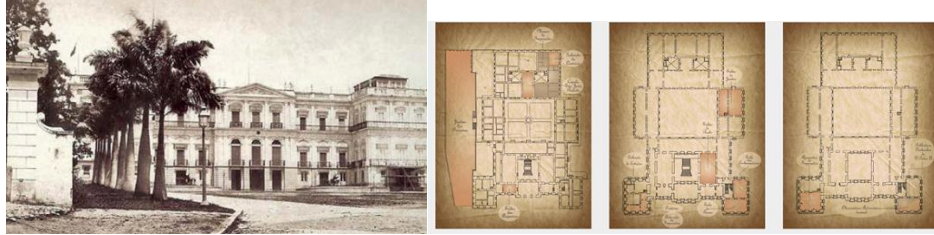
Brezilya Ulusal Müzesi, Brezilya'nın ikinci büyük şehri ve bulunduğu eyaletin başkenti olan Sao Sebastiao do Rio de Janeiro kentinde oldukça geniş bir yeşil alan içerisinde konumlanmıştır (şekil 1).

Şekil 1: Brezilya Ulusal Müzesi Konum, 2018 Yangın Öncesi Görünüş [URL 1] [URL 16].

Guanabara körfezinde konumlanmış olan tarihi yapı 19. yüzyılda mimar Adolfo Morales de Los Rios tarafından Portekizli bir zengin tüccarın villası olarak tasarlanmıştır. 1808 yılında ailenin ülkeden ayrılmasıyla birlikte yapı Kral VI. Joao'ya hediye edilmiştir. Neo-gotik üslubunda inşa edilmiş olan yapı, İmparatorluğun evi olarak 1826-1831 yılları arası eklentileriyle birlikte Neo-klasik tarza dönüştürülmüştür. Gerçekleştirilen ek ve değişikliklerle 19. yüzyıl eklektizminin ilk örneklerinden biri olarak kabul edilen yapı, kırma çatısı, kesme taş duvarları ve cephede yer alan bezemeleri ile dönemin mimari üslubunu yansıtan günümüze kadar ulaşmış eşsiz yapılardan biridir. Aziz Christopher Sarayı olarak da anılan yapı, 1808-1821 yılları arasında Portekiz Kraliyet ailesine, sonrası 1889'a kadar Brezilya İmparatorluk ailesine, 1889-1891 yılları Cumhuriyet Kurucu Meclisi'ne hizmet vermiş ve 1892'de müze kullanımına karar verilmiştir. Yapı, 1938 yılında Brezilya Ulusal Mirası olarak tescillenmiştir. 19.

yüzyılda kurum, Güney Amerika'daki en önemli müzelerden biri olarak yapılanmıştır. Farklı dönemlerde yapılan eklemelerle 13.616,79 m² taban alanına ulaşan yapı, zemin katta 63, birinci katta 36, ikinci katta 23 olmak üzere toplam 122 odaya sahiptir. Müzenin sergisi her katta farklı bilim alanlarını tanımlayan bölümler halinde kurgulanmıştır [URL 2], [URL 17], (Dantas, 2007).

Şekil 2: 3 Katlı Brezilya Ulusal Müzesi 19. Yüzyıl Görünüşü ve Kat Planları (Sırasıyla; Zemin Kat, 1. Kat, 2. Kat) [URL 2].

Yapının İmparatorun evi olarak kullanımında ilk katı; genel hizmetler ve resepsiyonlar için, yoğun bir bezeme programına sahip olan ikinci katı ziyaretçileri ağırlamak için, üçüncü katı ise; yatak odaları ve ailenin diğer özel yaşama alanlarından oluşacak şekilde işlevlendirilmiştir (Şekil 2). Kraliyet ailesi kullanımında iken 1818 yılında yapının bir bölümü ilk kez müze olarak kullanılmaya başlamıştır. 1818 yılında devam eden süreçte müze koleksiyonu sürekli olarak genişlemiş ve 1892 yılında ise yapı resmen müze binası olarak kullanılmaya başlanmıştır. 1946 yılında Rio de Janeiro Federal Üniversitesi'ne dahil edilen Ulusal Müze, 2018 yılındaki yangına kadar iki yüzyıllık bir müze geçmişi ile Brezilya başta olmak üzere birçok medeniyetin eşsiz koleksiyonlarına ev sahipliği yapmıştır (Dantas, 2007).

Yapının Müze Fonksiyonuna Bağlı Olarak Barındırdığı Değerler: 1818 yılı itibariyle müze olarak işlevlendirilmeye başlayan yapı günümüze kadar bu işlevini devam ettirmiştir. Yapının müze olarak kullanımında içinde yer alan sergileme nesnelere ve bölümlerin konumlanması 2018 yılı yangınına kadar şu şekildedir;

Zemin Kat: Bazı sergilerin ve esas olarak Müzenin akademik alanlarının bulunduğu kattır. Bu katta yer alan bölümler ve içeriği şu şekildedir.

Prens Bahçesi: Bahçe süslemeleri, 19. yüzyılın ikinci yarısında hüküm süren romantizm üslubuna sahip olup, seramik mozaikle işlenmiş iki adet çeşme ve yüksek kabartmalı duvarlara sahiptir. Üç büyük ve sekiz küçük (taht sayılabilir) Rönesans İtalya'sında özel bir teknikte yapıştırılmış çanak-çömlek, deniz kabukları gibi parçalarla süslemeli oturma bankı olan bahçede ayrıca altı adet Yunan Tanrıçalarına ait heykel bulunmakta idi.

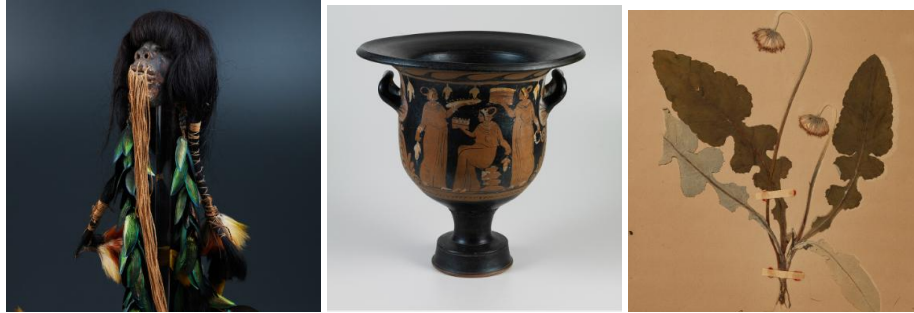
İmparator Müzesi: Özel koleksiyonları barındıran dört odadan oluşan bu Müze İmparatorun kendisi tarafından bir rehber eşliğinde sarayın en seçkin ziyaretçilerine özel turlarla gezdirilen bir bölümdü. Bilime, antik çağa, farklı medeniyetlere yönelik olan Müze, İmparatoriçe 'ye miras kalan bazı değerli objelerin biriktirilmesiyle başlayıp 19. yüzyılın ortalarında, D. Pedro II'nin seyahatlerinden getirdiği parçaların yanı sıra, gezginlerden, devlet başkanlarından doğa bilimcilere kadar farklı ziyaretçilerden gelen birçok nesnenin koleksiyona eklenmesiyle imparator bu alanı "müze" olarak adlandırmaya başladı (Dantas, 2007). Koleksiyon, MÖ 8. yüzyıldan MS 3. yüzyıla kadar uzanan Klasik Antik Çağ'dan kalma nesnelere oluşuyor ve aynı zamanda imparatoriçe tarafından yapılan arkeolojik kazıları da içeriyordu. Pompeii ve Herculaneum'dan bazı antik eserler müzede sergilenmekteydi.

Şekil 3: Başsız Kadın Heykeli; Sha-Amun-en-su'nun Lahiti; D. Pedro II'ye Ait Tevrat (Dantas, 2007).

Eski Mısır'dan kalan diğer kalıntılar arasında, MÖ 750 civarında on ikinci hanedandan kalma Sha-Amun-Em-Su'nun mumyası vardı. Kapalı orijinal lahitinde olan Mumya Mısır valisi İsmail Paşa tarafından Doğu'ya ikinci ziyareti vesilesiyle D. Pedro II için Brezilya'ya göndermişti. İmparator Müzesi'ndeki bir başka ilginç nesne, İbranice yazılmış ve görünüşe göre İmparator D. Pedro II'ye ait olan, tamamlanmamış İncil metinleri içeren parşömen kağıdına yazılı bir Tevrat'tı (Şekil 3).

Etnografik alanda Romantizm döneminde milliyetle ilgili bir sembol haline gelen Brezilya Kızılderilileri üzerine yapılan çalışmalara rastlanmış olup bu nedenle hükümdar Tupi ve Guarani dilleri üzerinde çalışmalar yapmış ve bu da "ilkel" halklara olan merakını pekiştirmiştir. İmparator, Yuma Kızılderililerinin okları gibi önemli miktarda nesne toplamış olup bu nesnelere Ulusal Müze'nin Etnografya alanında sergilenmekteydi.

Şekil 4: Shuar (Jivaro) Tarafından Mumyalanmış Kafa Yapısı; Bell Krateri, İtalyanca; Asteraceae, İmparatorluk Ailesi Bitki Koleksiyonundan Bir Tür [URL 2].

İmparator Müzesi'nde bulunan ve en büyük merak uyandıran nesne bir Jivaro savaşçısının (Ekvador bölgesinde yaşayan bir kabile) yeni doğmuş bir bebek kadar küçültülmüş kafasıydı (Şekil 4).

Kimya Ofisi: Hükümdarın özel ilgi alanı ve vaktinin çoğunu geçirdiği zemin katta bulunan laboratuvar, çoğunlukla Londra'dan ithal edilen çeşitli ekipmanlardan oluşuyordu. Eski Kimya Ofisi'nin yerini günümüzde Jeoloji ve Paleontoloji Bölümü almıştı.

Aziz John The Baptist Şapeli: Portekiz sömürge döneminde, sarayların içlerinde şapel olması geleneksel bir öneme sahipti. Şapel, zemin ve birinci kat arasında anıtsal bir dini mekandı. Zemin kat kutsal resimler içeriyordu. 1910'da Ulusal Müze'nin iç mekanını yeni bölümlere uyarlama çalışmalarıyla, eski Şapelin yeri bölündü. Birinci kat kurumun kütüphanesini barındırıp, zemin kat Jeoloji ve Paleontoloji Bölümü için ayrılmıştı [URL 2].

Okçular Odası: İkinci Saltanat sırasında Sarayın güvenliğinden sorumlu olan İmparator'un Okçu İmparatorluk Muhafızlarına ait nesnelere ait olduğu oda idi.

Birinci Kat: Müze sergilerinin çoğunun yoğunlaştığı bu katın bazı bölümleri ve barındırdığı değerler aşağıdaki gibidir.

Çalışma Ofisi: İmparatorluk Müzesi'nin Tarih Arşivi'nde, hükümdarın farklı zamanlarda ve farklı dillerde (Tupi dahil) Matematik, Eski Uygarlıklar Tarihi, Botanik, Zooloji, Fizik, Kimya ve Astronomi gibi farklı konularda yapılmış bazı el yazmaları mevcuttu.

İmparatoriçe Hitabet Odası: İmparatoriçe Thereza Cristina'ya tahsis edilen, gök kubbeyi andıran, imparatorluk süslemelerini içeren oval tavanlı oda, yangın öncesinde Ulusal Müze'nin Kolomb öncesi sergilerinin bir bölümünü barındırmaktaydı (Dantas, 2007).

İmparatoriçe Daireleri Antresi: Melek motifli tablolar ve ahşap aplikler ile dolu olan oda yakın zamanda restore edilmişti. Antre-odada İtalyan edebiyatından Dante ve Beatriz; Tasso ve Eleanor'un görüntülerini içeren iki çift vitray pencere restorasyon sonrası ortaya çıkarılmıştı. Mekân, Dante'nin idealize ettiği cenneti temsil ediyordu. Yangın öncesi Ulusal Müze'nin Kolomb öncesi sergilerinin bir kısmı da burada sergilenmekteydi [URL 2].

Taht Odası: Saray'ın faaliyet dönemini yansımasıyla alanın ihtişamı ziyaretçilerin en çok ilgisini çeken ve onlara eski bir sarayda olduklarını hatırlatan oda idi. İmparatorun "tapınağı" olarak inşa edilmiş ve İkinci Saltanatın en büyük iki sembolünden biri olmuştur. Duvarlarda ve tavanda İtalyan Mario Bragaldi'nin resimlerinin yer aldığı dekorasyon, Antik Çağ sütunlarını taklit eden altın tablolarla desteklenen bir Yunan tapınağının görüntüsünü akla getirmekteydi. Bragaldi, resmin bir bölümünü, odaya bakan herkeste yanılısamaya neden olan yüksek bir rölyef etkisiyle "trompe l'oeil" adında özel bir teknik kullanarak gerçekleştirmişti (şekil 5) (Dantas, 2007).

355

Şekil 5: Özel Teknikle Yapılmış Taç Şeklinde Kabartmalı ve Üzerinde "PII" Yazısı Bulunan Oda Detayı ve Taht Odası'nın Kısmi Görünümü [URL 2].

Diplomatik Kolordu Odası: Açık görüşmelere katılanların Taht Odasına girebilmeleri için önce Diplomatik Kolordu Odasından geçmeleri gerekiyordu. Mekân, Ulus Devleti'nin güçlendirilmesi amacıyla, tamamı ülke menfaatine yönelik farklı anlamlarda sembolere sahip olacak şekilde tasarlanmıştı. Odanın birçok yerine işlenmiş, zenginliği temsil eden altı değerli taş (yakut, safir ve zümrüt gibi) bulunmaktaydı. Ekonomik olarak güçlendirilmiş bir ulus fikrini aktararak ticaret ve tarımı vurgulayan güzel resimler tavanın öne çıkan özellikleri arasında idi. Bu tavanın her köşesinde kozmopolit bir alan oluşturmak için dönemin dört kıtasını Afrika, Amerika, Asya ve Avrupa'yı temsil eden çizimler vardı.

Balo ve Yemek Salonu: Balo Salonu, görgü ve nezaket sanatının gelişim ve sergilenmesi için önemli bir yerdi. Fransız porselen, kristal konsol, kristal meyve kaseleri ve özel mobilyalarıyla değerli nesnelere barındıran yemek salonu ise İmparatorluk ailesinin resmi akşam yemeklerini yediği mekandı (Dantas, 2007).

2.Kat: Müzenin akademik alanının ve idari bölümünün çoğunun bulunduğu, ziyaretçilere kapalı olan bu katın bazı bölümleri ve barındırdığı değerler aşağıdaki gibidir.

İmparatorun Mahali: Hükümdarlara ait yatak odaları, günümüzde müdürlüğün idari bölümlerinin bulunduğu ikinci kattaydı ve hükümdarın odası, Ulusal Müze müdürlüğünün şu anda çalıştığı yerdeydi.

Astronomik Gözlemevi: Sarayın terasında yer alan mekan, gök cisimlerini analiz etmek ve astronomi alanında hükümdarın çalışmalarını yürütmek için temel ekipmanları içeren camlı duvarlara sahip bir odadan oluşuyordu (Dantas, 2007).

İmparatorluk Özel Kütüphanesi: İmparator bir bilgin olarak imajını güçlendirmek için, kitap edinme meşguliyeti hayatında önemli bir yere sahipti. Yangın öncesine kadar hem imparatorluğun hem de bilim kurumlarının eşsiz kitaplarını barındırmaktaydı (Dantas, 2007).

Binanın kendi değerinin yanında Latin Amerika'nın en önemli antropoloji kurumlarından biri olan Ulusal Müzede; çeşitli alanlarda "Büyük Kütüphaneler, Arşiv Koleksiyonu, Hafıza Koleksiyonu, Yerli Dil Dokümantasyon Merkezi, Tarihsel-Sanatsal Koleksiyonlar, Müzecilik Bölümü, Eğitim-Didaktik Bilimsel Koleksiyonlar, Antropoloji Bölümü, Arkeoloji Bölümü, Etnoloji ve Etnografya Bölümü, Jeoloji ve Paleontoloji Bölümü, Biyoloji, Botanik Bölümü, Entomoloji Anabilim Dalı, Omurgasızlar Bölümü, Omurgalılar Bölümü" bulunup bu alanlarda milyonlarca eşsiz nesne yer almakta idi (N277 National Museum, 2020). Bu alanlarda yer almakta olan binlerce eşsiz nesnelere arasında Mısır'da bulunan dinazor ve mumya kalıntılarından Amerika kıtasında Kristof Kolomb öncesi döneme ait araçlara kadar çok sayıda tarihi nesne bulunuyordu.

Amerika Kıtası'nda bulunan en eski insan kalıntısı unvanına sahip, öldüğünde 20-25 yaşlarında olduğu tahmin edilen Luzia'nın Kafatası yapısı, daha sonraki yıllara ait kafataslarından farklıydı. Bu da bilim insanlarının Amerika'ya ilk yerleşen insanlarla ilgili teorilerini ortaya koyan, müzenin en ilgi çeken nesnelere arasındaydı (şekil 6).

Şekil 6: Ulusal Müzede Yer Alan; Luiza Kafatası, Bendego Meteoru, Arşiv Kitap 1876 (N277 National Museum, 2020).

Ulusal müzede bulunan bir diğer önemli nesne de 1784 yılında Bahia eyaletinde bulunmuş Bendego meteoru idi. 5,26 ton ağırlığında, iki metre uzunluğundaki bu meteor, bulunduğu yıllarda bilinen en büyük ikinci gök taşıydı (şekil 6). Bir diğer koleksiyon grubu 700 parçadan fazla Latin Amerika'daki en eski ve en büyük Mısır koleksiyonuydu. Koleksiyonun temeli, 1826 yılında tüccar Nicolau Fiengo'nun Fransa'nın Marsilya kentinde ünlü İtalyan seyyah ve arkeolog Giovanni Battista Belzoni'ye ait antik Mısır koleksiyonunu satın almasıyla atılmıştı. Antik Yunan ve Roma dönemine ait kıtanın en büyük klasik dönemi 750 nesnenin yer aldığı müzenin kataloğunda yer alan bilgilere göre koleksiyonlarında aynı zamanda Latin Amerika'daki 56 bin türe ait fosil bulunuyordu. Müze ayrıca, 470.000'den fazla cilt ve 2.400 nadir eserle Brezilya'nın en büyük bilimsel kütüphanelerinden birine sahipti (N277 National Museum, 2020) [URL 6].

VAKA İNCELEMESİ: BREZİLYA ULUSAL MÜZE YANGINI

2 Eylül 2018 Pazar günü yerel saat ile 19:30'da Rio de Janeiro'da bulunan Brezilya Ulusal Müzesi ana binasının zemin katında başlayan yangın kısa sürede binanın tamamına yayılarak kontrolden çıkmıştır. Yaklaşık 6 saat süren söndürme çalışmalarının ardından kontrol altına alınan yangında müzede bulunan 20 milyon nesnenin 18,5 milyonu yani yaklaşık %92,5'u yok olmuştur (Museu Nacional, 2019).

Brezilya federal polisi tarafından 6 Eylül 2018 tarihinde yayınlanan raporda, yangının sebebi, Ulusal Müze ana yapısının zemin katında bulunan oditoryumda aşırı ısınan klima ünitesinin elektrik sisteminin kısa devre yapması olarak açıklanmıştır (Estadao, ed., 2019) (Inquerito no Museu Nacional e descarta, 2020).

Şekil 7: Brezilya Ulusal Müze Yangını, 2 Eylül 2018 [URL 3] [URL 19].

Rio de Janeiro İtfaiyesi ve yazılı kaynaklara göre 2 Eylül 2018 tarihinde akşam saatlerinde meydana gelen yangının başlangıcından söndürülmenin tamamlanmasına kadar geçen sürenin ele alındığı olay akış incelemesine ilişkin resmi kaynak ve açık kaynak açıklamalarına göre olay şu şekilde gelişmiştir;

19:30 (LT)- Müzenin kapanmasından (17:00) iki buçuk saat sonra başlayan yangın binanın üç katına ulaşır. Rio de Janeiro İtfaiyesi 19:30'da aranır. Yangına ilk müdahale, yapının yakınında bulunan hidrantlarda su akışının olmaması nedeniyle yapılamaz. Rio de Janeiro İtfaiye şefi bu nedenle itfaiye araçlarının yakındaki bir gölden su almaları için gönderilmesi gerektiğine karar verir. Rio de Janeiro Su ve Kanalizasyon Eyalet Şirketi'ne göre bu durum şu şekilde açıklanır; "hidrantlara su erişimi olmasına rağmen, binanın bir tepenin üzerinde olması nedeniyle su basıncı çok düşük kalmış ve hidrantlara yeterli su akışı olmamıştır".

İtfaiye ekibi, ilk etapta içeride kimsenin bulunmadığını tespit ettiği yapıda sergilenen nesnelere kurtarmak için yanan binaya girer ve müze personelinin yardımıyla birkaç nesneyi tahliye eder.

21:00- Yükselen alevler ve meydana gelen patlamalar nedeniyle yangın kontrolden çıkmaya başlar.

21:15- İtfaiye, alevlerin henüz ulaşmadığı noktaları korumak ve hasarın niteliğini ve boyutunu değerlendirmek üzere yeniden binaya girer.

21: 30- Ana binanın giriş bölümünde yer alan İmparatorluk odalarının sergileri de dahil olmak üzere, yangın yapının tüm kanatlarını sarar. Rio de Janeiro İtfaiyesi ve Brezilyalı Deniz Piyadeleri tarafından verilen destekle yangına müdahale devam eder.

3 Eylül 01:00 Müze çalışanları destek vermek üzere müdahale ekiplerine katılır. Binanın iki katı bu zamana kadar yıkılmış ve çatı çökmüştür. Yaklaşık 6 saat süren müdahalenin sonunda yangın

kontrol altına alınır (Museu Nacional, 2019) (Estadao, ed., 2019) (Inquerito no Museu Nacional e descarta, 2020) (Incendio atende Museu Nacional, 2018) [URL 4] [URL 18].

Şekil 8: Brezilya Ulusal Müzesi Yangın Sonrası Görüntüsü, 3 Eylül 2018 [URL5] [URL 19]

Sergide ve depoda bulunan milyonlarca müze nesnesinin yok olduğu yangında müzede nöbetçi olan dört güvenlik görevlisi yara almadan binadan çıkmayı başarmıştır. İlk raporlar, sadece bir itfaiyecinin “Luzia'nın Kafatası” olarak adlandırılan sergi nesnesini kurtarmaya çalışırken parmaklarını yaktığı bu yaralanma dışında can kaybının olmadığı yönünde olmuştur [URL 4].

Brezilya İtfaiyesi tarafından hazırlanan rapora göre yangınla ilgili yapılan incelemelerde olayın elektrik sistemi kaynaklı olduğu, yangında herhangi bir sabotaj ya da ihmalin bulunmadığı belirtilmiştir (Estadao, ed., 2019) (Inquerito no Museu Nacional e descarta, 2020).

Zemin katta küçük bir noktada başlayan yangının kısa süre sonra kontrol dışına çıkmasında ve hasarın artmasında yapıda yangın sırasında meydana gelen patlamaların etkisinin de büyük olduğu düşünülmektedir. Yapıda yangın sırasında meydana gelen bu patlamalar sırasında çatısının aldığı hasarın biçimi sosyal medyada yer alan yangınla ilgili videolarda açık bir şekilde görülmektedir. Görgü tanıklarının ifadeleri ve sonrasında çevrede yapılan incelemeler de göstermektedir ki yangında patlama sebebiyle yapının ve müze koleksiyonuna ait nesnelerin parçaları kilometrelerce uzaklara dağılmıştır [URL 3]. Müzenin doğa tarihi bölümünde sergilenen bazı nesnelerin içinde saklandığı kimyasalların, söz konusu patlamalara neden olabileceği ihtimali de göz önünde bulundurulması gereken bir unsur olarak dikkat çekmektedir.

Bu araştırma kapsamında söz konusu ihtimali değerlendirmek üzere görüşü alınan uzman tarafından yapılan değerlendirme de aşağıdaki gibidir.

“İlgili video incelendiğinde yapının yan duvarlarının sağlamlığını korurken çatısının havaya uçması gaz halinde bulunan ve ortam ısısının nedeniyle yükselmiş ve çatı seviyesinde meydana gelmiş bir kimyasal reaksiyonunun tetiklediği patlamayı akla getirmektedir. Buna sebep olabilecek özellikle müzede sergilenen ve bazı nesnelerin yıpranmasını engellemek için kullanılan kimyasalların yangına bağlı ortamda oluşan yüksek ısı, yüksek sıcaklık görmeleri sonucu kimyasal yapılarını değiştirerek patlayıcı özelliği çok yüksek yapılarını oluşturabileceğine ve bu maddelerin ısı etkisiyle gaz formunda çatı bölgesinde birikip ve ısının biraz daha yükselmesi ile çok güçlü patlamalara yol açma ihtimali de düşünülmelidir”. Bir üstteki paragrafta da görgü tanıklarının patlamalara ilişkin ifadeleri de bu varsayım ile örtüşmektedir [URL 5], (E. Tasan, kişisel görüşme, 9 Mayıs, 2022).

Brezilya Cumhurbaşkanı Michel Temer, dünyadaki en zengin doğal tarihi koleksiyonlarından birine ev sahipliği yapmanın yanı sıra, Latin Amerika'nın önde gelen lisansüstü eğitim merkezlerinden biri olan Ulusal Müze'de yangından kaynaklanan kaybın gerçek boyutunun hesaplanamaz olduğunu belirtmiştir. Müze Müdür Yardımcısı Luiz Fernando Dias Daniel yangının bir nedeni olarak birbirini

takip eden hükümetler tarafından ihmal edildiğine işaret ederek küratörlerin "şu anda tamamen yok edilmiş olanı korumak, yeterli kaynakları elde etmek için farklı hükümetlerle savaştığını", müzede duman detektörleri ve birkaç yangın söndürücü olmasına rağmen yangın fiske sisteminin olmadığını, duman detektörlerinin çalışmadığını, müzenin, 2014 yılından beri bakımı için gerekli olan yıllık bütçeyi alamadığı ve 2015 yılında temizlik ve güvenlik personeline ödeme yapılamadığından bazı bölümlerin bakımsızlıktan dolayı geçici olarak kapandığını belirtmiştir.

Müzenin bakım bütçesi 2018 yılına kadar yüzde 90 azaltılmıştı. Yangından önce duvarların hasarı ve açıkta kalan kablolar gibi gözle görülür çürüme işaretleri vardı. Müze müdür yardımcısı ayrıca Ulusal Müzenin, 200. yılını Haziran 2018'de kısmen terk edilmiş bir durumda kutladığı, etkinliğe hiçbir devlet bakanının katılmadığını belirtilmiştir [URL 4].

122 odalı, 13.616,79 metrekarelik taban alanına sahip müzenin çatısının uçtuğu ve birçok odanın yıkıldığı yangında müze yetkililerine göre koleksiyonun yaklaşık yüzde 92,5'i yok oldu. Sigortasız olan müzenin barındırdığı eşsiz nesnelere kaybı yanında, ekonomik kaybı da ölçülemez boyutta olan, 19. yüzyılda inşa edilmiş gerek mimari yapısı gerekse barındırdığı anı değerleriyle toplumun simgesel anıt eserlerinden biri olan müze binası da yangın sebebiyle geri döndürülemeyecek hasarlar olarak özgünlüğünü büyük ölçüde kaybetti [URL 4].

YANGIN SONRASI GERÇEKLEŞTİRİLEN KORUMA ODAKLI ÇALIŞMALAR VE YENİ YANGIN YÖNETİM SİSTEMİ

Yangının hemen sonrası 3 Eylül 2019'da Uluslararası Müzeler Konseyi (The International Council of Museums) (ICOM) Rio de Janeiro'daki Brezilya Ulusal Müzesi'ndeki yangınla ilgili "Brezilya Ulusal Müzesi'ni yok eden yıkıcı yangından derin üzüntü duyduğunu, bu felaketin can kaybına yol açmamış olması pozitif bir nokta olarak değerlendirilirken, müzenin önemli doğa tarihi, mineralojik, paleontolojik, arkeolojik, etnografik ve belgesel koleksiyonlarını içeren ve 20 milyona varan nesnelere sahip paha biçilmez koleksiyonunu kaybetmenin yasını tuttuğunu, aynı zamanda Uluslararası müze topluluğu adına ICOM, Brezilya Ulusal Müzesi çalışanlarına desteğini ve Brezilya'daki Müze topluluğu ve Brezilya halkı ile dayanışmasını sürdüreceğini, sadece Brezilya mirası için değil, aynı zamanda dünya mirası için de bu karanlık günde, Brezilya'nın müze profesyonellerinin dayanıklılığına ve profesyonelliğine olan inancı ve bu acı verici olaydan kurtulma yeteneklerine olan inançlarını tekrarladığını ve ICOM, Afet Risk Yönetimi Daimi Komitesini (DRMC), Uluslararası Üniversite Müzeleri Komitelerini (UMAC), Dokümantasyon (CIDOC) ve Doğa Tarihi (NATHIST) ve birlikte olduğu diğer ilgili aktörlerin her türlü bu felaketin üstesinden gelmek için gerekli uzmanlık alanlarında Brezilya'nın yanında olacağını" açıklamıştır [URL 7].

Yangından kısa bir süre sonra Ulusal Müze Bilimsel Koleksiyonları Kurtarma Merkezi oluşturulmuş ve multidisipliner bir ekibin yoğun çalışması sayesinde tarihi ve bilimsel açıdan büyük öneme sahip binlerce nesne de kurtarılmıştır [URL 8].

Brezilya Ulusal Müzesi tarafından hazırlanan "500 Günlük kurtuluş" başlıklı raporda [URL 9] yangından etkilenen yapı ve nesnelere ilgili raporda yer alan veriler aşağıda hazırlanan tablo içerisinde özetlenmiştir.

Tablo 2: Yangın Sonrası İlk 500 Gün İçerisinde Brezilya Ulusal Müzesi Rehabilitasyonu Raporuna Göre Yangın Sonrasında Yapılan İlk Müdahale ve Rehabilitasyon Çalışmaları

Tarih	Yapılan işin açıklaması
02 Eylül 2018	Ulusal Müze'nin genel merkezinde yangının meydana gelmesi.
03 Eylül 2018	Çekirdek kurtarma ekibinin birkaç üyesi, mümkün olan her şekilde yardım etme beklentisiyle yangın alanına gelmesi, IBRAM (Brezilya Müzeler Enstitüsü)'nün bir görev programı oluşturması.
09 Eylül 2018	Çekirdek kurtarma ekibinin ilk toplantısı.
12 Eylül 2018	Müzenin tüm oda ve mekanlarındaki nesne ve koleksiyonların araştırılması için görüşmelerin başlangıcı. Kurtarma protokolünün imzalanması. *
21 Eylül 2018	Millî Eğitim Bakanlığı tarafından acil durum çalışmaları için kaynak tahsis edilmesi. Geçici bir çatının inşası da dahil olmak üzere acil durum eylemleri için bir şirket ile anlaşma yapılması.
24 Eylül 2018	Ulusal Tarihsel ve Sanatsal Miras Enstitüsü ile Müze'deki müdahaleler için anlaşılan şirket temsilcileri arasında ilk "çalışma toplantısı"nın yapılması ve müze objelerinin enkazdan kurtarılmasına ilişkin faaliyetinin başlaması.
10 Ekim 2018	Alman Hükümeti'nin Ulusal Müze'deki Koleksiyonları kurtarmak için ilk yardım bağışını yapması. Akabinde devam eden süreçte farklı kuruluşlar, şirketler ve bireyler tarafından kurtarma faaliyetlerine mali ve maddi kaynak bağışının yapılması.
18 Ekim 2018	Ulusal Müze Arkeoloji ve Jeopaleontolojik Miras öğrencilerinin harici kurtarma faaliyetlerinde bulunmaları için uygulamalı disiplinler arası lisansüstü kurslarının açılması.
09 Kasım 2018	UERJ Üniversitenin Arkeoloji kursu, öğrencileri harici kurtarma faaliyetlerine yardımcı olmaya yönlendirilmesi.
12 Aralık 2018	Kurtarma ekibinin yanan bina ve çevresine savrulan 1.259 kutu miras nesnelere toplaması. Öğrencilerin açtığı bir hesapta müze ile ilgili dijital arşiv oluşturulması.
30 Aralık 2018	Üçüncü katın tamamen gözden geçirilerek nesnelere toplanması; ikinci katın çoğu odası ile zemin katta 6 odanın faaliyetlerinin tamamlanması.
27 Şubat 2019	Kurtarılan nesnelere Banco do Brasil Kültür Merkezi'ndeki "Kurtarma Arkeolojisi" sergisinin açılışı.
30 Nisan 2019	Pompeii Freskler odası hariç ikinci katta kurtarma faaliyetlerinin sonu, zemin kattaki odalarında 28'inin tamamlanması.
08-09 Haziran	Ulusal Müze'nin 201. yıl dönümü. Yangının ardından ilk

2019	kez koleksiyon kurtarma ekibi ve yoğun halk katılımıyla etkinliklerin yapılması.
30 Aralık 2019	Zemin katın 59 odasında kurtarma faaliyetlerinin tamamlanması.
06-09 Mart 2020	Mısır ve Pompeii Fresk odalarının tamamlanması.
13 Mart 2020	Kurtarma Koordinasyonu, COVID-19 salgını nedeniyle ilk faaliyet kısıtlamalarını tanımlaması.
19 Mart 2020	COVID-19 salgını nedeniyle faaliyetlerin geçici olarak durdurulması, kurtarılan koleksiyonun denetimleri ve sınırlı yüz yüze çalışmalar güvenlik kuralları ve protokolleri izlenerek sürdürülmeye devam ettirilmesi.

Tablo 2' de de yer aldığı gibi yangından 9 gün sonra *12 Eylül 2018'de, müzenin kalıntıları olan yerlere geçici olarak barınma ve çalışma amaçlı aşağıdaki planların hızlı bir şekilde uygulaması için bazı kararlar alınmıştır. Bu kararlar; [URL 4]

- “Binadan geriye kalanları korumak için Müze Binası ve enkaz alanını içine alacak şekilde metal ve ahşap malzemeler ile alanın tamamının koruma altına alınması,
- Binanın çökme riskini önlemek için hasar gören taşıyıcı sistem noktalarının desteklenmesi,
- Tamamen yok olan çatının üzerine geçici koruyucu çatı yapılması,
- Dışarıda modüler olarak geçici bir araştırma laboratuvarı hizmeti sağlanması” ilk devreye girmesi gereken acil koruyucu önlemlere ilişkin uygulamalar olmuştur.

Bu plan ve devamında yapılacak restorasyon çalışmaları için ilk etapta Brezilya hükümeti bir acil durum bütçesi ayırarak duvarların inşasına başlanmıştır. UNESCO tarafından yeniden yapılanmasının 10 yıl alacağını söylenen müzede araştırmacılar, Luzia'nın Kafatası da dahil olmak üzere Ulusal Müze koleksiyonunun 300 parçasını 3D yazıcılarla yeniden oluşturmaya başlamıştır (şekil 9). Çalışmalar, Rio de Janeiro Federal Üniversitesi'nin yüksek lisans ve doktora öğrencileri tarafından Ulusal Teknoloji Enstitüsü'nün (INT) bir laboratuvarında sürdürülmektedir [URL 4].

Şekil 9: Müzedeki Yangın Sonrası Luzia'nın Kafatası ve Uyluk Kemiğinin Parçaları ve 3D Yazıcı İle Yeniden Oluşturulma Çalışmaları [URL 8].

Ulusal Müze'ye dünyanın birçok devlet ve kurumları gerek maddi gerekse müze koleksiyonu olarak nesne bağışında bulunmuştur. Kişisel kütüphanelerinde var olan kitapları bağışlayan birçok kişinin yanında müze zoologları ve yardımseverler yangında en çok etkilenen omurgasızlar (böcek)

bölümü koleksiyonunu çoğaltmak için yeni örnekler toplamak üzere saha çalışmalarına başlamıştır [URL 4].

Müze müdürü, müzenin koleksiyonlarını yeniden oluşturmak, araştırma yapmak ve altı büyük lisansüstü programı barındıran kurumun yeniden inşasını planlamak için toplu bir çaba içinde olduklarını, aynı zamanda derslerin, tez savunmalarının ve tezlerin yeniden başladığını ve bilgi üretiminin durmadığını belirterek “Ulusal Müze koleksiyonunun bir bölümünü kaybetti, ancak bilgi yaratma ve bilim yapma yeteneğini kaybetmedi” demiştir [URL 4].

Üniversite Dekanı Roberto Leher, Ulusal Müzenin dış çevre duvarlarının rekonstrüksiyon çalışmalarında korunacağını ancak diğer kısımlarında yeni bir mimari konseptte düşük karbon emülsiyonlu çevre dostu yeni malzemeler kullanılarak tamamlama yapılacağı ifadesinde bulunmuştur. Yangın sonrasında başlayan rehabilitasyon sürecinde 7 Mayıs 2019’da müze, Mısır koleksiyonunda bulunan 27 küçük nesneyi sergileyerek maddi bağış talebinde bulundu. 23 metre yüksekliğindeki çatı, yangından dokuz ay sonra, 8 Haziran 2019’da tamamlandı (şekil 10) [URL 4].

Şekil 10: Ulusal Müze’de Yangın Sonrası Yapılan Geçici Çatı ve Çevre Koruma Duvarları [URL 10].

Müzedeki devam eden restorasyon sürecinde 26-28 Aralık 2019 tarihleri arasında Brezilya Rio de Janeiro’da ICCROM tarafından Brezilya Müzeler Enstitüsü/IBRAM ve ICOM-Brezilya ile iş birliği içinde, British Council, UNESCO-Brezilya ve Brezilya Ulusal Müzesi/MN ve Ulusal Tarihi ve Sanatsal Miras Enstitüsü/IPHAN ortaklığında “**Heritage on fire: who’s next?, Fire Risk Management For Cultural Heritage**” başlıklı bir seminer düzenlendi.

Konservatörler, mimarlar, araştırmacılar, koleksiyon yöneticileri, profesörler ve itfaiyeciler, sigortacılar gibi kültürel miras ile ilgili veya onunla ilişkili çeşitli profesyonellerden oluşan yaklaşık 500 kişinin katıldığı seminerde “Kültürel Miras için Yangın Risk Yönetimi” başlığı altında birçok teknik bilgi ele alınmıştır. Seminerde yangın önleme kültürü içinde yöneticilerin rolü de tartışmaya açılmıştır. Teknik oturumlarda Brezilya, Kanada, Çin, Japonya ve İsveç’ten gelen son yangın istatistiklerine dikkat çekilmiş ve dünyadaki kültürel mirasın sürekli olarak yangından etkilendiğine dair somut kanıtlar sunulmuştur. Quebec eyaletindeki Kanada kütüphaneleri yılda ortalama üç yangın, Japon kültürel varlıkları yılda ortalama dört yangın ve Çin kültürel anıtları ise yılda beş yangın yaşadığını, İsveç kültür binaları yılda ortalama altı yangından etkilenirken, ülke çapındaki Kanada müzeleri ve Sao Paulo Eyaleti içindeki Brezilya müzeleri yılda ortalama dokuz yangına maruz kaldığı bildirilmiştir. İstatistikler ayrıca güvenli olmayan uygulamaların, bina sistemlerindeki elektriksel veya teknik arızaların veya diğer ekipman arızalarının yangınların ana nedeni olduğunu gösterdiğini, bunların İsveç’te yangınların %42’sine, Kanada’da %60’ına ve Çin’de %71’ine neden olduğunu göstermiştir. Sunumlarda, bu tür yangınların uygun bakım ve güvenlik önlemleriyle etkin bir şekilde önlenebileceğine dikkat çekilerek kültürel mirası yangından korumak için en güvenilir ve en etkili sistemlerden biri olan sprinkler sistemi ile ilgili istatistik bilgileri verilmiştir. Ayrıca seminerde kültürel

miras uzmanları ve yöneticilerinin itfaiye ile ilişkilerinin önemine dikkat çekilirken, Aparna Tandon (ICCROM), daha geniş nüfuslu alanları veya miras alanlarını etkileyen büyük ölçekli yangınların somut ve somut olmayan kültürel mirasa yönelik artan tehdidine dikkat çekerek buna iklim değişikliği nedeniyle giderek daha büyük ve daha sık çıkan orman yangınları da dahil olduğunu belirtmiştir.

Kültür mirasının yangın risklerine karşı korunmasında, dayanıklılık ve etkin bir koruma sağlamak için sektörler arası toplulukların katılımı ile koordineli bir yangın riski değerlendirmesinin yapılması gerektiği savunulmuştur. Seminere katılan yetkililer arasında ICOM Başkan Yardımcısı Dr. Laishun An ve ICCROM Genel Direktörü Dr. Webber Nodoro, yaşanan bu yangın trajedisinden örnek olarak kültürel varlıklarla ilgili bakımın bir öncelik olması gerektiğini vurgulamıştır. Seminerin son gününde uzman forumu, uluslararası katılımcı uzmanlar grubunu, kültürel mirası yangına karşı korumaya yönelik temel zorluklar ve bunların üstesinden gelmek için en iyi çözümler üzerine odaklanmış ve derinlemesine tartışmalara katılmak üzere bir araya getirmiştir.

Grup tarafından;

- “Mevzuat ve politikalar,
- Farkındalık ve bilgi,
- Kültürel miras için yangın güvenliği araştırması ve teknolojisi,
- Hazırlık, müdahale ve kurtarma,
- Önleme kültürü” olmak üzere beş tematik ekseninde çalışmalar ele alınmıştır [URL 11]

[URL 12] [URL 13].

18 Aralık 2019'da Brezilya Ulusal Müze Profesyonel günü vesilesiyle, IBRAM, ICOM Brazil ve ICCROM iş birliğiyle “**Kültürel Mirasta Yangın Riskini Azaltma**” başlıklı Rio de Janeiro Bildirgesi'ni yayınlamıştır. Bildirgede yangının dünyadaki kültürel varlıkları etkileyen en büyük tehlike olduğu, yangının etkisinin tipik bir felaket ve büyük kayıplarla sonuçlandığına dikkat çekip, yangın afetlerini önlemek için acil durumlara hazırlığın esas olup ancak tek stratejinin bu olmaması gerektiğine değinilmiştir. Miras kurumları etkileyen yangınların çoğunluğu, uygun bakım ve güvenlik prosedürleri sayesinde önlenemez veya sayıları büyük ölçüde azaltılabileceği, daha etkin mevzuat ve politikalar oluşturma, araştırmaları ve uygun yangın güvenliği teknolojilerinin kullanımını teşvik etme, miras kuruluşlarda bir yangın önleme kültürü oluşturma ve bu konuda toplumu bilinçlendirme ihtiyacına yönelik bu bildirgede uzman forum (26-28 Haziran 2019, Rio de Janeiro – Brezilya Uluslararası Semineri sırasında) tarafından öneriler ortaya konulmuştur. Forum, miras yöneticileri, kültürel ilkyardımcılar, konservatörler, araştırmacılar, yangın mevzuatı uzmanları, itfaiye mühendisleri, itfaiye şefleri, miras risk değerlendirme uzmanları ve sigorta uzmanları dahil olmak üzere çok çeşitli alan ve disiplinleri kapsayan sekiz ülkeden otuzun üzerinde uzmanın katılımıyla oluşturulmuştur. Bildirgenin ana metnini 14 maddeden oluşturan “ÖNERİLER” şu şekilde sıralanmıştır;

1. “Kültürel mirasa ait bina ve koleksiyonlarının yangından korunmasına yönelik sağlam ve özgül yasal politikaların eksikliğini göz önünde bulundurarak, her ülkedeki yangın yasalarının, uygun olan yerlerde, kültürel varlıkların korunmasıyla ilgili meseleleri ele almasını öneriyoruz. Mümkün olduğu her zaman, genel geçer, kuralcı gereklilikler koymak yerine mevcut tehlikeleri ve güvenlik açıklarını dikkate alan performansa dayalı yasa ve yönergeler uygulanmalı ve hayata geçirilmelidir.

2. Kültürel miras sektörünün, miras varlıklarının karşı karşıya olduğu riskleri nitelendirmek ve yangına karşı daha iyi koruma sağlamaya yönelik politika geliştirilmesi ve finansman sağlanmasına yönelik gerekçeleri desteklemek için yararlı yangın istatistiklerine erişimi olmadığını göz önünde bulundurarak, basit, evrensel, zorunlu bir yangın olayı veri toplama sisteminin geliştirilmesini öneriyoruz.

3. Yangın güvenliği projelerine olan yaygın ihtiyaç ve birçok yangından korunma önleminin yüksek maliyeti göz önüne alındığında, bu tür projeler için kültürel miras binaları ve koleksiyonlarda

hayata geçirilecek yatırımların gerekçelendirilmesi ve öncelik belirlenmesi amacıyla tekliflerin uygunluğu ve maliyet etkinliğine ilişkin uygun değerlendirilmelerle desteklenen kalıcı kamu finansmanı oluşturulmasını öneriyoruz.

4. Tarihi yapıların günümüz kullanım amaçları ve ihtiyaçlarına uygun olarak güvenli bir şekilde uyarlanması gereksinimini göz önünde bulundurarak, söz konusu yapılarda yangın güvenliği projelerinin ve yapının özgünlüğüne ve estetik değerlerine saygılı çözümlerin öncelikli olarak onaylanmasını öneriyoruz.

5. Kültürel miras kurumları arasındaki yangından korunma kapasitesi anlamındaki eşitsizliği göz önünde bulundurarak, sektördeki yangın güvenliği düzeylerini bir bütün olarak yeterince haritalandırmak ve niteliğini belirlemek için bu kurumlardan ilgili verileri sistematik olarak toplayan, dolayısıyla da daha etkili öncelik belirleme olanağı sağlayan araştırmalar öneriyoruz.

6. Kültürel miras sektöründe, yangından korunma sistemleri konusundaki seçeneklere ilişkin genel bilgi eksikliğini göz önünde bulundurarak, kültürel miras varlıklarının geniş bir yelpazedeki ihtiyaçlarını çeşitli senaryolarda, kaynaklara çeşitli erişim sağlayarak karşılayabilecek yangın önleme, algılama, çevreleme ve bastırma konusundaki alternatifleri derlemeyi ve karşılaştırmayı amaçlayan araştırmaların yapılmasını öneririz. Bu araştırmalar, aynı zamanda etkili seçeneklerin olmadığı boşlukları da tanımlamalıdır.

7. Tek başına yangından korunma seçeneklerine ilişkin bilginin ve zorunlu kuralların uygulanmasının, çeşitli kültürel miras varlıklarının ihtiyaçlarını karşılayan iyi tasarlanmış sistemleri ve stratejileri sağlamak için yetersiz olabileceğini göz önünde bulundurarak, miras sektörü için yangından korunma tasarımına rehberlik etmek için model olgu çalışmalarını derleyen ve eksik kaldıkları yerlerde özelleştirilmiş çözümler için kılavuzlar geliştiren araştırmalar öneriyoruz.

8. Yangın, yangın söndürme ve yangın geciktirici ajanların miras malzeme ve eserler üzerindeki etkileri hakkında genel bilgi eksikliği göz önüne alındığında, uygun yangın söndürme ajanı seçimi, yangın geciktiricilerin güvenli kullanımı ve olay sonrası etkin kurtarma ve geri kazanım desteğinin daha iyi anlaşılması için araştırmalar yapılmasını öneririz.

9. Kültürel miras konusunda yangın güvenliğine yönelik mevcut eğitim ve öğretim açığı göz önüne alınarak, bu konu başlığının mirasla ilgili mevcut ve gelecekteki eğitim programlarına dahil edilmesini ve halihazırda alanda çalışanlar için yeterli eğitim fırsatlarının geliştirilmesini öneriyoruz. Kültürel mirasın yangından korunmasına yönelik çalışan profesyonellerin beceri ve yetkinliklerini tanımak için bir akreditasyon sistemi oluşturulmalıdır. Halihazırda mevcut olan yangın/afet riski yönetimi el kitapları ve metodolojileri mümkün olduğunca çok dile çevrilmeli ve yaygınlaştırılmalıdır.

10. Miras kurumlarında genel olarak afete hazırlıklı olma konusundaki eksikliği göz önünde bulundurarak, yangın senaryolarını ele alan, yerel ihtiyaçlara ve koşullara göre uyarlanmış ve müdahale için malzeme ve araçlardan oluşan ilk yardım kitini destekleyen bir acil durum planının zorunlu olarak geliştirilmesini ve uygulanmasını öneriyoruz.

11. Miras binaları ve koleksiyonlarına ait belgelerin korunmasının kültürel varlığın korunması kadar önemli olduğunu göz önünde bulundurarak, mevcut kayıtların (veya bunların bir kopyasının) her zaman ayrı bir yerde güvenli bir şekilde saklanmasını öneririz.

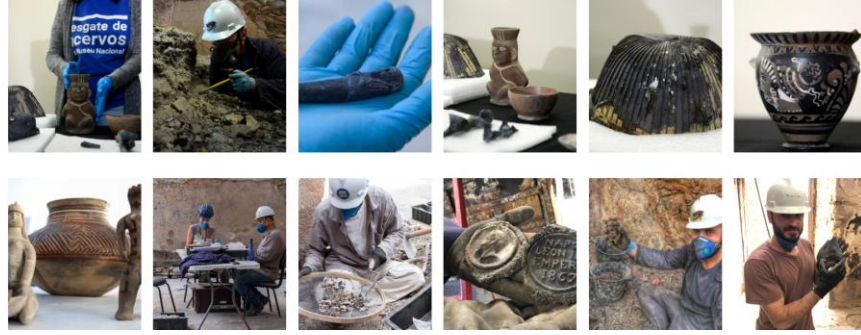
12. Kültürel mirasın yangına karşı korunması için miras sektörü, acil durum yönetim makamları ve diğer ilgili aktörler arasındaki iletişim ve koordinasyonu geliştirme ihtiyacını göz önünde bulundurarak, yerel, ulusal ve uluslararası düzeyde kurum ve paydaşların kapsamlı bir şekilde haritalandırılmasını ve sektörler arası, çok kuruluşlu, çok paydaşlı eylemler için koordineli etkin ağlar ve ilgili mekanizmaların oluşturulmasını öneriyoruz. Kaynak ve yeteneklerini, özgül yapılarda yangınlarla mücadele yaklaşımlarını ve bu yapılarda yangından korunmaya ilişkin önerilerini anlamak için yerel acil müdahale ekiplerine özellikle dikkat edilmelidir. Mümkün olduğu her zaman, etkili

stratejiler geliştirmeye ve paydaşlarla çalışmaya yardımcı olması için nitelikli bir yangın/afet yönetimi uzmanı sürece dahil edilmelidir.

13. (Yangın) afete hazırlık, müdahale ve kurtarma adımlarının birden fazla prosedürü ve aktörü kapsayan ve yerel toplumun aktif katılımını gerektiren bütünsel bir yaklaşımı ima ettiğini göz önünde bulundurarak, yarının aktörlerinde ve paydaşlarında farkındalığı erken yaşlardan itibaren teşvik etmek için önleme kültürü oluşturma çabalarının eğitim sektörüne entegre edilmesini öneriyoruz.

14. Sorunun büyüklüğü ve miras bina ve koleksiyonlarda yangın güvenliği konusundaki genel farkındalık eksikliğini göz önünde bulundurarak, Uluslararası Kültürel Miras Yangın Önleme ve Koruma Günü düzenlenmesini öneriyoruz" [URL 14].

Sempozyum, bildirge, sergiler ve yayınlanan raporlar akabinde özverili bir şekilde devam eden yapının restorasyon sürecinde yapı içerisinde 2500 ton içinde kültürel miras parçalarını da barındıran moloz çıkartıldı. Çıkarılan moloz içerisinde koleksiyon öğeleri daha önce kayıt altına alınmış verilere göre restore edilmeye devam etmektedir (şekil 11) [URL 8].

Şekil 11: Ulusal Müze'de Yangın Sonrası Restorasyon Çalışmaları [URL 8].

Müzenin web sayfasında yayınlanan 2020-2021 raporuna göre; 3 Mart 2020'de Brezilya Ulusal Müzesi'ni yeniden inşa etmek ve restore etmek için hükümet aktörleri, sivil toplum, özel kurumlar ve uluslararası kuruluşlar arasındaki iş birliğini kolaylaştırmak ve devam eden ve gelecekte devam edecek faaliyetlere eşlik etmek, planlanan faaliyetlerin sürekliliğini ve iyi yürütülmesini garanti altına almak amacıyla Rio de Janeiro Federal Üniversitesi (UFRJ), UNESCO ve Instituto Cultural Vale, Project Museu Nacional Vive yönetim yapısını tanımlayan bir anlaşma imzaladı.

Yönetimin yapısı ve odaklanacağı konular şu şekilde açıklanmıştır.

1. **Yönetim Kurulu + Teknik Yönetim Çalışma Grubu:** Rio de Janeiro Federal Üniversitesi (UFRJ), UNESCO ve Instituto Cultural Vale, Project Museu Nacional Vive sivil toplum temsilcisini içerip görevi müze ile ilgili yapılan tüm çalışmaların koordinasyonun sağlanması için planlama, uygulama, izleme, iletişim ve değerlendirme alanlarında görev yapmak.

2. **Açılış Sonrası, Güvenlik ve Sürdürülebilirlik Çalışma Grubu:** BNDES tarafından koordine edilen çalışma grubu BNDES (Banco Nacional de Desenvolvimento Economico e Social), UFRJ/ Ulusal Müze, UNESCO, Instituto Cultural Vale ve SAMN (Associação Amigos do Museu Nacional) temsilcileri tarafından oluşturulmuş olup görevi müzenin açılış sonrası en iyi güvenlik önlemlerinin alınması için yönetim ve organizasyon yapısına kadar süreci planlamaktır.

3. **Kurumsal Komite:** Bu komite toplumla kalıcı ve şeffaf bir iletişim sağlayan danışma organıdır. Bu komitenin katılımcıları: Brezilya Bilimler Akademisi (Academia Brasileira de Ciencias), Ulusal Müze Halk Odası (Camara Comunitaria de Sao Cristovao), Almanya, Portekiz ve Avusturya

Goethe Enstitüsü, ICCROM, ICOM, SAMN, MEC, Rio de Janeiro Belediye Kurumu, SBPC, UFRJ, Ulusal Müze, BNDES, Instituto Cultural Vale ve UNESCO'dan oluşmaktadır [URL 15].

Şekil 12: Ulusal Müze Restorasyon Aşamaları Raporları ve Yapının Restorasyon Sürecindeki Görünüşü [URL 15].

Tablo 3: Yangın Sonrası Yayımlanmış 2020-2021 Müze Raporuna Göre Yapılan ve 2022-2026 Yılları Arası Yapılacak Çalışmalar [URL 15].

Tarih	Yapılan/Yapılacak işin açıklaması
2020 Mart	UFRJ, UNESCO ve Instituto Cultural Vale müze ile ilgili yapılacak çalışmaların uygulanması için Museu Nacional Vive yönetim yapısı ile iş birliği anlaşmasının yapılması. Vale'nin, 50 milyon Brezilya Reali (R\$) değerinde bir sponsorun bağışını duyurması.
2020 Haziran	Ulusal Müze/UFRJ'nin 202. yıldönümünün sanal bir programla çevrimiçi kutlanması. (COVID-19'un neden olduğu salgın hastalık nedeniyle).
2020 Ağustos	Rio de Janeiro Eyalet Yasama Meclisi (ALERJ) ile Ulusal Müze/UFRJ'nin yeniden inşası için 20 milyon R\$ tutarında bağış anlaşmasının imzalanması.
2020 Ekim	Alman Hükümeti, Projeye toplam 1 milyon avroluk destek vereceğini açıklaması.
2020 Kasım	Merkez Kütüphanenin restorasyonu ve genişletme çalışması için Ulusal Müze'nin beden duvarlarının lazer taramasının yapılması.
2020 Aralık	Bradesco Bank, 50 milyon R\$ müzeye bağış yaparak müzenin platin sponsoru olması.
2021 Şubat	Müze ve ek binasının restorasyon projesinin geliştirilip, Müze ana bina ve bahçelerin sanatsal ve tarihi unsurlarını ön plana çıkarılması için restore edilmeye başlanması.
2021 Mart	Müze etrafındaki görüntüyü iyileştirmek için; Balkon Bahçesi, Avlu Çeşmesi, Prenseler Bahçesi, Dom Pedro II heykeli çevresi ve Müzenin Kuzey kanadındaki modern bahçe restorasyonunun yapılması.
2021 Nisan	Ulusal Müze/UFRJ yerel bir koleksiyonla "Os Primeiros Brasileiros" sergisini sanal ortamda paylaşması. Açılıştan Sonra Güvenlik ve Sürdürülebilirlik Çalışma Grubu yaptığı Web Semineri "Müze Yönetimi ve Sürdürülebilirlik" ile

	Brezilya'dan farklı temsilcileri bir araya getirmesi.
2021 Mayıs	Ulusal ve uluslararası kuruluşlardan uzmanları bir araya getiren bir Risk Yönetimi, Çevresel, Önleyici Koruma ve Restorasyon Çalışma Grubu'nun oluşturulması ve çalışmaların web sitesi üzerinden paylaşılması (museunacionalvive.org.br.) Müze ile ilgili yapılan tüm çalışmaları içeren resmî web sitesinin lansmanının yapılması.
2021 Haziran	Bir Yunan ve bir Roma koleksiyonunun başışından haberdar etmek, Ulusal Müze'de yapılan çalışmalar hakkında bilgi vermek için çalışma gruplarının bir araya gelerek basın toplantısı düzenlemesi.
2021 Temmuz	Açılıştan Sonra Güvenlik ve Sürdürülebilirlik Çalışma Grubu "Müzelerin Yönetimi ve Finans Sürdürülebilirliği" ile ilgili online bir seminer düzenlemesi.
2021 Eylül	Ulusal Müze beden duvarları ile Prenses Bahçesi'nin sanatsal ve tarihi unsurları ile ilgili mini bir belgeselin lansmanının yapılması. Ulusal Müze/UFRJ'nin yeni bir koleksiyon kampanyası başlatması.
2021 Kasım	Müze ana binası cephe ve çatının restorasyon çalışmalarının başlaması.
2021 Aralık	Uzun vadeli yeni sergilerin, yeni kılavuzlarının yayınlanması. Rapora göre müzede planlanan sonraki eylemler şu şekildedir:
2022 yılı sonuna kadar	Müzecilik ile ilgili, görsel iletişim ve evrensel erişilebilirlik projeleri, Müze Merkez Kütüphanesi yenilenmesi ve genişletilmesi, Tarihi bahçe çalışmalarının yürütülmesi, Müze ana binası 2. 3. ve 4. cephesi ile çatı restorasyon çalışmalarının başlaması. Müzenin ana binası 2 cephesi ve çatısının teslimatı. Brezilya Bağımsızlık Yüzüncü Yıl Kutlaması. Ulusal Müze/UFRJ Araştırma ve Eğitim Kampüsündeki Eğitimlerin ziyaretçilere açık hale getirilmesi planlanmaktadır.
2023/2024 yılları sonuna kadar	Ulusal Müze'nin ek kısımları ve iç kısımlarının restorasyonlarının başlaması, Müzenin 2, 3 ve 4. Cephesi çalışmaların bitirilmesi ve müzecilik faaliyetlerine başlanması planlanmaktadır.
2025/2026 yılları sonuna kadar	Müzenin iç kısımlarının restorasyonunun tamamlanıp teslim edilmesi ve sergi kurulumu ile müzenin restorasyon sürecinin tamamlanması planlanmaktadır.

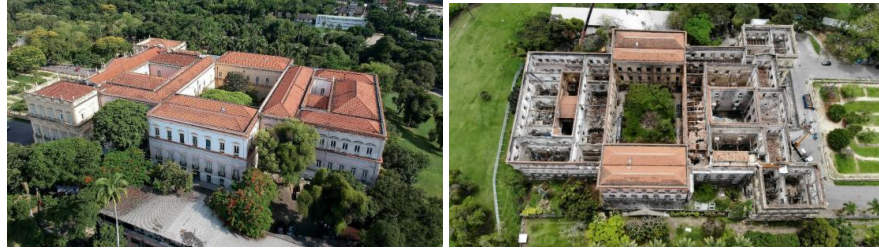
SONUÇ VE ÖNERİLER

"Risk ve tehditlerin gerçekleşmesiyle oluşan afetler can kaybına neden olmanın yanında tarihi çevreye ve yapılara, çoğu zaman geri dönüşü olmayan şekilde zarar vermektedir. Taşınmaz kültürel mirasımızın önemli bir kısmını oluşturan tarihi yapılar tüm dünyada meydana gelen afetler karşısında diğer yapılar çevre elemanlarına göre daha kırılgan, daha kolay zarar görebilir durumdadır. Tarihi bir yapıda gerçekleşebilecek herhangi bir yangın, olayın büyüklüğüne ve etkilediği alana bağlı olmakla beraber kültürel mirasın varlığını tehdit ettiği için ciddi koruma sorunlarına neden olmaktadır. Yangın

sırasında ortamda bulunan yüksek ısı, yanma ürünleri, duman ve yanma reaksiyonu tarihi strüktürlerin ve iç mimari öğelerin, tarihi alanlar ile kültürel peyzaj alanlarının zarar görmesine, kısmen veya tamamen yok olmasına neden olabilmektedir” (Tulunay, 2019).

Ortak belleğimizin koruyucu mekanları olan müzelerin can damarı barındırdığı koleksiyonlardır. Koleksiyonları müze binası sergi salonları, depo alanlarında muhafaza etmek “koruma” anlamında yeterli değildir. Eserlerin envanter sisteminde kaydı, yeterli bütçe ve uzman personel ile düzenli kontrol yapılması risk yönetimi çalışmasına katkı sunacaktır (Ertürk, 2018). Brezilya Ulusal Müzesi’nde yaşanan bu yangın paha biçilmez nesnelere ve barındırdığı ülke ve kıtaların tarihi ve kültürü açısından bir felakettir.

Şekil 13: Ulusal Müze’de Yangın Öncesi ve Sonrası Müzenin Görünüşü (Adriano, Kury, at all, 2018).

Bu çalışma kapsamında anıt bir yapıda yangın vakası örneğinde yapılan incelemeler sonucunda, genel olarak vakanın incelenmesinde verilerin detaylı değerlendirilmesi başka anıt yapılarda önceden alınması gereken önlemler konusunda büyük önem arz etmektedir. İncelenen bu yangın vakasından elde edilen verilerle konuya ilişkin öneriler aşağıdaki gibidir.

Brezilya Ulusal Müzesi içerisinde arşiv, kimyasal sıvılarda saklı örnek nesnelere, depo, üniversite araştırma merkezi, kütüphane gibi zarar görebilirlik oranları farklı olan nesnelere ve birimler yer almakta idi. Yapının kendi yanıcılığı yanında ekstra yangın yükü oluşturacak nesnelere çeşitliliği ve çokluğu durumunda yangın risk yönetimi ile ilgili ekstra önlemlerin alınması yangının boyutunun ve kayıpların azaltımı yönünde etkili olabilmesi mümkün olasılıklardan biridir.

Zarar görebilirlik oranı yüksek olan tarihi yapılarda yönetmelik çerçevesi içerisinde kompartımanlaşma ya da ilgili alanda oksijenin hızlıca emilmesi gibi ekstra yangın önlemleri alınması yangının yayılmasını büyük oranda engelleyebilir.

Mümkün olduğunca arşivler farklı binalarda sergilenmeli ve mutlaka dijital kopyaları alınmalı. Yangının yönetilebilmesi açısından arşivin özel korunması, özel önlemlerin alınması gerekir. Rutubeti farklı, yangın söndürme sistemi farklı olacak arşivlere farklı açılardan bakmak, bu alanlarda daha çok özel çalışmak gerekir.

Miras yapısının barındırdığı koleksiyonlar, ses kayıtları ve özel belgeler ile ilgili kayıtların bir kopyasının alınıp güvenli bir şekilde farklı yerlerde muhafaza edilmesi ikincil koruma açısından önem arz etmektedir.

Burada dikkat edilmesi gereken önemli bir nokta ise hem kendi tarihi değeri hem de barındırdığı eşsiz koleksiyonların değerleri açısından önemli bir yapıya sahip müzelerde etkin bir şekilde koruma sağlamak için risk yönetimi çalışmalarının yapılması gerekir. Risk yönetiminde özellikle proaktif koruma için bir afet öncesinde mevcut tehlike ve risklerin belirlenip analiz edilmesi, ortaya çıkan risklerin azaltılması ya da bertaraf edilmesi önem arz etmektedir.

Bir diğer husus buradaki yangın vakası analizinde de görüldüğü gibi herhangi bir afet sonrasında ziyade öncesinde uluslararası alanda kültür varlıklarını ve barındırdıkları değerleri

risklerden korumak, riskleri azaltmak, risklere hazırlık, risklerin yönetilmesi konusunda kapasite artırmak gibi çeşitli faaliyetlerde bulunan (UNESCO, ICOM, ICA, ICOMOS, ICCROM, ICORP, IFLA, CCAAA, ICBS) Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu (UNESCO), Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi (ICOMOS), Risklere Hazırlık Bilimsel Komitesi (ICORP), Uluslararası Kültür Varlıklarını Koruma ve Restorasyon Çalışmaları Merkezi (ICCROM), Uluslararası Mavi Kalkan Komitesi (ICBS), Uluslararası Arşiv Konseyi (ICA), Uluslararası Müzeler Konseyi (ICOM), ICOM'un Afet Riskleri Yönetimi Komitesi (DRMC), Uluslararası Kütüphane Dernekleri ve Kurumları Federasyonu (IFLA), Görsel-İşitsel Arşiv Dernekleri Koordinasyon Konseyi (CCAAA) (Ertürk, 2018) gibi kurum ve kuruluşlarla daha çok işbirliği içinde olmak, çalışmalara katılmak, bildirge ve sempozyumlardan daha çok faydalanmak özellikle riskleri önleme aşamasında yararlı olacaktır.

Bu kurum, kuruluşlar yanında nitelikli yangın ve afet uzmanları ile iş birliğinde olmak etkili bir yangın stratejisi oluşturmada büyük fayda sağlayacaktır.

Birleşmiş Milletler Afet Riskini Azaltma Ofisi (UNDRR), Afet Riskinin Azaltılması Hakkındaki Küresel Değerlendirme Raporu 2015 (GAR 2015)'e göre hükümetler, sivil toplum ve özel sektör, daha güvenli, gelişen ve sürdürülebilir bir gelecek için birlikte çalışma yükümlülüğüne sahip olduğunu, bu çalışma şekli daha iyi bir dünya inşa etmek, afet riskinin azaltılması için daha kapsayıcı bir çerçevede ele alınmasıyla mümkün olacağını vurgulamıştır (GAR, 2015).

Yangın özelinde detaylı incelemesi yapılan bu vakaların sonucunda aslında sebeplerin önüne kolaylıkla geçilebilir, yönetilebilir olduğu görülmektedir. Benzer kültür varlıklarının yangın tehlikesi kaynaklı olayları yaşamaması açısından çalışmada dikkat edilmesi gereken sebep ve sonuç ilişkisi açıkça ortaya konulmuş olup burada etkili bir şekilde yapılacak yangın risk yönetiminin önemi vurgulanmıştır.

Bu ikonik anıt eser olan Ulusal Müze'de meydana gelen yangın hem yapının kendisine zarar verdi hem de içinde paha biçilmez nesnelerin yok olmasına sebep oldu. Tarihi yapılarda özellikle kendisinin önemi dışında içinde önemli nesnelere korumakla fonksiyonlandırılmış bir yapıda yakın dönemde meydana gelen yangın gösterdi ki yangın risk yönetimi ile ilgili ciddi zafiyetler hala devam etmektedir. Burada konunun aslında dünyadaki kültür varlıklarını tehdit eden yangın tehlikesinin farklı ülkelerde farklı önlemler alınmasına rağmen halen kaçınılmaz bir şekilde yapılara en büyük zararı vermesi trajik bir durumdur.

“COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” beyanları:	
Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Katkı Oranı Beyanı:	1. yazar: %70 – 2. yazar: %30
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Sorumlu Yazar:	Aysel Tarım
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.	
<i>The following statements are made in the framework of “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Author Contributions:	1 st author: %70 – 2 st author: %30
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Corresponding Author:	Aysel Tarım
Double-Blind Peer Review:	External-independent
<i>This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.</i>	

KAYNAKÇA

- abc Incêndio atende Museu Nacional, (2018). Rio - No Brasil. Estado de S.Paulo. 2 de Setembro de 2018 Arquivado a Partir do Original em 3 de Setembro de 2018.
- Adriano B. Kury.; Alessandro P. L.; Giupponi ve Amanda C. Mendes, (2018). Short Communication Immolation of Museu Nacional, Rio de Janeiro – Unforgettable fire and Irreplaceable Loss. *Journal of Arachnology* 0(46), 556–558.
- Ahunbay, Z. (2011). *Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon*, (6. Baskı). İstanbul: Yem Yayın.
- Aktürk, İ. (2020). Tarihi Çevre Korumada Rekonstrüksiyon Uygulamaları: Trabzon Örneği, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Doç. Dr. Süleyman Özgen), Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Dantas, Regina Maria Macedo Costa. (2007). *A Casa do Imperador: do Paço de São Cristóvão ao Museu Nacional/ Regina Abreu*. Dissertação (Mestrado em Memória Social). Universidade Federal do Estado do Rio de Janeiro, Rio de Janeiro.

- Erder, C. (1975). *Tarihi Çevre Bilinci*, (1. Baskı). Ankara: O.D.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Yayın.
- Erder, C. (2018). *Tarihi Çevre Algısı*, (1. Baskı). İstanbul: Yem Yayın.
- Ertürk, N. (2018). Müzelerde Risklere Hazırlık. *Yerel Kimlik Dergisi*, 0(55), 26-31.
- Estadao, (Ed.) (2019). "Em Condicionado Museu Nacional Fogo Que Destruiu O Joelho, Perícia Em Ar Condicionado"S. diz porque o Museu Nacional Destruiu A Febre.
- FM Global, (2019). It's Time to Protect Our Heritage and Stop Burning It. *FM Global*, 0(3), 1-8.
- GAR, (2015). *Global Assessment Report on Disaster Risk Reduction* (GAR 2015).
- GAR, (2019). *Global Assessment Report on Disaster Risk Reduction* (GAR 2019).
- Inquerito no Museu Nacional e Descarta (2020). *Uta Omissa' e Cont IncendiadosPF'. 6 de Julho de 2020*. Arquivado a partir do original em 7 de Julho de 2020.
- Museu Nacional, (2019). *1,5 Milhão De Peças Escapam Do Vêu*. [Museu Nacional: 1,5 Milhão de Peças Sobreviveram ao Fogo Enquanto Outros Prédios Estavam].
- N277 National Museum, (2020). *Overview of the Collections: Past, Present and Future / Editor: Cristiana Serejo. – Rio de Janeiro: Museu Nacional, Universidade Federal do Rio de Janeiro, 2020. 120p. Dados eletrônicos. – (Série Livro Digital ; 20)*.
- Rush, D. vd. (2019). *Fire Risk Reduction on the Margins of An Urbanizing World*. Contributing Paper to GAR 2019.
- Tulunay, S. (2019). Tarihi Yapılarda Yangın Tehlikesine Bağlı Gelişen Risklerin Yönetimi Üzerine Bir Değerlendirme, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Prof. Dr. Zeynep Gül Ünal), İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- [URL 1] <https://www.google.com/maps/place/National+Museum+of+Brazil> adresinden 03.04.2022 tarihinde erişildi.
- [URL 2] <https://www.museunacional.ufrj.br/casadoimperador/> adresinden 04.04.2022 tarihinde erişildi.
- [URL 3] <https://www.nationalgeographic.com/science/article/news-museu-nacional-fire-rio-de-janeiro-natural-history> adresinden 02.04.2022 tarihinde erişildi.
- [URL 4] <https://stringfixer.com/tr/National+Museum+of+Brazil> adresinden 01.04.2022 tarihinde erişildi.
- [URL 5] <https://www.newyorker.com/news/dispatch/brazil-lost-more-than-the-past-in-the-national-museum-fire> adresinden 05.04.2022 tarihinde erişildi.
- [URL 6] <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-45396235> adresinden 07.04.2022 tarihinde erişildi.
- [URL 7] <https://icom.museum/wp-content/uploads/2018/09/Statement-Museu-Nacional-Rio-ENG-4.pdf> adresinden 15.04.2022 tarihinde erişildi.
- [URL 8] <https://museunacionalvive.org.br/en/rescue-of-collections/> adresinden 07.04.2022 tarihinde erişildi.
- [URL 9] https://www.museunacional.ufrj.br/destaques/docs/500_dias_resgate/livreto_500_dias_de_resgate.pdf adresinden 05.04.2022 tarihinde erişildi.
- [URL 10] <https://www.icon.org.uk/resource/heritage-on-fire-why-are-we-having-this-seminar-why-in-brazil.html> adresinden 15.04.2022 tarihinde erişildi.
- [URL 11] <https://www.icon.org.uk/resource/heritage-on-fire-why-are-we-having-this-seminar-why-in-brazil.html> adresinden 15.04.2022 tarihinde erişildi.
- [URL 12] https://www.iccrom.org/sites/default/files/2019/05/fire_risk_management_seminar_rio_de_janeiro_june_2019_final_programme_eng.pdf adresinden 15.04.2022 tarihinde erişildi.
- [URL 13] <https://www.iccrom.org/news/international-seminar-addresses-issue-heritage-fire> adresinden 16.04.2022 tarihinde erişildi.
- [URL 14] <https://www.museus.gov.br/wp-content/uploads/2019/12/DeclaracaoRioJaneiro.pdf> adresinden 17.04.2022 tarihinde erişildi.

- [URL 15] https://www.museunacional.ufrj.br/destaques/relatorio_mn_vive_2020_2021.html adresinden 17.04.2022 tarihinde erişildi.
- [URL 16] <https://museunacionalvive.org.br/apresentacao/compromissos/> adresinden 23.04.2022 tarihinde erişildi.
- [URL 17] <https://www.stone-ideas.com/tr/64302/fire-in-brazils-national-museum/> adresinden 06.05.2022 tarihinde erişildi.
- [URL 18] <https://www.archdaily.com/tag/national-museum> adresinden 23.05.2022 tarihinde erişildi.
- [URL 19] <https://remezcla.com/culture/how-you-can-help-rio-de-janeiros-national-museum-after-fire-engulfs/> Fotoğraf: Buda Mendes/Getty Images adresinden 23.05.2022 tarihinde erişildi.

Religion, Myth and Economy Around Salt Lake of Larnaca: Saint Lazarus and Umm Haram in Ottoman Cyprus (1570-1650)*

Prof. Dr. Mehmet Demiryürek

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3506-5421>

Hitit University, Faculty of Art and Sciences, Department of History, Çorum – TURKEY

Article History

Submitted: 20.07.2022

Accepted: 20.09.2022

Published Online: 30.09.2022

Keywords

Cyprus Budget

Ottoman Taxation in Cyprus

Salt Tax

Ottoman Economic History

Poll Tax

Islam in Cyprus

Research Article

* This article was checked by Intihal.net. This article is under the Creative Commons license. Ethics committee approval is not required for this article.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.63647>

Abstract

Salt Lake near Larnaca town in Cyprus and its salt played a significant part in Cyprus' religious, cultural, social, and economic life during the Venetian administration (1489-1570) and its predecessor's time, the Frankish Period (1191-1489), and that of the Ottomans (1570-1878). The exportation of the salt of good quality which was produced in the salt lake was an important revenue source for the Kingdoms in Cyprus. In addition to this, there was a salt tax which was levied during the Frankish period. Besides these features, the salt lake had a Christian character. Because according to the myth the salt lake one of the miracles of Saint Lazarus who was a Christian saint and a church which had been devoted for him had been built near the lake. The salt lake was precious for Cyprus' Orthodox in terms of religious reasons and for Cyprus' treasury in terms of economic reasons.

The Ottoman Capture of Cyprus from the Venetians brought about some novel permanent features for Cyprus and its islanders, such as a new taxation system, a new social structure and religious picture including Islamic tradition. The Ottoman conquest of Cyprus did not reduce the financial value of the salt tax. In the early years of the conquest, the Ottomans abolished the salt tax. But thirty years later, the salt tax re-imposed. The exportation of the salt was maintained. In addition to this, the salt lake won an Islamic aspect. Because the Umm Haram's tomb, who was Muhammed's milk aunt and took part the Muslim's first expedition to Cyprus and died in Cyprus during this campaign, was discovered near the salt lake. A new tomb and a tekke was built for her. From this date on, the salt lake also had an Islamic character. Based on the original Ottoman archival documents which was used first time in this study, this research explores the social, economic and religious characters of the salt lake in Cyprus during the period under question.

Reference Information / Atıf Bilgisi

Demiryürek, M. (2022). Religion, Myth and Economy around Salt Lake of Larnaca: Saint Lazarus and Umm Haram in Ottoman Cyprus (1570-1650). *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 15(91), 373-388.

*Larnaka Tuz Gölü Çevresinde Din, Mit ve Ekonomi: Osmanlı Kıbrısı'nda Aziz Lazarus ve Ummü'l Haram (1570-1650)**

Prof. Dr. Mehmet Demiryürek

Hitit Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Çorum – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 20.07.2022

Kabul: 20.09.2022

On-line Yayın: 30.09.2022

Anahtar Kelimeler

Kıbrıs Bütçesi

Kıbrıs'ta Osmanlı Vergilendirmesi

Tuz Vergisi

Osmanlı Ekonomik Tarihi

Cizye Vergisi

Kıbrıs'ta İslâm

Araştırma Makalesi

* Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.63647>

Öz

Kıbrıs'ta Larnaka kasabası yakınında bulunan Tuz gölü ile onun tuzu Lüzinyanlar/Franklar döneminde (1191-1489), onların halefi olan Venedik döneminde (1489-1570) ve Venediklilerden Kıbrıs'ı alan Osmanlılar döneminde (1570-1878) Kıbrıs'ın dini, kültürel, sosyal ve ekonomik hayatında önemli bir rol oynadı. Tuz gölünden üretilen kaliteli tuzun ihracı Kıbrıs'a hâkim olan devletler için önemli bir gelir kaynağı teşkil ediyordu. Buna ilave olarak Franklar döneminde ihdas olunan ve bütün Kıbrıslıların ödediği bir de tuz vergisi vardı. Bu özellikler yanında Tuz gölü Hristiyan bir karaktere sahipti. Çünkü efsaneye göre tuz gölü Hristiyan Ortodoks azizlerinden Aziz Lazarus'un mucizelerinden biriydi ve göl kenarında ona adanmış bir kilise inşa edilmişti. Tuz gölü dini olarak Kıbrıs Ortodoksları için ve mali olarak da Kıbrıs hazinesi için değerliydi. Adanın Osmanlılar tarafından fethi yeni bir vergi sistemini, yeni bir sosyal yapıyı ve İslami gelenek dahilinde yeni bir dini görünümü beraberinde getirdi. Osmanlı fethi tuz gölünün finansal değerini azaltmadı. Osmanlılar fethin ilk yıllarında tuz vergisini kaldırdılar ama 30 yıl sonra bu vergi yeniden toplanmaya başlandı. Bunlara ilave olarak Osmanlı fethi ile Tuz gölü İslami bir nitelik kazandı. Çünkü Müslümanların ilk Kıbrıs seferinde, hicri 649 yılında, Kıbrıs'ta şehit olan Hz. Muhammed'in süt teyzesinin mezarı bu göl yakınlarında keşfedildi. Mezarın bulunduğu yerde bir türbe ve tekke inşa edildi. Artık Tuz gölünün İslami bir niteliği vardı. İlk kez bu çalışmada kullanılan orijinal Osmanlı arşiv belgeleri dayanan bu araştırma incelenen dönemde, Kıbrıs'taki tuz gölünün sosyal, ekonomik ve dini karakterini ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır.

INTRODUCTION

The last three decades of the 16th and first decades of the 17th centuries were a period of change in Cyprus - new rulers, new taxation, new religious tradition, and new people. The social and economic structure reflected the changes brought about by Ottoman rule in taxation, population, and administrative policy. To understand the implications of the new regime, and to decide whether the Ottomans maintained some of the predecessor's taxes, it is obviously necessary to examine contemporary historical documents that show the activities of the local authorities under the direction of the central government, and not to rely on rumours or travellers' accounts. One of the key sources are the budget registers (in this case, *ruznamçes*) that are preserved in the Ottoman archives. The official budget registers created by the new rulers contain a considerable amount of data not only on the revenue and expenditure of the island but also on the administrative, social, financial, and economic conditions of the *reaya* (non-Muslims) in the first eight decades of Ottoman rule. These registers show that some Venetian, or rather Frankish feudal taxes and labour services survived even though the new regime abolished or decreased some of these taxes. The other point is that Cyprus under Ottoman rule gained permanently an Islamic character.

On 18 March 1608, or thereabouts, an Ottoman official, Mustafa Çavuş, arrived in the capital of Cyprus with a commission from the Sultan. He was one of the agents of the Ottoman Grand Vizir (*Sadrızam*) and commander of the Ottoman Army (*serdar-ı ekrem*). He brought a decree stating that he had been appointed as state agent (*emin*) and clerk (*kâtib*) for certain taxes. It was his duty to collect those taxes for the year 1017 (1608-1609); they included the poll tax (*cizye*), the salt tax (*resm-i milh*) and some others. The revenue from the poll tax would be sent immediately to the capital of the Ottoman Empire to pay the salaries of the Ottoman troops engaged in the campaign being fought on the eastern front against Iran. Under the terms of the decree, which had been issued on 1 February 1608, the governor of Cyprus and the local treasurer were to help him; the poll taxpayers, who were assessed at 4 *akçe*, per households (*hane* or *nefer*) and who were also to pay the salt tax (KŞS, no.2, p.27).

A good deal is known concerning the poll tax in Cyprus at this time (Jennings, 1992:191-199; Dündar, 1998: 252-258; Lepida, 2015: 21-41; Dündar and Aydın, 2012: 77-98; Dündar, 2012: 125-146). But as far as the salt tax is concerned this decree gives rise to some questions about Ottoman economic policy in Cyprus. This is especially the case because some modern researchers, such as Halil İnalçık (1971) and David Brewer (2010), believe that the Ottomans abolished the Venetian salt tax. In fact, we do not know the nature of the salt tax nor whether the new rulers levied a new one or maintained the former one. This is because the taxation system created by the Ottomans in Cyprus has not been studied comprehensively and the similarities or differences between the Venetian and Ottoman systems have not yet been fully identified. Answers to these questions will contribute to the social and economic history of Ottoman Cyprus. Until now there has been no study of the salt tax at this period, though it was one of the sources of revenue for the Cyprus treasury and was paid only by non-Muslim households (Jennings, 1993:192).

The first researcher to mention the Ottoman salt tax was George Hill (Hill, 1952:29) and later Christos L. Dournas (Dournas, 1968:149). Without indicating either the date or the amount these researchers, in 1952 and 1968, respectively, wrote that the salt tax was one of the regular taxes raised under Ottoman rule. The third researcher was Ronald Jennings who stated that in 1608 some villagers in the district of Mesariye were forced to pay four *akçe* of salt tax per *nefer* (Jennings, 1993: 34). He did not, however, focus on this record and probably considered that it was a local obligation. But it was not. Mehmet Akif Erdoğan made some important findings about the production and transportation of Cyprus salt under the Ottomans, but he was not interested in the salt tax (Erdoğan, 2008:273-285). Although Harid Fedai published a short research paper about the salt of Cyprus, he only summarized

some travel accounts published in Cobham's famous publication entitled *Excerpta Cypria*. He did not mention the salt tax during the Ottoman period, but those of the Lusignans and Venetians depending on the above-mentioned publication (Fedai, 2012:316-332). Raif İvecan's study focused on the salt production in the nineteenth century (İvecan: 2012:397-418). Lütfi Güçer studied the Ottoman government's monopoly on salt, including its production and trade, from the start of 15th century to the end of the 17th century. He mentioned only that Cyprus had salt works and that its annual value was 100.000 *akçe*, but he did not otherwise comment on it (Güçer, 1963:97-143). One of the purposes of this research is to examine the salt tax, which was an important source of income for the treasury under both the Venetians and the Ottomans.

The salt works in Cyprus pre-Ottoman conquest seems to have had two specialities. One was social and economic, and the other was religious. In other words, one was mundane and the other divine. Therefore, the second main question of this research is whether the salt works maintained these features or not under the administration of the new rulers. If these characteristics were kept up by the Ottomans, what were the results of the Ottoman experiences? This is to ask how did the Ottoman conquest affect the traditions of the salt tax (or the salt works) in Cyprus? The revenue gained from salt during Frankish and Venetian rule is widely regarded as a decreasing income under the Ottoman regime, since the salt tax was supposedly annulled by the Ottomans, and they did not renew the fences of the salt lake or repair the ponds. So, this research firstly aims at discussing these arguments, focusing on the salt tax and the salt works. Secondly, depending mainly on Ottoman financial documents and travel accounts there will be an attempted to reveal the income raised by the Ottomans and focus on the salt tax during the period under question. Lastly, the religious aspect of the salt lake will be examined. Although the lack of the archival documents concerning these issues does make it impossible to produce detailed and exact findings, yet there is a chance of reaching meaningful conclusions and successfully producing an accurate record of human activities around the salt of Cyprus.

The Social and Economic Character of the Salt Lake

Some twenty years later from the Ottoman conquest, the traveller Cotovicus visited Cyprus in 1599, and had been fascinated by the scene of the salt lake near in Larnaca and recorded that "it is wonderful sight, and well worth a visit: one might think it a frozen sea, of snowy whiteness". (Cobham, 1969: 192) He added that the Venetians earned 50.000 scudi from salt a year (Cobham, 1969: 175). Cotovicus, of course, was not the only traveller who visited Cyprus and been affected by the salt lake during the first eight decades of Ottoman administration. Villamount (Cobham, 1969:184), Dandini (Cobham, 1969:184), Peter Teixeira (Hill, 1952:62-63), Henry de Beauvan (1604), William Lithgow (1610) and George Sundays (1610) all witnessed salt production in Cyprus (Demiryürek, 2019a:25-49). Another traveller, Della Vella, who journeyed to Cyprus in 1625 also paid attention to a different issue and indicated that "the Turks could not operate" the salt-works and took only 10.000 piasters annually (Cobham, 1969:302). Cotovicus (1599) had also harshly criticized Turkish lack of expertise (Cobham, 1969:192). On the other hand, he was almost the only traveller who gave a comprehensive description of salt production, together with a vivid description of the physical condition of the salt lake (Cobham, 1969:191-192) and human activity. Besides this, he recorded that "the salt collected, which affords a very large revenue, is an imperial right, and belongs to the Sultan" (Cobham, 1969:192). Some a hundred and forty years later the traveller, John Montague (1738), repeated the assertion of Turkish failures on the salt lake and stated that the Venetians gained more revenue from salt production than the Turks (Wallace and Orphanides, 1998:34-35). It is very interesting that in spite of their emphasizing Turkish negligence related to the salt lake, they observed that the salt-works were in operation, and despite everything the truth is that the Ottomans, more or less, made money from the salt-works in Larnaca throughout their rule.

As to the centuries prior to the Ottoman conquest, there is a chance of discovering the role of the salt in the social, economic, and religious life of the Cypriots, since some chronical sources and travel accounts have survived. For instance, Leontios Makhairas, in his famous chronicle, informed us that the Frankish King, James I (1382-1398), levied a tax on salt and in 1390s “everyone was to pay a bezant and to buy a measure of salt; from children to old men and monks, and every leaving soul. The total came to eighty thousand a year” (Makhairas, 1932:613). *Lusignan’s Chorography and Brief General History of the islands of Cyprus (1573)* recorded that rain and spring water were the sources of water for the salt lake and that “by mid-August the lake seems to be frozen into one piece”. The salt looked like marble and it was hacked out by the farmers with hoes, extracted and removed from the lake. The writer added that “ships, and smaller craft, carry the salt to Venice. I let you guess the value of this fruitful treasure each year” (Wallace and Orphanides, 2001:14).

The travellers Anthoine Regnault (1449), Pietro Casola (1494), Martin von Baumgarten (1508) and John Locke (1553) included in their observations concerning Cyprus salt in their travel books (Demiryürek, 2019a:27). In 1437 the salt lake was “a great source of revenue” and as a result of the treaty between the Mamelukes and King John “the duties on the sale of Cyprus salt throughout Syria were also removed” (Hill, 1972:516). The traveller Meggen (1542) reported there was a lot of salt in the Salines and the Republic of Venice got great deal of profit from the salt (Mogabgab, 2014: 99). In 1466 the salt lake contributed to the Cyprus treasury, in three ways. One was “exemption from the salt tax of a besant a head”. The second was the salt tax itself and the other was the revenue earned from its trade ((Hill, 1972:647).

Under the Venetian regime which succeeded the Lusignan rule in Cyprus, the contribution of the salt lake to the Venetian treasury was considerable, approximately 300.000 ducats a year, and as a monopoly it was operated by the government. In addition, it maintained the means of receiving the salt income. The legacy of the Frankish Kingdom to the salt revenue to the Venetian regime was that the serfs (*Paricis*) and the Francomatis had to pay the salt tax, in money or in personal labour in the salt-works. Exemption was also possible, on condition of making a certain payment. In 1490 the people living in Cyprus sent a petition to the government and stated that “all male villeins whether Parici or Francomati, and all females from the time of their marriage being over fifteen years old, paid a besant a head for salt”. They also complained that the collectors of the said tax had “forced them to pay before they reached that age.” Their demand was that all obligations related to the salt tax should be cancelled. It is understood that this request was not only rejected but also “the tax was extended to others” (Hill, 1972:814-815) Benjamin Arbel also emphasised that “all peasants had to pay the salt tax and animal tithe” under the Venetian regime (Arbel, 2009:183-226).

The Christian Character of the Salt Lake

Apart from the social and economic aspects, the salt of Cyprus also had a Christian religious tradition associated with it and Francesco Suriano who journeyed to the Eastern Mediterranean in 1484 mentioned and even stressed the religious character of the salt lake. According to his travel account, Saint Paul and Saint Barnabas visited this land and also when Saint Lazarus “passed by he asked from those who kept the vineyards a few grapes for the love of God. The alms was refused to him, and he asked what there was in a basket which hung near. They told him it was salt, but it was full of grapes. Then he laid a curse on them and said, ‘May all these vineyards turn to salt.’ And so it befell, for from that hour the vines dried up, and every year the water (is turned to salt).” The salt of Cyprus “becomes a perfect salt, white as snow, hard as stone, four fingers thick and sweet as violets.” They also built a church there in honour of Saint Lazarus to keep his memory alive (Cobham, 1969:48; Pringle; 2019:257-312). The traveller Casola (1494) was another voyager who touched on these mythical features. He said that the name of the salt lake was “San Lazarro” and took its name from a man who had wished that the

salt would never end. According to him although many people or vessels took salt as much as they required, the salt never did finish, and he had thought that it was a miracle. It was however prohibited for the salt to be conveyed to Venice without permission, except by smuggling (Mogabgab, 2014:149; Piri Reis, 2002:773). In addition, about forty years later the traveller Possot (1533) recorded that the name of the port where their ships were anchored was the *port of Lazarus*, and that there was a great lake with “a great abundance of white salt” that was produced and that one could see that there were “more than thirty heaps of salt as large as mountains”. He also mentioned the miracle of Saint Lazarus but a bit differently to that of Casola (Cobham, 1969:64).

About fifty-five years later, in other words during the first two decades of Ottoman administration, it seems that the belief about the salt lake and Saint Lazarus survived. The Traveller Reinhold Lubenau (1587-89) recorded that there was a salt-works called *Ponta de Salina* near Larnaca and from which was produced very good white salt. This salt-works was also named after Saint Lazarus, because of the church of Saint Lazarus and his grave which was located here. He also emphasised that the Grand Turk made a great deal of money from selling salt every year (Lubenau, 2018:666). Cotovicus (1599) only mentioned the Saint Lazarus’ church without mentioning anything about the myth (Cobham, 1969:190). Even though most of the subsequent travellers visiting Cyprus throughout seventeenth and eighteenth centuries, such as Villamount (Cobham, 1969:190), Della Valle (1625), Van Bruyn (1683) (Comham, 1969:175,213) and Pococke (1738) (Wallace and Orphanides, 1998:38), mentioned the salt lake and salt production, they did not cite the connection between the salt lake and Saint Lazarus. On the contrary, Van Bruyn and Pococke especially told us a new story: an Islamic tradition about the salt lake connecting it with Umm Haram bint-i Milhan, in Turkish referred as *Hala Sultan*, who was the foster daughter of Prophet Muhammad’s mother and took part in the first Islamic campaign to Cyprus in 649, and died there.

The Islamic Character of the Salt Lake

The prominent Ottoman writer, Katip Çelebi (1609-1657), reported in his famous book, *Cihannüma*, that “near the Kiti (Kitium, Larnaca) there is a lake where the water is salty. In the summer days it dries out and becomes salt (...). There is a marvellous *tekye* (dervish lodge) which had a lot of visitors. There is a sepulchre of a woman who was one of the women from the time of the Prophet Mahomet. This lodge has a sheik and he serves the visitors” (Katip Çelebi, 2008:613; Mehmet Hemdemî, 1880-81:592). Katip Çelebi did not mention any name but we can guess that this tomb belonged to Umm Haram bint-i Milhan. Another important point is that this sepulchre was near the salt lake (Demiryürek, 2018:483-510; Demiryürek, 2017a:39-67; Demiryürek, 2017b: 141-152; Demiryürek, 2019c:327,339).

This is one of the signs which pointed to the fact that the salt lake had begun to gain an Islamic character. In effect, some fifty years earlier from Katip Çelebi, an Ottoman document, the certificate of the Cyprus governor Kapudan Cafer Paşa’s foundation dated 17-27 May 1607 contained a statement about Umm Haram. Even though this statement did not name the place where Umm Haram was buried or where her tomb was, it explained that from the revenue from the farm, which was in Alaminio village in Larnaca district, two *kile* (one kile is equal to 20 oke) of wheat, had to be granted to the sheik of the tomb of Umm Haram (Demiryürek, 2017a: 43). In this research the date of that foundation was written erroneously as 1601. It must be 1607.

The most interesting two records, though, related to Umm Haram belong to the nineteenth century, but they refer to the first decade of the Ottoman conquest. The first record, dated 1248 (1832-33), explains that Kara Mustafa Paşa, conqueror of Cyprus, had granted a farm named *Ağroya* close to the village of Dipkarpas to the Umm Haram Tekke, as a foundation (*vakf*) and estate (*mülk*) (BOA, ML. VRDT.TMT. d.16153, p.23). The second record relates that some fields of the village of Çite in Larnaka district were parts of the abovementioned foundation and they had been left under the control of the

sheik of Umm Haram Tekke. The date of the formation of *Lala Mustafa Paşa Vakfı* in Cyprus was 1579 (Alkan, 2017: 797-808), only nine years after the conquest, so these records take on an important significance. Even though another document or record supporting these records has not been discovered from the period after 1607, the Ottomans were evidently aware of the aforesaid tomb and they had regarded it as important, by allowing it some revenue sources.

The relation between Umm Haram and Cyprus is well known. One of the most prominent historians of İslam, Belâzurî (d.892), recorded that Umm Haram was one of the participants in the first Cyprus expedition by the Muslims c.649 and she died and was buried there (El-Balazurî, 2013:179). One of the earliest chroniclers who contributed to this matter was the Byzantine Emperor, Constantine (VII) Porphyrogenetos (905-959) and he mentioned Umm Haram as being in Cyprus (Wallace and Orphanides, 1999:91; Bozkuş, 2018:135-169; Turan, 1964:209-227; Cobham, 1897:82). The Muslim Traveller Herevî (1174) recorded that when he visited Cyprus, he had seen the tomb of Umm Haram (Turan, 1964:210; Al Haravî, 1957:126).

The early sources did not tell us the place of her tomb exactly, but they pointed out the connection between Umm Haram and Cyprus (Hasluk, 1912/1913:182-190). It seems to have been the Ottomans who discovered its location in Cyprus. In consequence of the tomb of Umm Haram bint-i Milhan is believed as being on the banks of the salt lake; thus the salt lake gained an Islamic character. Moreover, due to the salt lake (and the salt) the Ottomans used *Tuzla* as the name for the district which covered the salt lake. In addition, later centuries witnessed that the Ottomans used the statement *in the neighbourhood of the salt-works (memlehâ kurbünde)*, when they indicated the tomb's location (BOA, AE.SMMD.IV.0042.04815.001; BOA, İE.EV.00028.03226.1; BOA, İE.EV.00035.04020.001; BOA,İE. ENB.00007.00731.001; BŞM.MHF.00038.00024.001;BOA, C.EV.00138.06875.001). In conclusion, the salt lake through both its name, *Tuzla*, which was given to a district (*kaza*), and the salt produced there, this salt gradually became inseparable from the Hala Sultan Tekke.

As for discovering the Umm Haram's tomb, Giovanni Mariti, who was the Imperial and Tuscan consul in Cyprus between 1760 and 1767, told the story of the discovery of Umm Haram's tomb in his travel account. He recorded that her sepulchre had been discovered by shepherds and a dervish in the early years of the eighteenth century (Mariti, 1909:151). Claude Delaval Cobham, who was one of the most prominent researchers on Umm Haram, repeated the Mariti's story and also evaluated the Arabic sources. He asserted that there was no Ottoman document about Umm Haram pre-1760. In addition, he translated an Ottoman manuscript by Umm Haram Tekye's Sheik İbrahim of 1795 into English and published in 1897 (Cobham, 1897: 81-101). Today, however, there were a lot of Ottoman documents related to Umm Haram pre-1760 and the discovery of Umm Haram's tomb was not in the early years of the eighteenth century, as stated by Mariti, but most probably was in the early years of the seventeenth century.

The Salt-Works in Cyprus and its Contribution to the Cyprus Treasury

About the salt-works in Cyprus and their contributions to the Cyprus treasury during Ottoman rule, for the time being, Demiryürek's recent publication contains comprehensive findings (Demiryürek, 2019a: 25-49). He stated that the Ottomans had calculated the annual revenue of the salt-works of Larnaca and Paphos in Cyprus as 102.490 *akçes* in 1572, but the income from salt-works in the first year's budget of Ottoman rule had been 71.253 *akçes* and that the Ottomans had grouped the salt-works into a single tax farm (*mukataa-i memleha*) and combined it with the tax farm for Cypriote customs (Demiryürek, 2019a:35-48). When the salt in Famagusta castle was sold, it also contributed 1.300 *akçes* and the total income from salt was thus 72.553 *akçes* (Sahillioğlu, 1967:1-33). Probably, this amount was one of the results of the post-war conditions, in that in mid-1572 the Cyprus treasurer complained that the salt had not been exported since foreign ships had not come owing to fear of the infidel navy and

that the islanders had not bought salt for they produced it themselves in shore of the sea. In consequence the income from salt had decreased (BOA, KK.d. 67, p.247).

In this context, it must be stated that the combination makes it impossible to calculate the real amount of the income from the salt-works. Demiryürek's research also revealed that the Ottomans made some expenditure on the salt works, for repairs or other needs of the salt-works between 1585 and 1595 (Demiryürek, 2019a:43-45) and that "some villagers had to work there to produce salt and support the revenues of the treasury of Cyprus (Demiryürek, 2019a:26). Some twenty-five years later, in 1621, the tax farm of the salt-works and the port customs of Cyprus still existed and the tax farmer named Mustafa paid 1.858.931 *akçe* to the Cyprus treasury. This revenue record also included the tax farm of the public treasury (*mukataa-i beytülmal-ı hassa ve amme* (BOA, MAD.d.406, p.26) just as in 1594 (Demiryürek, 2019a:40) and the farmer spent 200.000 *akçe* in the year 1621 (from April 1621 to October 1621) on producing the salt (*ihrâc-gerde-i milh-i miri*) (BOA, MAD.d. 524, p.32).

The voyager Cotovicus noted that the salt was excavated from the lake and removed to higher land by the "slaves" using assess. Although he did not explain the identity of the "slaves", they must have been some of the *Paricis* who were forced to labour for the state establishment under Cyprus law. Although Cotovicus criticized the Ottomans about the salt lake and comparing the Cypriots' social and economic conditions they were maintained under Venetian Rule, he did not record even one clause concerning the previous social and economic conditions (Cobham, 1969:198-199). As a result of these observations, it would be no exaggeration to say that the social and economic conditions of the islanders were changed permanently by the Ottomans.

The Salt as a Source of Bribes

A document dated August 1634 in the records of the Nicosia Kadı's court has an interesting feature related to the salt produced at the salt lake. In mid-August of 1634 Yusuf Bey, son of Perviz who lived in Nicosia and who was the supervisor (*nazır*) of the public treasury (*beytülmal-ı amme ve hassa*) and state agent (*emin*) of other tax farms went to court and brought a suit against El-hac Mahmut, who was a watchman of the salt-works and one of the men of the former Cyprus governor, the deceased Ahmet Paşa. Yusuf Bey told the court that when he was the superintendent of the tax farms, he took on debt from some persons for paying the Ottoman soldiers' salaries (*kul mevâcibi*) and that he had accumulated a great deal of debt, and before paying his debts he had been dismissed, and that his creditors had complained to Ahmet Paşa with the aim of tormenting him. He added that in order to get over the complaint, he paid a bribe of 320 carts of salt, (200 carts for the Governor, 40 carts for governor's clerk, 50 carts for governor's chamberlain (*kethüda*) and 30 carts for the governor's men). Mahmut conducted the sale at one piaster (*kuruş*) per cart, making a total of 320 piasters. The plaintiff Yusuf Bey demanded the court to take the aforesaid money from Mahmut Bey. Although his accusations were accepted by Mahmut Bey, the chamberlain of the son and inheritor of the former governor denied that his father was given 200 piasters by Mahmut Bey. After that the court asked Yusuf Bey if he had witnesses concerning the payment of 200 piasters or not. Since two witnesses supported Yusuf Bey's allegation, the court decided the governor's son should pay 200 piasters to Yusuf Bey (KŞS, sicil no.4, p.20).

This interesting record deserves to be interpreted. For one thing, an accusation about the bribe (*rüşvet*) concerning salt was accepted and decided by the court. Secondly, the record also stated that the price of one cart was one piaster (*kuruş*), approximately 80 *akçe* in 1634 (Ergenç, 2012:201). In 1604 the Venetians paid 71 *akçe* for a cart of salt (Demiryürek, 2010:237-254). Besides the oke and cart, another unit of measurement was the heap (*yığın*) and in October 1635 Komarizâde İbrahim Bey, son of Nasuh, applied to the Nicosia court. He said that he had sold ten heap of salt (*on yığın milh*) and taken 150.000 *akçe* from this sale. Thus, one heap of salt was worth 15.000 *akçe*. (KŞS, Defter no:4, p.122). This record

had been misread and misunderstood by Jennings. He wrote that “in that position İbrahim bey received 10 ta'yin (rations?) of salt (milh) from the notables (ayan) of Lefkoşa. He was to pay them 150.000 akçe within 30 days. (Jennings, 1993:324). In fact, İbrahim bey was seller, not buyer.

Even though these records are very important concerning the sale of salt in Cyprus during the last years of the sixteenth and early decades of seventeenth centuries, they do not explain what was meant by the measures of a cart of salt or a heap of salt. Yet, it can be guessed that one cart of salt was equal to about 80 oke and a heap of salt was about 15.000 oke. However, in 1595 and 1596 when the Cypriote authorities sent salt to the Ottoman palace in İstanbul, the ships' captains were paid 11 akçe per kile (Demiryürek, 2019a:43). Since one kile was about twenty oke (İnalçık 2009:444), , this means that the salt given to the ship's captains as the price of freight (*navlun keşfi*) was cheaper than the market price of the salt. This is an understandable issue; in that they served the Sultan. As a result, they would gain more profit from selling that salt.

As far as the sale price of the salt in Cyprus is concerned, one can find only very few records. In November 1594 an official price list stated that one oke (*vakıyye*) of salt cost 1 akçe (KŞS, Defter No:1-A, p.208; Erdoğan, 2012: 232) Jennings' analysis of “one vakıyye of salt was 2/3 'osmani” (Jennings, 1993:324) is incorrect. His other interpretations are also insufficient. He wrote that “in 1607 (1016) prices of five akce and 12 akce/vakıyye were recorded.” (Jennings, 1993:324) The first one must be “one mat of salt (*hasır-ı milh*) was five akçe”, (KŞS, Defter no.2, p.3; Erdoğan, 2012: 232) not *vakıyye* and it was not the market price of the salt. The second one, that is, “one *vakıyye* of salt is 12 akçe” did not belong to H.1016 (1607-8), but *Rebiülahir* 1044 (September 1634) (KŞS, Defter no.2, p.3; Erdoğan, 2012: 232). As a result, there are only two market prices available for salt during the period under review. When the market price of salt in 1594 is compared with that of 1634, the first one was cheaper than that of 1634. The reason of the increase of the salt's market price could be due to the decrease of the akçe's value in those years (Ergenç, 2012: 193-203).

Besides its use a bribe, salt seems to have been a source of another kind of corruption. When a Sultan's command dated 11 July 1619 reached Cyprus, the accused person Perviz Bey, who was the tax state agent (also tax farmer) of the tax farm of salt-works in Cyprus for twenty years, had died. According to this imperial order, Perviz Bey had forced a pedestrian (*yaya*) to pay one gold coin and a person who had donkey to pay two gold coins every year for twenty years. These people, probably, did not want to work in the salt-works (Erdoğan, 2012:238) and although the said tax farmer had collected those amounts on behalf of the state treasury, the illegal money had not been handed over to it. Because of a complaint to the Nicosia court before the Cyprus governor, Ahmet Paşa asked Perviz Bey if he had an official document (*temessük*) empowering him to collect those coins. Since he could not show an official document, the court decided that Perviz Bey had to pay some two hundred gold coins to the state treasury. Since Perviz Bey had died before paying his debt and the governor had been dismissed, the said imperial command ordered the judge of Nicosia Court and the treasurer in Nicosia to take the two hundred gold coins from Perviz Bey's inheritors, his son, and men, at once (KŞS, Defter no.3, p.53; Erdoğan, 2012:238-239).

The Salt Tax

Of course, the salt tax was not invented by the Ottomans. According to Gilmore, salt was an important commodity and salt tax “probably has been a more nearly universal tax than any other” (Gilmore, 2009:1011-1015). Salt tax was first levied in ancient China (Bass-Becking, 1931:1013). In the sixteenth century the French paid a salt tax called *la gabelle* (Sands and Higby, 1949: 145-165; Dewald, vol.1, 2004:282; vol.2, 2004:415; Lindsay, 1966:141-160). In the following century Tsar Alexis I of Russia (1645-1676) ordered the Russian people pay the salt tax (Dewald, vol.1, 2004:39). As for Venice, trade in salt and slaves was important (FitzSimons, 2013:18) and throughout the period of Venetian rule in Cyprus salt was one of the important

sources of revenue (Piri Reis, 2002:768; Jennings, 1993:297-298; Wallace and Orphanides, 1998:8) in terms of both trade and taxation (Hill, 1972:814). In Cyprus, the salt tax called "the salt-contribution or *mète du sell*" created by James I (1382-1398) during the Frankish period, was inherited by the Venetians, who were the successors of the Lusignans. In 1490, the second year of the Venetian occupation, people in Cyprus complained about the salt tax, which even girls and boys below the age of fifteen had to pay. Venice ignored the complaint (Hill, 1972:814-815; İnalçık, 1971:70).

Soon after the Ottoman conquest an imperial edict dated 18 October 1572 decreed that the *reaya* in Cyprus had to pay a Venetian tax called *tuz hakkı* (or salt-tax) at the rate of 5 *akçe* per head. In other words, if a man had a son or sons and a daughter or daughters, he had to pay 5 *akçe* per son and daughter (TKGM. TADB.TTD. 64, varak 1-b). Because the Sultan did not mention the future of this tax in his edict about taxes following the conquest, all researchers have concluded that the Ottomans had abolished it (İnalçık, 1871:70; Gazioğlu, 2000:23; Dündar, 1998:287; Erdoğan, 2008:278; Brewer, 2010:137).

It seems that "together with the abolition of the salt tax went that of forced labour consisting in the obligation for the peasant to work for two or three days per week on the land of the feudal lord" (İnalçık, 1971:70-71). In essence, the tax farmers intended to demand from the peasants to pay 3 *akçe* a day of forced labour and they offered this proposal to Lala Mustafa Paşa soon after the capture of Nicosia in 1570. Their demand was rejected (İnalçık, 1971:73-74). There is no doubt that their offer contained the former salt tax. Two years later, in mid-1572 the Cyprus treasurer claimed that the revenue of the Cyprus salt decreased due to post-war conditions, the threat of infidel navy and behaviour of the islanders, such as not purchasing the salt but producing it themselves. He requested clearly that the Sultan send an imperial command to him, so that he could demand all men and women residing in Cyprus to pay 5 *akçes*. In other words, he wanted to revive the old salt tax. This issue was submitted to the Sultan on 21 September 1572. In his response dated 22 September 1572, although the Sultan ordered that the officials in Cyprus would prevent the islanders from producing salt in the shore of the sea and they would induce them to buy salt from the state officials. But he said nothing about the suggestion related to the 5 *akçes* of the salt tax (BOA, KK.d.67, p.247) and this vagueness was repeated once again in the firman dated October 1572 (Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi, 64 Numaralı Kıbrıs Tahrir Defteri, p.488). However, in 1608 the *zimmîs* who had settled in Cyprus had to pay the *resm-i milh* (salt tax) at the rate of 4 *akçe* per household (KŞS, Defter No:2, p.27). This record shows that the Ottomans did not abolish the salt-tax but that they collected it at a reduced rate during the period under review.

The Ottomans Re-imposed the Salt Tax

The year H. 1010 (1601-1602) illustrates the nature of the Ottoman salt tax during the period under examination. In 1601, three decades after the conquest, the Ottoman authorities in Cyprus established a new tax farm called *mukataa-i resm-i milh* (tax farm for the salt tax). They conferred it on a tax farmer named Perviz Bey for three years from 2 July 1601 to 30 May 1604. In other words, Perviz Bey purchased the right on the salt tax farm. Over those three years he undertook to collect a tax called *resm-i milh*. On 8 January 1604 Perviz Bey paid 28.480 *akçe* to the treasury, for the year H.1012 (1604). According to the records, 7.120 adult males, who were due to pay *cizye*, *patrikiyye* and *şem'hane* taxes as well, had paid 28.480 *akçe*, or 4 *akçe*, per household (BOA, MAD.d.2522, p.6). At the end of this three-year period the salt tax farm was abolished, and the salt tax was collected with the poll tax every year. However, in 1605 Perviz Bey remained the person collecting the salt tax and on 17 July of that year he handed 120.480 *akçe* to the Cyprus treasury. The number of taxpayers was 30.120 (BOA, MAD.d.323, p.25); each *nefer* paid 4 *akçe*.

There is some evidence pointing to the reasons why the Ottomans levied the salt tax during this period. According to two decrees dated 5 June 1594 and 7-17 August 1594, Perviz Bey, the supervisor (*nâzır*) of the salt-works, customs, and other revenues for this tax farm, complained about the employees in the salt-works. He said that some of them had refused to work on the grounds that they were officially exempted from this kind of employment. According to him, this had reduced the revenue of the tax farm. In its turn, this had reduced both his income, as supervisor, and that of the treasury. As a result, the Sultan sent two

decrees to the authorities in Cyprus. Their purpose was to help Perviz Bey and to lay down that the documents exempting some villages or villagers from employment in the salt works were to be disregarded (KŞS, Defter No:1-A, p. 114,116). In the light of the reduction in state revenue it is not surprising (especially if corruption had become widespread) that in 1601 the central government decided to levy a tax on all *zımmis* in Cyprus and to create a new salt tax.

Although the evidence for this tax is not clear, it seems that it was levied in 1606 and 1607. As for 1608, a decree on 1 February that year ordered the authorities in Cyprus to levy a salt tax at the rate of 4 *akçe* per *nefer*. Accordingly, on 29 June 1608 for the *resm-i milh-i miri* 89.680 *akçe* was collected by *emin* Mustafa Ağa, who was responsible for gathering this tax along with the poll tax. But the figure for the number of *nefers* paying this was 22.420 (BOA, MAD.d.4399, p.14), not 30.717 as stated in the Sultan's order (KŞS, Defter No:2, p.27). Jennings wrote that "for 1608 (1017) some villagers in Mesariye district were required to pay four *akçe/nefer* salt tax (*resm-i milh*), among other taxes" (Jennings, 1993:324). It, however, is emphasized that it is not only the *zımmis* in Messaria but also all *zımmis* in Cyprus would pay this tax. The total amount of *resm-i milh* for the following year was 106.600 *akçe*, paid by 26.650 taxpayers in Cyprus. This tax was collected by Perviz Bey on behalf of Mustafa Çavuş, who was responsible for it along with the *cizye* (BOA, MAD.d.434, p.68).

As for 1612, a decree dated 15 December 1611 was sent to a Cypriote. It stated that Ali Ağa, who was on the staff of Nasuh Paşa, *sadrazam* and *serdar-ı ekrem* (Grand Vizir and Commander of the Ottoman Army), and Ahmet Çelebi, the scribe responsible for poll tax, had been commissioned to collect the various taxes including *resm-i milh*. The other named authorities were Dilaver Paşa, the governor of Cyprus, and Yunus Efendi, *Defterdar-ı Kıbrıs* (Cyprus treasurer). The Cyprus *ruzmançe* of 1612 informs us that these same authorities carried out their duties and that 26.828 *nefer zımmî* living in Cyprus paid a total salt tax of 107.312 *akçe*, at the rate of 4 *akçe* per household (BOA, MAD.d.441, p.20-21).

Some fifteen years later, a document in the Ottoman archives shows that non-Muslims in Cyprus paid the salt tax in 1626 and 1627. In 1626, 20.000 *hane zımmî* paid 80.000 *akçe* for salt tax, 4 *akçe*, per household. Next year 21.500 tax-payers paid 86.000 *akçe*, again at 4 *akçe*, per *hane*. The officials responsible for collecting the salt tax with the poll tax were Musa Çavuş and his business partner İlyas Çerkes (BOA, MAD.d.3922, p.134-135).

In brief, during the period under review the salt tax was levied each year from 1601 onwards. Though the amount for each household did not change, the number of taxpayers did: 7.120 *hane*, 30.120 *nefer*, 22.420 *nefer*, 26.828 *nefer*, 20.000 *hane* and 21.500 *hane* for 1604, 1605, 1608, 1612, 1626 and 1627 respectively. These figures also show the number of *cizye* taxpayers in those years, since salt tax was collected from those obliged to pay the *cizye*. From 1627 to 1636 non-Muslims in Cyprus continued to pay the salt tax (*an akçe-i milh-i miri*). But the amount was not increased. In 1634 (BOA, MAD.d.3636, p.38) and 1636, 20.000 *nefer zımmî* paid 80.000 *akçe*, or 4 *akçe*, per household (Topkapı Sarayı Arşivi, Defter No:07937.000.1.00).

Spending of the Salt Tax

Budget records make it possible to determine some of the activities on which the salt tax was spent, though not all of them. For instance, the *resm-i milh-i miri* of 89.680 *akçe* collected in 1608 was used for the salary of Governor of Cyprus, Cafer Paşa. The law required that a certain amount of barley and wheat had to be given to the governors of Cyprus every year. In June 1608, in lieu of barley and wheat, Cafer Paşa was given 86.680 *akçe*; this sum had been collected as salt tax over a period of one month and twenty-six days (BOA, MAD.d.4399, p.14).

An imperial edict dated 18 February 1629 shows that there was an element of corruption in levying the salt tax of Cyprus. The edict was issued because the Cyprus governor and treasurer of Cyprus had reported to the Sultan that over a period of three years the supervisor (*nazır*) of the salt-works had collected the tax for himself instead of paying off the debts of the state agents (*emins*). This had adversely impacted on the treasury's revenue. The Sultan therefore ordered the governor and treasurer to put a stop to the supervisor's illegal practices to protect the treasury's revenue. Instead, they were required to ensure the revenue was used for treasury expenditure (BOA, MAD.d.3457, p.73). Two other documents lead to the same

conclusion. Although the poll tax records for 1036 (1626-1627) contain some data about the salt tax (BOA, MAD.d.4962, p.71), the poll tax register dated H.1038 (1628-1629) does not mention it (BOA, MAD.d.3922, p.62). Following the edict of February 1629 it is reasonable to conclude that the authorities in Cyprus continued to collect the salt tax. As mentioned above, in 1636 the salt tax was collected at the rate of 4 *akçe* per household (Topkapı Sarayı Arşivi, Defter No:07937.000.1.00).

An Old Tradition

It is therefore clear that in Cyprus the Ottomans levied the salt tax at a lower rate than the Venetians and that they started to do so in 1601, thirty years after the conquest. It is also important to note that during the period under review, in contrast to non-Muslims in Cyprus, Ottoman subjects living in other parts of the Empire, whether Muslim or non-Muslim, did not pay a salt tax. It is also clear that the rate of 4 *akçe*, per household in Cyprus was less than that levied by the Venetian administration, which was 5 *akçe* for each man, adult daughter, and son. Moreover, it must be remembered that from 1570 until 1601 when this tax was re-imposed, the value of the Ottoman *akçe* fell, having been twice devaluated, in 1585 and 1600 (Ergenç, 2012:193-203). In other words, the value of the *akçe* of 1570 was not the same as that of 1601. Thus 30 years after the conquest the Ottoman authorities re-imposed an old tax in Cyprus, the *adet-i kadim*. It is also important to note that this tax was not a duty on the export or import of salt, or on its internal trade. It was a capitation tax, as in France (Lindsay, 1966:5060), paid by non-Muslims in Cyprus. Salt thus contributed to the Cyprus treasury in two ways: a general impost paid by non-Muslims, and the money paid by the salt-works tax farmers.

The 4 *akçe* per household salt tax was not high. On 15 July 1608 the Nicosia court judged that the living costs of a boy named Ali bin Şaban amounted to 8 *akçe* a day (KŞS, Defter No.2, p.9). According to some of the further court decisions, living costs in October 1610 (KŞS, Defter No: 3, p.86.), January 1635 (KŞS, Defter No: 4, p.72) and February 1636 (KŞS, Defter No: 4, p.140) were 4 *akçe*, 4 *akçe* and 6 *akçe* a day respectively. A court ruling of 3 October 1610 stated that although the market price of 1 *kafiz* (dry measure of about 250 pounds) of barley was 5 *akçe*, a janissary named Hacı sold one for 6 *akçe* (KŞS, Defter No:3, p.73). Some 25 years later 17 June 1635 1 oke of roasted chickpeas was 8 *akçe* and on 31 October 1636 1 oke of fresh fish was 25 *akçe* (KŞS, Defter No:4, p.109, 209). Consequently, when the Ottomans captured Cyprus in 1570, the value of the salt tax was 5 *akçe*, paid by mature islanders, equivalent to 1/6 gold coin. But when the Ottomans re-imposed this tax in 1601 as 4 *akçe* per household, one gold coin was worth 120 *akçe*. Their burden was equivalent to 1/12 of a gold coin.

Does the Record Deceive?

Linda Darling, in her well-known study entitled *Revenue-Raising & Legitimacy* published in 1996, analysed a Sultanic command sent to Cyprus concerning the poll tax (*cizye*) of H.1026 (1617-18) (Darling, 1996:189) and concluded that a household (*hane*) of the non-Muslims (*reaya*) living in Cyprus had paid 337 *akçe* (Darling, 1996:212). Her analyses are partly incorrect but her conclusion about the amount of poll tax is wrong. Because this total, that being 337 *akçe*, consisted of six taxes, including the poll tax, paid by non-Muslims and as I evidenced in one of my recent studies, the two of them were the *resm-i patriklik*, at 8 *akçe* per household and the *şem'ane resmi*, at 5 *akçe* each household (Demiryürek, 2019b:79-99). As I demonstrated in this present study, one of the six taxes was the salt tax (*resm-i milh-i miri*), at 4 *akçe* per household. As a result, the total of 337 *akçe* was not the amount of the poll tax in Cyprus in 1617-18. On 28 Muharrem 1021 (31 March 1612), non-Muslims residing in Cyprus paid 5.503.179 *akçe* for the poll tax. This amount was paid by 26.828 household, at 200 *akçe* per household (BOA, MAD.d. 441, p.20). It must be added that in H. 1038 (1628-29) the poll tax paid by a household was only 220 *akçe* (BOA, MAD. D.3922, p.62). It is therefore impossible for 337 *akçe* poll tax to be paid by a household in Cyprus for H.1026 (1617-18).

In H.1068 (1657-58), the *reaya* resident in Cyprus paid a total of 5.425.070 *akçe*. The record reported that this amount was paid as the poll tax by 17.848 households, equating to 446 per unit and added to that the central government increased it by five *akçe* in that year, resulting in 451 *akçe* for each household. As a result, the poll tax collector collected 8.058.368 *akçe* for the poll tax (BOA, MAD.d. 4878, p.50). When this record is

analysed and compared with other poll tax records for Cyprus, there is evidence that this amount of 451 *akçe* per household, was not the only poll tax, but an amount which consisted of six taxes. To sum up, the records do not lie but must be analysed very carefully and it deserves more attention.

CONCLUSION

The salt lake in Cyprus represents the bi-religious cultural and political character of Cyprus, Christian and Muslim, more clearly than previous centuries from the Ottoman conquest onwards. Besides this structure, salt lake maintained its importance as an economic source for the treasury during both the Frankish period and Ottoman regime.

In the overall context of the development of the financial system put into force by the new rulers and the changing social and religious structure of the island (in this particular case the salt tax and the salt lake), the revenue arising from salt and the Islamic experience seems a break with the financial system of Venetian rule and Christianity. While the salt tax was mainly paid by the *Parici* and *Francomati* under the Venetian regime, it was cancelled during the first three decades of the Ottoman administration and in 1601 it was re-imposed, on condition that the difference between the *Patrici* and *Francomati* who constituted the majority of Cypriot society during the Venetian period, were reclassified as simply non-Muslims and Muslims. The salt tax was paid by all non-Muslims in the island. During the new regime this tax was not an individual responsibility, but one placed on the household.

In the following decades the salt tax was an inseparable part of an annual tribute paid by non-Muslims, the poll tax, and they became integrated towards to the mid-seventeenth century, to the extent that the total revenue recorded in the poll tax register was the poll tax. But is it untrue? Apart from the poll tax paid by per family or household, this amount contained the salt tax and some other annual tributes paid by non-Muslims. The Cyprus salt tax under the Ottomans - an inheritance of the Venetian times - continued during the period under review, particularly from 1601 onwards. The conclusion previously reached by researchers into the Cypriot economy that the Ottomans repealed this tax is therefore not correct. The rate of 4 *akçe*, per household levied on non-Muslims was not however heavy. These conclusions demonstrate that Ottoman records on the financial system in Cyprus deserve more careful attention, and that by using them it will be possible to analyse the taxation system in Cyprus more comprehensively.

The Ottoman conquest of Cyprus seems to have brought about great changes in the history of the salt lake in Cyprus. Its divine and mundane status somehow managed to continue, but it also gained an Islamic character under Ottoman rule. In consequence, the salt lake of Cyprus influenced the history of Cyprus not only through its contribution to the ruler's treasury but also because it shows some instances of changes, in which Islamization of the island and transformation of the islanders worked in tandem.

Acknowledgements

I would like to thank J. Malcolm Wagstaff, Stephen Boys Smith and Craig Encer for the helpful comments and suggestions that they offered and editing the manuscript of this article.

<i>"COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları:</i>	
Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı

	bildirilmiştir.
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.	
<i>The following statements are made in the framework of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors":</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Double-Blind Peer Review:	External-independent
<i>This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.</i>	

REFERENCES

Ottoman Archives (BOA)

- BOA, Ali Emiri IV. Mehmet (AE.SMMD.IV), 0042.04815.001.
 BOA, Bâb-ı Defteri Muhasebe Kalemi Muhallefat Halifesi (D.BŞM.MHF), 00038.00024.001.
 BOA, Cevdet Evkaf (C.EV), 00138.06875.001.
 BOA, İbnülemin Ensab (İE. EN), 00007.00731.001.
 BOA, İbnülemin Evkaf (İE.EV), 00028.03226.1.
 BOA, İbnülemin Evkaf (İE.EV), 00035.04020.001.
 BOA, Kamil Kepeci (KK.d), 67.
 BOA, Maliyeden Müdevver Defterler (MAD.d), 323, 406, 434, 441, 524, 2522, 3457, 3636, 3922, 4878, 4962.
 BOA, Temettuat Defterleri (ML. VRDT.TMT. d), 16153.

Published and Unpublished Sources

- Al-Haravî. (1957). *Guide Des Lieux De Pèlerinage*. Damas: Institute Français De Damas.
 Alkan, M. (2017). Lala Mustafa Paşa'nın Kıbrıs Vakıfları: Kıbrıs'ta Vakıf, İmar ve İskân. (Ed. O. Köse). *Tarihte Kıbrıs* in (s. 797-808). Bursa: D9kuz10beş Reklam Organizasyon.
 Arbel, B. (2009). Cyprus Population Under the Venetian Rule (1473-1571): A Demographic Study. *Cyprus, Under the Franks and Venice, 13-16th Centuries* in (p.183-226). Aldershot, Burlington USA, Singapore, Sidney: Ashgate Variorum.
 Bass-Becking, L.G.M. (1931). Historical Notes on Salt and Salt-Manufacture. *The Scientific Monthly*, 32(5), 434-446.
 Bozkuş, Mehmet Ali. (2018). Geç Ortaçağ'da Tutulmuş Türk Tarihine Dair Kıbrıs Kronikleri. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, 63, 135-169.
 Brewer, David. (2010). *Greece: The Hidden Centuries*. London and New York: I.B.Tauris.
 Cobham, Claude Delaval. (1897). The Story of Umm Haram. *The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, 81-101.

- Cobham, Claude Delaval. (1969). *Excerpta Cypria: Materials for a History of Cyprus*. New York: Kraus Reprint Co.
- Darling, Linda. (1996). *Revenue-Raising and Legitimacy: Tax Collection and Finance Administration in the Ottoman Empire 1560-1660*. Leiden, New York, Köln: E.J. Brill.
- emiryürek, Mehmet. (2010). The Commercial Relations between Venice and Cyprus After the Ottoman Conquest (1600-1800). *Levant*, 2, 237-254.
- Demiryürek, Mehmet. (2017a). Kıbrıs Hala Sultan Tekkesi Evkafı. (Ed. M. M. Söylemez). *Osmanlı Döneminde Kıbrıs Vakıfları* in (p.39-67). Lefkoşa: Yakındoğu Üniversitesi Yayınları.
- Demiryürek, Mehmet. (2017b). Kıbrıs Temettuat ve Nüfus Defterlerine Göre XIX. Yüzyıl Ortalarında Hala Sultan Tekkesi (1830-1857). (Eds. İ. Güleç and H. Şahin). *Kıbrıs'ın Fethi ve Hala Sultan* in (p.141-152). İstanbul: Kıbrıs Sosyal Bilimler Üniversitesi Yayınları.
- Demiryürek, Mehmet. (2018). Kıbrıs Hala Sultan Tekkesi Şeyhleri Üzerine Bir Araştırma (1570-1878). *Belleten*, 294, 483-510.
- Demiryürek, Mehmet. (2019a). The Tax Farm for the Salt-Works and Port Customs of Ottoman Cyprus (1570-95). *Turkish Historical Review*, 10, 25-49.
- Demiryürek, Mehmet. (2019b). The Price of the Faith: Mukataa-i Patrikiyye-i Cezire-i Kıbrıs and Mukataa-i Şem'hane. (Eds. M. Demiryürek, S. Boys Smith, M. N. Michael, A. E. Özkul). *Studies on Ottoman Nicosia: From the Ottoman Conquest to the Early British Period* in (79-99). İstanbul: The Isis Press.
- Demiryürek, Mehmet. (2019c). XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Kıbrıs Hala Sultan Evkafı Mütevellileri (1722-1878). *Gazi Akademik Bakış*, 24 (2019), 327-339.
- Dewald, Jonathan. (2004). (Ed.) *Europe 1450 to 1789: Encyclopedia of the Early Modern World*. Vol.1, New York, London, San Francisco and Munich: Charles Scribner's Sons.
- Dewald, Jonathan. (2004). (Ed.) *Europe 1450 to 1789: Encyclopedia of the Early Modern World*. Vol.2, New York, London, San Francisco and Munich: Charles Scribner's Sons, 2004.
- Dournas, Christos L. (1968). History and Cyprus Problem. *Social Science*, 3, 146-152.
- Dündar, Recep and Mesut Aydın. (2012). 3924 Nolu Cizye Defterine Göre Kıbrıs Eyaleti Baf ve Kukla Kazalarında Gayrimüslimler (H.1061/M.1650-51). *TÜBAR*, 31, 77-98.
- Dündar, Recep. (2012). H.1053-M.1643 Tarihli 8428 No'lu Cizye Defteri'nin Tanıtımı ve Değerlendirilmesi. *History Studies*, 4, 125-146.
- Dündar, Recep. (1988). *Kıbrıs Eyaleti (1570-1670)*. (Unpublished PhD Thesis). Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- El-Belazurî, Ahmet b. Yahya. 2013). *Fütûhu'l Buldân*. Trns. Mustafa Fayda, İstanbul: Siyer Yayınları.
- Erdoğan, Mehmet Akif. (2012). Osmanlı Kıbrıs'ında Tuz Üretimi ve Sorunları. (Ed. E.G. Naskali and M. Şen). *Tuz Kitabı* in (p.273-285). İstanbul: Kitabevi.
- Erdoğan, Mehmet Akif. (2008). *Kıbrıs'ta Osmanlılar*. Lefkoşa: Galeri Kültür Yayınları.
- Ergenç, Özer. (2012). *Osmanlı Tarih Yazıları*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Fedai, Harid. (2012). Kıbrıs'ta Tuz İşletmeciliği. (Ed. E.G. Naskali and M. Şen). *Tuz Kitabı* in (p.316-332). İstanbul: Kitabevi.
- FitzSimons, Anna Katelin. (2013). *The Political, Economic and Military Decline of Venice Leading up to 1797*. (Unpublished Master Thesis). Texas.
- Gazioğlu, Ahmet. (2000). *Kıbrıs'ta Türkler*. Lefkoşa: Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi.
- Gilmore, W. Harlan. (2009). Cultural Diffusion Via Salt. *American Anthropologist*, New Series, 57(5), 1011-1015.
- Güçer, Lütfi. (1963). XV-XVII Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Tuz İnhisarı ve Tuzlaların İşletme Nizamı. *İktisat Fakültesi Mecmuası*, 23 (1-2), 97-143.
- Hasluk, F.W. (1912/1913). Graves of the Arabs in Asia Minor. *The Annual of the British School at Athens*, 19, 182-190.
- Hemdemî. (1298/1880-1881). *Solakzade Tarihi*. İstanbul: Mahmut Bey Matbaası.
- Hill, George. (1972). *A History of Cyprus*. Vol.3, Cambridge: Cambridge University Press.

- Hill, George. (1952). *A History of Cyprus*. Vol.4, Cambridge: Cambridge University Press.
- İnalçık, Halil. (1971). Ottoman Policy and Administration in Cyprus After the Conquest. *Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi (14-19 Nisan 1969), Türk Heyeti Tebliğleri* in (p.59-77). Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- İnalçık, Halil (2009). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Sosyal ve Ekonomik Tarihi*. Vol.1, 1300-1600, trns. Halil Berktaş, İstanbul: Eren Yayıncılık.
- İvecan, Raif. (2012). Tanzimat'ın İlanından Kıbrıs'ta İngiliz İdaresinin Tesisine Kadar Tuzla Memlehası. (Eds. E.Balta, T. Stavrides, I. Theocharides). *Histories of Ottoman Larnaca* in (p.397-418). İstanbul: Isis Press.
- Jennings, Ronald C. (1993). *Christians and Muslims in Ottoman Cyprus and the Mediterranean World 1571-1640*. New York and London: New York University Press.
- Katip Çelebi. (2008). *Cihannüma*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A. Ş. Yayınları.
- Lepida, N. Styliani. (2015). Monasteries and the Ottoman Poll Tax (Cizye) in the 17th Century. *Archivum Ottomanicum*, 32, 21-41.
- Lindsay, J.O. (1966). Monarchy and Administration. *The New Cambridge Modern History* in (p.141-160). Cambridge: Cambridge University Press.
- Lindsay, J.O. (1966). The Social Classes and the Foundations of the States. (Ed. J.O. Lindsay). *The New Cambridge Modern History* in (p.50-65). Cambridge: Cambridge University Press.
- Lubenau, Reinhold. (2018). *Reinhold Lubenau Seyahatnamesi: Osmanlı Ülkesinde 1587-1589*. Trns. Tukis Noyan, İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Makhairas, Leontios. (1932). *Recital Concerning the Sweet Land of Cyprus Entitled 'Chronicle'*. Vol.1, ed. R. M. Dawkins, Oxford: At the Clarendon House.
- Mariti, Giovanni. (1909). *Travels on the Island of Cyprus*. Translated into English by Claude Delaval Cobham, Cambridge: at the University Press.
- Mogabgab, Theophilusa H. (2014). *Supplementary Ecccerpts on Cyprus (Kıbrıs Yazılarına Ek)*. Trns. Ali Çakıroğlu, Lefkoşa: Galeri Kültür Yayınları.
- Piri Reis. (2002). *Kitab-ı Bahriye*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Pringle, Denys. (2019). The Protestant Tombs in Orthodox Churchyard of St Lazarus in Larnaca and Environs, 1673-1849. *Επετηρίδα του Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών*, XXXIX, Λευκωσία 2019, 257-312.
- Records of the Nicosia Kadı's Court (KŞS), 1-A, 2, 3, 4.
- Sahillioğlu, Halil. (1967). Osmanlı İdaresinde Kıbrıs'ın İlk Yılı Bütçesi. *Belgeler*, 7-8, 1-33.
- Sands, Theodore and Chester, Penn Higby. (1949). France and Salt Tax. *The Historian*, 11 (2), 145-165.
- Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü (Kuyud-ı Kadime) Arşivi, 64 Numaralı Kıbrıs Tahrir Defteri, TKGM. TADB.TTD. 64.
- Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü (Kuyud-ı Kadime) Arşivi, 64 Numaralı Kıbrıs Tahrir Defteri, TKGM. TADB.TTD. 64, varak 1-b.
- Topkapı Sarayı Arşivi, Defter No: 07937.000.1.00.
- Turan, Osman (1964). Ortaçağlarda Türkiye Kıbrıs Münasebetleri. *Belleten*, 110, 209-227.
- Wallace, Paul W. and Orphanides, Andreas G. (1998). (Eds.). *Sources for the History of Cyprus: English Texts: Frankish and Turkish Periods*. Vol.5, New York: Greece and Cyprus Research Center.
- Wallace, Paul W. and Orphanides, Andreas G. (2001). (Eds.). *Sources for the History of Cyprus: Lusignan's Chorography and Brief General History of the Islands of Cyprus (1573)*. Vol.10, New York: Greece and Cyprus Research Center.
- Wallace, Paul W. and Orphanides, Andreas G. (1999). (Eds.). *Sources for the History of Cyprus: Greek Texts of the Fourth to Thirteenth Centuries*, vol.7, New York: Greece and Cyprus Research Center.

Dijital Dönüşüm Sürecinde Türkiye’de Dış Yayıncılık* **

Doç. Dr. Ali Murat Kırık

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5771-4843>

Marmara Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Radyo Televizyon ve Sinema Bölümü, İstanbul – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 09.06.2022

Kabul: 20.09.2022

On-line Yayın: 30.09.2022

Anahtar Kelimeler

Türkiye
TRT
Dış Yayıncılık
Diplomasi
Tanıtım

Araştırma Makalesi

* Bu çalışma 2016 Nisan’da Radyovizyon Dergisi’nde yayınlanan “Web Diplomasisi, Sosyal Medya Ve Yeni İletişim Teknolojilerinin Dış Yayıncılık Üzerindeki Etkileri” isimli özet yazının geliştirilmiş ve akademik çalışma haline getirilmiş şeklindedir.

** Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.64938>

Öz

Günümüzde iletişim teknolojisi giderek boyut değiştirmekte, her geçen gün yeni iletişim araçları insanlığın kullanımına sunulmaktadır. Radyo, televizyon, gazete, dergi gibi kitle iletişim araçları internet ve dijital teknolojilerle bütünleşerek farklı bir boyuta ulaşmakta ve erişmesi kolay bir hal almaktadır. Bu değişimler ve gelişmeler ister istemez bireylerin hayatlarında da doğrudan etki etmekte, özellikle internetle birlikte gelen dönüşüm yayıncılığın yeni bir hal almasını sağlamaktadır. Sayısal yayıncılıkla bütünleşen internet teknolojisi gerek Türkiye’de, gerekse de dünyada etkisini derinden hissettirmektedir. Ülkeler ise bu teknolojileri kullanarak hem tanıtımlarını yapmakta hem de dünya diplomasinde önemli bir yer edinmeyi arzulamaktadırlar. Bu kapsamda dış yayıncılık önemli bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Diplomatik ilişkileri güçlendiren ya da tam tersi bir hale getiren iletişim araçlarının geçmişten günümüze yaşadığı değişim ve gelişim şüphesiz ki dış yayıncılığa doğrudan etki etmiş, yeni teknolojilerle birlikte ülkelerin de politik faaliyetleri dönüşmeye başlamıştır. Bu süreç dış yayıncılıkta kullanılan geleneksel teknikler yerine yeni medya, internet ve sosyal medyaya bırakmıştır. Bu çalışmada Türkiye’de dış yayıncılıkta yaşanan değişim aktarılmaya çalışılmış, yeni iletişim teknolojileri ve internetin etkisiyle gelişen yapı irdelenmiştir. Güncel örnekler eşliğinde Türkiye’de dış yayıncılık faaliyetleri ve özellikle TRT’nin bu kapsamdaki rolü derinlemesine analiz edilmeye çalışılmıştır. TRT’nin gerek geleneksel, gerekse de yeni medya mecralarındaki faaliyetleri bu kapsamda değerlendirilmiştir. Dünyadaki dış yayıncılık faaliyetlerine de yer verilerek Türkiye’de var olan durum mercek altına alınacaktır.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Kırık, A. M. (2022). Dijital Dönüşüm Sürecinde Türkiye’de Dış Yayıncılık. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 15(91), 389-402.

External Broadcasting in Turkey in the Digital Transformation Process ***

Assoc. Prof. Dr. Ali Murat Kırık

Marmara University, Faculty of Communication, Department of Radio, Television and Cinema, Istanbul
- TURKEY

Article History

Submitted: 09.06.2022

Accepted: 20.09.2022

Published Online: 30.09.2022

Keywords

Turkey

TRT

Foreign Broadcasting

Diplomacy

Publicity

Research Article

* This study is the version of the summary article titled "The Effects of Web Diplomacy, Social Media and New Communication Technologies on Foreign Broadcasting" published in Radiovizyon Magazine in April 2016 and turned into an academic article.

** This article was checked by Intihal.net. This article is under the Creative Commons license. Ethics committee approval is not required for this article.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.64938>

Abstract

Today, communication technology is gradually changing its dimensions, and new communication tools are offered to the use of humanity every day. Mass media such as radio, television, newspapers and magazines integrate with the internet and digital technologies and reach a different dimension and become easy to access. These changes and developments inevitably have a direct impact on the lives of individuals as well, and the transformation that comes with the internet ensures that broadcasting takes a new form. Internet technology integrated with digital broadcasting makes its impact felt deeply both in Turkey and in the world. Countries, on the other hand, both make their promotions by using these technologies and desire to have an important place in world diplomacy. In this context, external broadcasting emerges as an important factor. The change and development of communication tools, which strengthen diplomatic relations or make it the opposite, from the past to the present, has undoubtedly had a direct impact on foreign broadcasting, and the political activities of countries have begun to transform with new technologies. This process has left the traditional techniques used in external broadcasting to new media, internet and social media. In this study, the change in foreign broadcasting in Turkey has been tried to be conveyed, and the structure that has developed with the effect of new communication technologies and the internet has been examined. With current examples, foreign broadcasting activities in Turkey and especially the role of TRT in this context have been tried to be analyzed in depth. The activities of TRT in both traditional and new media channels were evaluated within this scope. The current situation in Turkey will be scrutinized by including foreign broadcasting activities in the world.

GİRİŞ

Globalleşmenin had safhada yaşandığı günümüzde kitle iletişim araçları nüfuzunu giderek arttırmakta ve etki alanını sürekli genişletmektedir. Radyo, televizyon, gazete, dergi... vb. iletişim araçları aracılığıyla kitleler haber ve bilgi alabilmekte; gündeme ve gelişmelere dair fikir sahibi olabilmektedirler. İletişim ve teknoloji arasında sıkı bir bağ bulunmaktadır. Teknolojik gelişmeler yaşandıkça kitle iletişim araçları da bu süreçten olumlu bir şekilde etkilenmektedir. Özellikle internet teknolojisi geleneksel medyadan yeni medyaya dönüşümü sağlamış; böylelikle haber ve bilgi akışı hız kazanmıştır. Analog yayın teknolojisinden sayısal yayın teknolojisine geçişle birlikte veri akışı hızlanmış; böylelikle yayıncılığın çehresi değişmiştir.

Etkileşim olgusu geleneksel yayıncılığın en temel sorunları arasında yer almıştır. Kaynaktan gönderilen mesajın alıcı tarafından yorumlanamaması ve geri bildirim sağlanamaması katılım adına büyük engeller ortaya çıkarmıştır (Kırık, 2010: 51). Etkileşim ise kaynağın alıcı, alıcının da kaynak durumuna gelmesini sağlamıştır. Böylelikle katılımcı bir anlayış ortaya çıkmış ve alıcılar da söz sahibi durumuna gelmiştir. Bu noktada internet teknolojisi ve sosyal medyanın etkisi yadsınamaz derecede büyüktür. Etkileşim olgusu ile birlikte medya daha demokratik bir yapıya sahip olmuş ve bireyler düşünce, fikir ve görüşlerini daha özgürce aktarabilmişlerdir.

Dış yayıncılık ise gerek Türkiye’de, gerekse de dünyada geçmişten günümüze büyük önem arz eden bir yapıya sahiptir. Özellikle Türkiye’de radyonun gelişim göstermesiyle birlikte politik amaçlı yayınlar ortaya çıkmaya başlamış ve kitle iletişim araçlarının etkin bir propaganda aracı olduğu açık bir şekilde görülmüştür. Bu nedenle ülkeler yayıncılığa ayrı bir önem atfetmişler ve dış yayıncılığın rolünü çok kısa bir zaman dilimi içerisinde kavramışlardır. İletişimin uluslararası bir düzeye ulaşması ve fiziki sınırların ortadan kaldırılması geleneksel yayıncılığın yerini günümüzdeki yeni yayın teknolojilerine bırakmasıyla meydana gelmiştir. Yeni yayın teknolojileri özellikle internet tabanında yükselmeye başlamış ve günümüzdeki medya düzeninin oluşumu bu şekilde sağlanmıştır.

Yeni iletişim teknolojileri dış yayıncılıkta var olan sınırları ortadan kaldırmış; bu sayede gerçekleştirilen yayınlar dünyanın dört bir köşesine ulaştırılabilmektedir. Uydu yayıncılığı ile başlayan internet yayıncılığıyla devam eden dönüşüm süreci globalleşen dünyanın en temel kazanımlarından biri olmuştur. Dış yayıncılığın ülkeler için taşıdığı önem oldukça büyüktür. Çünkü birbirleriyle sürekli rekabet halinde olan ülkeler için seslerini dünyaya ulaştırabilmeleri ve baskın olma arzuları psikolojik anlamda önemli bir üstünlük sağlamaktadır. Nitekim günümüzde Amerika Bileşik Devletleri ve İngiltere bu alanda başı çekmektedir. CNN ve BBC dış yayıncılıkta önemli adımlar atmış ve tüm dünya tarafından takip edilir bir duruma gelmiş iki önemli yayın kuruluşudur. Dış yayıncılığı sadece ulusların birbirlerine yaptığı yayın şekli olarak nitelendirmek çok da doğru sayılmayacaktır. Çünkü bu yayınlar aynı zamanda ülke içine de yapılabilmektedir. Eski adı TRT Avrasya olan TRT Türk kanalı bu duruma güzel bir örnektir. Yurt dışına yönelik haber ve kültür içerikli yayınlar gerçekleştiren TRT Türk isimli kanal aynı zamanda dünya gündemine yönelik yayın içeriklerine de sahiptir.

Bütün bu aktarılanlardan sonra dış yayın kavramını tanımlamak yerinde olacaktır. Açık bir ifadeyle; *“bir ülke tarafından hazırlanan ve başka bir ülkeye, oradaki kendi vatandaşlarına yayımlanmak üzere gönderilen programlar”* dış yayınlar kapsamına girmektedir. Bununla birlikte tanıtıcı program ve içerikleri de dış yayınlar kategorisi içerisinde değerlendirebilmek mümkündür. Bir ülkenin kendisi, kültürü ve dinamikleri hakkında bilgi vermesi ve buna uygun programlar hazırlayarak başka ülke istasyonlarında yayınlatması da dış yayınlar altında değerlendirilebilmektedir (Akarcalı, 2003: 1). Dış yayınları daha farklı biçimlerde ifade edebilmek mümkündür. Dış yayıncılık özellikle günümüzün teknolojik gelişmeleriyle birlikte daha karmaşık bir yapıya ulaşmakta; internet teknolojisiyle birlikte alternatif dış yayın yöntemleri ortaya çıkmaktadır.

Dış yayınlarda özgürlük ve tarafsızlık konusu da hali hazırda yoğun bir şekilde

tartışılmaktadır. Çünkü ülkeleri derinden etkileyen, ilgilendiren bir konuda ya da ülkenin zararına cereyan edecek herhangi bir gelişmede tarafsız ve özgür bir bakış açısı bekleyebilmek en azından günümüz konjonktüründe oldukça zordur. Dış yayınlar çoğu zaman yönlendirici nitelikte olmaktadır. Yani bir ülkeyi doğrudan ilgilendiren bir konuda savunma mahiyetinde yayınlar yapılabilen ve yurtdışına o konu hakkında bilgi akışı sağlanabilmektedir. Kısacası dış yayınlar karalama ve dezenformasyon çalışmalarında karşı propaganda aracı olarak da kullanılabilir. Aynı zamanda gerek savaş, gerekse de barış dönemlerinde dış yayıncılığın gücü doruk noktasına ulaşmakta ve bireyler yapılan yayınlardan oldukça yoğun bir şekilde etkilenebilmektedir. Sürekli değinildiği gibi dış yayınlar aynı zamanda bir kültür taşıyıcısı ve aktarıcısı durumundadır. Bu nedenle yapılan yayınlarda milli unsurlara da yer verilmektedir. Geleneksel dış yayıncılıkta günümüze değin yaşanan dönüşümün temelini sosyal medya, yeni iletişim teknolojileri oluşturmaktadır. Çalışmada bu dönüşümün nedenleriyle birlikte yeni nesil dış yayıncılığın avantajları ve dezavantajları üzerinde durulacaktır.

TÜRKİYE’DE GELENEKSEL DIŞ YAYINCILIĞA GENEL BİR BAKIŞ

Dış yayıncılığın başlangıç noktasında radyonun önemli bir rolü bulunmaktadır. Özellikle Türkiye’de radyo yayıncılığı Avrupa ülkelerine nazaran daha yoğun bir etkiye sahip olmuştur. Elbette ki bu yoğun etkide televizyonun Türkiye’ye geç gelmesinin rolü de büyüktür. Türkiye’de geleneksel dış yayıncılık, radyonun ortaya çıkışı ve yaygınlaşması ile başlamıştır. 18 Ağustos 1936 Türk yayıncılık tarihinde yaşanan dönüşümün başlangıcı olarak nitelendirilmektedir. Çünkü bu tarihten itibaren radyo hizmetleri Türk Telsiz Telefon Anonim Şirketi’nden alınıp PTT’nin sorumluluğuna verilmiştir. Yayınların PTT sorumluluğunda yapılması ise radyonun doğrudan devlet yönetimine geçmesini sağlamıştır. Bu sayede yayın vericileri güçlenmiş ve dış yayıncılık düzenli bir şekilde yapılmaya başlanmıştır.

9 Eylül 1936 tarihinde Türkiye bir dış politika sorunuyla karşı karşıya kalmıştır. Hatay’daki Fransız mandasının son bulması sonucu toprakların Suriye’ye devredilmesi üzerine Hatay, Türkiye toprakları dışında kalması tehlikesi yaşamıştır. İşte tam bu noktada yeni vericilerin yapım sürecinin tamamlanmaması da büyük bir sorun doğurmuş; neticesinde İsmet İnönü 8 Ocak 1937 tarihinde radyodan konuya yönelik Arapça bir demeç vermiş ve bu demeç gerek Suriye’den; gerekse de Hatay’dan dinlenebilmiştir. Bu radyo programı, Türkiye’de dış yayıncılığın başlangıcı olarak kabul edilmektedir (Şenel, 2009: 6-7).

Türkiye’de televizyon yayıncılığına yönelik önemli adımlar atmaya başlayan TRT öncelikle kanal sayısını arttırmış ve ardından dış yayıncılıkta büyük dönüşüm meydana getiren TRT Avrasya projesine imzasını atmıştır. TRT Avrasya, 1990 yılında TV-5 ismiyle kurulmuş, daha sonra TRT-İnt Avrasya adını almıştır. Özellikle yurt dışında yaşayan Türkler bu kanala yoğun ilgi göstermişler ve televizyon dünyasında dış yayıncılık önemli bir gelişim safhasına girmiştir. Belli bir zaman diliminin ardından tek kanal olan TRT-İnt Avrasya, TRT İnt ve TRT Avrasya olmak üzere iki kanala bölünmüştür. Daha sonraki zaman diliminde TRT Avrasya yayın hayatını noktalamış ve bu kanalın yerine TRT Türk yayın hayatına başlamıştır (http://www.turkcebilgi.com/trt_avrasya, Erişim Tarihi: 16.02.2022). Halen yayın hayatına devam eden TRT Türk, Türkiye’nin yurt dışına açılan penceresi durumundadır. Bu kanal 8 Mayıs 2009 tarihinde kurulmuş olup Türkiye’de ilk defa 16:9 formatında yayın yapma ayrıcalığını taşımıştır. Haber bültenleri, belgesel, kültür-sanat programlarının yoğun olarak sunulduğu TRT Türk, dünyanın beş kıtasına yayın yapmakta olup; yayın akışını Avrupa, Amerika, Avustralya ve Asya kıtalarının yerel bazlı saat dilimlerini dikkate alarak belirlemektedir. 70’den fazla ülkeye yayın yapan TRT Türk; yurt dışında yaşayan Türklere de haber akışı sağlamaktadır (<https://www.trtturk.com.tr/hakkimizda>, Erişim Tarihi: 19.03.2022).

TRT Türk’ün yayın hayatına başlamasıyla birlikte dış yayıncılığa atfedilen önem daha da artmış

ve başlangıçta sınırlı imkânlarla sahip bu kanal günümüzde Türk Cumhuriyetleri ve Orta Asya'da yoğun bir izleyici potansiyeline sahip olmuştur. TRT Türk, kurulduğu ilk günlerde mali problemlerle, yayın organizasyonlarında çeşitli eksiklerle karşılaşmış; teknik alt yapı yetersizliği ve uzman personel eksikliğine karşın özverili çalışmalar sayesinde bu sorunlarla mücadele edilebilmiştir. TRT Türk bu süreçte; TİKA'nın (Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı) bölgeye yönelik uzmanlığı ve ekonomik katkılarından yararlanarak büyüme sürecine girmiştir. Günümüzde bu coğrafyada yer alan Kırgızistan ve Kazakistan ön planda olmak üzere kablolu yayıncılık aracılığıyla çeşitli kanalların dağıtımı sağlanmakta; böylelikle izleyiciler dünyanın dört bir köşesinde meydana gelen gelişmelerden saniyeler içerisinde haberdar olabilmektedir (Akarcı, 2003: 254). Böylelikle dış yayıncılık evrim aşamasına girmiş ve köklü bir dönüşüm yaşanmıştır. Bu değişimin yaşanmasına en önemli pay şüphesiz ki TRT Türk'e aittir. TRT Türk, dış yayıncılık alanında kendinden sonra kurulan ve gelişim gösteren kanallara büyük örnek teşkil etmektedir.

Türkiye'de dış yayıncılık adına önem arz eden diğer kanallar arasında ise TRT-6 (TRT Kurdî), TRT Avaz ve TRT Arabi yer almaktadır. 25 Aralık 2008'de test yayınlarına başlayan çok dilli kamusal televizyon kanalı olan TRT-6, 1 Ocak 2009'dan itibaren düzenli yayınlarına başlamıştır. 10 Ocak 2015 tarihinde ise TRT Kurdî adını alan bu kanal; Kürtçe'nin farklı ağızları ve Zazaca yayın gerçekleştirmektedir (<http://www.trt.net.tr/trtkurdi/>, Erişim Tarihi: 20.03.2022). Farklı ülkelerden izleyicilere ulaşan bu kanal aynı zamanda Türkiye'nin tanıtımı noktasında da önemli bir role sahiptir. 21 Mart 2009 tarihinde yayın hayatına başlayan TRT Avaz kanalı da Türkiye'nin tanıtımına önemli bir katkı sağlamaktadır. Orta Asya, Orta Doğu ve Kafkaslar başta olmak üzere neredeyse 250 milyon nüfuslu bir coğrafyaya yayın sunan TRT Avaz da çok dilli kamusal yayıncılık gerçekleştirmektedir. Yayın dili; Türkçe, Azerbaycan Türkçesi, Kırgızca, Kazakça, Türkmençe ve Özbekçe şeklindedir. TRT Avaz her geçen gün yayın yelpazesini genişletmektedir (<http://www.trtavaz.com.tr/iletisim>, Erişim Tarihi: 21.03.2022). Arap coğrafyasına hitap etme düşüncesiyle yayın hayatına 4 Nisan 2010 tarihinde başlayan TRT Arabi kanalının yayın dili ise Arapça'dır. TRT'nin bu kanalı 350 milyon nüfuslu Arap coğrafyasına yönelik programlar sunmaktadır. 24 saat Arapça yayın yapan bu kanalda kadın ve çocuk programları, belgesel, eğlence ve haber programlarına geniş bir şekilde yer verilmektedir (<https://www.trtarabi.com/>, Erişim Tarihi: 11.04.2022). Gerek TRT-6 (TRT Kurdî), gerek TRT Avaz ve gerekse de TRT Arabi, Türk dış politikası adına önemli bir rol üstlenmekle birlikte; ülkenin prestiji açısından etkin bir konumda yer almaktadır.

TRT'nin dış yayıncılığa yönelik attığı adımların yanında Türkiye'de uydu yayıncılığına yönelik gerçekleştirilen faaliyetler dikkate değerdir. Uydu teknolojisi, Türkiye'de dış yayıncılığın önemli ölçüde gelişmesini sağlamıştır. 1990'lı yıllarla birlikte uydu teknolojisinin tüm dünyada etkisini derinden hissettirmesi üzerine Türkiye de milli uydu sahibi olabilmek adına çeşitli adımlar atılmıştır. Bu adımların en önemlisi Fransız Aérospatiale şirketi ile anlaşarak üretilen Türksat 1A uydusunun 24 Ocak 1994 tarihinde uzaya fırlatılmasıdır. Uydu teknolojisinin dış yayıncılıkla doğrudan ilgisi bulunmaktadır. Çünkü uydu yayıncılığıyla birlikte yayınların geniş alanlara ulaşabilmesi sağlanmıştır. Ancak Türksat 1A uydusu fırlatıldıktan yaklaşık 12 saat sonra infilak etmiştir. Bu durum üzerine ikinci uydunun hazırlanmasına yönelik çalışmalar başlamış ve Türksat 1B adı verilen bu uydu 11 Ağustos 1994 tarihinde 42 derece doğu konumuna fırlatılmıştır. Türksat 1B uydusunun dış yayıncılık adına taşıdığı değer oldukça büyüktür. Çünkü bu uydu aracılığıyla Türkiye, Orta Avrupa ve Orta Asya olmak üzere toplam 3 noktaya yayın yapmıştır. Türksat 1B uydusunun başarılı olması üzerine Aérospatiale şirketi tarafından daha gelişmiş bir uydu üretimine geçilmiş ve Türksat 1C adı verilen bu uydu 10 Temmuz 1996 yılında 31.3 derece doğu konumuna fırlatılarak yörünge testleri gerçekleştirilmiştir. Türksat 1C uydusu yaklaşık 17 gün sonra Türksat 1B uydusunun konumu olan 42 derece doğu konumuna yerleştirilmiştir (Çakaloz, 2007: 67-68). Uydu yayıncılığının Türkiye'deki

gelişimi 1C uydusuyla hız kazanmış ve kanal sayısında önemli bir artış gözlenmiştir. Bu üç uydu Türkiye’nin 1.nesil uyduları arasında yer almaktadır.

Türksat 2A uydusu ise 11 Ocak 2001 tarihinde fırlatılmıştır. Bu uydu, Türksat 1C ile aynı konumda görev yapmıştır. Türk Telekom ve Alcatel ortaklığı ile kurulan Eurasiasat şirketi tarafından oluşturulan Türksat 2A uydusu Güney Amerika’daki Kourou Üssü’nden Ariane 4 roketiyle uzaya fırlatılmıştır (<https://uydu.turksat.com.tr/tr/hakkimizda/uydu-tarihcesi>, Erişim Tarihi: 15.03.2022).

DÜNYADAN ÖRNEKLERLE GELENEKSEL DIŞ YAYINCILIK OLGUSU

Dış yayıncılık dünya genelinde de büyük önem arz eden bir duruma sahiptir. Amerika Bileşik Devletleri, dış yayıncılığın gelişimine öncülük etmiş; radyo ve televizyon yayıncılığında aktif bir rol üstlenmiştir. Amerika Bileşik Devletleri dünya gündemini sarsacak gelişmelerin yaşandığı bir ülke olmuştur. Nitekim 1920 yılında Amerika’da yaşanan başkanlık yarışının canlı bir biçimde aktarılmasıyla bu ülkede aktif radyo yayıncılığı başlamıştır. Bu süre zarfında dış yayıncılığa dair önemli gelişmeler yaşanmış ve Amerikan radyoları dünya tarafından sürekli takip edilmiştir. Dış yayıncılığın dünya çapındaki dönüşümü ise yine Amerika tarafından meydana gelmiştir. CNN’in 1980 yılında faaliyete geçmesiyle birlikte dış yayıncılık daha kapsamlı bir boyuta ulaşmış ve ülkeler dış yayıncılığa dair yatırım oranlarını arttırmışlardır. CNN’in 24 saat yayın yapması, dünyadaki muhabirlerle bağlantı kurup gelişmeleri anında aktarması ve özel haber birimleri oluşturması bu kanalı global bir boyuta taşımıştır. CNN dış yayıncılık bağlamında dünya gündemine damga vuran Berlin Duvarı’nın yıkılışı, Körfez Savaşı ve SSCB’nin çöküşü gibi gelişmelere ayrı bir önem vermiştir. Zamanla etkin azınlıklar için yabancı dilde yayın yapan programlar ve yayın kuruluşları da ortaya çıkmış; kanal sayısındaki artışla birlikte ideolojik yayınlara da yer verilmiştir (Kurt, 2013: 6).

Kamu hizmeti yayıncılığıyla ön plana çıkan İngiltere’de ise BBC, dış yayıncılık anlamında büyük önem arz eden bir yayın kuruluşu olmuştur. 1 Ocak 1927 tarihinde krallık fermanı ile yayın hayatına başlayan BBC’nin idaresi özerk bir kamu kurumu tarafından üstlenilmiştir. BBC, ticari kar amacı gütmeyen ve kamu hizmeti gerçekleştiren bir yayın kuruluşu olduğu için başlangıçta reklam almamış; halkı aydınlatmaya yönelik haber ve programlara yer verilmiştir. Programlar genelde eğitim ve kültür içerikli olmuştur. 1932 yılında kısa dalga radyo yayınları başlamış, “Krallık Servisi” olarak bilinen programlar aracılığıyla Britanya Ulusal Topluluğu bünyesinde yer alan ülkelerin birbirleriyle olan siyasi, ekonomik ve kültürel bağları kuvvetlendirilmeye çalışılmıştır. Aynı zamanda dış yayıncılığın belki de en önemli unsurlarından biri olan farklı dillerde yayıncılık ise 1938 yılında başlamıştır. Bununla birlikte BBC, dış yayıncılığın önemini daha o yıllarda kavramış ve bunun üzerine New York’ta bir büro açarak Amerika Birleşik Devletleri ile yayıncılık alanında program değişim sürecine girmiştir (Sarmaşık, 1994: 91-93). 1920’li yılların sonuyla birlikte televizyonun etkisini derinden hissettirmesi üzerine BBC, televizyon yayıncılığına yönelik test yayınlarına başlamıştır. İlk düzenli yayın ise 2 Kasım 1936 tarihinde gerçekleştirilmiş ve devlet tekeli radyo yayıncılığının ardından televizyon yayıncılığında da varlığını devam ettirmiştir (Yengin, 1994: 50). Günümüzde ise BBC farklı dil ve ülkelerde yayın yapmakta olup, dış yayıncılık konusunda önemli bir konuma sahip durumdadır.

Fransa da dış yayıncılık anlamında önde gelen Avrupa ülkeleri arasında yer almaktadır. Radyo ilk yıllarda siyasetin gölgesinde kalmış ve propaganda amaçlı yayınlar yoğun bir şekilde kullanılmıştır. 1947-1958 arasında da ülkenin siyasi konjonktürü radyo ve televizyon yayıncılığının merkezinde yer almıştır. Charles de Gaulle’ün yönetime gelmesiyle birlikte televizyon ön plana çıkmaya başlamış; aynı zamanda televizyonu; “kişinin her yerde var olabilmesi için güzel bir araç” şeklinde nitelendirmiştir. 1968 olaylarının başlamasıyla birlikte Fransa’da muhalif sesler yükselmeye başlamış; ancak bu sesler basın-yayın organlarında yer bulamamıştır. Bu karışıklık öncesi devletin radyosuyla birlikte, ticari grupların ellerinde bulunan radyo istasyonları da yayın yapmaktaydı. Ancak mevcut olaylar üzerine,

kanun gereği ticari grupların elinde bulunan özel radyo istasyonları Fransa toprakları dışına çıkarılmıştır. Ancak ilerleyen yıllarda devlet tarafından özel radyo istasyonlarının hisseleri satın alınmış ve bu radyolar da devletin denetimi altına girmiştir (Tamer, 1983: 69-71). 1980 yılından itibaren Fransa'daki yayıncılığın çehresi değişmeye başlamış ve yönetimin değişmesiyle birlikte kamu tekeli kırılmıştır. Günümüzde bakıldığında Fransa yasal düzenlemeler açısından birçok Avrupa ülkesinin önünde yer almaktadır (Kurt, 2013: 8). Özellikle tekelleşmenin ortadan kalkmasıyla birlikte dış yayıncılık ön plana çıkmaya başlamış ve Fransızca yapılan programların sayısı artmaya başlamıştır. Bu yayınların bir kısmı propaganda amacı da taşımaktadır. Fransa'nın çok kültürlü yapısı nedeniyle yayın yelpazesi bir o kadar da geniştir. Bununla birlikte; tüm dünya geneline yayın yapan ve yoğun bir şekilde izlenen kanalları arasında Canal+, TV5 Monde yer almaktadır.

Dış yayıncılık alanında büyük bir potansiyele sahip bir diğer ülke ise Almanya'dır. Almanya, Türkiye açısından da ayrı bir öneme sahiptir. Göç faktörü bu noktada varlığını derinden hissettirmektedir. Almanya'da 1920'li yıllarda radyo yayıncılığı başlamış ve Hitler döneminde bu kitle iletişim aracı propaganda amacıyla kullanılmıştır. Yayınlarda baskıcı rejimin etkisi alenen hissedilmiştir. 1940'lı yıllarla birlikte radyoda özgürlük kavramı hukuki bir düzene oturtulmaya çalışılmıştır. Federal Anayasa ile birlikte devletin radyo istasyonu kurması yasaklanmış ve yayınların devlet aracılığıyla yapılmaması sağlanmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrası ise radyo yayınlarını yapma yetkisi eyaletlere bırakılmış; bu sayede kitle iletişim araçları devlet otoritesinden uzak tutulmuştur (Kurt, 2013: 8). 1950'li yıllarda televizyonun yaygınlaşmasıyla birlikte radyonun etkisi azalmaya başlamış; 1980'den itibaren ise gerek kamusal kanallar, gerekse de özel kanalları kapsayan karma bir medya düzeni ortaya çıkmıştır. Bu durum Almanya'da var olağan yayıncılığın zenginleşmesini sağlamış; radyo istasyonları ve televizyon kanalları arasında meydana gelen rekabet ortamı had safhaya ulaşmıştır (<http://www.tatsachen-ueber-deutschland.de/>, Erişim Tarihi: 15.03.2022). Almanya'nın dış yayıncılık noktasında ileri gelen ülkeler arasında yer almasının temelinde ZDF, RTL ve SAT 1 gibi kanalların varlığı bulunmaktadır.

Az önce de belirtildiği gibi Almanya'nın Türkiye'den iş göçü almasıyla birlikte dış yayıncılık ayrı bir önem kazanmış ve Almanya'da Türk etkisi derinden hissedilmiştir. Türkiye'den Almanya ve farklı ülkelere yayın yapan "Türkiye'nin Sesi Radyosu" 1963 yılında yayın hayatına başlamış ve bu süre zarfında Almanya'nın yayın kuruluşları bir ya da iki saatlik Türkçe dilinde yapılan programlara yer vermeye başlamıştır. Almanya'da yaşayan Türkler zamanla kendi dillerinde ve kültürlerinde yayın izlemeyi istemişler bunun üzerine Almanya'da Türklere yönelik yayın yapan ilk televizyon kanalı TD1 (Türkisch-Deutsches Fernsehen in Berlin) 1985 yılında Berlin'de yayın hayatına başlamıştır (Özsoy, 2011: 5). Ancak günümüzde Almanya'daki kamu kurumu niteliğindeki medya kuruluşları kapsamında Türkçe yayın yapan radyo ve televizyon kuruluşunun yayın hayatına son verilmiş; gerekçe olarak da Almanca dilinde ortaklık vurgulanmıştır.

YENİ İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİ VE DIŞ YAYINCILIKTA DÖNÜŞÜM

İnternet teknolojisinin gelişim göstermesi ve sayısal sistemlerin yoğun bir şekilde kullanılmaya başlamasıyla birlikte yeni iletişim teknolojileri hayat bulmaya başlamıştır. Yeni medya, geleneksel medyayı hız ve kapasite açısından oldukça geride bırakmış; iletişim sürecinde kapsamlı bir dönüşüm yaşanmıştır. Dış yayıncılık olgusu da yeni iletişim teknolojilerinden olumlu bir şekilde etkilenmiş; coğrafi engeller tamamen ortadan kaldırılarak hızlı bir veri-enformasyon akışı sağlanmıştır. Böylelikle yapılan yayınların tüm dünyaya ulaşabilmesi olanaklı kılınmıştır.

İçinde bulunduğumuz çağa da adını veren yeni medya teknolojisine yönelik farklı tanımlar yapabilmek mümkündür. Genel bir ifadeyle yeni medya; "genel olarak var olan medyayı, etkileşimli olarak, sayısal veriye dönüştürmeye yönlendiren ve bilgisayar aracılığıyla üretim, dağıtım ve paylaşım

sağlayan ortamlar” (Manovich, 2001: 19) şeklinde ifade edilebilmektedir. Ses, görüntü, veri ve bilgi dolaşımı, internet ve sayısal teknolojilerle birlikte giderek hızlanmıştır. Yeni medya çağına oluşumunu sağlayan siber iletişim araçları yaşamsal nitelikleri de değiştirmeye başlamıştır. Hemen hemen herkesin kabul ettiği en önemli nokta yaşamın her alanının iletişime biçimlenmesidir. 2000’li yılların “yeni medya çağı” adını almasının en önemli nedeni teknolojik gelişmelerin kitleleri yönlendiriyor olmasıdır. Küreselleşmenin etkisi ve büyük ölçekli uluslararası şirketlerin güç kazanması yeni medya çağına oluşumunu hızlandıran diğer önemli faktörlerdir (Baudrillard, 2004: 19). Yeni medyanın ekonomik bir tabanı da bulunmaktadır. Böylece yayın içerikleri daha da zenginleşmiş, teknik alt yapı teknolojik açıdan güçlendirilmiştir.

Yeni medya çağına oluşum sürecinde teknoloji kadar ekonomik düzenin yani kapitalizmin de payı oldukça büyüktür. Yeni medya çağına ekonomik boyutlarıyla ele alan Manuel Castells, “Information Age” adlı üç ciltlik eserinde devrim niteliği taşıyan bir geçişten, değişimden söz etmektedir. Castells, teknolojik devrimin yeni medya çağına meydana geldiğini ifade etmekte ve toplumun maddi temelini yeni baştan biçimlendirildiği görüşünü savunmaktadır. Castells’e göre yeni medya; küresel kapitalizmin sermaye artışında ve toplumun gelişim sürecinde önemli bir rol oynamaktadır. Bilginin yeni medya teknolojileri tarafından üretildiğini belirten Castells “bilgi kapitalizmi” kavramını ilk kez teknolojik gelişmelerin arttığı ve sanayi hamlelerinin yaşandığı 1980’li yıllarda kullanmış, yeni medyanın kapitalizmle birlikte yükseldiğini savunmuştur (Alioğlu, 2011: 59). Yeni medya aracılığıyla bilginin değeri artmış, bilgi ekseninde dış yayıncılığa atfedilen önem de aynı paralellikte gelişim göstermiştir.

Yeni medyanın oluşum ve gelişim sürecinde şüphesiz ki internetin önemi oldukça büyüktür. Dünya genelindeki tüm bilgisayar sistemlerini ve ağlarını birbirine bağlayan interneti aynı zamanda elektronik bir iletişim ağı şeklinde de tanımlayabilmek mümkündür. Ağlar arası ağ adı verilen internet etkileşimli bir ortamdır. Yani kaynak alıcı, alıcı da kaynak durumuna geçebilmektedir. Bu özelliği nedeniyle internet diğer kitle iletişim araçlarına oranla daha demokratik ve kapsamlı bir yapıya sahiptir. Bununla birlikte internet; kullanıcıların birbirleriyle hızlı bir şekilde iletişim kurmasını sağlamaktadır. İnternet küçük yerel ağların bir araya gelmesiyle evrensel bir boyuta ulaşmış; böylece görsel-işitsel öğeler kullanıcılara aktarılabilmiştir. Sanal ortamda kullanıcılar birbirleriyle daima irtibatla kaldıklarından dolayı yakınlaşma ve ortak ilgiler daha kolay bir şekilde oluşabilmektedir. İnternet teknolojisinin gelişim göstermesi geri bildirim imkânlarını da arttırmış ve bireylere sanal ortamda yorum yapabilme imkânı sunulmuştur. İnternet kullanıcısı sürekli olarak ekranla etkileşim halinde bulunmaktadır. Günümüzdeki insan-kitle iletişim araçları arasındaki kuvvetli bağın temelinde şüphesiz ki internetin kullanım alanları bulunmaktadır. İnternet aynı zamanda sanal bir kültür oluşturmakta ve bu çerçevede kullanıcılar kültür yozlaşmasına uğrayabilmektedirler. Buna ek olarak; ses, görüntü ve verinin hızlı bir şekilde ve eş zamanlı sunulması interneti, geleneksel medyanın bir adım ötesine taşımıştır (Çakır ve Topçu, 2005: 76). İnternet ortamında bir araya gelen kullanıcılar “netdaş”ları oluşturmuş ve farklı coğrafyalarda yaşayan bireyler yakınlaşarak sınırlar ortadan kalmıştır.

İnternet teknolojisi dış yayıncılığın çehresini değiştirmiş; radyo, televizyon yayıncılığının tüm dünyaya ulaşması kolaylaşmıştır. Türkiye’de TRT, internet üzerinden yayınlarını dünyanın dört bir tarafına ulaştırmakta; böylece dış yayıncılık çerçevesinde hazırlamış olduğu programları hedef kitleye doğrudan ulaştırabilmektedir. Kullanıcılar <http://www.trt.net.tr/> internet sitesine girebilmekte; buradan diledikleri televizyon kanalını izleyebilmekte; istedikleri radyo istasyonunu ise dinleyebilmektedir. Aynı zamanda gerek yurttan gerekse de dünyadan haber akışını yine bu site aracılığıyla takip edebilmektedir. TRT, çağın gereksinimlerinin başında gelen sosyal medyayı da aktif bir şekilde kullanmakta; böylelikle daha geniş bir kitleye sorunsuz bir şekilde ulaşabilmektedir. Bu

durum yayın yelpazesinin de genişlemesini sağlamış; geri bildirim ortamı da artmıştır. Türkiye’de birçok televizyon kanalının ve radyo istasyonunun kurumsal web sitesi bulunmakta; buradan tüm kullanıcılara canlı yayın akışı sağlanmaktadır. Bununla birlikte; sosyal medya da yayıncıların kitlelere ulaşma noktasında tercih ettiği bir diğer unsurdur.

TRT World ise TRT’nin imza attığı bir diğer önemli projedir. TRT World’ün gerek kanal televizyon kanalı, gerek radyo, gerekse de web sitesi olarak hizmet verecek olması dış yayıncılık adına atılmış önemli bir adımdır. Başbakan yardımcısı Yalçın Akdoğan ise bu projenin önemini vurgulamış ve TRT World’ün “Türkiye’nin mesajını bütün dünyaya ileten bir kanal” olacağını ifade etmiştir. Ayrıca Akdoğan son dönemlerde Türkiye’ye yönelik çeşitli algı operasyonlarının, algı savaşlarının yürüttüğünün altını çizerek bu kanalın ülke menfaatleri ve ülke imajını koruma adına önemli olduğunu belirtmiştir. Yalçın Akdoğan; “TRT World; Türkiye’yi anlatan, Türkiye’nin tezlerini anlatan ve menfaatini koruyan bir yayıncılık yapacaktır.” diyerek TRT World’un kuruluş amacını ise kısaca açıklamıştır (<http://www.trthaber.com/>, Erişim Tarihi: 29.04.2022). TRT World’ün web sitesine ise <http://www.trtworld.com/>’dan ulaşılabilir. TRT’nin bu proje ile tüm dünya genelinde hızlı bir ivme kazanacağını söyleyebilmek mümkündür.

Web 2.0 teknolojisinin gelişim göstermesiyle birlikte etkileşim olgusu ön plana çıkmaya başlamış; böylelikle sosyal medya kavramı varlığını hissettirmiştir. Sosyal medya çok kapsamlı bir yapıya sahip olmakla birlikte bu kavrama yönelik farklı tanımlar yapabilmek mümkündür. Genel bir ifadeyle sosyal medya; “bireylerin internet üzerinden yer ve zaman sınırlaması olmaksızın fikirlerini ve görüşlerini belirtmelerine olanak sağlayan, internetin sunduğu multimedya özelliklerini sınırsız bir şekilde kullanım imkânı tanıyan, aynı zamanda başka bireyler ile görüş alışverişine ve paylaşımına dayalı bir interaktif ortamın varlığını hayata geçiren geniş tabanlı iletişim ortamı” şeklinde ifade edilebilmektedir (Aydın, 2011: 5). Sosyal medya kendine özgü bir kültür yaratmış sunduğu etkileşim imkânı nedeniyle bireylerin birbirleriyle iletişimini güçlendirmiştir.

Lerman’a göre sosyal medya unsurlarının ortak özellikleri arasında; kullanıcılarının çeşitli medya türlerinde içerik oluşturabilmesi ve bu içeriklere katkıda bulunabilmeleri, bu içerikleri etiketleyebilmeleri, oylayabilmeleri, değerlendirebilmeleri, katılım ve geribildirim mümkün kılarak, ortak ilgilere sahip toplulukları bir araya toplayabilmesi ve ağlar oluşturabilmeleri bulunmaktadır (Lerman, 2007: 16-28). Sosyal medya kapsamlı yapısı ve zengin içeriği nedeniyle tüm dünya genelinde yoğun bir şekilde kullanılmaktadır. Gerek Türkiye’de, gerekse de dünyada her geçen gün etkisini hissettiren sosyal medya, yayın kuruluşları tarafından da sıklıkla tercih edilmektedir. Program içerikleri, yayın akışları, anketler, haberler ve düşünceler Facebook, Twitter, Instagram gibi popüler sosyal paylaşım ağları aracılığıyla kullanıcılara aktarılabilmektedir. Etkileşim imkânı sayesinde kullanıcılar da içeriklere yönelik fikir, görüş ve düşüncelerini yayın kuruluşlarıyla paylaşabilmektedirler.

Türkiye’de TRT’nin sosyal medyayı etkin bir şekilde kullandığını söyleyebilmek mümkündür. Özellikle Twitter ve Facebook’ta TRT’nin diğer yayın kuruluşlarına yönelik üstünlüğü açık bir şekilde görülmektedir. TRT’nin Twitter’deki hesapları arasında; @trt @TRTKurumsal, @TRT3SPOR, @trthaber, @trtmuzik, @trtcocuk, @trt1, @TRTFM, @trt_ebatv yer almaktadır. Ayrıca dış yayıncılık açısından değerlendirildiğinde; @trtturk, @trtworld, @trtavaz, @trtavazturkmen, @trtavazzbekce gibi hesaplar büyük önem arz etmektedir. Facebook’ta ise TRT Haber, TRT Spor, TRT Arapça, TRT World, TRT Avaz, TRT1, TRT FM, TRT Belgesel, TRT TÜRK, TRT Kurumsal, TRT Televizyon, TRT Romanian, Trt Hungarian, TRT Italian, TRT Müzik, TRT Uyghurche, TRT, TRT Çocuk, TRT Türkü, Trt Persian, TRT Arabi ...vb. sayfalar bulunmaktadır. Dış yayıncılık çerçevesinde irdelendiğinde; TRT World, TRT Romanian, Trt Hungarian, TRT Italian, TRT Uyghurche, Trt Persian, TRT Arabi gibi sayfalar büyük önem taşımaktadır. Bununla birlikte farklı dil ve lehçelerde paylaşım yapıldığı için bu sayfaların dış

yayıncılık adına taşıdığı önem oldukça büyüktür.

Sayısal teknolojilerin varlığı ve her geçen gün gelişim göstermesi Türkiye’de var olan yayıncılığa farklı bir bakış açısı kazandırmış; bu kapsamda uydu yayıncılığına yönelik yapılan yatırım miktarında önemli bir artış gözlenmiştir. Birinci nesil uydulardan yüksek verim alındıktan sonra ikinci nesil uydu çalışmalarına geçilmiş ve %51 Türk Telekom, %49 Aerospatiale ortaklığıyla Monaco’da EURASIASAT kurulmuştur. 1 Şubat 2001 tarihinde yörüngesine oturan Türksat 2A (Eurasiasat 1) uydusu 2800 Watt güce ve 3400 kilogram ağırlığa sahip olmuştur. Türksat 2A, Avrupa ve Orta Asya’da Türk toplumunun yoğun olarak yaşadığı coğrafyaya da hizmet sunmuştur. Böylelikle dış yayıncılık giderek güç kazanmıştır. Türksat 2A’dan maksimum performans alındıktan sonra Türksat 3A’nın üretimine 10 Şubat 2006 tarihinde Alcatel firması ile yapılan antlaşma gereğince başlanmış, neticesinde bu uydu 13 Haziran 2008 tarihinde uzaya fırlatılmıştır. Türksat 3A uydusu da 42 derece doğu boylamına yerleştirilmiştir. Bu uydu 24 Ku-Band transpondera, 6112 Watt güce ve 3070 kilogram ağırlığa sahip olmuştur (Kırık, 2014: 7). Bu uyduların kapsama alanının genişliği dış yayıncılık adına oldukça etkili olmuş ve yapılan yayınlar geniş bir coğrafya tarafından alınabilmektedir.

İkinci nesil uyduların başını çeken Türksat 3A uydusunun başarısı üzerine Türksat 4A uydusu projelendirilmiş ve yapımında Türk teknik elemanlarının da yer aldığı bu uydu 14 Şubat 2014 tarihinde fırlatılmıştır. Türksat 4A uydusu, Japon Mitsubishi Electric firmasının geliştirdiği DS2000 platformu üzerinde inşa edilmiştir. Türksat 4A, Kazakistan’da bulunan Baykonur Uzay Üssü’nden Proton taşıyıcı roketiyle fırlatılmıştır. Yaklaşık 4 ay boyunca 50° doğu yörüngesinde test işlemleri yapılmıştır. 9 Haziran 2014 tarihinde test yörüngesinden ayrılıp görev yapması planlanan 42° doğu yörüngesine yerleşmiştir. Haziran 2014 sonu itibarıyla hizmet vermeye başlamıştır. Türksat 4A haberleşme uydusu 1750 MHz’lik bir bant genişliğine sahiptir ve 42° doğu boylamı üzerinde yer almaktadır. Uydunun fırlatma ağırlığı ise 4910 kg’dır. Türksat 4A’nın kapsama alanı; Türkiye’yi, Kuzey Afrika, Avrupa, Orta Doğu ve Asya’yı içermektedir (<http://www.turksat.com.tr/tr/turksat-4a>, Erişim Tarihi: 02.01.2022). Dış yayıncılık açısından değerlendirildiğinde Türksat 4A uydusunun kapsama alanının oldukça geniş olması nedeniyle yayınların da o denli geniş bir coğrafyaya ulaştığını söyleyebilmek mümkündür. Yapımı tamamlanan Türksat 4B uydusunun üretim ve testleri de yine Japon Mitsubishi Electric (MELCO) firmasının Kamakura’daki uydu üretim merkezinde gerçekleştirilmiştir. Türksat 4B uydusu da DS2000 platformu üzerinde inşa edilmiştir. Türksat 4B’nin Ku-Bant kapsama alanları; Türkiye, Doğu (Türkiye, Ortadoğu, Asya) ve Batı (Türkiye, Kuzey Afrika, Avrupa) ; Ka-Bant kapsama alanları ise Türkiye, Orta Asya ve Avrupa’dır. 43 kanal sayısına sahip Türksat 4B uydusunun 3400 MHz bant genişliği bulunmaktadır (<http://www.turksat.com.tr/tr/turksat-4b>, Erişim Tarihi: 03.02.2022). Türksat 5A ise 8 Ocak’ta uzaya başarılı şekilde fırlatılmıştır. Tamamen elektrikli itki sistemine sahip Türksat 5A, istasyonlar aracılığıyla tüm yörünge ve alt sistem kontrollerinin gerçekleştirilmesinin ardından '31 derece doğu' boylamındaki yörüngesine 4 Mayıs’ta yerleştirilmiştir. (<http://www.turksat.com.tr/tr/uydu-projeleri>, Erişim Tarihi: 04.01.2022). Yerli uyduların dış yayıncılığa sunacağı katkı elbette ki oldukça yüksektir. Kanal sayısının artması ve uyduların kapsama alanının genişlemesi ile birlikte yayınlar daha geniş bir coğrafyaya ve kitleye ulaşabilecektir.

Türkiye’de dış yayıncılık adına bu tür teknolojik gelişmeler yaşanırken, dünyada da internet teknolojisinin dış yayıncılığa önemli bir katkı sağladığını söyleyebilmek mümkündür. Sosyal medyayı ve internet teknolojisini dış yayıncılık çerçevesinde oldukça verimli kullanan bir diğer yayın kuruluşu ise BBC’dir. <http://www.bbc.com/> her gün milyonlarca kişi tarafından tıklanmakta; dünyaya haber ve bilgi akışı sağlamaktadır. <http://www.bbc.co.uk/iplayer> web adresinden BBC bünyesinde yer alan yayın içeriklerine ulaşabilmek mümkündür. BBC de tıpkı TRT gibi Twitter ve Facebook’ta hesaplarını farklı isimler altında toplamıştır. BBC’nin popüler hesapları arasında @BBC, @BBCBreaking, @AboutTheBBC, @BBCNews, @BBCSport, @BBCR1, @BBCClick, @BBCNewsnight, @BBCPolitics, @BBCTech,

@BBCRadio2, @BBCRadio4, @bbc5live, @BBCr4today, @BBCNewsbeat @BBCBusiness, @BBC6Music @BBCtrending, @bbcpress yer almaktadır. Dış yayıncılık çerçevesinde değerlendirildiği vakit; @BBCWorld, @bbcworldservice, @BBCWales, @bbcturkce, @BBCNewsAsia, @BBC_Culture, @BBCHindi, @BBCUrdu, @bbcchinese, @BBCScotlandNews gibi hesaplar büyük önem arz etmektedir. Facebook'ta da durum Twitter'daki gibidir. BBC'nin Facebook bünyesinde yer alan hesapları arasında BBC News, BBC One, BBC Trending, BBC Learning English, BBC London BBC History Magazine, BBC Travel bulunmaktadır. Bununla birlikte dış yayıncılık adına önem arz eden hesaplar ise BBC Culture, BBC Türkçe, BBC Azərbaycanca – BBC Azeri, BBC World Service, BBC Mundo, BBC America, BBC Persian Afghanistan, BBC Persian, BBC Earth, BBC Vietnamese, BBC Africa, Русская служба Би-би-си - BBC Russian'dır.

Dış yayıncılık adına zikredilmesi gereken bir diğer önemli yayın kuruluşu ise Ted Turner tarafından kurulan CNN'dir. www.cnn.com/ da tıpkı BBC gibi milyonlarca kullanıcı tarafından ziyaret edilmektedir. CNN dünyanın en önemli yayıncıları arasında yer almakta olup, sosyal medyada da aktif bir şekilde varlığını sürdürmektedir. CNN'nin Twitter'daki popüler hesapları arasında; @CNN, @cnnbrk, @CNNEE, @CNNPolitics, @cnnireport, @NatSecCNN, @CNNweather, @CNNPR, @CNNSpecReport, @cnntech, @CNNent, @CNNbelief, @CNNWire, @TeamCNN yer almaktadır. Dış yayıncılık bağlamında değerlendirildiğinde ise @cnntrk, @cnni, @cnneeradio hesaplarının ön plana çıktığı görülmektedir. Popüler sosyal paylaşım ağı Facebook'ta da CNN'in aktif bir role sahip olduğu görülmektedir. Kullanıcılar tarafından oldukça yüksek beğeni alan sayfalar arasında; CNN, CNN International, CNN Politics, CNNMoney, CNN Newsroom, The CNN Freedom Project, CNNTech, CNN Travel, CNN iReport, CNN Health, CNN Sport, CNN Heroes, Conclusiones CNN yer almaktadır. Dış yayıncılık açısından bakıldığında ise; CNN TÜRK, CNN en Español, CNN Chile, CNNMéxico, CNN African Voices, CNN Connect the World, CNN Indonesia gibi sayfalar ön planda bulunmaktadır.

SONUÇ

Kitle iletişiminin her geçen gün gelişim gösterdiği ve çehresini değiştirdiği günümüzde yayıncılık anlayışı da hızlı bir şekilde değişmektedir. Kitle iletişim araçları aracılığıyla haber ve bilgi akışı kolaylaşmış, fiziki sınırlar ortadan kalkmıştır. Böylelikle dünyanın herhangi bir köşesinde meydana gelen gelişme hızlı bir şekilde dünya geneline aktarılabilir. 1980'li yılların sonu ve 1990'lı yılların başlangıcı ile birlikte iletişim alanında yaşanan devrim niteliğindeki gelişmeler ile birlikte küreselleşme etkisini derinden hissettirmiş ve bilgi önem kazanmaya başlamıştır. Geleneksel medyada yeni medyaya geçiş; internet teknolojisi ile vücut bulmuş; sayısal yayıncılıkla bütünleşen internet teknolojisi ise etkileşimli televizyon-radyo sistemlerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Kaynağın alıcı, alıcının da kaynak durumuna geçmesini sağlayan internet teknolojisi alternatif bir medya anlayışının oluşumuna temel oluşturmuştur. İnternet teknolojisi ile birlikte zaman ve mekân sınırı ortadan kalkmış; daha özgür bir medya yapısı oluşmuş; bireyler aynı zamanda birer yayıncıya dönüşmüştür.

Kitle iletişim araçları her dönem stratejik bir öneme sahip olmuş ve bireyleri etkileme gücünü elinde bulundurmıştır. Dünya coğrafyasında yer alan ülkeler; tarih boyunca kendilerini tanıtabilmek; görüşlerini, düşüncelerini sunabilmek adına başta televizyon ve radyo ile olmak üzere ülke dışına yayın yapabilmeyi arzulamışlardır. Bu durum dış yayıncılık olgusunun ortaya çıkmasını sağlamıştır. Dış yayıncılık değişik dil ve lehçelerde yapılabileceği gibi o ülkenin kendi dili aracılığıyla da gerçekleştirilebilmektedir. Bu sayede ülke dışına radyo, televizyon yayınları yapılmakta ve ülke dışında yer alan yurttaşların haber, müzik ve program talepleri karşılanabilmektedir. Dış yayınlar, ülkelerin dış ilişkilerine gerek doğrudan, gerekse de dolaylı olarak etki edebilmektedir.

Gelişen internet teknolojisi dış yayıncılığın da çehresini değiştirmiş ve yayınların tüm dünya

geneline kolay bir şekilde ulaşımını sağlamıştır. OTT TV, IPTV, İnternet TV, Web TV... vb. gibi internet tabanlı yayın teknolojileri sayesinde birey eksenli yayıncılık olgusu ortaya çıkmış ve bireyler diledikleri kanalı seyredebilme şansına sahip olmuştur. İnternet teknolojisi radyo yayıncılığını da olumlu bir şekilde etkilemiş ve yerel radyo istasyonları bile tüm dünya geneline seslerini duyurabilmişlerdir. Aynı şekilde sosyal medya da bugün önemli bir dış yayın mecrası durumuna gelmiş; yayın kuruluşları sosyal medya hesapları aracılığıyla tüm dünya geneline haber ve bilgi aktarımını sağlayabilmişlerdir. Mobil teknolojiler sosyal medyanın kapsama alanını genişletmesini sağlamış ve mekân olgusu önemini yitirmiştir. Günümüzde ülkeler dış yayıncılık adına önemli yatırımlar yapmakta, özellikle devlet eliyle dış yayıncılığa yönelik büyük adımlar atılmaktadır. Türkiye’de TRT’nin dış yayıncılık adına atmış olduğu adımlar oldukça dikkat çekicidir. TRT bu çalışmalarını bünyesinde yer alan Dış Yayınlar Dairesi Başkanlığı ile gerçekleştirmektedir. Sonuç olarak bakıldığında; yeni teknolojilerin dış yayıncılığı olumlu bir şekilde etkilediği ve katkı sağladığı yadsınamaz bir gerçekliktir.

<i>“COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” beyanları:</i>	
Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.	
<i>The following statements are made in the framework of “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Double-Blind Peer Review:	External-independent
<i>This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.</i>	

KAYNAKÇA

- Akarcalı, S. (2003). *Radyo ve Televizyonda Türk Dış Yayınları*. Ankara: İmaj Yayıncılık.
- Alioğlu, N. (2011). *Yeni Medya Sanatı ve Estetiği (Yeni Medyanın İlkeleri – Geleneksel ve Yeni Medya)*. İstanbul: Papatya Yayıncılık.
- Almanya – Radyo ve Televizyon Dünyası. <http://www.tatsachen-ueber-deutschland.de/> adresinden 15.03.2022 tarihinde erişildi.
- Aydın, A. F. (2011). Kurumsal İtibar Açısından Sosyal Medyaya İlişkin Bir Değerlendirme. *KTÜ İletişim Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 78-92.
- Baudrillard, J. (2004). *Tam Ekran*, (Çev. Bahadır Gülmez). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Çakaloz, İ. (2007). *Uydu Yayıncılığının Kısa Tarihi (1957-2007)*. İstanbul: Pusula Yayıncılık.
- Çakır, H. ve Topçu, H. (2005). Bir İletişim Dili Olarak İnternet. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(2), 71-96.

- Kırık, A. M. (2010). *Etkileşimli Televizyon*. İstanbul: Anahtar Kitaplar.
- Kırık, A. M. (2014). Sayısal Uydu Teknolojisinin Gelişimi Ve Türkiye’de Yayıncılığın Geleceği. *Akademik Bakış Dergisi*, 0(41), 1-16.
- Kurt, B. (2013). Uluslararası İletişimin Altyapısı. (Ed.: E. Nezh Orhon ve Y. Büyükerşen İşçibaşı). *Uluslararası İletişim İçinde* (s. 2-17). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Lerman, K. (2007). Social Information Processing in News Aggregation. *IEEE Internet Computing*, 11(6), 16-28.
- Manovich, L. (2001). *The Language of New Media*. Cambridge: Massachusetts Institute of Technology.
- Özsoy, S. (2011). Almanya’daki Türk Medyası ve Kamusal Bir Alman Kurumu: Deutsche Welle. *KTÜ İletişim Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 2-21.
- Sarmaşık, J. (1994). İngiltere’de Radyo, Televizyon Düzeni. *Marmara İletişim Dergisi*, 0(6), 89-101.
- Şenel, P. (2009). Türkiye’de Dış Yayıncılık. *Radyovizyon Dergisi*, 0(2), 6-7.
- Tamer, E. C. (1983). *Dünü ve Bugünüyle Televizyon*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- TRT Avaz (2022). <http://www.trtavaz.com.tr/iletisim> adresinden 21.03.2022 tarihinde erişildi.
- TRT Avrasya (2022). http://www.turkcebilgi.com/trt_avrasya adresinden 16.02.2022 tarihinde erişildi.
- TRT Arabi (2022). <https://www.trtarabi.com> adresinden 11.04.2022 tarihinde erişildi.
- TRT Haber (2015). TRT WORLD Test Yayınına Geçti. <http://www.trthaber.com/haber/medya/trt-world-test-yayinina-gecti-185371.html> adresinden 29.04.2022 tarihinde erişildi.
- TRT Kurdi (2022). <http://www.trt.net.tr/trtkurdi> adresinden 20.03.2022 tarihinde erişildi.
- TRT Türk (2022). <https://www.trtturk.com.tr/hakkimizda> adresinden 19.03.2022 tarihinde erişildi.
- Türksat (2022). <http://www.turksat.com.tr/tr/uydu-projeleri> adresinden 04.01.2022 tarihinde erişildi.
- Türksat 4A (2022). <http://www.turksat.com.tr/tr/turksat-4a> adresinden 02.01.2022 tarihinde erişildi.
- Türksat 4B (2022). <http://www.turksat.com.tr/tr/turksat-4b> adresinden 03.02.2022 tarihinde erişildi.
- Uydu Tarihçesi (2022). <https://uydu.turksat.com.tr/tr/hakkimizda/uydu-tarihcesi> adresinden 15.03.2022 tarihinde erişildi.
- Yengin, H. (1994). *Ekranın Büyüsü*. İstanbul: Der Yayınları.

Perinatal Sosyal Hizmet ve Uygulama Alanı*

Hesna Kesen

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1118-4306>

Doktora Öğrencisi / Yalova Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı,
Yalova – TÜRKİYE

Doç. Dr. Harun Ceylan

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9047-2316>

Yalova Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, Yalova – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 01.08.2022

Kabul: 20.09.2022

On-line Yayın: 30.09.2022

Anahtar Kelimeler

Perinatal Dönem

Sosyal Hizmet

Perinatal Sosyal Hizmet

Ebeveyn

Araştırma Makalesi

* Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.63827>

Öz

Hamilelik planlı ya da plansız olması fark etmeksizin çiftler için hem heyecanlı hem de birçok stresi barındıran yeni bir geçiş dönemidir. Bu dönem içerisinde anne ve baba adayları psikolojik ve fizyolojik açıdan ortaya çıkan karmaşık duygular nedeniyle baş etme becerilerini aktif olarak kullanamamaktadır. Dünyada ve Türkiye’de hamilelik döneminde ve sonrasında ortaya çıkan sorunlar her geçen gün artmaktadır. Perinatal sosyal hizmet uygulamasıyla planlı ve sağlıklı gebelik sürecinin oluşturulması, gebelik döneminde yaşanan bireysel, ailevi ve toplumsal sorunların çözülmesi ve doğum sonrasında ortaya çıkabilecek psikososyal risklerin azaltılması mümkün olabilir. Perinatal kayıp, adölesan gebelik, postpartum depresyon, prenatal bağlanma gibi birçok farklı risk durumu ailenin endişe ve stres yaşamasına neden olabilmektedir. Bu süreç içerisinde ailenin profesyonel olarak desteklenmesi ve bilgilendirilmesi sürecin sağlıklı bir şekilde yönetilmesinde önem arz etmektedir. Bu anlamda gebelik dönemi ve sonrasında anne ve bebeğin iyilik halinin sağlanması için sosyal hizmet müdahalesi gerçekleştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çalışmada hamilelik öncesinden başlayarak bebek bir yaşına gelene kadar geçen süreçte aileye, çevresine ve topluma yönelik psikolojik ve sosyal destek sağlayan perinatal sosyal hizmetin tanıtılması amaçlanmıştır. Çalışmada perinatal sosyal hizmet uygulaması bağlamında perinatal kayıp, adölesan gebelikle mücadele, annenin madde kullanımı ve bağımlılıkla mücadele, prenatal bağlanma, postpartum depresyon, paternal postnatal depresyon gibi konular etrafında perinatal sosyal hizmetin tanıtımına yer verilmiştir.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Kesen, H. ve Ceylan, H. (2022). Perinatal Sosyal Hizmet ve Uygulama Alanı. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 15(91), 403-416.

*Perinatal Social Work and Scope of Application**

Hesna Kesen

PhD Student / Yalova University, Institute of Graduate Studies, Department of Social Work, Yalova –
TURKEY

Assoc. Prof. Dr. Harun Ceylan

Yalova University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of Social Work, Yalova –
TURKEY

Article History

Submitted: 01.08.2022

Accepted: 20.09.2022

Published Online: 30.09.2022

Keywords

Perinatal Period

Social Work

Perinatal Social Work

Parents

Research Article

* This article was checked by Intihal.net. This article is under the Creative Commons license. Ethics committee approval is not required for this article.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.63827>

Abstract

Regardless of whether pregnancy is planned or unplanned, it is a new transition period that is both exciting and stressful for couples. During this period, mother and father candidates cannot actively use their coping skills due to the complex emotions that arise in psychological and physiological terms. The problems that occur during and after pregnancy in the world and in Turkey are increasing day by day. It may be possible to establish a planned and healthy pregnancy process, to solve individual, family and social problems experienced during pregnancy and to reduce the psychosocial risks that may occur after birth with the perinatal social work practice. Many different risk situations such as perinatal loss, adolescent pregnancy, postpartum depression, prenatal attachment can cause the family to experience anxiety and stress. In this process, it is important to support and inform the family professionally in the healthy management of the process. In this sense, there is a need for social work intervention to ensure the well-being of mother and baby during and after pregnancy. In this study, it is aimed to introduce the perinatal social work, which provides psychological and social support to the family, its environment and the society in the period from pre-pregnancy until the baby reaches one year old. In the study, the introduction of perinatal social work was included in the context of perinatal social work practice, around topics such as perinatal loss, struggle with adolescent pregnancy, maternal substance use and addiction, prenatal attachment, postpartum depression, paternal postnatal depression.

GİRİŞ

Hamilelik kuşakların devamlılığını sağlayan kadınlara özgü bir durumdur. Hamilelik dönemi hem anne adayını için hem de yakınları için önemli bir süreçtir. Her ne kadar doğal bir süreç olsa da hamilelik süreci kadınların çok farklı sorunlarla karşılaşabildiği özel bir dönemdir (Bowlby, 1969). Hamilelik sürecinde yaşanan psikolojik, fizyolojik ve sosyal açıdan meydana gelen değişimlere uyum sağlayabilmek hem anne adayını hem de bebeğin sağlığı açısından büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle hamilelikte psikososyal sağlık ile kadının psikolojik ve sosyal anlamda tam bir iyilik hali içerisinde olması amaçlanmaktadır (Bakır ve Sarızayım, 2020: 1).

Kadının eğitim durumu, doğum tecrübesi, hamileliğin planlı olup olmaması, hamilelik konusunda yetersiz ve yanlış bilgilere sahip olma, düşük benlik saygısı gibi birçok faktör anne adayının hamilelik sürecindeki iyilik halini etkilemektedir (Yıldız, 2011: 65). Hamilelik sürecinde kadınların iyilik halini ve yaşam kalitesini sadece bireysel faktörler değil aynı zamanda çevresel ve sosyal faktörler de etkilemektedir. Zira hamile olan kadınlar bu süreçte sadece kendilerinin karşılaştığı fizyolojik ve psikolojik değişimlerle değil aynı zamanda toplumsal ve çevresel faktörlerle de baş etmek zorunda kalmaktadır.

Kadınların hamilelik döneminde yaşadığı bireysel, ailevi ve toplumsal sorunlar hem anne hem de bebek açısından çeşitli riskleri de beraberinde getirmektedir. Kendilerinin ve bebeklerinin sağlığı açısından çeşitli riskler ve zorluklarla mücadele etmek zorunda kalmaları, hamilelik dönemindeki kadınların dezavantajlı bir grup olarak değerlendirilmelerini gerektirmektedir. Kadın olmanın getirdiği birtakım dezavantajlar da dikkate alındığında hamilelik dönemindeki kadınlar kişisel dezavantajlılığın merkezinde yer almaktadırlar. Bu yönüyle hamile kadınlara aile ortamında olduğu kadar iş yaşamında, eğitim süreçlerinde, ulaşım, sağlık gibi temel hizmetlerde ve toplumsal katılımın gerektirdiği bütün kamusal hizmet alanlarında pozitif ayrımcılık sağlanması, psikososyal ve ekonomik açıdan destek verilmesi gerekmektedir.

Hamilelerin ve yenidoğanların desteklenmesi ve kendilerine verilmesi gereken hizmetler konusunda en kapsamlı çerçeve "Dünya Perinatal Tıp Birliği" tarafından 24 Eylül 2001 tarihinde İspanya'nın Barselona kentinde düzenlenen "5. Dünya Perinatal Tıp Kongresi" sonunda imzalanan "Anne ve Yeni Doğan Hakları Barselona Bildirgesi" ile belirlenmiş ve garanti altına alınmıştır. Buna göre her kadının üreme sağlığı, hamilelik, doğum ve yeni doğan bakımı konusunda yeterli eğitim ve bilgi alma hakkına sahip olduğu açıkça belirtilmiştir (Declaration of Barcelona on the Rights of Mother and Newborn, 2001: Madde No: 2). Bunun yanı sıra alınması gereken kararlar ve üreme süreci ile ilgili baba ile sorumluluk paylaşımı yapılması gerektiği, hamilelik sürecinin yalnızca kadını ilgilendiren bir süreç olmadığı belirtilmektedir. Bu madde ile kadınların anne olup olmama kararlarına saygı duyma, anne olma konusunda kadını zorlamama ve bu süreçte erkeğin de kadın ile sorumlulukları ortaklaşa paylaşması gerektiği ifade edilmektedir (Declaration of Barcelona on the Rights of Mother and Newborn, 2001: Madde No: 9). Ayrıca çalışan kadınların gebelik sürecinde işten çıkarılmamaları, iş güvencelerinin sağlanması, gebelik izni, çalışma düzenine adaptasyonun sağlanması ve iş saatleri içinde emzirme hakkının hükümetler tarafından güvence altına alınması gerektiği belirtilmiştir (Declaration of Barcelona on the Rights of Mother and Newborn, 2001: Madde No: 6). Son olarak da göçmenler de dâhil bütün gebelerin ihtiyaç duyduklarında özel sağlık programlarından yararlandırılmaları gerektiği (Declaration of Barcelona on the Rights of Mother and Newborn, 2001: Madde No: 13) ifadesi ile dezavantajlı kadınların hamilelik sürecinde sahip oldukları haklar güvence altına alınmıştır (Declaration of Barcelona on the Rights of Mother and Newborn, 2001: 1-2).

Dünya Perinatal Tıp Birliği tarafından yayımlanan bu bildiriden sonra dünya genelinde hamile kadınlara yönelik sağlık ve sosyal hizmet uygulamaları daha kapsamlı ve kurumsal hale gelmeye başlamıştır. Türkiye'de de 2015 yılında Sağlık Bakanlığı tarafından "Perinatal Hizmet Birimlerinin

Asgari Standartları, Çalışma Usul ve Esasları” belirlenmiş ve hamilelik döneminde sunulacak hizmetler ve bu hizmetleri yerine getirmesi beklenen personelin görev ve sorumlulukları netleşmeye başlamış ve sosyal çalışmacılar da perinatal hizmetler içinde yer alan bir profesyonel olarak kabul edilmiştir (Sağlık Bakanlığı, 2015).

Ancak günümüzde Türkiye’de perinatal sosyal hizmet uygulamasının özellikle akademik düzeyde sosyal hizmet alanları içinde yeterince yer almadığı görülmektedir. Oysa perinatal dönem olarak adlandırılan hamilelik süreci ve sonrası anne-baba adayları ve çevreleri için birçok karmaşık durumu ve zorlu bir süreci beraberinde getirmektedir. Perinatal dönemde psikososyal sağlık, maddi destek, anne-babalık rolüne adaptasyon, yas sürecinde aileye destek olunması, ailenin endişe ve stresi yönetmesi, aileye baş etme becerisi kazandırma perinatal sosyal hizmet uygulamasını gerekli kılmaktadır. Bu yönüyle bu çalışmada Türkiye’de yeterince yaygın olmayan ve uygulamada yer almayan bir sosyal hizmet alanı olarak “Perinatal sosyal hizmet alanı nedir?” ve “Perinatal sosyal çalışmacı nasıl çalışır?” gibi sorulara cevap arayarak Türkiye’de perinatal sosyal hizmetin genel çerçevesinin çizilmesine katkıda bulunmak amaçlanmaktadır.

PERİNATAL DÖNEM VE SOSYAL HİZMET

Perinatal dönem hamileliğin 20. haftasından başlayarak, gebelik sırası ve gebelik sonrası çocuk doğumu, çocuk bakımı ve olanakları, koşullar ve gebelik ile ilgili diğer durumların ortaya çıktığı dönemdir (Dökmeci ve Dökmeci, 2012: 948). Başka bir ifade ile hamileliğin 20. haftasından başlayarak bebeğin dünyaya geldiği ilk bir yıllık süreyi kapsayan perinatal dönem hem anne ve bebek hem de birincil çevre açısından yeni bir dönemi ifade etmektedir. Hamilelik, fizyolojik olarak normal bir süreç olmasına rağmen, kadının hayatında çok sık deneyimlenen bir durum değildir. Hamile kadının kendisi ve fetüsün sağlığını korumak için yeni durumuna özel bir adaptasyon gerekmektedir. Bunun yanı sıra bebeğin doğumu yalnızca anne değil, baba, kardeş, büyükbaba ve büyükanne gibi diğer aile üyeleri üzerinde de yeni bir düzen ve sahip olunan rollerin değişimi noktasında önemli farklılıklara neden olmaktadır (Coşkun, 1996: 182).

Perinatal dönem anne ve çocuğun sağlık durumu ile başlayarak daha geniş bir alana yayılmaktadır. Bu dönemde sağlık sistemi içinde yer alan meslekler multidisipliner bir hizmet sunmaktadır. Hemşire, doktor ve ebe biyolojik açıdan hizmet sunarken adaptasyon süreci ve psikolojik açıdan sunulması gereken hizmetler noktasında psikolog ve perinatal sosyal hizmet uzmanı devreye girmektedir. Özellikle perinatal sosyal hizmet uzmanı diğer ekip üyelerinden farklı olarak perinatal alanda hamilelere, ailelere ve topluluklara hamilelik öncesinden başlayarak bebeğin hayatının ilk yılına kadar geçen süreçte psikososyal açıdan ortaya çıkan ya da çıkabilecek sorunlara yanıt aranmasında yardımcı olur (Erkoç ve Aslan, 2021: 219).

Perinatal dönem açısından sosyal hizmet, değişim ve dönüşüm üzerine odaklanan bir meslektir. Günlük yaşam içerisinde zorluklarla karşılaşan bireylere alternatif yollar bulmak, çevrede yer alan fırsat ve kaynakları ortaya çıkarmak ve bireylerin güçlenmesine odaklanan bir alan olarak sosyal hizmet, bireyin yaşamak istediği ortamı inşa eden bir meslektir. Bu yönüyle sosyal hizmetin ana unsurlarından birisi de sosyal sağlık hizmetleridir (International Federation of Social Workers, 2022).

Sosyal sağlık hizmeti sunan bir alan olarak perinatal sosyal hizmet, kadının biyopsikososyal açıdan yaşadığı tüm değişimlere ve yeni rollere uyum sağlamasını ve çevresel faktörlerin olumsuz etkilerini azaltarak kaynak ve fırsatların aileyle buluşmasına katkıda bulunmaktadır. Ayrıca anne ve babanın yeni dönemdeki kimlik ve rollerine adapte olabilmesi ve ebeveynlik rollerini yerine getirmeleri açısından güçlendirilmeleri ve desteklenmelerine de katkıda bulunmaktadır. Yine perinatal sosyal hizmet gebelik ve doğum sonrası süreçte ortaya çıkabilecek olumsuz durumlar karşısında aileye hem destekleyici hem de savunucu hizmetleri sunan bir alandır (National Association of Perinatal Social

Workers, 2016). Bu bağlamda perinatal sosyal hizmet anne-babanın ve çevrenin yeni döneme uyum sağlayabilmesi adına bilgilendirme süreçlerinin yönetimi, var olan fırsatların ortaya çıkarılması ve ebeveynlik rollerinin benimsenmesi gibi konularda İngiltere, Danimarka, Amerika Birleşik Devletleri ve Avusturya'da aktif olarak sunulan bir uygulamadır.

PERİNATAL SOSYAL HİZMET UZMANI

Perinatal sosyal hizmet uzmanı, çiftlerin çocuk sahibi olma düşüncesi ile başlayarak bebek bir yaşına gelene kadar geçen süreçte çiftlere destek olan meslek elemanını ifade etmektedir. Perinatal sosyal hizmet uzmanı bu süreçte ortaya çıkabilecek sorunlara çözüm üretmede birey, aile ve topluluklara danışmanlık yapmaktadır. Danışmanlık sürecinde anne ve aileye yeni yaşama uyum sağlayabilme, karşılaşılan ve karşılaşılabilecek tıbbi durumlarda destek olma, ebeveynliğe geçiş dönemini doğru bir şekilde sürdürebilme, postpartum depresyonu (doğum sonrası depresyon) önleyici faaliyetler planlama konularında tıbbi sosyal hizmet sağlanmaktadır. Bunun yanı sıra perinatal kayıp gibi travmatik olaylarla da ilgilenmektedir (National Association of Perinatal Social Workers, 2016).

Perinatal dönem başta anne adayları olmak üzere yakın çevreleri ile beraber yeni bir adaptasyon dönemini ifade etmektedir. Bu dönemde özellikle anne adayları anksiyete, depresyon, obsesif kompulsif bozukluklar gibi birçok olumsuz duyguyu yaşayabilmektedir. Dünya genelinde kadınların hamilelik dönemi ve doğum sonrası yaşadığı depresyon oranları Amerika kıtasında % 5.0-63.9; Asya kıtasında % 4.0-48.3; Avrupa kıtasında % 4.4-22.8; Afrika'da % 7.2-50.3; Avustralya'da %6.0-32.8 ve son olarak ise Yeni Zelanda'da ise %7.6-30.9 aralığında yer almaktadır. Hamilelik dönemi ve doğum sonrası kadınların yaşadığı depresyon aralığındaki yüksek farkın sebebi aynı kıtada yer alan her bir ülkenin farklı sosyoekonomik ve kültürel özellikler taşımasıyla açıklanabilir. Zira aynı kıtada yer almasına rağmen Hindistan'da % 46.9 olarak gerçekleşen hamilelik ve doğum sonrası depresyon oranı Japonya'da %4 olarak gerçekleşmektedir. Bu oranla Japonya hamilelik ve doğum sonrasında kadınların en az depresyon yaşadığı ülkedir (Arifin, Cheyne ve Maxwell, 2018: 6).

Türkiye'de ise 1999-2015 yıllarını kapsayan bir meta analiz çalışmasında kadınların doğum sonrası depresyon oranları %23.8 olarak tespit edilmiştir (Keser Özcan, Boyacıoğlu ve Dinç, 2017). Efe, Taşkın ve Eroğlu (2009) tarafından yapılan çalışmada ise kadınların postnatal depresyon oranı %23.4 olarak bulunurken başka bir çalışmada ise bu oran %15 olarak bulunmuştur (Durukan, İlhan, Bumin ve Aycan, 2011). Elazığ ilinde gerçekleştirilen başka bir çalışmada ise hamile kadınların %12.5'i ağır depresif belirti gösterirken %33.8'inde ise hafif depresif belirtiler saptanmıştır (Sevindik, 2005).

Fizyolojik olarak farklı bir dönemin yaşanması, fizyolojik etkilerin neticesinde psikolojik açıdan farklı duyguların ortaya çıkması ve sosyal hayata katılım konusunda anne adayının farklı tercihlerde bulunması bakımından hamilelik ve doğum sonrası dönem bireysel ve ailesel açıdan yalnız geçirilmemesi gereken bir dönemi ifade etmektedir (Erkoç ve Aslan, 2021). Bu noktada perinatal sosyal hizmet uzmanı, ebeveyn adaylarının ve ailelerinin yaşanabilecek zorluklara karşı güçlü yönlerini ortaya çıkarma konusunda sorumludur. Bu sorumluluğunun yanı sıra tıbbi zorluklarla baş etme becerisi geliştirme, sağlıklı çocuk ve ebeveyn ilişkisi oluşmasına destek olma, perinatal bir kayıp meydana gelir ise yas sürecini yönetme ve en önemlisi yeni normale alışma sürecinde ailelerin yanında bulunmaktadır (Walther, 1991).

Sosyal hizmet uzmanı eğitim aşamasından itibaren aktif olarak teori ve uygulamayı beraber yürüterek bu alanda uzmanlaşmakta ve perinatal sosyal hizmet uzmanı ünvanını kullanmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri Ulusal Perinatal Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği tarafından 1992 yılında çıkarılan ve 2007 yılında revize edilen "Perinatal Sosyal Hizmette Alan Eğitimi Standartları" da bu alanda uzmanlaşacak meslek elemanlarına yol göstermektedir. Toplamda 10 maddeden oluşan standartlardan bazıları şu şekilde sıralanabilir (NAPSW, 2007c):

- a- Bir öğrenci, perinatal alan eğitimine sadece öğrenci ve perinatal sosyal hizmet uzmanı karşılıklı olarak kabul ederse yerleştirilecektir.
- b- Perinatal alan deneyimi, öğrencinin en sık görülen tıbbi sorunlara ve bunların psikososyal etkilerine zamanında müdahale yapabilme eğitimini kapsayacaktır.
- c- Perinatal saha deneyimi, tıp etiği ve hasta gizliliği ile ilgili tüm yönlendirme ve talimatları içerecektir.
- d- Perinatal alan deneyimi, öğrencinin hem perinatal müdahale ekibine hem de sosyal hizmet bölümüne tam entegrasyonunu teşvik edecektir. Alan eğitmeninin öğrencinin yeteneklerine ilişkin değerlendirmesine dayalı olarak öğrenciyi, hastalar ve aileleri ile etkileşim kurma ve onlara hizmet sunma konusunda giderek artan fırsatlar verilecektir.

Oluşturulan standartlardan da anlaşılacağı üzere perinatal sosyal hizmet uzmanı eğitim aşamasından başlayarak anne, bebek ve çevresi için tıbbi olanaklar öncelikli olmak üzere biyopsikososyal müdahalelerin yapılmasında öncü bir rol üstlenmektedir. Perinatal dönem, anne-bebek ve çevresi için kırılgan bir dönem olmasının yanı sıra aynı zamanda gelecek beklentisi ve değişim potansiyelinin de gerçekleşebileceği bir dönemdir. Bu nedenle perinatal sosyal hizmet uzmanı aldığı eğitimler ve bilgi becerileri dâhilinde anne-bebek ve aile refahının sağlanmasında önemli bir görevi yerine getirmektedir.

PERİNATAL SOSYAL HİZMET UYGULAMA ALANLARI

Perinatal sosyal hizmet içerisinde meslek elemanlarına özellikle birçok alanda ihtiyaç duyulmaktadır. Anne, bebek ve baba bu dönemde farklı dezavantajlı durumlarla karşı karşıya kalabilmektedir. Bu çalışma özelinde özellikle perinatal sosyal hizmet uzmanlarının aktif olarak görev aldıkları alanlar ele alınmıştır.

Perinatal Kayıp

Her hamilelik bebeğin doğumu ile sonuçlanmamaktadır. Bazı hamilelikler perinatal kayıp ile sonuçlanmaktadır. Bu durum bebeğin anne karnında ölümü, düşük yapma, yeni doğan bebeğin ölümü gibi durumlarla ya da özel gereksinimli bir bebeğin doğumu ile gerçekleşebilir. Yakın tarihli bir araştırmaya göre, hamilelik sırasında bebeğini kaybetmiş kadınlar ve eşleri, sonraki hamilelik deneyimlerinde bebeğini kaybetmemiş ebeveynlere göre daha yüksek düzeyde kaygı, depresyon ve travma sonrası stres belirtileri bildirmektedir (Hunter, Tussis ve MacBeth, 2017). Bütün bu gerçekleşen perinatal kayıplar başta anne adayları olmak üzere tüm aile sistemini etkileyen durumlardır. Perinatal sosyal hizmet uzmanı bu süreçte anne adayları, anne ve çevresi için danışmanlık, sahip oldukları hizmetler hakkında bilgilendirme, krize müdahale ile yas sürecini yönetmede görev almaktadır (Mahan ve Calica, 1997).

Sosyal hizmet uzmanı yas ve yeni normale uyum sürecinde sunduğu hizmetleri çevresi içinde birey ilkesinden hareketle sistemler arası ilişki boyutunda değerlendirmelidir. Bu doğrultuda eş ve ebeveyn sistemi, manevi sistemler, istihdam sistemi, sosyal destek sistemi ve günlük hayat sistemi sosyal hizmet uzmanının dikkat etmesi gereken temel sistemleri oluşturmaktadır. Bu sistemler hizmet sunma noktasında ailenin sağlık personelleri ile sağlıklı iletişim kurması, eşler arası iletişimin sağlanması, ailenin çevresinin sürece dahil edilmesi ve psikolojik desteğin etkili olmasında kullanılmaktadır (Afyonoğlu, Kesen, Canpunar ve Yavuz., 2021).

Amerika Birleşik Devletleri Ulusal Perinatal Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği (NAPSW) 2000 yılında 14 maddelik "Perinatal Kayıpta Sosyal Hizmet Uygulamaları Standartları"nu yayımlamıştır. Bu standartlar 2007 yılında güncellenerek şimdiki halini almıştır. Yayımlanan bu standartlar perinatal kayıp vakalarında sosyal hizmet mesleğinin ve meslek elemanlarının rollerini belirtmektedir. Yayımlanan standartların bazıları şunlardır (NAPSW, 2007a):

- a- Hastanede ve kadın doğum servislerinde perinatal kayıp yaşayan ailelere baş etme becerisi kazandırmak, kaybın ortaya çıkardığı krizi yönetmek gibi durumlarda aileye danışmanlık, yas desteği gerekli durumlarda sevk gibi konularda hizmet sunmak.
- b- Perinatal kaybın yarattığı geniş kapsamlı dengesizliğin farkında olarak denge duygusunu yeniden kurmaları ve sürdürmelerine yardımcı olmak için ailelerle çalışmak.
- c- Ailenin sahip olduğu haklar bağlamında sunulması gereken hizmetlerin sağlanmasında ailenin savunuculuğunu yapmak.
- d- Ailenin bebeğe veda etmesi ve yas sürecinin kolaylaştırılmasında duyarlı yaklaşımlar sergilemek.
- e- Aile ile yapılan görüşme ve yürütülen süreçleri belgelendirmek.

Standartlarda da belirtildiği üzere perinatal kayıp birçok açıdan travmatik bir durumdur. Perinatal sosyal hizmet uzmanı bu durum karşısında ailenin yas sürecine destek olmak, kaybın travmatik etkisini azaltmak, oluşan ya da oluşabilecek krize müdahalede bulunmak, aileyi şimdi ve gelecek süreç hakkında bilgilendirmek gibi görevleri yerine getirmektedir.

Adölesan Gebelikle Mücadele

10-19 yaşlarını kapsayan adölesan dönem bireyin çocukluktan ergenliğe geçişi olarak tanımlanmaktadır (World Health Organization, 2020). Toplumun en fazla ihmal ve istismara uğrayan grupları arasında yer alan adölesan grup, içinde bulunduğu geçiş süreci nedeniyle fizyolojik, psikolojik ve sosyal pek çok sorunla baş etme durumunda kalmaktadır. Bu dönemde ortaya çıkan sorunlardan birisini de adölesan gebelikler oluşturmaktadır (Melekoğlu vd., 2013: 214).

Türkiye’de 15-19 yaş grubunda bin kadın başına düşen ortalama canlı doğumu ifade eden adölesan doğurganlık hızı son yirmi yılda giderek azalmaya başlasa da hala yüksek seyretmeye devam etmektedir (Türkiye İstatistik Kurumu, 2021). Sosyal hizmet uzmanı adölesan gebelik sürecinde ergenin bebeği büyütme kararı ile kararsızlığı arasındaki bilgilerin araştırılarak ortaya çıkarılması, gencin ailesine veya bebeğin baba adayına bilgi verilmesi, okul veya gündüz bakım evi, kamu yardımı gibi birçok destek unsurunun sağlanmasında sorumluluk almaktadır. Bunun yanı sıra ihmal ve istismar bulgusunun araştırılması, HIV enfeksiyonu, depresyon ve diğer psikolojik etkenler de perinatal sosyal hizmet uzmanının adölesan gebelik konusundaki çalışma kapsamını oluşturmaktadır (Adams ve Kocik, 1997).

Amerika Birleşik Devletleri Ulusal Perinatal Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği (NAPSW) 2006 yılında perinatal kaybın yanı sıra adölesan gebelik konusunda uygulama yapacak meslek elemanları için de 14 maddelik “Adölesan Gebelik Standartları” yayınlamıştır. Standartlar içerisinde meslek elemanlarının görev ve sorumlulukları yer almaktadır. Yayımlanan standartların bazıları şu şekildedir (NAPSW, 2007b):

- a- Genç anneye yönelik duygusal ve fiziksel¹ desteğin yanı sıra sürekli danışmanlık ve bilgi akışı sağlamak.
- b- Genç anneye ebeveynlik becerilerinin öğretilmesi, annenin eğitim ihtiyaçlarının belirlenmesi ve temel destek hizmetlerinin belirlenmesini sağlamak.
- c- Genç annenin hamilelik stresine ve yeni doğanın sorumluluğuna yönelik bilgi paylaşımını sağlamak.

¹ Annenin doğumda ve sonrası süreçte bakım, refakat ve tıbbi destek konusunda ihtiyaç duyduğu yardımları içermektedir. Özellikle hastane ortamında annenin desteklenmesi yeni sürece uyum açısından önemlidir. Annenin ihtiyaç duyduğu tıbbi müdahalelerin nasıl ve hangi birimler tarafından sağlandığı, bundan sonra karşılaşılabileceği tıbbi müdahalelerin neler olduğu, hastane hizmetlerinden nasıl faydalanabileceği gibi birçok konuda kendisine destek sağlamak perinatal sosyal hizmet uzmanının alanına girmektedir.

d- Ergenlik çağındaki hamileliğin ortaya çıkardığı dengesiz durumların farkında olarak, ailelerin denge duygusunu yeniden kurmalarına ve sürdürmelerine yardımcı olmak amacıyla aileler ile çalışmak.

Perinatal sosyal hizmet uzmanları adolesan gebelik konusunda hem genç annenin yeni duruma uyum sağlaması ve verilecek kararlarda sağlıklı hareket edebilmesi hem de ergenin ailesine bu dönemde danışmanlık sağlamakla görevlidir. Bu dönemde genç annenin bilgilendirilmesi ve yönlendirilmesi şimdi ve gelecek açısından önem arz etmektedir. Perinatal sosyal hizmet uzmanı da bu önem etrafında gerekli müdahale ve hizmetleri sunmakla sorumludur.

Yeni Doğan Yoğun Bakım Ünitesinde Bebeği Olan Ebeveynlere Destek

Bebeğin biyolojik olarak gelişimini tamamlamadan dünyaya gelmesi, anne karında oluşan komplikasyonlar sebebiyle ya da anne ve bebeğin sağlığının riske girdiği durumlarda bebeğin zamanından önce alınması durumu yeni doğan yoğun bakım ünitesini (YYBÜ) karşımıza çıkarmaktadır. Bebeğin gelişiminin tamamlanması ve sağlığına kavuşması amacıyla doğumdan sonra belirli bir süre bebek, yeni doğan yoğun bakım ünitesinde gözlem altına alınmaktadır. Bu durum her ne kadar anne-bebek sağlığı için yapılsa da beraberinde ebeveynler üzerinde bazı etkilere neden olmaktadır. Bu etkilerden ilkinin suçluluk duygusu oluşturmaktadır. Ebeveynlerden özellikle anne kendi hatası nedeniyle bebeğinin böyle bir duruma maruz kaldığını düşünebilmektedir. Ardından bebeğe bir şey olması korkusu ile beraber endişe duygusu ortaya çıkmaktadır. Ebeveynler bebeklerine bir şey olacak endişesi ile savaşırken bu süreçte ellerinden bir şey gelmemesi ebeveynleri çaresiz bırakmaktadır (Bachman ve Lind, 1997).

Bebeği yeni doğan yoğun bakım ünitesine alınan ebeveynler bebek ölmese bile bir yas süreci geçirebilmektedir. Bu durum ebeveynlerin hamilelik süreci boyunca hayal ettikleri mükemmel bebek ile yeni doğan bebek arasındaki ilişkiden kaynaklanmaktadır. Ebeveynler yeni doğan bebeği benimsemekte, ancak hayal ettikleri bebek için de bir yas sürecine girebilmektedir. Yas sürecini bebeğin sağlık durumu, anne ve babanın süreci kabullenme zamanı gibi birçok farklı sebep etkileyebilmektedir (Solnit ve Stark, 1961). Bu doğrultuda yeni doğan yoğun bakım ünitesinde görev yapan perinatal sosyal hizmet uzmanları; aileler için gerekli sosyal hizmet müdahalesinin planlanması, ailenin bu süreçte alacağı kararlarda ailenin yanında olma, aileyi güçlendirme ve çocuğa yapılan tıbbi müdahaleler hakkında aileyi bilgilendirme konularında görev almaktadır.

Anne Adayında Madde Kullanımı ve Bağımlılıkla Mücadele

Madde bağımlılığı en genel ifade olarak belirli bir maddeye karşı duyulan yoğun istektir. Her geçen gün madde kullanımı ve bağımlılığı konusunda artış görülmektedir. Toplumsal yapıda meydana gelen değişimler, toplumsal ve bireysel sorunların artış göstermesi gibi nedenler ile bireyler madde kullanımına başvurmaktadır (Zastrow, 2015: 358-361).

Madde bağımlılığı bireyin hayatında ekonomik, sosyal, psikolojik ve fizyolojik açıdan birçok olumsuzluğu getirmektedir. Perinatal madde bağımlılığı konusu her geçen gün artış göstermektedir. Hamile kadının madde bağımlılığı başta kendisi ve bebek olmak üzere tüm çevresini etkileyen önemli bir konudur. Hamile kadının bağımlılık davranışı fizyolojik birçok sorunla beraber perinatal kayba neden olabilecek bir unsurdur. Perinatal kaybın dışında bebeğin fizyolojik bir bozukluğa maruz kalması, kadının kendini suçlaması ve olumsuz süreçlerin ortaya çıkması durumları perinatal sosyal hizmetin uygulama alanı içerisindedir (Cook, 1997).

Hamile madde bağımlıları ile çalışan perinatal sosyal hizmet uzmanı savunucu ve aracı rolünü üstlenmektedir. Perinatal sosyal hizmet uzmanı savunucu rolü ile hamile madde bağımlısını yasal olarak bilgilendirmekle görevlidir. Bunun yanı sıra sosyal hizmet uzmanı hamile madde bağımlısı ve bebeğin iyilik durumu için sağlanması gereken hizmetlerin yasal dayanaklar ile en doğru şekilde verilmesini sağlar. Aracı rolü ise perinatal sosyal hizmet uzmanının yardıma ihtiyacı olan birey ya da grupları birbirine toplum hizmetleri ile bağlamasını ifade etmektedir. Perinatal sosyal hizmet uzmanı

aracı rolü ile hamile madde bağımlısının bağlantı kurması gereken kurum ya da kuruluşlarla iletişimini sağlamaktadır (Zastrow, 2015: 101). Bu roller çerçevesinde uzmanın bağımlılığın fizyolojik, psikolojik, sosyal ve aile dinamikleri boyutunu anlaması gerekir. Bu çalışmaların yapılması ve hamile madde bağımlısı bireyi belirlemek için uzman, doktor, hemşire ve diğer sağlık çalışanları ile ekip çalışması gerekmektedir. Perinatal sosyal hizmet uzmanı, vaka yöneticisi olarak yalnızca hastayla ilgilenmekle kalmaz, aynı zamanda çocuk koruma, mali yardım programları, eğitim sistemleri, mesleki programlar, hukuki konular ve son olarak tedavi toplulukları dâhil olmak üzere çeşitli kurumlarla iş birliği ve koordinasyonu sağlayacak mekanizmalar kurar (Cook, 1997).

Prenatal Bağlanma

Prenatal bağlanma kadınların hamilelik döneminde doğmamış bebeklerine karşı göstermiş olduğu davranışları yoluyla duygusal olarak bebeğe bağlanarak sıcak bir anne-bebek ilişkisi kurması olarak ifade edilmektedir. Hamile kadının vücudunda ortaya çıkan değişiklikleri kabullenmesi ve olumlu düşünce ve duyguları fetüse aktarması, prenatal bağlanmanın ilk adımını oluşturmaktadır (Coşkun, Okçu ve Arslan, 2019: 2). Kadının hamilelikteki riskli durumlara karşı uyumunu; yakın çevresinin vermiş olduğu tepkiler, kendi düşünce ve duyguları, fetal sağlık durumu, zorunlu yatak istirahati, hastanede kalma ve tedaviye katılma süreci gibi birçok faktör etkilemektedir. Bunun yanı sıra hamilelik sürecinde annenin organizmasında gerçekleşen her bir değişiklikten hamile kadın kadar bebek de etkilenmektedir (Yılmaz ve Beji, 2010).

Prenatal bağlanma düzeyini etkileyen unsurlar arasında, hamileliğin planlanması ve istenmesi, ailenin sosyoekonomik durumu, ailenin kültürel yapısı, sahip olunan ve sağlanan sosyal destek sistemleri, anne yaşı, eğitim ve çalışma durumu, hamilelik süreci hakkındaki bilgi düzeyleri vb. konuları yer almaktadır (Erkal Aksoy vd., 2016). Prenatal bağlanma hem kadının hamilelik sürecini biyopsikososyal açıdan daha sağlıklı olarak atlatabilmesi hem fetüsün sağlıklı gelişim sağlayabilmesi açısından önem arz eden bir konudur. Bunun yanı sıra prenatal bağlanma sürecinde bireyin çevresiyle beraber sosyal destek unsurları ile desteklenmesi perinatal sosyal hizmet uzmanının görevleri arasında sayılmaktadır (Brandon vd., 2009).

Perinatal sosyal hizmet uzmanı hamilelik süreci ve prenatal bağlanma konularında hamile kadına destek olurken çevresel boyutta babanın da hem anneye destek olması hem de sürece dâhil olması konularında destekleyici bir konumdadır. Özellikle doğum öncesi bağlanmanın önemli belirleyicisinin gebelik ve doğum öncesi dönemdeki psikolojik sağlık olduğu ve gebenin fetüse yani bebeğe karşı sergileyebileceği düşmanca yaklaşım ile anne-bebek ruh sağlığı arasında ilişki olduğu belirlenmiştir. Bu durum nedeniyle prenatal bağlanma ebeveyn-çocuk ilişkisi ve çocuğun ruhsal durumu açısından önemlidir. Bağlanmanın sağlıklı bir biçimde gerçekleşebilmesi için perinatal sosyal hizmet uzmanının aileye danışmanlık yaparak süreci yönetmesi gerekmektedir (Bakır ve Sarıayım, 2020: 73-75).

Postpartum Depresyon

Postpartum dönem, doğum sonrasını takiben 6-8 haftalık bir zaman dilimi olarak tanımlanmaktadır. Bu süre kadın için gebelik öncesi duruma geri dönüş süresi olarak da ifade edilmektedir (Lowdermilk vd., 2016; Pladine vd., 2019). Postpartum dönemde ebeveynlerin duygu durumlarında önemli değişiklikler meydana gelmektedir.

Postpartum dönem, ebeveynliğe geçiş sürecidir. Bu süreçte ebeveynlik rolünün kazanılması, ebeveynlerin psikososyal adaptasyonlarının sağlanması, ebeveynlerin kendilerini algılayabilmeleri gibi karakterize özellikler meydana gelmektedir. Bu süreç genel olarak 6-8 hafta olarak ifade edilse de ebeveynler için genellikle daha uzun sürebilmektedir (Fahey ve Shenassa, 2013: 615).

Kadınların hamilelik süreci ve sonrasında fizyolojik olarak meydana gelen hormonal değişikliklerin yanı sıra perinatal ve doğum sonrası depresyon olasılığını artıracak farklı risk

faktörleri de bulunmaktadır. Bu risk faktörleri; hamilelikten önce var olan bir depresyon durumu, bekâr anne olma durumu, aile içi şiddet, düşük sosyoekonomik durum, gebelik komplikasyonları ve yeni doğan komplikasyonları, son bir yılda yaşanan stresli bir olay ve gebeliğin planlanmamış ya da istenmeyen gebelik olması olarak sıralanabilir (Rujiwetpongstorn, 2017: 138).

Tüm bunlardan hareketle postpartum depresyonunun önlenmesi ve ortaya çıktıktan sonra en kısa zamanda müdahale edilmesi amacıyla perinatal sosyal hizmet uzmanı hem anne ile hem de çevresi ile müdahale gerçekleştirmelidir. Sosyal hizmet uzmanı tarafından sağlanan sosyal destek gebeyi psikososyal açıdan rahatlatırken, sosyal imkânlardan daha fazla yararlanma, baş etme becerilerini yükseltme ve annelik rolüne geçişte kolaylık sağlamaktadır (Çalık ve Aktaş, 2011).

Paternal Postnatal Depresyon

Ebeveynliğe geçiş, birçok ebeveynin yaşamları boyunca yeni sorumluluklar deneyimlemesi nedeniyle önemli bir geçiş dönemidir. Araştırmacılar ebeveynliğe geçiş sürecini fizyolojik sistemleri, kimlikleri, davranışları ve ilişkileri değiştiren ve bireylerin yaşamları boyunca en büyük yeniden yapılanmalarından biri olduğunu iddia etmektedir. Dolayısıyla bu role geçiş anksiyete ve doğum sonrası depresyon riskini artırabilmektedir (Field, 2018: 1).

Kadın için hamilelik ve sonrası dönem depresyonun oluşması için ne kadar riskli bir dönemse aynı durum erkek için de geçerlidir. Erkek için bebeğin doğumundan sonra ortaya çıkabilecek sorunlardan biri babanın doğum sonrası depresyonudur. Ancak bu konuda yapılan araştırmaların sınırlı olması nedeniyle babalık depresyonu yeterince bilinmemektedir. Bunun yanı sıra erkeklerin kadınlara nazaran hamilelikte ve sonrasında depresyonda olduklarını belirtme olasılıklarının da daha düşük olduğu kabul edilmiştir (Hibbert, 2016; Pearson, 2015).

Babaların depresyonda olduğunun işareti, eşlerine ve bebeklerine karşı düşmanca veya kayıtsız davranışlar sergilemeleri, panik atak geçirmeleri, aşırı kaygı ve endişe duymaları, konsantre olma veya karar vermede zorluk, baş ağrısı yaşamaları ve hem bebek hem de ailenin diğer üyeleri hakkında korku yaşamaları olarak sıralanabilir (Perinatal Anxiety and Depression Australia, 2022).

Perinatal sosyal hizmet uzmanları bu dönemde anne kadar babanın da yeni duruma adaptasyonu, yeni kimlik ve rollerin kabulü, süreç hakkında bilgilendirme yapılması gibi konularda hizmet sunmaktadır. Babanın kendisini ifade edememesi ya da ortaya çıkan yeni rolün farkına varamaması durumunda ebeveynlik ilişkilerinde sorunlarının ortaya çıkmasını önlemek amacıyla perinatal sosyal hizmet uzmanı sürece babayı da her açıdan dâhil etmeye çalışmalıdır.

GENEL DEĞERLENDİRME

Doğum ve doğurganlık kadın için yeni bir dönemi ifade ederken aile ve toplum için de önemli bir süreci ifade etmektedir. Aile ilişkileri içerisinde kadının hamilelik dönemi ve doğum sonrası yaşadığı fizyolojik ve psikolojik değişimler, yeni sorumluluk ve rollerin ortaya çıkması önemli bir geçiş sürecidir. Bunun yanı sıra doğum ve sonrası dönem yalnızca kadın için değil erkek ve çevresi için de bir geçiş sürecidir. Aileye yeni bir bireyin katılması, ebeveynlik rollerine uyum süreci, toplum tarafından benimsenmiş kalıp davranışların beklenmesi gibi birçok unsur bu dönemi daha da karmaşık hale getirmektedir.

Dünya üzerinde ve Türkiye’de hamilelik süreci ve sonrasında ortaya çıkan sorunlar her geçen gün artma eğilimi göstermektedir. Bu durum bireyselliğin artması, toplumsal yapıda meydana gelen değişimler, aile yapısının değişmesi gibi birçok nedene bağlanabilir. Dünya üzerinde Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere, Danimarka ve Avusturya gibi ülkelerde 1980’lerden itibaren anne adayları ve yakınlarına psikososyal destek sağlanmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri’nde 1972 yılında kurulan *The Door’s Perinatal Program* 12-21 yaş arası gençlere sağlık, eğitim, mesleki, yasal ve sosyal hizmetler sunmak amacıyla kurulmuştur (Dewart ve Zaengle, 2000). Kanada’da 2001-2002 yıllarında oluşturulan

MORE^{OB} programı da annenin sağlık sonuçlarının takibinin yapılması, depresyon riskinin önlenmesi ve ortaya çıkabilecek sorunların çözümü gibi konularda sürekli bir hasta güvenliği iyileştirme programıdır (Salus Global Corporatin, 2011). Bu konuda oluşturulan diğer programlardan bazıları da Alaska Perinatal Sağlık Programı, Perinatal Kayıp Programı, Kapsamlı Perinatal Hizmet Programı, Perinatal Palyatif Bakım Programı, Evsiz Perinatal Programı olarak sıralanabilir. Bu programların sağladığı destek, hamile kalma düşüncesinden başlayarak hamilelik süreci ve doğum sonrası dönemi kapsamaktadır. Anne ve baba için ortaya çıkan ya da çıkabilecek sorunlara çözüm yolları bulunması, maddi olarak destek sağlanması, bilgi aktarımı, yas süreci, ebeveynlik rollerine uyum sağlanması, bebek bakımı konusunda bilinçlendirme sağlanan hizmetlerden bazılarıdır. Ailelere profesyonel anlamda sağlanan bu hizmetler perinatal sosyal hizmet uygulaması olarak adlandırılırken Türkiye’de 2015 yılında Sağlık Bakanlığı tarafından yayınlanan “Perinatal Hizmet Birimlerinin Asgari Standartları, Çalışma Usul ve Esasları” ile perinatal hizmetler sosyal hizmet alanına dâhil edilmiştir. Bu belge ile ülke genelinde bazı hastaneler bünyesinde perinatal merkez kurulması için gerekli adımlar atılmış ve 27 ildeki 36 hastanede perinatal merkez kurulması kararlaştırılmıştır. Bu uygulama ülkemiz açısından önemli bir gelişme olarak değerlendirilse de kapsamına sadece yüksek riskli gebelikleri dâhil etmesi önemli bir eksiklik (Sağlık Bakanlığı, 2015).

SONUÇ

Perinatal sosyal hizmet uygulaması, aile ve yakın çevreden başlayarak toplumsal olarak profesyonel desteğin sunulduğu bir anlayışa sahiptir. Özellikle dünya genelinde demografik açıdan nüfus dengesinin sağlanması, ailelerin doğum ve doğurganlığa karşı bakış açısının daha sağlıklı olabilmesi, hamilelik süreci ve sonrasında ortaya çıkan sorunlara çözüm önerileri getirilebilmesi, anne ve babanın bu süreci sağlıklı bir şekilde atlatabilmesi için perinatal sosyal hizmet uygulaması önem arz etmektedir.

Perinatal sosyal hizmet uygulamasıyla planlı gebelik sürecinin oluşturulması, gebelik döneminde yaşanan bireysel, ailevi ve toplumsal sorunların çözülmesi, doğum süreci ve sonrasında ortaya çıkabilecek psikososyal risklerin azaltılması mümkün olabilir. Bu anlamda gebelik dönemi ve sonrasında anne-baba ve bebeğin tam iyilik halinin sağlanması adına mikro ve mezo düzeyde sosyal hizmet müdahalesi gerçekleştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Aynı şekilde doğum sonrası süreçte annelerin doğum izinleri, emzirme hakları, çocuk yardımlarının iyileştirilmesi, iş güvencelerinin sağlanması, sağlık hizmetlerinden en etkin biçimde yararlandırılmaları ve psikososyal destek programlarının yaygınlaştırılması gibi kapsayıcı sosyal politika ve hizmet uygulamalarıyla makro boyutta hizmetler geliştirilebilir.

Sağlıklı bir toplum sağlıklı bir nesille mümkün olabileceğinden müreffeh bir toplum ancak bebekler dünyaya gelmeden anne karnında inşa edilebilir. Bu bağlamda özellikle Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı ve Çalışma Bakanlığı’nın perinatal sosyal hizmet uygulamasıyla ilgili kapsamlı bir çalışma yapmasına ve perinatal sosyal hizmet alanının ülkemizde gelişmesi için akademik düzeyde çalışmaların yaygınlaştırılmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

“COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” beyanları:	
Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Katkı Oranı Beyanı:	1. yazar: %50 - 2. yazar: %50
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Sorumlu Yazar:	Doç. Dr. Harun Ceylan
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.	
<i>The following statements are made in the framework of “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Author Contributions:	1 st author: %50 - 2 nd author: %50
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Corresponding Author:	Assoc. Prof. Dr. Harun Ceylan
Double-Blind Peer Review:	External-independent
<i>This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.</i>	

KAYNAKÇA

- Adams, D. ve Kocik, S. M. (1997). Perinatal Social Work with Childbearing Adolescents. *Social Work in Health Care*, 24(3-4), 85-97.
- Afyonoğlu, M. F.; Kesen, N. F.; Canpunar, M. ve Yavuz, M. (2021). Bireylerin Çocuk Kaybı ve Yas Sürecinin Aile Sistem Teorisi Temelinde Sosyal Hizmet Perspektifiyle Değerlendirilmesi. *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi*, 0(17), 59-81.
- Arifin, S. R. M.; Cheyne, H. ve Maxwell, M. (2018). Review of the Prevalence of Postnatal Depression Across Cultures. *AIMS Public Health*, 5(3), 260-295.
- Bachman, D. H. ve Lind, R. F. (1997). Perinatal Social Work and the Family of The Newborn Intensive Care Infant. *Social Work in Health Care*, 24(3-4), 21-37.
- Bakır, N. ve Sarıyayım, Ş. (2020). Gebelerde Psikososyal Sağlık ve Doğum Öncesi Bağlanma Arasındaki İlişki. *Perinatoloji Dergisi*, 28(2), 73-81.
- Bowlby, J. (1969). *Attachment and Loss, Vo. 1: Attachment*, (2. Baskı). New York: Basic Books.
- Brandon, A.R.; Pitts, S.; Denton, W.H.; Stringer, C.A. ve Evans, H.M. (2009). *A History of the Theory of*

- Prenatal Attachment. *J Prenat Perinat Psychol Health*, 23(4), 201–222.
- Çalık, K.Y. ve Aktaş, S. (2011). Gebelikte Depresyon: Sıklık, Risk Faktörleri ve Tedavisi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar- Current Approaches in Psychiatry*, 0(3), 142-162.
- Coşkun, A. (1996). Perinatal Hemşirelik Yaklaşımı ve Ekip Çalışmasının Önemi. *Perinatoloji Dergisi*, 4(3), 181-184.
- Coşkun, A.M.; Okçu, G. ve Arslan, S. (2019). The Impact of Distress Experienced During Pregnancy on Prenatal Attachment. *Perinatal Journal*, 27(2), 49–55.
- Declaration of Barcelona on the Rights of Mother and Newborn (2001). <https://escrh.eu/wp-content/uploads/2018/02/declarationofbarcelonaontherightsofmotherandnewborn-1.pdf> adresinden 20.03.2022 tarihinde erişildi.
- Dewart, T. ve Zaengle, D. (2000). The Door's Perinatal Program for Pregnant and Parenting Teens. *Journal of Perinatal Education*, 9(2): 39-46.
- Dökmeci, İ. ve Dökmeci, H. (2012). *Resimli Tıp Sözlüğü*. İstanbul: Nobel Tıp Kitapevleri.
- Durukan, E.; İlhan, M.N.; Bumin, M.A. ve Aycan, S. (2011). 22 Hafta-18 Aylık Bebeği Olan Annelerde Postpartum Depresyon Sıklığı ve Yaşam Kalitesi. *Balkan Med J*, 0(28), 385-393.
- Efe, Ş. Y.; Taşkın, L. ve Eroğlu, K. (2009). Türkiye'de Postnatal Depresyon ve Etkileyen Faktörler. *J Turkish-German Gynecol Assoc*, 0(10), 14-20.
- Erkal Aksoy Y.; Dereli Yılmaz S. ve Aslantekin, F. (2016). Riskli Gebelerde Prenatal Bağlanma ve Sosyal Destek. *Türkiye Klinikleri Journal of Health Sciences*, 1(3), 163–169.
- Erkoç, B. ve Aslan, A. (2020). Perinatal Sosyal Hizmet Uzmanı. *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi*, 0(18), 216-226.
- Fahey, J.O. ve Shenassa, E. (2013). Understanding and Meeting the Needs of Women in the Postpartum Period: The Perinatal Maternal Health Promotion Model. *Journal of Midwifery and Womens Health*, 58(6), 613-621.
- Field, T. (2018). Paternal Prenatal, Perinatal and Postpartum Depression: A Narrative Review. *Journal of Anxiety & Depression*, 1(1), 1-16.
- Hibbert, C. (2016). Postpartum Depression & Men: He Facts on Paternal Postnatal Depression (PPND). <http://www.drchristinahibbert.com/postpartum-depression-men-the-facts-on-paternal-postnatal-depression/> adresinden 29.06.2022 tarihinde erişildi.
- Hunter, A.; Tussis, L. ve MacBeth, A. (2017). The Presence of Anxiety, Depression and Stress in Women and Their Partners During Pregnancies Following Perinatal Loss: A Meta Analysis. *J. Affect. Discord*, 0(201), 153–164.
- International Federation of Social Workers (IFSW). (2022). Global Definition of the Social Work Profession. <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/> adresinden 15.06.2022 tarihinde erişildi.
- Keser Özcan, N.; Boyacıoğlu, N. E. ve Dinç, H. (2017). Postpartum Depression Prevalence and Risk Factors in Turkey: A Systematic Review and Meta-Analysis. *Archives of Psychiatric Nursing*, 31(4), 420-428.
- Lowdermilk, D.; Perry, S.; Cashion, C.; Alden, K. ve Olshansky, E. (2016). *Maternity & Women's Health Care*. (Unit 5-6: 600-743). St. Louis, MO: Elsevier.
- Mahan, C. K. ve Calica, J. (1997). Perinatal Loss: Considerations in Social Work Practice. *Social Work in Health Care*, 24(3-4), 141-152.
- Melekoğlu, R.; Evrücke, C.; Kafadar, T.; Mısırlıoğlu, S.; Büyükkurt, S. ve Özgünen, F. T. (2013). Adölesan Gebeliklerin Perinatal Sonuçları. *Journal of Turkish Society of Obstetrics & Gynecology*, 10(4), 213-219.
- National Association of Perinatal Social Workers (NAPSW). (2007a). Standard for Social Work Services

- in Perinatal Bereavement. <https://www.napsw.org/assets/docs/bereavement-standards.pdf> adresinden 13.06.2022 tarihinde erişildi.
- National Association of Perinatal Social Workers (NAPSW). (2007b). Standard for Adolescent Pregnancy. <https://www.napsw.org/assets/docs/adolescent-pregnancy-standards.pdf> adresinden 13.06.2022 tarihinde erişildi.
- National Association of Perinatal Social Workers (NAPSW). (2007c). Standard for Field Education in Perinatal Social Work. <https://www.napsw.org/assets/docs/field-education-standards.pdf> adresinden 09.06.2022 tarihinde erişildi.
- Paladine, H.L.; Blenning, C. E. ve Strangas, Y. (2019). Postpartum Care: An Approach to the Fourth Trimester. *American Family Physician*, 100(8), 485-491.
- Pearson, C. (2015). Why Postpartum Depression in Dads Goes Unrecognized and Ignored. https://www.huffpost.com/entry/why-postpartum-depression-in-dads-goes-unrecognized-and-ignored_n_55db279fe4b0a40aa3ab600e adresinden 05.06.2022 tarihinde erişildi.
- Perinatal Anxiety and Depression Australia (PANDA) (2022). Contributing Factors to Postnatal Anxiety and Depression. <https://panda.org.au/articles/contributing-factors-postnatal-anxiety-and-depression> adresinden 02.07.2022 tarihinde erişildi.
- Rujiwetpongstorn, J. (2017). Depression: The Silent Crisis During Pregnancy. *Thai Journal of Obstetrics and Gynaecology*, 25(3), 138-140.
- Sağlık Bakanlığı (2015). Perinatal Hizmet Birimlerinin Asgari Standartları, Çalışma Usul ve Esasları. <https://www.saglikaktuel.com/haber/perinatal-hizmet-birimlerinin-asgari-standartlari-calisma-usul-ve-esaslari-44036.htm> adresinden 13.07.2022 tarihinde erişildi.
- Salus Global Corporatin (2011). The More^{OB} Program Overview. http://www.rmcd.rw/IMG/pdf/MOREOB_Program_Overview_2011-2012.pdf adresinden 22.07.2022 tarihinde erişildi.
- Sevindik, F. (2005). Elazığ İlinde Gebelikte Depresyon Prevalansı ve Etkileyen Faktörler, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Feyzane Oğuzöncül), Elazığ: Fırat Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Solnit, A. J.ve Stark, M. H. (1961). Mourning and the Birth of a Defective Child. *Psychoanalytic Study of the Child*, 0(16), 523-538.
- The National Association of Perinatal Social Workers (2016). https://www.napsw.org/what-is-a-perinatal-social-worker?cf_chl_managed_tk_=-jOT9pe355thuSBjln1Vi7h7mmuZSAwC27XM.gWZ12Cc-1643011015-0-gaNycGzNB70 adresinden 17.05.2022 tarihinde erişildi.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2021). *Doğum İstatistikleri*, 2020. (<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dogum-Istatistikleri-2020-37229>) adresinden 31.06.2022 tarihinde erişildi.
- Walther, V. N. (1991). Emerging Roles of Social Work in Perinatal Services. *Social Work in Health Care*, 15(2): 35-48.
- World Health Organization. (2020). Adolescent Pregnancy, <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/adolescent-pregnancy> adresinden 20.07.2022 tarihinde erişildi.
- Yıldız, H. (2011). Gebelikte Psikososyal Sağlığı Değerlendirme Ölçeği Geliştirme Çalışması. *Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanatı Dergisi*, 0(4), 63-74.
- Yılmaz, S. D. ve Beji, N. K. (2010). Gebelerin Stresle Başa Çıkma, Depresyon ve Prenatal Bağlanma Düzeyleri ve Bunları Etkileyen Faktörler. *Genel Tıp Dergisi*, 20(3), 99-108.
- Zastrow, C. (2015). *Social Work and Social Welfare: Empowering People*, (Twelfth Edition / On ikinci Baskı). Boston: Cengage Learning.

Süt Üretimi Yapan Küçükbaş ve Büyükbaş Hayvancılık İşletme Faaliyetlerinin Muhasebeleştirme Sürecinin VUK – TMS 41 ve BOBİ FRS Bölüm 7 Açısından Karşılaştırılması*

Doç. Dr. Mustafa Mortaş

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9759-3038>

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Karaman – TÜRKİYE

Ayşe Çalışkan

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7515-654X>

Yüksek Lisans Mezunlu / Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Karaman – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 27.04.2022

Kabul: 22.09.2022

On-line Yayın: 30.09.2022

Anahtar Kelimeler

Tarımsal Faaliyetler

Canlı Varlıklar

TMS-41

Vergi Usul Kanunu (VUK)

Büyük ve Orta Boy İşletmeler için Finansal Raporlama Standardı (BOBİ FRS)

Araştırma Makalesi

* Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.62198>

Öz

Tarımsal faaliyetler konusu içerisinde yer alan hayvancılık sektörünün doğma, büyüme, üreme, olgunlaşma, ölüm gibi biyolojik dönüşüm içerisinde olması durumu muhasebeleştirme ve değerlendirme konusunu önemli kılmıştır. Çalışmada, Vergi Usul Kanunu (VUK), Türkiye Muhasebe Standardı (TMS) ve Büyük ve Orta Boy İşletmeler için Finansal Raporlama Standardı (BOBİ FRS), açısından bu özellikleri dikkate alınarak canlı hayvanların muhasebeleştirme ve değerlendirme konusu ele alınmaktadır. Çalışmanın uygulama kısmının yürütülebilmesi amacıyla, süt üretimi yapılan küçükbaş ve büyükbaş hayvancılık sektöründe gerçekleşen faaliyetlerin anlaşılabilmesi için sektörde faaliyet gösteren işletmeler ile görüşmeler yapılmıştır. Bu işletmelerden küçükbaş ve büyükbaş hayvanlarla ilgili olarak, hayvanların beslenme süreci, biyolojik dönüşümleri ve yıl içerisinde gerçekleşen faaliyetler, kesim ve sağım işlemleri ile ilgili bilgiler edinilmiştir. Daha sonra elde edilen verilerden yola çıkılarak, süt üretimi yapan küçükbaş ve büyükbaş hayvancılık işletmelerinin, VUK, TMS-41 Tarımsal Faaliyetler Standardı ve BOBİ FRS BÖLÜM 7'ye uygun olarak yapılması gereken muhasebe kayıtlarının oluşturulmuş ve aralarında karşılaştırma yapılmıştır. Çalışmanın uygulama kısmındaki muhasebeleştirme işlemlerinde; VUK açısından yapılan işlemlerde mevcut Tek Düzen Hesap Planı kullanılmış olup, standartlar açısından yapılan işlemlerde ise; KGK tarafından 13.12.2018 tarihinde yayımlanan "Finansal Raporlama Standartlarına Uygun Hesap Planı Taslağında" yer alan hesaplar kullanılmıştır. Uygulama sonucunda, küçükbaş ve büyükbaş hayvancılığın muhasebeleştirilmesinde kullanılan hesaplarda farklılıklar ile değerlendirme işlemleri ve amortisman sürecinde farklılıkların olduğu görülmüştür.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Mortaş, M. ve Çalışkan, A. (2022). Süt Üretimi Yapan Küçükbaş ve Büyükbaş Hayvancılık İşletme Faaliyetlerinin Muhasebeleştirme Sürecinin VUK – TMS 41 ve BOBİ FRS Bölüm 7 Açısından Karşılaştırılması. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 15 (91), 417-438.

*Comparison of Accounting Process of Ovine and Cattle Breeding Activities Producing Milk in Terms of VUK – TMS 41 and BOBI FRS Section 7**

Assoc. Prof. Dr. Mustafa Mortaş

Karamanoglu Mehmetbey University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Business Administration, Karaman – TURKEY

Ayşe Çalışkan

Graduated Master Student / Karamanoglu Mehmetbey University, Institute of Social Sciences, Department of Business Administration, Karaman – TURKEY

Article History

Submitted: 27.04.2022

Accepted: 22.09.2022

Published Online: 30.09.2022

Keywords

Agricultural Activity

Biological Assets

TAS 41

Tax Procedure Law (VUK)

Financial Reporting Standards for Large and Medium-Sized Enterprises (BOBI FRS)

Research Article

* This article was checked by Intihal.net. This article is under the Creative Commons license. Ethics committee approval is not required for this article.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.62198>

Abstract

The fact that the livestock sector, which is within the scope of agricultural activities, is in a biological transformation such as birth, growth, reproduction, maturation, and death has made the subject of accounting and valuation important. In the study, the accounting and valuation of livestock is discussed in terms of Tax Procedure Law (VUK), Turkish Accounting Standard (TMS) and Financial Reporting Standard for Large and Medium Sized Enterprises (BOBI FRS), taking into account these features. In order to carry out the application part of the study, interviews were conducted with the enterprises operating in the sector in order to understand the activities in the small cattle and cattle breeding sector where milk production is produced. From these enterprises, information was obtained about the feeding process of the small cattle and cattle, their biological transformations and the activities, slaughtering and milking processes that took place during the year. Based on the data obtained later, the accounting records of the small cattle and cattle breeding enterprises engaged in milk production, which should be made in accordance with VUK, TMS-41 Agricultural Activities Standard and BOBI FRS SECTION 7, were created and compared between them. In the accounting procedures in the application part of the study; In the transactions carried out in terms of VUK, the existing Uniform Account Plan was used, and in the transactions carried out in terms of standards; The accounts included in the "Draft Account Plan in Accordance with Financial Reporting Standards" published by KGK on 13.12.2018 were used. As a result of the application, it has been observed that there are differences in the accounts used in the accounting of small cattle and cattle breeding, and differences in the valuation procedures and depreciation processes.

GİRİŞ

Gelişen ve değişen dünyada, insanoğlunun beslenme ihtiyacını karşılamak üzere başlattığı tarım ve hayvancılık sektörü günümüzde gıda başta olmak üzere ilaç sektörü, kozmetik sanayi, giyim, ayakkabı ve daha birçok sektöre hammadde ve yardımcı madde sağlayan bir sektördür. Türkiye’de ulusal gelirin ve istihdamın önemli bir bölümünü oluşturan tarım ve hayvancılık sektörü, ülke ekonomisine büyük katkı sağlamasına rağmen tarım faaliyetleri ve hayvancılık sektörü uzun zaman boyunca muhasebe açısından ihmal edildiği ifade edilebilir. Günümüzde ise tarım ve hayvancılık sektörünün muhasebeleştirilme işlemleri üzerine önemli çalışmalar yapılmaktadır. İlk olarak Türkiye’de tarım faaliyetlerini düzenlemek amacıyla 1999 yılında International Accounting Standards Committee (IASC), uluslararası muhasebe standardı taslağını yayınlamış ve taslak hakkında ilgili kişilerden yorum ve öneriler yapılmasını istemiştir. 2000 yılında UMS-41 standardı yayınlanmış ve 01.01.2003 tarihinde uygulanmaya geçmiştir. 22.05.2008, 01.01.2009 ve 30.06.2014 tarihlerinde bir takım düzeltmeler yapılarak UMS-41 günümüzdeki halini almıştır. 24.02.2006 tarihinde 26090 sayılı Resmî Gazetede TMS-41 Tarımsal Faaliyetler Standardı adıyla Türkiye Muhasebe Standartları Kurumu (TMSK) tarafından da yayımlanmış ve yürürlüğe girmiştir. Bu standart, Uluslararası Finansal Raporlama Standartları’nda (UFRS) meydana gelen değişikliklere paralel olarak Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu (KGK) tarafından 15.01.2019 tarihinden sonra değişiklikler yapılmış ve yayınlanmıştır.

TMS-41, işletmenin hasadı yapılmış canlı varlıkları olan tarımsal ürünlerine, sadece hasat noktasında uygulanmakta; bu durum sonrasında, “TMS 2 Stoklar Standardı” veya diğer uygun olan bir Standart uygulanmaktadır (TMS-41 madde 3, Okutmuş ve Kural, 2015: 255). TMS-41 Standardının 12. Maddesi gereğince, canlı varlıkların ilk muhasebeleştirildikleri zaman ve her raporlama dönemi sonunda gerçeğe uygun değerden ürünün satış maliyetlerinin düşürülmesi sonrasında kalan değerle değerlendirilmektedir (Örten ve diğ., 2018: 728). Diğer bir ifade ile, TMS 41 standardında, canlı varlıklar ve tarım ürünlerinin değerlendirme işlemiyle ilgili olarak gerçeğe uygun değer (GUD) yaklaşımı benimsenmiştir (TMS 41, Madde 12, Doğan ve Arslan, 2018: 1049).

Çalışma, tarım ve hayvancılık sektörü içerisinde yer alan süt üretimi amacı ile yetiştirilen küçükbaş ve büyükbaş hayvan yetiştiren tarım işletmeleri üzerine uygulanmıştır. Bu bağlamda, çalışmaya konu işletme faaliyetlerini, Vergi Usul Kanunu’na ve TMS-41 Tarımsal Faaliyetler Standardı ile Büyük ve Orta Boy İşletmeler İçin Finansal Raporlama Standardı Bölüm 7’ye uygun şekilde muhasebeleştirilme işlemlerinin karşılaştırılmalı olarak uygulaması yapılmıştır.

1. DÜNYA’DA VE TÜRKİYE’DE SÜT VE SÜT ÜRÜNLERİ ÜRETİMİ

Gıda sektörü içerisinde insanların beslenme kaynağının büyük bir bölümünü et ve süt üretimi oluşturmaktadır. Dünyada süt üretimi ile ilgilenen yaklaşık 150 milyon hane bulunmaktadır. Son yıllarda, gelişmekte olan ülkeler küresel süt üretiminde paylarını arttırmış ve bu artışın hayvansal üretkenlikten ziyade hayvan üretenlerin sayısının artmasından kaynaklandığını belirtilmektedir (Turan ve diğ., 2017: 67).

İklim, ekonomik şartlar, dünyada farklı bölgelerde üretimi gerçekleştirilen süt ve süt ürünleri ticaretini etkileyen en önemli faktörlerden biri taleptir. Dünya genelinde toplam süt ürünleri ithalat piyasasında Çin, Rusya, Meksika, Japonya ve Cezayir öne çıkan ülkelerdir. Dünya’da süt ve süt ürünleri üretimi arttıkça tüketimi de artmaktadır. Dünya’da süt ve süt ürünleri tüketiminin gelişmiş ülkelerde daha fazla olduğu bilinmektedir. Üretimi gerçekleştirilen ve ticareti yapılan süt ve süt ürünlerinin miktarı ile bölgesel süt tüketimi belirlenmektedir. Bu verilere göre dünya genelinde süt miktarının önemli bir bölümü Asya ve Avrupa ülkeleri tarafından tüketilmektedir. Okyanusya ve Avrupa Bölgelerine göre daha düşük seviyede olan Afrika ve Asya bölgesinde yaşam standartlarının

oldukça düşük olması ve kıtlıkların yaşanmasından dolayı tüketilen süt ve süt ürünleri miktarı daha azdır. Kişi başı yıllık içme sütü tüketimi Avrupa ülkelerinde 100 kg'ın üzerindedir. Asya ve Afrika ülkelerinde kişi başı içme sütü tüketimi diğer bölgelere göre daha düşükken, kişi başı süt tüketiminin en düşük olduğu ülkeler arasında ise Çin yer almaktadır (Turan ve diğ., 2017: 68).

Dünya'da ve Türkiye'de büyükbaş canlı varlık yetiştiriciliği olarak öncelikle sığır yetiştiriciliği yer almaktadır. Son 30 yılda toplam süt üretimi %50'den fazla artış göstermiştir. Bu artışta sığırdan sağlanan toplam süt üretimi 2007 yılı itibariyle %83,46'dır. 1980-2007 dönemleri arasında toplam süt üretimi içerisinde inek sütünün payında sürekli azalış gerçekleşmektedir. Söz konusu bu durumun keçi ve manda sütündeki meydana gelen önemli artışından kaynaklandığı düşünülmektedir (Yılmaz, 2010: 52). Dünyada en çok koyun yetiştiriciliğinin yapıldığı ülke Çin olup, Türkiye koyun yetiştiriciliği sırasında dünyada üçüncü olduğu 1980'den beri, koyun yetiştiriciliği 20 milyondan fazla azalma göstermiştir (Günaydın, 2009: 19).

FAO verilerine göre, 2019 yılında sığır varlığı bir önceki yıla göre %0,7 oranında artmış ve bir önceki yıla göre toplam süt üretimi %1,3 oranında artış göstermiştir. Dünyada toplam süt üretiminin %81,5'i inekten, %14,6'sı mandadan, %2,3'ü keçiden, %1,3'ü koyundan elde edilmektedir. Dünya toplam süt ve süt ürünleri ithalatı verilerine göre, 2019 yılında sığır ithalatı bir önceki yıla göre %13 oranında artış göstermiş ve dünya süt ithalatı %1,3 oranında artmıştır. Dünya toplam süt ve süt ürünleri ihracatı verilerine göre, 2019 yılında sığır ihracatı bir önceki yıla göre %0,5 oranında artış göstermiş ve bir önceki yıla göre dünya süt ihracatı %9,5 oranında artmıştır (FAO, 2020). 2019 yılında ise dünya genelinde en fazla süt üreten ülke ABD'dir. Türkiye süt üreten 9. ülke olarak listede yer almaktadır. TÜİK 2020 yılı verilerine göre, Türkiye'de büyükbaş hayvan sayısında ilk sırada yer alan şehir Konya ilidir. Süt üretiminde ise 1.388.100 ton ile Konya ili birinci sırada yer almaktadır (TÜİK, 2021).

Hayvancılık sektörü içinde koyun sayısında 48,6 milyondan 25 milyona, keçi sayısı ise 19 milyondan, 7,3 milyona kadar düşüş meydana gelmiştir. Bu durum incelendiğinde koyun ve keçi yetiştiriciliği, bazı özellikleri sebebiyle sürdürülebilir olmadığından dolayı bu düşüş 1980 yılından bu yana süre gelmektedir. Bu durumun başlıca nedenleri ise, canlı hayvanların üretimi konusunda oldukça geleneksel ve çağdaş gelişmeleri kabullenmeyen küçük işletmelerden oluşmasıdır (Gürsoy, 2009: 80). Hayvan sayısında meydana gelen bu düşüşler 2000 yılında çok daha ileri boyutlara ulaşmıştır ve özellikle 1990 yılında 2000 yılına kadar düşüş devam etmiştir. Küçükbaş hayvan sayısında meydana gelen bu düşüşler, 2010 yılından sonra küçükbaş hayvan sayısında her yıl belirli oranda artışlar olduğu görülmektedir (TÜİK, 2021).

Türkiye bulunduğu konumu ve iklimi açısından her türlü hayvansal ürün üretimi için uygun bir konumdadır. Türkiye'de GSMH içerisinde sadece hayvancılığın oranı %6'dır. Bu durum Türkiye'nin potansiyelini verimli bir şekilde değerlendirilemediği ifade edilebilir. Türkiye'nin büyükbaş ve küçükbaş canlı hayvan varlığı Cumhuriyet'in kuruluş döneminden bu yana sürekli artış göstermekteyken, 1980 yılından sonra ani düşüşler söz konusu olmuştur (Nergiz, 2013: 28). 2007 yılına kadar azalış devam etmiş, 2010 yılından 2011'e %8,9, 2011 yılından 2012'ye de %12,4 oranında artış meydana gelmiştir. Hayvancılık sektöründeki bu artış 2019 yılına kadar devam etmektedir. 2019 yılında ise bir önceki yıla göre, büyükbaş hayvan sayısı %3,8 artış göstermiştir. (TÜİK, 2021).

2. CANLI VARLIKLARIN SINIFLANDIRILMASI VE KARŞILAŞTIRILMASI

Tarım işletmelerinin faaliyetleri kapsamında yetiştirilen/üretilen yaşayan bitki veya hayvan, canlı varlık olarak adlandırılmaktadır. Bu bağlamda işletmeler canlı varlıkları, tüketilebilir canlı varlıklar ve taşıyıcı canlı varlıklar iki grupta incelemektedir (Ertaş ve diğ., 2018: 583):

Tüketilebilir canlı varlıklar, canlı haldeyken satılan veya hasat edilen varlıklardır. Et üretimi

amacı ile veya canlı satılma amacı ile elde tutulan hayvanlar, çiftliklerde yetiştiriciliği yapılan balıklar, arpa, mısır, buğday vb. mahsuller ve kereste kullanımı için yetiştirilmekte olan ağaçlar örnek gösterilebilir.

Taşıyıcı canlı varlıklar, hayvandan elde edilen süt üretimi, meyve ağaçları, üzüm asmaları ve yakacak odun ihtiyacı için kesilen fakat gövdesi korunmakta olan ağaçlardır.

Canlı varlıkların sınıflandırılması, genel bilgileri ve muhasebeleştirilme sürecinin karşılaştırılması olarak Tablo 4'te gösterilmiştir. Tablonun "Muhasebeleştirilme" sütunu, standartlara uygun olan muhasebeleştirme işlemlerini açıklamakta olup, muhasebeleştirme işlemlerinde KGK tarafından yayınlanan taslak hesap planına göre ifade edilmiştir. Süt üretimi yapan büyükbaş ve küçükbaş hayvanların yetiştirildiği işletmelerde muhasebeleştirme süreci dört başlık halinde ele alınıp VUK, TMS-41 ve BOBİ FRS BÖLÜM 7'ye göre uygulaması örnekler ile açıklanmaktadır.

Tablo 1: Canlı Varlıklar

<i>Canlı Varlıklar</i>	<i>Genel Bilgileri</i>	<i>Muhasebeleştirilme</i>
<i>Tarla Bitkileri</i>	Tahıllar, yumru bitkiler, yağlı tohumlar, baklagiller, endüstriyel bitkiler ve yem bitkileri olmak üzere altı başlık halinde gruplandırılmıştır.	12 ay içerisinde elden çıkartılacak bitkilerin üretimi esnasında katlanılan giderleri "170 Tarla Bitkileri Hesabı"nda izlenmekte, 12 aydan uzun süreli ekonomik fayda sağlayan bitkiler ise "270 Tarla Bitkileri Hesabı"nda izlenmektedir. Hasat işlemi gerçekleştikten sonra söz konusu bitkilerden elde edilen ürünler stoklara alınarak "152 Mamuller Hesabı" borçlandırılır ve karşılığında "170 Tarla Bitkileri Hesabı"na alacak olarak kaydedilmektedir.
<i>Bahçe Bitkileri</i>	Sebzeler, meyveler, çiçek türleri ve süs bitkileri, bağcılık, çaycılık ve zeytincilik yer almaktadır.	12 ay içerisinde elden çıkartılacak olan bahçe bitkilerinin üretimi esnasında katlanılan giderler (tohum, gübreleme, ısıtma, sulama gibi) "171 Bahçe Bitkileri Hesabı"nda izlenmekte; 12 aydan uzun süre içerisinde ekonomik fayda sağlayacak olan ağaçlar ve ormanlar için katlanılan giderler "271 Ağaçlar Hesabı"nda izlenmektedir.
<i>Kanatlı Hayvanlar</i>	Canlı kümes hayvanları; tavuk, hindi, güvercin, deve kuşu, bıldırcın, ördek, kaz vb. olarak sıralanabilir. Canlı kümes hayvanları için önemli olan tek yıllık (bir yıl içerisinde yetiştirilip satılan varlıklar) veya çok yıllık (birden fazla yılda yetiştirilip satılan varlıklar) ayırımının yapılmasıdır.	Kendisinden ya da ürününden 12 aydan kısa sürede fayda sağlanan tavuk, bıldırcın, hindi vb. kanatlı canlı varlıklar ile arıcılık faaliyetinde katlanılan giderler "174 Kanatlı Hayvanlar Hesabı"nda izlenmekte, 12 aydan daha uzun sürede fayda sağlanan tavuk, bıldırcın vb. kanatlı canlı varlıklar için katlanılan giderler "274 Kanatlı Hayvanlar Hesabı"nda izlenmektedir.
<i>Canlı Su Hayvanları</i>	Su ürünlerinin kapsadığı alanlar; balıklar, insan gıdası olarak tüketimi yapılan ve suda yaşamını sürdüren yumuşakçalar,	İşletmede yetiştirilmekte olan ve 12 ay içerisinde elden çıkarılması muhtemel her türlü balık ve diğer su ürünleri "175 Su Ürünleri ve Diğer Canlı Varlıklar Hesabı"nda izlenirken, 12 aydan uzun süreli elde

	kabuklular, bitkiler ve diğer su canlılarıdır. Sularda üretilen/avlanan balık ve balıkçık ürünlerinden oluşan her şey canlı su hayvanları olarak ifade edilmektedir.	bulundurulması muhtemel her türlü balık ve diğer su ürünleri "275 Su Ürünleri ve Diğer Canlı Varlıklar Hesabı"nda izlenmektedir.
Büyükbaş Canlı Hayvanlar	İnek, manda, deve vb. gibi hayvanlar yer almaktadır.	Büyükbaş hayvanların kendisinden ya da hayvandan ortaya çıkacak olan ürünlerden fayda sağlamak üzere 12 aydan kısa sürede elde tutulan küçükbaş hayvanların maliyetleri "172 Büyükbaş Hayvanlar Hesabında" izlenmekte, 12 aydan daha uzun sürede elde tutulan küçükbaş hayvanların maliyetleri "272 Büyükbaş Hayvanlar Hesabında" izlenmektedir.
Küçükbaş Canlı Hayvanlar	Koyun, keçi, kuzu, koç vb. gibi hayvanlar yer almaktadır.	Kendisinden ya da hayvandan ortaya çıkacak olan ürünlerden fayda sağlamak üzere 12 aydan kısa sürede elde tutulan küçükbaş hayvanların maliyetleri "173 Küçükbaş Hayvanlar Hesabında" izlenmekte, 12 aydan daha uzun sürede elde tutulan küçükbaş hayvanların maliyetleri "273 Küçükbaş Hayvanlar Hesabında" izlenmektedir.
Meyve Ağaçları ve Meyve Vermeyen Ağaçlar	Meyve türleri, meyve ve çekirdek yapısı bakımından 7 grup altında incelenmektedir (Nergiz, 2013: 37). Bunlar; <i>Yumuşak çekirdekli</i> ler (elma, ayva, muşmula, kuşburnu vb.), <i>Sert çekirdekli</i> ler (kayısı, kiraz, erik, iğde vb.), <i>Sert kabuklular</i> (ceviz, badem, fındık, kestane vb.), <i>Turunçgiller</i> (limon, portakal, turunç vb.), <i>Akdeniz meyveleri</i> (zeytin, muz, hurma, incir vb.), <i>Üzümsü meyveler</i> (üzüm, çilek, dut, böğürtlen vb.), <i>Keyif bitkileri</i> (çay, kakao, kahve).	Meyve ağaçlarının üretiminde katlanılan giderler (gübreleme, ilaçlama, budama, sulama gibi) maliyet hesapları aracılığı ile "271 Ağaçlar Hesabı"nda izlenmektedir.

Kaynak: KGK, 2021.

Diğer taraftan sütün işlenmesi sonucunda peynir, tereyağı, süt tozu vb. olması durumunda TMS-41 Tarımsal Faaliyetler Standardının kapsamı dışında kalmakta ve TFRS-15 Müşteri Sözleşmelerinden Hasılat Standardı kapsamında yer almakta olup çalışma kapsamında ele alınmamıştır.

3. SÜT ÜRETİMİ YAPILAN BÜYÜKBAŞ VE KÜÇÜKBAŞ HAYVAN İŞLETMELERİNDE TARIMSAL FAALİYETLERİN MUHASEBELEŞTİRME SÜRECİNİN KARŞILAŞTIRMALI UYGULAMASI

Çalışma kapsamında, süt üretimi yapan büyükbaş hayvan işletmeleri ve süt üretimi yapan küçükbaş hayvan işletmeleri ile görüşmeler yapılarak, büyükbaş ve küçükbaş hayvan işletmelerinden gerçekleşen faaliyetler ile ilgili bilgiler alınmıştır. Buna göre, gerçekleşen faaliyetlerden yola çıkılarak; büyükbaş canlı varlığın büyüme süreci, tohuma ayrılması, amortisman işlemleri, küçükbaş canlı varlığın büyüme süreci, tohuma ayrılması, amortisman işlemlerinin VUK, TMS 41 ve BOBİ FRS Bölüm 7 kapsamında muhasebeleştirme işlemleri yapılmıştır. Yapılan muhasebeleştirme işlemlerinde; VUK açısından yapılan işlemlerde mevcut Tek Düzen Hesap Planı kullanılmış, standartlar açısından yapılan işlemlerde ise; Kamu Gözetimi Kurumu (KGK) tarafından 13.12.2018 tarihinde yayımlanan “*Finansal Raporlama Standartlarına Uygun Hesap Planı Taslağında*” yer alan hesaplar kullanılmıştır.

Vergi Usul Kanununun 277. Maddesi uyarınca; üretmek ya da sütünden veya diğer mahsullerinden yararlanmak amacı ile büyütülen veya satın alınarak elde edilen hayvanlar, cinsleri ve yaşları dikkate alınarak gruplandırılır. Maliye Bakanlığı ve Tarım Bakanlığının söz konusu gruplar için hazırlanan ortalama maliyet cetvellerinde ortaya konulan kıymetlere göre değerlendirilir (VUK, Madde 277, İçöz, 2015: 1231). VUK’a göre değerlemeye tabi olan küçükbaş ve büyükbaş canlı varlıkların elde tutulmasının amacı değerlendirme sürecinde göz önüne alınan bir durumdur. Bu durumun önemi, VUK’da satış amaçlı elde bulundurulmuş canlı varlıklar amortismanına tabi olmazken, devamlı olarak ürünü hasat yapılan (süt üretimi gibi), satış amaçlı elde bulundurulmuş canlı varlıklar amortismanına tabidir olmasıdır (Özulucan ve Deran, 2008: 5).

TMS-41 Tarımsal Faaliyetler Standardının uygulama alanı büyükbaş hayvanlardan elde edilen ürünlerin üretim noktasına kadar olan süreç olarak ifade edilmekte, üretimden sonra ise TMS-41 standardı değil, ilgili standartlar uygulanır. Bu nedenle büyükbaş canlı hayvanlardan elde edilen ürünlerin elde edilmesinden sonraki süreç TMS-41 standardının kapsamına girmez. Örneğin, süt TMS-41 standardı kapsamına girerken, sütün işlenip peynir halini alması TMS-41 standardı kapsamına girmemektedir (Azaltun ve diğ., 2014: 121). Bu bakımdan TMS 41 Tarımsal Faaliyetler Standardı’na göre, tarımsal faaliyetlerle ilgili olmaları halinde “canlı varlıklar, hasat zamanındaki tarımsal ürünler ve devlet teşvikleri”nin muhasebeleştirme sürecini ortaya koymaktadır (TMS-41 madde 1, Yılmaz, 2014: 234).

BOBİ FRS Bölüm 7, tarımsal faaliyetler ile ilgili işletmelerin canlı varlık ve hasat zamanındaki tarım ürünlerinin kaydedilmesi ve ölçülmesine ilişkin muhasebe ilkelerini düzenlemektedir. Bu bölümde söz konusu hükümler tarım ürünlerine hasat sonrasında uygulanmaz. Tarım ürünlerinin hasat sonrasındaki ölçümü, sunumu ve finansal tablo dışında bırakılma işlemi ile hasat sonrası ürünün işlenmesi ve ortaya yeni bir ürünün çıkması (örneğin sosis üretimi) halinde muhasebe kayıtları stoklar bölümünde veya diğer ilgili bölümler içerisinde olmaları halinde ilgili bölümlerine göre gerçekleştirilmektedir (Cömert, 2019: 71). Kısaca Bölüm 7 Tarımsal Faaliyetlerin esas amacı, “*tarım faaliyetleri ile ilgili işletmelerin, canlı varlıklarının ve hasat zamanındaki tarım ürünlerinin kayda alınmasını ve ölçümüne*” ilişkin gereken muhasebe koşullarını düzenlemektir. (BOBİ FRS, Bölüm 7)

3.1. Süt Üretimi Yapılan Büyükbaş Hayvan İşletmelerinde Tarımsal Faaliyet

VUK’a göre İnekler “256 Diğer Maddi Duran Varlıklar Hesabında” izlenmekte, buzağular “258 Yapılmakta Olan Yatırımlar Hesabında” izlenmektedir. Büyükbaş hayvanların kendisinden ya da hayvandan ortaya çıkacak olan ürünlerden fayda sağlamak üzere 12 aydan kısa sürede elde tutulan canlı varlıklar “172 Büyükbaş Hayvanlar Hesabında” izlenmekte, 12 aydan daha uzun sürede elde tutulan ise “272 Büyükbaş Hayvanlar Hesabında” izlenmektedir. Değerleme ölçüleri TMS ve VUK’da farklı olmasından dolayı ortaya çıkan finansal durum tablosundaki değerler de farklı olmaktadır. VUK’da

küçükbaş ve büyükbaş canlı hayvanların değerlemesinde herhangi bir ayırım yapılmamakta genel bir açıklama bulunmaktadır. Bu açıklamaya göre; VUK'da küçükbaş ve büyükbaş canlı hayvanlar ilk kayda alınırken maliyet bedeli yöntemi kullanılmaktadır (Özulucan ve Deran, 2008: 5) Diğer taraftan standarda göre, canlı bir varlığın gerçeğe uygun değerinin ilk muhasebeleştirilmesindeki ölçümü; güvenilir biçimde ölçülebilmesi koşulu altında, gerçeğe uygun değer ile gerçekleştirilmektedir. Canlı varlığın piyasadaki fiyatından, satış maliyetlerinin düşülmesi suretiyle o varlığın gerçeğe uygun değeri belirlenir (Şensoy, 2014: 20). VUK'da tüm varlıklar (canlı varlıklar da dahil) ayrı ayrı değerlemeye tabi tutulmaktadır. Ancak bazı durumlarda sürü olarak da değerlemeye tabi tutulup sonrasında ortalama maliyet üzerinden birim maliyetleri hesaplanmaktadır. VUK'da, küçükbaş ve büyükbaş canlı varlıkların değerlerini ölçme işlemi üç zamanda (ilk kayıt, hasat sonrası ve dönem sonu kayıt) da aynıdır. TMS-41'de de değerlendirme işlemi üç zamanda da aynıdır (Özulucan ve Deran, 2008: 7). Değerleme zamanında maliyet değerleri ile gerçeğe uygun değer arasında meydana gelen artışlar "643 Tarımsal Faaliyetlerde Değerleme Artışları Hesabının" alacağına kaydedilirken karşılığında aynı miktar bu hesaba borç kaydedilir, değerlendirme azalışlarında ise azalan tutar "653 Tarımsal Faaliyetlerde Değerleme Azalışları Hesabının (-)" borcuna kaydedilirken; bu hesaba alacak kaydedilmektedir (kgk.gov.tr, 2020; Bozbayır, 2018: 19). VUK ve TMS amortisman uygulama konusunda farklılık göstermekte olup, büyükbaş hayvanların amortismanına tabi tutarı yararlı ömrü boyunca sistematik bir şekilde dağıtılmaktadır. TMS ve VUK burada bir ayrışım içesine girmekte ve canlı varlıkların faydalı ömrü VUK tebliğleri ile belirlenmektedir. TMS'de ise canlı varlıkların faydalı ömrü işletme tarafından belirlenmektedir (Taştan, 2015: 179).

3.1.1. Büyükbaş Canlı Varlığın Büyüme Sürecinin Muhasebeleştirilmesi

Bir inek, tohumlandıktan sonra 10 gün sonra gebe olduğu anlaşılınca veteriner gözetiminde tutulur ve gebe kaldıktan 7 ay sonra inek kuruya çıkartılır. İneğin gebelik süresi, 9 ay (280 gün) sürmektedir. Doğum sonrası buzağı üç gün sadece inek sütü içmekte sonrasında mama ve süt ile beslenmektedir. 15. Günden sonra ise sadece mama ile beslenmeye başlanır. Bu süreçte ineğin de takip süreci başlar. İnek doğumdan sonra günlük ortalama 24 litre süt vermektedir. Süt verimi doğumundan sonra ilk üç ay artış gösterir daha sonra ise verimi düşer. İneğin doğum sayısı arttıkça süt verimi de artmaktadır. Bir inek yılda ortalama 8.000 litre süt vermektedir. Doğanların dişi olanları, inek olarak kullanılmakta ve 14. ayda düveye ayrılmakta ve 25 aylıkken doğum yaptırılmaktadır. Erkek olanlar ise etlik olarak ayrı bir kotrada yetiştirilmekte ve 18 ay sonra kesime verilmektedir. Bir dana günde ortalama 12,50 kg yem tüketmektedir. Verimli bir inek ise günde ortalama 40 kg, olgunlaşmamış inekler günde ortalama 24 kg, buzağılar ise 6 kg yem tüketmektedir. Hayvanlara sık sık su verilmekte, 2 öğün yem verilmektedir.

VUK' a göre gebe ineklerin ilk kaydı "258 Yapılmakta Olan Yatırımlar Hesabında" izlenmekte, doğum gerçekleştikten sonra "258 Yapılmakta Olan Yatırımlar Hesabı" alacak, "256 Diğer Maddi Duran Varlıklar Hesabına" borç olarak kaydedilmektedir.

Yeni doğan buzağılar uzun vadeli yatırım olarak düşünüldüğünden dolayı "480 Gelecek Yıllara Ait Gelirler Hesabına" alacak kaydedilip "258 Yapılmakta Olan Yatırımlar Hesabına" borç kaydedilip kapatılır.

Örnek: 01.01.2021 tarihinde adeti 15.000 TL olan 5 ineğin doğumu gerçekleşmiş, 3 dişi buzağı ve 2 erkek buzağı doğmuştur. Buzağuların maliyeti ise 3.000 TL olarak belirlenip kaydedilmiştir. VUK'a göre kaydı aşağıdaki gibidir.

256 DİĞ. MADDİ DUR. VARL. HS. 256 01 Sağmal İnek (15.000 TL*5 İnek) Doğum Yapan İneklerin Kaydı	01.01.2021	258 YAP. OLAN YATIRIML. HS. 258 03 Gebe İnek	75.000	75.000
258 YAP. OLAN YATIRIML. HS. 258 01 Erkek Buzağı 0-7 aylık 258 02 Dişi Buzağı 0-7 aylık Doğan Buzağuların Kaydı	01.01.2021	480 GEL. YILL. AİT GEL. HS.	15.000	15.000

TMS 41'e göre gebe ineklerin ilk kaydı KGK tarafından yayınlanan taslak hesap planına göre, "272 Büyükbaş Hayvanlar Hesabının" alt hesabında izlenmekte, doğum gerçekleşikten sonra da "272 Büyükbaş Hayvanlar Hesabının" alt hesabında borç olarak kaydedilmektedir. Buzağular ise, "607 Canlı Varlık Değer Farkları Hesabına" alacak kaydedilip "272 Büyükbaş Hayvanlar Hesabına" borç kaydedilip kapatılır.

Yukarıdaki olayın TMS-41'e göre kaydı ise aşağıdaki gibidir.

272 BÜYÜKBAŞ HAYVANL. HS. 272 01 İnek 272 01 01 Sağmal İnek (15.000 TL*5 İnek) Doğum Yapan İneklerin Kaydı	01.01.2021	272 BÜYÜKBAŞ HAYV. HS. 272 01 İnek 272 01 02 Gebe İnek	75.000	75.000
272 BÜYÜKBAŞ HAYVANL. HS. 272 02 Buzağı 272 02 01 Dişi Buzağı 0-7 aylık 272 02 02 Erkek Buzağı 0-7 aylık Doğan Buzağuların Kaydı	01.01.2021	607 CANLI VARLIK DEĞ. FARKL. HS.	15.000	15.000

BOBİ FRSBÖLÜM 7'ye göre yapılması gereken kayıt ile TMS-41'e göre yapılan kayıt arasında herhangi bir farklılık bulunmadığı için aynı kayıt tekrar yapılmamıştır.

Buzağuların belirli biyolojik dönemleri olmaktadır. 7 ay sonra buzağular dana ve olgunlaşmamış inekler dana ve buzağı olarak iki gruba ayrılmaktadır.

VUK'a göre, buzağuların ilk kaydı "258 Yapılmakta Olan Yatırımlar Hesabına" borç kaydedilmektedir. Danalar "153 Ticari Mallar Hesabına", olgunlaşmamış inekler de "256 Diğer Maddi Duran Varlıklar Hesabına" borç kaydedilmektedir. Danalar 18. aylarına geldiklerinde kesime gönderilmeleri nedeniyle kaydın yapıldığı dönemde ilgili canlı varlık 7. ayında olması ve 1 yıldan daha kısa bir süre sonra nakde dönüşeceği için "153 Ticari Mallar Hesabına"nda izlenmesi gerekmektedir.

Doğumu gerçekleşen 3 dişi buzağı ve 2 erkek buzağının 01.07.2021 tarihinde çağ değişiminin VUK çerçevesinde muhasebeleştirilmesi aşağıdaki gibidir.

01.07.2021			
153 TİCARİ MALLAR HS.		6.000	
153 01 Dana			
256 DİĞ. MADDİ DUR. VARL. HS.		9.000	
256.02 Olgunlaşmamış İnek7-12			
	258 YAP. OLAN YATIRIML. HS.		15.000
	258 01 Erkek Buzağı0-7 aylık		
	258 02 Dişi Buzağı0-7 aylık		
Buzağuların Biyolojik Değişim Kaydı			

Buzağuların belirli biyolojik dönemleri olmaktadır. 7 ay sonra buzağular dana ve olgunlaşmamış inekler dana ve buzağı olarak iki gruba ayrılmaktadır.

TMS-41'e göre, buzağuların ilk kaydı "272 Büyükbaş Hayvanlar Hesabına" borç kaydedilmektedir. Danalar "172 Büyükbaş Hayvanlar Hesabına", olgunlaşmamış inekler de "272 Büyükbaş Hayvanlar Hesabının" alt hesabına borç kaydedilmektedir. Danalar 18. aylarına geldiklerinde kesime gönderilmeleri nedeniyle kaydın yapıldığı dönemde ilgili canlı varlık 7. ayında olması ve 1 yıldan daha kısa bir süre sonra nakde dönüşeceği için "172 Büyükbaş Hayvanlar Hesabına"nda izlenmesi gerekmektedir.

Yukarıdaki olayın TMS-41'e göre kaydı ise aşağıdaki gibidir.

01.07.2021			
172 BÜYÜKBAŞ HAYVANL. HS.		6.000	
172 01 Dana			
272 BÜYÜKBAŞ HAYVANL. HS.		9.000	
272 01 İnek			
272 01 03 Olgunlaşmamış İnek			
	272 BÜYÜKBAŞ HAYVANL. HS.		15.000
	272 02 Buzağı		
	272 02 01 Dişi Buzağı		
	272 02 02 Erkek Buzağı		
Buzağuların Biyolojik Değişim Kaydı			

BOBİ FRSBÖLÜM 7'ye göre yapılması gereken kayıt ile TMS-41'e göre yapılan kayıt arasında herhangi bir farklılık bulunmadığı için aynı kayıt tekrar yapılmamıştır.

3.1.2. Büyükbaş Canlı Varlığın Tohuma Ayrılması ve Muhasebeleştirme Süreci

İneklerin gebe kalması için iki yöntem bulunmaktadır. Bunlar tohumlama ve suni tohumlama yöntemidir. Tohumlama yöntemi, doğal yollardan ineğin gebe kalmasıdır. Suni tohumlama ise erkek hayvanlardan alınan spermanın ineklerin kızgınlık döneminde gerçekleştirilmesidir. İneklerin kızgınlık süresi, 14-18 saat devam etmekte ve hayvanın gebeliği gerçekleşmediği takdirde ortalama 21 gün sonra tekrarlanmaktadır. İneğin en iyi tohumlama zamanı, kızgınlık başladıktan 12 saat sonradır. Tohumlanan bir ineğin gebe olup olmadığı, 45-60 gün sonra anlaşılmaktadır.

VUK'a göre, inekler "256 Diğer Maddi Duran Varlıklar Hesabı"nda izlenmektedir. İneklerin tohumlaştırılıp gebe kalması sonrasında bu hesap alacak kaydedilmekte, "258 Yapılmakta Olan Yatırımlar Hesabı" borçlandırılmaktadır.

Örnek: 15.06.2021 tarihinde adeti 15.000 TL olan 10 adet sağmal inek tohumlaştırılmış,

25.06.2021 tarihinde 4 adet inek gebe kalmıştır. VUK'a göre kayıt aşağıdaki gibidir.

258 YAP. OLAN YATIRIML. HS. 258 03 Gebe İnek (15.000*4) 4 Adet İneğin Gebe Kalması	25.06.2021	256 DİĞ. MADDİ DUR. VARL. HS. 256 01 Sağmal İnek	60.000	60.000

TMS-41'e göre, inekler "272 Büyükbaş Hayvanlar Hesabında" izlenmektedir. Canlı varlığın sağmal inekten gebe ineğe dönüşmesi nedeniyle, ineklerin tohumlaştırılıp gebe kalması sonrasında bu hesap alacak kaydedilmekte ve "272Büyükbaş Hayvanlar Hesabı"nın alt hesabı açılarak borçlandırılmaktadır.

Yukarıdaki olayın TMS-41'e göre kaydı ise aşağıdaki gibidir.

272 BÜYÜKBAŞ HAYVANL. HS. 272 01 İnek 272 01 02 Gebe İnek 4 Adet Gebe Kalan İnek Kaydı	25.06.2021	272 BÜYÜKBAŞ HAYVANL. HS. 272 01 İnek 272 01 01 Sağmal İnek	60.000	60.000

BOBİ FRSBÖLÜM 7'ye göre yapılması gereken kayıt ile TMS-41'e göre yapılan kayıt arasında herhangi bir farklılık bulunmadığı için aynı kayıt tekrar yapılmamıştır.

3.1.3. Büyükbaş Canlı Varlıkların Amortisman İşlemlerinin Muhasebeleştirilmesi

Satış amacıyla alınan ve yetiştirilen büyükbaş canlı varlıklarda amortisman uygulanmamaktadır. İşletme içerisinde doğup büyüyen dişi buzağı ve ineklere amortisman uygulanmaktadır. VUK'da süt ineklerinin amortisman oranı 5 yıl olarak belirlenmiştir. TMS'de ise işletmenin kendisine bırakılmıştır.

Örnek: İşletme faaliyetlerinde 5 yıl süre ile yararlanmak üzere 01.01.2021 tarihinde 8 ineği tanesi 17.000 TL'den almıştır (Canlı varlıklar ilk muhasebeleştirilmesinde maliyet bedeli ile değerlendirilerek kayıt yapılmıştır. Amortismanın hesaplanmasında kalıntı değer yok sayılmıştır).

Toplam ineklerin değeri: $17.000 * 8 \text{ inek} = 136.000$

Amortisman giderleri: $136.000 * 0,20 = 27.200$

VUK'da amortisman gideri yıllık hesaplanması nedeniyle amortisman gideri 27.200 TL bulunmuştur.

730 GEN. ÜRETİM GİD. HS. 8 İnek İçin Amortisman Hesaplama	31.12.2021	257 BİR. AMORTİSMAN HS	27.200	27.200

TMS-41'e göre amortisman ömrü 6 yıl olarak belirlenmiştir. Amortisman hesaplaması aşağıdaki gibidir.

Toplam ineklerin değeri: $17.000 * 8 \text{ inek} = 136.000$

Amortisman oranı: $0,1666 (1/6 \text{ yıl})$

Amortisman giderleri: $136.000 * 0,1666 = 22.658$

730 GEN. ÜRETİM GİD. HS.	31.12.2021		22.658	
8 İnek İçin Amortisman Hesaplama		277 BİR. AMORTİSMAN HS.		22.658

Cari dönemde doğumu gerçekleşen dişi buzağuların muhasebe kayıtları ile ilgili uygulamalar ise aşağıda verilmektedir;

Örnek: İşletmede, 01.01.2021 tarihinde 3 dişi buzağın doğumu gerçekleşmiştir. Maliyetleri ise, $3 \times 3.000 \text{ TL} = 9.000 \text{ TL}$ olarak belirlenmiştir. Buzağuların VUK'a göre amortisman hesaplaması aşağıdaki gibidir (Canlı varlıklar ilk muhasebeleştirilmesinde maliyet bedeli ile değerlendirilerek kayıt yapılmıştır).

Amortisman Oranı: 0,20 (1/5yıl)

Yıllık Amortisman Tutarı: $9.000 \times 0,20 = 1.800 \text{ TL}$

730 GEN. ÜRETİM GİD. HS.	31.12.2021		1.800	
3 Dişi Buzağı İçin Amortisman Hesaplama		257 BİR. AMORTİSMAN HS.		1.800

TMS'de amortisman oranı işletme tarafından belirlenmektedir. İşletme, TMS-41'e göre buzağuların faydalı ömrü 8 yıl olarak belirlenmiştir. Buzağuların TMS-41'e göre amortisman hesaplaması aşağıdaki gibidir (Canlı varlıklar ilk muhasebeleştirilmesinde maliyet bedeli ile değerlendirilerek kayıt yapılmıştır).

Amortisman Oranı: 0,125 (1/8 yıl)

Yıllık Amortisman Tutarı: $9.000 \times 0,125 = 1.125 \text{ TL}$

VUK'a göre gerçekleştirilen muhasebe uygulama örneği TMS-41 açısından aşağıdaki gibi yapılmaktadır.

730 GEN. ÜRETİM GİD. HS.	31.12.2021		1.125	
3 Dişi Buzağı İçin Amortisman Hesaplama		277 BİR. AMORTİSMAN HS.		1.125

BOBİ FRSBÖLÜM 7'ye göre yapılması gereken kayıt ile TMS-41'e göre yapılan kayıt arasında herhangi bir farklılık bulunmadığı için aynı kayıt tekrar yapılmamıştır.

VUK'da amortisman hesaplama maliyet bedeli yöntemiyle yapılmaktadır. GUD ile yapılmadığından değerlendirme işlemi yapılmamaktadır. TMS-41'de ise değerlendirme işlemi aşağıdaki gibidir.

Tablo 5'te işletmede bulunan 17 adet inek ve 3 adet dişi buzağının satın alınan maliyet tutarları ve yıl içerisinde katlanılan giderleri verilmektedir. Değer artış tutarının hesaplama işlemi yapılmıştır. Değer artış tutarı, toplam maliyet ile işletmenin tahmini gerçeğe uygun değeri arasındaki farktır. TMS-41'de değer artış tutarı taslak hesap planına göre, "643 Tarımsal Faaliyetlerde Değerleme Artışları Hesabına" alacak kaydedilmektedir. Erkek buzağular satış amaçlı elde tutulmasından dolayı değerlemeye tabi tutulmamıştır.

Örnek: İneklerin (sağmal inekler) şu anda satış maliyetleri düşülmüş gerçeğe uygun değerinin 370.000 TL, gebe ineklerin 105.000 TL, dişi buzağuların 25.000 TL olduğu tahmin edilmektedir. Aşağıda Tablo 5'te süt üretimi yapan işletmedeki inek ve buzağuların değerlemesi verilmektedir.

Tablo 2: Sağmal İnekler, Gebe İnekler ve Dişi Buzağuların Değerlemesi

Hayvanlar	Adet	Satın Alınan Maliyet Tutarı	Katlanılan Giderler	Toplam Maliyet	Tahmini GUD	Değer Artış Tutarı	
Sağmal İnek	Devreden inekler	5	75.000	60.000	135.000	136.000	1.000
	Cari dönemde alınan	8	136.000	96.000	232.000	234.000	2.000
Gebe İnek	4	60.000	44.000	104.000	105.000	1.000	
Dişi Buzağı	3	9.000	15.000	24.000	25.000	1.000	

TMS-41'e göre muhasebe kayıt işlemi aşağıdaki gibidir.

		:.2021	
272 BÜYÜKBAŞ HAYVANL. HS.			5.000
272 01 İnek 4.000			
272 01 01 Sağmal İnek 3.000			
272 01 02 Gebe İnek 1.000			
272 02 Buzağı			
272 02 01 Dişi Buzağı 1.000			
		643 TARIMSAL FAAL. DEĞ. ARTIŞL HS.	5.000
Besî Döneminde Tahmin Edilen Olumlu Değerleme Farkının Kaydı			

BOBİ FRS BÖLÜM 7'ye ise, canlı varlıkların değerlemesinde GUD yöntemi uygulandığı gibi maliyet bedeli ile de ölçülebilmesi söz konusudur.

3.2. Süt Üretimi Yapılan Küçükbaş Hayvanlarda Tarımsal Faaliyet

Küçükbaş canlı hayvanlar genellikle zayıf çayır ve meralarda nadas alanlarında yetiştirilmektedir. Küçükbaş hayvanlar koyun, keçi vb. hayvanlardır. Küçükbaş hayvanlarda keçi yetiştiriciliği genellikle az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerin geleneksel üretim kolu olarak ifade edilmektedir (Paksoy ve Özçelik, 2008: 421). Bu kapsamda, küçükbaş hayvan yetiştiricilerine, koruma ve geliştirme sürüleri için hayvan başına destek verilmekte olup, organik koyun ve keçi yetiştiriciliği yapan üreticilere hayvancılık desteklerine ilave olarak hayvan başına ödeme yapılmaktadır Keçi yetiştiriciliğinde ise özellikle süt keçisi yetiştirilmekte ve bunun için oldukça önemli teşvikler verilmektedir (Engindeniz ve Uçar, 2014). Küçükbaş hayvanlarda; VUK'a göre koyunlar "256 Diğer Maddi Duran Varlıklar Hesabında" izlenmekte iken yeni doğan kuzular ise "258 Yapılmakta Olan Yatırımlar Hesabında" izlenmektedir. TMS-41'e göre ise koyunlar ve yeni doğan kuzular "273 Küçükbaş Hayvanlar Hesabının" borcuna kaydedilir. BOBİ FRSBÖLÜM 7'ye göre yapılması gereken kayıt ile TMS-41'e göre yapılan kayıt arasında herhangi bir farklılık bulunmamaktadır. Küçükbaş hayvanların et, süt veya kıl vb. nedenlerine bağlı yetiştirilme amacına göre muhasebeleştirme işlemlerinde farklılıklar oluşabilmektedir.

3.2.1. Küçükbaş Canlı Varlığın Büyüme Sürecinin Muhasebeleştirilmesi

Bir koyun, gebe kaldıktan yaklaşık 5 ay (145-155 gün) sonra doğumu gerçekleştirir. Doğum sonrası kuzu 15 gün koyun sütü içmekte, sonrasında ek gıdalar (yem, yonca vb.) ve süt ile beslenmektedir. Kuzu en az üç ay süt ile beslenmektedir. Koyunların ırkına göre süt verimi değişmektedir. Genel olarak bir koyun doğumdan sonra ortalama 40-50 litre süt vermektedir. Merada beslenen koyunlar günlük 1-1,5 kg kuru ot ve 250-300 gram konsantre yem tüketmektedir.

Hayvanların beslenme şekli gebelik dönemlerinde farklılık göstermektedir. Gebe bir hayvan daha fazla yem tüketmekte ve 2-3 kg mısır silajı yiyebilmektedir. Sağım döneminde ilk 8 hafta 1-1,5 kg kaba yem, 750- 1000 gram konsantre yem tüketmektedir. Koyunlar günde ortalama 10 lt süt vermektedir. Koyunlar temmuz ayında, kuzular eylül ayında kırpılmakta ve yünlerinden; halı, yemeni, yatak vb elde edilmektedir. Fizyolojik durumlarına göre hayvanların su tüketimi 2-8 lt aralığında değişmektedir.

VUK' a göre gebe koyunların ilk kaydı "258 Yapılmakta Olan Yatırımlar Hesabında" izlenmekte, doğum gerçekleştikten sonra "258 Yapılmakta Olan Yatırımlar Hesabı" alacak, "256 Diğer Maddi Duran Varlıklar Hesabına" borç olarak kaydedilmektedir. Yeni doğan kuzular uzun vadeli yatırım olarak düşünülmesi nedeniyle "480 Gelecek Yıllara Ait Gelirler Hesabına" alacak kaydedilip "258 Yapılmakta Olan Yatırımlar Hesabına" borç kaydedilerek kapatılır.

Örnek: 01.01.2021 tarihinde adeti 1.500 TL olan 10 adet koyunun doğumu gerçekleşmiş, 5 dişi kuzu ve 5 erkek kuzu doğmuştur. Kuzuların maliyeti ise 400 TL olarak belirlenip kaydedilmiştir. VUK'a göre kaydı aşağıdaki gibidir.

01.01.2021	256 DİĞ. MADDİ DUR. VARL. HS. 256 01 Koyun	15.000	
	(1.500 TL*10 koyun) Doğum Yapan Koyunların Kaydı		
			258 YAP. OLAN YATIRIML. HS. 258 03 Gebe Koyun
			15.000
01.01.2021	258 YAP. OLAN YATIRIML. HS. 258 01 Kuzu	4.000	
	Kuzuların Kaydı		
			480 GEL. YILL. AİT GEL. HS. 4.000
			4.000

TMS-41'e göre küçükbaş hayvanların kendisinden ya da hayvandan ortaya çıkacak olan ürünlerden fayda sağlamak üzere 12 aydan kısa sürede elde tutulan küçükbaş hayvanların maliyetleri KGK tarafından yayınlanan Taslak Hesap Planına göre, "173 Küçükbaş Hayvanlar Hesabında" izlenmekte, 12 aydan daha uzun sürede elde tutulan küçükbaş hayvanların maliyetleri "273 Küçükbaş Hayvanlar Hesabında" izlenmektedir. Değerleme zamanında maliyet değerleri ile gerçeğe uygun değer arasında meydana gelen artışlar "643 Tarımsal Faaliyetlerde Değerleme Artışları Hesabının" alacağına kaydedilirken karşılığında aynı miktar bu hesaba borç kaydedilir, değerlendirme azalışlarında ise azalan tutar "653 Tarımsal Faaliyetlerde Değerleme Azalışları Hesabının" borcuna kaydedilirken; bu hesaba alacak kaydedilmektedir (kgk.gov.tr, 2020; Bozbayır, 2018: 20).

Yukarıdaki olayın TMS-41'e göre kaydı ise aşağıdaki gibidir.

01.01.2021	273 KÜÇÜKBAŞ HAYVANL. HS. 273 01 Koyun 273 01 01 Sağmal Koyun	15.000	
	(1.500 TL*10 Koyun) Doğum Yapan		
			273 KÜÇÜKBAŞ HAYVANL. HS. 273 01 Koyun 273 01 02 Gebe Koyun
			15.000

Koyunları Kaydı	01.01.2021		
273 KÜÇÜKBAŞ HAYVANL. HS. 273 02 Kuzu		4.000	
Kuzuların Kaydı			607 CANLI VARLIK DEĞER FARKL. HS. 4.000

BOBİ FRSBÖLÜM 7'ye göre yapılması gereken kayıt ile TMS-41'e göre yapılan kayıt arasında herhangi bir farklılık bulunmadığı için aynı kayıt tekrar yapılmamıştır.

Kuzuların belirli biyolojik dönemleri olmaktadır. 7-12 ay arası kuzular Toklu, 1-2 yaş arası olan ise, şişek olarak ifade edilmektedir.

VUK'a göre, kuzuların ilk kaydı "258 Yapılmakta Olan Yatırımlar Hesabına" borç kaydedilmektedir. Satış amaçlı elde bulunan kuzular "153 Ticari Mallar Hesabına", satış amaçlı elde bulunmayan kuzular ise, "256 Diğer Maddi Duran Varlıklar Hesabına" borç kaydedilmektedir. TMS-41'e göre ise, kuzuların ilk kaydı "273 Küçükbaş Hayvanlar Hesabına" borç kaydedilmektedir. Satış amaçlı elde bulunan kuzular "173 Küçükbaş Hayvanlar Hesabına", satış amaçlı bulundurulmayanlar ise "273 Küçükbaş Hayvanlar Hesabının" alt hesabına borç kaydedilmektedir.

Doğumu gerçekleştiren 5 dişi ve 5 erkek kuzuların 01.07.2021 tarihinde çağ değişiminin VUK çerçevesinde muhasebeleştirilmesi aşağıdaki gibidir (Not: 5 erkek kuzu satış amaçlıdır).

	01.07.2021		
153 TİCARİ MALLAR HS. 153 01 Satış Amaçlı Kuzu		2.000	
256 DİĞ. MADDİ DUR. VARL. HS. 256 02 Toklu 6-12 aylık		2.000	
Kuzuların Biyolojik Değişim Kaydı			258 YAP. OLAN YATIRIML. HS. 258 01 Kuzu 4.000

Yukarıdaki olayın TMS-41'e göre kaydı ise aşağıdaki gibidir.

	01.07.2021		
173 KÜÇÜKBAŞ HAYVANL. HS. 173 01 Satış Amaçlı Kuzu		2.000	
273 KÜÇÜKBAŞ HAYVANL. HS. 273 03 Toklular 7-12 aylık		2.000	
Kuzuların Biyolojik Değişim Kaydı			273 KÜÇÜKBAŞ HAYVANL. HS. 273 02 Kuzu 4.000

BOBİ FRSBÖLÜM 7'ye göre yapılması gereken kayıt ile TMS-41'e göre yapılan kayıt arasında herhangi bir farklılık bulunmadığı için aynı kayıt tekrar yapılmamıştır.

3.2.2. Küçükbaş Canlı Varlığın Tohuma Ayrılması ve Muhasebeleştirme Süreci

Damızlık koç seçiminde dikkat edilmesi gereken en önemli unsurlar; kuvvetli ve sağlıklı olması, yumurtalıkları torbaya inmiş olması, yapağısı kendi ırkının özelliklerini taşıyor olması, bacak boyunun kısa olması vb.dır. Dişi Toklu 18 ay içerisinde çiftleştirilmelidir. Koyunlar 6-8 yaşlarına kadar damızlık olarak kullanılabilirken, koçlar 4-5 yaşına kadar damızlık olarak kullanılabilirler. Ekim ayında koç

katımı gerçekleştirilmektedir. Süreç sonrası gebe kalan koyunlar yaklaşık 5 ay (145-155 gün) sonra doğum yapmaktadır. Doğumu gerçekleştiren hayvanın 3 ay emme süresi bulunmaktadır. Koyunlar yılda 1-2 kez kuzu doğurabilmektedir. Kuzular ilk 1 hafta 250-275 ml süt tüketmektedir. 7-8 haftadan sonra süt tüketimi 1500 ml'dir. Ayrıca kuru ot ve konsantre yem verilebilmektedir. Koyunlarda sağım günde 2 kez 10 saat ara ile yapılmaktadır.

VUK'a göre, koyunlar "256 Diğer Maddi Duran Varlıklar Hesabında" izlenmektedir. Koyunların tohumlaştırılıp gebe kalması sonrasında bu hesap alacak kaydedilmekte, "258 Yapılmakta Olan Yatırımlar Hesabı" da borçlandırılmaktadır.

Örnek: 15.06.2021 tarihinde adeti 1.500 TL olan 6 adet koyun tohumlaştırılmış, 25.06.2021 tarihinde 1 adet koyun gebe kalmıştır.

VUK'a göre kayıt aşağıdaki gibidir.

25.06.2021			
258 YAP. OLAN YATIRIML. HS. 258 03 Gebe Koyun		1.500	
(1.500*1) 1 Adet Koyunun Gebe Kalması	256 DİĞ. MADDİ DUR. VAR. HS. 256 01 Koyun		1.500

TMS-41'e göre, koyunlar "273 Küçükbaş Hayvanlar Hesabı"nda izlenmektedir. Küçükbaşların tohumlaştırılıp gebe kalması sonrasında bu hesap alacak kaydedilmekte ve "273 Küçükbaş Hayvanlar Hesabı"nın alt hesabı açılarak borçlandırılmaktadır.

Yukarıdaki olayın TMS-41'e göre kaydı ise aşağıdaki gibidir.

25.06.2021			
273 BÜYÜKBAŞ HAYVANL. HS. 273 01 Koyun 273 01 02 Gebe Koyun		1.500	
1 Adet Gebe Kalan Koyun Kaydı	273 KÜÇÜKBAŞ HAYVANL. HS. 273 01 Koyun 273 01 01 Sağmal Koyun		1.500

BOBİ FRSBÖLÜM 7'ye göre yapılması gereken kayıt ile TMS-41'e göre yapılan kayıt arasında herhangi bir farklılık bulunmadığı için aynı kayıt tekrar yapılmamıştır.

3.2.3. Yetiştirilen Küçükbaş Canlı Varlıkların Amortisman İşlemlerinin Muhasebeleştirilmesi

Aktife alınan küçükbaş hayvan için VUK 'a göre, sütlük olarak bulundurulmuş koyun/keçiler ile damızlık olarak bulundurulmuş koç/tekeler dahil belirlenen faydalı ömür 5 yıldır (Nergiz, 2013: 66). TMS'de ise işletmenin kendisine bırakılmıştır.

Örnek: İşletme faaliyetlerinde 5 yıl süre ile yararlanmak üzere 01.01.2021 tarihinde 6 adet koyunu tanesi 1.000 TL'den almıştır (Canlı varlıklar ilk muhasebeleştirilmesinde maliyet bedeli ile değerlendirilerek kayıt yapılmıştır. Amortismanın hesaplanmasında kalıntı değer yok sayılmıştır).

Toplam koyunların değeri: 1.000 *6 adet = 6.000

Amortisman giderleri: 6.000*0,20=1.200

VUK'da amortisman gideri 1.200 TL bulunmuştur.

730 GEN. ÜRETİM GİD. HS.	31.12.2021	257 BİR. AMORTİSMAN HS.	1.200	1.200
6 Koyun İçin Amortisman Hesaplama				

TMS'de küçükbaş hayvanlarda amortisman belirleme işlemi işletmenin bırakılması nedeniyle işletmenin koyunlardan elde edeceği verimi esas alarak amortisman oranı 6 yıl olarak belirlenmiştir. TMS-41'e göre amortisman gideri aşağıdaki gibi, 999,99 TL bulunmuştur.

Toplam koyunların değeri: 1.000 *6 adet = 6.000

Amortisman giderleri: 6.000*0,1666=999,99

TMS 41'e göre amortisman gideri 999,99 TL bulunmuştur.

730 GEN. ÜRETİM GİD. HS.	31.12.2021	277 BİR. AMORTİSMAN HS.	999,99	999,99
6 Koyun İçin Amortisman Hesaplama				

Cari dönemde doğumu gerçekleşen Tokluların muhasebe kayıtları ile ilgili uygulamalar ise aşağıda verilmektedir;

Örnek: İşletmede, 01.01.2021 tarihinde 5 dişi kuzunun doğumu gerçekleşmiş ve maliyetleri ise, 5*400 TL= 2.000 TL olarak belirlenmiştir. Kuzuların VUK'a göre amortisman hesaplaması aşağıdaki gibidir (Canlı varlıklar ilk muhasebeleştirilmesinde maliyet bedeli ile değerlendirilerek kayıt yapılmıştır).

Amortisman Oranı: 0,20 (1/5yıl)

Yıllık Amortisman Tutarı: 2.000*0,20= 400 TL

730 GENEL ÜRETİM GİD. HS.	31.12.2021	257 BİR. AMORTİSMAN HS.	400	400
5 Dişi Kuzu İçin Amortisman Hesaplama				

VUK'a göre gerçekleştirilen muhasebe uygulama örneği TMS açısından aşağıdaki gibi yapılmaktadır. TMS'de amortisman oranı işletme tarafından belirlenmektedir TMS-41'e göre kuzuların faydalı ömrü 8 yıl olarak belirlenmiştir. Kuzuların TMS-41'e göre amortisman hesaplaması aşağıdaki gibidir (Canlı varlıklar ilk muhasebeleştirilmesinde maliyet bedeli ile değerlendirilerek kayıt yapılmıştır).

Amortisman Oranı: 0,125 (1/8 yıl)

Yıllık Amortisman Tutarı: 2.000*0,125=250 TL

730 GENEL ÜRETİM GİD. HS.	31.12.2021	277 BİR. AMORTİSMAN HS.	250	250
5 Dişi Kuzu İçin Amortisman Hesaplama				

BOBİ FRSBÖLÜM 7'ye göre yapılması gereken kayıt ile TMS-41'e göre yapılan kayıt arasında herhangi bir farklılık bulunmadığı için aynı kayıt tekrar yapılmamıştır.

VUK'da amortisman hesaplama maliyet bedeli yöntemiyle yapılmaktadır. GUD ile

yapılmaması nedeniyle değerlendirme işlemi yapılmamaktadır.

TMS-41’de ise değerlendirme aşağıdaki gibidir. Tablo 6’de işletmede bulunan 17 adet koyun ve 5 adet Toklunun satın alınan maliyet tutarları ve yıl içerisinde katlanılan giderleri verilmektedir. Değer artış tutarının hesaplama işlemi yapılmıştır. Değer artış tutarı, toplam maliyet ile işletmenin tahmini gerçeğe uygun değeri arasındaki farktır. TMS-41’de değer artış tutarı taslak hesap planına göre, “643 Tarımsal Faaliyetlerde Değerleme Artışları Hesabına” alacak kaydedilmektedir. Erkek kuzular satış amaçlı elde tutulmasından dolayı değerlemeye tabi tutulmamıştır.

Örnek: Koyunların şu anda satış maliyetleri düşürülmüş gerçeğe uygun değerinin 34.000 TL, cari dönemde alınan koyunların 15.000 TL, gebe koyunun 4.000 TL, dişi kuzuların 6.000 TL, olduğu tahmin edilmektedir. Aşağıda Tablo 6’da süt üretimi yapan işletmeye göre koyun ve kuzuların değerlemesi verilmektedir.

Tablo 3: Sağmal Koyunlar, Gebe Koyunlar, ve Dişi Kuzular (Toklular) Değerlemesi

Hayvanlar		Adet	Satın Alma Maliyeti	Katlanılan Giderler	Toplam Maliyet	Tahmini GUD	Değer Artış Tutarı
Sağmal Koyunlar	Devreden koyunlar	10	15.000	18.000	33.000	34.000	1.000
	Cari dönemde alınan koyunlar	6	6.000	8.100	14.100	15.000	900
Gebe Koyunlar		1		1.500	1.800	3.300	4.000
Toklular (Dişi Kuzular)		5		2.000	3.600	5.600	6.000

TMS-41’e göre muhasebe kayıt işlemi aşağıdaki gibidir.

273 KÜÇÜKBAŞ HAYV. HS.	**.**.2021	3.000	
Besi Döneminde Tahmin Edilen Olumlu Değerleme Farkının Kaydı	643 TARIMSAL FAAL. DEĞ. ARTIŞL. HS.		3.000

BOBİ FRS BÖLÜM 7’ye ise, canlı varlıkların değerlemesinde GUD yöntemi uygulandığı gibi maliyet bedeli ile de ölçülebilmesi söz konusudur.

SONUÇ

Dünyada birçok alanda kullanılan hayvancılık sektörünün en çok katkı sağladığı alan gıda sektörüdür. Gıda sektöründe et ve süt ürünleri üretimi insanoğlunun ihtiyacının büyük bir bölümünü karşılamaktadır. Türkiye’de ulusal gelirin ve istihdamın önemli bir bölümünü oluşturan tarım sektörü, ülke ekonomisine büyük katkı sağlamasına rağmen tarım faaliyetleri ve hayvancılık sektörü uzun zaman boyunca muhasebe/finansal açıdan ihmal edilmiştir. Dünyada tarımsal faaliyetler içerisinde yer alan hayvancılık sektörü, sanayinin de gelişmesi üzerine ülke ekonomileri için oldukça önemli bir sektör haline gelmiş ve bu durum tarımsal faaliyetlerin muhasebeleştirilme sürecinin gelişimini hızlandırmıştır.

Küçükbaş hayvancılık ve büyükbaş hayvancılık faaliyetinde bulunan işletmelerle yapılan görüşmeler sonucunda, küçükbaş ve büyükbaş hayvancılık faaliyeti ile ilgili olarak, hayvanların beslenme süreci, biyolojik dönüşümleri ve yıl içerisinde gerçekleşen faaliyetler, kesim ve sağım işlemleri ile ilgili bilgiler edinilmiştir. Alınan bu bilgiler kapsamında çalışma, süt üretimi yapan

küçükbaş ve büyükbaş hayvancılık işletmelerinin faaliyetinde ortaya çıkan maliyetlerin, amortismanın ve canlı hayvanların biyolojik dönüşüm sonucunda meydana gelen farklılıkların nasıl muhasebeleştirilmesi gerektiği belirlenmiştir. Buna göre çalışmada, muhasebe kayıtlarının VUK, TMS-41 ve BOBİ FRS BÖLÜM-7'ye göre işlemleri gerçekleştirilmiş ve kayıtlar arasında karşılaştırılma yapılmıştır. Böylelikle çalışmada küçükbaş hayvancılık ile büyükbaş hayvancılık faaliyetlerindeki farklılıkları ortaya koyarken aynı zamanda VUK ile standartlar göre muhasebeleştirme farklılıklarını ortaya koyarak karşılaştırma imkanı sağlamaktadır. Ayrıca çalışmada yapılan örneklerde, VUK'a uygun muhasebeleştirme işlemlerinde mevcut Tek Düzen Hesap Planı kullanılmış olup standarda uygun muhasebeleştirme işlemlerinde ise, KGK tarafından yayınlanan Taslak Hesap Planı kullanılmıştır.

Küçükbaş hayvanlarda; VUK'a göre koyunlar "256 Diğer Maddi Duran Varlıklar Hesabında" izlenmekte iken yeni doğan kuzular ise "258 Yapılmakta Olan Yatırımlar Hesabında" izlenmektedir. TMS-41'e göre ise koyunlar ve yeni doğan kuzular "273 Küçükbaş Hayvanlar Hesabının" borcuna kaydedilir. BOBİ FRSBÖLÜM 7'ye göre yapılması gereken kayıt ile TMS-41'e göre yapılan kayıt arasında herhangi bir farklılık bulunmamaktadır. Büyükbaş hayvanlarda; VUK'a göre İnekler "256 Diğer Maddi Duran Varlıklar Hesabında" izlenmekte, buzağular "258 Yapılmakta Olan Yatırımlar Hesabında" izlenmektedir. TMS-41'e göre ise İnekler "272 Büyükbaş Hayvanlar Hesabının" alt hesabında izlenmekte, buzağular "272 Büyükbaş Hayvanlar Hesabının" alt hesabında izlenmektedir. BOBİ FRSBÖLÜM 7'ye göre yapılması gereken kayıt ile TMS-41'e göre yapılan kayıt arasında herhangi bir farklılık bulunmamaktadır.

Aşağıda Tablo 7'de küçükbaş ve büyükbaş hayvanların elde tutulma amacına göre kullanılması gereken hesap kodları verilmiştir.

Tablo 4: Büyükbaş ve Küçükbaş Hayvanların VUK, TMS-41 ve BOBİ FRS Açısından Karşılaştırılması

	<i>Canlı Varlıklar</i>	<i>12 Aydan Kısa Süreli Elde Bulundurulular</i>	<i>12 Aydan Uzun Süreli Elde Bulundurulular</i>
VUK	Büyükbaş Hayvanlar	"153 Ticari Mallar Hesabı"nın borcuna kaydedilir.	Buzağular ya da damızlık olanlar "258 Yapılmakta Olan Yatırımlar Hesabı"nın borcuna, inekler ise "256 Diğer Maddi Duran Varlıklar Hesabı"na borç kaydedilir.
	Küçükbaş Hayvanlar	"153 Ticari Mallar Hesabı"nın borcuna kaydedilir.	Kuzu, Toklu, Şişek ya da Koç olanlar "258 Yapılmakta Olan Yatırımlar Hesabı"nın borcuna, koyunlar ise "256 Diğer Maddi Duran Varlıklar Hesabı"na borç kaydedilir.
TMS	Büyükbaş Hayvanlar	"172 Büyükbaş Hayvanlar Hesabı"nın borcuna kaydedilir.	"272 Büyükbaş Hayvanlar Hesabı"nın borcuna kaydedilir.
	Küçükbaş Hayvanlar	"173 Küçükbaş Hayvanlar Hesabı"nın borcuna kaydedilir.	"273 Küçükbaş Hayvanlar Hesabı"nın borcuna kaydedilir.
BOBİ FRS	Büyükbaş Hayvanlar	TMS-41 Standardı ile uyumludur.	TMS-41 Standardı ile uyumludur.
	Küçükbaş Hayvanlar	TMS-41 Standardı ile uyumludur.	TMS-41 Standardı ile uyumludur.

Süt üretimi yapılan küçükbaş ve büyükbaş hayvancılık işletmelerinde, satış amacı ile alınan hayvanların muhasebeleştirilme işlemine ise; Küçükbaş hayvanlar; VUK'a göre satış amacıyla alınan küçükbaş hayvanlar "153 Ticari Mallar Hesabında" borç olarak izlenmekte, TMS-41'e göre ise "173 Küçükbaş Hayvanlar Hesabının" borcuna kaydedilmekte, BOBİ FRSBÖLÜM 7'ye göre yapılması gereken kayıt ile TMS-41'e göre yapılan kayıt

arasında herhangi bir farklılık bulunmamaktadır. Büyükbaş hayvanlar; VUK'a göre satış amacıyla alınan büyükbaş hayvanlar "153 Ticari Mallar Hesabında" borç olarak izlenmekte, TMS-41'e göre ise "172 Büyükbaş Hayvanlar Hesabında" izlenmektedir. BOBİ FRSBÖLÜM 7'ye göre yapılması gereken kayıt ile TMS-41'e göre yapılan kayıt arasında herhangi bir farklılık bulunmamaktadır.

Süt üretimi yapılan küçükbaş ve büyükbaş hayvancılık işletmelerinde, hayvanların büyüme sürecinin muhasebeleştirilme işlemi ise; Küçükbaş hayvanlarda; VUK'a göre yeni doğan kuzuların ilk kaydı "258 Yapılmakta Olan Yatırımlar Hesabında" izlenmektedir. Kuzuların elde tutulma amacı belirlendikten sonra satış amaçlı olanları "153 Ticari Mallar Hesabında" izlenmekte iken 12 aydan uzun süreli elde tutulacak kuzular ise "256 Yapılmakta Olan Yatırımlar Hesabında" izlenmektedir. TMS-41'e göre; yeni doğan kuzuların ilk kaydı "273 Küçükbaş Hayvanlar Hesabının" borcuna kaydedilir. Kuzuların elde tutulma amacı belirlendikten sonra satış amaçlı olanları "173 Küçükbaş Hayvanlar Hesabında" izlenmekte iken 12 aydan uzun süreli elde tutulacak kuzular ise "273 Küçükbaş Hayvanlar Hesabının" alt hesabında izlenmektedir. BOBİ FRSBÖLÜM 7'ye göre yapılması gereken kayıt ile TMS-41'e göre yapılan kayıt arasında herhangi bir farklılık bulunmamaktadır. Büyükbaş hayvanlarda; VUK'a göre Erkek buzağular 7 aylık olduktan sonra satış amaçlı ise "153 Ticari Mallar Hesabında" izlenmekte, dişi buzağular ise "256 Diğer Maddi Duran Varlıklar Hesabının" alt hesabına olgunlaşmamış inekler olarak kaydedilmektedir. TMS-41'e göre ise Erkek buzağular 7 aylık olduktan sonra satış amaçlı ise "172 Büyükbaş Hayvanlar Hesabında" izlenmekte satış amaçlı olmayıp damızlık ise "272 Büyükbaş Hayvanlar Hesabının" alt hesabında izlenmekte, dişi buzağular ise "272 Büyükbaş Hayvanlar Hesabının" alt hesabına olgunlaşmamış inekler olarak kaydedilmektedir. BOBİ FRSBÖLÜM 7'ye göre yapılması gereken kayıt ile TMS-41'e göre yapılan kayıt arasında herhangi bir farklılık bulunmamaktadır.

Süt üretimi yapılan küçükbaş ve büyükbaş hayvancılık işletmelerinde, hayvanların tohuma ayrılma sürecinin muhasebeleştirilme işlemi ise; Küçükbaş hayvanlarda; VUK'a göre tohuma ayrılan koyunlar "258 Yapılmakta Olan Yatırımlar Hesabında" izlenmekte iken TMS-41'e göre; "273 Küçükbaş Hayvanlar Hesabının" alt hesabında izlenmektedir. BOBİ FRSBÖLÜM 7'ye göre yapılması gereken kayıt ile TMS-41'e göre yapılan kayıt arasında herhangi bir farklılık bulunmamaktadır. Büyükbaş hayvanlarda; VUK'a göre tohuma ayrılan inek "258 Yapılmakta Olan Yatırımlar Hesabına" borç kaydedilirken TMS-41'e göre; Tohuma ayrılan inek "272 Büyükbaş Hayvanlar Hesabının" alt hesabında gebe inekler olarak kaydedilir. BOBİ FRSBÖLÜM 7'ye göre yapılması gereken kayıt ile TMS-41'e göre yapılan kayıt arasında herhangi bir farklılık bulunmamaktadır.

Küçükbaş ve büyükbaş hayvanların amortisman işlemlerinin muhasebeleştirilmesi ve değerlendirme işlemi ise; VUK'a göre küçükbaş ve büyükbaş hayvanların amortisman yılı 5 yıl olarak belirlenmiştir. Hesaplanan amortisman "257 Birikmiş Amortismanlar Hesabında" izlenmektedir. TMS-41'e göre ise küçükbaş ve büyükbaş hayvanların amortisman oranı işletme yönetimine bırakılmıştır. Hesaplanan amortisman "277 Birikmiş Amortismanlar Hesabında" izlenmektedir. VUK'ta değerlendirme yapılmamaktadır. TMS-41'de ise gerçeğe uygun değer yöntemi kullanılmaktadır. TMS-41 esasına göre küçükbaş ve büyükbaş canlı hayvanların ilk kayda alma ve değerlendirme döneminde gerçeğe uygun değerle değerlendirilmesi ve ortaya çıkan artışların "643 Tarımsal Faaliyetlerde Değerleme Artışları Hesabı", azalışların "653 Tarımsal Faaliyetlerde Değerleme Azalışları Hesabında" muhasebe işlemlerinin kaydı, amortisman hesaplama sırasında değerlendirme yaklaşımını benimsemesi, standardın temel ilkelerindedir. TMS ve BOBİ FRS'nin uygulanması ile değerlendirme, amortisman işlemlerini ve kayda alma süreci ile faydalı finansal bilgi üretimi gerçekleştirilmektedir. Faydalı finansal bilgilerin temel niteliksel özelliklerinden ihtiyaca uygunluk ve gerçeğe uygun sunum özellikleri yerine getirilir. Bu bağlamda bu tür işletmelerin ürettiği finansal tablolar, "tam, hatasız ve tarafsız" olduğu ifade edilebilir. Oysa, VUK, vergi esaslı bilgi üretiminden dolayı, üretilen bilgi özellikle finansal bilgi kullanıcılarını değil, vergi alan yani devletin bilgilendirilmesini esas almaktadır. Bu bakımdan, VUK ve TMS-41 arasındaki önemli farklılıklardan biri de değerlendirme farklılığıdır. BOBİ FRS BÖLÜM-7 açısından ise hem maliyet bedeli esas alınırken hem de gerçeğe uygun değer yöntemi kullanılmaktadır.

“COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” beyanları:	
Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Katkı Oranı Beyanı:	1. yazar: %50 – 2. yazar: %50
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Sorumlu Yazar:	Ayşe Çalışkan
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-Bağımsız
Bu makale, Creative Commons Atf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.	
<i>The following statements are made in the framework of “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Author Contributions:	1 th author: %50 – 2 th author: %50
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Corresponding Author:	Ayşe Çalışkan
Double-Blind Peer Review:	External-Independent
<i>This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.</i>	

KAYNAKÇA

- Azaltun, M.; Taştan, H. ve Mert, H. (2014). Büyükbaş Canlı Varlık İşletmelerinde TMS-41 Tarımsal Faaliyetler Standardının Uygulanmasına Eğitsel Bakış. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, XV(II), 117-130.
- Bozbayır, V. (2018). Tarımsal İşletmelerde Canlı Varlıkların TMS-41 Açısından Muhasebeleştirilmesi ve Değerleme İşlemlerinin Vergi Usul Kanunu ile Karşılaştırılması, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Prof. Dr. Fikret Otlu), Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Cömert, Ç. E. (2019). İlk Uygulama Yılında Büyük ve Orta Boy İşletmeler İçin Finansal Raporlama Standardı. *İSMMMO Seminer*, 71-74.
- Doğan, Z. ve Arslan, S. (2018). Tarımsal Faaliyetler Standardı: TMS-41 Çerçevesinde Su Ürünlerinin Muhasebeleştirilmesi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 10(4), 1047-1065.
- Engindeniz, S. ve Uçar, K. (2014). Süt Keçisi Yetiştiriciliğinin Ekonomik Yönleri ve Yatırım Özellikleri. *GTHB Türktarım Dergisi*, 219, 78-83.
- Ertaş, F. C.; Çidem, İ. ve Çiğdem, R. (2018). Tarımsal Teşviklerin TMS 20 ve TMS41 Kapsamında İncelenmesi.

- Muhasebe ve Bilim Dünyası Dergisi, 19(3), 579-583.
- Günaydın, G. (2009). Koyun Yetiştiriciliğinin Ekonomi Politikası. *Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 23(2), 15-32.
- Gürsoy, O. (2009). Türkiye ve Avrupa Birliğinde Küçükbaş Hayvan Yetiştiriciliğinde Örgütlenme, *Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 23(2), 79-95.
- <http://www.fao.org/europe/programmes-and-projects/fao-turkey/tr/> adresinden 12.05.2020 tarihinde erişildi.
- <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Kumes-Hayvanciligi-Uretim-Aralik-2020-37214> adresinden 10.03.2021 tarihinde erişildi.
- <https://kgk.gov.tr/DynamicContentDetail/6538/TMS/TFRS-2017Seti> adresinden 12.05.2020 tarihinde erişildi.
- İçöz, A. (2015). TMS-41 Çerçevesinde Tarımsal Faaliyetlerin Muhasebeleştirilmesinde Karşılaşılan Sorunlara Öneriler. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(41), 1230-1235.
- KGK, BOBİ FRS Bölüm 7 Tarımsal Faaliyetler Standardı. https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/PDF%20linkleri/bobi_frs.PDF adresinden 27.11.2021 tarihinde erişildi.
- KGK, TMS41 Tarımsal Faaliyetler Standardı. <https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/DynamicContentFiles/T%C3%BCrkiye%20Muhasebe%20Standartlar%C4%B1/TMSTFRS2016Seti/TMS41.pdf> adresinden 02.07.2021 tarihinde erişildi.
- Nergiz, M. (2013). Tarımsal Faaliyetler ve Canlı Hayvan Yetiştiriciliği Konularıyla İştigal Eden İşletmelerde Stoklar, Muhasebe ve Maliyet Muhasebesi Uygulamaları, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Doç. Dr. Mahmut Yardımcıoğlu), Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Okutmuş, E. ve Kural, Ü. (2015). Bir Tarım İşletmesinde Canlı Varlıkların Muhasebeleştirilmesi. *Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 0(29), 252-281.
- Örten, R.; Kaval, H. ve Karapınar, A. (2018). *TMS-TFRS Türkiye Muhasebe –Finansal Raporlama Standartları Uygulama ve Yorumları*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Özulucan, A. ve Deran, A. (2008). 41 Nolu TMS, VUK ve Tekdüzen Hesap Planı Açısından Küçük ve Büyükbaş Canlı Varlıkların Muhasebeleştirilmesi ve Değerleme İşleminde Karşılaşılan Güçlükler ve Çözüm Önerileri. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(25), 1-23.
- Paksoy, M. ve Özçelik, A. (2008). Kahramanmaraş İlinde Süt Üretimine Yönelik Keçi Yetiştiriciliğine Yer Veren Tarım İşletmelerinin Ekonomik Analizi. *Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Bilimleri Dergisi*, 14(4), 420-427.
- Şensoy, H. (2014). Tarımsal Faaliyetler Standardı ve Vergi Usul Kanununa göre Büyükbaş Hayvan İşletmelerinde Amortisman Hesaplaması ve Karşılaştırılması, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Prof. Dr. Durmuş Acar), Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Taştan, H. (2015). Türkiye Muhasebe Standartları (TMS) ve Vergi Usul Kanununa (VUK) Göre Büyükbaş Canlı Varlıklar İçin Amortisman Ayrılmasının Karşılaştırmalı İncelenmesi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 175-184.
- Turan, Z.; Şanver, D. ve Öztürk, K. (2017). Türkiye’de Hayvancılık Sektöründen Süt İnekçiliğinin Önemi ve Yurt İçi Hasılaya Katkısı ve de Dış Ülkelerle Karşılaştırılması. *Ömer Halis Demir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(3), 60-74.
- Vergi Usul Kanunu (VUK). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.4.213.pdf> adresinden 25.06.2022 tarihinde erişildi.
- Yılmaz, E. (2014). TMS-41 Tarımsal Faaliyetler Standardı Kapsamında Büyükbaş Canlı Varlıkların Değerlemesi ve Muhasebeleştirilmesi. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 0(22), 232-239.
- Yılmaz, H. (2010). Süt Sığırcılığında Kooperatifler Aracılığıyla Desteklemenin Ekonomik ve Sosyal Etkileri: Adana İli Örneği, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), (Danışman: Prof. Dr. Aykut Gül), Adana: Çukurova Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

Sınırşan Sular ve Türkiye*

Doç. Dr. Mustafa Tuna

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9614-6076>

Ankara Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Gayrimenkul Geliştirme ve Yönetimi Bölümü,
Ankara – TÜRKİYE

Doç. Dr. Erol Demir

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5415-4246>

Ankara Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Gayrimenkul Geliştirme ve Yönetimi Bölümü,
Ankara – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 04.04.2022

Kabul: 20.09.2022

On-line Yayın: 30.09.2022

Anahtar Kelimeler

Sınırşan Su

Fırat Nehri

Dicle Nehri

Meriç Nehri

Mansıp ve Membâ

Araştırma Makalesi

* Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.58409>

Öz

Dünyada gerek küresel ısınma nedeniyle azalan su kaynakları gerekse de su sarfiyatının artması sonucu kişi başına düşen su miktarı görece azalmıştır. Bu durum önemli bir doğal kaynak olan suyun önemini ve stratejik değerini artırdığı gibi özellikle de sınırşan suları ülkelerin dış politikalarında önemli bir enstrüman hâline getirmiş, paylaşımını da ülkeler arasında ihtilafli bir alan konu hâline getirmiştir. Sınırşan sular konusunda en büyük sorun bu suların paylaşımıdır. Türkiye'nin başta Fırat ve Dicle olmak üzere sınırşan sular kapsamında komşuları ile önemli sorunlar yaşanmaktadır. Bu makalede sınırşan sulara ilişkin kavramsal çerçeve, sınırşan suların yönetiminde yaşanan gelişmeler, Türkiye'nin sınırşan suları ve politikası irdelendikten sonra genel bir değerlendirme yapılarak bazı sonuçlara ulaşılmıştır.

Türkiye, Cumhuriyetin ilk yıllarından beri SA (uluslararası su) su havzaları konusunda komşuları ile dış politikada gerek diplomasi yoluyla gerekse de UA (uluslararası su) hukuki araçlar vasıtasıyla (müzakere, antlaşma, geçici / sürekli komisyonlar kurma gibi kurumsal yapıları içeren) çıktılar üretmiştir. Türkiye'nin farklı siyasi kutuplarda bulunan komşularıyla bile SA su konusunda anlaşmazlıklarını değerlendirirken, UA teâmül hukukunun ve BM (Birleşmiş Milletler) Şartı'nın öngördüğü şekilde sulh yoluyla çözüm yöntemlerini tercih ettiğini ortaya koymaktadır. SAS (sınırı aşan sular) bilhassa 1980'lerden itibaren dış politikanın önemli bir unsuru hâline gelmiştir. Bu süreçte Türkiye de bu konuda küresel gelişmeleri izleyen ve bölgesel siyasi şartları da dikkate alan gerçekçi ve tutarlı dış politika ilkeleri belirlemiş, bu ilkeleri belirlerken de UA teâmül, antlaşmalar hukuku, doktrin ve yumuşak hukuk kurallarından etkilenmiştir. Dünyanın farklı coğrafyalarındaki SA su havzalarındaki anlaşmazlıklarda uzlaşma sağlanabilmesi ve iş birliğine gidilebilmesi ile su kaynaklarının daha etkin kullanımı ve yönetilmesi için evrensel kuralların sağlanabilmesi konusunda UA su hukuku önemli bir potansiyeli barındırmaktadır.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Tuna, M. ve Demir, E. (2022). Sınırşan Sular ve Türkiye. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 15(91), 439-456.

*Transboundary Water and Turkey**

Assoc. Prof. Dr. Mustafa Tuna

Ankara University, Faculty of Applied Sciences, Department of Real Estate Development and Management, Ankara – TURKEY

Assoc. Prof. Dr. Erol Demir

Ankara University, Faculty of Applied Sciences, Department of Real Estate Development and Management, Ankara – TURKEY

Article History

Submitted: 04.04.2022

Accepted: 20.09.2022

Published Online: 30.09.2022

Keywords

Transboundary Water

Euphrates River

Tigris River

Meriç River

Steep and Source

Research Article

* This article was checked by Intihal.net. This article is under the Creative Commons license. Ethics committee approval is not required for this article.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.58409>

Abstract

The decrease in water use due to the decreasing water resources due to global warming and usage in the world has decreased the amount of water per capita in countries relatively. This not only increases the importance and strategic value of water, which is an important natural resource, but also has made transboundary waters an important instrument in the foreign policies of countries, making their sharing a subject of controversy among countries. The most important problem in transboundary waters is the sharing of transboundary waters. Serious problems with neighbors covered by that transboundary waters, with Turkey's mainly including the Euphrates and Tigris rivers have been experiencing. The conceptual framework for transboundary waters in this article, developments in the management of transboundary waters, transboundary waters and Turkey's policy has achieved some results after a general evaluation examined.

During the early years of the Republic, Turkey has produced some outputs concerning agreements on "SA" (international water) watersheds with its neighbours both through diplomacy and through foreign policy using the tools of "UA" (international water) law (which includes institutional structures such as conducting negotiations, making treaties, establishing interim/continuous committees). Even with Turkey's neighbours in different political camps, "SA", while dealing with water disputes, reveals that "BM" (united nations) prefers peaceful resolution methods as stipulated by customary law and the UN Charter. "SAS" (waters that cross the border) has become an important element of foreign policy, especially since the 1980s. In this process, Turkey has determined realistic and consistent foreign policy principles that follow the global developments in this regard and consider the regional political conditions, and while determining these principles, the "UA" has been influenced by convention, the law of treaties, doctrine, and soft law rules. "UA" water law has significant potential in terms of reconciliation and cooperation in disputes in "SA" water basins in different geographies of the world and providing universal rules for better management and allocation of water resources.

GİRİŞ

Stratejik bir doğal kaynak olan su, hızlı nüfus artışı ve tabii kaynakların bozulmasının yaşandığı bugünün dünyasında devletler arasında gittikçe kendini daha çok hissettiren bir ihtilaf alanına evrilmektedir. Günümüzde tatlı su kaynakları, hızlı artan nüfus nedeniyle ihtiyaçları karşılamaya yetemeyecek duruma gelmiştir. Söz konusu durumun sebebi hem yeryüzündeki su kaynaklarının sürekli artan dünya nüfusuna yeterli olmaması hem de değişik alanlarda kullanımı artan su kaynaklarının çeşitli nedenlerle kirlenmesi sonucu evsafını kaybetmesidir. Gerek su kaynaklarının miktarının ihtiyaçlar karşısında yetersiz kalması gerekse de evsafındaki bozulmalar mevcut su kaynaklarını daha bir değerli kıldığı gibi milletlerarası politikalar ve isteklerin önemli bir konusu olarak öne çıkarmıştır (Tırıl, 2015).

Yerküredeki toplam su rezervinin %97,5'i tuzlu su, %2,5'i ise tatlı su kaynaklarından ibarettir. Ancak tatlı su kaynaklarının %98'inin doğrudan erişilebilecek su kaynakları olmadığı, erişilebilecek tatlı su kaynaklarının nicel olarak ne denli az olduğu, bu kaynakların dünyada dağılımının eşit olmadığı, Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarında su kaynaklı problemlerin görece fazla olduğu, Türkiye'nin de mevcut coğrafi mevkii sebebiyle bu problemler bölgesinin ortasında olduğu görülmektedir (Köle, 2017).

Suyun yeterlilik durumunu göstermek üzere geliştirilmiş çeşitli indeksler mevcut olup bu çerçevede ülkeleri, su kaynaklarının yeterliliği bakımından mukayese etmek en çok tercih edilen indekslerden biri de Falkenmark Göstergesidir. Bir ülkedeki kişi başına yıllık su kullanılabilirliğinin ölçümüne dayanan bu gösterge, belirli bir ülkenin mevcut su kaynakları, o ülkede yaşayan insan sayısına oranıyla (Falkenmark Göstergesi= Mevcut Su Kaynakları / Nüfus) hesaplanmaktadır. Falkenmark Göstergesine göre yıllık kişi başına su varlığı 1700 m³'den büyükse su sıkıntısının baskısının olmadığı, 1.700-1.000 m³ arasında su sıkıntısının başladığı, 1.000-500 m³ arasında yoğun su sıkıntısı olduğu, 500 m³'den küçükse yoğun su sorunlarının yaşandığı anlamına gelmektedir. Bu bağlamda Türkiye, "su sıkıntısının başladığı" ülkeler arasında yer aldığından bu durum Türkiye'de suyun gerek kullanım gerekse de yönetiminin önemini ortaya koyması bakımından önem arz etmektedir (Hakyemez, 2019)

Günümüzde gerek su kaynaklarına erişim gerekse de su kaynakların yönetimi, ülkelerin dış politikalarında öne çıkan bir konu hâline gelmiştir. Sınırşan sular (SAS), su konusunda yaşana problemlerin başında gelmektedir. Mevcut konumu nedeniyle Türkiye, sınırşan su kaynaklarının bir bölümünde (aşağı kıyıdaş) mansap, diğer bölümünde ise (yukarı kıyıdaş) memba ülke konumunda bulunmaktadır. Türkiye, sınırşan su kaynaklarının paylaşıldığı bazı komşularıyla önemli ihtilaflar yaşamakla beraber, Türkiye'nin bilhassa suyun kullanımı ile kullanıma ilişkin hakları hususunda hem mansap hem memba ülkeleriyle büyük görüş ayrılıkları meydana gelmektedir. Sınırşan suların paylaşımı ve kullanım hakları konusundaki en önemli ihtilaf da sınırşan suların dar anlamda paylaşımı, fakat geniş anlamdaki yönetimidir. Aras, Dicle ve Fırat başta olmak üzere Türkiye'nin sahibi bulunduğu su kaynaklarının büyük bir bölümü sınıralan su kapsamında bulunmaktadır. Yenilenebilir su kaynakları, komşu ülkeler ile birlikte müştereken kullanılmakla beraber, Türkiye'nin su kaynakları konusunda bir sıkıntı yaşamayan devlet olmaması, jeopolitik konumu, su kaynaklarının ülke içindeki orantısız bir şekilde dağılımı ve yenilenebilir su kaynaklarının büyük bölümünün sınırşan su havzaları içerisinde yer alması bu güncel konuyu daha da tartışılabilir duruma getirmektedir.

1. MATERYAL VE YÖNTEM

Yapılan çalışmada, Türkiye'nin sınırşan su kaynakları üzerinde izlemiş olduğu su politikasının temel hatlarıyla ortaya konulması amaçlanmıştır. Çalışmada SAS'a ilişkin kavramsal çerçevenin açıklanmasından sonra SAS'ın yönetimi ile ilgili hukukî çerçeve, sınırşan su kaynaklarının kıyıdaş ülkelerle müşterek kullanım faaliyetleri, yaşanan temel sorunları ve kıyıdaş ülkelerin izlediği

politikaları ve önerdiği çözüm(ler) üzerinde durulacaktır. Sınırtaşan su konusunda ortaya atılan yaklaşımlara değinildikten sonra, Türkiye'nin izlemiş olduğu hidropolitika ve temelleri ile bu konuda geleceğe ilişkin muhtemel bir öngörü belirlenecektir.

2. SAS'A İLİŞKİN KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Yerüstü Suyu

Okyanuslar, denizler ve yer altı suları hariç olmak üzere, içsular, geçiş suları ve kıyı sularını kapsayan sulardır (Orhon, 2015).

2.2. Ulusal Akarsu

Membândan denize, göle veya bir başka nehre kadar ulaşan, bir devletin sınırları içerisinde bulunan nehirler ve göllerdir.

2.3. SAS

Bir ülkenin sınırları içerisinde doğup başka bir devletin sınırları içinden akan sular veya bir devletten kaynaklanıp ve bu devletin toprakları içerisinde bir kısım aktıktan sonra başka devlet(ler)in sınırlarını kat edip akışını sürdüren nehirlerdir (Cirit, 2007). SAS, sınır oluşturan suları da içine almaktadır.

2.4. Kıyıdaş Ülke

SA, suyun akış doğrultusu boyunca herhangi bir bölümünde toprağı bulunan devlettir (Akça, 2015).

2.5. Membâ Ülke

SA suyun akış istikametinin bulunan ülkeleri ifade eder. Yukarı kıyıdaş olarak da geçer.

2.6. Mansap Ülke

SA suyun akış istikametinin aşağısında bulunan ülkeleri ifade eder. Literatürde aşağı kıyıdaş olarak da geçer.

2.7. Sınır Oluşturan Su

İki ülkenin sınırını kısmen ya da tamamen oluşturan sular olarak tanımlanır (Kırkıcı, 2014).

2.8. Uluslararası Su

Aslında SAS ifadesi ile eş anlamlıdır. Ancak bazı ülkeler kendi çıkarları gereğı SAS ifadesini kullanılmak yerine akarsuyun kıyıdaş ülkelerin dışında birden çok ülkeyi ilgilendirdiğı çağrışımı yapan uluslararası (UA) su ifadesini kullanılmaktadır. Türkiye bu terimin kullanımını benimsememekte, onun yerine "SA su" terimi kullanılmaktadır (Orhon, 2015).

2.9. Sınırtaşan Nehir Havzası (SANH)

Membândan sonaereceğı noktaya kadar birden fazla devletin sınırları içerisinde akan yer üstü ve yer altı sularını kapsayan kara parçasıdır.

2.10. Uluslararası Nehir Havzası (UANH)

SANH ile aynı anlamda olan UANH, UA camiada bazı anlaşma veya belgelerde sıklıkla kullanılmaktadır. Bununla birlikte oldukça geniş kapsamlı olan bu terimin devletlerin ulusal sınırları içerisinde yer alan havza bölgelerinde egemenlik haklarıyla çeliştiğı hususu Türkiye ile beraber birçok ülke tarafından ifade edilmektedir. Bu ifade, uluslararası su hukuku doktrininde benimsenmediğı gibi Türkiye tarafından da benimsenmemiş olup uluslararası metinlerde yer almasının uygun görülmeyip, bu terimin yerine SANH terimini kullanılmaktadır (Orhon, 2015).

2.11. Bütüncül Nehir Havzası Yönetimi (BNHY)

BNHY, havza bölgeleri ve çevresinin muhafaza edilmesi, çeşitli sosyal, politik, ekonomik ve fiziki tekniklerle uyumlu olması, erozyon, taşkın, sel vb. felaketlerin olumsuz neticelerinin asgari düzere düşürülmesine ek olarak havza bölgelerinde bulunan insanların yaşam kalitesinin yükseltilmesi ve geliştirilmesi, havzada bulunan paydaşlarda çevresel bilinçlendirme yapılması ve

mevcut yönetime dahil edilmesi hedefine dayanmaktadır. BNHY yaklaşımının en mühim amacı, su ekosistemi ve su ekosistemine bağlı diğer ekosistemlerin ıslah edilmesi ve tahribatının engellenmesi, kurumsal işbirliğinin, katılımcılığın ve eşgüdümün gerçekleştirilmesi, çevresel bilincin ve sosyo-ekonomik boyutların dengelenmesidir. BNHY anlayışı, çok çeşitli disiplinlerden uzman kişilerin ortaklaşa faaliyetlerini gerektirerek, ilgili havzayı bütün paydaşları ile beraber ele alıp, kurumsal, ekonomik, siyasal, sosyal etmenlerin varlığını dikkate alarak, doğal kaynakların kullanımı ve yönetimini kapsayan yönetim planlarını ve uygulamalarını kapsamaktadır (Öztürk, 2014).

2.12. Su Yönetimi

Su kaynakları üzerinde sağlıklı bir planlama yapılması, su kaynaklarının dağıtılması ve kullanılması şeklinde ifade edilen su yönetimi; su kaynaklarının geliştirilmesi konusunda siyasi ve teknik kararları, su hakları ve su tahsisini düzenleyen ilkeleri, suyun fiyatlandırılmasına dair düzenlemeleri, çevrenin korunması ile ilgili ilkeleri, arazi kullanım prensiplerini, kullanıcıların katılımı gibi faaliyetleri kapsamaktadır (Orhon, 2015).

3. SAS'IN YÖNETİMİ İLE İLGİLİ ULUSLARARASI HUKUKİ ÇERÇEVE

3.1. Genel

SAS konusundaki UA yasal çerçeve öncesinde SAS'ın yönetiminde yaşanan gelişmeleri ifade etmek anlamlı olacaktır.

19. yüzyılın başlarına dek nehirler daha ziyâde ulaşımaya yönelik olarak kullanıldıklarından sulardan faydalanma konusu da sadece ulaşım amaçlı olmuştur. Bu nedenle 19. Yüzyılın başlarına dek devletler arasında SAS'a yönelik yapılmış olan genel olarak bu sulardan ulaşım maksatlı yararlanılması için yapılmış, ancak 19. yüzyılın başlarından itibaren Batı'da suların ulaşım dışı kullanılması artan bir önem kazanmış, bu kapsamda devletler SAS konusunda bazı yaklaşımlar benimsemiş, bu durum ise kıyıdaş devletler arasında problem ve ihtilaflara neden olmuştur.

SAS'ların ulaşım dışı kullanımların artması sonucu devletlerin kendi coğrafyalarında bulunan sular üzerinde tam kullanım hakkı kabul görmekte iken, kendi sınırlarının dışına çıkarak diğer devletlerin sınırları içerisine giren sular üzerindeki hakları mutlak olarak kabul görmemeye başlamıştır. Söz konusu sular üzerindeki haklar ile ilgili taleplerin uyuşmaması durumu ise ilgili diğer devletler arasında birtakım uyuşmazlıkların meydana gelmesine sebebiyet vermiştir. Böylece ülkeler, sınıraşan sulardan yararlanma durumunu, kendi görüşlerini destekleyen yaklaşımları ileri sürerek savunmaya başlamışlardır. Bu doktrinler, dönemsel olarak değişiklikler arz etse de devletlerin, SAS'ı üzerinde faydalanmalarında temel oluşturmuştur.

SAS'ların ulaşım dışı kullanımların artması sonucu bu suların ziraî, evsel ve endüstriyel maksatlı kullanımında büyük oranda artış görülmesinin yanısıra, bu durum bazan çevreye geri dönüşü olmayan zararlar meydana getirmekte, ekosistemi bozmakta, insan sağlığı ve yaşamı çerçevesinde yararlanabileceği kaynakları azaltmakta, insanlığı sosyal ve ekonomik açıdan menfi yönde etkilemektedir.

SAS'ın oluşturduğu çevresel zararların membâ ülke ile sınırlı kalmayıp aynı zamanda mansıp ülkelere de sirâyet edebilme özelliği, membâ ülkenin aşırı su kullanımı sonucu mansıba su bırakılmaması temiz suya erişim imkânını kısıtladığı gibi insanların yaşamını yitirmesine de sebebiyet vermektedir. Bu çerçevede su ile ilgili SA bağlamda bir iş birliği yapılması önemli bir ihtiyaç olarak öne çıkmaktadır.

Ülkeler arasındaki ilişkileri düzenleyen en mühim araçlardan biri uluslararası hukuk olup, kaynağını, uluslararası anlaşmalar, gelenek hukuku olarak bilinen teâmüller, temel ilkelerin meydana getirdiği hukuk prensipleri, içtihat (mahkeme kararları) ve doktrinlerden almaktadır. Uluslararası alanda kanunları yapacak ortak bir yasama organı olmadığından dolayı ülkeler, aralarında bir ihtilaf

ortaya çıktığında kendi aralarında hak ve sorumluluklar doğuran anlaşmalar aracılığıyla bir çözüme kavuşturulmaktadır. Uluslararası hukukun günümüzde sınıraşan sular konusunda sahip olduğu kurallar, ilkeler ve içtihat, ilk olarak 1966 Helsinki Kuralları ve söz konusu kurallar çerçevesinde hazırlanan 1997 tarihli Birleşmiş Milletler Uluslararası Su Yollarının Ulaşım Dışı Kullanılmasına İlişkin Sözleşme'ye dayanmaktadır (Pazarıcı, 1989).

Devletler arasında imzalanan anlaşmaların bağlayıcı olması, özellikle ve prensip olarak ülkelerin rızasına dayanarak, uluslararası hukukta geçerli ilkelere doğrultusunda anlaşma, yalnızca kendisiyle bağlı olanlara uygulanmaktadır. Bu anlaşma, taraf olmayan ülkeler açısından bir yükümlülük veya hak oluşturmamakta, dolayısıyla gerektiği durumlarda yargılama yetkisini ve müeyyide araçlarının kullanımı gibi niteliklerden yoksun bulunan uluslararası hukuk, devletlerüstü olmayan bir sistem olmakla beraber, ülkelerin rızası ve bunların oluşturduğu prensip ve normalara dayanarak bir uygulama imkanı doğmaktadır. Bu açıdan bakıldığında devletler, bir ihtilaf sırasında açıkça belirtilmedikçe veta taraflar arasında yürürlükte olan bir anlaşmadan kaynaklanmadığı sürece, kendi rızası dışında bir ihtilafı siyasi veya yargısal araçlardan çözümlenmeye zorlanamaz. Fakat, ihtilafın uluslararası barış ve güvenliği tehdit edici bir özellik taşıması durumunda, taraflar BM Sözleşmesi'nin 33. Maddesi'ne dayanarak aralarındaki ihtilafı barışçıl yöntemlerle çözmek mecburiyetindedir.

3.2 Doktrinler

Ülkeler, sınıraşan suların ulaşım dışında kullanılmasının önem kazanması neticesinde bu sulardan yararlanma açısından kendi argümenlerini destekleyen çeşitli doktrinler ortaya koymaya başlamışlardır. Devletler, hâlihazırda sınıraşan sularına dair benimsemiş olduğu doktrinlerin ve gerek ikili gerekse çok taraflı sözleşmelerin çerçevesini meydana getirmekte ve uluslararası su hukuku çalışmalarının temelini oluşturmayı sürdürmektedir. Bu çerçevede doktrinler, 1996 tarihli Helsinki Kuralları, 1992 tarihli Helsinki Sözleşmesi, 1997 BM Sözleşmesi ve 2004 Berlin Kuralları gibi uluslararası su hukuku çalışmalarının da esasını oluşturmaktadır. Bu doktrinleri detaylı bir şekilde irdelemek, ulaşım dışında kullanılmalarının gelişiminin ve anlaşmalara giden süreçte hukuki gelişimin anlaşılması hususunda katkı sağlayacaktır (Orhon, 2015).

3.2.1 Mutlak Ülke Egemenliği Doktrini

SAS'tan faydalanma konusunda membâ ülkenin hâkimiyetini esas kabul eden, membâ ülkenin istek ve ihtiyaçlarını dikkate almayan doktrindir. Bu doktrin UA hukukta kabul görmemektedir (Rahaman, 2009).

3.2.2 Doğal Durumun Bütünlüğü Doktrini

Bu doktrin mutlak ülke egemenliği doktrinine karşı mansap ülkeleri tarafından geliştirilen bir doktrindir. Bu doktrinine göre, membâ ülkelerince SAS'ın miktar veya kalitesinde değişikliğe sebep olacak herhangi bir faaliyetin yapılamayacağı savunulmakta, membâ ülkede SA suya ilişkin yapılması planlanan herhangi bir faaliyetin ülke ile mutabakata varılarak yapılması esas olmaktadır (İlgar ve Salem, 2004).

3.2.3 Ön Kullanım Üstünlüğü Doktrini

Bu doktrin temelinde, memba veya mansap devlet farkı gözetilmeden hangi kıyıdaş devlet diğer kıyıdaş devletlerden önce sınıraşan sulardan yararlanmaya başlamışsa bu bir kazanılmış hak olmakta ve buna herhangi bir nedenden dolayı zarar verilmemesi vardır (Erdağ, 2015; Kılıç, 2013; Orhon, 2015). UA alanda birkaç defa kullanılmış olan bu doktrin, Fırat ve Dicle konusunda yaşanan uyumsuzlukta mansap pozisyonunda olan Irak tarafından da iddia edilmektedir (Akça, 2015).

3.2.4 Hakça ve Makul Kullanım Doktrini

Bu doktrine göre, kıyıdaş devletlerin, sınıraşan sulardan kendi sınırları içinde faydalanma hakkına sahip olmasının yanı sıra, bu hakkın makul bir seviyede olması, mansap devletlere zarar

vermemesi ve hakkaniyet prensiplerine ters düşülmemesi gerekir. Bu doktrinin amacı, sınıraşan sudan tüm kıyıdaş devletlerin sosyal ve ekonomik gereksinimleri dikkate alınarak su tahsisinin yapılması ve bu şekilde faydanılmasıdır. Mansap ülkelerin yararına olan bu doktrin zamanla ülkelerce en fazla rağbet gören doktrin hâline geldiği gibi, uluslararası komisyonlarca da tercih edilen bir doktrin olma özelliği göstermektedir (Akça, 2015; Erdağ, 2015).

3.2.5 Kıyıdaş Devletler Topluluğu Doktrini

Sınıraşan su havzalarının ülkelerin siyasi sınırlarından bağımsız bir şekilde yönetilmesi durumunu ifade eden söz konusu doktrin, ülkelerin siyasi sınırlarını dikkate almaması ve ülkelerin egemenlik hakkı ile de çelişmesi nedenleriyle çok fazla benimsenmemektedir (Orhon, 2015; Akça, 2015).

3.3. UA Yasal Çerçeve

BM bünyesinde meydana getirilen uluslararası düzen ile beraber su hukukunun uluslararası yönü 1972 tarihli BM İnsan Çevresi (Stockholm) Konferansı ve 1977 tarihli BM Su Konferansı gibi uluslararası çalışmalar ile şekillenmiştir. Bu kapsamda bilhassa son elli senede uluslararası kuruluşlar, uluslararası hukuk kuruluşları ve STK'larca sınıraşan sulara dair uluslararası anlamda, bağlayıcı kesin hükümler bulunmamakla birlikte, farklı zamanlarda farklı amaçlar doğrultusunda bazı faaliyetlerde bulunulmuştur. Bu kuruluşların başında Uluslararası Hukuk Derneği (UHD), Uluslararası Hukuk Enstitüsü (UHE), BM Uluslararası Hukuk Komisyonu (UHK) ve Avrupa Ekonomik Komisyonu (AEK) gelmektedir. Bu kuruluşların faaliyetleri uluslararası su hukukunu kodifiye etme çabalarında önem arz etmektedir Ekmen ve Fırat, 2007).

3.3.1 SAS'ın Kullanımına İlişkin Helsinki Kuralları (1966)

Sınıraşan sular ile ilgili uluslararası bağlamda somut olan ilk adım Uluslararası Hukuk Derneği tarafından gerçekleştirilen 1966 Helsinki Konferansı'dır. Bu konferansın sonunda "SAS'ın Kullanımına İlişkin Helsinki Kuralları" yayımlanmıştır. Bu kurallar, sonrasında 1992 ve 1997 yılında imzalanan BM anlaşmalarının temelini oluşturmuştur. Söz konusu kurallar, kıyıdaş devletler arasında sınıraşan sulardan müşterek faydalanma hususunda "hakça ve makul kullanım" kavramını meydana getirmiştir. Tavsiye niteliğindeki söz konusu kurallar sonraki senelerde yapılan çalışmalara ışık tutmuştur (Orhon, 2015).

3.3.2 SAS'ın ve UA Göllerin Kullanımı ve Korunması Sözleşmesi (1992 Helsinki Sözleşmesi)

Helsinki Kuralları'nı izleyen yirmi altı yıl boyunca SAS'a yönelik UA hukuk oluşturma çabalarında önemli bir ilerleme kaydedilememiş, bu kurallar 1992 yılında ilk kez AEK tarafından yeniden yorumlanarak "SAS'ın ve UA Göllerin Kullanımı ve Korunması (Helsinki) Sözleşmesi" kabul edilmiş, 1996 yılında da yürürlüğe girmiştir.

Bu sözleşme, sınıraşan su kaynaklarının muhafaza edilmesi, çevresel yönden bilinçli yönetim ve sınıraşan etkilerin asgari düzeye indirilmesi hususlarında hem ulusal hem de uluslararası çalışmaların güçlendirilmesini amaçlamaktadır. Sözleşme kapsamında ülkeler arasında oluşturulacak ikili ya da çok taraflı anlaşmaların kapsamı hususunda Sözleşme'de öngörülen esas ilkelerin ele alınması zorunlu kriter olarak hükme bağlanmış, bu çerçevede kıyıdaş ülkelere, Sözleşme'nin ilkelerini sınıraşan sular konusunda aralarında yapacakları antlaşma metinlerinin içeriğine dahil etmeleri koşul olarak konulmuştur. Ayrıca, Sözleşme bünyesinde özellikle sınıraşan suların kirliliği üzerinde durularak bu çerçevede sınıraşan suları kireleten veya kiletmesi olası etkilere karşı gereken muhafaza, kontrol etme ve kirliliği giderme çalışmalarının alınması şart kılınmıştır.

Sözleşme, SAS'ın, adil ve Kabul edilebilir bir şekilde kullanılmasını sağlama konusunda taraflara hak ve yükümlülük getirmiş, ayrıca SAS konusunda tarafların hakça ve makul kullanım da SA etki durumu ile sınırlandırılmıştır.

Sözleşme gereğince, anlaşmazlıkların çözümü konusunda öncelikle tarafların kendi aralarında görüşmeleri beklenmekte, bu görüşmelerden sonuç alınamaması hâlinde, taraf devletlerin, tahkim

yoluna ya da UAD'ye başvurabilme imkânları bulunmaktadır. Egemenliği ihlâl niteliğindeki bu durum, sözleşmeye taraf bulunan veya taraf olmayı tasavvur eden devletleri endişeye sevkettiğinden anlaşmanın imzalanıp onaylanması konusunda onları çekimser kalmaya itmektedir.

Sözleşme, sınırşan sular hususunda gelişen uluslararası hukukun bir bölümü olarak kabul edilse de sadece AEK bölgesi devletlerine ilişkin hazırlandığı ve üzerinde uluslararası bir konsensüs bulunmaması sebebiyle sınırşan sular hususunda oluşturulması gerekli olan bütüncül bir hukuksal çerçeveyi meydana getirmekten uzak kalmıştır (Ezgi vd.,2020). Sözleşme'de yapılan ve 2013 senesinde onaylanan değişiklikle, Sözleşme'nin AEK bölgesinin dışına da açılması kararlaştırılmıştır (Orhon, 2015). Türkiye, bir AEK bölgesi ülkesi olmakla birlikte bu sözleşmeye taraf değildir.

3.3.3 UA Su Yollarının Ulaşım Dışı Kullanılmasına İlişkin Sözleşme (1997 BM Sözleşmesi)

BM Genel Kurulu, 1970 yılında UHK'yı 1966 Helsinki Kuralları çerçevesinde değerlendirerek, suyun uluslararası kullanımı hususunda hukuki bir normlar bütünü ve bir rehber meydana getirmek ve kademeli bir şekilde geliştirmek amacıyla görevlendirmiştir. UHK, 1970'ten itibaren birçok rapor yayımlamasına rağmen ancak 1991 senesinde bir anlaşma taslağı oluşturabilmiş ve ülkelerle yapılan ve seneler süren görüşmeler neticesinde 1997 senesinde yapılan bir genel kurul ile "Uluslararası Su Yollarının Ulaşım Dışı Kullanılması'na İlişkin Sözleşme" kabul edilerek imzaya açılmıştır. Oylamaya 133 devlet katılmış, tasarı 103 kabul 3 red ve 27 çekimser oy ile kabul edilmiştir. Aralarında red oyu kullanmış devletlerden biri olan Türkiye bu anlaşmaya taraf değildir. BMGK'nın 192 üye ülkesinden 35'inin imzalaması ve onaylamasıyla yürürlüğe girmesi koşul olarak sunulan Sözleşme, imzaya açılmasından ancak 17 sene sonra 2014 yılında yürürlüğe girmiştir. Geçen süre zarfında bu Sözleşme, sınırşan sular hususunda uluslararası hukukun önemli dokümanlarından biri haline gelerek ikili ya da çok taraflı görüşmelerin büyük bir bölümünde atıfta bulunulan hukuksal bir metin olmuştur (Kılıç, 2013).

Sözleşme, uluslararası camianın tamamının görüşünü yansıtmadığı gibi birçok ülkenin de Sözleşme'nin bazı maddelerinde çekinceleri mevcuttur. Bu bağlamda, Sözleşme, uyumsuzlukların çözümüne ilişkin zorunlu şartları öngörerek, uyumsuzluğun çözülemediği hallerde ilgili devletlerin takdirine bırakmamakta, uyumsuzluğun son çözüm mercii olarak Uluslararası Adalet Divanı'nı (UAD) görmektedir. Fakat, bu husus, uyumsuzlukları çözümede devletlerin uygun göreceği yöntemleri seçme hakkına sahip olduğunu öngören Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nin 33. maddesiyle uyumsuz görünmektedir. Sözleşme'de sınırşan sular üzerinde bulunan ülkelerin kendi sınırları içerisinde kalan su yolları üzerindeki egemenlik haklarına referans göstermemesi de uluslararası hukukun temel prensipleriyle de uyumsuz görünmektedir. Sözleşme'de ayrıca, mansap ve memba devletlerin hak ve yükümlülükleri konusunda herhangi bir denge gözetilmediği, bundan ziyade mansap ülkelerin haklarına ağırlık verildiği görülmektedir.

Bu Sözleşme, hala uluslararası su hukuku bağlamında en mühim belge olarak değerlendirilmekte ve sınırşan sulara dair oluşturulan belge ve çalışmalara katkı sunması açısından önem arz etmektedir.

3.3.4 Sınırşan Boyutta Çevresel Etki Değerlendirmesi (Espoo) Sözleşmesi (1997)

Sınırşan sulardan kaynaklanan ve küresel boyuta varan zararlar, bu zararlarla mücadele edecek uluslararası bir çözüm arayan temel prensipleri gerekirmiş, bu kapsamda sınırşan etkilerin asgari düzeye getirilmesi ve bu etkilerden korunmak amacıyla birtakım uluslararası çalışmalar yapılmıştır. Bu düzenlemelerden birisi AEK tarafından ortaya konulan ve 1997 yılında yürürlüğe giren Sınırşan Boyutta Çevresel Etki Değerlendirmesi (Espoo) Sözleşmesi'dir. Espoo Sözleşmesi'nin esas hedefi, çevre hukukunun en mühim önleyici araçlarından biri olan ÇED (Çevresel Etki Değerlendirmesi) yönteminin sınırşan çevresel etkileri olan planlar ve projeler açısından da uygulanabilmesini sağlamaktır. Böylece, Sözleşme'ye taraf devletlerin bireysel ya da müşterek

oluşturacağı sınıraşan etkilerin önlenmesi, çevrenin korunması ve oluşan zararları asgari düzeye indirmeye amaçlamaktadır. Türkiye'nin taraf olarak bulunmadığı Espoo Sözleşmesi'ne aralarında Türkiye'nin komşu devletlerinden Bulgaristan, Yunanistan ve Ermenistan'ın da olduğu 45 devlet taraftır. Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinde bu sözleşmeye taraf olması beklenmektedir (Erdağ, 2015).

3.3.5 Çevresel Konularda Bilgiye Erişim, Karar Alma Sürecine Halkın Katılımı ve Yargıya Başvuru (Aarhus) Sözleşmesi (2001)

Sınıraşan suların çevresel etkilerinin bertaraf edilmesine ilişkin diğer bir düzenleme yine AEK tarafından hazırlanıp 2001 senesinde yürürlüğe girmiş olan Aarhus Sözleşmesi'dir. Bu sözleşmenin amacı, mevcut ve gelecek jenerasyonların iyi ve sağlıklı bir çevrede temel haklarının korunmasına katkı sunmak için çevresel hususlarda halkın bilgiye ulaşım ve karar alma süreçlerine katılım sağlamasında şeffaflığın oluşturulmasıdır. Sözleşme'de; halkın bilgiye erişimi ve karar alma sürecine katılımı için vatandaşlık, milliyet ve ikametgâh farkının gözetilmemesi öngörülmüştür. Bu kapsamda, ikamet etsin veya etmesin ilgili ülkenin vatandaşı, o ülkede gerçekleştirilen bir proje hakkında kendisine bilgi verilmesi talebinde bulunabilmekte, bu talbein reddedilmesi veya doyurucu bir biçimde cevaplandırılmaması durumunda dava açma hakkına sahip olmaktadır. Uygulamada karşılaşılan en önemli problem bu hakkın istismarı yönünde girişimlerde bulunulması olup bu tür bir girişimin projeleri geciktirici yönde işlev göreceği âşikârdır.

Türkiye'nin, sözleşmede hedeflenen birtakım haklar sebebiyle istismara yol açabilen nitelik taşınması ve bu hakların istismarı durumunda Türkiye tarafından yürütülecek projelerin menfi olarak etkilenebileceği fikrinden hareketle taraf olmadığı Sözleşme'ye Avrupa Birliği dahil 45 ülke taraftır. Sözleşme'ye Türkiye'nin AB'ye üyeliği kapsamında taraf olunması şart koşulmaktadır.

3.3.6 Su Kaynakları Hakkında Berlin Kuralları (2004)

2004 tarihli Berlin Kuralları, 1966 tarihli Helsinki Kuralları sonrasında geçen 38 yıl zarfında gelişim gösteren uluslararası insan hakları, çevre hukuku, silahlı çatışma ve savaş ile ilgili insani hukuk kurallarını dikkate alıp, suyun gerek ulusal gerekse uluslararası kullanılmasında bütüncül bir biçimde ele almaya gayret etmiştir.

Berlin Kuralları, Helsinki Kurallarını güncellemiş ve kıyıdaş devletlerin suyun üzerinde eşit hakları olduğunu ifade eden "suyun hakça ve makul kullanımı" ilkesini, "suyun hakça ve makul yönetimi" olarak değiştirerek "önemli zarar vermeme" ilkesiyle eş düzeyde tutmuştur. Böylece suyun yalnızca kullanımından çok su kaynaklarının korunumu, düzenlenmesi ve kontrol edilmesinin de göz önünde bulundurulması gerektiğini vurgulamıştır. Bu kapsamda son yıllarda sınıraşan sular için önemli bir yönetim mekanizması olarak görülen bütüncül nehir havzası yönetim mantığına yakınlaşmıştır. Berlin Kuralları, bir uluslararası hukuk normu şeklinde bağlayıcılığı olmasa da sınıraşan sularla ilgili prensipler hususunda gelecek yıllarda meydana gelebilecek gelişim alanlarına bir rehberlik etmesi bakımından önemli bir yere sahiptir.

3.3.7 Su Hukuku Oluşturma Çalışmalarında Ulaşılan Sonuçlar

Sınıraşan sular konusunda günümüze kadar kabul edilmiş olan uluslararası sözleşmeler, daha çok sınıraşan suların korunması ve yönetimine odaklanmıştır. Ulaşım konusu hariç olmak üzere sınıraşan sular konusunda ülkelerin üzerinde uzlaşma sağladığı uluslararası düzeyde kapsayıcı bir anlaşma bulunmamaktadır (Kalkınma Bakanlığı, 2018). Sınıraşan sular konusunda ortaya çıkan ihtilaflar arasında daha önce yapılan benzer özellikteki anlaşmalar, uluslararası örf adet hukukun genel prensipleri dikkate alınarak iki veya çok taraflı anlaşmalar vasıtasıyla ve özel şartlar içerisinde çözümlenmeye çalışılmaktadır (Sandıklı, 2004).

Dünyada sınıraşan sulara ilişkin oluşturulmaya çalışılan uluslararası hukuk kuralları ilerleme göstermekte olup, Helsinki Kuralları çerçevesinde ilerleyen ve onu geliştirmeye çalışan dokümanlar

zamanla meydana çıkmaktadır. Genel olarak artan su problemleri ve Berlin Kuralları ile birlikte, su ve suya ilişkin hususların kapsayıcı bir biçimde ele alınması amaçlanmakta ve su kaynakları yönetiminde sınırtaşan ya da ulusal su ayırımının ortadan kalktığı ve havza bazında sulardan doğrudan yararlanan kıyıdaş devletlerin su yönetimine katıldığı bir yaklaşımın ortaya konulduğunu belirtmek mümkündür. Bu kapsamda uluslararası anlamda bilhassa son 20 senede su kaynaklarının yönetimi ile ilgili ciddi bir gündem oluşmuş, çeşitli uluslararası su sorunlarına vurgu yapılmış ve gelecek seneler için de birtakım öneriler ortaya konulmuş, kaydedilen gelişmeler AB'nin su politikalarını da biçimlendirmiş ve 2000 yılında yürürlüğe giren "Su Çerçeve Direktifi (SÇD)" (Tuğaç, 2013) ile AB, havza temelli bütüncül bir yönetim yaklaşımını benimsediğini duyurmuştur (Orhon, 2015; <http://ec.europa.eu/>).

4. TÜRKİYE'NİN SAS'I VE POLİTİKASI

4.1. Türkiye'nin Yenilenebilir Su Potansiyeli

Düzensiz yağış ve akım şartları, su kaynaklarının ekonomik olarak analiz edilmesini sınırlayan en önemli etkenler olarak ifade edilmekte, nehirleri düzensiz akım koşullarında bulunan devletlerde, toplamda brüt su potansiyeli ile ekonomik ve teknik faydalanabilir su potansiyeli arasındaki fark da oldukça fazladır. Devlet Su İşleri (DSİ) istatistiksel bilgileri çerçevesinde 234 milyar m³/yıl yenilenebilir bit su potansiyeline sahip bulunan Türkiye'nin yararlanılabilir su potansiyeli 127 milyar m³ olarak belirlenmiştir (Vilen, 2008).

4.2. Türkiye'nin SAS'ı ve Sınırtaşan Havzalardaki Durum

4.2.1 Genel Hususlar

Türkiye'nin Yunanistan, Bulgaristan, Suriye, Irak, Gürcistan Azerbaycan (Nahçıvan) ve Ermenistan devletleriyle sınırtaşan sular sebebiyle su kaynakları paylaşımı söz konusudur. Türkiye'nin ulusal nehirleri dışında kalan bütün nehirleri veya bunların kolları iki ya da daha çok ülkenin kesip geçen sınırtaşan konumundadır.

Konu ile ilgili çalışmasında Köle, Türkiye'nin sınırtaşan sularının Çoruh, Aras, Asi, Fırat, Dicle ve Kocadere-Rezve Deresi havzalarında yoğunlaştığını, jeopolitik konumu nedeniyle Türkiye'nin Kocadere-Rezve, Çoruh, Aras, Fırat ve Dicle havzalarında memba; Meriç-Ergene ve Asi havzalarında mansap ülke konumunda olduğunu, Türkiye'nin kişi başına düşen su miktarının güney ekseninde yer alan komşu devletlerden daha fazla olduğunu, kuzey ekseninde yer alan komşularından ise daha az olduğunu, Türkiye'nin sınırtaşan havzalara ait su kaynaklarının verimli, etkin ve sürdürülebilir bir biçimde kullanılmasının hem artan enerji ihtiyacına çözüm sağlaması hem de bölgesel kalkınma projelerinin devamlılığı bakımından çok önemli bir konuma sahip bulunduğunu ifade etmektedir.

4.2.2 Fırat-Dicle Havzası

Fırat ve Dicle, kıyıdaş devletler arasında suyun kullanımından kaynaklanan uyuşmazlıklar oluşturmanın da ötesinde yakın geçmişte güvenlik problemleriyle ilişkilendirilerek taraf devletler tarafından bir pazarlık unsuru olarak kullanılmıştır (Akbaş, 2015).

Fırat ve Dicle, Türkiye sınırları içerisinde doğup Irak ve Suriye topraklarında akışlarına devam eden sınırtaşan sulardır. 2.720 km uzunluğundaki Fırat'ın 971 km'si Türkiye toprakları içindedir. Dicle ise 523 km'si Türkiye sınırları dahilinde olmak üzere 1.900 km uzunluğundadır. Fırat, Birecik yakınlarında Suriye topraklarına girmektedir.

Fırat nehrini besleyen kaynakları göz önüne alındığında Fırat'ın %98'i Türkiye'den kaynaklanmakta, Türkiye sınırları içeirinden doğup Cizre yakınlarında Türkiye-Suriye arasında sınır boyunda ilerledikten sonra Irak sınırları içerisine giren Dicle nehri, bu ülke toprakları içerisnde doğan nehirlerle beslenerek, Dicle'ye Suriye'nin su katkısı yok sayılacak kadar azdır. Irak'ta doğan nehirlerle beslenen Dicle sularının %40'ının kaynağını Türkiye, %60'ının kaynağını da Irak oluşturmaktadır. Basra Körfezi'ne ulaşmadan önce birleşen ve tek bir nehir havzası olarak analiz

edilmesi gereken Fırat ve Dicle havzaları Türkiye, Irak ve Suriye arasında bir paylaşım uyuşmazlığı yaratmaktadır (Akbaş, 2015; Erdağ, 2015; Tırl, 2015).

İlgili Tarafların İddiaları

Fırat ile Dicle nehirlerinin kullanımında yaşanan uyuşmazlıkların özü, ilgili devletleri bu iki nehri farklı statülerde tanımlar. Öyle ki, Türkiye bu iki nehri sınıraşan su, Suriye ve Irak ise uluslararası su olarak kabul etmektedir. Bununla beraber, Türkiye kendi topraklarındaki yer alan bölümünde tam egemenlik hakkı olduğunu ileri sürmekte, taraflar arasında hakkaniyet ilkeleri temelinde bir tahsis yapılmasını, Suriye ve Irak ise üç devlet arasında bir antlaşma yapılarak kesin bir paylaşım yapılmasını istemektedir. Irak, tarihsel kullanım hakkı; Suriye, doğal durumun bütünlüğü ve adil kullanım; Türkiye kısıtlı ülke egemenliği doktrinini ileri sürmektedir. Bu havza suyunun paylaşımı hususunda Türkiye'nin önerdiği "Üç Aşamalı Plan" şu şekilde ifade edilebilir:

- Birinci aşamada, devletler arasındaki sınırlar dikkate alınmayarak havzanın toplam su potansiyeli belirlenecek,
- İkinci aşamada tüm havza içerisindeki arazi yapısı dikkate alınarak sulanabilir tarım arazileri ve enerji üretimine uygun bölgeler belirlenerek,
- Üçüncü aşamada ise ülkesel sınırlar göz önünde bulundurulmuş su ve toprak yapıları karşılaştırılacak, her bölge için uygun projeler üretilecektir.

Havza suyu için membâ ülke durumunda olan Türkiye'nin önerdiği bu plan her ne kadar membâ ülkelerinin öncelendiği "Mutlak Ülke Doktrini"nden bir ödün, bir ölçüde egemenliğini kısıtlayıcı bir unsur, hakça ve mâkul kullanım içermekte ise de Suriye ve Irak bu plana karşı çıkmaktadır (Öz, 2006; Kibaroglu, 2011). Suriye ve Irak'ın meseleye uzlaşmaz yaklaşımı havza suyunun kullanımı konusunda anlaşmazlığın devam etmesine sebep olmaktadır (Kodaman, 2017; Kıran, 2005).

4.2.3 Asi Havzası

Asi nehri de Türkiye ve Suriye arasında suyun kullanımı konusunda kaynaklanan problemler oluşturmanın ötesinde yakın geçmişte terör ve güvenlik problemleriyle ilişkilendirilmiş, hatta memba ülke pozisyonundaki Suriye tarafından bir pazarlık unsuru olarak kullanılmıştır (Tırl, 2015).

Toplam uzunluğu 287 km olan Asi nehri, Lübnan'daki Bekaa Vadisi'nde doğup bu ülke sınırları dahilinde 40 km kadar aktıktan sonra Suriye sınırlarına girmekte, bu ülkede de 159 km akıp Hatay'dan Türkiye sınırlarına girip, 88 km yol kat ederek Antakya'nın güneybatısından Akdeniz'e dökülmektedir (Erdağ, 2015; Tırl, 2015).

Orhon (2015) "Asi üzerinde Lübnan'da iki küçük bent mevcut iken, Suriye'de iki baraj ve bir de bent bulunduğunu, bu iki ülkenin nehirden sulama maksadıyla yoğun olarak yararlandığını, Suriye'nin, 2,7 milyar m³/yıl olan Asi sularının yaklaşık %90'ını kullandığını ve Türkiye-Suriye sınırında da Türkiye'ye yılda ortalama 270 milyon m³ su bıraktığını" belirtmektedir. Asi sularının çok az bir kısmının Türkiye'ye geçmesi sonucu Hatay'daki Amik Ovası susuz kalmaktadır (Dalar, 2010; Orhon, 2015).

Suriye, Asi nehrini bir sınıraşan su değil ulusal bir su olarak görmekte, bu nedenle de Suriye'nin bu havzada Türkiye'yi dışlayıp "mutlak ülke egemenliği" ilkesini benimsediği ifade edilebilmektedir.

Suriye'nin Asi nehri sularını aşırı bir biçimde kullanması, tarafı olduğu 1997 tarihli BM Sözleşmesi'nde geçen ve uluslararası hukukta örf adet hukuku kuralı haline gelen "önemli zarar vermeme" ve suların "adil ve makul" kullanımını öngören hükümlerine aykırıdır. Türkiye'nin dikkate aldığı diğer bir konu Suriye'nin Asi nehriyle ilgili yaptığı projeler ve imzaladığı antlaşmalar hususunda kendisine bilgi verilmemesi, Türkiye'ye karşı hüsnü niyet taşımaması ve bu tür durumlarda kendisinin dikkate alınması olup, Suriye'nin bu tutumu taraf olduğu 1997 tarihli BM Sözleşmesi'nin su yollarının

kullanımı konusunda ülkelerin iş birliğı ve katılımında bulunmaları gerektiğine dair hükmü ile de uyuşmamaktadır.

Suriye Cumhurbaşkanı Hâfız El Esad'ın 10 Haziran 2000 tarihinde ölümü sonrasında Cumhurbaşkanı seçilen Rifat el Esad döneminde iki ülke arasındaki ilişkilerde yaşanan hızlı iyileşme, havza suyunun kullanımında da işbirliğı imkânlarını artırmış ve nehir üzerinde yapılacak ortak bir baraja yönelik mutabakatı beraberinde getirmiş ise de 2011 yılı sonunda başlayan Arap Baharı kapsamlı olayların ardından ilişkiler bozulmuş, Suriye'nin bu anlaşmayı askıya alması üzerine anılan barajın inşaatı da durmuştur (Akbaş ve Mutlu, 2012).

4.2.4 Çoruh Havzası

Çoruh nehri, Türkiye'de doğduktan sonra 421 km boyunca akarak Gürcistan ile 4 km sınır oluşturduktan 20 km sonra Batum'dan Karadeniz'e dökülmektedir. Çoruh, Türkiye sınırları içerisinde yüksek eğimden dolayı hızlı akmakta, bu durum da havzada erozyon gibi bir çevre sorununa neden olmakta ve fazla mükterda tortuyu beraberinde taşımaktadır. Çoruh ve kollarındaki hidroelektrik potansiyelinden yararlanmak amacıyla Türkiye enerji ihtiyacını karşılamak için hidroelektrik santraller (HES) ve barajlar inşa etmektedir (Kırkıcı, 2014).

Çoruh konusunda iki ülke arasındaki ilişkilerde su paylaşımı konusunda herhangi bir sıkıntı yaşanmamakta, havzadaki suyun kullanımı iki ülke arasındaki iyi ilişkilerle sürdürülmekte, nehir üzerinde yaşanan sorunlar görüşülerek çözüme kavuşturulduğu gibi iki ülke arasında da herhangi bir anlaşmazlık da mevcut değildir (Orhon, 2015).

4.2.5 Aras Havzası

Türkiye'nin kuzeydoğusunda yer alan Aras havzasının batısında Erzurum, güneyinde Ağrı, doğusunda Ermenistan ve kuzey İran, kuzeyinde Gürcistan, kuzeybatısında da Artvin bulunmaktadır. Aras havzası bölgesi Ağrı, Ardahan, Erzurum, İğdir ve Kars illeri tarafından paylaşılmaktadır (Kırkıcı, 2014).

Ortalama debisi görece düşük olan Aras nehrinin enerji üretim potansiyeli de düşüktür. Bu nedenle nehir, üzerinde bulunan mevcut HES'ler ile enerji elde edilmesi ve inşaatı devam eden HES'ler yanında daha ziyâde sulama amaçlı kullanılmaktadır (Orhon, 2015).

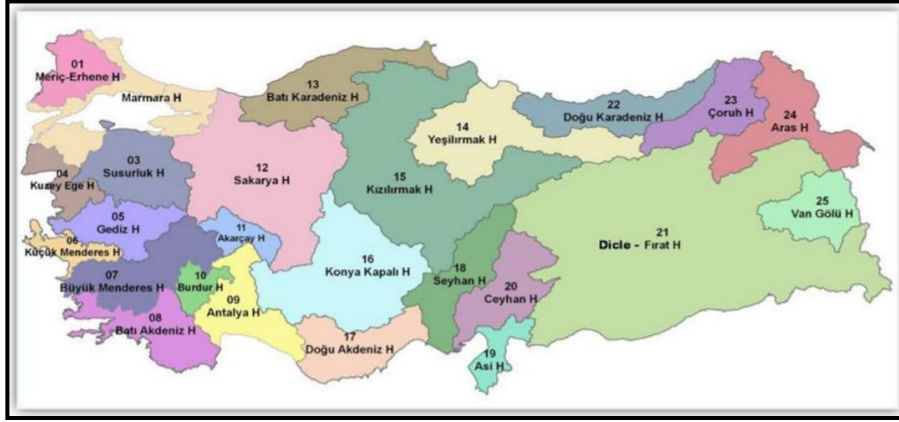
Havzada yer alan ve Aras nehrinin kolları durumundaki Kura nehri ve Arpaçay nehri de SA nehir özelliğı taşımaktadır. Havzada sınır aşan su özelliğı taşıyan bir diğer akarsu da Ardahan'da doğan ve Gürcistan'da sınırları içerisinde Kura nehri ile birleşen Posof Çayı'dır.

Aras havzasında yer alan sınıralan ve sınır oluşturan nehirlerin kullanımı kıyıdaş devletler arasında yapılan antlaşmalarla oluşturulmaktadır (Kırkıcı 2014; Perçin 2014). Türkiye, tüm sınırtaşan su havzalarında olduğu gibi, Aras Havzası'nda olan nehirleri de sınırtaşan sulara ilişkin olarak benimsediğı suların makul ve hakça kullanımı ve önemli zarar vermeme prensipleri ile beraber Aras havzası ile ilgili imzalanan antlaşmalar temelinde yönetmekte, havza bazında su konusunda taraf ülkelerle yapılan iş birliğı sorunsuz bir şekilde devam etmekte, dolayısıyla havzadaki SAS konusunda herhangi bir problem bulunmamaktadır (Orhon, 2015).

4.3. Türkiye'nin SAS Yönetimi Çalışmaları

Bahse konu temel ilkelere göre yürütülen SAS'ın yönetimi çalışmaları, Türkiye'nin AB adaylığı çerçevesinde müktesebâtın uyumlaştırılması kapsamında gerçekleştirilmekte olup bu çerçevede, Türkiye'nin, ulusal ve SA nehir havzalarında, mevcut durumda SÇD çerçevesinde AB üyesi ülkeler başta olmak üzere dünyada birçok ülke tarafından benimsenen bütüncül havza yönetimi anlayışı doğrultusunda çalışmalar yürütülmektedir. Bu çerçevede, SÇD ile uyumlu bir şekilde 25 havzada (Şekil 1) Nehir Havzası Koruma Eylem Planları hazırlanmıştır. Orman ve Su İşleri Bakanlığı [OSİB] Su Yönetimi Genel Müdürlüğü [SYGM) tarafından hazırlanan söz konusu çalışmalar, 2014 yılında hazırlanan "Ulusal Havza Yönetim Stratejisi" belgesi çerçevesinde yürütülmektedir. Bu çalışmaların

eşgüdümü SYGM tarafından yapılmakta olup, havza bazlı yönetimlerden sorumlu olarak her havzada OSİB¹ tarafından belirlenen Valilerin başkanlığını yaptığı “Havza Yönetim Heyetleri” (HYH) ihdas edilmiş, belirtilen çalışmaların ayrıca il bazında uygulanması için her ilde “İl Su Yönetimi Koordinasyon Kurulu” oluşturulmuş, HYH’lerin çalışmaları ise Başkanlığı OSİB Müsteşarı tarafından yapılan ve birçok Bakanlık Müsteşarı ve ilgili Genel Müdürlerin katılımları ile oluşan “Havza Yönetimi Merkez Kurulu” tarafından yürütülmektedir (OSİB Ulusal havza yönetimi stratejisi, 2014).

Şekil 1: Türkiye Nehir Havzaları Haritası (Kaynak: İpek vd., 2020).

Türkiye'nin SA su havzalarında, NHYP'ler oluşturulmuştur. Mevcut durumda kıyıdaş ülkeler ile ortak bir şekilde bir plan hazırlanması söz konusu olmadığı için kıyıdaş ülkeler ile genel olarak, dünya genelinde de olduğu gibi ikili ve üçlü anlaşmalar kapsamında iş birliği devam etmektedir.

4.5. Türkiye'nin SAS konusunda AB'ye uyum çalışmaları

Türkiye'nin 3 Ekim 2005 tarihinde başladığı AB katılım müzâkereleri kapsamında AB müktesebâtına uyum çalışmaları 35 fasıl başlığı altında yürütülmektedir. Bu kapsamda, 35 fasıldan birisi olan ve su sektörünü içeren “Çevre Faslı” 21 Aralık 2009 tarihinde müzâkerelere açılmış olup, faslın kapanması için Türkiye'nin yerine getirmesi gereken aşağıdaki altı kapanış kriteri belirlenmiştir:

1. AB'nin yatay ve çerçeve çevre müktesebâtının uyumlaştırılması,
2. AB çevre müktesebâtının uyumlaştırılması sonucunda su sektöründeki uygulamaların geliştirilmesi, NHYP'lerin hazırlanması,
3. Sanayi kaynaklı kirlilik ve risk yönetimine yönelik çevre müktesebâtının uyumlaştırılması,
4. Doğa koruma, atık yönetimi dâhil olmak üzere geri kalan sektörlerde uyumlaştırmanın sağlanarak üye olmadan önce müktesebâtın tüm gerekliliklerinin yerine getirilmesi,
5. Denetleme unsurlarını da içine alacak şekilde idarî kapasitenin ve koordinasyonun geliştirilmesi,
6. Ek Protokol yükümlülüklerinin yerine getirilmesi (<http://www.abgs.gov.tr/?p=44460&l=1>).

AB'ye adaylık ve uyum süreci dâhilinde bahse konu kriterler kapsamında başta Tarım ve Orman Bakanlığı² (TvOB) ile Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı olmak üzere Türkiye'nin

1 OSİB'in teşkilat ve görevlerine ilişkin yasal düzenlemelerin yürürlükten kaldırılması sonrasında, (10 Temmuz 2018 Tarihli ve 30474 Sayılı Resmî Gazetede yayımlanan) 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesiyle Tarım ve Orman Bakanlığı (TvOB) yeniden yapılandırılmış, OSİB'in görev fonksiyonları TvOB'ye devredilmiştir.

2 Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı (GTvHB) ile OSİB'in teşkilat ve görevlerine ilişkin yasal düzenlemelerin yürürlükten kaldırılması sonrasında, 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesiyle TvOB yeniden yapılandırılmış, GTvHB ile

kamu, kurum ve kuruluşları, eşgüdümlü bir şekilde “Çevre Fası” altında uyum çalışmalarını yürütmektedir. Bu kapsamda SÇD başta olmak üzere su ile ilgili diğer direktifler dikkate alınarak Türkiye, sosyo-ekonomik kalkınmasını ve su kaynaklarını kullanma ve koruma dengesini gözeterek şekilde yasal ve uygulamaya yönelik (proje vb.) faaliyetler gerçekleştirmektedir. Bu bağlamda, AB mevzuatının Türkiye ulusal mevzuatına aktarımı çalışmaları kapsamında ilgili direktiflerin uyumlaştırılmasına devam edilmektedir. Diğer yandan, koordinasyonu OSİB SYGM tarafından yapılan su kalitesi sektöründe, SAS dâhil yerüstü ve yeraltı suları açısından en önemli direktif olan SÇD’nin ulusal mevzuata aktarılması, SYGM tarafından hazırlanan “Su Havzalarının Korunması ve Yönetim Planlarının Hazırlanması Hakkında Yönetmelik”in 17 Ekim 2012 tarihinde Resmî Gazete’de yayımlanması ile büyük ölçüde tamamlanmıştır. Türkiye, mevzuata aktarılması aşamasının büyük ölçüde tamamlandığı SÇD’nin tam olarak uyumlaştırılması ve uygulanmasının AB’ye tam üye olunmasının ardından gerçekleşeceğini belirtmektedir. Bu yönetmelikle Türkiye’nin sularının bütüncül NHY yaklaşımıyla yönetilmesine imkân sağlanmıştır. (Orhon, 2015)

Bu süreçte OSİB tarafından hazırlanan Ulusal Havza Yönetim Stratejisi (UHYS) belgesi de 4 Temmuz 2014 tarihinde Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu belgenin amacı, Türkiye su havzalarının ve onların doğal kaynaklarının korunması, geliştirilmesi ve sürdürülebilir kullanımı ile ilgili orta ve uzun vadeli kararlara ve yatırım programlarına rehberlik sağlamak, Türk halkının havzaların ekolojik, ekonomik, sosyal ve kültürel fayda ve hizmetleri ile ilgili ihtiyaç ve beklentilerinin yeterli düzeyde ve sürdürülebilir olarak karşılanması için yapılacak çalışmalara ortak bir yol göstermektir. Bu belgeyle Türkiye havzalarında ilgili kurumların eşgüdümlü ve katılımcı bir yaklaşımla hareket etmesinin teşviki ve desteklenmesi amaçlanmıştır.

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Türkiye, Cumhuriyetin ilk yıllarından beri SA su havzaları konusunda komşuları ile dış politikada gerek diplomasi yoluyla gerekse de UA hukuksal ergümanları kullanarak (geçici / sürekli komiteler kurma, antlaşmalar yapma ve müzakereler yürütme vb. yapıları kapsayan) çıktılar meydana getirmiştir. Türkiye’nin değişik siyasi alanlarda bulunduğu komşuları ile bile SA su ile ilgili anlaşmazlıkları ele alırken, BM Şartı’nın ve UA hukukunun öngörmüş olduğu şekilde barış yolları ile çözümlere öncelik verdiğini ortaya koymaktadır.

SAS bilhassa 1980’lerden itibaren dış politikada önemli bir yeri olmuştur. Bu süreçte Türkiye de bu konuda siyasi ve bölgesel şartları dikkate alan, global gelişmeleri de izleyen tutarlı ve gerçekçi dış politika normları belirlenerek, baksedişen bu ilkeleri belirlerken de UA teâmül, antlaşmalar hukuku, doktrin ve yumuşak hukuk kurallarından etkilenmiştir. Dünyanın farklı coğrafyalarındaki SA su havzalarındaki anlaşmazlıklarda uzlaşma sağlanabilmesi ve iş birliğine gidilebilmesi ile su kaynaklarının tahsisi ve daha iyi yönetilmesi için global kural ve normların sağlanabilmesi konusunda UA su hukuku önemli bir potansiyeli barındırmaktadır. UA su hukukunun birtakım kuralları iki çeşit kaynaktan beslenmekte olup bunlar UA geleneksel hukuk ve antlaşmalardır. Antlaşmalardan kaynaklı kural ve ilkeler diğerine nazaran daha basit tespiti yapılabilir ise de birtakım maddeler değişik biçimde yorumlanabilmektedir. Geleneksel hukuk kural ve ilkelerini belirlemek ve uygulanması ise nispeten daha güçtür. Dünyada saygın UA su hukuku ile ilgili kuruluşların bu kural ve ilkelere ilgili yaptıkları düzenleme çalışmaları SA sularında yaşanan ihtilafların çözümlenmesi ile su kaynaklarının daha iyi yönetilmesi ve tahsisi sürecine önemli ölçüde katkıda bulunmuştur. Bu çerçevede 1997 yılında BMGK’da “UA Su Yollarının Ulaşım Dışı Amaçlarla Kullanılmasına İlişkin Sözleşme” kabul edilmiş olup Türkiye, ilgili sözleşmenin BMGK’daki oylamasında, sözleşmenin, egemenliğine hanel getirecek

kimi hususları (planlanan “SA su kaynakları üzerindeki projelerin / önlemlerin önceden haber verilmesi ve uyumsuzlukların barışçıl yollardan çözümü için zorunlu -UA- yargısal mekanizmalar” ilkelerini) içerdiği için red oyunu kullanmıştır. Bununla birlikte SAS konusunda gerek UA geleneksel hukukun gerekse UA antlaşma hukukunun ana ilkelerinden biri olan “âdil kullanım hakkı”, “önemli zarara yol açmama”, “SA iş birliği” ve “hidrolojik ve diğer ilgili veri ve bilgilerin düzenli olarak paylaşılması” şeklindeki yükümlülükler de konuya ilişkin Türk dış politikasının da temel ilkelerini oluşturmaktadır.

Türkiye kişi başına düşen su tüketimine göre su sıkıntısı yaşayan ülkelerdendir. Bu sebeple hem ulusal hem de SA su kaynaklarını etkin, verimli ve akılcı kullanımını içeren su yönetimi son derece önemlidir. Bu nedenle, su kaynaklarının %36’sını oluşturan SA su havzalarındaki su yönetiminin öneminin farkında olan Türkiye, bölgesel gelişmeler, ekonomik ve sosyal kalkınma hedefleri, AB müktesebâtı ve SAS politikası kapsamında dünyaca bilinen suların mâkûl kullanımı ve hakça diğer kıyıdaş ülkelere “önemli zarar vermeme” ilkeleri bazında yürütmekte olan, SA sularında havza bazlı yönetim anlayışını benimseyerek ve kıyıdaş ülkelerle beraber, bu ilkeler kapsamında ortak tutum geliştirmeyi sürdürmelidir.

Türkiye Aras ve Çoruh Havzaları’nda sularının yarısını aşağı kıyıdaş ülkeler ile paylaşmakta, %90’ı Türkiye topraklarından kaynaklanan Fırat nehrinin sularının yarısını Suriye’ye bırakmaktadır. Dünya genelinde bazı membâ ülkeleri genellikle sularını aşağı kıyıdaşları dikkate almadan aşırı bir şekilde kullanmasına rağmen Fırat-Dicle Havzası’na yapmış olduğu %68 oranındaki katkıya karşın %30,3 oranında suyu kullanmayı düşünmesi, suların “hakça ve mâkûl” kullanılması ilkesine bir örnektir. Buna rağmen Suriye ve Irak, Türkiye’den daha fazla su istemekte ve “Türkiye’nin kendilerine

yeterli su bırakmadığı” şeklinde de birçok UA platformda Türkiye’yi mesnetsizce şikâyet ederek kendileri lehine bir algı oluşturmaya çalışmaktadır. Oysa bu ülkeler Türkiye tarafından kendilerine verilen suyun fazla olduğunun farkında oldukları gibi Türkiye tarafından kendilerine sunulan Üç Aşamalı Plan kapsamında havza sularının makul ve hakça bir biçimde paylaşılmasını içeren nihaî bir anlaşma yapılması ile sona ereceğinin farkında olmaları sebebiyle de iş birliğinden yana olmamaya çalışmaktadırlar. Fırat ve Dicle havzasındaki aşağı kıyıdaş ülkelerin UA camiada Türkiye aleyhinde oluşturmak istediği olumsuz algıyı engellemek maksadıyla Türkiye’nin bu konudaki argümanlarında haklı olduğu ve ihtilafa ilişkin sunduğu çözüm önerileri, UA paltformlarda açık ve anlaşılabilir bir şekilde ifade edilerek Türkiye lehine kamuoyu oluşturma gayreti içinde olunmalıdır. Aksi hâlde bölgedeki kısıtlı su kaynaklarının gelecekte ihtiyaca cevap verememesi nedeniyle artacak gerginlikler sonucu Türkiye’nin, UA forumlarda üçüncü taraflar marifetiyle dayatmacı politikalara ve siyasî baskılarla karşı karşıya kalması muhtemeldir.

Âsi havzasında yapılması planlanan Dostluk Barajı projesinin de Türkiye ve Suriye arasındaki ilişkiler normalleştiğinde hayata geçirilmesi bu havzada membâ konumundaki Suriye’nin uygulamalarından kaynaklanan Türkiye’nin mağduriyet ve şikâyetlerini görece azaltacaktır.

Türkiye’nin Kura-Aras ve Çoruh Havzaları’nda SAS’ın paylaşımı konusunda kıyıdaş ülkeler ile önemli bir problem bulunmamakta, fakat Âsi ve Meriç, Fırat-Dicle Havzalarında bazı sorunlar yaşanmaktadır. Diğer yandan Meriç Havzasında Bulgaristan’ın dönemsel olarak mansaba çok su bırakması sonucu Türkiye’de taşkınlar yaşanmakta ve Türkiye bu durumdan olumsuz yönde etkilenmektedir.

SAS’lar ile ilgili geliştirilecek planlar, stratejik bir planın parçası olmalı ve uzun dönemli hedefler belirlenmelidir. Türkiye’nin uygulanabilir nitelikte olması gereken SAS politikasının sadece Fırat ve Dicle havzasını değil aynı zamanda Meriç havzasını da kapsadığı dikkate alınmalı, Türkiye’nin Meriç havzasındaki paydaşlarının AB üyesi ülkeler olması nedeniyle Bulgaristan’ın koordinasyon içermeyen su yönetiminin yol açtığı yıkıcı sellere önlem almak için AB nezdinde de aktif politikalar izlenmelidir.

SA su müzakereleri, SA su havzasının paydaşı olan ülkeler arasında antlaşmaların tesisini ve bu anlaşmaların uygulanma sürecini mümkün kılacak nehir havza yönetimi yapılanmasının sağlanmasını amaçlayan uzun süreli çabalar ve faaliyetler bütünüdür. Bu hususları içeren SA su kullanım antlaşmalarının bu havzalarda su kullanımını etkin, verimli ve sürdürülebilir kılacağı açıktır.

<i>"COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları:</i>	
Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Katkı Oranı Beyanı:	1. yazar: %60 – 2. yazar: %40
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Sorumlu Yazar:	Doç. Dr. Erol Demir
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.	
<i>The following statements are made in the framework of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors":</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Author Contributions:	1 st author: %60 – 2 nd author: %40
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Corresponding Author:	Assoc. Prof. Dr. Erol Demir
Double-Blind Peer Review:	External-independent
<i>This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.</i>	

KAYNAKÇA

- AB Başkanlığı, Katılım Müzakerelerinde Son Durum. <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=65&l=1> adresinden 24.03.2020 tarihinde erişildi.
- AB Başkanlığı. Müzakere Sürecine İlişkin Sıkça Sorulan Sorular. <http://www.abgs.gov.tr/?p=44460&l=1> adresinden 23.05.2020 tarihinde erişildi.
- Akbaş, Z. (2015). Türkiye'nin Fırat ve Dicle Sınırtaşan Sularından Kaynaklanan Güvenlik Sorunu ve Çatışma Riski. *Bilig*, 0(72), 93-116.
- Akbaş, Z. Mutlu, Ç. (2012). Uluslararası Politikada Irak ve Suriye'nin Sınırtaşan Su Sorununa Yaklaşımı ve Türkiye: Beklentiler ve Gerçekler. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 13(1), 213-235.

- Akça, Ç. (2015). Sınırtaşan Sularla İlgili Uluslararası Hukuki Metinlerin Değerlendirilmesi, (Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi), (Danışman: Banu Kaya), Ankara: Orman ve Su İşleri Bakanlığı
- Bilen, Ö. (2006). AB'nin Su Politikalarının Hidropolitik Değerlendirilmesi. *Stratejik Analiz*, 6(80), 25-31.
- Bilen, Ö. (2008). *Türkiye'nin Su Gündemi-Su Yönetimi ve AB Su Politikaları*. Ankara: Saner Basım Sanayi.
- Cirit, H. (2007). Sınır Aşan Sular ve Türkiye, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Prof. Dr. Fazıl Hüsnü Erdem), Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dalar, M. (2010). Asi Nehri'nin Türkiye-Suriye İlişkileri Üzerindeki Etkisi ve Geleceği. *Ortadoğu Analiz*, 2(15), 106-143.
- Dışişleri Bakanlığı. Avrupa Birliği ile Su Konusu, <http://www.mfa.gov.tr/avrupa-birligi-ile-su-konusu.tr.mfa> adresinden 23.03.2020 tarihinde erişildi.
- Dışişleri Bakanlığı. Türkiye'nin Sınır Aşan Sular Politikasının Ana Hatları, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-nin-sinir-asan-sular-politikasinin-ana-hatlari-.tr.mfa> adresinden 15.03.2020 tarihinde erişildi.
- Ekmen, S.; Sabır, E. ve Fırat, M. (2007). Uluslararası Su Yollarının Kullanılmalarından Doğan Uyuşmazlıkların Çözümü. *Ankara Barosu Dergisi*, 76(2), 177-201.
- Erdağ, R. (2015). Türkiye'nin Sınırtaşan Sular Sorunu. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(9), 27-52.
- EU. Guidance no 11: Common Implementation Strategy for the Water Framework Directive (2000/60/EC); EU, EU Water Framework Directive-Integrated River Basin Management for Europe. http://ec.europa.eu/environment/water/water-framework/index_en.html adresinden 23.03.2020 tarihinde erişildi.
- Hakyemez, C. (2019). *Su: Yeni Elmas*, Türkiye Sınai Kalkınma Bankası Tematik Bakış, İstanbul. https://www.tskb.com.tr/i/assets/document/pdf/TSKBBAkis_SUYeniElmas_Subat2019.pdf adresinden 20.03.2020 tarihinde erişildi.
- Ilgar, R. ve Salem, K. (2004). Türkiye'nin Sınırtaşan Akarsu Anlaşmalarına Coğrafi Açıdan Bir Bakış. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 0(10), 53-72.
- İpek, E.; M. Bozçağa, Ö. ve Saatçi, M. A. (2020). Türkiye ve Sınırtaşan Sular: Bir İş Birliği Alanını Çok Boyutlu Düşünmek. *Günce, Türkiye Bilimler Akademisi*, 0(40), 36-43.
- Kibaroglu, A. (2008). "Meriç Nehir Havzası Sınırtaşan Su Politikaları," 5. *Dünya Su Forumu Türkiye Bölgesel Su Toplantıları Taşkın Konferansı Bildiriler Kitabı (19-20 Haziran 2008)* İçinde (s. 1-12). Edirne: Devlet Su İşleri XI. Bölge Müdürlüğü.
- Kibaroglu, A. (2011). Fırat-Dicle Havzası Sınırtaşan Su Politikalarının Evrimi: İşbirliği İçin Fırsatlar ve Tehditler. *Ortadoğu Analiz*, 4(43), 70-83.
- Kibaroglu, A. (2013). Türk Dış Politikası ve Su, *Ortadoğu Analiz*, 5(33), 50-59.
- Kılıç, S. (2013). Sınırtaşan Sulardan Faydalanmalara İlişkin Temel Yaklaşımlar. *Ortadoğu Analiz*, 5(53), 14-22.
- Kıran, A. (2005). *Ortadoğu'da Su: Bir Çatışma ya da Uzlaşma Alanı*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Kırkıcı, D. D. (2014). Sınırtaşan Sular Bağlamında Türkiye, Suriye ve Irak İlişkileri, (Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi), (Danışman: Ö. Umut Eker), Ankara: Orman ve Su İşleri Bakanlığı.
- Kodaman, T. (2017). *Fırat-Dicle Meselesi ve Türkiye-Suriye İlişkilerine Etkisi*. Ankara: Asil Yayınları.
- Köle, M. M. (2017). 1954-2016 Dönemi Türkiye Sınırtaşan Sular Politikası, *Marmara Coğrafya Dergisi*, 0(35), 122-133.
- Orhon, K. B. (2015). Sınırtaşan Yerüstü Suların Yönetiminde Dünya ve Türkiye Uygulamaları, (Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi), (Danışman: Taner Kimençe), Ankara: Orman ve Su İşleri Bakanlığı (OSİB).
- OSİB (2014). *Ulusal Havza Yönetim Stratejisi (2014-2023)*. Ankara: Orman ve Su İşleri Bakanlığı Yayını.

- Öz, D. E. (2006). "Sınır aşan Su Kavramı ve Bazı Örnekler Işığında Fırat, Dicle İçin Bir Paylaşım Planı." *TMMOB Su Politikaları Kongresi, (21-23.3.2006), Bildiriler Kitabı* içinde (s. 538-549). <https://www.imo.org.tr/resimler/ekutuphane/pdf/9156.pdf> adresinden 20.03.2020 tarihinde erişildi.
- Öztürk, S., Ubay Tönük G.ve Gülgün, B.. (2014). Türkiye'de Havza Yönetimi ve Yönetim Planı Yaklaşımları, *Ziraat Mühendisliği*, 0(361), 59-63.
- Pazarıcı, H. (1989). *Uluslararası Hukuk Dersleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Perçin, S. (2014). Genel Hatları İtibariyle ABD, AB ve Türk Su Hukuku, (Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi), (Danışman: Doç. Dr. Ahmet M. Güneş), Ankara: Orman ve Su İşleri Bakanlığı.
- Rahaman, M. M. (2009). Principles of International Water Law: Creating Effective Transboundary Water Resources Management. *Helsinki University of Technology. Int. J. Sustainable Society*. 1(3), 207-223.
- Sağlam, S. (2014). Meriç Nehir Havzası'nın Avrupa Birliği Su Çerçeve Direktifi Açısından Değerlendirilmesi, (Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi), (Danışman: Prof. Dr. Mehmet Ekmekçi), Ankara: Orman ve Su İşleri Bakanlığı.
- Sandıklı, A. (2004). "Sınır aşan Sular ve Türkiye", 23.4.2004, Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi. http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/160/sinir_asan_sular_ve_turkiye adresinden 01.04.2020 tarihinde erişildi.
- T.C. Kalkınma Bakanlığı (2018). *Su Kaynakları Yönetimi ve Güvenliği Özel İhtisas Komisyon Raporu*. T.C. Ankara: Kalkınma Bakanlığı Baskısı.
- Tınl, A. (2015). Sınır Aşan Sular: Türkiye ve Paydaşlarının Sınır Aşan Sular Politikalarına Siyasal ve Ekolojik Bir Bakış. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(9), 28.
- Tuğaç, Ç. (2013). Avrupa Birliği Su Çerçeve Direktifi Kapsamında Sınır aşan Sular. *ORSAM Su Araştırmaları Programı*, Rapor No: 19, 1-52.
- Yıldız, D. Meriç Havzası'ndaki Su Yönetiminin Aşağı Kıyıdaş Ülkelere Olumsuz Etkileri. *Meriç Nehri Havzası Su Yönetiminde Uluslararası İşbirliği Zorunluluğu* içinde. https://www.academia.edu/10505302/Meriç_Havzasındaki_Su_Yönetiminin_Aşağı_Kıyıdaş_Ülkelere_Olumsuz_Etkileri adresinden 15.03.2020 tarihinde erişildi.

Yankı Odası: Kavramsal Bir Çerçeve*

Doç. Dr. Sibel Fügen Varol

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3234-2518>

İstanbul Topkapı Üniversitesi, Güzel Sanatlar, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü, İstanbul – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 19.07.2022

Kabul: 19.09.2022

On-line Yayın: 30.09.2022

Anahtar Kelimeler

Yankı Odası

Filtre Balonu

Epistemik Balon

Seçici Maruz Kalma

Kutuplaşma

Araştırma Makalesi

* Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.63626>

Öz

İnternetin ilk dönemleri, birey ve grupların kendini kolayca ifade edebilmesini sağlayarak demokratik toplum idealine ulaşmaya katkıda bulunacağı yolunda iyimser öngörüler de beraberinde getirmiştir. Ancak, sanal dünyanın giderek benzer seslerin bir araya gelerek kendini karşıt görüşlere kapadığı homojen gruplarla dolmasıyla birlikte bu iyimser öngörüler de kaybolmaya başlamıştır. Yankı odaları olarak adlandırılan bu tür toplulukların varlığı internet öncesi döneme uzansa da blog, forum, sosyal medya gibi dijital ortamların ve kişiselleştirmeye imkân veren filtrelerin kullanıcıların internet ortamında kendini farklı seslere kapatmasını sağlayarak yankı odalarının oluşup varlığını sürdürmesini kolaylaştırdığı kabul edilmektedir. Grup üyelerinin alternatif görüşlere maruz kalmasını sınırlayan ve benzer seslerin sürekli yinelenerek pekişmesine imkân veren yapısıyla yankı odaları kutuplaşma, demokrasiye tehdit oluşturma, yanlış bilgilerin ve sahte haberlerin yayılmasını kolaylaştırma ve sapkın davranışları normalleştirme gibi olumsuz etkilere yol açmaktadır. Toplumsal diyalog ve uyum açısından zararlı bu etkileri azaltmak ise öncelikle bu tür toplulukların varlığını fark etmeyi gerektirmektedir. Konuya ilişkin farkındalığı artırmayı amaçlayan bu makalede yankı odalarının üzerinde tartışılarak eksiklikleri giderilecek kavramsal bir çerçevesi çıkarılmaya çalışılmıştır. Literatür taraması olarak hazırlanan çalışma kapsamında öncelikle yankı odası kavramı filtre balonu ve epistemik balon kavramlarıyla karşılaştırmalı olarak ele alınmış, ardından yankı odalarının özellikleri, ortaya çıkmalarına yol açan faktörler ve toplumsal etkileri ortaya konulmaya çalışılmış, son olarak da konuya ilişkin çözüm önerileri sunulmuştur.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Varol, S. F. (2022). Yankı Odası: Kavramsal Bir Çerçeve. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 15(91), 457-474.

*Echo Chamber: A Conceptual Framework**

Assoc. Prof. Dr. Sibel Fügen Varol

Istanbul Topkapi University, Faculty of Fine Arts, Design and Architecture, Department of Radio, Television and Cinema, Istanbul – TURKEY

Article History

Submitted: 19.07.2022

Accepted: 19.09.2022

Published Online: 30.09.2022

Keywords

Echo Chambers

Filter Bubbles

Epistemic Bubbles

Selective Exposure

Polarisation

Research Article

* This article was checked by Intihal.net. This article is under the Creative Commons license. Ethics committee approval is not required for this article.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.63626>

Abstract

The early days of the Internet brought with it some optimistic predictions that it would contribute to achieving the ideal of a democratic society by enabling individuals and groups to express their opinions easily. However, these optimistic predictions began to fade as the virtual world gradually filled with homogeneous groups, where similar voices came together and closed themselves to opposing views. Although the existence of such communities, called echo chambers, dates back to the pre-internet era, it is generally accepted that digital environments such as blogs, forums and social media sites as well as the filters that allow personalization enable users to shut themselves off to different voices in the Internet environment, making it easier for echo chambers to form and maintain their existence. Echo chambers, with their structure that limits the exposure of group members to opponent views and where similar voices are reinforced by repetition, lead to undesirable social effects such as polarization, posing a threat to democracy, facilitating the spread of false information and fake news, and normalizing deviant behaviour. Reducing the harmful effects in terms of social dialogue and cohesion first requires to be aware of such communities. This article, which aims to increase awareness on the subject, tries to draw a framework of echo chambers for stimulating discussions to overcome any shortcoming in it. In this review article, firstly the concept of echo chamber is discussed, then the characteristics of echo chambers, the factors that lead to their emergence and their social effects are tried to be revealed, and finally, some solutions are suggested.

GİRİŞ

Zihinler ancak bilgiye engelsiz erişimle özgürleşir. Bu yaygın kabul internetin ilk dönemlerinde bilgiye erişimin kolaylaşacağı, bunun da zihinlerin özgürleşmesinin yolunu açacağı beklentisini beraberinde getirmiştir. Gerçekten de internet teknolojileri bilginin sınırları kolayca aşabilmesini, çok düşük bir maliyetle dünyanın dört bir yanındaki insanlarla anında iletişim kurabilmeyi, yerinden kalkmadan sayısız kitaba, gazeteye, dergiye, televizyon ve radyo kanalına ulaşabilmeyi, düşüncelerini herhangi bir otoritenin engeline takılmadan açıklayabilmeyi mümkün kılmıştır. Bu imkânların insan hayatını değiştirme gücü öyle büyüktür ki yaşanan dönüşüm "enformasyon devrimi", bu devrimin açtığı çağ da "bilgi çağı" olarak nitelendirilmiştir.

Karşılıklı etkileşime imkân veren Web 2.0 teknolojisinin geliştirilmesi de bilgi çağından umulan özgürleşme ve demokratikleşme beklentilerini güçlendirmiştir. Artık Jürgen Habermas'ın öngördüğü nitelikte bir kamusal alan oluşturmak sanal ortamda da olsa mümkün olacaktır. Sosyal medyadaki karşılıklı etkileşim imkânı sayesinde özgür tartışma platformları kurulacak, siyasal katılım artacak, yalnızca güç çevreleri değil, küçük gruplar, hatta tek tek bireyler dâhi bu kamusal alanda kendi sesini duyurabilecektir. İster gerçek ister kurmaca bir kimlikle düşüncelerini ifade edebilmek, benzer düşüncelere sahip diğer kişilerle kolayca bağlantı kurabilmek, örgütlenebilmek, hatta ses getirecek güçlü bir yapı oluşturmak ifade ve örgütlenme özgürlüğü açısından devrim niteliğinde gelişmelerdir. Bilgiye engelsiz erişimle başlayıp ifade ve örgütlenme özgürlüğüne sahip olma noktasına ulaşan enformasyon devrimi iletişim süreçlerindeki gücün seçkinlerden sokaktaki insana geçtiği daha demokratik bir toplumun anahtarı olarak görülmüştür.

Sanal dünyadaki ilişkiler yoğunlaştıkça sosyal ağlar üzerinden kurulan iletişim yaygınlaşmış, daha önceleri yalnızca hayal edilebilen engelsiz tartışma platformları kurulabilmiş, her kesim kendi benzeriyle buluşabilmiş, kendi sözünü söyleyebilmiş ve örgütlenebilmiştir. Ancak çok geçmeden, sosyal medyadaki ifade ve örgütlenme süreçlerinin seyri yaşananın gerçek bir özgürleşme ve demokratikleşme süreci olup olmadığı konusunda kuşklar yaratmaya başlamıştır. İnternetin kendi benzerlerini bulabilme, tek başına cılız kalacak sesleri benzer seslerle güçlendirme imkânı verdiği doğrudur. Fakat bu dünya aynı zamanda kendine benzemeyenle karşılaşmamayı, farklı sözlere kulaklarını kapatmayı, istemediğini görmemeyi, yalnızca benzerleriyle buluşup kendi sesini benzer seslerle pekiştirmeyi de mümkün kılmıştır. Fiziksel dünyanın kısıtlamalar getirirse bile farklı düşünce ve konularla karşılaşmayı zorunlu kıldığı bir ortam internette yoktur. İnsanların kendini farklı seslere kapatıp kendi benzerlerinden ibaret bir ortama hapsettiği bu dünya farklılıkların zenginlik sayıldığı, farklı kesimlerin kendini kamusal alanda ifade edebildiği ve birbirinin sesini duyabildiği güçlü demokratik toplum idealiyle çelişmektedir. İnsanlar interneti yalnızca kendine benzer düşüncedeki kişilerle iletişim kurmak için kullanırsa bunun demokrasiye etkisi ne olur? Artık yeni soru budur.

İnsanların sanal dünyada kulaklarını farklı seslere kapatmasının demokrasi üzerindeki etkilerini ilk sorgulayanlardan biri Cass R. Sunstein'dir. Sunstein, 2007'de yayınladığı *Republic.com 2.0* adlı kitabında insanların interneti yalnızca kendine benzer düşüncelere sahip kişilerle iletişim kurmak için kullandığına dikkat çekmiştir. Oysa, Sunstein'e göre, insanlar kendilerinin seçmediği, hatta kendilerine bırakılsa seçmeyecekleri konu ve fikirlere de maruz kalmalıdır. "Seçmediği şeye maruz kalma" düşüncesi ilk bakışta antidemokratik görünse de Sunstein bunu demokrasinin bir gereği saymıştır. İnsanların kendi düşünce dünyalarını farklı seslere kapattığı bir dünya ise demokrasi açısından sakıncalıdır. Sunstein, böyle bir dünyayı sanal dünyada kendine kolayca yaşam alanı bulan "yankı odaları" (2007: xi) olarak nitelendirmiştir.

Sosyal medyanın günümüz insanının düşünce yapısı ve ilgileri üzerindeki etkisinin büyüklüğü yankı odalarının derinlemesine analiz edilmesini gerektirmektedir. Bu doğrultuda, yankı odalarının sosyal medyadaki varlığı son yıllarda akademik çalışmalarda yoğun olarak tartışılmıştır. Ancak, Stefan

Geiß ve arkadaşlarının (2021) ifade ettiği üzere, yankı odasını konu alan çalışmaların çoğu bu olguyu incelemekten ziyade seçmeli maruz kalma, bilişsel çelişki, politik kutuplaşma gibi farklı olguları ele almak için kavramsal bir dayanak olarak kullanmıştır. Yankı odasını bir kavram olarak derinlemesine inceleyen çalışmalar hala yetersizdir (s. 662). Dolayısıyla, yankı odası olgusunu öncülleri ve sonuçları temelinde kapsamlı olarak ele alan kavramsal çalışmalar açısından bir boşluk bulunmaktadır. Bu boşluğun doldurulmasına katkıda bulunmayı amaçlayan bu makalede günümüz insanının düşünce dünyasını şekillendiren önemli unsurlardan biri olan yankı odaları ayrıntılı olarak tartışılmıştır. Literatür taraması temelinde hazırlanan bu makale kapsamında, öncelikle yankı odası kavramı onunla ilişkili filtre balonu ve epistemik balon kavramlarıyla karşılaştırmalı olarak ele alınmış, ardından yankı odalarının özellikleri, ortaya çıkmasına yol açan faktörler ve yaratabileceği toplumsal etkiler ortaya konulmaya çalışılmış, son olarak da konuya ilişkin çözüm önerileri sunulmuştur.

Yankı Odası Kavramı

Fiziksel anlamıyla yankı odası, "boşluk veya yankı efekti yaratmak amacıyla kullanılan bir odadır" (www.merriam-webster.com, 2022). Müzik stüdyoları, yankı odalarını kayıt sırasında doğal yankı efekti oluşturmak için kullanır (Rietdijk, 2021: 115). Yankı odalarının duvarlarına çarpan sesi yansıtan bir metafor olarak kullanımı ise altmışlı yıllara uzanmaktadır. Vladimir Orlanda Key, 1966 yılında yayınlanan "Sorumlu Seçmen" ("The Responsible Electorate") adlı kitabında yankı odası kavramını Amerikan seçmenlerinin oy verme davranışının "kendilerine sunulan alternatif bakış açıları arasından seçtiklerinin yankısı" (s. 4) olduğunu vurgulamak üzere kullanmıştır. Sunstein ise aynı kavramı benzer düşünen insanların ortak görüşlerini yankı yapan sesler gibi sürekli birbirine doğrulattığı kapalı iletişim ortamlarına işaret eden bir metafora dönüştürmüştür (Stegmann vd., t.y.). Kavramın günümüzdeki yaygın kullanımı, Sunstein'in yüklediği anlama paralel olarak, insanın kendi sesinin duvara çarpıp yansımada olduğu gibi, katılımcılarının benzer görüşlere sahip olduğu, yani aslında yalnızca kendi sesini duyduğu iletişim ortamlarının varlığına işaret etmektedir.

Yankı odasının birçok tanımı yapılmıştır. Bu tanımların her biri kavramın farklı yönlerini vurgulamaktadır. Örneğin, Matteo Cinelli ve arkadaşlarının (2020) tanımı, "bireyin belli bir konudaki düşünce, görüş ve politik eğiliminin benzer görüşlere sahip kişilerle sürekli etkileşim nedeniyle pekiştiği bir ortam" (s. 2) şeklindedir. Bu tanım, yankı odalarının ortak düşünceleri pekiştirme etkisini vurgulamaktadır. Gerçekten de kişinin kendini bir yankı odasına hapsedmesi, farklı fikirlerin girişine izin verilmeyen, yalnızca ortak görüşlerin tekrar edilerek pekiştirildiği bir dünyaya kapatması anlamına gelmektedir. Kathleen Hall Jamieson ve Joseph N. Cappella'nın yankı odası tanımı ise "hem içinde iletilen mesajları güçlendirme hem de o mesajların çürütülmesini engelleme potansiyeline sahip sınırlı ve kapalı bir ortam" (2008: 76) şeklindedir. Bu tanım, yankı odasının iç grubun düşüncelerini güçlendirirken o düşüncelerin grup dışındakilerce çürütülmesine karşı koruma sağladığına da işaret etmektedir. Bu korumayı sağlamak için grup üyelerinin karşıt fikirlere, hatta farklı gündemlere maruz kalması önlenir. Dolayısıyla, grupta bir yandan benzer görüşler sürekli yinelenerek güçlendirilirken bir yandan da adı konmamış bir sansür uygulanır. Sansür, aykırı fikirlerin gruba girmesine izin verilmemesiyle kendini gösterir. Kenneth M. Zeichner ve Hilary G. Conklin'in "farklı veya karşıt görüşlerin sansürlendiği yahut girişinin yasak olduğu kapalı bir sistem içinde fikirlerin tekrar yoluyla güçlendirilmesi" (2017: 4) şeklindeki yankı odası tanımı da bu işleyişi vurgulamaya yöneliktir.

Yankı odası kavramına benzer bir kavram ise filtre balonudur. Filtre balonu kavramı ilk kez Eli Pariser tarafından kullanılmıştır (Hand, 2020: 10). Pariser, "Filtre Balonu: İnternetin Sizden Sakladıkları" ("The Filter Bubble: What the Internet is Hiding from You") (2011) adlı çalışmasında internet kullanıcılarının kişiselleştirme süreçleri sonucunda maruz kaldığı içeriklerdeki yanlılığa dikkat çekmiştir. İnternetin kişiselleştirmeye imkân veren yapısı kullanıcıların internette geçmiş aramalarına uygun içeriklerle karşılaşmasına neden olmaktadır. Örneğin, kişisel bilgilerin girilmesini zorunlu tutan

siteler ve dijital ortamdaki tercihler kullanıcının sonradan maruz kalacağı içerikleri etkilemektedir. Mounir Bensalah'ın "bir marketin her müşterisine önceki faturalarında aldığı belirtilen malları teklif etmesine" (2021: 3) benzettiği bu durum tıpkı yankı odalarında olduğu gibi, farklı olanlarla karşılaşma ihtimalini azaltmakta, kişinin mevcut eğilim ve ilgilerini güçlendirmektedir. Pariser'in (2011) ifadesiyle, internetteki filtre uygulamaları bir yandan kişiselleştirme imkânı verirken aynı zamanda taraflı içeriklere maruz kalınmasına yol açmaktadır. Bunun sonucunda, filtre balonlarından geçerek kullanıcıya ulaşan bilgiler nesnellikten uzak ve taraflı bilgiler olmaktadır.

Kişiselleştirilmiş arama motorları ve algoritmik filtreler sayesinde oluşan filtre balonları, Sina Mohseni ve Eric D. Ragan'a (2018) göre, kullanıcıların belli bir perspektife maruz kaldığı entelektüel bir izolasyon durumunu ifade etmektedir. Bu entelektüel izolasyon, Pariser'in (2011) deyişiyle, her birimiz için özgün birer bilgi evreni oluşturmaktadır (s. 10). Sonuç olarak, filtre balonları da tıpkı yankı odaları gibi internet kullanıcılarının maruz kaldığı bilgilerin çeşitliliğinin azalmasına neden olmaktadır. Bu ise, Sarp Bağcan ve arkadaşlarının (2021) dediği gibi, kullanıcıların, sadece kendilerine benzer yaşam pratiklerine sahip kullanıcılarla çevrimiçi iletişim kurma, yani yankı odalarına hapsedilme durumunu ortaya çıkarmaktadır (s. 1080). Dolayısıyla, filtre balonlarının yankı odalarının oluşumundaki etkili faktörlerden biri olduğu söylenebilir. Diğer taraftan, kişinin bir yankı odasındaki varlığı da yapacağı tercihleri belirleyerek filtre balonlarının oluşmasına neden olabilmektedir. Dahası, Axel Bruns'un (2019) dediği gibi, bir kişi yalnızca seçtiği gruptakilerle iletişim kuruyorsa ve dışarıyla bilgi akışı tamamen kopuksa yankı odaları ve filtre balonları örtüşmekte ve birbirini güçlendirmektedir (s. 5). Ancak bu örtüşme zorunlu değildir. Bir kişi aynı anda hem bir yankı odasının hem de ondan bağımsız filtre balonlarının içinde olabilmektedir (Nguyen, 2018).

C. Thi Nguyen ise "yankı odası" olgusunun daha iyi anlaşılması için «epistemik balon» kavramını önermiştir. Epistemik balon, filtre balonuna benzemekle birlikte ondan daha geniş bir anlama sahiptir. Nguyen'in (2018, 2020) "alternatif seslerin teknolojik olarak veya başka yollarla göz ardı edildiği bir yapı" şeklinde tanımladığı epistemik balon hem filtre balonlarını hem de gerçek dünyadaki kişisel tercihleri içermektedir. Epistemik balonlarda insanlar kendileriyle benzer politik eğilimlere sahip kişilerle irtibat içinde kalmaya çalışmakta, karşıt görüşleri balonun dışında bırakmaktadır. Bu dışlama süreci, karşıt görüşlerle temastan bilerek kaçınma şeklinde veya örneğin bilgi almak için sosyal ağları kullanan bir kişinin karşıt görüşleri gözden kaçırması durumunda olduğu gibi kasıtsız olarak gerçekleşebilmektedir.

Nguyen, birçok araştırmacının epistemik balon ve filtre balonu kavramlarını birbirinin yerine kullandığını, oysa bu iki kavramın birbirinden ayrılması gerektiğini söylemiştir (Rietdijk, 2021). Bu olguların her ikisi de yankı odalarına benzer şekilde kullanıcının nesnel ve dengeli bilgiye erişimini engellemektedir. Ancak, Pariser'in algoritmik filtrelerden kaynaklandığını ileri sürdüğü filtre balonlarından doğan kasıtsız dışlama sürecine karşı epistemik balon durumunda dışlama hem kasıtlı hem de kasıtsız olarak yaşanmaktadır. Dolayısıyla, epistemik balonlar kasıtsız filtre balonları ile kasıtlı yankı odalarının toplamı olarak düşünülebilir. Bu sınıflandırma yalnızca analiz amaçlı olup epistemik balon kavramının sağladığı analitik çerçeveyi göz ardı etmemekle birlikte, yankı odalarıyla filtre balonları arasında karşılaştırma yapma imkânı vermektedir.

Yankı Odalarının Ortaya Çıkışın Yol Açan Faktörler

Yankı odalarının ortaya çıkmasına yol açan faktörler genel olarak üç başlık altında toplanabilir:

a. Yapay zeka algoritmaları

Birçok sosyal ağ, arama motoru ve haber toplayıcı filtreleme kararlarını vermek için algoritmalara bağımlıdır (Fletcher ve Nielsen, 2018: 977). Bu algoritmalar, kişinin internetteki tarama geçmişi, ayarları ve kişisel bilgileri temelinde ürün, haber, hizmet, hatta arkadaşlık ihtiyaçlarına en uygun içerikleri öneren kişiselleştirilmiş bir internet ortamı sunmaktadır. Diğer taraftan, Andrew Guess

ve arkadaşlarına (2018) göre, kullanıcının kendi ilgi ve eğilimlerine uygun arama sonuçları ve haberlerle karşılaştığı bu tür ortamlar dünyayı kendi ekseninden algılama, kendi düşüncelerini daha taraflı bir şekilde değerlendirme ve farklı bilgilere ilgiyi azaltma riski yaratmaktadır.

Algoritmaların kullanımı ticari amaçlıdır. Terri Chapman'ın (2019) dediği gibi, teknoloji şirketleri ve sosyal medya platformları, kullanıcının görmek istemediğini düşündükleri içerikleri filtrelemektedir (s. 48). Pariser'e göre, özellikle sosyal medya şirketleri bu filtreleri katılımcı sayısını ve reklam gelirlerini artırmak için kullanmaktadır. Kullanıcılar ise arkadaşlık veya site önerileri yahut görmek isteyecekleri düşünülen içerikleri onlara sunan filtreler üzerinden yönlendirilmektedir (2011). Dolayısıyla, dijital algoritmalar kişinin görmek istemeyeceği düşünülen şeyleri dışarıda bırakan filtre balonları yaratırken bir yandan da yankı odalarının oluşumuna katkıda bulunmaktadır. Zira, tarama geçmişine dayalı olarak önerilen siteler kişinin düşünce ve ilgilerine yakın nitelikteki Facebook arkadaşları, bloglar ve diğer sanal ortamlardır. Benzerlikleri buluşturan bu yakınlık aynı zamanda farklı seslerin dışarıda bırakılması ve benzer düşüncelerin pekişmesi anlamına gelmektedir. Dijital algoritmaların filtre balonları üzerinden yankı odaları yarattığı bu süreci Daniel Geschke ve arkadaşları "yankı odaları, etkileşime giren bireylerin filtre balonlarının güçlü bir şekilde örtüştüğü sosyal bir olgudur" (2019: 130) sözleriyle özetlemiştir.

b. Seçici maruz kalma

İnsanlar her zaman kendi görüşlerine ve ilgi alanlarına uygun ortamlarda iletişim kurmak ister. Leon Festinger, insanların uyumsuzluktan kaçınma eğiliminde olduğunu daha 1950'li yıllarda ortaya koymuş ve bu eğilimi bilişsel çelişki kuramıyla açıklamıştır. Festinger'e (1957) göre, insanlar kendi görüşleriyle çelişen düşüncelerden kaçınma eğilimindedir ve bu eğilim nedeniyle kendi görüşlerini doğrulayan bilgi kaynaklarına maruz kalmayı seçer (s. 30). Festinger, bu durumu "seçici maruz kalma" olarak adlandırmıştır. Paul Lazarsfeld ve arkadaşları da 1940'ta yaptıkları bir araştırmada insanların kendi görüşlerine uygun politik materyallere maruz kalmayı tercih ettiğine işaret ederek "seçici dikkat" (1944: 80) terimini kullanmıştır.

Görüldüğü üzere, seçici maruz kalma konusundaki çalışmalar internet öncesi döneme uzanmaktadır. Bu çalışmalarda, seçici maruz kalma sayesinde insanların mevcut görüş ve ilgilerini destekleyen bilgi kaynaklarını tercih ettiği ve karşıt görüşlerden kaçındığı ortaya konulmuştur. "Doğrulama yanlılığı" (Nickerson, 1998) olarak da ifade edilen bu durum, kişinin mevcut görüşlerinin doğruluğunu sürekli yeniden onaylaması anlamına gelmekte, farklı görüşlerle karşılaşma halinde yaşanabilecek sorgulama ihtimalini azaltmaktadır. İnternette birlikte, seçici maruz kalma eğilimi farklı olana kendini tamamen kapatma şeklinde yaşanmaya başlamıştır. Araştırmalar, internet kullanıcılarının okuyacakları blogları (bkz. Lawrence vd., 2010), Facebook içeriklerini (bkz. Bakshy vd., 2015 ve Quattrocio vd., 2016) ve diğer sosyal medya ortamlarını seçerken yalnızca kendi düşünce ve ilgi alanlarıyla eşleşen içeriklere ulaşmayı tercih ettiğini göstermiştir. Bu yönüyle, seçici maruz kalma, yankı odalarının sosyal medyada nasıl kolayca var olup sürdürüldüğünü bir ölçüde açıklamaktadır.

Diğer taraftan, seçici maruz kalma geleneksel veya yeni medya ortamları dışında da yaşanmaktadır. İnsanlar kendi politik görüş, kültür ve ilgilerine yakın kişilerle iletişim kurma eğilimindedir. Bu ise kişilerarası iletişim süreçlerinde maruz kalınan fikirlerin homojenliğini artırmaktadır. Aynı şekilde, insanlar okudukları gazeteleri, izledikleri televizyon ve radyo kanallarını da kendi görüş ve ilgilerine göre seçmektedir. Ancak, Sean A. Munson ve arkadaşlarının da dediği gibi, geleneksel medyada seçenekler daha az olduğu için insanların internetteki kadar tercih yapma şansı yoktur. Böylece, az sayıda medya kanalının bulunduğu bir ortamda, ana akım kanallar haberleri yeterince çeşitlilik içerecek şekilde yayınlayabilmekte, bu ise izleyicinin kendisine aykırı görüşleri içeren programlara az da olsa maruz kalmasına yol açmaktadır (2013: 420). İnternet ortamında çok sayıda seçenek olması ise kullanıcıların interneti kendi ihtiyaçlarına uygun şekilde kişiselleştirmelerini

gerekli kılmaktadır. Kişiselleştirme süreci, aynı zamanda, internetin hiçbir karşıt görüşe maruz kalmadan kullanılabilmesini mümkün kılmakta, Stefanie Walter ve arkadaşlarının (2018) ifadesiyle, kullanıcıları diyaloga ve eleştirel düşünceye değil, mevcut fikirleri pekiştiren ortak bir referans çerçevesinden oluşan yankı odalarına yönlendirmektedir (s. 205). Bilişsel çelişkidenden kaçınmaktan yankı odalarının oluşumuna dek uzanan bu süreç, Matteo Cinelli ve arkadaşlarına (2020) göre, sosyal medyadaki yankı odalarının kök nedeni olabilir.

c. Homofili

Yankı odalarının ortaya çıkmasına yol açan faktörlerden biri de seçici maruz kalmayla yakından bağlantılı bir durum olan homofildir. Homofili, insanların bir yönüyle kendine benzeyen kişilerle sosyal bağlar kurma eğilimi olarak tanımlanmaktadır (McPherson ve Smith-Lovin, 1987: 370). Bu kavramla, bazı sosyolojik, ekonomik, genetik veya diğer düzlemlerde benzerlik taşıyan bireylerin etkileşime girme veya sosyal bağlar kurma olasılığının daha yüksek olduğu anlatılmaktadır (Blex ve Yasseri, 2020: 1).

Miller McPherson ve arkadaşları (2001), homofilin iki şekilde görülebileceğini söylemiştir. Bunlardan biri, ırk, cinsiyet, yaş gibi demografik özelliklere veya eğitim ve din gibi edinilmiş özelliklere dayalı statü temelli homofili, diğeri ise insanların değer, tutum ve düşüncelerine dayalı değer temelli homofildir (s. 419). Her iki homofili türü de kişilerin gerek fiziksel gerekse sanal dünyadaki sosyal çevrelerinin şekillenmesinde önemli rol oynamaktadır. Zira, sosyal medya kullanıcıları seçici maruz kalma eğilimleri nedeniyle kendi düşünce sistemlerini doğrulayan sitelere yönelirken, aynı zamanda kendi düşüncelerini paylaşan kişilere de yönelmekte ve bu sitelerdeki kişilerle homofilik topluluklar kurmaktadır. Kişinin zamanını en yüksek sosyal doyum sağlayacak şekilde geçirmesini mümkün kılan bu eğilim tartışmalı konular söz konusu olduğunda kolayca yankı odaları oluşturabilmektedir. Özellikle politik alandaki homofilik eğilimler "ideolojik yankı odalarının temeli" (Del Valle ve Borge, 2018: 1716) olarak görülmektedir. Dolayısıyla, homofilik bağların "yankı odalarının yapıtaşları" (Boutyline ve Willer, 2017: 559) olduğu söylenebilir.

Yankı Odalarının Özellikleri

Gerçek veya sanal ortamdaki bir topluluğu yankı odası yapan özellikler konusunda genel bir uzlaşıya varıldığı söylenemez. Araştırmacıların yankı odalarının tespitinde ölçüt olarak kullandığı özellikler arasında karşıt görüşlere maruz kalmamak (Dubois ve Blank, 2018), tartışmalı konuların varlığı (Cinelli vd., t.y.; Barberá, 2020) ve homojenlik (Stegmann vd., ty) bulunmaktadır. Bohan Jiang ve arkadaşları (2021) da yankı odalarının ortak özelliklerini yanlış bilgilerin ve komplo teorilerinin yayılması, sosyal eğilimlerin yaratılması, siyasi kutuplaşma ve kullanıcıların birbirlerinin duygularından etkilenmesi olarak sıralamıştır (s. 4). Bu açıklamaların tümü yankı odalarının farklı yönlerini vurgulamakla birlikte, yankı odalarının siyasi iletişim ortamlarıyla sınırlı olmaması ve yanlış bilgi yahut komplo teorilerinin dolaşımını içermeyebileceği göz önünde bulundurularak bu çalışmada yankı odalarının başlıca özellikleri aşağıdaki yedi başlık altında sıralanmıştır:

a. Bilgi çeşitliliğinde azalma

Yankı odalarının en belirgin özelliğinin üyelerini bir araya getiren konuya ilişkin bilgi akışındaki çeşitliliğin azalması olduğu söylenebilir. Bu durum, grup üyelerinin yalnızca kendi görüşlerine benzer kişilerden gelen bilgilere maruz kalıp onaylanmayan kaynaklardan gelen bilgileri göz ardı etmesiyle bağlantılıdır. Bilgi kaynakları sayısal olarak fazla olsa bile, tutum olarak çeşitlilik taşımaması, grup üyelerinin alternatif görüşlerden etkilenerek kendi görüşlerini sorgulama imkânını sınırlandırmakta, mevcut görüşlerini sürekli yeniden doğrulayıp pekiştiren bir sarmal yaratmaktadır.

Bilgi çeşitliliğinde azalma, mevcut düşünceleri destekleyen bilgileri aramaya yönelik eğilimi artırmakta ve grup düşüncesini kolaylaştırmaktadır (Kitchens vd., 2020: 1622). Bu iki sonuç da yankı odalarının varlığı için gereklidir. Zira, Nguyen'in dediği gibi, yankı odaları epistemik topluluklardır

(2018, 2020). Grubun üzerinde şekillendiği epistemin, yani bilginin devamlılığı, grubun varlığını sürdürme açısından kritik önemdedir. Bunu sağlamak için, Breno R. G. Santos'un (2021) ifadesiyle, üye olmayanlardan gelen epistemik girdiler üyelerden gelen girdiler lehine reddedilir veya dışlanır (s. 110). Dışlama, karşıt epistemik kaynakların sistematik olarak manipüle edilmesi ve gözden düşürülmesiyle gerçekleşir (Nguyen, 2020: 141). Böylece, grup üyeleri yalnızca mevcut düşünceleriyle uyumlu bilgi kaynaklarından beslenir. Bu tür bilgi kaynaklarının sayısının fazla oluşu da sonucu değiştirmez. Zira, Elizabeth Dubois ve Grant Blank'ın ifadesiyle, fikir ve bilgilerin serbestçe dolaşmadığı, yalnızca hemfikir olunan bilgilerle karşılaşılacak bir ortamda insanlar en iyi ihtimalle yanlış bilgilendirilmektedir; en kötü ihtimalle de bilinçli olarak cahildir (2018: 729).

b. Homojenlik

Yankı odaları, benzer görüşteki insanların bir araya geldiği homojen ortamlardır. Moh Gandhi Amanullah ve Syahrur Marta Dwisusilo (2018), bu tür toplulukları fan gruplarına, böyle bir gruba giriş de kişinin sadece sevdiği şeylerle dolu bir odaya girmesine benzetmiştir. Kişiler, bu odada sadece beğendiği veya tercih ettiği düşünceleri duymakta, hissetmekte ve görmektedir. Görünürde farklı ses, bilgi, görüş ve tartışmalar duysa da bunların tümü özünde aynıdır (s. 97-8).

Yankı odalarının grubu bir araya getiren konudaki homojen yaklaşımı, sürekli benzer görüşlerin seslendirilmesine, böylece grubun ortak görüşünün aktif olarak pekişmesine yol açar. Zaten, yankı odaları, Majid Khosravinik'in (2017) ifadesiyle, yeni fikirlere veya eleştirel görüşlere yer vermeyen, onun yerine grup üyelerinin aynı düşüncüyü etkili bir şekilde tekrarladığı bir ortamı ifade eder (s. 65). Norbert Schwarz ve arkadaşlarının (2007) dediği gibi, bir bilgi ne kadar sık tekrarlanırsa bireylerin o bilgidaki mesajı işlemesi o kadar kolaylaşır, mesajın tanındığı ve kabul edilme ihtimali o kadar artar (s. 146). Yankı odalarında da sürekli tekrar edilen düşünce pekişmekte, kabul oranı artmakta ve grup üyelerince sorgulanma ihtimali azalmaktadır.

Katılımcılarının aynı fikirde olma eğiliminin bulunduğu gruplar o ortamda paylaşılan bilgilerin eleştirel olarak değerlendirilmesini engeller. Florian Justwan ve arkadaşları (2018), siyasi yankı odalarındaki tek sesliliği ideolojik çeşitliliği bulunan ortamlarla karşılaştırmış ve yankı odalarındaki kişilerin desteklediği siyasi parti ve düşüncelere aykırı tezlerle karşılaşma ihtimalinin diğer ortamlardakinden çok daha az olduğunu tespit etmiştir. Olması gereken ise kişinin desteklediği siyasi partiyle ilgili hem olumlu hem de olumsuz düşüncelerinin bulunmasıdır. İdeolojik çeşitlilik içeren ortamlarda karşıt tezlerin bulunma potansiyeli vardır. Böyle bir ortamda kişi birçok konuyu içinden tartışacak, hatta kararsız kalabilecektir. Aynı zamanda, güncel olaylara ilişkin farklı haber ve bilgilere maruz kalması kişiye mevcut tutumlarını yeniden değerlendirme imkânı verecektir (s. 429-30).

c. Grup düşüncesinin oluşması

Grup içinde aynı görüşü doğrulayan büyük miktarda bilgiye maruz kaldığında bireyin düşünceleri pekişir. Düşünce sistemi karşılaştığı herhangi bir karşıt görüşü otomatikman reddetme ve çürütmeyi hedeflemeye başlar. Bireyin kendi düşüncesi yavaş yavaş kaybolur, onun yerini Irving Janis'in "grup düşüncesi" olarak nitelendirdiği düşünme şekli alır. Janis'in ifadesiyle, grup düşüncesi, grup üyelerinin "alternatif eylem biçimlerini gerçekçi olarak değerlendirme motivasyonlarını yok eder" (1991: 237). Böylece, birey, birbirini doğrulayan fikirlerin sürekli dolaşımında olduğu, kendini giderek güçlendiren, içsel olarak tutarlı, ancak aslında yanıltıcı bir epistemik yapının içine girmiş (Nguyen, 2020) ve bu yapı içinde kendisinin ve grubun düşüncelerini sorgulama ihtimali azalmıştır.

d. Farklı gruplardan izolasyon

Yankı odası niteliği gösteren gruplarda «bireyler birbirine odaklanmış, toplumun geri kalanından uzaklaşmış, kendi ilgi ve endişelerine karşı aşırı duyarlı hale gelmiş (O'Hara ve Stevens, 2015: 415), Kenneth J. Gergen'in "monadik yığınlar" olarak adlandırdığı bir topluluğa dönüşmüştür.

Jamieson ve Cappella'ya (2008) göre, üyelerinin karşıt görüşleri savunan kaynaklardan uzaklaşması yankı odaları için önemlidir. Ancak, böyle bir dünyada bile grup üyeleri karşıt görüşlere maruz kalabilir (s. 2008). Bu durumda, grup üyeleri dış sesleri duyduklarında dahi düşünce sistemlerinin bu tür entelektüel "saldırlara" karşı hazırlıklı olması nedeniyle görüşleri değişmez (Nguyen, 2018). Hatta, Shanto Iyengar ve Kyu S. Hahn'a göre, farklı görüşlere maruz kalmaları mevcut fikirlerini daha da pekiştirebilir (2009: 34).

e. Gruba aşırı güven

Kişi bir yankı odasına girdikten sonra, Nguyen'e göre, o ortamın mekanizmalarına tabi olmaya başlar. Yankı odasının bireyin üzerindeki ilk etkilerden biri grup üyelerine güvenin artmasıdır. Bilgi çeşitliliğindeki azalma ve iç grup-dış grup arasındaki güven eşitsizliği nedeniyle bireyin gruba duyduğu güven gerçek hayattakinden fazla olacaktır. Epistemik açıdan sağlıklı bir ortamda, bilgi kaynaklarının çeşitliliği nedeniyle, insanlara, hatta en sevilen lidere bile duyulacak güvenin bir üst sınırı varken yankı odalarında bu üst sınır kaybolur (2018). Diğer taraftan, güven seviyesinin sağlıklı iletişim sınırlarını aştığı böyle bir ortam katılımcının sosyal ihtiyaçları açısından oldukça doyurucudur.

f. Güven manipülasyonu

Yankı odaları, belli konulardaki kabul ve retler temelinde şekillenmekte, bu kabul ve retler üzerinden iç grup-dış grup ayrımı ortaya çıkmaktadır. Nguyen'e (2020) göre, yankı odalarının temelini iç grupla dış grup arasındaki güven eşitsizliği oluşturmaktadır. Nguyen'in "güven manipülasyonu" olarak adlandırdığı bu eşitsizlik sonucunda grup içindekilere yönelik güven duygusu kendiliğinden oluşurken grup dışındakiler, dolayısıyla onaylanmayan kaynaklardan gelen bilgiler itibarsızlaştırılır. Nguyen, "epistemik itibarsızlaştırma" olarak tanımladığı bu durumu üye olmayanlara güvenilmez, kötü niyetli, sahtekar gibi niteliklerin yüklenmesi şeklinde açıklamaktadır. İç gruba kendiliğinden güvenle dış gruba yönelik epistemik itibarsızlaştırma birbirini beslemekte, dışarıdakilerin güvenilmezliği ölçüsünde içeridekilerin grup düşüncesine bağlılığı artmaktadır. Bu iki grup arasında güven eşitsizliği sağlandıktan sonra, içerideki "güvenilir" kişiler dışarıdakilerin düşüncelerini epistemik olarak küçümsemektedir (2020).

Güven manipülasyonunun sağlandığı bir ortamda, grup üyeleri, muhalif görüşlerle karşılaşsa bile, Natascha Rietdijk'in (2021) ifadesiyle, söyleyene güvenmedikleri için o görüşleri ya görmezden gelmekte ya da onlara karşı çıkmaktadır. Hatta, grup üyeleri karşı çıktıkları görüşleri itibarsızlaştırmak için internette aktif olarak arayabilmektedir. Bu ortamda asıl korkutucu olan ise üyelerin karşıt görüşlerin kanıtlarına karşı büyük direnç göstermesidir (s. 3 ve 4). Grup üyeleri, karşıt görüştekileri kandırılmış, dengesiz veya büsbütün kötü, en iyi halde taraflı ve yanlış bilgilendirilmiş kişiler olarak görmekte ve düşüncelerini ciddiye almamaktadır (Benjamin, 2021: 41). Doğal olarak, bu güven eşitsizliği bir yandan grup düşüncesine yönelik eleştiri, özeleştiri ve değişim imkânını ortadan kaldırırken diğer yandan iç ve dış grup arasındaki ayrımı pekiştirmektedir. Böyle bir ortamdaki kişileri, Étienne Brown (2019: 52) dışarıdan gelen argümanların ikna ediciliğini önlemek için epistemik itibarsızlaştırmayla uğraşan bilgi holiganlarına, yankı odalarını da birer holigan imalathanesine benzetmiştir.

g. Gruptan çıkışın zorluğu

Kişinin içine hapsediği bir yankı odasından nasıl çıkacağı önemli bir sorudur. Nguyen, bir kişinin yankı odasında olduğunu fark etme ihtimalinin zayıf, oradan kaçışının ise oldukça zor olduğunu söylemiştir. Yankı odalarını fark etmek ve onlardan kaçmak, bir üyenin epistemik geçmişiyle ilişkisinin radikal bir şekilde yeniden yapılanmasını gerektirir. Bu ise, birbirimizden makul olarak bekleyebileceğimizden çok daha zor bir süreç olabilir (2020). Dahası, kişi bir yankı odasında sıkışıp kaldığını hissetse bile, karşısında Elisabeth Noelle-Neumann'ın "susunluk sarmalı" olarak nitelendirdiği olguyu bulabilir. Susunluk sarmalı kuramına göre, insanlar sosyal izolasyondan

korktukları için azınlıkta olduğunu düşündükleri görüşlerini açıklamaya çekinir. Algılanmış çoğunluk görüşüyle egemen görüş olarak kendini kabul ettirir (Erdoğan ve Alemdar, 2005: 203). Yankı odalarında da çoğunluğun görüşünden sapan görüşlerin dile getirilmesinden kaçınılan bir suskunluk sarmalı hâkim olabilir (Walter vd., 2018: 205-6). Kişinin yankı odasındaki egemen görüşe karşı çıkması en iyi durumda sosyal izolasyon yaşamasına yol açabilecektir.

Yankı Odalarının Toplumsal Etkileri

Yankı odalarının toplum nezdinde yaratabileceği başlıca etkiler şu şekilde özetlenebilir:

a. Kutuplaşma

Yankı odalarının topluluklar üzerinde kutuplaşma etkisi yarattığı tespit edilmiştir (bkz. Sunstein, 2009; Jamieson ve Capella, 2008; Cinelli vd., 2020). Grup kutuplaşması kavramı, "bir gruptaki bireylerin aynı şeylere çok yüksek bir güvenle inanma veya inanmama eğiliminde olduğu bir durumu ifade eder" (Boyd, 2019: 63). Brent Kitchens ve arkadaşları (2020), sosyal kutuplaşma, tutum kutuplaşması ve duygusal kutuplaşma olmak üzere üç tür kutuplaşmanın bulunduğunu tespit etmiştir. Sosyal kutuplaşma, insanların kendileriyle benzer düşünen kişilerle sosyal ilişkileri sürdürme tercihinde olduğu gibi belli etkileşim ve aidiyet kalıplarında kendini gösterirken tutum kutuplaşması düşünce ve tutumlardaki ayrışmayı ifade eder. Tutum kutuplaşmasının bir örneği, insanların kendi ideolojik görüşlerine uygun bilgi kaynaklarına daha fazla güvenip onları daha fazla tüketme eğiliminde olmalarıdır. Son olarak, duygusal kutuplaşma, sosyal bir kimlik olarak partizanlıktan kaynaklanan ve karşıt siyasi partilerden bireyler arasındaki husumet olarak kendini gösteren kutuplaşmadır (s. 1624). Bütün kutuplaşmalarda tartışma konuları ne kadar karmaşık olursa olsun kutupların her birinin kendi içindeki ince çizgiler bulanıklaşmakta ve karmaşık soruların cevapları "lehte" ya da "aleyhte" olacak şekilde iki uca kaymaktadır (Pedersen: 2019: 1).

Yankı odalarının kutuplaşmayı artırma eğilimi, muhalif görüşlere yer verilmemesi nedeniyle grubun ortak görüşünü sürekli güçlendirmesinden kaynaklanır. Cinelli ve arkadaşlarına (2020) göre, yankı odasının işleyişi grup içindeki bir görüşü güçlendiren bir mekanizma olarak tüm grubu daha uç konumlara sürükleyebilir (s. 1). Bu süreçte, bir fikre karşı zayıf bir eğilimi olan bireyler bile o fikrin daha radikal versiyonlarına yüksek sesle maruz kalmakta ve giderek kararsızlıkları ortadan kalkmaktadır (Pedersen, 2019: 1). Özellikle dijital ortamın anonimliğe izin veren yapısı hem grup içindeki bireyin hem de grubun anonimliğini koruyarak daha aşırı tutum almasını mümkün kılmaktadır. Kyle Dheric Miguel'e göre, yankı odalarında katılımcıların sosyal kabul görmek amacıyla grubu daha kutuplaşmış hale getirmeleri de muhtemeldir (2019: 35). Dahası, Geschke ve arkadaşlarının (2019: 130) dediği gibi, giderek radikalleşen ideolojik çevrimiçi gruplar bir noktada hedeflerine ulaşmak için gerçek hayatta şiddete ve terör eylemlerine başvurabilmektedir.

b. Demokrasiye tehdit oluşturma

Yankı odalarının farklı görüşlerden kişi ve gruplar arasındaki müzakere sürecini engellediği düşünülmektedir. Grup içinde aykırı görüşlere yer verilmemesi, aynı bakış açısının sürekli tekrarlanarak kimi kez radikalleşmesi ve grubun dış dünyadan izolasyonu karşıt görüşlerle karşılaşma ihtimalini azaltmaktadır. Böyle bir yapılanma, Matteo Cinelli ve arkadaşlarına (2020) göre, "gerçeklerin algılanma şeklini değiştirerek demokratik tartışma sürecini engelleyebilir" (s. 1). Zira demokratik tartışma ortamları farklı fikirlerin karşılaşmasını gerektirir ve demokratik fikir akışı, Morini ve arkadaşlarının (2021) ifadesiyle "tez-antitez-sentez şeklinde gerçekleşir" (s. 2). Hemfikir olunmayan görüşlere maruz kalmamak "antitez" aşamasını ortadan kaldırıp kendini doğrulayan bir fikir akışına maruz kalmak anlamına gelmekte, bu ise, siyasi yankı odaları durumunda tutum ikilemini, yani kararsızlığı ortadan kaldırarak demokratik sistemi olumsuz etkilemektedir.

İdeolojik homojenlik gösteren yankı odalarının tutum ikilemini azalttığını ileri süren Florian Justwan ve arkadaşları (2018), ikilemi "kişinin bir tutum nesnesine ilişkin birbirine alternatif

düşünceleri onaylaması" olarak tanımlamıştır. Bir kişi, belli bir konuda hem olumlu hem de olumsuz görüşlere sahipse ikilem içinde demektir. Siyasi ikilemleri olmayan kişiler muhtemelen daha az karşıt görüşe maruz kalmıştır ve destekledikleri parti konusunda daha güçlü duygulara sahiptir. Aslında yaygın durum siyasi ikilem içinde olmaktır. İnsanların bir parti konusundaki görüşlerinin yalnızca olumlu veya yalnızca olumsuz olduğu durumlar çok nadirdir. Yankı odaları işte bu ikilemi, yani tartıp biçme aşamasını ortadan kaldırmaktadır (s. 425, 429). Bu ise siyasi tercihlerin farklı argümanları değerlendirmeksizin, daha çok grup düşüncesi doğrultusunda yapılmasına neden olmaktadır.

Farklı görüşlerin yoğun olarak tartışıldığı bir ortam, Munson ve arkadaşlarına (2013) göre, demokrasinin olmazsa olmazıdır. İnsanların yalnızca kendi görüşlerine uygun politik haber veya tartışmalara maruz kaldığı bir ortamda ise böyle bir tartışma gerçekleşmeyecek, aksine benzer düşünen gruplar kutuplaşma eğilimi gösterecektir. Dahası, farklı görüşlere maruz kalmak insanlara bir kararın tüm sonuçları üzerine düşünme imkânı verecek ve toplumlar tüm kademelerdeki yöneticileri için daha sağlıklı seçimler yapabilecektir (s. 420).

c. Yanlış bilgilerin ve sahte haberlerin yayılmasını kolaylaştırma

Yankı odalarının etkilerinden biri de yanlış bilgilerin ve sahte haberlerin üretim ve yayılımını kolaylaştırmasıdır. Yanlış bilgilerin ve sahte haberlerin yayılması internet öncesi dönemde de yaşanmakla birlikte, internet ortamında anonim bir kimliğin arkasına saklanarak üretilebilmeleri mümkün olmuş, "yanlış bilgileri kasıtlı olarak dağıtmaya yönelik" (Krafft vd., 2020: 196) algoritmalar ve yankı odaları gibi yapılar üzerinden yayımları hızlanmıştır. Öyle ki, Michela Del Vicario'nun (2016: 15) verdiği bilgiye göre, 2013 Dünya Ekonomik Forumu, internet üzerinden yanlış bilgilendirmeyi topluma yönelik en büyük tehditlerden biri olarak göstermiştir.

Alternatif bakış açılarına ve grup düşüncesine aykırı kanıtlara kapalı olması yankı odalarını sahte haberlerin ve yanlış bilgilerin yayılma merkezlerinden biri haline getirmektedir. Yankı odasındaki kişilerin gruba aşırı güven duyması, grupta öğrendiği bilgi ve haberlere doğruluklarını araştırmadan inanmasına neden olmaktadır. Armineh Nourbakhsh ve arkadaşlarına (2017) göre, yanlış bir bilgi yetkili kaynaklar tarafından çürütülse ve o bilgiyi yayanlar hatasını kabul etse bile, yankı odasının karşıt görüşlere kapalı yapısı nedeniyle yanlış bilgilerin yayılması devam edebilmektedir (s. 1). Zira, yankı odasındaki kişiler için bilginin doğruluğuna ilişkin kanıtlar değil, kaynağın grubun düşüncelerine uygun olup olmadığı önemlidir.

Kişilerin karşısına çıkan bilgileri doğrulama yanlılığına düşmeden araştırması kolay bir durum değildir. Özellikle internet ortamında aşırı bilgiye maruz kalınması, insanın dikkat kapasitesinin sınırlı olması, popüler olanla ilgilenme eğilimi ve sosyal ortamlardaki bilgilere güvenme yatkinliği karşılaşılan bilgilerin gerçekliğinin kontrol edilmesini zorlaştırmaktadır (Shao vd., 2017: 2). Bu zorluk, kişiyi yankı odalarındaki yanlış bilgilere karşı savunmasız bırakmakta, yankı odalarının yanlış bilgileri viral hale getirmesini, toplumun da yankı odaları üzerinden manipülasyonunu mümkün kılmaktadır. Özellikle, yayılan bilgi ve haberlerin insan ve toplum yaşamını, ekonomiyi, sağlığı, siyaseti ilgilendirmesi durumunda bu tür bilgi ve haberlerin toplum üzerindeki olumsuz etkisi artmaktadır.

d. Sapkın davranışın normalleştirilmesi

Suç davranışı esas olarak yakın ilişkilerin bulunduğu gruplarda öğrenilir (Sutherland, 1947: 6). Günümüzde, yakın ilişkilerin sosyal medya üzerinden kurulması suç davranışını öğrenmeyi ve meşrulaştırmayı da kolaylaştırmaktadır. Grup içi ilişkilerin yoğunluğu da suçu öğrenme sürecini etkilemektedir. Dana L. Haynie'nin (2001) belirttiği üzere, suça eğilimli akran gruplarından oluşan ağlardaki ilişkiler yoğun olduğu zaman, ağ üyeleri suça karışmaya yatkin tanımlara ve davranış kalıplarına daha fazla maruz kalmaktadır (s. 1049). Yankı odaları da yoğun ilişkilerin yaşandığı bir ortam olarak suç davranışlarının normalleştirilmesine katkıda bulunma riski taşımaktadır.

Siber ve geleneksel suçlarda gerçek ve sanal akran grupları üzerinden sosyal öğrenme

sürecinde meydana gelen doğrudan ve dolaylı farkları araştıran Brooke Miller ve Robert G. Morris (2016) sanal ekran ilişkilerinin belli sapkın davranış türlerini açıklamada geleneksel ekran grupları kadar önemli olabileceğini ortaya koymuştur.

Yankı Odası Etkisine Farklı Yaklaşımlar

İnternette insanların bir araya gelerek yankı odaları oluşturduğu ve bunun demokrasiyi tehdit eden bir boyuta ulaştığı tezi bu çalışmada görüşlerine yer verilen birçok araştırmacı (bkz. Cinelli vd., 2020; Jamieson ve Cappella, 2008; Nguyen, 2018 ve 2020; Pariser, 2011; Rietdijk, 2021; Santos, 2021; Sunstein, 2001) tarafından kabul edilmekle birlikte, bu teze tümünden veya kısmen karşı çıkan araştırmacılar da bulunmaktadır. Karşı çıkan araştırmacıların konuya ilişkin başlıca tezleri yankı odası etkisinin abartıldığı (Dubois ve Blank, 2018), iddia edilenin aksine, sosyal medyanın kullanıcılarına politik konuları tartışabilecekleri heterojen gruplara erişim imkânı verdiği (Semaan vd., 2014), sosyal medya kullanımının kullanıcıların ilişkilerindeki çeşitliliği artırdığı (Lee-Won vd., 2014) ve yankı odalarının içinde çok sayıda muhalif görüş bulunduğu (Bright vd., 2020) şeklinde sıralanabilir.

Yankı odası tezine ilişkin yaklaşımlar arasındaki önemli farklılıklar Ludovic Terren ve Rosa Borge'u konuyla ilgili çalışmalarını sınıflandırmaya yöneltmiştir. Terren ve Borge (2021: 112), sosyal medyada yankı odalarının varlığını araştıran 55 çalışma üzerinde sistematik bir inceleme yapmış, bu inceleme sonunda sosyal medyada yankı odalarının bulunduğu hipotezinin ağırlıklı olarak desteklendiğini tespit etmiştir. Yazarların önerisi, yankı odası ve filtre balonu metaforlarının ötesine geçerek düşüncelerin daha çok pekiştiği ve karşıt bilgilerin azaldığı ortamların kutuplaşmanın muhtemel kaynağı olduğuna dikkat edilmesi gerektiği şeklindedir.

SONUÇ VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Günümüzdeki anlamıyla yankı odaları bloglar, forumlar, sosyal medya siteleri gibi dijital ortamlardaki gruplaşmalarla birlikte ortaya çıkmıştır. Kişiselleştirme imkânı veren algoritmaların da etkisiyle, internet kullanıcıları görmek istemediklerini görmeme, duymak istemediklerini duymama, dolayısıyla kendi kurdukları sanal dünyada farklı seslere kendilerini kapatma imkânı bulmuştur. Dolayısıyla, yankı odalarının oluşup varlığını sürdürmesinde dijital ekosistemin etkili olduğu kabul edilmektedir.

Diğer taraftan, dış seslere kapalı iletişim ortamları olarak yankı odalarına ilişkin endişeler internet teknolojilerinin öncesine uzanmaktadır. Sandra C. Matz'ın (2021) dediği gibi, yankı odaları, bir kişiyi belirli bir içerik türüne seçici olarak maruz bırakarak hayat deneyimini ve dünya görüşünü daraltan herhangi bir mekanizmayla ilgili olabilir (s. 1). Akademik tartışmalarda (bkz. Boutyline ve Willer, 2017; Barberá, 2020; Colleoni vd., 2014; Dahlgren, 2020; Dubois ve Blank, 2018; Vaccari vd., 2016) yankı odaları daha çok siyasi bağlamda ele alınmışsa da iç grup-dış grup ayrımı yaratarak kendini farklı seslere kapatan ve iç gruba yönelik eleştiri mekanizmasının işletilmediği kapalı iletişim ortamları yalnızca siyaset alanıyla sınırlı değildir. Toplumsal yaşamın her alanında düşünce veya ilgileri açısından homojen kişilerden oluşan ve homofiliyle beslenen yankı odaları bulunmaktadır.

Hangi alanda ortaya çıkarsa çıksın, alternatif görüşlere kapalı olması, dolayısıyla farklılıkları dışlaması ve kişinin mevcut düşüncelerini sorgulama imkânını kısıtlaması nedeniyle yankı odalarının toplumsal diyalog ve uyum açısından olumsuz etkilerinin bulunduğu açıktır. Bu etkileri azaltmak üzere önerilen çözüm yolları aşağıdaki başlıklar altında toplanabilir:

a. Yankı Odasının Tespiti: Yankı odalarının etkilerini azaltmanın ilk adımı varlığının tespit edilmesidir (Morini vd., 2021: 2). Bu adım özellikle yasadışı faaliyetlere yönelik grupların tespiti açısından önem taşımaktadır. Kişinin içinde bulunduğu ortamın yankı odası özelliği gösterdiğini fark etmesi ve bu tür ortamlardan kaçınabilmesi için bu olgunun işleyişini olası sonuçlarıyla birlikte ele alan eğitim programları düzenlenmesi konunun akademik tartışmaların ötesine geçerek kamusal

tartışmanın bir parçası haline getirilmesinde etkili olabilecektir. Bu doğrultuda, yankı odalarının varlığına ilişkin farkındalığı sağlayacak dijital medya okuryazarlığı eğitiminin yaygınlaştırılması büyük önem taşımaktadır.

b. Farklı görüşlere maruz bırakmak: Sunstein'in yankı odalarının ortadan kalkmasına yönelik önerisi insanların önceden seçmedikleri bilgilere maruz kalmaları şeklindedir. Sunstein'e (2004) göre, insanlar seçmedikleri materyallerle karşılaştıklarında ilgi alanları, hatta görüşleri değişecek ya da en azından toplumdaki diğer insanların ne düşündüğü konusunda daha fazla fikir sahibi olacaktır. Bu yüzden, seçmediği konu ve bakış açılarını içeren bu beklenmedik maruz kalmalar demokrasinin, hatta özgürlüğün merkezinde yer almaktadır (s. 58-9). R. Kelly Garrett ve Paul Resnick (2011) ise karşıt bakış açılarına maruz kalmanın üç yönde toplumsal fayda sağlayacağını söylemiştir. Bunlardan ilki, kişinin karşıt tutum ve düşüncelere hoşgörüsünün artmasıdır. İkincisi, kişilerin kendi görüşlerinin gerçek popülaritesini daha iyi değerlendirebilmesidir. Bu ise karşıtı oldukları görüşlerin de meşru olduğunu kabul etmelerine yardımcı olabilir. Zira, insanların, özellikle azınlık grupların kendi görüşlerinin gerçekte olduğundan daha fazla desteklendiğini düşünme eğilimi vardır. Üçüncüsü, farklı görüşlerle ilgili deneyimin artması kutuplaşmayı önleyebilir (s. 109). Diğer taraftan, birçok araştırmada (bkz. Iyengar ve Hahn, 2009; Nguyen, 2018; Martinez ve Tenev, 2020) farklı görüşlere maruz kalmanın mevcut fikirleri daha da pekiştirdiği tespit edilmiştir. Bunun nedeni, insanların kendi fikirlerinin yanlış olduğunu kabul etmesinin oldukça zor olmasıdır. Miriam Fernandez ve Alejandro Bellogin'e göre, insanlar, sahip oldukları bilgilerin yanlış veya yanıltıcı olduğunu öğrendikten sonra bile düşüncelerini değiştirmemek için mücadele etme eğilimindedir (2020: 2). Dahası, bazı radikal grupların kendi görüşlerini daha da pekiştirmek için muhalif görüşleri araştırdıkları tespit edilmiştir (Wojcieszak: 2010: 651). Karma tutuma sahip gruplarda ise çeşitli görüşlere maruz kalmak kutuplaşmayı azaltma etkisi göstermektedir (Williams vd., 2015). Karşıt görüşlerle karşılaşmanın yaratabileceği radikalleşme riskini göz önünde bulunduran Elisabeth Lex ve arkadaşları (2018), sosyal medyada karşıt görüşlerin kullanıcılar tarafından "doğru zamanda" görülmesini sağlamaya yönelik bir haber akışı modeli sunmuştur. R. Kelly Garrett ve Paul Resnick (2011) de doğru ortamda doğru kişilere doğru ve karşıt bilgileri sunan haber servislerinin başarılı olma potansiyelinin yüksek olduğunu tespit etmiştir (s. 110).

c. Dış grupla etkileşimin sağlanması: Dış gruplara maruz kalmanın hoşgörüyü, ılımlı siyasi görüşlere ve dış gruplarla ilişki kurmaya daha fazla istekli olmaya yol açacağını ortaya koyan geniş bir literatür bulunmaktadır (Shmargad ve Klar, 2019: 2289). Pettigrew ve arkadaşları (2011), bir dış grubun üyeleriyle uzun süreli etkileşim kurmaya bile gerek kalmadan sadece bir süre maruz kalmanın bile o gruba yönelik önyargıların azalması ve güvenin artması için yeterli olabileceğini ortaya koymuştur.

d. Algoritmik düzenlemeler yapılması: Birçok araştırmacı, yankı odalarının etkisini azaltmak için bilgi çeşitliliğini artıran, bireyleri zorunlu bilgilere maruz kalmaya teşvik eden veya görüntüledikleri iletilerin kutuplaşma derecesi hakkında geri bildirim veren yeni arayüzlerin tasarımını önermiştir (Jeon vd., 2021: 472:2). Bu araştırmacılardan Abdullah Ar Rafee, sosyal medya platformlarının algoritmalarında yanlış ve yanıltıcı bilgilerin yayılmasını engellemeye yönelik değişiklikler yapılmasını önermiştir. Rafee'ye (2020) göre, sosyal medyada "bu öge sahte haber olarak işaretlendi" gibi küçük bildirimler bile insanların tükettikleri içeriği yeniden kontrol etmelerini sağlayacaktır. Ayrıca, sosyal medya şirketlerinin platform tasarımları, güvenlik açıkları, reklam modelleri ve müşteri verilerini nasıl kullandıkları konusunda daha şeffaf olması gerekmektedir (s. 185). Huyen Nguyen ve arkadaşları da yankı odalarını alt üst edecek öneriler yoluyla içerik çeşitliliği sağlayacak algoritmaların tasarlanabileceğini söylemiştir. Okunacak tweet, takip edilecek kullanıcı veya ziyaret edilecek web sayfası şeklinde önerilecek bu içerikler yankı odalarının üyelerine çeşitlilik içeren bakış açıları ve bilgiler getirecek şekilde düzenlenmelidir (2017). Mutlu Binark'ın önerisi, sosyal medya

platform sahiplerinin evrensel insan haklarına saygıyı merkeze almaya, algoritmalarını nasıl ürettiklerine ve işe koştuklarına ilişkin şeffaf ve hesap verici olmaya sürekli olarak çağrılması yönündedir (2017: 23). Diğer taraftan, algoritmalarda bu tür düzenlemeler yapılması içeriklerin serbest dolaşımının tehdit edilebileceği ve önerilen algoritmaların doğru veya etkili olmayabileceği yönünde endişelere yol açması nedeniyle tartışmalı bir konudur (Del Vicario, 2016).

İnternetin insan hayatında kapsadığı alanın giderek arttığı düşünüldüğünde, yankı odalarının ortadan kalkmasının veya etkilerini tümenden gidermenin henüz mümkün olmadığı açıktır. Bu nedenle, yukarıdaki çözüm önerileri yankı odası niteliği gösteren ortamların toplum üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmaya yöneliktir. Bu öneriler de tıpkı çalışmanın geri kalanı gibi üzerinde tartışılarak tamamlanmayı gerektiren bir çerçeve sunmayı amaçlamaktadır. Çalışma kapsamındaki eksiklikleri gidermeye yönelik her türlü tartışma yankı odalarını gündeme getirmesi nedeniyle alana ilişkin literatüre katkıda bulunacaktır.

<i>“COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” beyanları:</i>	
Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.	
<i>The following statements are made in the framework of “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Double-Blind Peer Review:	External-independent
<i>This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.</i>	

KAYNAKÇA

Amanullah, M. G. ve Dwisusilo, S. M. (2018). “Post-Truth and Echo Chamber Phenomena of Indonesian Social Media: Analysis of Political Contestation of Jokowi and Prabowo’s Supporters in Facebook”, International Conference on Language Phenomena in Multimodal Communication (KLUA 2018), 17-

19 Temmuz, Surabaya, Endonezya.

- Bağcan, S.; Savaş, S. ve Tunçay, E. (2021). Sosyal Medyada Demokrasiye Lider Müdahalesini Gözlemlemek: 2020 ABD Başkanlık Seçimleri'nde Trump ve Biden'ın Tweetlerinin İçerik ve Duygu Analizi Açısından İncelenmesi. *Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, 11(3), 1073-1097.
- Barberá, P. 2020. Social Media, Echo Chambers, and Political Polarization. (Editörler: N. Persily ve J. A. Tucker). *Social Media and Democracy: The State of the Field and Prospects for Reform* İçinde (s. 34-55). Cambridge: Cambridge University Press.
- Benjamin, E. (2021). Echo Chambers and Crisis Epistemology: A Reply to Santos. *Social Epistemology Review and Reply Collective*, 10(1), 41-47.
- Bensalah, M. (2021). Toward an Ethical Code of AI and Human Rights in Morocco. *Arribat- – International Journal of Human Rights*, 1(2), 187-203.
- Binark, M. (2017). Algoritmaların Yarattığı Yankı Odalarında Siyasal Katılım Olanığı ya da Olanaksızlığı. *Varlık Dergisi*, 0(1317), 19-23.
- Blex, C. ve Yasserli, T. (2020). Positive Algorithmic Bias Cannot Stop Fragmentation in Homophilic Networks. *The Journal of Mathematical Sociology*, 46(1), 80-97.
- Boutyline, A. ve Willer, R. (2017). The Social Structure of Political Echo Chambers: Variation in Ideological Homophily in Online Networks. *Political Psychology*, 38(3), 551-569.
- Boyd, K. (2019) Epistemically Pernicious Groups and the Groupstrapping Problem. *Social Epistemology*, 33(1), 61-73.
- Bright, J.; Marchal, N.; Ganesh, B. ve Rudinac, S. (2020). Echo Chambers Exist! (But they're Full of Opposing Views). <https://arxiv.org/ftp/arxiv/papers/2001/2001.11461.pdf> adresinden 16.06.2022 tarihinde erişildi.
- Brown, E. (2019). Civic Education in the Post-truth Era: Intellectual Virtues and the Epistemic Threats of Social Media. (Ed.: Macleod, C. ve Tappolet, C.). *Philosophical Perspectives on Moral and Civic Education* İçinde (s. 45-67). New York: Routledge.
- Bruns, A. (2019). It's Not the Technology, Stupid: How the 'Echo Chamber' and 'Filter Bubble' Metaphors Have Failed Us. *International Association for Media and Communication Research* İçinde (s. 1-12). eprints.qut.edu.au adresinden 16.06.2022 tarihinde erişildi.
- Chapman, T. (2019). Digital Democracy: Old Problems on New Devices?. *Digital Debates CyFy Journal Volume 06*, 46-51. Erişim Tarihi: 16 Haziran 2022, <https://www.orfonline.org/>
- Cinelli, M.; Morales, G. D. F.; Galeazzi, A.; Quattrociocchi, W. ve Starnini, M. (2020). Echo Chambers on Social Media: A Comparative Analysis. <https://arxiv.org/pdf/2004.09603.pdf> adresinden 16.06.2022 tarihinde erişildi.
- Colleoni, E.; Rozza, A. ve Arvidsson, A. (2014). Echo Chamber or Public Sphere? Predicting Political Orientation and Measuring Political Homophily in Twitter Using Big Data. *Journal of Communication*, 64(2), 317-332.
- Dahlgren, P. M. (2020). Media Echo Chambers: Selective Exposure and Confirmation Bias in Media Use, and its Consequences for Political Polarization, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İsveç: University of Gothenburg, Gothenburg.
- Del Valle, M. E. ve Bravo, R. B. (2018). Echo Chambers in Parliamentary Twitter Networks: The Catalan Case. *International Journal of Communication*, 12(21), 1715-1735.
- Del Vicario, M. (2016). The Role of Confirmation Bias in the Emergence of Echo Chambers: A Data-Driven Approach, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İtalya: IMT School for Advanced Studies Lucca, Lucca.
- Del Vicario, M.; Bessi, A.; Zollo, F.; Petroni, F.; Scala, A.; Caldarelli, G.; Stanley, H. E. ve Quattrociocchi, W. (2016). Echo Chambers in the Age of Misinformation. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 113(3), 554-559.
- Dubois, E. ve Blank, G. (2018). The Echo Chamber is Overstated: The Moderating Effect of Political Interest and Diverse Media. *Information, Communication & Society*, 21(5), 729-745.

- Erdoğan, İ. ve Alemdar, K. (2005). *Öteki Kuram: Kitle İletişim Kuram ve Araştırmalarının Tarihsel ve Eleştirel Bir Değerlendirmesi*. Ankara: Erk Yayınları.
- Eytan B.; Messing, S. ve Adamic, L. A. (2015). Exposure to Ideologically Diverse News and Opinion on Facebook. *Science*, 348(6239), 1130–1132.
- Fernandez, M. ve Bellogin, A. (2020). "Recommender Systems and Misinformation: The Problem or the Solution?", *OHARS Workshop. 14th ACM Conference on Recommender Systems*, 22-26 Eylül.
- Festinger, L. (1957). *A Theory of Cognitive Dissonance*. New York, NY: Row, Peterson.
- Fletcher, R. ve Nielsen, R. K. (2018). Automated Serendipity. *Digital Journalism*, 6(8), 976-989.
- Garrett, R. ve Resnick, P. (2011). Resisting Political Fragmentation on the Internet. *Daedalus*, 140(4), 108-120.
- Geiß, S.; Magin, M.; Jürgens, P. ve Stark, B. (2021). Loopholes in the Echo Chambers: How the Echo Chamber Metaphor Oversimplifies the Effects of Information Gateways on Opinion Expression. *Digital Journalism*, 9(5), 660-686.
- Gergen, K.J. (2008). Mobile Communication and the Transformation of the Democratic Process. (Ed.: J. E. Katz). *Handbook of Mobile Communication Studies* İçinde (s. 297–310). Cambridge MA: M.I.T. Press.
- Geschke, D.; Lorenz, J. ve Holtz, P. (2019). The Triple-Filter Bubble: Using Agent-Based Modelling to Test a Meta-Theoretical Framework for the Emergence of Filter Bubbles and Echo Chambers. *British Journal of Social Psychology*, 58(1), 129–149.
- Guess, A. M.; Lyons, Nyhan, B. ve Reifler, J. (2018). *Avoiding the Echo Chamber about Echo Chambers: Why Selective Exposure to Like-Minded Political News Is Less Prevalent Than You Think*. Miami, FL: Knight Foundation.
- Hand, C. (2020). *Filter Bubbles and You: The Promise and Perils of Technology*. New York: Rosen YA.
- Haynie, D. L. (2001). Delinquent Peers Revisited: Does Network Structure Matter?. *American Journal of Sociology*, 106(4), 1013-1057.
- Iyengar, S. ve Hahn, K. S. (2009). Red Media, Blue Media: Evidence of Ideological Selectivity in Media Use. *Journal of Communication*, 59(1), 19–39.
- Jamieson, K. H. ve Cappella, J. N. (2008). *Echo Chamber: Rush Limbaugh and the Conservative Media Establishment*. Oxford: Oxford University Press.
- Janis, I. (1991). Groupthink. (Ed.: E. Griffin). *A First Look at Communication Theory* İçinde (s. 235-246). New York: McGrawHill.
- Jeon, Y.; Kim, B.; Xiong, A.; Lee, D. ve Han, K. (2021). ChamberBreaker: Mitigating Echo Chamber Effects and Supporting Information Hygiene Through a Gamified Inoculation System. *Proceedings of the ACM on Human-Computer Interaction*, 5(CSCW2), 1–26.
- Jiang, B.; Karami, M.; Cheng, L.; Black, T. ve Liu, H. (2021). Mechanisms and Attributes of Echo Chambers in Social Media. Erişim Tarihi: 17.06.2021, <https://arxiv.org/pdf/2106.05401.pdf> adresinden 17.06.2021 tarihinde erişildi.
- Justwan, F.; Baumgaertner, B.; Carlisle, J. E.; Clark, A. K. ve Clark, M. (2018). Social Media Echo Chambers and Satisfaction with Democracy Among Democrats and Republicans in the Aftermath of the 2016 US Elections. *Journal of Elections, Public Opinion and Parties*, 28(4), 1–19.
- Key, V. O. (1966). *The Responsible Electorate*. Cambridge, MA: Belknap Press of Harvard University Press.
- Khosravini, M. (2017). Right Wing Populism in the West: Social Media Discourse and Echo Chambers. *Insight Turkey 2017*, 19(3), 53-68.
- Kitchens, B.; Johnson, S. L. ve Gray, P. (2020). Understanding Echo Chambers and Filter Bubbles: The Impact of Social Media on Diversification and Partisan Shifts in News Consumption. *MIS Quarterly*, 44(4), 1–32.
- Krafft, P. M. ve Donovan, J. (2020). Disinformation by Design: The Use of Evidence Collages and Platform Filtering in a Media Manipulation Campaign. *Political Communication*, 37(2), 194-214.
- Lawrence, E.; Sides, J. ve Farrell, H. (2010). Self-Segregation or Deliberation? Blog Readership, Participation, and Polarization in American Politics. *Perspectives on Politics*, 8(1), 141–157.

- Lazarsfeld, P.F.; Berelson, B. ve Gaudet, H. (1944). *The People's Choice*. New York: Columbia University Press.
- Lee-Won, R. J.; Shim, M.; Joo, Y. K. ve Park, S. G. (2014). Who Puts the Best "Face" Forward on Facebook? Positive Self-presentation in Online Social Networking and the Role of Self-Consciousness, Actual-to-total Friends Ratio, and Culture. *Computers in Human Behavior*, 0(39), 413–423.
- Lex, E.; Wagner, M. ve Kowald, D. (2018). "Mitigating Confirmation Bias on Twitter by Recommending Opposing Views", European Symposium on Computational Social Science (ESCSS'2018). <https://arxiv.org/pdf/1809.03901.pdf> adresinden 17.07.2022 tarihinde erişildi.
- Martinez, G. ve N. H. Tenev (2020). Optimal Echo Chambers. <https://arxiv.org/pdf/2010.01249.pdf> adresinden 17.09.2022 tarihinde erişildi.
- Matz, S. C. (2021). Personal Echo Chambers: Openness-To-Experience is Linked to Higher Levels of Psychological Interest Diversity in Large-Scale Behavioural Data. *Journal of Personality and Social Psychology*, 121(6), 1284-1300.
- McPherson, J. M. ve Smith-Lovin, L. (1987). Homophily in Voluntary Organizations: Status Distance and the Composition of Face-to-face Groups. *American Sociological Review*, 52(3), 370-379.
- McPherson, M.; Smith-Lovin, L. ve Cook, J. M. (2001). Birds of a Feather: Homophily in Social Networks. *Annual Review of Sociology*, 27(1), 415-444.
- Merriam-Webster. (2022, 17 Temmuz). Echo-Chamber. *Merriam-Webster.com Dictionary* İçinde. <https://www.merriam-webster.com/dictionary/echo%20chamber> adresinden 18.06.2022 tarihinde erişildi.
- Miguel, Kyle Dheric (2019). Birds of a Feather: Investigating the Policy-Issue Formation of Facebook Political Echo Chambers, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Manila, Filipinler: University of the Philippines.
- Miller, B. ve Morris, R. G. (2016). Virtual Peer Effects in Social Learning Theory. *Crime & Delinquency*, 62(12), 1543–1569.
- Mohseni, S. ve Ragan, E. (2018). Combating Fake News with Interpretable News Feed Algorithms. <https://arxiv.org/pdf/1811.12349.pdf> adresinden 17.06.2022 tarihinde erişildi.
- Morini, V.; Pollacci, L. ve Rossetti, G. (2021). Toward a Standard Approach for Echo Chamber Detection: Reddit Case Study. *Applied Sciences*, 11(12), 53-90.
- Munson, S. A., Lee, S. Y. ve Resnick, P. (2013). Encouraging Reading of Diverse Political Viewpoints with a Browser Widget. *Proceedings of the Seventh International AAAI Conference on Weblogs and Social Media* İçinde (s. 419-428). Palo Alto, CA: The AAAI Press.
- Nguyen, C. T. (2020). Echo Chambers and Epistemic Bubbles. *Episteme*, 17(2), 141-161.
- Nguyen, H. C. ve Warren, P. (2017). The Propagation of Lies: Impeding the Spread of Misinformation by Identifying and Invading Echo Chambers in Networks Introduction and Objectives. <http://snap.stanford.edu/class/cs224w-2017/projects/cs224w-18-final.pdf> adresinden 17.06.2022 tarihinde erişildi.
- Nguyen, C. T. (2018). Escape the Echo Chamber. <https://cs50.harvard.edu/x/2021/labs/10/chamber.pdf> adresinden 17.07.2022 tarihinde erişildi.
- Nickerson, R. S. (1998). Confirmation Bias: A Ubiquitous Phenomenon in Many Guises. *Review of General Psychology*, 2(2), 175–220.
- Nourbakhsh, A.; Liu, X.; Li, Q. ve Shah, S. (2017). "Mapping the Echo-chamber: Detecting and Characterizing Partisan Networks on Twitter", *Proceedings of the 2017 International Conference on Social Computing, Behavioral-Cultural Modeling, & Prediction and Behavior Representation in Modeling and Simulation*, 5-8 Temmuz. Washington, USA.
- Pariser, E. (2011). *The Filter Bubble: What the Internet Is Hiding from You*. New York, N.Y.: Penguin Press.
- Pedersen, M. Y. (2019). Polarization and Echo Chambers: A Logical Analysis of Balance and Triadic Closure in Social Networks, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Amsterdam/Hollanda: Universiteit van Amsterdam.

- Pettigrew, T. F.; Tropp, L. R.; Wagner, U. ve Christ, O. (2011). Recent Advances in Intergroup Contact Theory. *International Journal of Intercultural Relations*, 35(3), 271–280.
- Quattrociochi, W.; Scala, A. ve Sunstein, C. R. (2016). Echo Chambers on Facebook. *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.2795110> adresinden 17.06.2022 tarihinde erişildi.
- Rafee, A. A. (2020). Polarization on Social Media Platforms: Consequences for Politics and Security. (Ed.: S. M. Khasru). *The Digital Age, Cyber Space, and Social Media: The Challenges of Security & Radicalization* İçinde (s. 173-189). Dhaka: The Institute for Policy, Advocacy, and Governance (IPAG).
- Rietdijk, N. (2021). Radicalizing Populism and the Making of an Echo Chamber. *Krisis*, 41(1), 114-134.
- Santos, Breno R. G. (2021). Echo Chambers, Ignorance and Domination. *Social Epistemology*, 35(2), 109-119.
- Schwarz, N.; Sanna, L. J.; Skurnik, I. ve Yoon, C. (2007). Metacognitive Experiences and the Intricacies of Setting People Straight: Implications for Debiasing and Public Information Campaigns. *Advances in Experimental Social Psychology*, 0(39), 127–161.
- Semaan, B. C.; Robertson, S. P.; Douglas, S. ve Maruyama, M. (2014). “Social Media Supporting Political Deliberation across Multiple Public Spheres: Towards Depolarization”, Proceedings of the 17th ACM Conference on Computer Supported Cooperative Work & Social Computing (CSCW '14), 15-19 Şubat, New York.
- Shao, C.; Ciampaglia, G. L.; Varol, O.; Flammini, A. ve Menczer, F. (2017). The Spread of Misinformation by Social Bots. <http://cs.furman.edu/~tallen/csc271/source/viralBot.pdf> adresinden 17.07.2022 tarihinde erişildi.
- Shmargad, Y. ve Klar, S. (2019). How Partisan Online Environments Shape Communication with Political Outgroups. *International Journal of Communication*, 13(27), 2287–2313.
- Stegmann, D.; Stark, B. ve Magin, M. (t.y.) Echo Chambers. [https://www.researchgate.net/publication/354696366 Echo Chambers](https://www.researchgate.net/publication/354696366_Echo_Chambers) adresinden 17.07.2022 tarihinde erişildi.
- Sunstein, C. R. (2001). *Republic.com*. Princeton: Princeton University Press.
- Sunstein, C. R. (2007). *Republic.com 2.0*. Princeton: Princeton University Press.
- Sunstein, C. R. (2009). *Going to Extremes: How like Minds Unite and Divide*. New York: Oxford University Press.
- Sutherland, E. H. (1947). *Principles of Criminology*, (4. Baskı). Philadelphia: J. B. Lippincott.
- Terren, L. ve Borge, R. (2021). Echo Chambers on Social Media: A Systematic Review of the Literature. *Review of Communication Research*, 0(9), 99-118.
- Vaccari, C.; Valeriani, A.; Barberá, P.; Jost, J. T.; Nagler, J. ve Tucker, J. A. (2016). Of Echo Chambers and Contrarian Clubs: Exposure to Political Disagreement among German and Italian Users of Twitter. *Social Media and Society*, 2(3), 1–24.
- Walter, S.; Brüggemann, M. ve Engesser, S. (2018). Echo Chambers of Denial: Explaining User Comments on Climate Change. *Environmental Communication*, 12(2), 204-217.
- Williams, H. T. P.; McMurray, J. R.; Kurz, T. ve Hugo Lambert, F. (2015). Network Analysis Reveals Open Forums and Echo Chambers in Social Media Discussions of Climate Change. *Global Environmental Change*, 0(32), 126–138.
- Wojcieszak, M. (2010). Don't Talk to Me: Effects of Ideologically Homogeneous Online Groups and Politically Dissimilar Offline Ties on Extremism. *New Media and Society*, 12(4), 637–55.
- Zeichner, K. ve Conklin, H. G. (2017). Beyond Knowledge Ventriloquism and Echo Chambers: Raising the Quality of the Debate in Teacher Education. *Teachers College Record*, 118(12), 1–38.

Öğretmenlerin Toplumsal Cinsiyet Tutumlarını Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi*

Doç. Dr. Şeyda Yıldırım

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3178-1068>

Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, Manisa – TÜRKİYE

Öğrt. Cüneyt Buharaloğlu

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6304-3452>

İzmir İsmail Rahmi Karadavut İlkokulu / Milli Eğitim Bakanlığı, İzmir – TÜRKİYE

Uzm. Öğrt. Asaf Yıldırım

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0064-205X>

İzmir İsmail Rahmi Karadavut İlkokulu / Milli Eğitim Bakanlığı, İzmir – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 23.06.2022

Kabul: 17.09.2022

On-line Yayın: 30.09.2022

Anahtar Kelimeler

Toplumsal Cinsiyet

Toplumsal Cinsiyet Tutumu

Toplumsal Cinsiyet Eşitliği

Eğitim

Öğretmen

Araştırma Makalesi

* Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Etik Kurulu'ndan 30.03.2022 tarihinde etik kurul onayı alınmıştır.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.63235>

Öz

Toplumsal cinsiyet biyolojik cinsiyetten bağımsız olarak kadın ve erkeğin toplum içindeki rol ve sorumluluklarını toplumsal olarak belirleme olarak tanımlanabilir. Toplumsal cinsiyetin algı ve tutumlarının eşitlikçi olmaması kadın-erkek arasında ayrımcılığa ve cinsiyet eşitsizliğine neden olur. Bu algı ve tutumlar sosyalleşme ile birlikte önce ailede sonra okul da şekillenir. Bu çerçevede bu araştırmanın amacı öğretmenlerin toplumsal cinsiyet tutum düzeylerinin ve bu tutumları etkileyen faktörlerin belirlenmesi olarak ortaya konmuştur. Genel tarama modeli kullanılarak yapılan bu araştırma nicel bir araştırmadır. Araştırmaya 453 öğretmen katılmıştır. Araştırmada 2 adet veri toplama aracı kullanılmıştır. Bu araçlardan birincisi sosyo-demografik bilgi formudur. Diğeri ise Toplumsal Cinsiyet Rol ve Tutum Ölçeğidir (TCRTÖ). Araştırmaya katılan öğretmenlerin % 63'ü kadın ve % 47'si sınıf öğretmenidir. Öğretmenlerin TCRTÖ'den aldığı ortalama puan 166'dır. Buna göre öğretmenlerin genel olarak eşitlikçi toplumsal cinsiyet tutumlarına sahip olduğunu söylemek mümkündür. Öğretmenlerin toplumsal cinsiyet tutumlarını etkileyen faktörler arasında da cinsiyet, yaş, çocukluğun geçtiği yer, baba mesleği, kardeş sayısı, anne eğitim durumu, evlenme şekli, eşin eğitim durumu, eşin çalışma ve kazanç durumu sayılabilir. Cinsiyet burada toplumsal cinsiyet tutumundaki en önemli gösterge olduğundan erkek öğretmenlerin daha eşitlikçi toplumsal cinsiyet tutumları geliştirebilmeleri için etkileşimli eğitim çalışmalarının düzenlenmesinde fayda vardır. Ayrıca kadınların eğitim düzeylerinin artması etraflarındaki kişilerin toplumsal cinsiyet tutumlarını olumlu etkilemektedir. Bu nedenle kadınların eğitim olanaklarından erkeklerle eşit şartlarda faydalanmaları sağlanmalıdır.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Yıldırım, Ş.; Buharaloğlu, C. ve Yıldırım, A. (2022). Öğretmenlerin Toplumsal Cinsiyet Tutumlarını Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 15(91), 475-492.

*Determining the Factors Affecting Teachers' Gender Attitudes**

Assoc. Prof. Dr. Şeyda Yıldırım

Manisa Celal Bayar University, Faculty of Health Sciences, Department of Social Work, Manisa –
TURKEY

Teach. Cüneyt Buharalıoğlu

İzmir İsmail Rahmi Karadavut Primary School / Ministry of National Education, İzmir – TURKEY

Exp. Teach. Asaf Yıldırım

İzmir İsmail Rahmi Karadavut Primary School / Ministry of National Education, İzmir – TURKEY

Article History

Submitted: 23.06.2022

Accepted: 17.09.2022

Published Online: 30.09.2022

Keywords

Gender

Gender Attitude

Gender Equality

Education

Teacher

Research Article

* This article was checked by Intihal.net. This article is under the Creative Commons license. Ethics committee approval was received for this article from Manisa Celal Bayar University Health Sciences Ethics Committee on 30.03.2022.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.63235>

Abstract

Regardless of biological sex, gender can be defined as determining roles and responsibilities of men and woman in the society socially. Perception and *attitude* of gender not being equal lead to discrimination and gender inequality between men and women. These perceptions and attitudes are shaped first in the family then at school along with socialization. Within this scope, the aim of the research is determining level of gender attitudes of teachers and the faktors affecting these attitudes. This research which is done by using general survey model is a quantitative research. Two data collection tools are used in this research. The first of these tools is socio-demographic data form. The other is Gender Role and Atitude Scale (TCRTÖ). % 63 of the teachers who participated in this research are women and % 47 are primary school teachers. The average score which is received by the teachers from TCRTÖ is 166. Accordingly it is possible to state that teachers have egalitarian gender attitudes in general. The factors influencing gender attitudes of teachers are sex, age, area where childhood was spent, father's occupation, number of siblings, mother's educational background, form of marriage, spouse's educational background, spouse's working conditions and income. Interactive educational practices should be held in order male teachers to develop more equal gender attitudes since sex is the most important indicator of gender attitudes. Besides the increase in education level of women affect gender attitude of people around them positively. For this reason, it should be ensured that women benefit from education opportunities on equal terms with men.

GİRİŞ

Cinsiyet bir canlının üreme sürecindeki fonksiyonları ile bağlantılı olarak biyolojik farklılıklarını açıklayan bir kavramdır. Bu kavram üreme fonksiyonu farklılıkları dışında aynı türden canlılar için ayırım içeren bir anlam ifade etmezken insanlar için cinsiyet kavramının anlamı diğer canlılardan daha farklı bir şekilde ele alınmaktadır. İnsanların duygu, düşünce ve davranışlarının bu cinsiyete özgü özellikleri olduğunu/olabileceğini ifade eden bu anlayış insanlar için cinsiyet tanımını da farklılaştırmıştır. Bu tanımın içine cinsiyete uygun toplumsal rol ve beklentiler de eklenerek “toplumsal cinsiyet” kavramı ortaya çıkarılmıştır. Cinsiyetten farklı olarak toplumsal cinsiyet kavramının tanımında biyolojik farklılıkların dışında toplumun kadın ve erkekte beklediği rol, tutum ve davranışlar yer almaktadır. Günlük hayatımızda sıklıkla kullandığımız cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramları birbirinin yerine kullanılsa da bu kavramlar farklı anlamları olan iki ayrı kavramdır (WHO, 1998: 7).

Toplumsal cinsiyet, kadın ve erkek olmaya toplumun yüklediği anlamları ve beklentileri ifade eder ki bu ifade kültürel yapı içerisinde yer alır (Bayhan, 2013: 153). Toplumsal cinsiyet, bir toplumdaki kadınlar ve erkekler için kabul edilen genellikle eril düşünce tarafından oluşturulmuş beklentileri ve algıları ifade eder (Çiçeklioğlu, 2012: 19). Toplumsal cinsiyet biyolojik cinsiyetten bağımsız olduğu halde ona atfedilen toplumsal ve kültürel olarak inşa edilmiş bütün rolleri ifade etmiştir. Toplumsal cinsiyet kadınlığı ve erkekliğin sosyal olarak yapılandırılmasıdır ve zaman içinde gelişip değişerek kültürden kültüre de farklılık gösterir (Türmen, 2011: 5). Bu kavram, farklı biyolojik cinsiyete mensup bireyler arasındaki toplumsal, siyasal, kültürel birçok eşitsizliğin fark edilmesini, sadece toplumsal yaşamın süregelen dinamiklerini değil aynı zamanda insanın cinsiyet temelli doğasının anlaşılmasını sağlar (Uçan ve Baydur, 2016a: 138). Toplumsal cinsiyet bireylerin ayrı ayrı ya da grup olarak başka insanlara sadece biyolojik cinsiyetinden dolayı pozitif veya negatif bir ayrımcılık uygulanması, onu diğer bireylerden ayrı tutarak toplumda farklı bir bakış açısının olması durumu olarak açıklanmıştır.

Toplumsal cinsiyet, toplumdan topluma, sosyo-ekonomik koşullardan, gelenek-görenekler, kültüre, mekâna, zamana göre farklılık gösteren, farklı cinsiyetteki insanların toplumsal beklenti ve değer yargılarıyla rol ve davranışlarının biçimlendirilme sürecine işaret eder (Şaşman Kaylı, 2016: 7). Kadına ve erkeğe yüklenen roller toplumdan topluma, kültürden kültüre değişim gösterdiğine göre Türkiye toplumunda kadına ve erkeğe yüklenen rollerin incelenmesi bu bakımdan önem taşımaktadır. Türkiye’de de tüm dünyada olduğu gibi kadına ve erkeğe çeşitli roller yüklenmiştir. Kadına; annelik, çocuk bakımı, ev işleri, yemek yapma gibi roller yüklenirken kadının narin, iyi huylu ve sevecen olması beklenen özelliklerdir. Türk Dil Kurumu erkekliği, erkek olma, yiğitlik olarak tanımlarken kadını ise analık veya ev yönetimi bakımından gereken erdemleri, becerileri olan kişi olarak tanımlamıştır (Türk Dil Kurumu, 2022). Türk Dil Kurumu’nun kadınlık ve erkeklik tanımlarından da anlaşılacağı üzere erkeğe güçlü olması gerektiği ile ilgili mesajlar verilirken, kadına ise analık ve ev yönetimi ile ilgili mesajlar verilmektedir. Uçan (2016)’a göre “bu noktada erkeklikle ilgili olarak meşrulaşmış ve erkeklerin benimsemeye istekli oldukları iş ve statü sahibi ve başarılı, bedensel açıdan sağlıklı ve güçlü, heteroseksüel, ailesine ve kadın(ın)ı –diğer erkeklerden- koruyan, bakan, cinsel iktidar sahibi gibi şekilde özetlenebilecek kurgu olduğunu söylemek mümkündür” (Uçan, 2016: 161). Bunun yanında ataerkil anlayış içerisinde kadınların toplumda cinsiyetlerine bağlı olarak davranışlarını kısıtlaması ve buna göre şekillendirmesi gerektiği de düşünülmektedir. Ataerkil ideolojinin hakim olduğu toplumlarda kadınlara insan olmaktan dolayı hak ettikleri değer yeterince verilmemekte ve çoğu zaman kadınlar ikinci sınıf vatandaş olarak görülmektedir ve bu ayrımcılık nedeniyle kadın-erkek arasında kadınların aleyhine bir eşitsizlik ortaya çıkmaktadır. Bu eşitsizliklerin neticesinde kadınlar haklarından mahrum kalarak ancak özel hayatın içinde kendilerine yer bulmaktadır. Bu eşitsizlikler eğitimden istihdama, sağlıktan sosyal güvenlik haklarına kadar pek çok konuda kadını erkeğin gerisine itmekte ve

kendini gerçekleştirme, ifade etme, haklarından faydalanma ve haklarını koruma girişimlerini de sınırlandırmaktadır. Bu nedenle cinsiyetler arasında ayrımcılıkla mücadele toplumsal cinsiyet eşitliğine olan inanç sayesinde gerçekleşebilir. Toplumsal cinsiyet eşitliği fırsatları kullanmadaki kaynakların ayrılması ve kullanımında, hizmetleri elde etmede bireyin cinsiyeti nedeniyle ayrımcılığa uğramamasıdır (WHO, 1998: 10) .

Türkiye Dünya Toplumsal Cinsiyet Endeksi sıralamalarında iyi bir noktada değildir. Küresel Toplumsal Cinsiyet Endeksi Raporlarına bakıldığında genel toplumsal cinsiyet endeksi puan sıralamasında Türkiye 2006 yılında 115 ülke arasında 105. ve 2021 yılında 156 ülkede 133. sırada yer almıştır (World Economic Forum, 2021). Bu sonuç bize toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak konusunda oldukça geride olduğumuzu ve farklı alanlarda ciddi çalışmalar yapmamız gerektiğini göstermektedir. Bu alanların başında da elbette eğitim gelmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitliği söz konusu olduğunda eğitimin iki boyutta etkisi ön plana çıkmaktadır. Birincisi cinsiyetler arasında eğitim fırsatlarında eşit ve adaletli bir şekilde faydalanma imkânlarının oluşturulmasıdır. Bir diğer boyutta toplumsal cinsiyet konusunda eşitlikçi tutum ve algıların gelişmesi için eğitimin bir öncü olması şeklindedir.

Biyolojik cinsiyetin aktarımı genetik aktarım olarak, biyolojik cinsiyetimize uygun davranışlarımız içgüdüsel olarak ortaya çıkar, ancak toplumsal cinsiyet algımız içinde bulunduğumuz toplum tarafından şekillenir. Toplum içindeki cinsiyet kalıpları sosyalleşme sürecinde öğrenilir ve içselleştirilir. (Bayhan, 2013: 154). Önce içine doğduğumuz ailede toplumsal cinsiyet rollerimizi öğreniriz. Sosyal öğrenme kuramına göre, çocuklar kendileriyle aynı cinsten anne-babayı model alarak cinsiyetlerine uygun davranışlar sergilemeyi öğrenirler (Vatandaş, 2007: 34). Daha sonra da ikinci en önemli sosyalleşme ortamı olan okullarda toplumsal cinsiyet rollerimizi pekiştiririz (Aziz, 1995; Vatandaş, 2007; Bayhan, 2013; ETCEP, 2016). Özellikle ilköğretim kademesi öğrenciye bağımsız davranabilme ve cinsiyetçi değerleri öğrenebilme ortamı sağlar. Okullar bu yönleriyle toplumsal cinsiyet rollerinin yeniden üretildiği ve sürekliliğinin sağlandığı yani pekiştirildiği önemli kurumlardır (Tezer Asan, 2010; Çiçeklioğlu, 2012; Filiz ve Gözelyurt, 2017). Elbette okul ortamında da toplumsal cinsiyet algı ve tutumlarına etki eden en önemli rol de öğretmenlere düşmektedir. Özellikle okul öncesi ve ilkokul çağında öğretmenlerin çocukların sosyal ve duygusal gelişimlerinde çok büyük etkileri bulunmaktadır (Cahill ve Adams, 1997). Hindistan'da 1691 katılımcı ile yapılan bir çalışmada (Landry, Vyas, Nalhotra ve Nagaraj, 2020) toplumsal cinsiyet tutumlarının erken adölesans döneminden (10-14 yaş arası) sonra tamamen şekillenip yerleştiğini göstermiştir. Bu dönemde ve bundan önceki dönemde eğitim cinsiyet tutumları üzerinde çok etkili olmaktadır. Bundan dolayı toplumsal cinsiyet eşitliği algı ve tutumlarını eşitlikçi olarak şekillendirmesi beklenen öğretmenlerin öncelikli olarak kendilerinin toplumsal cinsiyet konusunda eşitlikçi bir bakış açısına sahip olması gerekmektedir. Ancak yaygın bir şekilde okulların kurumsal yapısı, okul iklimi ve okul organizasyonu erkek egemen bir yapılanma görüntüsü sergilemekte ve okullar toplumda var olan eşitsiz, haksız iş bölümünün meşru, doğal ve hatta kaçınılmaz olduğu görüşünü nesilden nesile aktaran kurumlar olarak işlev görmektedir. Bunu özellikle eğitimin yönetim kademesinde çok net bir şekilde görebilmekteyiz (Tezer Asan, 2010). Özellikle okul öncesi ve ilkokullarda öğretmenlerin çoğunluğunun kadın olmasına rağmen yöneticilerin çoğunluğunun erkek olduğunu görmek bu konu için yeterli bir kanıttır (ETCEP, 2016). Bu noktada ailede başlayan ve kadının toplumdaki statüsünün gelişmesini engelleyen tutumların eğitim ortamı içinde de devam etmesi kadının statüsünü yükseltmenin önünde bir engel oluşturmaktadır (Çiçeklioğlu, 2012: 22). Bu nedenle öğretmenlerin toplumsal cinsiyet algısının eşitlikçi olmasını sağlamak kadın-erkek arasında ayrımcılıktan kaynaklanan eşitsizliği ortadan kaldırma mücadelesinin önemli bir ayağını oluşturur. Bunun öncesinde de elbette öğretmenlerin toplumsal cinsiyet tutumlarını etkileyen faktörlerin bilinmesine de ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çerçevede bu araştırmanın amacı

öğretmenlerin toplumsal cinsiyet tutum düzeylerinin ve bu tutumları etkileyen faktörlerin belirlenmesi olarak ortaya konmuştur.

Ülkemizde toplumsal cinsiyet tutumları ve bu tutumları etkileyen faktörlerle ilgili yapılan araştırmalara bakıldığında çoğunlukla üniversite öğrencileri ile yapılan çalışmalara rastlanmaktadır (Zeyneloğlu ve Terzioğlu, 2011; Seçgin ve Tural, 2011; Güzel, 2016; Özcan, Karataş ve Seviğ, 2017; Durgun ve Cambaz Ulaş, 2019; Ergin, Bekar ve Aydemir Acar, 2019; Gümüş, 2019; Çimen ve Bulut Serin, 2021). Ancak öğretmenlerin toplumsal cinsiyet düşünce, algı ve tutumlarına yönelik çalışmalar oldukça sınırlıdır. Şahin (2019)'in "Türkiye'de Eğitim Alanında Toplumsal Cinsiyet Üzerine Yapılmış Çalışmalara Toplu Bakış" adlı çalışmasında öğretmenlerle bu konuda yapılmış sadece 3 adet çalışma olduğu görülmüştür. (Koyuncu Şahin, 2019). Toplumsal cinsiyet tutumu konusunda öğretmenlerle sınırlı sayıda çalışma yapılmış olması bu çalışmanın özgün olma özelliğini ön plana çıkartmaktadır.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Araştırma nicel bir araştırma olup araştırmada genel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmada elde edilen bulguların niteliğine göre tekil ve ilişkisel tarama modellerinden faydalanılmıştır.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini İzmir'e bağlı Çiğli ilçesinde yer alan okullarda görev yapan öğretmenler oluşturmaktadır. Çiğli İlçe Milli Eğitim Müdürlüğünden alınan bilgilere göre Çiğli'de devlet okullarında toplam 890 öğretmen bulunmaktadır. Evrendeki sayı ulaşılabilir nitelikte bir sayı olması itibarıyla örneklem alınmamış gönüllü olarak katılmayı kabul eden öğretmenler araştırmaya dahil edilmiştir. Bu çerçevede 453 öğretmen araştırmaya katılmış olup çalışma evreninin yarısına ulaşılmıştır. Araştırmaya katılmaya gönüllü olmayan öğretmenlerin büyük çoğunluğu konuyla ilgili rahatsızlıklarını dile getirerek araştırmaya katılmayı uygun görmediklerini ya da araştırmadaki bazı soruların rahatsız edici olduğunu düşündükleri için araştırmaya katılmayı tercih etmediklerini belirtmişlerdir. Örneğin, erkeğin evleneceği kadın bakire olmalıdır; bir kadın cinsel ilişkiyi evlendikten sonra yaşmalıdır, gibi konularda görüş dahi beyan edemeyecek noktada konuya soğuk bakmaktadırlar. Bu nedenle araştırmaya katılmaktan imtina eden öğretmenlerin toplumsal cinsiyet konusunda daha tutucu bir duruş sergileyebilme olasılığının bulunduğu dair bir düşünce oluşmuştur. Aslında bundan dolayı toplumsal cinsiyet konusunda eşitlikçi bakış açısına sahip öğretmenlerin araştırmaya katılmayı tercih ettikleri de bir varsayım olarak ortaya atılabilir. Öğretmenlerin ölçekten aldıkları puan ortalamasına bakıldığında bunu doğrular nitelikte bir sonuç ortaya çıktığı görülmektedir. Bu durum araştırmanın en önemli sınırlılığı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Araştırma bölgesi olan Çiğli son yıllarda özellikle sınırları dahilinde bulunan Organize Sanayii ve diğer iş kolları sayesinde göç açısından cazip bir ilçe haline gelmiştir ve hızla büyümeye devam etmektedir. Göçün en önemli etkilerinden biri farklı bölgelerden bir araya gelen insanların kültürel alışkanlıklarını birbirlerine aktarmalarıdır. Bu sebeple araştırma bölgesi olarak İzmir'in değişen ve gelişen ilçelerinden biri olan Çiğli seçilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada 2 adet veri toplama aracı kullanılmıştır. Bu araçlardan birincisi sosyo-demografik bilgi formudur. Bu formda öğretmenlerin sosyo-demografi özelliklerinin yanında hem kök aileleri hem de şimdiki aileleri ile ilgili sosyo-demografik bilgileri almayı amaçlayan sorular bulunmaktadır.

Öğretmenlerin toplumsal cinsiyet tutumlarını öğrenmeyi amaçlayan bölümde ise Zeyneloğlu ve Terzioğlu (2011) tarafından geliştirilen Toplumsal Cinsiyet Rol ve Tutum Ölçeği (TCRTÖ) ile öğretmenlerin bazı tutumlarını belirlemeye yönelik sorular yer almıştır. Ölçeğin Türkiye'de geçerlilik ve güvenilirlik çalışması yapılmış olup; Cronbach alfa sayısı 0,90 olarak bulunmuştur. Otuz sekiz

maddeden oluşan beşli likert tipinde hazırlanmış bu ölçek öğretmenlerin toplumsal cinsiyet rollerine yönelik eşitlikçi tutum cümlelerine “tamamen katılıyor” ise 5 puan “katılıyor” ise 4 puan, “kararsız” ise 3 puan, “katılmıyor” ise 2 puan ve “kesinlikle katılmıyor” ise 1 puan olacak şekilde puanlanmıştır. Eşitlikçi olmayan tutum cümleleri ise tam tersi şekilde puanlanmaktadır. Bu puanlamaya göre ölçekten alınacak en yüksek puan 190, en düşük puan ise 38’dir (Zeyneloğlu ve Terzioğlu, 2011). Bu çalışmada da adı yukarıda geçen ölçeğin Cronbach alfa sayısı 0,91 bulunmuştur.

Verilerin Analizi

Araştırmada elde edilen veriler SPSS 25 istatistik programı kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırmada sosyo-demografik bilgi formu ile elde verilerin frekans dağılımı hesaplanmış ve bu bulgular basit tablolarda sayı ve yüzde dağılımları ile sunulmuştur. Her ne kadar araştırmaya katılan katılımcı sayısı 453 kişi olsa da bazı sorularda soruyu yanıtsız bırakan kişiler analiz dışı bırakıldığı için tablo sonu toplamlarda farklılıklar görülebilmektedir. Sosyo-demografik bulguların içerisinde karşılaştırma amacıyla da ki kare testi kullanılmıştır. Toplumsal Cinsiyet Rol ve Tutum Ölçeği’nin de ölçek puanları hesaplanmıştır.

Tablo 1: Öğretmenlerin Toplumsal Cinsiyet Rol ve Tutum Ölçeğinden Aldıkları Puanlar

Ölçek	TCRTÖ
Ortalama	166,4742
Ortanca	171
Maximum	190
Minimum	59

Bu ölçekten elde edilen bulgularla hangi istatistiklerin kullanılarak analiz yapılacağına ortaya konması için normallik testi yapılmıştır. Veri sayısı 30’dan fazla olduğu için normallik testi için Kolmogorov-simurnov testi tercih edilmiştir. Bu testin sonucuna göre $p < .05$ olduğu için dağılımın normal olmadığı görülmüştür. Bu nedenle ölçek puanı ve diğer değişkenlere yönelik karşılaştırmalarda nonparametrik testlerden Mann-Withney U testi ve Kruskal Wallis-H testi kullanılmıştır. Kruskal Wallis-H testinde anlamlı sonuçları çıktığında ise post-hoc çoklu karşılaştırma testi ile farklılık gösteren gruplar belirlenmiştir.

BULGULAR

Araştırmadan elde edilen bulgular iki kısımda ele alınmıştır. Birinci bölümde sosyo-demografik bilgi formundan elde edilen verilerle tanımlayıcı bulgular ele alınmış, ikinci bölümde de bu değişkenler ile ölçek puanları arasında ilişkilere bakılmıştır.

Tablo 2. Araştırmaya Katılanların Sosyo-Demografik Özellikleri

Özellikler	Sayı	%
Cinsiyet		
Kadın	285	63.3
Erkek	165	36.7
Toplam	450	100
Yaş		
23-34 yaş arası	57	12.6
35-49 yaş arası	277	61.1
51-64 yaş arası	119	26.3
Toplam	453	100
Yaş Ort.	44.02	
Ortanca (min-max)	45 (23-64)	
Doğum yeri		
Marmara Bölgesi	34	7.5
Ege Bölgesi	205	45.5
Akdeniz Bölgesi	23	5.1
İç Anadolu Bölgesi	76	16.9
Karadeniz Bölgesi	29	6.4
Doğu Anadolu Bölgesi	53	11.8
Güneydoğu Anadolu Bölgesi	21	4.7
Yurtdışı	10	2.2
Toplam	451	100
Branş		
Sınıf Öğretmeni	213	47
Okul Öncesi Öğretmeni	18	4
Rehber öğretmen	18	4
Branş Öğretmenleri	204	45
Toplam	435	100
Anne Eğitim Durumu		
Okuryazar Değil	50	11
Okuryazar	41	9.1
İlkokul	214	47.2
Ortaokul	51	11.3
Lise	56	12.4
Üniversite ve üzeri	41	9.1
Toplam	453	100

Özellikler	Sayı	%
Baba Eğitim Durumu		
Okuryazar Değil	15	3.3
Okuryazar	25	5.6
İlkokul	156	34.7
Ortaokul	60	13.3
Lise	104	23.1
Üniversite ve üzeri	90	20
Toplam	450	100
Annenin Çalışma Durumu		
Çalışmıyor	296	65.8
İşçi	37	8.2
Memur	42	9.3
Esnaf	14	3.1
Diğer	61	13.5
Toplam	450	100
Babanın Çalışma Durumu		
İşçi	115	25.8
Memur	114	25.6
Esnaf	79	17.8
Diğer	137	30.8
Toplam	445	100
Ebeveynlerin birliktelik durumları		
Evli	395	88.2
Boşanmış	31	6.9
Evli ayrı yaşıyor	6	1.3
Diğer	16	3.6
Toplam	448	100
Kardeş sayısı		
Kardeş yok	27	6
1 kardeşi var	151	33.4
2 kardeşi var	134	29.6
3 kardeşi var	71	15.7
4 ve daha fazla kardeşi olan	69	15.3
Toplam	452	100
Çocukluğun geçtiği yerler		
Köy-kasaba	134	29.8
Şehir Merkezi	315	70.2
Toplam	449	100

Araştırmaya katılan katılımcıların %63.3'ü ile çoğunluğu kadınlardan oluşmaktadır. Araştırmaya katılan öğretmenlerin yaş ortalaması 44 olup %61 ile yarıdan fazlası 35-49 yaş aralığındadır. Öğretmenlerin ancak %45'i Ege bölgesi doğumludur. Bu durum öğretmenlerin önemli bir kısmının göç ile daha sonradan İzmir'e geldiklerini göstermektedir. Araştırmaya katılan öğretmenlerin %47'si sınıf öğretmenidir. Öğretmenlerin ebeveynlerinin eğitim durumlarına bakıldığında araştırmaya katılan öğretmenlerin annelerinin %67 oranında ilkokul ve altı eğitim düzeyine sahip olduğu ve sadece %9.1 oranında yükseköğrenim mezunu olma durumu (cümlede düşüklük var) görülmektedir. Öğretmenlerin babalarının eğitim durumuna bakıldığında yaklaşık %43 oranında ilkokul ve altı eğitim düzeyine sahiptir. Yükseköğrenim görme oranı ise %19.9 ile yaklaşık 1/5'tir. Öğretmen annelerinin çalışma durumuna bakıldığında ise annelerin yaklaşık %66'sı çalışmamaktadır. Öğretmenlerin babalarının hemen her sektörde çalışan kişilerden oluştuğu görülmektedir. Öğretmen ebeveynlerinin yaklaşık %10'undan fazlası boşanmış ya da boşanma olmadan ayrı yaşayan kişilerdir. Öğretmenlerin yaklaşık %60'ının 1 ya da 2 kardeşi bulunmaktadır. 4 ve daha fazla sayıda kardeşi bulunan öğretmenlerin oranı ise %15'tir. Öğretmenlerin %70'inin çocukluğu şehir ortamında geçmiştir.

Tablo 3: Öğretmenlerin Mevcut Aile ve Sosyal Durumlarına İlişkin Bulgular

Özellikler	Sayı	%
Medeni Durumu		
Evli	367	81.2
Bekar	45	10
Boşanmış	31	6.9
Evli ayrı yaşıyor	2	.4
Dul	7	1.5
Toplam	452	100
Evlenme şekli		
Tanışarak	365	89.2
Görücü usulü	33	8.1
Kaçarak	3	.7
Diğer	8	2
Toplam	409	100
Eşin eğitim durumu		
Okuryazar Değil	5	1.2
Okuryazar	1	0.2
İlkokul	6	1.5
Ortaokul	13	3.2
Lise	52	12.9
Üniversite	292	72.3
Lisansüstü	35	8.7
Toplam	404	100

Özellikler	Sayı	%
Eşin çalışma durumu		
Çalışıyor	323	83
Çalışmıyor	66	17
Toplam	389	100
Eşle kazanç oranı		
Eşi daha çok kazanıyor	161	42.7
Kendisi daha çok kazanıyor	73	19.1
Kazançları eşit	144	38.2
Toplam	377	100
Çocuk sahibi Olma durumu		
Var	381	84.1
Yok	31	15.9
Toplam	412	100
Üniversitede toplumsal cinsiyet eğitimi alma		
Evet	77	17.1
Hayır	373	82.9
Toplam	450	100
Çalışma yaşamında toplumsal cinsiyet eğitimi alma		
Evet	73	16.2
Hayır	378	83.8
Toplam	451	100

Araştırmaya katılan öğretmenleri %81.2'i evli olup yaklaşık %7'si ise boşanmıştır. Katılımcıların yaş ortalaması itibariyle evli olma oranlarının yüksek olması olasıdır. Bekar öğretmenlerin oranı ise %9.9'dur. Evlenme şekillerine bakıldığında öğretmenlerin çok büyük çoğunluğu %89.2 ile tanışarak evlendiklerini belirtmişlerdir. Öğretmen eşlerinin eğitim durumlarına bakıldığında %70'e yakını yükseköğrenim görmüş

kişilerden oluşmaktadır. Burada ilginç olan konu 5 öğretmenin eşinin okuma-yazma bilmiyor olmasıdır. Eşlerin çalışma durumuna bakıldığında %71.3 ile öğretmenlerin eşleri çalışmaktadır. Kendinin kazancının daha yüksek olduğunu söyleyen öğretmenlerin oranı %16.1 oranındadır. Diğer öğretmenler eşleriyle eşit ya da daha fazla ücret kazanmaktadır. Buna göre öğretmenlerin eşleriyle birlikte toplam gelirlerine bakıldığında yüksek bir ekonomik güç içerisinde olmadıkları görülmektedir. Öğretmenlerin %84'ünün çocuğu bulunmaktadır. Öğretmenlerin %80'in üstünde çoğunluğu ne eğitim hayatında üniversite de ne de çalışma yaşamında toplumsal cinsiyet eğitimi almadıklarını belirtmişlerdir.

Tablo 4: Öğretmenlerin Kök Aile ve Mevcut Aileleriyle İlişkilerindeki Şiddet Yaşantılarına İlişkin Bulgular

Aile içi ilişki deneyimleri	Hiçbir zaman		Arasıra		sık sık		TCRTÖ	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Z	P
Çocuklukta fiziksel şiddete maruz kalma	299	66.7	142	31.7	7	1.6	-2.202	.840
Çocuklukta ilgiyle büyütülme	40	8.9	137	30.4	274	60.8	-1.622	.105
Aşırı kontrollü büyütülme	104	23.2	268	59.7	77	17.1	-1.552	.121
Çocuklukta kotROLSÜZ büyütülme	388	86.2	56	12.4	6	1.3	-1.441	.150
Çocuklukta duygusal şiddete maruz kalma	303	67.3	139	30.9	8	1.8	-1.415	.157
Çocuklukta cinsel şiddete maruz kalma	430	97.1	13	2.9			-.517	.605
Annenin fiziksel şiddete maruz kalma durumu	361	79.9	82	18.1	9	2	-.722	.440
Annenin duygusal şiddete maruz kalma durumu	292	64.7	136	30	23	5.1	-.333	.739
Babanın fiziksel şiddete maruz kalma durumu	436	96.2	11	2.4	2	0.4	-.708	.479
Babanın duygusal şiddete maruz kalma durumu	397	88.6	47	10.5	4	0.9	-.170	.865
Eşine fiziksel şiddet uygulama	429	94.7	7	1.6			-1,158	,247
Eşinden fiziksel şiddet görme	411	90.7	19	4.2	2	0.5	-1,046	,269
Eşine duygusal şiddet uygulama	382	88	52	12			-,897	,370
Eşinden duygusal şiddet görme	352	81.1	73	16.8	9	2	-,521	,602

Öğretmenlerin hem kök aileleri ile hem şimdiki mevcut aileleri ile olan bazı ilişki deneyimlerine bakılmıştır. Buna göre öğretmenlerin %31.7' si ara sıra ve %1.6'sı sık sık aile içinde fiziksel şiddete maruz kaldıklarını belirtmişlerdir. Bunun yanında %90'ın üstünde büyük çoğunluğu ilgi ile büyütüldüğünü, %59.7 ile ara sıra ve %17.1 ile sık sık aşırı kontrollü bir ortamda büyüdüklerini belirtmişlerdir. Çocuklukta duygusal şiddete maruz kalma oranı %30'un üzerinde iken cinsel şiddete maruz kalma oranı da %2.9'dur. Öğretmenlerin aileleri içinde annelerin fiziksel şiddete maruz kalma oranları %20 iken annelerin duygusal şiddete maruz kalma oranları %35'e çıkmaktadır. Buna karşın babanın aile içinde fiziksel şiddete maruz kalma durumu yaklaşık %3, duygusal şiddete maruz kalma oranı ise yaklaşık %11' dir. Öğretmenler içinde eşinden şiddet gördüğünü ifade eden öğretmenlerin oranları yaklaşık %5 iken eşine fiziksel şiddet uyguladığını ifade eden öğretmenlerin oranı %1.6'dır. Buna karşın eşine duygusal şiddet uyguladığını belirten öğretmen oranı %12 iken duygusal şiddete maruz kaldığını belirten öğretmenlerin oranı ise %20'ye

yaklaşmaktadır. Öğretmenlerin aile ilişki deneyimleri ile TCRTÖ'den aldıkları puanların karşılaştırılması amacıyla aile ilişki deneyimleri cevaplarındaki "hiçbir zaman" seçeneği "yok" şeklinde ve "ara sıra-sık sık" derecelendirmeleri ise "var" şeklinde yeniden kategorize edilmiş ve ölçek puanı ile aile içi ilişki deneyimi değişkeni arasındaki ilişkiyi görmek için Man Withney U testi yapılmıştır. Bu testin sonucuna göre aile yaşam deneyimleri toplumsal cinsiyet tutum puanları arasında anlamlı bir sonuç ortaya çıkmamıştır.

Tablo 5: Sosyo-demografik Özellikler ve TCRTÖ Puan Karşılaştırmaları (Çoklu Karşılaştırma)

Değişkenler			Ki kare	p	posthoc
Doğum yeri	Marmara (a)	167,38	8952	.256	
	Ege (b)	167,16			
	Akdeniz (c)	166,28			
	İç Anadolu (d)	169,47			
	Karadeniz (e)	163,53			
	Doğu Ana.(f)	162,43			
	Güneydoğu Ana.(g)	156,24			
	Yurtdışı(h)	175,60			
branş	Sınıf Öğr.	164,68	.079	.556	
	Okul Öncesi Öğr.	166,55			
	Rehber Öğr.	170,69			
	Branş Öğr.	165,91			
Yaş	23-34 yaş arası (a)	171,08	6.285	.043**	a>c
	35-49 yaş arası (b)	166,01			
	51-64 yaş arası (c)	162,13			
Anne çalışma durumu	Çalışmıyor	164,53	3.713	.446	
	İşçi	165,39			
	Memur	171,85			
	esnaf	163,53			
	diğer	166,99			
Baba çalışma durumu	İşçi (a)	163,52	11.600	.009**	b>a
	Memur (b)	168,61			
	Esnaf (c)	166,65			
	Diğer (d)	164,22			
Kardeş sayısı	Kardeş yok (a)	165,03	19.391	.001*	b>e
	1 kardeşi var (b)	169,55			
	2 kardeşi var (c)	166,42			
	3 kardeşi var (d)	163,29			
	4 ve daha fazla (e)	158,49			
Eşle kazanç oranı	Eşi daha çok kazanıyor (a)	169,63	15.862	.000*	a>b c>b
	Kendisi daha çok kazanıyor (b)	156,75			
	Kazançları eşit (c)	165,68			
Medeni durum	Evli (a)	165,30	11.227	.004**	c>a
	Bekar(b)	150,03			
	Boşanmış(c)	175,85			

*P<0.001** P<0.05

Öğretmenlerin bazı özelliklerini gösteren değişkenler ile toplumsal cinsiyet tutum ölçeğinden aldıkları puanlar arasında yapılan Kruskal Wallis analizi sonuçlarına göre öğretmenin doğduğu bölge, branşı, annenin çalışma durumu ile TCRTÖ puanı arasında bir ilişki bulunmamakla birlikte diğer bazı değişkenlerle TCRTÖ puanı arasında ilişki bulunmuştur. Yaş yükseldikçe TCRTÖ den alınan puan düşmektedir. Babaların mesleklerine bakıldığında en yüksek puan ortalaması babası memur olanlarda görülmekte olup bu ortalamayı babası esnaf olanların puanı takip etmektedir. En düşük ortalama ise babası işçi olan öğretmenlerde görülmektedir. Kardeş olma durumu da TCRTÖ' yü etkileyen bir değişkendir. En yüksek TCRTÖ ortalaması 1 kardeşi olan kişilerde görülürken kardeş sayısı arttıkça TCRTÖ den alınan puanda bir azalma olduğu görülmektedir. Ancak kardeşi olmayanları da TCRTÖ puanı 1,2 ve 3 kardeşi olanlardan daha düşüktür. Eşle kazanç oranları değişkenine bakıldığında eşin kendinden çok kazanıyor olmasının TCRTÖ puan ortalamasını düşürdüğü görülmektedir. Bu noktada önemli bir toplumsal cinsiyet eşitliği göstergelerinden biri olan kazanç konusunun cinsiyet açısından değerlendirilmesi uygun görülmüş olup cinsiyet ve eşler arasında kazanç durumu arasındaki ilişki karşılaştırılmış ve Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6: Cinsiyet ve Kazanç Durumu Arasındaki İlişki

Eşin Kazanç Oranı	Eşi daha çok kazanıyor		Kendisi daha çok kazanıyor		Kazançları eşit		p
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	
Kadın	138	85.7	22	31	82	57.3	69.701*
Erkek	23	14.3	49	69	61	42.7	
Toplam	161	100	71	100	375	100	

*p<0.001

Burada da eşinin kendisinden çok kazandığını ifade edenlerin çok büyük çoğunluğu %85, 7 ile kadınlar olurken kendisinin daha çok kazandığını ifade eden erkelerin oranı %69'dur. Cinsiyet ve eşin kazanç durumu arasında yapılan ki kare analizine göre 0.001 gibi yüksek düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu bulunmuştur.

Tablo 7: Sosyo-demografik Özellikler ve TCRTÖ Puan Karşılaştırmaları (İkili Karşılaştırma)

Değişkenler	Kategori	Puan ortalamaları	Z değeri
Cinsiyet	Kadın	171,3895	-6.559*
	Erkek	157,9365	
Anne -baba birlikteliği	Evli	166,4241	-.924
	Ayrı yaşayan	167,5284	
Evlenme Şekli	Tanışarak	167,8286	-5.093*
	Görücü vd.	148,8253	
Eşin çalışma durumu	Çalışıyor	167,5097	-3.921*
	Çalışmıyor	154,9181	
Çocuğu olma durumu	Var	171,2623	-1.748
	Yok	165,5058	
Çocukluğunun geçtiği yer	Köy-kasaba	163,2743	-2.124**
	Şehir merkezi	167,7177	
Üniversitede TC eğitimi alma	Aldım	167,8060	-.493
	Almadım	166,3880	

İş yaşamında TC eğitimi alma	Aldım	168,8590	-.873
	Almadım	166,0797	
Eşin Eğitim Durumu	Ortaokul ve Altı	149,90	-3.270*
	Lise ve Üstü	166,75	
Anne Eğitim Durumu	Ortaokul ve Altı	165,56	-2.053**
	Lise ve Üstü	169,80	
Baba Eğitim Durumu	Ortaokul ve Altı	165,13	-1.525
	Lise ve Üstü	168,28	

*p<0.001 **p<0.05

Bazı değişkenlerle yapılan Mann Withney U analizi sonuçları da şu şekildedir. Öğretmenlerin TCRTÖ puanlarını etkileyen değişkenlerden biri cinsiyettir. Kadınların TCRTÖ puan ortalamaları erkeklerden yüksektir. Anne babanın birliktelik durumu TCRTÖ'yü etkileyen bir faktör olarak karşımıza çıkmamaktadır. Bunun yanında eşile tanışarak evlenenlerin ve eşi çalışanların TCRTÖ ölçek puan ortalamaları daha yüksektir. Çocukluğun kent merkezinde geçmesi de TCRTÖ puan ortalamasını artmasına neden olan bir faktördür. Üniversite eğitiminde ya da daha sonra TCRTÖ eğitimi almış olmanın TCRTÖ puanlarına bir etkisi olmadığı da görülmektedir. Anne baba eğitim durumlarına bakıldığında annenin eğitim durumu ile TCRTÖ puanı arasında bir ilişki bulunurken babanın eğitim durumu ile TCRTÖ puanı arasında bir ilişki bulunmamıştır. Eşin eğitim durumu da TCRTÖ puanını etkilemektedir. Eşi lise ve üstü eğitim düzeyine sahip olan öğretmenlerin daha eşitlikçi toplumsal cinsiyet tutumlarına sahip olduğu söylenebilir.

TARTIŞMA

Araştırmaya toplam 453 öğretmen katılmıştır. Bu öğretmenlerin %63,3'ü kadındır. Öğretmenlerin branşlarına bakıldığında yarıdan fazlası %51 ile sınıf öğretmeni ve okul öncesi öğretmenidir. 2020-2021 eğitim öğretim döneminde Türkiye'de okul öncesi kadın öğretmenlerin oranı erkek öğretmenlerden yaklaşık 15 kat fazla, ilkökul öğretmeni kadın öğretmenlerin oranı erkek öğretmenlerden 1.7 kat fazla ve ortaokul öğretmeni kadın öğretmenlerin oranı erkek öğretmenlerin oranından 1.4 kat fazladır. (TÜİK,2022). Kadınlara yakıştırılan bir meslek olarak öğretmenliğin yansımalarının araştırmaya katılan öğretmenlerin cinsiyetleri açısından da benzer bir görünüm sergilediğini söylemek mümkündür. Öğretmenlerin sadece %45.5'inin Ege Bölgesi doğumlu olduğunun görülmesi önemli bir kısmının göçle İzmir'e geldiğini göstermektedir. Araştırma Bölgesi olan Çiğli'nin nüfusu 209.901 kişidir. Çiğli'nin nüfusu 2012 yılında ise 168.599 olarak sayılmıştır (https://www.nufusu.com/ilce/cigli_izmir-nufusu, Erişim Tarihi: 22.02.2022). Buna göre 9 yılda Çiğli nüfusuna yaklaşık 40.000 kişi dahil olmuştur. Bu sayı şu anki toplam nüfusun %20'si kadardır. Bu artış sadece doğurganlıkla ilgili olmayıp aynı zamanda Çiğli'nin göç alan bir ilçe olduğunun göstergesidir. Öğretmenler de bu göçle nüfusa dahil olan gruplar arasında yerini almaktadır.

Öğretmenlerin medeni durumlarına bakıldığında büyük çoğunluğu evli olup öğretmenler arasında %6.9 oranında bir boşanma oranının olduğu görülmektedir. 2021 yılında Türkiye'de kaba boşanma hızı %0 2.07 olarak bulunmuştur. Bu oranın Türkiye'de en yüksek olduğu il İzmir'dir ve İzmir'de de kaba boşanma oranı %0 3.04'tür. Bu da Çiğli'de görev yapan öğretmenler arasında boşanma oranının hem Türkiye hem de İzmir ortalamasının çok üstünde olduğunu göstermektedir (TÜİK, 2021). Medeni durum ile TCRTÖ puanı arasında da anlamlı ilişki bulunurken en yüksek puan ortalaması boşanmış kişilerde görülmüştür. Bunu evli kişiler takip etmekte ve en düşük puan ortalamaları da bekârlardadır. Evlenme toplumsal cinsiyet bakış açısında bir değişme yaratırken öğretmenler arası

boşanma oranının yüksek olmasından yola çıkarak ev içi cinsiyet eşitsizliğinin boşanmayı arttıran faktörlerden biri olabileceği söylenebilir (Yıldırım ve Baydur, 2017).

Öğretmenlerin TCRTÖ'den aldıkları puan ortalamasına bakıldığında aslında genel olarak eşitlikçi bir toplumsal cinsiyet tutumuna sahip olduklarını söylemek mümkündür. Daha önce öğretmenlerle yapılan farklı çalışmalarda öğretmenlerin eşitlikçi cinsiyet tutumuna sahip olma eğilimi gösterdikleri görülmüştür (Cahill ve Adams, 1997; Erden, 2004). Ancak bu noktada puanlar arasında fark yaratan değişkenlerin belirlenmesi de önemli bir konudur. Bunun için yapılan analizler neticesinde öğretmenlerin toplumsal cinsiyet tutumunu etkileyen değişkenleri belirlemek için bu temel değişkenler ile TCRTÖ puan ortalamaları karşılaştırılmıştır. Bu değişkenlerden en belirleyicisi cinsiyettir. TCRTÖ puanı ile cinsiyet arasında istatistiksel olarak oldukça güçlü bir ilişki mevcuttur ($p < 0.001$). Kadınların TCRTÖ puanları erkeklerin puanlarından daha yüksektir. Yani buna göre kadınların toplumsal cinsiyet rol ve tutumlarının erkeklerden daha eşitlikçi olduğunu söylemek mümkündür. Asan'ın (2010) öğretmenlerle yaptığı çalışma da erkek öğretmenlerin kadın öğretmenlere göre daha cinsiyetçi olduğu bulunmuştur. Farklı cinsiyetten katılımlarla yapılan pek çok toplumsal cinsiyet araştırmasında benzer sonuçlar elde edildiği görülmektedir. (Tezer Asan, 2010; Seçgin ve Tural, 2011; ETCEP, 2016; Güzel, 2016; Gümüş, 2019; Durgun ve Cambaz Ulaş, 2019; Ergin, Bekar ve Aydemir Acar, 2019; Landry, Vyas, Nalhotra ve Nagaraj, 2020; Çimen ve Bulut Serin, 2021; Cascella ve Pampaka, 2020). Erkeklerin ve kadınların cinsiyete ilişkin tutum ve davranışları hem kendilerinin hem de partnerlerinin /eşlerinin yaşamları üzerinde doğrudan etkilidir (Uçan ve Baydur, 2016b: 291). Bu nedenle toplumsal cinsiyet algı ve tutumlarındaki eşitlikçi anlayış hem kadın da hem de erkekte olmalıdır ki toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda ilerleme kaydedilebilsin. Anne babanın birlikte ya da ayrı yaşaması TCRTÖ puanını etkilemezken evlenme şekli de TCRTÖ puanı ile ilişkili bulunmuştur. Tanışarak evlenen kişilerin ölçekten aldıkları puan daha yüksektir. Tanışarak evlenme kendi başına hareket edebilme, kendi kararlarını alabilme ve geleneksel aile yapısından uzaklaşabilmenin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Eşi çalışan kişilerin TCRTÖ puanı eşi çalışmayan kişilere göre anlamlı bir şekilde daha yüksektir. Bu çalışmada eşin çalışıyor olması kadının özel alandan çıkıp kamusal alanda kendisine yer bulabildiğinin göstergesidir. Oysa ataerkil bakış kadını özel hayatın içinde görmeyi tercih eder (Yıldırım, 2016). Erkekler geçmişe nazaran günümüzde aktif ve çalışan bir kadını kendilerine eş seçmeye başlamışlardır. Burada hem ekonomi hem de sosyal gereksinimlerin ortak bir şekilde paylaşılması arzusu erkeklerin eş seçimini etkileyen faktörler olarak görülmektedir (Koptagel-İlal, 1995). Ataerkil anlayıştan uzaklaşma toplumsal cinsiyet konusunda da eşitlikçi tutumlar sergilemeyi olanaklı kılmaktadır. Manisa'da erkeklerle yapılan bir çalışmada (Akkuş ve Yıldırım, 2018) tanışarak anlaşarak evlenenler, az çocuklu kişiler, eşi çalışan erkeklerin daha adil toplumsal cinsiyet tutumuna sahip oldukları görülmüştür. Bu çalışmada çocuk sahibi olmanın TCRTÖ puanını etkileyen bir faktör olmadığı görülmektedir. Çocukluğunda yaşadığı yer şehir merkezi olanların TCRTÖ ortalaması kasaba ya da köyde yaşamış olanlardan daha yüksektir. Bu bulguyu destekleyen farklı çalışmalar mevcuttur (Durgun ve Cambaz Ulaş, 2019). Bazı çalışmalarda yaşanan yerin toplumsal cinsiyet algısını etkilemediği görülmekle birlikte (Gümüş, 2019) bu çalışmada çocuklukta yaşanan yerin TCRT'nu etkileyen değişkenlerden biri olduğu görülmüştür. Üniversite ya da daha sonra iş yaşamında toplumsal cinsiyet eğitimi almış olmakla eğitim almamış olmak TCRT'nu etkileyen bir değişken olarak karşımıza çıkmamaktadır. Buna göre toplumsal cinsiyet eğitimi için üniversite çağı ya da ileri yaşları beklemenin oldukça geç olduğu temel eşitlik düşüncelerin daha çok küçük yaşlarda geliştiği ile ilgili bir sonuca varmak mümkündür. Bu sonuç ile öğretmenlerin toplumsal cinsiyet algılarının çocuklar üzerinde ne kadar etkili olacağı çıkarımının da desteklendiği düşünülmektedir. Ancak bu sonucun aksine toplumsal cinsiyet eğitimi almanın eşitlikçi tutumları arttırdığını gösteren çalışmalarda da mevcuttur (Tantekin Erden, 2009; Özcan, Karataş ve Seviğ, 2017; Ergin, Bekar ve Aydemir Acar, 2019).

Ancak bu çalışmalar Toplumsal Cinsiyet eğitiminin akabinde yapılan çalışmalardır. Tutum değişimi ise çok daha uzun bir süreci gerektirmektedir. Bu noktada eğitimin ve eğiticinin niteliği eğitimin süresi gibi farklı pek çok etkenin de değerlendirilmesi gerektiğini düşündürmektedir.

Annenin eğitim durumu ile TCRTÖ puanı arasında anlamlı bir ilişki bulunurken babanın eğitim durumu ile öğretmenlerin TCRTÖ puanları arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Ancak çeşitli ülkelerde yaptıkları farklı araştırmalarda eğitim düzeyi yüksek olan erkeklerin, eğitimi düzeyi daha düşük erkeklere göre daha eşitlikçi tutuma sahip oldukları görülmüştür (Singh, Verma ve Barker, 2013). Levtoy ve ark. (Levtov, Barker, Contreras-Urbina, Heilman ve Verma, 2014) sekiz ülkede yaptıkları araştırmalarında; özellikle ortaokul ve üstü eğitime sahip erkeklerin daha adil tutum gösterdiklerini; bunun yanında Brezilya, Şili, Hırvatistan ve Hindistan gibi bazı ülkelerde annenin eğitim düzeyinin toplumsal cinsiyet algılarında farklılık yarattığı görülmüştür. Öğretmenlerinin eşlerinin eğitim durumlarına bakıldığında da eşlerin eğitim düzeyleri arttıkça TCRTÖ puanlarının arttığı da görülmektedir. Buna göre kadınların eğitim düzeylerinin artması çevrelerinde kişilerin toplumsal cinsiyet tutumlarını etkilemektedir. Eğitim düzeyi artan kadın kamusal alanda kendisine daha çok yer bulmakta (Erdost, 2016) ve eşitlikçi bakış açısını kendisinde geliştirebildiği gibi çerçevesine de etki etmektedir.

Öğretmenlerin doğduğu bölge ve branşları ile TCRTÖ puanı arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Öğretmenlerin yaşları ile TCRTÖ puanı arasında anlamlı bir ilişki bulunurken yaş arttıkça TCRTÖ den alınan puanın azaldığı görülmektedir. Tezer Asan'ın (2010) öğretmenlerle yaptığı çalışmada da benzer şekilde yaş azaldıkça cinsiyetçilik algısının düştüğü görülmüştür. Genç öğretmenler yaşı ileri öğretmenlere göre daha eşitlikçi bakış açısında sahiptirler. Lomazzi ve ark (2019)'da yaptıkları çalışmada gençleri daha eşitlikçi olduğunu bulmuşlardır (Lomazzi, Israel ve Cresbi, 2018). Ancak bunun tersi bir şekilde Singh ve arkadaşlarının (Singh, Verma ve Barker, 2013) erkeklerde yaptığı çalışmada yaşla birlikte yaşam deneyiminin artmasının toplumsal cinsiyet tutumlarını olumlu etkilediği bulunmuştur. Annenin çalışma durumu öğretmenlerde TCRTÖ puanını etkileyen bir faktör olarak bulunmazken babanın mesleği özellikle memur olması TCRT'nu olumlu etkilemektedir. Kardeş sayısına bakıldığında da kardeş sayısı arttıkça TCRTÖ puanının azaldığı görülmektedir. Güzel'in (2016) çalışmada da kardeş sayısının fazla olmasının eşitlikçi rol ve tutumları olumsuz etkilediği görülmektedir. Ancak bunun tersi sonuç gösteren çalışmalar da mevcuttur (Gümüş, 2019; Durgun ve Cambaz Ulaş, 2019). Eşle kazanç oranlarına bakıldığında eşinden daha fazla kazanan öğretmenlerin toplumsal cinsiyet algılarının diğerlerine göre daha düşük olduğu görülmektedir. Burada kazanç biçimi ile cinsiyet karşılaştırıldığında bu farkın temel nedeninin kadınların erkeklerden daha az kazandığını ifade etmesi ve yine aynı şekilde erkeklerin eşlerinden daha fazla kazandığını belirtmesi olarak karşımıza çıkmaktadır ($p < 0.001$). Buna göre cinsiyetler arasında kazanç farkı özellikle kadının aleyhine olan fark cinsiyet eşitliğini olumsuz etkileyen bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Öğretmenlerin hem kök aile hem de şimdiki aileleriyle ilişkilerindeki şiddet öyküsüne bakıldığında şiddet öğretmen ailelerinde çok yaygın bir sorun olarak karşımıza çıkmamaktadır. Ayrıca aile ile ilişkileri ile TCRTÖ puanı arasında da ilişki bulunan bir alan olmamıştır. Manisa'da erkeklerle yapılan bir çalışmada (Akkuş ve Yıldırım, 2018) geçmişte fiziksel şiddete maruz kalmamış ve ilgi ile büyütülmüş erkeklerin daha eşitlikçi toplumsal cinsiyet tutumuna sahip oldukları ve kadına daha az şiddet uyguladıkları tespit edilmiştir. Ancak bu çalışmada farklı eğitim düzeyinde ve farklı mesleklerdeki kişiler araştırmaya dahil edildiği için katılımcılar arasında eşine şiddet uygulama oranları daha yüksektir. Mevcut çalışmada ise üniversite mezunu ve öğretmenlik mesleğine mensup kişiler çalışmaya katıldığı için çok daha homojen bir grupta karşı karşıya olmanın bu sonucu etkilediği düşünülmektedir.

SONUÇ

Toplumda kadın-erkek eşitsizliğini ortadan kaldırmanın en önemli yolu toplumun toplumsal cinsiyet algısını ve bununla bağlantılı toplumsal cinsiyet tutumlarını eşitlikçi bir boyuta taşımaktır. Bir çocuğun hayatında ebeveynlerinden sonra en etkili kişiler öğretmenlerdir. Özellikle anaokulu ve ilkokul çağında öğretmenlerin davranışları ve tutumları çocukların kişilik gelişimlerinde etkili rol oynar. Bu rolün içinde öğretmenlerin toplumsal cinsiyet tutumlarının eşitlikçi olması kendi yaşantılarına da bu eşitlikçi tutumları aktarmaları yetiştirecekleri nesiller üzerindeki etkileri itibariyle oldukça önemlidir. Bu nedenle bu çalışmada öğretmenlerin toplumsal cinsiyet rol ve tutumlarının belirlenmesi ve bu rol ve tutumları etkileyen faktörlerin ortaya konması amaçlanmıştır. Elde edilen bulgular ışığında da araştırmaya katılan öğretmenlerin genel olarak eşitlikçi bir toplumsal cinsiyet tutumuna sahip olma eğiliminde oldukları görülmekle birlikte eşitlikçi bakış açısını etkileyen faktörlerden en önemlisinin cinsiyet olduğu görülmüştür Kadın öğretmenler erkek öğretmenlere göre daha eşitlikçi tutumlara sahiptirler ($z:6.559-p<0.001$). Bu nedenle erkek öğretmenlerin daha eşitlikçi toplumsal cinsiyet tutumları geliştirebilmeleri için etkileşimli eğitim çalışmalarının düzenlenmesinde fayda vardır. Burada etkileşimden kasıt toplumsal cinsiyetle ilgili sadece teorik bilgileri içeren bir eğitim sürecinden ziyade erkeklerin kadınlarla empati kurma becerilerini geliştirmelerini sağlayacak etkileşimleri içeren grup çalışmaları, yaratıcı drama etkinlikleri, atölye çalışmaları gibi farklı eğitim modellerinin kullanılmasıdır. Öğretmenlerin sürece aktif katılım sağlayabilecekleri ve süresi ve niteliği itibariyle etkili bir eğitim programı oluşturulmalıdır. Aynı şekilde öğretmenlerin üniversite eğitimleri sürecinde de toplumsal cinsiyet konusunu içeren çeşitli dersler ve materyallerle desteklenmesi gerektiği düşünülmektedir. Bundan dolayı eğitim fakültelerinin müfredatında toplumsal cinsiyet eşitliği derslerinin zorunlu dersler kategorisinde ele alınması önerilmektedir. Bunun yanında toplumsal cinsiyet tutumlarının çok daha küçük yaşlarda hatta erken adölesan döneminde şekillendiği düşünüldüğünde (Landry, Vyas, Nalhotra ve Nagaraj, 2020) toplumsal cinsiyet derslerinin ya da toplumsal cinsiyet eşitliğini içeren konuların ilkokul, ortaokul ve lise müfredatına da eklenmesi elzem olarak görülmektedir. Bu noktada konunun sadece kadın erkek eşitliği bağlamı ile sınırlı kalmadığı ve cinsiyet eşitsizliğinin yarattığı sonuçların bir insan hakları sorunu olduğu vurgusu da gözardı edilmemelidir.

Bir diğer önemli sonuç annesi ve eşinin eğitim durumu yüksek olan kişilerin daha eşitlikçi tutuma sahip olmasıyla ilgilidir. Bu nedenle eğitimin tüm nüfus kesimlerinde yaygınlaştırılması ama özellikle kız çocuklarının erkek çocuklar kadar eğitim olanaklarından faydalandırılarak iş yaşamına girmesi ve kamusal alanda kendilerini hakettikleri yerde bulabilmeleri için eğitim ve istihdam politikalarının eşitlikçi bir bakış açısıyla yeniden üretilmesi gerekmektedir.

Etik Kurul Onay Bilgileri

Araştırma için Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Etik Kurulu'nun 30.-3.2022/20.478.486/1271 sayılı kararı ile etik açıdan uygun olduğuna dair karar alınmıştır.

“COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” beyanları:	
Etik Kurul Belgesi:	Bu makale için Mnaisa Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Etik Kurulu’ndan 30.03.2022 tarihinde E-20478486-050.04.04-281125 sayılı etik kurul onayı alınmıştır.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Katkı Oranı Beyanı:	1. yazar: %40 – 2. yazar: %40 – 3. yazar: %20
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Sorumlu Yazar:	Doç. Dr. Şeyda Yıldırım
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
Bu makale, Creative Commons Atf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.	
<i>The following statements are made in the framework of “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:</i>	
Ethics Committee Approval:	E-20478486-050.04.04-281125 approval was received from Mnaisa Celal Bayar University Health Sciences Ethics Committee for this article on 30.03.2022.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Author Contributions:	1 st author: %40 – 2 st author: %40 – 3 st author: %20
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Corresponding Author:	Assoc. Prof. Dr. Şeyda Yıldırım
Double-Blind Peer Review:	External-independent
<i>This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.</i>	

KAYNAKÇA

- Akkuş, S. ve Yıldırım, Ş. (2018). Erkeklerin Kadına Yönelik Fiziksel Şiddet Uygulamasına Etki Eden Faktörlerin İncelenmesi. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 17(4), 1368-1388.
- Aziz, A. (1995). Kadın ve Yabancılaşma. (Ed. N. Arat). *Türkiye’de Kadın Olgusu İçinde* (s. 251-272). İstanbul: Say Yayınları.
- Bayhan, V. (2013). Beden Sosyolojisi ve Toplumsal Cinsiyet. *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, 0(63), 147-164.
- Cahill, B. ve Adams, E. (1997). An Exploratory Study of Early Childhood Teachers' Attitudes Toward Gender Roles. *Sex Roles*, 36(7/8), 517-529.
- Cascella, C. ve Pampaka, M. (2020). Attitudes Towards Gender Roles in Family: A Rasch-Based Validation Study. *Journal of Applied Measurement*.

- Çiçeklioğlu, M. (2012). Toplumsal Cinsiyet. (EKAUM ve M. Çiçeklioğlu). *Geniş Ufuklar Toplumsal Cinsiyet Eşitliği İçinde* (s. 17-24). İzmir: İlya Yayınları.
- Çimen, F. ve Bulut Serin, N. (2021). University Students' Attitudes Towards Gender Roles Predicting Their Value Orientation. *Participatory Educational Research*, 8(4), 171-185.
- Durgun, K., S. ve Cambaz Ulaş, S. (2019). Ebelik/Hemşirelik Öğrencilerinin Toplumsal Cinsiyet Rollerine İlişkin Tutumlarının Belirlenmesi. *Medical Science*, 14(2), 93-103.
- EKAUM. (2011). *Geniş Ufuklar Toplumsal Cinsiyet Eşitliği*. İzmir: İlya Yayınları.
- Erden, F. (2004). Early Childhood Teachers' Attitudes Toward Gender Roles and Toward Discipline. *H. Ü. Eğitim Fakültesi Dergisi*, 0(27), 83-90.
- Erdost, G. (2016). Toplumsal Cinsiyet Bakış Açısıyla Kadın Emegi: Alan Çalışmalarından Deneyim Aktarımı. (Ed.: D. Şaşman Kaylı ve F. Şahin) *Sosyal Politikanın Cinsiyet Halleri İçinde* (s. 59-80). Ankara: Nika Yayınları.
- Ergin, A.; Bekar, T. ve Aydemir Acar, G. (2019). Tıp Fakültesi Öğrencilerinin Toplumsal Cinsiyet rollerine Yönelik Tutumları ve Etkileyen Faktörler. *Fırat Tıp Dergisi*, 24(3), 122-128.
- ETCEP. (2016). *Eğitimde Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin geliştirilmesi Projesi*. Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara.
- Filiz, S. ve Gözelyurt, K. (2017). Meslek Lisesi Öğretmenlerinin meslek Alanları Açısından Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Dair Görüşleri. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 15(2), 239-264.
- Gümüş, Z. (2019). Üniversite Öğrencilerinin Toplumsal Cinsiyet Rollerine İlişkin Tutumlarının Belirlenmesi. *Türkiye Bütüncül Psikoterapi Dergisi*, 2(3), 31-47.
- Güzel, A. (2016). Öğrencilerin Toplumsal Cinsiyet Rollerine İlişkin Tutumları ve İlişkili Faktörler. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 5(4), 1-11.
- Koptagel-İlal, G. (1995). Toplumsal Değişim İçinde Türk Kadınının Psiko-Sosyal Kimliği. (Ed. N. Arat). *Türkiye'de Kadın Olgusu İçinde* (s. 97-113). İstanbul: Say Yayınları.
- Koyuncu Şahin, M. (2019). Türkiye'deki Eğitim Alanında Toplumsal Cinsiyet Üzerine Yapılmış Çalışmalara Toplu Bakış. *Journal of International Social Research*, 12(64), 588-599.
- Landry, M.; Vyas, A.; Nalhotra, G. ve Nagaraj, N. (2020). Adolescents' Development of Gender Equity Attitudes in India. *International Journal of Adolescence and Youth*, 25(1), 94-103.
- Levtov, R.; Barker, G.; Contreras-Urbina, M.; Heilman, B. ve Verma, R. (2014). Pathways to Gender-Equitable Men: Findings from the International Men and Gender Equality Survey in Eight Countries. *Men and Masculinities*, 17(5), 467-501.
- Lomazzi, V.; Israel, S. ve Cresbi, I. (2018). Gender Equality in Europe and the Effect of Work-Family Balance Policies on Gender-Role Attitudes. *Social Sciences*, 8(1), 1-29.
- Özcan, A.; Karataş, N. ve Seviğ, E. (2017). Toplumsal Cinsiyet Eğitiminin Üniversite Öğrencilerinin Toplumsal Cinsiyet Rol ve Tutumları Üzerine Etkisi. *Researcher: Social science Studies*, 5(IV), 53-67.
- Seçgin, F. ve Tural, A. (2011). Sınıf Öğretmenliği Bölümü Öğretmen Adaylarının Toplumsal Cinsiyet Rollerine İlişkin Tutumları. *e-Journal of New World Science Academy Education Sciences*, 6(4), 2446-2458.
- Singh, A.; Verma, R. ve Barker, G. (2013). *Measuring Gender Attitude: Using Gender-Equitable Men Scale (GEMS) in Various Socio-Cultural Settings. Making Women Count An Annual Publication on Gender and Valuation by U Women Ullti Country Office for India, Hutan, Sri Lanka and al Dives*. UN Women Multi Country Office for India, Bhutan, Maldives and Sri Lanka.
- Şaşman Kaylı, D. (2016). *Siyasetin Kadın Yüzü*. İzmir: İlya Yayınevi.
- Tantekin Erden, F. (2009). A Course on Gender Equity in Education: Does it Affect Gender role Attitudes of Preservice Teachers? *Teaching and Teacher Education*, 0(25), 409-414.

- Tezer Asan, H. (2010). Ders Kitaplarında Cinsiyetçilik ve Öğretmenlerin Cinsiyetçilik Algılarının Saptanması. *Fe Dergi*, 2(2), 65-74. URL: <http://cins.ankara.edu.tr/derskitap.html> adresinden 20.05.2022 tarihinde erişildi.
- TÜİK. (2021). *Türkiye İstatistik Kurumu*. Türkiye İstatistik Kurumu: <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=109&locale=tr> adresinden 04.06.2022 tarihinde erişildi.
- TÜİK. (2022). *Toplumsal Cinsiyet İstatistikleri: Gender Statistics 2021*. Yayın No: 4651.
- Türk Dil Kurumu. (2022). *Sözlük*. Türk Dil Kurumu: <http://www.tdk.gov.tr> adresinden 11.06.2022 tarihinde erişildi.
- Türmen, T. (2011). Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Sağlığı. (Ed. A. Akın). *Toplumsal Cinsiyet, Sağlık ve Kadın İçinde* (s. 3-16). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Uçan, G. (2016). Toplumsal Cinsiyetin Öteki Yüzü Erkek. (Ed. D. Şaşman Kaylı ve F. Şahin). *Sosyal Politikanın Cinsiyet Halleri İçinde* (s. 157-182). Ankara: Nika Yayınları.
- Uçan, G. ve Baydur, H. (2016a). Türkiye'de Toplumsal Cinsiyetin Değerlendirilmesi. (Ed. D. Şaşman Kaylı ve F. Şahin). *Sosyal Politikanın Cinsiyet Halleri İçinde* (s. 137-151). Ankara: Nika Yayınları.
- Uçan, G. ve Baydur, H. (2016b). Türk Erkeklerinde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ölçeğinin Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışması. *International Journal of Social Science*, 0(47), 289-303.
- Vatandaş, C. (2007). Toplumsal Cinsiyet ve Cinsiyet Rollerinin Algılanışı. *Istanbul journal of Sociological Studies*, 0(35), 29-56.
- WHO. (1998). *Gender and Health Technical Paper*. World Health Organization.
- World Economic Forum. (2021). *Global Gender Gap Report 2021*. https://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2021.pdf adresinden 20.05.2022 tarihinde erişildi.
- Yıldırım, Ş. (2016). Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Kadına Yönelik Şiddet. (Ed. D. Şaşman Kaylı ve F. Şahin). *Sosyal Politikanın Cinsiyet Halleri İçinde* (s. 81-103). Ankara: Nika Yayınevi.
- Yıldırım, Ş. ve Baydur, H. (2017). Boşanma Sürecinde Sosyal Hizmet Uygulamaları. (Ed. D. Yücel ve M. B. Gönültaş). *Adli Sosyal Hizmet, Yaklaşım ve Müdahale İçinde* (s. 209-309). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Zeyneloğlu, S. ve Terzioğlu, F. (2011). Toplumsal Cinsiyet Rollerini tutum Ölçeğinin Geliştirilmesi ve Psikometrik Özellikleri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 0(40), 409-420.

Modern Dönemde Düalist ve Özdekçi Zihin Yaklaşımları* **

Doç. Dr. Ufuk Özen Baykent

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9496-7922>

Bursa Uludağ Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Yabancı Diller Eğitimi Bölümü, Bursa – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 01.08.2022

Kabul: 20.09.2022

On-line Yayın: 30.09.2022

Anahtar Kelimeler

Zihin

Beden

Descartes

Özdekçi Zihin Yaklaşımları

Düalite

Araştırma Makalesi

* Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

** Bu makale yazarın, "Chomsky'nin Bilişselci Dil Yaklaşımının Yabancı Dil Eğitiminde Uygulanabilirliğine İlişkin Bir Soruşturma" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.38208>

Öz

Geleneksel zihin felsefesi alanı çalışmaları, Antikçağ'daki ve Ortaçağ'daki ruh yaklaşımlarında temellendirilebilir. Modern dönemde "ruh" kavramının yerini "zihin" kavramı almıştır. Bu değişimde en önemli rolü Descartes ve insanın doğası ile ilgili olarak ortaya attığı düalite fikri üstlenmiştir. Descartes'ın ruh ve beden düalitesi savı, zihin felsefesindeki bir sorunun varlığını netleştirmiştir. Öte yandan, bazı modern dönem filozoflarının Descartes'dan farklı olarak özdekçi bir yaklaşım öne sürdükleri görülmüştür. Modern felsefenin kurucusu olarak kabul edilen Descartes, felsefede Ortaçağın Tanrı merkezli tartışmaların yerini akla yönelik soruşturmalara bırakmasında önemli bir rol üstlenmiştir. Bununla birlikte, Descartes'ın insanın doğasına şüphe ile yaklaşımı, zihin felsefesinde önemli bir problemi doğurmuştur. Descartes, şüphecilik olarak adlandırılan sorgulama yönteminde, her şeyden şüphe edebileceğini ama insanın zihninden şüphe edilemeyeceğini iddia etmiştir. İnsanın zihninden şüphe etmesi, bir anlamda, kendi varlığından şüphe etmesi demektir. Öte yanda, özdekçi yaklaşıma bakıldığında, zihnin doğasını indirgemeci bir yaklaşım ile ele aldıkları görülmektedir. Bu çerçevede zihinsel olan fiziksel olana indirgenmiştir ve var olanın sadece madde, enerji veya boşluk olduğu iddia edilmiştir. Zihinsel olanı ifade etmek için kullanılan terimler incelendiğinde ise fiziksel olana ulaşılacaktır. Bu çalışma, zihin felsefesinde modern dönemde ruhtan zihne geçişi, Descartes'ın ruh ve beden kavramlarını nasıl ele aldığını ve Descartes'ın ortaya koyduğu düalite fikrine özdekçi filozofların karşı çıkışını derinlemesine soruşturmaktadır. Bu sayede modern dönemde zihin kavramına yönelik iki karşıt yaklaşımın savları açıklanacaktır.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Özen Baykent, U. (2022). Modern Dönemde Düalist ve Özdekçi Zihin Yaklaşımları. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 15(91), 493-500.

Dualist and Materialist Approaches to Mind in the Modern Period* **

Asoc. Prof. Dr. Ufuk Özen Baykent

Bursa Uludag University, Faculty of Education, Department of Foreign Language Education, Bursa –
TURKEY**Article History**

Submitted: 01.08.2022

Accepted: 20.09.2022

Published Online: 30.09.2022

Keywords

Mind

Body

Descartes

Materialist Approaches to Mind

Duality

Research Article

* This article was checked by Intihal.net. This article is under the Creative Commons license. Ethics committee approval is not required for this article.

** This article was produced from the author's doctoral thesis titled "*An Investigation Regarding the Applicability of Chomsky's Cognitive Language Approach in Foreign Language Education*".

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.38208>**Abstract**

The studies in the field of traditional philosophy of mind might be grounded on the approaches to soul in Antiquity and Medieval Period. In Modern Period, the concept of soul was replaced by the concept of "mind". This change in the conception was mostly due to Descartes and his idea of duality. Descartes' argument about the duality of mind and body has clarified the existence of the problem in the philosophy of mind. However, some philosophers of the Modern Period put forward materialistic approach to the problem, which is in contrast with that of Descartes. Descartes, a philosopher considered to be a founder of modern philosophy had an important role in the conversion of God centred medieval philosophical thinking to investigation based on human mind. Descartes sceptical approach towards human nature raised an important problem in the philosophy of mind. Descartes' method of philosophical scepticism puts forward that one can doubt for everything except the existence of human mind. Arguments against the existence of human mind will be one's rejection of one's own existence. When we consider the materialist approach, we can conclude that it is that of a reductive one. In this respect, the mental was reduced to the physical and what exists is argued to be matter, energy or space. When the terms used to express the mental is analysed, one can reach the physical. The present study investigates the change from the concept of soul to the concept of mind in modern philosophy, how Descartes discusses the concepts of body and soul and how the duality was opposed by materialist philosophers. In this way, the arguments asserted by the two opposing modern approaches to the concept of mind would be revealed.

GİRİŞ

Geleneksel zihin felsefesinin ilk ayağı gerek Antikçağ'da gerekse Ortaçağ'da ruh üzerine yapılan soruşturmalara belirginleşir. Öte yandan, modern dönem zihin yaklaşımlarının en belirleyici özelliği ruh kavramından zihin kavramına geçiş olmuştur. Bu geçişte en önemli rol Descartes tarafından oynanmıştır. Descartes zihin ve beden ayrımını net bir biçimde ortaya koyarken aslında zihin felsefesinin en temel meselesini de bu çalışma alanının kalbine yerleştirmiştir. Kısacası, Descartes'ın düalist yaklaşımı, zihin-beden sorununu doğurmuştur. Bu başlangıç noktasından hareket ile bazı filozoflar probleme Descartes'ınkine benzer biçimde yaklaşırken bazıları ise ikici görüşe karşı durmuştur. Bunlardan ilki Descartes ile gündeme gelen zihin ve bedenin ayrı iki varlık türü olduğunu vurgulayan düalist görüş, diğeri ise özdekçi/materyalist yaklaşımdır. Kartezyen düalizminde zihin-beden ayrımının nasıl anlaşıldığı ve bu ayrıma yönelik karşı çıkışların ne olduğu, bu çalışmada ayrıntılı olarak betimlenecektir. Bu çerçevede, modern dönemin zihin yaklaşımlarının tarihsel gelişimini Descartes ile başlamakta fayda olacaktır.

Descartes'ın Düalizmi

Aristoteles ve sonrasında Skolastik düşünce tarafından zihin, yaşamı açıklamak amacı ile kullanılmıştır. Canlı bir bedeni cansız bir şeyden ayıran Aristoteles'e göre bedenin formu ruhtur. "Zihin bu anlayışta ruhun insanları karakterize eden akli parçasıdır" ama bedenin ölümünde sonra varlığını Tanrı sayesinde sürdürebilse bile gerçek anlamda bir töz değildir. Bu düşünceden farklı olarak Descartes'a göre zihin tek başına ayrı bir tözdür ve bedensiz olarak da var olmaya devam edecektir (Cevizci, 2011: 507).

Modern felsefenin kurucusu olarak kabul edilen Descartes, Ortaçağın Tanrı merkezli düşüncesinin akla yönelmesinde önemli bir rol üstlenmiştir. Descartes'ın şüphe yöntemi, zihin felsefesinde de önemli bir yere sahiptir. *Meditasyonlar* eserinde şüphe yöntemini kullanarak, öncelikle kendi varlığını kanıtlar ve daha sonra kendine, özüne ilişkin sorulara geçer. "Ben neyim?" sorusunu, "özde düşünen bir şey" olarak cevaplar ve düalist görüşü ile paralel biçimde kendisinin bir ruh veya zihin olduğunu ve bu ruhun, bedenden ayrıldıktan sonra da olmaya devam edeceğini belirtir. Descartes, yöntemsel olarak sürdürdüğü şüphelicilikte, her şeyden şüphe edebileceğini ama zihninden, şüphe edebilen kendinin varlığından şüphesi olamayacağını ifade eder. Böylelikle, Descartes zihin-beden düalizmine yönelik olarak belki de en çok bilinen düşüncüyü ortaya koymuş ve zihin ile bedenin farklı türden tözler olduklarını iddia etmiştir. "Her tözün doğasını karakterize eden bir özü, bütün diğer özelliklerinin kendisinden çıktığı temel bir niteliği, bir ana niteliği vardır. İnsanı meydana getiren iki tözden biri olan zihnin özü düşünme; oysa diğer töz olan beden ya da genel olarak maddenin özü yer kaplamadır." (Cevizci, 2011: 507). Descartes "İkinci Meditasyon" da bedeni şöyle tanımlar:

Beden deyince, herhangi bir şekilde sınırlanabilen, bir yerde bulunabilen ve bir uzam parçasını bütün öteki cisimleri dışlayacak şekilde işgal edebilen; dokunma, görme, işitme veya koklama duyularıyla duyulabilen ve birkaç türlü devinebilen her şeyi kastediyorum; aslında bu hareketlerin kendiliğinden değil, bedene dokunan ve itki veren yabancı bir şeyin yardımıyla meydana geldiğini düşünüyorum, zira kendi kendine hareket edebilme- ve bunun gibi hissetme ve düşünme- güçlerine sahip olmanın, bedenin doğasına ait olduğunu asla düşünmüyorum; tersine, daha çok bu tür yetilerin bazı cisimlerde bulunduğunu görünce şaşırıp kalıyorum. (Descartes, 2007: 23)

Kendi zihinsel varoluş deneyiminden yola çıkan Descartes, zihinsel olarak hangi özelliklerden yoksun olamayacağını sorgular ve bu özelliklerinde zihin denen varlığın zorunlu özellikleri olması gerektiğini vurgular. Ulaştığı nokta düşünmenin, zihnin tek zorunlu özelliği olduğudur. Descartes'a göre düşünme, duygular, duyular, kararlar, hatıralar gibi bilinçli deneyimdir. Beden denen varlığın

zorunlu niteliği ise uzamsal oluşudur. Zihin ve beden farklı zorunlu niteliklere sahip oldukları için Descartes bunların iki farklı türde şeyler oldukları sonucuna ulaşmıştır. Zihin maddesel değil, tinseldir (Beakley ve Ludlow, 2006: 4).

Descartes'ın en önemli savlarından birisi olan "ayrılabilirlik" savı, zihin ve beden arasında, her ikisinin de farklı tözler olduklarını belirten kesin bir ayırım ortaya koyar. Savı şöyle temellendirir: İlk olarak açıkça anladığım veya anlayabileceğim her şey Tanrı tarafından, benim kavrayışıma denk gelecek şekilde yaratılmıştır. İkinci olarak birini diğerinden farklı olarak kavradığım her şey, birbirinden ayrılabilir niteliktedir. Üçüncü olarak iki ayrı şeyin birbirinden hangi güç sayesinde ayrılacakları sorusu onların farklı oldukları yargısını etkilemez. Dördüncü aşamada eğer bir şeyi diğerinden ayrı olarak bilebiliyorsam, o zaman o iki şey farklıdır. Beşinci olarak, düşünen özne olmam dışında hiçbir şey özüme veya doğama ait değildir. Altıncı olarak, düşünen ve de uzamsal olmayan bir şey olduğum yönünde kendime dair ayrı ve de açık bir ideye sahibim. Yedinci olarak, onun uzamsal ve düşünmeyen bir şey olduğuna dair bedenim hakkında ayrı bir ideye sahibim. Son olarak bedenimden farklıyım ve ayrıyım, onsuz da var olabilirim. (Garrett, 2009: 86-87)

Kartezyen düalizm, insanın bedenlerden veya beyinlerden öte deneyimin özneli olduğunu belirtir. İnsanlar bedene veya beyne sahip olmanın yanı sıra düşüncelere ve duygulara da sahiptirler. Bedenlerimiz uzamsaldır, fiziksel boşlukta bir kütle ve lokasyona sahiptir. Öte yandan bilinç durumları olan düşüncelere ve duygulara da sahibizdir ama bedenler veya beyinler bu bilinç durumlarından yoksundurlar. Descartes'ı bu düşüncelere yönlendiren nedenlerden birisi bedenimizin kendi başına zihinsel bir edimle uğraşamayacağı, örneğin düşünemeyeceği fikri olmuştur (Lowe, 2004: 10).

Descartes ortaya koyduğu zihin-beden ikiliğine dair, zihinlerin bedenlerden ve her tür fiziksel nesneden tamamıyla ayrı olduğunu iddia etmiştir. Kartezyen düalizme göre zihinler tamamen tinseldir ve kesinlikle uzamsal değildir, herhangi bir ölçüye veya lokasyona sahip değildir.

(...) ruh ile beden arasında büyük bir fark olduğunu görüyorum: Beden doğası gereği her zaman bölünebilir, ruhsa hiçbir şekilde bölünemez; nitekim ruhumu, yani sadece düşünen bir şey olarak kendimi, göz önüne aldığımda, kendimde hiçbir parça ayırt edemiyorum, tersine mutlak surette bir ve bir bütün bir şey olduğumu apaçık biçimde kavıyorum. Ama bütün ruh bütün bedenle tam olarak birleşmiş gibi görünmekle birlikte, bedenden bir ayak, bir kol veya başka bir parça ayrılacak olsa, bu yüzden ruhumdan da hiçbir şeyin eksilmediğini pekiyi biliyorum. İsteme, duyma, tasarlama gibi yetilere de tam anlamıyla ruhun parçaları denemez çünkü istemek, duymak, tasarlamak gibi edimleri yapan hep bütünlüğü içinde aynı ruhtur (...) Bu da zaten insanın zihin veya ruhunun bedeninden tamamen farklı olduğunu-eğer daha önce yeterince öğrenmiş olmasaydım- bana öğretmeye yeterdi. (Descartes, 2007: 79-80)

Bu bakış açısından yaklaşıldığında normal bir insan iki farklı tözden, yani zihin-beden ikilisinden oluşur. 1950'lere kadar zihin felsefesinde Descartes'ın birinci tekil kişi perspektifinden yani kendimize, kendi içimizden bakışımız egemen olmuştur. Bu çerçevede kişinin zihnini, bedeninden daha iyi bilebileceği ve bir anlamda zihnin, bedenın sürücü koltuğunda oturduğu ifade edilmiştir. Ancak bu durumda insan aklının dışsal, gündelik fiziksel nesnelerin var olduğunu nasıl bilebileceğine yönelik teorik bir problemin ortaya çıktığı vurgulanmıştır. İnsanların, kendi zihinlerinin yapımıcısı olduğu bir tiyatro içinde hapsedikleri ama bu tiyatroyun dışında neler olduğu hakkında çıkarımlarda bulunmak için de bazı yolların bulunduğu belirtilmiştir (Lycan, 2003: 47).

Modern Zihin Soruşturmasının Başlangıcı Olarak Zihin-Beden Sorunu

Descartes'ın ortaya koyduğu zihnin bedenden radikal farklılığı sorununa dair soruşturmalar yine de zihin ve beden arasında nedensel bir etkileşimin söz konusu olmasını doğurmuştur. Fiziksel olaylar,

duyumlara, deneyimlere ve bireyin zihninde düşüncelere neden olur. Bunun tam tersi olarak zihinsel etkinlik de bir fiziksel edime veya duruma, bedensel bir sonuca yol açar. Beden-zihin arasındaki bu “neden-etki ilişkisi”ni doyurucu bir şekilde açıklayamayan Descartes, yine de modern zihin felsefesinin başlatıcısı olmuştur. Bu anlamda modern zihin soruşturmalarının başlangıcı ve hatta zihin felsefesinin en temel meselesi zihin-beden sorunudur. Bu sorunun temelinde, bir bireyin zihninin fiziksel dünya, yani bedeni ile, eğer varsa, bağlantısının nasıl kurulduğu, bunun nasıl olanaklı olduğudur. Buradaki tartışma zihnin maddesel olmadığı veya zihnin beyinle özdeş olabileceği tartışmasıdır. Tarihsel süreçte bu soruya sonuç niteliğinde bir cevap verilmiş olmasa bile birkaç şaşırtıcı görüş ileri sürülmüştür (Beakley ve Ludlow, 2006: 3).

Zihin-beden sorunu, zihnin, beden ile nasıl bağlantılı olduğu ile ilgili olması nedeniyle zihnin, beden veya onun beyin gibi bir bölümü ile bağlantılı olduğu bir tür şey gibi yorumlanmasına sebep olmuştur. Bu açıdan zihnin beyinle özdeş olup olmadığı veya onunla nedensel bir bağıntıya sahip olup olmadığı sorgulanmıştır. Lowe, zihin diyebileceğimiz bir şeyden söz edilemeyeceğini, sadece zihin sahibi varlıklardan söz edilebileceğini belirtir. Bu varlıklar Lowe’a göre deneyimin öznelidir. Deneyimin özneli, hissedilen, algılayan, düşünen ve maksatlı edimler ortaya koyanlardır. Bu öznelere insanları dahil ederiz ve insanların, boy, kilo veya biçim gibi bazı fiziksel özellikleri olduğunu biliriz. Zihin-beden sorunu, deneyimin öznelinin, kendi fiziksel bedenleri ile nasıl bir bağlantıya sahip oldukları problemidir. Burada birkaç olasılıktan söz etmek mümkündür. Bunlardan birisi, kişinin bedeni veya onun beyin gibi belli bir bölümü ile özdeş olduğu düşüncesidir. Bir başka görüş ise zihnin, kişinin bedeninden tamamen bağımsız bir şey olduğudur. Bir diğer düşünce ise insanın karmaşık bir varlık olduğu, bir bölümünü bedeninin oluşturduğu, diğer bölümünün ise maddesel olmayan bir ruh, tin olduğudur. Son iki görüş töz düalizmi olarak adlandırılır. Burada töz zaman içerisinde niteliklerinde değişime uğrayabilen nesne veya şey anlamındadır (Lowe, 2004: 8). Bu çerçevede zihne yönelik ikinci zihin tartışmalarını ve özdeki zihin kuramlarını sırasıyla ele almakta fayda olacaktır.

Düalist Zihin Tartışmaları

Zihin felsefesinde düalizm, zihnin ve bedenin tamamıyla farklı doğalara sahip olduklarını ifade eden bir doktrindir. Bu farklılığın nasıl ifade edilebileceği bir tartışma konusu olmakla birlikte genellikle zihne ait olan ve beden için yabancı olan iki özellik üzerine odaklanır. Bu özelliklerden birisi bilinç durumlarının özel oluşu ve özneliğidir; fiziksel durumlar ise dışarıdan ikinci ve üçüncü şahısların erişimine açıktır. Diğeri ise zihinsel durumların yönelme veya hakkında olma özelliğine sahip oluşudur. Fiziksel nesnelere ise birbirleri ile zamansal, mekansal ve nedensel bağıntılarla durmaktadır. Ama bu bağıntılar özünde herhangi bir şey ile ilgili değildirler (Robinson, 2003: 85).

Soruşturan öznenin, zihne bakış perspektiflerinden birisi, öznenin kendisini içeriden soruşturması yoluyla ve bu ikinci yaklaşımın temelini teşkil eder. Bu tür bir soruşturmada zihne, birinci tekil kişi perspektifinden yaklaşım söz konusudur. Bu soruşturma sayesinde, öznel bilinç içeriklerine ulaşılır. Kişi, kendi zihnini soruşturma konusu edinir ve zihnin bilgisine doğrudan ulaşır.

Düalist zihin tartışmalarının en önemli ismi Descartes’tır. Descartes’a göre zihin maddesel olmayan bir tözdür. Bir başka deyişle zihin, kendi başına var olabilir ve hiçbir şeye indirgenemez. Zihnin özü düşündürmektir. Zihnin temel özelliği düşünmedir. Öte yandan beden, maddesel, düşünemeyen ve uzamsal olandır. İnsan, zihin ve beden ikililiğine sahip bir varlıktır. Birbirinden ayrılmalarda durumunda da, zihin var olmaya devam edecektir. Düalizme göre, maddesel olan hiçbir şey zihinsel olamazken, zihinsel olan hiçbir şey de maddesel olamaz. Kartezyen düalizm temel eleştirisini buradan alır. Bu, maddesel olan ve zihinsel olanın etkileşiminin nasıl olduğuna ilişkin bir problemidir. Yazı yazmak istemem zihinsel iken yazı yazma edimim bedenseldir. Bu ikisi arasında nasıl bir ilişkinin olduğu önemli bir problem teşkil eder. Bu problem Descartes tarafından tam olarak açıklanabilmiş değildir. Bu ilişkinin beyindeki kozalaklı bez sayesinde meydana geldiğini ifade eden Descartes’a göre zihin bu geçiş noktası yoluyla istekleri vücuda iletmektedir (Günday, 2002: 33-34).

Burada iki tür düalizmden söz edilebilir: töz düalizmi ve nitelik/demet (*bundle*) düalizmi. Töz

düalizminin önemli temsilcisi Descartes'ın savunduğu üzere, zihnin maddesel olmayan bir varlık oluşu ve bedenden tamamen farklı oluşudur. Nitelik düalizmi daha çağdaş bir yaklaşım olarak genellikle Hume ile bağlantılanır ama farklı biçimleri ile karşımıza çıkmaktadır. Hume gibi bazı nitelik düalizmi destekçileri zihinsel veya fiziksel tözün varlığına inanmazlar ve bunları durumlar, nitelikler veya olaylar olarak görürler. Bazılarına göre, bedenler tözsel varlıklar iken zihinler ise durumların, niteliklerin veya olayların bir arada oluşudur (Robinson, 2003: 85).

Kartezyen düalizme itirazlardan birisi, onun zihinsel ve fiziksel durumların birbirleri ile ortak herhangi bir özelliklerinin olmadığı düşüncesini savunarak, zihinsel ve fiziksel durumlar arasında nedensel etkileşimlere yer bırakmadığı yönündedir. Fakat Lowe bu yöndeki itirazların çok inandırıcı olmadığını, çünkü Newton'un yerçekimi teorisi ile nedenselliğin lokal olma zorunluluğunun ortadan kaldırıldığını savunur (Lowe, 2004: 22).

Hem töz hem de nitelik düalizmi üç sorun ile yüzleşmek zorunda kalmıştır. İlk mesele zihne dair materyalist görüşün neden işe yaramadığının açıklanmamış olmasıdır. İkincisi ise maddesel olmayan zihnin bütünlüğünün nasıl bir doğaya sahip olduğunun açıklanması ile ilgili sorundur. Kartezyen düşüncede maddesel olmayan kavramı ile ne ifade edildiği açıklanmalıdır. Hume ve onun gibi düşünenlerin açıklaması gereken problem ise, bir demet içinde bulunan farklı öğelerin arasındaki ilişkinin nasıl olup da onları tek bir şey haline getirdiğidir. Üçüncü sorun ise, maddesel olmayan zihin ile maddesel beden arasındaki ilişkiye dair tatmin edici bir açıklama verilmemiş olmasıdır (Robinson, 2003: 85-86)

Descartes'ın insan varlığının hem uzamsal, bölünebilir bir tözden hem de uzam-dışı zihinsel bir tözden oluştuğunu iddia etmesi bu iki tözün birbirinden bağımsız ve birbirlerine indirgenemez konumları çerçevesinde nasıl bir nedensel etkileşime sahip olabildikleri sorununu gündeme getirmiştir. Bu iki töz arasındaki nedensel ilişkiyi açıklamak için 19. yüzyılın sonlarında gölgeolguculuk (epifenomenalizm), 17. yüzyılda Leibniz'in ortaya koyduğu koşutçuluk (paralelizm) ve 17. yüzyılın sonlarında aranedencilik (okasyonalizm) gibi ikici yaklaşımlar da gündeme gelmiştir (Kutlusoy, 2003: 606).

Özdekçi (Materyalist) Zihin Kuramları

Düşünen öznenin dışarıdan zihne yaklaşımı, özdekçi zihin kuramlarını doğurmuştur. Bu yöntemle zihne, üçüncü tekil kişi perspektifinden yaklaşılır ve nesnel gözlem verileri elde edilir. Gözlemlenen kişinin bedensel davranışlarından yola çıkılarak zihne ilişkin bilgi edinilebileceği düşünülür. Bu noktada kişi hem kendi bedeni, hem de başkalarının bedenine ilişkin gözlemi sonucunda, kendisinin ve onların zihinlerine dair bilgi elde etmeye çalışır.

Materyalizm (özdekçilik) evrende var olan her şeyin fiziksel olduğunu, yani sadece fiziksel nesnelere ile olguların var olduğunu iddia eder. Fiziksel nesne veya olguların ise zamanda ve mekanda yer kaplama özellikleri vardır. Bu nesnelere maddeden meydana gelmiştir ve boyut, ağırlık, katılık gibi bazı niteliklere sahiptirler. Materyalizmin üç türünden söz etmek mümkündür: davranışçılık, özdekçilik ve işlevselcilik.

Materyalizmin kökenine tarihsel çerçevede bakıldığında Demokritos'a kadar geri gidilebilir. Demokritos var olan her şeyin fiziksel nesnelere yani atomların birleşiminden meydana geldiğini iddia etmiştir. Atomlar bölünemez, etki edilemez, belli bir şekle ve boyuta sahip şeylerdir. Mutlak bir boşlukta sonsuz sayıda ve hareket halinde atom vardır. Her ne kadar ruh atomları beden atomlarından kimi açılardan farklı olsa da, onlar da beden atomları gibi maddidirler. Bu düşünceleri bağlamında Demokritos zihin felsefesinde materyalist görüşün ilk temsilcisi olarak görülebilir. Öte yandan önceki bölümlerde ifade ettiğimiz üzere Aristoteles ise her şeyin, maddesel olmayan, değişime tabi olmayan, başlangıcı veya sonucu olmayan bir forma ulaşma ereği taşıdığını öne sürmüştür. Bu değişim ve devinimlerin taşıyıcısı olan özne ise özdektir (Kutlusoy, 2014: 345, 346).

Zihnin nasıl bir doğası olduğunu anlamaya çalışan özdekçi yaklaşım zihinsel olanı, fiziksel olana indirgemıştır. Özdekçilere göre var olan yalnızca madde, enerji veya boşluktur. Zihinsel olayları ifade etmek için kullanılan terimler ise çözümlendikleri takdirde fiziksel olaylara ulaşılacaktır. Zihinsel olanın fiziksel olana indirgenmesi görüşünde birleşen bazı felsefeciler bazı konularda da farklı savlar ortaya atmışlardır. Örneğin Gilbert Ryle "makinedeki hayalet" savı ile, Kartezyen düşüncede bedenin içinde bir hayalet gibi

gizlenmiş bir zihin olduğu fikrine karşı çıkmış ve özdekçiliğin davranışçı bir yorumunu öne sürmüştür. Ryle'a göre "(...) zihinsel yüklem, bunları içeren tümceleri kullanan kişilerin içsel durumlarından çok onların belli bir şekilde davranma yatkınlığını betimler; üstüne üstlük, davranışın kendisi olmasa bile kişideki davranış yatkınlığından ötürü, bu tümceler kullanıldıkları bağlamlara göre bir doğruluk değerine de sahip olurlar (Kutlusoy, 2003: 607, 608).

Davranışçılığın felsefedeki başlıca temsilcisi Gilbert Ryle, Descartes'ın zihin-beden ayrımını eleştirerek bedenden bağımsız, ayrı bir zihin olamayacağını savunmuştur ve zihne ilişkin görüşlerini 1949'da yayımlanan *Zihin Kavramı* kitabında ayrıntılı olarak betimlemiştir. Ryle'a göre zihin kapasitelerinin bilinmesi ancak bedensel ipuçları ile mümkündür. Bir edimi başarılı bir biçimde gerçekleştirmeyi bilmek gerçekte sadece bir akıl yürütme meselesi değildir. Aynı zamanda bu uygulanabilir akıl yürütmeyi eyleme koyma meselesidir. Öte yandan Ryle'a göre uygulamalı edimler her zaman teorik akıl yürütme veya karmaşık düşünsel operasyonlar dizisi tarafından üretilmez. Edimlerin anlamları, gizli zihinsel süreçler hakkında çıkarımlar yaparak açıklanamayabilir. Edimlerin anlamlarını açıklamak o edimleri yöneten ilkeleri incelemekle mümkündür. Ryle'a göre zihinsel süreçler akılsal edimlerdir. Zihinsel süreçlerden bağımsız akılsal edimlerden söz edilemez.

1950'li yıllarda özdekçi, J. J. C. Smart ve David Armstrong, T. Place, Donald Davidson ve Ted Honderich gibi çağdaş felsefecilerden de destek görmüştür. Place bilinç olaylarının beyin süreçleri olduğunu iddia etmiş ve böylelikle zihinsel ve fiziksel olanların aynı anlama sahip olduğunu savunmuştur. Place ve Smart'a göre en azından bazı zihinsel durumlar ve olaylar gerçekten içseldirler. Düalistlerden farklı olarak bölümlerden oluşan zihinsel öğeler ruhani veya madde dışı değildir. Bu zihinsel öğeler nörofizyolojiktir. Her zihinsel durum veya olay belli bazı nörofizyolojik olay ve durumlarla sayısal olarak özdeştir. Zihni beyne indirgeyen bu özdekçi yaklaşım, "indirgemecilik" olarak da bilinir. Örneğin acı içinde olmak demek kişinin birtakım dokularının merkezi sinir sisteminde ateşlenmesi demektir (Lycan, 2003: 51).

Zihin ve beden özdeşliğine dair 20. yüzyılda ortaya çıkan teorilerden birisi "tür/cins/tip (*type*)" teorisidir. "Tip özdeşliği teorisine göre belli bir zihin olayının her örneği belli türden bir beyin olayına tekabül eder. Yani her ikimiz de, 'yağmurun yağacağına inanıyorsak', ikimizin beyninde de aynı fizyolojik olay olmaktadır. Yani, ikimiz de, aynı şeye inandığımız için, aynı beyin ifadesi içindeyiz." Zihin ve beden özdeşliğine dair 20. yüzyılda ortaya çıkan teorilerden bir diğeri de "işaret/belirti/*token*" özdeşlik teorisidir. Bu teoriyi savunanlara göre bizim ikimizin de yağmur yağacağına inanmamız zorunlu olarak aynı beyin ifadesi içinde olduğumuzu göstermez. Beynimizde bir olay olduğu doğru olmakla birlikte, bunlar özdeş olmak zorunda değildir. Bu teoriye göre, nöron durumları ve inançlar arasında bir ilişki olmasına rağmen aynı kişiler, aynı zihinsel olgular karşısında farklı nöron durumlarına sahip olabilirler (Günday, 2002: 83- 85).

SONUÇ

Antikçağ'daki ve Ortaçağ'daki ruh tartışmalarının yerini Modern Dönemde zihin incelemeleri almıştır. Modern Dönem filozofu Descartes'ın insan zihninin düşünme yetisine yaptığı vurguyla birlikte ortaya attığı zihin-beden ayrımı fikri zihin tartışmalarına düalite savını taşımıştır. Düalist zihin tartışmalarının temel filozofu Descartes zihninin maddesel olmayan bir töz olduğunu ve bir töz olarak da kendi başına var olabileceğini ve indirgenemez olduğunu iddia etmiştir. Zihninin temel özelliği düşünmedir. Öte yandan, insan, zihninin yanı sıra uzamsal olan bir bedene de sahip olmaktadır. Düalist görüş, maddesel olanın zihinsel olamayacağını, zihinsel olanın da maddesel olamayacağını iddia eder. Kartezyen düalizm, ilk önemli eleştirisini buradan alır. Peki, o zaman maddesel olan ve zihinsel olanın etkileşimi nasıl gerçekleşir? Zihin ve beden arasındaki etkileşimin açıklanması ihtiyacını bir eleştiri olarak ortaya atan özdekçi yaklaşım ise zihinsel olanı fiziksel olana indirgemmiştir. Özdekçi zihin yaklaşımına göre, gözlemlenebilir maddesel şeyler bize zihinsel olan hakkında bilgi verecektir. Özdekçi yaklaşımın savunucularında Ryle'a göre, zihinsel süreçler ve zihninin kapasitelerinin bilinmesi ise bedensel ipuçları ile mümkündür. Sonuç olarak araştırmamızın da gösterdiği gibi modern felsefe, zihin kavramına yaklaşımda iki farklı görüşe sahne olmuştur ve böylelikle güncel zihin felsefesi tartışmalarının doğmasında da etkili olduğu söylenebilir.

“COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” beyanları:	
Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.	
<i>The following statements are made in the framework of “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Double-Blind Peer Review:	External-independent
<i>This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.</i>	

KAYNAKÇA

- Beakley, B. ve Ludlow, P. (2006). *The Philosophy of Mind*, (2. Basım). Cambridge, Massachusetts, London, England: The MIT Press.
- Cevizci, A. (2011). *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Say Yayınları.
- Descartes (2007) *Meditasyonlar*, (Çev.: İ. Birkan). Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- Garrett, D. (2009). Descartes, Spinoza and Locke on Extended Thinking Beings. (Ed.: J. Miller). *Topics in Early Modern Philosophy of Mind* İçinde. Springer.
- Günday, Ş. (2002). *Zihin Felsefesi*. Bursa: ASA.
- Hacken, P. (2007). *Chomskyan Linguistics and Its Competitors*. London: Equinox Publishing Ltd.
- Kutlusoy, Z. (2003). Bilişsel Bilim. (Ed.: A. Cevizci). *Felsefe Ansiklopedisi*, (Cilt: 2) İçinde (s. 596-612). İstanbul: Etik Yayınları.
- Kutlusoy, Z. (2014). Özdekçi (Materyalist) Zihin Yaklaşımlarının Esin Kaynağı Olarak Aristoteles'in Ruh Anlayışı. *Cogito*, 0(78), 340-360.
- Lowe, E. J. (2004). *An Introduction to the Philosophy of Mind*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lycan, W. G. (2003). The Mind-Body Problem. (Ed.: Stephen P. Stich ve Ted A. Warfield). *The Blackwell Guide to Philosophy of Mind* İçinde. USA & UK: Blackwell Publishing.
- Robinson, H. (2003). Dualism. (Ed.: Stephen P. Stich ve Ted A. Warfield). *The Blackwell Guide to Philosophy of Mind* İçinde (s. 85-101). USA & UK: Blackwell Publishing.

Kıbrıs'ın Fethi Sonrası Adanın İmar ve İskânında Türkmenler*

Arş. Gör. Dr. Kamil Yavuz

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5607-0137>

Ordu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Ordu – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 21.07.2022

Kabul: 14.09.2022

On-line Yayın: 30.09.2022

Anahtar Kelimeler

Kıbrıs

Osmanlı Devleti

İskân

Sürgün

Türkmenler

Araştırma Makalesi

* Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.64201>

Öz

Mısır'ın Osmanlılar tarafından ele geçirilmesiyle birlikte Doğu Akdeniz bir Türk gölü haline getirirken, Kıbrıs'ın yabancı bir devletin kontrolünde olması Osmanlı Devleti'nin güvenlik ve bütünlüğü açısından zafiyet yaratmıştır. Ayrıca Venedikli korsanların Osmanlı gemilerini yağmalaması ve hac yolunu tehlikeye sokması da Kıbrıs'ın ele geçirilmesini gerektiren diğer hususlar arasındadır. Öte yandan Venediklilerin, Kıbrıs'ı bir yerleşim yerinden ziyade askeri ve ticaret amaçlı bir sömürge ya da koloni olarak görmesi halkın içinde bulunduğu şartları ağırlaştırmış, bölge halkının zaman zaman isyan etmesine sebep olmuştur. Osmanlı adaletini bilen halk İçel sancakbeyi üzerinden Osmanlı hükümetine adam ve mektup göndererek Osmanlı idaresine geçmek istediklerini bildirmişlerdir. 2 Temmuz 1570 tarihinde resmen başlayan savaş 1 Ağustos 1571 tarihinde Magosa'nın ele geçirilmesiyle sonuçlanmıştır. Venedik baskısından yılan yerli halk, Osmanlı askerlerini büyük bir coşkuyla karşılamıştır. Osmanlı'ya karşı direniş göstermemişler hatta Osmanlı askerlerine yardım etmek amacıyla Lefke ahalisi Venediklilere karşı ayaklanmıştır. Adanın ele geçirilmesiyle iskanı gündeme gelmiş, çıkartılan fermanlar neticesinde Aksaray, Beyşehir, Seydişehir, Anduği, Develihisar, Ürgüp, Koçhisar, Niğde, Bor, Ilgın, İshaklı, Alaşehir, Akdağ ve Bozok, Mamuriye, Silindi, Ermenek, Mud, Gülnar ve Silifke gibi yerlerden adaya pek çok aile göç ettirilmiştir. Böylece adanın demografik yapısı değişmeye başlamış, fetihten önce de adada görülen Türk varlığı artmıştır.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Yavuz, K. (2022). Kıbrıs'ın Fethi Sonrası Adanın İmar ve İskânında Türkmenler. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 15(91), 501-508.

*Turkmens in the Reconstruction and Settlement of the Island After the Conquest of Cyprus**

Ress. Asst. Dr. Kamil Yavuz

Ordu University, Faculty of Arts and Sciences, Department of History, Ordu – TURKEY

Article History

Submitted: 21.07.2022

Accepted: 14.09.2022

Published Online: 30.09.2022

Keywords

Cyprus
Ottoman Empire
Settlement
Exile
Turkmens

Research Article

* This article was checked by Intihal.net. This article is under the Creative Commons license. Ethics committee approval is not required for this article.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.64201>

Abstract

With the capture of Egypt by the Ottomans, the Eastern Mediterranean turned into a Turkish lake, while the fact that Cyprus was under the control of a foreign state created weakness in terms of the security and integrity of the Ottoman Empire. In addition, the looting of Ottoman ships by Venetian pirates and the endangerment of the pilgrimage route are among the other issues that require the capture of Cyprus. On the other hand, the Venetians seeing Cyprus as a colony or colony for military and commercial purposes rather than a settlement aggravated the conditions of the people and caused the people of the region to rebel from time to time. The people, who knew the Ottoman justice, sent men and letters to the Ottoman government through the sancakbeyi of İçel and informed that they wanted to pass to the Ottoman administration. The war, which officially started on July 2, 1570, resulted in the capture of Famagusta on August 1, 1571. The local people, who were swept away by the Venetian oppression, welcomed the Ottoman soldiers with great enthusiasm. They did not show any resistance against the Ottomans, and the people of Lefke rose up against the Venetians in order to help the Ottoman soldiers. With the capture of the island, its settlement came to the fore, as a result of the edicts issued, such as Aksaray, Beyşehir, Seydişehir, Anduğı, Develihisar, Ürgüp, Koçhisar, Niğde, Bor, Iğın, İshaklı, Alaşehir, Akdağ and Bozok, Mamuriye, Silindi, Ermenek, Mud, Gülnar and Silifke. Many families migrated from these places to the island. Thus, the demographic structure of the island began to change, and the Turkish presence on the island increased even before the conquest.

GİRİŞ

Kıbrıs, Doğu Akdeniz'in merkezinde yer alır. Bu bakımdan Doğu Akdeniz kıyılarını ele geçiren bütün kuvvetler mutlaka adayı ele geçirmeyi istemişler, bunu beceremezlerse bile hiç olmazsa tabiiyetleri altına almaya gayret etmişlerdir. Çünkü burası askerî açıdan stratejik konumda olmasının yanı sıra aynı zamanda doğu-batı ticaret yollarının üzerindedir. Dolayısıyla hem askerî savunma hattı kurabilmek hem de bölge ticaretini elde tutabilmek açısından burasının elde olması önemlidir. Hal böyle olunca Akdeniz kıyılarına ulaşan Osmanlılar da Kıbrıs'la ilgilenmeye başlamışlardır. Daha 1468 tarihinde Karaman beyliğini ilhak etmeleriyle Kıbrıs üzerindeki niyetlerini ortaya koymuşlardır (İnalçık, 1963: 31). Bu niyette Akkoyunlu ve Karamanlılarla birleşen Kıbrıslıların 1473 tarihinde Antalya ve İzmir'i yağmalamış olmaları da etkilidir (Tekindağ, 1958: 2). Osmanlılar 1486 tarihinde Mısır'a karşı düşündükleri seferde Kıbrıs'tan üst istemişler, fakat bu isteklerini kabul görmemiştir. Bunun üzerine adaya doğru ilk Osmanlı akınları başlamıştır. Buna karşılık Osmanlılar Kıbrıs üzerindeki dolaylı hakimiyetleri için 1517 tarihini beklemek zorunda kalmışlardır. Bu tarihte Mısır'ı ele geçiren Osmanlılar, Kıbrıs'a hâkim olan Venediklilerin Memlûklere ödedikleri yıllık 8.000 altın haracı almaya başlamışlardır (İnalçık, 1963: 31).

Mısır'ın ele geçirilmesiyle Doğu Akdeniz bir Türk gölü haline getirirken, Kıbrıs'ın yabancı bir devletin elinde olması Osmanlı Devleti'nin güvenlik ve bütünlüğü açısından zafiyet yaratmıştır. Ayrıca Venedikli korsanların Osmanlı gemilerini yağmalaması ve hac yolunu tehlikeye sokması da Kıbrıs'ın ele geçirilmesini gerektiren diğer hususlar arasındadır. Bu yüzden Osmanlı Devleti, Venedik'in elinde bulunan Kıbrıs'ı ele geçirmeyi tasarlamaya başlamıştır. Bazı çalışmalarda Kıbrıs'ın fethinin sebepleri arasında Yasef Nasi isimli bir Yahudi'nin II. Selim üzerinde nüfuz kurmasıyla onu Kıbrıs'ın fethine ikna etmesi gösterilse de bu iddianın tarihî bir değeri yoktur (Dündar, 1998: 30-32). Kıbrıs'ın fethine dönemin veziriazamı Sokullu Mehmet Paşa karşı çıksa da hem II. Selim'in isteği hem de dönemin şeyhülislamı Ebusuud Efendi'nin Kıbrıs'a sefer açılmasına yönelik fetvasıyla Kıbrıs'ın fethi başlamıştır. Adanın zaptından Lala Mustafa Paşa sorumluyken, donanmanın başında Piyale Paşa bulunmaktadır. 355 parça gemiden oluşan donanma 16 Mayıs 1570 tarihinde yola çıkmış ve 2 Temmuz 1570 tarihinde savaş resmen başlamıştır. Osmanlı ordusu bu tarihte Limasol taraflarından adaya girmiş ve 1 Ağustos 1571 tarihinde Mağosa'yı ele geçirerek Kıbrıs'ı Osmanlı topraklarına katmıştır.

Osmanlı'dan Önce Kıbrıs

Osmanlı hakimiyetinden önce Kıbrıs, farklı etnik kökenden insana ev sahipliği yapmaktaydı. Bölgeye uğrayan Avrupalı hacıların gözlemlerine göre adada Rum, Yahudi, Ermeni, Çingene, Yakubi, Koftî (?), Katalokî (?) gibi halklar bulunmaktaydı (Erdoğan, 1993: 135). Bunların yanında adada Hintli, Afrikalı ve Rusları da görmek mümkündü (Çevikel, 1997: 134). Sayılan milletlerden başka adada Türklerin de küçük bir koloni halinde yaşadıkları bilinmektedir. Onlardan bazıları politik gayeler bazıları ise ticaret amacıyla buraya yerleşmişlerdir (Halaçoğu ve Erdoğan, 2000: 2008). Öte yandan adanın Baf bölgesinde yaşayan Serikîler adıyla kaydedilmiş gruplar dikkat çekicidir. Keza Serikli adıyla bilinen Yörükler Teke, Hamid, Beyşehir, Alaiye, Aydın, Karahisar-ı Sahip, Aksaray, Konya ve Kütahya sancaklarından başka Antalya ve civarında tespit edilmektedir (Gülten, 2016: 92). Serikîlerin, bahsi geçen bu Serikli Türkmenleri olabileceği galip ihtimaldir. Buna karşılık bunların adaya ne zaman ve neden gittikleri hakkında malumat yoktur. Teke sancağında bulunan Serikli Yörükleri 1455 ve sonraki tahrirlerde pek çok alt kola ayrılmış olarak tespit edilir. 1455 tarihinde 727 hane, 153 tarihinde 1393 nefer ve 1568 tarihindeyse 2337 nefer nüfusa sahiptir (Karaca, 1997: 160).

Bu sırada Mağosa 6.000 kişiyle bölgenin en kalabalık şehriyken, onu Baf, Lefkoşa, Limasol, Girne ve Hırsoho izlemekteydi (Erdoğan, 1993: 135). Venedikliler, Kıbrıs'ı bir yerleşim yerinden ziyade askerî ve ticaret amaçlı bir sömürge ya da koloni olarak görmekte ve halkın içinde bulunduğu şartları dikkate almamaktaydı (Çevikel, 2007: 166). Venediklilerin katı ve adaletsiz tutumu yüzünden ada

halkının büyük bir kısmı köle muamelesi görmekteydi. Ayrıca üç gün angarya çalıştırılıyorlar ve yüksek vergilere maruz kalıyorlardı. Yine Ortodoksların hakları gasp edilmiş ve Katolik olmaları için baskı altına alınmışlardı (Dündar, 1998: 30). Venediklilerin adalılar üzerindeki tek gayesi elde edebilecekleri kadar kâr elde etmek ve elde ettikleri bu kârla muhtemel bir Türk harekâtına karşı önlem almak için şehirlerin etrafında güçlü kaleler inşa etmektir (Çevikel, 1997: 1356). Bu yüzden Kıbrıslıların, Venedik idaresinden hoşnut olmadıkları ve zaman zaman isyana yeltendikleri bilinmektedir. Çağdaş bir gözlemci Türklerin bir sefer düzenlemesi halinde onlara yardım edecek en az 50.000 kişiden bahsetmekteydi (Çevikel, 2007: 167). Osmanlı adaletini bilen halk, İçel beyi üzerinden (Erdoğan, 1993:135) veya doğrudan Osmanlı hükümetine mektup, adam veya heyetler göndererek Osmanlı idaresine geçme isteklerini bildiriyorlardı (Osmanlı İdaresinde Kıbrıs, 2000: 13). Kıbrıslılar ve Osmanlılar arasındaki ilişkileri sağlayan İçel beyi ada hakkında istihbarat toplaması için adaya casuslar gönderiyor, onlardan veya başka kaynaklardan elde ettiği bilgileri ise İstanbul'a bildiriyordu (Erdoğan, 2008: 137).

Venediklilerin bu baskısından yılan yerli halk Osmanlı askerlerini büyük bir coşkuyla karşılamıştır. Osmanlı'ya karşı direniş göstermemişler, hatta Osmanlı askerlerine yardım etmek amacıyla Lefke ahalisi Venediklilere karşı ayaklanmıştır (İnalçık, 1963: 35). Limasol, Larnaka ve Girne kalelerinin kolayca ele geçirilmesinde de halkın desteği dikkat çekicidir. Serdar Lala Mustafa Paşa onların yardımlarını takdir ederek savaşın yönetici sınıfa karşı yapıldığını belirtmiş ve halka iyi muamele edilmesini emretmiştir (Özoran, 1981: 114). Halkın bu desteği Osmanlı merkezi hükümeti tarafından da takdir görmüş, onlardan bazılarını vergi muafiyeti sağlanırken (Osmanlı İdaresinde Kıbrıs, 2000: 18), bazılarını ise belli bir miktar yardım edilmiş veya tımar bağlanmıştır (Çevikel, 2007: 170).

Osmanlılar Döneminde Kıbrıs

Osmanlı fethine şahit olanlardan bazıları, adayı fetheden Türklerin kötü muamelede Venedikleri aratmadıklarını ifade etse de (Hill, 2016: 3-4) 1571 tarihinde Osmanlı idaresine geçen Kıbrıslıların Venedik dönemine nazaran rahat bir hayat yaşamaya başladıkları söylenebilir. Zira Osmanlı hakimiyetinin tesisiyle birlikte vergi oranları düşürülmüş hatta bazı vergiler kaldırılmıştır (Erdoğan, 1993: 135). 1572 tarihinde hazırlanan Kıbrıs tahrir defterinde yer alan bilgilere göre, onların üzerinde büyük bir külfet yaratan angarya hizmetlerden ve vergilerden pek çoğu artık yoktur. Kıbrıslılar haftada bir gün angarya çalışmışlar ve ürünlerden beşte bir oranında vergi ödemişlerdir. Bunların yanında şeri vergileri 30 akçeyle sınırlandırılmış ve koyun vergisi ise imparatorluğun diğer yerlerinde olduğu gibi iki koyuna bir akçe olarak düzenlenmiştir (Çevikel, 1997: 136). Vergi sisteminin bu şekilde değiştirilmesi Osmanlı siteminin genel bir uygulaması olup Osmanlılar fethedilen yerlerde kendi anlayışlarıyla çelişen pek çok vergiyi kaldırılmış ve halkı rahatlatacak vergi indirimleri sağlamıştır (İnalçık, 1963: 35).

Bunun dışında II. Selim'in emriyle Kıbrıs'ın imar edilmesi ve halka zulmedilmemesi emredilmiştir (Çevikel, 1997:138). Bu durum Katoliklerin baskısıyla Kıbrıs'tan kaçan halkın da dönmesini sağlamıştır. Kıbrıs'a dönmek isteyenlerin başvuruları derhal kabul edilmiş ve onların adaya rahatça gidebilmeleri için her türlü önlem alınmıştır (Özoran, 1981: 117). Sultanın emrine karşı gelip Hristiyan köylüleri rahatsız eden görevliler derhal cezalandırılmıştır. Öyle ki, ada 1878 tarihinde İngiltere'ye geçerken Rumlar, Türklerden daha kalabalık, daha zengin, okulları ve kiliseleriyle daha gelişmiş bir topluluktur. Bütün bunlar Osmanlıların sağladığı imkanlar neticesinde gerçekleşmiştir (İnalçık, 1963: 35-36).

Vergi ve nüfusun tespiti için düzenlenen tahrir sırasında bölgenin idari yapısında da birtakım düzenlemeler görülür. Lefkoşe merkez olmak üzere Kıbrıs bir beylerbeyilik haline getirilmiş, Avlonya sancakbeyi Muzaffer Paşa beylerbeyi tayin edilmiştir (Osmanlı İdaresinde Kıbrıs, 2000: 17). Kıbrıs

eyaletine Alanya, İçel, Zülkadriye ve Tarsus sancakları bağlanmıştır. Kıbrıs'a beylerbeyi, defterdar ve kadı gibi görevliler atanmıştır. Ayrıca Kıbrıs, kaza ve nahiyelere ayrılmıştır (Dündar, 1998: 87-89). Kıbrıs'a bağlı 16 kaza şunlardır: Tuzla, Limasol, Piskopi, Gilan, Evdim, Magosa, Karpas, Dağ, Değirmenlik, Baf, Kukla, Hırsofi, Omorfa, Meserya ve Girne (Osmanlı İdaresinde Kıbrıs, 2000: 19). Bu sırada Kıbrıs'ta 800 civarında köy olduğu tespit edilmektedir (Dündar, 1998: 101-103).

Kıbrıs'ta Türkmen İskanı

Osmanlılar adayı ele geçirdikleri zaman Venediklilerin kötü muamelesinden bıkan halkın adayı terk etmesi yüzünden ada ıssız bir haldedir. 1572 tarihli tahrir defterine göre Meserya ve Mazoto bölgelerinde ekilebilir arazisi olan 76 köy tamamen boşalmıştır. Bu yüzden bölgenin hızla iskanı gerekmiştir. Bu amaç için 22 Eylül 1572 tarihinde Anadolu, Karaman, Rum ve Zülkadriye kadılarına hitaben sürgün hükmü hazırlanmıştır. Hükümde Kıbrıs adasıyla ilgili bilgilerin yanı sıra adaya kimlerin sürgün edilebileceği ve bu kişilere sağlanan kolaylıklar anlatılmıştır. İlk vurgulanan husus ada toprağının bereketli ve ikliminin mutedil olduğudur. Toprağının verimli olduğu ve bire elli altmış verdiği ifade edilmiştir. Yine iki sene boyunca her türlü vergiden muaf tutuldukları da belirtilmiştir. Buraya yerleşmesi için seçileceklerin toprağı az ve işleri yolunda olmayanlar olmasına dikkat edilmesi istenmiştir. Ayrıca şehir hayatına uygun mesleklere sahip olanlar da sürgün için elverişli görülmüştür. Fakir ve zavallı olanlardan ziyade eli iş görür kişilerin sürülmesi, önemine binaen ısrarla vurgulanan hususlar arasındadır. Adaya geleceklerden üç yıl vergi alınmayacağı da yine önemine binaen ifade edilmiştir (Çevikel, 1997: 139).

Kıbrıs'ın iklimi ve kötü şöhreti iskanı zorlaştıran sebepler arasındadır. Nitekim adaya yerleştirilmek istenen Yahudiler bu iki sebepten dolayı buraya yerleşmekten imtina etmişlerdir (Erdoğan, 2002: 479). Sürgün hükmü neticesinde Aksaray, Beyşehir, Seydişehir, Anduğı, Develihisar, Ürgüp, Koçhisar, Niğde, Bor, Iğın, İshaklı, Alaşehir, Akdağ ve Bozok'tan 1908 aile, Mamuriye, Silindi, Ermenek, Mud, Gülnar ve Silifke'den 672 Türk ailesi Kıbrıs'a yerleştirilmiştir. Bunların tamamının sürgün neticesinde adaya yerleştirildiği söylemek mümkün değildir. Bu sırada adaya iskân edilen 2.580 haneden 1298'i kendi rızasıyla Kıbrıs'a gitmiştir (Halaçoğlu ve Erdoğan, 2000: 210-211). Özellikle Karaman bölgesinde yaşayan konar-göçerlerin adaya gönderildiği anlaşılmaktadır. Adanın onların hayat şartlarına uygun olmaması, bazılarının kendi yerine başkalarını göndermelerine neden olmuştur. Hatta bunun için 100 altın bile ödemişlerdir (Erdoğan, 2008: 140). Konar-göçerlerin yeni fethedilen yerleri iskân etmesi için sürülmeleri Osmanlı Devleti'nin en eski uygulamalarından biridir. I. Bayezid'in Saruhan Yörüklerini tuz yasağına uymadıkları için Balkanlara sürdüğü bilinmektedir. Yine II. Bayezid ise Safevi yanlısı gruplardan bir kısmını Modon ve Koron adalarına sürmüştür.

Özellikle mühimme defterlerinde sürgünlerin istenildiği gibi gitmediği pek çok zorlukla karşılaşıldığına dair çok sayıda hüküm vardır. Örneğin Adana beyine gönderilen hükümde Karaman gibi bazı yerlerden on haneden bir hanenin adaya gönderilmesi kararlaştırılmışken Adana, Sis ve Tarsus'tan da 500 hanenin gönderilmesi istenmektedir. Bunlardan başka şekavetle tanınmış 600 hanenin daha sürülmesi istenmektedir. Öte yandan sürülen bu kişilerin ellerindeki mallarının değerinden alınıp ziraat aletleri ve hayvanlarıyla birlikte sürülmeleri istenmektedir (MD 23/361). Zamanla Kıbrıs, kanun ve ahlaka mugayir iş yapanlar için sürgün yeri olarak belirlenmiştir (Çevikel, 1997: 140). Bu yüzden devlet suçluları da adaya sürerek onları cezalandırma yoluna gitmiştir. Buradaki sürgün yerlerinin başında Mağosa ve Lefkoşe kaleleri gelmektedir (Özkul, 2016: 95).

Şekavet unsuru konar-göçerlerin Kıbrıs'a sürülmeleri dair başka kayıtlar da mevcuttur. İçel sancağında bulunan Bozdoğan cemaatinin keçi ve koyunlarının halkın ekili arazilerine zarar verdiği, buna karşı kendilerini uyarımlarla muharebe ettikleri bildirilerek cemaat arasında muharebe edenlerin tespit edilip çocuklarıyla sürgün edilmesi emredilmiştir (MD, 23/389). Bunların yanı sıra yine Bozdoğan Yörüklerine bağlı Köseli cemaatinden (MD, 28/185), Danişmenli taifesine tabi Selmanlı

cemaatinden (MD, 116/322), Karahacılı, Kürkcülü, Tekeli, Melemenci cemaatlerinden bazıları adaya sürgün edilmiştir (MD, 119/847). Bu sürgünlerin sonraki dönemlerde de devam ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim Kıbrıs sicillerine bulunan 1714 tarihli bir belgeden Karahacılı cemaatinden 608 kişi, Cerid cemaatinden 63 kişi, Eski Yörükân cemaatinden 381 kişi, Batralı cemaatinden 62 kişi, Toslaklı cemaatinden 58 kişi ve Burhan cemaatinden 73 kişinin adaya sürüldüğü anlaşılmaktadır. Buna göre 1714 tarihinde adaya 1.245 kişi iskân edilmek üzere zorunlu göçe tabi tutulmuştur. Osmanlı Devleti sadece Kıbrıs'ı değil diğer adaları da çoğunlukla sürgün yeri olarak kullanmıştır. Bunun temel sebebi buralardan kaçmanın güçlüğü ve adalardaki yaşamın normale göre daha zor olmasıdır (Özkul, 2016: 23). Kıbrıs'a sürülenlerden bazılarının bir yolunu bularak firar ettiklerini de hükümlerden anlaşılmaktadır (MD, 26/527). Sürgün emirlerinin bazen suiistimal edildiğine dair de pek çok kayıt mevcuttur. Mesela Bozok kadısına yollanan emirde Halil Fakih ve beş arkadaşı Kıbrıs'a kız sürgün etmek için emir gelmiştir diyerek pek çok kızı sürgün yazmışlar ve bazıları da ana-babasının izni olmadan diledikleriyle nikahlanmışlardır (MD, 10/254).

Kıbrıs'ın imarı için konar-göçerlerden başka pek çok meslek grubundan kişilere ihtiyaç vardı. Bunun için adaya çiftçilerden başka hallaç, tellak, ayakkabıcı, imam, boyacı, derici, aşçı, demirci, tüfekçi, tüccar, keçeci, terzi, çilingir, taşçı, kürekçi, eskici, dokumacı, nalbant, marangoz ve çizmeciler gönderildi. Özellikle kalelerin tamiri için yapı ustaları, taşçılar, marangozlar talep edilmekteydi (Erdoğan, 2008: 138-139). 16. veya 17. yüzyılda adaya yerleştirilenlerin torunlarının zihninde bugünler hâlâ tazeliğini korumaktadır. Bazıları Anadolu'nun neresinden geldiklerine dair ailede anlatılan rivayetleri aktararak Anadolu ile bağlarını korurlar (Beckingham, 2019: 152).

İster gönüllü ister sürgün yoluyla olsun zamanla adanın Türk nüfusu artmaya başlamıştır. Daha fetihten hemen sonra Paşaköy, Topçuköy, Murat Ağa, Hamitköy, Dizdarköy gibi sadece Türklerle meskûn köyler ortaya çıkmıştır. Yine Rum ve Türklerle meskûn karışık köyler de mevcuttur. Aynı husus şehir merkezlerinde de görülmektedir. Örneğin Lefkoşa'daki 31 mahallenin hepsinde Rumlar ve Türkler birlikte yaşamaktadır (Çevikel, 1997: 1). Türklerin yoğunlaşmasıyla birlikte Rumca isim taşıyan pek çok köy ismi de Türkçe sesbilimine göre uyarlanmıştır (Beckingham, 2019: 145). Dolayısıyla adaya hâkim olan Türk unsurunu adanın her yerinde görmek mümkündür.

Adada 17. yüzyılın başlarında yaklaşık 150.000 gayri Müslime nazaran 40.000 Türk nüfusu vardır (Çevikel, 1997: 1). 1777 tarihli bir sayımda 37.000 Hristiyan'a karşı 47.000 Müslümandan bahsedilir (İnalçık, 1963:34). 1831 tarihinde Mağusa ve Lefkoşe gibi şehir merkezlerinin eksik olduğu bir nüfus sayımında adanın üçte birinden fazlasının Türk olduğu görülür (Erdoğan, 1997: 82). 1842 tarihli bir İngiliz konsolos raporu da bu bilgileri teyit eder. Rapora göre adada 30.000 Türk, 70.000 Rum ve 950 kadar da başka unsur yaşamaktadır (İnalçık, 1963:34). Toplum yapısı ise genel özellikleriyle şu şekildedir: Müslümanlar; idareci, eşraf (ağalar), esnaf ve tüccar, köylüler ve köleler olarak ayrılmışken gayri Müslimler ise Kilise temsilcileri olan başpiskopos ve papazlar, Kıbrıs divan tercümanı, mahkeme ve konsolos tercümanları, esnaf, tüccar ve köylülerden oluşmaktadır (Çevikel, 1997: 143). Divan tercümanı Kıbrıs'ın ele geçirmesinden hemen sonra kurulan idari yapı ile doğrudan ilgilidir. Kıbrıs beylerbeyliğinin kontrolü altındaki bölgede meselelerin görüşülüp karara bağlanması için Kıbrıs Divanı teşkil edilmiştir. Divana, Kıbrıs beylerbeyi başkanlık yaparken, divanda divan tezkerecisi, divan efendisi, defterdar, defter emini, defter kethüdası, ruznameci, divan çavuşlarından başka bir de yerli halkın meselelerinin dinlenilmesi ve çözülmesi için Kıbrıs Divan Tercümanı adını taşıyan bir de görevli bulunmaktadır (Çevikel, 1997: 147). Divan tercümanlarına dragoman adı verilirken, bu kişiler ada sakinleri, piskoposlar ve eşraf tarafından Rumlardan seçilmiştir. Seçilen kişiler ayrıca padişah tarafından da onaylanmıştır (Hill, 2016: 16).

SONUÇ

Kıbrıs'ın 16. yüzyılın sonundaki fethinden sonra, adada Osmanlı idari düzeninin ve vergi sisteminin yerleştirilmesi amacıyla bölgeye çoğunluğu konargöçerlerden olmak üzere sürgün statüsünde Türkmen grupları iskân edilmiştir. İskân esnasında kanunların hilafına hareketleri görülen, şekavete karışmış konar-göçer gruplar öncelikle tercih edilmiştir. Kıbrıs'a iskân süreci bu bağlamda bir tür tedip metodu olarak da görülebilir. Nitekim kalebent, nefiy gibi ağır cezalara çarptırılan şahısların da başlıca cezalandırma bölgesi Kıbrıs'tır. 18. yüzyılın sonuna gelindiğinde uygulanan etkili iskân metodu sayesinde Türk/Müslüman nüfus 47.000'e yükselirken, Rum nüfus azınlıkta kalarak 37.000'e gerilemiştir. Adanın nüfus bakımından şerlendirilmesi sayesinde pek çok meslek grubu buraya meskûn olarak bölgenin imar, iskân ve iktisadî kalkınmasına destek vermiştir. Kıbrıs Adası başlıca Rum ve Türk/Müslümanlarla meskûn hale geldiğinden adada teşkil edilen idari düzende de bu husus göz önüne alınmıştır. Müslümanların ve Rumların idaresinde yerel şartlar dikkate alınmış, Kıbrıs Beylerbeyliğine bağlı ihdas edilen adanın Kıbrıs Divanı'nda Müslüman ve Rum ahalinin temsilcileri birlikte yer almıştır.

<i>"COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları:</i>	
Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
Bu makale, Creative Commons Atf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.	
<i>The following statements are made in the framework of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors":</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Double-Blind Peer Review:	External-independent
<i>This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.</i>	

KAYNAKÇA

- Beckingham, C. F. (2019). Kıbrıs Türkleri, (Çev.: M. Akif Erdoğan). *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5(1), 43-156.
- Çevikel, N. (1997). 1570-1571 Türk Fethi ile Kıbrıs'ta Meydana Gelen Toplumsal Değişim Hakkında Bir Tahlil Denemesi. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 0(111), 133-152.
- Çevikel, N. (2007). On Altıncı Yüzyılda Osmanlı Devleti, Akdeniz Dünyası ve Kıbrıs'ın Fethi. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 0(168), 159-178.
- Dündar, R. (1998). Kıbrıs Beylerbeyliği (1570-1670), (Yayımlanmamış Doktora Tezi), (Danışman: Prof. Dr. Salim Cöhçe), Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erdoğan, M. A. (1993). Osmanlı İdaresinden Önce Kıbrıs ve Kıbrıslılar. *Tarih ve Toplum*, 0(117), 134-136.
- Erdoğan, M. A. (1997). Kıbrıs Adası'nın 1831 Tarihli Bir Osmanlı Nüfus Sayımı. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 0(XII), 81-93.
- Erdoğan, M. A. (2002). Kıbrıs Yahudileri (1580-1640). (Komisyon). *Kafalı Armağanı İçinde* (s. 478-481). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Erdoğan, M. A. (2008). Kıbrıs Adası'nın Fethinde Konya ve Çevresinin Rolü. *Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, Konya Özel Sayısı(5), 131-140.
- Gülten S. (2016). *Atayurttan Anayurda Yörükler*. Ankara: Gece Yayınları.
- Halaçoğlu, Y. ve Erdoğan M. A. (2000). Kıbrıs'ın Alınmasından Sonra Ada'ya Yapılan İskânlar ve Kıbrıs Türklerinin Menşei. (Ed.: Y. Cumalıoğlu ve E. Cihangir). *Rauf Denktaş'a Armağan İçinde* (s. 208-219). İstanbul: Turan Kültür Vakfı.
- Hill, G. (2016). *Kıbrıs Tarihi Osmanlı ve İngiliz İdaresi Dönemi 1571-1948*, (Çev.: N. C. Serbest). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- İnalçık, H. (1963). Kıbrıs Tarihinin Ana Meseleleri. *Türk Kültürü – TKAE*, 1(4), 31-36.
- Karaca, B. (1997). XV. ve XVI. Yüzyıllarda Teke Sancağı, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), (Danışman: Prof. Dr. Mehmet Ali Ünal), Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Mühimme Defterleri (MD): 10, 23, 26, 28, 116, 119.
- Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü (2000). *Osmanlı İdaresinde Kıbrıs (Nüfusu-Arazi Dağılımı ve Türk Vakıfları)*. Ankara: Osmanlı Arşivleri Daire Başkanlığı Yayınları.
- Ozkul, A. E. (2016). Osmanlı Devleti'nin Kıbrıs Adasına Yaptığı Sürgünler ve Sonuçları. (Ed.: M. M. Söylemez, İ. Çapak, H. Ortakçı). *Osmanlı Döneminde Kıbrıs İçinde* (s. 22-97). İstanbul: Bağcılar Belediyesi Yayınları.
- Özoran, B. R. (1981). Osmanlı Devri Başlangıcında Kıbrıs Adasının Nüfusu. *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Dergisi*, XIX(223-224), 112-119.
- Tekindağ, Ş. (1958). Fethiye Kadar Kıbrıs. *Bilgi Aylık Kültür ve Meslek Dergisi*, 0(XII), 133-134.

Tüketici Güven Endeksi İle İşsizlik Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Türkiye 2014-2021 Dönemi*

Arş. Gör. Mustafa Serdar Aacar

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9986-6749>

Selçuk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Konya – TÜRKİYE

Arş. Gör. Dr. Seyit Taha Ketenci

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1230-5795>

Selçuk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Konya – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 29.07.2022

Kabul: 17.09.2022

On-line Yayın: 30.09.2022

Anahtar Kelimeler

Güven

Tüketici Güven Endeksi

İşsizlik

Granger Nedensellik

Varyans Ayrıştırması

Araştırma Makalesi

* Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.63797>

Öz

Güven, korku ve kuşku duymadan inanma anlamına gelmektedir. Ekonomik güven ise ekonomik birimlerin ilişkilerinde şüphe olmadan ekonomik faaliyetlerini yerine getirmesi olarak ifade edilmektedir. Ülkede ekonomik değişkenlerde görülen istikrar ülke ekonomisine duyulan güven seviyesini artıracığı beklenilmektedir. Ekonomisine yurtiçi ve yurtdışı aktörler tarafından güven duyulan bir ülkede, bu güven; ekonomik faaliyetlerin canlanmasına ve büyümesine yardımcı olmaktadır. Ülke ekonomisine güven düzeyinin artması sonucunda ülkeye doğrudan yabancı yatırım girişlerinde, üretim hacminde, ekonomik büyüme ve kalkınmada artış meydana geleceği düşünülmektedir. İşsizlik kavramı ise en temel tanımıyla cari ücret düzeyinde çalışmak isteyen ama iş bulamayan kesimi ifade etmektedir. İşsizlik, Dünya ekonomilerinde çözülmeyi bekleyen en önemli sosyo-ekonomik problemlerden biridir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülke ekonomileri açısından da işsizliğe neden olan problemlerin tespit edilerek çözüme kavuşturulması önem arz etmektedir. İşsizlik, bireyler üzerinde sosyal, psikolojik ve ekonomik etkiler yaratmaktadır. Bireyler üzerindeki en önemli etkilerinden biri de gelecek kaygısı ve güvensizliktir. Tüketicilerin ülke ekonomisine güven duygularının artmasıyla birlikte ülkedeki istihdam seviyesi üzerinde olumlu etkisinin olacağı düşünülmektedir. Bu çalışmada işsizlik ile tüketici güven endeksi arasındaki ilişki Ocak 2014 ve Kasım 2021 dönemini kapsayan aylık veriler kullanılarak Granger nedensellik analizi yardımıyla incelenmiştir. Bununla birlikte değişkenlerin açıklayıcılığını değerlendirebilmek amacıyla varyans ayrıştırmaları yapılmıştır. Çalışma sonucunda, tüketici güven endeksinden işsizliğe doğru tek yönlü ilişki olduğu saptanmıştır.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Acar, M. S. ve Ketenci, S. T. (2022). Tüketici Güven Endeksi İle İşsizlik Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Türkiye 2014-2021 Dönemi. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 15(91), 509-522.

Examination of the Relationship Between Consumer Confidence Index and Unemployment: Turkey 2014-2021 Period*

Ress. Asst. Mustafa Serdar Acar

Selcuk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics, Konya
- TURKEY

Ress. Asst. Dr. Seyit Taha Ketenci

Selcuk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics, Konya
- TURKEY

Article History

Submitted: 29.07.2022

Accepted: 17.09.2022

Published Online: 30.09.2022

Keywords

Confidence
Consumer Confidence Index
Unemployment
Granger Causality
Variance Decomposition

Research Article

* This article was checked by Intihal.net. This article is under the Creative Commons license. Ethics committee approval is not required for this article.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.63797>

Abstract

Confidence, means believing without fear and doubt. Economic confidence, on the other hand, is expressed as the fulfillment of economic activities by economic units without suspicion of relations. It is expected that the stability seen in the economic variables in the country will increase the level of confidence in the country's economy. Confidence in a country whose economy is trusted by domestic and foreign actors helps to revive and grow economic activities. As a result of the increase in the level of confidence in the country's economy, it is thought that there will be an increase in foreign direct investment inflows, production volume, economic growth and development. The concept of unemployment, on the other hand, refers to the segment that wants to work at the current wage level with the most basic definition but cannot find a job. Unemployment is one of the important socio-economic problems waiting to be resolved in the world economies. It is important to identify and solve the problems that cause unemployment for the economies of developing countries like Turkey. Unemployment generates social, psychological and economic effects on persons. One of the important effects on individuals is future anxiety and insecurity. It is thought that with the increase of consumers' confidence in the country's economy, it will have a positive effect on the employment level in the country. In this study, the relationship between unemployment and consumer confidence index was examined by Granger causality analysis using monthly data covering the period of January 2014 and November 2021. In addition, variance decompositions were made in order to evaluate the explanatory power of the variables. In the result of the study, it has been determined that there is a one way relationship from consumer confidence index to unemployment.

GİRİŞ

Güven kavramı bireylerin kuşku, çekinme ve korku duygusu içinde olmadan birbirlerine inanması anlamına gelmektedir. Özellikle ekonomik anlamda güven önem arz etmektedir. Gerek yurtiçi gerekse de yurtdışı ekonomik aktörlerin ülke ekonomisine güven duymasının ekonomik verimliliği, etkinliği ve büyümeyi olumlu yönde etkilemesi beklenir. Yurtiçi üretici ve tüketicilerin ülke ekonomisine güven duymaları sonucunda üretim ve tüketimde meydana gelebilecek dalgalanmaların önüne geçilerek üretim ve tüketim istikrarlı hale getirilebilecektir. Yurtdışı ekonomik aktörlerin ülke ekonomisine güven duymalarının ise ilgili ülkeye yapılacak yabancı yatırımların artışına imkân sağlamak suretiyle ekonomik büyüme ve kalkınmaya katkı sağlayacaktır. Ekonomik güveni ölçmek amacıyla Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından; tüketici hizmet sektörü, reel kesim, perakende ticaret sektörü ve inşaat sektörü güven endeksleri kullanılmaktadır. Ekonomik güven endeksi TÜİK tarafından aylık olarak hesaplanmaktadır.

İşsizlik kavramı temel anlamıyla cari ücret düzeyinde çalışmak isteyen ancak iş bulamayan bireyler olarak tanımlanabilir. İşsizlik kendi içinde iradi, gayri iradi, yapısal, konjoktürel, mevsimsel, friksiyonel, gizli ve doğal işsizlik olarak ayrılmaktadır. TÜİK'e göre ise bir bireyin işsiz sayılabilmesi için, referans dönemde çalışmıyor olması, son dört hafta içinde resmi iş bulma kanallarından en az birine müracaat etmiş olması ve iş bulması halinde iki hafta içinde başlamasına engel olmaması gerekmektedir. Bu üç şartı sağlayan birey işsiz olarak tanımlanmaktadır. İşsizlik oranı TÜİK tarafından aylık olarak hesaplanmaktadır.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde tüketici güven endeksi ve işsizlik oranları tanımlanmakta, ikinci bölümde konu ile ilgili yapılmış çalışmaların literatür taraması yapılmakta, üçüncü ve son bölümde ise Ocak 2014- Kasım 2021 dönemine ait değişkenlerin ekonometrik analizi yapılmaktadır.

Kavramsal Çerçeve

Güven sözlük anlamıyla korku, çekinme ve kuşku duymadan inanmayı ifade etmektedir (TDK, 2022). İktisadi anlamda güven ise karar alıcıların ilişkilerinde korku ve çekinme duygusu olmadan ilişkilerine başlama ve/veya ilişkilerini sürdürme durumudur (Özsağır, 2007: 49). Güven kavramı bu çerçevede değerlendirildiğinde parasal değeri olmayan ama ekonomik sistemin sağlıklı işleyebilmesi için gerekli bir unsur olarak görülmektedir. Ülke içinde üreticilerin ve tüketicilerin güven seviyelerinin yüksek olması ülke ekonomisinde istikrarı artıran bir unsur olmakla birlikte bir ülkeye duyulan güven seviyesinin artması o ülkeye yabancı yatırımları çekerek ekonomik büyümeye olumlu katkı sağlayabilecektir.

Türkiye ekonomisinde de ekonomik güveni sağlamaya yönelik farklı politikalar uygulanabilmektedir. 2001 krizi sonrasında uygulanmaya başlanan enflasyonla mücadele programında alınan döviz çapası, iç varlıkları sınırlandıran para politikası ve faiz dışı bütçe fazlası politikaları ekonomide güven sağlamaya yönelik politikalara örnek gösterilebilir (Özsağır, 2007: 51).

Ekonomik güven kavramı endeksler yardımıyla ölçülmektedir. Ekonomik güven endeksi üreticiler ve tüketicilerin ekonominin genel koşullarına ilişkin beklentilerini ve eğilimlerini özetlemektedir. Söz konusu endeks Türkiye'de Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından hesaplanmaktadır. Endeksin alt endeksleri ise; tüketici güven endeksi, hizmet sektörü güven endeksi, reel kesim güven endeksi, perakende ticaret sektörü güven endeksi ve inşaat sektörü güven endekslerinden oluşmaktadır (TÜİK, 2022).

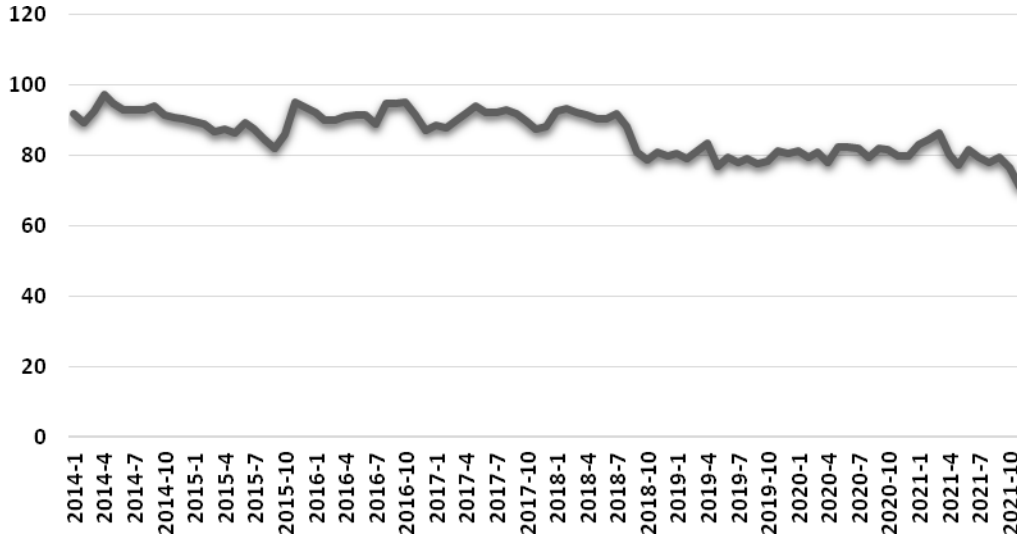
Tüketici güven endeksi, tüketicilerin kişisel gelirleri ve ekonominin genel durumu hakkındaki değerlendirmeleri, geleceğe ilişkin beklentileri, yakın gelecekteki harcama ve tasarruf eğilimlerinin hesaplanmasıyla elde edilir. Bu değerlendirmeler; kişisel mali durum, genel ekonomi, harcama ve tasarruf konu başlıklarında ele alınmaktadır. Endeks, aylık olarak 4884 hanede 16 yaş ve üzerindeki

bireylere yapılan anketler kapsamında hesaplanmaktadır. Endeks değeri 0 (sıfır) ile 200 (iki yüz) arasında olabilmektedir. Değer 100'den büyük olursa iyimser durumu, 100'den küçük ise kötümser durumu göstermektedir. Tüketici güven endeksi); geçen 12 aylık döneme göre mevcut dönemde hanenin maddi durumu, geçen 12 aylık döneme göre gelecek 12 aylık dönemde dayanıklı tüketim mallarına harcama yapma düşüncesi, gelecek 12 aylık dönemde hanenin maddi durum beklentisi ve yine aynı dönemde genel ekonomik durum beklentisi alt endeksleri kullanılarak hesaplanmaktadır (TÜİK, 2020).

Grafik 1'de Türkiye'nin Ocak 2014 ve Kasım 2021 tüketici güven endeksi gösterilmektedir.

Grafik 1: Tüketici Güven Endeksi Gelişimi (Ocak 2014- Kasım 2021) (%)

Kaynak: TÜİK, 2021.

Grafik 1'e göre, Ocak 2014 tarihinde yaklaşık olarak % 92 seviyesinde olan tüketici güven endeksi Kasım 2021 tarihinde azalış göstererek %71 seviyesinde gerçekleşmiştir. Referans dönemde endeksin en yüksek değerinin Nisan 2014 döneminde en düşük değerin ise Kasım 2021 döneminde olduğu görülmektedir.

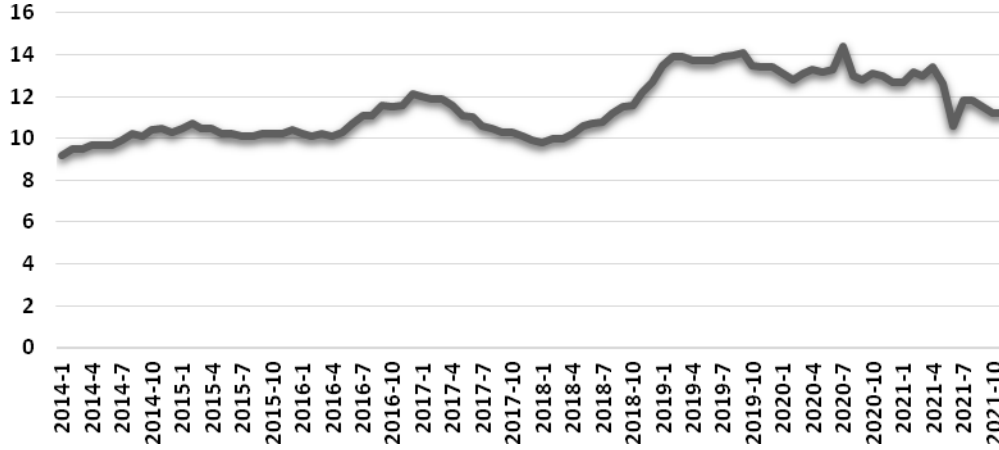
İşsizlik en temel tanımıyla mevcut cari ücret düzeyinde çalışmak isteyen ancak iş bulamayan kişilere verilen addır. İşsizlik; iradi işsizlik, gayri iradi işsizlik, geçici (friksiyonel) işsizlik, mevsimlik işsizlik, dönemsel (konjoktürel) işsizlik, gizli işsizlik, teknolojik işsizlik, yapısal işsizlik ve doğal işsizlik olarak kendi içinde farklı işsizlik türlerine ayrılmaktadır. TÜİK'e göre bireyin işsiz sayılabilmesi için gerekli şartlar ise; referans dönemde hiçbir işte çalışmamış olmak, son dört hafta içinde resmi iş arama yollarından en az birine başvuru yapmış olmak, iş bulması halinde iki hafta içinde işe başlayabilecek durumda olmaktır. Birey bu üç şartı da sağladığı durumda işsiz olarak sayılacaktır (Mucuk, 2015: 28).

İradi işsizlik, mevcut çalışma koşullarında ve cari ücret düzeyinde çalışmak istemeyenlerin oluşturduğu işsizlik; gayri iradi işsizlik, mevcut çalışma koşullarında ve cari ücret düzeyinde çalışmak isteyen ancak iş bulamayanların oluşturduğu işsizlik; friksiyonel işsizlik, bireylerin daha iyi çalışma imkanı ve/veya daha yüksek ücret elde etmek amacıyla yer ve/veya mekan değiştirmelerinden kaynaklanan işsizlik; konjoktürel işsizlik, ekonomilerin daralma dönemlerinde meydana gelen işsizlik; mevsimsel işsizlik, mevsim koşullarına bağlı olarak meydana gelen işsizlik; yapısal işsizlik, ekonomide belirli bir dönemde talep yapısında meydana gelen değişimler sonucu ortaya çıkan işsizlik; teknolojik

işsizlik, teknolojik gelişmeler sonucunda meydana gelen işsizlik; gizli işsizlik, marjinal verimliliği sıfır olan işçilerin oluşturduğu işsizlik; doğal işsizlik ise friksiyonel işsizlik ile yapısal işsizliğin toplamından meydana gelen işsizlik türüdür (Çoban, 2013: 341).

Türkiye'nin Ocak 2014 ve Kasım 2021 arasındaki işsizlik verileri Grafik 2'de gösterilmektedir.

Grafik 2: İşsizlik Oranı Gelişimi (Ocak 2014- Kasım 2021) (%)

Kaynak: TÜİK, 2021.

Grafik-2'ye göre, Ocak 2014 tarihinde yaklaşık olarak % 9,2 seviyesinde olan işsizlik oranı Kasım 2021 tarihinde %2'lik bir artış göstererek % 11,2 seviyesinde gerçekleşmiştir. Referans dönemde işsizlik oranının en yüksek değerinin Temmuz 2020 döneminde en düşük değer ise Ocak 2014 döneminde olduğu görülmektedir.

Literatür taraması

Literatürde ekonomik güven alt endeksleri ile işsizlik arasındaki ilişkileri inceleyen çalışmalar Tablo-1 yardımıyla özetlenmiştir.

Tablo 1: Literatür Taraması

Yazar	Yıl	Ülke	Değişkenler	Yöntem	Sonuç
Durgun Kaygısız (2019)	2010-2018 aylık veriler	Türkiye	Tüketici Güven Endeksi, Reel Kesim Güven Endeksi, TÜFE, BİST-100 Endeksi, Gösterge Faiz, Sanayi Üretim Endeksi, döviz kuru, İstihdam Oranı	VAR- Granger Nedensellik	Sanayi üretim endeksi ile istihdam oranının birbirinin nedeni olduğu ve sanayi üretim endeksi ve istihdam oranının faizin nedeni olduğu ve reel kesim güven endeksi ve istihdam arasında nedensellik ilişkisi olmadığı sonucuna

					ulaşmıştır.
Arısoy (2012)	2005:1-2012:1 Aylık veriler	Türkiye	İstihdam Oranı, Reel Kesim Güven Endeksi, İMKB Endeksi, Tüketici Güven Endeksi, Tüketim Harcamaları, Sanayi Üretim Endeksi,	VAR- Granger Nedensellik	İstihdam oranından borsa endeksine doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bulgulara göre reel kesim güven endeksi, istihdam ve sanayi üretim endeksinden kaynaklanan bir şoka verdiği tepki çok anlamlı değil iken borsa endeksi kaynaklı şoka verdiği tepki azalma yönündedir.
Peker ve Bölükbaşı (2012)	2000:Q1-2011:Q1 çeyreklik veriler	Türkiye	İşsizlik, Reel Kesim Güven Endeksi, Fiyat Endeksi	Johansen eşbütünleşme	Reel kesim güven endeksinde meydana gelen artışların işsizliği azalttığı tespit edilmiştir.
Sum (2012)	1978:2-2012:5 Aylık veriler	ABD	İşsizlik, Tüketici Güven Endeksi, Üretici Güven Endeksi, TÜFE, Faiz Oranı	VAR-Granger Nedensellik	İşsizliğin tüketici güveni ve üretici güvenine yönelik şoklara olumsuz yanıt verdiğini tespit edilmiştir.
Caleiro (2006)	1986:6-2004:4 Aylık veriler	Portekiz	İşsizlik, Tüketici Güven Endeksi	Fuzzy Logic Metot	İşsizliğin güven üzerinde önemli etkileri olduğunu tespit etmiştir.
Pan (2018)	2000:Q4-2017:Q2 Çeyreklik veriler	Kanada	İşsizlik Oranı, Tüketici Güven Endeksi, Üretim	Var-Granger Nedensellik	Güven ile işsizlik arasında ilişki olduğu, uzun süreli işsizliğin

			Endeksi		güvenin azalmasına neden olabileceği ancak bu ilişkinin bölgesel düzeyde gerçekleşmediği tespit edilmiştir.
Beşel ve Yardımcıoğlu, (2016)	2005:1-2014:10 aylık veriler	Türkiye	Tüketici Güven Endeksi, Döviz Kuru, Petrol Fiyatları, İşsizlik	Gregory-Hansen, Toda-yamamoto	Döviz kurunda değişimler tüketici güven endeksini açıklarken, döviz kuru ve petrol fiyatlarındaki değişimler ise işsizliği açıklamaktadır.
Yusri, vd (2021)	2005-2019	ASEAN-5	Ekonomik Büyüme, Enflasyon, Üretici Güven Endeksi, İşsizlik	VECM	Kısa dönemde üretici güven endeksinin işsizlik üzerinde olumsuz ve anlamlı etkisi olduğu tespit edilmiştir.
Kayış Beşiktaşlı ve Kurt Cihangir (2019)	2005:1-2019:4 aylık veriler	Türkiye	DİBS Faiz Oranı, Dolar, Altın, Faiz Oranı Ağırlıklı Kredi, , BİST-100 Endeksi, Mevduat Faiz Oranı, TÜFE, ÜFE, İşsizlik, Tüketici Güven Endeksi	Johansen EŞbütünleşme, Granger Nedensellik	İşsizlik ve Tüketici güven endeksi arasında nedensellik ilişkisi bulunamamıştır.
Mumcu Küçükçaylı ve Yüce Akıncı (2018)	2004:1-2017:7 Aylık veriler	Türkiye	BİST-100 Endeksi, Petrol Fiyatları, Enflasyon, Döviz Sepeti, Altın, Tüketici Güven Endeksi, İşsizlik, Faiz, Sanayi Üretim	VECM- Granger Nedensellik	Tüketici güven endeksi ile işsizlik arasında ilişki tespit edilememiştir.

			Endeksi,		
Dees ve Brinca (2013)	1985:Q1-2010:Q2	ABD- AB	Reel Tüketim Harcaması, Gelir, Kısa dönem Faiz Oranı, İşsizlik Oranı, Reel Petrol Fiyatları, Reel Harcanabilir Gelir, Dış Güven	VAR-Granger Nedensellik	İşsizlik ve Tüketici güven endeksi arasında ilişki tespit edilememiştir.
Özçalık ve Demiray Erol (2019)	2007-2018	Türkiye	Tüketici Güven Endeksi, TÜFE, Sanayi Üretim Endeksi, İşsizlik Oranları, İmalat Sanayi Kapasite Kullanım Oranı	VAR- Granger Nedensellik	Değişkenler arasında uzun dönemli ilişki olduğu ve bütün değişkenler arasında nedensellik olmasına rağmen tüketici güven endeksiyle işsizlik oranı, enflasyon oranı ve sanayi üretim endeksi arasındaki ilişkinin diğerlerine kıyasla yüksek olduğu tespit edilmiştir.
De Boef ve Kellstedt (2004)	1981:1-2000:12 aylık veriler	ABD	Tüketici Güven Endeksi, Enflasyon, İşsizlik, Gecikmeli Gösterge Endeksi, Uyum Göstergeleri Endeksi,	Hata Düzeltme Modeli	Ekonomik koşulların tüketici güveni üzerinde uzun vadede etki gösterdiği ve enflasyon, işsizliğin uzun vadede tüketici güvenine bağlı olduğu tespit edilmiştir.
Mandal ve McCollum (2013)	2001-2010	New York	Tüketici Güven Endeksi, İşsizlik	Panel Veri Analizi	Tüketici güven endeksinden işsizliğe doğru kısa dönemde olumsuz bir nedensellik

					ilişkisi olduğu, Uzun vadede ise tüketici güveninden işsizliğe doğru önemli bir negatif nedensellik ilişkisi olduğu ancak nedenselliğin işsizlikten tüketici güvenine doğru anlamsız olduğu tespit edilmiştir.
Gürgür ve Kılınç (2015)	2004:1-2015:4 Aylık Veriler	Türkiye	Tüketici Güven Endeksi, İşsizlik Oranı Dolar Kuru, Tüketici Fiyat Endeksi, Tüketici Kredi Faiz Oranı, , Sanayi Üretim Oranı,	ARDL testi	Tüketici güveni hem kısa hem de uzun dönemde döviz kuru, işsizlik, tüketici kredi faiz oranı ve tüketici fiyatlarından etkilendiği, döviz kuru ve tüketici fiyatlarının özellikle kısa vadede etkisinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Tablo-1'e göre DeBoef ve Kellstedt (2004), Calerio (2006), Sum (2012), McCollum (2013), Gürgür ve Kılınç (2015) tüketici güven endeksiyle işsizlik arasında ilişki tespit etmişlerdir. Pan (2018), güven ile işsizlik arasında ilişki olduğunu, Özçalık ve Demiray (2019) tüketici güven endeksi ile enflasyon ve işsizlik oranları ve sanayi üretim endeksi arasındaki ilişkinin diğerlerine kıyasla daha yüksek olduğunu, Yusri vd., (2021) ise kısa dönemde üretici güven endeksinin işsizlik üzerinde olumsuz ve anlamlı etkisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Öte yandan Peker ve Bölükbaşı (2012), reel kesim güven endeksinde meydana gelen artışların işsizliği azalttığını işsizliğin güven üzerinde önemli etkileri olduğunu tespit etmiştir. Beşel ve Yardımcıoğlu (2016), döviz kurunda meydana gelen değişmelerin tüketici güven endeksinin açıkladığını belirtmişlerdir.

Anısoy (2012), Kaygısız (2019) reel kesim güven endeksi ve istihdam arasında Dees ve Brinca (2013), Mumcu ve Akıncı (2018), Beşiktaşlı ve Kurt (2019) işsizlik ve tüketici güven endeksi arasında anlamlı bir ilişki tespit edememişlerdir.

Veri Seti ve Yöntem

Çalışma kapsamında işsizlik ve tüketici güven verileri kullanılmıştır. TÜİK'ten elde edilen

deriler 2014:1-2021:11 dönemini kapsamaktadır. Tüketici güven endeksi bağımlı değişken olarak, işsizlik verileri bağımsız değişken olarak kullanılmıştır.

Tüketici güven endeksi değişkenine ait PP ve ADF birim kök test sonuçları Tablo 2’de gösterilmektedir.

Tablo 2: Tüketici Güven Endeksi Değişkeni Birim Kök Test Sonuçları

ADF Level (TUGUVEN)	t-statistic		prob
ADF Test İstatistik (-1.526050)	%1	-3.501445	0.5162
	%5	-2.892536	
	%10	-2.583371	
ADF Birinci Fark (TUGUVEN)	t-statistic		prob
ADF Test İstatistik (-9.532064)	%1	-3.502238	0.0000
	%5	-2.892879	
	%10	-2.583553	
PP Level (TUGUVEN)	t-statistic		prob
PP Test İstatistik (-1.175823)	%1	-3.501445	0.6823
	%5	-2.892536	
	%10	-2.583371	
PP Birinci Fark (TUGUVEN)	t-statistic		prob
PP Test İstatistik (-10.96490)	%1	-3.502238	0.0000
	%5	-2.892879	
	%10	-2.583553	

Tablo-2’ye göre TUGUVEN değişkeni seviyede birim kök içermektedir. Bu sebeple değişken birinci farkı alınarak çalışmaya dâhil edilmiştir.

İşsizlik değişkenine ait PP ve ADF birim kök test sonuçları Tablo 3’de gösterilmektedir.

Tablo 3: İşsizlik Değişkeni Birim Kök Test Sonuçları

ADF Level (ISSIZ)	t-statistic		prob
ADF Test İstatistik (-1.847131)	%1	-3.501445	0.3558
	%5	-2.892536	
	%10	-2.583371	
ADF Birinci Fark (ISSIZ)	t-statistic		prob
ADF Test İstatistik (-9.923520)	%1	-3.502238	0.0000
	%5	-2.892879	
	%10	-2.583553	
PP Level (ISSIZ)	t-statistic		prob
PP Test İstatistik (-1.886216)	%1	-3.501445	0.3375
	%5	-2.892536	
	%10	-2.583371	
PP Birinci Fark (ISSIZ)	t-statistic		prob
PP Test İstatistik (-9.919188)	%1	-3.502238	0.0000
	%5	-2.892879	
	%10	-2.583553	

Tablo-3’e göre ISSIZ değişkeni seviyede birim kök içermektedir. Bu nedenle değişken birinci farkı alınarak çalışmaya dâhil edilmiştir.

Modelin gecikme uzunluğunun tespit edilmesine ilişkin bilgiler Tablo-4’de sunulmuştur.

Tablo 4: Var Modelinin Uygun Gecikme Uzunluğu

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-259.5936	NA	1.147332	5.813192	5.868743*	5.835593*
1	-256.4203	6.135188	1.168659	5.831561	5.998215	5.898766
2	-254.1505	4.287296	1.214687	5.870011	6.147768	5.982019
3	-243.4076	19.81473*	1.046074*	5.720169*	6.109028	5.876979
4	-243.1096	0.536387	1.136579	5.802435	6.302397	6.004049

Tablo-4’e AIC kriteri esas alınarak değişkenlerin en uygun gecikme sayısı üç olarak belirlenmiştir.

Türkiye’de tüketici güven endeksi ile işsizlik arasındaki nedensellik ilişkisini ortaya koymak amacıyla yapılan VAR/Blok Dışsallık Wald testi sonuçları Tablo-5 yardımıyla özetlenmiştir.

Tablo 5: VAR Nedensellik/Blok Dışsallık Wald Testi Sonuçları

Bağımlı Değişken ISSIZ				Bağımlı Değişken TUGUVEN			
TUGUVEN	Ki-Kare	SD	Olasılık	ISSIZ	Ki-Kare	SD	Olasılık
	10.17198	1	0.0172		4.136973	1	0.2470

Tablo 5’ de tüketici güven endeksinden işsizliğe doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilirken işsizlikten tüketici güven endeksine anlamlı bir nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir. Tüketici güveni ile işsizlik arasında kurulan nedensellik ilişkisi, tüketicilerin ekonomiye olan güveninin işsizlik oranlarını etkilediği şeklinde yorumlanabilir. Ancak işsizlik oranlarından tüketici güven endeksine doğru nedensellik ilişkisi tespit edilememesi işsizlik oranlarında meydana gelen değişmelerin ekonomiye güven açısından tüketicileri etkilemediği şeklinde değerlendirilebilir.

Çalışma sonuçları; DeBoef ve Kellstedt (2004), Calerio (2006), Sum (2012), McCollum (2013), Gürgür ve Kılınç (2015) çalışmalarının sonuçları ile örtüşmektedir. Ancak bulgular; Dees ve Brinca (2013), Mumcu ve Akıncı (2018), Beşiktaşlı ve Kurt (2019) sonuçlarıyla örtüşmemektedir. Bu durumun, Mumcu ve Akıncı (2018) ile Beşiktaşlı ve Kurt (2019) çalışmalarının farklı yöntem ve dönemde yapılmasından kaynaklandığı değerlendirilmektedir.

Değişkenlerin açıklayıcılığını değerlendirebilmek amacıyla 10 dönemlik zaman dilimini kapsayan varyans ayrıştırılmaları yapılmıştır. İki değişken de kendi varyanslarındaki değişiklikleri yüksek oranda açıklamaktadır.

ISSIZ değişkenine ait varyans ayrıştırması Tablo-6’da sunulmuştur.

Tablo 6: ISSIZ Değişkeni Varyans Ayrıştırma Tablosu

Period	S.E.	ISSIZ	TUGUVEN
1	0.386873	100.0000	0.000000
2	0.392085	97.48162	2.518376
3	0.392514	97.30264	2.697356
4	0.420074	90.60421	9.395791
5	0.420077	90.60284	9.397165
6	0.421473	90.37105	9.628949
7	0.422289	90.36019	9.639813
8	0.422309	90.35961	9.640391
9	0.422338	90.35995	9.640048
10	0.422479	90.31480	9.685198

Tablo 6'ya göre göre işsizlik değişkeninin varyansında meydana gelen değişimler yüksek oranda kendisi tarafından açıklanırken, onuncu dönemde işsizlik değişkeninin % 9.69'luk kısmı tüketici güven endeksi tarafından açıklanmaktadır.

TUGUVEN değişkenine ait varyans ayrıştırması Tablo-7'de sunulmuştur.

Tablo 7: TUGUVEN Değişkeni Varyans Ayrıştırma Tablosu

Period	S.E.	FARKISSIZ	FARKTUGUVEN
1	2.519485	6.018289	93.98171
2	2.527918	6.065424	93.93458
3	2.627449	9.332062	90.66794
4	2.696937	9.551637	90.44836
5	2.705595	9.603211	90.39679
6	2.708440	9.584581	90.41542
7	2.716440	9.528465	90.47153
8	2.717558	9.521504	90.47850
9	2.719237	9.537038	90.46296
10	2.719707	9.538537	90.46146

Tablo 7'ye göre ise tüketici güven endeksi varyansında meydana gelen değişim yüksek derecede kendisi tarafından açıklanırken onuncu dönemde işsizlik tarafından açıklanan kısmı %9,53'tir.

SONUÇ

Güven, bireylerin korku ve şüphe olmadan inanma anlamına gelmektedir. Ekonomik güven ise ekonomik aktörler birbirlerine kuşku ve şüphe duymadan inanmalarıdır. Ekonomik olarak aktörlerin güven seviyelerinin artması, ekonomik etkinliğe ve büyümeye katkı sağlamaktadır. TÜİK, ekonomik güveni ölçmek amacıyla tüketici güven endeksi, reel kesim güven endeksi, hizmet sektörü güven endeksi, perakende ticaret sektörü güven endeksi ve inşaat sektörü güven endeksini kullanmaktadır. Endeksler aylık olarak yayınlanmaktadır. İşsizlik ise en temel tanımıyla cari ücret seviyesinde çalışmak isteyen ancak iş bulamayan bireyleri tanımlamaktadır. TÜİK'e göre ise bireyin işsiz sayılabilmesi için üç koşul gereklidir. Bu koşullar; referans dönemde çalışmıyor olmak, son dört hafta içinde resmi iş bulma

kanallarından en az birine başvurmuş olmak ve son olarak iş bulması halinde iki hafta içinde işe başlayabilecek durumunda olmasıdır. İşsizlik oranı da güven endeksi gibi aylık bazda hesaplanmaktadır.

Çalışmada 2014 Ocak ve 2021 Kasım ayı tüketici fiyat endeksi ve işsizlik verileri kullanılmıştır. Birim kök testi sonuçlarına göre değişkenlerin birinci farkı alınarak durağan hal getirilmiş ve çalışmaya dâhil edilmiştir. Çalışma sonucunda ülkede görülen işsizlik oranlarının nedenlerinden biri olarak tüketici güven endeksi tespit edilmiştir.

“COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” beyanları:	
Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.	
<i>The following statements are made in the framework of “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Double-Blind Peer Review:	External-independent
<i>This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.</i>	

KAYNAKÇA

- Arısoy, İ. (2012). Türkiye Ekonomisinde İktisadi Güven Endeksleri ve Seçilmiş Makro Değişkenler Arasındaki İlişkilerin VAR Analizi. *Maliye Dergisi*, 0(162), 304-315.
- Beşel, F. ve Yardımcıoğlu, F. (2016). Tüketici Güven Endeksi ile Makro Değişkenler Arasındaki İlişki. *ICPESS İstanbul*, 475-487.
- Caleiro, A. (2006). How is Confidence Related to Unemployment in Portugal? *Applied Economics Letters*, 0(13), 887-890.
- Çoban, O. (2013). *İktisada Giriş*. Konya: Atlas Akademi Yayınevi.
- De Boef, S. ve Kellstedt, P. M. (2004). The Political (and Economic) Origins of Consumer Confidence.

- American Journal of Political Science*, 48(2), 633-649.
- Dees, S. ve Brinca P. S. (2013). Consumer Confidence as A Predictor of Consumption Spending: Evidence for The United States and The Euro Area. *International Economics*, 0(134), 1-14.
- Durgun Kaygısız, A. (2019). Türkiye’de Tüketici ve Reel Kesim Güven Endeksi ile Seçilmiş Makro Değişkenler Arasındaki İlişki: 2010-2018. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 17(1), 314-332.
- Gürgür, T. ve Kılınc, Z. (2015). What Drives the Consumer Confidence in Turkey? *TCMB Ekonomik Araştırma Notları*, 0(2015-17/01), 1-13.
- Kayış Beşiktaşlı, D. ve Kurt Cihangir, Ç. (2019). Tüketici Güven Endeksinin Finansal Piyasalara ve Makroekonomik Yapıya Etkisi. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(1), 54-67.
- Mandal, A. ve McCollum, J. (2013). Consumer Confidence and the Unemployment Rate in New York State: A Panel Study. *New York Economic Review*, 0(44), 3-19.
- Mucuk, M. (2015). *Makro İktisat Teori ve Türkiye Uygulamaları*. Konya: Billur Yayınevi.
- Mumcu Küçükçaylı, F. ve Yüce Akıncı, G. (2018). Tüketici Güveninin Makroekonomik Belirleyicileri: Bir Zaman Serisi Analizi. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 0(17), 459-472.
- Özçalık, M. ve Demiray Erol, E. (2019). Türkiye’de Tüketici Güven Endeksi ve Seçilmiş Makro Ekonomik Değişkenler Arasındaki İlişki. (Editörler: M. Yüce, M. Mıynalı, A. V. Can, Ş. Sakarya). *Yeni Ekonomi Trendleri ve İş Fırsatları Kitabı İçinde* (s. 163-171). Bursa: Ekin Basın Yayın Dağıtım.
- Özsağır, A. (2007). Ekonomide Güven Faktörü. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(20), 46-62.
- Pan, W. (2018). Unemployment and Confidence in Canada: Evidence from National and Regional Level Data. *Economics Bulletin*, 38(2), 1111-1123.
- Peker, O. ve Bölükbaşı, M. (2012). Türkiye’de İşsizliği Belirleyen Faktörlerin Ampirik Bir Analizi. *Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi*, 26(3-4), 33-43.
- Sum, V. (2012). Unemployment, Consumer Confidence, Business Confidence, Inflation and Monetary Policy. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2146497 adresinden 21.01.2022 tarihinde erişildi.
- TDK (2022). <https://sozluk.gov.tr/> adresinden 21.01.2022 tarihinde erişildi.
- TÜİK (2020). <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Tuketici-Guven-Endeksi-Ekim-2020-33910> adresinden 21.01.2022 tarihinde erişildi.
- TÜİK (2021). <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=istihdam-issizlik-ve-ucret-108&dil=1> adresinden 21.01.2022 tarihinde erişildi.
- TÜİK (2021). <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=ekonomik-guven-117&dil=1> adresinden 21.01.2022 tarihinde erişildi.
- TÜİK (2022). <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Ekonomik-Guven-Endeksi-Temmuz-2022-45560> adresinden 21.01.2022 tarihinde erişildi.
- Yusri, K.A.; Nikensari, S. I. ve Iranto, D. (2021). The Effect of Economic Growth, Inflation and Business Confidence Index on Unemployment in ASEAN-5. *Jurnal Pendidikan Ekonomi / Perkantoran Dan Akuntansi*, 7(2), 101-111.

Fenomenoloji Geleneğinde Edmund Husserl*

Öğr. Gör. Dilek Sacıhan

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1433-9585>

Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Atça Meslek Yüksekokulu, Büro Hizmetleri ve Sekreterlik Bölümü, Aydın –
TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 28.09.2021

Kabul: 19.09.2022

On-line Yayın: 30.09.2022

Anahtar Kelimeler

Öz

Gerçeklik

Bilinç

Fenomenoloji

Sezgi

Araştırma Makalesi

* Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.52782>

Öz

Algının ve bilincin özü sorunu üzerinde odaklanan fenomenoloji, sezgiye dayanan bir özbilimi olarak görülmüştür. Fenomenoloji alanında yaptığı çalışmalarla adından söz ettiren Husserl, günlük yaşamda sorgulamadan kabul ettiğimiz gerçekliği bilincimiz tarafından nasıl inşa edildiği üzerinde durmaktadır. Ona göre gerçeklik bilincine varılan ve görülen bir şeydir. Merkezinde fenomenlerin yer aldığı fenomenolojinin temel amacı; fenomenleri betimleyerek, özlerini açığa çıkartmaktır. Husserl, geleneksel epistemolojik çalışmalardan ayrılmaktadır, çünkü fenomenoloji alanında yaptığı çalışmalarla bilgiyi kesin temeller üzerinde yeniden inşa etmeye çalışmaktadır. Bilginin nasıl oluştuğuyla, kökeniyle neyi ne kadar bilip bilemeyeceğimizle ilgilenmekten ziyade bilginin hangi zemin üzerinde doğru, kesin ve nesnel olarak kurulabileceğini araştıran Husserl'in çalışmaları normatif sonuçlar ortaya koymakta ve bir yöntem olarak ele alınmaktadır. Burada amaç tüm bir bilgi pratiğini anlamak, açıklamak için yeni yaklaşımlar ortaya koyabilmektir. 20.yüzyılın başlarından itibaren felsefe ile ilgili tartışmaların içinde yer almaya başlayan fenomenoloji kavramı, bilincin çeşitli formlarını analiz eden bilim olarak karşımıza çıkmaktadır. Bilimlerdeki krizi çözmek adına Husserl tarafından geliştirilen fenomenoloji, sezgiye dayanan bir öz bilimi olarak görülmüş, nesnenin nasıl görüldüğü sorusu üzerine odaklanmıştır. En genel anlamda özleri araştıran bir felsefe olan fenomenoloji için öz kendisini kendinde araçsız olarak gösteren şeydir. Husserl'in deyimiyile bu mutlak özdür. Çalışmamızda fenomenoloji kavramı üzerinde durularak, fenomenoloji alanında Edmund Husserl'in görüşleri teorik olarak ele alınmıştır.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Sacıhan, D. (2022). Fenomenoloji Geleneğinde Edmund Husserl. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 15(91), 523-532.

Edmund Husserl in the Phenomenology Tradition*

Assoc. Prof. Dr. Dilek Sacıhan

Aydin Adnan Menderes University, Atca Vocational School, Department of Office Services and
Secretarial, Aydin – TURKEY**Article History**

Submitted: 28.09.2021

Accepted: 19.09.2022

Published Online: 30.09.2022

Keywords

Self

Reality

Consciousness

Phenomenolog

Intuition

Research Article

* This article was checked by Intihal.net. This article is under the Creative Commons license. Ethics committee approval is not required for this article.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.52782>**Abstract**

Phenomenology, which focuses on the problem of the essence of perception and consciousness, has been seen as an intuitive self-science. Husserl, who made a name for with her studies in the field of phenomenology, focuses on how the reality that we accept without question in daily life is constructed by our consciousness. According to him, reality is something that is conscious of and seen. The main purpose of phenomenology, in which phenomena are at the center; describing phenomena, revealing their essence. Husserl differs from traditional epistemological studies because with his work in the field of phenomenology, he tries to reconstruct knowledge on precise foundations. Husserl's studies, which investigate on which ground knowledge can be established accurately, precisely and objectively, rather than dealing with how knowledge is formed, its origin, what we know and how much, reveal normative results and are considered as a method. The aim here is to introduce new approaches to understand and explain a whole knowledge practice. The concept of phenomenology, which started to take place in the discussions about philosophy since the beginning of the 20th century, emerges as a science that analyzes various forms of consciousness. Phenomenology, developed by Husserl in order to solve the crisis in sciences, was seen as a self-science based on intuition and focused on the question of how the object looks. For phenomenology, which is a philosophy that investigates essences in the most general sense, essence is what manifests itself in itself without tools. In Husserl's words, this is the absolute essence. In our study, Edmund Husserl's views in the field of phenomenology were discussed theoretically, with an emphasis on the concept of phenomenology.

GİRİŞ

20. yüzyılın felsefi akımları arasında yer alan ve bilimlerdeki krizi çözmek adına Husserl tarafından geliştirilen fenomenoloji, sezgiye dayanan bir öz bilimi olarak görülmüş, felsefi tartışmalarda nesnenin nasıl görüldüğü sorusu üzerine odaklanmıştır. Fenomenoloji esas olarak algının ve bilincin özünün betimlenmesiyle ilgilenmektedir. Temel sorunsalını özne-nesne ilişkisinde bulan fenomenoloji bu yüzden öznenin dış dünya ile kurduğu ilişkiler çerçevesinde algılanmaktadır. Bu bağlamda pozitivism ve ampirizmden ayrılmış bulunmaktadır.

Husserl, fenomenoloji alanında yaptığı çalışmalarla bilgiyi kesin temeller üzerinde yeniden inşa etmeye çalışırken geleneksel epistemolojik çalışmalardan ayrılmaktadır. Husserl'in çalışmaları normatif sonuçlar ortaya koyarak, bir yöntem olarak ortaya çıkmaktadır çünkü o, bilginin doğru, kesin ve nesnel olarak hangi zeminde kurulabileceğini araştırmıştır. Bilginin oluşumundan ziyade, yöntemi önem taşımaktadır. Burada amaç tüm bir bilgi pratiğini anlayabilmek ve açıklayabilmek için yeni yaklaşımlar ortaya koyabilmektir. Fenomenlerin içindeki özü tanımlamaya gayret eden fenomenoloji; bilincin verilerini açıklamaya çalışır. Hareket noktası olarak özneyi vurgulayan fenomenolojiye göre öznenin temeli, bilinçtir. Bilincin belli bir sistematik incelemesini hedefleyen fenomenoloji, böylece epistemolojik dayanma düşüncesinden uzakta durmaktadır. Dünya deneyimlerimizin tamamı bilinç tarafından oluşturulmuştur. Bilinç tarafından algılanan ve görülen şeyler, gerçeklik olarak adlandırılır.

Husserl'e göre fenomenoloji; aracısız, kesin bilgiyle ulaşmayı hedeflemekte, günlük yaşamda sorgulamadan kabul ettiğimiz gerçekliğin bilincimiz tarafından nasıl inşa edilmiş olduğunu ele almaktadır. Öznel-nesnel çizgisinde öznelci bir yere sahip olan Husserl'e göre fenomenolojinin amacı, özler ve özler arasındaki ilişkileri açıklığa kavuşturmaktır.

FENOMENOLOJİ KAVRAMI

20. yüzyılın başlarından itibaren felsefe ile ilgili tartışmaların içinde yer almaya başlayan fenomenoloji kavramı, bilincin çeşitli formlarını analiz eden bilim olarak karşımıza çıkmaktadır. Husserl'in fenomenolojisinin konusunu bilincin özünün betimlenmesi oluşturmaktadır. Ona göre gerçeklik, bilincine varılarak görülebilen bir şeydir. Bilince verilmiş olanı betimlemeye dayanan fenomenoloji, böylece nesnenin bilinçle görülmesinden oluşmakta ve özel bir bilme yöntemi olarak adlandırılmaktadır (Bochenski, 2008: 26).

"Felsefe, felsefelerden değil, şeylerden, fenomenlerden hareket etmeli; şeylere, fenomenlere dönmelidir" sözüyle ünlenen Husserl tarafından geliştirilen bir kavram olan fenomenoloji, metafiziği sona erdirerek, somut yaşantıya dönme ve bu suretle felsefenin aksayan yönlerine çözüm bulmak iddiasıyla ortaya çıkmıştır. Heidegger'le başlayan ve sonrasında Sartre, Merleau-Ponty gibi yüzyılın önde gelen filozoflarının temsil ettiği varoluşçu felsefe, köklerini fenomenolojide bulmakta, ancak varoluşun paranteze alınamayacak kadar hakikat olduğunu ifade ederek Husserlci fenomenolojiden ayrılmaktadır (Kırkoğlu, 2016: 12). Bir tür sezgi felsefesi olan fenomenolojik yöntem çerçevesinde ilk eserlerini veren Husserl, tüm felsefe etkinliklerini bir şekilde etkilemiştir.

Salt öz halindeki bilinç edimlerinin çözümlemesini görev edinen fenomenolojinin özünde iki temel düşünce yer almaktadır: Bunlar, deneyim dünyasının paranteze alınması (indirgeme) ve bilincin paranteze alınmasıdır. Bu sayede geriye bilincin salt özü kalmaktadır (Taşkın, 2013: 8). Askılama ve ayraç içine almaya dayanan bu yöntemde askılama, bilinç süreci içerisinde kullanılan temel kavramların kendi tekillikleri içerisinde kullanılmasını ifade etmektedir (Erbaş, 1992: 160). Husserl açısından ayraçlar içerisine alma sürecinin önemi, dışımızda tam görüldüğü haliyle dünyanın, gerçek varlığı ile ilgili her türlü yargının askıya alınmasında yatmaktadır. Bunun sonucunda bilincin kendisi ortaya çıkmaktadır (Bottomore ve Nisper, 2006: 714).

Özne ve nesne ilişkisini konu edinen fenomenoloji, nesneyi en genel anlamda öznenin dış

dünya ile kurduğu ilişkilerinde algıladığı, deneyimlediği şeyler olarak görmesiyle pozitivizm ve ampirizme karşı çıkmaktadır. Nesnelere, genel yasalara bağlı olmamakta, varlıkları rastlantı kavramıyla açıklanabilir şeyler olarak görülmektedir. Fenomenoloji, dolaysız olarak verilmiş olanı betimlemesiyle de doğa bilimlerinin de dışında yer almaktadır.

Fenomenolojinin temeli, bilincin dolaysız verilerini açıklamakta yatmaktadır, çünkü fenomenleri ve bilincin verilerini incelemektedir. Hareket noktası olarak özneyi vurgulayan fenomenolojiye göre öznenin temeli, bilinçtir. Bilinci sistematik olarak inceleyen fenomenoloji, epistemolojiye dayanma düşüncesinden uzakta durmaktadır. Deneyimlerimizin tamamı bilinç tarafından oluşturulmuştur. Gerçeklik, algılanan ve bilincine varılan bir şeydir çünkü kendisine yönelen bilinç tarafından görülmektedir. Dolayısıyla gerçekliğin kendiliğinden söz etmek mümkün değildir.

Fenomenoloji, toplumsallaşma sürecinde bize dayatılan yerleşik düşünce kalıplarını sorgulamamız gerektiği üzerinde durmaktadır. Husserl'in ifadesiyle, felsefenin asıl amacı; gerçek anlamda hakikat arayışı, insan aklının eşsiz kapasitesini geliştirme faaliyetidir (Cevizci, 2012: 592). Fenomenolojiyi diğer tüm epistemolojik teorilerden ayıran asıl fark, bilmeye ilişkin ortaya koyduğu çok basamaklı metodolojidir. Bochenski bunu şu şekilde açıklamaktadır: *"Fenomenolojik yöntem özel bir bilme yöntemidir. Asıl olarak nesnenin zihinde görülmesinden oluşur; yani sezgiye dayalıdır. Bu sezgi verilmiş olana göndermede bulunur; fenomenolojinin baş kuralı 'şeylerin kendilerine' dönmektir, 'şeylerle' sadece verilmiş olanlar kastedilir"* (Bochenski, 2008: 26). Burdan da anlaşıldığı gibi, fenomenolojinin en temel özelliği yönetime verdiği önemde çıkmaktadır (Bubner, 2014: 20). Heidegger'in sözleriyle ifade edecek olursak: *"Fenomenoloji' ifadesi öncelikle yönetime ilişkin bir kavramdır; felsefi araştırmanın nesnesinin gerçekte ne olduğunu değil, ama nasıl olduğunu gösterir"* (Heidegger, 2006: 27).

Merkezinde fenomenlerin yer aldığı fenomenolojinin temel amacı; fenomenleri betimleyerek, özlerini açığa çıkartmaktır. Kelime anlamı olarak fenomen Heidegger'in ifadesiyle, *"Kendini kendisinde gösteren, yani açığa vurandır"* (a.g.e.: 28). Heidegger'e göre fenomenoloji, *"Kendini gösteren şeyi, kendini kendisinden gösterdiği şekilde, kendisinden ortaya koymak"* (a.g.e.: 34) olarak tanımlanmaktadır. Fenomenoloji, kendisini fenomenin kendisiyle sınırlayan, başka hiçbir ögeyi bu fenomene dahil etmeyen, kendisini fenomenleri betimleme görevi üzerinden tanımlayan bir felsefe olarak karşımıza çıkmaktadır.

EDMUND HUSSERL'İN FENOMENOLOJİSİ

Özü görüleme yöntemi olarak bilinen fenomenoloji, öze ilişkin bilginin olanağını kabul etmeyen 19. yüzyıl felsefesine tepki olarak ortaya çıkmıştır. Husserl'e göre felsefe, felsefelerden değil, şeylerden, fenomenlerden hareket etmeli ve şeylere, fenomenlere dönmelidir. Husserl; Platon, Descartes, Kant, Hegel gibi kendisinden önceki filozoflardan etkilenirken, Heidegger, Hartmann, Scheler, Sartre gibi kendisinden sonraki filozofları da etkilemiştir.

Fenomenoloji; bütün bilimlerin temelinde yer almaktadır. Her bilimin bir obje alanı vardır. Dolayısıyla her obje alanı bir öz ontolojisine karşılık gelmekte, bu da tüm bilimlerin temelinde yer almaktadır (Husserl, 1995: 16). Husserl'in fenomenoloji düşüncesi kesin bilgiyle ulaşmayı hedeflemekte, günlük yaşamımızda sorgulamadan kabul ettiğimiz gerçekliğin bilincimiz tarafından nasıl inşa edildiğini anlamaya çalışmaktadır.

Onunla birlikte öz fenomenler (essentia) kavramı ön plana çıkmıştır, öncesinde ise fenomen kavramı olaylar, zaman ve mekan içinde olup bitenleri anlatmak için kullanılmaktaydı. Somut duyu organlarıyla herkesçe algılanan gerçeklikler öz olarak nitelendirilmekteydi (Husserl, 1995: 12). Husserl de gelişen fenomen düşüncesinde öz, somut bir gerçeklik taşımayan, insan bilincinde var olan fenomenler olarak görülmüştür. Özler hakkındaki bilgi, reel varlık hakkında kesin şeyler

söylememekte, bu nedenle de yalnız öz hakikatlerinden dolayı bir olayın gerçekliğine varılamamaktadır (Husserl, 1995: 15). Husserl'e göre her şey gizil bir fenomendir ki, bu da tüm ilkelerin ilkesidir (Bubner, 2014: 22). "Bilgiyi bize doğrudan veren her görüş, bilgi açısından bir doğruluk kaynağıdır; ve kendisini bize 'sezgi' sayesinde doğrudan (deyim yerindeyse kendi gerçekliğinde) sunan her şey, yalnızca o şeyin sınırları içinde olduğu şey olarak kabul edilebilir..." (Husserl, 1913: 43, 44).

Husserl'e göre, her nesne, bir bilinç nesnesidir yani her şey bir şeyin bilincidir. Her bilinç, bir şeye yönelmektedir. Süje yöneleceği bir obje varsa, obje de kendisine yönelecek bir süje varsa var olabilmektedir. Husserl, bu görüşleriyle sübjektivitenin de temellerini sarsmaktadır. Ona göre önemli olan; bilincin kendisi ve bu bilincin dolaysız şekilde tecrübe ettiği özlerdir. Öz fenomenin içinde yer almakta, ve bilinç bu özü sezgisel olarak kavrayabilmektedir. Öz, fenomenlerin doğrudan bir şekilde kavradığı içeriğidir. Bir fenomenin özüne ulaşmak adına, onun özüne ait olmayan görüşlerin ve özelliklerin bir kenara atılarak parantez içine alınması gerekmektedir. Varlığı meydana getiren önemsiz özellikler değil, özlerdir. Bu özler, bilinç yoluyla açığa çıkmakta, fenomenolojik yöntem; bu fenomen, olay ve olguların özlerini kavrama çabası olarak görülmektedir.

Açık, aracısız ve kesin hakikatlere ulaşmak çabasında olan Husserl, bu konuda Descartes'ı eleştirmektedir: "O, bütün keşiflerin en büyüğünün eşiğinde durmakla birlikte –belli bir anlamda bunu başarmıştı da– keşfinin asıl anlamını kavrayamamış ve dolayısıyla hakiki transendental felsefeye geçememiştir" (Husserl, 1982: 24-25). Kendisinin "fenomenolojik indirgeme"yle bu eşiği geçtiğine inanan Husserl, Descartes'ın metodik şüphesinin mümkün olduğunca genişletilmesi gerektiğini belirtmektedir. Ona göre Descartes, şüphesinin son sınırına varmamıştı. Husserl, Descartes'ın tersine yargıdan çekinmektedir. Ona göre fenomenolojik indirgeme, bir çırpıda yapılan bir işlem olarak görülmektedir.

Fenomonolojik düşüncenin en önemli özelliği yönelimselliktir. *'Her algılama da algılanan bir şey, her duyumsama da duyumsanan bir şey, her düşünmede düşünülen bir şey vardır. Din de benzer şekilde, her edimin yöneldiği, bağlantı kurduğu "bir şey" vardır.'* Husserl bilinç edimlerinin bu yapısını yönelimsellik sözcüğüyle kavramsallaştırmıştır (Husserl, 2003: 14). Yönelimsel bilinç, her şekilde apaçık ortaya çıkmaya çalışmaktadır. Doğruluğun yaşanışını ifade eden apaçıklık kavramı, doğruluğun yaşanışıdır. *"Nesnenin anlamı kendisine içkindir"*, düşüncesini taşıyan Husserl için doğruluğun yaşantısı, ideal var olanın başka bir edimde yaşanmasıdır (a.g.e: 110).

Husserl'in fenomenolojisinde beden önemli görülmektedir, çünkü insanın yönelmişliği ancak bedenle mümkün olmaktadır. Onun için beden, bir yönelme merkezidir. Husserl için bu yönelme durumu bir şeye çevrilmiş olmak, amaç olarak alınan bir şeye doğru yönelmiş olmakla bir tutulmaktadır. Husserl için beden algı ve istem organını ifade etmektedir. Beden, dünyanın varlık koşuludur.

"Algıladığım her şeyi benim bir organı olan bedenim aracılığıyla algıları. Bedenim, yani tek tek birtakım özel organların çokluğundan meydana gelen bir bütün olmasaydı, benim için hiçbir şey var olmayacaktı. O halde, bedenim, dünyanın varlık koşuludur. Bedenim, aynı zamanda kendisiyle isteklerimi gerçekleştirdiğim bana özgü bir organdır. Ben'im, bedenimin içinde buyuran, aktif bir varlık olarak yaşarım. Bir yere gitmek istediğimde giderim, elimi kaldırmak istediğimde kaldırırım... vb. gibi. Böylece, bedenimin belli organlarını kendiliğinden, zorlamasız olarak kullanırım. Algı ve kımlı alanıma giren her şeyle birlikte bana, bedenim de verilir ve ben, bütün dünyaya benim için sürekli bir ortam olan bedenim aracılığıyla açılırım ve isterim. Ona göre, beden bu iki ana niteliği, bedeni incelerken ayrı ayrı ele alınabilen, ama aslında birbirinden koparılamayan iki gerçektir" (Husserl, 1973: 121-122, 128).

Fenomenolojik Yöntem

Özü görmek ve kavramak amacıyla gerçekleştirilen fenomenolojik yöntem, fenomenolojik tavır, yönelimsellik, paranteze alma, fenomenolojik redüksiyon ve fenomenolojik refleksiyon adımlarından

oluşan karmaşık ve zor bir yöntemdir. Fenomenolojik tavrıla başlayan fenomenolojik yöntemde bu adımlar her zaman sırasıyla olmamakta yani birinden diğerine geçilmektedir. Tüm varlığa ulaşmayı amaçlayan bu yöntem, mutlak bilinç alanına yöneliktir. Fenomenolojik tavır, kendi yöntemine ve kendi konusuna odaklanır (İnam, 1995: 80). Herhangi bir fenomenin öz bilgisine ulaşabilmek için paranteze alma adı verilen ayıklama işlemi gerekmektedir. Burada amaç saf özlere ulaşmaktır. Bir nesnenin özüne ulaşabilmek, onun özüne ait olmayan öğeleri yok saymakla mümkün olmaktadır. Var oluş, tarih ve ideler bu işleme tabi tutulduktan sonra fenomenolojik redüksiyon başlar.

Fenomenolojik redüksiyon, fenomenolojik indirgeme ve eydetik indirgeme olmak üzere iki alt adımdan oluşur. Fenomenolojik indirgeme zihinsel edimlerin dış dünyadaki nesnelere bağımsız olarak betimlenmesidir. Bu indirgeme işlemiyle transandantal özlere, noesis, noema ve hyle açığa çıkarılır (Husserl, 2003: 69). Sezgiye dayalı olarak çalışan eydetik indirgeme, özlere ulaşmak için bilince konu olan nesnenin dışında hiçbir şeyi görmemektir. Eydetik sezgi olmadan fenomenolojik betimleme işlevini göremez. Bu sayede şeylerin özü yakalanarak saf özlere ulaşılır (Husserl, 1931: 61). Fenomenolojik refleksiyon, özlere bilinç yüzeyine çıkarılması ve betimlenmesi işlevidir. Bu sayede felsefeye konu olan özlere kendilerine ulaşılmış olur.

Fenomenolojik tavrın, ihtiyaç duyduğu özel yöntemin, iki unsuru bulunmaktadır: fenomenolojik redüksiyon ve fenomenolojik refleksiyondur. Onlar birbirini tamamlayan ve birbirinden ayrılmayan unsurlardır. Refleksiyon "salt ben" ya da "salt bilinç" alanında ortaya çıkmaktadır. Salt bilinci elde etmek için fenomenolojik redüksiyona ihtiyaç duyulmaktadır. Bu sayede mutlak varlık, salt bilinç alanına girebilmektedir. O, mutlak varlık alanını oluşturur ancak salt bilinç sayesinde var olabilir (Mengüşoğlu, 1945: 59).

Husserl'e göre bir şeyin özünü ortaya çıkarmanın yolu, her şeyi paranteze almaktan geçmektedir. Onun için, önemli olan özdür; bu öz paranteze alındıktan sonra ortaya çıkacaktır. Fenomenolojik redüksiyon ile elde edilen salt bilinç, fenomenolojinin konusunu oluşturmaktadır. Husserl'e göre, salt öz bu sayede kendisini tanıma imkanı kazanır.. Fenomenolojik redüksiyon, fenomenin kendisini sunduğu gibi görünmesini sağlarken, fenomenolojik betimlemenin de kapılarını açmaktadır. Redüksiyon sonrasında fenomen, kendisini diğer dış unsurlardan kurtarıp açık bir şekilde kendisini ortaya koyar. Transendental fenomenolojinin temel yöntemi olan indirgeme ile dış dünyaya ait bilgilerimizin, inançlarımızın, düşüncelerimizin ayrıca alınması mümkün olmaktadır.

Husserl'e göre özlere alanına varmak ancak dış dünyanın bilgilerinden, önyargılarından kaçınmakla mümkün olabilecektir. "Çünkü var olduğunu sandığımız bir şeyin daha yakından bakıldığında var olmadığını, şöyle veya böyle olduğu sanılanın öyle olmadığını hepimiz deneyimlemiştir. Bu, dünyanın varlığından şüphe duymak gerektiği anlamına gelmemektedir" (Husserl, 1983: 60). Öz için değişik kavramlar kullanan Husserl'in öz anlayışı Platon'a belirli yönleriyle benzemektedir. Husserl'e göre öz, dünyayı aşkın ve yalnızca salt bir form gösteren idealar değil, genel geçer özlere, Ona göre öz, bir varlığın birliğini, değişmez biçimde ne olduğunu gösterir (Sözer, 1994: 27).

Husserl'in betimlemesi yönelimseldir, bu öze yönelen bireyselleştirmeden farklı bir betimlemedir. Transandantal bilincin en önemli yapısı yönelimsellik, bilincin özünü oluşturmaktadır. Özne nesne ilişkisinin somut bütünü olan yönelimsellik ne içeride yani özünde, ne de dışarıda şeylerde ortaya çıkmaktadır. O, ilişkinin ta kendisidir. Husserl bilgilerimizin özüne dokunmamakta ve kuşkulanamamaktadır.

Heidegger, Husserl'i eleştirmekte, onu zamanı dahi refleksiyona dahil etmekle suçlamaktadır. Ona göre Husserl yönelimsellik konusunu merkeze alarak bilincin varlığı ile nesnelere varlığını eşdeğer tutmuş, bunu sonucunda da yönelimsel özneliğin kendisini karakterize eden zaman kavramını açıklamada başarısız olmuştur. Daha radikal bir fenomenolojinin gerekli olduğunu düşünen Heidegger böyle bir fenomenolojinin özneliğin içsel verililik zeminine geri döneceğini düşünmektedir

(Zahavi, 2010: 183,184).

Zaman kavramı konusunda zaman bilincine yönelik sorunları dışarıda bıraktığını itiraf eden Husserl *"Tam anlamıyla mutlak olanın çıkarılmasına bir zaman bilinci çözümlemesi önayak olacaktır."* (Husserl, 1983: 194) diye eklemiştir. Onun için bilinç, zaman içinde değildir, bir zamansallık formudur yani gelip geçiciliği olanaklı kılmaktadır. Zamansallık, bilincin alt yapısını oluşturmaktadır. Bilinç özü itibariyle zamansal olduğu için refleksiyona ihtiyaç duymamaktadır.

Fenomenoloji ve Diğer Özbilimleri

Fiziksel ve zihinsel dünyanın yanında ezeli ebedi olan ideal varlıkların oluşturduğu bir başka dünyanın olduğunu belirten Husserl'e göre ideal varlıkların dünyası bizim düşüncelerimizden bağımsız olarak yer almaktadır. Husserl, öz bilimleri formel öz bilimleri (cebir, aritmetik, mantık gibi) ve materyel öz bilimleri (fenomenoloji, geometri, fizik gibi) olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Husserl formel özbilimi ya da mantık felsefesi dediği bir özbilimden daha bahseder. Bunun görevi *"aklın ilkelerini zaman ve mekan içindeki realitelerinden soyutlayarak onların özünü kavramak onları ideal fenomenler haline dönüştürmektir"* (Öktem, 2005: 31). Fenomenoloji geometriye benzemesine rağmen aralarında bir takım farklar bulunmaktadır. Geometri teorik bir bilimken, fenomenoloji betimleyicidir (Mengüşoğlu, 1976: 4).

Husserl'e göre bütün fenomenlerin her şeyin bir özü vardır. Fenomenoloji için var olan bir şeyle hayali olan bir şeyin özü arasında fark bulunmamaktadır. Husserl'e göre realite bize kendisini fenomen olarak sunmaktadır. Doğal tavrın bilgisini sağlayan algı, deneyseldir ancak bu empirik algı öz algısına dönüştürülebilir. Öz algısıyla empirik algı birbirinden farklı olup, öz algısının kendine has özellikleri bulunmaktadır ancak empirik algının önemli bir kısmı yani bireysel olan bir şeyin gözlemlenebilmesi öz algısının temelini teşkil etmektedir. Öz algısı özü öz olarak kavrar ve hiçbir şekilde özün varlık tarzında haber vermez (Öktem, 2005: 33).

Matematikten insan bilimlerine, tarihselci polemikten marksizme kadar geniş bir sahada temsil edilen fenomenoloji, bilimleri varlık yaşam karşısında temellendirmek adına uzun yıllardır kullanılmıştır. Husserl'e göre fenomenoloji bu bilimlerin hepsine yöntem vererek epistemoloji ve ontoloji açısından ortak paydada bir araya gelmelerini sağlamıştır. Geleneksel felsefi anlayışta öz ve fenomen taban tabana zıt iki kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Hakikat yani öz objektif ve değişmezken fenomen subjektiftir ve değişmez. Öz bilim olan fenomenoloji, görünmesinde hakiki bir imkansızlığın bulunmadığı yani ancak özün görünebilir olduğu durumda mümkündür. Husserl'e göre özü kavramak realiteden uzaklaşmak ile mümkün olacaktır (İpşiroğlu, 1939: 156).

Bir öz bilimi olan fenomenoloji salt öznedir ona nasıl ulaşılır hangi yöntem bizi ona götürür sorusuyla ilgilenmektir. Husserl'e göre salt öz, bütünlüğü ile varlığın özünü mümkün kılan asıl özdür (Öktem, 2005: 34). Salt öze ancak fenomenolojik redaksiyon yöntemi ile ulaşılır: *"Salt özün bize kendisini tanıtmayı kazanırız. Bu yöntemle doğal olmayan fenomenolojik yani refleksiyonlu bir tavırla varlığın içinde bulunduğu doğal şartları, evreni paranteze alarak salt bilinç alanına yönelir, salt özün bize kendisini sunmasını umut ederiz. Böylelikle süje kendisine döner, kendi için alanı ile bağ kurar"* (Husserl, 1969: 72).

Fenomenoloji doğrudan verilmiş olan temel verilerin tasvirlerini yaparken onlardaki temel bağlılıkları kavrar. Fenomenolojide sadece öze ilişkin sorular ve bunların yanıtları söz konusudur. Fenomenolojide tesadüflerin ve olay bilgisinin geçerliliği bulunmamaktadır. Salt özü salt bilinç olarak niteleyen Husserl'e göre, salt bilinç paranteze alabilen bir bendir. Her şeyin temelinde o vardır. Ama kendisini ne paranteze alabilir ne de nesneleştirir (Öktem, 2005: 41). Salt bilinç belirli değildir. Ontolojik temelden yoksun olan öz epistemolojik düzeyde kalmaktadır. Husserl'de bilinç, salt öz olarak zaman ve mekan üstü manevi varlıktır.

Evidenz (Apaçıklık)

Evidenz problemi Husserl'den öncede birçok filozof tarafından ele alınmış ve tartışılmıştır.

Husserl de olduğu gibi felsefesini evidenz kavramına dayandıran Descartes evidenzi algının dolayısıyla düşüncenin açıklığı ve seçikliği olarak tanımlanmıştır. Husserl'e göre evidenz, sezgiye dayanan araçlı bir evidenzdir. Descartes'e göre ise evidenz, bir şeyin hiçbir kuşkuya yar vermeksizin görülmesi demektir (Uygur, 1972: 105). Descartes için doğruyu gösterebilecek tek ölçüt bendir.

Husserl'in amacı evident bir düşünme yapısında şeylerin kendisini özleri bakımından aydınlatmak, varlığı tasvir edebilmektir. Ona göre apaçıklık, bir fikrin kendisine uygun gelen bir algı tasdikidir. Husserl'e göre doğrudan doğruya ve dolaylı olmak üzere iki tür apaçıklık vardır. Doğrudan doğruya apaçıklığa mutlak varlık alanına ait özlerde rastlarız. Dolaylı apaçıklık ise göreceli varlık alanında karşımıza çıkmaktadır (Mengüşoğlu, 1945: 71, 72). Husserl'e göre apaçık olarak fenomeni bilebilmek özü yakalamakla mümkündür. Bunun yolu objenin "kendisi olarak" verilmiş olmasından geçmektedir.

Husserl'in fenomenolojisinde bilgi; anlam ve sezgisel akt arasında uygunluk derecesine bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Sadece objeyi göstermek görevindeki anlam aktı boş ve kördür, kendiliğinden hiçbir şey meydana getiremez. Her sezgisel yönelim bir anlam aktıyla ilgilidir ki bir şeyi bilmek demek ancak o şeyin algılanmasıyla mümkün olabilmektedir. Husserl'e göre bilgi, anlam ve algılama aktlarının birleştiği yerde ortaya çıkmaktadır. Anlam aktlarına bilginin karşılık gelmesi durumunda bilinme işlemi olanaklı hale gelmektedir (Husserl, 1995: 31, 57).

Husserl'e göre eşyaya yönelik aktlar aşkın aktlar, bilinç olaylarına yönelik olanlar ise içkin aktlardır (Husserl, 1973: 69, 138). İçkin aktları araştırma alanı yapan fenomenolojide her içkin akt kendi objesinin varlığını zorunlu olarak garanti eder. Onun objesinin var olması zorunlu değildir. Fenomenolojik bilgi teorisi saf bilgi teorisi olup burada mutlak bilgiden söz edilir. Buradaki bilgi apriori yani öz bilgisidir). Bu aktlarla elde edilen özlerin varlık alanları farklı olup şeylerin algılanabilmeleri onların görünmelerine bağlıdır. Onların algılanmasını sağlayan şey hep var olmasıdır. Bu da yaşantının ait olduğu bendir (Mengüşoğlu, 1976: 16, 22).

Husserl'e göre bilinç doğanın bir parçası olmayıp salt bilinç doğa ile hiçbir bağ kurulmadan düşünülemez. Mekana bağlı olmayan salt bilinç mutlak bir varlık alanı olup doğanın soyutlanmasıyla elde edilemez. Husserl'e göre varlık, ancak bilinç ile var olabilmektedir. Varlığın yok olduğu farz edildiğinde bile bilincin özüne ilişilmiş olunmaz (Husserl, 1995: 21, 26). Husserl için bilginin mutlak olması, o bilginin konusu olan alanın da mutlak olmasını gerekli kılar. Mutlak bilgi ancak mutlak bir varlık sayesinde görünür olmaktadır.

Husserl'e göre dünyanın gerçekliği kendi başına bir gerçeklik olmayıp bağımsızdır. Dünyanın özü bilince bağlıdır. Dünyanın özünün bilincin kendisinde olması trasandantal bilinçte temellendirilmesiyle mümkün olmaktadır (Husserl, 1969: 118; Sözer, 1976: 26, 27). Var olanı kendisinde olduğu gibi apaçık kavrayabilme kaygısı taşıyan Husserl'e göre var olan vardır ve o kendisini gösterdiği için bilinebilmektedir. Bu bilme işlemini gerçekleştirmenin yolu ise paranteze almakla gerçekleştirilen fenomenolojik yöntemdir. Bu yöntem sayesinde nesnenin özü açık seçik ortaya konmaktadır.

SONUÇ

Husserl fenomenoloji alanında yaptığı çalışmalarla bilgiyi kesin temeller üzerinde yeniden inşa etmeye çalışırken geleneksel epistemolojik çalışmalardan ayrılmaktadır. Bilginin nasıl oluştuğuyla, kökeniyle neyi ne kadar bilip bilemeyeceğimizle ilgilenmekten ziyade bilginin hangi zemin üzerinde doğru, kesin ve nesnel olarak kurulabileceğini araştıran Husserl'in çalışmaları normatif sonuçlar ortaya koymakta ve bir yöntem olarak alınmaktadır. Burada amaç tüm bir bilgi pratiğini anlamak, açıklamak için yeni yaklaşımlar ortaya koyabilmektir.

Husserl'e göre gerçeklik kendisine yönelen bilinç vasıtasıyla algılanan, bilince varılan ve

görülen şeydir. En genel anlamda özleri araştıran bir felsefe olan fenomenoloji için öz kendisini kendinde araçsız olarak gösteren şeydir. Öz zaman ve mekana bağlı olmayıp fenomenin içinde yer almakta bilinç bu özü sezgiyle kavrayabilmektedir. Husserl'in deyimiyile bu mutlak özdür. Fenomenlere yani olay ve olguların özlerini kavrama çabası güden fenomenolojik yöntemde gözlem ve yorum nesnesi fenomendir. Bu anlamda nesne ben'in karşısında duran her şeydir. İndirgemeci ve yadsıyıcı bir yöntem olmayıp zihne doğrudan verilmiş olanla ilgilenen fenomenolojik yöntem ampirik pozitivist yönetime tepki olarak çıksa da bu iki bilimin eleştirisinden de kurtulamamıştır. Özneyi, anlamın kökeni ve kaynağı olarak gören fenomenoloji de insan öznesini merkeze alır. Husserl'e göre zihni ilişkiler ve edimler yoluyla inşa edilen nesnelere, dış dünyada bizden bağımsız olarak var olamazlar. Dış dünya yalnızca bilincin içeriklerine indirgenirken, bilince içkin olmayan her şey görmezlikten gelmekte ve paranteze alınmaktadır. Fenomenolojide bilinç, gerçek görünen gerçektir.

<i>"COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları:</i>	
Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.	
<i>The following statements are made in the framework of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors":</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Double-Blind Peer Review:	External-independent
<i>This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.</i>	

KAYNAKÇA

- Afşar, T. (1976). *Descartes*. İstanbul: Hilal Matbaası.
- Bochenski, J. M. (2008). *Çağdaş Düşünme Yöntemleri*, (Çevirenler: T. Kabadayı ve M. Irmak). Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- Bottomore, T. ve Nispet, R. (2006). *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi II*, (1. Basım). İstanbul: Kırmızı

Yayınları.

- Bubner, R. (2014). *Modern Alman Felsefesi*, (Çev.: A. Yardımlı). İstanbul: İdea Yayınları.
- Cevizci, A. (2012). *Felsefenin Kısa Tarihi*. İstanbul: Say Yayınları.
- Erbaş, H. (1992). Sosyolojide Fenomenoloji. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü Dergisi*, 0(14), 159-166.
- Heidegger, M. (2006). *Sein und Zeit*. Tubingen: Max Niemeyer Verlag.
- Husserl, E. (1913). *Ideen Zu Einer Reinen Phänomenologie*. Jahrbuch für Philosophie und Phänomenologische Forschung, Halle.
- Husserl, E. (1931). *Méditations Cartésiennes –Introduction à la Phénoménologie*, (Fransızcaya Çevirenler: G. Peiffer ve E. Levinas). Paris: Librairie Armand Colin.
- Husserl, E. (1969). *Ideas*, (Çev.: W. R. Boyce Gibson). London: Fifth Impression.
- Husserl, E. (1973). *Cartesian Meditations*. (Çev.: D. Cairns). Martinus Nijhoff, (Fifth Impression).
- Husserl, E. (1983). *Ideas I: General Introduction to A Pure Phenomenology*, (Çev.: F. Kersten). The Hague&Boston&London: Martinus Nijhoff Publishers.
- Husserl, E. (1995). *Kesin Bir Bilim Olarak Felsefe*, (Çev.: T. Mengüşoğlu). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Husserl, E. (2003). *Fenomenoloji Üzerine Beş Ders*, (Çev.: H. Tepe). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Husserl, E. (2007). *Kesin Bilim olarak Felsefe*, (Çev.: A. Kaygı). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- İnam, A. (1995). *Edmund Husserl Felsefesinde Mantık*. Ankara: Vadi Yayınları.
- İpşiroğlu, M. Ş. (1939). Fenomenoloji. *Felsefe Semineri Dergisi*, 0(1), 153-164.
- Sartre, J. P. (2016). *Jean-Paul Sartre: Ego'nun Aşkını İçinde*, (Çev.: S. R. Kırkoğlu). İstanbul: Hil Yayınları
- Mengüşoğlu, T. (1945). Fenomenoloji Felsefesi. *Felsefe Arşivi*, 1(1), 47-74.
- Mengüşoğlu, T. (1976). *Fenomenoloji ve Nicolai Hartmann*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Matbaası.
- Öktem, Ü. (2005). Fenomenoloji ve Edmund Husserl'de Apaçıklık Problemi. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 45(1), 27-55.
- Sözer, Ö. (1976). *Edmund Husserl'in Fenomenolojisi ve Nesnelere Varlığı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Sözer, Ö. (1994). *Avrupa İnsanlığının Krizi'ne Giriş*. İstanbul: Afa Yayınları.
- Taşkın, F. (2013). Varoluşçuluğun Fenomenoloji ile İlişkilendirilmesi Üzerine, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Doç. Dr. Çetin Türkyılmaz), Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Uygur, N. (1972). *Edmund Husserl'de Başkasının Ben'i Sorunu*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Zahavı, D. (2010). İçsel Zaman Bilinci ve Ön-Reflektif Öz-Farkındalık, (Çev.: E. Günok). *Baykuş Felsefe Yazıları Dergisi*, 0(6), 183-216.

Sosyal Medyanın Gençler Üzerindeki Siyasal Etkisi ve Rolü: Erbil Örneği*

Rebwar Marif Salih

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7889-7450>

Doktora Öğrencisi / Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Radyo Televizyon ve Cinema Anabilim Dalı, Konya – TÜRKİYE

Doç. Dr. Ramiz Gökbudak

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3075-5140>

Selçuk Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Radyo Televizyon ve Sinema Bölümü, Konya – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 01.08.2022

Kabul: 24.09.2022

On-line Yayın: 30.09.2022

Anahtar Kelimeler

Sosyal Medya

Siyasal Katılım

Sosyal Medya Uygulamaları

Sosyal Medya Alışkanlıkları

İnternet

Araştırma Makalesi

* Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için 23.12.2021 tarih ve E.197660 sayılı etik kurul onayı alınmıştır.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.63842>

Öz

Geçmişten günümüze hayatımızın vazgeçilmez bir parçası olan iletişimin boyutları yeni iletişim teknolojileri sayesinde çeşitlenerek farklı noktalara ulaşmıştır. Özellikle iletişim araç ve gereçlerinin gelişim gösterdiği 21. yy'da yeni bir iletişim aracı olarak sosyal paylaşım ağları kullanılmaktadır. Sosyal ağların gün geçtikçe kullanıcı sayısı da arttığından toplumun bütün alanlarında (sosyo-ekonomik, siyasal, eğitim vb.) köklü değişimlere yol açmıştır. Bu köklü değişim sadece toplum ve bireyler üzerinde değil, global düzeyde de oldukça etkili olmaktadır.

Bu çalışma sosyal medya ağlarının kamuoyu oluşturma gücü ve etkisini genç bireyler özelinde araştırmaktadır. Bu bağlamda sosyal medya kullanım alanları ve alışkanlıkları ile bunların siyasî anlamda hangi düzeyde ne kadar etkili olduğunun ortaya çıkarılması çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini Irak'ın Erbil kentindeki basit rastgele örnekleme ile seçilen 486 sayıda sosyal medya kullanıcısı oluşturmaktadır. Katılımcılara araştırmanın amacına uygun olarak geliştirilen soruların yer aldığı soru anket formu yöneltilmiştir. Verilen yanıtlardan elde edilen verilere göre nicel analizler gerçekleştirilmiştir. Bireylere ait yaş grupları, cinsiyetleri, eğitim bilgileri bazında verilen cevapların istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterip göstermediğini analiz etmek amacıyla t testi uygulanmıştır. Yapılan analizlere göre bu araştırmanın sonucunda Erbil'deki genç sosyal medya kullanıcıları üzerinde, sosyal medyanın siyasi yönden rolü olduğu tespit edilmiştir.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Salih, R. M. ve Gökbudak, R. (2022). Sosyal Medyanın Gençler Üzerindeki Siyasal Etkisi ve Rolü: Erbil Örneği. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 15(91), 533-544.

*The Political Effect and Role of Social Media on Young People: The Case of Erbil**

Rebwar Marif Salih

PhD Student / Selcuk University, Institute of Social Sciences, Department of Radio Television and Cinema, Konya – TURKEY

Assoc. Prof. Dr. Ramiz Gökbudak

Selcuk University, Faculty of Communication, Department of Radio Television and Cinema, Konya – TURKEY

Article History

Submitted: 01.08.2022

Accepted: 24.09.2022

Published Online: 30.09.2022

Keywords

Social Media

Political Participation

Social Media Practices

Social Media Habits

Internet

Research Article

* This article was checked by Intihal.net. This article is under the Creative Commons license. Ethical committee approval dated 23.12.2021 and numbered E.197660 was received for this article.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.63842>

Abstract

The dimensions of communication, which has been an indispensable part of our lives from past to present, have reached different points by diversifying thanks to new communication technologies. Social networks are used as a new communication tool, especially in the 21st century, when communication tools and equipment are developing. Since the number of users of social networks is increasing day by day, it has led to radical changes in all areas of society (socio-economic, political, education, etc.). This radical change is not only effective on society and individuals, but also on a global level.

This study investigates the power and impact of social media networks to create public opinion in the context of young individuals. In this context, the main purpose of the study is to reveal the usage areas and habits of social media and how effective they are in the political sense. The sample of the research consists of 486 social media users selected by simple random sampling in the city of Erbil, Iraq. A questionnaire form including questions developed in accordance with the purpose of the research was directed to the participants. Quantitative analyzes were carried out according to the data obtained from the answers given. The t-test was applied to analyze whether the answers given on the basis of age groups, genders and educational information of individuals showed statistically significant differences. According to the analysis, as a result of this research, it has been determined that social media has a political role on young social media users in Erbil.

GİRİŞ

Sosyal medya ağlarının toplum üzerindeki etkisi siyasetçiler tarafından da fark edilmekte ve birçok ülkede siyasetçiler topluma seslenmek, toplumla iletişime geçmek ve belirli bir amacı topluma sunmak için sosyal medya ağlarını kullanmaktadır. Bu sayede siyasi içerikler, analiz ve yorum yöntemiyle halka daha hızlı ve pratik bir şekilde aktarılabilen, aktarılan bu görüşlere de yine aynı hız ve pratiklikte geri dönüş, alınabilmektedir. Bunlara ek olarak özellikle son dönemlerde sosyal medyanın kamuoyunun siyasi bilincinin oluşturulmasında ya da şekillenmesinde önemli bir yeri olduğu yadsınmaz.

Siyasal sahaya katılım, “siyasal bilgi aracılığıyla yaygın ideolojiyi tahlil edebilme yetisi” olarak tanımlanmakta ve toplumsal olarak kabul görmüş, belli ön koşullara bağlı olarak geçerliliği kabul edilen düşüncelerin, aslında sorgulamaya tabi tutulabilir düşünceler olduğu farkındalığına dayanmaktadır. Siyasal bilgi, siyasi iktidarın doğasını, yönetim şekillerini, türlerini ve siyasal partilerin yapısını anlamak demektir. Sosyal medya, siyasal katılımın üzerinde önemli derecede etki gösterebilir. Bir sosyal medya kullanıcısı için entelektüel bir kişinin edindiği siyasal tutumdan etkilenme, uluslararası siyasal ilişkileri anlayabilme ve sonuç olarak bunların somutlaştırılması, etkin bir şekilde davranışa dönüştürülmesi ile mümkündür. Sosyal medyanın siyasi bilinç oluşturmadaki bu yönü, son dönemlerde daha çok toplumsal hareketler düzeyinde kendini göstermektedir.

Bu bağlamda sosyal medyanın siyasal derinleşmedeki ve toplumsal hareketlerdeki rolü düşünüldüğünde, akla ilk gelen Arap Baharı olmaktadır. Bu süreçte sosyal medyanın, Arap bölgelerindeki gençler arasında doğrudan örgütlenme, siyasi bilinç oluşturma ve kendilerini ifade edebilme aracı olarak kullanıldığı gözlemlenmiştir. 18 Aralık 2010 itibarıyla ortaya çıkan bu toplumsal hareketler, büyük ölçüde sosyal medya tabanlıdır ve azımsanmayacak ölçüde de medya iletişim ağlarından destek almıştır. İspanya’da yaşanan “İndignados” hareketi de Occupy Wall Street ve Arap Baharı gibi sosyal medya tabanlı toplumsal hareketlere iyi birer örnektir. Bahsi geçen toplumsal olaylarda sosyal medyanın kamuoyu yaratma gücü gözlemlenebilir ölçüde büyüktür (Karakulakoğlu ve Uğurlu, 2015: 105).

Bu araştırma sosyal platformlar mecrası olarak Facebook, Twitter ve Youtube’un, bireyin siyasal tepkilerindeki gücüne odaklanmakta ve sosyal medya ağlarının siyasal katılımının üzerindeki rolünü ele almaktadır. Kamuoyu yaratmada, sosyal medyanın gücünün geleneksel medyaya göre daha fazla olduğu görüşünden hareketle sosyal medyanın, bireylerin siyasi bilinçlerini derinleştirip derinleştirmede tartışan bu araştırma, Erbil’deki genç sosyal medya kullanıcılarının sosyal medya kullanım alanları ve alışkanlıkları ile bunların siyasî anlamda hangi düzeyde ve ne kadar etkili olduğunun ortaya çıkarılmasını amaçlamaktadır.

Bir iletişim araç ve yöntemi olarak kullanılan sosyal medya -kullanım şekli ve amacına bağlı olmakla birlikte- siyasi faaliyetlerin demokratik olarak ilerlemesine uygun ve elverişli bir ortam oluşturmaktadır. Bu sayede yeni siyasal, düşünsel ve kültürel açılımların, farklı fikirlerin çatışması ile ortaya çıkması sağlanmakta ve var olan bilinç bulanıklıkları ortadan kaldırılmaktadır. Bu olgu, ülkelerin demokrasi anlayışına ve demokrasiyi uygulama biçimine göre değişebilir. Sosyal medya ağları incelenirken toplumun ahlak, kültür, tarih ve din alanındaki kodları ile birlikte değer yargıları da göz önünde bulundurulmalıdır.

Sosyal Medya ve Siyasal Katılım

İnternet teknolojisi sayesinde gelişen birçok iletişim aracı birey ve toplumların sürekli artan bilgiyi saklama, paylaşma, ulaşma talepleri doğrultusunda gelişmektedir. (Kara, 2013; Gülsoy, 1997) İletişim kuramcısı olan McLuhan’ın (1964) açıklaması ile bu sosyal alanlar küresel bir köy haline dönüşmüştür Shields (1996) ise, internetin sadece bilgisayar ile iletişimden ibaret olmadığını, bağımsız yer ve zaman ile kişileri birbirine bağlayan bir ağ olduğunu söylemiştir. 1993-2003 yılları arasında

internetin ilk ve en ilkel dönemi olarak bilinen Web 1.0 olarak anılmaktadır. Bu dönem internet kullanıcıları tarafından sadece gözlemlenebilir içeriklerin üretildiği bir dönemdir (Kara, 2013). Zamanla yeni nesil medyanın aktif ve katılımcı bir ortama dönüşmesi kullanıcılara daha etkili bir ortam hazırlamıştır. Bu etkin alanlar Web 2.0'ın sunduğu uygulamalardır. (Chun vd., 2010; Fidan, 2016). İnternetin gelişmesi ve Web 2.0'ın da ilerlemesi ile birlikte birçok uygulama ön plana çıkmıştır. Bunlardan en önemlileri sosyal medya araçlarıdır. Bu araçlar; bireyler arası etkileşim, iş birliği ve iletişim sağlamaktadır. Sosyal medya ağları, bireyler arası bilgi ve içerik oluşturmaktadır (Tuncer, 2013). Toplumlar tarafından hızlı bir şekilde kabul gören ve gelişen sosyal medya platformları; geleneksel medyanın yerini alarak büyük önem kazanmıştır. Bu hızla gelişen süreçte siyasiler de sosyal medya platformlarını etkili bir şekilde kullanmaya başlamıştır. Seçim kampanyalarını (Aziz, 2003: 14) siyasal alanlardaki yeniliklerini, yapılarını ve tutumlarını istedikleri kitlelere ulaştırmada kolaylık sağlamışlardır (Köseoğlu ve Al, 2013: 112). Dolayısıyla doğrudan etkin bir şekilde kullanılan sosyal medya araçları küresel çapta bireyleri bir araya getirerek siyasilerin en önemli alanlarından biri haline gelmiştir (İşliyen, 2015: 200). Sosyal platformlar birçok toplum için önemli bir mecradır. Siyasal alanda gerçekleştirilmek istenen politikalar, iletilmek istenilen mesajlar, tutumlar, sosyal platformlar aracılığıyla kitlelere ulaştırılmaktadır (Kalaycıoğlu, 1984).

Sosyal medya anlaşılabilirlik ve kullanım kolaylığı sunması bakımından hedef kitlelere ulaşmada kullanıcılarına birçok kolaylık sağlamaktadır. Araştırmalar ülkemizde ve dünyadaki bütün önemli siyasi hareketlerde, katılımcıların sosyal medya araçlarını siyasal alanda etkin ve başarılı bir şekilde kullandığını göstermektedir (Bayraktutan vd, 2012). Sosyal medyanın gücü ve etkileşimli yapısı hem siyasilerin hem de seçmenlerin belli bir platform oluşturması açısından oldukça büyük önem arz etmektedir. Değişim gösteren eylemleri yönetmek, doğru iletişim ve etkileşim kurmak, bilgi sahibi olmak, bu iletişim ve etkileşim sayesinde geri dönüt alabilme imkânı sağlayarak çift yönlü iletişim sağlamaktadır. (Mustafa vd, 2016). Sosyal medyanın canlı, hızlı ve etkili yapısı, siyasilerin şahsi ve kurumsal web sayfaları aracılığı ile vatandaşların görüşlerini, eleştirilerini, tepkilerini, doğrudan geri bildirim olarak almalarını sağlamaktadırlar (Güven, 2017: 184). Sosyal mecralar sayesinde seçmen-katılım oranları kitlelere ulaşılabilir imkanlar yaratmaktadır (Balci ve Sarıtaş, 2015). Bütün bunların sonucunda maliyetli olan geleneksel medya kullanımı yerine daha hızlı, etkin, ekonomik ve özgür olan yeni medya iletişim araçlarının tercih edildiği ve fayda sağlandığı söylenebilir.

Sosyal medya, iletişim araçları bireylerin siyasi alanlara ilgisini ve katılımını artırmada önemli rol oynamaktadır. Paylaşılan ve aktarılan bilgi, reklam ve video gibi içeriklere bireylerin birbirleriyle etkileşimleri sayesinde ve bu sosyal medya kanalları yoluyla ulaşılabilirlik çok daha fazla artmaktadır (Bossetta vd., 2017). Sosyal medya birçok rejim değişikliği, seçimler, ya da önemli olayların duyurulması açısından önemli bir ölçüt haline gelmiştir. Türkiye'de ve birçok ülkede düşüncelerin ve eylemlerin gerçekleşip, yayılmasında büyük etkileri vardır. Sadece aynı ülke sınırları içerisinde değil, toplumların birbirine desteği ile küresel bazda sosyal medya araçları kamuoyu oluşturulmasında katkı sağlamaktadır (Bossetta vd. 2017). Araştırmalara göre sosyal ağların siyasal sahaya katılımı bazı olumsuz etkilerinin olduğu da tartışılmaktadır. Bunlardan bir tanesi siyaset ile ilgilenmeyen vatandaşlara herhangi bir katkısının olmadığı yönündeki düşüncedir. Diğer bir görüş ise sosyal medyanın, birleştiriciliğinden ziyade, kişileri asosyal ya da bireyselleştirici olma yönünde teşvik ettiğini savunmaktadır (Erkan, 2017). Sosyal medyanın siyaset ile ilişkisi değerlendirildiğinde teknolojinin hızla gelişmesi ile uzun bir süre daha gündemde kalacağı ve olumlu-olumsuz birçok yönünün araştırmalara konu olacağı düşünülmektedir.

Siyasi partiler ve seçmenler arasında sosyal platformlar sayesinde etkili ve hızlı bir iletişim ağı kurulmaktadır (İslamoğlu vd., 2014). Sosyal ağlar artık siyasetçilerin bireysel ve kurumsal hesaplarına kişilerin istedikleri gibi ulaşılma imkânını sağlamaktadır (Bekiroğlu ve Bal, 2014). Ayrıca

sosyal medya platformları kişilere özgürce paylaşımlar yapabilme ve kendi kişilerin olaylar karşısında kendi tutumlarını sergileyebileceği alanlar oluşturmaktadırlar (Tuncer, 2013: 15). Siyasiler de bu durumu göz önünde bulundurarak hedef kitlelere ulaşabilmenin de ötesine geçmiştir. Sosyal medya kullanıcılarının çoğunluğu gençler olduğu için, siyasiler de bu hedef kitleyi baz alarak sosyal medyayı etkili kullanma çabası içerisine girmektedir (Çıldan vd., 2011).

Türkiye’de siyasal alanda sosyal platformları içeren iletişim araçlarının etkin olarak kullanılması ilk kez 12 Haziran 2011 milletvekili genel seçimlerine dayanmaktadır (Acar, 2012). Bu sosyal medya araçları ile hem seçmenler hem de politikacılar birbirlerine destek vermiş, istedikleri politikacıları takip edip, eleştiri ve yorumlar yapabilmişlerdir (Bilişim, 2010). İktidar ve ana muhalefet partileri de sosyal medya stratejilerini etkin ve verimli kullanarak seçmenlere çözümler, öneriler ve etkinliklerini aktarabilme fırsatı bulmuşlardır (Balcı vd., 2013). Siyasi partilerin seçmen kitlelerine faaliyetlerini duyurma amacıyla önceden kullandıkları geleneksel iletişim araçları daha maliyetli iken, günümüzde kullanılan sosyal medya araçları daha ekonomik ve daha fazla sayıda kişiye ulaşılabilirlik açısından büyük önem taşımaktadır. Sadece büyük siyasi partiler değil, küçük siyasi kuruluşlar ve siyasete yeni atılan kişiler dahi sosyal medyanın bu özgür ekonomik alanına yönelmeye başlamışlardır (Bekiroğlu ve Bal, 2014). Bu anlamda halk protestosu ve hareketini içeren sosyal medyanın en çok anlam kazandığı olayların başlangıcını 2010 yılında Tunus’ta başlayan ve etkisini birçok Arap ülkesinde gösteren Arap Baharı olmuştur. (Acar, 2012: 154) Arap Baharı olayları, sosyal medyada büyük bir ses getirmiştir. Geleneksel medyada uygulanan baskının aksine yeni medya araçları sayesinde gündemin merkezine yerleşmiştir (Emre, 2013).

Sosyal medyanın ülkemizde en etkin kullanıldığı olay ise 2013 yılında yaşanan Gezi Parkı olaylarıdır. Bu olaylar sırasında geleneksel medya araçları özgürlükçü bir yaklaşımda bulunmaktan kaçındığı için özellikle gençler sosyal medyayı haber paylaşım kanalı olarak kullanmış ve bu sayede kitlelerin oldukça dikkatini çekmiştir (Köseoğlu ve Al, 2013). Dolayısıyla sosyal ağlar sadece sosyal alanlarda değil, siyasal alanda da oldukça etkilidir. Örneğin ABD başkanlık seçimlerinde Obama gelmiş geçmiş en başarılı sosyal medya kampanyasını planlamış lider olarak görülmektedir (İşliyen, 2015). Geleneksel medya ile yeni medya iletişim araçlarını aynı anda kullanarak bütün yaş kitlelerine ve gruplara doğru bir şekilde ulaşmayı başarmıştır (Şen, 2014: 447). Sosyal medyanın bu gücü siyasal alanda giderek daha önemli bir hale gelmektedir. İtalya’daki seçimlerde ise komedyen Beppe Grillo televizyon yerine Facebook’u tercih ederek sosyal ağları etkili bir şekilde kullanmış ve bu sayede kazandığı zafer ile gündem olmuştur (Köseoğlu ve Al, 2013). Araştırmalar sonucunda hem ülkemizde hem de dünyada seçmenler ve siyasilerin sosyal ağları yoğun bir şekilde kullandıkları ortaya konmaktadır. Bu araştırmaların birinde, gençlerin Facebook’u siyasal alanda kullandığı ve sosyal medyada önemli ölçüde gündem oluşturdukları açıklanmıştır (Fernandes vd., 2010).

Diğer bir araştırmada Singapurlular arasında sosyal-siyasi katılım oranları incelenmiş, geleneksel medyanın siyasal katılımcılar açısından özellikle Facebook’un daha etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Skoric ve Kwan, 2011). Vitak ve arkadaşları da yaptıkları bir çalışmada 2008 yılında Amerika Başkanlık seçimleri sırasında sosyal medya aracı Facebook’un seçmenler ve siyasiler üzerindeki önemli rolünü vurgulamış ve pozitif yönlü ilişkisine dikkat çekmişlerdir (Vitak vd, 2011: 112). Sosyal medyanın 2011 Türkiye Genel Seçimlerinde kullanımı da araştırılmış çalışma sonucunda, siyasilerin seçmenlere sundukları politika çalışmalarını Facebook ve Twitter üzerinden yansıttıkları tespit edilmiştir (Bayraktutan vd., 2012). Ülkemizde yapılan başka bir araştırmada üniversite öğrencilerinin siyasal alanda katılımları incelenmiş, araştırma sonucunda, gençlerin siyasileri etkin bir şekilde takip ettikleri, bununla ilgili paylaşım yaptıkları ve beğenilerde buldukları tespit edilmiştir. (Balcı ve Sarıtış, 2014).

Sosyal Medyanın Siyasal Katılıma Etkileri

Sosyal medya platformları kullanımı açısından öncelikle bireyseldir. Sosyal medya ve siyasi katılım arasındaki ilişki incelenmek istendiğinde öncelikle bireylerin sosyal medyayı nasıl kullandıkları ve faydalandıklarına bakmak önemli olabilir (Knoll vd., 2018). Yeni medya araçlarının avantajları sayesinde siyasi katılımcılar sosyal medya araçlarını daha çok tercih etmektedirler (Aydın, 2017: 122-123). Sosyal medyanın, insanlara sağladığı kolaylıklar sayesinde kişiler istedikleri zaman ve mekânda yorum yapabilir, beğenebilir, gruplara üye olabilir duruma gelmişlerdir (Kim ve Khang 2014: 115). Sosyal medya araçlarının kullanımı maliyetsiz, ulaşılabilirlik ve kolay olduğu için kampanyalara ya da etkinliklere katılım daha yüksek olmakta ve bu teşvik edilmektedir (Gil de Zúñiga vd., 2012). Buna benzer yapılan birçok araştırma sonucu sosyal platformların siyasi alana katılımını yükselttiği yönündedir. (Kahne ve Bowyer, 2018).

Yapılan literatür çalışmalarına göre sosyal platformların siyasi alan üzerinde oldukça etkili olduğu söylenebilir. Sosyal medya platformlarında gerek bilgiler gerek ise paylaşılan haberlerin içeriği geleneksel medyaya göre daha ulaşılabilir ve çeşitlilik yönünden daha zengindir, dolayısıyla bu da siyasi katılımı arttırmaktadır (Gil de Zúñiga vd., 2012). Sosyal medya platformlarının farklı ağlara sahip olması sebebi ile siyasilerin yaptıkları paylaşımların daha fazla karşımıza çıkmasının da siyasi katılıma etki eden unsurlardan biri olduğu düşünülmektedir. Bode ise (2015), siyaset ile ilgilenmeyen bireylerin de sosyal medya iletişim araçları aracılığı ile siyasi bilgilere, içeriklere maruz kaldıklarını savunmaktadır. Siyasi bilgilere bilinçli erişim sağlansa da rastlantısal olarak da maruz kalmanın siyasi katılıma etkileri olabileceği savunulmaktadır (Tang ve Lee vd., 2013).

YÖNTEM

Araştırmanın Amacı ve Modeli

Sosyal medya ağları ve bu ağların özelliklerinin siyasi bilincin oluşmasında etkisini konu edinen bu araştırma, Twitter, Facebook ve YouTube gibi sosyal medya ağlarında yapılan siyasi içerikli paylaşımların gençlerin politik düşünceleri üzerindeki yönlendirici etkilerini ele almaktadır. Bu bağlamda araştırma sosyal medyanın bireylerin siyasi bilinçleri üzerindeki etkisi ile gençlerin sosyal medya ağlarını kullanma pratikleri ve alışkanlıklarının bir kavram olarak siyasi katılım (tercihleri) üzerine etkilerini ve bu etkinin niteliğini ortaya koymayı amaçlanmaktadır. Çalışmanın bir diğer amacı da Twitter, Facebook ve Youtube gibi bilinen sosyal medya uygulamalarında üretilen içeriklerin, algılayıcı kitle üzerinde siyasi anlamda ne yönde bir etki gösterdiğini incelemektir.

Bu araştırma tarama modelinde betimsel bir araştırmadır. Tarama modeli araştırma konusuna yönelik evreni temsil edebilecek sayıda bireye yer verilen örneklem grubunun bakış açılarının belirlenmesi adına verilerin toplandığı bir araştırma sürecidir (Büyüköztürk, 2011).

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni, Erbil şehrinde 18-30 yaş arası sosyal medya kullanan gençlerden oluşmaktadır. Bu evren için rastgele olarak (random) belirlenen 486 sayıda gençle araştırma gerçekleştirilmiştir. Çalışmada rastgele örnekleme yöntemlerinden basit rastgele örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Örneklem grubunu oluşturan gençlerin sosyo demografik özelliklerine ilişkin bilgiler Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1: Sosyo-demografik Özelliklerin Dağılımı

		n	%
Cinsiyet (n=486)	Erkek	225	46,3
	Kadın	261	53,7
Eğitim durumu (n=486)	Lise	61	12,6
	Lisans	418	86,0
	Yüksek lisans	4	0,8
	Doktora	3	0,6
Yaş grupları (n=486)	18-21 arası	254	52,3
	22-25 arası	187	38,5
	26-30 arası	45	9,3
Sosyal medya kullanma (n=486)	Evet	479	98,6
	Hayır	7	1,4
Sosyal medya kullanma nedeni*	Siyasi haber ve yenilikleri takip etme	239	49,2
	Siyasal sahaya katılım ve bilgi edinme	128	26,3
	Siyasetçileri takip etme	28	5,8
	Eğlence alanı ve zaman geçirme	342	70,4
Sosyal medya üyelik*	Facebook	358	73,7
	Twitter	97	20,0
	YouTube	258	53,1
	Üye değilim	48	9,9
Sosyal medya ağlarında ortalama günlük süre kullanımı (n=486)	1 saatten az	43	8,8
	1-2 saat arası	98	20,2
	2-3 saat arası	130	26,7
	4 saat ve üstü	215	44,2
Sosyal medya ağlarını (F.T.Y) siyasetçilere destek vermek için kullanma (n=486)	Evet	104	21,4
	Hayır	382	78,6
Siyasi bilinçlenmenin sosyal medya ağları (F.T.Y) sayesinde kullanımı artırma durumu (n=486)	Evet	294	60,5
	Hayır	192	39,5
Irak'ta yaşanan olaylarda hangi sosyal medya ağı daha önemli bir rol oynaması (n=486)	Facebook daha önemli bir rol oynadı	324	66,7
	Twitter daha önemli bir rol oynadı	52	10,7
	Youtube daha önemli bir rol oynadı	17	3,5
	Hiçbirinin önemli bir rolü olmadı	92	18,9

* Çok seçenekli cevap analizi yapılmıştır.

Ankete katılanların cinsiyete göre dağılımları incelendiğinde %46,3'ünün erkek, %53,7'sini ise kadın olduğu görülmektedir. Ayrıca katılımcıların %12,6'sının lise %86'sının lisans düzeyinde eğitilmiş olduğu; %52,3'ünün 18-21 yaş arasında, %38,5'inin 22-25 yaş arasında ve %9,3'ünün 26-30 yaş arasında olduğu görülmektedir.

Verilerin Toplanması

Araştırmacı tarafından veri toplama araçları Erbil şehrinde 2021-2022 yılında sosyal medya kullanıcıları arasından rastgele seçilmiş 486 sayıda gence uygulanmıştır. Veriler toplanmadan önce her katılımcıdan çalışmaya gönüllü olarak katıldığını bildiren 'Bilgilendirilmiş Gönüllü Onam Formu' nu imzalamaları istenmiştir. Sonrasında katılımcılara anket formu sunulmuş ve doldurulan anketler kontrol edilerek teslim alınmıştır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada birinci kısımda katılımcıların cinsiyet, yaş, medeni durum, öğrenim durumu kişisel bilgilerin yer aldığı genel bilgi formu kullanılmıştır. Bu formun devamında araştırmanın amacına uygun veriler elde etmek üzere araştırmacı tarafından hazırlanan anket formu kullanılmıştır. Bu araştırmada kullanılan anket formundaki bazı maddelere örnek oluşturması açısından aşağıda yer verilmiştir.

- Siyasi parti ve adayların sosyal medya hesaplarını takip ederim.
- Sosyal medya iletişim araçları (Facebook. Twitter. YouTube) üzerinden siyasi konularda başkalarıyla tartışmaya girerim.
- Ülkem dışındaki güncel siyasi olayları takip etmek için sosyal medyadan yararlanırım.
- Sosyal medya iletişim araçları (Facebook. Twitter. YouTube) aracılığı ile siyasi konularla ilgili düşünce ve tepkilerimi paylaşıyorum (aday/parti seçim vb.)
- Sosyal medya iletişim araçları (Facebook. Twitter. YouTube) aracılığı ile başkalarını bir parti ya da adaya oy vermeleri için ikna etmeye çalışırım.
- Sosyal medya iletişim araçları (Facebook, Twitter. YouTube) aracılığı ile ailem/arkadaşlarım/çevremdeki insanlarla siyasi konularla ilgili konuşurum.

Çalışmada kullanılmak üzere oluşturulan bu anket formunun güvenilirlik çalışması için Cronbach's alfa yöntemi kullanılmıştır. Güvenirlik çalışmasına ilişkin bilgiler Tablo 2'de sunulmaktadır.

Tablo 2: Anket Formunun Güvenilirlik Analizi

Form	Cronbach's alpha	Madde sayısı
Sosyal Medya Anketi	0,922	42

Verilerin Analizi

Araştırma sonucunda toplanan anketlerin verileri SPSS paket programı ile analiz edilmiştir. İstatistiksel analizler ve hesaplamalar için IBM SPSS Statistics 21.0 (IBM Corp. Released 2012. IBM SPSS Statistics for Windows, Version 21.0. Armonk, NY: IBM Corp.) kullanılmıştır. İstatistiksel anlamlılık düzeyi $p < 0,05$ olarak kabul edilmiştir. Bireylere ait sosyal medya bilgilerini ölçen sorulara verilen cevapların sayı ve yüzde dağılımları saptanarak çalışmada kullanılan ölçeğe ait sayı ve yüzde değerleri hesaplanmıştır. Bireylere ait yaş grupları, cinsiyetleri, eğitim bilgileri bazında ölçeğe göre, sorulara verilen cevapların istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterip göstermediğini analiz etmek amacıyla t testi uygulanmıştır.

BULGULAR VE YORUMLAR

Bu bölümde istatistiksel analizler sonucu elde edilen bulgulara ilişkin yorumlara yer verilmiştir. Öncelikle demografik bilgilerle birlikte sunulan Tablo 1'e ilişkin yorumlar anket sorularına verilen cevapların frekansları ile birlikte sunulmuştur. Devamında sosyal medya ortalama puanının sosyal medyayı siyasetçilere destek için kullanıma göre ve siyasi bilinçlenmenin sosyal medya kullanımına göre artma durumunun karşılaştırılmasına yer verilmiştir.

Araştırma sonuçlarına göre Tablo 1 incelendiğinde, katılımcıların %98,6'sının sosyal medya kullandığı, %1,4'ünün sosyal medya kullanmadığı görülmektedir. Kişilerin sosyal medya kullanma nedenleri sırasıyla eğlence alanı ve zaman geçirme (%70,4), siyasi haber ve yenilikleri takip etme (%49,2), siyasal sahaya

katılım ve bilgi edinme (%26,3) ve siyasetçileri takip etmektir

Katılımcıların sırasıyla facebook (%73,7), youtube (%53,1) ve twitter (%20) sosyal platformlara üyeliklerinin olduğu; %9,9'unun ise herhangi bir sosyal platforma üye olmadığı görülmüştür. Yine kişilerin %8,8'inin 1 saatten az, %20,2'sinin 1-2 saat arasında, %26,7'sinin 2-3 saat arasında ve %44,2'sinin ise 4 saat ve üzerinde sosyal medya ağlarında günlük ortalama zaman geçirdiği belirlenmiştir. Katılımcıların %21,4'ünün sosyal medya ağlarını (Facebook, Twitter Youtube vb.) siyasetçilere destek vermek için kullanırken, %78,6'sının ise bu ağları siyasetçilere destek vermek için kullanmadığı görülmektedir. Aynı zamanda katılımcıların %60,5'inin sosyal medya ağları sayesinde siyasi bilinçlenmenin artırdığı, %39,5'inin ise arttırmadığı belirlenmiştir. Katılımcıların %66,7'sinin Irak'ta yaşanan olaylarda facebook adlı sosyal platformun daha önemli rol oynadığını, %10,7'sinin twitter, %3,5'inin youtube %18,9'unun ise hiçbir sosyal medya platformunun önemli rol oynamadığını belirttikleri görülmüştür.

Tablo 3: Sosyal Medya Ortalama Puanının Sosyal Medyayı Siyasetçilere Destek İçin Kullanımına Göre Karşılaştırılması

Sosyal medya ağlarını (F.T.Y) siyasetçilere destek için kullanma	N	$\bar{X}$	SS	t	p
Sosyal Medya Puan Evet	104	3,51	0,72	6,485	<0,001***
Hayır	382	2,97	0,60		

Bağımsız örneklem t testi, *p<0.05, **p<0.01, ***p<0.001

Araştırmada kişilerin sosyal medya ortalama puanı sosyal medya ağlarını siyasetçilere destek için kullanma durumuna göre bağımsız örneklem t testi ile değerlendirildiğinde; Sosyal medya ağlarını siyasetçilere destek için kullanan kişilerin sosyal medya ortalama puanının ($\bar{X}$: 3.51, SS: 0.72) anlamlı olarak sosyal medya ağlarını siyasetçilere destek için kullanmayan kişilerin ortalama puanından ($\bar{X}$: 2.97, SS: 0.60) yüksek olduğu görülmektedir (t(486): 6.485, p<0.001).

Tablo 4: Siyasi Bilinçlenmenin Sosyal Medya Kullanımı Sayesinde Artma Durumuna Göre Karşılaştırılması

Siyasi bilinçlenme sosyal medya ağları kullanımı sayesinde artma durumu	N	$\bar{X}$	SS	t	p
Sosyal Medya Puan Evet	294	3,28	0,55	6,885	<0,001***
Hayır	192	2,78	0,70		

Bağımsız örneklem t testi, *p<0.05, **p<0.01, ***p<0.001

Araştırmada, ankete katılan kişilerin sosyal medya ortalama puanı siyasi bilinçlenmenin sosyal medya ağları kullanım sayesinde artma durumuna göre bağımsız örneklem t testi ile değerlendirildiğinde; Siyasi bilinçlenmenin sosyal medya ağları kullanımı sayesinde artan kişilerin sosyal medya ortalama puanı ($\bar{X}$: 3.28, SS: 0.55) anlamlı olarak siyasi bilinçlenmenin sosyal medya ağları kullanımı sayesinde artmayan kişilerin ortalama puanından ($\bar{X}$: 2.78, SS: 0.70) yüksek olduğu görülmektedir (t(486): 6.885, p<0.001).

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Sosyal medyanın siyasi bilinç oluşturmadaki yönü, son dönemlerde üzerinde sıklıkla tartışılan bir konu haline gelmiştir. Sosyal platformların siyasi alan üzerinde oldukça etkili olduğu söylenebilir. Sosyal medya platformlarında gerek bilgiler gerek ise paylaşılan haberlerin içeriği geleneksel medyaya göre daha

ulaşılabilir ve çeşitlilik yönünden daha zengindir, dolayısıyla bu da siyasi katılımın arttırmasına olanak sağlamaktadır (Gil de Zúñiga vd., 2012). Bu bilgiler göz önünde bulundurulduğunda bu araştırma sosyal medya ağları ve bu ağların özelliklerinin siyasal bilincin oluşmasında etkisini konu edinirken, Twitter, Facebook ve YouTube gibi sosyal medya ağlarında yapılan siyasal içerikli paylaşımların gençlerin politik düşünceleri üzerindeki yönlendirici etkilerini ele almayı amaçlamıştır. Araştırmada, sosyal iletişim sitelerinin siyasal bilincin gelişmesi üzerindeki etkisini gösteren reel veriler ve sonuçlara ulaşabilmek amacıyla konuyu kapsamlı şekilde ele alarak hazırlanan anket formu kullanılmıştır. Anket sorularına verilen yanıtlara göre toplanan verilerin analiz edilmesiyle ulaşılan sonuçlara göre sosyal iletişim sitelerinin (Facebook, Twitter, Youtube), Erbil'deki gençlerin siyasal yönelimlerinin oluşmasına katkı sağladığı söylenebilir. Ayrıca sosyal iletişim siteleri farklı değişkenler yönünden (tür, eğitim düzeyi, fakülte, yaş kategorisi) Erbil'deki gençlerinin siyasal yönelimlerini etkilemektedir. Yani bu araştırmaya göre sosyal iletişim siteleri Facebook, Twitter, Youtube Erbil'deki gençlerinin kendilerini göstermede ve onların siyasal davranışlarını ve siyasal düşüncelerini etkilemede rol oynamaktadır. Bu durum Irak'ın siyasi hayatına da aksetmektedir.

Yapılan araştırmalar sosyal iletişim sitelerine en fazla ve artan bir şekilde maruz kalan grupların gençler olduğunu göstermektedir (Balcı vd., 2013; Çıldan vd., 2012). Bu araştırmanın sonuçlarına göre sosyal ağların ankete katılan kullanıcılar üzerinde siyasi etkisi olduğu saptanmıştır. Bu etkinin olumlu yönleri yanında olumsuz yönlerinin de olduğunu söylemek gerekir. Bu olumsuz yönlerinden biri de iktidarda olan siyasi oluşumun düşüncesi ve isteği doğrultusunda ulusal kimliği korumak amacıyla ırkçı bir yaklaşımla milli birlik tesis edilmesine ilişkin yönlendirmelerdir. Bu sitelerin, gençleri farklı siyasi, içtimai ve kültürel alanlarda görüşlerini ifade etmeye teşvik etmektedir denilebilir. Araştırma sonuçlarına göre sosyal medya siteleri gençlerin, yaşadıkları yerdeki siyasi meselelere ilgi duymalarına ve hayatlarında siyasi bilincin önemini idrak etmelerine neden olan yerel ve uluslararası düzeydeki haberler sunularak siyasi bir tablonun oluşmasına katkı sağlamaktadır.

<i>"COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları:</i>	
Etik Kurul Belgesi:	Bu makale için 23.12.2021 tarih ve E.197660 sayılı etik kurul onayı alınmıştır.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Katkı Oranı Beyanı:	1. yazar: %50 – 2. yazar: %50
Destek ve Teşekkür Beyanı:	Makale yayımı ve düzenlenmesi aşamalarında verdiği desteklerden dolayı Öğr.Gör. Hülya Tercan'a teşekkür ederiz.
Sorumlu Yazar:	Rebwar Marif Salih
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
Bu makale, Creative Commons Atf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.	
<i>The following statements are made in the framework of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors":</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethical committee approval dated 23.12.2021 and numbered E.197660 was received for this article.

Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Author Contributions:	1 st author: %50 – 2 st author: %50
Statement of Support and Acknowledgment:	- For his support during the publication and editing of the article, Thanks to Lec.Hülya Tercan.
Corresponding Author:	Rebwar Marif Salih
Double-Blind Peer Review:	External-independent
<i>This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.</i>	

KAYNAKÇA

- Acar, E. (2012). Sosyal Medyada 12 Haziran Genel Seçimleri. (Ed. E. Sözen). *Hepimiz Globaliz Hepimiz Yereliz: Gutenberg Galaksi'den Zuckerberg Galaksi'ye* içinde (s. 259-274). İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.
- Aziz, A. (2003). *Siyasal İletişim*, (Vol. 2). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Aydın, A. (2017). Sosyal Medya Paradigmasındaki Dönüşümün Siyasal Katılım Yansıması, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Prof. Dr. Veysel Eren), Hatay: Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Balcı, Ş. ve Sarıtaş, H. (2014) Facebook ve Siyasal Katılım: 2014 Yerel Seçimleri Araştırması. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 0(37), 511- 535.
- Balcı, Ş.; Tarhan, A. ve Bal, E. (2013). *Medya ve Siyasal Katılım: 2011 Genel Seçimleri Konya Araştırması*. Konya: Literatürk Academia.
- Balcı, Ş. ve Sarıtaş, H. (2015). Facebook ve Siyasal Katılım: 2014 Yerel Seçimleri Araştırması. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 1(37), 511-535.
- Bayraktutan, G.; Binark, M.; Çomu, T.; Doğu, B.; İslamoğlu, G. ve Aydemir, A. T. (2012). Sosyal Medyada 2011 Genel Seçimleri: Nicel ve Nitel Arayüzey İncelemesi. *Selçuk İletişim Dergisi*, 7(3), 5-29.
- Bayraktutan, G.; Binark, M.; Çomu, T.; Doğu, B.; İslamoğlu, G. ve Aydemir, A. T. (2014). Siyasal İletişim Sürecinde Sosyal Medya ve Türkiye'de 2011 Genel Seçimlerinde Twitter Kullanımı. *Bilişim*, 0(68), 59-96.
- Bayraktutan, G.; Binark, M.; Tuğrul, Ç. O. M. U.; Burak, D. O. Ç. U.; İslamoğlu, G. ve Aydemir, A. (2012). Sosyal Medyada 2011 Genel Seçimleri: Nicel-Nitel Arayüzey İncelemesi. *Selçuk İletişim*, 7(3), 5-29.
- Bekiroğlu, O ve Bal, E (2014). *Siyasal Reklamcılık: 30 Mart 2014 Yerel Seçimleri Araştırması*. İstanbul: Literatürk Yayınları.
- Bilişim Dergisi (2010). Siyasiler, Sosyal Medya Rüzgârının Farkında. *Bilişim Dergisi*, 38(127), 50-83.
- Bossetta, M.; Dutceac Segesten, A. ve Trenz, H. J. (2017). Engaging With European Politics Through Twitter and Facebook: Participation Beyond the National? *Social Media and European Politics* içinde (s. 53-76). London: Palgrave Macmillan.
- Büyüköztürk, Ş.; Çakmak, E. K.; Akgün, Ö. E.; Karadeniz, Ş. ve Demirel F. (2011). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Çıldan, C.; Ertemiz, M.; Tumuçin, H. K.; Küçük, E. ve Albayrak, D. (2012). Sosyal Medyanın Politik Katılım ve Hareketlerdeki Rolü. *Akademik Bilişim*, 3(1), 1-9.
- Emre, P. O. (2013). Muhalefet Ağlarda İlerliyor Mu? (Ed.: C. Bilgili ve G. Şener). *Kültür, Kimlik, Siyaset, Sosyal Medya ve Ağ Toplumu: 2, (2. Baskı)* içinde (s. 233-251). İstanbul: İstanbul Reklam Yaratıcıları Derneği.

- Erkan, E. (2017). New Media, Public Sphere and Democracy. *Journal of Media Critiques*, 3(12), 257-269.
- Fernandes, J.; Giurcanu, M.; Bowers, K. W. ve Neely, J. C. (2010). The Writing on the Wall: A Content Analysis of College Students' Facebook Groups for the 2008 Presidential Election. *Mass Communication and Society*, 13(5), 653-675.
- Fidan, Z. (2016). *Teknoloji ve Siyasal İletişim: Seçim Kampanyalarında Yeni İletişim Teknolojilerinin Kullanımı*. İstanbul: Literatürk Yayınları.
- Gil de Zúñiga, H.; Jung, N. ve Valenzuela, S. (2012). Social Media Use for News and Individuals' Social Capital, Civic Engagement and Political Participation. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 17(3), 319-336.
- Güven, S. (2017). Siyasal İletişim Sürecinin Dönüşümü, Siyasal Katılım ve İletişim Teknolojileri. *The Turkish Journal of Design, Art and Communication*, 7(2), 175-191.
- Gökçe, O. (2012). Yeni Medya-Kamuoyu-Demokrasi. (Ed.: E. Sözen). *Hepimiz Globaliz Hepimiz Yereliz İçinde* (s. 37-54). İstanbul: Alfa Yayınları.
- İslamoğlu, G. (2014). Cumhuriyet Halk Partisi'nden (CHP) 2011 Genel Seçimlerinde Sosyal Medya (Twitter) Kullanımı. (Ed.: İ. Sayımer). *Yeni Medya Araştırmaları: Kavramlar, Uygulamalar, Tartışmalar İçinde* (s. 337-398). İstanbul: Literatürk Yayınları.
- İşliyen, M. (2015). Siyasal Katılım Sürecinde Sosyal Medyanın Rolü ve Etkileri, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), (Danışman: Prof. Dr. Ayhan Selçuk). Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kahne, J. ve Bowyer, B. (2018). The Political Significance of Social Media Activity and Social Networks. *Political Communication*, 35(3), 470-493.
- Kalaycıoğlu, E. (1984). *Çağdaş Siyasal Bilim Teori, Olgu ve Süreçler*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Kara, T. (2013). *Sosyal Medya Endüstrisi*. İstanbul: Beta Basım.
- Karakulakoğlu, S. E. ve Uğurlu, Ö. (Ed.). (2015). *İletişim Çalışmalarında Dijital Yaklaşımlar: Twitter*. Heretik.
- Kim, Y. ve Khang, H. (2014). Revisiting Civic Voluntarism Predictors of College Students' Political Participation in the Context of Social Media. *Computers in Human Behavior*, 0(36), 114-121.
- Knoll, J.; Matthes, J. ve Heiss, R. (2020). The Social Media Political Participation Model: A Goal Systems Theory Perspective. *Convergence*, 26(1), 135-156.
- Köseoğlu, Y. ve Hamza, A. L. (2013). Bir Siyasal Propaganda Aracı Olarak Sosyal Medya. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 8(3), 103-125.
- Mustapha, L. K.; Gbonegun, V. O. ve Mustapha, M. L. (2016). Social Media Use, Social Capital, and Political Participation Among Nigerian University Students. *Blanquerna School of Communication and International Relations*, 0(39), 127-143.
- Şen, F. N. (2014). 2014 Yerel Seçimlerine Doğru Türkiye'de Yerel Yönetimlerin Sosyal Medya Kullanımlarına Yönelik Bir Araştırma: Belediye Başkanlarının Twitter Söylemsel Pratikleri. (Ed.: İ. Sayımer). *Yeni Medya Araştırmaları: Kavramlar, Uygulamalar, Tartışmalar İçinde* (s. 437-486). İstanbul: Literatürk Yayınları.
- Tang, G. ve Lee, F. L. (2013). Facebook Use and Political Participation: The Impact of Exposure to Shared Political Information, Connections With Public Political Actors, and Network Structural Heterogeneity. *Social Science Computer Review*, 31(6), 763-773.
- Tuncer, A. S. (2013). Sosyal Medya. (Ed.: F. Z. Özata). *Sosyal Medyanın Gelişimi İçinde* (s. 2-26). Esişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Vitak, J.; Zube, P.; Smock, A.; Carr, C. T.; Ellison, N. ve Lampe, C. (2011). It's Complicated: Facebook Users' Political Participation in the 2008 Election. *CyberPsychology, Behavior, and Social Networking*, 14(3), 107-114.

“Kapı” Filmi Üzerine Kültürel Bir Okuma: Metaforlar ve Semboller* **

Dr. Öğr. Üyesi Bora Yılmaz

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0359-0005>

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Van – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 19.08.2022

Kabul: 20.09.2022

On-line Yayın: 30.09.2022

Anahtar Kelimeler

Kapı Filmi
Süryani(ler)
Metafor
Sembol
Motif

Araştırma Makalesi

* Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmektedir.

** Bu makale 26-27 Mayıs 2022 tarihlerinde Antalya AKEV Üniversitesi tarafından düzenlenen “Uluslararası Sanat ve Sosyal Bilimler Kongresi”nde sunulan sözlü bildiri metninin gözden geçirilmiş ve yeniden düzenlenmiş hâlidir.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.65808>

Öz

Kapı filmi 2018 yılında gösterime giren, Mardinli Süryani bir ailenin trajik ve dramatik hayat hikâyesini konu edinen bir filmidir. Filmde, evlatlarının ölümü ve bazı sosyal zorunluluklardan dolayı yaşadıkları coğrafyayı ve evlerini terk etmek zorunda kalan bir ailenin trajik hikâyesi anlatılmaktadır. Bütün acılarını içlerine gömüp Almanya’ya taşınan aile yeni bir düzen kurar. Fakat yıllar sonra gelen bir telefon her şeyi alt üst eder. Yıllar önce öldürülen ve cesedi dahi bulanamayan oğullarının bedeninin teşhisi için Mardin’e çağrılırlar. Mardin’e gelen aile sadece oğullarının değil kaybettikleri her şeyin; köklerinin, ruhlarının ve hatıralarının peşine düşerler. Metaforlar, semboller ve motiflerle izleyicisine çok şey anlatmaya çalışan bu filmin satır aralarında da sıkça mesajlar verilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmada “Kapı” filminin satır araları okunmaya çalışılacaktır. Filmde üstü örtük olarak sıkça mesajlar verilmekte, izleyicinin bu mesajları anlaması ve çözümlemesi beklenmektedir. Bu mesajlar çeşitli metaforlar ve sembolik anlatımlar üzerinden yapılmaktadır. Metaforlar ve semboller bir metni zenginleştiren ve anlam derinliği katan unsurlardır. Yazılı metinlerde olduğu gibi sinemada da metaforlardan ve sembollerden istifade edilir. Özellikle metaforun kullanılması ve bu metaforun da tespit edilmesi, anlaşılması ve yorumlanması zihinsel bir çaba gerektirir. Kültürel bir okuma denemesi olan ve göstergebilim yönteminden de yararlanılarak yapılan bu çalışmada metaforik ve sembolik anlatımlar tespit edilerek çözümlenmeye, açıklanmaya ve anlamlandırılmaya çalışılacaktır.

Atf Bilgisi / Reference Information

Yılmaz, B. (2022). “Kapı” Filmi Üzerine Kültürel Bir Okuma: Metaforlar ve Semboller. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 15(91), 545-560.

*A Cultural Reading on the Movie "The Door":
Metaphors and Symbols* ***

Asst. Prof. Dr. Bora Yılmaz

Van Yuzuncu Yil University, Faculty of Literature, Department of Turkish Language and Literature,
Van – TURKEY

Article History

Submitted: 19.08.2022

Accepted: 20.09.2022

Published Online: 30.09.2022

Keywords

The Door Movie

Assyrians

Metaphor

Symbol

Motif

Research Article

* This article was checked by Intihal.net. This article is under the Creative Commons license. Ethics committee approval is not required for this article.

** This article is the revised and rearranged version of the oral paper presented at the "International Congress of Arts and Social Sciences" organized by Antalya AKEV University on May 26-27, 2022.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.65808>

Abstract

"The Door" is a movie that was released in 2018, about the tragic and dramatic life story of an Assyrian family from Mardin. It tells the story of a family who had to leave their home and geography due to the death of their children and some social obligations. The family, who buried all their pain and moved to Germany, establishes a new order. But a phone call years later turns everything upside down. They are called to Mardin to diagnose the body of their son, who was killed years ago and whose body could not even be found. The family that came to Mardin is not only of their sons but of everything they lost; They go after their roots, their souls, and their memories. Trying to tell a lot with metaphors, symbols and motifs, messages are frequently tried to be given between the lines of this movie.

In this study, it will be tried to read between the lines of the movie "The Door". In the film, implicit messages are frequently given, and the audience is expected to understand and analyze these messages. These messages are made through various metaphors and symbolic expressions. Metaphors and symbols are elements that enrich a text and add depth of meaning. As in written texts, metaphors and symbols are used in cinema. In particular, the use of metaphor and the identification, understanding and interpretation of this metaphor require a mental effort. In this study, which is a cultural reading experiment and using the semiotics method, metaphoric and symbolic expressions will be determined and tried to be analyzed and explained.

GİRİŞ

Çalışma, Kapı filmi (2018) örneği üzerinden “kapı” metaforunu ve kapı üzerinde yer alan motifleri konu edinmektedir. Söz konusu metafor ve motifler, sinema yapıtlarının analizinde sıkça kullanılan göstergebilim ve halkbilimi analiz yöntemleri kullanılarak yorumlanmıştır. Göstergebilim konusunda çeşitli eserleri bulunan Roland Barthes’in “gösteren, gösterilen ve gösterge” (1979: 87-89) unsurlarıyla kurulu anlamlandırma şemasından yararlanılarak filmdeki metafor ve motifler analiz edilmiştir. Bu değerlendirmede, görüntülerde var olan nesnelere ardında yatan kültürel anlatımlar, metafor ve motiflerin halk düşüncesinde ve dünyasında taşıdığı anlamlar ve karşılıklar, “gösterge” kavramı çerçevesinde açıklanmıştır. Burada, Barthes’in konuyla ilgili görüşlerine, söz konusu görüşlerin makalede nasıl yer bulduğuna yer vermek gerekir.

Roland Barthes, sinemanın fotoğraf, resim gibi donuk görüntüler üzerinden değil, hareketli görüntülerin akışı üzerinden değerlendirilebilmesinin gösterge açısından farklı olduğunu, sinemanın göstergeye “oluş anını yaşamak” şansı verdiği için, olaylara ve görüntülere şahit olunabildiğini belirtir (akt. Öztin Bağder, 1999: 146). Göstergenin oluşmasında gösteren ve gösterilen etkindir. Barthes, göstergenin “düz anlam, yan anlam” olarak iki şekilde oluşabileceğini belirtir (1979: 89-90). Barthes’in görüşleri dikkate alındığında, filmde kapı görseli, gösteren ve gösterilene oluşturmaktadır. Bu görselin altında yatan anlam ise göstergedir. Kapının kullanımı, filmde yüklendiği anlamlar, kapı nesnesinin üzerinde bulunan bitki ve hayvan motifleri göstergenin oluşmasında etkilidir. Kapı metaforunun kapı nesnesi şeklinde görülmesi, Barthes’in “düz anlam” olarak tanımladığı, görünen, bilinen, nesnel yönünü oluşturmaktadır. Kapının taşıdığı metaforik anlam, üzerindeki motiflerin kültürel arka planı ise Barthes’in “yan anlam” tanımlamasıyla uyumaktadır. Makalede, kapı metaforunun düz ve yan anlam açısından değerlendirmesi, halkın duygu, değer ve düşünce dünyasından detaylar verilmektedir.

Bu bölümde çalışmanın anahtar kavramlarını da oluşturan “Kapı filmi, Süryani(ler), metafor, motif ve sembol” kavramları açıklanarak metnin daha sağlıklı anlaşılabilmesi sağlanmaya çalışılmıştır.

2018 yılında gösterime giren Kapı filminin konusu Mardinli Süryani bir ailenin trajik ve dramatik hayat hikâyesidir. Filmin senaristi Filiz Üstün Durak, yönetmeni de Nihat Durak’tır (2018). Güçlü bir oyuncu kadrosu olan filmin başrolünde usta oyuncular Kadir İnanır ve Vahide Perçin yer almaktadır. Filmde bir ahşap ustası olan Yakup ile eşi Şemsa, çeşitli sebeplerden dolayı yıllar önce Mardin’den Berlin’e göç etmişlerdir. Berlin’e yerleşen aile burada bir düzen kurmuş, hayattaki üç çocukları ve torunları ile burada yaşamlarını sürdürmektedirler. Aile yıllar sonra memleketlerinden gelen bir telefon ile unutmaya çalıştıkları acı bir olayı yeniden hatırlamak zorunda kalır. Bu olayı, yani yirmi beş yıl önce kaybettikleri evlatlarının ölü bedenini teşhis için Mardin’e çağırılırlar. Yakup ve Şemsa torunları Nardin ile beraber yıllar önce terk ettikleri topraklarına ve evlerine dönerler. Kaybetmiş oldukları evlatlarının bedenini teşhis etmek için gelen aile, eski köylerini ve evlerini görmek ister fakat gediklerinde terk edilmiş bir köy ve harap olmuş bir ev bulurlar. Eve ait olan her şey çalınmış ve yok edilmiştir. Her şeyden önce Yakup’un el emeği göz nuru olan evin kapısı çalınmıştır, ev kapısızdır. Çok iyi bir ahşap ustası ve oymacılık sanatında usta olan Yakup evinin kapısını yıllar önce kendi elleri ile yapmıştır. Bu nedenle evi kadar evinin kapısı da onun için önemli ve kutsaldır. Bu noktadan sonra film Yakup’un çok anlam yüklediği bu kapıyı araması ve bulmasını konu edinmektedir.

Süryaniler, Mezopotamya’nın en kadim topluluklarından biri olmakla beraber, etnik kökenleri itibari ile her zaman tartışmalı bir topluluktur. Bununla beraber Hristiyanlığı en erken kabul eden toplumlardan biri olmuşlardır. Fakat kendilerine ait farklı yorumlardan dolayı da Hristiyan dini içerisinde de kendilerine ait bir inanç sistemine de sahiptirler (Ürek, 2013; Çelik, 2010). Süryani toplumunun el sanatları, tasarım, şehircilik ve daha birçok konuda hünerli, üretken ve yaratıcı olduğu da ifade edilmektedir (Ürek, 2013: 106). Midyat, Nusaybin ve Mardin coğrafyası Süryaniler için kutsal kabul edilir ve “Kulların Dağı” anlamına gelen Tur Abdin olarak adlandırılır. Özellikle son iki asırdır,

Süryani toplumu çoğunlukla savaşlar, politik sebepler, ekonomik güçlükler ve bu tür sosyolojik sorunlardan dolayı çok fazla göç vermek durumunda kalmıştır. Bu sebeplere bağlı olarak Süryaniler tarihi coğrafyalarında azınlık konumuna düşmüşlerdir (Ürek 2013: 97; Albayrak, 2011: 629). Kapı filminde de çeşitli sebeplerle yurtlarını terk etmek zorunda kalan Süryanilere dikkat çekilmeye çalışılmıştır.

Metaforu tanımlamaya başlarken, "Metaforu tanımlamak, hayal kurmayı tanımlamak kadar zordur aslında. Çünkü, metafor da yaratıcılığın bir ifadesidir" (Spitzer akt. Mustan Dönmez ve Karaburun 2013: 1082) sözleri metafor kavramını tanımlamanın zorluğunu daha en başta ortaya koymaktadır. Şahan, "Metafor kavramının tanımlamasına çalışılırken uğranılacak ilk durak 'ne olmadığı?' sorusu üzerine yerleşmektedir. Bu durum aslında bunun bir soru değil sorun olmasından kaynaklanmaktadır." (2017: 167) tespiti ile metafor kavramının tanımlanmasının ne kadar zor olduğuna bir kez daha dikkat çekmektedir. Metafor kavramı, Yunanca kökenli bir kavram olup méta "öte/üzerine" ve phrein "aktarmak/taşımak" sözcüklerinin birleşmesiyle oluşmuş ve kavramsal olarak bir "şey" in birtakım yönlerinin başka bir "şey" e aktarıldığı zihinsel/dilbilimsel süreçleri ifade etmektedir (Cebeci, 2013: 9-10). Metafor kavramına Türkçe'de söz sanatları içerisinde karşılık bulunmuş; istiare, mecaz, telmih, teşbih, eğretileme ve deyim aktarması gibi kavramlarla açıklanmaya çalışılmıştır. Fakat Şahan "'Metafor nedir' sorusunu düşünmeden hemen önce son kez ne olmadığını toparlamak için belirtmeliyiz: metafor, bir edebi sanat değildir. Metafor retoriğin ürettiği bir terim değildir." (2017: 174) ifadeleri ve tespiti ile Türkçede metafor için kullanılan kavramların yanlışlığını dile getirmektedir. Bu görüş, Zhang'ın, metafor sadece retoriğe ait bir anlatım aracı değildir metafor aynı zamanda dünyayı tanıma ve tanıtmaya aracıdır (Zhang akt. Demir ve Karakaş Yıldırım 2019: 1086) sözleri ile de benzerlik göstermektedir.

Kavramsal olarak dilbilimsel, zihinsel ve felsefi yönü ağır basan metafor kavramı "gibi" edatına ihtiyaç duymadan yine bir gösterge, gösteren ve gösterilen ilişkisi içinde bir "şey" le başka bir "şey" hatta çok "şey" anlatma yöntemidir. Hayatın her alanında metaforlara dolayısıyla metaforik anlatıma başvurulmaktadır. Bu tutum da hem dile hem de düşünceye zenginlik katmaktadır. Özellikle edebiyat ve sanat dünyasında metaforlara ve metaforik anlatıma daha sık başvurulduğunu da ifade edebiliriz.

Metaforu sadece edebi metinlerdeki bir kavram olarak düşünmek de hem eksik hem yanlış bir tutum olacaktır. Bazen bir resim, bazen bir fotoğraf, bazen bir filmin içerisindeki kare de bir metafor olabilir ve çok şey anlatabilir. Metaforu üretmek de metaforu anlayabilmek de bir derinlik gerektirir. "Dilin gösteren boyutu kabuk ise gösterilen boyutu öz"dür" (Uçan, 2015: 34) ifadesinden de yapılacak çıkarımla metafor olarak kullanılan "şey" den çok onunla anlatılmak istenen "şey" ler daha önemli ve derinliklidir. Metaforun oluşma sürecini "...insani duyusunun dil üzerinden estetik bir enerji üretme, enerjinin boşalımıyla yeniden süreci başlatma çabası..." (Daşcıoğlu, 2015: 168) olarak kabul edersek metaforun anlam derinliğinin yanında estetik olarak da var olduğunu görebiliriz. Hem estetik değeri hem de anlam derinliği olan metaforları yakalamak ve kavramak insan zihni için dikkatli, seçici ve bilinçli bir mesai gerektirecektir. Metaforlardaki anlam derinliklerini ve estetik zevki yakalamayanlar pek tabii olarak metni anlayamayacak ve anlamlandıramayacaklardır. Dolayısıyla "Kavrayamadığı şey âciz zihne hayal ürünü gibi gelir." (Schlegel akt. Şahin, 2015: 287) sözü de metaforları anlamlandıramayan zihinlerin durumunu da ifade etmektedir.

Sembol kavramını Cevizci, "Bir düşünce, fikir ya da nesnenin yerini tutan, bir kavramı veya bir düşünceyi belirten gözle görülür ve anlamı bilinir işaret demektir. Bir anlam, nitelik, soyutlama ya da nesneyi göstermek, ifade etmek için kullanılan sözcük, işaret ya da mimik olarak sembol, kendisine ortak bir sözleşme, anlaşma, uzlaşma ya da gelenek aracılığıyla belli bir anlam aktarılan uzlaşımın işareti, belirli bir nesne, süreç veya işlemi ima etmeye yarayan şeyi tanımlar." (1999: 765) şeklinde ifade etmektedir. Bu çalışmanın amacını aşacağı için sembol ve motif kavramlarının anlam ve tanım

farklarına girilmeyecek ve aynı amaçla eş anlamlı kullanılacaktır.

Sinemada metafor ve sembollerin pek çok örneği bulunmaktadır. Metafor kullanımı uzun zamandır yaygındır. Filmlerde bir metafor üzerinden birden fazla anlatım izleyiciye sunulabilmektedir. Dünya sinemasında metafor kullanımının sessiz filmler döneminde de görüldüğü, ilerleyen yıllarda metafor kullanımının sürdüğü, çağdaş sinemada “zaman, konuşma, kadın, asansör” vb. pek çok metafor üzerine kurulu film örnekleri olduğu görülmektedir. Türk sinemasında “hazine, kurban, kafes, kağıt” vb. metaforlar kullanılan film örnekleri mevcuttur (Aslan, 2019: 27-28). Sinemada metafor, görüntünün sadece bir fotoğraf karesinden ibaret olmayıp hareketli olması, ses ve hareketle birlikte anlamı kuvvetlendirmesi nedeniyle etkin bir şekilde kullanılmaktadır.

KAPI FİLMİNDEKİ METAFORLAR

Metafor sadece yazıya ait bir unsur değildir; bazen bir söz, bazen bir fotoğraf, bazen de bir filmdeki bir imge metafor olabilir. Bir metafor üzerinden yazılı ya da görsel bir metin anlatılabilir. Kapı filminde de bazı metaforlar kullanılmıştır. Filme ismini veren kapı aynı zamanda bir metafor olarak da kullanılmıştır.

Filmin başkarakterleri olan Yakup ve Şemsa torunları Nardin ile beraber kaybolan ve öldürülen oğulları Mikail'in bedenini teşhis etmek için gittikleri Mardin'de kendi köylerini de ziyaret etmek isterler. Yıllar önce terk ettikleri köylerine gittiklerinde karşılıklarına nerdeyse tamamen terk edilmiş ve harap olmuş bir köy bulurlar. Evlerine gittiklerinde de manzara farklı değildir; yıkılmış, viran olmuş, kapısı penceresi yok olmuş bir virane ile karşılaşılırlar. Karşılaştıkları bu durum onları son derece üzse de özellikle evin kapısının (ç)alınmış olması bilhassa Yakup son derece derinden etkiler. Çünkü kendisi de bir ahşap ve oyma ustası olan Yakup bu kapıyı yine bu sanatlara yatkınlığı olan oğlu Mikail ile beraber yapmıştır. Kapının başlangıçta kullanılan, izleyiciye yansıyan görüntüler, göstergenin düz anlamlandırılmasıdır. Eve girişi sağlayan, bir geçit görevi gören kapı, izleyici için başlangıçta sadece bir nesne görüntüsü vermektedir. Fakat söz konusu kapının bu düz anlamının yanında bir de yan anlam(lar)ı bulunmaktadır. Bu yan anlam(lar)ın içinde, kapının bir metafor olarak kullanılması film için çok önemlidir. Üzerinde birçok mitolojik ve kültürel motifleri de barındıran bu kapı metaforik anlam(lar) taşımaktadır.

“Kapı”nın, Baba - oğul sevgisini, geçmişi ve geleneği temsil ettiği, daha büyük resme bakıldığında da Anadolu'nun yitip giden tüm ustalarının göz nurunu, emeğini ve zanaatını sembolize ettiği, Anadolu'nun çeşitli acıları yansıttığı (Açar, 2019); bir başka yaklaşımda da “Kapı”nın, acıtan gerçeklere açıldığı (Aldoğan, 2019) ifade edilmektedir. Filmle ilgili başka bir analizde de “Hikâyenin akışı sizlere ‘alt tarafı kapı’ imajı yaratabilir. Ancak bana göre yönetmen Nihat Durak, ‘kapıyı’ bir metafor olarak işleyerek mükemmel yakın bir içerik sunar. Dakikalar geçtikçe aile ve kapı arasındaki bağ kuvvetlenmeye başlarken zihinde dramatik öykünün etkileri oluşur.” (Hatipoğlu, 2021) yorumu yapılmıştır. Kapının sevgiye, emeğe, yaşanan acılara gönderme yapması, göstergenin yan anlamlarının çeşitliliğini ortaya koymaktadır.

“Kapı” iç ile dışın, öz ile gayrının sınırınıdır. Bir evde bir kapı yoksa bir anlamda ev de yoktur. Kapı evinize almak istemediğiniz dışarıdaki şeylerin eve girmesine “dur” dediğiniz, içeriye almak istediklerinize de “gir” dediğiniz noktadır. Aynı şekilde kapı mahremiyetin, özel hayatın ve ev hayatının sınırınıdır. Kapı yoksa sınır da yoktur. Sınır yoksa mahremiyet de özel alan da yoktur. Bir evde kapı (ç)alınmışsa her şey (ç)alınmış ya da (ç)alınabilir demektir. Burada kapının, sadece ev ve sokak açısından fiziksel bir sınır olması şeklindeki düz anlamına değil, manevi sınırlar oluşturmasıyla da yan anlamına vurgu yapılmış olması metaforun taşıdığı anlam derinliğini göstermektedir.

Ekran Görüntüsü 1: Yıllar önce terk etmek durumunda kaldıkları köylerini yeniden ziyaret etmek isteyen Yakup ve Şemsa'nın evlerinin önüne geldiklerinde karşılaştıkları manzara görülmektedir. Camları kırılmış, kapısı çalınmış ve bir anlamda viraneye dönmüş bir ev görülmektedir. Bu manzara karşısında insan da viran ve harap olmaktadır. Yaşanmışlıklar, hatıralar, aile geçmişi... İnsanoğlu kökleri ile yaşar ve var olur.

Kapı yoksa kapının anahtarının da bir anlamı yoktur. Kapının olmadığı yerde anahtar da işlevselliğini yitirir. Filmde birkaç kez kamera ısrarla anahtara odaklanmaktadır. Bu durum da anahtara yüklenen anlam ve onun işlevselliği üzerinedir. Evinizde çıkarken son yaptığımız şey anahtarla kapıyı kilitlemektir. Bir yerlerden eve döndüğünüzde anahtarı yanınıza alıp almadığınıza dikkat edersiniz. Her şeyin ötesinde o kapının (aslında hanenin, mekânın) size ait olup olmadığını en temel işareti elinizdeki anahtarın o kapıyı açabilmesidir.

Ekran Görüntüsü 2: Bu ekran görüntüsünde ailenin yıllar önce terk etmiş oldukları evin kapısına ait olan anahtar görünmektedir. Bir kutsal emanet gibi saklanan (ki insanın evi kişinin aslında en kutsal yeridir; ailenin mabedidir) anahtar saklandığı yerden çıkarılıp itina ile özel bir mendile sarılıp yanlarına alınarak Mardin'e gidilir.

551

Ekran Görüntüsü 3: Bu ekran görüntüsünde evlerini görmeye gelen Yakup ve Şemsa çiftinin yaşadıkları şok durumu kısmen yansıtılmaktadır. Evlerinin kapısının (ç)alındığını görünce çaresizlik içinde kalırlar. Tabii bu durumda anahtar da tüm işlevini yitirmiş olur.

Filmde kullanılan bir diğer metafor da kuyu metaforudur. Işık, Türk kültürü ve edebiyatı içerisinde kuyu motifinin sıkça kullanıldığını tespit ve ifade etmiştir (2020). Bu kültür ve edebiyattan etkilenen ve beslenen Türk sineması da kuyu motifine bazen bir motif olarak bazen de bir metafor olarak yer vermiştir. Halk kültürü ve halk inançları içinde bir motif olarak yer alan kuyunun sinemada yer alış şekli işlevsel açıdan çeşitli benzerlikler ve değişiklikler göstermektedir (Işık, 2020: 285).

Kapı filmi içerisinde de kuyu bir metafor olarak karşımıza çıkmaktadır. Yakup'un ve Şemsa'nın ölen oğulları Mikail'in kemikleri yıllar sonra bir kuyuda bulunur. Şemsa, yaşayabileceği bütün travma ve acıları göz önüne alarak her şeye rağmen bahsi geçen kuyulara gitmeyi ister ve gider. Bir zamanlar oğlu Mikail'in öldürüldükten sonra atıldığı kuyuyu gözleri ile görmek ister.

Ekran Görüntüsü 4: Kuyunun başında ağlayan ve ağıt yakan anne Şemsa görülmektedir.

Kuyular fiziksel yapı olarak yuvarlak ağızlı, derin, karanlık, içi görülemeyen doğal ya da insan eli ile yapılan yapılardır (oluşumlardır). Bu fiziksel özellikleri ile de bir manada korkunçluğu, ulaşılamazlığı, karanlığı temsil ederler. Bir metafor olarak kuyu işlenen kirli günahların atıldığı ve saklanmak istendiği derin ve karanlık mekanlardır. Gün yüzüne çıkması istenmeyen, unutulmak, unutturulmak ve hatırlanması arzu edilmeyen eylemlerin ve düşüncelerin saklandığı kirli, sırlı ve uzaktaki yerlerdir.

Kapı filminde karşımıza çıkan bir metafor da bir isim üzerinden sağlanmıştır. Filmde baba karakterinin ismi Yakup'tur. Yakup bir peygamber ismidir. Yakup peygamber dinler tarihinde ve kültür tarihinde oğlu Yusuf'a hasret kalan, onu arayan ve evlat hasreti çeken bir peygamberdir. Yakup peygamber, oğlu Yusuf'un yokluğunda Bünyâmin de yanından ayrılınca üzüntüden iki gözüne ak düşmüş, oğlu Yusuf'un gönderdiği gömleği yüzüne sürerek gözleri açılmıştır (Harman, 2013: 276). Yusuf peygamberin onu kıskanan kardeşleri tarafından kuyuya atılmış olması ve babaları Yakup'a "Yusuf'u kurt yedi" yalanını söylemeleri (Uzun, 2013: 276) de hem kuyu hem de Yakup metaforu ile örtüşmektedir. Filmde Yakup oğlunu arayan, onu bulmaya çalışan bir babadır.

KAPI FİLMİNDEKİ MOTİFLER

Filmde çok sayıda mitolojik ve kültürel anlamı ve karşılığı olan motif kullanılmıştır. Özellikle bir metafora "dönüşen" kapının, filmin sonlarında karşımıza çıkan tabutun ve bazı nesnelerin üzerine işlenmiş olan motifler filmin içerisinde ara ara görülmektedir. Filmde karşımıza çıkan bu motifler üzerinden izleyiciye çeşitli mesajlar verilmekte ve izleyicinin bu mesajları yakalayarak farklı okumalar ve çözümler yapması beklenmektedir. Filmdeki kapı, kutu, tabut gibi nesnelere bulunan zeytin dalı, çarkıfelek, nar ağacı,

hayat ağacı, Asuri çiçeği, güvercin, su damlası gibi motifler görünen düz anlamının dışında derin yan anlamlar içermektedir.

Filmin ilk sahnelerinde, Yakup'un torunlarına, doğum günlerinde onlara hediye etmiş olduğu, kendi elleri ile yaptığı ahşap saklama kutuları görülmektedir. Bu ahşap saklama kutularının üzerinde çarkifelek ve nar ağacı motifleri işlenmiştir. Yine filmin öznesi olan "kapı"nın üzerinde de nar ağacı ve çarkifelek motifleri görülmektedir. "Kapı"nın üzerinde görülen motiflerinden biri de ağzında zeytin dalı taşıyan güvercin motifidir. Aynı motifler filmin son sahnelerinde görülen tabutun üzerinde de görülmektedir.

Çarkifelek motifi şekil yönünden ve kelimenin etimolojisi açısından "Türk süsleme sanatlarında bir eksen etrafında birden çok kolu ile döngüsel etki gösteren süslemelere çarkifelek, fırladak, pervane, yanar döner, oklu çark, gök çığrısı ve tezginç gibi isimler verilmiştir. Arap ve İran kültürleri bu dönüş haline 'çerh-i felek' demişlerdir. Türkler bunu çarkifelek olarak Türkçeleştirmişlerdir. Çark-ı felek kelimesi Farsça 'çerh' ve Arapça 'felek' kelimelerinin birleşiminden ortaya çıkmıştır. Çerh kelimesinin Farsça'da tekerlek, çark, felek ve gökyüzü gibi anlamları bulunmaktadır" (Altın, 2021: 35) şeklinde açıklanmaktadır. Çarkifelek motifinin güneş merkezli inançlarla ilintili olarak halk inançlarının içine yerleşmiş olduğu ve tarih öncesi dönemlere kadar uzandığı (Eliade, 2003: 160-161), eski Türk inanış sistem(ler)i içerisinde de gök kubbenin altın ya da demir kazık ile yıldızları taşıyan gök çarkı etrafında döndüğü (Esin, 2001: 42) ifade edilmiştir. Farklı toplumlarda da kullanılan bu motif İslam kültürü içinde de kendine yer bulmuş, bir bezeme unsuru olarak hem mimari de hem de süsleme sanatı içerisinde kullanılmaya başlamıştır. Ayrıca birbirinden farklı çok sayıda çarkifelek formunun kullanıldığı da görülmektedir.

Çarkifelek motifine çokça anlam yüklenmiş ve birçok şeyi sembolize ettiği düşünülmektedir. Bu motife tasavvufi alanda da birçok anlam aktarılmıştır. Çarkifelek motifinin vahdet kesret ilişkisini yansıttığı (Altın, 2021: 74); kubbelerin göbeğinden başlayarak eteklerine doğru açılan çarkifelek süslemesinin sürekli devinim halinde olan göğü sembolize ettiği (Altın, 2021: 74); döngüsellığı ile sonsuzluğu yansıttığı (Altın, 2021: 74); Allah'ın yaratıcı gücünü, Hay'dan gelen her şeyin yine Hu'ya dönüşünü ve kâinatın hareketini yansıttığı (Şaman Doğan, 2001: 247); ölüm ve doğumu çağrıştırarak hayatın akışını ve hayatın akışı gibi daha birçok şeyi sembolize ettiği düşünülmektedir.

Ekran Görüntüsü 5: Hayat Ağacı Motifi

Ekran Görüntüsü 6: Nar ağacı motifi

Ekran görüntüsü 7: Kapının üst kısmında yer alan su damlası, güvercin, zeytin dalı ve nar ağacı motifli hayat ağacı.

Ekran görüntüsü 8: Kapının alt kısmında yer alan çarkıfelek motifleri

Ekran görüntüsü 9: Tabutun üstünde yer alan güvercin, zeytin dalı ve nar ağacı motifli hayat ağacı ve çarkıfelek motifleri.

Zeytin motifi ve buna bağlı olarak zeytin dalı motifi hem Türk kültürü içerisinde hem de farklı toplumların kültürleri içerisinde sıkça yer bulan bir motiftir. Bu motife farklı kültürler içerisinde benzer anlamlar yüklenmiştir. Çünkü zeytin, refahın ve bolluğun sembolüdür. Bilinen tüm kutsal kitaplarda zeytin ağacı kutsallığın, adaletin, sağlığın, gururun, zaferin, refahın, bilgeliğin, aklın, arınmanın ve yeniden doğuşun, kısaca insanlık için en önemli erdem ve değerlerin sembolüdür. Aynı zamanda zeytin, barışın ve doğumun sembolü, Tanrının koruyucu meyvesidir (Erdal vd., 2020: 165). Yine buna bağlı olarak zeytin dalı motifi de barışın ve barış isteğinin sembolü olarak kabul edilmektedir.

Güvercin motifi saflığın, barışın, dürüstlüğün ve temizliğin sembolüdür. Farklı kültürlerde benzer anlamlar yüklenen güvercin motifi mitolojik olarak karşımıza ilk kez Sümer metinleri içerisinde Gılgamış destanında görülmektedir. Tufanın yedinci günü, tufanın sona erip ermediğini haber getirsin diye salıverildiği (Bayladı, 1996: 31) ifade edilmektedir. Antik dönemlerde Mısırda halk güvercinlere sevgi ve saygı duymuş, onları korumuş ve güvercinlerin iyi haberler getireceğine inanılmıştır (Armutak, 2004: 7). Farklı inanç sistemlerinde de olumlu çağrışımları olan güvercin motifinin Hristiyanlıkta tanrının ruhunu sembolize ettiğine inanılır (Ertuğrul, 2013: 217). İslam kültürü içerisinde saflığın ve temizliğin işareti olan güvercin, çeşitli menkıbelerde yer almaktadır. Hacı Bektaşî Veli'nin Anadolu'ya barış ve dinginliğin sembolü olan güvercin donunda girdiği (Taşgın ve Solmaz, 2012) kabul edilmektedir İranlıların dini matem törenlerinde Hz. Hasan ve Hüseyin'i iki güvercinle temsil ettiklerini, belirtmiştir (Arseven, 1974: 667). Bu olumlu çağrışımlarından dolayı güvercin motifi bir bezeme olarak süsleme sanatının da önemli bir motifi olagelmıştır. Ağzında zeytin dalı taşıyan güvercin motifi ise barış ve dostluğu daha fazla pekiştirerek sembolize etmektedir. Günümüzde güvercinlere, iyi haber ve talihın simgesi olarak inanılmakla birlikte, talih kuşu olarak Milli Piyango biletlerinin üzerinde de bu sembolik ifade geçerliliğini korumaktadır (Beydiz, 2018: 99).

Servi, sedir, incir, zeytin, asma, hurma, palmye, kayın, nar, meşe gibi ağaçlar değişik toplumlarda hayat ağacının sembolüdür. Anadolu motiflerinde hayat ağacı, ölümsüzlüğün sembolü olarak "can ağacı" adıyla nitelendirilir (Yurteri ve Ölmez, 2008: 1451). Dünyanın üç tabakasını temsil eden "Hayat Ağacı"nın kökleri, gövdesi ve dal-budaklarıyla, kozmik düzeyler arasında kurduğu ilişkinin bir sembolüdür. Allah'ın "el-Hayat" sıfatını sembolize eden "Hayat Ağacı" yeşil kaldığı müddetçe dünyanın var olacağı düşünülmektedir. "Hayat Ağacı", sıradan insanlar tarafından görülememekte, ancak Tanrı öğretisini bilenler (Tanrı tarafından gönderiler Hakanlar ve Kamlar) tarafından görülebildiğine inanılmaktadır (Arslan, 2014: 64). Bu bağlamda çeşitli kültürler içerisinde nar (ağacı) motifli hayat ağaçları görülmektedir. Nar, olağanüstü güzelliğin, varoluşun ve zürriyetin, bolluk ve bereketin, şifanın, kutsallığın ve bilginin, kötü iyeleri uzaklaştırmanın sembolü olarak kabul edilir (Şenocak, 2016). Tüm bu sembolik anlamlarından dolayı da nar motifli hayat ağacı bir süsleme sembolü olarak birçok yerde kullanılmaktadır.

Su damlası motifi de çeşitli kültür daireleri içerisinde kendine yer bulmuş ve ona sembolik anlamlar yüklenmiştir. Erbek, "Su, yeniden doğuşun, bedensel ve ruhsal yenilenmenin, yaşamın sürekliliğinin, bereket, soyluluk, bilgelik, saflık ve erdemın sembolüdür. En etkin arınma sembolüdür. O hem yaşamın hem de ölümün kaynağıdır. Anadolu'da su yaşamın kendisidir. Anadolu kadınının bütün gün iç içe yaşadığı su dokumalara motif olmuştur. Su yaşamı simgeler." (2006) ifadelerini kullanarak su ve su ile ilişkili olarak su damlası motifinin ne anlama gelebileceğini izâh etmiştir.

Filmde görseli kullanılan bir diğer motif de Asuri çiçeğidir. Bu simetrik ve arka arkaya çiçek dizaynı 3000 yıl öncesine dayanan tipik bir Mezopotamya bezeme desenidir. O zamanlar Mezopotamya'da hüküm süren krallar elbiselerini ve duvar işlemlerini bu çiçek dizaynı ile süslerlerdi. Örneğin Asurlular da bu çiçek dizaynını o kadar çok kullanırdı ki bu yüzden bu çiçeğe "Asuri çiçeği" daha sonraları da "Süryani çiçeği" adı verilirdi (URL-1).

Ekran görüntüsü 10: Asuri çiçeği motifi

KAPI FİLMİNDE DİKKAT ÇEKEN SÖZLER VE DİYALOGLAR

Kapı filminin bazı sahnelerinde anlam derinliği olan bazı ifadeler ve diyaloglara yer verilmiştir. Hem filmin daha iyi anlaşılabilmesi hem de izleyiciye bu ifadeler ve diyaloglar üzerinden çeşitli mesajlar verilmeye çalışılmıştır.

Anlam derinliği olduğunu düşündüğümüz ve filmde ön plana çıkan diyalogların başında Yakup'la antikacı arasında geçen konuşmadır. Antikacının,

“... ”

Beyefendiciğim bakın ben size bir şey söyleyeyim. Şu arkanızdaki ince gövdeli ney var ya, o iki yüz seksen senelik. Konya'da bir dervişe ait. Bu içinde bulunduğumuz bina 1955'te giden bir Rum'undu, şimdi tapusu bende. Sizin kapınız ki o bende değil, parasını ödeyen birinde.” ifadelerine karşılık, Yakup,

“O tapu var ya o tapu, üstünde tarih olmazsa beş para etmez beyefendi. O ney orada asılı durdukça değil, derviş ruhunu üfledikçe önemlidir. Siz bana dünyanın bütün paralarını getirin buraya koyun, o kapının benim olduğu gerçeğini değiştiremezsiniz. O kapının üstündeki su damlası yirmi beş yıldır koklayamadığım oğlumun teri. O kapının üstündeki hayat ağacının dalı kırık artık. Çünkü benim oğlum öldü. O kapıdaki güvercinler yok artık. Çünkü biz evimizden, barkımızdan, yurdumuzdan göç ettik.” cevabını verir.

Antikacının soğuk, maddeci ve umursamaz tavrına karşı Yakup ders niteliğinde bir cevap verir. Binanın içinde insan yaşadıkça anlamı olduğunu, neyin içine nefes üfledikçe ses verdiğini ve anlam kazandığını, kendi el yapımı kapısının da kendisi ve ailesi için anlamlı olduğunu ve bundan dolayı bir servete bile değişmeyeceğini ifade eder. Bu diyalogda fizikle metafiziğin, ruhla mananın ve soyutla somutun kavgası görülmektedir. Maddenin soğuk tavrına karşılık mananın üstünlüğü sergilenmek istenmiştir.

Bu diyalogun ikinci kısmında ise yurdunu yuvasını terk etmek zorunda kalan acılı baba Yakup'un hayatın trajik gerçeklerini tek tek sıraladığı görülmektedir. Antikacının, kapıyı sattığı müşterinin iletişim bilgilerini veremeyeceğini “etik” gerekçelerle açıklaması üzerine Yakup şu acı ama hakiki sözleri dile getirir:

“Etik ne Emre Bey? Etik ne? Gencecik çocukların ne uğruna öldüklerini bilmeden yitip gitmeleri mi etik? İnsanın nerede yaşarsa oranın yabancı olması mı etik? Hiç vatanının olamaması mı etik? Kendi dilinin bile unutulması mı etik Emre Bey? Bir annenin ölmüş oğlunu 'acaba gelir mi?' diye yirmi beş yıl beklemesi mi etik? İnsanın ölmüş evladının bedenini bulamaması mı etik?”

Filmin bir anlamda özeti de olan bu ifadeler film üzerinden izleyiciye ve topluma verilmek istenen ciddi mesajları içermektedir.

Filmin başlarında Yakup ve Şemsa'nın Mardin'e gidip gitmeme ikilemi karşısında kızlarından birinin “... güvenli değil oralar; tehlikeli. Hiçbir zaman da güvenli olmadı!” sözleri ve yine başka bir sahnede Mardin'de yol üzerinde yemek yedikleri bir lokantada, lokanta sahibinin Yakup'u (ve Süryanileri) kastederek

orada bulunan insanlara "Bunları zamanında çok korkutmuşlar." ifadeleri birbirleri destekler nitelikte olup tarihi bir dönemin acı gerçeklerini de dile getirmektedir.

Filmin bir başka sahnesinde Kayseri'nin Bahçebaşı mahallesinden araba ile geçilir. Yakup kendi ifadesi ile Ermeni ustaların taşı dantel gibi işleyerek yaptıkları mimari ile oluşan ve kendileri için Paris olarak tanımladıkları eski Ermeni mahallesini tanıyamaz. Koca koca apartmanların dikildiği bu mahalle Yakup için tanınmaz haldedir. Kaçakçı Remzi'nin "Yani dayı sen eski bir tarihte gelmişsin. Sonra buralar sahipsiz kaldı. Ama bak şimdi öyle mi? O evlerin yerine koskoca binalar koydular. İnsanlar mis gibi temiz temiz oturuyorlar." söylemine karşılık Yakup tek cümlelik "Bu karınca yuvaları onların yerini tutabilir mi?" cevabıyla sahip olduğu mimari anlayışı ve hayat felsefesini ortaya koymakta ve modern çağın ürünü olan dik mimarinin cansız ve ruhsuz yapısına karşı yatay mimarinin insani yanını ifade etmeye çalışmaktadır.

Yine filmde anlam derinliği taşıyan ve izleyicinin ruhunu sızlatan bir diyalog da defin işlemi sırasında yaşanır. Tabut defnedilirken Yakup'un yıllar önce oğlu Mikail ile yaşamış olduğu diyalog Yakup'un zihninde yeniden canlanır. Yakup'un oğlu Mikail'e "Sen benden daha iyi bir usta olacaksın." sözlerine karşılık Mikail'in "Eğer senden daha iyi olursam bu sen babam olduğun içindir." şeklinde vermiş olduğu cevap bir baba ile oğlun, bir usta ile çırağın birbirlerine olan sevgi, saygı ve hürmetin yansımasıdır. Fakat ne yazık ki Mikail babası Yakup'tan daha iyi bir usta olamamıştır. Çünkü Mikail genç yaşta öldürülmüş ve yıllarca kaybolan bedeni bulunmuş ve babasının kendi elleri ile yapmış olduğu tabutla beraber son yolculuğuna uğurlanmıştır.

SONUÇ

"Kapı" filmi çok yönlü bir film olarak karşımıza çıkmaktadır. Filmin bir hikâyesi olmakla beraber satır aralarında çok fazla göndermeleri ve mesajları vardır. Kapı filmi, bir ailenin dramı, bir toplumun tarihi sorunları, hırsızlık, tarihi eser kaçakçılığı, göç, entegrasyon ve azınlıklar gibi çok sayıda toplumsal ve tarihsel soruna dikkat çekmektedir. Sanatın en önemli yönlerinden biri mesajı doğrudan vermekten ziyade sanatsal argümanlarla onu anlatmasıdır. Filmde, bu anlatım esnasında göstergebilim ve halkbiliminde karşılığı bulunan, çeşitli ifade şekilleri kullanıldığı tespit edilmiştir. Göstergenin düz ve yan anlamlarının kullanılmasıyla anlatım zenginliği sağlanmış, metafor ve motiflerin izleyicinin kültürel alt yapısına uygun olarak filmde yer verildiği gözlemlenmiştir. "Kapı" filminde de verilmek istenen mesajlar metaforlar, semboller, görseller ve aralara serpiştirilmiş bazı söz ve diyaloglarla yapılmış ve bunda da son derece başarılı olunmuştur. Bu başarı hem senariste hem yönetmene hem de başarılı oyuncu ekibine aittir.

Kültürel ve mitolojik motiflerin sıkça ön plana çıkarılmış olması, kültürel değerlerin tanıtılması ve bilinirliğinin artırılması adına çok önemlidir. Binlerce yıllık kültür tarihi içerisinde oluşan çeşitli sembol ve motifler çok kıymetli unsurlardır. Uzun cümlelerle açıklanmak istenen birçok felsefi olgu, motif ve semboller üzerinden hem daha sade hem de daha estetik bir biçimde anlatılmaktadır. Kapı filminde de anlatılmak ve topluma verilmek istenen birçok mesaj sembol, motif ve bazı söz ve diyaloglarla başarılı şekilde verilmiştir.

Metafor oluşturulması, anlamlandırması ve anlaşılması çok zor bir ögedir. Bu zorluğa rağmen Kapı filmi üzerinde metaforlar çok başarılı bir şekilde kullanılmıştır. Özellikle filme ismini de veren kapı metaforu çok şey anlatmaktadır. Kapı bir bakıma filmin öznesi de olmuştur.

Filmde, kapı, tabut ve saklama kutusu gibi nesnelerin üzerine işlenmiş olan motiflerle izleyiciye ve topluma barışa, birlikte yaşama kültürüne ve dünyanın geçici oluşuna yönelik mesajlar verilmeye çalışılmıştır. Özellikle ağzında zeytin dalı taşıyan güvercin motifi ile hem dünyanın tamamına hem de aynı coğrafyayı paylaşmak zorunda olan toplumlara barış ve huzur içinde yaşanabileceği ifade edilmiştir. Nar ağacı motifi ile yaşanan coğrafyanın ne kadar çok bereketli olduğu ve herkese yetebileceği mesajı verilmek istenmiştir. Çarkifelek motifi ile de doğum, yaşam ve ölüm döngüsü anlatılmak istenmiştir.

“COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” beyanları:	
Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
Bu makale, Creative Commons Atf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.	
<i>The following statements are made in the framework of “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Double-Blind Peer Review:	External-independent
<i>This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.</i>	

KAYNAKÇA

- Açar, M. (2019). Geçmiş Zamanın ve 'Kapı'nın Peşinde. <https://www.haberturk.com/yazarlar/mehmet-acar/2428468-gecmis-zamanin-ve-kapinin-pesinde> adresinden 22.09.2022 tarihinde erişildi.
- Albayrak, K. (2011). Günümüz Ortadoğu Coğrafyasında Süryaniler. (Ed.: K. İnat). *Ortadoğu Yıllığı*, (Yıl: 7, Sayı:7) İçinde (s. 615-632). İstanbul: Açılım Kitap.
- Aldoğan, Y. (2019). Kapı. <https://ortakoltuk.com/film-elestirileri/kapi-2> adresinden 22.09.2022 tarihinde erişildi.
- Altın, A. (2021). Türk-İslam Kubbelerinde Çarkıfelek Formları. *Sanat Tarihi Yıllığı*, 0(30), 29-80.
- Armutak, A. (2004). Doğu ve Batı Mitolojilerinde Hayvan Motifi II/ Sürüngenler, Balıklar, Kanatlılar ve Mitolojik Hayvanlar. *İstanbul Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi*, 30(2), 143-157.
- Arseven, C. E. (1947). Güvercin. *Sanat Ansiklopedisi* İçinde (s. 667). İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Arslan, S. (2014). Türklerde Ağaç Kültü ve Hayat Ağacı. *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 1(1), 59-71.
- Aslan, H. (2019). Yolcu Filmi Bağlamında Sinemada Yol ve Yolcu Metaforu, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Kaya Özakgün), İstanbul: Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Barthes, R. (1979). *Göstergebilim İlkeleri*, (Çev.: B. Vardar ve M. Rifat). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

- Bayladı, D. (1996). *Uygarıklklar Kavşığı Anadolu*. İstanbul: Say Yayınları.
- Beydiz, M. G. (2018). Turgutreis Akyarlar'da Ünik Bir Taş Ev -Balık, Güvercin ve Hayat Ağacı- İkonografisi. *Amisos*, 3(4), 90-109.
- Cebeci, O. (2013). *Metafor ve Şiir Dilinin Yapısal Özellikleri*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Cevizci, A. (1999). *Sembol. Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma.
- Çelik, M. (2010). Süryâniler. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* İçinde (s.175-178). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Daşcıoğlu, Y. (2015). Dilin İçinde Dil, Doğanın İçinde Perde: Şiirde Metafor ve İmge. *Türk Dili Dergisi/ Dilin Perdeleri Özel Sayısı*, CIX(767-768), 167-173.
- Demir, C. ve Karakaş Yıldırım, Ö. (2019). Türkçede Metaforlar ve Metaforik Anlatımlar. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(4), 1085-1096.
- Durak, N. (Yönetmen). (2018). *Kapı [Film]*. Taff Pictures.
- Eliade, M. (2003). *Dinler Tarihine Giriş*, (Çev.: L. Arslan). İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Erbek, M. (2006). Çatalhöyük'ten Bugüne Anadolu Motifleri. http://dipnotkitap.net/DENEME/Anadolu_Motifleri.htm adresinden 22.09.2022 tarihinde erişildi.
- Erdal, G.; Baştuğ, D. S. ve Erdal, K. (2020). Anadolu ve Türk Kültüründe Zeytin. *Social Sciences Research Journal*, 9(3), 164-169.
- Ertuğrul, Ö. (2013). *Mitoloji İkona ve İkonografya*. Edirne: Paradigma Akademi Yayınları.
- Esin, E. (2001). *Türk Kozmolojisine Giriş*. İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Harman, Ö. F. (2013). Ya'küb. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* İçinde (s.274-276). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Hatipoğlu, C. (2021). Kapı Film, Konusu, Yorumu ve İncelemesi. <https://blog-okur.com/kapi-film-konusu-yorumu-ve-incelemesi/> adresinden 22.09.2022 tarihinde erişildi.
- Işık, N. (2020). İşlevselcilik Açısından Kuyu Motifinin Türk Kültürü, Edebiyatı ve Sinemasına Yansımaları. *Folklor/Edebiyat*, 26(2), 281-296.
- Mustan Dönmez, B. ve Karaburun, D. (2013). Türk Halk Müziği Sözlerinde "Metaforik Anlatım Geleneği". *TurkishStudies*, 8(4), 1081-1097.
- Öztiin Bağder, D. (1999). Sinema Göstergibilimi. *Dilbilimi Araştırmaları*, 0(0), 143-152.
- Şahan, K. (2017). Metafor Ne Değildir? *Kesit Akademi Dergisi*, 0(8), 166-176.
- Şahin, İ. (2015). Sanatın ve Sanatkarın Alegorisi Olarak 'Abdullah Efendi'nin Rüyalari'. *Türk Dili Dergisi/ Dilin Perdeleri Özel Sayısı*, CIX(767-768), 287-304.
- Şaman Doğan, N. (2001). Oklu Çakır/Oklu Çark/Gök Çığırısı: Selçuklu Süslemesinde Bir Motif. *I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Bildirileri I* İçinde (s. 243-249). Konya.
- Şenocak, E. (2016). Halk Anlatı ve İnanışlarında Mitolojik Bir Meyve: Nar. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 4(8), 228-251.
- Uçan, H. (2015). Dilin "Gösterilen" Yüzü ve Üç Gösterge: Lütuf, Aşk ve Şefkat. *Türk Dili Dergisi/Dilin Perdeleri Özel Sayısı*, CIX(767-768), 34-38.
- Uzun, M. İ. (2013). Ya'küb. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 0(43), 276-277.
- Ürek, M. (2013). Süryaniler'in Tarihi ve Sosyolojik Yapısı. *Milel ve Nihal*, 10(2), 95-112.
- Yurteri, S. ve Ölmez, F. N. (2008). "Türk Dokumalarında Ağaç Motifi", 38. ICANAS Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, 10-15 Eylül, Ankara.
- URL-1 (Asuri Çiçeği), https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/178620/mod_resource/content/1/Konu%2010.pdf adresinden 22.09.2022 tarihinde erişildi.

**Covington, C. ve Wharton, B. (drl.) (2016). Sabina Spielrein:
Psikanalizin Unutulmuş Öncüsü (Çev. İdil Dünder). İstanbul:
Pinhan Yayıncılık. ***

***Sabina Spielrein: Psikanalizin Unutulmuş Öncüsü* Kitabı Üzerine
Eleştirel Bir İnceleme Yazısı**

Arş. Gör. Dr. Öznur Yemez

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1102-7407>

Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü, Konya – TÜRKİYE

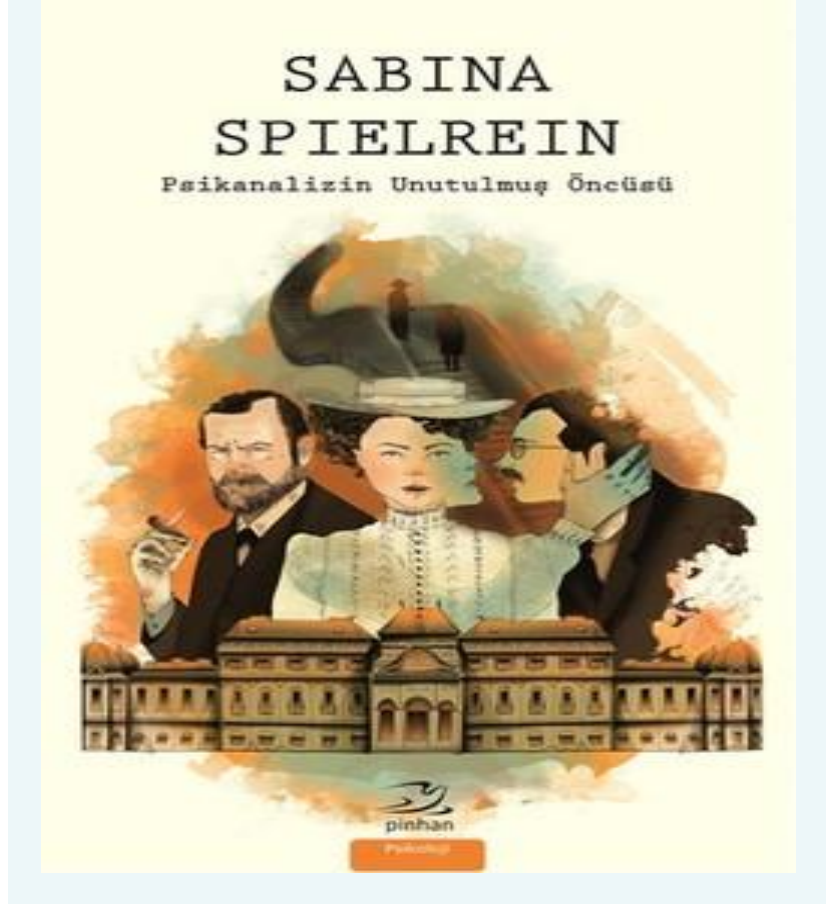
Kitap İncelemesi Geçmişi

Geliş: 26.07.2022

Kabul: 17.09.2022

On-line Yayın: 30.09.2022

Kapak

Kitap İncelemesi

* Bu makale, İntihal.net tarafından taranmıştır. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.63730>

Atıf Bilgisi / Reference Information

Yemez, Ö. (2022). Sabina Spielrein: Psikanalizin Unutulmuş Öncüsü Kitabı Üzerine Eleştirel Bir İnceleme Yazısı. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 15(91), 561-570.

**Covington, C. and Wharton, B. (compiler) (2016). Sabina Spielrein:
Forgotten Pioneer of Psychoanalysis (Translator: Idil Dündar).
Istanbul: Pinhan Publishing.***

***A Critical Review on Sabina Spielrein: Forgotten Pioneer of
Psychoanalysis***

Res. Asst. Dr. Öznur Yemez

Selçuk University, Faculty of Letters, Department of English Language and Literature, Konya – TURKEY

Book Review History

Submitted: 26.07.2022

Accepted: 17.09.2022

Published Online: 30.09.2022

Cover

Book Review

* This article was checked by Intihal.net. This article is under the Creative Commons license. Ethics committee approval is not required for this article.

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.63730>

Analitik psikolojinin kurucusu olarak kabul edilen Carl Gustav Jung (1875-1961) psikanaliz tarihine Freud'la olan dayanışması ve sonrasında gelişen mesleki ve kişisel çatışmaları kadar önce hastası sonra meslektaşı ve yakın arkadaşı olan Sabina Spielrein (1885-1942) ile olan tartışmalı ilişkisi bağlamında da iz bırakmıştır. Henüz on dokuz yaşındayken, geçirdiği ileri derecede histeri hastalığı sebebiyle Jung'un çalıştığı Burghölzli Kliniği'ne transfer edilen Spielrein mesleki kariyerinin başlarındaki evli ve çocuklu bu genç ve hırslı hekim tarafından tedavi edilmeye başlanmış ve zamanla ikilinin arasındaki hasta-hekim ilişkisi tutkulu bir aşka evrilmiştir. Jung'un kendisinden on yaş küçük olan bu zeki hastasına duyduğu profesyonel ilgi tedavi sürecince eksen değiştirirken günümüzde boyutları hala tartışılan etik bir ihlale de kapı aralamıştır. Her ne kadar bu yakınlığın içeriğine dair kesin bir şey söylemek mümkün olmasa da kati olan tek şey bu ilişkinin psikanalizin gelişimine yeni bir kavramın (karşıaktarım) ortaya çıkmasıyla katkı sağladığı gerçeğidir. Freud'un kendine varis seçtiği Jung ikili ahlak anlayışının egemen olduğu ataerkil bir toplumda evli bir erkek olmasından dolayı içine düştüğü durumdan kendisini mazur gösterirken Sabina kadınlığın kültürel boyutu göz önünde bulundurularak daha ağır bir darbe almış; psikanalizin tarihsel gelişimine yaptığı büyük katkılar bu aşkın gölgesinde kalmıştır. Kolektif bir çalışma olan ve alanın önde gelen isimlerinin katkı sağladığı *Sabina Spielrein: Psikanalizin Unutulmuş Öncüsü* ise bu bağlamda çalışmalarıyla Jung, Freud, Melanie Klein ve Anna Freud'a ilham verip öncülük etmiş olan Spielrein'in görmezden gelinen mesleki başarılarına ve kariyerine odaklanırken bir nevi geç kalmış bir özür ve saygı duruşu mahiyeti taşımaktadır.

Coline Covington ve Barbara Wharton'ın derlemesini yaptığı eser, Spielrein'in kendi makaleleri de dâhil olmak üzere, çeşitli yazarların katkı sağladığı toplam on beş ana bölümden oluşmaktadır. Çalışma iki baskı halinde Eylül 2003 ve Mayıs 2015 tarihlerinde Routledge tarafından yayınlanmıştır. İdil Dünder tarafından Türkçeye kazandırılan eser Nisan 2016'da Pinhan Yayıncılık'tan çıkmıştır. Eser, çalışmaya katkıda bulunan yazarların kısa profesyonel biyografilerini içeren bir bölümle başlamaktadır. Önsöz kısmında editörler çalışmanın asıl amacının "Sabina Spielrein'in hayatına ve çalışmalarına bir saygı duruşu" (Covington ve Wharton, 2016: 11) olduğunu özellikle vurgulamaktadır. Biyografi niteliği taşıyan eser Spielrein'in günlüklerinden, el yazmalarından, hastane kayıtlarından, Jung, Freud ve annesiyle olan mektuplarından, Jung ve Freud'un karşılıklı yazışmalarından yararlanmaktadır. Editör ve yazarların asıl amacı; Spielrein'in hekimiyle aşk yaşayan histerik bir hastadan çok daha fazlası olduğunu, iyileştikten sonraki süreçte kendini yeni baştan yarattığını, dönemin şartları göz önüne alınırsa eğitim, zihniyet ve karakter açısından diğer kadınlardan çok daha ileride olup onlara bu bağlamda gerçek bir rol model olduğunu, küçük yaşlardan beri entelektüel bir yaşam üslubu sergilediğini gösterebilmektir. Bu bağlamda çalışma kolektif bilinçdışındaki Spielrein imgesini düzeltmeyi ve yeniden biçimlendirmeyi ummaktadır. Spielrein'in sadece Jung ile ilişkisi bağlamında belleklerde yer etmesinin psikanalize yaptığı önemli katkıları inkâr etmek ve çalışmalarını görmezden gelmek olduğunu da açığa vurmaktadır. Bu bağlamda Sabina Spielrein psikanaliz alanında doktora yapmış ilk kadın, Viyana Psikanaliz Derneği'ne kabul edilmiş ikinci kadın hekim, bulgularıyla Jung ve Freud'un çalışmalarına salt ilhamın ötesinde çok büyük katkılar sağlamış bir psikanalist, Piaget'in analisti, iki kız annesi, akademisyen ve çocuk psikanalizinin öncülerindedir.

Coline Covington'ın yazarlığını üstlendiği birinci bölümde Spielrein ile Jung arasındaki ilişkinin psikanalizdeki çeşitli kavramların ortaya çıkmasına (karşıaktarım, ölüm içgüsü, anima gibi) vesile olduğu vurgulanmaktadır. Rusya'da doğup büyüyen Spielrein 1904'te Jung'un çalıştığı Burghölzli Kliniği'ne kabul edilip 1905 yılının ortalarında taburcu olmuş ve aynı sene Zürih Üniversitesi'ne tıp eğitimi almak için kaydolmuştur. Covington'a göre tedavi sonrasında Jung ile Spielrein arasındaki ilişkinin boyutu daha ziyade entelektüel bir ortaklığa evrilmiştir. Jung yaşadığı bu erotik aktarımla ilgili Freud'a danışmış ve Freud bunun olağan bir durum olduğunu ve kendisinin de

benzer bir durumla karşı karşıya kaldığını belirtmiştir. 1911 yılında Viyana’da Freud’la tanışan Spielrein onun da bulunduğu bir konferansta ilk teorik çalışması olan “Var Olma Nedeni Olarak Yıkımı” sunmuştur. Covington, “Haz İlkesinin Ötesinde” adlı çalışmasında Freud’un Spielrein’in teorisinden ve görüşlerinden büyük ölçüde yararlandığını ancak bunu sadece küçük bir dipnotla geçiştirdiğini dile getirmiştir. Bir nevi Spielrein’in fikirleri kullanan Freud bu fikirlerin gerçek sahibini akredite etme gereği duymamıştır. Jung da benzer bir biçimde Spielrein’in ölüm içgüdüleri teorisini “Libidonun Dönüşüm ve Simgeleri” adlı çalışmasında kullanmış ve Spielrein’in adını vererek geçiştirmiştir. Covington, Spielrein’in bu durumun bilincinde olduğunu ve bu sebepten bir intihal kaygısı taşıdığını, daha doğrusu öneri sürdüğü argümanlarının Freud ve Jung tarafından bizzat kendilerine mal edilmesinden korktuğunu dile getirmiştir. Bu bağlamda bu konudaki çekincesini yazdığı bir mektupla Jung’a da aktaran Spielrein tam tersi bir konuda Jung’un sözde tesellisini iştmiş; Jung bir nevi Spielrein’in geliştirdiği fikirlerinin Jung’un kendisinden alındığının düşünülmeceğini aktarmıştır. Covington bu durumu “Jung’un mektubu bir el marifetini andırıyor- kimsenin Spielrein’i kendisinden fikir almakla suçlayamayacağı konusunda güvence vererek, kendisinin Spielrein’in fikirlerini ödünç almış olabileceğini önermesini ters yüz ediyor” (Covington ve Wharton, 2016: 23) olarak yorumlamıştır. Bu bağlamda hem Freud hem de Jung Spielrein’in görüşlerinden yararlandıkları gerçeğini yaşamlarında ve çalışmalarında bilinçli olarak inkâr etmiş ve bu durum Spielrein’in psikanaliz tarihinde hak ettiği saygıyı ve önemi elde etmesine engel teşkil etmiştir.

Covington aynı bölümde Jung ile ilişkisi bozulan Spielrein’in arzusunu Freud’a aktardığı ve ona bir ikame olarak yönelmeye çalıştığını ancak bir kez daha kalp kırıklığı yaşadığını vurgular. Spielrein’in kendinden yaşça büyük erkeklerle nevroitik bir biçimde yönelmesinin altında yatan asıl sebep elbette baba kompleksinden kaynaklanan bir baba figürü yaratma ve elde etme isteğidir. Buna göre Jung’a bir erkek çocuk verme arzusundan yoksun bırakılan Spielrein bir nevi Jung’a babalık eden Freud’un onayını alarak Jung’u yeniden elde edebilmeyi umut etmektedir. Ne ilginç tesadüftür ki Jung’tan sahip olmayı arzuladığı çocuğuna Siegfried adını vermeyi ummakta ve ismin kendisi dahi Sigmund Freud ismine bir gönderme niteliği taşımaktadır. Bir Rus Yahudisi olan Spielrein Yahudi olmayan Jung’tan bir erkek çocuk sahibi olarak daha ziyade psikanalizin geleceğini kurtaracak bir veliaht prens, “harika bir Ari-Sami kahraman’ doğurma isteği”ni (Covington ve Wharton, 2016: 25) gerçekleştirilmeyi umut etmektedir. Erkek çocuğun anne için bir gösterge işlevi gördüğü gerçeği göz önüne alınırsa Spielrein’in bilinçdışındaki arzusunun bir tanrı gibi gördüğü Jung’dan yarı tanrı yarı insan bir kahraman dünyaya getirerek daimi onayını kazanabilmek olduğu fark edilir. Bu üçlü ilişki sarmalında dikkat çeken bir diğer nokta ise psikanalizin Yahudi düşmanlığına kurban gitmesinden kaygı duyan Freud’un Jung’u psikanalizin geleceğini kurtaracak bir veliaht prens gibi görmesi ve yine bir Yahudi olan Spielrein’in Jung’dan bir erkek çocuk doğurmayı arzu etmesidir. Her iki taraf da Jung’u bir kurtarıcı ya da bir veliaht olarak kabul etmiş ve ona kutsi bir görev atfetmiş denilebilir. Dahası, kendisinden on yaş küçük olan Spielrein’a bir oğul verme arzusunu reddeden Jung kendisinden on yaş büyük olan Freud’un oğlu olarak görülme fikrinden de rahatsızlık duymuş ve zamanla her iki tarafla da arası bozulmuştur. Spielrein ise çoğunlukla bu iki meslektaşın arasındaki tutkulu dayanışmanın ve ateşli çatışmanın kurbanı olmuştur. Son olarak Covington, Spielrein’in ortaya attığı yıkıcı dürtü kavramının kendi deneyimlediği bu çatışmalara ve sevgi yaşamına dayandığını, bir bakıma bu durumu rasyonalize edebilmek adına argümanını öne sürdüğünü belirtmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümü Jeanne Moll’un önsözüyle Sabina Spielrein’in Almanca yazılmış günlüklerinden alınmış kesitlerden oluşmaktadır. Moll, Spielrein’in Jung’un entelektüel oluşumunu etkilemekten ziyade büyük ölçüde biçimlendirip yönlendirdiğini ve bunu yaparken de derinlerde bir yerde saygı görmeyi arzuladığını özellikle vurgulamaktadır. Bu bağlamda Jung bilinçli bir ısrarla Spielrein’in fikirlerinden ilham aldığını dile getirmekten ve ona duymasını istediği şeyleri söylemekten

imtina etmiştir. Bu entelektüel ortaklık Jung'un bilimsel olarak kendi adını ve namını iyice perçinlemesi ve Spielrein'in daha çok gölgede kalmasına sebebiyet vermiştir. Ne ilginçtir ki Spielrein günlüklerinde bilim zanaatkârların asıl amaçlarının popülerlik olduğunu, gerçek akıl emekçilerinin ve entelektüellerin ise daha ziyade doğru biçimde anlaşılmayı dert ettiklerini, şöhretin ise daha çok kalıcı olmak ya da tarihte iz bırakmakla eşdeğer olduğunu vurgulamaktadır. Ölüm içgüdüğü kavramını da tartışan Spielrein cinsel olan her şeyin özellikle gençlerde kaygıdan çok korku uyandırdığını, entelektüel bireylerin cinsel seçimlerinde normal olarak kabul edilen diğer bireylerden farklılık gösterdiğini belirtmektedir. Ruhsal ve cinsel çekim arasında yakın bir ilişki olduğunu belirten Spielrein'a göre cinsel duygu olarak açıkladığı libido kavramını sanat ya da bilime uygulamak yanlıştır; "duygusallığın kökeni özel bir cinsel duygu değil, bir eylemsizlik gücü ve eninde sonunda cinsel yana yaklaşabilecek bir dönüşüm içgüdüsüdür, bu durumda adı 'libido' olur" (Covington ve Wharton, 2016: 55). Yanlış anlaşılmaktan tedirginlik duyduğunu da belirten Spielrein içsel nevrotik çatışmalarından bahsetmiş; hırslı ve erdemli kadın rollerinden hangisini oynaması gerektiğini konusunda kararsız kaldığını ve bu sebepten zaman zaman erkeklik kompleksine yenildiğini vurgulamıştır. Nevrotik bir biçimde Jung'un onayını almak için uğraşan ve bunu bir takıntı haline getiren Spielrein ondan çocuk sahip olmak istediğini ve böylece onu tam olarak elde edebileceğini çünkü nihayetinde "senin çocuğunu taşıma isteği gerçekte senin en azından daha küçük bir versiyonuna sahip olma isteği değil mi?" (Covington ve Wharton, 2016: 57) olarak izah etmektedir. Jung'un evli bir erkek olmasından dolayı yaşadığı ikilem ve buhranlardan da söz eden Spielrein arzu nesnesi olarak onunla ilgili ambivalans yaşadığını açığa vurmakta, bu durum ise bir aşk melankolisine maruz kaldığına işaret etmektedir. Her ne olursa olsun bu ilişkide daha dürüst ve açık davrananın kendisi olduğunu belirten Spielrein, Jung'un ise ikili ahlak anlayışının bir getirisi olarak bu ilişkiyi ve duygularını baskılamaya çalıştığını, bunun ise medeniyetten ziyade riyakârlık olduğunu dile getirmektedir.

Kitabın üçüncü bölümü Jung'un Spielrein'a gönderdiği mektuplardan oluşmaktadır. Jung kaleme aldığı bu mektuplarda çoğunlukla yoğun iş temposundan ve yaptığı bilimsel çalışmaların nicelik olarak yetersizliğinden dert yanmıştır. İnsanlar konusunda aşırı temkinli olduğunu belirten Jung duygusal olarak Spielrein'a giderek daha çok bağlandığını bilincinde olduğunu itiraf etmiş; ikilinin aşk anlayışlarının birbirinden çok farklı olduğu sezilmiştir. Jung'un sevgi yaşamında aşk daha ziyade narsistik bir edim olarak yer almakta, Jung aşkı bir yaşam gücü ya da entelektüel çalışmaları için bir motivasyon aracı gibi algıladığını açıkça belirtmektedir. Bu bağlamda sadakat, evlilik ve çocuk beklentisi olmadan nevrotik bir biçimde karşılıksız ve tüm benlikle sevmeyi arzuladığını dile getirmekte; bu durum aslında evlilik dışı ilişkilere açık olduğunu ancak hiçbir sebeple evliliğini sonlandırmayı düşünmediğini ve belirlediği bu nevrotik kriterler ve koşullar çerçevesinde sevmeyi arzuladığını göstermektedir. Mesleki kariyerini tehlikeye atmamak adına bu konuda Spielrein'den teminat da bekleyen Jung bir zamanlar iyileştirdiği hastasından yardım talep etmekte çünkü bu kez hasta olanın kendisi olduğunu dile getirmektedir. Anlaşılan Spielrein aşkı daha idealize ve romantize ederek deneyimlemekte; iki tarafın öznel aşk yaşantıları eşzamanlı başlasa da birbirinden yapı olarak inanılmaz farklılık göstermektedir. Belki de bu yüzden Spielrein bu ilişkide ve aşkta kendini bir kurban gibi görmüş; bu mazoşist eğilimini kapatılmak için fedakârlık kisvesi altında özaldatmacalarla oyalanmıştır. Görüşlerinde panseksüelliğin ağır bastığı Freud'la bu sebeple anlaşamadığını, salt anatomiye indirgenmiş anlayışın ben psikolojisine zarar verdiğini de yazan Jung, Spielrein'in Siegfried adı altındaki hamilelik ve çocuk fantezilerini daha ziyade bireyselleşme ve öznellik inşa etme metaforu gibi algıladığını da çekinmeden yazmıştır. Sonuç olarak iki tarafın aşk ilişkisinde hasta-hekim, anne-baba kompleksleri, anne-erkek çocuğu ve baba-kız çocuğu rolleri dönüşümlü olarak yer değiştirmiş ve birbirine girmiştir. Sadist ve narsistik bir eğilim sergileyen Jung'un yanında Spielrein daha ziyade aşkı ve sevdiği adam için pek çok şeyi sineye çekmek zorunda kalan, kültürel olarak yapılandırılmış

özverili, bağımlı ve boyun eğen bir kadın rolüne bürünmüştür. Bu bağlamda özneldeki sadist ve mazoşist eğilimlerin birbirini tamamlamasından dolayı bu aşk ve ilişkinin devam ettiği de söylenebilir.

Dördüncü bölüm Johannes Cremerius'un Carotenuto'nun *Tagebuch einer heimlichen Symmetrie* adlı kitabına yazdığı önsözden oluşmaktadır. Cremerius, hasta ile psikanalist arasında hızla gelişen bu tutkulu aşkın tek sorumlusunun Jung olduğunu ama kurban olarak Spielrein'in bir suçlu gibi öne atıldığını dile getirmektedir. Viktoryan dönemi ikili ahlak anlayışının bir sonucu olarak Jung evli ve çocuklu bir hekim olmanın ardına sığınıp Spielrein'i daha ziyade baştan çıkarıcı kadın olarak göstermeye çalışmıştır. Jung ve Freud arasındaki yakın dostluk sebebiyle Freud da Spielrein'i asıl hatalı kişi olarak göstermeye ve veliahdını korumaya çalışmıştır. Buna göre ikili arasındaki dostluğun da düşmanlığın da kurbanı, tarafsız durmaya çalışsa bile, Spielrein olmuştur. Her ne kadar Jung/Spielrein vakası psikanaliz tarihinde karşıaktarım teriminin ortaya çıkmasına yol açsa bile Freud ve Jung sıkı bir işbirliği yaparak bu işten kendilerini ve psikanalizi aklamayı başarmış; Spielrein ise onlarca makale yazmış olmasına rağmen çalışmalarıyla birlikte unutulup gitmiştir. Cremerius, işlenen bu hatada ikilinin ortak dostları Freud'un da çok büyük bir payı olduğunu dile getirmekte ve bu durumu ele alan kitabı ise "bir ciddi bir profesyonel hata işleyen (Jung) ve öğretmeni olan diğeri de (Freud) yaralı kadına karşı kendi öğrencisini koruyan iki doktorun suç ortaklığını da anlatır" (Covington ve Wharton, 2016: 101) sözleriyle betimlemektedir. Bu bağlamda Jung tedavi ettiği hasta *küçük kıza* yeni bir kalp ağrısı ve trajedi yaşatmış; bundan gocunmak yerine kendi kariyerini kurtarmaya çalışırken onu gözünü kırpmadan harcamıştır. Bunun sonucunda Spielrein kendi içinde ve dışında daimi bir sürgün yaşamış; bir kentten bir kente göçerek hayatını devam ettirmeye çalışmıştır. Evliliği ve anneliği bile Jung'tan tam olarak kurtulabilmek için seçtiği de söylenebilir. Bu bölümün en dikkat çekici noktası ise Spielrein ve Jung arasındaki ilişkiyle benzerlikler taşıyan Anne O. ve Joseph Breuer aşkının ele alınmasıdır. Cremerius'a göre Breuer'in bir anda bırakıp gitmesi ve tedaviyi yarıda kesmesi sebebiyle Anna O. yıllarca morfin bağımlısı olarak tedavi görmek durumunda kaldı. Spielrein bu bağlamda bir bağımlılık geliştirmese ve hastalık geçirmese bile Jung yüzünden çok büyük acılar çekmiştir. İlk sevgi deneyiminin büyük bir hayal kırıklığıyla sonuçlanması Spielrein için kadınsı özsaygısının darbe almasına ve ömrü boyunca devam eden narsistik bir yaralanmaya yol açmıştır.

Beşinci bölüm bütünüyle Sabina Spielrein'in Burghölzli Kliniği'ndeki hasta kayıtlarına dayanmaktadır. Biyografik ayrıntılar barındıran bu kayıtlara göre, bir kız kardeşi küçük yaşta vefat eden ve biri sinir hastası olmak üzere toplamda üç erkek kardeşi olan Spielrein eğitime değer veren mutlu ve varlıklı bir ailenin en büyük çocuğudur. Eğitim geçmişi göz önüne alındığında Spielrein'in piyano çalan, şan dersleri alan, anadili Rusça da dâhil olmak üzere Almanca, İngilizce, Fransızca, Latince ve İncil'i okuyabilmek için kendi başına öğrendiği İbraniceyle birlikte toplamda altı dil bilen, okulda inanılmaz başarılar gösteren, Almanca ve Rusça günlükler tutan ve akranlarına kıyasla zekâ ve olgunluk açısından çok ileride bir profil sergileyen bir öğrenci olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda Spielrein'in henüz çocuk yaşlarda kendini belli eden bir kadın deha olduğunu söylemek mübalağa olmaz. Çok sık yaramazlık yapması sebebiyle ebeveynleri tarafından dayakla cezalandırılan Spielrein'in yaşamında kendinden yaşça büyük erkelere âşık olmanın tekrarlayan bir örüntü haline geldiği ve cezalandırmaların bir komplekse dönüştüğü anlaşılmaktadır. Aşırı hassas bir karakter geliştiren Spielrein uzun bir süre bir iş ya da eyleme odaklanmakta sorun yaşamakta ve çok sık ruhsal dalgalanmalar yaşantılamaktadır. Yapılan analizler sonrasında hastanın dört yaşından itibaren yediği dayaklarla bağlantılı olarak erken ve travmatik bir cinsel farkındalık yaşadığı anlaşılmıştır. Buna göre en ufak bir aşağılanma, hakaret ya da fiziksel cezalandırılma onda cinsel bir uyarılmaya ve orgazma sebep olmaktadır. Histeri teşhisi konulan Spielrein zaman içerisinde düzelmiş ve maalesef bu kez de, Jung'un kendi ifadesiyle, analistine "âşık olma talihsizliği" (Covington ve Wharton, 2016: 155) yaşamıştır.

Altıncı ve yedinci bölümler Bernard Minder tarafından kaleme alınmıştır. Altıncı bölüm Jung'un ilk çalışmalarındaki histeri kavramına dayanmaktadır. 1900-1909 yılları arasında Burghölzli Kliniği'nde çalışan Jung bu süre içerisinde doktora tezini vermiş, ayrıca yirmiden fazla makale yayınlamıştır. Bu çalışmalar göz önüne alındığında Jung'un histeriyi bilinç ve iradeyi yok eden travmatik bellek ve anılarla ilişkilendirdiğini, bu hastalıklı durumun doğuştan geldiğini ya da sonradan edinildiğini söylemek mümkündür. Histeri daha ziyade aşırı boyutlara evrilmiş duyguların varlığıyla açıklanabilir ve bu duygular su yüzeyine çıkınca özneyi herhangi bir işe ya da eyleme odaklanmaktan alıkoyarken aynı zamanda geçmişte yaşantıladığı travmatik olaya tekrar maruz kalmasına da yol açmaktadır. Her ne kadar Spielrein vakasında psikoz belirtisi olmasa bile o dönemlerde histeriyle ilgili olgular yetersiz olduğundan hastalık psikoz ve delilikle aynı grupta kategorize edilmiştir. Minder yedinci bölümde Jung'un Spielrein vakası ile ilgili olarak Freud'a sunduğu rapora odaklanmaktadır. 1904'te yatırıldığı klinikten 1905 senesinin ilkbaharında taburcu edilen ancak 1909 senesine dek Jung'un hastası olmaya devam eden Spielrein, Jung'un Freud'un yöntemlerini benimseyerek tedavi etmeye çalıştığı ilk hastasıdır. Minder, Sabina'nın Jung'un karşıaktarım durumuna maruz kaldığı ilk hastası olmadığını, yayınlanmış çalışmalarından da anlaşılabilceği gibi birkaç hastayla da buna benzer bir durum yaşadığını dile getirmektedir. Buna göre Spielrein vakasını eşsiz kılan şeyin Sabina'nın entelektüel kişiliği ve zekâsı olduğu, Jung ve Freud'a pek çok konuda öncülük etmesi olduğu da söylenebilir.

Angela Graf-Nold'un yazarlığını üstlendiği sekizinci bölüm Spielrein'in Burghölzli Kliniği'ndeki tedavisine odaklanmaktadır. Özel bir hasta olarak muamele gören Spielrein kliniğe transfer edildiği ilk günlerde çok ağır histeri belirtileri göstermekteydi. Wilhelm Griesinger tarafından tasarlanan ve kapasitesinin neredeyse iki katı hasta barındıran bu klinikte Spielrein önce Bleuler sonra da Jung tarafından tedavi edilmiştir. O zamanlar henüz evlenmiş olan Jung dayısı tarafından kliniğe getirilen ve üç yılı aşkın süredir hasta olan Spielrein'i tedavi için gözetim altına almış ve onun entelektüel açıdan akranlarına kıyasla çok ileride olduğunu fark etmiştir. Histeri teşhisi koyduğu Spielrein hem kendisi hem de Bleuler için oldukça zorlayıcı bir vaka olmuştur. Herhangi bir dış tetikleyici karşısında aşırı tepkiler veren ve ruh halinde ağır gelgitler deneyimleyen Spielrein bu iki hekimin gözetiminde zamanla toparlanmış ve kendini bilimsel çalışmalara adanmıştır. Bununla birlikte, özellikle Jung'un klinikte bulunmadığı ve başka gerekçelerle izinli olduğu zamanlarda Spielrein'in durumunda kötüleşme olmuş; Spielrein taşkınlık göstererek klinikteki hemşirelere zorluk çıkarmıştır. Tabii Jung bu durumu Spielrein'in çözülmemiş baba kompleksinin bir sonucu olarak yorumlamayı da ihmal etmemiştir. Jung taburcu olmasına yakın bir zamanda Spielrein'in ailesine yazarak aileyle iletişim kurmanın kızlarının durumun kötüleşmesine sebep olacağı konusunda bilgilendirme yapmış ve aynı sene Spielrein Zürih'te tıp eğitimine başlamıştır. Bu bölümün en dikkat çekici yanı ise günlüğünde Spielrein'in Jung için kaleme aldıklarıdır; özellikle de "keşke Jung'um kadar bilge olsaydım! Lanet olsun! Benden bir şey olup olmayacağını bilmek istiyorum" (Covington ve Wharton, 2016: 237) dizesidir. Geleneksel cinsiyet rollerini reddeden ve varoluşunu sadece bilimsel çalışmalara adanmak isteyen Spielrein'in erkeklik kompleksine maruz kaldığı da barizdir.

Dokuzuncu bölüm Covington'ın, Spielrein'in Burghölzli Kliniği'nde tutulan raporlarına dair yorumlarına dayanmaktadır. Covington, Spielrein'in babasına duyduğu sevgiyi aktarım yoluyla Jung'a yansıttığını belirtmektedir. Bu haliyle babasıyla yaşamış olduğu istismara dayalı ilişkiyi bir örüntü halinde tekrar etmiştir. Anneyle özdeşleşim yaşayamadığı için nevrotik bir karakter geliştiren Spielrein'in karşısında annesiyle özdeşleşim yaşadığı için nevrotik olan Jung yer almaktaydı. Bu bağlamda mazoşist bir özne olarak Sabina sadist babasıyla kurduğu benzer ilişkiyi sadist diye niteleyebileceğimiz Jung'la yinelemiştir. Dahası, Jung'un Spielrein ile bu kadar yakından ilgilenmesinin temel nedeni annesinin de histerik olmasaydı. Buna göre Sabina onda bir baba figürü ararken Jung da Sabina'da bir anne ikamesi inşa etmek arzusunda idi. Covington'a göre bütün bu karşılıklı erotik aktarımların asıl amacı her ikisinin de örtük depresyonlarını gizleme uğraşydı. Jung, Spielrein'i taburcu ettikten sonra psikotik bir hastalık geçirmiş ve ardından diğer kadın hastalarına karşı erotik bir aktarım sergilemeye başlamıştır. Bu açıdan Jung'un da bilinçsizce Spielrein ile olan ilişkisini tekrar ettiği ve bu kez hastalananın o olduğu açıkça ifade edilebilir. İkisinin ilişkilerinde hasta-hekim rolleri sürekli değişse de kesin olan tek şey her ikisinin de nevrotik bir suçluluk duygusuna

maruz kalıp bunu farklı biçimlerde dışarıya vurduğudur.

Zvi Lothane tarafından kaleme alınan onuncu bölüm Jung ile Spielrein'in yayınlanmamış mektuplarından oluşmaktadır. Diğer bölüm yazarlarının aksine Lothane, Jung ile Spielrein arasındaki ilişkinin etik bir ihlal olduğu fikrine katılmaz; ilişkinin içeriğinin ve doğasının yorumlara açık olduğu gerekçesiyle bu konuda kesin bir şey söylemenin yanlışlığına değinir. Lothane'e göre ikilinin aralarındaki ilişkiyi dört ana döneme ayırmak yerinde olur: "A. 1904-1905 yatılı tedavi; B. 1906-1908 derinleşen dostluk; C. 1909-1910 erotik-duygusal ilişki; D. 1911 ve ötesi: sonuç" (Covington ve Wharton, 2016: 263). Jung ile Spielrein arasındaki başlangıçta entelektüel paylaşımlara ve akıl hocalığına dayanan bu birliktelik, hasta-doktor ilişkisi sona erdikten sonra sevgi ilişkisine evrilmiştir. Bu bağlamda etik bir ihlalden bahsetmek olası değildir, çünkü Spielrein'in Jung'a duyduğu şey her ne kadar erotik bir aktarıma dayandığı düşünülse de daha ziyade zeki bir öğrencinin hayran olduğu ve idealize ettiği öğretmenine karşı duyduğu histir. Sabina'nın kendisine âşık olduğunun bilincinde olan Jung, Sabina'ya asıl kendisinin âşık olduğunu ve ondan sürekli ilgi ve şefkat beklediğini bilinçdışında inkâr etmiştir. Buna rağmen dönemin koşulları göz önüne alındığında ilişkilerinin seksüel bir boyutu olduğunu söylemek imkânsızdır. Poligamik eğilimlere sahip Jung entelektüel olarak yaratıcılığını besleyen aşkı ve evlilik dışı ilişkiyi Spielrein'de bulmuştur. Spielrein bu bağlamda lanse edildiği gibi bir mağdur ya da kurban değildir; Jung da onun tarafından baştan çıkartılmış zavallı bir adam değildir. Aralarındaki dostluk ve romantik ilişki entelektüel olarak besleyici bir rol üstlenmiştir.

On birinci bölümde Sabine Richebacher, Jung ile Spielrein arasındaki ilişkiye psikanalizin tarihsel gelişimi açısından bakmaktadır. Burghölzli Kliniği'nin geçmişiyle ilgili detaylar veren yazar ayrıca Jung ve Spielrein'in kısa biyografilerini de okuyucular için sunmuştur. Jung ve Spielrein arasındaki ilişkinin ilk ortaya çıktığı dönemde Jung'un mektuplarının yayınlanmasının yasak olması bile aslında olaya objektif yaklaşmadığının bir göstergesidir. Bu bağlamda Sabina'nın çok zeki, yetenekli ve entelektüel bir kadın olduğu, psikanalizin ilk öncülerinden olduğu, birçok kurumda görev aldığı ve yayınlanmış pek çok çalışması olduğu gerçeği hep göz ardı edilmiştir. Spielrein hastaneye kabul edildiği dönemde henüz çok genç bir kadındı ve doğal olarak kişilik bakımından tam olarak olgunlaşmamıştı. Aslında günümüz bakış açısıyla ele alırsak henüz ergenlik dönemini bile tamamlamamıştı. Buna rağmen Jung'u derinden etkilemiş ve bunun neticesinde "Jung dengesini kaybetmişe benzer"(Covington ve Wharton, 2016: 316). Richebacher'e göre kariyerinin başlarında olan Jung belki Sabina ile tanışmasaydı her şey çok daha farklı bir şekil alabilirdi; en azından hayatının geri kalan kısmında daha mutlu olabilirdi. Üstlendiği bu vakanın zor olmasının asıl nedeni Jung'un hastasına âşık olması ve bunu başkalarından gizleyerek olayları tek taraflı, hastası ona âşık olmuş gibi, sunmasıdır. İkilinin ilişkisi yıllar boyunca değişen roller nedeniyle karmaşık bir hale bürünmüş ve Spielrein'in derin acılar çekmesine yol açmıştır. Halefini korumaya çalışan ve bu nedenle karşıtarımla ilgili teselli eden Freud, Spielrein ile tanıştıktan sonra Jung'un içine düştüğü durumu tam olarak kavrayabilmiş ve ona büyük oranda hak vermiştir. Belki de bu nedenden dolayı Jung Spielrein'e gönderdiği mektuplarda, özellikle Spielrein'in etnik kökeniyle ilgili, öfke ve nefret kusmuştur. Anlaşılan Jung gerçek manada duygusal dalgalanmalar yaşamış ve bunu örtbas etmekte başarısızlığa uğramıştır. Özellikle de Spielrein'in, o ilişkisini kestikten sonra Freud'la arkadaşlığını sürdürüp tarafsız kalmaya çalışması Jung'u çok öfkeliendirmiş olabilir. Bütün bu nedenlerden ötürü çocuk psikanalizin ortaya çıkışına öncülük eden, onlarca makale yazar, Freud ve Jung başta olmak üzere pek çok kişiye çalışmalarlarıyla yol gösteren Spielrein bilinçli olarak psikanalizin tarihine gömülmüştür. Richebacher bu durumu daha ziyade bastırma olarak izah etmekte ve Spielrein'in kimliğinin kolektif bellekte psikozlu bir hasta, hatta şizofrene indirgenmesine sebep olduğunu dile getirmektedir. Hastasına âşık bir hekimin varlığının büyük bir skandala kapı aralaması nedeniyle psikanalizin gelişimi ve Jung'un uğruna Spielrein ismi kasten unutturulmuştur.

On ikinci bölümde Nicole Kress-Rosen, Sabina Spielrein hikâyesinin anlatıldıkça yeniden yazılan, yeniden yazıldıkça değişip dönüşen bir olgu olduğunun altını çizer. Bu bağlamda Spielrein'in hikâyesinde kalbi kırılan bir genç kız, onu baştan çıkartan bir adam ve bu adamı her halükarda koruyup kollayan, hatta bu uğurda zavallı kızı bile gözünü kırpmadan harcayan bir yakın dost ana karakterler olarak yer almaktadır.

Yazara göre Spielrein'i en çok yaralayan ona âşık olan kişinin aslında Jung olmasına rağmen bu gerçeğin onun tarafından asla dile getirilip doğrulanmamasıdır. Muhtemelen Jung'un bunu yapmaktan ısrarla imtina etmesinin asıl nedeni suçlu olanın kendisi olduğunun bilincinde olmasıdır. Spielrein, Jung'la özel ilişkisini benzer ruhlarının birbirini bulması olarak yorumlamış ve onunla pek çok ortak özelliği olduğunu dile getirmiştir. Jung'u en doğru şekilde anlayan odur; hatta ikisi kelimeler olmaksızın ve uzak mesafelere rağmen birbirlerini en doğru şekilde anlayabilme yetisine sahiptir. Çocuklukta dindarlığının babasının küçümsemeleri sebebiyle terk etmek zorunda kalan Spielrein Jung'da mistik bir dünyanın varlığını keşfetmiş; hatta onu tanrısı gibi görmüştür. Siegfried fantezisinin altında yatan asıl neden belki de bu tanrıdan bir çocuk sahibi olabilmektir, çünkü nihayetinde çocuk, tanrı ile kulu arasındaki özel ilişkinin bedenselleşmiş bir biçimidir. Buna adanmışlığa ve tutkulu bağlanmaya rağmen Spielrein, Freud ve Jung yanlıları tarafından unutturulmaya çalışılmıştır; ondan geriye sadece histerik bir hasta hikâyesi anlatıla gelmiştir. Zaman zaman Freud ve Jung arasında kalsa bile bu dostlukta ve çatışmada Spielrein'e yer yoktur. Maalesef Sabina da onlara karşı bir duruş sergileyip yoluna bakmaya gerek duymamıştır. Spielrein bu ikili arasındaki yakın sırdaşlığın ve fevri çatışmanın daimi kurbanı olmuştur.

On üçüncü bölüm Sabina Spielrein'in yayınlanmış "Üç Psikanaliz Çalışması" başlıklı eserini baz almaktadır. Birinci kısım Rus yazar Kuprin'in *Dueli* adlı eserinde bilinçdışı fanteziyi ele almaktadır. Bu hikâyeyi ilginç kılan şey ise bilinçdışı kavramı ortaya atan Freud'un tanınmasından onlarca yıl önce yayınlanmasıdır. İkinci kısım hayvan sembolizmini bir erkek çocuğunun fobisi bağlamında irdelemiştir. Çocuğun her zaman annenin bilinçdışında sahip olmayı arzuladığı ideal kişiliğinin bir temsili olduğunu söyleyen Spielrein çocuğun bilinçdışında ise hayvanların ebeveynleri, özellikle de anneyi sembolize ettiğini vurgulamaktadır. Son kısım ilkel insanlardaki kayınvalide korkusunu ele almaktadır. Buna göre kayınvalide sorunu ensest korkusuyla doğrudan ilgilidir. Damat kayınvalide için yeni bir erkek çocuğunu simgelerken gelin daha ziyade kayınvalidenin davranışlarını bahane ederek kendini mazur göstermeye çabalar. Bu bağlamda sadece kendini ya da kendinden olanı sevebilmeyi anti-sosyal bir davranış ve karakter özelliği olarak tanımlayan Spielrein bu davranışın sosyal bir biçime ancak psikanaliz sayesinde evrilebileceğinin altını çizer.

Fernando Vidal'in yazarlığını üstlendiği on dördüncü bölüm Spielrein-Piaget arasındaki analist-analizan ilişkisini ele almaktadır. Spielrein on yaş büyük olduğu Paiget'yi 1920'li yıllarda tedavi etmiş ve aralarında entelektüel paylaşımların da olduğu yakın bir arkadaşlık gelişmiştir. Yazara göre Spielrein bilinçaltı ve bilinçdışı kavramları arasında ayırım yapmış; 1917 senesinde bilinçdışı kavramını "sansürle engellenen bilinçaltı alanını adlandırmak için kullandı" (Covington ve Wharton, 2016: 368). Bilinçdışı kavramı bildiğimiz üzere Jung ve Freud arasındaki çatışmanın da önemli nedenlerinden biri olmuştur ve Spielrein ayırdında olmasa bile Jung'a bilinçdışı kavramı yerine bilinçaltı kelimesini kullanarak önemli bir fikir vermiştir. Ayrıca Spielrein bilincin sözel, bilinçaltının ise daha ziyade görsel-kinestetik olduğunu belirtmiştir; bu bağlamda bilinçteki sözel şey bilinçaltında görsel olarak temsil edilir.

On beşinci bölüm iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısım, Barbara Wharton'ın Spielrein'in "Çocukta Baba ve Anne Kelimelerinin Kökeni Üzerine" adlı makalesine yaptığı yorumlara dayanmaktadır. İkinci kısım ise Spielrein'in "Dil Gelişiminin Farklı Aşamalarına Dair Gözlemler" başlıklı makalesidir. Wharton, Spielrein'in iyi ve kötü meme ayrımı yaparak çalışmalarıyla çocuk psikanalizin öncüsü olduğunu ve Melanie Klein başta olmak üzere Winnicot, Fordham ve daha pek çok araştırmacıya liderlik ettiğini belirtmiştir. Buna rağmen çalışmaları yeterince takdir edilmemiş, yaptığı katkılar görmezden gelinmiş ve ismi unutturulmaya çalışılmıştır. İkinci kısımda ise Spielrein iki ana bölümden oluşan makalesinde farklı dil formları ile çocukta baba ve anne kelimelerinin ortaya çıkışına odaklanmıştır. Birinci kısımda Spielrein dilin pek çok formatı olduğunu ve sosyalleşmenin ancak sözel dille mümkün olduğunu belirtir. İkinci kısımda ise dilin bilinçdışında şekillendiğini ve bilinçdışının da çocukluk yaşantılarıyla ilintili olduğunu gösterir. Spielrein'a göre dilin oluşumu üç aşamadır; "birincisi, dilin kendi başına var olduğu otistik aşama; ikincisi, bir kelimenin gerçekliğini anımsatan ilave bir anlam içerdiği sihirli aşama; üçüncüsü, diğer insanları hedef alan mevcut sosyal dil aşaması" (Covington ve Wharton, 2016: 395-396). Spielrein'a göre çocuklarda sadece

şimdiki zaman kavramı vardır ve çocuk kendini dış dünyadan ayıran sınırların bilincinde değildir. Çocuklar için dış dünya olması gerektiği gibidir; bu argüman Jung'un çocukluk dönemindeki bilinçdışı kusursuzluk kavramıyla ilişkilendirilirse daha iyi anlaşılabilir. Spielrein ayrıca emme eylemin bebeğin ruhsal gelişimindeki önemini ele almış ve ancak meme aracılığıyla "bebek ilk kez kendi dışında bir dünya olduğunu deneyimler" (Covington ve Wharton, 2016: 408) demiştir.

Bir bütün olarak bakıldığında kitap Spielrein'i çok yönlü olarak ele almış ve okuyucularına tanıtmıştır. Kitabın dili gayet akıcıdır; eser Türkçeye anlaşılır bir şekilde çevrilmiştir. Bu bağlamda eseri okumak görece keyiflidir. Kitap kapağında Spielrein, Freud ve Jung arasında resmedilmiştir. Aslında bu bir bakıma Spielrein'in tüm hayatının ve akademik gelişiminin net bir temsilidir: İki erkek arasında kalmış ve onlara her konuda öncülük etmiş ve yine onlar yüzünden unutturulmuş bir kadın. Kitabın tek göze batan kusuru ise Spielrein'la ilgili belge ve kaynakların kısıtlı olması sebebiyle çok sık tekrara kaçılmasıdır. Her bölümde neredeyse aynı alıntılar ve bölümler tekrar tekrar verilmiştir. Onun dışında özellikle de psikanalizle ilgilenenlerin mutlaka okuması gereken eserlerden biri olduğunu söylemek yerinde olur.

<i>"COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları:</i>	
Etik Kurul Belgesi:	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Çıkar Çatışması Beyanı:	Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.
Finansal Destek:	Bu çalışmanın araştırma ve yazım aşamasında herhangi kişi/kurum veya kuruluşlar tarafından finansal destek alınmadığı bildirilmiştir.
Destek ve Teşekkür Beyanı:	-
Çifte Kör Hakem Değerlendirmesi:	Dış-bağımsız
Bu makale, Creative Commons Atf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.	
<i>The following statements are made in the framework of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors":</i>	
Ethics Committee Approval:	Ethics committee approval is not required for this article.
Declaration of Conflicting Interests:	No conflicts of interest were reported for this article.
Financial Support:	It has been reported that this study did not receive financial support from any person/institution or organization during the research and writing phase.
Statement of Support and Acknowledgment:	-
Double-Blind Peer Review:	External-independent
<i>This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.</i>	